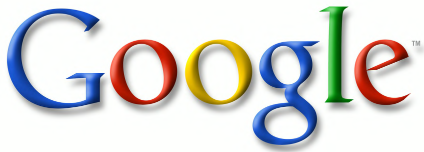
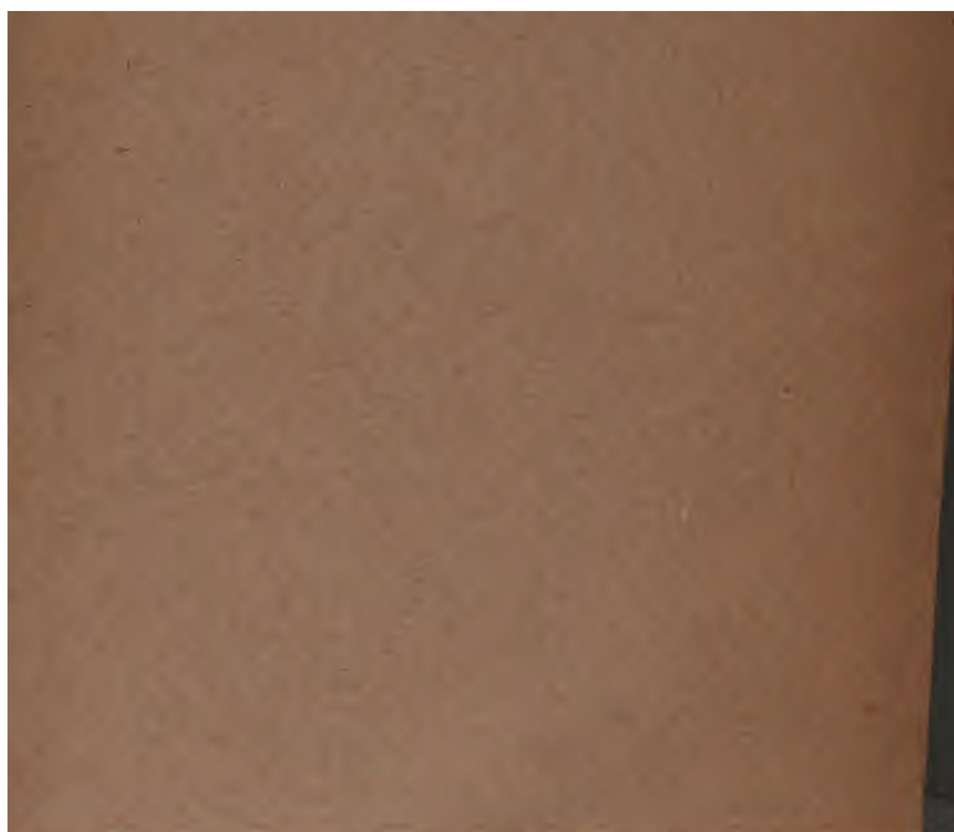

LELAND STANFORD JUNIOR UNIVERSITY
ORGANIZED 1891

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

NIONDE ÅRGÅNGEN

1889

STOCKHOLM, 1889.
KONGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Innehåll:

Sid.

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversigter och granskningar.

Bilagor.

Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen

AF

S. J. BOËTHIUS

III. Afslutandet af 1795 års förbund.

Ju mer man tränger in i Reuterholms yttre politik, dess mer finner man, att dess mest utmärkande drag var falskhet och dubbelhet. Vi hafva sett, att den svenska regeringen hösten 1793 fortfarande ifrigt åstundade ett subsidiefördrag med Frankrike, och att neutralitetskonventionen med Danmark af den 27 mars 1794 just afslöts under förutsättning af en dylik förbindelse, som tydligen måste vara misshaglig för Ryssland och, såsom framgår af hela underhandlingen därom, i själfva verket också var riktad emot detta land[1]. Och dock sände hertigen och Reuterholm i december 1793 grefve Magnus Stenbock till Katarina II för att förnya det anbud om en förlofning mellan Gustaf IV Adolf och storfurstinnan Alexandra, som de i mars 1793 midt under den då pågaende underhandlingen med Frankrike framstält till henne genom äfventyraren Vital[2]. Som Katarina genom Staëls afresa från Paris nu antagligen var lugnad med afseende på sina farhågor för ett svenskt-franskt förbund, mottog hon gynnsamt Stenbocks förslag, och ehuru underrättelsen om det svenskt-danska neutralitetsförbundet obehagligt berörde henne, såg hon, okunnig som hon var om detta förbunds samband med Sveriges franska alliansplaner, dock ej däri något skäl

[1] Se min föregående uppsats: *Underhandlingarna med Gironderegeringen samt välfärdsutskottet under Dantons och Robespierres ledning.* Hist. Tidskr. 1888, ss. 220 o. ff.

[2] Se BEHRENDTZ a. a. I s. 280 o. 267.

att afbryta underhandlingarna om det af henne alltid ifrigt önskade giftermålet. Men Reuterholm med sitt känsliga och retliga lynne saknade tillräcklig självbeherrskning för att kunna bringa till ett lyckligt slut det dubbla spel, hvarpå han inlåtit sig. Det egentliga motivet till Stenbocks beskickning var den i dec. 1793 gjorda upptäckten af den s. k. Armfeltska sammansvärjningen, som uppfylt honom med en gränslös förskräckelse för, att Katarina, om hon ej kunde vinnas, skulle skänka de sammansvurne sitt mäktiga beskydd. Det tyckes då, att han bort undvika alt, som kunde reta kejsarinnan, men frestelsen att för hela verlden fa utropa sina hatade fiender såsom förrädare i rysk tjänst blef honom för stark, och han lät offentliggöra det bekanta konseljprotokollet af den 9 april 1794, som tydligt alluderade på deras förhoppningar om ryskt bistånd. Underrättelsen härom retade Katarina till den häftigaste vrede, hon ansåg sig komprometterad, gjorde tillsvidare slut på underhandlingen om giftermålet och skulle kanske skaffat sig en krigisk upprättelse, om hon ej för tillfället blifvit upptagen af Kosciuszkos resning i Polen. Sveriges ställning blef härvid så mycket vanskligare, som den Reuterholmska dubbelpolitiken samtidigt äfven på det andra hållet förfelade sitt mål, i det förhoppningarna, att det danska neutralitetsförbundet skulle medföra de efterlängtade franska subsidierna, enligt hvad vi veta, slogo fel[1]. Ja, i sin harm öfver »utdrägten af Fransosernas löften» började Reuterholm t. o. m. befara att Fransmännens afsigt var att med våld tvinga Sverige »att erkänna deras republik», hvilket han dock förklarade aldrig skola

[1] Till de upplysningar härom, som jag meddelat Hist. Tidskr. 1888 ss. 228—30, är jag nu i stånd att lägga följande, hemtade ur Staëls bref till Reuterholm våren och sommaren 1794 (bl. *Reuter. papp.*). Den 8 maj berättade han, att Signeul den 15 apr. (således 2 dagar efter sin ankomst till Paris och samma dag han gjorde sin första framställning till välfärdsutskottet a. a. s. 227) skrifvit: »jag är nöjd med affärerna och hoppas inom några få dagar hafva anledning att vara nöjdare.» Den 12 juni skref Staël, att Signeul bort vara här, om han ej fått penningar, och att Grouvelle har hopp om framgång samt affattar sina depecher »på det allra beskedligaste sätt för Sverige»; den 15 juni är han dock orolig och förvånad öfver, att han ej fått mer än ett bref från Signeul (det af d. 15 apr.), men tviflar dock ej om hjälp från Frankrike. Att han yttrade sig på detta sätt, visar tydligt, att hertigen och Reuterholm åtminstone till medlet af juni, då Staël återkallades, fortforo att hoppas på en förbindelse med Frankrike. Dessa bref äro också belysande för Reuterholms och Staëls karaktärer och inbördes förhållande. Den senare uppmanar nämligen enträget med anledning af den Armfeltska sammansvärjningen den förre till försonlighet (så skrifver han den 15 juni: »Upphör med de fasliga förbannelser, du gör mot de människor, som förbryta sig mot dig»), men Reuterholm upptog dessa förmaningar ganska illa.

lyckas[1]. Härtill kom, att det danska förbundet ej häller motsvarade de förhoppningar om enig samverkan mellan de skandinaviska staterna, som man bygt därpå, utan i stället gaf anledning till misstro och förvecklingar[2].

Sådan var ställningen, då det ryske sändebudet i Stockholm Romanzov i början af augusti förklarade sig ämna återvända till Petersburg. Reuterholm fruktade då, att han blifvit rappellerad och att krig stod för dörren, och detta gjorde honom benägen att lyssna till ett af den svenske ambassadören i Petersburg Kurt v. Stedingk kort förut framstäldt förslag, att han (Stedingk) skulle få återupptaga frågan om giftermålet, och får man tro Reuterholm hade också den unge konungen nu åter plötsligt blifvit benägen därför. Visserligen upplystes det genast, att Romanzov själf begärt att få resa hem, men Stedingks förespeglingar, att han genom giftermålsanbudet skulle kunna utverka Drottningholmstraktatens förnyande, utbetalningen af de indragna subsidierna och Armfelts utvisning ur Ryssland, synas hafva varit alt för lockande, och man beslöt sig sålunda ändock för den föreslagna underhandlingen. Ehuru Sparre ej lemnades i okunnighet härom, anförtroddes dock ej denna angelägenhet åt honom, utan Reuterholm uppsatte själf instruktionen för Stedingk, och denne, för hvilken han nu fick en plötslig vänskapsparoxysm, befaldes att skicka sina berättelser om underhandlingens resultat direkt till hertigen eller Reuterholm[3]. Får man döma efter yttrande af denne till Sparre, nämligen att han vid instruktionens upprättande »böde till att sätta det (giftermålet) på framtiden enligt sin vanliga eloignement för den infama grannen»[4], så var dock hans ifver för saken föga uppriktig, och visst är, att han kort därefter inlät sig på en alldeles motsatt politisk plan — utan att dock uppgifva den förra.

Vid denna tidpunkt hade en oväntad vändning inträdt i Frankrikes öden. Med slaget vid Fleurus den 26 juni 1794

[1] Reuterholm till Sparre den 8 aug. 1794. De hade för sed att oupphörligt sända hvarandra biljetter angående dagens frågor, och Sparre har, ofta ordagrant, redogjort för dessa Reuterholms skrifvelser i sin »ämbetsjournal», som finnes i Upsala bibliotek. Jmfr ock för detta bref SCHINKEL-BERGMAN, a. a. III s. 124.

[2] Se HOLM, a. a. I s. 129.

[3] Se härom BEHRENDTZ, a a. II s. 509 o. f., Sparres journal (bref från Reuterholm och Barck den 8 och 12 aug.) samt Reuterholms sliskiga bref till Stedingk i SCHINKEL-BERGMAN, Bihanget I s. 207.

[4] Bref af den 15 aug. Sparres journal.

började för Fransmännen den rad af glänsande segrar, som ej blott återgaf dem hvad de förlorat genom Dumouriez' motgångar och förräderi våren 1793[1], utan snart äfven skaffade dem en afgjord öfvervigt i Europa, och genom Robespierres fall den 27 juli s. å. öppnades utsigten, att mera normala förhållanden skulle inträda i Frankrike ej blott med afseende på dess inre styrelse utan ock med afseende på dess sätt att sköta sin yttre politik. Alt detta synes nu visserligen ej hafva bort angå de svenska statsmännen, sedan desse beslutit sig för den ryska underhandlingen, men Reuterholm hade alt för stor benägenhet att fiska på två håll för att ej frestas af dessa utsigter, och säkerligen har STAËL V. HOLSTEIN, som nu på grund af hertigens kallelse återkom från Köpenhamn, ej försummat att begagna sig af nyheterna från Frankrike för att mana godt för det af honom så lifligt åstundade »franska systemet». Att Reuterholms tankar började vända sig åt detta håll redan i samma dagar, som han inledde den nya underhandlingen med Ryssland, synes framgå af följande yttrande i ett hans bref till Sparre den 24 aug.: »Hvad verkan Robespierres välförtjänta öde kan hafva på våra subsidieaffärer, är ännu obekant, emedan herr Signeul på hela långa tiden icke gifvit oss minsta tecken till lif»[2], och visst är, att Staël den 27 oktober lemnade Drottningholm för att begifva sig på en ny beskickning till Paris, och att han därvid medförde en samma dag daterad fullmakt (pleins pouvoirs) af hertigen, innehållande att han egde öppna underhandlingar med Frankrike för att så mycket som möjligt utvidga förbindelsen mellan detta land och Sverige[3]. Bestyret med den franska underhandlingen anförtroddes denna gång åt Sparre, och det är därför i dennes brefväxling med Staël, jämförd med åtskilliga handlingar i franska utrikesministeriets

---

[1] Se Hist. Tidskr. 1888 s. 189.

[2] Sparres journal, hvaraf ock ses, att orderna till Stedingk afgingo den 16 eller 17 aug.

[3] En vidimerad afskrift af denna fullmakt finnes i franska utrikesministeriets arkiv. Dess innehåll är det i texten angifna, och Smith har sålunda misstagit sig, då han på grund af att fullmakten, eller som han kallar den instruktionen, ej kunnat anträffas i svenska samlingar, misstänkt, att den innehållit något för de svenska statsmännen komprometterande. a. a. s. 34 n. 60. Sparre omtalar också i ett bref till Staël af den 23 febr. 1795, att denne vid sin afresa från Drottningholm den 27 okt. af hertigen erhöll en dylik fullmakt. Af handlingarne framgår sålunda, att den nya underhandlingen med Frankrike ej, såsom antagits (se STURZEN-BECKER, *Reuterholm* s. 198) var en följd af att den Stedingkska misslyckats, utan beslöts långt förut.

arkiv, som de hufvudsakligaste upplysningarna därom äro att söka [1].

Äfven denna gång sökte man hemlighålla afsigten med Staëls resa, och en förevändning till denna erhöll Staël i sin svärmoders död, som nödvändiggjorde hans närvaro i Schweiz [2]. I Köpenhamn stannade han något dels i följd af sjukdom, dels för att invänta hertigens chiffer, och härifrån begärde han att utom den mottagna fullmakten äfven erhålla kreditivbref såsom svensk ambassadör i Frankrike samt rättighet att få använda det, d. v. s. att genast få erkänna republiken, om han därigenom kunde utfå de länge utlofvade subsidierna [3]. Den 9 januari 1795 ankom han till Basel, och här möttes han af Signeul, som medförde goda underrättelser från Paris samt gaf honom hopp om, att de nuvarande maktinnehafvarne i välfärdsutskottet skulle vara villiga att låta Sverige få ersättning för alla den väpnade neutralitetens kostnader. Ännu mera eggades dock hans ifver af de underrättelser om den allmänna politiska ställningen, som han här erhöll och som förmådde honom att skyndsamt resa fram till Paris.

Alt sedan sept. 1793 hade Preussen börjat tröttna på kriget med Frankrike; detsamma blef äfven alt mer och mer förhållandet med åtskilliga af de tyska småstaterna, och på hösten 1794 väckte kurfursten af Mainz på riksdagen i Regensburg ett formligt förslag, att det tyska riket skulle söka fred under Sveriges och Danmarks bemedling. Preussen gaf sitt bifall härtill, men önskade i verkligheten att själf få öfvertaga medlarerollen, och en möjlighet härtill tycktes också beredas, när det nu vid årets slut beslöt sig för underhandling om en separatfred med Frankrike. Just då inträffade för detta land en ny storartad framgång. Nu liksom 1793 kom Staëls beskickning att blifva samtidig med ett franskt infall i Holland [4], men denna gång (jan.

[1] Staëls bref finnas bland *Gallica* och Sparres bland *Rikskanslerens koncepter* i Riksarkivet. Några depecher växlades äfven mellan hertigen och Reuterholm å den ena samt Staël å den andra sidan; de finnas bland *Reuterholmska papperen*.

[2] Redan den 8 juni, före sin resa till Stockholm och mottagandet af det nya uppdraget, skref Staël till Reuterholm och begärde att af denna anledning få lemna Köpenhamn och begifva sig till Schweiz. När han sedan på resan söderut passerade Köpenhamn, utspridde han där, att han reste i familjeangelägenheter. Staël till Reuterholm den 25 Nov. (*Reuterh. papp.*)

[3] Det nyss anförda brefvet.

[4] Jmfr Hist. Tidskr. 1888 s. 182.

1795) ledde företaget till detta lands fullständiga eröfring, och samtidigt öppnades officielt i Basel, 3 dagar efter Staëls ankomst dit, den franskt-preussiska underhandlingen.[1]

Med anledning af dessa förhållanden skref Staël den 11 januari från Basel till Sparre, att det nu gälde att skyndsamt försäkra sig om Frankrikes vänskap för att kunna korsa Preussens plan att bemäktiga sig medlareskapet, hvilket, om det tillfölle Sverige, skulle kunna förskaffa detta alla nationers tacksamhet. Ett säkert medel att lyckas häri ansåg han vara erhållandet af kreditivet och fullmakten att erkänna republiken, och han förnyade därför sin anhållan därom. Hans uppfattning om kreditivets nödvändighet vann en fullständig bekräftelse vid hans ankomst till Paris, ty då han uppvisade sina pleins pouvoirs för välfärdsutskottet, fordrade detta såsom vilkor för underhandlingen, att han skulle låta presentera sig såsom ambassadör för konventet. Han lät då genast Signeul resa hem för att hemta de båda handlingarna[2] och medsände en depech (af den 28 jan.), hvari han framhöll, att ett erkännande nu, efter Hollands eröfring och sedan Preussen börjat underhandla om fred, ej längre vore förenadt med någon risk. Framför alt sökte han dock inverka på sin regering genom subsidiefrågan. Han förklarade, att det kunde bero på ett ögonblick, om man skulle erhålla några tunnor guld mer eller mindre, och att, om han blott haft kreditivet, skulle han straxt kunnat afsluta ett fördrag och Signeul nu hafva fört med sig 100 tnr guld; ja, han försäkrade, att i samma ögonblick, som Signeul återsändts med kreditivet, skulle hertigen lugnt kunna upplåna halfva denna summa. Han lofvade dessutom att med sitt hufvud ansvara för, att Frankrike skulle med hela sin makt understödja Sverige, om detta anfölles af Ryssland med anledning af förbundet. Slutligen uppmanade han hertigen att underrätta Danmark om sina afsigter samt söka förmå äfven denna makt att erkänna republiken, ty äfven detta skulle kunna inbringa några tunnor guld.

I själfva verket hade Sveriges utsigter i Frankrike nu ljusnat. Efter Robespierres fall öfvergick ledningen af den yttre politiken alt mer till de s. k. Independenterna, renhåriga Jakobiner, som önskade det revolutionära tillståndets fortvaro, ehuru

[1] SYBEL, a. a. III s. 251 och 362—4.
[2] Uppgift af Staël i inlagan af den 15 germinal år III.

de voro fiender till Robespierres diktatur och doktrinism, till massmördandet och konventets nesliga beroende af Pariserpöbeln, och dessa, bland hvilka märkas den ryktbare abbé SIEYÈS, advokaterna REWBELL, CAMBACÉRÈS och MERLIN DE DOUAI, upptogo nu under intrycket af segrarne till en stor del Dumouriez' och Dantons vidtgående planer. De genomdrefvo, att Holland förvandlades till en republik, den Bataviska, som blef ett franskt lydland, de önskade ej blott fred utan äfven förbund med Preussen, intresserade sig för Polen och omfattade med synnerlig ifver den aldrig öfvergifna tanken att kunna reta Turkarne mot Österrike och Ryssland, hvarför ock nu den driftige Verninac fick begifva sig till Konstantinopel för att aflösa Descorches[1]. De gingo härvid t. o. m. utöfver Dantons plan: Frankrikes utvidgning till dess naturliga gränser, och återkommo under intrycket af segerruset till drömmen om den revolutionära propagandan såsom ett medel till Frankrikes verldsvälde, i det de hoppades kunna revolutionera grannländerna och af dem bilda lydrepubliker enligt den Bataviska republikens mönster[2]; men i olikhet med sina föregångare — ifrarne för verldsfreden och verldsbefrielsen — hade de dock lärt sig inse nödvändigheten af att iakttaga de vanliga diplomatiska formerna[3]. Tydligen passade möjligheten af en allians med Sverige eller ännu hällre med båda de Skandinaviska makterna ganska väl i stycket med dessa planer, och man finner också att just vid tiden för Staëls afresa, den franska regeringen *af sig själf* ryckte upp sig ur den långa likgiltighet den visat med afseende på den svenska förbundsfrågan. Den 13 nov. (23 brumaire) 1794 utnämdes nämligen en viss RIVALS till franskt sändebud (agent) i Stockholm[4], och 4 dagar därefter ingafs till

[1] Jmfr Hist. Tidskr. 1888 ss. 185 och 229 n. 3. Den 11 januari 1795 meddelade Staël Sparre, att Verninac nu afrest till Konstantinopel och bedt Signeul tacka hertigen för dennes godhet mot honom. Descorches synes för öfrigt, äfven han, hafva fått del af den nya regeringens planer. Bland Turkiska handl. i *Fr. utr. min:s ark.* finnes nämligen en till honom ställd skrifvelse fr. sept. 1794 (utan angifven dag), hvarigenom han underrättas om, att man hoppades kunna bilda en motkoalition, bestående af *Sverige*, Danmark, åtskilliga tyska stater, Genua, Turkiet och möjligen Venedig. Meningen härmed vore att hålla Östersjön öppen för Frankrike och med tiden stänga den för England, att hjälpa Polen samt förmå Turkarne att angripa Österrike, hvilket för närvarande t. o. m. vore vigtigare än att reta dem mot Ryssland, då detta ännu ej vore i öppet krig med Frankrike.

[2] SYBEL, a. a. III s. 413.

[3] Jmfr Hist. Tidskr. 1888 ss. 97—9.

[4] Hans kreditiv och instruktion har jag ej återfunnit, men i ett bref af den 3 frimaire (23 nov. 1794) säger han själf, att han utnämdes denna dag. I ett bref af den 6 thermidor år III (24 juli 1795) till välfärdsutskottet lemnar

välfärdsutskottet ett betänkande (antagligen af kommissionen för utrikesärendena) om lämpligheten af att visa den så länge försummade Signeul någon artighet antingen genom att låta honom få företräde för utskottet eller genom att tillställa honom en skrifvelse, hvari utskottet förklarade sin ledsnad öfver att hans saknad af officiell karaktär hindrade det att träda i underhandling med honom, men hvari det betygade sin tillfredsställelse öfver hans depecher och meddelanden från den svenska regeringen samt tillkännagaf, att en agent skulle sändas till Sverige. En dylik skrifvelse godkändes också s. d. af utskottet, som beslöt, att den skulle meddelas den svenska regeringen genom Rivals. Denne begaf sig oförtöfvadt i väg och hade den 17 januari 1795 ankommit till Köpenhamn, där han emellertid någon tid stannade för att invänta sitt kreditiv[1]. Staël, som antagligen fått kännedom om detta nya uppslag vid sitt möte med Signeul i Basel, underrättade därifrån den 11 januari 1795 Sparre om Rivals' resa, hvars ändamål han angaf vara att framföra uttrycken af den franska styrelsens tacksamhet för hertigens ädla och modiga hållning; tillika framhöll han vigten af, att både den svenske ministern Ehrenheim i Köpenhamn och vederbörande i Stockholm visade Rivals all möjlig artighet, men sökte jämväl lugna den svenska regeringens möjliga farhågor med anledning af dennes ankomst genom uppgiften, att han ej skulle utveckla någon offentlig karaktär. Att Staël äfven betraktade Verninacs nya mission såsom ett för Sverige gynnsamt tecken, ses däraf, att han i samma bref förordade, att svenska ministern i Konstantinopel v. Asp skulle få samverka med honom.

Äfven i Sverige tycktes vid början af år 1795 utsigterna lofvande för det politiska system, som Staël gjort till sin uppgift att söka genomföra. I en depech af den 28 nov. 1794 hade Stedingk underrättat om, att hans underhandling om det ryska giftermålet ej ännu ledt till något resultat[2], och den 11 januari

han följande upplysning om instruktionen, som var daterad den 24 brumaire 1794: »Elle autorise l'agent de la république à chatouiller l'amour de la célébrité militaire du régent de Suède et à faire valoir la réputation qu'il s'est acquise comme administrateur. Elle lui prescrit de faire envisager la cession de St. Christophe et de Barbade comme une source inépuisable de prospérité pour la Suède». Jmfr härmed Staëls uppgift, att det 1793 äfven var frågan om att Sverige skulle få en ö i Amerika. Hist. Tidskr. 1888 s. 207.

[1] Den 23 nov. 1794 bad han från Basel om resorder och den 23 dec. var han i Altona, såsom hans bref i *Fr. utr. ministeriets arkiv* utvisa. Den vanliga uppgiften att han afsändts först efter Staëls ankomst till Paris, är sålunda oriktig.

[2] SCHINKEL-BERGMAN, a. a.. Bihanget I s. 210.

1795 mottog hertigen från svenska sändebudet i Holland grefve F. A. Löwenhjelm ett meddelande, att denne af en pålitlig person, hvars namn han lofvat förtiga, men som hertigen antog var baron de Breteuil, fått höra, att Katarina, sedan hon nu fått friare händer i Polen, i hemlighet beredde sig att före våren låta sina trupper inrycka i Finland, samt att hon på samma gång ämnade genom en deklaration fordra upprättelse för sina förmenta oförrätter. Ytterst orolig häröfver, skref hertigen, som då ännu ej fått något bref från Staël efter dennes afresa, och besvor honom både i sitt eget och fäderneslandets namn att göra alt för att bringa underhandlingen med Frankrike till ett hastigt slut, och äfven Sparre aflät till honom en depech i samma anda[1]. Deras glädje var därför stor vid mottagandet (den 2 febr.) af hans lofvande bref af den 11 jan., men de funno dock ej skäl att bifalla hans begäran om kreditivet och fullmakten att erkänna republiken, emedan den fullmakt, han redan erhållit, vore tillräckligt vidsträckt härför. I själfva verket var hertigens mening den, att Staël *först* skulle afsluta subsidiefördraget och *sedan* accrediteras såsom ambassadör d. v. s. offentligt erkänna republiken[2], men onekligen låg i Sparres ord[3] ett medgifvande, att detta redan nu skulle kunna ske (nämligen om det var möjligt utan kreditiv), och därför fann han också nödigt att varnande tilllägga: »Rikets intressen och på samma gång dess säkerhet hvila i edra händer; ni ser, huru mycket denna skulle bringas i fara, om ni äfventyrade det kraftiga steg, hvarom det är fråga, utan att vi blifva i stånd att samtidigt som sig bör upprätthålla det.» Staëls begäran, att Ehrenheim skulle få visa sig artig mot Rivals och Asp få order att samverka med Verninac, lofvade man att efterkomma. I själfva verket var den svenska regeringen lika ifrig om det sistnämda som den franska, ty den hade vid denna tid öppnat underhandling med Turkiet om förnyandet af Gustaf III:s genom freden i Verelä brutna subsidiefördrag med denna makt

---

[1] Hertigens och Sparres bref af den 12 januari, det förra utan årtal bl. *Rent. papp.*

[2] Detta förklarade Sparre själf sedan i ett bref af den 23 febr.

[3] »Le duc ne saurait trouver malgré cela, que vous faille des pleins pouvoirs plus amples que ceux, que vous avez déjà pour reconnaitre la république et traiter avec elle sur le pied que dictent les instruments dont vous fûtes muni à votre départ». Sparre till Staël d. 3 februari. Sparre skref också sedan den 23 febr., att man skulle sändt kreditivet, om man kunnat förutse, att det behöfts, men något sådant hade man ej kunnat tänka sig, då Staëls pleins pouvoirs berättigade honom »att öfverenskomma om alt efter omständigheterna».

och räknade härvid på Frankrikes understöd, såsom ses däraf, att Sparre nu bad Staël söka utverka att Verninac skulle få order att hos Porten yrka på subsidiernas »ofördröjliga» utbetalande[1].

Den 22 febr. ankom Signeul med Staëls förnyade yrkande på kreditiv och vidsträcktare fullmakt, men samtidigt inträffade äfven en kurir från Stedingk, som dementerade Löwenhjelms berättelse och medförde den vigtiga underrättelsen, att kejsarinnan nu gifvit gynnsamt svar på framställningen i äktenskapsfrågan. Detta tyckes hafva bort gifva dråpslaget åt Staëls yrkanden, men antagligen blef det i stället orsaken till deras framgång. Kejsarinnans bifall var nämligen ej ovilkorligt. Hon ville ej uppfylla de vigtigaste af Reuterholms uppstälda vilkor: hennes sondotters öfvergång till luterska läran och Armfelts utlemnande. Det sistnämda blef i synnerhet afgörande. Reuterholm var förut uppretad öfver, att Armfelt i årets ryska hofalmanacka upptagits såsom innehafvare af St. Andreasorden och svensk generalmajor, och när nu hans hopp att få den hatade och fruktade motståndaren i sitt våld gäckades, föll han i en af dessa våldsamma vredesparoxysmer, hvilka utöfvat ett så stort inflytande på hans statskonst. Omedelbart efter mottagandet af Stedingks depech besvarade han den med en befallning att göra tvärt slut på hela underhandlingen, såvida ej kejsarinnan genast gick in på alla de i Stedingks instruktion uppstälda vilkoren[2], och *samma dag* den 23 febr. utfärdade hertigen nu det förut fåfängt påyrkade kreditivet. Visserligen gafs ej den vidsträcktare fullmakten, utan blott en ratifikation af den förra med samma innehåll, ehuru något afvikande form, men såsom orsak härtill uppgafs blott, att den förra var tillräckligt vidsträckt; och att meningen verkligen var den, att Staël skulle, när han så ansåg nödigt, få använda kreditivet och erkänna republiken, framgår däraf, att han fick tillsägelse att, innan han tog ett sådant steg, 1 à 2 postdagar förut underrätta därom, samt *af Sparres uttryckliga utsago till honom, att hertigen nu frångått sin förra åsigt, att fördragets afslutande borde föregå ackrediteringen.* Tillika blef Staël formligen »auktoriserad» att af de väntade subsidierna an-

[1] Redan den 24 aug. 1794 hade Asp fått befallning att göra framställning om subsidierna. Sparres journal. Äfven vid 1793 års underhandlingar i Paris hade det varit fråga om att Frankrike skulle göra en dylik framställning till Porten. Hist. Tidskr. 1888 s. 207.

[2] SCHINKEL-BERGMAN, a. a., Bihanget I ss. 219—230.

vända 300,000 livres till hemliga utgifter för att befordra underhandlingens framgång hos de maktegande i Frankrike.

Staëls åsigt, att Danmark borde underrättas om det steg Sverige nu stod i bebrepp att taga, godkändes af den svenska regeringen. Som vi få se, var det i själfva verket de svenska statsmännens mening att förmå Danmark ej blott att erkänna republiken, utan äfven att inträda i det tillämnade förbundet, hvilket de nu liksom 1793 ville utvidga till ett stort neutralitetsförbund, men så stark var misstron mot bundsförvandten, att de fruktade, att Danmark, om det genast finge del af Sveriges planer, skulle söka förekomma Sverige hos republiken, och därför beslöto de det försigtighetsmåttet, att Danmark skulle underrättas, först sedan man i Sverige fått veta att Signeul befann sig på fransk mark. Fredsbemedlingen var äfven regeringen ifrig att förvärfva åt Sverige, och Staël fick order att söka verka härför hos den franska regeringen [1].

Kort därefter (den 3 mars — 13 ventose) ankom Rivals till Stockholm. Hans första besök gälde Reuterholm, som, enligt Rivals redogörelse för deras samtal, var mycket artig, helt lätt vidrörde den gamla välfärdskomitéens löften om ersättning för Sveriges rustningar 1794, talade om Rysslands elaka afsigter och den gamla förbindelsen mellan Sverige och Frankrike samt uttryckte en önskan, att Frankrike skulle skaffa Sverige upprättelse för den skymf, som det neapolitanska hofvet tillfogat Sverige i Armfelts affär [2]. Den 23 mars besökte Rivals Sparre och öfverlemnade sitt kreditiv. Vid en blick därpå såg denne, att det blott var ställdt till hertigen, men yttrade intet därom, utan nöjde sig med att förklara, att Rivals ej kunde mottagas under offentlig karaktär, så länge Sverige ej erkänt republiken, men att han under tiden kunde presenteras såsom enskild resande [3]. Rivals inlät sig ej på frågan om erkännandet för att visa, huru litet värde man fäste därvid, och svarade på anbudet om presentationen, att han skulle besöka hertigen, när han kunde

[1] Alt detta i Sparres bref med Signeul den 23 febr. Om auktorisationen angående de 300,000 l. förklarade han, att hertigen *af ren glömska* ej själf skrifvit därom och därför nu bedt honom meddela den. Jmfr Hist. Tidskr. 1888 s. 203 n. 2. Kreditivet, dat. den 23 febr. 1795, finnes i *fr. utr. min:s arkiv.*

[2] Rivals depech den 4 germinal år III (24 mars 1795). Denna och följande depecher från de franska sändebuden i Stockholm finnas i *Franska utrikesministeriets arkiv.* Huru Reuterholm skildrat detta möte, se SCHINKEL-BERGMAN, a. a. III s. 136 n. 6.

[3] Sparre till Staël den 24 mars.

träda i underhandling med honom[1]. Sparre fann honom emellertid artig, nästan ödmjuk, men kunnig och van vid affärer. När Sparre på aftonen inberättade samtalet för hertigen, förklarade denne, att det var omöjligt att officielt mottaga ett sändebud, som ej var ackrediteradt till konungen. Följande dag underrättade Sparre Rivals om att kreditivet var felaktigt, då denne förklarade, att felet blott berodde af okunnighet och med första skulle rättas. Vid samma tillfälle yttrade han, att ett af de förnämsta syftemålen med hans resa vore att utverka understöd af Asp åt Verninac samt talade om det farliga för Europa i Katarinas plan att göra sin sonson Konstantin till konung i Polen. På Sparres fråga, huru Frankrike skulle skydda Sverige för hennes vrede, om det motsatte sig hennes planer, och på hans hänsyftningar på penningfrågan gaf han emellertid ej något tillfredsställande svar[2]. Den 31 mars var Rivals inbjuden till en familjediner hos Sparre och visade då enligt sin egen utsago, att stränghet i åsigter ej uteslöt artighet[3]. Också fann värdfolket, i synnerhet damerna, honom »mycket intressant». Sparre förundrade sig dock öfver, att han ej visade någon ifver att få bli presenterad (såsom enskild) vid hofvet, men ännu mer öfver att han var ganska »njugg på komplimenter angående Sveriges förhållande mot hans fäderneslând». Om Frankrikes löften till Sverige föreföll det Sparre som om han ej hade tillräcklig kännedom, men han lofvade, att hans regering i händelse af en brytning med Ryssland ej skulle öfvergifva Sverige och Danmark. Sedermera erkände han »nästan», att han egentligen sändts till Sverige blott för att på nära håll observera Polens delning och denna händelses inflytande på de nordiska makternas politik, samt att Polens återupprättelse vore ett hufvudsyfte för Frankrike[4].

Hvad Rivals meddelade den franska regeringen om sina intryck af de politiska förhållandena och personligheterna i Sverige var ej synnerligt fördelaktigt. Reuterholm, skref han, vore blott fåfäng, och hans makt berodde blott på hans inflytande öfver hertigen. Staël v. Holstein vore ej hans anhängare och Sparre var det blott af nödtvång; hela Stockholm talade illa om den svaga och okunniga regeringen. Svenskarne vore för litet upp-

[1] Rivals depech den 4 germinal.
[2] Sparre till Staël den 24 mars.
[3] Rivals depech den 11 germinal (4 apr.).
[4] Sparre till Staël den 4 och 10 apr.

lysta och Ryssland för nära, för att en svensk revolution skulle bli lik den franska. Frankrikes enda intresse med afseende på Sverige vore att skydda det för Polens öde[1]. Den svenska arméen vore 40,000 man stark och i ganska godt skick, men flottan dålig. Endast 7 à 8 skepp kunde hålla sjön, och föregående år hade man sett linieskepp med fregattankare och fregatttackling, och skärgårdsflottan behöfdes för kustförsvaret. Svenska nationen vore visserligen aktningsvärd, men bland adeln funnes ingen som vore duglig att styra. Ville man uträtta något med Sverige, borde därför en fransk agent ditsändas, som vore duglig att sköta en premierministers åligganden, och han skulle lätt kunna leda alt, om blott Frankrike bestode en del af kostnaderna och han visade undseende för hofetiketten[2]. Hvad den unge konungen anginge, vore han »inskränkt och okunnig, småaktig, girig, rädd om sin makt och fiende till den franska regimen». »Om han förblifver sådan han är, skall han svårligen kunna bibehålla sig på tronen»[3].

För öfrigt fortfor man med att ej erkänna honom såsom minister och alla hans försök att komma i underhandling med Sparre voro fruktlösa, hvilket han, säkerligen med rätta, tillskref att man först ville afvakta resultaten af Staëls underhandling, men hvilket ej litet förargade honom. Det enda han fick del af var regeringens missnöje med Danmark och farhågor för Ryssland.

Sedan man mot slutet af mars fått veta, att Signeul lyckligt passerat Wesel, afgick inbjudningen till danska hofvet att gemensamt med Sverige erkänna den franska republiken, men svaret blef ett bestämdt afslag, och Bernstorff lät tydligt märka sitt missnöje öfver, att han hållits i okunnighet om Staëls beskickning, hvari Rivals, ehuru han beklagade hans försigtiga politik, ansåg att han hade ganska rätt. Dessutom visade Danmark föga benägenhet att hörsamma den svenska regeringens uppmaningar, att vidtaga kraftigare sjörustningar till neutralitetskonventionens genomförande, och Bernstorff lät t. o. m. en antydan undfalla sig till det svenska sändebudet i Köpenhamn, att Sveriges yrkanden i detta hänseende blott vore föranledda af nödvändigheten att upprätthålla dess erkännande af den franska republiken, hvarför Danmark ej behöfde bry sig därom. Det var

[1] Rivals d. 11 germinal.
[2] Rivals den 18 germinal (7 apr.).
[3] Rivals den 25 germinal (14 apr.).

emellertid så långt ifrån att denna tillbakadragna hållning af Sveriges enda bundsförvandt afkylde de svenska statsmännens ifver för närmandet till Frankrike, att de däri i stället sågo ett skäl att påskynda detta, emedan de misstänkte, att Danmark endast låtsade obenägenhet för att förhala tiden för Sverige och sålunda kunna förekomma det, hvarför ock Sparre skref till Staël, att dessa förhållanden förmådde hertigen att »förnya, men icke på något sätt förändra de honom tillförene meddelta instruktionerna»[1].

Ännu mera drefvos de framåt genom ställningen till Ryssland. Följden af Reuterholms bref af den 23 febr. blef naturligtvis, att giftermålsunderhandlingen fullkomligt strandade och att kejsarinnan blef mera uppretad än någonsin, och den 3 apr. underrättade Stedingk om denna olyckliga utgång. Reuterholm tänkte nu blott på hämd. För att beröfva kejsarinnan alla förhoppningar om giftermålet började han från denna tid planera för den unge konungens förmälning med någon tysk prinsessa, och då han den 13 apr. i synnerligt öfvermodig ton besvarade Stedingks bref, fann han nu för godt att underrätta honom om, att Sverige snart skulle »ingå en närmare förbindelse med Fransmännen»[2]. För att påskynda denna lät han genom Sparre meddela ej blott Staël utan äfven Rivals de nu från flere håll inlöpande ryktena om ett hotande ryskt anfall på Finland. Men den sistnämde, som alt från sin ankomst misstänkt, att man blott ville begagna sig af de ryska skrämskotten för att utpressa penningar af Frankrike, tog saken ganska lugnt och rådde sin regering att själf genom en agent i Petersburg undersöka ställningen[3]. Emellertid förflöt hela april månad utan att från Staël erhölls annat än klagomål öfver svårigheter, som upprest sig mot hans förehafvanden, samt »kuranta nyheter», som lika väl kunnat inhemtas af tidningarna[4]. Hertigen och hans rådgifvare blefvo då oroliga, såsom ej var att undra på, då förbundet med Frankrike efter den vändning, som inträdt i förhållandet till Danmark och Ryssland, nu tycktes skola blifva Sveriges enda resurs, och de blefvo tillika förargade på Staël, som låtit dem hoppas, att i

[1] Se HOLM, a. a. I s 122 och Sparres bref till Staël den 4, 17 och 24 apr. samt Rivals' depecher den 28 germinal (17 apr.), och 5 florial (24 apr.).

[2] SCHINKEL-BERGMAN, a. a., Bihanget I s. 230—7.

[3] Sparre till Staël den 10 apr. och Rivals' depecher den 31 mars, 10 och 14 apr.

[4] Omdömet är Sparres i depechen den 8 maj. I bref af den 26 mars och 2 apr. klagade Staël öfver svårigheterna; vi återkomma till dessa i det följande.

och med kreditivets sändande alla svårigheter på detta håll skulle undanrödjas. Också fick Sparre den 8 maj till Staël framföra hertigens missnöje med hans depecher samt en hotelse, att han skulle beröfvas sin mission, om han ej genast skaffade kategoriskt svar.

Det är då på tiden, att vi återvända till Staël för att tillse, huru han utförde sitt uppdrag.

Den 19 mars återkom Signeul från Stockholm och bragte honom till hans stora glädje det efterlängtade kreditivet[1], men det oaktadt kom underhandlingen ej genast i gång. Skulden härför gaf Staël i främsta rummet sin egen regering, som ej efterkommit hans första anhållan om kreditivet. Hade han genast vid sin ankomst, då andra makter ännu ej visade synnerlig lust att underhandla med republiken, kunnat erkänna denna, trodde han att ett godt resultat kunnat omedelbart vinnas, men under de 2 månader, som gingo at för att erhålla kreditivet, blef Sverige förekommet af en annan makt, Toscana, som den 18 mars (först af alla) erkände republiken; dessutom hann den preussiska underhandlingen nästan fullbordas; genom assignaternas fall hade svårigheten att bevilja subsidier ökats för den franska regeringen, och under dröjsmålet hade nya medlemmar inträdt i välfärdsutskottet i stället för dem, som insågo nyttan af det svenska förbundet, så att han måste börja sitt arbete så godt som till nyes. Härtill kom att i senare delen af mars de oroligheter utbröto, som slutligen kulminerade i upproret den 12 germinal (1 apr.), och ehuru konventet och välfärdsutskottet afgingo med seger, hindrades det sistnämda dock härigenom under en 14 dagar fran att egna nagon uppmärksamhet at Sveriges angelägenheter[2]. Sålunda blef Staël först den 4 april i stånd att gripa sig an med den officiella underhandlingen. Denna dag tillstälde han nämligen välfärdsutskottet den vidlyftiga inlaga, som länge varit den förnämsta källan till efterverldens kännedom om 1792, 1793 och 1794 års förbindelser mellan Gustaf IV Adolfs förmyndarestyrelse och revolutionen[3]. Han redogjorde däri för tillkomsten

[1] Staël till Sparre den 20 mars.

[2] Staël till Sparre den 26 mars och till hertigen den 2 apr. samt hans försvarsskrift till denne följande året den 7 aug.

[3] Det är nämligen på denna handling, förvarad i franska utrikesministeriets arkiv och daterad den 15 germinal år III, som Sybel grundat sin framställning. Se II s. 264. Äfven jag har vid några föregående tillfällen åberopat eller med stöd af själfva aktstyckena kritiserat den däri meddelade historiken. Se Hist. Tidskr. 1888 ss. 186, 209, 213 och 227.

och innehållet af defensivalliansen af den 17 maj 1793, för sin och Verninacs resa till Schweiz, för förslaget att utbyta defensivalliansen mot en neutralitetskonvention, för dennas slutliga strandande på välfärdsutskottets omedgörlighet, samt framhöll, att Frankrikes löften varit orsaken till Sveriges sjörustningar och neutralitetskonvention med Danmark, och att hertigen, oaktadt han härför ej erhållit någon ersättning, dock framhärdat i sin vänskap för Frankrike, såsom visade sig af hans (Staëls) nya beskickning samt af tillmötesgåendet med afseende på kreditivet. På grund af alt detta påstod han nu, att republikens »ädelmod och ära» likaväl som dess intressen fordrade, att den understödde Sverige samt uppfylde sina löften, och han framhöll såsom ett ytterligare lockbete, att hertigen, så snart Staël erkänt republiken, skulle söka förmå Danmark att göra det samma. Resultatet af denna långa inledning var att han begärde och föreslog följande: 1) att Sverige utom de 10 millioner, som beviljats genom fördraget af den 17 maj 1793, skulle erhålla ytterligare 10 millioner l. (således in alles 20 millioner) såsom ersättning för de förlorade ryska subsidierna och för att blifva i stånd att försvara sig mot Ryssland; 2) att fördraget af den 17 maj 1793 eller ett likartadt skulle genast efter kreditivets aflemnande till konventet undertecknas, samt 3) att i förbundet mellan Sverige och Frankrike äfven skulle intagas Danmark, Holland, Turkiet och andra makter, som önskade det. Härom begärde han ett skyndsamt svar samt slutade med att låta förstå, att han personligen vore mycket ifrig att genom presentationen för konventet få »i Europas åsyn förnya de band, som sedan flere sekel förenade de 2 makterna».

Utskottets svar, som afgafs efter blott 2 dagars betänkande (den 6 apr.), var emellertid föga lofvande. Det förklarade, kanske icke utan en viss ironi, att Frankrike skulle frukta att såra Sverige, om det erbjöde det samma sin hjälp utan att erhålla motsvarande fördelar, och det underkastade därefter Staëls historik en utförlig kritik för att söka bevisa, att de föregående underhandlingarna ej ådragit Frankrike några förpligtelser mot Sverige. Intetdera af de båda äldre fördragen utlofvade nämligen subsidier blott för neutraliteten, utan båda ålade Sverige att visa Frankrike reela tjänster, och dessutom kunde de ej anses bindande, då intetdera blifvit ratificeradt och det senare icke en gång blifvit undertecknadt. Förlusten af Sveriges ryska

subsidier kunde Frankrike ej anses skyldigt att ersätta, ty den var en följd af, att den svenska regeringen öfvergifvit Gustaf III:s politik, och man kunde fråga, om ej detta var ännu mera öfverensstämmande med Sveriges än med Frankrikes intressen. Staëls påstående, att sändandet af en eskader till Medelhafvet 1793 varit en reel tjänst mot Frankrike, tillbakavisades med den tämligen föraktliga anmärkningen, att man väl hört talas om några fregatter, men ej om någon eskader, och ej häller ville utskottet erkänna, att Sveriges rustningar på grund af neutralitetsförbundet med Danmark vore en Frankrike bevisad tjänst, som af detta borde ersättas, ty dels hade förbundet slutits utan dess medverkan, dels motsvarade dessa rustningar på långt när ej hvad Frankrike föreslagit i de båda fördragen. Af alt detta drog utskottet den slutsatsen, att det ej mera kunde blifva fråga om det förflutna, utan endast om de tjänster, Sverige kunde göra Frankrike under den kommande tiden, och det inlät sig därför på en undersökning af, hvilka dessa skulle blifva. *En* dylik fann det vara, att en tygel lades på Ryssland, men härvid anmärktes, att detta vore vigtigare för Sverige än för Frankrike, hvars egentliga intresse i detta hänseende blott var att rädda Polen; för att man skulle lyckas häri, behöfdes åter medverkan äfven af Danmark, Turkiet och möjligen Preussen. En annan tjänst, som Sverige kunde göra, vore, att stäfja Englands öfvermod på hafvet, men härtill behöfdes ock samverkan med andra makter, och därför var det nödigt att först försäkra sig om Danmarks, Hollands och Turkiets bistånd, innan några subsidier kunde betalas för ett dylikt ändamål. Slutligen skulle det blifva ett för Frankrike nyttigt exempel, om Sverige och Danmark ej vidare betalte sina kontingenter till det tyska rikets krig mot Frankrike, emedan detta vore intresseradt af att få slut på kriget och »under sitt beskydd samla åtskilliga tyska stater, som hotades af Österrikes ärelystnad». Det resultat hvartill utskottet på grund häraf kom var, att Frankrike skulle betala subsidier för *blifvande* tjänster af Sverige och att till måttstock härför kunde tagas Sveriges kostnader för de konvojer det utsändt i kraft af neutralitetsförbundet med Danmark, men vilkoret vore att åtminstone Danmark ingick på ett försvarsförbund mot England, som borde utestängas från Östersjön, om det ej underkastade sig de förbundna makternas grundsatser med afseende på handeln. Dessutom ville man veta, om Sverige ville göra något

för Polen samt om det ville samverka med Turkiet och intervenera i de tyska angelägenheterna. För något annat ändamål än det ofvannämda ville Frankrike ej betala några subsidier, utom i det fall att Sverige blefve angripet af Ryssland eller England.

Den svåraste missräkningen för Staël torde dock hafva varit, att utskottet rent ut förklarade: att det vore att misskänna republikens värdighet, om han med utsigten af sitt uppträdande i konventet såsom ambassadör sökte locka Frankrike att bifalla hvad han begärde. I en särskild skrifvelse af samma dag lofvade utskottet dock, att hans kreditiv skulle mottagas och presentationen få försiggå, när hälst han själf önskade, men förklarade att det ej ville påskynda saken [1]. Denna snöpliga utgång hemlighöll Staël för den svenska regeringen, som hvarken fick del af hans inlaga till utskottet eller dettas svar [2], men icke dess mindre tog han kort därefter det steg, hvartill han utverkat sig tillåtelse genom förespeglingar, att det skulle medföra så lysande resultat.

Den förnämsta orsaken till den franska regeringens bristande tillmötesgående ansåg Staël vara Sieyès, som den 5 mars inträdt i utskottet. Denne skall nämligen enligt honom hafva af alla krafter motarbetat det svenska förbundet, ja velat förmå Frankrike att förbinda sig med Ryssland och att åt denna makts ärelystnad offra Sverige [3]. Detta påstående förefaller i hög grad besynnerligt, då Sieyès var kanske den förnämste förkämpen för det parti, som ville eröfringar och en allmän omstörtning af det europeiska statssystemet, och då detta parti genom sina planer på Polen och Turkiet ju alltid uppträdt fiendtligt mot Ryssland. Emellertid finnas verkligen omständigheter, som kunna gifva en viss sannolikhet åt Staëls uppfattning eller, om man så vill: det finnes en historisk hypotes, som genom denna erhåller ett visst stöd. Sybel har nämligen trott sig hafva anledning antaga, att det Sieyèska partiet just vid denna tidpunkt visserligen ej

---

[1] Båda dessa skrifvelser i *Fr. utrikesministeriets arkiv.*

[2] Någon afskrift af dessa handlingar finnes nämligen ej bland hans depecher i R.A. Rivals, som genast fick afskrifter af alla handlingarna från sin regering, berättade också sedan (den 3 thermidor, 21 juli) för denna, att Staël för den svenska regeringen dolt utskottets svar. Såsom man ser, var den förebråelse för förbehållsamhet, som den 8 maj gafs Staël ganska befogad, t. o. m. mera än man i Sverige torde anat.

[3] Staël till hertigen den 25 apr. (*Reuter. papp.*) samt till hertigen den 11 maj. Han redogör i dessa bref för motiven till, att han erkände republiken, men nämner ingenting om sin föregående skriftväxling med utskottet.

ämnade afstå från sina omstörtnings- och eröfringsplaner, men börjat tänka sig möjligheten att kunna realisera dem genom en försoning med det mot Preussen nu fiendtliga Österrike, under det att partiet förut velat nå samma mål tillsammans med Preussen [1]. Men nu hade Österrike kort förut ingått förbund (om Polens delning) med Ryssland, och om man verkligen hoppades på en försoning med det förra landet, skulle tydligen i följd häraf ett mot Ryssland riktadt svenskt-franskt förbund hafva kommit ganska olägligt. Vare härmed huru som hälst, så inberättade Staël till sin regering, att Sieyès genom sina stämplingar bragt det därhän, att han ej hade något annat val än att antingen totalt misslyckas i sin beskickning eller ock att låta presentera sig för konventet, ty, om han vägrat att göra det senare, skulle Sieyès begagnat sig däraf för att fullständigt göra slut på hela underhandlingen [2]. Emellertid måste Staël efter mottagandet af utskottets snäfva utlåtande den 6 apr. hafva insett, att han genom ett dylikt steg kunde ådraga sig beskyllningen att hafva brutit, om ej mot ordalydelsen af sina instruktioner — ty denna gaf honom rätt att handla efter omständigheterna — så dock mot deras andemening, men hans ifver för det franska förbundet besegrade alla betänkligheter, och dessutom fruktade han äfven, åtminstone enligt hvad han påstod för hertigen, att hans vägran att låta presentera sig skulle hafva komprometterat denne, emedan det ryska partiet då skulle hafva genomdrifvit de förda underhandlingarnas offentliggörande.

Den 23 apr. egde presentationen rum. Staël åtföljdes därvid af alla i Paris närvarande Svenskar till ett antal af 16—18, han fick plats i en fåtölj midt emot presidenten och höll därefter ett tal, hvari han förklarade, att den urgamla förbindelsen mellan Sverige och Frankrike ej lidit af den allmänna omstörtningen i Europa, samt att han å sin konungs vägnar gaf »en lysande hyllning åt folkens naturliga och oförytterliga rättigheter». Naturligtvis försummade han ej häller, att påminna om brodersbandet mellan »Nordens och Söderns Fransmän.» Själf

[1] Sybel, a. a. III ss. 414 o. f.

[2] Hvad som bragte honom i denna dilemma skall enligt hvad han den 11 maj uppgaf för hertigen hafva varit ett bref från utskottet, hvari detta meddelade honom, att de antagna formerna hindrade det att underhandla med honom, om ej republiken af Sverige förut erkändes. Detta bref, som måste hafva varit senare än utskottets ofvan omtalade bref af den 6 apr., har jag dock ej återfunnit i det franska utrikesarkivet. Af Staëls inlaga den 15 germinal ses, att en dylik uppfordran gjordes genast vid hans ankomst till Paris och blef anledning till Signeuls beskickning, men detta kan ej vara hvad som här afses.

skref han till Sparre, att i hans tal fans den värdighet och enfald, hans karaktär såsom ambassadör och känsla för själfva saken fordrade, ehuru han medelst några uttryck offrat åt den hos Fransmännen rådande smaken för fraser. Konventets president[1] svarade i artiga ordalag, gaf en släng åt Gustaf III, men prisade Gustaf Vasa och Gustaf II Adolf. I sin redogörelse för Sparre beklagade Staël det förra, liksom han äfven gjorde anmärkning därom till presidenten, men om det senare skref han triumferande, att man nu »för första gången hörde från den samma tribun, hvarest under villans och ytterlighetens epok aldrig en kung varit nämd utan att jämföras med tyranniets afskyvärdaste redskap, tvänne svenska konungar nämnas såsom människoslägtets välgörare och frihetens upplysta försvarare». Under det jubel, som därefter följde, väcktes förslag, att den svenska flaggan skulle uppsättas i konventets sal, men sedan det upplysts, att härtill fordrades att svenska regeringen skänkte flaggan, blef frågan tillsvidare undanskjuten[2].

Om också olika meningar kunde göra sig gällande angående frågan, huruvida Staël var berättigad att då erkänna republiken, så är dock tydligt, att han så till vida handlade mot sina instruktioner att han ej pa förhand underrättade regeringen om det steg, han ämnade taga[3]; det har äfven pastatts att han gick ända därhän i försumlighet eller förbehallsamhet, att han först den 11 maj inrapporterade erkännandet, men detta var dock ej förhållandet. Visserligen var det först denna dag, som han afgaf sin utförliga rapport om seansen den 23 apr., men redan den 25 apr. meddelade han hertigen i korthet motiven till sitt beslut och hvad han genom dess utförande hoppades hafva vunnit, nämligen att hafva omintetgjort Sieyès' »afskyvärda» plan och skaffat Sverige otaliga anhängare. Han ansåg sig da äfven kunna försäkra, att Frankrike skulle intervenera till Sveriges förmån hos Neapel, samt att det arbetade på att förmå Danmark och Preussen

[1] Sieyès var då konventets president, men för denna seans lemnade han sin plats åt Boissy d'Anglas, hvilken sålunda var den, som besvarade Staëls tal. Hvad han yttrade om Gustaf III var enligt Le Moniteur, att denne konung »velat personligen visa sig såsom vår fiende utan att låta hejda sig af fruktan att på samma gång aflägsna sig från sitt lands sannaste intressen». I Le Moniteurs redogörelse för talet förekommer ingenting om Gustaf Vasa och Gustaf II Adolf; ej häller nämnes där någonting om den svenska flaggan.

[2] Se Staëls bref till Sparre den 11 maj. Hans tal finnes tryckt hos SMITH. a. a. Bil. III.

[3] Se ofvan s. 10.

att förbinda sig med Sverige mot Ryssland, och i ett nytt bref af den 5 maj utlofvade han, att han inom få dagar skulle såsom den första frukten af erkännandet kunna hemsända 40 tnr guld med Signeul. När han afsände sin rapport den 11 maj, var han dock ännu ej i stånd att infria detta löfte, men han var då så säker på sin sak, att han föreslog hertigen att upplåna summan hos handelshuset Tottie & Arvidsson samt gaf sitt hedersord på, att dessa en månad därefter skulle få betalning; ja han lofvade t. o. m. att själf ansvara för lånet. I själfva verket hade seansen den 23 apr. bragt mera lif i underhandlingarna. Dagen förut hade Staël ingifvit en ny inlaga till utskottet, i hvilken han förklarade, att Sverige var villigt att med Preussen, Danmark och Turkiet medverka till Polens räddning, lofvade att Sverige, om förbundet komme till stånd, skulle utrusta 10 linieskepp och 5 fregatter, upprätthålla neutraliteten mot England, fordra upprättelse för olagliga kaperier och om den vägrades skrida till repressalier. Den 30 apr. gaf utskottet sitt svar, och häri hette det nu, att republiken vore tacksam för Sveriges korrekta hållning, ehuru den ej kunde ingå på definitiva förbindelser annat än under förutsättning att andra makter medverkade med Sverige. Emellertid erkände det, att subsidier kunde lemnas, om man blefve enig om operationerna, och härvid tog utskottet nu fasta på Staëls yttrande om repressalierna, hvilkas utöfvande »*inom en kort och bestämd tid*» i händelse af Englands vägran angafs såsom själfva målet för Sveriges rustningar. Med afseende på subsidiesummans storlek, som Staël velat hafva bestämd till 12 millioner, svarades emellertid blott, att den skulle komma att bero på storleken af Sveriges tjänster, men för att sätta Sverige i stånd att rusta och på grund af dess föregående förtroendeväckande uppförande samtyckte utskottet nu att föreslå utbetalandet till Sverige af 4 millioner l. (40 tnr guld) i klingande mynt eller goda utländska papper såsom förskott på blifvande subsidier, *dock under uttryckligt vilkor att Sverige utrustade det sagda antalet fartyg*. Samma dag lofvade det ock att taga i öfvervägande hans begäran om interventionen i Neapel, när underhandlingen med denna makt öppnades[1]. Jämför man nu de löften, som utskottet sålunda i verkligheten gaf, med Staëls redogörelser till sin regering, så måste det erkännas, att han i

[1] Staëls inlaga finnes ej i *Fr. utrikesministeriets arkiv*, men den refereras i utskottets svar.

dessa gjorde sig skyldig till samma brist på uppriktighet, som vi funnit i hans framställning af förutsättningarna för presentationen, ty han meddelade aldrig *under hvilka vilkor* dessa löften gafvos, hvarför ock hans depecher voro egnade att väcka den förmodan, att de utlofvade 40 tnr guld skulle gifvas blott för hvad Sverige redan gjort. Ej häller synes han till utskottet hafva framstält några invändningar mot de uppstälda vilkoren[1], men däremot uppmanade han det gång på gång att påskynda förbundsfrågans behandling. Frukten af dessa bemödanden blef, att han omsider den 7 juni (19 prairial) med utskottet afslöt ett hemligt preliminärfördrag, som dock förklarades endast vara provisoriskt under afvaktan på ett definitivt och öppet allians- och handelsfördrag. Sverige förband sig därigenom att under hela kriget utrusta 10 linieskepp och 5 fregatter, som genast skulle utlöpa, samt att förklara för koalitionen, att det ämnade upprätthålla sin neutralitet, men dessutom lofvade det att af England och äfven de andra förbundna makterna *inom en månad* fordra återställandet af eller ersättning för alla laster, som under kriget tagits på fartyg med svensk flagga, samt i händelse af afslag eller nya kränkningar af neutraliteten att *genast skrida till repressalier*. Tillhörde dylika laster Fransmän, skulle de återställas till desse. Både Sverige och Frankrike skulle söka förmå Danmark att förena sig om likartade åtgärder, och till lön för alt detta lofvade Frankrike att med alla sina krafter upprätthålla Sveriges neutralitet samt att »provisoriskt» betala det 4 millioner l. i holländska växlar. Af dessa skulle 2 mill. utbetalas, när den svenska regeringen ratificerat fördraget, och de återstående, när svenska flottan hissat segel och deklarationerna blifvit utfärdade[2].

Med detta fördrag samt med växlarne afreste Signeul natten den 10 juni till Sverige[3].

Vi hafva nu att tillse, huru resultaten af Staëls bemödanden upptogos i Sverige.

[1] Den 16 floréal (5 maj) påminte han utskottet om ett förslag till fördrag, som han inlemnat den 11 floréal. Detta har jag ej återfunnit, och vet sålunda ej, om det afvek från de af utskottet uppstälda vilkoren; den 8 prairial (27 maj) erkände han visserligen, att Sverige blott hade 8 linieskepp rustade, men förklarade, att det blott berodde af utskottet, d. v. s. af dess benägenhet att ge subsidier, om rustningen skulle blifva större.

[2] Fördraget finnes i *Fr. utrikesministeriets arkiv*.

[3] Staël till Sparre den 12 juni.

Mot medlet af maj hade här utsigterna så till vida ljusnat, att förhållandet till Danmark blifvit något bättre. För att förmå denna makt till ett kraftigare uppträdande i neutralitetsfrågan hade hertigen den 27 apr. tillskrifvit den danske kronprinsen ett ganska skarpt bref och den 19 maj företog han jämte sin myndling en resa till Skåne, hvars syfte i väsentlig mån var att genom ett personligt möte med kronprinsen söka ytterligare verka för samma mål. Omedelbart innan han skulle anträda färden, ankom underrättelsen, att Danmark nu beslutit sig för kraftigare rustningar — hvilket man i svenska regeringskretsar antog vara en följd af hertigens bref — och att Bernstorff sökt bortförklara sitt ofvan omtalade yttrande om Sverige[1]. Samtidigt anlände äfven de första underrättelserna om Staëls uppträdande i konventet, nämligen genom tyska tidningar och kort därpå genom Staëls ofvan omtalade bref till hertigen af den 25 apr., hvilket inträffade i Stockholm den 15 maj. Ehuru hertigen väl kunnat hafva skäl till missnöje öfver, att en så vigtig underrättelse först kom honom tillhanda genom en utländsk tidning, hälst då han förbehållit sig att blifva förberedd därpå, förmådde dock hoppet, att Staëls kraftåtgärd skulle omsider medföra de väntade fördelarne, honom att förbise denna sida af saken, och han uttalade i en biljett till Reuterholm oförbehållsamt sin tillfredsställelse[2]. Depechen af den 11 maj med den utförliga underrättelsen om presentationen samt det bestämda löftet om de 40 tnr guld mottog han först den 26 maj på Sjötorps kungsgård i Östergötland. Belåtenheten blef nu allmän hos alla de i förtroendet invigda. Enligt Rivals skall t. o. m. den unge konungen vid underrättelsens mottagande »af glädje hoppat om halsen pa regenten»[3], och denne sände följande dagen Staël en formlig »fullkomlig approbation till hela hans förhållande». Samma dag utfärdades också officiell underrättelse om den stora nyheten till alla svenska beskickningar[4]. Staëls förfrågan, om Sverige ville skicka konventet sin flagga, beslöt emellertid hertigen att lemna obesvarad »efter

[1] Sid. 13. Sparre till Staël den 22 maj.

[2] Biljetten är odaterad, men måste härleda sig från tiden strax före den 15 maj, då depechen af den 25 apr. enligt anteckning därå ankom. Hertigen säger i biljetten, att han är förtjust öfver att i tyska tidningar hafva sett, att Staël nu haft audiens och erkänt republiken. Sparre synes ej hafva blifvit underrättad om händelsen förr än efter ankomsten af Staëls depech af den 11 maj.

[3] Depech af den 14 prairial (2 juni).

[4] Hertigen till Staël den 27 maj. *Gallica.*

den i politiken antagna regeln, att intet svar också är ett svar[1]. Däremot inlät han sig på den af Staël föreslagna lånetransaktionen, men misslyckades både hos Tottie & Arvidsson och hos ett Hamburgskt köpmanshus.

Presentationen inverkade också pa förhallandet till Rivals. Dagen efter mottagandet af depechen af den 11 maj hade Sparre med honom en konferens, hvarunder han fann Rivals visa ett »helt och hållet svenskt hjärta», och hvarunder denne försäkrade, att han fyra postdagar å rad skrifvit i samma anda som Sparre nu yttrat sig. Han motsade ej häller Sparres asigt om storleken af den summa, som Frankrike vore *skyldigt* att betala Sverige, ehuru han uttalade farhågor för, att penningbristen skulle omöjliggöra dess utbetalande[2].

I själfva verket visa också Rivals depecher från och med den 18 maj, då han nyss hade mottagit underrättelsen om Staëls uppträdande i konventet samt afskrifterna af Staëls och utskottets föregående skriftväxling, ett större intresse för de svenska angelägenheterna. Visserligen skref han nämda dag, att *en* orsak till den svenska regeringens önskan att förena sig med Frankrike vore dess hopp att erhålla penningar åt sina egna medlemmar och i andra rummet (subsidiairement) åt staten, samt att regenten svårligen själf trodde på möjligheten af sina öfverdrifna fordringar, ehuru han i följd af den »egendomliga lätthet», hvarmed man först beviljat hans anspråk, »öfverlemnat sig åt en nödstäld mans känslor för att förnya dem», men han ansåg att man skulle hafva handlat politiskt, om man beviljat ersättning för de 2 arens rustningar, ehuru i ordalag, som i Europas ögon liksom i verkligheten skulle stält Sverige i beroende af Frankrike, och han upptog till vederläggning några invändningar mot det svenska förbundet, såsom att konungen efter tillträdet till regeringen kunde antaga ett annat system, och att förbundet skulle kosta franskt blod och franska penningar. Mot den förra anförde han, att, om konungen också ej älskade Reuterholm, så vördade han sin farbror och älskade icke häller Armfelt och Ryssland; mot den senare framstälde han följande för det franska omstörtningspartiets uppfattning i hög grad betecknande resonemang: »Om vi blifva det tyska rikets beskyddare och disponera öfver Turkar och Svenskar, äro vi så mycket säkrare herrar öfver

[1] Sparres journal den 27 maj.
[2] Sparre till Staël den 2 juni.

Europas öde, som Polens förnyade delningar för århundraden hindra en ärlig förening mellan de tre makterna, Ryssland, Österrike och Preussen».

Den 22 maj skref han, att Svensken vore stolt öfver Gustaf III(!) Adolfs och Karl XII:s segrar, ansåge sig förmer än andra, ehuru han nu »upphöjer Fransmännen ända till sig»; att han hatade Ryssarne och skulle alltid bekämpa dem med hopp om seger, om han själf kunde räkna på sina chefer. De svenska adelsfamiljer, som vore hängifna Ryssland, åsyftade blott att med dess hjälp återställa rådets välde, men som folket vore emot dem, skulle hofvet lätt undertrycka dem, om det i allmänna opinionen kunde stödja sig på Frankrike. Hofvets intresse vore sällan folkets, men här voro »de så förenade, att folket ej kan själf styra sig, emedan Ryssland, sedan det lyckats förstöra den kungliga myndigheten, skulle begagna sig af adelns anarki, som den gjort i Polen, för att till sina usurpationer lägga äfven Sverige». Som man ser, är den jakobinska diplomatens uppfattning af de svenska förhållandena alldeles den samma som Choiseuls och d'Aiguillons under Ludvig XV:s regering, men under det att statsmännen från den gamla regimens dagar åtminstone till formen respekterade sin skyddslings självständighet, lade däremot deras jakobinska efterföljare i dagen den fullständigaste hänsynslöshet. Sedan han framhållit vigten af att skydda Sverige, Polen, Turkiet, ja hela Europa för Rysslands barbariska rofgirighet, klandrar han nämligen sin instruktion, som ålade honom att söka ställa sig in hos hertigen[1], och forsätter därefter: »Om det ännu finnes några stater, som göra anspråk på att underhandla med oss såsom jämlikar, så hör Sverige ej till deras antal. Det är ej fråga om att med det samma öfverenskomma om (combiner) medlen att undertrycka Ryssland och upprätta Polen. Sverige bör blifva det frivilliga verktyget för våra planer». Ett bättre tillfälle att nå detta mål syntes honom ej häller någonsin hafva yppat sig än nu, ty därtill behöfdes blott att bevilja några handelsförmåner åt folket och åt hofvet den hänsyn, för hvilken det är så känsligt, samt några penningsummor. »För detta pris skall republikens agent i verkligheten spela en premierministers roll i Sverige». I det ofvan omtalade samtalet med Rivals hade Sparre föreslagit denne att »något

[1] Se ofvan s. 8. Han säger om instruktionen att den »ne porte que sur les idées familières à la politique des cours».

förbinda sig» med Reuterholm, hvars utmärkta egenskaper Sparre skildrade, och den 1 juni hade de också med hvarandra »en timmes förtroligt och hjärtligt samtal»[1]. Följden häraf visade sig i Rivals depech af den 2 juni, ty i denna heter det nu, att Reuterholm vore arbetsam, öppen och ärlig, ehuru folket hatade honom för hans isolerade lif och alt för stora hårdhet (trop de rudesse). Tretton millioner, som Sparre och Reuterholm under samtalen uppgifvit såsom Sveriges anspråk, förklarade dock Rivals i samma depech vara väl mycket, och enligt den samma hade han ej dolt för Sparre ryktet, att styrelsens medlemmar »underordnade statens intresse under sitt eget». På grund af detta rykte rådde han också nu sin regering att skaffa sig garantier för subsidiernas riktiga användande, men meddelade tillika att den svenska sjömakten genom reparationer skulle kunna uppbringas till 12 linieskepp. Han ansåg sig då också kunna meddela, att hans nya kreditiv, som nu ankommit[2], skulle med största ifver mottagas vid konungens och hertigens återkomst.

I medlet af juni, då glädjen öfver Staëls presentation börjat något grumlas därigenom att de väntade tunnorna guld ej hördes af, mottog den under hertigens bortovaro tillförordnade regeringen, i hvilken Sparre och Reuterholm hade plats, en not från ryska envoyén i Stockholm, Nottbeck, med begäran, att en rysk krigsflotta skulle i händelse af behof få anlöpa svenska hamnar; och strax därpå inberättade Ehrenheim från Köpenhamn, att Katarina erbjudit Danmark sina bona officia för att förmå England, med hvilket hon nyligen (den 5 maj) ingått en närmare förbindelse, att respektera den neutrala handeln, samt att Bernstorff »med största glädje och tacksamhet» mottagit anbudet[3]. Nottbecks begäran uppväckte hos Reuterholm fruktan för ett ryskt öfverfall, och Ehrenheims meddelande kom honom att befara, att den hatade »kärringen» äfven skulle vilja spela beskyddarinna åt Sverige. Inför dessa möjligheter blef han nästan utom sig af förskräckelse och raseri, och den 22 juni gaf han sina känslor luft i en biljett till Sparre. Han hade, skref han, aldrig läst något försmäd-

[1] Sparre till Staël den 2 juni.

[2] Välfärdsutskottet hade sändt ett sådant den 25 apr., men skickade ett nytt den 6 maj af fruktan, att svårigheter kunde uppstå, emedan konungens titulatur ej var fullständig i det förra. Det såg dock hälst, att detta kunde användas. Rivals svarade nu (den 2 juni) att han vore af samma mening, men fruktade, att det ofullständiga skulle stöta. Den 4 messidor (22 juni) resolverade utskottet, att det fullständiga skulle användas.

[3] Sparres journal den 17 juni och hans bref till Staël den 23 juni.

ligare papper än Ehrenheims depech. Han »förbannade» sitt inträde i ministären, »om Sverige följde ett så vanhederligt exempel», som den »nedrige och ärelöse» Bernstorff gifvit, och han hade skrifvit till hertigen, »att hvarken samtid eller efterverld vore valande sig en gång att spotta på hans graf, om han så tilläte Sveriges själfständighet trampas under fötterna.» Han ansåg därför, att man borde antingen genast »taga violenta mesurer» eller ock aftackla, och att det svenska sändebudet i London, Engeström, borde förklara, att, om England uppbragte »en enda svensk ökstock», skulle Sverige anse detta såsom en krigsförklaring och genast skrida till repressalier. Ville ej Danmark vara med härom, borde den svenska flottan skilja sig från den danska och i stället förena sig med den holländska och franska, och Sveriges uppfordringar till Danmark och England borde publiceras i alla tidningar liksom dess svar till Ryssland: »att Sverige än aldrig behöft någon annans än vår herres protektion och således alldeles icke ämnade begagna sig af kejsarinnans.» Vore Sparre af samma mening, skulle han med dagens post skrifva härom till hertigen; hvarom icke skulle Reuterholm för att icke blifva »deshonorerad» lägga sina åsigter »under konungens, nationens och hela Europas ögon». Han bad dessutom Sparre »än i dag» söka förmå Rivals att genom en kurirs afsändande påskynda subsidierna och öfverenskomma om flottornas förening[1]. Rivals tog emellertid saken ganska lugnt, ty då han följande dagen (5 messidor) inberättade förslaget om flottornas förening till sin regering, afstyrkte han det, på den grund, att man kunde få betala en obetydlig hjälp alt för dyrt. Hvad som ytterligare ökade Reuterholms oro, var att hertigen, underrättad om Nottbecks not, skref och föreslog ett svar därpå, hvilket Reuterholm fann alt för tillmötesgående, och i en ny biljett besvor han Sparre att »för Guds skull» ej låta svaret bli »så sockradt» som hertigen föreslagit[2].

Under dessa förhållanden kan man lätt tänka sig, huru efterlängtad Signeul med de 40 tnr guld skulle vara[3], och hvilken glädje hans ankomst till Stockholm den 28 juni uppväckte. Så

[1] Sparres journal den 22 juni.

[2] Sparre har i sin journal infört äfven denna biljett under den 22 juni, men detta kan knappast vara riktigt, då hertigens bref med förslaget till svar på noten är dateradt Karlskrona den 21 juni. Se SCHINKEL-BERGMAN, a. a., Bihanget I ss. 240—5, där brefvet är tryckt.

[3] Också sände Sparre i samråd med Reuterholm Staël de enträgnaste uppmaningar att skynda den 19 och 26 juni. Sparres journal och *Gallica*.

mycket bittrare blef därför missräkningen, när hans depecher öppnades, hvilket ej skedde förr än vid hertigens och konungens återkomst från den skånska resan den 1 juli[1].

På grund af Staëls föregående meddelanden kunde, såsom vi veta, de svenska statsmännen med skäl vänta, att de 40 tunnorna guld skulle gifvas blott och bart för republikens erkännande, och nu funno de, att det hemsända fördraget uppstälde såsom vilkor för deras utfående ej blott nya rustningar, utan ock en fullständig brytning med England. Reuterholm hade äfven under sina häftigaste vredesutbrott dock endast i händelse af *nya* kaperier ämnat skrida till repressalier, men nu föreskref fördraget sådana äfven för det fall, att England ej gaf ersättning för redan tagna laster; och att denna makt ej skulle bekväma sig till något sådant, var fullkomligt klart. Härtill kom, att man nu alldeles saknade medel att inlåta sig på ett krigiskt äfventyr med England. När Reuterholm förut tänkte sig ett sådant, hade han räknat på, att de 40 tnr guld skulle kunna användas till de löpande utgifterna, och att medel till nya rustningar mot England skulle erhållas genom fasta franska subsidier, men växlarne på de förra hade Signeul vid sin ankomst öfverlemnat åt Rivals, som naturligtvis ej kunde utlemna dem, förr än vilkoren voro uppfylda, och om erhållandet af de senare gaf fördraget ingen säkerhet. Också synes Reuterholm nu på en gång hafva upphört med sina yrkanden om kraftiga deklarationer mot England, Danmark och Ryssland, och man ser intet spår af att han lagt sina heroiska tänkesätt vare sig under »konungens, nationens eller Europas ögon». Lyckligtvis visade det sig också vara falskt allarm, att Danmark ämnade antaga Katarinas protektion[2], och han riskerade sålunda ej att genom denna återhållsamhet utsätta sin graf för efterverldens förakt. I stället utgöt nu det svenska kabinettet sin vredes skålar öfver Staël.

Så snart hertigen, skref Sparre, hade läst detta fördrag, genom hvilket Frankrike visat sig anse, ej blott att den svenska regeringen vore färdig eller nödsakad att sälja sig, utan ock att det vore en nåd att köpa den samma, och genom hvilket dessutom vilkor föreskrifvits, som Frankrike »knappast kunnat tillåta sig mot en nation, som det kufvat med sina vapen», så snart han slutat denna läsning, utropade han: »Nej jag skall ej tillåta,

[1] Sparre till Staël den 30 juni och 3 juli.
[2] Se Holm a. a. I s. 169.

att man förfar på detta sätt med det folk, hvars öde och lycka äro mig anförtrodda»! Därefter kom han att tänka på, att det var hans egen ambassadör, som föreslagit honom en ofördröjlig ratifikation af en dylik akt samt undertecknat den samma, och då befalde han Sparre att förehålla Staël detta »oväntade uppförande, som med rätta bort framkalla hans största missnöje» samt att låta honom veta, att fördraget »skulle genast återsändas såsom ovärdigt att någonsin erhålla ratifikation.» Sparre, som mot sina underordnade var lika hänsynslös som han var svag i sina förmäns händer, utförde också uppdraget på sitt grundliga sätt. Han uppref nu frågan om republikens erkännande, hvarigenom han förklarade att Staël handlat emot sina instruktioner, som uttryckligen förbjödo honom att äfventyra ett dylikt steg utan att förut försäkra sig om medel att upprätthålla det, och han beskylde honom för att härigenom hafva blottstält sitt fädernesland för det förbundna Europas hämd samt för en brytning med Danmark. Han frågade, huru man vidare skulle kunna sätta någon tro till hans löften, och huru det skulle gått, om hertigen på hans ord lyckats förmå en bankir att förskottera de utlofvade subsidierna. Han förebrådde honom, att han ej i tid underrättat hertigen om erkännandet[1], hvaraf följden blifvit, att denne först genom tidningarne fick kännedom därom. Han lät honom veta, »att mycket kunde vara att säga» om hans tal i konventet. Han förebrådde honom »lakonismen i och sällsyntheten» af hans depecher, att han ej genom dem underrättat regeringen om gången af sina underhandlingar, ej inhemtat dess råd och ej förberedt den på hvad det var fråga om, utan helt enkelt till ratifikation hemsändt en redan undertecknad akt, och slutligen att han till råga på alt utlånat sin egen kurir åt den franska regeringen för att från denna till dess ombud i Stockholm öfverbringa en penningsumma, som i verkligheten var bestämd åt konungen, men som mottagaren förbjöds att utlemna, förr än den svenska regeringen antagit vissa om det största misstroende vittnande vilkor. Sedan han äfven förebrått honom, att han ej tog någon hänsyn till den ringa stadga, som den nya republiken ernått, förklarade han, att man kunde frestas beskylla honom för, att han, om Frankrike fölle, rent af önskade, att Sverige äfven skulle dragas med i dess fall, och slutligen meddelade han

[1] Han uppger, att det var ... underrättade därom, men detta öfverensstämmer ej i ... har. Se ofvan s. 20.

honom, att hertigen på grund af det anförda ej i honom längre kunde »igenkänna den statsman och för sitt fäderneslands bästa intresserade offentliga personlighet, till hvilken han satt det mest vidsträckta förtroende», så vida han ej reparerade sina fel. Naturligtvis inskränkte sig Sparre ej blott till förebråelser, utan framstälde äfven positiva order, och dessa voro: att Staël skulle uppfordra välfärdsutskottet att inom få dagar afgifva svar pa Sveriges klagomal, hvilka gingo ut på, att subsidierna gifvits såsom en allmosa utan omnämnande af Sveriges föregående tjänster samt dessutom på sårande vilkor; blefve ej svaret tillfredsställande, skulle Staël förklara, att han hade befallning att ögonblickligen återvända hem[1]. Samma dag skref äfven hertigen själf till Staël ett dundrande bref, uppfyldt med klagomål öfver Frankrikes otacksamhet och Staëls eget uppförande, och häri angåfvos närmare de fordringar, som han skulle framföra, nämligen bortåt 12 mill. l., som kunde få betalas pa bestämda terminer, såsom ersättning för de rustningar, Sverige nu under 3 år gjort; däremot skulle Sverige bibehålla neutraliteten och såsom hittills utrusta konvojer, men det kunde ej åtaga sig att afgifva deklarationer, som voro egnade att ådraga det krig[2]. Med dessa budskap återsändes Signeul genast till Paris.

Äfven till Rivals sträckte sig följderna af regeringens missnöje. Den 2 juli meddelade honom Sparre, att hans audiens nu måste uppskjutas till Signeuls återkomst; beklagade sig bittert öfver Frankrikes visade misstroende och otacksamhet för Sveriges tjänster, af hvilka han särskildt betonade det kraftiga understöd svenska beskickningen i Konstantinopel gifvit Verninac, och hotade med ett systemskifte. Rivals uppförde sig enligt Sparre under samtalet »sasom en verkligt värdig och galant man»; han svarade visserligen, då Sparre försigtigt kände sig för, om han ej skulle vilja utlemna de 4 millionerna, blott med att hänvisa till sina order, men han försäkrade, att man bestämdt ej haft för afsigt att sara eller visa misstroende, att han alltid erkänt och skulle erkänna de stora tjänster Sverige gjorde Frankrike hos Porten, att han i sina depecher framhållit nödvändigheten af att understödja Sverige, samt att han aldrig upphört att intyga det intresse och den lojalitet, som här bevisades hans fädernesland, och som han alla dagar hade tillfälle att bevittna;

[1] Sparre till Staël den 3 juli.
[2] Se SCHINKEL-BERGMAN, a. a. III ss. 400 o. f., där brefvet är tryckt.

han lofvade nu att med Signeul skrifva ytterligare i samma riktning, och angående meddelandet om uppskofvet med audiensen svarade han blott, att det ej anstod honom att yttra något härom[1].

I själfva verket tyckes han också till en början hafva tagit saken kallt. I den depech, han samma dag afgaf till sin regering, redogjorde han lugnt och opartiskt för de af Sparre meddelade skälen till den vägrade ratifikationen och till den svenska regeringens missnöje, samt uttalade såsom sin åsigt, att man ej borde drifva Sverige för långt fram, att dess neutralitet under dåvarande förhållanden vore det för Frankrike fördelaktigaste, och att man på grund af dess trångmål, dess tillgifvenhet för Frankrike och den nytta, det kunde göra vid en blifvande återupprättelse af Polen, borde gifva det ersättning för dess rustningar. Att presentationen uppskjutits förklarade han visserligen vara sårande för Frankrike, men tillade att det ej kunde hjälpas. Efter några dagar slog han emellertid om, och hans depecher börja hädanefter andas den bittraste ovilja mot de styrande i Sverige. Anledningen härtill var antagligen, att han ansattes med förargliga frågor, hvarför presentationen ej blifvit af, då han likväl själf utspridt, att den skulle ega rum vid konungens återkomst[2], och detta torde hafva varit mer än hans fåfänga kunde fördraga. Den 7 juli skref han till sin regering, att han genast vid underrättelsen om uppskofvet skulle afrest, om han ej hindrats därifrån genom bristen på instruktioner, och den 11 juli afslog han en inbjudning att konferera med Sparre under förklaring, att han ej kunde besöka honom, förr än han fått sin regerings order med afseende på det vägrade erkännandet. Sparre skref då genast, att hans mening varit, att deras förbindelse skulle fortsatts på den gamla foten, i det presentationens uppskjutande hade kunnat skyllas på konungens vistelse på Drottningholm, men Rivals svarade härpå kärft, att han ej hade rätt diskutera ett sådant skäl. Han berättade sedan för sin regering, att de främmande ministrarne förvånat sig öfver hvad representanten för en borgareförsamling vågat göra mot en konung[3], men hertigen fann hans beteende blott visa »la futilité des hommes

[1] Sparres bref den 3 juli.
[2] Hans egen uppgift i ett bref till Sparre den 12 juli.
[3] Depech af [illegible] 25 fructidor (11 september). Brefväxlingen med Sparre finnes i Fr. [illegible]

parvenus»[1], och från de styrande kretsarne blef han genom uppträdet med Sparre fullständigt isolerad[2]. I stället trädde han nu i förbindelse med dessas motståndare. Redan den 7 juli (19 messidor) kan han omtala, att den högt ansedde Rosenstein önskat råka honom, och samma dag börjar han meddela ett rykte, för hvars sanning han dock ännu ej vill ansvara, nämligen att den unge konungen och största delen af konseljen hållos i okunnighet om penningtransaktionerna mellan hertigen och Frankrike, och att i följd däraf »man aldrig skall underteckna något fördrag, hvari penninghjälp stipuleras», emedan ett sådant skulle blifva ett medel för konungen och riksdagen att fordra redovisning af regenten och »hans favorit». Några dagar därefter (den 26 messidor) är han säker på sin sak. »Konungen af Sverige», skrifver han, »är okunnig om hvad som tilldrager sig mellan oss och regenten. Det är då sant, att den sistnämde och hans favorit, hvars vilja Sparre blindt utför, blott hafva velat göra sig kapitaler på vår bekostnad, försökande att undandraga sig undersökningar af riksdagen eller konungen, som ofelbart skola fordra en redovisning vid myndighetsförklaringen; min korrespondens skall visa er, att jag icke låtit lura mig af deras skenbara ifver för våra intressen, ehuru jag ej kunde tro dem nog förvända att helt och hållet hafva glömt Sveriges», och den 24 juli (6 thermidor) skrifver han med afseende på sitt råd att ej drifva Sverige för långt fram: »jag vet, att, om I gen Reuterholm de summor han kommer att begära, skolen I se honom förklara krig mot alla våra fiender.» Men det var ej nog med att hans nya vänner undfägnade honom med dylika berättelser; de synas äfven hafva sökt vinna honom för en revolution nästan à la Armfelt, och i själfva verket synes han ej varit obenägen. »På grund af den otålighet att regera», skref han den 14 juli (26 messidor), »som man tillskrifver den unge konungen, på grund af hans omgifnings anseende för redlighet och den observation man gör, att hans hof dagligen tillväxer på hertigens bekostnad, hade vi funnit det lätt att omstörta denne och låta förklara konungen myndig. Två timmar skulle vara tillräckliga för detta.» Företaget skulle vara lagligt, emedan förmyndarestyrelsen alltid till sin fördel kränkt Gustaf III:s testamente,

[1] Sparres journal den 11 juli.

[2] »Lille citoyen Rivals är som civiliter död», skref Reuterholm den 24 juli. Ibid.

den enda rättstitel, i kraft hvaraf den existerade, »men» — tillägger han — »hufvud för en revolution äro sällsynta vid hofvet, och Rosenstein, som jag har råkat, dömer sig frivilligt att tillbringa ännu 16 månader i ängslan.» Rosenstein tyckes sålunda hafva varit den, på hvilken man i främsta hand räknat, och då han befans ovillig, blef det hela blott en fantasi.

I ett följande bref (den 6 thermidor) rådde han därför att söka bibehålla (ménager) konungens och folkets förtroende, tills konungen blefve myndig och tillsammans med riksdagen med lätthet kunde undertrycka adelspartiet, hvilket vore hans och Frankrikes fiender, men Katarinas verktyg. Hvad Frankrike härpå skulle vinna vore, att vid den blifvande stora striden mot Ryssland Sverige skulle stå till dess tjänst; och genom sitt grannskap till Petersburg skulle detta land då få en ansenlig vigt, hvilken »liksom Gustaf Adolfs segrar» skulle komma Frankrike till godo. »Om», fortsätter han, »vi se framåt till en ännu aflägsnare tidpunkt och antaga, att våra fredsfördrag med England blott blifva stillestånd, till dess denna makt kan fullständigt underkufvas, skall Sverige, befriadt från sina farhågor för Ryssland, utan fara kunna för framtiden stänga Östersjön för Engelsmännen och med trygghet göra för oss det, som det nu ej kan försöka utan att förderfva sig.» Den 1 sept. (15 fructidor) begärde han att få en annan beskickning på grund af den svenska styrelsens hat emot honom och omoraliskhet, och 3 dagar därefter visste han berätta, att hertigen och Reuterholm nu tänkte på en revolution af samma slag som han själf kort förut önskat, ehuru naturligtvis med olika syfte. Den 1 nov. skulle de nämligen låta förklara konungen myndig för att blifva af med Rosenstein och Mörner samt därefter sammankalla en riksdag eller hällre en herredag (diétine), emedan man kunde påverka en sådan genom förförelse och fruktan. För detta ändamål befästades redan Skeppsholmen och ställdes rikssalen i ordning, och meningen var att ändra regeringsformen samt göra konungen till ordförande (chef) för en talrik konselj, hvars tillvaro äfven efter förmyndareregeringens slut skulle betryggas[1].

Dessa och föregående utdrag ur Rivals depecher hafva synts böra meddelas, emedan de visa, hvilka underrättelser från Sverige tjänade välfärdsutskottet till ledning för dess svenska politik,

[1] Möjligen är det dessa rykten, som föranledt Schinkel-Bergmans uppgift III s. 170.

och med hvilka rykten den politiska atmosferen i Stockholm var mättad under denna på intriger så rika tid. Men de äro äfven därför af intresse, att de belysa sammanhanget mellan de politiska rörelserna i Sverige och de impulser, som blefvo följden af våra förbindelser med det revolutionära Frankrike. Som vi minnas, hade Verninac vid sin ankomst till Stockholm 1792, under intrycket af den första frihetsentusiasmen och hatet mot Gustaf III, i de aristokratiskt-liberala oppositionsmännen sett sina naturliga meningsvänner, men också snart funnit enligt med Frankrikes intressen att åtminstone för tillfället afstyra deras planer på konungamaktens inskränkande[1]. Rivals åter betraktade ständigt det aristokratiskt-liberala partiet såsom Frankrikes naturliga motparti samt önskade upprätthållandet af en stark konungamakt i Sverige, och det synes som om han härutinnan dömde rätt ej blott från synpunkten af Frankrikes politiska intresse, som fordrade ett *starkt* Sverige såsom motvigt mot Ryssland, utan äfven från synpunkten af de idéer, som utgjorde själfva drifkraften i den franska revolutionen, ty i själfva verket rådde en vida större frändskap mellan dem och Gustaf III:s program från och med 1789: en stark styrelsemakt på demokratisk grund, än mellan dem och det aristokratiskt-liberala partiets samhällsideal: en genom aristokratiska korporationer förlamad konungamakt samt privilegieväsendets upprätthållande. Att Gustaf III aldrig lärde sig inse detta och att den svenska aristokratien samt revolutionens statsmän länge förbisågo det, däri torde man just få söka en förklaring till de besynnerliga omkastningar och motsägelser, som man ofta anträffar vid studiet af vårt fäderneslands historia under denna tid.

Om Rivals konsekvent fasthöll vid den angifna uppfattningen, så växlade emellertid hans åsigt om, hvilka personer borde betraktas såsom målsmän för den ena eller andra riktningen, ty så länge han i hertigen och Reuterholm såg Frankrikes vänner, såg han också i dem den starka konungamaktens upprätthållare, men så snart han börjat misstänka deras franskvänlighet, blir han benägen att tillskrifva dem aristokratiskt liberala planer, ett förhållande som för öfrigt delvis kan finna sin förklaring i Reuterholms egen vacklan mellan de båda riktningarna. Hvad nu angår trovärdigheten af ryktet, att hertigen

[1] Se Hist. Tidskr. 1888 s. 106 o. f.

och Reuterholm den 1 nov. 1796 ämnade företaga en statskupp i aristokratisk-liberal riktning, egde det sannolikt lika liten grund som ryktet, att de, för att kunna själfva tillegna sig de af Frankrike beviljade subsidierna, ej ville tillåta att dessa omnämdes i fördraget. Huruvida de nu liksom 1793 gjorde något försök att *utöfver* subsidierna erhålla anslag från Frankrike — till opinionens bearbetande, må lemnas därhän (i tillgängliga handlingar finnes åtminstone *ingen* antydan om något sådant), men att den af Rivals framstälda beskyllningen (om fördraget) är ogrundad, synes framgå däraf, att de sedan utan betänkande godkände ett fördrag, som innehöll bestämmelser om subsidierna[1].

Rivals högpolitiska funderingar såväl före som efter brytningen mellan honom och den svenska regeringen rönte emellertid ej obetingadt bifall af välfärdsutskottet. Det gillade visserligen hans åsigter om önskligheten af Sveriges anslutning till Frankrike samt att han talat vid Sparre om misstankarne mot styrelsens medlemmar[2], och det instämde i hans åsigt, att Sparres och Reuterholms begäran om 13 millioner vore något öfverdrifven (un peu exagérée), men det ålade honom att ej yttra sig i frågan, och af hans kritik af instruktionen fann det sig föga uppbygdt samt frågade, hvad han menade med att man skulle operera tillsammans med Sverige utan att öfverenskomma om (combiner) medlen[3]. Hans uppförande med afseende på presentationen gillade det och gaf honom nu den föreskriften, att han skulle visa sig likgiltig därför, men helt enkelt mottaga den, om den erbjöds. På det uttryckligaste förbjöd det honom emellertid att inlåta sig på några intriger mot förmyndarestyrelsen och lugnade honom med afseende på dennes egennyttiga spekulationer, i det det lofvade att taga vara på Frankrikes intressen i denna sak[4].

Onekligen röja dessa uttalanden, som alla äro från tiden efter prairialfördragets afslutande, en ganska vänlig sinnesstämning mot Sverige. Möjligen bidrog till denna hertigens bref till den danska kronprinsen, som meddelades utskottet och om hvilket

---

[1] Emellertid passa Rivals' uppgifter i saken (t. ex. om underhandlingens hemlighållande för konseljens öfriga medlemmar) så in på 1793 års transaktion, att man frestas misstänka, att hans upplysningar härleda sig från en person, som lyckats få någon spaning om denna och nu förmodade, att man ämnade förfara på samma sätt med de 40 tnr guld, som med de 300,000 l. Se Hist. Tidskr. 1888 s. 201.

[2] Bref från utskottet till Rivals den 25 prairial (13 juni), jmfr ofvan s. 24 o. 26.

[3] Dito den 4 messidor (22 juni), jmfr ofvan s. 25.

[4] Den 25 thermidor (12 juli), jmfr ofvan s. 32.

förbinda sig» med Reuterholm, hvars utmärkta egenskaper Sparre skildrade, och den 1 juni hade de också med hvarandra »en timmes förtroligt och hjärtligt samtal»[1]. Följden häraf visade sig i Rivals depech af den 2 juni, ty i denna heter det nu, att Reuterholm vore arbetsam, öppen och ärlig, ehuru folket hatade honom för hans isolerade lif och alt för stora hårdhet (trop de rudesse). Tretton millioner, som Sparre och Reuterholm under samtalen uppgifvit såsom Sveriges anspråk, förklarade dock Rivals i samma depech vara väl mycket, och enligt den samma hade han ej dolt för Sparre ryktet, att styrelsens medlemmar »underordnade statens intresse under sitt eget». På grund af detta rykte rådde han också nu sin regering att skaffa sig garantier för subsidiernas riktiga användande, men meddelade tillika att den svenska sjömakten genom reparationer skulle kunna uppbringas till 12 linieskepp. Han ansåg sig då också kunna meddela, att hans nya kreditiv, som nu ankommit[2], skulle med största ifver mottagas vid konungens och hertigens återkomst.

I medlet af juni, då glädjen öfver Staëls presentation börjat något grumlas därigenom att de väntade tunnorna guld ej hördes af, mottog den under hertigens bortovaro tillförordnade regeringen, i hvilken Sparre och Reuterholm hade plats, en not från ryska envoyén i Stockholm, Nottbeck, med begäran, att en rysk krigsflotta skulle i händelse af behof få anlöpa svenska hamnar; och strax därpå inberättade Ehrenheim från Köpenhamn, att Katarina erbjudit Danmark sina bona officia för att förmå England, med hvilket hon nyligen (den 5 maj) ingått en närmare förbindelse, att respektera den neutrala handeln, samt att Bernstorff »med största glädje och tacksamhet» mottagit anbudet[3]. Nottbecks begäran uppväckte hos Reuterholm fruktan för ett ryskt öfverfall, och Ehrenheims meddelande kom honom att befara, att den hatade »kärringen» äfven skulle vilja spela beskyddarinna åt Sverige. Inför dessa möjligheter blef han nästan utom sig af förskräckelse och raseri, och den 22 juni gaf han sina känslor luft i en biljett till Sparre. Han hade, skref han, aldrig läst något försmäd-

[1] Sparre till Staël den 2 juni.
[2] Välfärdsutskottet hade sändt ett sådant den 25 apr., men skickade ett nytt den 6 maj af fruktan, att svårigheter kunde uppstå, emedan konungens titulatur ej var fullständig i det förra. Det såg dock hälst, att detta kunde användas. Rivals svarade nu (den 2 juni) att han vore af samma mening, men fruktade, att det ofullständiga skulle stöta. Den 4 messidor (22 juni) resolverade utskottet, att det fullständiga skulle användas.
[3] Sparres journal den 17 juni och hans bref till Staël den 23 juni.

att ej lemna fältet öppet för Rysslands intriger[1], och den 26 aug. erbjöd honom utskottet omsider ett fördrag, enligt hvilket Sverige skulle få 4 millioner genast och 6 fördelade på 4 år. Staël ansåg emellertid detta för litet och inlemnade en ny not[2], men måste den 3 sept. inberätta, att utskottet stod fast vid att betala blott 10 millioner in alles. Han fann emellertid detta för litet och de erbjudna betalningsterminerna alt för aflägsna, och varnad af hvad som händt honom förra gången, tillkännagaf han nu för Sparre, att han ämnade sända hem fördraget ounderteeknadt. Den 14 sept. (28 fructidor) blef därefter ändtligen underhandlingen bragt till slut. Det då upprättade »hemliga och preliminära» fördraget innehöll följande punkter:

1) i afvaktan på ett definitivt allians- och handelsfördrag förband sig Sverige att utrusta 10 linieskepp och 5 fregatter;

2) vid flottans utlöpande skulle Sverige förklara England och de öfriga mot republiken fiendtliga makterna, att det beslutit upprätthålla sina neutralitetsrättigheter;

3) Sverige skulle af England begära ofördröjlig restitution af eller ersättning för tagna svenska fartyg eller laster;

4) om Sverige i följd af denna begäran eller genom att utöfva repressalier inveckládes i krig med England, Ryssland eller någon annan makt, skulle Frankrike betala det 400,000 l. för hvarje krigsskepp och 200,000 för hvarje fregatt;

5) Frankrike skulle till Sverige afstå $^{1}/_{10}$ af värdet på de laster, som det kunde återförskaffa Frankrike;

6) dessa laster skulle omedelbarligen med afdrag af den nämda $^{1}/_{10}$ öfverlemnas till Frankrike eller sina franska egare;

7) Sverige skulle med alla krafter och i förening med Frankrike och Holland söka förmå Danmark att medverka till upprätthållandet af hafvens frihet;

8) på grund af de rustningar, som Sverige alt från krigets början gjort för att upprätthålla sin neutralitet, och till bevis på sitt intresse och sin vänskap skulle Frankrike betala Sverige 10 millioner l., nämligen 4 vid fördragets ratificerande och därefter 1 mill. hvar sjätte månad från och med den 1 januari 1796, tills hela summan blefve gäldad;

9) om Sverige och Frankrike inveckládes i ett gemensamt krig, skulle ingendera få sluta separatfred;

[1] Staël ti [illegible] lies.
[2] Staël ti [illegible]

mycket bittrare blef därför missräkningen, när hans depecher öppnades, hvilket ej skedde förr än vid hertigens och konungens återkomst från den skånska resan den 1 juli[1].

På grund af Staëls föregående meddelanden kunde, såsom vi veta, de svenska statsmännen med skäl vänta, att de 40 tunnorna guld skulle gifvas blott och bart för republikens erkännande, och nu funno de, att det hemsända fördraget uppstälde såsom vilkor för deras utfående ej blott nya rustningar, utan ock en fullständig brytning med England. Reuterholm hade äfven under sina häftigaste vredesutbrott dock endast i händelse af *nya* kaperier ämnat skrida till repressalier, men nu föreskref fördraget sådana äfven för det fall, att England ej gaf ersättning för redan tagna laster; och att denna makt ej skulle bekväma sig till något sådant, var fullkomligt klart. Härtill kom, att man nu alldeles saknade medel att inlåta sig på ett krigiskt äfventyr med England. När Reuterholm förut tänkte sig ett sådant, hade han räknat på, att de 40 tnr guld skulle kunna användas till de löpande utgifterna, och att medel till nya rustningar mot England skulle erhållas genom fasta franska subsidier, men växlarne på de förra hade Signeul vid sin ankomst öfverlemnat åt Rivals, som naturligtvis ej kunde utlemna dem, förr än vilkoren vore uppfyllda, och om erhållandet af de senare gaf fördraget ingen säkerhet. Också synes Reuterholm nu på en gång hafva upphört med sina yrkanden om kraftiga deklarationer mot England, Danmark och Ryssland, och man ser intet spår af att han lagt sina heroiska tänkesätt vare sig under »konungens, nationens eller Europas ögon». Lyckligtvis visade det sig också vara falskt allarm, att Danmark ämnade antaga Katarinas protektion[2], och han riskerade sålunda ej att genom denna återhållsamhet utsätta sin graf för efterverldens förakt. I stället utgöt nu det svenska kabinettet sin vredes skålar öfver Staël.

Så snart hertigen, skref Sparre, hade läst detta fördrag, genom hvilket Frankrike visat sig anse, ej blott att den svenska regeringen vore färdig eller nödsakad att sälja sig, utan ock att det vore en nåd att köpa den samma, och genom hvilket dessutom vilkor föreskrifvits, som Frankrike »knappast kunnat tillåta sig mot en nation, som det kufvat med sina vapen», så snart han slutat denna läsning, utropade han: »Nej jag skall ej tillåta,

[1] Sparre till Staël den 30 juni och 3 juli.
[2] Se Holm a. a. I s. 169.

säkran om, att König ej skulle blifva komprometterad, samt om fullkomlig diskretion, denne från hertigen order att genom en särskild korrespondans reparera Staëls »lakonism»[1], ett uppdrag som emellertid König undanbad sig, i det han rent ut förklarade att han därigenom kunde ådraga sig misstankar att vara spion[2]. Förebråelser för »lakonism» samt hans depechers sällsynthet riktades äfven till Staël själf[3], och Reuterholm beklagade sig för Sparre öfver att hans depecher gingo ut på att indraga Sverige i kriget[4]. Han fick äfven snubbor för, att hans fru genom sin inblandning i politiken ådragit sig ett offentligt angrepp i konventet, hvilket man fann komprometterande för Sverige[5]. Den förnämsta anledningen till missnöje var emellertid naturligtvis, att hans underhandlingar om ett nytt fördrag drogo ut på tiden. Hans påstående, att uppskofvet med Rivals' presentation vore en orsak härtill, förklarade hertigen blott för en förevändning[6], och den 29 sept. befalde han honom i ett nytt dundrande bref vid risk af ansvarspåföljd, att, om han ej genast finge ett tillfredsställande svar, förklara sig hafva order att afresa inom 24 timmar. Innan detta bref hann afgå, ankom emellertid kuriren med fördraget af den 14 sept., och hertigen förklarade då i ett tillägg, att, om detta budskap, af hvilket han ej ännu hunnit taga del, befunnes tillfredsställande, skulle han få anse brefvet såsom oskrifvet; annars hade han att lyda order.

Denna gång blef hertigen i hufvudsak nöjd, och den 2 okt. underrättade Sparre Staël härom. Visserligen framstälde han på samma gång anmärkningar mot, att Sverige enligt fördraget skulla öka sina rustningar med de 3 fartygen, hvilket han dels fann obilligt, då subsidierna skulle gifvas såsom ersättning för redan gjorda rustningar och alltså dessas storlek rättvisligen borde tagas till måttstock, dels fruktade skola medföra missförstånd med Danmark, då detta traktatsenligt blott var skyldigt att utrusta 8 linieskepp och 4 fregatter och därför kunde misstycka, om Sverige uppträdde med en större styrka. Men han förklarade dock, att hertigen tycktes vilja godkänna fördraget,

---

[1] Sparre till König den 25 aug.

[2] Königs svar den 25 dec. Han vitsordade på samma gång Staëls stora anseende i Paris.

[3] Sparre till Staël den 18 sept.

[4] Sparres journal den 21 juli.

[5] Hertigen [illegible] den 29 sept.

[6] Bref af d[illegible]p.

ehuru naturligtvis under förutsättning att den ökade rustningen ej fordrades förr än till nästa år. För öfrigt ämnade han genom Rivals söka utverka, att denna punkt ändrades genom en tilläggsartikel, och uppmanade äfven Staël att arbeta i samma riktning. Bearbetningarna på Rivals torde dock ej hafva blifvit af synnerlig betydelse, ty denne hade fått order att ej utlemna de 4 millionerna, förr än hertigen antagit det nya fördraget, och detta kom alla betänkligheter att vika. Hertigen utfärdade i konungens namn och under hans signet ett formligt antagande, och i utbyte mot denna handling erhöll Sparre den 5 okt. af Rivals omsider de efterlängtade millionerna. Kort därefter afreste Rivals för att lemna plats åt Le Hoc. Därförinnan hade han dock tillfredsställelsen att ändtligen blifva erkänd såsom minister och erhålla den så mycket omordade audiensen hos den kungliga familjen[1].

Emellertid var äfven fördragets ratificerande enligt dess § 8 ett vilkor för de 4 millionernas utfående, och därför måste den svenska regeringen bekväma sig till att skicka Staël ratifikationen på samma gång som bemyndigandet att underteckna, eller regeringen måste ratificera en icke undertecknad handling[2]. På samma gång fick Staël befallning att påskynda det definitiva allians- och handelsfördragets afslutande, hvarvid borde iakttagas, att det ej fick innehålla något, som kunde indraga Sverige i kriget, och tillika förnyades ordern, att han skulle söka afpruta de 3 fartygen. Lyckades ej detta, skulle han begära ökade subsidier eller åtminstone en förkortning af betalningsterminerna, och om man hänvisade till de inkomster, som Sverige skulle kunna bereda sig genom §§ 5 och 6 af fördraget (om Sveriges rätt till $^{1}/_{10}$ af tagna laster, som det kunde skaffa Frankrike till baka), borde han svara, att mycket ej skulle kunna vinnas därigenom och att dessutom dessa paragrafer voro outförbara och endast intagits för syns skull, då det blefve omöjligt att konstatera hvad som vore franskt gods. Däremot uppmanades han ifrigt att verka för det tillämnade neutralitetsförbundet, hvari nu utom

[1] Sparre till Staël den 9 okt. och Rivals' depecher den 14 och 21 vendémiaire år IV (den 5 och 12 okt. 1795).

[2] Sparre till Staël den 9 okt. För att betrygga sig mot, att ej den franska regeringen skulle kunna begagna sig häraf för att göra ändringar till Sveriges skada redogjordes i själfva ratifikationen för fördragets innehåll. Efter undertecknandet sändes sedan en vanlig ratifikation. (Sparre till Staël den 13 januari 1796.)

Sverige nämdes såsom deltagare Preussen, Danmark, Förenta Staterna, Spanien och kanske Portugal.

Sparres anmärkningar beröfvade emellertid ej fördraget dess giltighet. Sverige befann sig sålunda nu i formligt förbund med det revolutionära Frankrike, och Staël hade omsider uppnått det mål, för hvilket han så länge och ifrigt arbetat och för hvilket han utsatt sig för så många obehag.

Den 6 sept. eller 8 dagar före öfverenskommelsen om fördraget hade den nyutnämde ambassadören LE HOC erhållit sin instruktion[1]. Denna handling lemnar ett ytterligare bevis på, huru litet revolutionens statsmän i verkligheten lyckades realisera teorien, att det genom revolutionen pånyttfödda Frankrike frigjort sig från alla grundsatser, som förut varit bestämmande för dess utrikespolitik[2]. Instruktionen börjar visserligen med att bryta stafven öfver den gamla regimen, då makterna rättade sin politik efter omständigheterna, konungarna underordnade folkens intressen sina familjeintressen, och konungarnas högmod, antagonismen mot England och Österrike samt de religiösa tvisterna nödgade Frankrike att taga del i alla Europas olyckor. Men icke dess mindre angifvas därefter just de två system, som under l'ancien régime varit bestämmande för Frankrikes politik såsom de enda möjliga, nämligen att antingen bekämpa Österrike och Ryssland i förening med Spanien, Preussen, Sverige och Turkiet eller ock att uppoffra dessa gamla bundsförvandter samt närma sig Österrike, Ryssland och England. Med afseende på det senare systemet säges det, att det hade anhängare och att, om det också ej fullständigt följts under de sista ministärerna, hade man blifvit stående orörlig mellan de båda partierna, i det man skonat Ryssland och nekat Sverige subsidier, och detta klandras, emedan det gifvit Ryssland tillfälle att draga nytta af Frankrikes »tystnad och tröghet» samt försvagat eller från Frankrike aflägsnat Sverige och Turkiet[3]. Häraf synes framgå, att syftet med instruktionen var att rekommendera det förra systemet, ehuru detta af undseende för de revolutionära doktrinerna skedde under åtskilliga omsvep. Äfven andra i instruktionen förekommande uttalanden peka åt samma håll.

[1] Den finnes i *Fr. utr. min:s ark.*, daterad fructidor utan dag, men Staël uppgaf i bref till hertigen den 6 sept., att den utfärdats denna dag.
[2] Jmfr Hist. Tidskr. 1888 ss. 97 o. f.
[3] Det är i detta sammanhang, som det förut anförda yttrandet ur instruktionen om Gustaf III:s politik förekommer. Se Hist. Tidskr. 1888 102 s. n.

Sålunda säges det, att det Bourbonska familjefördraget (hvilket man denna tid i själfva verket var på väg att återupplifva, sedan äfven Spanien slutit fred i Basel den 22 juli) ej hade någon annan olägenhet än namnet. Den gamla taktiken att begagna sig af rivaliteten mellan Preussen och Österrike klandras, men ändock frågas, om det ej vore för Frankrike fördelaktigt att gynna Preussens maktutvidgning för att skapa en motvigt mot Österrike, och äfven med afseende på den polska frågan förklaras Preussen vara en naturlig bundsförvandt. Sverige, ehuru svagt, kunde, heter det, blifva nyttigt både med afseende på den neutrala handelns skyddande och för den diversion det kunde göra till förmån för Turkarne, hvarför det borde understödjas med subsidier, och hvad Turkarne angår framhålles deras intresse för Polens upprätthållande, hvarigenom en barrière kunde vinnas mot Katarinas och Österrikes maktlystnad. På grund af alt detta förklaras de nu nämda makterna jämte den Bataviska republiken och Danmark, vara lämpliga att bilda ett stort förbund till betryggande af Europas lugn.

Efter dessa allmänna betraktelser vänder sig instruktionen till de svenska förhållandena. Med afseende på dessa påstås — möjligen på grund af Le Hocs berättelse 1793[1] — att Katarina genom Drottningholmsfördraget hade åtagit sig att med vapenmakt upprätthålla Gustaf III:s författning, och i följd häraf anges det som en möjlighet, att hon, på samma sätt som Gustaf III 1788 begagnade sig af maskeraden vid gränsen, skulle söka uppväcka oroligheter i Stockholm för att erhålla en förevändning till krig. Dylika stämplingar borde Le Hoc söka förekomma, och han borde tillika söka vinna konungens och de uppriktiga fosterlandsvännernas förtroende. Emellertid vore det möjligt, att omstörtningar komme att ega rum, emedan svenska folket vore benäget för revolutioner, alla partier väntade på konungens tronbestigning för att få tillfälle att triumfera öfver hvarandra, och frihetsidéer samt missnöje med förmyndarestyrelsen upprörde sinnena. För detta fall förklarade sig emellertid utskottet ej kunna gifva några förhållningsorder, utan öfverlemnade åt Le Hoc själf att bestämma hvad han borde göra, i förhoppning att hans takt, hans sinne för folkens frihet och rättigheter samt den erfarenhet, han förvärfvat under revolutionen, skulle kunna leda

[1] Ibid. s. 180.

honom. Han borde dock aldrig glömma, »att han var skyldig att respektera gästfriheten, att visa aktning för det bestående styrelsesättets former, ådagalägga ärlighet i sitt uppträdande, klokhet under stormen, fasthet i faran samt värdighet vid alla tillfällen.» Med afseende på den yttre politiken skulle han underrätta den svenska regeringen om Frankrikes intresse för Polen samt inbjuda den att jämte Preussen göra föreställningar till förmån för denna makt, dock först sedan man öfvervägt följderna af ett sådant steg. Vidare skulle han förbereda på, att den svenska regeringen borde använda det inflytande, som den i kraft af Pommerns besittning kunde utöfva på Tysklands angelägenheter, i enlighet med Frankrikes önskan; han skulle arbeta på att förtroendet mellan Sverige och Danmark befästes; beflita sig om Frankrikes handel på Sverige och slutligen taga reda på vetenskaperna, hvilka Svenskarne länge med utmärkelse idkat, samt äfven på andra nyttiga saker. »Det är på detta sätt», tillägges härom, »som den franska republikens agenter böra utvidga kretsen för sina arbeten och skaffa sig förlåtelse för det obehag (ce de pénible), som politiken kan förorsaka moralen, i det de öka sitt fäderneslands och sina medborgares lycka.»

Den nye ambassadören var en verkligt betydande personlighet, och Staël ansåg också att välfärdsutskottet genom hans sändande velat visa Sverige en artighet. Han var född 1743 och son af en berömd läkare. Före revolutionen hade han dels egnat sig åt literaturen, dels deltagit i vigtiga förvaltningsärenden. Så hade han varit kommissarie för utväxlingen af fångar mellan England och Frankrike under Amerikanska frihetskriget och belönats för sina tjänster härvid med en pension af 6,000 l. Han hade därefter varit ambassadsekreterare i Konstantinopel, och då han återkallades från denna plats, var det för att biträda Calonne i dennes arbeten med anledning af 1787 års notabelförsamling. Ehuru revolutionen beröfvade honom hans pension, synes han dock från första stund hafva anslutit sig till den samma, ty under den konstituerande nationalförsamlingen blef han bataljonschef vid nationalgardet och efter flykten till Varennes fick han förtroendet att bevaka Dauphin. Detta grannlaga uppdrag utförde han på ett så ridderligt sätt, att Ludvig XVI [illegible] som med ministerplatsen i Hamburg, där [illegible] sökning flyktigt gjort hans be-

kantskap[1]. Under konventet fängslades han med anledning af en memoir, som han ingifvit till konungen och som återfans i det famösa järnskåpet, men återfick friheten efter Robespierres fall.» Hans sinne var lifligt», säger en biograf, som antagligen känt honom personligen, »hans konversation var briljant och glädtig och han bevarade den goda tonens traditioner från Ludvig XIV:s tidehvarf»[2].

Le Hoc ankom till Stockholm den 22 okt. Förut hade Reuterholm yttrat sig ganska föraktligt om »citoyen Hic, Hæc, Hoc»[3], men dennes hela uppträdande och hans tal vid presentationen för den unge konungen[4] synas hafva tillvunnit honom allmänna sympatier, och man visade honom mycken artighet, bl. a. genom att ställa den lilla grillerade logen på operan ofvanför hertigens till hans disposition[5]. I synnerhet blef Sparre intagen. Den förkärlek han i sin ungdom, under sin morbroder Tessins ledning, insupit för Hattarnes politiska system, synes nu genom hans sysslande med den franska förbundsfrågan hafva vaknat till nytt lif, och då vänskapen mellan honom och Reuterholm vid denna tid började svalna, slöt han sig, osjälfständig och i behof af ledning som han var, i stället till den franska ambassadören — på ett sätt, som svårligen kunde anses öfverensstämmande med hans ämbetsställning.

---

[1] Se Hist. Tidskr. 1888 s. 179.

[2] MICHAUD, *Biographie universelle* och *Nouvelle Biographie universelle*.

[3] Sparres journal den 31 juli.

[4] Han visade sig också däri såsom den artigaste hofman utan att dock uppgifva sin republikanska ståndpunkt. Så yttrade han: Je n'apporte point à V. M. des hommages et des serments adulteurs. Je presente les voeux d'un peuple libre au chef d'un peuple fier et généreux ... Déjà V. M. promet tout ce qu'on a droit d'attendre d'elle ... et tout annonce un autre Gustave à son pays. Puisque vous aimez les hommes, Sire, vous régnerez par la loi.» En allusion på »Nordens Fransmän» saknas ej häller här; det heter nämligen, att de båda folken voro »glorieux de leur ressemblance». Talet i *Fr. utr. min:s ark.* Det är fullständigt tryckt i ADLERBETHS *Historiska Anteckningar*, II s. 278.

[5] Sparres journal den 31 okt.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Äldre Vestmannalag eller Dalalag?

En i Kongl. Biblioteket i Stockholm förvarad pergamentscodex, sign. *B. 54*, har såväl af Stjernhök[1] som Hadorph, hvilken senare under titeln *Dahle-Laghen* år 1676 utgaf densamma, ansetts innehålla en lag endast gällande för Dalarne. Denna åsigt var sedermera allmänt herskande, till dess G. E. Sundström i en akademisk afhandling[2] af år 1827 sökte visa, att den ej kunnat gälla för Dalarne ensamt. Häri har äfven Schlyter[3] instämt och han såg i densamma en äldre redaktion af Vestmannalagen. De stöd Schlyter framdrager härför, äro i korthet följande. Dalarne var endast en del af Vestmanland och utgjorde ej någon särskild lagsaga samt kan därför ej haft en särskild lag. På många ställen talas om *hundare*, hvilka aldrig funnits i Dalarne. På flera ställen förekomma benämningarna *land, land ok laghsagha, land ok laghskila, landsnæmnd*, hvilka tydligen beteckna det område, för hvilket lagboken gälde, men Dalarne, såsom endast en del af landet Vestmanland, kunde ej få benämningen af ett land. Då Dalarne här nämnas[4], bevisar detta väl, att lagen tillhört det land, hvarest Dalarne voro belägna, men alldeles icke att den endast gällt för denna del af lagsagan. Den måste således hafva gällt för hela Vestmanland och vara en äldre redaktion af dess lag.

Dessa bevis synas mig dock ej vara öfvertygande. Redan Tengberg[5] har nämligen ådagalagt den själfständiga ställning Dalarne intog gentemot Vestmanland, att i lagmannens titel Dalarne nästan

---

[1] Dahlelaghen. Sthm 1676. Företalet.

[2] J. E. Boethius & G. E. Sundström, Lex Dalekarlica antiqva sub examen revocata. Ups. 1827. Enligt Sundströms åsigt skulle denna handskrift endast innehålla en enskild mans anteckningar utan någon offentlig karaktär. Detta har dock vederlagts af Schlyter (se nedannämda arbeten).

[3] C. J. Schlyter, Juridiska afhandlingar. Ups. 1836. 1, s. 53. — Vestmannalagen. Lund 1841. Företalet.

[4] Gipn. B. 11: *þæssum lagh hawa standit æ siþan Dala bygdhus.*

[5] R. Tengberg, Om den äldsta territoriala indelningen och förvaltningen i Sverige, 1. Sthm 1875, s. 67, 68.

ständigt nämnes jämte Vestmanland och att lagsagan i Magnus Erikssons landslag kallas »Vestmanland och Dala». Han påpekar äfven, hurusom »lagmansdömet öfver allt Uppland» delades af Emord i tvänne områden, Uppland och Helsingland, med skilda lagar men med gemensam lagman. Det ligger därför ej någon orimlighet i antagandet, att Dalarne kunnat haft en särskild lag.

Det i lagen förekommande ordet *hundari* lägger ej häller hinder i vägen för en dylik åsigt. Ty det nämnes aldrig, att lagområdet var deladt i hundaren och ej häller omtalas någonsin flere hundaren. Af de 17 gånger detta ord förekommer, står det ej mindre än 15 gånger i sammanhang med bötesfördelningen[1], men vida vanligare är därvid uttrycket *alli men*, som förekommer 32 gånger. De återstående 2 fallen äro i Edsöresbalken[2], där en *hundaresnämd* omtalas, men om denna anföres den inskränkningen, att den skall tagas från den treding, där det åtalade brottet var begånget.[3] Detta inskränkande tillägg saknas såväl i Uplands- och Södermannalagarna, som den s. k. yngre Vestmannalagen. Enligt Helsingelagen, som ej känner någon hundaresindelning, skulle de 12 män, som ransakade i edsöresmålen, tagas från det skeppslag, där gerningen var begången.[4] Tredingen motsvarar således här Uplands, Södermanlands och Vestmanlands hundare samt Helsinglands skeppslag.[5] Då för dessa land närmaste högre enhet var hela landet, kan hundaret här vara liktydigt med det eljes förekommande land, land ok laghsagha, land ok laghskila. Det förefaller visserligen egendomligt, att samma område på ena stället kallas land, på det andra hundare; men vid redigerandet af denna lag har tydligen Uplands och i några fall äfven Södermanlands lagar blifvit begagnade, och i dem nämnes vid bötesfördelningen synnerligen ofta hundaret och i deras Edsöresbalkar talas äfven om hundaresnämden och från dessa lagar kan ordet hundare här mycket väl hafva inkommit. — Först omkring år 1400 finner man Dalarne någon gång kallas Dalahundare.

Vid affattandet af en gemensam lag för Vestmanland och Dalarne måste helt visst närmast tagits i beaktande förhållandena i Vestmanland, då det hade den största odlade bygden, var tätast bebygdt och hade det största antalet af bofasta bönder. Att man till grund för lagen lagt förhållandena i det folkfattigare och glesare bebygda landet är nästan otänkbart. Nu finnes emellertid åtskilligt i denna lag, som mer öfverensstämmer med hvad som är kändt för Dalarne, än hvad vi veta om Vestmanland.

---

[1] *hundarit:* Manh. B. 1: pr. (2 g.); 2: pr.; 19; 20: 1; Bygn. B. 4; 38: pr.; þjuv. B. 16: 4; þing. B. 1: pr., 1; 9; 11; 19. *hundaris ræth:* þjuv. B. 10: 4. þing. B. 5: 3.

[2] Eþs. 1: pr.; 3; (6: 3).

[3] Eþs. 6: 3.

[4] Kon. B. 6: 1.

[5] Äfven i Bygn. B. 45: 3 och þing. B. 17: 1 motsvarar tredingen hundaret i den s. k. yngre Vestmannalagen: Bygn. B. 45: 3 och þing. B. 17: 1. Jämför Uplandslagen: þing. B. 9: 5.

Enligt den s. k. yngre Vestmannalagen var det vanliga tingsområdet hundaret, hvilket åter var deladt i 4 brofiæl.[1] Enligt denna lag är tingsområdet däremot tredingen, hvilken också synes varit delad i 4 brofiæl.[2] Att tredingen var en tredjedel af hundaret framgår tydligen af namnet, men att Vestmanlands hundaren någonsin varit delade i tredingar, antydes ingenstädes i urkunderna, och då man känner huru fast bestånd gamla territoriela indelningar pläga hafva, förefaller det egendomligt, om en dylik radikal förändring på så kort tid, som mellan dessa båda lagars affattningstider, egt rum, utan att i urkunderna lemna ringaste spår efter sig. Ej häller är det troligt, att man i Vestmanland, med dess jämförelsevis små hundaren, någonsin haft behof af så många tingsområden. Om Dalarne åter vet man, att det ännu i senare hälften af 1300-talet var deladt i 3 tredingar, med hvilka särskilda räfsteting höllos.[3] — Af i behåll varande handlingar är vidare kändt, att i hvar och en af dessa tredingar fans en kungsgård, s. k. Husaby[3], och härmed öfverensstämmer, att denna lag ofta talar om en *husabyman*, som en konungens lägre ämbetsman. Om dylika husabyar eller husabymän i Vestmanland nämnes ej något i urkunderna eller den s. k. yngre Vestmannalagen.

I fråga om *kunungs utgiærþir* anföres i denna lag[4], att de utgingo i *wighra manna skin, leþungx skin* och *bælskin*. Någon dylik skinnskatt för Vestmanland finnes ej på något ställe omtalad. Enligt den s. k. yngre Vestmannalagen erlades dessa utlagor i s. k. *mata*, bestående af spanmål och penningar[5] och ännu 1539 talas om matukorn och matupenningar i jordeboken för Vesterås län.[6] För Öster- och Vester-Dalarna utgick däremot 1539 en skatt i skinn.[6]

Då Uplandslagen[7] och den s. k. yngre Vestmannalagen[8] i fråga om syner medgifva vad till en hundaressyn och från denna till en folklandssyn, stadgar åter denna lag[9] vad från en sockensyn till annan sockensyn och från denna till en landsnämd. Ordalagen öfverensstämma närmast med ett tillägg till Södermannalagen[10], som medgifver vad från en hundaressyn till annan hundares syn och därifrån till en folklandssyn. Här jämnställes således socken med de andra Svealagarnes hundare. Några diplom, som omtala dessa sockensyner, finnas visserligen ej i behåll, men den landssyn, som omnämnes i ett par bref[11] rörande Dalarne, finnes vara sammansatt af personer uteslutande från detta landskap. — Vadsumman till denna folklandssyn var, enligt Upplands-, Södermanna- och den s. k. yngre Vestmanna-

[1] þing. B. 1, 3.
[2] Eþs. 6: 3; þing. B. 7: 2; 9.
[3] C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden. Sthm 1880, s. 258, 259.
[4] þing. B. 7: 2.
[5] Kon. B. 7: 2.
[6] Jordeböckerna för detta år i Kammararkivet.
[7] Viþ. B. 17: 4.
[8] Bygn. B. 17: 3.
[9] þing. B. 3: 2.
[10] Add. 6.
[11] Diplomatarium Dalekarlicum, n. 920, 288.

lagen, bestämd efter hundarenas antal. Men enligt denna lag är den 12 marker, hvilken summa ej öfverensstämmer med Vestmanlands hundaren. Möjligen kan den blifvit bestämd på grund af antalet af brofiselen, men troligare är dock, att den direkt tagits från Södermannalagen.

Äfvenledes vilja vi påpeka den vidsträckta myndighet, som enligt denna lag tillkommer provasten[1], hvartill motstycke ej finnes i någon af de öfriga Svea-lagarne, utom i det, liksom Dalarna, från biskopssätet aflägset belägna Helsinglands lag. I ett par handlingar[2] från medlet af 1300-talet omnämnes äfven en provast öfver Dalarne.

Någon uppmärksamhet bör måhända äfven egnas åt ordet *sællaboþir*[3], som mer tyckes öfverensstämma med förhållandena i Dalarna än dem i Vestmanland.

Jag nämde ofvan, att stadgandet om vad till en landsnämd närmast öfverensstämde med ett tillägg till Södermannalagen samt att själfva vadsumman troligen var hemtad därifrån. Detta tillägg förekommer i en lagcodex, som Tengberg[4] anser innehålla den yngre Södermannalagen, hvilken erhöll kunglig stadfästelse år 1327. I så fall skulle nu i fråga varande lag vara affattad efter detta år. Enligt Schlyters åsigt är den skrifven efter år 1318 och den s. k. yngre Vestmannalagen före år 1347. Att ett och samma land så kort tid efter sedan det antagit en lag, underkastat den samma en så grundlig revision, att den synes vara en helt och hållet ny lag, är föga troligt. Då vidare, som vi nu visat, denna lag i några rätt vigtiga fall öfverensstämmer med kända förhållanden i Dalarne, som ej hafva motsvarighet i Vestmanland, synes mig ej någon annan slutsats kunna dragas däraf, än att den uteslutande skrifvits för Dalarne, endast där haft gällande kraft och att dess rätta namn således är *Dalalagen*. Detta bestyrkes däraf att Dalarne (ej Vestmanland) nämnes i denna lag. Vi hafva således i behåll en Vestmannalag, af Schlyter kallad »Den yngre codex af Westmannalagen» och en Dalalag, som Schlyter nämner »Den äldre codex af Westmannalagen».

[1] Krist. B. 15.
[2] Dipl. Dal., n. 25. 637.
[3] Bygn. B. 45: 3.
[4] Anf. arb., s. 64, 65.

Karl Henrik Karlsson.

Ett kapitel svensk historia i rådskammaren.

(Ur rådsprot. 20/1 1710.)

Rådsprotokollen från början af 1700-talet, då konungen var borta, innehålla ofta målande episoder, egnade att på ett lifligt sätt belysa samtidens kulturförhållanden. Frånvaron af konstitutionel kontroll gjorde, att öfverläggningarna i många fall fördes med en sådan oförbehållsamhet och af sekreterarne återgåfvos i en så bred utförlighet, att de ställa både rådsherrarnes egen personlighet och de af dem behandlade frågorna i en ganska bjärt dager.

Så är ej minst fallet med det vidlyftiga och i flere afseenden intressanta protokollet för rådssammanträdet den 20 januari 1710. Vid detta tillfälle öfverlades, bl. a., om rätta sättet att förbättra krigstukten hos de svenska trupperna, öfver hvilkas framfart i eget land, ej blott från Pommern och Östersjöländerna, utan äfven från södra Sverige, högljudda klagomål försports i rådet. Under den öfverläggning, som härom uppstod, yrkades af den gamle grefve Axel Julius de la Gardie och af presidenten i Svea hofrätt, grefve Gabriel Falkenberg, ett summariskt sätt att gå till väga, som visade, att förra tiders krigstraditioner fortlefde i friskt minne hos de hemmavarande, i Karl XII:s bragder icke deltagande rådsherrarne. Därunder gaf ock hans excellens grefve Carl Gustaf Frölich, när talet föll på Engelbrekt, bevis på en okunnighet om fosterlandets forna öden, som hos en af Karl XII:s gunstlingar och en förutvarande guvernör i Riga — äfven om man tager hänsyn till grefvens ofta nog mindre normala uppträdande och tidsförhållandena i öfrigt — måste förefalla något öfverraskande. Märkliga äro ock det lugn och den omständighet, hvarmed öfverläggningen kunde föras under en så kritisk tidpunkt som den dåvarande, då riket var omringadt af fiender, den svenska hufvudhären nyligen nedgjord eller tillfångatagen, konungen borta i Turkiet, danskarna landstigna i Skåne, landet utarmadt af fleråriga missväxter och krig samt nästan inga medel för handen till försvarets ordnande; alltnog, ställningen syntes i många afseenden förtviflad, men rådsherrarne förlorade ej fattningen.

Det protokollsutdrag, som här nedan meddelas, är i nämda hänseenden ganska betecknande:

— — — — — — — — — — — — — — —

Grefve De la Gardie: Med glorvyrdigst i åminnelse salige konung Carl Gustaf var jag hela förre polniske kriget med ifrån des första begynnelse. Varandes väl landet gott och frugtsamt nog, men kan lätteligen blifva ruinerat och upfrätit, när ingen god ordning hålles, såsom man altid varse blef på de orter, hvarest tartarne och cossakerne hade färdats fram, ehuruväl polacherne sielfve icke äro alt för orde[illegible]t, utan elaka hushållare, licentieuse och slösacktige, som [illegible] om morgondagen. Och det de intet hinna

förstöra skada och fördärfva de, att ingen annan skall kunna hafva gott där utaf; hvaraf hände, att våra troupper som oftast ledo stor brist på vivres och andre förnödenheter, så att man ibland måste låta nöja sig med slätta qvarter och smala tractamenter nog, underståendes sig ingen något att pocka eller med sig bortrappa, såsom här gemenligen vid durchtåg och marcher ske plägar, utan salig konungen lät hafva en så sträng upsigt och höll en så god disciplin vid magt, att ingen understod sig vid lifsstraff någon excess att begå. Därför och inga svenske blefvo härutinnan attraperade utan några tyskar under de värfvade regementerne samt finnar, som rappat får, svin, höns, och en, som allenast tagit några kålhufvuden. Och blefvo allesammans efter hällen ståndrätt på färska gärningen tid efter annan, som de hade syndat eller mot förbud sig förbrutit, aflifvade och uphängde. Och sedan några sådane executioner vore skedde, föröfvades inga exorbitantier utan förhöllo [de] sig vackert stilla.

Grefve Falkenberg: Äfven så lät konung Carl den XI:te uti förra skåniske kriget göra, som jag för en stund sedan berätta månde, så alla slike excesser strax vid arméen aldeles uphörde, sedan en eller två delinquenter blifvit uphängde; ty påbud utan prompt execution retar dem vanartigom mera till sielfsvåld och odygd än dem därifrån håller och afskräcker.

Grefve Frölich mente att, efter all lag, bör straffet vara proportionerat efter förbrottet. Intet svara just några kålhufvud, ett svin eller en höna emot en menniskas lif, att hon det samma skall mista. Vi äro christne menniskor, doch bräcklige och fehla alla; vi böre också christeligen emot och med vår nästa lefva. Om sådane delinquenter allenast afstraffades med 7 eller 9 par spöden, lärde sig utantill väl att läsa de sin konung Davids botpsalmer, blefve han (!) väl omvänder och giorde gott; det vore också Christi behageligit.

Grefve Falkenberg: Krigsdisciplin måste alfvarsamligen handhafvas. Det läre oss alle historier och däribland våre inländske, hvarest ett remarquabelt och märkvärdigt exempel finnes om en svensk anförare, som hette Engelbrecht Engelbrechtsson, hvilken den tiden förde en armée i landet, som bestod af 100,000:de man och spordes icke den ringaste gravation eller våldsvärkan af hans krigsmacht på någon innevånare hafva varit föröfvat, så att öfveralt ibland almogen den tiden det almenne ordspråket gick: men Engelbrechts här hafver intet giordt oss så stor skada som en höna är värd. Däremot öfver de danske och tyske trouppernе oändelige klagomåhl, jämmer och qvidan voro, hvarutaf nogsamt rönes, huru god disciplin den berömlige mannen öfver alt hållit hafver. Och dependerar alt utaf officerarnes conduite, att landet blir conserverat eller spolierat och illa medfahrit, såsom uti Lif- och Finland man nu dageligen förnimmer illa att framfaras, så att landet och undersåtarne af våre egne troupper skinnas och ruineras så mycket som af fiendens, varandes ingen mera åtskilnad, än att de intet uppenbarligen slå folket ihiäl, men öfver alt rappa, skinna och hvarjehanda våldsamheter föröfva, nästan mera än fiendens det göra.

Grefve Frölich: En armée om 100,000 man och marcherad alla provincier hela riket igenom, utan att hafva varit landet till någon gravation eller giort almogen så stor skada, som en höna kan vara värd, håller jag aldeles för otroligit.[1] Ty till sådan myckenhets underhåll har fodrats många tusende höns, fåhr, oxar, svin, gryn, ärter, ja, millioner tunnor spanmål allenast, korn och malt att bereda sig dricka utaf. Och måste så hafva stått för dem uti hvar och en province ståtelige magaziner inrättade, som jag önska ville för tiden, där det behöfdes, här nu också vore; ty eljest måste en armée crevera. Vet ej heller och tviflar mycket därpå, om någonsin uti Sverige på en gång så stor krigsmacht af 100,000 man varit; utan de största inrättade den souvraine herren och krigshiälten, glorvyrdigste i åminnelse konung Carl den XI. Aldrig hafver en så ständig, regulair och starck milice för den salige konungens tid i Sverige varit inrättad. Grefve Falkenberg må mig inga otroliga ting bjuda till att intala. Käre, när lefde en sådan Engelbrecht, som så stora och märkeliga ting gjort hafver? Aldrig har iag i någon crönika läsit, det i Sverige hafver varit någon konung, som haft det namnet Engelbrecht. Han måste hafva varit en tysker man (!).

Grefve Falkenberg: Han har lefvat vid pass för 300 åhr sedan och var en svensk, som dref bort utur riket alla tyskar och danske, hvilke den tiden plågade de svenska och åhrnade göra dem till sine trälar. Och om det intet var en så ständig och regulair krigsmacht, som han anförde, så var hon likväl till antalet så stor, neml. 100,000:de man, såsom alle våre historiescribenter därutinnan enhälleligen öfverensstämma (?). Att de ock hafve varit tappre och gode stridsmän, synes nogsamt därutaf, at de aldeles och i alla actioner nederlade de tyske och danske, som bestodo allesammans af en regulair och väl formerad milice och drefvo dem omsider med härskiöld på en mycket kort tid aldeles utur Sverige bort och bragte riket och undersåtarne uti deras förre frihet igen. Hurudanne magaziner för hans krigshär varit inrättade, nämnes intet om uti historierne, utan det förmäles på ett annat ställe därutinnan, att när en dansk general och anförare förnummit, huru starke dalkarlarne och de andre svenske uti hären voro, och han intet fann några magaziner uprättade, utan han frågade, hvad en sådan myckenhet underhölls och lefde utaf och hvarest de hade sine förrådshus, och fick af folket det till svars: att de dricka vatten och taga barken af trän, hvarest de komma, och baka sig bröd utaf, utlät sig så be:te de danskes anförare, anten af förundran eller räddhåga, och med hög ed bedyrade, att (med) det folk, som dricka ut strömmarne och äta barken af träden i skogarne, hade han intet lust att fächta med[2], ty dem kunde aldrig tryta något underhåld, bröt

[1] Häri torde man få gifva grefve Frölich rätt. Engelbrekts här uppskattades af en samtida till 40 à 50,000 man. STYFFE, Bidrag till Skandinaviens historia, II, [illegible]

[2] Såd[illegible] TEGEL, »Gustaf I:s historia», biskop Jens Andersen B[illegible] han anförde Kristian II:s här vid Brunbäcks färja ag[illegible]

genast up med sin armée ifrån Vesterås och begaf sig, det fortaste han hinna kunde, tilbaka åt Skåne, ej viljandes en gång afbida, mindre tordes möta dalkarlarne med det andra folket, som dem följde.

Grefve Frölich tillstod fuller, sig mycket hafva hört om de gamla svenskas gudstjänst, afguderi och andre deras bedrifter, något litet också sielf läsit uti de svenska handlingar; men aldrig ännu därutinnan funnit denne historia, som grefve Falkenberg nu par raillerie (!) behagar att förtälja. Ehuru väl baka bröd utaf bark går väl ann för nöd skull och låter sig väl practicera, allenast därvid är någon tilsättning af mjöl, och det sker ännu i dag öfver hela Norrlanden och Vesterbotn.

Grefve Falkenberg: Hvad jag har refererat, är intet händt uti hedendommen eller så mycket långlige tider tillbakars, medan afguderiet mäst på alla orter varade, utan många siecler sedan Christendommen uti desse nordiske provincier införd blef, neml. strax efter Drottning Margaretas, uti hennes systersons konung Eric af Pomern tid, hvilken denne Engelbrecht utdref af riket med alt sitt tyske och danske folk, ehuruväl konung Carl Knutzon med reliquierne utförde detta kriget. Och är det en trovärdig historia och värd att läsas; iag har henne kort sammanskrefven på 6 eller 8 ark allenast, tilhopadragen utaf åtskilliga de förnämsta af våra historiescribenter, som henne hvar för sig tämmelig vidlyfteligen utfördt hafver.

Grefve Frölich: Efter hon är så trovärdig och intet vidlyftig att igenomläsa, skulle hon kunna på några dagar aflåtas?

Grefve Falkenberg: Jo gärna! Jag skall skicka henne till grefve Frölich strax efter middagsmåltiden.

Grefve Wrede: Om iag visste hon kunde giöra något till Crassouska trouppernas förplägning och vara Pommern till något soulagement, skulle jag ock begära att få henne till låns.

Grefve Falkenberg: Kanske om intet uti alt, kunde likväl någre stycken däraf kunna appliceres till afskaffande af de så länge inritade missbruk af krigsfolkets inqvartering och förplägande; ty landet kan omöjeligen där med uthärda. Och om icke snart sker en kraftig precaution och bot härutinnan, blifver hela riket ruinerat samt hela milicen i brist af lifsmedel så utmattad, att hon på lycktone aldeles måste crevera och ej vidare vara förmögen att göra någon resistence. utan lembna öppen väg för fienderne att falla inn, ehvarest den lyster.

— — — — — — — — — — — — — —

E. C.

Unionstraktaten i Oslo 1319.

Med konung Håkan V, död den 8 maj 1319, utslocknade på mansidan den urgamla norska konungaätten. Efter norsk tronföljdsordning, sådan den var bestämd såväl i Magnus Lagabötes Landslag, som i en af Håkan V utfärdad förordning af den 9 sept. 1302, var emellertid kronan ärftlig äfven på qvinnolinien. Närmaste tronarfvinge var för närvarande den tre-årige Magnus Eriksson, son till hertig Erik Magnusson i Sverige och konung Håkans dotter Ingeborg.

Den brödrastrid, som med kortare uppehåll redan länge rasat i Sverige, närmade sig vid denna tid sitt slut. Genom Nyköpings gästabud hade konung Birger visserligen befriat sig från två farliga medtäflare om magten, men också tvingat de populäre hertigarnes talrika anhängare till resning. Troligen stod större delen af det svenska folket i denna strid på det hertigliga partiets sida; dessutom erhöll det kraftigt understöd från den norske konungen och kunde äfven genom sina förbindelser med ett starkt upprorsparti i Danmark förlama Erik Menveds sträfvanden att stödja sin svenske svågers tron. Också vände sig stridslyckan snart afgjordt till dess förmån: konung Birger måste rymma landet, och hans son Magnus, en gång hyllad såsom Sveriges tronföljare, sattes i fängsligt förvar.

Vid början af år 1319 var det därför tydligt, att hvarken Birger sjelf eller hans fångne son kunde hafva några förhoppningar om Sveriges krona, utan måste denna efter all beräkning komma att tillfalla Magnus Eriksson, arfvingen till Norges rike.

I Sverige fördes vid denna tid regeringen af Mats Ketilmundsson, som 1318 valts till rikets höfvitsman, i förening med de båda hertigarnes efterlemnade gemåler. I Norge åter öfvertogs regeringen omedelbart efter konung Håkans död af en förmyndarstyrelse, delvis troligen sammansatt i enlighet med nyssnämda förordning af 1302. Enligt denna skulle regeringen under konungs minderårighet föras af 12 personer, utnämda af hans företrädare, af hvilka 12 fyra i förening med två biskopar skulle bilda den egentliga centralstyrelsen, de åtta öfriga däremot handhafva förvaltningen i landets olika delar. Att emellertid äfven hertiginnan Ingeborg kan antagas hafva haft någon andel i förmyndarstyrelsen skall jag längre fram söka ådagalägga.

Om de närmaste åtgärder, som vidtagits i Sverige och Norge med anledning af konung Håkans frånfälle, lemna oss våra tämligen bristfälliga källor icke synnerlig upplysning. Af händelsernas gång kan man sluta till, att ungefär samtidigt den svenska och den norska regeringen utfärdat kallelse till vederbörande att möta vid Mora stenar och Oslo, svenskarne för att välja konung, norrmännen för att vidtaga [illegible] onskiftet gjorde nödvändiga, och att svenska rådet [illegible] att verka för Magnus Erikssons val till svensk

konung samt genast afsändt 7 ombud till Norge för att därom underrätta norska regeringen och med densamma antaga de närmare bestämmelser, som en blifvande förening nödvändiggjorde.[1]

De 7 svenska ombuden voro biskop Carl i Linköping, vestgötalagmannen Knut Magnusson samt riddarne Erik Thuresson, Sigge Halstansson, Stefan Röreksson, Gisle Elineson och Knut Porse, hvilka alla — möjligen med undantag af den sistnämde — tillhörde det svenska rådet.

I Oslo synas dessa herrar hafva inträffat kort före midsommar, således vid tiden för det beramade mötet. Ur de underhandlingar, som de därstädes fört med det norska rådet i närvaro af hertiginnan Ingeborg, framgick den handling, som man plägar kalla *Unionstraktaten i Oslo 1319.*

Om något originalexemplar af ifrågavarande akt har man för närvarande icke kännedom. Däremot finnes i Arne Magnussons handskriftsamlingar i Köpenhamn en afskrift af akten, hemtad ur en numera förlorad norsk kopiebok från 1400-talet. Denna afskrift, som är affattad på norska, torde dock, såsom O. S. Rydberg[2] framhåller, endast böra anses såsom en *öfversättning* af originalakten, hvilken troligen varit affattad på latin och helt visst icke på norska, då den ju säger sig vara utfärdad af de svenske ombuden. Efter denna öfversättning finnes akten tryckt i Sv. Dipl. m. fl. urkundsamlingar, noggrannast i Norskt Dipl. VIII n:o 50 och Rydberg: Sveriges Traktater, I: 399. Citaten i det följande äro hemtade ur Rydbergs text.

Allum monnum þæim, sem þetta bref sea eðu hœyra senda Karll með Guðs miskunn biskup i Lynkaupung o. s. v. börjar traktaten. Svenskarne framställas därefter hela akten igenom talande i första person. Det originalbref, som legat till grund för den norska kopiebokens afskrift eller öfversättning, har alltså varit utfärdadt af de 7 svenska ombuden. — Man synes således vid öfverenskommelsen hafva gått till väga på det sätt, som då för tiden i allmänhet var brukligt, när ett fördrag mellan två makter skulle afslutas, eller att hvardera parten gaf sin motpart en å sina vägnar beseglad förbindelse, innehållande de vilkor, som legat till grund för öfverenskommelsen. Det är därför högst sannolikt, att äfven det norska rådet å sin sida utfärdat ett motbref, hvilket de svenska ombuden fått medföra till Sverige, men hvilket numera icke är i behåll. Man kan då fråga, huruvida hvartdera af dessa bref hafva innehållit öfverenskommelsens alla ömsesidiga vilkor, eller om det endast innehållit de förpligtelser, som för den parten varit förbindande. Såväl aktens form som dess innehåll synas tala för det förra antagandet. Hvad innehållet angår, åter-

[1] Vanligtvis uppgifves, att hertiginnan Ingeborg samtidigt med de svenska ombuden begifvit sig till Norge. Då man emellertid icke känner något angående hennes vistelseort från tiden mellan 21 mars — då hon enligt Sv. Dipl. befann sig i Stockholm — till tiden för mötet i Oslo, hvari hon deltagit, finnes häri intet hinder, för att hon — såsom naturligt varit — kunnat inträffa i Norge redan vid sin faders dödsbädd.

[2] O. S. Rydberg, Sverges Traktater, I, sidd. 399 ff.

kommer jag till det vid en öfversigt af traktatens särskilda bestämmelser. I afseende på formen åter kan anmärkas, att den uttryckligen säger sig i sin föreliggande form vara besvuren och beseglad af *båda* parterna och vidare för båda meddelar de straffbestämmelser, som skulle drabba dem, som bröto den. I uttrycket, att »alla förenämnda vilkor» skulle hållas »obrottsligt af hvartdera rikets män» ligger ju ett tydligt uttalande af, att dessa vilkor voro för båda rikena förbindande.

Hvad *dagarne* för mötet i Oslo angår, så betecknar akten dem med orden *setta, fimta oc fiorða doghum julii manaðar*. MUNCH[1] och efter honom Rydberg antaga emellertid, att någon afskrifvare här uteglömt ett *calendas*, hvadan alltså de tre dagarne skulle vara den 26—28 juni. Riktigheten af detta antagande bevisar Munch dels därmed, att man då för tiden aldrig plägade angifva data efter månadsdagarnes ordning, utan efter romersk kalenderräkning eller efter helgonfester, och att dagarnes nämnande i omvänd ordning bestämdt häntyder på det förra sättet, dels därmed, att de svenska ombuden enligt Sv. Dipl. hafva varit i Upsala den 8 juli, hvilket varit omöjligt, om de den 4—6 i samma månad varit i Oslo. Att »calendas» och icke »nonas» eller »idus» bör betraktas såsom det felande ordet, framgår äfven af en jämförelse med tiden för valet vid Mora stenar.

De *underhandlande* hafva enl. akten å svenska sidan varit de förut uppräknade svenska ombuden, å den norska åter »Norges konungs rikes råds män». GR. F. LUNDH[2] öfversätter *raðesmonnum* med »forstandere», och Munch identifierar uttrycket med »de tolf män, som förde regeringen eller dem af dessa, som voro närvarande.» Hvarken akten sjelf eller hvad vi öfrigt känna om norska rådets sammansättning vid denna tid gifver något stöd för dessa tolkningar. Enligt G. MUNTHE[3] och Y. NIELSEN[4] hafva nämligen sannolikt alla och bevisligen större delen af de 30 norrmän, som längre fram i akten sägas edligen hafva bekräftat densamma, 1319 burit titeln norske riksråd. Detta råd har alltså vid Oslomötet varit representeradt af flere än förmyndarne. Y. Nielsen's antagande, att alla de trettio deltagit i öfverenskommelsens afslutande, behöfver dock icke vara fullt korrekt; man har ju från denna tid många exempel på, att icke blott sjelfva underhandlarne, utan äfven en hel del utomstående med ed förbundit sig till oryggligt upprätthållande af en traktat. På sådant sätt skulle ju äfven Oslotraktaten edfästas i Sverige af ärkebiskopen och 24 riddare.

I öfverläggningen har dessutom deltagit hertiginnan Ingeborg, och det nämnes uttryckligen, att man förskaffat sig hennes samtycke till det ingångna aftalet. I den hänsyn, som man sålunda visat hennes person, äfvensom i den delaktighet i regeringen, som traktaten i en särskild punkt medgifver henne, ser Munch »ett trots mot hennes faders

[1] P. A. MUNCH, *Det norske Folks Historie.* And. Hovedaf., I, sidd. 9 ff. *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, V: 521 ff.

[2] GR. F. LUNDH, *Kong Magnus d. 7 Erikssons Valgakt* i *Saml. t. d. Norske Folks Sprog og Historie*, I: 25 ff.

[3] *Saml. t. d. N. F. Spr. o. Hist.*, I: 27.

[4] Y. NIELSEN, *Det norske Rigsraad*, sid. 134.

visa förordning», hvilket han finner så mycket oförsvarligare, som efter hans åsigt förhållandet mellan henne och Knut Porse redan nu »hade uppstått och var tämligen kändt», och i följd däraf hennes myndighet »lätt kunde leda till bortslösande af kronans medel i hennes privata intressen». Det förefaller dock, som om denna åsigt icke hvilar på en riktig uppfattning af konung Håkans motiver till anordningarne för förmyndarstyrelsen och af hans ställning till unionsfrågan. Det är visserligen sant, att konung Håkan vid utfärdande af sin förmyndarförordning 1302 i den eventuella förmyndarstyrelsen icke insatt sin då ett-åriga dotter, och att hon icke heller nämnes i den ed, som 8 norska rådsherrar den 20 april 1319 kort före konungens död fått till honom aflägga att upprätthålla hans anordningar rörande förmyndarstyrelsen. Det är likaledes ett faktum, att han vid båda dessa tillfällen särskildt framhållit sitt förbud för förmyndarne »att draga utländska män in i rikets styrelse». Men det fins å andra sidan åtskilligt från hans regering, som häntyder på, att han alls icke velat förneka sin dottersons och efterträdares närmaste allt inflytande på rikets styrelse, och att han rörande denna alltså senare haft andra tankar än 1302. Redan i 1302 års förordning föreskrifver han på ett ställe, att om konungen efterlemnade en dotter, som blifvit gift med hans eller förmyndarnes samtycke, så skulle hennes gemål åtnjuta rang och värdighet i riket, så länge han vore kronan och riket huld och trogen samt enig med de 12 förmyndarne. Dotterns blifvande make ställes alltså här jämnsides med förmyndarne, ehuru han lika litet som de skulle sjelfrådigt eller egenmäktigt befatta sig med regeringen. Några år senare, i *traktaten i Oslo af den 22 mars 1310*, lofvar konung Håkan, att, om han aflede före Ingeborgs giftermål, Norges drottning med de rådgifvare, han därtill i sitt testamente utsett, skulle åt hertig Erik gifva hans dotter Ingeborg *med Norges rike* (*»dictam filiam nostram Ingeburg cum regno Norwegie eidem domino duci Erico dare [debet] in uxorem»*)[1], hvaremot hertigen å sin sida lofvade att icke indraga utländingar i rikets råd eller län, icke pålägga nya gärder o. s. v. Från bland 13 förmyndare har alltså nu dotterns blifvande make uppstigit till rikets egentlige regent; uttrycket »att icke indraga utländingar i Norge» qvarstår dock, och visar därmed, att det icke var riktadt mot svenska furstehuset. Nu blef visserligen, såsom bekant, denna Oslotraktat redan före årets utgång annullerad, och hade sålunda ingen giltighet, när konung Håkan afled. Men då vid den plötsliga omkastningen i Håkans politik 1312 dess vigtigaste bestämmelse, prinsessan Ingeborgs giftermål med hertig Erik, gick i fullbordan, kan med skäl ifrågasättas, huruvida icke äfven öfriga bestämmelser i traktaten i samma eller liknande form återupplifvats. Bristen på handlingar i frågan är hvarken bevis för eller mot. *Ett* bevis för saknas för öfrigt icke: den 19 april 1314 afslöt hertig Erik, hvars politik vid denna tid, efter hvad man kan antaga, stod i full öfverensstämmelse med konung Håkans, ett fördrag med Erik Menved i Danmark,

[1] O. S. Rydberg, a. a., I, sidd. 361 ff.

hvari denne förpligtigar sig att förhjelpa hertigen eller hans barn med konung Håkans dotter till norska tronen efter dennes död. [1] Får man således antaga, att konung Håkans afsigt med detta äktenskap varit att skaffa de monarkiska traditioner, som han sökt befästa under hela sin regering, det stöd, som den driftige och kraftfulle hertig Erik kunnat gifva dem, är det tydligt, att 1302 års förmyndarförordning icke kan oförändrad hafva egt gällande kraft vid hans död.

Förvissningen, att giftermålet mellan Ingeborg och Erik skulle lända till en union mellan Sverige och Norge, torde icke heller under Håkans sista dagar i något afseende förändrat hans åsigter härutinnan. Tanken på en sådan union var honom icke ny. 1308 och 1310 hade han ju lofvat sin dotters hand och följaktligen Norges rike åt den svenske tronföljaren Magnus Birgersson; och äfven om denna förbindelse icke gick i fullbordan, så var ju hertig Erik i sjelfva verket efter 1312 innehafvare af en del af Sverige, vida större än den, hvaröfver tronarfvingen borde komma att förfoga. En sådan union kunde icke innebära något afskräckande för den, som i konungaättens makt och anseende såg en borgen för landets välfärd. Och sedan händelserna 1317 och 1318 för Håkan gjort tydligt, att vid hans frånfälle icke en man, utan ett barn skulle intaga hans plats, har, synes det, öfvertygelsen därom på intet vis bort kunna drifva konungen att undandraga sin dotterson det stöd, som hans moder, ättens enda fullmyndiga representant, möjligen kunnat gifva honom, för att ställa honom ensam och värnlös mellan två förmyndarregeringar. Den myndighet, som hertiginnan Ingeborg efter 1319 visat sig innehafva, kan därför icke hafva berott på någon usurpation från hennes sida eller någon svaghet från förmyndarnes, utan torde tvärtom, åtminstone i sin begynnelse, hafva varit grundad på hennes faders vilja. Och att hon såsom representant för konungaätten skulle deltaga i stormännens förhandlingar om traktaten i Oslo, har ju legat i sakens natur. [2]

Lika misslyckad, som Munchs resonnement med anledning af hertiginnan Ingeborgs närvaro på mötet i Oslo synes vara, är äfven den framställning, som han och efter honom Sars gifva af anledningarne till Magnus Erikssons frånvaro. Sars [3] utvecklar detta på följande vis: *Magnus selv blev derimod for det første holdt tilbage i Sverige, hvilket er bleven forklaret som et Tegn paa, at de svenske Herrer frygtede for, at, naar Thronarvingen først var kommet i det norske Raads Varetægt, vilde Nordmændene ikke gi Slip paa ham og ikke*

[1] O. S. Rydberg, a. a., I, sidd. 382 ff.

[2] Det är i hvarje händelse obefogadt af Munch att gifva Oslotraktaten skulden för hertiginnan Ingeborgs följande uppträdande. Ty denna traktat ger henne ingenstädes en sådan myndighet, som den hon senare börjar utöfva. Om hon därvid svikit sin faders förväntningar, är naturligen en fråga, som ingenting bevisar i afseende på dennes ståndpunkt till frågan om en förmyndarregering. Det förefaller för öfrigt, som om man dömt henne något för strängt, som om t. ex. hennes planer på Skåne borde kunna påräkna någon del af det gillande, som senare tiders historieskrifning gifvit hennes son rörande hans skånska politik, hvilken ju endast var ett arf från modern.

[3] Sars, Udsigt over den norske Historie, III, sidd. 89 ff.

tillade, at han blev valgt til Konge i noget andet Rige. Denna åsigt hvilar, såsom synes, på förutsättningen, att norrmän och svenskar vid denna tid med synnerlig misstro skulle ha betraktat hvarandra och särskildt varit afvogt stämda mot unionen. Huruvida man af några andra omständigheter än Magnus frånvaro kan finna något stöd för denna förutsättning, skall jag längre fram söka undersöka. Här må blott framhållas, att det gifves andra, vida naturligare skäl, än en dylik supponerad misstro, för Magnus dröjsmål i Sverige. Han befann sig ju för tillfället där; hans närvaro där var nu vid tiden för det beramade hyllningsmötet vid Mora stenar oundgängligen nödvändig. Det var då helt naturligt, att svenskarne icke läto den treårige prinsen företaga en brådstörtad resa till Norge, där hans närvaro knappt haft någon betydelse.

Det var alltså hertiginnan Ingeborg, Norges råd och 7 svenska ombud, som tillsamman uppgjorde och afslutade traktaten i Oslo. De svenska ombuden säga sig därvid hafva handlat »på alla Svea rikes mäns vägnar». Uttrycket, som flerstädes återkommer i akten, häntyder på, att de svenska ombuden — hvilket ligger i sakens natur — på något föregående rådsmöte mottagit uppdrag och fullmakt att ingå öfverenskommelsen i fråga. Någon liknande fullmakt har naturligtvis icke det norska rådet behöft: icke heller förekommer därom någon antydning i traktaten.

Följa så *de ömsesidiga förbindelserna staterna emellan.*

Å Sveriges sida möter då först löftet, att »alla Svea rikes män, lärda och lekta», skulle taga junker Magnus till konung, »om de icke förr hafva gjort det», senast 7 dygn efter nästkommande St. Jakob, d. v. s. senast den 1 aug. Uttrycket »om de ej förr hafva gjort det» visar, att valet vid de svenska ombudens afresa varit en afgjord sak, och att den hyllning, som återstod, endast varit en form- och tidsfråga. Att hyllningsmötet vid Mora stenar från midsommar, dit Ericus Olai förlägger det, uppskjutits till den 8 juli, har alltså varit en tillfällighet, och icke berott på någon önskan att invänta de svenska ombudens återkomst från Norge. Möjligen är det ock tanken på, att Magnus Eriksson redan kanske varit vald till Sveriges konung, som kommit de svenska ombuden att redan i traktatens inledning tala om »*konung* Maghnus i Suiariki (i stället för »junker»).

Någon motsvarande förbindelse från norska sidan kunde naturligtvis icke ifrågakomma: Magnus var genom sin börd, alldeles oberoende af norrmännens önskningar och åtgöranden, Norges konung, som när som helst egde att komma till Norge *at taka þan hæiðr i Noreghi, sem hann er til borenn,* såsom akten uttrycker sig. Dock måste det ligga i norrmännens intresse att äfven på sitt håll vara förvissade om, att den gamla plägseden med folkets hyllning och ömsesidig edsförpligtelse af konung och folk äfven nu upprätthölles. Svenskarne förbinda sig därför ytterligare att »utan allt hinder» låta Magnus senast sju dygn (äfven nu) efter St. Jakob inställa sig i Lödöse för att därifrån med norskt följe draga till Tunsberg att där mottaga sin hyllning *ok þa staðfestu at gera lata af sinni halfu ok taka af allum*

bæzstum monnum ok almugha i Noreghs konungs riki sem logh hins hællgha Olafs konungs ok hans loghleghra efterkommanda Noreghs konungha watta um alltt þat sem Noreghs konunghar ero skylldughir rikissens þegnum ok þæghnanner honom.

I Norge skulle sedan konungen enligt traktaten stanna i ett års tid från nästkommande Michelsmessa (29 sept.) räknadt. Ville därefter svenskarne åter ha honom hos sig, var det norrmännens skyldighet att »låta honom fara till Svearike och dväljas där lika lång tid, som han dvaldes i Norge.» På detta sätt skulle man sedan fortfara *sua optt ok lenghi, sem vmskiptizs þarf*, så att konungen alltid komme att vistas lika länge i det ena riket som i det andra. Förmodligen var det meningen, att vistelsen i hvardera riket skulle såsom i början utgöra ett år, ehuru detta ej uttryckligen utsäges. Undantag från regeln skulle endast få förekomma, om tvingande nödvändighet förelåge, och äfven då endast med samtycke från det rike, i hvilket konungen eljes skulle ha vistats.

Såsom synes, äro dessa bestämmelser om konungens vistelseort fullt ömsesidiga, och tillika så afvägda, att jämnlikhet mellan rikena häri upprätthålles. Att dylika stadganden, isynnerhet under dåvarande förhållanden, voro högeligen önskliga, är lätt att inse: dem förutan skulle den treårige konungens vistelseort lätt hafva kommit att bero på en tillfällighet eller en nyck hos hans närmaste omgifning, hvilken haft i sin hand att t. ex. stänga honom ute från ett af hans riken. I bådas intressen låg det naturligtvis att omvexlande få ha honom under sin vård.

Omedelbart till denna bestämmelse om konungens vistelseort ansluter sig den bekanta: *Skolu ok huarkess rikissens menn lengra fyllghia honom or sinu riki i annars riki en til landamæress.* Mer än någon annan har denna gifvit anledning till de reflexioner, hvarmed historieskrifningen beledsagat redogörelsen för denna traktat. Jag återkommer därför till den i sammanhang med en resumé af dessa framställningar. Här torde blott böra anmärkas, att stadgandet för den *närmaste* tiden, förmyndarregeringarnas period, icke kan sägas vara obefogadt, utan tvärtom bereda hvardera riket ett lämpligt skydd mot intrång i dess styrelse från medlemmar af det andra rikets råd. Bestämmelsen stod häri i full samklang med, från norsk synpunkt sedt, det förbud mot indragande af utlänningar i rikets styrelse, som konung Håkan så ofta och så kraftigt betonat, och, i hvad angår svensk rätt, med den häfd, som snart skulle få uttryck i Magnus Erikssons landslag.

Traktaten fortsätter därpå: *En rikissens ingiollð oll af Noreyhi, meðan konungher Maghnus er i omæghð, skolu sum skipazst til skullða lausnar ok luka testamentum, ok sum til kosthalldz, en sum honom til styrks ok nytsemðar, þegar hann þærf, efter raðe ok samþykkt warrar fru optt næmfðrar ok rikissens raðs i Noreghi. Skolu ok Suiarikis menn skyllðughir vera at gera konungi Maghnusi ok Noreghs monnum til styrks aðra jammykla hiollp ok tilstudningh, sem Suiarikis menn taka af Noreghsmonnum, þeghar þess þarf.* Vanligen har

man (så t. ex. Munch, Aschehoug [1] m. fl.) tolkat dessa meningar, såsom innehölle de två särskilda, af hvarandra alldeles oberoende stadganden, det ena angående användningen af den norska kronans inkomster under konungens minderårighet, den andra rörande den hjelp i frågor angående krig och fred o. s. v., som Sverige skulle anses skyldigt att lemna Norge. Efter denna tolkning har man då också antagit, att norrmännens motbref innehållit motsvarande bestämmelser om svenska kronans inkomster och norrmännens understödsskyldighet.

Man kan emellertid äfven på ett annat sätt uppfatta stadgandena i fråga. Man kan nämligen sammanställa dem båda med hvarandra och anse dem ömsesidigt komplettera hvarandra rörande en och samma sak, det understöd, som ettdera riket skulle lemna det andra. Man skulle då tolka punkten på följande sätt: Sedan af Norges inkomster en del användts till fullgörande af konung Håkans testamente och till gäldande af rikets skuld samt en del till konungens kosthåll, kunde den återstående delen med hertiginnan Ingeborgs och norska rådets råd och samtycke användas i allmänhet till konung Magnus gagn och bästa. Så skulle alltså kunna ske, om t. ex. från svenskarne kommit anhållan om understöd i något för den gemensamme konungen gagneligt värf. Men i följd däraf skulle också svenskarne vara skyldiga att, när så behöfdes, bringa »konungen och Norges män» lika mycket understöd, som de af norrmännen uppburit.

Den senare tolkningen synes i flere afseenden vara att föredraga framför den förra. I alla föregående punkter har traktaten innehållit fullt ömsesidiga bestämmelser, d. v. s. låtit en förbindelse från svenskarnes sida omedelbart åtföljas af motsvarande från norrmännens, och tvärtom. Den förra tolkningen skulle här förändra aktens karaktär, i det den skulle uppställa två olika förbindelser om skilda saker, hvilka båda skulle nödvändiggöra en paralleltraktat af olika innehåll. Mot tillvaron af en sådan har jag ofvan funnit aktens form tala. Sjelfva innehållet af nu nämnda punkter gör det äfven. Det är nämligen tydligt, att uttrycket »och en del honom till gagn och nytta, »när honom göres behof» måste innebära, att Norges ingälder i detta fall skulle kunna användas äfven till Sveriges fördel: *eljes hade bestämmelsen i en unionstraktat intet att göra.* Det ligger då i sakens natur, att en sådan förbindelse om användningen af de norska statsinkomsterna till unionsrikets fördel endast är tänkbar, för så vidt den utfärdats från *norsk* sida: Sveriges regering eller dess ombud kunde omöjligen ha någon befogenhet att därom besluta. Enligt hypotesen om två olika traktatsdokument kommer emellertid detta stadgande nu att vara utfärdadt af de svenska ombuden, likasom också det norska motbrefvet skulle komma att innehålla ett stadgande om de svenska statsinkomsternas användning. Båda delarne äro ju emellertid alldeles orimliga; och den hypotes, som gör dem nödvändiga, därför förkastlig.

---

[1] T. H. Aschehoug, *Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814*, sid. 168, 169.

Den senare tolkningen åter är i båda dessa afseenden tillfyllestgörande. Den norska förbindelsen om norrmännens skyldighet att under vissa förutsättningar komma Sverige till understöd, åtföljes omedelbart af svenskarnes motsvarande; uttrycken *honom til styrks ok nytsemðar þeghar hann þærf* i den norska, motsvaras i svenskarnes af uttrycken: *konungi Maghnusi ok Noreghs monnum til styrks - - - þeghar þess þarf.*[1]

Hvad för öfrigt denna del af traktaten angår, är att observera, att härstädes förekommer det enda tydliga uttalande om tiden för ett stadgandes giltighet, som Oslo-traktaten innehåller. Föreskriften om Norges ingälder gäller nämligen endast »medan konung Magnus är »omyndig». Vidare torde böra anmärkas, att det är med anledning af denna punkt, som Munch riktar sitt skarpaste angrepp mot Oslotraktatens män för att ha lemnat hertiginnan Ingeborg obehörigt inflytande på rikets styrelse.

Sedan i akten härefter intagits ett meddelande, att alla de svenska ombuden med högtidlig ed bekräftat, att konung Magnus befann sig i lifvet, när de lemnade Sverige, följer följande stadgande, det sista rörande det unionella förhållandet mellan rikena: *Skalu þæir Norðmenn ok gott orlof hafa af rikissens monnum i Noreghi, sem þat vilia gortt hafa saker goðuilia viðr konungh Maghnus ofttnæmfðan ok vara fru Ingibiorghu moðor hans at þiona þæim i Suiariki.* I den ursprungliga ur en norsk kopiebok af Arne Magnusson verkstälda afskriften, har Arne Magnusson med egen hand vid uttrycket »*i Noreghi*» anmärkt: »*corrigendum puto Suiariki*».[2] I så väl »*Samlinger t. det Norske Folks Spr. og Hist.*» som »*Svenskt Diplomatarium*» har traktaten införts med denna förändring. »*Dipl. Norwegicum*» och »*Rydbergs traktater*» ha däremot bibehållit den ursprungliga texten. I sina referat af Oslotraktaten följa Munch och Aschehoug däremot korrigeringen.

Det förefaller också, som om Arne Magnussons ändring vore befogad. Hela bestämmelsen har naturligtvis icke afseende på någon »rikets tjenst» — den strede i så fall mot en föregående punkt i akten —, utan endast på tjenst i konungens hof: troligen är det väl ock tanken på, att det var personlig tjenst hos konungafamiljen, som afsågs, som gör, att hertiginnan särskildt nämnes. Det är då omöjligt att förstå, hvad intresse norrmännen skulle kunnat hafva att hindra sina landsmän från tjenst vid konungens hof, och likaledes, hvad anledning svenskarne i så fall haft att utverka frihet från detta hinder. Däremot är det mycket antagligt, att norrmännen velat förbehålla sig

[1] För bedömande af traktatens politiska betydelse är det naturligtvis likgiltigt, om de ömsesidiga förpligtelserna stått införda i en eller två editioner af akten. Men då endast *ett* dokument för närvarande finnes i behåll, är det af intresse att söka utröna, i hvad mån detta kan anses vara fullständigt. Det är klart att det resultat, hvartill jag nu häri kommit, är för bedömande af traktaten gynsammare, än om jag skulle varit nödsakad att i alla frågor söka taga hänsyn till, hvad ett motsvarande norskt dokoment möjligen kunnat *ytterligare* innehålla.

[2] a., I, sid. 402.

någon rätt att tjena sin konung, hvilken de troligen ännu icke ens sett. Förbindelsen får i så fall samma karaktär, som den näst föregående: den kan nämligen anses tillkommen för att gifva norrmännen tillfälle att under konungens vistelse i Sverige personligen öfvertyga sig om hans välbefinnande. Någon motsvarande tillåtelse för svenska hoftjenare att tillhöra konungens omgifning var däremot fullt onödig, då han helt visst redan från sin barndom var omgifven af sådana.

I sin återstående del omnämner Oslotraktaten de åtgärder, hvilka i Oslo vidtagits för att gifva den högtidlig bekräftelse, och de straffbestämmelser, som skulle drabba dem, som bröte den.

Så hade, å svenskarnes vägnar, biskop Karl och de 6 ombuden högtidligt besvurit traktaten och tillika edligen lofvat, att ärkebiskopen i Upsala och 24 svenske riddare genast efter ombudens återkomst skulle aflägga en liknande ed. Och sedan hade ärkebiskopen i Nidaros och 30 namngifne lendermän och riddare i Norge å norrmännens vägnar aflagt en dylik ed. Jemför man antalet edsvurne å ömse sidor, finner man å svenskarnes 32, å norrmännens däremot endast 31. Denna olikhet har tydligen berott på någon glömska hos någon af skrifvarne; då man sedermera finner, att biskopen i Stavanger bland andra norrmän beseglat akten, torde man ock ha rätt att antaga, att det är hans nam, som bland de edsvurne uteglömts.

Till yttermera visso, att traktaten obrottsligen skulle upprätthållas, tillerkännes i dess slutord Upsala ärkebiskop och Linköpingsbiskopen rätt att låta bannlysa »förenämnde Norges konungs rikes biskopar» (i pluralisformen ligger en bekräftelse af antagandet, att vid uppräkningen strax ofvan en biskop uteglömts), »lendermän och riddare», för så vidt fördraget af dem komme att brytas, och likaledes ställa sig svenskarne under motsvarande dom af ärkebiskopen i Nidaros och biskopen i Stavanger.

Slutligen meddelar dokumentet, att traktaten blifvit beseglad med ärkebiskopens i Nidaros, biskop Karls, biskopens i Stavanger och de 6 svenska ombudens sigill samt »*med almenneleghe rikissens raðs i Noreghi insigli*». Detta är både första och sista gången detta sistnämnda sigill omnämnes. [1]

Traktaten i Oslo 1319 har aldrig i sin helhet varit föremål för någon vidlyftigare behandling af historieskrifningen. En öfversättning till modern norska finnes i »*Samlinger t. d. Norske Folks Sprog og Historie*», I, sid. 23—27 af Gr. F. Lundh, hvilken öfversättning dock ej är felfri. Uppgifter om de i akten nämda norska riddarne och lendermännen finnas samlade och publicerade i samma arbete, sid. 27—33, 129—177 af G. Munthe, men torde äfven i någon mån vara mindre tillförlitliga. Kortfattade framställningar af aktens innehåll och omdömen om den uppfattning af unionsförhållandet, hvarom

[1] Y. NIELSEN, a. a., sid. 128.

man ansett den bära vittne, förekomma hufvudsakligen hos P. A. Munch, T. H. Aschehoug och J. E. Sars i ofvan citerade arbeten.

Hvad först Munch angår, yttrar han om akten följande: »Det »eneste, man kan sige til denne Foreningsacts Roos, er at den med »yderste Omhu overholdt Lighedsprincipet mellem begge Riger. For»øvrigt synes flere af dens vigtigste Bestemmelser at være intet mindre »end heldige.» Vid närmare utveckling af skälen till denna uppfattning inskränker han sig egentligen till att klandra det inflytande, som traktaten enligt hans åsigt lemnat hertiginnan Ingeborg. Huruvida detta klander torde kunna anses berättigadt, är redan ofvan undersökt, hvadan frågan här ej torde behöfva upptagas.

Något vidlyftigare uttala sig Sars och Aschehoug. Den förre fäller om traktaten i dess helhet följande dom: »Vist er det, at den »Unionstraktat, der blev aftalt mellem de norske og svenske Raads»medlemmer i Oslo ved Midsommerstid 1319, bærer Præg af en Op»fatning, hvorefter Unionen snarere var et Onde end en Fordel, och »det kan efter hele Sammenhængen neppe være Tvil om, at det er »hos Nordmændene, at denne Opfatning har gjort sig gjeldende. Uni»onstraktaten af 1319 er nemlig yderlig kortfattet og lægger an paa »at indskrænke det politiske Fælleskab mellem Rigerne til det mindst »mulige.» I samma riktning yttrar sig Aschehoug: »Begge Riger »ønskede udentvivl at have saalidet Fællesskab med hinanden som »muligt. Idetmindste vidne hverken Foreningsvilkaarene eller de se»nere Begivenhededer om, at man paa nogen af Siderne har anseet »en nærmere Forbindelse for noget Gode.»

Det förefaller, som om denna dom öfver Oslotraktaten icke vore fullt befogad. Hvad först det stöd för densamma angår, som Aschehoug söker hemta ur »de senere Begivenheder», så torde det väl icke vara befogadt, att ur dessa senare tilldragelser söka förklaring för partiernas önskningar och syftemål år 1319. Med uttrycket i fråga kan naturligtvis endast åsyftas brytningen mellan rikena 1343 och de uppresningar i Norge, hvilka därtill voro förelöpare. Månne det icke då är orimligt att antaga, att dessa tilldragelser skulle ha sin grund i någon ända sedan tiden för Oslotraktatens antagande rotad missstämning mot unionen, månne de icke snarare ha haft sin grund i mera närliggande orsaker, i de svårigheter nämligen, hvartill unionsförhållandet då, men ock först då, gifvit anledning? Politiskt förutseende hör just icke till de egenskaper, som utmärka medeltidens nordiska statsmän; och det förefaller, som skulle man öfverskatta deras förmåga däri, om man tillskrefve dem ett förutseende, som 1319 låtit dem ana de förvecklingar, som först långt senare skulle följa.

De politiska förhållanden åter, som 1319 *kunnat* inverka på de olika parternas ställning till unionsfrågan, torde — för så vidt man kan våga en gissning, ehuru alla bestämda samtida uttalanden saknas — icke heller böra anses såsom egnade att skapa misstro mot unionen vare sig i Norge eller Sverige. Att konung Håkan icke haft skäl att i sin omgifning ingjuta misstro mot unionsprincipen, har jag förut sökt ådagalägga. Det med kronan rivaliserande stormannaparti, som

han gjort till sin regerings uppgift att kufva, bör icke heller — om det öfver hufvud vid denna tid sökt hålla sin politik uppe — haft något af en union att frukta. Och den stora massan af norska folket torde väl ha funnit för sin stolthet tilltalande, att dess arfkonung genom val upplyftes på svenska tronen. Hvad åter svenskarne angår, så var det parti, som nu kommit till makten, för så vidt man i detsamma ser anhängare af hertig Erik, visst icke främmande för unionsplaner. Och att denna union inleddes med en förmyndarstyrelse, var helt visst icke det stormannaslägte emot, som snart af unionen fick en sådan uppfattning, att det — för att tala med Sars[1] — »gjerne »skulde ha villet dele Kongedøme med Alverden, for at der kunde »falde saameget mindre paa deres Part.»

Den egendomliga förklaring, man gifvit åt Magnus Erikssons frånvaro från mötet i Oslo, för att kunna använda denna såsom bevis för motvilja mot unionen, har redan ofvan blifvit bemött.

Om således man hvarken i tidsomständigheterna 1319 eller i »senere Begivenheder» kan finna något bevis för en »Opfatning, hvor»efter Unionen snarere var et Onde end en Fordel», skulle alltså endast sjelfva Oslotraktaten återstå såsom bevisningsmateriel. Hvad denna traktat innehåller, synes dock icke bära prägeln af någon sådan uppfattning. Såsom allmänna grunddrag för föreningen framställer den fullständig jämnlikhet mellan rikena, fullständig åtskilnad i afseende på deras inre förvaltning samt skyldighet för det ena att vid behof hjelpa det andra, eller just samma grundprinciper, som sedermera återkomma i alla medeltida unionstraktater. Så t. ex. motsvaras 1319 års förbud för det ena rikets män att intränga i det andra 1397 och senare af förpligtelsen för konungen att styra hvarje rike efter dess lag och rätt, d. v. s. med inländske män; så återfinnes 1319 års bestämmelse, att båda rikena borde hjelpa hvarandra »när så göres behof», t. ex. 1450 (i Bergentraktaten) uttalad på nästan lika obestämdt sätt: »thet ene righe oc thes jnbyggere skule her effter »komme thet annet righe til hielp oc trøst, effter thy som behoff »gørs» o. s. v.

I sjelfva verket torde det ock snarare vara tanken på hvad unionstraktaten i Oslo *icke* innehåller, som öfver densamma dragit det klander, hvarpå jag nyss hänvisat. Vid en jämförelse med öfriga unionstraktater visar det sig ock, att Oslotraktaten i flere frågor, som röra de vigtigaste vilkoren för en unions bestånd, iakttager en fullkomlig tystnad. Så t. ex. saknas där hvarje motsvarighet till de senare så kraftigt framhållna stadgandena om unionens »eviga» fortvaro, och likaledes hvarje bestämmelse om sättet för val eller hyllning af ny konung. Närmare bestämmelser om sättet, hvarpå det ena riket skulle hjelpa det andra o. s. v., finnas icke heller, och slutligen saknas där hvarje redogörelse för den gemensamme konungens rättigheter och förpligtelser. Sådana brister hos en akt, som varit afsedd att vara en unionsgrundlag, måste naturligtvis anses högst betänkliga. För att

[1] Sars, a. a., sid. 56.

förklara deras tillkomst har man då hos 1319 års män velat spåra, om icke ett medvetet uppsåt att göra en framtida union omöjlig, så dock en medveten motvilja att genom några närmare bestämmelser stärka dess grund.

Det fins dock äfven ett annat sätt att förklara ofullständigheterna i 1319 års unionsdokument. Man kan nämligen på, efter hvad mig synes, ganska goda skäl antaga, *att de män, som afslutat traktaten i Oslo därvid endast haft den närmaste framtiden .... förmyndarregeringen .... för ögonen*, och antingen alls icke haft någon tanke på den tid, som därefter följa skulle under myndig konung, eller ock, om någon sådan tanke hos dem existerat, icke ansett lämpligt, kanske knappt funnit sig berättigade att på eget bevåg besluta om unionsvilkor, som mer eller mindre kommit att inskränka myndig konungs rätt.

Ser man på traktaten i dess helhet, skall man nämligen lätt finna, att där icke förekommer någon bestämmelse, som *genom sin karakter* bestämdt pekar ut öfver förmyndarregeringens tid. Någon punkt, där unionskonungen framställes i sjelfständig verksamhet såsom sådan, finnes icke; där han nämnes, är han endast, så att säga, ett bihang till dem, som hade makten och ansvaret; hans åtgöranden eller godkännande förutsättas ingenstädes såsom för föreningens upprätthållande nödvändiga. Och ser man på de särskilda bestämmelserna, så finnes icke bland dem någon, som *genom sitt uttryckssätt* framträder såsom bestämd att gälla äfven under myndig konung. En del bära i sig bestämdt utsagd sin blott och bart tillfälliga karaktär: så stadgandet om Magnus val och hyllning, om hans första resa till Norge, så äfven svenskarnes förbindelse, att han ännu var i lifvet o. s. v. Andra utsäga tydligt, att de blott gälla för viss tid: så gäller stadgandet om användningen af Norges inkomster endast »medan konung Magnus är omyndig». (Äfven i uttrycket *»sua opt ok lenghi sem vmskiptizs þarf»*, användt om konungens resor mellan rikena, kan man möjligen läsa den tanken, att det skulle komma en tid, då stadgandet icke mer skulle ega giltighet). Och hvad återstående punkter angår, så kunna dessa anses ega så omedelbart sammanhang med de nyssnämnda, att man ovilkorligen får det intrycket, att de af dem äro framkallade och med afseende på sin giltighet med dem kunna jämföras. Så refererar sig stadgandet om svenskarnes understödsskyldighet omedelbart till punkten om de norska statsinkomsternas användning, så synes äfven förbudet mot rikenas män att följa konungen öfver gränsen vara framkalladt af, liksom det omedelbart följer efter, svenskarnes förpligtelse att låta föra konungen till gränsen och norrmännens att därstädes möta honom, en akt, som naturligtvis många gånger under de närmaste åren skulle komma att upprepas.

Äfven de få uppgifter, vi ännu hafva i behåll, om huru unionsförhållandet gestaltade sig under den närmaste tiden, synas tala för riktigheten af denna uppfattning, att Oslotraktaten endast hade tillfällig karakter. Ty liksom dessa häntyda på, att man under förmyndarregeringen i allmänhet både velat och vetat att tillbörligen iakttaga traktatens bestämmelser, så visa de ock otvetydigt, att från och

med Magnus Erikssons myndighetsblifvande traktaten icke iakttagits. Och likviss får man af norrmännens uppträdande mot och förhållande till sin konung dock icke den uppfattningen, att de betraktat honom såsom den där gång efter annan till deras skada uppsåtligen brutit en för honom bindande lag.

Om man sålunda får antaga, att traktaten i Oslo endast tillkommit för att fylla det närmaste behofvet, d. v. s. sörja för unionens bestånd under förmyndartiden, är det naturligt, att man icke kan ställa den i jämbredd med de senare unionstraktaterna, hvilka alla haft afseende på en myndig unionskonung, och därför icke heller döma den efter samma måttstock. Sådana yttranden som Aschehougs: »Den »Forening, som stiftedes, var i følge Overeenskomsten en blot tilfældig »Personalunion, som ikke blev indgaaet for længere Tid end Magnus's »Regjering», eller: »Det var ikke Kongen tilladt at føre det ene Riges »Styrelse, medens han opholdt sig i det andet», äro därför icke på traktaten tillämpliga, det första, emedan man aldrig tänkt sig traktaten såsom bindande ens under Magnus Erikssons regering, långt mindre senare, och det senare, emedan man i följd däraf aldrig i densamma sökt göra sig reda för unionskonungens myndighet.

Godkänner man en sådan tolkning af Oslotraktaten, kan domen öfver densamma icke blifva sådan som Sars' eller Aschehougs. Brister saknas där visst icke: så eger traktaten icke något stadgande om konungens myndighetsålder, ehuru ett sådant där borde hafva sin plats, då ju svensk och norsk rätt häruti voro oförenliga; så kunde väl ock vilkoren om rikenas understödsskyldighet varit bättre utredda. Men dessa fel äro af den art, att de mycket väl kunna tillskrifvas, hvad Munch kallar den »daværende politiske Umyndighed og Uerfarenhed »i unionelle Anliggenheder», och hafva, såsom af förmyndarregeringarnes historia framgår, icke synnerligen mycket inverkat på unionsförhållandets utveckling. Att den första nordiska unionen icke blef varaktig, torde därför icke böra tillskrifvas den traktat, som fått namnet »Unionstraktaten i Oslo»

S. Clason.

Underrättelser.

— **Carl Johan Schlyter †.** Den 27 sistlidne december afled denne den historiska forskningens nestor i Sverige vid den höga åldern af nära 94 år. Han började sin lärareverksamhet vid Lunds högskola, innan ännu, om vi undantaga den föga yngre P. E. Bergfalk, knappt någon af våra lefvande historiska forskare var född; han fortsatte en vetenskaplig verksamhet i mer än ett halft århundrade och såg sin egen samtid nedstiga i grafven och yngre generationer följa densamma. Honom tycktes åren ej något bekomma, och blixtrande hugg från en städse slagfärdig klinga påminte allt framgent yngre forskare, att den gamle ännu var vid lif. De personliga intrycken af den åldrige vetenskapsmannen hade dock för de flesta till sist försvunnit, och redan under lifstiden började Schlyters namn att endast uppkalla tanken på hans lefnads storverk, *samlingen af Sveriges gamla lagar*. Det var 1822, flere år innan första bandet af Svenskt Diplomatarium utkom, som de båda unga juris doktorerna Carl Johan Schlyter och Hans Samuel Collin mottogo uppdraget att samla och utgifva dessa lagar. Den senare bortgick redan 1833, sedan Vestgöta- och Östgötalagarna utgifvits, och arbetet ålåg hädanefter Schlyter ensam, men 1869 åtnjöt han lyckan att se detsamma fullbordadt med utgifvandet af K. Kristofers landslag. Det skedde under femtionde året efter den dag, då han sjelf i en föreläsning uttalat sig om nödvändigheten för lagfarenhetens vetenskapliga studium, att våra gamla lagar blefve på ett tillfredsställande sätt utgifna. Det var en sällsynt lycka, som kommit honom till del, och han kunde åtta år senare, 82 år gammal, ytterligare utgifva sin *Ordbok till samlingen af Sveriges gamla lagar*. Den ihärdighet, med hvilken Schlyter fullföljde det verk, han börjat, och den konseqvens, med hvilken han genomförde den uppgjorda planen, äro beundransvärda och skola alltid lända till ett lysande föredöme. Om sjelfva företagets betydelse behöfva vi här ej yttra oss. Fäderneslandet har, liksom utlandet, till fullo erkänt densamma. — Till någon större författareverksamhet vid sidan af den stora lageditionen fick Schlyter icke tid. Ett antal smärre afhandlingar och undersökningar äro samlade i två häften, af hvilka det första utkom redan 1836, det andra först 1879. Bland dessa märkas de skarpsinniga undersökningarne om »konungaval, eriksgata, kröning och kongliga rättigheter enligt Sveriges gamla lagar» m. m., »Om Sveriges äldsta indelning i landskap», »Om den gamla af Adamus Bremensis omtalade staden Birkas belägenhet» m. fl. I företalen till de många banden af lagverket uttalade han också ofta sin mening i omtvistade frågor, liksom i allmänhet hvad som låg honom på hjärtat, stundom med en skärpa, som gick något långt.

Carl Johan Schlyter föddes den 29 januari 1795, blef docent vid Lunds juridiska fakultet redan 1816 och professor vid samma uni-

versitet 1838. Sedan 1852 åtnjöt han tjenstledighet från akademisk lärareverksamhet, men först 1876 erhöll han afsked från professorsämbetet.

— **S. F. Hammarstrand †.** Från en verksamhet, hvaraf vetenskapen ännu väntade rika frukter, bortrycktes den 25 sistl. januari helt oväntadt den senaste innehafvaren af historiska professuren vid Uppsala universitet vid 67 års ålder. Hans lefnad var, kan man säga, en enda lång arbetsdag i den historiska forskningens tjänst. I början solbelyst och klar, tycktes den sedermera länge vara molnhöljd och tung, men mot aftonen klarnade den åter upp, och innan krafterna ännu börjat svika, fick den trogne arbetaren sluta sina mödor.

Prof. Hammarstrand var, om någon, född till forskare och blef äfven denna sin kallelse trogen intill det sista. Följer man gången af hans historiska studier, finner man honom allraförst sysselsatt med utredningen af de vidlyftiga underhandlingar, som ledde till vårt lands inblandning i det trettioåriga kriget. För detta ändamål företog H. icke blott omfattande forskningar i svenska riksarkivet (1852—57), utan äfven en utländsk studieresa (1857—58), hvarunder han företrädesvis besökte arkiven i Wien, München, Dresden och Berlin. Frukten häraf blefvo bl. a. fyra under åren 1854—59 utgifna arbeten (se nedan) — alla utmärkta för grundlighet i forskning samt enkelhet och klarhet i framställningssättet. Af dessa arbeten medförde det andra författarens anställning såsom »historiæ universalis docens» vid universitetet i Upsala (1856), och det fjärde, som prisbelöntes af Vetenskapssocieteten därstädes, bidrog väsentligen till hans befordran bland de sex sökande till en då ledigvarande s. k. rörlig adjunktur vid samma universitet (1859). Denna befordran räddade H., som samtidigt sökte lektoratet i historia vid högre elementarläroverket i Örebro, åt universitetet. Hedern häraf tillkommer i främsta rummet dåv. professorn i historia F. F. Carlson, hvilken inom filosofiska fakulteten framhöll, huru som H. »på ett utmärkt sätt gifvit sådana prof på vetenskaplig bildning och skicklighet, att hans anställning borde för universitetets vetenskapliga verksamhet vara en vinst», samt att han i själfva verket redan nu förvärfvat ett rum i literaturen. Då vid denna tid prof. Carlson själf föreläste öfver de europeiska staternas historia från början af 30-åriga kriget och dåv. adj. C. G. Malmström behandlade den svenska frihetstiden, lärer det ansetts lämpligt, att den nye adjunkten vände sig till Gamla tidens historia. Redan ht. 1860 började också H. att föreläsa öfver det gamla Greklands historia, hvilken ej sedan många år tillbaka varit offentligen föredragen vid universitetet, och fortfor därmed till och med vt. 1864. Under tiden blef den historiska professuren vid det sydsvenska universitetet ledig, och H. beslöt att söka den samma. För att öka sina vetenskapliga meriter och tillika framlägga en del af de resultat, till hvilka han under sina omfattande forskningar för nämda föreläsningar kommit, utgaf H. (1863) såsom akademiskt specimen en större afhandling om Attikas författning under konungadömets tidehvarf. Allmänt bekant

är det för vederbörandes sakkännedom och omdöme föga hedrande sätt, hvarpå detta H:s arbete af majoriteten inom Lunds akademiska konsistorium bedömdes, och som kulminerade i prof. C. A. Hagbergs förklaring, att detta specimen såsom »vårdslöst skrifvet och icke så litet på flärd stötande, utgifvet af en person, som utan tvifvel, ifall han aktat nödigt, kunnat åstadkomma ett redbart arbete, innebure en *förnärmelse* emot det universitet, vid hvilket det till granskning och bedömande blifvit framlagdt». Väl lyckades icke H. genom sina und. besvär och på trycket utgifna handlingar i ämnet utverka sin utnämning till professor framför den af majoriteten förordade adjunkten vid Lunds universitetet N. Tengberg, men han blottade åtminstone genom desamma halten af bestämmande »sakkunniges» argumentation och den egentliga innebörden af denna märkliga befordringsfråga. Att utgången icke blef utan sin stora betydelse för H:s följande utveckling kan man tryggt påstå. — Länge fick H. sedermera vänta på befordran, enär han först år 1877, vid F. F. Carlsons afskedstagande från den historiska professuren, utnämdes till e. o. professor och fem år senare kallades till ordinarie innehafvare af den professur, han då under mer än 30 läseterminer förestått. Redan år 1873 hade han däremot erhållit en lysande upprättelse såsom författare till ofvannämnda afhandling om Attikas författning, då den vetenskapliga auktoritet, som prof. Hagberg sökt åberopa till stöd för sin stränga förkastelsedom, nämligen prof. G. F. Schömann i Greifswald, själf öfversatte den till tyska språket och därvid vitsordade, att »sie zeugt von gründlicher, umsichtiger und gewissenhafter Forschung und verdient den besten der den gleichen Gegenstand betreffenden Arbeiten zugezählt zu werden».

I sina akademiska föreläsningar öfvergick H. ht. 1864 till Romerska historien, som han behandlade under loppet af tvänne läsår, och därefter till den allmänna Medeltiden. Utförligt och grundligt skildrade han läsåren 1866—76 det romerska kejsarrikets tillstånd vid tiden för den stora germaniska folkvandringens början, de germanska folkens utvecklingshistoria under striderna med det romerska kejsardömet och med hvarandra samt feodalmonarkiens uppkomst och utveckling. Under de följande läsåren behandlade H. efter hvartannat den romerska statsförfattningens historia från Konstantin den store (1876—77), de europeiska staternas författning under Medeltiden (1878—80), det romerska municipalväsendets historia under den senare kejsartiden samt den kristna kyrkans författningshistoria under de 5 första århundradena af vår tideräkning (1880—81). Med höstterminen 1882 öfvergick H. slutligen till Österlandets historia under gamla tiden och slutade sin vandring inom historiens olika områden »i det förlofvade landet, som beboddes af löftets folk och där förberedelserna till den kristna utvecklingen ägde rum». — Samtidigt med dessa offentliga föreläsningar behandlade H. länge terminligen i enskilda föreläsningar svenska statsförfattningens historia.

För hvar och en, som under någon längre tid följt prof. H:s föreläsningar och därunder haft tillfälle att taga kännedom om den

samvetsgranna och djupgående forskning, som han på dem städse nedlade, kan det icke förefalla underligt, att hans tid icke räckte till för något mera omfattande egentligt författareskap. Detta förklaras dessutom däraf, att han under större delen af sin ordinarie lärareverksamhet jämväl hade att bestrida den historiska professurens vidlyftiga examinationsåligganden och tidsödande kontroll öfver ventilerade afhandlingar — en skyldighet, som han med icke mindre samvetsgrannhet fullgjorde — för att icke tala om den hjälpsamhet, hvarmed han alltid var färdig att tillhandagå dem, som i sina studier vände sig till honom för att erhålla råd eller upplysningar. Betecknande för H:s pligttrohet är för öfrigt, att han under sin mer än 30-åriga verksamhet såsom ordinarie lärare icke åtnjöt tjänstledighet under mera än tvänne läsår (1877—78 och 1881—82). Hos de flesta forskare är det en lätt förklarlig ärelystnad att söka få resultaten af sina lärda mödor offentliggjorda, innan de förekommas af andra; äfven i detta hänseende ådagalade H. sin stora förmåga att försaka, under det att historiens öfriga med honom samtida ordinarie målsmän vid universitetet under längre tid åtnjöto tjänstledighet för vetenskapligt författareskap. Att han emellertid härigenom gick miste om hedern af flere vetenskapliga upptäckter, vore ej svårt att uppvisa. Den, som skrifver dessa rader, har själf bevittnat de många självständiga resultat, hvilka H. uppnådde under sin skarpsinniga kritik af Waitz' och Roths berömda arbeten öfver feodalismen.[1] Dessa fick han dock icke tillfälle att offentliggöra, innan prof. R. Sohm i Freiburg i sitt år 1871 utgifna arbete »Altdeutsche Reichs- und Gerichtsverfassung» visade sig i flere vigtiga punkter omfatta enahanda åsigter som dem H. under sina föreläsningar framstält. Glad öfver att sålunda finna sina egna slutsatser bekräftade af en framstående forskare, upptog han den motgång, som detta från en annan synpunkt innebar, med sitt vanliga jämnmod. — En mera populärt hållen framställning af Medeltidens äldsta historia samt tvänne häften af ett större arbete öfver Romerska rikets författningshistoria under kejsartiden blefvo därför, utom åtskilliga artiklar i Nordisk Familjebok, de enda i tryck synliga frukterna af H:s vidlyftiga och djupa forskningar i Gamla tidens och Medeltidens historia.

Under sådana förhållanden skulle det tvifvelsutan lända den historiska vetenskapen till stor fördel, om H:s efterlemnade samlingar och föreläsningar på detta område komme i händerna på någon fullt sakkunnig person, som kunde fortsätta hans senaste arbete, hvilket lofvade att fylla ett ännu befintligt tomrum i den historiska literaturen, och för öfrigt offentliggöra ett urval af hans förnämsta forskningsresultat. Befattningen härmed borde kunna blifva ganska tillfredsställande för utgifvaren, ty H:s föreläsningar voro, såsom man riktigt anmärkt, aldrig ett referat utaf andras forskningar, utan en produkt

[1] Ett prof på H:s originalitet vid bedömandet af hithörande frågor kan läsas hos P. E. Fahlbeck, La royauté et le droit royal francs durant la première période de l'existence du royaume (486—614), s. 249.

af hans egna. En naturlig följd häraf var, att de oftast voro mycket detaljerade, ja, enligt de flestas åsigt, *alltför* detaljerade. H. hade dock härmed sin bestämda afsigt: han ville framför allt hos sina lärjungar utveckla samma kritiska sinne, som beredt honom sjelf så stort erkännande, och vänja dem att städse grunda sina slutsatser endast på sorgfälligt granskade detaljer. Att han dock ingalunda försummade den öfversigtliga framställningen, när tiden därför syntes honom vara inne, kunna tvifvelsutan många af hans lärjungar med mig vitsorda. Såsom ett exempel på hans förmåga att lemna klara, belysande öfversigter kunna hans förträffliga enskilda föreläsningar i den svenska statsförfattningens historia framhållas. I besittning af en stor förmåga att uttrycka sig på ett klart och sammanhängande sätt och ett ej mindre starkt minne kunde H. oftast föreläsa utan att behöfva anlita den omsorgsfullt gjorda uppteckningen af föredragets innehåll, hvilken han däremot med största beredvillighet stälde till sina åhörares förfogande, då så önskades.

I den föreläsningskatalog, hvari H., nyss blifven docent, första gången finnes upptagen såsom akademisk lärare, heter det, att han »muneri suo *pro virili* satisfaciet». Om än detta uttryck icke innebär något annat än hvad som med vissa variationer i formen äfven utlofvades af hans medbröder bland de extra-ordinarie lärarne vid universitetet, kan man dock säga, att H. under hela sin akademiska bana ärligt infriade det löfte, som det samma, tolkadt efter orden, innehöll. Med stöd af den mångåriga erfarenhet, Upsala universitet i detta afseende vunnit, kunde därför äfven dess närmaste styresman vid H:s tillträde till den ordinarie professuren med fullt skäl om honom yttra, att »den till omfång och grundlighet ovanliga lärdom, den skarpsinnighet och ihärdighet i forskning, som hans historiska framställningar i tal och skrift röja, och den liberalitet, med hvilken han icke blott af sitt rika kunskapsförråd lemnat upplysningar åt lärjungar och medlärare, utan äfven stält omfattande samlingar, hämtade ur utländska arkiver, till andras förfogande, gifva universitetet *visshet*, att de bland dess lärjungar, som egna sig åt historiens studium, skola i honom finna en inom denna vetenskaps vidsträckta regioner väl bevandrad och till deras ledsagande städse villig och färdig ledare». Och då prof. H. en af de närmaste dagarne före föreläsningarnas början innevarande vårtermin ändat sina jordiska sträfvanden, kunde samma person, som jag nyss citerat, med icke mindre sanning för universitetets ungdom framhålla den då bortgångne läraren såsom den bästa föresyn för de unga i afseende på flit i studier och kärlek till vetenskaplig forskning. *Ho. Hd.*

Skrifter. *Underhandlingar och rådslag rörande Sveriges deltagande i Tretioåriga kriget* (gradualafhandling), Ups. 1854. *Historisk öfversigt af förhandlingarna mellan konung Gustaf II Adolf af Sverige och kurfursten Fredrik V af Pfalz åren 1618—1620* (docentspecimen), Ups. 1855. *Försök till en historisk framställning af förhandlingarna om Sveriges deltagande i Tretioåriga kriget* (upptager jämväl det väsentliga af föregående arbete), h. 1 Ups. 1855, h. 2 Sthm 1857. *Bidrag till historien om konung Gustaf II Adolfs deltagande i Tretioåriga kriget* (i Vetenskapssocietetens i Upsala årsskrift och belönad med

dåvarande H. K. H. prins Oscars pris) Ups. 1859. *Attikas författning under konungadömets tidehvarf* (i Upsala universitets årsskrift; professors-specimen i Lund), Ups. 1863; öfvers. på tyska af G. F. Schömann (i Jahrbücher für classische Philologie, 1873). *Den Solonska författningen* (profföreläsning i Lund), Ups. 1863. *Medeltidens historia från år 476 till omkring år 700* (i Illustrerad Verldshistoria, utg. af E. Wallis, del. III s. 1—94) Sthm 1877. *Romerska rikets författningshistoria från Augustus till Vestromerska rikets fall*, h. 1 Ups. 1882, h. 2 ib. 1887. *Den nyare tyska historieskrifningen rörande Gustaf II Adolf och Trettioåriga kriget, med särskild hänsyn till G. Droysens »Gustaf Adolf»* (i Svensk literaturtidskrift, utg. af H. Forssell, årg. 1869, h. 3, 5). En mängd artiklar i Nordisk familjebok. Anmälan af den Sveriges historia beträffande literaturen i Sybels »Historische Zeitschrift» bd VIII (för 1862), X (1863), XII (1864), XIV (1865). Andra smärre uppsatser och anmälningar i tidskrifter.

— Med grefve PAUL RIANT, som afled den 16 nästlidne december, bortgick en af utlandets förnämste kännare och vi kunna tillägga egare af i synnerhet äldre svensk literatur och historia. Sedan många år tillbaka särskildt intresserad för korstågens historia, behandlade han äfven Skandinavernas deltagande i desamma uti arbetet »Expéditions et pélérinages des Scandinaves en Terre Sainte aux temps des croisades» och besökte för detta ändamål Sverige år 1863, samt underhöll sedermera brefväxling med en och annan vän inom den lärda verlden här i landet. För öfrigt var han själen i det franska sällskapet »Société pour la publication de textes relatifs à l'histoire et à la géographie de l'Orient latin» och utgaf sjelf flere texter, af hvilka några räknas till bokverldens rariteter. Under senare år intresserade sig grefve Riant äfven för Birgitta-forskningen. Det var han, som lyckades i Amerika uppspana den tafla, som en gång prydde Birgittas hus i Rom och från hvilken sierskans mest bekanta porträtt är hemtadt. Det är samma tafla, af hvilken vi i tredje årgången af Historisk Tidskrift (s. 356) voro i tillfälle att meddela en afbildning.

— Af *Sveriges Ridderskaps och Adels riksdagsprotokoll* från och med 1719 har elfte delen utkommit. Den omfattar tiden från den 17 februari till den 26 april 1739, och äro härmed protokollen för den långa och märkvärdiga riksdagen 1738—1739 afslutade. — Samtidigt har af *konung Gustaf I:s registratur* elfte bandet utgifvits, omfattande åren 1536 och 1537.

— Löjtnant OTTO BERGSTRÖM har på P. A. Norstedt & Söners förlag utgifvit ett *register* öfver alla i Anreps ättartaflor förekommande namn på personer, hvilka icke »såsom medlemmar af introducerad ätt äro födda med ättens namn». Registret, som upptager flere tusen namn, bör blifva ett oumbärligt supplement till ättartaflorna och en ofta använd hänvisnings- och uppslagsbok i synnerhet för slägtforskarne, men äfven för historici i allmänhet.

— Senaste (sjunde) häftet af HENRIK SCHÜCKS *Svensk literaturhistoria* fylles hufvudsakligen af en framställning utaf svenska historieskrifningen under 1500-talet och har sålunda äfven för historici speciellt intresse; det är tvifvelsutan den bästa sammanhängande framställning utaf ämnet, som hittills sett dagen. Med särskildt välbehag

dröjer förf. vid Olavus Petri och med mindre välbehag, men desto större utförlighet vid Johan Messenius.

— Protokollssekreteraren V. Örnberg, känd inom vida kretsar i vårt land som slägtforskare, har i slutet af förra året tillkännagifvit sin afsigt att utgifva *Svenska ättartal*, på samma gång en »tidskrift för svensk slägtkunskap och slägtforskning samt slägtbok och slägtkalender». Ättartalen äro ämnade ersätta den redan bekanta publikationen »Svensk kalender», men skola blifva »mångsidigare och upptaga på olika sätt uppstälda slägtbeskrifningar lämpade efter det mått af fullständighet, som kunnat uppnås». Bland annat utlofvas anträd för Gustaf II Adolf, Karl XII, E. G. Geijer, W. E. Svedelius m. fl., uppsatser om konung Karl Johans förfäder, om kejsar Karl den stores ättlingar i Sverige, om konung Karl Knutssons ättlingar i Sverige, »måhända ock om falska Vasaättlingar». Första årgången skall utgifvas i slutet af detta år.

— Ett vetenskapligt sällskap har, enligt tidningarna, under namn af *Humanistiska samfundet* nyligen bildats i Uppsala. Samfundet är enligt sina stadgar fördeladt på två afdelningar, en historisk-filosofisk och en filologisk, och uppgifves skola hålla månatligen sammankomster med vetenskapliga föredrag. Det förfogar öfver en fond af 50,000 kronor, skänkt af den som stor samlare bekante garfverifåldermannen Westin i Stockholm. Vid donationen hade testator fogat det vilkoret, att samfundet, när det trädde i verksamhet, skulle gå i författning om utgifvande af beskrifningar öfver Stockholms stad samt öfver Uppland, med ledning bland annat af den i Uppsala universitetsbibliotek bevarade Westinska bok- och handskriftssamlingen. Dessa arbeten, meddelar en korrespondent till Stockholms Dagblad, anses komma att kräfva mycken tid och betydliga kostnader. För nödiga förarbeten och för verkens fullbordan afsättas årligen omkring 3,000 kronor af grundfondens afkastning. Återstoden eger samfundet använda för utgifvande af skrifter m. m. Samfundets verksamhet blir således för de närmaste tiotalen af år betydligt hämmad genom de dryga arbetena för de båda beskrifningarnas utgifvande. Till full aktivitet kan det knappast komma, förr än den årliga räntan hufvudsakligen kan användas för tryckande och utgifvande af lärda afhandlingar i samfundets annaler.

— *Svenska literatursällskapet* i Finland, som bildades 1885 i afsigt att samla vittnesbörden om svenska kulturens uppkomst och utveckling i Finland, bearbeta och offentliggöra det samlade materialet samt främja svenska språkets studium och literär verksamhet på svenska, utsatte 1886 ett pris om 2000 mark för det bästa Finlands historia berörande verk, som på svenska skrifvet utkomme under de två följande åren. Vid senaste årsmöte den 5 februari 1889 har detta pris tilldelats professor K. K. Tigerstedt i Åbo för hans publikationer *Göran Magnus Sprengtporten* och *Bidrag till Kexholms läns historia under drottning Kristinas tid.*

— *Danska historiska föreningen* har nyligen firat sitt 50-års jubileum. Med anledning af detsamma har professor Johannes Steenstrup författat en teckning af »Historieskrifningen i Danmark under 19 århundradet (1801—1863)», som äfven utkommit på tryck.

— Med 40 häftet (Spanien—Stralsund) har fjärde delen af Wilhelm Herbsts *Encyklopädie der neueren Geschichte* afslutats. Verket har, liksom andra dylika, under fortgången svält ut. Ursprungligen var det beräknadt på två band à 50 ark; dubbla omfånget synes nu vara uppnådt, och ett band torde ännu återstå. Flere artiklar äro upplysande och innehållsrika; hvad Sverige angår, har det som vanligt fått sitt utrymme sparsamt tillmätt. En orsak torde vara, att det ej lyckats redaktionen få någon svensk medarbetare för mera än de första häftena. I nu föreliggande häfte finner man af svenska namn endast Gustaf Otto och Magnus Stenbock, i fall ej dit skall räknas Anne Louise Germaine Stael v. Holstein. Däremot saknas hela slägten Sparre, Jakob Spens, Göran Sprengtporten, Erik Magnus Staël v. Holstein, Curt von Stedingk, för att endast taga de mest slående exemplen.

Presidenten baron E. M. v. Nolckens berättelse om rikets tillstånd från 1719 till 1742.

Erik Mathias von Nolcken var en af Sveriges talangfullare diplomater under frihetstiden. Han sändes 1738, vid ett kritiskt ögonblick, till Petersburg och hade där att under ganska kinkiga omständigheter bevaka Sveriges intressen och slutligen föra en synnerligt ömtålig underhandling med Peter den stores dotter Elisabet, hvilken, som bekant, traktade efter den ryska kejsarkronan. Utsigterna voro för Sverige gynsamma att under begagnande af konjunkturerna bereda sig någon ersättning för hvad det 20 år förut hade förlorat. Det var ej Nolckens fel att, när diplomatens värf hade upphört, krigets sköttes så illa, att den väntade vinsten förbyttes i en förlust. Nolcken var sedan en af dem, som i Åbo på underhandlingens väg skulle söka att åt sitt fädernesland återställa hvad som i Helsingfors genom kapitulationen gått förloradt. — Efter ett par års tjenstgöring i Kanslikollegium såsom statssekreterare och hofkansler intog numera friherre v. Nolcken 1750 presidentstolen i Göta hofrätt, men dog redan 1755.

Hans efterlemnade papper ha förvarats på egendomen Jordeberga i Skåne. Bland dem finnes en uppsats om de politiska förhållandena i Sverige under åren 1719—1742, författad 1751. Den är visserligen ofullbordad, men innehåller äfven i sitt nuvarande skick åtskilligt af intresse, om än en och annan detalj torde vara oriktig. Särskildt behandlas med utförlighet den ryska underhandling, han sjelf hade att leda. Numera bibliotekarien Elof Tegnér fäste i en liten artikel om de Nolckenska papperen på Jordeberga i Hist. Tidskrift 1881 (s. 117) uppmärksamheten på dessa »politiska memoirer». I Uppsala univ. bibliotek finnes en afskrift af desamma (ursprungligen i den

s. k. Noringska samlingen). En afskrift af denna har Brukspatron G. H. Stråle välvilligt ställt till redaktionens förfogande[1].

• • •

År 1719 var den återstälda friheten så till sägandes i sin linda och sköttes af nationen med mera menlöshet än efteråt. Åtminstone förspordes i anseende till det invärtes inga skadliga partier. Väldet var hos öfverheten och embetsmän, hvilka senare förentes i de mått som då togos vid fredsverket och tilldrogo sig den förevitelsen af publiken, att de därmed gått både hastigt och otillbörligt tillväga, i det å ryska sidan, hvarest faran var störst och freden mest behöfdes, kriget blef ståendes i största låga. Det hände att under riksdagen ministèren ändrades, i det kanslipresidenten grefve Arvid Horn, som begärt afsked från presidentskapet, äfvenväl, utom dess begäran, afskedet från rådsembetet tillsändes. Dess efterträdare i embetet grefve Gustaf Cronhielm, som hade mera insigt i inrikes saker och lagfarenheten än uti ministerielle saker, styrdes aldeles af dess underhafvande och enkannerligen af statssekreteraren Höpkens tänkesätt, som då för tiden spelte en myndig rol både utom och inom rådet.

1720.

Vid 1720 års riksdag, då grefve Horn blef vald till landtmarskalk, syntes nationen få mera kunskap om sina under suveränitetstiden bortglömde rättigheter och tillika smak till friheten. Det första bruk, som däraf gjordes vid konung Fredriks tillträde till thronen, författade (sic) regeringsformen, hvarvid det parti, som var emot hofvet, behöll en stor öfvervigt, hvilket vid andra till regeringssättets stadgande upprättade fundamentallagar, och förordningar äfvenväl hände. Uti rådet, som vid den förra och denna riksdag kompletterades, var pluraliteten väl med nationen af lika tankesätt, dock höllos somliga råd, såsom öfverståthållaren grefve Taube och grefve Dela Gardie för att vara konungen i anseende till dess afsigter mera tillgifne. Inga skiljaktighetsämnen spordes bland nationen angående utrikes makter, eftersom engelska alliansen nyss var sluten och alla sinnen uti det ännu mot Ryssland påstående olyckliga kriget förenade. Uppå riksens ständers föranlåtande tillträdde grefve Horn igen presidentskapet

[1] Språk och stafning äro i afskriften något moderniserade.

uti kansliet dock utan att hafva hofvets förtroende. Efter denna riksdagen förspordes engelska alliansens opålitlighet och den lama hjelp, som emot fienden därifrån vederfors. Sverige blef af sin bundsförvandt förlåten och af honom sjelf tillrådd att söka göra fred bäst det kunde. Sådant kom då omsider år 1721 på Nystadska kongressen, ehuruväl under ganska stor förlust för riket, till stånd.

1721.

Som engelska hofvet var brouilleradt med det ryska, så hade Sverige under fredsunderhandlingen ingen annan makts goda officier att tillgå än det franskas. Hr Campredon, som varit länge fransk minister i Stockholm, afsändes i samma qualité till Ryssland. Det förtroende man här till honom och hans hof hyste gaf hopp att dess bearbetande skulle blifva Sverige gagneligt. H. M. konungen, som hade sitt huses interesse i anseende till successionen på thronen om hjertat, var således påtänkt att förekomma hertigens af Holstein såsom Czarens tillämnade mågs eventuella utnämnande och lämnade äfvenväl detta ärende till Campredons bestyrande. Verkan af dess goda officier var den, att Czaren, som redan förut kände vårt utmattade tillstånd, blef däraf obevekligare uti sitt hårda påstående om provinsernes cederande. Det syntes ock att han ville det medräkna som ett genvilkor för den foglighet han vist, att begifva sig dess vid kongressen yttrade rekommendation för hertigen af Holstein angående successionen i Sverige samt att intet blanda sig i vår succession eller domestique angelägenheter, såsom det på ett nog inbundet sätt uti fredstraktatens sjunde artikel utlofvades. Man höll då före, såsom ock sedermera blifvit med tillräckliga bevis bestyrkt, att Czarens sedan en tid mot franska hofvet försporde böjelser och det hopp det sista sig gjorde att draga honom ifrån det österrikiska Huset och till en nära sammansättning med sig, gjort Campredons ministère vid detta tillfället för Sverige ej allenast onyttig utan ock högst skadlig.

1722.

Vid den tiden kom riksrådet grefve Maurits Vellingk öfver till Sverige för att taga sitt säte i rådet näst efter grefve Horn. En man af sådan förfarenhet och reputation af insigt fick ej

inskränka sig uti sine vanlige embetssysslor. Konungen, som i anseende till sine particuliere interessen, ej fann sin räkning hos grefve Horn, föll på den tanken att nyttja därtill grefve Vellingks gåfvor och kredit. Han tillvände honom sitt fulla förtroende. Det gjordes planer till en ansenlig penningenegotiation utomlands till att vinna för Hans Maj:t vid nästa riksdagen pluralitet så till att öka konungsliga väldet, som att bereda vägen för successionens stadgande uti Hessiska Huset. Men grefve Vellingk, som personellement hatade Hannoverska Huset och Engelska Hofvet och därjämte kände Rysslands stora öfvermakt, tog till princip att genom Rysslands vänskap och hjelp Sverige med tiden kunde få en del af sina i Tyskland förlorade provinser tillbaka. Han föreställde altså konungen, huru mycket dess afsigt om successionen berodde på czarens tänkesätt. Och som vid det oroliga sinnelag, konungen hade, fruktan ofta styrde dess förslag och beslut, så föll Hans Maj:t på den tanken att genom en particuliere negotiation med czaren förmå honom att ej åtaga sig hertigen af Holstein angående dess succession. Campredon blef åter denna underhandlingen anförtrodd, och var det underligaste, att den med honom vid detta och vid ofvannämnde tillfälle anställde correspondensen fördes de concert med de härvarande hannoveranske ministrarne öfverste Bassewitz och Hr Dieskau. Detta försök hade en hel vidrig verkan. Czaren tog anledning af konungens oro öfver hertigen af Holstein att supponera hos svenska nationen en större böjelse för högbemälte Herre, än han det under Nystadske fredsunderhandlingen trott. Han beslöt då att sända holsteinska geheimerådet Bassewitz till Sverige emot nästa riksdagen till att där hos riksens ständer bevaka sin herres angelägenheter. Detta förhållande å konungens sida förminskade mycket dess kärlek uti nationen, Man hörde då för första gången nämnas om partier, nämligen rojalister och patrioter. Märkvärdigt var ock, att under hela denna tiden förspordes ett förtroligt umgänge mellan grefve Horn och grefve Vellingk.

1723.

Vid en sådan sakernas belägenhet började 1723 års riksdag. De liknelser, som innan riksdagen spordes till partier, förföllo aldeles under påstående riksdagen, hvarest öfverläggningarne med sådan enighet blifvit fortsatte, att man i anseende

till tystheten, såsom en följd af enighet, liknade ridderskapets och adelns plena vid ett secret utskott. Holsteinska geheimerådet Bassevitz, som sig därvid infann, hade väl med sig ett sin herres bref på svenska till riksens ständer af ett eftertänkligt innehåll och hvaruti Sverige nämndes Hans och deras kära fäderneslaнd; men så besvarades brefvet och tillades hertigen Kungl. Höghets titel, utan att det ringaste nämna om hoppet för honom till successionen. Det nöje, som konungen å sin sida öfver denna händelsen hade, föranlät hos honom den försigtighet, att han ej det ringaste vidare tillböd antingen i anseende till mera välde eller till hessiska successionen. Denna omständighet bidrog mycket till det lugn, som i rådet och bland ständerne förspordes, samt till det inbördes förtroende, hvarmed alla rådslag förentes uti nödige mått till invärtes tillståndets uphjelpande efter ett långvarigt och olyckligt krig, såsom af sjelfva riksdagsbeslutet med mera skönjes. En enda händelse tilldrog sig likväl under denna riksdag, som efteråt utmärkte något parties enskylte afsigter. Anledningen därtill togs af de då lediga 3:ne riksrådsembeten, hvartill likmätigt regeringsformen och förra praxin 2 (3?) särskilta förslag efter hvarannan skolat författas. Men då det första insändes, hvarpå presidenten dåvarande landtmarskalken Lagerberg, hofkansleren grefve Gyllenborg och statssekreteraren Cederhielm voro upförde, skedde det, emot allas förmodan, att konungen under yttrande att desse trenne voro så värdige ämnen, att Hans Maj:t hade svårt att utvälja en bland dem, nämnde dem alla tre till de då lediga rådsembeten, hvilket af riksens ständer äfvenväl gillades. Detta konungens steg hölls för en verkan af grefve Vellingks råd och tillstyrkande, som under sken att konungens höghet och välde genom ett slikt prejudikat mycket vunne, var glad att förskaffa sig vänner uti rådet, dem han kunde nyttja till sitt ofvannämnde systems utförande. Således blef presidenten grefve Gustaf Bonde och generalmajoren grefve Nils Gyllenstierna, som voro ärnade att komma på de andra bägge rådsförslagen och äfven till sjelfva embeten, denna gången därifrån utestängda och det, som förmentes, aldeles emot Horns uträkning.

1724.

Straxt efter riksdagens slut syntes konungen besinna den föga förmån han hittils haft af grefve Vellingks råd och af de

anställde hemliga negotiationer samt att framtiden torde blifva för honom i samma afseende lika fruktlös. Hans Maj:t begynte fördenskull att förbyta dess en tid bortåt emot grefve Horn viste kallsinnighet uti ett nådigt förtroende och särdeles vid tillfälle, då Hans Maj:t uti december månad ifrån en anställd björnjagt kom till Ådön, hvarest grefve Horn vistades. Ibland de då aftalte öfverenskommelser voro i synnerhet att konungen lofvade uti sine angelägenheter hädanefter öfverlägga med grefve Horn och när det behöfdes, med hela rådet; att riksrådet Cederhielm skulle blifva brukad och tilldragen till slika förtroliga rådslag och att kammarherren grefve Tessin skulle få säte och stämma uti kanslikollegium med kansliråds fullmakt, hvilket senare ock genast verkställdes. Sedermera blefvo sakerne tämligen uti sin vanliga ordentliga gång, utan att partiafsigter särdeles förspordes, intill czaren den 8 febr. 1725 med döden afgick.

1725.

De följder som detta dödsfallet med sig förde uti hela politiska systemen i Europa kunde ej annat än jämväl inflyta uti Sveriges tillstånd. Men innan desamma mognades, yppades i rådet en söndring i anledning af den ambassaden, som till ryska hofvet skulle afsändas. Sakerne dersammastädes hade ett nog tvetydigt utseende. Genom en art af politiskt underverk hade Petri I:s gemål, kejsarinnan Catharina, bestigit thronen utan manliga bröstarfvingar, och var af dess bägge prinsessor Anna och Elisabeth, den första kort före fadrens död gift med hertigen af Holstein, som sig med sin gemål uti Petersburg uppehöll. Unga Czarewitzen och sedermera kejsar Peter II, sonson af Peter I och systerson af den regerande romerske kejsarinnan, var ett barn af 13 år. Vid ambassadens utnämnande spordes en täfling emellan riksrådet baron Cederhielm och presidenten grefve Gustaf Bonde, hvilken senare understöddes af grefve Horn, som höll före, att riksrådsvärdigheten ej borde med en publik ministers karakter förknippas. Men oaktadt detta utföll pluraliteten för riksrådet Cederhielms utnämnande, som också kort därefter anträdde resan till Ryssland. Den honom medgifna instruktion gick hufvudsakligen därpå ut, att förutom den honom anbefallde solenne lyckönskan till kejsarinnans anträdda regering söka att nyttja Rysslands invärtes nog kritiska tillstånd till Sveriges för-

del och nytta, men intet inlåta sig i några förbindelser, på det man kunde behålla fria händer att profitera af konjunkturerne. Ehuruväl nu hela rådet var ense om denna allmänna saken, så blef ändock i anseende till sättet en skiljaktighet däruti förspord, att grefve Vellingk med flere höllo före, att ändamålet bäst genom hertigen af Holstein kunde vinnas, sålunda att emot den försäkran han finge om svenska successionen kejsarinnan skulle förskaffa honom Estland och Lifland såsom en medgift med dess gemål, hvilka länder då med tiden kommo till Sverige tillbaka. Däremot ansåg grefve Horn med flere dessa förslag dels för mycket osäkre i anseende till ryska kejsarinnans otillräckliga myndighet uti sitt eget rike, dels för rikets närvarande regeringsform äfventyrligt. Ifrån denna tiden begyntes då åter tvenne partier att blifvā synlige, nämligen det holsteniska och det andra, som kallade sig patrioter, men af sine medtäflare belades med namn af Hessiska partiet.

Utöfver detta inrikes ämnet i anseende till successionen gaf dem en utrikes timad händelse ny anledning att med sken af riksens allmänna bästa skyla den häftighet, hvarmed de fördolte enskylte afsigter fullföljdes. Den bestod i den bekanta Hannoverska traktaten som uti julii månad samma år slöts emellan England, Frankrike och Preussen och hvartill andra makter skulle inviteras att tillträda. Denna förbindelsen utgafs för en verkan af kejsarens oförmodade fredslut med Spanien och tillika med samma makt gjorde allians. Och som således de om öfvermakten i Europa täflande bägge husen, det Österrikiska och det Bourbonska, sökte att styrka sitt nya system med de öfriga makters biträde, så öppnades äfven för Sverige ett tillfälle att nyttja den enas och den andras tillbud om biträde till sin egen säkerhet och förkofring.

1726.

I begynnelsen af året blef Kongl. Maj:t genom ambassadören grefve Brancas och engelske envoyén Pointz formligen inviterad till att biträda Hannoverska alliansen, hvilken invitation jämväl af preussiska ministern hr Bülow å sin herres vägnar skedde. Ehuruväl nu konungen i Preussen af fruktan för Wienska och Ryska hofven kort därpå öfvergaf den traktat, hvaruti han hade varit principal kontrahent, så begyntes och fortsattes likväl

konferenserne emellan de svenske fullmäktige och bemälte franske och engelske ministrar. Svenska ambassadören vid Ryska hofvet kom uppå erhållen rappel i junii månads början därifrån till Stockholm tillbaka igen. Han beskylldes hafva bättre skött därstädes sina egna än riksens angelägenheter, i det han i ställe att nyttja Rysslands dåvarande emellan storfurstens och hertigens af Holstein interessen delte partiers söndring och däraf förorsakade svaga invärtes tillstånd till Sveriges förmån, han fastmera uti sina berättelser ökt anseendet af Rysslands styrka och kejsarinnans myndighet samt densamma genom sitt upförande mera stadgat och befästat, tvärt emot afsigten af hans instruktion och de ifrån andra om Rysslands sanna tillstånd insände tillförlåtliga berättelser.

Dessa omständigheter så väl som den fördelaktiga konjunkturen, som nu fanns för Sverige att af sig skudda den dependence, hvarunder det sedan Nystadska freden stådt af Ryssland, jämte de ansenliga subsidier af 600,000 rdr banko årligen, som Frankrike och England budo utan att anmoda Sverige någon den ringaste äfventyrliga rörelse, samt den styrka Hannoverska alliansen vunnit oaktadt Preussens afträde, genom Hollands, Danmarks och Savoyens biträde till bemälte förbund, föranläto konungen att låta detta ärendet till slutligt afgörande i rådet företaga. Emot förmodan var skiljaktigheten där så stor, att med Hans Maj:ts bägge röster pluraliteten pro affirmativa angående accessionen allenast ankom på en enda röst mera. Vid en sådan söndring fann grefve Horn betänkligt att verkställa pluralitetens mening medelst accessionsactens underskrift, utan proponerade att vid en riksdags anticipation, som eljest uti januario följande år skulle begynnas, hemställa saken till riksens ständers ompröfvande. Denna frågan fann samma motstånd som accessionen och blef altså ock genom samma pluralitet, som varit för accessionen, fastställd samt i följe däraf riksdagen till den 14 september utskrefven.

Innan den kunde begynnas, ankommo till Stockholm ryska ambassadören Knes Dolgorucki och romerska kejsarens envoyé extraord. grefve Freytag, hvilka å deras hofs vägnar äfvenväl inviterade Sverige till den uti Wien emellan förbemälte makter slutne alliansen, hvartill Spanien redan hade accederat. Efter deras ankomst fick det parti, som var emot Hannoverska alliansen, mera mod och sökte med mindre försyn genom oordentliga vägar

sitt tänkesätt uti nationen att fortplanta. Grefve Vellingk beskyldes hafva uti sitt hus ett särskildt kansli inrättadt, hvarest med R. R. grefve Gyllenborg och Cederhielm samt ryske, wienske och holsteinske ministrarnes samråd anläggningarne utfärdades. Ingen tysthet blef uti Kongl. Maj:ts rådkammare mera iakttagen. De svenske ministrarnes hemligaste relationer blefvo kunnige, hvilket dem vid de hof de vistades tilldrog hvarjehanda ledsamheter. På källare och kaffehus i Stockholm taltes med skäl mot och med om de förevarande allianser och mäst i anledning af de därom utspridde anonymiske skrifter. Därvid syntes likväl ryska partiet hafva öfvervigten, som förnämligast yrkade den faran riket för en öfvermäktig granne vore underkastadt, ifall det inginge ett honom misshageliget förbund, hälst som Frankrike och England ej voro så närbelägna att kunna i tid komma med hjelpsändningen. Grefve Vellingk gjorde ingen hemlighet af den årliga pension af 3,000 rubler han hade fått af ryska hofvet under pretext af ersättning för dess uti Ingermanland hafde godsens bortmiste inkomster. Ganska många svenska embetsmän hade veterligen holsteinska pensioner, som de sjelfve förmente voro laglige, så vida de trodde kunna beskylla andra för franska eller engelska pensioner.

Ibland annat gick det därmed så långt, att registratorn Triewald i utrikesexpeditionen, infödd svensk, som uppå begärdt och erhållet afsked hade trädt som hofråd i holsteinsk tjenst, följde holsteinske ministern hr Reichel up uti en konferens med Kongl. Maj:ts fullmäktige, till att emot rikets interesse föra därvid protokollet och det på samma ställe, hvarest han kort förut hade hållit protokoll till Kongl. Maj:ts och rikets interesses befrämjande. Man anmärkte att så väl af de uti Stockholm vistande kollegier de fleste och ansenligaste embetsmän samt i landsorten de meste chefer af militär- och civilståndet voro intagne af vidriga meningar emot hvad pluraliteten i rådet angående accessionen till hannoverska traktaten hade resolverat, hvilket uti vissa främmande hofs omdömen äfven syntes skola blifva af R. Ständer ogilladt.

Uti en sådan sakernas belägenhet började riksdagen den 14 september och blef emot allas förmodan grefve Horn vald till landtmarskalk, alt med en pluralitet af inemot 300 röster öfver sin medtäflare till detta hedersembete, dåvarande presidenten baron Strömfelt. Hans första göromål var att nyttja samma pluralitet till att förskaffa sig sådant folk i secrete ut-

skottet, som voro honom tillgifne, på det han genom en pluralitet måtte soutenera sig emot alla de kloka hufvuden, han hade emot sig. Till detta ändamålets vinnande förfors äfven intet på det lagligaste sättet. Man skyller dåvarande svenske envoyén vid engelska hofvet baron Carl Sparre, som bevistade riksdagen, att han gifvit de vändningar vid handen, som uti England vid parlamentsvalet brukas och hvilka nu för första gången vid detta tillfälle på våra riksdagar nyttjades. Ifall afsigten på riksens bästa, som genom utgången blifvit synlig, kunde ursäkta grefve Horn, att han intet då varit granlaga uti sättet och medlen därtill, så är det dock visst, att han dymedelst gifvit anledning till det mindre oväldiga förfarandet, som sedermera på riksdagarne vid deputationers väljande blifvit praktiseradt. Man kan ej heller neka, att sekrete utskottet då bestod af åtskillige personer af mindre insigt och fräjd, men utan hvilka det kanske hade varit ogörligt att vinna ändamålet.

De emellan partierne hitintills försporde vidrigheter utbrusto nu uti uppenbara utvärtes gerningar. Uppå sekrete utskottets befallning blef grefve Vellingk uti sitt hus arresterad, alla hans papper honom fråntagne och han i sin kammare af en gardesofficerare bevakad. Ehuruväl han nu hade den förmån efter sin egen, berättelse att han af sina vänner i secrete utskottet blifvit ett par timmar förut om den förestående arresten varskodd och således haft rådrum att skaffa sina papper å sido, så fanns likväl på hans bord några få skrifter, som ansågos för tillräckliga skäl till den honom sedermera öfvergångne domen. Meningarne för eller emot hannoverska accessionen framställdes i publike skrifter med mycken bitterhet och med hvarjehanda tillvitelser af elakt upsåt åt dem, som voro af en annan tanka. Det syntes att en svensk ej kunde vara vän af en främmande nation utan förklara ovänskap emot sine landsmän. Man såg de tillförene förtroligaste vänner mötas på gatan utan att hälsa på hvarannan eller uti sällskap talas vid. Alla samqväm, måltider och umgänge inrättades factionsvis och efter meningarnes beskaffenhet. De ryske och wienske ministrarne understödde sine konferenser med hotande memorialer, förklarande den förre uttryckligen, det ryska kejsarinnan skulle anse för ett vänskapsbrott, om Sverige biträdde hannoverska traktaten, hvaremot de genom ordentliga vägar och emot svenska ministèren aldrig det ringaste yttrade om kejsarinnans afsigter att emot successionens fastställ-

lande på hertigen af Holstein gifva honom Est- och Lifland till hemgift, såsom ryktet blifvit uti nationen utspridt, utan tillbudo allenast årligen 400,000 rdr subsidier, hvaraf romerska kejsaren skulle betala den ena hälften och Ryssland den andra. Af ett bref ställdt till grefve Horn blefvo utifrån på våra postkontor en hop exemplar till svenska embetsmän adresserade, hvaruti auktoren afrådde honom att fullfölja sin afsigt att rifva riksens styrsel till sig och att bringa successionen på hessiska huset medelst prins Georgs giftermål med dess dotter fröken Eva Horn.

1727.

Men oaktadt alla dessa bullersamma rörelser, hade de af grefve Horn tagne jämne och moderate måt den verkan att secrete utskottet fastställde accessionen till hannoverska traktaten uti dess betänkande till plena af den 18 [d. 15] mars, hvilket ock af präste-, borgare- och bondeståndet bifölls och af dem genom deputationer kungjordes ridderskapet och adeln, hvarest denna saken just låg under ett häftigt ventilerande men samma dag efter en anställd votering blef genom pluraliteten gillad. Emot detta samtlige riksens ständers beslut vågade likväl 27 (?) personer ibland ridderskapet och adeln på ett nog eftertänkligt sätt, hvarpå sedermera intet exempel funnits, att till protokollet formligen protestera. Vid detta alliansverket anmärktes eljest

1:o) att då för tiden alla förbund de europeiske makter emellan voro inrättade emot deras naturliga interessen och således ej kunde vara af långt bestånd;

2:o) att Sveriges naturliga interesse uti sina förbund med sin gamla allierade Frankrike då vann en besynnerlig styrka, sedan Frankrike af en sällsynt händelse hade sjömakterne med sig emot österrikiska Huset;

3:o) och att Sverige genom sin accession till hannoverska traktaten hade den hedern att bibehålla freden i Europa, hvilken eljest genom dess biträde till wienska traktaten efter alt anseende hade blifvit rubbad.

Sedan således hufvudärendet på denna riksdagen till rikets sannolika fördel och säkerhet var afgjordt, jämväl till dess bevakande en engelsk flotta sig infunnit i Östersjön, som för det året gjorde de ryska hotelser till intet, syntes det parti, som behållit öfverhanden, påtänkt att under sken att för framtiden

ur vägen rödja de stämplingar, som kunde betaga frukten af denna författningen, utöfva en art af särskild hämd på de så kallade antiaccessionister. De höllo sig därtill så mycket mera befogade, som de ärnade allenast angripa dem, som genom olagliga vägar och medel sökt att drifva igenom sitt upsåt emot hannoverske alliansen. Till den ändan blef af en förordnad riksens ständers deputation grefve Vellingks förhållande ransakadt och efter strängaste sättet afdömdt. En slik kommission skulle äfvenväl öfver riksrådet Cederhielm anställas, den han likväl med möda kunde förekomma, då han uppå begäran erhöll afsked från sitt rådsembete. Öfverstemarskalken riksrådet grefve Tessin, som vid någon uti rådet förefallen ordväxling med konungen, blef ansedd för hafva begått en sidovördnad emot Hans Maj:t, förekom äfvenväl vidare tilltal, som i anledning af denna sakens remissorial ifrån konungen till riksens ständer honom hade förestått, genom det att han afträdde öfverstemarskalksembetet, som riksrådet grefve Dela Gardie erhöll. Med RR. grefve Carl Gyllenborg förmente man äfvenväl hafva funnit tillräcklig anledning att skaffa honom utur rådet förmedelst dess framställande för en R. St. kommission. Dock drog detta ovädret öfver för honom, sedan han genom beveklige steg och löften förmått grefve Horn att utlägga sig för honom till dess qvarblifvande i rådet. Öfver detta grefve Horns förhållande yttrades då för tiden af dess bäste vänner den anmärkning, att han därutinnan gjort både för litet och för mycket, och att han antingen ej bordt drifva saken så långt med grefve Vellingk eller ock fullborda verket medelst grefve Carl Gyllenborgs uteslängande från rådet, i anseende hvartill de honom redan då för tiden spådde hvad som sedermera händt. Emellertid trodde grefve Horn hafva tillräckligt sörjt för sina principers bestånd för framtiden, då riksens ständer ökade det i regeringsformen fastställda antal af 16 rådspersoner med 8 nyas tillsättande. I följe däraf blefvo följande 10 nya riksråd förordnade, nämligen presidenten grefve Bonde, general Hård, generallöjtnanten baron Strömfelt, amiralen grefve Taube, hofkanslern baron Düben, statssekreteraren Barck, generalmajorer grefve Jöran Gyllenstierna och Thure Bielke samt landshöfdingarne Creutz och Törnflycht, hvilka alla varit den gången ledamöter af secrete utskottet och på grefve Bielke när hågade för hannoverska alliansen. Innan riksdagens slut hade grefve Horn den heder att få afslag på dess ansökning om afsked med den

förklaring genom en stor deputation ifrån riksens ständer, att han hölls för riket omistlig, hvarvid honom beviljades att vara frikallad att sitta öfver förslagens upprättande och att kunna efter behag vistas på landet, ifall icke besynnerliga riksvårdande ärender fordrade dess närvaro i rådet.

1728.

En kort därefter timad händelse syntes ännu mera stadga säkerheten af de uppå riksdagen tagne mått. Kejsarinnan Catharina afled uti febr. det påföljande året [ɔ: 17/5 1727]. Den föga myndighet hon haft röntes i synnerhet dymedelst, att hon emot sin naturliga böjelse måste i sitt testamente förordna unga storfursten till successor, som under namn af Peter II besteg ryska thronen, skolande först på händelse af dess död utan arfvingar hennes prinsessor Anna och Elisabeth efter hvarandra succedera och emellertid jämte den förras gemål, hertigen af Holstein, och Kneserne Menzikof och Tolstoi föra förmyndareregeringen till kejsarens majorennitet. Men denna senare disposition blef så litet iakttagen, att hertigen med dess gemål blefvo med ryska skepp sända till Kiel emot en årlig pensions åtnjutande ifrån Ryssland, hvarefter Menzikof ref väldet till sig på en tid.

Som nu således faran ifrån ryska sidan hade uphört och hertigen af Holstein äfvenväl därifrån mist alt understöd i anseende till dess afsigter på svenska successionen, syntes denna belägenheten för konungen så fördelaktig, att han trodde kunna nyttja den till sina enskylta afsigters befrämjande både i anseende till successionens stadfästande på hessiska Huset som angående mera välde, hvarom Hans Maj:t under påstående negotiation om hannoverska alliansen aldrig det ringaste låtit röra. Prins Georg af Hessen, som stod i preussisk tjenst, gjorde under sken af andra ärender en resa till Sverige och uppehöll sig några månader i Stockholm.

1729.

Detta ämne gaf partierna en ny anledning att sysselsätta sig till att antingen bibehålla eller återvinna sin kredit. Somlige, som ville göra sig konungen behaglige och ibland hvilka riksrådet [illegible] och fältmarskalken Silfverhielm voro de förnämst [illegible] under hand några försök att förmå

grefve Horn till att ingå uti mått, som kunde befordra hessiska successionen. Men samma skäl, som i anledning af riksens fundamentallagar bragte honom att sätta sig emot holsteinska successionen, afhöll honom också att göra något steg för den hessiska, hvartill han lade att ingen successions stadgande kunde i förtid påtänkas, sålänge drottningen var ännu i de år, att en lifsfrukt kunde förväntas, och bägge Deras Maj:ter voro i lifvet. Ehuruväl de däremot intet hade att invända, förmärktes likväl hos dem, som andra sista riksdagens secrete utskotts ledamöter, som ej blifvit med avancement ihågkomne, något hemligt missnöje emot grefve Horn, som äfven gaf anledning till något kallsinnigare tänkesätt hos konungen emot honom.

På den andra sidan igen sökte grefve Gyllenborg insinuera sig konungen genom det han vid tjensternes förgifvande och andra tillfällen ofta fogade sina uti rådet afgifna meningar efter Hans Maj:ts behag, fast pluraliteten ej alltid därmed instämde, och att han underhöll den hemliga jalusi konungen hyste öfver grefve Horns altför stora välde.

1730.

De uti utrikes ärender under den tiden föregångne förändringar voro ej af den beskaffenheten, att de utaf partierne till deras afsigter särdeles kunde nyttjas. Med konung August af Polen blef genom grefve Horns bestyrande, efter erhållet tillstånd i rådet, freden så hemligt afhandlad, att den ej förr än efter ratifikationen blef kunnig. Utan någon formlig traktat blef den igenom bägge konungarnes bref till hvarandra fastställd, hvilken tour man hade tagit till att undvika den vidlyftighet, som en under Rysslands mediation likmätigt Nystadtska fredstraktaten på en formlig kongress till anställande underhandling kunnat förorsaka. Efter Peter II:s död kom kejsarinnan Anna på ryska tronen och åtog sig äfven så litet af holsteinska Husets interesse som dess företrädare det gjort, hvarigenom då vänskapen med Sverige fogeligen kunde underhållas. Som med 1730 års slut subsidierne för hannoverska alliansen kommo för Sverige att uphöra, och att emellan England och Ryssland den sedan Peters I:s tid påstådda kallsinnighet blef förbytt uti ett godt förstånds återställande emellan bägge hofven, så syntes sådant då redan båda en snar förestående ändring uti hannoverska alliansens sisteme.

Emot sistbemälte års slut timade riksrådets och kanslirådet baron Dübens dödliga frånfälle, som hade i anseende till grefve Horns kredit en och andra följder. Hans stora kunskap, djupa insigt, arbetsamhet och oväldiga tänkesätt angående riksens allmänna bästa, det han med en skälig fermeté vid tillfällen försvarade, jämte det förtroende, han genom sin syster kammarfröken Emerentia Düben, drottningens favorit, hos k[onungen] ägde, var för grefve Horn en stor hjelp, i det att det hemliga missnöje, man under hand sökte hos Hans Maj:t emot grefve Horn att uppväcka, likväl genom R. R. Dübens försigtighet ej kom medelst utvärtes tecken att utbryta och i publiken att synas. Riksrådet grefve Bonde, som honom uti kanslirådsembetet efterföljde, beskylldes med all sin stora lärdom och många vetenskaper ej hafva den drift, som behöfdes, att göra sitt goda upsåt gällande och att han af en naturlig fogelig böjelse var vid tillfällen för eftergifven till att i tid förekomma och hindra skadliga stämplingar. Grefve Horn, som största delen vistades på landet, syntes i stillhet afbida utgången af en situation, då både hans förra vänner och ovänner arbetade på underhand att minska hans kredit och den ibland sig att dela.

Under den sedan sista riksdagen förflutna tiden började att lägga grunden till hvarjehanda nyttiga invärtes allmänna hushållsinrättningar, medelst sjöfartens utvidgande till Levanten och Ostindien, till hvilkens säkerhet freden slöts med Alger, jämväl genom åtskillige ylle-, linne- och andra oumgängliga fabrikers anläggande. Man anmärkte att uphofsmän till dessa fördelaktiga förslager voro, under dåvarande presidenten i Commersekollegium baron Höpkens styrelse, största delen af folk, som varit emot hannoverska traktaten. Däraf togs anledning att misstänka deras afsigter. Det tillskrefs dem att därigenom tilldraga sig sjömagternas jalusi öfver den nyttan, som Sverige till deras förlust torde kunna vinna, hvilket måste rubba alliansen, att de uti dessa verk interesserade mera sågo på sin enskylta fördel än rikets allmänna vinst, medelst penningars utdragande utom riket till sådane vådliga entrepriser, som i anseende till andra makters motstånd kunde utslå till skada och vidlyftigheter. Man höll före att i stället för att drifva med inrikes skepp en äfventyrlig handel med utrikes varor till långt aflägsna orter, nationele vinsten för riket skulle blifva både säkrare

och allmännare, om slike bekostningar användes på landtbruket och de öfrige inrikes rudimateriers upodlande.

Uti desse nya näringsmedel, deras drift och fördelande bland folket fann äfvenväl partiandan ett nytt medel att utvidga sig och att nyttja till sitt väldes ökande eller återvinnande alla händelser, som till privatorum förmåner lända kunde. De förnämste af hvart parti sökte att tillvända dem åt dem de kallade och höllo för sitt folk, så att de högre och mindre embeten uti militäre- och civilstaten, förvaltningen af publika kassor, direktionen vid fabrikerne och flera dylika indrägtiga och hederliga sysslor måtte till största delen dem tillfalla, hvilket tänkesätt sig äfven uti rättvisans utöfning vid domstolarne med tiden insmygde. Följderne af en sådan uti nationen upväxande förderflig och under hvarjehanda färger fördold söndring hade redan snarare utbrustit uti de sedermera bullersamma omständigheter, om inte en liten del af oväldigt och rättsint folk utan att slå sig till endera partiet hade vid tillfällen hållit någorlunda jämvigten emellan dem, i det de efter målets och ämnets sanna beskaffenhet och dess lämpande till det ena stundom det andra partiets tänkesätt (sic!).

1731.

Ändtligen öppnades riksdagen den 14 januari 1731 och förenade sig hela Riddarhuset på 100 och några få röster när att med en dittils ovanlig pluralitet återvälja grefve Horn till landtmarskalk. Dess vänner, som hade minsta delen uti valet, ansågo denna händelse för ett ofelbart tecken af dess ägande allmänna förtroende och för ett förebud af en nyttig, lycklig och endrägtig riksdag. Men den hade knapt påstått 14 dagar, då rätta afsigten af detta val röjdes, som med hofvets instämmande med det grefve Horn vidriga partiet syntes hafva varit att uti grefve Horns person utöfva frihetens välde till att inskränka myndigheten af riksråds- och landtmarskalksembeten (!).

Inga utrikes angelägenheter kunde likväl den gången tjena till pretexter därtill, emedan under det allmänna fredslugnet, som då i Europa förspordes, inga händelser föreföllo de genom hannoverska alliansen upprättade, ehuruväl sedermera nog försvagade förbindelser medelst nya och däremot stridiga måtts tagande aldeles att rubba, så att i anseende därtill sakerne

blefvo i status quo och emellan riksens ständer ingen fråga därom yppades, helst ifrån ingen utrikes makt något tillbud till Sverige skedde om en närmare sammansättning.

Man tog således inrikes ämnen till hands och däribland sådane, som indirekte rörde grefve Horn; vid det man hos ridderskapet och adeln företog den projecterade riddarhusordningen, proponerades att ingen riksråd hädanefter skulle väljas till landtmarskalk. Öfver denna fråga blefvo åtskilliga memorialer med skäl mot och med ingifne och vidlyftigt ventilerade. De som voro pro affirmativa varnade i synnerhet för faran för ett aristokratiskt regeringssätt, som kunde med tiden införas, om en riksråd altid kunde väljas till landtmarskalk. De som voro för ett fritt val inom och utom riddarhuset svarade så grundligt därpå att liknelser voro, det pluraliteten torde vid den åberopade voteringen för den senare meningen utfalla. Detta ämnet med riddarhusordningen, hvaröfver emot två månader i R. och A. plenis var disputeradt, gjorde ett stort uppehåll i andra riksdagsärender, som uppå deputationernes afgifna betänkanden ej kunde föredragas. Det upsköts altså till nästa riksdag och i anseende till landtmarskalksvalet fann grefve Horn betänkligt att äfventyra en votering, utan tog det expedient till hands, som öfverståthållaren baron Fuchs föreslog, att nästa riksdag ingen riksråd skulle till landtmarskalk väljas.

Det lades jämväl hos en del af ridderskapet och adeln grefve Horn till last, att han hade försummat ett godt tillfälle att utesluta prästerskapet från riksens ständers antal. Uti pleno plenorum, då några balkar af den nya lagboken föredrogos och fastställdes(?) yppade sig quæstionen, huruvida prästerskapet hade att nyttja jagträttigheter på sina embetshemman. Öfver några anstötliga ord som Lieut. af K. drabanterne öfverste Tungelfelt fällde, fann sig prästeståndet så rördt, att de ej ville infinna sig uti nästa pleno plenorum på den genom anslaget kungjorde dagen, innan de hade erhållit nöjaktig satisfaction; då erkebiskopen därom underrättat landtmarskalken, lät han dem råda att inställa sig, så framt de ej ville äfventyra att hafva detta samqväm för sista gången bevistat, hvilket råd prästeståndet ock efterkom utan att vidare påstå någon satisfaction. Det förtycktes altså grefve Horn, att han gifvit dem det råd och således hindrat, att deras uteblifvande ej kunnat tagas till anledning att aldeles utesluta dem från riksdagarne.

Hos konungen hade grefve Horn ock förlorat dess förra förtroende. Ehuruväl han hvar söndag gjorde sin cour, talte Hans Maj:t dock intet med honom om några affärer, i stället att kammarherren grefve Fredrik Gyllenborg hade hvar afton genom garderoben långa audienser uti konungens sängkammare. Som Hans Maj:t ämnade sig till Cassel och till den ändan gerna ville nyttja den goda årstiden, så yrkade Hans Maj:t mycket på riksdagens slut, sedan densamma stått den uti regeringsformen föreskrifna tiden af tre månader, hvilken likväl aldrig blifvit iakttagen. Konungens missnöje ökades mot grefve Horn, då han häruti intet kunde foga Hans Maj:t utan att lämna alla förevarande mål oafgjorde, hvartill riksens ständer ej heller hade samtyckt. Under den tiden hände, att konungen frågade grefve Horn om meningen af de latinska orden *viro incorruptibili*, som stå uppå den nyss slagne medaljen riksens ständer vid sista riksdagen hade till grefve Horns åminne resolverat, hvaruppå Hans exc. med god kontenans svarade, att det ville säga »*en envis finne*». Grefven betjente sig af detta tillfälle till att föreställa, huru litet han var vållande till riksdagens utdrägt, då han måste märka så många onödiga hinder uti plenis, särdeles hos ridderskapet och adeln genom hvarjehanda disputer, så att rätta riksdagsmål och deputationernes betänkanden ej kommo att föredragas; han hade haft den hugnad att vara tvenne gånger landtmarskalk med kredit och visste hvad förmån det vore, hvarföre han nu denna gången måste låta sig behaga att söka med Guds hjelp draga sig fram såsom landtmarskalk utan kredit. Ifrån den tiden förmärktes att konungen genom de hofvet tillgifne riksdagsmän ej vidare lät underhålla eller framställa ämnen till disputer, bullret sagtades på riddarhuset och fortsattes riksdagsarbetet med afgörande af hvarjehanda deputationers betänkanden i synnerhet i anseende till de angelägnaste riksvårdande ärender. Till att foga Hans Maj:t uti dess resas befrämjande blefvo på grefve Horns proposition och för första gången alla öfriga återstående mål till konungens afgörande med råds råde hemskjutne, hvilket prejudikat vid de följande riksdagar nog blifvit missbrukadt.

Som utrikes subsidier afstannade, så blef det vid sista riksdagen till 24 ökte antalet af rådspersoner åter efter regeringsformen reduceradt, så att uti de afgångnas ställe inga nya skulle tillsättas, innan under 16 några rådssäten blefvo ledige.

Eljest hade grefve Horn kort innan riksdagens slut åter begärt afsked ifrån sina embeten och gref Carl Gyllenborg att få förbyta riksrådsembetet med det då lediga presidentskapet uti Svea hofrätt. Bägges ansökningar blefvo uti dem mycket hederlige termer af riksens ständer ogillade och till grefve Horn en deputation resolverad. En art af afund öfver denna distinktion föranlät den proposition på riddarhuset, att grefve Carl Gyllenborg äfvenväl med en ständernes deputation måtte behedras. Grefve Horns vänner samtyckte icke allenast därtill utan föreslogo jämväl att slike deputationer också måtte till riksråden grefvarne Cronhielm och Lagerberg sändas till att betyga ständernas välbehag till den förra öfver dess presidium uti lagkommissionen och använda möda vid den nya lagens utarbetande och till den senare öfver dess förtjenster uti pommerska kommissionen vid de nya inrättningar, som uti denna provinsen då blifvit gjorde. Som detta senare förslag bifölls, så blef på grefve Horns eget tillstyrkande underhand och till att förqväfva verkan af den redan försporde afunden uttryckligen påmint, att den som förde ordet uti deputationen till grefve Gyllenborg skulle betjena sig af ordet *omistlig* och förklara honom för sådan ibland rådet.

I början af juni månad författades riksdagsbeslutet, som den 19 blef underskrifvet, bägge partierne förente sig uti välviljas betygande för konungen medelst bevillning af ansenlige resepenningar för Hans Maj:t och regeringen blef under konungens frånvaro Hennes Maj:t drottningen med råds råde updragen, hvilket alt bidrog därtill att grefve Horn återvann konungens förra förtroende och att denna riksdagen, som i begynnelsen var så bullersam, slöts med mycken enighet till allas nöje och var äfven däruti märkvärdig, att sedan den tiden ingen så kort riksdag blifvit hållen.

Under konungens frånvaro förde drottningen med största beröm regeringen, var flitigt i rådet och styrde vid alla tillfällen sitt tänkesätt det nogaste efter regeringsformen. På Hennes Maj:ts anmodan vistades grefve Horn nästan hela denna tiden öfver uti staden. Då Hans Maj:t uti november månad till Stockholm tillbaka kom, blefvo till dess emottagande och intåg ganska många anstalter gjorde med äreportar med mera, hvaröfver visst folk, som under riksdagen syntes hofvet tillgifne och emot grefve Horn, sig [illegible] då formaliserade som öfver onödige och otidige omkostningar.

Vid denna tiden blef konungens altsedan några år emot hoffröken Hedvig Taube, riksrådet grefve Evert Taubes dotter, hyste kärlek synligare, sedan hon flytt[at?] ifrån hofvet och begynte hafva sin egen hushållning. Det välde hon fick öfver konungens sinne och det bruk hon däraf gjorde hade sedermera ganska stora följder så i anseende till in- som utrikes angelägenheter. Hon beskyldes att hafva ganska stor del uti tjensternes förgifvande, hvaruti hon blef af sin herr fader understödd. Bägge partierne sökte att nyttja henne uti sina afsigter hos konungen och främmande ministrarne tillbödo äfvenväl att begagna denna kanalen. Hennes Maj:ts upförande emot henne var med så mycket förnuft, foglighet och ädelmodighet beledsagat, att nästan intet exempel derpå finnes.

1732.

En besynnerlig oförmodad händelse som i detta år skall sig hafva tilldragit, gaf anledning till ett fullkomligt omskifte och ändring uti de hitintils synlige partiers tänkesätt och hvaraf de förnämsta omständigheter bestodo uti följande. Franske ambassadören grefve Casteja uptäckte för grefve Horn uti största förtroende, det han funnit medel att erhålla utaf ryske ministern Bestuchefs sekreterare tillförlåtlige skriftliga bevis af alla de handlingar, som år 1727 med romerske kejsarens och ryske då i Stockholm vistande ambassadörer blifvit af svenske embetsmän emot hannoverska accessionen plägade, af deras voteringar samt öfvertygande prof på de därför åtnjutne vedergällningar. Ibland de nu lefvande var grefve Carl Gyllenborg förnämligast graverad. Uppå grefve Horns tillstyrkande kommo de öfverens, att denna anläggning med all försigtighet skulle fullföljas och till gemensamt bästa, så i anseende till Frankrikes interesse som till skadliga stämplingars förqväfvande inom Sverige nyttjas. En kort tid därefter rymde ryske sekreteraren, som skulle få pension och beskydd i Frankrike, men blef genast af envoyén Bestuchef saknad, eftersatt och 7 mil från Stockholm på vägen till Göteborg ertappad och tillbaka förd, hvilket förorsakade ett allmänt upseende. Den kunskapen, som grefve Carl Gyllenborg om förbemälte dokumenters öde då erhållit, bragte honom på den tanken att genast söka franska ambassadören till att genom de bevekligaste föreställningar förmå honom att medelst de omtalte

handlingars meddelande till grefve Horn, såsom dess förklarade ovän, ej göra honom olycklig. Man vill [veta], att han ibland annat i synnerhet försäkrat honom, det han med de öfrige, som för detta varit emot Frankrike vid hannoverska accessionen, hädanefter ville vara franska hofvets interessen aldeles tillgifne, hvilka ambassadören skulle med grefve Carl Gyllenborgs och dess vänners biträde kunna med mera säkerhet om framgång vid tillfällen befrämja än genom grefve Horns och dess vänners tänkesätt och understöd. Grefve Casteja, som funnit denna idé dess hof gagnelig och trodde, att det uti de i händer ägande papper hade altid ett godt medel till att förbinda grefve Gyllenborg och dess parti till ordhållighet, hade intet betänkande att svara efter den senares åstundan.

Detta hemliga aftal kunde likväl ej hållas så tyst, att icke grefve Horn däraf fick någon glunk. Till mera visshets inhämtande tillsporde han grefve Casteja om merbem:te dokumenter och deras närmare innehåll, samt påminte om löftet att få kommunikation af dem. Han höll sig om grunden af den om berörde aftal erhållna efterrättelsen aldeles öfvertygad, då grefve Casteja icke allenast svarade det han desse dokumenter afsändt till sitt hof, för hvars räkning och på hvars bekostnad han sig dem hade förskaffat och utan hvilkets samtycke eller tillstånd han ej tordes disponera om dem, utan påstod jämväl sig aldrig hafva lofvat grefve Horn kommunikation eller afskrifter däraf, med tillägg att ryske sekreteraren, hvars hufvudsak däruti bestått, att han med otrohet hushållat med sin husbondes penningar, ej haft några papper af det ämne, som man hade förmodat. Ifrån den tiden uphörde alt förtroende emellan grefve Horn och bemälte fr. ambassadör, och ehuruväl denne senare ej kunde undgå att uti sina negotiationer altjämt adressera sig till den förre, så förspordes dock det han vid tillfällen altid förut öfverlagt de förevarande mål med grefve Gyllenborg och dess vänner.

1733.

Konungens i Polen den 1 febr. 1733 timade dödliga frånfälle och de öfver valet till [illegible] efter honom timade vidlyftigheter gåfvo ett [illegible] partierne uti Sverige i mera rörelse. [illegible] fog och på

ett för Sverige nog ofrynteligt sätt förklarat sig emot konung Stanislaus och den delen af polska nationen, som hade valt honom. Af desse senare såväl som af Frankrike blef Sverige anlitat om hjelp, hvarest också pluraliteten ibland bägge partierne så mycket mera syntes hugad att nyttja denna så fördelaktiga konjunkturen, som icke allenast rikets heder och sanna interesse det syntes fordra, utan man ock trodde att ett försök till rikets förkofring vid detta tillfälle utan äfventyr af ett formligt krig kunde företagas, i synnerhet som Sverige såväl som hvar utländsk makt ägde samma frihet och rättighet, som Ryssland utan grund ville sig allena tillägna, att genom auxiliäre trupper och uppå polackarnes requisition göra dem biträde, utan att freden med de öfrige makter, som biträdde ett annat parti i Polen, därigenom kunde anses för bruten. Denna allmänna hug tillväxte ock sedermera med en art af otålighet, då tillfälle gafs, att på vissa Sverige fördelaktiga vilkor staden Danzig var beredd att intaga några 1,000 man svenska trupper till garnison.

Men att denna goda konjunkturen intet nyttjades, sattes förnämligast på grefve Horns räkning. Han förmente däremot igen grunda sina betänkligheter på goda skäl, så i anseende till utrikes makter som till Sveriges inrikes omständigheter. Förutom Frankrike, som likväl ej annorlunda än genom subsidier kunde gripa Sverige under armarne, hade man ingen enda allierad att trygga sig till emot romerska kejsaren, Ryssland och Preussen, som voro alla mer och mindre deltagande emot Frankrikes afsigter med konung Stanislaus och hvaraf de bägge senare makter voro Sveriges närmaste grannar. Sjömakterne, som öfver Frankrikes, Spaniens och Sardiniens krigsdeklarationer emot romerske kejsaren voro nog allarmerade, syntes ej kunna undgå att framdeles taga del i kriget och dessförinnan åtminstone ogilla Sveriges företagande i Polen; uttydning öfver Sveriges i sig sjelf menlösa steg med auxiliäre trupper i Polen berodde förnämligast af den färg Ryssland ville sätta därpå, som vid sin öfvermakt kunde taga saken på den värsta sidan och sätta riket i vidlyftighet och äfventyr, hvaraf utgången ej vore att förutse, hälst som de mått Frankrike sjelf till konung Stanislaus' understöd i Polen hade tagit genom dess ditsände trupper nog syntes utmärka, att dess hufvudafsigt ej syftade på dess stadfästande på polska tronen.

Jämte dessa konsiderationer fann grefve Horn rikets invärtes tillstånd ingalunda fogeligit till slika entrepriser. Förutom den af partier ibland nationen försporde oenigheten och Kongl. Maj:ts enskylta interesse i anseende till dess arfländer, höll han vårt närvarande regeringssätt mera lämpligt på förkofring af invärtes hushållning genom handel, sjöfart, fabriker och åkerbruk än genom försök till conqueter och de förlorade länders återfående.

Hufvudhindret var likväl den gången också, att sedan vid sista riksdagen alla extra ordinaire utskylder uphört, knapt tillgång fanns till den ordinaire staten och att de utaf Frankrike tillförväntande subsidier på långt när ej kunde förslå till den utredningen, som skulle erfordras till att begynna och fullfölja en slik vidtutseende plan. Ehuruväl nu i följe häraf beslutit blef att efter Hollands exempel å rikets vägnar tillsvidare iakttaga en noga neutralitet, hvad polska sakerna vidkom, så kunde likväl uti en fri nation ej hindras, att icke private personer följde deras enskylta hug och hopetals så af adeln som andra svenska begåfvo sig uti konung Stanislai tjenst och till svenska mandomens beröm gjorde uti Danzig den förnämsta defensionen, som därifrån skedde, hvilket likväl äfvensom det steget, svenske ministern i Polen hr Rudensköld gjort, att han utan Kongl. Maj:ts befallnings afbidande förut begifvit sig uti konung Stanislai följe till Danzig, blef utaf Ryssland och dess allierade ansedt för stridande emot neutraliteten. Emellertid var man dock påtänkt att mogna med tiden de mått, som Sverige vid denna sakernas belägenhet uti Europa hade att taga, till hvilken ända ej allenast med den danska i Stockholm vistande ambassadören Seestedt en underhandling om ett försvarsförbund emellan bägge riken anställdes, utan ock i denna höst riksens ständer till nästkommande maj månad och altså ett år innan den i sista riksdagsbeslutet utnämnda terminen sammankallades.

Grefve Gyllenborg, som numera hade franska ambassadörens förtroende, sökte att äfvenväl göra Kongl. Maj:t en allians med Frankrike smaklig samt i synnerhet draga Hessen med däruti. Till att förskaffa sig mera insteg hos konungen viste han uti rådet och särdeles vid tjensternes förgifvande en besynnerlig fogelighet för Hans Maj:ts meningar. Öfver detta ämne forspordes nu vid många tillfällen en ditintills ovanlig skiljaktighet emellan konungen och rådet och gåfvo en och andra liknelser anledning till tro, att fröken Taube och hennes familj

haft stor del i konungens tänkesätt vid slike tillfällen. Ibland annat då konungen emot pluraliteten i rådet utnämnt öfverhofpredikanten Kalsenius till biskop i Westerås och ej var att förmå att underskrifva fullmakten för den, som haft de fleste röster i rådet, syntes det komma till hvarjehanda vidlyftigheter, sedan i några månader inga förslag till andra tjenster kunde Hans Maj:t föredragas. Genom grefve Horns bemedling fogade sig likväl rådet denna gången efter konungens vilja och fick Kalsenius fullmakten, men kort därefter, då Hans Maj:t hade utom förslaget utnämnt hofjunkaren Broman, som styrde fröken Taubes ekonomi, till assessor i kommersekollegium, skred rådet till en formlig utvotering, hvaruppå Hans Maj:t detta målet till riksens ständers utlåtande vid nästa riksdagen lät hänskjuta och var härvid till märka, att grefve Gyllenborg uti sitt skriftliga voto vidlyftigt understödt konungens mening i detta mål.

1734.

Uti maj månad 1734 tog riksdagen sin begynnelse och valdes generalmajoren grefve Charles Emil Lewenhaupt till landtmarskalk. Hans utvärtes belefvenhet hade redan länge sedan tilldragit honom i allmänheten en god omtanka om dess goda upsåt samt förtroende om dess insigt, men så förspordes likväl vid detta tillfälle hvad sedermera vid andra till hans egen olycka blifvit sannadt, att hans gåfvor ej voro tillräckliga till de stora ämnen, hvartill de skulle användas. Ibland de första målen, som på denna riksdagen företogos, var frågan, huruvida Bromans utnämnande till assessor i kommersekollegium skulle bekräftas eller ogillas. Den blef med så mycken större ifver särdeles i ridd. och adelns plenis uti några veckor skärskådad, som dess afgörande syntes lända till ett prejudikat i anseende till regeringsformens förstånd angående konungens höghet och rådets myndighet. Han blef omsider sålunda afgjord, att riksens ständer förklarade det rådet handlat efter regeringsformen och haft skäl uti hvad de gjort i detta mål, men att assessorsfullmakten för Broman skulle likmätigt konungens tanka utfärdas. Ibland rådspersonerne betygade i synnerhet grefve Thure Bielke sitt missnöje, i det han till landtmarskalken yttrade, att han för sin del hädanefter väl också skulle söka att foga sig efter konungens tanka och vilja, sedan riksens ständer vid detta tillfälle

ej behagat låta verkställa rådets på regeringsformen grundade mening.

Som det öfver polska konungavalet upkomna kriget med olika vapenlycka fortsattes, i det romerske kejsaren emot de tre allierade kronor miste sina länder i Italien samt Frankrike uti tyska riket jämväl hade öfvervigten, men däremot igen uti Polen genom ryska vapnen icke allenast staden Danzig i juni månad blifvit intagen, utan ock konung Stanislai parti aldeles skingradt och en del däraf submitterat sig kurfursten af Sachsen, som uti augusti blef i Krakau krönt till konung i Polen, så bidrog sådant mycket till den fogelighet, hvarmed riksens ständer skötte de utrikes angelägenheter. Kongl. Maj:ts med råds råde tagne neutrale mått i anseende till Polen blefvo i riksdagsbeslutet med beröm omnämnde, jämväl ock den med Danmark slutne defensive alliansen gillad och bekräftad. Men så innehöll likväl secreta utskottets svar och betänkande på Kongl. Maj:ts secrete propositioner en uti nog tvetydiga ordasätt författad mening, att vid de till rikets bästa och säkerhet med främmande makter till ingående förbindelser hälst med Frankrike skulle slutas, hvilken yttrade predilection sedermera föranlåtit alla de senare för riket så äfventyrliga följder.

Angående inrikes ärenderna blef i anseende till partiernes jämvigt och de vid deras öfverläggande uti stånden försporde vidlyftigheter och hinder föga tillgjordt, hvarföre man till riksdagens förkortande åter tog den med landtmarskalkens svaghet denna gång öfverensstämmande utvägen, att största delen af dem blef till Kongl. Maj:ts afgörande med råds råde hänskjutne och således denna riksdagen den 14 december sluten.

1735.

Uti detta år föreföllo de vigtiga handlingar, som i anseende till rikets in- och utvärtes tillstånd ledde till de följder, hvilka förhastade rådslag uti en till en del under ett lyckligt fredslugn förkofrad, men inom sig sjelf söndrad nation pläga förorsaka.

Ehuruväl Frankrike, som var i stånd att genom en sig fördelaktig fred göra slut på kriget, hvilket också utan konungens i England så högt eftersökte bemedling skedde, ej fått nyttja Sveriges biträde under kriget, så ville det dock genom en subsidietraktat hålla det sig för framtiden tillhands. Grefve Casteja

begärde och erhöll konferenser till ett nytt defensivförbunds upprättande. Sedan österrikiska Husets märkeliga försvagande syntes England nu blifva den förnämsta makten, som kunde med Frankrike täfla om öfvervigten i Europa. Dock som tillfällen till dessa makters hemliga jalusis utbrott emot hvarannan syntes nu för tiden vara nog osäkre och ankomma på tiden, så kunde ock uti denna alliansträktaten intet något visst syftemål utsättas. Man blef altså snart enig om artiklarne och emot de af Frankrike utlofvade subsidier förbandt sig Sverige att ej ingå i några vidriga förbindelser emot Frankrike, likväl med förbehåll af dess med andra makter nu ägande förbindelsers oryggeliga bestånd. Traktaten blef altså den 14 juni 1735 undertecknad och löjtnanten af Östgöta kavalleri samt kaptenen i fransk tjenst Nils Palmstierna utaf franske ambassadören såsom kurir afsänd till dess hof till att dess ratifikation däröfver till Sverige återbringa.

Knapt var detta skedt, så anhöll ryske envoyén Bestuchef skriftligen om konferenser till att förnya defensive förbundet med Ryssland, som om 6 månader ifrån hans memorials dato lopp till ända, hvilket honom också beviljades. Denna oförväntade negotiation upväckte så allmänhetens upmärksamhet, som franske ambassadörens. Han förklarade i anledning af hr Chauvelins bref till honom af den 21 juli den med Ryssland till förnyande alliansen för stridande emot den afsigten man haft vid den nu med dess herre slutne traktaten, samt att denna ej torde ratificeras, i fall Sverige nu skulle sluta med Ryssland. Å Kongl. Maj:ts sida ansågs denna förklaring för så mycket mera ogrundad, som man ej ärnade på något sätt närmare förbinda sig med Ryssland, utan allenast fullgöra det uti förre ryska traktaten faststälda vilkor om dess förnyande hvarje gång, som de utnämnda åren voro förflutne, hälst som man nu slutit med Frankrike utan att prejudicera de förra traktater med andra makter.

Vid denna afhandling blefvo omständigheterne mera förvecklade och ömmare genom tvenne händelser, som ansågos för verkan af partiandans blandning uti politiska ärender. Den ena att ryska envoyén intet haft sitt hofs ordres till att ingifva memorialet om ryska förbundets förnyande. Detta steg sattes på engelske dåvarande envoyéns i Stockholm hr Finchs räkning, som ansett detsamma för det endaste medlet att göra den slutne

konventionen med Frankrike till intet. Bestuchef, som ingalunda ville förstå sig därtill och trodde sig våga för mycket att utan ordres göra ett så betydande steg, har omsider ej heller beqvämat sig därtill än uppå hr Finchs hotelser, att dess försummelse skulle på engelska hofvets föreställning kosta honom sitt eget, nämligen ryska hofvets onåd, och uppå den försäkran han vidhängt att taga bemälte steg på sitt och engelska hofvets ansvar hos det ryska. Af denna omständighet har sedermera hr Finch, då han 1740 och 1741 var engelsk minister vid ryska hofvet, sjelf berömt sig uti ett sällskap och flere främmande ministrars närvaro, då under regentinnan Annas tid kabinettsministern Bestuchef var arresterad och talet föll på en jämförelse emellan bägge bröderne Bestuchefs insigt och skicklighet uti ministeriella sysslor, vid hvilket tillfälle hr Finch åt somlige, som gåfvo envoyén i Sverige företräde i detta mål, med någon häftighet svarade: »Lui, je vous le donne pour le plus grand animal en fait d'affaires», till bevis hvaraf han förbemälte omständighet berättade.

Den andra händelsen var, att Palmstierna, som af grefve Casteja var till Paris med traktaten affärdad, icke allenast reste emot en kurirs vanlighet mycket långsamt, utan ock under pretext af opasslighet blef några veckor liggande i Frankfurt am Mayn, så att franska hofvet redan några postdagar förut innan dess ankomst dit haft kunskap om ryska förbundets förnyande uti Sverige och däraf tog anledning att neka till ratifikationen af den med Casteja slutne traktaten. Härigenom förföll den uträkningen, som förutom grefve Horn en del af vår ministère på hr Finchs föreställning hade gjort, det nämligen bägge traktaterne skolat haft framgång, när man med den ryskas afslutande så länge sökte dröja, intill dess den franska kunnat hinna till Paris och några dagar därefter franska ratifikationen förmodligen så tidigt skolat utfärdas och afsändas, att man där dessförinnan ej blifvit underrättad om den ryskas fastställande i Sverige.

Till de således bortmistade franske subsidiernes ersättande gaf hr Finch emellertid hopp att soutenera förbundets förnyelse med Ryssland genom engelske subsidiers förskaffande. Han infann sig ock till den ändan uti en formlig konferens och afsände en kurir till sitt hof, hvaruppå han likväl aldrig något svar angående subsidiernes beviljande erhållit. — Traktaten med Ryssland tecknades den 5 augusti 1735, hvilken ryska hofvet genast rati-

ficerade och blef den också med Kongl. Maj:ts ratifikation fastställd och det i synnerhet för ett af grefve Horn anfört skäl, som var mycket betydande. Ryska hofvet, som var väl underrättadt om de hinder franska hofvet och en del af Sveriges råd lade i vägen till förnyelsen, lät genom Bestuchef deklarera, hurusom denna händelsen vore kejsarinnan så mycket mera angenäm, som hon därigenom sattes i stånd att taga mått till ett för dess rikes säkerhet oumgängligt krig med Ottomaniska Porten, det hon intet kunnat påtänka, innan hon genom förbundets förnyelse eller på annat sätt fått göra sig ryggen fri å Sveriges sida. Denna eftertänkliga förklaringen, som ikläddes uti tecken af besynnerligt förtroende till Sverige, höll grefve Horn före att man borde uttyda till det bästa och nyttja densamma till att medelst Rysslands invecklande uti ett kostsamt och äfventyrligt krig med Porten tillreda under Försynens styrelse en för Sverige i framtiden fördelaktig konjunktur, såsom ock utgången några år därefter denna uträkningen bestyrkte.

1736.

I början af detta året ingaf grefve Casteja under den 15 januari ett memorial till att under många förevitelser för svenska ministèren och på ett med vår regeringsforme föga öfverensstämmande sätt (sic), än som det syntes vara beskaffenheten af en i sig sjelf god sak tilldrägeligt. Bitterheten tilltog, då kort därefter såväl af herr Chauvelins bref som af grefve Castejas memorial många exemplar i afskrifter på svenska öfversattes och uti landsorterne kringströddes. Till att förekomma de uti riket bland innevånarne däraf till befarande följder grep regeringen till ett läkemedel, som funnits skadligare än det onda man ville bota. På ett uti en rolig och ordentlig författning sällsynt sätt utfärdades Kongl. Maj:ts cirkulärbref af den 22 mars till alla kollegier, consistorier, landshöfdingar och chefer af regimenterne med varning angående förbemälte utspridde skrifter jämte bifogande Kongl. Maj:ts svar på grefve Castejas memorial. Den myndigheten, regeringsformen tillagt, förgafs således, i det att emellan riksdagarne, då alla innevånare äro undersåtare, likväl nationen, som allenast genom de på en riksdag församlade riksens ständer är maktägande, en slik rättighet också mellan riksdagarne tillades. Hvar och en höll sig altså genom denna re-

geringens egne anledning befogad, hvar i sin landsort efter sitt begrepp blanda sig uti de regeringen tillhörige ministerielle göromål, hvilket sedan den tiden tillredde de sinnesrörelser, hvarmed riksens ständer sig till nästa riksdagen samlade.

Man vill försäkra att grefve Horn ej haft någon del uti resolutionen om berörde cirkulärbref, emedan han då varit frånvarande på landet.

Genom bemälte förhållande hade grefve Casteja likväl förgått sig såvida, att hans eget hof på Kongl. Maj:ts därom skedde anhållan och då hr Chauvelin vid samma tid blef skild från franska ministèren, rappellerade denne sin ambassadör ifrån Stockholm. Dock i ställe att grefve Casteja skolat stadna vid den olägenheten han redan hade åstadkommit, sökte han densamma för framtiden ännu att öka med det biträde, han så inom som utom rådet hade att förvänta, i det han innan sin afresa efterlämnade en skrift som fick namn af hans Testament Politique och var upfylt med många bittra utlåtelser och beskyllningar emot svenska ministèren och hvilken i många afskrifter på svenska vid nästa riksdags början framkom och ibland riksdagsmän utdeltes, särdeles ibland secrete utskottets ledamöter, hvaraf en del i brist af tillräcklig kunskap om sakerne eller af annan orsak följde uti sitt tänkesätt de däruti anförde satser, såsom en väl grundad instruktion för sig.

1737.

Den uti rådet vid ofvannämnda tillfällen försporde skiljaktigheten växte sedermera till en stadgad och systematisk söndring, som sig uti hela nationen insmygde, dock med den åtskilnaden, att det franska partiet tog hvarjehanda lönliga mått till deras störtande, som befrämjat förbundets förnyelse med Ryssland och hvilka senare allenast voro betänkte att försvara sig. Desse senare bestodo förutom H. K. M:t utaf grefve Horn, grefve Bonde, grefve Bielke, grefve Taube, grefve Hård, grefve Bark och grefve Creutz.

Emot sommaren kom öfversten Sylva, en infödd fransos, som ifrån K. Carl XII:s tid varit i svensk tjenst ifrån Frankrike till Stockholm. Som han alltid varit mycket nådigt ansedder utaf Kongl. Maj:t och äfvenväl alt ifrån 1727 vid hannoverska alliansens slut haft uti vissa mål ett förtroligt tillträde

till grefve Horn, så hade han åtagit sig utaf franska ministèren att söka bringa de genom Casteja bortskämde sakerna till rätta igen. Vid verkställandet af den honom gifna kommissionen märkte man likväl, att hans hufvudafsigt och försök gingo därpå ut att draga konungens person ifrån dess förra med grefve Horns och de öfrige med ryska förbundet hågade rådens meningar öfverensstämmande tänkesätt. Han gjorde till den ändan, likväl såsom af sig sjelf, till Hans Maj:t särskildt några propositioner om vissa för Hans Maj:t från franska hofvet till erhållande enskylte förmåner, om Hans Maj:t ville understödja franska hofvets interesse uti Sverige. Men Hans Maj:t fann nödigt att gifva rådet del af öfverstens andragande. Detta hans steg syntes föranlåta skäliga misstankar om de stämplingar, Sylva skulle tillbjuda under den snart förestående riksdagen. Och som han antingen intet ville eller kunde framte någon skriftlig legitimation ifrån franska hofvet till dess emot Kongl. Maj:t gjorde utlåtelser, så togs saken på den foten, att han såsom löntagande svensk officerare emot all ordning blandat sig uti honom ej tillhöriga ärender, gjort sig af Kongl. Maj:ts nåd förlustig och måste han uppå antydan genast förfoga sig utur riket med förbud att sig där vidare infinna, sedan han med afsked ur tjensten blifvit försedd.

Emot slutet af året ankom den nya franske ambassadören grefve de S:t Severin till Stockholm. En infödd italienare från Parma, som ifrån sin ungdom med naturlige gåfvor af insigt blifvit i ministerielle ärender under ett praktiskt vägledande af sin fader, parmesanske ministern på kongressen i Cambrai undervisad, medbragte till Sverige all den skicklighet, som fordrades att vid dåvarande invärtes omständigheter och med det medhåll han fann uti nationen spela den rolen han sedermera framställt. Till att mera upreta nationen emot förbundets förnyande med Ryssland betjente man sig äfvenväl af det öde, som de romerskt-kejserlige och de ryska vapnen härtils haft emot Ottomaniska Porten. För kejsaren hade uti Ungern de i begynnelsen af kriget nämnde framsteg gått kräftgången, så att han jämväl af sina förre därvarande besittningar ansenligt hade förlorat. Och ehuruväl ryske fältmarskalken grefve Münnich med mycken gloire i år 1736 sköflat hela Crimska Tartariet, samt år 1737 intagit Oczakow med storm, så hade hade han dock på marcherne öfver ödemarken mist öfvermåttan mycket folk,

så att man ögonskenligen kunde märka, huru skadlig detta krigets kontinuation måste blifva för Ryssland. Det hette altså, att svenska ministèren genom förbundets förnyande med Ryssland hade bundit riket händerna till att nyttja närvarande goda konjunkturer.

1738.

Emot den till den 14 maj utskrifne riksdagen syntes omständigheterne alt mer och mer mogna till den förändringen, som med ministèren då föregick. Söndringen uti nationen underhölls och tilltog med en sådan ifver, att till ett invärtes krig intet mera fattades än vapnens tillgripande. Det franska partiet, ehuruväl efter anseendet det svagaste, hade en särdeles styrka af sin inbördes enighet. Däremot var det parti, som biträdde ryska förbundet, sinsemellan nog skiljaktigt, så att grefve Horn saknade det understöd han tillförene haft och nu i synnerhet behöfde. Ty som han för det allmänna ej altid kunde foga sig efter sine vänners enskylte afsigter, så sökte desse dem vid tillfälle genom egna vägar att befrämja. Grefve Bonde, som uti ministèren skulle mäst ställa sig för gapet, var vid sitt goda upsåt alt för timide och inrymde dem androm för mycket. Grefve Thure Bielke, som genom grefve Horn vunnit Kongl. Maj:ts förtroende, nyttjade denna belägenheten till att tillvälla sig förnämsta delen uti sakernes styrelse. Man menar, att han därtill blifvit förledder, dels af dess nygifta och storsinta grefvinna, fru Anna Margareta Oxenstierna, dels af kanslirådet Nerès, hvilken grefve Horn hade förhulpit äfven med några andras prejudice till det embete han nu beklädde, men nu sökte genom grefve Bielke vinna sina afsigter och fördenskull smickrat honom med den föreställning, att för en herre af hans förtjenster och härkomst det vore för ringa att hafva le second rôle efter grefve Horn. Så mycket är visst, att hos grefve Bielke förspordes nog kallsinnighet emot grefve Horn och att han på ett års tid ej varit i dess hus. Hofkanslern von Kocken, som eljest ej felte insigt och kunskap uti affärerne, beskyldes för dess umgänge med engelske ministern Finch att hysa någon egennyttighet, hvilken minskade dess förra kredit i allmänheten. Statssekreteraren Gedda, som genom sin allians med Dubenska familjen hade nog tillträde hos H. M. drottningen, var nyss hemkommen och nog främmande här i riket till att kunna med eftertryck åtaga sig sakerne.

Således måste grefve Horn uti sin ålderdom äfvenväl förfara, huru litet en chef för ett verk kan uträtta, om han intet blir behörigen understödd.

Imellertid framkommo åtskilliga skrifter i publiken, dels till ogillande dels till försvar af ministèrens förhållande angående ryska förbundet och var besynnerligt, att man uti de förra satt på ministèrens räkning allena hvad likväl Kongl. Maj:t med råds råde hade beslutit. Ibland de senare var en pièce uti form af samtal mellan Philotas och Arbas, som presidenten i kammarkollegio baron Palmfelt hade författat och hvarigenom han gjorde sig den meriten, att det parti, till hvilkets försvar han skrifvit, arbetade för honom att erhålla landtmarskalksstafven. Det andra partiet gaf sig samma möda för hofintendenten grefve Tessin eller generalmajoren gr. Charles Emil Lewenhaupt. Alla liknelser voro likväl för baron Palmfelt, emedan emot 400 ledamöter af ridd. och adeln hade dagen innan riksdagen utblåstes varit uti hans hus och försäkrat honom om deras röster. Men dagen därpå skedde af en besynnerlig händelse en hastig ombytning.

Grefve Thure Bielke, som favören vid hofvet och något annat medhåll syntes hafva gjort mindre försigtig, hade några dagar förut låtit gen.-maj. grefve Charles Emil Lewenhaupt tillkännagifva, det Hans Exc. förmodade hafva hållit sitt till grefven vid 1734 års riksdag gjorde löfte, att noga följa Kongl. Maj:ts mening, såsom hr grefven vidare torde nu utaf handlingarne förspörja. Dessutom åtog sig Hans Exc. å drottningens vägnar, såsom det sades, att hindra grefve Tessins landtmarskalksval. Sättet han tog till sin kommissions uträttande var, att han den 14 maj om förmiddagen uti konungens förmak till de därvarande förklarade sig hafva Hennes Maj:ts befallning, att emot hvem han råkade betyga, det den som ville göra drottningen till nöjes ej skulle votera på grefve Tessin till landtmarskalk. Öfverstelöjtnanten Gynterfelt, som var tillstädes, sprang genast uti sin föga eftertänksamma välmening till Riddarhustorget och föranlät genom denna förklaringens ovarsamma kungörelse ibland den där samlade stora folkhopen en ogemen rörelse öfver det af hofvet således gjorda ingrepp uti ridd. och adelns valfrihet, hvilket man jämväl trodde vara skedt med grefve Horns samråd. En liten stund därefter upfylles hofvets förmak af folk, då konungen skickade efter grefve Horn, som var i kanslikollegiet. Då Hans Exc. vid dess ankomst till drottningens rum förnam hvad som

föregått, friades han af all misstanka att hafva haft del i detta steg genom den lifliga alteration, som honom därvid påkom och syntes båda ett angrepp af slag. Sedan han efter de af Hennes Maj:ts honom gifne medikamenter sig repat, var hans omdöme att detta grefve Bielkes steg vore den starkaste hjelpreda, som kunnat påtänkas till att befrämja grefve Tessins val. Denne upkom också sjelf därpå till hofvet och hälsade med en fullkomligt god kontenans på Hans Maj:t som stod i lilla förmaket, men genast kallade grefven att följa sig in i sin sängkammare. De skälige klagomål grefve Tessin androg öfver de mot honom vid detta tillfälle yttrade tecken af onåd, bemöttes med alla de försäkringar och ursägter, som sakens beskaffenhet kunde medgifva. Allmänna missnöjet stadnade emellertid på grefve Bielke och Gynterfelt. Följande dagen sannades grefve Horns spådom, i det att grefve Tessin med en ovanlig pluralitet och nästan enhälligt blef vald till landtmarskalk och sades det grefve Charles Emil Lewenhaupt med eget begifvande sine vänners röster till honom afstått. Det då dominerande partiet betjente sig af sitt välde till att stadga detsamma vidare genom bänkmäns och secrete utskottets ledamöters val, som efter hvarannan proponerades den 16 maji, fredagen för Pingsthelgen under pretext att vinna tiden, på det arbetet straxt efter helgen kunde komma i gång. Det påmintes däremot att riksdagsordningen ej tillät valet af secrete utskotts ledamöter, förr än sedan riksens ständer varit hos Hans Maj:t på Rikssalen och riksdagspredikan och gudstjensten blifvit hållen; att den tiden ej vunnes som påsyftades, emedan de bägge andre stånden förmodligen torde rätta sig efter riksdagsordningen och ej välja sine ledamöter till secrete utskottet förr än efter helgen, då adeln kunde lagligen göra detsamma, och att de 2:ne dagar som ännu återstodo för helgen nog behöfdes till de vanliga bud och komplimenter stånden plägade sända till hvarandra. Detta lagliga tänkesätt blef likväl illa souteneradt och det förnämligast för deras flathets skull som detsamma hyste, under pretext att man genom moderation kunde mera vinna än man genom motstånd retade de nog förut förbittrade sinnen; ty eljest torde de gjorde propositioner aldrig kunnat vinna framgång, emedan ingen pluralitet kunnat decidera emot de andras [illegible] ingen votering emot klara lagen tillåtes [illegible] det franska partiet hade velat med [illegible] secrete utskottsvalet.

Utgången viste hvad som då tillika af somlige förut sades och enkannerligen till hofkanslern baron von Kochen, som kanske för vissa enskylta orsakers skull ärnade nyttja meriten af foglighet, att man torde bedraga sig i den uträkningen man gjorde på erkänslan för brukad moderation hos folk, som utan afsigt på lagen voro påtänkte att befrämja sina fördelar. Detta röntes också straxt vidare. Till bänkmän nämndes 3 på hvar bänk, som framträdde till landtmarskalksbordet och lotta sins emellan. Denna lottkastning kunde intet vara för pluraliteten äfventyrlig, sedan på nästan hvar bänk de 3 utnämnde kandidater valdes efter partiandan. Den förspordes också handgripligen, sedan bänkmännen på vanligt rum sammanträdt till att välja adelns-ledamöter till secrete utskottet. Voteringen utmärkte ett förut gjort aftal, emedan de på samma personer och i samma ordning nästan instämde. Det hände också att, medan en bänkman utgick, några skrefne listor på secrete utskottsledamöter inkastades, hvaröfver väl af somlige anmärkning gjordes, men af de fleste med skämt och löje ansågs, ehuru de afgifne voteringssedlar nog viste, att de voro tämligen ense med berörde listor. Bänkmännen ingåfvo sin vallängd förseglad till att i sinom tid efter helgen upbrytas. Detta skedde likväl ej förr, än sedan riksens ständer hade varit hos konungen på Rikssalen och att de andre stånden äfvenväl hade valt sine ledamöter till secrete utskottet. Ibland de af adeln funnos intet 10, som räknades till hofvets parti. Uppå de påminnelser, som af somlige gjordes öfver slike olagligheter, svarades med löje, det grefve Horn vid 1727 års riksdag lärt dem konsten, huru man skulle kunna åstadkomma en pluralitet. Därvid var till märka, att generalmajoren baron Carl Sparre både den gången som nu, då han hade qvitterat hofpartiet, var det förnämsta verktyg till slika vändningar.

Så snart deputationerne hade satt sig, föranlät den lyckliga framgång anläggningen med secrete utskottets val haft, dess uphofsman att göra ett nytt försök till partiets styrka inom rådet. Till den ändan hemställde generalmajoren grefve Axel Spens genom ett memorial under den 3 juni riksens ständer att de 4 ledige riksrådsembeten och de efter dem vidare ledigblifvande beställningar nu genast vid riksdagens början skulle besättas, till att för framtiden förebygga faran för friheten. Man visste att lagmannen Sparschöld, grefvens svåger, upsatt memorialet, men det fann mycken gensägelse och inkom den 5 juni

ett annat memorial med advokatfiskal Renstiernas underskrift, hvaraf regeringsrådet von Nolcken hölls vara auteur, som vederlade de af grefven anförde skäl. Oaktadt det myckna buller, som på riddarhuset öfver denna quæstion föreföll, vid hvilket tillfälle öfverste Didron och kaptenen af gardet Biörnberg drogo värjorne på hvarandra, så blef ändock anläggningen om rådets kompletterande med de andra ståndens biträde den gången bruten och den förra pluraliteten uti detta mål försvagad.

Men oaktadt detta och de precautioner som togos att genom tillräckliga instruktioner inskränka secrete utskottets och secrete deputationens göromål och välde, lyckades det för franska partiet att bibehålla sig uti öfvervigten genom 2:ne medel, som hufvudsakligen kom det till nytta. Det ena var att upväcka ett hat ibland folket mot alla så inom som utom rådet, som styrkt till ryska förbundets förnyande, och det andra att reta nationen till hug för krig emot Ryssland och således både till in- och utrikes oro. Till det ena och det andra hade grunden blifvit lagd uti landtmarskalkens eftertänkliga tal till K. M:t på Rikssalen och blefvo dessa bägge ämnen genom en myckenhet dagligen utkomne skrifter och genom oförsynte diskurser på källare och kaffehus till den okunniga hopens förvillande mer och mer fortplantade. De mått, som vederbörande mot så skadlige sjelfsvåld kunnat taga, blefvo under det skäl efterlämnade, att friheten till tala och skrifva ej kunde en fri nation betagas. Uti andra skrifter blef ogrunden af denna satsen och följderne af de föregående missbruk tillräckligen, men utan någon vidare verkan föreställde. I synnerhet beskylldes ministèren eller regeringen, att hafva vårdslösat rikets heder och säkerhet, hyst falska principer om rikets sanna interesse, försummat att sätta landt- och sjömakten samt fästningsverken i det stånd, som hade fordrats till att nyttja till rikets upkomst en sig yppande fördelaktig konjunktur, lämnat riket uti dependence af en farlig granne eller sådane makter, hvars interesse vore att hålla Sverige uti vanmäktighet, hvartill ännu kommit att uti rådet skadlige sammansättningar till andra välförtjentes betryck blifvit formerade. Den sedan Nystadtske freden tillvuxne adlige ungdomen fick alt utrymme till att med en obetänksam häftighet rusa till vägs med sina omogna omdömen om tidernes belägenhet. Häradshöfding Abrahamsson, som är bekandt för sina vackra noter öfver Lagboken, lånte jämväl sitt namn till ett memorial till

riksens ständer, hvaruti han anhöll att vederbörande skulle blifva ansvarige för de genom ryska förbundet hos Frankrike för riket bortmistade 27 tunnor guld. Dock fann han sjelf uppå den honom meddelte uplysningen, att kardinal Fleury torde efter vår rättegångsbalk vara den rätte vederbörande, af hvilken man hade att fordra ersättning för denna summan.

Under alt detta buller var grefve Horns kontenans sådan, att den syntes vittna om hans trygga goda samvete. Han hade redan sedan riksdagens början burit hos sig sin supplik till Kongl. Maj:t om nådigt afsked från alla sina embeten. Men uppå dess vänners trägna föreställningar, hvaribland somlige fruktade, att blifva då genast sacrifierade, andre igen förmente genom en så på sanning grundad fermeté kunna återställa sakerne uti bättre skick, lät han förmå sig att upskjuta dess ingifvande tills vidare. Emellertid gingo hans utlåtelser öfver närvarande tillståndet vid tillfällen därpå ut, det han ej kunde förekomma sina ovänners ondska och arghet, men att de med Guds hjelp aldrig skulle hafva någon skälig och rättmätig orsak därtill; att uphofsmännen till de frie tal om krig tänkte på ingenting mindre än på krig, men att de allenast i den afsigten ämnade nyttja ungdomens biträde till en pluralitet till att uti ministèrens ställe få sjelfve del uti styrelsen, sedan konjunkturen nu syntes blifva favorable för riket, och hvilken kanske ej hade existerat, så framt ej förbundet med Ryssland blifvit förnyadt. Vårt närvarande regeringssätt hade han altid ansett för mera tjenligt till att under ett fredslugn genom en god hushållning uti landt- och bergsbruk, handeln och slögdens upodlande befrämja rikets upkomst och dess innebyggares vältrefnad, än till att genom äfventyrliga försök uti krig vinna samma ändamål; denne principen hade ock regeringen och ministèren uppå riksens ständers eget tillstyrkande hitintils och med en sådan af Gud välsignad framgång noga följt, att rikets anseende hos främmande makter jämväl tilltagit och dess vänskap och förbund af dem blifvit sökt och efterlängtad; genom slike förbindelser och den förkofrade inrikes styrka vore riket nu i det stånd, att det af intet utvärtes angrepp hotades, hvaremot på all händelse nödige försvarsmedel vore under Guds bistånd att tillgå. Men huruvida desse, sedan det sista långvariga olyckliga kriget samlade, fredsfrukter redan hint till den mognad och ymnighet, att de kunde nyttjas till offensive mått i anseende

till Ryssland, vore en sak som nu först kunde tagas i öfvervägande och på riksens ständers ompröfvande nu ankomme; för sin del vore han öfvertygad att möjligheten att återvinna en del af de på den ryska sidan förlorade provinser ej var något giltigt skäl till en sådan vådlig entreprise, så länge alla öfriga omständigheter ej gåfvo den ringaste sannolikhet till hopp af en lycklig utgång. På all händelse borde en slik anläggning på ett helt annat sätt föras och tillredas, än genom de nu i förtid yttrade rörelser, hvilka ej kunde hafva någon annan verkan, än att i oträngdt mål allarmera och föranlåta ryska hofvet att göra snart slut på turkiska kriget, hvilket det väl eljest, vid den de ryska vapnen hitintills åtföljde besynnerlige lyckan, hade med sin stora förlust på folk och penningar och till en för Sverige ännu bättre konjunktur kontinuerat.

Efter den kunskap, insigt och förfarenhet, som grefve Tessin altsedan 1723 haft tillfällen att uti in- och utrikes saker sig förvärfva och hvilka förmåner han genom sine öfrige natursens gåfvor och behagliga maner sökte att göra vid tillfällen gällande, ansågs af de oväldigaste och för det allmänna välsinte ibland nationen för en särdeles lycka, att landtmarskalksstafven denna gången råkat i hans händer. Man trodde att han uti sitt hjerta ogillade alla olagligheter och otidigheter samt vid tillfällen sökte, så mycket hos honom stod, att hålla medelvägen och förekomma extremiteter och häftigheter. Hvad som sedermera utaf det senare hände, sattes enskylt på deras räkning, som hade kredit i det franska partiet och hvilkas biträde han nödvändigt uti sitt verk behöfde och fördenskull ej tordes med det allvar som fordrades sätta sig emot deras företaganden. Ibland desse voro utaf militärstaten i synnerhet generalmajoren Carl Sparre och generalmajoren grefve Charles Emil Lewenhaupt, som höllos för uphofsmän af den sammansättning, som förspordes mellan visse generalspersoner, som höllo bord tillsammans och efter gemensam öfverläggning förde sina rådslag på riksdagen samt styrde den af dem dependerande ungdomen i armén. Förutom de bägge förenämnde bestod detta så kallade lilla generalitetet af generalmajorerne Fuchs, Rosen, Adlerfelt, Buddenbrock och Düring. Utaf civilstaten var riksrådet grefve Carl Gyllenborg den förnämste, som sökte göra sig således meriterad till presidentskapet i kansliet efter grefve Horn. Han var för sin person ej illa eller argsinnad, men till att vinna bem:te sitt

ändamål, brukade han intet sin insigt och välmening till att hindra de konstige medel hans broder, kammarherren Fredrik Gyllenborg, använde till att distinquera sig uti partiet. Alla göromål öfverlades altjämt med franske ambassadören comte de S:t Severin, som under den tiden likväl fliteligen infann sig hos grefve Horn och under ett förstäldt förtroende ofta omrörde de på riksdagen förefallande ämnen. Som konungen för sin person intet allenast samtyckt till ryska förbundets förnyande, utan ock vid alla tillfällen gjorde ett med dem, som varit därföre, så gaf sig det franska partiet mycken möda att draga Hans Maj:t ifrån dem till sig och då föreställningar och löften intet därvid kunde uträtta, var man betänkt att genom en art af tvång bringa Hans Maj:t på andra tankar, i det man sökte angripa honom på det ömaste ställe. Efter en uti secrete utskottet anställd öfverläggning, var det på vägen att genom en formlig deputation af riksens ständer föreställa den stora förargelsen, som konungens umgänge med fröken Taube hos nationen förorsakade jämte anhållan om hennes bortskaffande utom riket. Man hade så mycket hopp till denna planens framgång, som man trodde att tillika vinna Hennes Maj:ts drottningens behag, i anseende till fröken Taubes öde, hvilken afsigt med flit till folkets förledande uti löndom utspriddes. Det tillskrifves erkebiskopen Erik Benzelius att denna anläggning ej kom till fullbordan, emedan han förment, det man ej hade fog att bekymra sig om hvad i konungens sängkammare föreginge, medan hvar undersåte lämnades frihet att nyttja sin kammare i ro. Hans Maj:t drog sig likväl denna förtretligheten med flere så till sinnes, att han inföll i en svår och långvarig sjukdom, under hvilken drottningen tillträdde och förvaltade regeringen. Hågen uti nationen tilltog för kriget med Ryssland, då tidning inlopp att ryska armén under fältmarskalken Münnich upbrutit ur Ukraine vid maj månads slut samt tagit marschen öfver ödemarken till Bender och att ryska defensionsverket emot svenska sidan vore i nog slätt tillstånd. Man var missnöjd med envoyén Ditmar, att han uti sine berättelser altid nämnde om Rysslands makt utan att tillika tala om dess svagheter. Och som han redan en tid tillförene blifvit förordnad till landshöfding uti Kymenegårds län, så upkom den 4 juli ifrån secrete utskottet ett extra protokoll till rådet, att bemälte landshöfding, som behöfdes i sitt län, ofördröjligen måtte rappelleras och ett annat skickligt ämne

skyndsammast i dess ställe afsändas. I följe däraf inkom på konungens befallning kanslikollegii förslag den 10 juli, hvarpå regeringsrådet von Nolcken, ministern Rudenschöld och Åbo hofrättsrådet Lindheim voro upförde, Emot de bägge förres skicklighet hördes inga invändningar. Men som Nolcken var gift med grefve Horns systerdotter Christina Lode och hölls före hysa dess principer, så voro pluralitetens i secrete utskottet önskningar för dess ledamot Rudenschöld och blef således ministervalet såsom flere mål en partiangelägenhet. Likväl sedan Kongl. Maj:ts val, som fallit på Nolcken, blef den 13 juli secrete utskottet kungjort, fann ingen därvid att påminna, skolandes allenast en ledamot af borgareståndet discursive hafva ansett det för en verkan af nepotismus. Den nye envoyéns resa blef öfvermåttan påskyndad, så att han utan att kunna anskaffa sig ekipage eller andra till sin förrättning nödige behof, den 11 augusti på kronans fartyg brigantinen Ekorren, som kapten Palm kommenderade, ifrån Stockholm afgick till Petersburg. Besynnerligt var det, att uti dess instruktion intet det ringaste inflöt, som kunde utmärka någon afsigt på krig emot Ryssland, ehuru ock de allmänna tal därom på visst sätt af de maktägande lämnades all frihet.

Så litet nu något alvare var med krig, så betjente man sig dock af den pretexten, att så mycket ifrigare lägga grunden till ministèrens ombyte. De uti secrete utskottet och secrete deputation öfver råds in- och utrikes protokoller till riksrådens last gjorde remarquer blefvo vederbörande till förklaring kommunicerade. De som grefve Horn fick voro mycket skilde till innehåll af de andre rådens, i det kan vid deras gemensamma tänkesätt i anseende till ryska förbundet, likväl ingen del hade uti de tillvitelser, som gjordes angående vissa vid tjensternes förgifvande och andre mål föregångne felaktigheter. Många undrade sig, att ibland remarquerne det olagliga steg ej omrördes, som rådet föranlåtit medelst det den 22 mars 1736 utfärdade kongl. cirkulärbrefvet angående grefve Castejas memorial, hvilket man tillskref den nyttan närvarande pluraliteten dragit af bemälte steg till att stadga så väl sitt närvarande som tillkommande välde. De svårigheter, man altså fann att få tillräcklig sak med grefve Horn, bragte dem på de tankar att genom hans [illegible]svnnerhet dess måg, generalen Löwen, som var [illegible] göra honom tjenlige föreställningar, hurusom

han nu hade ett godt tillfälle, att med heder och beröm samt sin riksrådslöns bibehållande i sin öfriga lifstid taga sitt tillförene redan tvenne gånger sökte afsked uti kronans tjenst. Det sågs förut, att så snart han vore ur vägen, det skulle gå så mycket lättare med de öfrige råden. Dessa försök hade likväl intet den gången den påsyftade verkan och kunde man intet hindra att icke grefve Horn blef tilldragen till de med franske ambassadören comte de S:t Severin öfver en till uprättande konvention anstälte konferenser.

Sedan franska hofvet numera var säkert om ministèrens ombytning och om pluraliteten på riksdagen, framkom dess ambassadör med en proposition om en underhandling, som kunde nu bringa till stånd den år 1735 slutne men ej ratificerade allians och subsidietraktaten. Å Kongl. Maj:ts sida förordnades emot vanligheten allenast rådspersoner till kommissarier vid konferencerne, med uteslutande af de öfrige utom rådet till ministèren räknade embetsmän. Man blef snart ense om artiklarne och tecknades konventionen den 30 oktober. Förutom att den år 1735 slutne defensive alliansen däruti bekräftades, förbundo sig bägge delar uti 2 art. att ej ingå med andra makter några förbindelser, innan de med hvarandra förut därom öfverlagt och gemensamt öfverenskommit, samt att de nu för tiden intet hade med andra makter något förbund, som stridde emot deras gemensamma interesse och denna konvention.

Vid samma tid inlupo mycket behaglige tidender från envoyén von Nolcken, som haft sin tillträdes audiens vid ryska hofvet och nu insändt en förteckning på ryska arméns förlust i denna kampanjen, i det densamma den 24 maj upbrutit utur Ukraine och passerat Dnieper-strömmen med 80,000 man, men densamma den 24 september allenast med 37,000 repasserat, sedan 16,000 sjuka blifvit på andra sidan af strömmen efterlämnade. Denna ansenliga afgången, som timat mäst genom sjukdomar, var så mycket mera undersam, som ryska armén ej kommit i hop med turkiska trupper, utan allenast på fram- och återmarschen i ödemarken blifvit af tartarerne oroad.

Vid slutet af året ingaf ändtligen grefve Horn sitt afskedsmemorial, som Kongl. Maj:t till riksens ständer remitterade och hvarpå honom den 21 december afskedet med riksrådslönen i sin liftstid beviljades. Detta hans steg var en verkan af hans mågs, general Löwens föreställningar, i anledning af en anmärkning

secrete utskottet upfunnit emot grefve Horn och hvilken syntes något betydande. Man fann att han med tillstyrkt till att ej emottaga det tillbud staden Danzig under sista polska oroen hade gjort att vilja intaga svensk garnison. Att hafva försummat ett så godt tillfälle till att understödja rikets interesse i anseende till konung Stanislai vals bestånd och andra fördelar riket därvid kunnat erhålla, ansågs för ett aldeles oförsvarligt felsteg. Ehuruväl nu grefve Horn tilltrodde sig att med sunda politiska skäl visa anmärkningens svaghet och ogrund, så spordes ändock nu, att det hatet, som pluraliteten hade emot de öfrige råden, öfvervägde den försyn, som grefve Horns förtjenster hitintills verkat. För den skull och till att undvika allt vidare förtret och äfventyr följde han det ganska naturliga skäl, som gafs af hans höga ålder af 76 år och af det föga gagn, han vid närvarande belägenhet kunde till rikets bästa åstadkomma, till att nu begifva sig till en förut åstundad ro. Oaktadt detta blef hans uti detta mål fattade beslut af de öfrige råden mycket illa uttydt och ej allenast ansedt för en verkan af en onödig skrämsel utan ock för en med sina vänners öfvergifvande och deras skada förvärfvad enskylt säkerhet. Således slöt denne store riksens man sin uti embetssysslor för det allmänna använd tjenstetid, sedan han efter många tappra krigstjenster uti 32 [ɔ: 37] år varit president uti kansliet, emot alla sina ovänners hemliga angifvande bibehållit sig uti den store konung Carl XII:s emot honom hyste nåd och förtroende samt sedermera under dagligt vidkännande af sine egne svagheter, altid vist ett ståndaktigt och oförskräckt sinnelag för rikets sannskyldiga heders och säkerhets befrämjande. Han hade det nöje att se de om honom fällde skiljaktige omdömen likväl förente uti följande honom tillagde förtjenster, som jämväl torde finnas upprepade uti ridd. och adelns protokoll af 1731, då generalmajoren Düring dem uti sitt tal androg, att 1:o) han varit den endaste riksråd, som sedan grefve Vellingks död mindes alla sina vederlikar, då de varit hans subalterner och måst med hatten i hand tala med honom; 2:o) att han efter konung Carl XII:s död varit den förste och förnämste uphofsman till suveräniteteus afskaffande och vår frihet; 3:o) att han under hela tiden han följt Carl XII uti fält, aldrig vändt ryggen åt fienden utan altid distingerat sig genom sin bravur, och 4:o) det han för egennytta aldrig blifvit beskyld.

1739.

Med detta årets början tillträdde Hans Maj:t, som ändtligen öfvervunnit dess långvariga sjukdom, åter sjelf riksstyrelsen. Det syntes att Hans Maj:t till en enskylt sinnesro hade tagit det parti att tåla och foga sig uti de omständigheter, som han ej förmådde att förekomma, hvarigenom han då så mycket vann, att den öfriga tiden af denna riksdagen utaf riksens ständer äfven inga konungen personellement rörande förtretligheter påtänktes och jämväl uti sjelfva riksdagsbeslutet för konungens räkning mycket underd. beröm och tacksägelser inflöto. Vid ryska hofvet begynte man nu med mindre återhåll betyga sin uppmärksamhet uppå de ifrån Sverige om dåvarande hågen för krig inlöpande efterrättelser. Uti februari månad yttrades det i synnerhet, då ryske fältmarskalkarne Münnich och Lascy voro på befallning i Petersburg att vara tillstädes vid öfverläggningarne, som plägades öfver den krigsoperationsplanen till nästa kampagnen, som med romerske kejsaren äfvenväl till den ändan till ryske hofvet afsände generalen Markis de Botta skulle koncerteras. Man tillböd kejsaren penningar i stället för hjelpsändningen och brukade till pretext, att man sjelf behöfde sina trupper till det ifrån Sverige till förmodande angrepp. Ehuruväl nu envoyén von Nolcken sökte vid tillfällen med goda skäl att visa ogrunden af de därom utspridde rykten, hvartill illviljare ej hade någon anledning, än den uti hvar fri nation vanliga och ej till förekommande olägenheten, att privat folk och ungdomen på värdshus och andra samqväm yttrade sitt tänkesätt, som regeringen likväl förmådde att altid hålla i sine skrankor; så androgs däremot landtmarskalkens vid början af riksdagen inför konungen å samtlige riksens ständers vägnar hållne tal och i synnerhet de då brukade ordasätten om ett *nesligt stillasittande*, kunnandes en sådan mans ord ej anses af så ringa värde, som annat privat folks utlåtelser. Därjemte fogade ryska hofvet åtskillige anstalter till defensive mått å finska sidan, som tillförene ej varit påtänkte, samt bidrog å sin sida alt görligt till den under franska mediationen påbegynte fredshandlingen med Ottomaniska Porten, hvilkens afslutande allenast berodde på de med romerske kejsaren till fastställande vilkor.

Alt detta gjorde likväl ingen den ringaste ändring uti fullföljandet af de mått, som den vid riksdagen rådande pluraliteten påsyftade. Om deras verkställande i framtiden trodde man ej

kunna göra sig med tillräckligt förtroende försäkrad, med mindre icke den länge omtalte förändringen i rådet förut kommit till stånd. Denna skedde också uti mars månad, då genom secrete utskottets genom pluraliteten och emot åtskillige dess ledamöters gjorde grundlige motsägelser fastställda betänkande till plena, sex riksråd, nämligen Deras Exc. grefvarne Bonde, Bielke, Hård, Taube, Bark och Creutz, utan föregången laga ransakning och dom, allenast för det uti generale termer anförde skäl, det riksens ständer ej kunde hysa förtroende till dem, blefvo ifrån deras rådsembeten entledigade med 2,000 plåtars pension årligen för hvardera. Uti deras och de innan riksdagen afgångne rådens ställe blefvo förordnade presidenten baron Åkerhielm, generalen baron Löwen, landshöfdingen baron Erik Wrangel, generalmajoren baron Rosen, justitiekanslern Nordenstråle, generalmajoren baron Adlerfelt, statssekreteraren baron Cederström, generalmajoren Sparre och hofrättsrådet Ehrenpreus.[1] Grefve Gyllenborg utnämndes till president i kansliet. I anseende till riksrådet Ehrenpreus ansågs af somlige dess val hafva varit föga enligt med regeringsformens 12 §, så vida man af den härtills vanliga praxin ej fattat något annat förstånd, än att till riksråd embetsmän åtminstone af generalmajors rang borde föreslås, eftersom i följe af bemälte § till det utskott, som väljer de till riksråd föreslående ämnen, ingen, som sjelf under valet komma kan, tagas bör. Men så har detta första prejudikat sedermera åstadkommit många flera och sålunda föranlåtit en annan uttydninpå berörde §:s förstånd.

Ibland de följder, som riksrådens licentierande förorsakat, var ej den minst skadlige, att till osämjans ökande inom nationen partierne med nya namn belades, hvartill Hans Maj:t konungen då gifvit anledning emot dess upsåt och fromma sinnelag; ty som Hans Maj:t en gång uti diskursen anmärkt den föga fermeté och drift, hvarmed bemälte riksråd uti deras goda och med lagen försvarlige sak blifvit af deras vänner souteneråde, så skall det hafva Hans Maj:t undfallit att nämna det de betett sig såsom nattmössor. Detta uptogs med särdeles bifall af det franska partiet, som gaf sig sjelf namn af Hattar, och med förklening ansågo Mössorna. De få oväldige i nationen, som äfven intet styrdes af någon partianda, men dock ej hade hug att formera ett tredje parti, som hade vid tillfällen kunnat

[1] Två riksråd äro uteglömda.

hålla jämvigten emellan de bägge andra och förekomma extremiteter, tilldrogo sig namn af kappuser [ɔ: karp-] och blefvo förnämligast synlige genom sitt stillatigande vid öfverläggningarne.

Däremot hade ock denna olyckliga ställningen den olägenheten med sig, att den så nödiga tystheten vid rådslagen intet kunde bibehållas. Landtmarskalken var väl i början af riksdagen påtänkt på tjenlige mått därtill och lät därom öfverlägga med grefve Horn, som för sin del fann det vid vårt regeringssätt aldeles omöjligt, emedan förfarenheten redan vist, att den af riksens ständer på 1727 års riksdag inrättade Beredningen förorsakat så mycken jalusi emellan vederbörande embetsmän, som blifvit antingen därtill dragne eller därifrån uteslutne, att jämväl den påsyftade tystheten därigenom lidit och man vid 1731 års riksdag funnit nödigt denna inrättning åter att upphäfva.

Grefve Tessin var likväl af en annan tanka och tog den precaution, att secrete utskottets betänkanden till Kongl. Maj:t angående utrikes ärendernes styrelse blefvo, förseglade med utmärkt tid, när de skulle upbrytas, till rådet aflevererade. Men oaktadt detta blefvo desse hemligheter kort efter riksdagens slut genom engelska hofvet utforskade och till Sveriges stora otjenst vid det ryske och andra hof kungjorde.

Denna märkvärdiga riksdag slöts ändtligen den 18 april och till att så mycket bättre stadga dess författningar blef fastställdt, att grefve Tessin, som undanbedt sig det honom ärnade riksrådsembetet, skulle till Paris afsändas likväl under pretext att där låta kurera sig för sina svaga ögon.

Uti Ryssland verkställdes kort därpå med mera drift och alfvare defensionsionsanstalterne å finska sidan medelst 30 nya galerers byggnad, Wiborgs fästnings reparation, hvarpå 4,000 man arbetade, så att den mot vintern skulle vara i stånd, att [ɔ: och?] genom drängars antecknande på landet och i städerne, hvilka i nödfall skulle uti fästningarne brukas, medan alla garnisoner därutom drogos till att formera armén i fält. Dessa mått sades i synnerhet tagas till att stilla kejsarinnans enskylta oro, som af fruktan för ett öfverfall från Sverige ärnade flytta hofvet till Moscva, hvilket hennes favorit, hertigen af Kurland, ingalunda fann sitt interesse tilldrägligt. Sedan man således satt sig i säkerhet för Sverige, resolverades ryska arméns afmarsch utur Ukraine genom Polen till Chozim. Med en art af bitterhet nämndes då jämväl om Sveriges under riksdagen mot Ryssland

betygade onda upsåt, hvilken tanka af engelske ministern på alt sätt tillstyrktes, ja, så att den kunnat bringa ryska hofvet att spela prevenire och ej lämna Sverige tid till dess utförande, i fall Rysslands tillstånd det då hade tillåtit. Genom envoyén Nolckens bearbetande blefvo likväl desse oroligheter saktade först genom den eclaircissement, som ryske envoyén Bestuchef hos grefve Gyllenborg sökte i anledning af 2:ne infanteriregementers transporterande från Sverige till Finland, då han i maj månad i ett långt samtal fick förnimma hvarjehanda goda skäl, som syntes bevisa Sveriges fredliga sinnelag; och för det andra att ryska hofvet lät försäkra sitt redebogenhet att åtaga sig bemedlingen i den emellan Sverige och England öfver den i Porto Nuovo på svenska kontoret föröfvade våldsamheten upkomne tvisten, i fall Kongl. Maj:t ville visa kejsarinnan det förtroende och henne därom anlita, hvilket förslag ock af Kongl. Maj:t antogs och skulle ordres därom till Nolcken med det första utfärdas. Där var också liknelse att genom hertigens af Kurland bemedling under hand Sverige genom negotiation kunnat erhålla någon fördel och Wiborg tillbaka, om vänskapen mellan bägge riken därigenom kunnat stadgas, till hvilken ända och efter den anledning, som hertigen gifvit, Nolcken fick befallning under den 6 juni, att nyttja de vid handen gifne tjenlige skäl, som för Rysslands och hertigens interesses skull kunde styrka till goda förståndets återställande på berörde sätt.

Men i detsamma tilldrog sig den oförmodade bekanta händelsen med major Sinclairs mord, hvarefter sakerne alt mer och mer råkade i den belägenheten, som ändtligen utbrast i ett uppenbart krig. Alla liknelser voro att hvarken ryska ministèren, nämligen hertigen af Kurland och grefve Osterman, och mycket mindre kejsarinnan haft någon den ringaste del däruti eller gifvit någon befallning därtill, hvilket förutan de så af ryska kejsarinnan sjelf, som af dess ministère emot Nolcken därom gjorde förklaringar äfvenväl uti ryska hofvets till dess ministrar vid utrikes hof aflåtne cirkulärbref på det kraftigaste betygades. De sannolikaste efterrättelser gingo därpå ut, att fältmarskalken Münnich af eget bevåg kommenderat en officerare med manskap efter Sinclair och att officeraren, sedan han ej hunnit honom i Polen, af ett blindt och oförnuftigt nit öfverskridit sina ordres medelst dess dödande. Ryska hofvet har altså efteråt gjort sig däruti delaktigt genom det, att det, tvärt

emot sine gifne förklaringar, ej gjort det ringaste steg till att på fältmarskalken eller på officeraren beifra en utan ordre begången så gruflig gerning. Till detta ryska hofvets stillatigande torde kanske det återhåll hafva gifvit anledning, som å Sveriges sida brukades, att ej allenast icke det ringaste hafva svarat på förbemälte ryska förklaringar, ej heller genom sin minister låtit det ringaste andraga om denna händelsen, utan hållit en kallsinnig tystlåtenhet däröfver, samt under den 7 september aldeles förbjudit envoyén Nolcken att vid alla tillfällen på alt sätt undfly sig däröfver att utlåta. Eljest hafva somlige velat skylla framlidne Sinclair för mycken ovarsamhet, som tilldragit honom denna olyckan, i det att då han i största tysthet och under annat namn uti sitt pass afrest ifrån Stockholm, han icke allenast i Hamburg, utan ock på resan genom Polen gjort sig kunnig och röjdt genom otidigt tal sin ovilja emot Ryssland, utan ock vid sin återkomst ifrån Konstantinopel till Kaminiec uppehållit sig en hel dag vid polska posteringen vid Starabowa hos kronfältherrns generaladjutant, öfverstelöjtnant Hohendorff, samt logerat uti ett hus gent öfver ryske generalmajoren Darefskys quarter, hvilken genast fått spaning om honom och föranstaltat om dess fasttagande. De undersökningar, som så väl uti Schlesien med romerske kejsarens samtycke af Kongl. Maj:ts ombud, som uti Sachsen af konungen i Polen anställdes öfver de vid detta mord förefallne omständigheter, bestyrkte att gerningen var skedd af ryske officerare och hade ingen annan verkan än att några veckor därefter den af framlidne majoren Sinclair ifrån Konstantinopel medhafde depeschen blef till svenska postkontoret i Hamburg, ehuruväl upbruten, dock oskadd på obekant sätt aflevererad och till Stockholm afsänd, hvaribland det vigtigaste var konung Carl XII:s till sultanen gifne originalförskrifning på en million piastrer.

Det å Sveriges sida öfver denne händelse hysande missnöje tillät intet att nyttja densamma till att fullfölja och mogna den af ryska ministèren förut yttrade planen till en med Sveriges fördel till åstadkommande närmare sammansättning bägge riken emellan, hvartill Ryssland vid detta tillfälle hade varit så mycket mera benäget, som det sjelf föreslog medlet därtill, om Sverige ville invitera Ryssland och romerske kejsaren till accession till Sveriges med Frankrike slutne traktat, hvilken negotiation förmentes bäst genom den då till Petersburg förväntade

franske ambassadören markis de la Chetardies ministère bringas till stånd, hälst som Frankrike nu äfven verkligen såsom mediateur åtog sig fredsunderhandlingen emellan kejsaren och Ryssland samt Ottomaniska Porten.

Men däremot togs utaf pluraliteten i rådet ett otidigt steg efter det andra. Förutom de redan i denna sommar till Finland öfversände 2 regimenter infanteri resolverades att i höst ännu dit öfversända 6,000 man, hvilket ock lyckligen verkställdes. Besynnerligt var, att detta beslut ej blifvit förut med Frankrike koncerteradt, hvilket sedermera emot andra hof låtit förklara sig intet haft någon del däruti. Kallsinnigheten och förbittringen å Rysslands sida tog ännu därigenom mera till, att samma dag, då det ärhöll kunskap om bemälte svenske till Finland ernade transport, tillika tidning inlopp om ryska arméns seger emot turkarne vid Chozim, samt om liknelserne till en snart därpå till förmodande fred med Porten, hvilken också d. $^{18}/_{7}$ september och inom 8 dagar efter den emellan romerske kejsaren och Porten den 1 ejusd. tecknade freden, aldeles emot svenska ministèrens uträkning under Frankrikes bemedling och genom dess vid Porten vistande ambassadörs, markis de Villeneuves nog misstänkte och tvetydiga förhållande kom till stånd. Härtill kom ännu, att oaktadt denna konjunkturens omskifte och de vänliga af ryske ministèren gjorde föreställningar och tillbud att icke allenast kontramandera de till Petersburg ifrån andra orter redan kallade regimenter, utan ock garantera Finland till Sverige contra quoscunque, samt därtill förskaffa ännu flera makters garanti, ifall Sverige ville låta afstanna med den nu till Finland ärnade transporten, hvarvid ännu andra för Sverige nyttige och hederlige vilkor kunnat erhållas, Sveriges ministère likväl alt sådant utslog och däremot soutenerade den för riket så kostsamme, men i sig sjelf så mycket onödiga demonstrationen, som icke allenast i förtid ett ondt upsåt emot Ryssland vistes, utan ock ingen hemlighet i Sverige kunde hållas angående anstalterne till anläggningen, i följe hvaraf ryska hofvet var till pricka och långt bättre än svenske dåvarande ministern därom underrättadt samt vann öfverflödig tid att taga mått däremot.

Å Sveriges sida gjordes väl i november någre försök att vinna hertigen af Kurland. Men de steg, som Nolcken därtill gjorde, voro utan all verkan, emedan hertigen icke allenast kort förut uppå ridbanan uti åtskilligas närvaro med häftighet emot

Nolcken yttrat sig om Sveriges onda upsåt mot Ryssland samt eljest utan försyn offentligen vid tillfällen med bitterhet nämnt därom och om Rysslands rättmätiga missnöje däröfver, utan ock grefve Osterman rent ut emot Nolcken förklarat, det om han ock en hel dag talade, han aldrig kunde öfvertygas att icke Sverige hyste ondt upsåt emot Ryssland, hvarföre Nolcken då betygade, att det vore bäst att sådane ämnen ej måtte omtalas tills vidare, åtminstone till den uti Petersburg förväntade franske ambassadörens markis de la Chetardie's ankomst.

Uti ett sådant mellan bägge hofven iråkade sakernes förvirrade tillstånd, ankom ändtligen bemälte ambassadör den 16 december emot middagen till Petersburg. Efter de stränga ordres Nolcken hade fått att söka honom straxt vid dess ankomst, gifva honom del af alt hvad som uti negotiationen emellan bägge hofven föregått, handla i alt de concert med honom samt att så vida på visst sätt stå under dess förmynderskap, att emot dess mening ej göra något steg i anseende till Sverige, verkställtes desamma noga, hvilket uti den visite Nolcken honom uppå anmälande förut samma eftermiddag kl. 3 honom på tjenligt vis gaf tillkänna. Förutom vanliga politesser och ambassadörens förklaring om dess på befallning hysande ömma upmärksamhet uppå Sveriges interesses befrämjande vid ryska hofvet syntes dess förhållande i begynnelsen föga svara emot den förväntan svenska ministèren därom hade emot Nolcken betygat, ty 1:o) ansåg ambassadören Sveriges senare upförande emot Ryssland såsom en verkan af svenska nationens vivacité, den ministèren i Sverige likväl torde finna medel att moderera; 2:o) att han fann nödigt att öfvermåttan menagera sitt umgänge med svenske ministern under sken att således kunna vara hvarandra gagneligare och 3:o) att han intet något specielt om sin instruktion angående Sverige yttrade under pretext, att grefve Tessin allenast 2 dagar innan dess afresa ifrån Paris dit ankommit och altså ej haft tillfälle att ännu konferera med franska ministèren, varandes ambassadören anvist att korrespondera med grefve S:t Severin, som snart skulle vara i Stockholm tillbaka. Besynnerligt var ock, att hr Chetardie under sex månaders vistande i Petersburg aldrig nämnt ett ord emot ryska ministèren om Sverige af orsak att han trodde sig böra afbida att å ryska hofvets sida man skulle begynna att emot honom först därom nämna, hvilket likväl ryska hofvet ingalunda fann vara sitt spel.

(Forts.)

Vinland och Vinlandsfärderna

AF

EMIL SVENSÉN

Studier over Vinlandsreiserne. Vinlands Geografi og Etnografi af GUSTAV STORM. (Ur Årböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1887.)

America not discovered by Columbus af R. B. ANDERSON. Chicago 1874. (I dansk öfversättning: Amerikas første Opdagelse. Köbenhavn 1886.)

Att Amerikas fasta land varit sedt och besökt af nordiske sjöfarande fem hundra år förr än Columbus landade vid Guanahani, det är i historien om vår jords utforskande en företeelse af så märkeligt slag, att det icke må väcka undran, om den öfvat ett slags trollmakt öfver spanande forskares sinnen allt ifrån den tid, då en nyvunnen kännedom om de isländska fornsägnerna gjorde den mera allmänt bekant. Försök att utreda de spörsmål och lösa de gåtor, som därmed äro förenade, hafva för den skull icke saknats; och mot dem, som velat draga hela saken i tvifvelsmål, hafva så kraftiga och tungt vägande skäl blifvit anförda, att de länge sedan äro bragte till tystad. Uti C. C. Rafns stora sammelverk *Antiquitates Americanae* (1837) är allt hvad den gamla litteraturen meddelar om nordbornas Vinlandsfärder sammanfördt på ett ställe; och de af Rafn i detta verk uttalade åsigter hafva allt sedan dess varit bestämmande för den allmänna meningen rörande Vinland. Den omständigheten, att åtskilliga uppenbara misstag hos honom blifvit uppvisade, och att en del förment nordiska minnesmärken i nordöstra delen af Förenta Staterna visat sig vara af ett helt annat och vida yngre ursprung, har icke rubbat det i det hela välförtjenta anseende hans verk åtnjutit. Med det hemlighetsfullas

vanliga dragningskraft har emellertid Vinlandsproblemet ideligen lockat till nya lösningsförsök, som varit krönta med mer eller mindre framgång.

De två arbeten rörande detta ämne, hvilka gifvit anledning till föreliggande uppsats, äro af helt och hållet olika slag. R. B. Anderson, den förutvarande amerikanske ministern i Köpenhamn och äfven känd såsom utgifvare af en populär handbok i nordisk mytologi, gör visst icke anspråk på att vara en banbrytande forskare, som riktar vetenskapen med nya uppslag. Han vill endast gifva en klar och lättfattlig framställning af de resultat, hvartill forskningen rörande Vinland på hans tid kommit eller trott sig komma. Han står därför ej inne för alla de hypoteser han framfört; och skulle han själf kommit med några nya, må det ej vara honom för strängt tillräknadt. Uppburen af det nyvaknade intresse för Amerikas forntid, som följde med firandet af den stora republikens hundraårsminne 1876, har hans bok i sin ordning kraftigt bidragit till att i Amerika vidmakthålla det intresse för Vinlandsfärderna, som gifvit sig uttryck i resandet af ett monument i Boston öfver den förste Vinlandsfararen Leif Eriksson. Lägges därtill, att hans framställning är enkel och flytande och allt igenom bär prägeln af den vanliga amerikanska hurtigheten, så är allt det bästa sagdt, som låter sig sägas om hans bok.

Helt annorlunda rustad går till sitt värf den andre här ofvan nämnde författaren, prof. Gustav Storm i Kristiania. Det är öfverflödigt att här påminna om de äldre arbeten och undersökningar rörande Nordens fornhistoria, hvarmed han gjort sig ett namn i den vetenskapliga verlden; blott det må sägas, att äfven här återfinnes den kritiska skärpa, inför hvilken man måste böja sig, äfven där man ej kan i allo gilla de resultat, till hvilka han velat komma. Hans nyktert pröfvande granskning är egnad att skingra många oklara drömmerier; och är det än icke utan ett visst vemod man inför denna kritik nödgas slå af ej så litet på de höga tankar man kan hafva hyst rörande Vinlandsfärdernas betydelse, så får man trösta sig med, att han gifver en fastare mark under fötterna, där man hittils haft att röra sig på idel gungflyn. Och det förringar icke värdet af hans arbete, att det oaktadt ännu mycket återstår att utreda i dessa frågor, som ännu länge torde skänka forskaren sysselsättning och hufvudbry.

Strax från början vänder sig förf. mot den utgångspunkt, från hvilken man vanligen velat bestämma Vinlands läge. Härvid har man utgått från det ställe i Flatöbokens *Grœnlendingaþáttr*, som angifver dagens längd i Vinland, där det heter: *Meiri var þar jafndœgri enn á Grœnlandi; sól hafdi þar eyktarstad ok dagmálastad á skamdegi*, — där var mera jämndager än på Grönland; solen gick där på kortaste dagen upp vid *dagmål* och ned vid *eykt*. Kunde man nu angifva hvilka tider på dygnet, som menas med *dagmál* och *eykt*, då hade man i och med det samma lärt känna kortaste dagens längd på det besökta stället och därmed äfven dess polhöjd. En mängd tolkningsförsök hafva framkommit, som ledt till så olika resultat som 59° och 41° nordlig bredd. Rafn har bestämt sig för det senare, och därmed kommit att förlägga Vinland till nejden af Cap Cod och Rhode Island, där det ock nu på hans auktoritet allmänt anses hafva varit beläget. Storm underkänner alldeles denna tolkning; och vid sin egen undersökning af hvad som menas med *eykt*, kan han ej komma till något mera bestämdt resultat, än att stället icke må sökas nordligare än 49° 55′, men väl sydligare — ovisst huru långt. På denna väg låter det sig alltså icke göra att bestämma Vinlands läge.

Utan att vilja bestrida det negativa resultat, hvartill förf. sålunda kommit, må dock ett par ord tillåtas rörande ordet *eykt*, hvarpå det här vid lag kommer an. Enligt Rietz' svenska allmogeordbok förekommer ordet *ökt* flerestädes i våra landsmål, antingen i betydelsen af *arbetsstund* (vanligen mellan vissa måltidstimmar), eller ock i betydelsen af en *mellanmåltid* mellan middag och kväll. Att *äta ökt, hålla ökt* betyder då det samma, som i andra landsmål är kändt under namn af *merafton* eller *aftonvard*. Vi känna ej något ställe inom den isländska litteraturen, der ordet *dagmál* skulle betyda en måltid om förmiddagen, eller det samma som vårt svenska *dagvard*, men en sådan betydelse af ordet synes dock ligga synnerligen nära till hands och hafva goda etymologiska skäl för sig. Det skulle alls icke förvåna, om våra isländske stamfränder hållit bättre reda på sina måltidstimmar än på sina astronomiska tidsbestämningar; och en visserligen mera prosaisk, men sannolikt mera trogen öfversättning af stället i fråga vore kanske följande: *Solen går där (i Vinland) upp vid dagvardstid och ned vid meraftondags.*

Att af en sådan tolkning icke mycket är att vinna för bestämmande af Vinlands läge faller af sig självt.

På andra vägar måste alltså detta sökas. Vi kunna här ej följa förf. på den granskning af de skriftliga källorna, hvari han till den ändan ingår. Blott det må varda sagdt, att han efter en sidoblick på Adam af Bremen — den älste som omnämner Vinland, och hvars vitsord särskildt därför är af vigt, — går öfver till de isländska sagornas framställningar. Af de två hufvudkällorna, Erik Rödes saga (vanligen kallad Thorfinn Karlsefnes saga) och Flatöbokens Grœnlendingaþáttr, gifver han afgjordt företräde åt den förra, hvadan den senare med sin fabelaktiga utsmyckning äger vitsord endast där bådas uppgifter kunna bringas till enhet.

Härmed kommer han emellertid till resultat, som äro betydligt stridande mot den vanliga framställningen. Af de vanligen uppräknade Vinlandsfärderna återstå endast Leif Erikssons tillfälliga upptäckt af Vinland (som förlägges till år 1000) och Thorfinn Karlsefnes misslyckade kolonisationsförsök (förlagdt till åren 1003—1006). Bjarne Härjulfssons, Thorvald Erikssons och Freydis' Vinlandståg förvisas däremot helt och hållet till sagans område. Thorvald och Freydis voro med på Karlsefnes stora tåg, och berättelsen om deras egna färder har uppkommit i senare tider genom missförstånd. Det samma torde enligt vår mening vara fallet med Bjarne Härjulfsson, i hvilken vi vilja se samme man som Bjarne Grimulfsson, hvars tragiska slut väl bidragit att varaktigt hugfästa hans minne. Efter Karlsefne vetes intet försök vara gjordt att återfinna Vinland, förr än den grönländske biskopen Erik Gnupsson 1121, drifven af from omvändelseifver, drog att söka det, för att där förkunna den kristna tron. Det var under den katolska kyrkans storhetstid, då korstågsrörelsen nyss begynt och påfvedömet på höjden af sin makt närde verldsstormande planer att lägga alla jordens folk under korsets välde. Men biskop Erik lär med lifvet fått umgälla sitt heliga nit; intet förtäljes vidare om hans färd, och det är all anledning att han blifvit borta på hafvet, utan att nå sitt mål. Med honom ändas också Vinlandsfärdernas historia.

Den är icke lång, ej häller lysande; och verkligheten svarar icke mycket mot hvad fantasien lofvat sig. Ej bättre varder det vitsord våra gamle nordbors vetgirighet och forskningslust sålunda erhåller. Allt detta torde dock hafva sina orsaker; men innan

vi komma till dem, må vi följa förf. vid hans utredning af Vinlands läge.

Som bekant upptäckte nordborna på hinsidan Grönland tre olika land, som de kallade Helluland (stenlandet), Markland (skogslandet) och Vinland. Då man velat förlägga Vinland till Nya Englands kuster, har det ock varit nödigt att söka Markland så långt sydligt som i Nova Scotia och Helluland på Newfoundland. Storm, som förkastar den uppgift om dagarnes längd, hvilken förut ansetts bestämmande för Vinlands läge, och som vid sin undersökning låter leda sig af helt andra förutsättningar, kommer vid sin jämförelse af hvad sagorna mäla om de olika landen till den åsigt, att Helluland bör sökas på Labrador, Markland på Newfoundland och Vinland ej längre mot söder än i Nova Scotia. Då hvarken åt uppgifter om väderstreck eller dagsresor full tillit kan skänkas, varder undersökningen mycket vansklig; och dess säkraste stöd är nog att hämta i hvad som meddelats om växt- och djurverlden i de nya landen, framför allt det vildt växande vin, hvaraf det fått namn. Här visar det sig tydligt att den vilda drufvan endast kunde plockas i landets södra del; och en af färdmännen, jägaren Thorhall, gifver i ett kväde ett särdeles slående uttryck åt sin förargelse att ej, som han väntat, få släcka sin törst i vin. Det är alltså vid vinrankans nordliga växtgräns vi befinna oss; men denna kunde redan kort tid efter det landet åter blifvit upptäckt visas gå genom Nova Scotia.

Ett bevis för att Vinland borde sökas sydligare har man trott sig finna i de »självsådda hveteåkrar», som nordborna där funno och som redan Adam af Bremen omnämner. Man har nämligen velat göra troligt, att med det självsådda hvetet skulle menas majs, och majsen växer på kusten ej längre i norr än till 44°, eller ungefär midt emot Nova Scotias sydspets. Men Storm anmärker, att det självsådda — således icke odlade — hvetet ju omöjligen kan vara majs, då denna aldrig anträffats vildt växande; och för öfrigt är majs ett allt för egendomligt sädesslag att af de skarpsynte nordborna ens kunna förväxlas med det för dem välbekanta hvetet.

Denna del af förf:s framställning förefaller synnerligen slående. Något mera tveksam är han vid bestämmandet af den folkstam, hvartill Marklands och Vinlands infödingar, skrälingarne, äro att hänföra. Han är emellertid mera böjd att hålla

dem för indianer än eskimoer; och skulle de alltså varit förfäder till Newfoundlands och Nova Scotias numera utdöda indianska befolkning. Denna har visat sig tillhöra de svaga, kraftlösa stammar, som så ofta återfinnas på afsides belägna öar och halföar, där kampen för tillvaron ej gått så hårdt fram öfver dem, och kunde således ganska väl göra skäl för namnet skrälingar, som nordborna tillade dem.

Gent emot öfriga sägner om förmenta Amerikafärder ställer sig förf. mycket skeptisk. I hvad som förtäljes om det hemlighetsfulla, bortom självfva Vinland belägna *Hvitramannaland* eller *Irland hit mikla* kan möjligen dölja sig en återklang af uppfångade skrälingars berättelser om sina grannland; men dessa berättelser hafva sedermera blifvit uppblandade med andra, som peka åt helt annat håll. I de »hvite män, som ropade högt och buro framför sig stänger med flikar» ser han ett förvissnadt minne om processioner af kristne, mässande präster i ornat. Det är alltså tal om ett kristet land, som därtill står i fortfarande sjöförbindelse med Irland. Äfven om man ville tänka sig som möjligt, att ett irländskt nybygge någon gång skulle uppstått på Nordamerikas östkust och sedan fallit i glömska, och att dess inbyggare förgätit sin tro och sitt språk och gått upp i den inhemska befolkningen, så kunde väl ändå ett så pass betydande samhälle icke undgått att lemna efter sig skönjbara materiella minnesmärken. Storm vill i stället förlägga detta de hvite männens land eller det Stora Irland till — Island självft, där ju irländske munkar bofäst sig långt före de norske landmansmännen.

Med all aktning för de skäl, som för denna mening förebringas, torde dock äfven en annan möjlighet böra tagas i betraktande. Storms uppfattning nödgar honom att anse framställningarne om Storirland för alldeles ohistoriska; men denna stränga dom torde väl böra uppskjutas, till dess det visat sig alldeles omöjligt att historiskt förklara dem. Det vore ju icke sannolikt att från det af nordbor ofta besökta Limerick en sägen kunnat spridas sådan som den om Are Mårsson, hvilken på 980-talet skulle kommit till Storirland och där blifvit kvarhållen och döpt, i fall med detta Storirland menats det då ännu hedniska, men för irländarne ingalunda okända Island. Bättre vore då att här tänka sig något land längre i söder, men i Europa, hvarom isländingarne haft nog ringa kännedom att misstyda hvad

de i Limerick därom fått höra. Af hvad som säges om landets läge i vester och sex dagsresor från Irland lär intet kunna slutas, så mycket mindre som här är tal om ett skepp, som af stormar drifves till en okänd kust. En bättre ledning vinnes däremot af en uppgift i den romantiska framställningen i Eyrbyggjasaga om Björn Breidvikingakappi, som gått i landsflykt från Island, men vid 1030 påträffades af sin landsman Gudleif Gudlaugsson i ett okändt land, dit denne på färd från Irland blifvit stormdrifven. I denna berättelse vill äfven Storm finna en återklang af hvad som förtäljes om det stora Irland; och äfven dess skildring finner han ohistorisk, då hvad där säges om män, som sitta till häst och bära svärd, alls icke passar in på Amerika, Men det heter, att då Gudleif och hans män kommo till det främmande landet, tycktes dem som folket *snarast* talte irländska. Enär de ju skulle kommit från själfva Irland, där de haft köpfärd i Dublin, kan denna uppgift ej gärna innebära, att språket *var* irländska, som ju alltid någon af dem borde tänkas förstå, men däremot väl närbeslägtadt med det irländska tungomålet. Härmed vore sålunda antydt, att Gudleif kommit till ett annat land *med keltiskt språk.* Detta land kan ej vara Skottland eller vestra England, som isländingarne kände väl till; men då återstår intet annat keltiskt land än *Bretagne*, som ju också ligger tillräckligt fjärran, för att ett minne därifrån i tidernas längd kunnat förtona i sagans dunkel. Således återstår ännu alltid en möjlighet att berättelserna om Storirland kunna äga historisk grund; men i sådant fall bör detta land sökas i Bretagne.

Genom språklikheten kan äfven namnet *Irland hit mikla* finna sin förklaring, utan att man behöfver tänka på irländska kolonier. Hvad åter namnet *Hvitramannaland* vidkommer, skulle vi vilja framkasta en gissning till benäget öfvervägande af dem det vederbör. Detta namn har i den nordiska sagan ett motstycke i *Blakmannaland* (de svarte männens land), som man försökt lokalisera än i Blekinge, än i Valakiet o. s. v. Nu förekommo på Irland under vikingatiden de geografiska benämningarne *Fingaill* och *Dubhgaill* såsom namn på tvänne områden, skilda genom floden Liffey på östkusten; och af dessa namn betyder Fingaill de hvite, Dubhgaill de svarte männens land. Det förra lär motsvara de norske, det senare de danske vikingarnes besittningar på Irland; och det kunde väl vara förtjent att af sakkunnige utredas, huru vida det är dessa namn, som gå

igen i de liktydiga nordiska sagonamnen Hvitramannaland och Blakmannaland.

Den intressanta undersökningen afslutas med en öfverblick af de mer eller mindre trovärdiga uppgifter, som föreligga om färder, hvilka under senare tider skulle företagits till Amerika. På goda skäl bestrides, att Columbus vare sig genom Adam af Bremen eller under någon färd till Island skulle fått kännedom om Vinlandsfärderna, — en förmodan, som i öfrigt redan är tillräckligt vederlagd genom det inkastet, att om Columbus hört talas om Vinland, skulle han naturligtvis styrt sin kosa mot nordost uppåt polartrakterna. Alldeles för sträng synes oss däremot den dom, som Storm fäller öfver Zeniernas berättelse om Frislanda. Låt vara att deras framställning blifvit bragt i oreda genom den yngre Zeno, som tydligen alls icke förstått, hvarom fråga var, så är därmed icke sagdt att all möjlighet försvunnit att bakom hans förvirrade berättelse skönja den ursprungliga af hans båda ättemän. Och äfven om det visar sig, att deras skildring delvis möjligen kan passa in på Grönland, men däremot icke på Amerikas fastland, så följer däraf för ingen del, att den i och med det samma skulle vara förvisad till de vanliga skepparhistoriernas område. Fast mera tro vi, att bakom denna berättelse, särdeles i hvad den afser de frisiske fiskarenas färder till Estotilanda, Engroneland och framför allt Drogio, dölja sig nya uppslag i en riktning, som man hittils minst af allt tänkt sig, men som det skulle föra oss alldeles för långt från vårt ämne att här närmare utveckla. Till dessa frågor, som väl tarfva sitt kapitel för sig, torde vi vid lägligt tillfälle återkomma.

* * *

Härmed skulle vår granskning egentligen vara förd till slut. Men ämnet är så rikt, de uppslag det erbjuder, så lockande till nya kombinationer, att det väl må tillåtas oss att ännu något dröja därvid.

Bland de försummade tillfällen, hvarpå de nordiska folkens historia är så rik, är det väl intet enda, där utsigten till en stor framtid för dessa folk blifvit så lättsinnigt bortkastad, så jämmerligt förspild, som det, då upptäckten af en ny verld rent af kastades för dess fötter, men lemnades obeaktad åt glömskan.

Det är en tacklös möda att bry sin hjärna med hvad som skulle blifvit följden, om det eller det skett eller icke skett här i verlden. Men det kan ej hjelpas, att tanken är färdig att svindla inför de synvidder, som öppna sig, om man föreställer sig, att nordborna fullföljt sina upptäckter i hvad skalden kallat »Landet fundet og försvundet», och om de låtit dessa upptäckter åtföljas af eröfringar. Och det må väl vara värdt att fråga sig, hvad orsaken månde vara till den oförlåtliga slöhet, som lät sådana utsigter ligga obegagnade och föredrog att spilla sitt öfvermått af kraft i gagnlösa inbördes fejder i hemlandet, under det en hel verldsdel på hinsidan hafvet låg öppen för starka armar och modiga viljor.

På denna fråga har Storm egentligen ej inlåtit sig. Han nöjer sig med att uttala den förmodan, att orsaken till uppgifvandet af Thorfinn Karlsefnes kolonisationsförsök torde böra sökas i de stridigheter bland hans män, hvartill kvinnorna gåfvo anledning. Framställningen af dessa stridigheter har i Grœnlendingaþáttr blifvit betydligt utsmyckad och förknippad med Freydis' namn, och det på ett sätt, som inför efterverlden varit ganska menligt för hennes goda namn och rykte. Erik Rödes dotter och Leifs syster framstår där såsom en riktig furie, ett kvinligt vidunder, hvars ondska är så starkt färglagd, att den slår öfver i det rent löjliga. Inskränker man sig åter till det korta uttalandet i den äldre berättelsen, får saken ett helt annat utseende. Där säges endast, att »den tredje vintern — — — — delade sig männen mycket i partier, och var det för kvinnorna; de ogifte männen ville förgå sig mot dem som hade hustrur, och uppstod däraf den största oro». Det är lätt att tänka sig, att ett par gifta kvinnor, ensamma på en främmande kust midt ibland en flock af orolige sjöbussar, nog kunde blifva ofredade då och då. Freydis skildras här som en kvinna af det storrådiga kynne man så ofta möter i sagorna; och det faller sig helt naturligt, att hon vid en möjlig förolämpning skulle uppträda som sin egen äras läkarinna. Att hon därvid icke gick så alldeles blödigt till väga, det är väl troligt, och i så fall fullkomligt enligt med tidens anda; och om det gått dem illa, som velat förgripa sig mot henne, må de väl inför efterverldens dom ligga ogilde. Men om hennes sätt att gå till väga kan man ej sluta annat, än att hon skickat sig så, som en ärbar husfru i ty fall egnar och anstår.

I hvad fall som hälst kunna de stridigheter om kvinnorna, som oroade Karlsefnes nybygge, icke ensamt räckt till att afskräcka andre att träda i hans fotspår. Att antaga motsatsen vore att allt för mycket underkänna äfventyrslusten och dådkraften hos de nykristnade vikingasönerna. Icke för ty blef Karlsefnes försök det enda, som sagan känner. Det måste då ha varit mäktiga hinder, som afskräckt andra från att följa honom efter. Kanske att nyare koloniers historia i detta fall kunde ha ett och annat att lära oss.

Några få dagar förr än Christoval Colon nådde målet för sin vågsamma färd, hade han på inrådan af sin underbefälhafvare gjort en ändring af sin kurs från vest till sydvest, Denna obetydliga ändring hade till följd, att han landade på Guanahanis korallö i stället för på Floridas södra landtudde. Utan denna kursförändring, — menar Alexander v. Humboldt, — skulle spaniorerna kommit att befolka Förenta Staterna och ej Mellanamerika; och den Nya Verldens folkkarta skulle haft ett helt annat utseende.

Mot denna åsigt uppträder en annan stor etnolog, den för tidigt bortgångne Oskar Peschel. Spaniorerna — säger han i sin *Völkerkunde* — sökte guld, och hvar helst de funno det, dit styrde de sin färd, lika godt hvar de först landat. »Öfver spaniorernas guldtörst ha redan många uppbyggliga saker blifvit skrifna; men om de ej gått efter guldets spår, hade aldrig nybyggen bortom Atlanten kunnat uppstå redan vid femtonde seklets slut. Alla åkerbrukskolonier, som fransmän och engelsmän i sextonde århundradet sökt grunda på Förenta Staternas kust, ha bokstafligen gått under genom hunger. Afskurna från hemorten, där redan en delning af arbetet var genomförd, måste nybyggarne, sedan de förtärt de från Gamla Verlden medförda förråden, nödvändigt sjunka ned till de röda infödingarnes ståndpunkt, om ej deras behof blifvit fylda genom ständigt ny tillförsel hemifrån. Sådan tillförsel betingade dock hög betalning, då öfverfarten till Nya Verlden ännu var förenad med svåra faror. Med brödsäd läto sändningarne då ej täcka sig, ty den kunde ännu ej bära frakten öfver hafvet. Däraf kom det ock, att Nya Verldens äldsta rena åkerbrukskoloni, Virginien, vid 1600-talets början först kunde blomstra upp, då en fraktvärd bytesvara blifvit funnen i tobaken. Tobaken och kanske pelshandeln har Nordamerika närmast att tacka för, att dess sam-

hälle nu är af angelsachsiskt ursprung. Om Canada förut var rent franskt och ännu är halffranskt, har ett annat naturens alster skulden därför. Vid och kring Newfoundland ligga otroligt rika grund för torskfiske; men torsken lönade redan vid 1500-talets början en atlantisk öfverfart, då den redan i medeltiden måste hämtas från Island. Nordfranske fiskare, som gifvit Cap Breton sitt namn, besökte årligen Newfoundland allt ifrån 1503. Från dessa väl kända farvatten upptäckte Jaques Cartier därefter Lorenzofloden; och i hans kölvatten hafva fransmännen kommit till Canada. För att en första bosättning skall slå rot, behöfves en värdefull bytesvara; men har den väl en gång rotfäst sig, då växer den som senapskornet i evangelium».

Så långt Peschel. Ur denna hans framställning, som rent af blifvit grundläggande för uppfattningen af koloniers utveckling, kunna vigtiga slutsatser dragas angående skälen för Vinlandsfärdernas upphörande; och hvad som annars blefve oförklarligt, faller sig då ej svårt att fatta. Hufvudskälet är då det enkla men afgörande, att Vinland måste saknat någon värdefull bytesvara, som kunnat hålla ett nybygge uppe i dess begynnelse, eller att i allt fall någon dylik ej blifvit af nordborna upptäckt. Ett dyrbart trädslag, som enligt sagan eftersöktes af Karlsefne, och hvars art ännu ej låtit sig bestämmas, lär härtill icke lämpat sig. Har Vinland därtill legat inom ett område, där sädesodling ännu i dag är föga gifvande, kan ej häller däraf mycket varit att vänta för ett nybygges bestånd. Men en underlig ödets skickelse har velat, att i dess omedelbara närhet en outtömlig rikedomskälla stod att finna, som nordborna endast behöft sträcka ut handen för att bemäktiga sig, men som gått dem alldeles obeaktad förbi. Det är nämligen en ren omöjlighet att de nyss omnämnda torskbankarne öster om Newfoundland med sin oerhörda rikedom på lefvande menniskoföda skulle lemnats åt sitt öde, om de väl en gång blifvit upptäckta. Ett motsatt antagande står i uppenbar strid med den menskliga naturen, där den det allra minsta höjt sig öfver djurlifvet, och är alltså i fråga om våra raske nordbor fullständigt uteslutet. Väl är det ett ofta återkommande nordiskt lynnesdrag att lemna de största naturliga rikedomar obegagnade, att rent af snafva öfver dem och dock låta dem ligga orörda, till dess en annan, som bättre sett sig för, kommer och tager upp dem; men så djupt är dock begäret efter vinni[illegible]t i menniskosinnet, att ett dylikt fall här vid

lag måste anses fullkomligt otänkbart. Det är ändå underligt nog, att den äfven vid sjelfva kusten betydande fiskrikedomen ej mer än som skett, väckt de nykomnes uppmärksamhet. Väl är det sagdt, att de för sitt fiske förstått begagna sig af tidvattnets vexlingar, i det de vid ebb gräfde grafvar i hafsbrynet, hvari fisken vid flodtid samlade sig; men om Newfoundlandsbankens skatter måste de ha förblifvit i okunnighet. Härmed är ock ett indirekt stöd vunnet åt Storms antagande, att nordbor endast två gånger besökt Vinland. Ju oftare de stält sin kosa dit, dess större hade sannolikheten varit för dem att träffa på torskbankarne. Då Cabot 1497 återfunnit Newfoundland, dröjde det ej längre än sex år, eller till 1503, innan de nordfranska fiskareflottorna började rikta sin färd åt detta håll.

Hade nordborna lika väl förstått att göra sig djupets skatter till godo, då skulle kanske i detta nu både den Nya Verlden och den Gamla haft ett annat utseende. Men så skedde icke. Vinland var och förblef ett ogästvänligt land, hvars hemligheter väl kunde sätta inbillningen i rörelse, men som hvarken syntes bjuda ära eller byte åt äfventyrslystne vikingar eller vinningskäre köpmän.

Men ej nog härmed: var det en ringa belöning, som väntade vågsamme Vinlandsfarare, så voro däremot de faror, som hotade dem under färden, så mycket större. De sjöfarare, som dristeligen styrde rätt ut på öppna hafvet under sina färder mellan Grönland och Norge, i stället för att försigtigt leta sig fram utefter kusterna, så länge det lät sig göra, stodo väl icke till att afskräcka genom mindre märkliga vågspel. Men ett oblidt öde ville, att den del af hafvet, som de hade att befara för att från Grönland komma öfver till Vinland, i självfva verket var och ännu är det farligaste och svåraste farvatten i hela Atlantiska oceanen.

Ute i hafvet, mellan Nova Scotia och Newfoundlandsbanken, ligger den lilla obetydliga ön *Sable Island* (Sandön). I våra dagar har den blifvit sorgligt ryktbar genom den olycksdigra sammanstötning, som den 14 augusti 1888 i dess närhet egde rum mellan oceanångarne *Geysir* och *Thingvalla*. Men redan långt före detta hade den ett ondt rykte bland sjöfarande för den mängd skeppsbrott, som hvarje år timade i dess farvatten; och mången rask sjömans ben hvitna där mellan spillror och strandvrak, under det hafvets bränningar årligen rifva ned i

djupet stora stycken af sandbankarne vid dess kust. *Hafvets kyrkogård* är det namn hvarunder den lilla ön är mest känd; men den är blott den farligaste punkten inom ett vidsträckt område, där väldiga naturkrafter kämpa med hvarandra på ett sätt, som blott på få ställen af vår jord finner sitt motstycke. Det är värmens och köldens makter, hvilka från en tid långt bortom menniskans uppträdande på vår jord äro stadda i en oupphörlig brottning, där fullständig seger aldrig vinnes. Från nordvest, från Baffinsviken och de öar, som blifvit så ryktbara genom en Ross, en Franklin m. fl., kommer den kalla Labradorströmmen och för med sig massor af jättelika isberg, ofta flera tusen fot i utsträckning, hvilka bringa död och fördärf åt den olycklige seglare, som förirrar sig in bland dem. Men från sydvest, från Floridasundet och Mexikanska golfen, kommer Golfströmmen med sina varma vågor den till mötes. Och mötet är icke fredligt. Skilnaden i värme mellan hafvet invid kusten och Golfströmmens vatten är i juli månad 15° C., i januari ända till 25° C. och gränslinien mellan Golfströmmens vackert azurblåa vatten och det kallare grönaktiga vattnet är stundom så skarp, att man kan med ögonen se, huru skeppet lemnar det ena och sticker kölen i det andra. När isbergen nått denna ödesdigra gränslinie, smälta de ned med hast och störta med hiskligt brak till sammans, lemnande efter sig en fällning af sten och grus, som de burit med sig från polens granskap, och som nu årligen bidraga till att höja de förenämnda bankarne, där torsken går till i oräkneliga stim. Men af den smältande isen bilda sig dimmor, som lägra sig öfver banken och svepa den i ett aldrig glesnande töcken; och det är detta töcken, som gjort dessa farvatten så ytterst fördärfbringande för sjömannen. Så har kampen mellan värme och köld fortgått i oändliga tidrymder; men en ringa ändring i den kalla strömmens lopp, ett obetydligt hinder satt i dess väg, skulle göra det möjligt för Golfströmmen att breda sig ut öfver väldiga sträckor af Nordhafvet och sprida värme och sommarluft, där nu is och köld herska i obesegradt majestät. Det har varit de praktiska amerikanarne förbehållet att inse den omätliga vinst deras land skulle skörda af ett dylikt värn mot isens välde; och deras lärda tidskrifter dryfta sedan flera år ett förslag att genom en fördämning vid Belle-Isle-sundet mellan Labrador och Newfoundland utestänga en gren af den kalla strömmen, som nu faller Golfströmmen i flanken och tvin-

gar den att solfjäderlikt sprida sig ut öfver Atlanten. Kunde dess vågor sålunda i hela sin massa komma de nordliga världstrakterna till godo, skulle omätliga landvidder, som nu året om ligga täckta af snö och is, öppnas för den menskliga odlingen, utan att, som man befarat, Europas klimat däraf skulle lida det minsta.

Sådan var den led, som Vinlandsfararne hade att färdas. Det är knappast möjligt, att så egendomliga naturföreteelser som de här skildrade, hälst då deras framträdande var förknippadt med allvarsam lifsfara, skulle undgått äfven medelmåttigt skarpsynte iakttagares blickar. Och det visar sig vid en närmare granskning, att de ej häller förblifvit obeaktade af våra nordiske äfventyrare.

Under det Helluland hos den senare medeltidens isländingar flyttades allt längre mot norr och i deras sagor är ett hemvist för troll och vidunder, synes den uppfattningen allt mera utbredt sig, att Vinland går ut från Afrika. I ett geografiskt fragment, som ursprungligen lär härstamma från 1100-talet (infördt i *Antiquitates Americanæ* sidd. 290—293) fogas härtill den anmärkning, att »om så är, då faller uthafvet (verldshafvet) in mellan Vinland och Markland». Endast Vinland, men icke Markland, än mindre Helluland, vore alltså att hänföra till Afrika. Detta uttalande finner, enligt vår mening, förklaring genom ett märkligt ställe i det geografiska utkast, som är kändt under namn af *Gripla* (*Antiquit. Amer.* sidd. 293—296), där det heter om de land, som ligga bortom Grönland: »*Furdustrandir* heter ett land; där är mycken frost, så att det icke veterligen kan bebos. Söderut är Helluland, som kallas Skrälingaland. Dädan är kort väg till Vinland det goda, som många mena går ut från Afrika. Mellan Grönland och Vinland är *Ginungagap*, som går ur det haf, hvilket heter *Mare Oceanum* och omgifver hela jorden.»

Hvilket värde, större eller mindre, man än vill tillägga denna urkund, och oafsedt den i ögonen fallande oriktigheten med Furdustrandir, hvarmed eljes menas en del af Vinlands kust, så kvarstår här ett uttryck att lägga märke till; och det är hvad som säges om Ginungagap. Detta ställe låter sig näppeligen förklaras såsom frukt af någon slags geografisk konstruktion, och kan därför ej gärna annorledes fattas än såsom ett bevaradt minne af någon benämning, som Vinlandsfararne verk-

ligen användt om något af dem befaret vatten. Men i så fall måste en förklaring gifvas, hvarför det allbekanta mytologiska namnet här blifvit upptaget. Vanligen föreställer man sig, att detta namn blifvit gifvet åt det sjutiofem svenska mil breda inloppet till Baffins- och Hudsonsvikarne mellan Grönland och Labrador, som man på väg till Vinland först hade att fara öfver. Men om det mystiska urtidssvalgets namn blott skulle beteckna en mycket bred hafsarm, kunde det ju med lika godt skäl ha gifvits t. ex. åt hafvet mellan Norge och Island. Utom dess visar framställningens ordning, att Ginungagap är att söka på ett annat ställe. Namnet är anfördt näst intill självfva Vinland och i ett sammanhang som visar, att därmed åsyftas samma »uthaf», som enligt en nyss anförd källa »faller in» mellan Markland och det till Afrika hänförda Vinland. Lemnas nu de afrikanska funderingarna därhän såsom ett foster af medeltida halflärdom, så kvarstår som yttrandets kärna, att namnet Ginungagap tillades den del af hafvet, som låg mellan Markland och Vinland, alltså mellan Newfoundland och Nova Scotia.

Återstår då att se till, hvarför just detta namn kunde egna sig för just denna plats. Det jordiska Ginungagap måste för sitt namn ha att tacka någon vigtig kännetecknande egenskap, som det hade gemensamt med det mytiska. Om det senare veta vi, att där möttes kölden från Niflheim och hettan från Muspelheim, och att ur deras sammanstötning de första urtidsväsendena frambragtes. Men vid dessa kuster drabba köldens och värmens makter samman i hafvet såsom aldrig annorstädes inom de farvatten, som lågo inom gränsen för nordbornas kunskap. Väl kunde de i hafven kring Island se kalla och varma strömmar mötas, men ej på långt när efter en så storartad måttstock. Detta naturunder måste alltså förefallit dem fullkomligt omöjligt att på annat än öfvernaturligt sätt förklara. Namnet Ginungagap synes nästan förråda hos dem, som gåfvo det, en skygg aning att de här, vid den kända verldens yttersta gräns, nalkades till högre makters verkstad.

Men om således detta namn, för att tillfredsställande förklaras, förutsätter kännedom hos nordborna om Golfströmmens möte med den arktiska strömmen, så måste de äfven kommit till en mycket känbar erfarenhet af de faror, som i denna nejd då som nu hotat de sjöfarande med död och undergång. Under det Golfströmmens heta vågor väckte till lif den föreställningen, att

man befann sig i det varma Afrikas granskap, måste de oupphörliga faror, hvarmed töcken och isberg hotade, afskräcka äfven de modigaste, helst om ingen stor belöning vinkade dem, som företogo den vågsamma färden. Därför var det så få, som nådde fram till det nya landet; men kanske voro de flere, som likt biskop Erik Gnupsson aldrig vände åter från sin färd för att förtälja hvad de upplefvat.

Att de faror, som hotade på vägen till Vinland, icke förblifvit okända, därom finnes emellertid äfven ett annat mera direkt intyg, som likväl för sin rätta uppfattning fordrar kännedom om dessa farors verkliga beskaffenhet. I Örvar Odds saga, en äfventyrssaga från 1300-talet, hvars fabelaktiga hjelte liksom fordom Odyssevs eller Argonauterna ständigt är stadd på irrfärd kring jordens alla haf, förtäljes bland annat huru han, under det han letar efter en dödsfiende, som han jagat från det ena fabellandet till den andra, äfven kommer till »Hellulands obygder». Det heter där, att de seglade till Grönlandshaf och i sydvest från landet, då Odds son Vignir, som på mödernet var af jätteslägt och sålunda förfaren i trollens hemligheter, begärde att få segla förut och visa vägen. »Den dagen sågo de två klippor komma upp ur hafvet. Odd undrade mycket däröfver, och de seglade mellan klipporna. När dagen led, sågo de en stor ö. Odd lät där lägga till. Vignir sporde, hvartill det skulle tjena. Odd bjöd fem man gå i land och leta vatten. Vignir sade det var onödigt och förbjöd någon från sitt skepp att gå med. Men när Odds män kommit på ön, var det ej länge, förrän ön sjönk och de alla drunknade. Ön var vuxen med ljung ofvantill, och de sågo den ej komma upp mer. Försvunna voro ock klipporna, när de sågo ditåt. Odd undrade mycket därpå och sporde Vigner, huru detta kom till. Vigner sade — — Det är två hafsvidunder; ett heter *Hafgufan*, det andra *Ljungbak*, som är den största hval i verlden, men Hafgufan är det största vidunder, som är skapadt i sjön. Det är hennes natur, att hon slukar både män och skepp och hvalar och allt hvad hon når. Hon är under vattnet vid dagskiften, och då hon skjuter upp hufvudet och nosen, är det ebb. Sundet, som vi foro igenom, var mellan hennes käftar, nosen och underkäken voro klipporna, som syntes Eder i hafvet. Men ön, som sjönk, var Ljungbak». Vidare tillägger han, att vidundren voro sända af Odds fiende till att förgöra dem alla, men att han sjelf passat på tiden att segla

mellan Hafgufans käftar, innan hon riktigt kommit upp ur hafvet.

Med alla sina vidunderligheter må denna saga för öfrigt lemnas i sitt värde; men förestående skildring innebär med all säkerhet ett från Vinlandsfärdernas dagar bevaradt, om än fördunkladt minne af de farligheter, som på denna led voro att utstå. Ordet *gufa* öfversättes af Fritzner med *Rög*, *Damp*, och Hafgufan, som här tyckes smält samman med föreställningarna om hafsormen, skulle alltså ursprungligen varit liktydig med hafsrök, hafsdimma. Vi ha sett, att sådan dimma icke saknas på vägen till Vinland. Beskrifningen på Hafgufan passar ypperligt till ett par dimhöljda klippor, som vid flodtid stå under vatten, men vid ebbtid äro synliga öfver hafsbrynet, och som ännu vid ebbens början lemna fri genomfart åt skeppen, men längre fram, då hafvet står lägst, räddningslöst krossa dem med man och allt mellan sina käftar. Bekanta äro de ytterligt skarpa växlingar, som tidvattnet vid dessa kuster visar; i Fundy Bay på andra sidan Nova Scotia är skilnaden mellan hög- och lågvatten ända till 70 fot. I Ljungbak åter känner man lätt igen ett af dessa farvattens jättelika isberg, som på sin af sten och grus betäckta yta visar spår af polarverldens knappa växtlighet, men som vid ebbtid stannar på en hafsbank och, kanske under inverkan af Golfströmmen, plötsligt faller i spillror. Mot slika faror voro nordborna ej förberedde och hade därför svårt att vakta sig för dem, innan de väl blifvit varskodde. Men att klippor och isberg efter tre hundra år hunnit förvandlas till hafsvidunder är icke mer än man rimligtvis kunnat vänta sig, allra hälst i en skildring af det slag som Örvar Odds saga. Att fantasien redan långt tidigare börjat befolka dessa fjärran landsändar med vidunder, det visar redan framställningen i Erik Rödes saga om en enfoting, af hvilken Thorvald Eriksson får sin bane.

Må hända skulle dock ej farorna på vägen räckt till att afskräcka från färden desse käcke vikingar, som tusen gånger sett döden i hvitögat, om ej en annan makt kommit till och lagt hinder i vägen. Det finnes en sådan makt, som ej ens den modigaste vågar trotsa, och det är *vidskepelsen*.

Det är sagdt, att Leif Eriksson vardt väderdrifven till Vinlands kust år efter Kristi börd 1000. Det var alltså vid det stora *aldarmót*, då ett årtusende slutade och ett annat tog vid. Men med hvarje årtusende, så troddes det, gick en stor verldsålder

till ända; och bland de kristna folken var den tron allmän, att under loppet af år 1000 skulle verlden förgås och yttersta domen komma. Denna tanke hade under det tionde århundradet fylt folkens sinnen med fasa; och forskare af mycket hög rang ha velat spåra dess verkningar ända upp i Nordanlanden. Så har det uttalats, att den affattning, som de urgamla nordiska myterna om verldens ursprung och undergång vid denna tid erhöllo i Völuspá, icke blifvit utan inverkan af den kristna tanken om verldens nära förestående slut. Vid en tid då sinnena voro mättade med fantasier öfver de yttersta tingen, och då alla gamla myter om verldsförstöring och verldsförnyelse måste vakna till nytt lif, var det alltså, som Leif Eriksson fann det nya landet. I en verldstrakt, där redan Grönlands upptäckt vidgat gränserna för nordbons geografiska vetande, måste redan detta land med sina aldrig smältande isjöklar förefalla såsom en med outforskade hemligheter uppfyld trollverld; och i ett haf, uppfyldt af ständigt nya och hittils okända faror, måste hans upptäckt varit väl egnad att fylla sinnena med en vördnadsfull bäfvan. Nu voro folken väl beredda att mottaga de underbara sagor, som hastigt torde spridt sig om huruledes Leif den lyckosamme bortom den kända verldens gräns funnit en afbild af Ginungagap, af det mytiska urtidssvalget, där Niflheims och Muspelheims makter voro stadda i en evig brottning, och huru han än längre bort funnit ett land, der själfsådda åkrar växte liksom på den nya jord, som Valan såg höja sig ur verldsbranden.

Det är en ständigt förnyad erfarenhet, att hvarje folk, som vidgat området för sina geografiska kunskaper, äflas att i de nya landen se sina forntidssagor förverkligade, att dit förlägga platsen för sina gudars och hjältars bragder, och att där återfinna de underland, om hvilka deras forntida sångare siat. Allt ifrån den tid, då helleniske sjöfarande på Italiens vestra strand sökte efter trollmön Circes ö, och till den tid, då de spanske upptäcktsfararne i Floridas urskogar spanade efter den eviga ungdomens källa, ser man denna företeelse åter och åter upprepa sig. Ej hade det då varit underligt, om våra nordbor i de tider, då världens slut med hvarje dag var väntadt, i det nyfunna landet bortom världshafvet hade sett en hägring af Valans nya jord; — ej underligt då, om han, som i själfva det isiga Grönland infört kristen tro och bragt de gamle gudarne på fall, om Leif den lyckosamme själf förefallit dem lik en ny Leiftraser, som i

det nya landet skulle varda stamfader för ett lyckligare slägte. Men ur den oklara blandning af kristna och hedniska föreställningar, som då rådde, framgick alltid ett med visshet, och det var, att det förde ofärd med sig att i otid blicka in i gudarnes dolda rådslag. Lika visst som den tron, att man vesterut skulle komma allt för nära till paradisets granskap, utgjorde ett af hufvudhindren för Columbi upptäcktsfärd, lika sannolikt är det att nordborna midt ibland allt det nya och underbara, som de i Vinland och dess nejder sågo, skulle tro sig försatta i öfvernaturliga makters närhet, och däraf läto sig afskräckas att framtränga vidare i de okända landen.

I hvad fall som hälst förblef Vinland outforskadt, och vägen dit blef snart förgäten. Helluland blef i tidernas längd ett hemvist för troll och jättar, hvars namn väl kunde sätta inbillningskraften i rörelse, men icke lockade till nya upptäcktsfärder. Där jagade Örvar-Odd, som förut är sagdt, med oförsonadt hat efter sin dödsfiende, från hvars möte han hvarje gång gick med nya förluster, Där öfvade Haldan Brönufostri och andra den sentida sagans hjeltar sina äfventyrliga bragder mot klippornat heloch halftroll. Dit förlades skådeplatsen för allt flera af forntidsverldens mytiska bragder, under det medeltidens halflärdom fördjupade sig i klyftiga spekulationer öfver verldens nordliga delar. Då uppstod föreställningen, att Helluland bildade den landfasta förbindelsen mellan Bjarmaland och Grönland, måhända under inflytelse af tillfälliga besök, som vikingar eller fiskare gjort vid Novaja Semlja eller Spetsbergen. Och lika väl som mytens Ginungagap återfunnits, där den kalla och den varma strömmen blandade sina vågor i hafvet, lika väl kunde längre i norr, där Örvar Odd i sin dödssång kväder om *Hellulands hrauns ubygdir*, den kalla Labradorströmmen med sina ismassor te sig för fantasien såsom de *Elivågor*, som med sina svala böljor skilde Midgård och Jotunhem från hvarandra. Gömdt var alltså icke glömdt; men till Vinland återvände ingen mer.

Och så sannade sig orden, som skalden lägger på den gamle Björn Asbrandssons läppar, då han af sina bortdragande landsmän är lemnad ensam i det främmande landet:

> Jeg ser i ånden, Loke sig forbandt med Ran
> At spærre veien for det modige kæmpeverk.
> Ja, Udgards fæle drømmetrold, Uvidenhed

I tågedamp med tætte slør for øinene
Indhyller raske forsæt du. Erindringen
Fra dette tog forsvinder uden virkning. Snart
Ved ingen mer, at her er land, som venter ham.

Fem hundrade år skulle det dröja, förrän det funna och försvunna landet blef funnet på nytt. Men då hade nordborna försuttit sin rätt. Då var det andra förbehållet att plocka Vinlands drufvor och skörda dess själfsådda åkrar.

Strödda meddelanden och aktstycken.

En plan till Norges besittningstagande 1689.

Det är bekant att förhållandet mellan Sverige och Danmark under förra hälften af år 1689 var så spändt, att en brytning tycktes vara nära förestående. Kongressen i Altona, som skulle afgöra tvistefrågorna — de gälde hertigens i Holstein ställning — fortskred endast långsamt med sina arbeten, och under tiden vidtogos i Sverige rustningar både till lands och sjös. Ett fiendtligt inbrott söderifrån, af lüneburgska och svenska trupper, hotade Danmark, och Karl XI förberedde från Sverige ett angrepp både med flottan och hären. Man räknade särskildt på en holländsk flotta. Det var då, som danskarne slutligen den 20 juni 1689 helt och hållet gåfvo efter. Under dessa krigiska utsigter, när spänningen var som störst och utbrottet dagligen kunde väntas, insändes till regeringen följande betänkande om Norges tillstånd och utsigterna att kunna bemäktiga sig detta land. Det har sin märkvärdighet icke minst genom sitt ursprung. Det krigiska aktstycket, som vittnar om en icke obetydlig skarpblick, förskrifver sig nämligen från en skolman, logices och physices lektorn i Göteborg *Elias Parnovius.* Han hade blifvit som krigsfånge förd till Norge 1676, vistades där omkring ett år, men lyckades sedan undkomma. Han gjorde Magnus Gabriel De la Gardie en muntlig relation om sina iakttagelser och blef med anledning däraf utaf denne rekommenderad till ett stipendium regium vid Upsala universitet. Han blef 1686 lektor i Göteborg, slutligen uti historia; dog 1708 såsom utnämnd domprost i Åbo. Han synes ha åtnjutit stort anseende och hölls enligt en sagesman för »allvetande» på grund af sina stora insigter. Vältalare berömde ock hos honom ett »rarum ingenium» och en »inusitata eruditio».[1]

* * *

Stormechtigste Konungh
Allernådigste Herre.

Iblandh andre E. Kongl. Maj:ts trogne undersåthare, som widh ett så fahrligt uthseende till ett instundande swårdt krig medh Cronan Dannemarck torde af ett redeligit zele till fäderneslandetz wällfärdh Eders Kongl. Maj:t deras trogne och oförgripelige tanckar om Norska

[1] Skarstedt, Göteborgs stifts Herdaminne, s. 915.

wäsendet uthi underdånighet föredraga, drister och jag i förtröstan på Eders Kongl. Maj:tz wanlige högst prislige nådh ned för Eders Kongl. Maj:tz fötter desse få rader om samma rikes tillståndh aller underdånigst nedleggia; hwilcket tillståndh att erfahra migh tillfälle min egen olycka har gifwit, när jagh i begynnelsen af förledne kriget 1676 widh Wennersborg af dhe Norske blef tillfånga tagen, och såsom cartellet då redan icke war oprettat, och elliest migh ingen ranson, som den ingen tiänst under Eders Kongl. Maj:tz militie hafft, wiste att wenta, i ty nödgades jag, effter sahl. Öfwerst Lieutnantens Lillies, som ock fången war (sic), inhemptat kundskap om fiendens macht och företagande, och wid fallande lägenhet komma deste snarare öfwer åth fäderneslandet. Detta mitt opsåtth främjade lyckan, så att jagh effter 6 weckors fängelse af Öfwerst Lieutnanten för Bergenhus regemente Christian Holberg under thes compagnie till munsterskrifware wardt antagen, wistades medh honom in till juhltidhen i fält, då han tillåtelse fick att resa till sitt hem i Bergen och der till påska förblifwa. På denne resan togh han migh medh, hwarigenom jag icke allenast en stor del af landet fick besichtiga, utan och, then långa tiden jag i Bergen war, giöra mig om denna ortens och hela länetz beskaffenhet bätter informerat. Något för påska lades samma regemente ifrån Hedemarken, ther ted sitt winterqwarter hade, i Christiania till gvarnizon in till pingst, då det med dhe andra till Moss och Fredrichsstad sig sambla och sedan till march in åth Båhus län måste upbryta. Här kom jag omsider öfwer Qwiström bro åth fäderneslandet lyckeligen öfwer, sedan jagh något öfwer ett år i Norje warit. Hwad jag altså hela denne tiden dels af egen förfarenhet, dels flitigt effterfrågande om hela Norjes macht och interesse hade förstådt, det alt uptächte jag uti diupesta wördnat sahl. kongl. Drott sens De la Gardies höggrefl. Excellen:cie, såsom högbem:te herres recommendatorial till Upsala Academiæ här copialiter bifogat, wittnar. Men såsom samma relation merendels mundteligen skiedde, och tiderne igenom andre conjuncturer nu itt fast önskeligare utseende hafwa, har fördenskull af närwarande fäderneslandetz willkor mine tankar, dåck oförgripeligen och uti aldradiupeste underdånighet, dristat upsättia, huru och genom hwad anstalt Norjes rike inom en kort tidh kunde inkrächtas, hwar gud elliest tächtes desseinen lyckel. giöra; hwarmed och korteligen berättas skall om Norjes macht och natur i anseende till land, fästningar, fålk och deras humeur, jämpte den stora förmån Eders Kongl. Maj:t och Svärige af en sådan conquest hade att weta.

Norjes rike, så wida thet thessa tider Danmark tillhörer, deles i fölliande lähn: ytterst i nord är Wardehus lähn, så kallat af slottet Wardehus, som på Wardöen ligger, af hwilken öe länet och slättet sitt nampn hafwa; här under lyda Lapparna och hela Norlanden, lerer och denna orten något interesse hafwa af den stora navigation, som Ängeland och Hålland giöra här förbi åth Archangel i Ryssland. Dernäst är Trondhems län, som itt stycke in i then långa Trondhems viken berättas hafwa itt castell sedan anno 1660 upbygdt.

I sudwäst ifrån Trondhem är Bergenhuslähn och slott; en rik och stor stadh, hafwer ytterst i inloppet af wiken, som Bergerwåg kallas, och omkring hwilken staden bygd är, på norre sidan slottet, strax uthför des muhr på samma sidan skantzen Swahusborg [Sverres-], och något westenföre på en holma en liten festningh, som och Holmen kallas. På söder sidan om wiken är skantzen Nordnäs twers öfwer slottet, och något högre oppå berget en liten skantz Fredrichsborgh, dock äre dessa alle så wäl som sielfwa slottet mycket förfallne. Sielfwa staden är innanföre uthan wall, har 5 capital kyrkior, föruthan slottz kyrkian och hospitalet. Uthi denna staden drifwa Hansestäderne, som sine boder på garpebryggan (Tyskar kallas här efter gambla nordskan Garpar) uthe på wägen bygdt, en träffelig stor handel och underhålla hela Norlanden. Länet, hvilket jag till meste delen igenom rest, ligger emellan faslige höga fjällar, och mehrendels omkring wikar och på öer, är rikt af sitt fiskeri, skiöna fiällgångar och myckna skog. Then bästa och närmaste lande wägen emellan Agershus och Bergen är öfwer fiället genom Wälders, en province af Stafwanger län, och Löerdalsören, dherifrån måste man för bergen skull siöledes resa 18 stora mil igenom Sogerfylki (!). Nest detta lähnet och åther i söder wäst är Stafwanger, ett rikt landh af sitt fiske, skogar och laxe rike strömmar; uthi detta länet är staden Stafanger, fästningen Flekeröen på en holma uthi en öfvermåttan wäll belägen hambn, uti hwilken innerst i wiken staden Christiansand är belägen. Denne hambn såsom han icke långt är ifrån Näset, den wästerste udde på hela Norje, så kan man här oppasse alla dhem, som antingen willia åth öfwer siön eller förbi nordåth.

Nermast hit, och söder ifrån the andre länen är Agershus lähn, dhet folckrikaste och största i Norge, men icke så fiskrikt som dhe andre, är merendehls fruchtbardt i synnerhet på Hedemarcken, Hadelandh och Toten, hwarest och bönderne i hela Norje bäst byggia sine gårdar. Thetta lähnet hafwer många städer, såsom: Sken, Bagnäs, som elliest af åen, som i genom flyter, kallas Dramen, Tönsberg (des slott, som i ruderne synnes, säges uthi kong Erich den 14:des tidh wara nedskutit), Christiania; uthi förstaden är gamble Opslo; slottet Agershus in widh stadhen, begge befäste, hafwa sitt watten genom rännor långdt uthifrån stadhen, Moss, en skön lastplatz medh träwarur, Fredrichsstadh, som fast är. Hall med slottet Fredrichsstein. Skantzar här i länet äro på Hedemarken Winger, i Wiken åth Hall Sponwiken. Elliest är i detta länet nordwäst ifrån Cristiania ett rikt silfwerbergh, jämbwähl och ett järnebruk, som doch mäst sitt jären förarbetar till ungsplåtar.

Alla desse lähnen i Norje hafwa stor handel och siöna inkombster af sine träwahrur, smör, fisk, hudar, nötter (?) och trahne, men i synnerhet staden Bergen, om hvilcken i ett ordsprock säges: Det handlas mehr en dag i Bergen än ett halft åhr i Kiöpenhamn, hwilcket der af kommer, att hela Norlanden 2 gånger om åhret med några hundrade jachter förer tidt sin fisk, och deremoth hemptar ifrån Bergen kläde, lärefft, miöhl, malt, win och åtskilligt uthlänskt

öhl, håller och denne stadhen Grönlandz Companiet, och Islandz fahrer, hwaraf märckias kan hwad öfwermåttan stor tull allenast af denne orten åhrligen faller. När man då räcknar dher till tullen af dhe andre månge last platzar, räntorne af landet och inkombsten af be:te bruken tillika medh koppargrufwan i Trondhems län, så sluter man lätteligen, att öfwer militiens underhållande och estatens aflöhning en stor summa penningar af Norje ju årligen må läggias i danske skattkammaren.

Militien till häst och fot, såsom hon förledet krig war och elliest ständigt är inrättat, är af Trondhems, Stafwangers och Ackerhus lähner 1 regemente ryttare, 1 regemente dragoner; infanteriæ af Trondhems lähn 1 regemente, af Bergenhus lähn 1 reg.; desse äro dhe bäste och durachtigste regementen i fält; af Stafwanger lähn 1 reg:te, af Ackerhus lähn 3 reg:ten infanterie, neml. Lillemarcks, Hedemarcks och Follungs, det som omkring Fredriksstadh, Moss och Hall ligger, en esqvadron wärfvade slottz soldater à 500 man, kallas effter tyskan geworbne, hwilke nu berättas till ett helt regemente wara stärkte; några compagnier feurröhrer eller friskytter.

Arten af Nordska nationen är öfwer alt wäl disponerad till krigs actioner, men dher emot simpel och dum; ty så som här inge riksdagar hållas, hwarigenom dhen ena bonden underrättas om den andras tillståndh, och sällan främmande igenom landet resa, så weth och bonden intet mehra, än det, som passerar i then bygden, han bor, hwarföre ock denne nation snart tror hwad han hörer och af sine, som något anseende hafwe, lätteligen låter uphissa sigh, men twert om låter mycket snarare alarmera sig, såsom dhet skiedde anno 1677, då öfwerst Bretzholtz med ett ringa manskap intog blockhuset i Strömstadh och Norrbaggarne, som dher innelågo, fick till fånga, då straxt gick ett sådant gny och fruchtan öfwer landet, att och dhe, som bodde i fiällarne och nordan fiälls, bäfwade. Wållar och mycket den dumheten, att de [ej] komma längre fort, uthan embeten besättas mäst af Danske och Jutar. Blefwe alt så thenne nationen tillika på åthskillige ställen alarmerat, torde man snart bringa honom till hörsamhet. Elliest är Norska adelen mycket af sig kommen så i medel, som i anseende hos bonden, att han föga ting skulle med honom kunna uthrätta. Gref Güldenlew är den endaste, som denne nationens affection i denne tidhen har wunnet. Öfwersterne och officerarne äro mäst uthländningar, der till med achta dhe nordska språket icke så wärdigt att de excercera soldaterne der på, uthan på tyska, hwilket och spiller allmogens goda willia emoth dhem. Hos bonden har landzfogdarne och prästerne mäst witzordh, så att man gement säger: prästen är fahr och fogden är husbonden.

Nu hvad förmon Eders K. M:t och cronan Swerje af detta riket hade att wenta, är oräkneligt; ty föruthan den fasta och sköna situation, som Norje medh Swerje giöra, hwars lika i hela wärlden icke är att finna, så egde E:s K. M:t siökusterne och dhe otalige hamner i westerhafwet öfwer 300 milar, och kunde å then sidan af

Norje en så considerabel flotta inrätta, hwartill folket, som arbetsampt och styfft är och af siöen sig mäst närer, ganska wäl artes, att Sverige dymedelst hela Europa blefwe formidabelt. Ehuru wäl Norje för des berg, siögar och skogar skulle gemenligen af hvar och en, som här om discurerat, hålles för oöfwerwinnerligit, hälst emedan swenska wapnen långa tidher tillbaka föga här emoth hafwa uthrättat, så kommer likwäl andra ordsaker emellan än ortens situation, som gifwa Norjet et så stort och härligit nampn, som äro först at man icke med alfwar har sökt att giöra sigh landzorten kunnog öfwer allt, och the, som om en sådan ting bäst skulle weta att dömma, hafwa hellre åstundat se Franckrike och Italien än thetta hårda och steniga Norje; den andra ordsacken är, att så offta de Swenske äro falne in i Norje, är dhet skiedt allenast till landz och intet tillika till siös, uthan hwilket Norje wäll är och blifwer oöfwerwinnerligit; dy skiönt en armée af 20 000 man rychte hit in, som dock i denne trånga bygden icke skulle finna underhåld och swårligen få ifrån Swerje tillförsel, så voro henne intet mögel:t gå längre ifrån denne orten än in i Åckershuslähn, och dock icke dher på alla stellen. Men till Bergenhus lähn, och vesterst i Stafwangers lähn är en landmilitiæ ogörligt att komma.

Och i fall Norrbaggarne i felt icke äro dhe Swenske swars goda, så är them lätt draga sigh tillbacka till sina fiällar och berg, dher wi då måste wända igen att sökia dhem, och här är them, såsom i sitt landh, icke så swårt af sine egne få undsättning, men dheras fiende twert emoth hungrat och uth travallierat nödgas medh nesa gå tillbacka, så som nogsampt af dhe åthskillige inbråth, som i konungh Erichs tidh skedde, är att märckia. Om jag therföre torde mine enfalldige tanckar oförgripligen opsättia och wisa then anstalt, som af ohrtens beskaffenhet och E. K. M:tz aliance med Staterne af Holland nu emoth Norje inrättas kunde, så hoppas jag ock i den fulla förtröstan lefwer innan en kort tidh få se thetta stora landet under Eders Kongl. Maj:tz wälde bracht wara, hvartill sielfwa tidhen sådan lägenhet öpnar, hwars like för Swerie hafwa warit jag alldrig läset eller hört. Ty såsom the mächtige republiqver Ängelandh och Holland, ehuru goda wänner the ock äro, icke gärna se Eders K. M:t ock Swerje i Westerhafwet så mächtige blefne och ty inthet högre lära söckia än emellan Nordiske cronorne freden conservera, så äro the nu mehra både i allianeer och förbund med E:s K. M:t som och elliest sielfwa i krigs beswäret så fördiupade, att dhe för sitt interesse skull moste bibehålla med Eders Kongl. M:t och Swerje all förtrolighet. I anseende på ett sådant Swerjes tillståndh kunde emoth Danmark den diversion giöras, att tå (?) hufwud arméen, ifrån Swerije ofwersändt, uthur Pommeren in i Holsten och Jutland gorde infall, emoth hwilken hela Danske machten sig måste wännda, torde dhe, när dhe än ingen apparat emoth Norje försporde, som de dhe ock elliest uthi tanckan äro, att Swerje redan en leda fått åth Nordske krigen, kalla några regementen öfwer ifrån Norje, hwar genom armeen strax å den sidan swagare wordo; Men i

fall så intet skedde, så är dhet fullkommeligen att föruthse, att the sin macht ju lähre emoth gräntzen och wid Fredrichsstadh sammandraga, antingen till att gå hit öfwer eller wid Swinesund hindra wår armees inbråth åth Norje, under hwilket alarm wore rådeligit hafwa en auxiliair flotta ifrån Hollandh wid handen, som neder rychte att conjungera sigh medh Eders K. M:tz flotta (hwilcket alldratroligast woro för them), kunde intaga medh all nödwändig behör 4 eller 5000 man i Marstrandh, och i faveur af en godh sunnan windh innan 2 eller 3 dagar wara i Fleckeröen, och sedan i Bergen, hvilcka importante ohrter snahrare kunde ehröfras än rychtet der om till theras armeer komma, hvarigenom 2:ne stohra lähn uthi Eders Kongl. Maj:tz händer utan stor manspillan i en hast råckat måtte, hwilcke af dhen angelägenhet äre, att them föruthan Eders Kongl. Maj:t sent till sitt ögnemärcke, hela Norjes inkrächtande, komma skulle. Ty staden Bergen och lähnet, dher dhe, uthan till siös, oss aldrig disputera kunna, förmåhr nästan hela detta kriget nära, är och i thenna ena stadhen hela Norlandhen wunnen, som henne föruthan omögeligen kan subsistera. Trondhemes boerne (så framt någor wille invända att the Norlandens wälfärdh kunna antaga) äre af then oförmögenhet, att them omöjeligit faller så många tusende oppehålla. Fleckeröen är så för sin situation som stora och skiöna hamn hela Norjes wårdetorn, som granneligen kan hän ifrån märckia hvem som ifrån Sundet åth Norje sigh ährnade; kunna och Marstrandh, Warberg och Giötheborgh medh caprande mächte ting hindra Norska och Danska correspondencen. Hvad danske succursen till Norje widkommer, så måste antingen Danmarck med hela flottan komma Norje till undsättning, eller medh en del, hvilket senare icke uplupe uthan action med hollandske flottan, som ifrån Fleckeröen sitt rum borde i acht taga; och synnes omöjeligit, at dhe Swerje uthur dhe fordelar, dhe innehade, kunna i sådant tillfälle drifwa; men skulle hela danska flottan söckia nordiske siökusterne, så woro icke troendes att Eders Kongl. Maj:tz flotta ther wid stilla lågo. Denne diversionen ser för Danmarck så farlig uth, att the en mächtig flotta derigenom tordhe sättia i sticket. Emoth Ackershus lähn kann jembwäl icke ringa till siös uthrättas, men mehr med galleijor och skärbåtar, än genom största örlogsskeppen, hwilcka præparatorier å thenne sidan högst nödige äre, ty thesse följjandes arméen å sidan i siön kunna från Kosteröarne, genom gode kunnskaper, ther som högst angeläget är, fatta många treffelige resolutioner, nu på skantzen Sponwiken, nu på staden Christiania och slottet Agershus, som här ifrån i en rätt linia nord nord wäst 12 mil ligger, som jag desse sträanderne har 2:ne resor förbi seglat, i synnerhet hwar guarnizonen icke bättre wore försed än i förre fejden, skulle och arméen icke lätt wara ifrån Swinesundh 16 miler wägs i en hast secundera staden, hwilcken så wähl som slottet icke så omögeliget är att bestiga.

Dhet interesse Eders Kongl. Maj:t af Agershus eröfraude hade att wenta, är thetta, att här står hela Norjes artollerie, skattkammaren till militiens och estatens aflöning och ett stort magazin, medhels

dhetta alt betogos dem så underhållet, som medlen af brist af nödige stycken antingen denne orthen eller annan sedan att attaqvera. Att sökia en sedem belli är Fredrichsstadh öfwermåttan tiänlig, ty såsom thenne ohrten lätteligare kan eröfras än Fredrichsstein, så är han ock bättre situerat wid elfwen Glomma eller Sarpen (?), ther han sig giuter i twenne grenar, hwilka begge äro segelbara, ock ifrån thenne staden, som 3 mil ifrån Hall ligger, i en belägring (sic), ty hwilke tropper, som komma op ifrån länet, moste öfwer elfwen antingen på Hedenmarken eller här nedre; på både sidor så ifrån Wermlandh som Fredricksstadh kunna dhe genom partier fägnas, att lusten till att undsättia Hall skulle snart släckias; uthi thenne staden är ock ett siönt magazinshus neder wid elfwen, hwar jag månge gånger hafwer åth det compagniet jag tiente proviant uthtagett. Medelst dhesse twenne orters Agerhus och Fredrichsstadz possesion wore fienden twungen med sine regementen till Eders Kongl. Maj:t öfwergå, alldenstundh bonden så månge gäster intet längre skulle förmå spisa. Hwar the ock öfwer Dofrafiel togo i Trondhems län winter qwarter, så är och troliget, at dhen brödkammaren icke länge skulle till räckia. Och ehuru hitzigt Trondhems boernes mod för någre ordsaker skull är emoth Swerje, så torde det snart kylas, när de sågo sig tillika ifrån siön, som letteligen kan ske ifrån Bergen, och till landz ifrån Jemptelandh ansatte, dher emoth dhe andre länen som redan i E:s K. M:tz händer woro, nådigt hanteras, och medh swenska militien en sträng krigs disciplin hållas, igenom hwilka medel affection, som till E:s K. M:t och Swerje temmeligen inclinerar, så mycket starkare worde blifwandes. Låther och thenne tappre nationen bäst twinga sig genom lockande och tillgifft på sine större uthlagor. Ett så stordt werk emoth Norje skulle och mycket snahrare uthföras, om en feltmarskalk af stort renomée detta corpus commenderade, ty såsom tillförne omrördt, rychtet och nampnet skulle icke mindre än sielfwa wapnen uthretta.

Dhe particularie omständigheter, hwilcka i en attaqve wid Bergen, Agershus och Fredrichsstadh i anseende till situationen kunde i acht tagas, understår jag för widhlöfftig[het] skull icke att nämna. E:s K. M:t slutel. uthi aldra diupaste underdånighet bedjandes, att desse rader så nådigt måge optagas, som jag endast här med söker och menar mitt K. fädernes landz wälfärdh, hwilcket jag effter min dyra plicht in till dödhen är förplichtat, såsom jag och här medh oaflåteligen förblifwer etc.

Götheborgh d. 4 Junij 1689.

Elia Parnovius.
Lector Logices et Physices
Gymn. Gothob.

Axel Oxenstierna om Wallensteins planer 1633.

Bland de i denna Tidskrift, årg. 1883, tryckta aktstyckena angående Wallensteins hemliga underhandlingar med Sverige efter Gustaf II Adolfs död förekommer äfven ett postscriptum af residenten i Dresden Lars Nilsson, som numera med säkerhet kan hänföras till den 7 maj 1633 och som blifvit ryktbart i historien om Wallensteins och och de böhmiska emigranternas planer genom de märkvärdiga upplysningar det lemnar äfven om de tidigare underhandlingarne. Oxenstiernas svar på detta bref eftersöktes då förgäfves; det borde ju ha innehållit något af intresse. I den till Riksarkivet för några år sedan förvärfvade Erskinska samlingen påträffades emellertid helt nyligen af Dr P. Sondén ett af rikskansleren egenhändigt undertecknadt bref, som tydligen visar sig vara det eftersökta svaret, då det i allo stämmer in med Lars Nilssons skrifvelse och då Erskin, den tiden resident i Erfurt, veterligen icke haft med saken att skaffa. Huru det åter kommit bland den senares papper, är ej lätt att säga. Närmast ligger den förmodan tillhands, att brefvet råkat på villospår och aldrig kommit residenten i Dresden tillhanda. Det är nästan helt och hållet skrifvet i chiffer och som följande text visar både på svenska, tyska och latin. En och annan siffra har visat sig oläslig, andra åter svårtydda, men de allra flesta ha kunnat på fullt tillfredsställande sätt lösas. Hvad innehållet angår, bekräftar det hvad man redan förut känner om Oxenstiernas försigtiga och afvaktande ståndpunkt i denna ömtåliga affär. Texten har äfven af dr Sondén godhetsfullt blifvit stäld till redaktionens förfogande.

* * *

Edle och högbetrodde her Resident

— — — Edert postscriptum de dato den 7:de hujus är af stor importance och moste af mig derpå svares. Ihr schreiben, wie einige aus Böhmen durch einen confidenten haben euch eröffnet, sie desseigniren den Wallenstein vom Kaiser zu abziehen und geben auf ihn die Böhmische Krone; geben hoffnung, dass er dazu sollet zu beweichen stehen, ja selbst inclinirt, da er wüsste sich versichert von K. M:t [und] Cron Schweden und ihren confoederirten, wie dan das bei S. M:t Lebenzeit auf die Beine gewesen ist, begärendes darüber zu wissen meine resolution, såsom brefvet vidare uthviste. Dette tiäner eder till svar, dass des Friedländers ruptur mit dem Kaiser vore uns[ere] Interesse samt die erwartete(?) sach, so man haben kundt, und ist nicht Zweifel dass, da derowegen Spiritus vertiginis zwischen ihnen würde eingelegt, habe Gott gewiss im Sinne sein Volk zu helfen. Kundt Ihr deswegen das negotium allgemach(?)

treiben, så göra I väl. Gelingts also, so ist gewonnen Spiel, gelingts nicht, so kan das doch uns nicht schaden, und soll ich näst Gudz tilhielp wohl auf dieser Seiten so die Sach zu dirigiren [wissen], dass es uns nicht solle schaden, lasse auch aus wie es wolle. Wann kommet der confidenten wider zu euch, so saget, Ihr von mir habet Beruf [Brieff?] empfangen, dass ich wohl weiss, wass Ihro K. M:t zu Schweden mit Wallenstein haben lassen tractiren, und sir nichts lieber, als dass dies wieder reassumeras och extenderas auf dieser Zeit, wie sie es kan, erfolget(?), dass auch Kron Sverge niemand lieber gönne Böhmiska kronan als ihm, och kan ihn darum auf K. M:t [und] kron Sverge wegen genugsam versichern, dass ihm von ihr kein Hinder soll geschehen, und obwohl ich nicht eben kan verbinden alle andre confoederirte dazu in einer Sach, die ich mit vielen [icke] tör communiciren, aber alldieweil die sambtlige confoederirte in diesen vier creysen haben sich meiner direction underkastet, die andere auch per particularia facta und foedera ein gut teil dazu verbunden sind, sowohl als die armé selbst, så kunne I genugsam versicheren dem confident, dass da in secreto ein solches Zeichen geleget [gegebet?] auf des Wallensteiners Seiten, dass ich kan si, es ist sein Ernst, dass ich die Sachen so soll dirigiren, dass sein und derowegen Böhmen dessein soll nicht durch uns hindras sonder promoveras, ja auch soweit ich *2639:e* so zu machen, dass er mit K. M:t [und der] cron Schweden und ihren confoederirten solle kommen in ein alliance und wir helfen einen andern zu cooperiren zu diesem dessein. Da mir nun im Anfang einige communication darüber geschehet und geben einige signa zu Wallensteins Ernst, so soll ich auch die Sachen darnach zu treiben wissen. Was Ihr nun für mehr passiren kundte erfahren signa candoris und securitatis in hoc negotio, lasset mir wissen und skynder på saken. Unter anderen so erfahret auf was weis wir sollen försäkres, dass es Ernst ist, auf was weise er auch vermeinet, dass es an bequemligsten kan vortgetrieben werden, 3) ob sein dessein in Stille att liggia mit K. M:t armé, bis es ist abgeredet, oder ob er vermeynet zu avanciren die Sach so viel mehr heimlich zu halten; 4) hvilke von der kaiserlichen officieren die derowegen Wallenstein ihme zur Hand und darf in solchen fall sich auf verlassen och hvilke han har suspect; 5) på hvad sätt han eo casu vill tractera tractaten eller tractiren lassen der *BB* Über diesen Puncten discourriret und lasset mir wissen, was vor Antwort fallet oder wohin er inclinirt. Mir hat bald nicht eingefallen Churfursten und Arnheim, von welichem Ihr musset erfahren, was meynung Wallenstein hat von den einem oder anderm, und wie weit er will dass ein oder beyde diesen acta sollen concurriren — — — —

Af Franckfurt af Mayn den 16 Maji anno 1633.

Eder godhe ven
Axell
Oxenstiern.

Underrättelser.

— F. d. professor skytteanus VILHELM ERIK SVEDELIUS afled den 26 nästlidne februari. Den nekrolog, red. af en honom nära stående person hade fått löfte om, kan emellertid till följd af mellankomna oförutsedda hinder ej förrän i nästa häfte meddelas. Af de 19 inbjudarne till Svenska Historiska Föreningen år 1880 var han den åttonde, som bortgick.

— Den berömde kännaren af nordisk rättshistoria professor KONRAD MAURER i München har i ett af de senaste häftena af den juridiska tidskriften »Kritische Vierteljahresschrift» egnat en ganska utförlig nekrolog åt professor *Carl Johan Schlyter* med ledning af biografiska verk och enskilda meddelanden från Sverige. Han redogör utförligt för Schlyters lefnadsöden och isynnerhet för hans literära verksamhet och ger ett varmt erkännande åt det »mönstergilla sätt», hvarpå han utgifvit sina lagar, det språkliga skarpsinne och takt, han lagt i dagen i sina ordförklaringar, och den utveckling han genom sina inledningar, sina tolkningar af lagtermerna och sina afhandlingar gifvit åt det rättshistoriska studiet i Sverige. Äfven vid de rent personliga dragen hos den originelle gamle mannen dröjer förf. med välvilja och pietet.

— *Anteckningar och Minnen af Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister* är titeln på ett nytt memoireverk, hvars första häfte nyligen utkommit. Vi ha för detsamma att tacka egaren, förre landshöfdingen grefve A. K. Trolle-Wachtmeister, som af intresse för den historiska literaturen medgifvit publikationen, arfvingen till både anteckningarna och namnet, som biträdt vid urvalet, samt bibliotekarien E. Tegnér, som sköter redigeringen. Dessa anteckningar äro ej alldeles okända för den svenska historiska forskningen. Peter Wieselgrem har användt den vid mer än en af sina biografier öfver männen från detta århundrades början, och de ha äfven varit tillgängliga för utgifvaren af de Schinkelska Minnena. Författaren, son af Sveriges sista riksdrots, som 23 år gammal var adjungeradt hofrättsråd, året därpå revisionssekreterare, vid 27 års ålder blef justitiekansler och i den egenskapen medlem af justitiekonseljen, lemnade vid 35 års ålder det allmännas tjenst för att egna sig åt godsegarens och vetenskapsmannens verksamhet. Han stod redan som yngling hufvudpersonerna i den tidens politiska lif så nära, att han kunde se och höra mycket af den inre historien. Åren 1807 till 1817 förde han under växlande former dagboksanteckningar och återupptog tid efter annan de sjelfbiografiska meddelandenas tråd. Det är ett urval af dessa uppteckningar, i främsta rummet för åren af politisk verksamhet före afskedet 1817, som skall meddelas i de två band, verket kommer att omfatta. Första häftet innehåller dels åtskilliga ungdomsminnen och anekdoter, dels början af dagboksanteckningarna från februari 1807 till mars 1808. Det torde ej finnas många arbeten, ur hvilka man

kan få ett så lifligt intryck af den olyckliga monark, som, nästan enväldig, den tiden ledde Sverige till undergångens brant. Förf. har ej någon sympati för Gustaf IV Adolf; men man känner sig det oaktadt stundom fattas af ett visst medlidande med denna svaga hjärna, som trodde sig vuxen en täflan med århundradets bäst organiserade hufvud, med denna sjuka inbillning, som slungades mellan öfvermod och förtviflan. Man skulle göra det ännu mer, om ej förf. på samma gång anförde så många drag af en rå och simpel karaktär, om ej ett helt rikes intressen hade berott på dessa sjukliga inbillningar, denna oerhörda inkapacitet och dessa högmodets eller missmodets nycker.

— Under förliden vårtermin ha följande historiska afhandlingar ventilerats vid Lunds universitet, nämligen *Tillståndet i Skåne under Magnus Stenbocks guvernörstid år 1707—1711* af KARL ENGHOFF (116 sid., Lund) och *Studier öfver Danmarks politik under Karl XII:s polska krig* (1700—1707) af A. STILLE (96 sid., Malmö).

— K. Maj:t har beviljat docenten K. U. NYLANDER ett understöd af 1 500 kronor som bidrag till utgifvande af beskrifningen öfver den bekante professor *Michael Enemans* resa i Orienten 1711/12.

— Till *K. Biblioteket* har öfverlemnats af kammarherren frih. Stierncrona en fortsättning för åren 1751—1757 af landshöfdingen frih. *Daniel Tilas* lefvernesbeskrifning: Första delen af densamma, slutande med den 8 juni år 1751, lemnades för ett par år sedan till samma bibliotek af brukspatron G. H. Stråle.

— Vi ha mer än en gång haft tillfälle att omnämna *Bestyrelsen för Åbo stads historiska Museum* och dess vackra och nitiska verksamhet för staden Åbo och dess minnen, hvilken utom annat haft till frukt publikationen »Bidrag till Åbo stads historia». Af denna föreligger nu ett nytt band (början på »Andra serien»), nämligen en del af sjelfva *Åbo stads historia* (»Åbo stads historia under sjuttonde seklet.» Första häftet. 140 sid. med kartor och bilder). Författaren, Dr CARL VON BONSDORFF, en yngre, lofvande, finsk historiker, har idkat fleråriga studier bl. a. i svenska Riksarkivet och där liksom annorstädes i Sverige och Finland samlat material till sitt arbete, för hvilket han redan utgifvit ett par förarbeten i nyssnämnda publikation. Föreliggande häfte behandlar stadens topografi under 1600-talet uti 11 afdelningar (man saknar innehållsöfversigt) och beskrifver qvarteren, öppna platser, enskilda och offentliga byggnader samt med särskild utförlighet domkyrkan. Arbetet åtföljes af tre särskildt tryckta plankartor öfver Åbo stad och många i texten tryckta bilder och kartor. I följande afdelningar skall förf. behandla de rättsliga och administrativa förhållandena, näringsväsendet, kyrkliga och skolförhållanden, samt slutligen strödda drag ur sedernas och lefnadssättets historia.

— Fjärde häftet af M. G. SCHYBERGSONS *Finlands historia* har i början på detta år utkommit. Häftet åtföljes af förord, innehållsförteckning samt ort- och personregister, och är härmed detta verk afslutadt.

— Senaste publikation af *Svenska literatursällskapet* i Finland (band XI, 1) innehåller början af *Åbo akademis studentmatrikel* ånyo upprättad af Vilhelm Lagus. Herr L. har med ledning af en vid Åbo brand 1827 räddad studentförteckning lemnat kortfattade biografiska notiser om alla vid akademien inskrifna studenter. Det hela är fördeladt efter de skilda rektoraten, och första häftet omfattar, utom inledning, tiden till och med 1665.

— En ny historisk tidskrift har från och med i år sett dagen i Tyskland under titeln *Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, utgifvare Dr L. Quidde i Königsberg. Närmaste anledningen uppgifves vara upphörandet af »Forschungen zur deutschen Geschichte», den bekanta åt tyska historien egnade tidskriften, som understöddes af Historiska kommissionen i München. Programmet är dock vidsträcktare, i det den nya tidskriften skall omfatta medeltidens och den nyare tidens allmänna, icke blott tyska, historia och därjämte genom öfversigter och referat åstadkomma en förbindelse mellan den tyska och den utländska historiska forskningen, ungefär i samma stil, tyckes det, som Revue Historique i Frankrike. Gamla tidens historia, liksom kyrko-, rätts-, literatur- och konsthistoria m. fl. dylika specialvetenskaper, skola endast undantagsvis beröras. Däremot skola allmännare frågor, t. ex. om historiska vetenskapens uppgift, metod, utveckling o. s. v., behandlas. En allmännare uppsats innehåller redan första häftet, nämligen om den kronologiska indelningen af det historiska materialet i skeden eller perioder. I öfrigt förekommer en artikel om Maria Stuart-frågan, en öfversigt af den nyare engelska medeltidsliteraturen, bibliografiska notiser o. s. v.

Wilhelm Erik Svedelius.

Wilhelm Erik Svedelius föddes i Köping den 5 maj 1816. Hans fader var kyrkoherden i nämda stad, den bekante riksdagsmannen Jacob Michael Svedelius, son af kyrkoherden i Elfdalen i Dalarne Johan Svedelius; hans moder var Anna Vilhelmina Svedelius, dotter af denne Johan Svedelii broder Per Svedelius, hvilken var eloquentiæ et poëseos professor vid Uppsala universitet. Till sitt tionde år uppfostrades han i sin födelsestad och undervisades i bokliga stycken dels af sin far, dels af rektor Stenman, föreståndare för stadens skola. År 1826 intogs han i fjärde (högsta) klassen af trivialskolan i Vesterås och år 1828 i Vesterås gymnasium, hvarifrån han 1831, vid 15 års ålder, afgick till universitetet i Uppsala, der han inskrefs som student den 11 oktober sistnämda år.

Trots sin ungdom kom han till universitetet väl förberedd. Från sin späda barndom hade han af sina på en gång allvarliga och ömma föräldrar hållits till strängt arbete, och då härtill kom, att de rika gåfvor, med hvilka naturen i andligt afseende utrustat honom, utvecklades mycket hastigt, var han, då han började sina universitetsstudier, ej blott en mycket ung, utan äfven en ovanligt kunnig student. Ovanligt strängt var ock det arbete, som utmärkte hans studenttid, och ehuru han tillbragte två år af denna tid såsom informator hos en familj, som ej hade sin bostad i Uppsala, voro hans gradualstudier så omfattande och grundliga, att då han 1839, vid 23 års ålder, erhöll lagerkransen, mottog han den — likasom före honom hans fader — såsom magister ultimus.

De ämnen åt hvilka Svedelius under sin studenttid hufvudsakligast egnade sina studier voro Греklands och Roms språk och literatur. Detta berodde ej därpå, att det var åt dessa

vetenskaper, som han tänkte egna sin framtids verksamhet. Tvärtom: det var just därföre, att hans afsigt var att egna sitt lif åt andra vetenskaper, som han nu, medan tid var honom lemnad, ville grundligt sätta sig in i de ifrågavarande ämnena, hvilkas bildande betydelse han skattade mycket högt.

Redan i hans tidiga barndom vaknade hos honom hågen för historiska studier; hans intresse för dem växte med åren allt mera, och det fick under hans vistelse vid Vesterås gymnasium en kraftig näring genom den undervisning i historia, som där meddelades af Carl Thomas Järta. Såsom gymnasist började han ock studera Sveriges grundlagar, och redan då drömde han om, att han med tiden skulle blifva skytteansk professor i Uppsala. Det är således ej sant, hvad allmänt uppgifvits, att det var Geijers föreläsningar, som egentligen väckte Svedelii intresse för historiska och politiska studier. Geijers föreläsningar åhörde han blott en enda termin, den då han tog sin kandidatexamen, och för öfrigt mottog han ingen omedelbar inflytelse af Geijer såsom lärare: den undervisning, som han fått af Geijer, hade han tillegnat sig genom hans skrifter, och deras inflytande på honom var visserligen mycket stort. Geijer är en af de tänkare, som utöfvat en bestämmande inflytelse på Svedelii utveckling; men såsom student var Svedelius nästan aldrig i personlig beröring med honom och ej heller mycket sedermera. »Geijers person», har Svedelius yttrat, »föreföll mig hög och majestätisk, föga tillgänglig för mig».

Det var ej heller Geijer, som gaf Svedelius anvisning på källorna till den afhandling, genom hvars författande han blef filosofie magister och tillika docent vid Uppsala universitet; det var f. d. landshöfdingen Hans Järta, som då var chef för Riksarkivet. Afhandlingen, som skrefs på latin och behandlade »Sveriges deltagande i trippel-alliansen i Haag 1668», författades i Stockholm, där Svedelius hade beredt sig tillfälle att vistas från februari 1839 och där han äfven sedan han i april 1840 blifvit förordnad till politices docens vid Uppsala universitet fortfarande vistades ett år. En anledning härtill var hans önskan att begagna riksarkivets samlingar för den »framställning af de orsaker, som under konung Carl XI föranledde statsskickets förändring», hvarför han 1841 erhöll Svenska akademiens stora pris.

Med det att Svedelius våren 1841 återvände till Uppsala började för honom en tid, som han sjelf har kallat sin »glädje-

rikaste», hans tid såsom docent och adjunkt, en tid af rik, omvexlande verksamhet: skriftställarens, lärarens och ej minst studentens. Ty det var nu som hans studentlif egentligen började. Uppburen af ungdomens tillgifvenhet och förtroende, upprepade gånger Vestmanlands och Dala nations kurator och ordförande kurator för samtliga studentnationerna, tog han en mycket liflig del i det friska lif, som rörde sig bland 1840-talets studenter i Uppsala, och bidrog väsentligt att gifva detta lif ett värdigt innehåll och att leda det i en rätt riktning. Såsom den studerande ungdomens målsman höll han 1844 sitt vackra tal med anledning af konung Oscars uppstigande på tronen. Såsom ordförande kurator verkade han jämte Geijer för att afstyra det tillämnade studenttåget till Köpenhamn samma år. Han tog äfven 1846 en mycket verksam del i bildandet af »studentföreningen», som af konservatismens målsmän vid universitetet betraktades med mycken misstro och hvars uppgift han därföre belyste i en 1847 utgifven skrift med titel »Om Studentföreningen i Upsala». Samtidigt fortgick hans vetenskapliga författareverksamhet, dels med uppsatser i tidskriften »Frey», dels med särskildt utgifna afhandlingar, bland hvilka här må nämnas »Om Reduktionen af krono- och adeliga gods under konung Carl X Gustafs och konung Carl XI:s regering» (1849—51) och »Statsrådets ansvarighet» (1856). Det sistnämda arbetet blef tyvärr det enda i tryck synliga resultatet af de förarbeten för ett omfattande vetenskapligt verk i Svensk Statsrätt, som hans af andra arbeten strängt upptagna tid för öfrigt endast medgaf honom att använda för offentliga föreläsningar. Huru kär tanken på ett dylikt verk var honom och huru ogärna han ville släppa den visar sig däraf, att likasom den svenska statsrätten var ämnet för den första offentliga föreläsningsserie han höll —1846/47, då han på förordnande förestod skytteanska professuren —, så var den också föremålet för hans sista offentliga föreläsningar, 1881, och ännu vid fyllda 70 år hade han ej alldeles öfvergifvit denna tanke.

Då Svedelius första gången föreläste offentligen var han ännu docent. Ordinarie akademisk lärare blef han 1850, då han efter Carlson, som intagit Geijers lärostol, utnämdes till adjunkt i historia och statistik vid Uppsala universitet. På denna plats stannade han till 1856, då han blef utnämd till professor i historia vid universitetet i Lund.

Det var med mycken tvekan Svedelius sökte denna plats, och det var visserligen icke med glädje han mottog den. Han var med de innerligaste band fästad vid Uppsala universitet och dess studerande ungdom och han har sjelf sagt, att det var med smärta han nu lemnade sin verksamhet såsom en af dess lärare. Men han lemnade den ändock, nu, som alltid, trogen sin grundsats, att »hvad förnuftet bjuder såsom rätt och godt, det bör man göra, äfven om det kännes därvid såsom hjertat ville smälta bort eller brista sönder».

Med fast föresats att göra sitt bästa för att väl fylla den plats, som han på egen ansökan hade erhållit, begaf han sig till Lund. Han mottogs der med välvilja och förtroende, och han har mångfaldiga gånger, så väl offentligen som enskildt, talat om den tacksamhet, som han var skyldig Lunds universitet, »dit han kom helt okänd och möttes med trofast bistånd och öfverseende godhet, och där ingen var som bad honom flytta därifrån». Särskildt under hans äldre dagar synas hans minnen från Lund hafva stått fram såsom i ett förklaradt ljus, och han var alltid angelägen om att då Uppsala gästades af någon lärare från Lunds universitet, söka likasom gengälda något af den vänlighet, som han sjelf vid detta universitet fått röna. Men rotfast kände han sig dock aldrig i Lund: ungdomens, fosterbygdens minnen stego oupphörligt fram, manande honom tillbaka till Uppsala, och det var med en jublande känsla af glädje, som han 1862, utnämd till skytteansk professor, återvände dit för att intaga den plats och utöfva den verksamhet, hvarom han sedan sitt 15:de år hade drömt.

Den tid, som nu kom, blef ock tiden för hans rikaste verksamhet. Den literära och vetenskapliga författareverksamhet, som han vid sidan af sin lärareverksamhet utöfvade, hade under hans vistelse i Lund ej hvilat. Vi erinra särskildt om hans skrift om »Historiska studier» (1857) och om hans afhandling om »K. Gustaf I och hans tidehvarf» (1858), hvarjämte vi kunna nämna, att han under denna tid utarbetade ett större, ännu otryckt, arbete om den Schleswig-Holsteinska frågan. Men efter hans återkomst till Uppsala fortgick hans författareverksamhet med en fart, som man väl må kalla rastlös. Såsom ledamot af Svenska akademien, där han tog inträde 1864 med ett minnestal öfver sin företrädare därstädes, C. A. Hagberg, lemnade han till dess handlingar hvart annat eller hvart tredje år en minnes-

teckning, stundom af betydande omfång och till det mesta så skrifven, att den ej blott var en minnesteckning, utan en verklig tidsskildring: så öfver Johan Upmark-Rosenadler (1865), Birger Jarl (1866), Carl Piper (1869), Erik Sparre (1870), Olaus Petri (1873), Svante Sture (1875) och Arvid Horn (1878). För att afhjelpa det trängande behofvet af en lärobok för dem, som vid universitetet studerade hans ämne, utgaf han ett arbete i 4 delar, kalladt »Anteckningar i Statskunskap för Akademiska examina» (1868/9) och några år därefter ett annat verk i tvänne delar med titel »Inledning till Europas och Amerikas Statskunskap» (1876). Mera i detalj behandlade han i skriften »Statsförbundet mellan Österrike orh Ungern» (1869) och i afhandlingen om »Finlands Landtdagar och Landtdagsordningen af 1869» (1872) vissa delar af främmande länders statskunskap. En frukt af de forskningar på den rena statistikens område, hvaråt han under en del af 1870-talet med förkärlek egnade sig, var »Studier i Sveriges Statskunskap. Land och Folk» (1875), och till tjenst äfven för den allmänhet, som ej särskildt söker vetenskaplig bildning, utgaf han sina föreläsningar öfver »K. Gustaf II Adolfs karaktersutveckling» (1862), sina »Stycken ur Norges historia» (1866) och den historiska betraktelsen öfver »Maria Stuart och Elisabeth» (1871). En särskild art af hans författareproduktion utgöres af hans tal, hvilka voro af en sådan mängd, att man nästan skulle kunna säga, att han strödde dem omkring sig.

Då man sålunda öfverskådar alstren af Svedelii skriftställareverksamhet under den tid han innehade den skytteanska lärostolen, måste man komma ihåg, att denna verksamhet ej var hans hufvudsakliga. Hans lärarekall var för honom alltid hufvudsaken, och det är därföre i hans föreläsningar, som hans arbetes frukter förnämligast äro att söka. På dessa föreläsningars noggranna utarbetande, så till form som innehåll, nedlade han all den omsorg, hvaraf han var mäktig. Hvarje uppgift var så noga granskad som förhållandena gjorde möjligt, hvarje ord var öfvervägdt, innan det nedskrefs, och vissa delar af dessa hans föredrag äro verkliga praktstycken af gedigen vältalighet. Till arbetet på föreläsningarne kommo de tidsödande tentamina, som stundom uppgingo till ett par hundra om året, eller mera, äfvensom de göromål, som åligga en professor såsom ledamot af fakultet och konsistorium och hvilka stundom kunna vara mycket tyngande. Detta var för Svedelius förhållandet då han 1874/75

skötte dekanatet inom filosofiska fakulteten. Däremot var hans rektors-år (1868 9) temligen bekymmerfritt. I hög grad ansträngande måtte det i alla fall hafva varit, ty sådan var hans pligtkänsla, att den dref honom att ej begagna sig af den ledighet från föreläsningar och examina, som rektor egde rätt att atnjuta, och som alltid brukade begagnas.

Under sådana förhållanden blir den verksamhet, som Svedelius utöfvade äfven på skriftställarens fält, rent af häpnadsväckande och det så mycket mer, som intet af hans arbeten är ett hastverk: huru grundliga detaljundersökningarne än må vara, skymma de aldrig bort hufvudsaken, och framställningens klarhet är sådan, att till och med hans rent vetenskapliga arbeten äro fullt njutbara äfven för den, som står utom den krets, för hvilken de närmast äro ämnade. Möjligheten af den skriftställareverksamhet, som Svedelius utöfvade vid sidan af den verksamhet, som närmast tillhörde hans ämbete, kan endast förklaras genom den lefvande känsla af det oförtröttade arbetets pligt, som alltifrån hans tidiga ungdom utgjorde ett af hufvuddragen i hans karaktär.

Det var ej heller för att hvila, som han anhöll om afsked från sin professors-befattning redan 1881, samma år som han ingått i pensionsåldern. En orsak härtill var hans åsigt, att den rätt till pension, som är en professor tillförsäkrad, då han uppnått 65 år, innebär en pligt att gifva rum åt yngre krafter. Det är väl sant, att han kände sig trött vid släpet med de dagliga akademiska bestyren, men hvila var ej den ålderdom han tänkte sig. Oaflåtligt arbete allt intill lifvets slut — det var hans uppgift, och denna uppgift blef han trogen. Nästan hvarje år af den tid han efter sitt afskedstagande hade qvar såg ett nytt arbete af hans hand i tryck eller handskrift afslutadt: vi erinra om minnesteckningarne öfver Wallin, Luther, Döbeln och J. J. Nordström, och det kan till och med sägas, att ju äldre han blef, desto mera stego alstren af hans skriftställareverksamhet i betydenhet. Från hans sista lefnadsår förskrifva sig nämligen dels det stora verk om representations-reformens historia i Sverige, som efter att hafva blifvit af honom tre gånger omarbetadt nu är under utgifning, dels ett omfattande sjelfbiografiskt arbete, hvars innehåll är af den art, att det, en gång utgifvet, utan allt tvifvel skall blifva till lärdom och uppbyggelse, till glädje och välsignelse bland allt Sveriges folk.

Det är en sida af Svedelii verksamhet, som vi ännu knappt hafva berört, hans verksamhet som talare. Och dock är det denna, som kanske förnämligast gjort, att han var känd inom vidsträcktare kretsar af vårt folk. Uppfyld af en hängifven kärlek till sitt fosterland, genom sina studier och hela sin ställning anvisad att vara en bland vårdarne af dess stora minnen, mästare i talets konst och aldrig skyende besväret, anlitades han tidt och ofta då ett stort fosterländskt minne skulle firas eller betydelsen af en för fäderneslandet vigtig tilldragelse i tal framställas. Såsom det städse var hans varma känsla för fosterlandets väl, som gaf färg åt dessa hans föredrag, så var det hans innerliga kärlek för den ungdom, hvars vårdare han var, som framkallade och genomträngde de tal, hvilka kanske äro hans bästa — studenttalen. Såsom han i sina minnestal — likasom i allmänhet vid sin behandling af historiska ämnen — framlade historiens lärdomar till varning eller efterföljd för höge och låge, så gaf han i sina tal till studenterna af sin personliga erfarenhets skatter, meddelande sin uppfattning af lifvets uppgift och mål, lifvets lärdom, sådan han förvärfvat sig den. Perlorna bland dessa tal, som in i de minsta detaljer voro omsorgsfullt genomtänkta och utarbetade och hvilka alla äro verkliga prydnader för den svenska literaturen, synas oss vara talet till Uppsala studenter vid återkomsten från Lund 1862 och talet till Vestmanlands-Dala och Stockholms nationer den dag, då han fyllde 70 år, den 5 maj 1886. Stundom vidgade sig dessa tal till mera omfattande föredrag, såsom då han den 25 maj 1846 talade om den nybildade studentföreningens uppgift och då han 1871 såsom inspektor för Vestmanlands-Dala nation framlade sina tankar om »Nationsföreningar och studentlif». Med dessa föredrag må här sammanställas den 1882 utgifna skrift, som han kallat »Afsked från studenterna» och som väl må betecknas som hans testamente till den ungdom, hvilken framför allt annat här i verlden var föremål för den kärleksfulla välvilja, som naturen i outtömlig rikedom nedlagt i hans bröst.

Den djupaste förklaringen till det inflytande, som Svedelius såsom skriftställare, lärare och talare utöfvade, ligger ej i den samvetsgranna utredningen af det ämne han behandlade, ej i den konstnärligt utarbetade formen i hans föredrag och ej heller i de upphöjda vyernas vidd. Den li[illegible] -ist däri, att där stod en man bakom ordet, [illegible] lighet.

Då han framhöll religionens och sedlighetens bud till efterföljd, kände man, att den som talade sjelf var en man med den djupaste vördnad för det heliga, med en aldrig svikande sedlig känsla. Då han manade till sanning och dygd, då han inpräglade det trogna och oförtröttade arbetets ära, då han inskärpte ödmjukhetens och tålamodets pligt, visste man, att han, som så talade, lefde så, som han lärde. Då han sökte rikta sina lärjungars sträfvanden från små personliga nöjen eller från egennyttans lumpna beräkningar mot höga mål, kunde ingen undgå att känna, att här var en man, som ej lefde för dagens kif och flärd, men var van att sysselsätta sina tankar med annat än de vanliga prisen för jordelifvets åflan. Sannare kan ej heller någon teckna hans lif, än med de ord med hvilka han sjelf i ett af sina tal uppdrog grundlinierna till ett lif sådant han önskade det för de unge män, till hvilka han talade: »Ungdomens vishet är, att den bekänner sig vara ung och söker förståndets mognad och erfarenhetens rikedom, vetande att den icke eger dessa gåfvor. När de förenas med den känslans värma och arbetskraftens friskhet, som är ungdomens välsignade skänk af den Evige, då blifver ynglingen till man, och när pröfningarnes eld renat sinnet och gjutit stål i karaktären, då blifver han en stark man, och om han bevarat barndomens oskuld, när han bortlade barndomens oförstånd, då blifver han en god man. Kommer sedan ålderdomen, så kommer den med ljusa minnen och ett evigt hopp, och när lifvets urverk stadnat, hvilar den trötte i frid.»

Svedelius njöt den lyckan att under aftagande kroppskrafter bibehålla själens styrka oförsvagad. Ännu dagen före sin död arbetade han tillsammans med den som hjelpte honom med korrekturläsningen på hans sista literära verk. Ett par timmar, innan hans jordiska lif lyktades, uttalade han sin glädje, då det meddelades honom, att utsigt tycktes öppnas för universitetet att få såsom lärare behålla en af hans mest älskade lärjungar. Och omedelbart innan han utandades sin sista suck uttryckte han den förtröstan han hyste, att han nu kallades till ett bättre lif.

Så gick, den 26 februari 1889, arbetarehjelten med det stora hjertat och det barnafromma sinnet till fortsatt verksamhet på evighetens arbetsfält. *O. A.*

Skrifter. De bello devolutionis et foedere trium civitatum contra Ludovicum XIV, Galliæ regem annis MDCLXVII—MDCLXVIII. Dissertationes. Ups., Sthlm 1839—40. 4:o. — Försök till en historisk framställning af de orsaker, hvilka under kon. Karl XI:s regering föranledde statsskickets ändring (i Sv. Akad. Handl.

för år 1841). — De systemate civitatum septentrionalis Europæ sub initio medii ævi. Diss. hist.-diplomatica. Ups. 1841—44. 4:o. — Om förföljelsen mot Castovius och Bilberg, ett bidrag till svenska tryckfrihetens historia (i tidskr. Frey). 1842. — Om konung Carl X:s reduktion af kronogods, jemförd med den som verkstäldes under konung Carl XI (Frey). 1842. — Om arfsrätten till Sveriges krona (Frey). 1843. — [Tillsammans med *Schröder, J. H.*] Vestmanlands och Dahla nations bibliothek i Upsala. Ups. 1843. — Tal i anledning af H. M. kon. Oscar den förstes uppstigande på thronen . . . i Upsala den 30 nov. 1844. Ups. 1844. — Några ord vid studentföreningens i Upsala allmänna sammankomst d. 25 Maj 1846. Ups. 1846. — Om studentföreningen i Upsala. Ups. 1847. — Om reduktionen af krono- och adeliga gods under kon. Karl X:s och kon. Karl XI:s regering. Hist. afh. Ups. 1849—51. 4:o. — Om statsrådets ansvarighet. Afh. i svensk statsrätt. Ups. 1856. — [Anonymt] Anteckningar om Upsala, till vägledning för resande. Ups. 1856. 12:o. — Afskedsord efter slutade föreläsningar i Upsala d. 10 maj 1856. Ups. 1856. 12:o. — Om historiska studier med afseende på de svenska universiteternas ungdom. Lund 1857. — Om kon. Gustaf I och hans tidehvarf, särdeles de tvenne första s. k. dalkarlsupproren. (Vitt-, hist.- och antiqv.-akad. handl. Inträdestal 1859.) Sthlm 1861. — Till kon. Oscars minne. Tal vid den af Lunds universitet firade sorgefest, d. 1 dec. 1859. Lund 1859. — Till Gustaf Vasas minne. Tal vid Utmeland i Mora d. 29 sept. 1860. Falun 1860. — Om konung Gustaf II Adolfs karaktärsutveckling, jemte helsning till Upsala studentcorps, till Westmanlands och Dala nation samt till Kalmare nation. 1:a uppl. Ups. 1862. 2:a uppl. Ups. 1863. — Till Carl XIV Johans minne. Tal vid Carl Johans förbundets högtidsfest i Upsala d. 11 maj 1864. Ups. 1864. — Tal vid aftäckningen af Gustaf Vasas minnesvård i Vesterås d. 6 juni 1864. Vest. 1864. — Inträdestal (öfver C. A. Hagberg), hållet i Svenska Akademien d. 20 dec. 1864. (Sv. Akad. handl. Sthlm 1865.) — Minne af professoren, kanslirådet J. Upmarck-Rosenadler (Sv. Akad. handl. XL). Sthlm 1866. — Stycken ur Norges historia. Föreläsningar. Sthlm 1866. — Tal vid Vestmanlands och Dala nations i Upsala minnesfest öfver C. E. Fahlcrantz. Ups. 1866. — Till firande af Birger Jarls och Stockholms stads grundläggnings sexhundraåriga minne. Föredrag på Sv. Akad. högtidsdag 1866. (Sv. Akad. handl. XLI) Sthlm 1867. — Anteckningar för akad. examina i statskunskap. I—IV. Ups. Sthlm 1868—69. — Minne af kongl. rådet gr. Karl Piper. (Sv. Akad. handl. XLIV) Sthlm 1869. — Om statsförbundet mellan Österrike och Ungern. Sthlm 1869. — Minne af riksrådet Erik Larsson Sparre. (Sv. Akad. handl. XLVI) Sthlm 1871. — Om nationsföreningar och studentlif. Ups. 1871. 2:a uppl. 1881. — Smärre skrifter. I—III. Sthlm 1871—88. — Om examina i statskunskap med särskildt afseende på »nya graden», utdrag ur föreläsn. V.-T. 1872. Ups. 1872. — Om Finlands landtdagar och landtdagsordningen d. 15 april 1869, inbjudningsskrift till Philos. Dokt.-promotionen 1872. Ups. 1872. — Tal vid Philos. Doktors-promotionen i Upsala 1872. Ups. 1872. — Tal till Carl XV:s minne. Ups. 1872. — Minne af Olaus Petri. (Sv. Akad. handl. XLIX) Sthlm 1874. — Tal vid svenska bibel-sällskapets allmänna sammankomst 1874. Sthlm 1874. — Studier i Sveriges statskunskap. I. Land och folk. Ups. 1875. — Minne af riksmarsken gr. Svante Sture. (Sv. Akad. handl. LI) Sthlm 1876. — Inledning till Europas och Amerikas statskunskap. I—II. Ups. 1876. — Minne af kanslipresidenten gr. Arvid Bernhard Horn. (Sv. Akad. handl. LIV, LV) Sthlm 1879. — Tal vid Vestmanlands och Dala nationers Minnesfest öfver J. O. Wallin, d. 15 okt. 1879. Ups. 1879. — Tal vid aftäckandet af minnesvården öfver J. O. Wallin vid St. Tuna kyrka. Ups. 1882. — Afsked från studenterna. Ups. 1882. 2:a uppl. s. å. — Tal vid svenska indelningsverkets 200-årsfest. Ups. 1882. — Lefnadsteckning af riksarkivarien J. J. Nordström. (Lefnadsteckn. öfver K. Sv. Vetensk.-Akad:s efter 1854 afl. ledamöter II). Sthlm 1883. — Om Martin Luthers kulturhistoriska betydelse. (Tidskr. för kristlig tro och bildning. I) Ups. 1883. — Minne af generallöjtnanten frih. G. C. von Döbeln. (Sv. Akad. handl. LX) Sthlm 1884. — Om kulturen i Norden. Föredrag. Ups. 1884. — Om historisk vetenskap och historiska studier. (Hist. tidskr., VIII) Sthlm 1888. — Representationsreformens historia (under utgifning). Sthlm 1889. — Anteckningar om mitt förflutna lif (förberedes till utgifning).

Presidenten baron E. M. v. Nolckens berättelse om rikets tillstånd från 1719 till 1742.

(Forts. fr. sid. 122.)

1740.

Med början af detta året kontinuerades i Sverige och Ryssland de å ömse sidor påbegynte krigstillrustningar, hvilka hvardera i anledning af den andras förhållande uti detta mål utgaf för blott defensiva mått, dock syntes den omkring Petersburg och till Östersjön medelst de ifrån de öfrige ryska provinserne dit dragne trupper och till 60,000 man bestigande makten mera hafva någre anseende af offensive afsigter, än hvad ditintills i Sverige tillreddes. Ibland annat förmente ryska hofvet finna ett klart tecken af Sveriges onda uppsåt uti dess stillatigande angående Sinclairska saken och att det ej velat nyttja de gifne anledningar till en vänlig explikation, utan syntes ärna detta mål till en af krigsorsakerne och till ett hufvudsteg. Därtill kom ännu, att om den sedan Dolgoruckernes aflifvande uti november förledet år ibland ryska nationen försporde jäsningen och hemliga missnöjet mot regeringen och de främmandes öfvervälde, utomlands kringspridde skrifne och tryckte tidningar, med besynnerlig håg uti Sverige upptagne blifvit, ehuru de saken långt värre föreställt än den i sanningen var. Desslikes inlupo utifrån åtskilliga berättelser om innehållet af markis de la Chetardies instruktioner och huru han med hertigens af Kurland biträde skulle söka bringa sakerne emellan Sverige och Ryssland på en god fot igen. Men som det ena och det andra fanns sedermera ogrundadt och att Chetardie försvarade sin långa inactivitet med det skäl, det hans hof utan föregången reqvisition

af endera makten, antingen Sverige eller Ryssland, ej kunde göra något steg till den ändan, så gaf det anledning till mera förbittring emellan bägge hofven, helst som Ryssland, efter erhållen fred med Porten, trodde sig vara Sverige öfverlägset. Genom romerske kejserlige ministerns, markis Bottas bearbetande fattade likväl ryska hofvet emot fältmarskalken Münnichs och fleres mening det slut att ej vara den förste aggressor, utan att afbida Sveriges angrepp till att sätta det således så mycket mera dans le tort. Följderna af ett sådant tillstånd stadnade altså ännu på svenska ministèren i Petersburg, som fick plikta för konjunkturerne, i det icke allenast hans eget hof gjorde af dess rätta afsigter hemlighet emot honom och således satte honom utur stånd att tillreda de efter Rysslands tillstånd tjenlige medel till deras utförande, utan ock att han å ryska hofvets sida fick vid tillfällen försmälta många vidriga bemötelser, helst som han på uttrycklig befallning ej fick inlåta sig i någon explikation med ryska ministèren, utan hade tvärtom ordres med indifferens att anse ryska hofvets desseiner emot Sverige och på all händelse hänvisa ryska hofvets besvär öfver Sverige till deras andragande hos Kongl. Maj:t genom den ryske i Stockholm vistande ministern. Ett sådant bägge hofvens förhållande emot hvarandra föranlät hos somlige det omdöme därom, att de höllo före, att intetdera handlade efter dess sannskyldiga heder och interesse och att om Sverige i förtid visat hug för krig och retat Ryssland, detta senare nu ej heller toge de mått som borde till att sluta spelet, hvilket uttyddes för ett tecken af dess svaghet, som under många utvärtes lysande steg sökte att döljas.

Till dessa senare räknades i synnerhet den stora bekostnaden som användes på de vid ryska hofvet i anledning af turkiska freden i februari firade festiviteter och de ovanlige till hertigen af Kurland, de förnämste af hofstaten, ministèren, generalitetet och armén utdelte nådegåfvor samt den ryska nationen lämnade återgift på resterande kontributioner, hvilket alt skolat bestiga sig till öfver 3 millioner rubler. Ehuruväl ett sådant ryska hofvets förhållande hos utrikes hof gaf anseende af dess stora och Sverige långt öfverlägsna makt, emedan sådane bekostnader syntes vara tagne af dess öfverflöd, så förspordes likväl att ryska hofvet fick känna verkan däraf uti den penningebrist, som hindrade vissa [illegible] id föreslagna och gillade anstalter emot Sverige, [illegible] anläggande vid Systerbäck

och Weinels å, flottans iståndsättande, magasiners uprättande m. m. Förutom penningebristen blef den efter Dolgoruckernes aflifvande bland ryska nationen försporde gäsningen, som egentligen haft sin upprinnelse uti ryska armén, sedermera och då några regimenter därifrån till nejden af Petersburg ankommit och ryske kabinettsministern Wolinsky i april månad blef arresterad och ställd under ransakning, mer och mer synlig och kunnig. Ämnen till missnöjen angåfvos vara förnämligast: att fredsvilkoren med Ottomaniska Porten ingalunda svarade emot Rysslands heder och den ogemena vapenlycka det under dess påstående haft och riket således ej njutit den ringaste ersättning för det under kriget afgångne folket och påkostade stora penningesummor; att Peter I:s på nationens välfärd och Rysslands sanna interesse och heder påsyftande principer under närvarande regeringen ingalunda blifvit följda, att riket och de förnämste af nationen blifvit ett rof för hertigens af Kurland och de främmande favoriters enskylta nytta och afsigter, och att man för den skull borde vara betänkt på att med tiden bringa Peter I:s descendence igen på tronen. Detta tänkesätt ibland nationen bestyrktes ock genom den planen, som man vid inqvisitionen öfver Wolinsky uti dess hemligaste gömmor funnit och hvilken minister uti juni på schavotten miste lifvet, hvarpå åtskillige förnäma inhemske såsom deltagande uti dess brott blifvit med knutpiskan afstraffade och till Siberien bortsände.

Uti maj månad vann sakernes belägenhet emellan bägge riken ett nytt anseende, då Sveriges med Ottomaniska Porten kort efter den senares fred med Ryssland slutne försvarsförbund kunnigt blef. Ryska ministèren höll den kontenans, att den icke det ringaste därom yttrade emot svenska ministern. Men däremot betygade markis de Botta mycken oro däröfver emot honom i anseende till de följder, som denna händelsen med tiden kunde hafva för romerske kejsarens allians skull med Ryssland till goda förstånd ett rubbande mellan kejsaren och Sverige. De af svenske ministern på befallning honom en tid därefter meddelte uplysningar om detta förbundets väsen och menlösa innehåll och afsigt syntes ställa honom aldeles tillfreds; och gingo eljest omdömen öfver bem:te förbund därpå ut, att Sverige väl därigenom förskaffat sig mera och tillräcklig säkerhet för något angrepp från Ryssland, hvilket ej skulle vilja draga sig då tillika Porten på halsen, men att Sverige dymedelst jämväl bundit sig händerne

att genom dess [Rysslands] aggression ej kunna nyttja konjunkturerne att återvinna sina förlorade provinser, emedan det då ej hade något biträde af Porten, hvilken reflexion också mycket nyttjades att betaga ryska hofvet dess om Sveriges onda upsåt emot sig hyste misstankar. Andra igen ansågo merbem:te förbund med helt andra ögon och för en blott verkan af Frankrikes politik och dess kredit hos det i svenska nationen dominerande partiet. De höllo därföre 1:o det till att betaga det missnöje, man haft i Sverige öfver den franska vid turkiska freden med kejsaren och Ryssland använde bemedlingen, franska hofvet ej kunnat finna något bättre medel än att förmå Ottomaniska Porten att ingå detta förbund med Sverige; 2:o att som Frankrike vore nu för tiden antingen tvehogse eller ej tillreds i anseende till dess deltagande uti närvarande kriget mellan Spanien och England, hvilket då ofelbart syntes jämväl indraga däruti romerske kejsaren och dess allierade Ryssland, ifall Frankrikes försök och förnämsta afsigt vid dess bemedling vid turkiska freden, att draga kejsaren från ryska alliansen, skulle såsom hitintills misslyckas, så fordrade Frankrikes interesse att emellertid hålla sakerne emellan Sverige och Ryssland i statu quo, ehuruväl under sken af en till påfinnande negotiation till goda förståndets återställande, varandes intet att tvifla, det icke, så snart Frankrike vore färdigt att ingå i bem:te krig, Sverige då äfvenväl skulle bryta loss emot Ryssland och således till Frankrikes förmån göra en ansenlig diversion till att afhålla Ryssland att prestera casum foederis till romerske kejsaren, hvarvid man förmente att Sveriges förbund med Ottomaniske Porten, så mycket mindre kunde ligga i vägen, som i anseende till de krigsförfattningar, hvaruti Sverige och Ryssland redan sedan några år stått emot hvarandra, fiendtligheten dem emellan ganska lätteligen, såsom det vid många andra krig tillförene skett, på ett sådant sätt kunde utbryta, att hvardera det vore i stånd att med skenbara skäl leda ifrån sig och på contraparten förevitelsen af en aggression, uti hvilken sakernes beskaffenhet franska hofvets kredit hos Ottomaniska Porten, alltid kunde vara tillräcklig till att förskaffa Sverige därifrån den uti förbundet utfäste hjelpen, ankommande sedermera däruppå, huruvida Wienska hofvet hölle sig förbundet eller i stånd till dess hjelpsändning åt Ryssland.

Desse senare omdömen, hvilka utgången sedermera nogsamt bestyrkt, blefvo kort därefter för första gången sannade genom

den korrespondens, hvilken då emellan den till Sverige omsider återkomne franske ambassadören comte de S:t Severin och markis de la Chetardie började och hvaraf ämnet var, huru sakerne mellan Sverige och Ryssland kunde vinna ett för det förra hederligt och nyttigt utslag antingen genom vapen eller en till negotierande vänlig öfverenskommelse. S:t Severin androg den bitterhet, som i svenska nationen funnes emot Ryssland, och de skälige orsaker, som den trodde hafva därtill, samt syntes förvänta Chetardies biträde till befrämjande af Sveriges håg för krig eller ock genom dessa omständigheters goda bruk söka att bringa Ryssland till första steget till Sveriges förnöjande, hälst som de af Sverige härtills tagne steg ej kunde vara gjorde till att gå tillbaka. Men H:r Chetardie, som i brist af instruktion från sitt hof ej ville uti detta mål taga något ansvar på sig, föranlät därföre en förtrolig öfverläggning med Nolcken, hvilken på intet sätt blifvit förut ifrån sitt eget hof därtill instruerad eller beredd och hvarvid alla uptänkliga skäl med och mot i anseende till ett krig uptogos och skärskådades. Den af H:r Chetardie fordrade probabiliteten till en lycklig vapnens framgång för Sverige, på händelse att det skulle styrkas till krig, förmente Nolcken kunna näst Guds hjelp och styrelse grunda sig efter menskligt anseende därpå: 1:o att Ryssland, som nästan 40 år haft beständigt krig och därvid af folk och penningar blifvit ansenligen utblottadt, syntes hafva mindre resurser vid krigets kontinuation än Sverige; i följe hvaraf man skulle hoppas att, därest den stora och öfverlägsna makten Ryssland i anledning af sin allarm öfver de svenska krigstillrustningar sammandragit, blef af en till antalet mycket mindre svensk armé slagen, såsom det genom Guds nåd tillförene ofta händt, det svårligen torde repa sig igen, hälst vid den nu ibland ryska nationen försporde jäsningen, så att det måste till Sveriges förmån snart blifva ända på kriget; hvaremot Sverige, i fall det hade den olyckan att förlora första bataljen, kunde hafva tillgång och hopp den förlusten uti en följande kampanj att åter vinna och ersätta; 2:o att Sveriges både heder och säkerhet skulle lida, i fall den genom en underhandling till försökande vänlige öfverenskommelsen stadnade allenast uti krigstillrustningarnes uphörande och förställde vänskapsförsäkringar bägge hofven emellan, börande man säkert räkna att Ryssland vid dess högmodiga tänkesätt aldrig lärer glömma den allarmen det nu haft af Sverige, utan

vid ett annat och för sig lägligare tillfälle och konjunktur öfverfalla detsamma; 3:o förutom desse skäl syntes sannolikheten till en lycklig utgång på kriget för Sverige jämväl mycket bero dels af den krigsoperationsplan, som å Sveriges sida komme att författas, och dels af den hjelp och understöd, Sverige utaf sine allierade och i synnerhet af Frankrike hade att förvänta; det förra måste man lämna till erfarne generaler och om det senare kunde H:r Chetardie hafva de bästa efterrättelser. Dennes tankar härvid utgingo däremot uppå följande och hvarföre han ej för sin del kunde finna någon probabilité till Sveriges förmån vid ett krig: 1:o vore Ryssland i ett ganska starkt defensionsstånd och hade vid nödfall tjenlige penningeresurser i klosternes gömmor; 2:o hade Sverige alsingen aggression af Ryssland att befara, ej eller verkan af dess resentiment i framtiden, hvaremot Sveriges förbund med Porten syntes hafva förskaffat all säkerhet; 3:o att Sverige genom krigets början å sin sida skulle betaga utrikes makterne den af dem hitintills hyste tankan, att den i Norden så nödige equilibren genom Rysslands öfvermakt blifvit rubbad. Han slöt däraf, det ehuruväl han medgåfve den illusion, hvaruti ryska hofvet underhöll de andre makter om dess makt och styrka, Sveriges vänner likväl ej kunde råda detsamma till ett äfventyrligt företagande, hälst som man redan försummat den rätta tiden till att angripa Ryssland och hvilken tycktes hafva varit den, då ryska armén ännu stod vid Dnieperströmmen.

I följe häraf inrättades också Chetardies svar till S:t Severin, hvilket Nolcken med sine egne utförlige berättelser om alt med secrete chiffer till grefve Gyllenborg under den 6 och 10 juni beledsagade. Men som uti Hans Exc. svar därpå under den 27:de ejusdem förutom ett å Kongl. Majts vägnar yttradt nådigt välbehag öfver ministerns vid detta tillfälle försporde goda förhållande intet ett ord om sjelfva hufvudsaken nämndes, så röjdes åter alt för mycket det vågspel, hvaruti det i Sverige dominerande partiet inledt nationen, genom det att dess emot Ryssland tagne mått ingalunda varit förut med Frankrikes bifall tagne, såsom allmänheten det hade förmodat, utan ock att svenska ministèren sjelf varit aldeles okunnig om Frankrikes intention i anseende till Sverige och Ryssland, mycket mindre att S:t Severins och Chetardies instruktioner varit först med svenske ministèren koncerterade. Härtill kom ännu, att grefve

Tessin uppå Nolckens till honom efter befallning aflåtne utförlige berättelser ditintills intet det ringaste svar lämnat.

Kort förut var en anonym skrift på fransyska under namn af Philaleti bref till sin vän utkommen, hvaruti jämte några hårda kritiker öfver de på svenska riksdagen 1739 tagne mått likväl någre oemotsäglige sanningar voro andragne. Ehuruväl denna pjesen utaf svenske ministrerne vid utrikes hof förklarades uppå befallning för en smädeskrift, så gjorde dock ryske ministèren så stort värde deraf, att den blef på ryska språket öfversatt och exemplaren i de ryska provinser bortsände till att animera nationen mot Sverige. Uti juli blef genom Cölnska gazetten ett svar på bem:te bref publiceradt, som Chetardie på det högsta ogillade, i det att det ej allenast vore med mycken vivacité författadt, utan ock i förtid kungjorde Sveriges uträkningar om Frankrikes sinnelag och tänkesätt, hvilket ej annat kunde än så mycket mera skämma franska krediten hos ryska hofvet vid dess till Sveriges förmån till anställande underhandling, som hela verlden trodde, att detta svar vore med svenske ministèrens vetskap och uppå befallning författadt. Somlige ville hålla grefve Tessin för auteur däraf, men svenska ministèren ville alls ingen del hafva däruti och angaf den kort därefter i fängelse i Frankrike med döden afgångne baron Cederhielm vara författare därtill.

Förberörde H:r Chetardies underhandling kom också på en tid att hvila för åtskilliga då timade händelsers skull, hvaraf följderna syntes mycket inflyta uti sakernas belägenhet mellan Sverige och Ryssland, och hvilka syntes hafva kunnat nyttjas till Sveriges fördel, om man i tid hade gjort därtill hvad man bort. Den första var konungens i Preussen död och dess kronprins' tillträde till thronen. Uti den ovissheten man var om den nye konungens tänkesätt i anseende till systemen i Europa, förmentes att Sverige borde afbida att blifva därom underrättad, innan det fattade sina sista beslut angående Ryssland. Herr Chetardie höll därföre, det Sveriges spel vore att dessförinnan söka förbinda sig högbem:te konung såsom en märkelig nordisk puissans genom en närmare sammansättning. Åtminstone tyckte ryska hofvet sig hafva förlorat vid detta omskifte, emedan den framledne konungens tvehågsne sinnelag och irresolutioner aldrig hade synts vara ryska afsigterne och interessen farlige. Därnäst förorsakades någon uppmärksamhet genom Kongl. Maj:ts an-

gående en korps hessiske truppers öfverlåtande uti Englands tjenst slutne subsidietraktat, den Chetardie ansåg på visst sätt rubba Sveriges afsigter, hvarvid han låddes ignorera, det Kongl. Maj:t desse trupper förut Frankrike tillbudit, hvilket ej funnit sin räkning vid deras antagande emot subsidier. En betydande omständighet var jämväl att prinsens af Bevern gemål, meklenburgska prinsessan Anna, d. 12 augusti med en ung prins nedkom, hvilken vid dopet uti grekiska religionen undfick namnet Ivan och genast därefter föräldrarne fråntogs och såsom en ryska rikets prins sköttes och ansågs, och afgick också därom kejsarinnans notifikationsbref till Kongl. Maj:t. Vid detta tillfälle blef den uti ryske nationen hitintills försporde hemlige jäsningen ännu starkare, i det icke allenast prinsens fru moder, såsom kejsarinnans äldre systers dotter, förmentes få mera myndighet och hafva närmare rätt till kronan än sin son, utan ock att de ryssar, som voro hågade för prinsessan Elisabeth och Peter I:s linea, ökte sin upmärksamhet på tjenlige anläggningar därtill. Men i synnerhet blef den i Sverige med rådets enhälliga samtycke ehuruväl, som det dömdes, uti särskilde afsigter i augusti tagne resolution om riksdagens anticiperande och utskrifning till den 4 nästa december ett ämne till hvarjehanda omdömen, hvilka likväl kommo öfverens i den tankan, som S:t Severin jämväl därom emot Chetardie yttrat, att nämligen vid denna riksdagen sakerne i anseende till Ryssland måtte komma på ett eller annat sätt utur den ovissheten, hvaruti de härtills stått.

Å ryska hofvets sida yttrades öfver alt detta intet det ringaste hvarken emot H:r Chetardie eller svenske ministern. Däremot fortfor man med galejbyggnaden och andra militäriska anstalter samt viste vid en och annan Sveriges angelägenhet mycken kallsinnig ogenhet. Detta sinnelag förspordes förnämligast genom det förbudet, som i Riga och Reval på befallning publicerades, att därifrån utskeppa spannemål till utrikes orter, så framt icke förut och innan förbudet spannemålen varit betingad och kontrakter därom slutne. Å Sveriges sida förmentes, att det i allianstraktaten med Ryssland utfästade tullfria qvantum af spanmål under detta förbudet ej kunde begripas och att de svenske handlande blifvit långt hårdare handterade, emedan deras till spanmålens afhämtande till bem:te orter afsände fartyg måst gå tomma tillbaka och icke allenast icke fått inskeppa något af den efter förbundet vanlige tullfria spanmålen, utan ock ej eller den,

som för privat räkning varit förut betingad, fastän andra främmande fartyg, såsom engelske, holländske, jämväl hamburgare och lybeckare, som likväl ingen uti en traktat grundad rättighet egt, vid samma tid fått intaga där sina laddningar af spanmål. Den promemoria svenske ministern uppå Kongl. Maj:ts befallning af den 22 juli därom hos ryska ministèren ingaf, hade ingen annan verkan, än att det med estländske och lifländske guvernementerne kommunicerades, hvilka i sine förklaringar, hvaraf grefve Osterman lämnade afskrifter till svenske ministern, ingalunda ville vidkännas, att en hårdare medfart de svenske undersåtare öfvergått vid förbudets verkställande än de öfrige främmande, hvarvid bem:te grefve ej allenast gillade dessa förklaringar, utan hölls ock allianstraktaten aldeles likmätigt, att Ryssland vid brist på spanmål och till sitt eget behof kunde innehålla att låta afffölja det tullfria qvantum till Sverige och sådant jämväl begripa under förbudet. Det förslag, som svenska ministern såsom ett expedient gjorde, det ifall från de est- och lifländske hamnar ingen tillgång till spanmåls utskeppande till Sverige funnes, de svenske, såsom efter traktaten gens amicissima, likväl kunde af ryska hofvets vänskap förvänta, att det tullfria qvantum blef ifrån Petersburg aflämnadt, hvarest i anseende till införseln från ryska provinserna aldrig brist på spanmål kunde hända, blef ej heller af ryska ministèren antaget. Eljest var härvid att märka, det guvernementet i Lifland skjutit i sin förklaring skulden på de i Riga vistande handlande, som haft svenska kommissioner till spanmålens inköp, i det desse kommissionärer af egennytta ej i tid och innan förbudet uphandlat spanmålen af lifländsk växt, utan väntat på den, som årligen i stor ymnighet från Polen på Dünaströmmen till Riga afföres, hvilket dock sedan förbudet slagit dem felt af den orsaken, att samma år emot förmodan ingen polsk spanmål kommit till Riga, utan blifvit alt förd till Danzig och Königsberg, hvarifrån man den i tid hade uptingat. Å Sveriges sida tog man på ministerns härom gjorde berättelse alsinga mått och syntes det, att man ärnade spara denna saken såsom den Sinclairska till någon éclat.

Sedan markis de Botta, hvilken med nog oväldighet altjämt sökte att återbringa sakerna emellan Sverige och Ryssland på en vänlig fot, var i juli månad på sitt hofs befallning ifrån Petersburg afrest, syntes den kort förut ditkomne engelske mi-

nistern Finch, som i lång tid i samma karakter vistats i Sverige och hade sig dåvarande tillståndet väl bekant, äfvenväl under hand använda sitt bemödande till samma ändamål. De omdömen, som i begynnelsen om dess göromål angående ett förbunds upprättande emellan Ryssland och England fäldes, funnos sedermera vara utan grund, samt att ryska hofvet, som i anseende till följderna af spanska kriget, intet ville i förtid taga parti, hälst som en fransk flotta afgått till Amerika, hyste betänklighet sig därutinnan att inlåta. Markis de Chetardie var altså af den tankan, att H:r Finch vid sitt bearbetande till en raccommodement mellan Sverige och Ryssland sökte att göra engelska bemedlingen därtill för ryska hofvet smakligare än den franska. Han styrktes i detta omdöme genom det, att en ung Stanhope, som en tid uppehållit sig i Petersburg, vid slutet af augusti tog genom Finland och Stockholm vägen till hemresan till England, hvarvid H:r Chetardie förmente att Stanhope hade ofelbart ministerkreditifvet i fickan, till att efter de omständigheter han funne i Sverige kunna göra antingen bruk däraf eller ej. Nu hade H:r Finch om en slik sin negotiation aldrig ett ord nämnt emot Nolcken, med hvilken han eljest plägade förtroligt umgänge. Och som denne därutaf tog anledning emot markis de Chetardie att nämna, hurusom han torde lätteligen kunna förekomma engelska hofvets afsigter i detta mål, om han satte sig sjelf uti possession af en medlares göromål och till den ändan i sina diskurser med ryska ministèren och särdeles med den i Walinskys ställe nyligen förordnade kabinettsministern Bestuchef, som syntes nog älska ministeriella samtal, ville omröra de svenska angelägenheter, särdeles som man nu på en tid å ryska hofvets vägnar vist för honom vid åtskilliga tillfällen en särdeles aktning, så tyckte bem:te franske ambassadör för de ofta andragne orsakers skull, att nämligen ej göra första steget, att det vore bäst att afbida, det ryska ministern därmed begynte emot honom, hvilket ännu intet skett, förutom att grefve Osterman för en tid sedan nämnt, det en svensk kryssare vid Hogland velat obligera ryska postjakten från Lübeck att stryka segel för sig, hvilket Chetardie hade ansett, i fall det vore så händt, vara skett utan svenska hofvets ordres. Han lade därtill, att han på sex veckors tid ej talt med grefve Osterman, eftersom ryska hofvet reglerat åtskillige till fredens verkställande med Porten hörande mål och i synnerhet de förnäma turkiska fångars

och seraskierens lösgifvande och utväxlingen af de ryske och turkiske ambassadörer, utan att hafva med honom såsom mediatorernes minister det ringaste därom öfverlagt och hvaraf grefve Osterman omsider och på af H:r Chetardie gjord anmärkning lämnat honom del med föga giltiga ursäkter öfver hvad som därutinnan blifvit försummadt.

Således yppades vid alla tillfällen att, ehuru välmenande Chetardie ock eljest syntes för Sverige, han likväl sig detsamma ej vidare vid ryska hofvet åtog, än såvida det kunde vara enligt med Frankrikes interessen, i hvilken afsigt ock den enda gång han ditintills talt med grefve Osterman om svenska affärer, det allenast varit, då Kongl. Maj:ts subsidietraktat med England slöts angående hessiska trupperne, hvarvid han förklarat, att denne händelsen på intet sätt inflöt i Sveriges förbindelser med Frankrike; för samma orsaks skull torde han jämväl ej hafva tyckt om den idén Nolcken, såsom af sig sjelf, honom en gång vid handen gaf, huruvida han, sedan honom ej synts probabelt, att Sverige genom vapen någon fördel af Ryssland kunde erhålla, vid det nu allenast återstående försök till en vänlig explikation emellan bägge riken, funne tjenligt att nyttja därtill den touren, att man å Sveriges sida nu utlät sig med svar öfver de tillbud Ryssland i förledet år till afböjande af svenska transporten af trupper till Finland låtit göra, nämligen att draga de ryska till Östersjön kallade trupper äfvenväl tillbaka och att garantera Finland till Sverige, såsom hvarigenom den kinkiga frågan om första steget emellan bägge hofven af sig sjelf syntes förfalla. Till att bringa H:r Chetardie ur denna sin inaction ang:de Sverige, fick Nolcken ej heller det ringaste skäl utaf grefve Tessins ändtligen på många skrifvelser ankomna svar vid augusti månads slut, hvaruti om Frankrikes intention uti detta mål intet ett ord nämndes, utan allenast dess långa stillatigande ursäktades med det äfventyr, som dess bref lupo att blifva upbrutna, där likväl denna korrespondensen gick under H:r Chetardies paketer.

Det är ock mycket troligt, att ryska ministèren, i anledning af förbem:te sakernes styrelse sedan en tid, omsider sjelf förmärkte så väl svenske ministerns dependence af Frankrike som dess okunnighet om Frankrikes rätta intention i anseende till Sveriges tänkesätt mot Ryssland. Uti detta omdöme ville som lige då igenfinna rätta grunden till ryska hofvets sedan af

tid försporde tystlåtna förhållande i anseende till Sverige, i det i ställe af dess förr öfver Sverige betygade missnöje och genom hvarjehanda tillrustningar viste allarme man nu å ryska sidan intet det ringaste därom yttrade, utan tvärtom af en politisk raffinement lät genom förnäme ryske hofbetjente utsprida underhand, det man fann en raccomodement med Sverige onödig, emedan man intet visste sig vara med detsamma i ovänskap. Det troligaste syntes likväl, att förutom nu bem:te konsideration ang:de Frankrikes influence på Sverige, ryske ministèren nu uti den redan till en krigsoperations begynnande otjenlige årstiden fann det största skäl till att stilla kejsarinnans oro, som hade en personel afsky för krig, och att till detta skäls bestyrkande man äfvenväl i början af sept. lät marchera de till arbetet i Kronstadt och Viborg kallade regimenter till de ryske provinser tillbaka igen mellan Ladoga och Novgorod, att man ibland infanteriet gjorde en reduktion af 15 man par kompani, hvilket i hela armén gjorde en afgång af 10,000 man, samt att största delen af officerarne permitterades hem till sitt, så att knapt 5 à 6 officerarne vid vissa regimenter qvarblefvo.

Uti en sådan sakernes tvetydiga belägenhet såväl i Europa i gemen som i synnerhet emellan Sverige och Ryssland, tillredde den högste Försynen medelst romerske kejsaren Carl VI:s och ryska kejsarinnan Annas i oktober och 8 dagar efter hvarannan timade dödsfall [1]) nya och vigtiga ämnen till redigare anläggningar och mognare decisive besluts fattande. Det underligaste härvid var, att desse händelser, hvartill de framlidne höga personers hälsas tillstånd redan länge förut hade satt hela verlden uti en snart till fullbordande förväntan, och i anseende till hvilka redan uti några år genom mödosamma underhandlingar vid alla europeiska hof vissa eventuelle mått varit tagne, likväl helt oförmodadt vid en sådan tid sig tilldrogo, då intetdera af de hof, som hade egentlige interessen uti österrikiske maktens och länders minskande befann sig uti ett så färdigt stånd, att det så tidigt, som omständigheterne det fordrade, hade genom vapen kunnat nyttja dem och utföra sine afsigter, än den ende konungen af Preussen allena. Ty hvad romerske kejsarens död, såsom den siste af österrikiske huset, angår, så hade han redan i sin lifstid i anseende till afsaknaden af manlige böstarfvingar

[1] Carl VI $^{9}/_{20}$ okt., Anna ^{17}

och till de pretentioner, som de sachsiske och bäjerske kurfurstar å deras gemåls vägnar gjorde på en del af österrikiska arfländerne, författat en disposition att desamme odelte skulle förblifva vid dess med arfprinsen af Lothringen gifta äldsta prinsessa, hvilken under namn af sanction pragmatique bekanta disposition såväl på riksförsamlingen i Regensburg som af nästan alla europeiska makter var garanterad och jämväl med af Frankrike, hvars garanti kort innan kejsarens död var gifven. Men medan man i statskabinetterne begynte att rådgöra, huru bem:te disposition vore att jämkas med det tillstundande kejsarval, med närvarande kriget mellan Spanien och England, med bem:te kurfurstes pretentioner och med de därvid befintlige särskilda interessen, gick konungen af Preussen med en armé in i Schlesien och nästan utan motstånd satte sig samma höst ännu uti possession af furstendömet Glogau. Under detta lät han genom sine ministrer negotiera vid alla hof och gifva dem sådane förklaringar om sina afsigter med detta företagande, som voro hvart hof behagliga, så att man var hela följande vintern öfver i ovisshet antingen det skulle vara till österrikiska husets bistånd eller emot detsamma, intill dess han emot våren därpå var i stånd att nyttja sina redan således erhållna fördelar till att genom nya då tagna förbindelser bana sig vägen till större.

Beträffande följderne af ryska kejsarinnans död, så var det så långt därifrån, att Sverige brukade den krigsförfattningen, hvaruti det redan sedan en tid stått, till att efter konungens i Preussen exempel företaga emot Ryssland en entreprise, som efter menskligt anseende hade satt det i en avantage, som antingen genom en hederlig raccomodement hade kunnat stadgas eller ock vid krigets kontinuation med Guds hjelp förkofras, att man i Sverige allenast blef en blott åskådare till de i regeringen i Ryssland kort efter hvarannan timade omskiften och den därigenom bland ryska nationen förorsakade söndringen. Försummelsen att profitera af tiden och en så fördelaktig konjunktur, sattes i allmänna omdömen på det i Sverige rådande partiets räkning, som hade makten i händerna och vid ett till rikets sanna heder och säkerhet till företagande vigoreust steg så mycket mera hade haft att förvänta hela nationens bifall vid den då redan utskrefne riksdagen, som det vid andra föga gagneliga göromål och äfven vid verkliga felsteg haft medhåll af pluraliteten, om hvars bibehållande det altid var försäkradt. Vid detta

tillfälle ville ock somlige finna, huru ogrundad den beskyllningen varit, som år 1738 blifvit den förra svenska ministèren påbördad, att hafva af vårdslöshet ej satt riket i stånd till att nyttja någon fördelaktig konjunktur, emedan närvarande svenska ministèren ej heller hvarken i fjol vid finska transporten eller nu nyttjade de uti 2:ne år sedermera gjorde krigsrustningar, hvaraf då ville slutas, att egentliga orsaken till försummelsen ej bestod i hjelpredor och Sveriges force, men i den stora dependencen af Frankrike, hvari svenska ministèren stod och hvilken ej tillät densamma att med full myndighet förfara efter rikets eget interesse och naturliga independence. De oväldigaste omdömen syntes likväl fästa sig vid den anmärkning öfver det beklagliga ödet, att oenigheten i svenska nationen vid dess närvarande regeringssätt var hufvudorsaken till alla de fel, som man ville svenska ministèren tillskrifva och hvarföre den ej var i stånd att till rikets bästa betjena sig af dåvarande oroliga tillståndet inom ryska nationen.

Detta senare bestod nu förutom de ofvan nämnda omständigheter förnämligast uti följande kort efter hvarandra timade revolutioner.

1:o att då kejsarinnans redan sedan någre veckor försporde opasslighet af en i kroppen upstigen podager i början af oktober så tilltagit genom en i sidan af en njursten förorsakad inflammation, att man fruktade för hennes lif, blef den 7 oktober genom en publicerad konstitution den unge prins Ivan förklarad till storfurste af Ryssland och successor i riket och samma dag eventuelle hyllningseden till honom aflagd; så väl prinsens moder som princessan Elisabeth voro ifrån successionen aldeles uteslutne och densamma allenast uppå prinsessan Annas manlige bröstarfvingar inskränkt. Intet ord var ej heller omnämnt, huru under storfurstens minorennitet regeringen och förmynderskapet skulle föras. Nu fann kejsarinnan sig därpå något bättre och förmentes, att vid dess upkomst de nu i hastighet föregångne felaktigheter med mognare öfverläggningar torde rättas. Ehuruväl nu och den 15 vid Hennes Majts åter ökte lifsfara en disposition om förmynderskapet [föreslogs?], som skulle bestå i en konselj af 12 personer med prinsessornas uteslutande därifrån, så fanns efter kejsarinnans den 17 om aftonen kl. 10 timade dödliga frånfälle, att hon varit capabel att uppoffra sin egen gloire, sin familjs heder och välfärd samt omsorgen för riket till dess favorits in-

teresse, i det hon underskrifvit en disposition, hvarmedelst emot allas förmodan och till allas missnöje,

2:o hertigen af Kurland Ernst Johan Biron blef förordnad till fullmyndig regent. Det underligaste var att, då den 18 bem:te disposition angående regentskapet blef med vanlige solenniteter publicerad, den om dess efterlefnad af ryska gardesregementena och öfrige högre och lägre embetsmän och undersåtare affordrade eden med samma tysthet och villighet aflades, som den kort förut vid samma akt till den nye kejsaren Ivan III aflagde trohetseden, i ställe att i ett annat rike och annan nation en slik händelse vid slika omständigheter ej hade aflupit utan blodsutgjutelse och mycket buller. H:r Chetardie fann, att en svensk minister vid detta tillfälle kunnat spela en stor rol, om densamma förut hade varit med instruktion på händelse af ett oförmodligt dödsfall försedd och anstalterne i Sverige till dess utförande hade varit i beredskap. Hertigens afsigter vid detta stora äfventyr, han syntes hafva satt sig uti, då han förmått kejsarinnan till ett så misshagligt steg och hvilket hölls för ett sällsynt fenomenum politicum, ursägtades allenast därmed, att han i brist på andra utvägar och i anseende till det hemliga hat ryska nationen och en del främmande mot honom hyste, varit orsaken [1], att få efter kejsarinnans död begifva sig fritt till sitt hertigdöme, ärnade nyttja därtill sin regentskaps myndighet, i synnerhet som i ofvannämnda kejsarinnans disposition uttryckligen var stadgadt, att därest hertigen under kejsarens minorennitet skulle vilja begifva sig till Kurland, honom alt biträde till dess säkra och hederliga afresa skulle lämnas, hvarom fältmarskalken besynnerligen hade att besörja. Man förmente altså, det han straxt efter kejsarinnans begrafning skulle lämna regentskapet till prinsessan Anna, kejsarens moder, och söka sin reträtt till Kurland.

Dock sedan hans regentskap var af hvad man kallar ryska rikets ständer, nämligen synoden, generalitetet, senaten och ämbetsmän i collegierne vederkänd och besvuren, och han således fått makten i händerne, tog han sådane mått, som nog utmärkte dess alvar, att emot det allmänna omdömet, som spådde honom ett snart förestående fall, vilja stadfästa sitt välde och regentskap, i det han genom en stor application till syslorne sökte

[1] Stället ger ej god mening; troligen bör det vara *osäker*.

göra detsamma behagligt, nyttigt och formidabelt. Invärtes omständigheterne i Ryssland syntes också fördelaktige för dess afsigt i detta mål, ty hvad de infödde ryssar vidkommo, så voro de redan vane under kejsarinnans regering vid deras förtryck under de främmandes och enkannerligen hertigen Birons, närvarande regentens, ok. De förnämste däraf, som Dolgoruckernes, Walinskys och fleres exempel afskräckt, funno bäst att draga sitt öde med tålamod i afbidan af bättre tillfällen, hälst som de fleste af dem likväl innehade de största ämbeten i riket och kunde genom regentens nåd och protektion behålla och förkofra hvad de hade. Den mindre ryska adeln och gemene man, som mäst kändes vid betrycket och altså mäst längtade efter en inländsk regering, mente, att okunnigheten om sakernas rätta tillstånd samt bristen på en accrediterad chef de partie betog dem tillfället att röra sig, hvarföre de talte illa om de förnämares nedriga flathet att så länge tåla nationens plågor. Bägges tänkesätt förentes dock däruti, att i anseende till ryska envåldeslagen och dess besynnerligen hårda inquisitionssätt det vore omöjligt, att ibland nationen concertera och anlägga tjenlige planer till en nödig ändrings förskaffande, emedan ingen ryss kunde betro sig till den andra än knapt under fyra ögon, eftersom den, på hvilken den minsta misstanka föll, utan vidare ransakning sattes under knutpiskan och där angåfvo sina complicer, hvarföre också alla i Ryssland timade förändringar hastigt och genom våldsamma medel sig tilldragit. De förnämste ryssar, som ansågo deras närvarande situation för den bedröfligaste, som kunde finnas, och för deras enda lycka att ej hafva utrikes krig, slöto af alt detta, att medan nu för tiden intet hopp vore till deras önskans erhållande, de alsintet national interesse hade emot regenten, såvida [vid] en förändring uti (?) dess ställe prinsessan Annas efter alt anseende till tillträdande regentskap intet syntes nationen fördelaktigare, utan de då som nu fingo förblifva under de främmandes betryck, hvarföre de höllo för bäst att lämna täflandet om regentskapet till de främmandes omsorg och utförande.

Hertigen, som hade sig alt detta väl bekant, sökte för den skull och till att vinna mera medhåll och säkerhet hos nationen, att på alt görligt sätt ställa prinsessan Elisabeth tillfreds, den han visste hafva ryska nationens allmänna kärlek och medömkan öfver dess svåra tillstånd. Förutom en årlig tillökning af 50,000 rubels pension gaf han henne det hopp att på händelse af den

unge kejsarens död under minoriteten på ett sådant sätt söka att bringa successionen på Petri I efterkommande, att unge prinsen af Holstein, prinsessans systerson, blef därtill utsedd, emot det vilkor såsom förmentes, att han skulle gifta sig med hertigens dotter. Han betygade ock offentligen det han ämnade låta bem:te prins af Holstein komma till Ryssland.

Man trodde att hertigen vid slike projekter skulle hafva funnit Sveriges biträde för sig nödigt och således påtänkt att bidraga till Sveriges afsigter och göra sig detsamma förbindligt. Man uttydde ock därhän den utlåtelsen han engång i mångas närvaro fällt, det han ville gifva 10,000 rubel åt den, som bragte honom första budet, att Sverige hade begynt fiendtligheter mot Ryssland. Dock höllo andra med mera skäl detta tal för en verkan af dess sedan en tid emot Sverige betygade hätska sinnelag och af den förmån han i ett påkommande krig till sin myndighets stadgande i Ryssland därutinnan trodde finna, att afvända de inhemskes tankar från invärtes stämplingar på rikets försvar och att efter krigets lyckliga slut för Ryssland ej behöfva Sveriges biträde eller frukta dess motstånd i anseende till förbem:te dess afsigters utförande. Det synes ock troligt att på händelse af dess hyste välmening för Sverige han ej hade försummat att låta något däraf förmärka emot svenske ministern, som efter dess tillträdda regentskap lät anmäla sig hos honom, men den han intet emottog, och under sin korta regeringstid med allo intet såg.

Den endaste fara han altså hade att besörja var ifrån kejsarinnans föräldrar, hvilka han många oangenäma bemötelser beviste, och ifrån det medhåll de kunde hafva uti Ryssland. Han tog däremot nog alvarsamma precautioner, i det att efterhand 74 personer af gardesofficerare och den öfrige militär- och civilstaten, så väl främmande som inhemske, hvilka beskylldes hafva fällt omdömen om origtigheten af den om regentskapet gjorde dispositionen, blifvit dels exilerade, dels uti fästningen under den vanlige hårda inquisitionen dragne och som han [var] i den tankan att främmande ministrer och enkannerligen den svenske och romerske kejsarens torde blåsa därunder, så umgicks han med den tanken att bemäktiga sig deras skrifter.

I synnerhet misstänkte han ock fältmarskalken grefve Münnich, att han torde låta bruka sig till verktyg att å de kejserligas föräldrars vägnar bringa honom (regenten) i olycka. Man

tillskref honom för den skull upsåtet, det han ärnade låta arrestera fältmarskalken och flere förnäma embetsmän, hvaruti han skulle tro så mycket lättare reussera, som han således förmente taga saken med ryska nationen på den rätta foten och att gardesregimenterne, hvaraf hans son, arfprinsen af Kurland, kommenderade kavalleriet och hans yngre broder generalen Gustav Biron det ismaeiofska infanteriregimentet, voro honom aldeles tillgifne. Med dessa tecken af hans välde är det till förmoda, att han den 8 november om aftonen lagt sig helt förnöjd till sängs, då han om kl. 2 efter midnatten i sin starkaste sömn under bem:te fältmarskalks anförande [blef] utur sin säng ifrån sin gemåls, hertiginnans, sida tagen, uppå sitt motvärn illa handterad och slagen, samt till corps de gardet och sedermera med hela sin familj till Schlüsselburg afförd och med alla sina samlade skatter och öfrige egendom fråntagande försatt i elände och fattigdom. Denna händelse föranlät

3:o prinsessan Annas regentskap, då följande morgon den 9 november inför gardesregimenterne med vanlige solenniteter, under kejsarens namn och manifest publicerades, hvarigenom kejsarens moder förklarades till storfurstinna af Ryssland samt fullmyndig regentinna under kejsarens minoritet. Straxt därpå blef också utan den ringaste oordning det författade formuläret till trohetseden af regimenterne besvuret, hvilket vid hertig Birons regentskap i anseende till hans person ej var skedt. Kejsarens fader, prins Anton Ulrich af Braunschweig blef till generalissimus, fältmarskalken grefve Münnich till premierminister, vice kanslern grefve Osterman till storamiral, kabinettsministern, knes Czerkaskoi till storkansler och senatorn Golofkin till vice kansler utnämnde.

Öfver denna nya förändringen förspordes i början ett nästan allmänt nöje och förmodligen i jämförandet med tiden af hertigen Birons regentskap. Umgänget mellan de inhemske och främmande ministrarne blef jämväl friare och syntes intet mera så mycket tvång och återhåll som tillförene. I anseende till Sverige viste också den nya regeringen mera aktning, i det icke allenast den svenske ministern blef vid hofvet väl accueillerad, utan ock att honom af premierministern gafs tillkänna det man till vänskapens betygande emot Sverige hade begynt med 2:ne steg, först att upphäfva på finska sidan förbudet om victualiers utförsel till det svenska Finland, hvarom befallning vore till guvernören i

Viborg afgången, och för det andra att man hade kontramanderat den under förra regentskapet publicerade utskrifningen om 30,000 rekryter för armén. Det endaste interesse, som fanns att vara missnöjd med denna regeringen, var prinsessan Elisabeths, som såg sig och sin neveu, prinsen af Holstein, aldeles utestängd ifrån hoppet till successionen.

Uppå Nolckens straxt vid framlidna kejsarinnans sjukdom om tillståndet i Ryssland och de på händelse af hennes död till förmodande förändringar [insände berättelse?] erhöll han ändtligen den 16 nov. å Kongl. Majts vägnar ordres och eventuel instruktion, att söka att nyttja till rikets fördel de uti Ryssland sig yppande partier, som af välvilja för Sverige voro hågade att bruka Kongl. Majts hjelp och biträde till deras afsigters vinnande och till att förskaffa Sverige en tillräcklig säkerhet. Det lämnades till ministerns eget ompröfvande att öfver instruktionens innehåll och efterlefnad gå i samråd med franske ambassadören eller ej, allenast den förpligtelse iakttogs, att å ena sidan ett otidigt äfventyr för riket måtte förekommas och å andra sidan tillfället att profitera något för riket ej försummas, som på långliga tider ej torde återfås. Vid de rörelser, som sig svenske ministern i följe däraf gaf, att underhand inhämta tillförlitlig kunskap om sinnenas rätta beskaffenhet i Ryssland, förspordes att hertig Birons medhåll aldeles försvunnit och att ingen sig om honom vårdade; att regentinnans parti, som hade väldet i händerne, sinsemellan var oenigt och särdeles öfver det missbruk som premierministern gjort af sin myndighet, den han syntes vilja föra på samma sätt som för detta hertigen Biron sitt öfver framlidna kejsarinnan, hälst som regentinnan, förutom en ogemen hug för regera och mycket humör och inegalité i sitt sinnelag, ej hade den nödiga insigten eller egenskaper därtill, utan lät styra sig af sin favorit, en hoffröken Julia Mengden, som var ett vackert, artigt och fromt fruntimmer, men ingalunda uplagd till en slik rol; hos de inhemske stödde man sig jämväl därvid, att regentinnan antagit namnet af storfurstinna, som syntes innebära en rätt till successionen, den kejsarinnans disposition henne likväl ej hade tillagt. Däremot förnams, att prinsessan Elisabeths parti, så fördoldt det ock under dess utvärtes betryck syntes, likväl sinsemellan var noga förbundet och så mycket farligare som det bestod af största delen af gardets officerare, af några fa förnämare embetsmän af medelmåttig och generalmajors rang:

samt utaf gemene man, i anseende hvartill allenast en chef tycktes fela som vid tillfället hade den resolution att begynna spelet, hvilket genom en svensk armé, i fall den vore till hands, efter alt anseende skulle blifva lätt och lyckligt. Vid sådane omständigheter kom det Nolcken helt oförmodeligen före, då H:r Chetardie honom berättade, det han nu hade till sitt hof skrifvit, att närvarande sakernes belägenhet i Ryssland syntes föga favorable för Sverige, emedan det missnöje, som under framlidna kejsarinnan varit emot dess favorit, nu alldeles försvunnit, men att man nu genom en explikation torde få en bättre raccommodement än i hennes tid, hvarvid han gjorde så mycken mindre reflexion på prinsessan Elisabeths parti, som detsamma ej torde eclatera, så länge vid den unge kejsarens hälsa ingen fråga om successionen kunde existera, varandes hans moder altid närmare till förmyndare och regentskapet än prinsessan Elisabeth. Uppå de grundliga föreställningar, som honom därpå utaf Nolcken gjordes om närvarande konjunkturs fördelaktighet för Sverige, allenast den genom Frankrikes biträde sattes i stånd att göra någon rörelse med trupper till att befrämja utbrottet af partiernes tänkesätt i Ryssland och antingen slå sig till regentinnans eller det med regeringen missnöjda partiet, gick han väl in i en detalj af hvad på den händelsen till Sveriges understöd behöfdes, i anseende till den force, hvarmed Sverige kunde agera, hvarvid han dock höll nödigt att man borde dessförinnan söka att genom en negotiation afhjelpa Sveriges besvär emot Ryssland. Men så lofvade han likväl intet att rätta bem:te sin berättelse, eller att gifva sitt hof nyare förslag i anledning af de nu omförmälte omständigheter.

Emellertid fullföljde svenske ministern att genom hemliga kanaler sondera bägge partiernes tänkesätt angående Sveriges biträdes nyttjande och lät genom en i regentinnans parti accrediterad embetsman insinuera vissa principer, som regentinnan till sitt eget interesse syntes böra antaga och till att stadfästa sina afsigter söka att få Sveriges understöd emot en skälig vedergällning. Det togs ad referendum och förmentes, att en sådan concert torde väl vara görlig, om Sverige ville låta nöja sig med Viborgs afstående, men att därvid intet vore till göra, innan premierministern vore utur vägen, hvilken skulle vara däremot, men dessutom så mycket mera borde snart mista sin närvarande myndighet, som [illegible] att den skulle behörigen in-

skränkas, vore i stånd att tillbjuda en ändrings åstadkommande i regeringen till prinsessan Elisabeths favör. Hos denna senares parti igen fanns modet och hågen mycket hafva tilltagit, hvarvid de funnit Sveriges biträde ganska nödigt och sjelfva visste ur de ryske krönikor att allegera det understöd Ryssland i förra tider af Sverige under grefve Pontus [Jacob] de la Gardies anförande njutit, likväl med den eftertänkliga anmärkning, att därest Sverige skulle påstå någon oskälig belöning, ryska nationen, sedan den först genom Sverige kommit till sitt ändamål, altid voro i stånd att drifva de svenske tillbaka, äfven såsom det skett med Pontus [Jacob] de la Gardie. Eljest ville de veta, hvaruti Sveriges påsyftade säkerhet i anseende till en bättre gräns egentligen skulle bestå, som ock huru Sverige tänkte på den unge hertigens af Holstein sujet, hvars rätt till ryska thronen, såsom Petri I:es äldsta dotterson, de framför alla andras ville åtaga sig, om därom behörig ansökning gjordes och Sverige i dess manifest dess hjelp för honom förklarade; för det öfriga voro somlige ibland dem af den tankan, att deras upsåt om revolutionen med det första och vid framlidna kejsarinnans tillstundande begrafning bäst kunde verkställas, då gardesregimenterne blefvo under gevär samlade; hälst om regentinnan (såsom det ville glunkas) skulle tillbjuda att låta kröna sig sjelf till kejsarinna. De som voro af den meningen tyckte finna en stor upmuntran därtill i den oenigheten de nu sedan en tid ibland de öfver de inhemske dominerande embetsmän af främmande nationer funnit och enkannerligen i fältmarskalkens och premierministerns sista företagande vid hertig Birons fall och hvarmedelst man hade visat dem, huru de inhemske, som voro likväl de fleste, hade att bete sig, om de ville rätt bruka sin styrka till att afskudda sig de främmandes ok. Dessa efterrättelser nyttjade svenske ministern på det sättet, att till att vinna tid för Kongl. Maj:t och på det ingen revolution i förtid och utan Sveriges tillgörande måtte hända, han lät gifva dem hopp om Sveriges biträde, när sakerna kunde mera mognas, men tillika varna dem för ett otidigt företagande, som kunde sätta både prinsessan och dem i olägenhet och olycka. Därnäst sökte han också att komma med prinsessan sjelf närmare i tal om hennes angelägenheter och brukade till den ändan den 5 dec. en honom förut bekant och i hennes tjenst stående person, som hade hennes förtroende och af hvilken han förnam så väl prinsessans tänke-

sätt och hug att se sitt öde jämkadt efter sin rätt till thronen, som bekräftelse på alla de efterrättelser han förut hade fått om hennes fördolda partis beskaffenhet, hvarpå ministern tillböd sin enskylta hug att vara Hennes Höghet hos Kongl. Majt till tjenst, i fall hon hade det förtroende till honom, att sig däröfver yttra och om sina rätta afsigter. Han påtog sig att därom berätta och bringa svar, förmenandes att den ovissheten, hvari prinsessan stått angående Kongl. Majts tankar i anseende till den unge hertigen af Holstein och hvilken vore det ryska språket mäktig och från barndomen blifvit undervist i den grekiska religionen och hvars interesse vore så nära förknippadt med prinsessans, hade varit endaste orsaken till Hennes Höghets återhåll, att ej hafva hitintills vid de af ministern så väl som af franske ambassadören henne gifne tillfällen nämnt något därom emot dem.

Detta svenske ministerns förhållande blef af H:r Chetardie uppå erhållen förtrolig del däraf på alt sätt gilladt och i synnerhet att han nu i förstone sonderat bägge partier till att sedermera så mycket bättre kunna determinera sig. Därhos fann han nödigt att ju förr ju heldre inhämta instruktion och ordres angående den af Sverige åstundade säkerheten. Ty om densamma vore så beskaffad, att den genom en negotiation kunde erhållas, så vore bäst och tryggast densamma med regentinnan att afhandla och sluta, men därest Sveriges fordran ginge högre än som genom underhandling kunde förhoppas, så återstod allenast att utan vidare menagement söka att genom prinsessan Elisabeths parti sätta Ryssland i combustion, dock syntes han mycket föredraga den första utvägen framför den andra, ehuruväl han ännu intet ville förstå sig att återkalla de idéer han sitt hof förut om tillståndet af Ryssland under detta regentskapet gifvit i anseende till Sverige.

Medan Nolcken väntade på svar från prinsessan Elisabeth, fanns vid den hemliga underhandlingens fortsättande med dess fördolda parti det stora äfventyr och den svårighet, som är att i en sådan nation, som den ryska och under ett slikt regeringssätt, kunna göra någon anledning, och hvilken svårighet man i Sverige ej synts hafva besinnat, då man i instruktionen trott partierne där vara af samma beskaffenhet som i ett fritt land och inskränkt regeringssätt. Det var både ogörligt och äfventyrligt att tala på en gång med flere ryssar, utan allenast sä

under fyra ögon, på hvilket sätt partiet jämväl sins emellan också allenast blifvit om hvarannans tankar och deras antal underrättadt, hvarföre då vid någon i ett större samqväm till anställande öfverläggning ingen ryss vågar att yttra sig af misstroende för den andra och sin egen landsman och medborgare. För desse orsaker skull fann en och annan ibland de förnämste af dem det förslaget ej görligt, som Nolcken låtit dem gifva, att de hvardera särskilt och under fyra ögon skulle underskrifva en skrift, som innehöll en requisition om Sveriges hjelp i deras förtryck, hvaremot å deras sida såsom ett tjenligt medel föreslogs, att Sverige vid en med dess trupper till företagande rörelse lät genom sina på ryska språket tryckte skrifter, som kommo att i Ryssland utströs, förklara sitt upsåt att hjelpa ryska nationen från dess betryck och tillika understödja Peter I:s efterkommandes rätt till ryska thronen, då de välsinnade ryssar ej skulle draga värjan mot de svenske. Och som af allt detta nogsamt spordes, att den af svenske ministern hos ryssarne supponerade välviljan för Sverige ingalunda var till finnandes, än såvida ryssarne genom Sveriges hjelp kunde komma till sitt ändamål, jämväl att det således borde ankomma på Sverige att medelst en tillräcklig force göra sig sjelft försäkradt om sin belöning därföre, så syntes Sverige hafva vunnit tid att föranstalta därom, då den vid kejsarinnans begrafning förmodade revolutionen ej hände och bemälte akt den 23 dec. helt ordentligt utan den ringaste oreda förrättades. Fördenskull anmälde Nolcken hos grefve Gyllenborg en plan, som en i rysk tjenst stående och med prinsessan Elisabeths parti väl bekant tysk ingeniör gjort till en operation med svenska trupper à 10,000 man, som i nästa vinter och februari månad skulle öfver isen gå Viborg förbi, taga Kronstadt i ryggen samt vidare till Petersburg med tillbud att sjelf komma öfver till svenska sidan och följa med som vägvisare vid planens verkställande, hvarvid Nolcken förbehöll sig bem:te plan näst samråd med H:r Chetardie att öfversända.

Ändtligen kom prinsessans betjent med följande svar den 26 dec. tillbaka: 1:o att Hennes Höghet altför gerna ville profitera af den genom honom tillbudna hjelpen från Sverige, om hon allenast visste att unge hertigens af Holstein interesse ej vore ett hinder därvid å Kongl. Maj:ts sida och att slike anläggningar kunde vid Sveriges närvarande regeringssätt, då många personer fingo del af sakerne, med behörig tysthet afhandlas; 2:o att

Hennes Höghets parti alt mer och mer tilltagit och jämväl storkanslern nu trädt därtill; 3:o att hennes person nu mindre fara emellertid vore underkastad än uti framlidna kejsarinnans tid, varandes den försyn, regentinnan henne nu beviste, mera en verkan af dess räddhåga än af dess inklination. Vid samma tillfälle aftaltes, att Nolcken nästa nyår under pretext af lyckönskans afläggande skulle få lägenhet att personligen få tala med Hennes Höghet, den man på Nolckens erinran påtog sig att förmå till att äfven förtro sig till franske ambassadören, helst som en utvärtes hjelp nödvändigt syntes behöfvas för prinsessan i anseende till ryska nationens opålitlighet; desslikes lofvades att bereda prinsessan till den requisitionen under hennes underskrift, som Nolcken ärnade projektera.

Med dessa liknelser slöt sig detta år, under hvilket franske ambassadören altjämt vid alla i Ryssland timade förändringar intet det ringaste med ryska ministeren talt om affärer, än allenast i dec. månad med en air af reproche nämnt emot grefve Osterman, att under hertigens regentskap man varit på vägen att sluta ett förbund med England utan att gifva honom den ringaste del däraf.

1741.

Uti det utförliga samtal, som emellan prinsessan och Nolcken den 2 januari om eftermiddagen föreföll, gick det förnämligast därpå ut: 1:o att prinsessans rätt till thronen grundade sig ej på Peter I:s, men på kejsarinnan Catharinas testamente, som af alla ryska rikets ständer blifvit vederkändt och besvuret; 2:o näst hennes erkänsla för de genom ministern förklarade Kongl. Maj:ts goda böjelser för henne, emottog hon jämväl den tillbudne hjelpen och updrog ministern å hennes vägnar Kongl. Maj:t därom att anlita; 3:o att hon på samma sätt, som de af hennes parti, fann för sig säkrast, att Sveriges rörelser ej måtte ske i hennes namn, utan antingen å den unge hertigens af Holstein vägnar eller ock i gemen för Peter I:s descendence, hälst som Hennes Höghet aldrig ärnade gifta sig och allenast att njuta sin rätt till thronen i den afsigten att lämna den till hertigen, som ehuruväl född af den äldre systern, i anseende till sin ungdom likväl kunde afbida touren efter Hennes Höghet; 4:o vid en corps svenska truppers annalkande med ett således manifesterat upsåt för successionen i Ryssland och för att befria nationen ifrån de främ-

mandes betryck skulle hvarken gardet eller de omkring Petersburg stående fältregimenter göra något motstånd, hvars exempel alla öfrige ofelbart skulle följa, varandes Hennes Höghet helt försäkrad såväl om dem och gemene man samt de mindre ståndspersoner, som om en del af de förnämste; 5:o i brist af en annan tjenlig chef för hennes parti, ville prinsessan sjelf vara chef och då begifva sig till gardet; 6:o om sin persons säkerhet viste hon sig aldeles obekymrad, emedan den efter hennes ord så kallade storfurstinnan och dess parti aldrig tordes röra henne af fruktan för nationen; 7:o lofvades af prinsessan i generale termer alla möjliga prof af en uprigtig vänskap och verklig erkänsla för Sverige; 8:o om den föreslagna skriftliga resolutionen låddes hon ej hafva något förut hört af dess betjent och uppå ministerns föreställning om dess nödvändighet, den hon ock sjelf medgaf, förbehöll hon sig några dagars betänketid att med sina vänner öfverlägga angående dess af Nolcken mundtligen nämnda innehåll.

Vid jämförelse af detta prinsessans med dess partis utlåtelser öfverensstämmande tänkesätt med de därvid befintlige opålitlige omständigheter och tillståndet i Sverige syntes Sveriges i anledning däraf till tagande mått därpå ankomma, att i fall man fann rådligare att slå sig till hennes än till regentinnans parti, då antingen göra sådane preparatorier, som om man aldeles intet räknade på ryska partiets bistånd, och till den ändan sökte att uti nästa vår och sedan förut med Frankrike behörigen blifvit concerteradt kunna agera med hela rikets force emot Ryssland eller ock nu i vinter företaga den ofvannämnda operationen efter den anmälte planen. H:r Chetardie höll den första vägen för den bästa, likväl med förbehåll, att förut en explikation öfver Sveriges besvär med Ryssland borde med regentinnan anställas; han ogillade jämte Nolcken det ifrån Sverige på kardinalen Fleury's föranlåtande gifna förslag om prinsessan Elisabeths flyttning till Finland under Kongl. Majts protektion, i fall hon ej höll sig säker i Petersburg, emedan då hennes parti icke allenast skulle genast förfalla, utan hon sjelf riskera att blifva för all sin lifstid exilerad och Sverige till last; därjämte skref han da för första gången till sitt hof om desse för Sverige fördelaktiga liknelser och deras nyttjande, om hvilket alt Nolcken d. 8 jan. genom en kurir berättelse insände jämte bifogadt projekt till den requisition om K. Maj:ts hjelp, som han af prinsessan äskat.

Den uti Sverige vid slutet af förra året påbegynte riksdagen var också nu redan kommen till aktivitet. Att generallöjtnanten grefve Charles Emil Lewenhaupt, hvars gåfvor och otillräckliga egenskaper till stora och vigtiga värf redan blifvit vid 1734 års riksdag rönte, likväl nu åter blifvit vald till landtmarskalk, gaf en del välmente ej någon särdeles anledning att hoppas det de vid närvarande sakernes belägenhet i Europa för Sverige till tagande mått med behörig eftertanka och försigtighet skulle styras och med nödig drift och eftertryck verkställas. Det spordes ock, att den vid riksdagen 1738 påstådde pluraliteten äfven ock denna gången däruti varit rådande, att i secrete utskottet nästan samme ledamöter blifvit valde som då. Dess första göromål var att i följe af Kongl. Maj:ts secrete proposition besörja till tysthetens bevakande angående utrikes ärendenas afhandlande. Till den ändan voro fyra secrete utskotts deputerade, nämligen generalmajoren grefve Axel Spens, öfversten i fransk tjenst h:r Palmstierna, kyrkoherden i S:t Jacob i Stockholm doktor Arnell och borgmästaren Sahlin ifrån Örebro nämnde att med 3:ne Riksens Råd, nämligen presidenten i kansliet grefve Carl Gyllenborg, baron Gustaf Rosen och baron Erik Wrangel, utse och besvara de angelägnaste bref till sakernes bättre beredande. Denna i sig sjelf nyttige men ditintills ovanliga anstalten ansågs för en art af diktatur på en viss tid och af en del i nationen för stridande emot våra lagar och friheten, ehuru det räknades för en stor hjelpreda för närvarande ministèren att behörigen kunna styra sakerne och hvilket den förra ministèren aldrig fått åtnjuta. De å denna deputations vägnar genom grefve Gyllenborg till Nolcken den 22 januari ankomna ordres innehöllo jämte mycket beröm af dess vid så grannlaga konjunkturer viste försigtiga förhållande: 1:o att idéen om en med närvarande ryska regeringen till anställande negotiation ogillades, den man ansåg allenast utgå på en regentinnan fördelaktig, men Sverige skadlig amusement; 2:o om den för Sverige åstundade säkerheten yttrades alls intet positift svar, hvaruti densamma skulle bestå, utan lämnades till ministerns skön att utleta, hvad tillbud man å ryska sidan skulle vilja göra så till en skälig satisfaktion som Sveriges gränsors säkrare belägenhet; 3:o att uppå kardinalen Fleury's tillstyrkande genom grefve Tessin ministern hade att söka göra prinsessan Elisabeth och dess parti Sverige tillgifne och med Hennes Höghet efter samråd med h:r Chetardie, hvilken innan kort

ordres att biträda Nolcken hos prinsessan, öfverlägga om sättet till Kongl. Maj:ts henne till lämnade understöd, och 4:o att desse ordres voro af ministern att efterlefvas, mera efter dess insigt och vaksamhet i anseende till Sveriges interesse och afsigt än såsom en honom bindande instruktion, i följe hvaraf han ej hade att inlåta sig i vidtutseende negotiationer, ej eller gifva i förtid ombrage om Sveriges vidriga sinnelag emot Ryssland.

Desse förslagens fullföljande blef jämväl genom den nya ryska regeringens förhållande emot Sverige på dåvarande belägenheten i Ryssland lämpligast. I stället för de goda liknelser, som i början af detta regentskapet till vänskapens återställande emellan bägge hofven vistes, kontinuerade ryska hofvet icke allenast det i framlidna kejsarinnans tid brukade högdragna stillatigande emot Sverige, utan jämväl lät vid andra tillfällen förmärka en stor ogenhet i anseende till Sveriges besvärs afhjelpande. Ty den utaf premierministern så högt åberopade befallningen till viborgska guvernementet angående den återställde friheten till victualiers utförande till svenska sidan, var allenast inskränkt på salt och socker, hvarpå ingen brist fanns i Sverige och hvilka persedlar de viborgske handlande kort förut ifrån Fredrikshamn och Helsingfors hade afhämtat. På svenske ministerns föreställning därom, samt att förbudet om spanmåls utskeppande till Sverige efter traktaten bäst kunde botas, om de svenske samma förmån lämnades som de engelske fått, att i Petersburg af den dit förde ryska spanmålen uphandla det tullfria quantum, svarades, att sådant väl torde kunna ske, om Sveriges förhållande emot Ryssland det kunde medgifva. Därnäst lät ryska hofvet och det på regentinnans egen påminnelse, det hon ej nöjde sig med en armé, som blott stod på papperet, i januari månad utgå alvarsamma ordres till krigsmaktens till lands och vatten skyndsamma iståndsättande, i det att under pretext af den genom marquis de Botta, som var såsom wienska hofvets minister återkommen till Petersburg, requirerade ryska hjelpsändningen emot konungen i Preussen 32,000 rekryter blefvo utskrifne, eftersom man, förutom de af 30,000 man bestående auxiliärtrupper, ville hafva vid Östersjön jämte garnisoner åtminstone 80,000 man i färdigt stånd. Med denna författning höll sig regentinnan säker att kunna med hofvet förblifva i Petersburg och ej vara nödgad, att på händelse af krig med Sverige flytta till Moscou, hvartill hon als ingen hug hade, två

emot alla infödde ryssars önskan, såsom hon ock med denne under pretext af defensionsanstalter emot Sverige samlade forcen trodde sig vara i stånd att ej frukta för invärtes oro. Under slike anstalter begyntes jämväl åter det förra emot Sverige brukade ovänliga tal, hvilket så mycket mera syntes betydande, som premierministern sjelf vid sitt eget bord uti ett stort sällskap yttrat, det man nu, sedan riksens ständers sammankomst i Stockholm, fått därifrån tillförlitliga tidender, att kriget mot Ryssland ofelbart skulle företagas, hvarvid å Sveriges sida förnämligast räknades på Rysslands invärtes oro och att tredje delen af ryska riket skulle rebellera, hvilken uträkning han förklarade för falsk i anseende till de ryska provinser, men lämnade därhän hvad i de conquetterade landskaperne Est- och Lifland kunde hända. Därjämte blef allianstraktaten emellan Ryssland och Preussen på sistbem:te hofs åstundan utan någon svårighet förnyad och ratifikationerne utväxlade, hvilken händelse satte regentinnan i en mera högdragen tanka och tillika syntes försvaga förslaget om en närmare sammansättning emellan Sverige och Preussen. Och som vid slike böjelser all utväg till en vänlig explikation syntes utestängas, så lades efter de oväldiges omdöme skulden därtill på ryska regeringen allena, som sjelf med heder hade kunnat göra första steget därtill, dels efter den sjelf borde bäst veta dess myndighets svaghet i nationen, sedan i några provinser och en del af de förnämste af prästerskapet missnöjet emot densamma tilltog, dels ock att anledning kunnat tagas af den förre hertigen af Kurland, och Sveriges besvär sättas på hans räkning, hälst som ryska hofvet i så många andra mål redan hade botat och rättat de af honom föranlåtne oredor och jämväl samma tour nu hade kunnat tagas i anseende till Sveriges besvär. Följden härutaf var att svenske ministern erhöll i februari förnyade ordres att hålla sig till prinsessan Elisabeth med försäkran att Kongl. Majt ingalunda vore hugad att inlåta sig uti någon underhandling med regentinnan.

En ny och besynnerlig svårighet mötte svenske ministern i dess göromål, i det han med intet nytt kreditif till den unge czaren blifvit försedd. Betänkligheten i Sverige bestod däruti, att, som uti Petri I:s tid, densamma [kejsartiteln?] allenast med det vilkor blifvit beviljad, att ryska hofvet däremot utställde en revers, det kejserliga titeln ej skulle innebära något företräde för de krönta hufvuden: såsom romerske kejsartiteln det gjorde

på denna grund hade också vid de senare omskiften vid ryska thronen slike reversaler blifvit afgifne. Å ryska sidan höll man dem denna gången onödige, emedan i den af dåvarande ryske ministern i Sverige, grefve Golowin vid kejsarinnan Annas tillträde på thronen afgifne reversaler, den passagen var influten, att kejserliga titeln högbem:te Hennes Majt *et successoribus* var af Sverige beviljad, hvaremot man i Sverige förmente, att genom denne ryske ministerns enskylta och ensidiga expression den i Petri I:s tid afhandlade konventionen ej kunde förlora verkan af ett i anseende till ryske czarer personelt steg och altså på något sätt förbinda Sverige. Af detta sakens sammanhang hade svenske ministern ordres att göra bruk när ryska ministèren skulle om kreditivet först omröra. Men som detta ej skedde och ej heller Sverige ville låta bringa detta mål till tals med ryska ministèren, till att nyttja detta tillfälle till en explikation emellan bägge hofven, såsom h:r Chetardie för sin del fann rådligt och emellertid de öfrige ministrer af krönta hufvuden fått och öfvergifvit sina kreditiver, undantagandes h:r Chetardie, som i stället för ambassadörskarakteren nu blifvit accrediterad för ministre plenipotentiaire och fördenskull höll på att med ryska ministèren söka att reglera ceremonielet vid dess hos czaren till tagande audiens, så gaf det anledning att franske och svenske ministrarne blefvo förbigångne i invitationen till regentinnans om aftnarne anställda spelpartier, hvartill de öfrige främmande ministrer kallades. Uti april månad rörde väl grefve Osterman emot Nolcken om dess kreditif och uppå dennes anmärkning, att det berodde på ryska hofvets requisition om kejsartiteln och de vanlige reversalers tillbjudande, svarades det han denne requisition och tillbud nu härmed formligen ville hafva aflagt. Men som Nolcken invände, det förutom den berättelse han häraf ärnade göra, ordningen likväl fordrade, att sådant genom ryske ministern i Stockholm hos Kongl. Maj:ts ministère borde andragas och hvilket grefve Osterman också lofvade skola ske, så blef saken in statu quo hela den tiden öfver Nolcken ännu i Petersburg qvarblef och sig så begick, att ryska ministèren likafullt med honom om affairer handlade.

Ställningen vid ryska hofvet i anseende till Sverige blef också dymedelst mera förvirrad, att h:r Chetardie genom de angående ceremonielet vid dess audiens yppade och af honom sjelf med flit ökte svårigheter råkade på en tid uti en fullkomlig in-

action, så att af hans bemedling intet biträde till en vänlig explikation var att förvänta. På ryska i Paris vistande ambassadören prins Cantemirs insinuation hade franska hofvet samtyckt, att h:r Chetardie i stället för det honom tillsände kreditiv af ministre plenip. skulle få igentaga ambassadörs karakter, om ceremonielet allenast efter dess värdighet kunde jämkas. I anledning däraf påstod nu h:r Chetardie i februari månad att hafva en publik audiens hos czaren och få i dess närvaro lämna sitt kreditiv till regentinnan. I anseende till czarens späda ungdom och ryssarnes sed, hvarefter intet barn, förr än det är årsgammalt, framtes i publiken, tillböd man en particulier audiens hos regentinnan, den man förmente på alt sätt representera czarens person. Därhos fordrade ryska hofvet, det äfven till prinsen af Brunswig, såsom kejsarens fader, visit af ambassadören skulle göras och det framför visiten till prinsessan Elisabeth, hvaremot Chetardie påstod första visiten till sig ifrån bem:te prins såsom cadet af ett tyskt furstl. hus. Vid de emellan ryske premierministern och Chetardie i detta mål förefallna samtal blefvo af denne senare, under tour af en uprepad paralelle emellan begge hofvens förhållande emot hvarannan, hvarjehanda förevitelser vid tillfällen framslängde angående den föga erkänsla Ryssland vist för de 2:ne gånger, nämligen år 1724 och nu genom Frankrikes bemedling till freden med Ottomaniska Porten, Ryssland vederfarne stora vänskapsprof.

Till en slik ändring af Chetardies förra tänkesätt bidrog förnämligast den af franska hofvet då tagne resolutionen att blanda sig uti instundande romerska kejsarvalet och emot österrikiska husets interesse. Därefter och till att genom Sverige hindra Rysslands hjelpsändning till drottningen af Ungern, inrättades också de h:r Chetardie genom en kurir tillsände instruktioner, i följe hvaraf han å sitt hofs vägnar hade att biträda svenske ministern i dess anläggning med prinsessan Elisabeth och dess parti, hvarvid franska hofvet jämväl gillat Chetardies idé om nödvändigheten af en närmare sammansättning emellan Sverige och Preussen. Desse ordres blefvo kort därpå och genom nyare, som honom i början af mars månad, medelst bref från h:r Amelot tillhandakommo, bekräftade med tilläggning »que le Roi n'ometteroit rien pour presser les Suèdois de profiter de cette revolution et pour les aider même à faire un coup de vigeur»; att som Frankrikes interesse vore, att Ryssland blef genom

Sverige satt igen inom sina förra gränsor, så hade ambassadören hos prinsessan Elisabeth på alt sätt att utbetinga en god belöning för Sverige, ehuruväl man i Frankrike trodde bättre vara för Sverige, att det återfinge sina provinser genom en conquête än genom en cession, till hvilken senare man trodde att prinsessan Elisabeth hvarken tordes vilja eller kunna samtycka. I anledning af dessa ordres, hvilka aldeles öfverensstämde med dem S:t Severin hade fått, begynte Chetardie att med mera öppenhjertighet umgås med Nolcken, emot hvilken han dock hemligen hyst något återhåll och misstanka, att han varit den förra svenska ministèren tillgifven och mindre hugad för den närvarande.

Vid den tiden hände den ändring uti ryska ministèren, att premierministern grefve Münnich, som med mycken myndighet och till allas (utom regentinnans och dess favorits, fröken Mengdens) missnöje fört sitt embete, sedan honom kort förut dess styrelse såvida blifvit betagen, att han inga mål utan ordentligt samråd med de vanlige kabinettsministrarne skulle företaga och afgöra, den 4 mars på dess åstundan undfick sin dimission från alla innehafde beställningar. Ehuruväl nu sådant skedde af en art af sacrifice, som regentinnan varit nödgad att göra åt ryska nationen, så blef densamma henne likväl intet därföre mera benägen, ej heller då hon sedermera lät sin gemål, prinsen af Brunswig, taga del i konseljen och kabinettsärenderne, hvilken sig ock med mycken flit dem åtog och eljest på alt sätt sökte att vinna nationens och i synnerhet gardesregimenternes kärlek. Däraf togo de missnöjde anledning, att misstänka prinsen att vilja sjelf blifva regent, om det ock vore med religionens ändring och grekiska lärans antagande, och som denne afsigten skulle ännu mera göra kejsarinnan Annas testamente till intet, så höllo de sig berättigade att till förmån af Petri I:s descendence sjelfve sätta regeringen på en annan fot. I anseende till dessa omständigheter höllo många före, jämte h:r Chetardie, att det varit bättre för Sveriges afsigter om grefve Münnich hade konserverat sig vid ministèren och genom sitt upförande ännu mera brouillerat Rysslands spel, hvaremot andra voro med Nolcken af den tankan, att vid Sveriges påtänkta krig med Ryssland, det vore väl att hafva fått en så förfaren och entreprenant general ur vägen, som eljest hade fått kommendera ryska armén.

Underhandlingen med prinsessan Elisabeth blef väl af franske och svenske ministrarne under stadigt samråd med alt alfvare och

drift å deras sida fortsatt, men råkade så väl uti prinsessans som dess partis sinnelag och tänkesätt hvarjehanda oförmodade hinder. Straxt efter Duncans affärdande i januari månad hade Nolcken genom prinsessans hofmedikus Lestocq, såsom genom hvilken denne negotiationen drefs, gjort åtskillige försök att få löfte om den projekterade requisitionens underskrift och hvartill jämväl h:r Chetardie på alt sätt styrkte prinsessan vid det enda tillfälle han i januari månad hade att tala med henne om affärer; men det fanns altjämt betänklighet under det föregifvande att samma requisition kunde säkrast af unge hertigen af Holstein gifvas, som vore äfven så kraftig som prinsessans; att Hennes Höghet alt för mycket vågade vid dess utställande i sitt namn och vid dess till befarande kungörelse satt sig i största faran hos ryska nationen så väl som hos hela verlden uti tort, det hon såsom Petri I:s dotter sökt bana sig vägen till thronen med förlust af sin faders gloire och cession af en del af de genom honom conquetterade provinser, såsom hvarpå man väl såg att Sveriges afsigt med den henne tillbudne hjelpen syftade. De däremot andragne skäl blefvo dock så vida å prinsessans sida gillade, att hopp lämnades, att frambättre och sedan Kongl. Maj:ts svar på Nolckens ofvannämnda depesch var inlupit, det sig väl torde gifva med prinsessans i detta mål hysande betänklighet. Nu var innehållet af bem:te under den 13 och 26 februari, i början af mars ankomne ordres till Nolcken 1:o att påyrka requisitionsskriften såsom ett bevis om prinsessans sinnelag och åstundan och hvarförutom Kongl. Maj:t ej gerna kunde ingå i saken; 2:o att desistera från den förr yttrade propositionen om prinsessans reträtt till svenska sidan; 3:o att Kongl. Maj:t till att visa dess alfvare att biträda prinsessan, enär hon dess hjelp skulle påkalla, beordrat generalen Buddenbrock, att under en annan pretext sammandraga nu i första vår en corps svenska trupper af 12,000 man; 4:o att med prinsessan concertera någon operationsplan och huruvida hon kunde hafva någon intelligence i Viborg till att hålla denna fästning sitt parti till handa och sig sjelf till en säker reträtt samt svenska armén till en place d'armes, dock skulle denna punkten ej vara en conditio sine qua non; 5:o att föreställa prinsessan nödvändigheten att ännu hålla sitt parti tillbaka, på det den ej må i otid utbryta, innan svenska flottan kunde komma i sjön, samt det hon ville utmärka rätta tiden och den yttersta terminen, då svenska makten kunde behöfvas; 6:o

att på ett sätt, som ej kunde rebutera prinsessan och hindra den påsyftade revolutionen, insinuera, huru underhandlingen mycket kunde förkortas, om Hennes Höghet ville närmare utlåta sig angående den i requisitionen en general omnämnde dedommagement för Sverige; 7:o att i alt detta gå med h:r Chetardie i samråd, hvars hof nu hade med Sverige enahanda afsigter i anseende till prinsessan, samt söka så begå, att de ifran Frankrike till Hennes Höghet ärnade subsidier ginge genom Sveriges händer och såsom för dess räkning, till att göra sig därigenom en verklig merit hos prinsessan, som ock att därvid iakttaga en mera sparsamhet, än om de blefvo direkte från Frankrike och i dess namn gifne. Vid den öfverläggning som emellan Chetardie och Nolcken till verkställandet af deras undfångna och på lika ändamål syftande ordres föreföll, förenade de sig om följande mått: 1:o att som Chetardie under afbidande af sitt hofs ordres angående de om ceremonielet förefallne svårigheter intet visade sig på ryska hofvet eller hos ryska ministèren och således ej heller kunde fara till prinsessan Elisabeth, han för den skull ville taga möte med Lestocq i Nolckens hus, hvilket han med sin läkarekonst sedan en tid betjent, till att utan upseende genom honom sitt hofs tankar emot prinsessan att andraga; 2:o som hans ordres endast hade Sveriges interesses befrämjande till ändamål, så syntes han bäst därtill kunna bidraga, om han iklädde sig i det göromål som en mediateur emellan Sverige och prinsessan kunde tillkomma. På denna grund skulle han 3:o försöka att genom sine föreställningar förmå prinsessan att tillställa i hans såsom tredje mannens händer en af henne underskrifven och artikulerad förbindelse, hvaruti den Sverige för dess biträde till utfästande belöningen egentligen skulle komma att nämnas, dock med det uttryckliga förbehåll, att han denna propositionen ej skulle yttra till prinsessan, innan Nolcken förut hade erhållit hennes underskrift af den projekterade requisitionen, hvarmed Sverige ville låta sig nöja till att intet rebutera prinsessan och göra Sveriges afsigter hos henne misstänkta, hvilket vore så mycket mera apropos, som Sverige ärnade agera mot Ryssland med hela sin force och med Guds hjelp då såväl dymedelst som i anseende till invärtes tillståndet i Ryssland syntes komma i stånd, att sjelf kunna sörja för sin belöning utan att behöfva prinsessans biträde därtill eller utan hennes generosité, i fall hon kom på thronen och på hvilken man då för många skäl skull ej kunde räkna; 4:o att de 100,000

rubler, som Chetardie nu ärnade tillbjuda prinsessan å sitt hofs vägnar, skulle på Sveriges assignationer i Hamburg kunna efter prinsessans ordres lyftas, till att förekomma all misstanke hos hennes parti, som hitintills ej visste af Frankrikes biträde i denna saken och allenast afgifvit sig i denna anläggningen med Sverige allena; 5:o fanns rådligt att intet det ringaste yttra emot prinsessan om den ifrån Sverige omnämnda idén, att hon skulle göra sig försäkrad om Viborgs fästning.

På svenske ministerns i följe häraf emot prinsessan vidare gjorde tjenlige steg syntes denna underhandlingen hafva kommit till sin fulla mognad och slut, då Lestocq den 12 mars om aftonen sig hos Nolcken infann, förklarande det prinsessan på hans aflagde rapport om den gifne försäkran, att Kongl. Maj:t vore beredd att låta Hennes Höghet den åstundade hjelpen med alt eftertryck vederfara, så snart den till dess ministers autorisation af honom begärde requisitionsskriften vore utfärdad, numera resolverat sig bem:te skrift att underskrifva. Till den ändan tog ock Lestocq genast med egen hand en afskrift af konceptet till requisitionen, hvaruti allenast de sista orden, som innehöllo ett förbehåll att frambättre determinera något specielt angående Sveriges vid hjelpen till användande omkostnad med bägge ministrarnes samtycke blifvit utelämnade, lofvandes att med det första återställa densamma med Hennes Höghets formliga underskrift. Men genom tvenne ej förutsedde fataliteter blefvo desse goda liknelser till intet. Den ena timade af h:r Chetardies vållande, hvilken efter aftal infann sig med hos Nolcken och uti ett särskildt rum väntade på Lestocq, sedan han förut af Nolcken blifvit underrättad om hvad med Lestocq äfven då blifvit handladt och som sedermera varit med denne senare allena en stund ihop till att å Frankrikes vägnar öfverlägga om prinsessans angelägenheter, har han icke allenast gifvit Lestocq del om de af Frankrike till prinsessan ärnade 100,000 rubler, utan ock tvärt emot dess med Nolcken tagne aftal proponerat idén om den i hans (Chetardies) händer ifrån Hennes Höghet till afgifvande artikulerade skriften. Genom detta hans steg, som antingen härrört af ett förhastande eller af en otidig point d'honneur att äfven i närvarande underhandling vilja spela första rolen och vara hufvudkontrahent framför Sverige, såsom på hvilken fot Frankrike vid alla andra hof syntes kunna det taga med Sverige, skämde han saken såväl till sitt eget hofs som till Sveriges

nackdel: ty så tog prinsessan däraf anledning att icke allenast förkasta den proponerade artikulationen och att afböja de tillbudne penningars emottagande, under pretext af omöjlighet, att utan sin ögonskenliga fara kunna få dem till sig, utan ock att åter neka till den af henne redan samtyckte requisitionens underskrift till Nolcken, som hvarom hon trodde att den skulle göra henne ofelbart olycklig, föreslående däremot å nyo, att requisitionen bäst kunde af den unge hertigen af Holstein erhållas, hvilket kunde vara så mycket lättare, om Kongl. Maj:t lät komma honom till Sverige och följa svenska arméen, hvilket icke allenast skulle göra en god verkan hos ryska nationen, så att gardet åtminstone ej skulle draga värjan emot de svenske, hvars exempel af flere ryska regementer då ofelbart skulle följas, utan ock hjelpa prinsessan att bättre cachera sitt spel emot ryska hofvet och regentinnan. Som alla af Nolcken däremot till Lestocq yttrade föreställningar ej förmådde bringa prinsessan till en annan resolution, så nyttjades det tillfälle, som påskhelgen gaf till att upvakta prinsessan, att Nolcken betjente sig däraf till att försöka att rätta den af bem:te h:r Chetardies felsteg förorsakade irringen medelst dess 'adresserande?' till prinsessan sjelf, då han henne första påskdagen d. 27 mars upvaktade. Ehuruväl han nu i detta samtal på det nådigaste sätt blef af prinsessan accueillerad samt att Hennes Höghet med rörelse och erkänsla uptog Kongl. Maj:ts för henne förklarade välvilja, så yttrade hon sig icke med ett enda ord hvarken om requisitionsskriften eller om de af Sverige till hennes biträde till tagande mått, utan så ofta dessa ämnen i diskursen af Nolcken omrördes, det med en vänlig min anhörde och i stället att svara därpå gjorde hon honom många andra till saken ej hörande konfidenser om regentinnan och invärtes tillståndet i nationen.

Den andra i denna underhandling influtne skadliga omständigheten var att presidentsekreteraren baron Gyllenstierna blifvit om natten, då han gått ur ryske ministern h:r Bestuchefs hus, gripen och i häkte insatt samt ställd under en formlig ransakning och dom. Så snart denna tidning blef i början af april månad bland ryssarne i Petersburg kunnig, förorsakade den hos gardesofficerarne af prinsessans parti en ogemen bestörtning och räddhåga, i det de förmente, att han såsom delhafvande i de hemligaste ärender hade för Bestuchef berättat de relationer, som Nolcken måste hafva gjort om anläggningen med prinsessan samt

om deras namn som voro för henne. Uppå denna supposition ifrån ryska regeringen, hvilkens undvikande och i hopp att rädda sig sjelfve somlige officerare omgingo med den tankan att sjelfve angifva sig och sine complicer.[1] En tysk officerare, som altjämt varit budbärare mellan svenske ministern och gardesofficerarne, bragte honom i största och häpnaste hastighet efterrättelse härom och gaf sig med mycken möda tid att anhöra hvad honom till denna aldeles ogrundade suppositionens och räddhågans betagande svarades, att nämligen Gyllenstierna aldrig haft den ringaste kunskap af denna underhandling och altså ej heller kunnat något därom emot Bestuchef uptäcka, hvarföre de borde skylla sig sjelfve, om de på en chimerique föreställning ville sätta prinsessan och sig i fara. Uti samma supposition lät ock Hennes Höghet sedermera genom Lestocq ytterligare ursäkta sin refus angående requisitionens underskrift, hvaruti Nolcken likväl genast sökte att behörigen desabusera henne. Därjämte ansågs denna händelsen af ryska hofvet och ministèren för en dem mycket fördelaktig omständighet och för ett säkert tecken, att söndringen i svenska nationen borde ännu vara till en tillräcklig grad att göra densamma oskicklig till att med eftertryck utföra de mot Ryssland hysande onda afsigter och det påtänkta krig. Fördenskull åtog man sig ej heller denna saken på Bestuchefs därom gjorde rapport, utan önskade honom till svar därpå allenast en god bättring vid den opasslighet, som han förmält honom vara af alteration däröfver tillstött.

Förutom de elaka följder, som processen med Gyllenstierna haft i anseende till sakernes belägenhet vid ryska hofvet, syntes de ej mindre bedröflige i betraktande af Sveriges invärtes tillstånd. En del ville hafva anmärkt därvid all den olagliga häftighet, som allenast en dominerande partianda kan åstadkomma. De höllo Gyllenstierna oemotsägligen skyldig att hafva förbrutit sig mot det förbud, att inge betjente i kansliet skulle utan lof freqventera främmande ministrarne. Andres sine vederlikars exempel, som omgingo med främmande ministrarne, syntes hafva förledt honom till ett flitigare omgänge med Bestuchef, hos hvilken han samma afton superat i sällskap, då han vid utgången därifrån blef på gatan gripen af öfversten Lagercrants som va- mot i Secrete Utskottet och af kaptenen [ↄ: löjtnanten]

[1] Satsen är ofullbordad.

baron Stierneld[1] samt förd först till landtmarskalken och sedan i corps de gardiet. Och som man vid den honom öfvergångne visitationen ej funnit det ringaste bevis af någon förrädisk handel eller tecken till något penningeförråd hos honom, så mentes, att efter lagens strängaste rätt och för ett ordentligt forum dess straff hade kunnat gå till en hård åtvarning och högst till tjenstens förlust. Till den öfver honom sedermera af en särskild kommission fälde dödsdomen och uppå dess benådande öfvergångne skymfliga straff vill man, att en besynnerlig omständighet bidragit, nämligen att afseendet med hans fasttagande på ett så ovanligt sätt ej syftade på hans personelle olycka, utan att få tillika sak med större personer af det andra partiet. Det skall genom en dåvarande kanslijunkare blifvit Gyllenstierna under dess afförande till landtmarskalken vid handen gifvit, det han utan stor olägenhet kunde komma ifrån denna saken, om han ville angifva några licentierade riksrådet grefve Thure Bielke graverande mål. Fruktan, hoppet och ett i närvarande situation honom påkommit nedrigt tänkesätt förledde ock Gyllenstierna därhän, att han vid inträdet i landtmarskalkens rum, under ett affecteradt bestört stillatigande, på en gång genom en exklamation: ack! grefve Thure Bielke! synts skylla honom för sin olycka. Men som vid ransakningen icke det ringaste funnits till bevis däraf, så hade det för Gyllenstierna den verkan, att han blef af sina förre gynnare och vänner abandonnerad och ett offer för sine ovänner och hemlige medtäflare. Som han var i en ordentlig korrespondens med de fleste utrikes ministrer och i synnerhet med Nolcken, så hände det att, då ifrån den senare ett svar sedan hans arresterande inlopp, brefvet blef bragt till kommissionen och där upbrutet, hvilket steg så mycket mera utmärkte ett oskäligt misstroende emot Nolcken, som denne då äfven med sjelfva det dominerande partiets beröm, men med sitt eget äfventyr, arbetade till rikets allmänna bästa på den honom anförtrodde stora anläggningen, såsom ock icke det ringaste anstötligt i brefvet funnits.

Så obehagligt eljest detta prinsessan Elisabeths förhållande var och hvilket så i Frankrike som Sverige medelst de till Chetardie och Nolcken afgångne instruktioner ansågs för helt orimligt, sa att man syntes hafva skäl att afbryta underhandlingen och nyttja visse anledningar, som å ryska ministerens sida indi-

[1] Den tredje var fänriken Cameenschöld.

rectement gåfvos till att komma till en hederlig accomodement bägge hofven emellan, så syntes dock invärtes jäsningen i ryska nationen råda till Hennes Höghets understöd, änskönt den åstundade requisitionen ej skulle af henne erhållas. Sedan gardesofficerarne förmärkt att Gyllenstiernas arrest ej haft den af dem befarade olägenheten, växte deras håg och mod, då de förnummo, att Sverige och Frankrike ville med eftertryck åtaga sig Petri I:s descendence. De styrkte med å sin sida till det å prinsessans vägnar genom Lestocq gifne förslag om den unge hertigens af Holstein inkallande till Sverige och till svenska armén, därjämte voro de mycket förbittrade mot grefve Osterman och beslöto hans fall, emedan de satte på hans räkning, att England i dess nu i april med Ryssland slutne allians jämväl garanterat den af kejsarinnan Anna fastställde successionsordningen, och att bemälte grefve sökte betjena sig däraf till att skaffa prinsen af Brunswig regentskapet och kanske sjelfva thronen. Slikt tal dem emellan blef likväl intet fördt med den försigtighet att icke ryska hofvet och ministèren fingo glunk därom. Men de tilltrodde sig dock icke att förfara med det vanliga inquisitionssättet eller försäkra sig af prinsessans person af fruktan att dymedelst allenast befrämja revolutionens utbrott, sedan man förmärkt, att hennes parti, så fördoldt det syntes, likväl hade en särdeles styrka. Fördenskull tog man saken på en lämplig fot, och sökte prinsen af Brunswig genom vänlighet och skänker så till de mäst misstänkte gardesofficerarne som alla gemene, och grefve Osterman genom sin svåger generalmajor Stroganof, som var major af gardet, att vinna dem till att upptäcka prinsessan Elisabeths plan. Dock togo ryssarne alla dessa ovanliga nådetecken och avancer för ofelbara märken af regeringens svaghet och styrktes därigenom ännu mera i deras upsåt.

Denna belägenheten syntes på visst sätt ursäkta prinsessans framhärdande repugnance i anseende till den åstundade formliga requisitionen, hvarvid hon naturligtvis borde finna, det hon utan någon främmande makts tillhjelp hade hopp att med tiden genom sin egen nation komma på thronen och jämväl också att sakerne emellan Sverige och Ryssland redan voro råkade i den crise, att Sverige utan afseende på hennes interesse likafullt skulle begynna kriget, hvaraf hon då alltid kunde betjena sig till sin fördel. På den andra sidan kunde åter igen denna requisitionens nekande ej heller vara ett hufvudhinder till Sveriges afsigters utförande emot

Rysssland, om det toge den resolution att agera med sin hela force, emedan det genom hertigen af Holstein kunde med mera säkerhet erhålla samma ändamål som med prinsessans requisition var påsyftadt och det på ett sätt, att både prinsessan Elisabeth och danska hofvet samt det kungl. huset i Sverige funno sitt interesse vid hertigens hopp till successionen på ryska thronen. Uppå denna grund blefvo också de af Chetardie och Nolcken till deras hof därom insände berättelser gillade medelst svar, som vid slutet af maj till Petersburg ankommo. I Sverige fann man i synnerhet att man kunde låta sig nöja med prinsessans gjorde förklaringar och goda vilja samt den i ryska nationen jäsande hugen till en ändrings åstadkommande. Och som det med krigsanstalterne alt kom till mera mognad, så att jämväl af svenska flottan tolf rangskepp med några fregatter voro utgångne, som skulle taga sin station vid någon svensk redd i Finland, så fick svenske ministern på sådant sätt lof att begifva sig ifrån Petersburg, att han under pretext af erhållet tillstånd att på en tid sköta sina enskylte angelägenheter vid dess afresa skulle lämna kommissionssekreteraren Lagerflycht samt en del af dess ekipage och domestiker där qvar, hvarvid han jämväl vid afskedstagandet hos prinsessan Elisabeth hade att göra dess sista försök till att erhålla hennes formeliga requisition.

Då desse ordres vid slutet af maj månad ankommo, hade underhandlingen med prinsessan hvilat, i det att icke allenast Lestocq, dels under pretext af sjukdom, dels af fara för sig, altsedan den 13 mars oaktadt många erhållna påminnelser, ej infunnit sig hos Nolcken, utan ock Hennes Höghet sjelf, som plägade hvar eftermiddag promenera i hofträdgården, undvikit att tala med honom och Chetardie, så ofta de sig på samma ställe infunnit. [1]

[1] Nolckens berättelse afbrytes här. Han lemnade Petersburg d. 16 juni 1741.

Ätten von Mengden och Livland under svenska väldet

AF

A. HAMMARSKJÖLD

. . . K. M:t . . . hafver staden Riga och mestadelen af Livland *ved svärd igenom krigsmakt vunnit och sig och Sveriges krona underdånig gjort.*

GUSTAVUS ADOLPHUS.

I den stad I eftertryckeligt borde möta H. K. M:ts beställning med all ära och respekt och H. K. M:ts höghet hjelpa till att försvara hafven I, sändt oss några spotske skrifvelser, wägra Eder kunne komma, ja, beställa oss såsom eder bödelsknektar att exsequera hvad hos Eder är beslutet . . . De mena fuller i Liv- och Estland, att det är intet så högt angeläget, det är intet annat än skämt att traktera så H. K. M:t såsom ett litet barn. De kasta oss före, att Gubernatorn intet vill exsequera deras dom. De prygla och låter fara med folk på tyrannisk vis och mena att det är på adels vis. Om vi skulle så traktera Eder, som I trakteren dem, som I borden administrera rätt, månn' det skulle behaga Eder väl?

AXEL OXENSTIERNA

(i sittande Råd till estländska landtrådets deputerade d. 4 aug. 1640).

Es ist Schande für einen Livländer, wenn er die Verfassungen seines Vaterlandes nicht kennt.

OTTO VON MENGDEN.

Ne quid temere, ne quid timide.

GUSTAV VON MENGDEN.

. . . . Gefället mir also nicht, dass denen Deputatis in der Instruction gegeben sein soll, dass sie wegen der Reduction sich in Schweden in Tractatus einlassen sollen, sondern ich sage, das sicherste sey, hier in Lifland die Propositiones, da die gantze Ritterschafft, Land-St[ube] und Cantzeley, und also ander Beweisthum, und das gantze Corpus ist, anzuhören, und als eine freye und an dero Reichs-Tage nie gebundene Ritterschaft zu resolviren . . . . Denn Unterthanen können über andere Unterthanen nichts gebieten.

GUSTAV VON MENGDEN.

I

För en och hvar, som något närmare studerat Östersjöprovinsernas historia, har innevarande årtionde varit rikt på erinringar om fordomtima tilldragelser, mer eller mindre likartade dem, som framkallats af de åtgärder ryske kejsaren och hans regering i våra dagar ansett sig i nyssnämnda provinser böra vidtaga.

Hvad man än må säga om dessa åtgärder, så torde de likväl icke blott ha kommit est- och livländare, utan äfven flere svenskar att tänka på, »huru trådar, som spunnos för århundraden sedan, här löpa ihop i en knut för att vecklas upp igen till en ny väfnad.»

Ty det är nämligen icke Ryssland endast, som sökt fullständigt införlifva och med sig sammansmälta nämnda provinsers befolkning. Samma planer eller tendenser återfinna vi äfven under den tid Östersjöprovinserna stodo under polsk eller svensk öfverhöghet. Det är en egendomlig företeelse att se huru i det nionde årtiondet af de tre föregående seklen samma tendenser och sträfvanden i mer eller mindre grad framträda och söka göra sig gällande, på samma gång de äfven få en mera allmän politisk betydelse.

1580-talet började och gick till ända under skickelsedigra omständigheter för Est- och Livland. Genom Pontus De la Gardies och Karl Henriksson Horns segrar hade konung Johan III tvungit ryssarna till stilleståndet af år 1583. Följande år fick Estland af konung Johan de gränser som det ännu i dag bibehåller, om man undantager Narva. Han förenade nämligen till ett helt de vapenvunna landsdelarna och dem, som frivilligt gifvit sig under Sveriges krona. Redan denne konung ansåg Estland såsom en med Sveriges rike införlifvad provins, något som äfven estländarne sjelfva erkände. Och när han 1586 ansåg sig böra företaga ett slags reduktion, så försiggick denna nästan utan invändningar från estländarnes sida.

Ännu mera djupgående voro de åtgärder, som den polska konungen Stephan Bathory vidtog i Livland. Samma år han ändade det krig som han så segerrikt fört mot Ryssland, eller 1582, utfärdade han utan livländska ständernas hörande de ryktbara *Constitutiones Livoniæ*, genom hvilka fritt spelrum lemnades både åt den katolska reaktionen och åt planerna att polonisera Livland. Att den reduktion, som ungefär samtidigt bebådades och sedan äfven kom till stånd samt under hela polska tiden förblef en öppen fråga, stod i samband med dessa planer, är mycket troligt. Man bör ej heller undra på, om konung Stephan, som icke blott var »en man af stål, en fulländad soldat och fältherre», utan äfven en statsklok herskare, först och främst såg på polska kronans rättigheter, och hans tolkning af privilegierna torde minst sagdt ha varit lika riktig som livländarnes. Han var

visserligen såsom en ifrig och nitisk katolik en främjare af sin kyrka, men alls icke en fanatiker eller ett viljelöst redskap i jesuiternas händer. Men just detta blef Polens konung egendomligt nog, då Vasaättlingen Sigismund besteg Piasternas och Jagellonernas tron. Under denne konung fortsattes ofvannämnda planer med större ifver. År 1589 utfärdade polska riksdagen och konungen en ny provinsialförfattning för Livland eller de så kallade *Ordinationes Livoniæ*, hvilka polackarne trodde skulle ytterligare främja deras afsigter. Och då livländarne klagade öfver denna författning, hade detta endast till följd, att polackarne och lithauerna ytterligare gynnades på deras bekostnad. Kriget med Sverige hindrade dock polackarna att föra sitt verk till slut, och sedan Gustaf Adolf eröfrat största delen af landet och lagt det under Sveriges krona, ingick en ny och lyckligare tid för detsamma.

Men 60 år efter Rigas eröfring, eller 1681, utsträckte Karl XI reduktionen äfven till Livland. På den landtdag, som i anledning häraf vardt sammankallad, framträdde livländarne första gången offentligt med sina »eftertänkliga» åsigter om Livlands ställning till Sveriges krona, visserligen till en början i hofsammare ordalag, än som sedan blef fallet. Trots dessa påståenden och i trots af den ovilja och bitterhet, som jäste i sinnena i följd af den fortgående reduktionen, måste dock de livländska ständerna 1687 vid arfhyllningen afgifva en bindande ed till Sveriges konung och Sveriges rike. Striden mellan svenska kronan och livländarne vardt likväl allt häftigare, tills den 1689 genom Patkuls framträdande får en ny utveckling, som ändade med de livländska landtrådens dömande och provinsialförfattningens omstörtande. Detta hade till följd andra mått och steg från den svenska regeringens sida. I privilegierna kallas visserligen alltid Livland för en inkorporerad provins i Sveriges rike; så var landet ock, men likväl icke fullständigt. Hade ej det stora nordiska kriget kommit emellan, hade det dock säkerligen skett.

Samtidigt med att livländska ridderskapet hade sina förrädiska underhandlingar med konung August och Patkul 1699, utfärdade Karl XII några förordningar, som afsågo början till Livlands fullständiga införlifvande i Sveriges rike. Detta var endast en nödvändig följd af livländarnes ytterliga provinsialism och deras vid åtskilliga tillfällen olagliga åtgärder och »eftertänkliga» rättsliga påståenden.

Man må tänka om Karl XI:s reduktion i Livland hvad man vill, men att den icke varit alldeles oberättigad, torde framgå af den omständigheten, att livländarne till en del genom samma blunder, som de under den svenska tiden gjort sig skyldiga till, voro nära att vid midten af 1700-talet råka ut för en ny reduktion. Från en sådan räddades de därigenom, att kejsarinnan Katarina II med några penndrag gjorde alla länsgodsen till allodiala — detta skedde i det nionde årtiondet af 18:de århundradet eller 1783. Någon reduktion kan således ej mer komma i fråga, och detta torde i våra dagar vara en lycka för livländarne.

Den strid, som nu försiggår i Östersjöprovinserna mellan riksregeringen och tyskarna, har således gamla anor, ty den är ju endast ett upprepande af hvad som timat under föregående sekler. Man kan således följa sjelfva stridsfrågan långt tillbaka i tiden och därvid komma under fund med dess grundorsak samt dess olika faser.

Jag vill nu, om ock i största korthet, söka antyda, hvilken betydelse besittningen af Östersjöprovinserna haft för Sverige, och hvilket inflytande Sverige haft på deras utveckling. Härvid kommer jag in på Gustavernas och Karlarnes tid, eller Sveriges storhetstid.

Så långt tillbaka i tiden vi kunna följa vår historia, vitnar den, att vårt folk, så snart det haft krafter att vända sig utåt, vändt sig åt öster. Så förtäljer ju sagan om Ynglinga-ättens konungar. Dit styrde ock de svenske vikingarne sin färd, liksom 800-talets Uppsala-konungar, af hvilka ett par med stor framgång häfdade Sveriges öfverhöghet öfver de östra kustlanden. I sammanhang med dessa konungars Östersjövälde stod nog äfven det tåg, som Rurik och hans bröder ledde, och genom hvilket svenskarna lade grunden till ryska riket. Gardarikets konungar betalade ju också ännu i elfte århundradet skatt till Uppsalakonungen [1]. Sedan Sverige efter den brytningstid, som följde pa kristendomens införande, åter börjat samla sig, vände det ånyo sina vapen öster ut. Men sedan Finland eröfrats, kastade svenskarna sina blickar på Ingermanland, Est- och Livland. Särskildt var detta fallet med Magnus Eriksson, hvilken således däri, som i så mycket annat, förebådat en ny tid. Det var ju endast en tillfällighet, som hindrade honom

[1] Nils Höjer. Bidrag till Varägerfrågan. Historisk Tidskrift 1883, s. 346—48.

att fatta fast fot i Estland 1343, då de förtryckta esterna, som skakade på sina bojor, anropade Svea-konungen om hjelp och erbjödo sig att gifva sig under hans välde[1]. Ännu många år därefter var det Magnus' afsigt att skaffa sig fast fot på andra sidan Östersjön. En dylik plan var icke främmande för Sturarna, ej heller för Gustaf Vasa. Genom sistnämnde konungs regering hade Sverige fått samla sina krafter såsom aldrig tillförene. Reformationen hade lyft folket i religiöst och sedligt afseende, reduktionen af kyrkogodsen hade gifvit staten fasta och säkra inkomster, landet, som förr varit sönderslitet af inre fejder, var nu enadt under en stark konungamakt. Riket och nationen svälde af en ungdomlig kraft, hvilken såsom hvar och en sådan ville skaffa sig ett nytt och större fält för sin verksamhet. Att denna kraft fann sitt första uttryck eller fick sina första ledare i Gustaf Vasas tvänne äldsta söner är icke underligt. Man måste ogilla den lättrogenhet och det ungdomliga öfverdåd, som de i förstone visade i sina förhandlingar med livländarna, och ännu mer det sätt, hvarpå de bedrefvo underhandlingarna bakom ryggen på den gamle konungen, sin fader. Men trots detta fanns det nog en sund kärna i deras planer på Livland. Detta kan man ju se däraf, att den försigtiga »gamle kung Gösta» sjelf förklarade att »han i Reval icke ville tåla någon ny potentat som granne, skulle han än därför sätta sitt konungarike på spel»[2]. Och nu fikade icke allenast Polen och Ryssland utan äfven Danmark efter vissa delar af eller om möjligt hela den sönderfallande livländska federativstaten.

Livländarne klaga så mycket öfver sina grannars rofgirighet, men man bör komma ihåg, att på samma gång som Livlands maktlöshet retade roflystnaden hos grannarna, hade alla dessa gamla oförrätter att hämnas. Därtill kom ock, särskildt hvad Sverige angår, att livländske ordensmästaren genom sina förespeglingar på allt sätt sökt kittla och uppegga hertig Johans ärelystnad. Ordensmästarens försök att genom den unga furstens lättrogenhet narra åt sig stora penningesummor, vitna ju äfven om ett visst slags roflystnad.

Emellertid var det en skickelsediger händelse, när Erik XIV lät Revals borgare samt Harriens och Wirlands ridderskap af-

[1] Bunge, Das Herzogthum Estland unter den Königen von Dänemark, s. 68—82. Hans Hildebrand i Hist. tidskr. 1882, s. 107, 208; Liv- Est- und Kurländisches Urkundenbuch n:ris 967, 969, 970.

[2] C. Annerstedt, Grundläggningen af svenska väldet i Livland, s. 29.

lägga [illegible] till sig och Sveriges krona. Härigenom utsåddes frön till krig med Polen, Danmark och Ryssland, men äfven till oenighet inom Vasa-huset. Under faderns lifstid hade Erik lofvat Johan sitt understöd i hans planer på Livland, detta dock icke alldeles oegennyttigt. Men sedan Erik blifvit konung, uppfylde han ej sina löften till brodern. Men då denne hårdnackadt höll fast vid sin plan att förvärfva sig ett område af Livland, sökte han vinna detta genom den polske konungen Sigismund II August, som 1561 blifvit det öfverdünska Livlands samt Kurlands öfverherre, och som äfven icke alldeles utan skäl ansåg sig hafva rätt till det svenska Estland. Johans planer på Livland torde i synnerhet hafva varit bestämmande för hans polska giftermål. Detta i sin tur gjorde, att Johan mot pant af sju slott i Livland lånade polske konungen en större penningesumma, ehuru Polen och Sverige voro i öppet krig med hvarandra. Erik straffade honom också härför som bekant med flera års fängelse.

Men det polska giftermålet hade äfven andra och långt vigtigare följder. Genom sin katolska gemål kom ju Johan III att blifva ett slags verktyg åt den katolska reaktionen; och i sin son Sigismund skaffade han denna en ännu ifrigare befrämjare. Striden mellan de katolska och protestantiska grenarne af Vasa-huset har således sin första grund i planerna på och förvärfvandet af Est- och Livland; det är därför icke heller underligt att kampen om dessa provinser tillika är en af de vigtigare sidorna af striden mellan protestantismen och katolicismen.

Ty sedan Karl IX besegrat Sigismund och hans anhängare och därigenom frälsat reformationen i Sverige, ville han trygga sitt verk för de faror, som fortfarande hotade detsamma från Sigismunds sida. Han öfvergick därför till Estland, som redan före hans ankomst underkastat sig honom, och sökte äfven eröfra Livland, hvilket dock som bekant misslyckades. Hans följande motgångar mot Polen gjorde, att han ingick förbund med det anti-polska partiet i Ryssland. Under hans son ledde dock detta förbund till ett krig med ryssarne, i hvilket Ingermanland förvärfvades. Genom Livland och andra eröfringar åstadkom Gustaf Adolf ett verkligt Östersjövälde. Hvad som hade föresväfvat vikingatidens Sverige och Gustaf Vasas söner som en dröm vardt således genom den största Vasa-konungen en sanning. Dock var för honom äfven striden för detta välde och reformationen endast olika sidor af samma kamp. Men Gustaf Adolf hade

troligtvis aldrig med en sådan kraft kunnat uppträda i Tyskland, om ej Ingermanland och de båda andra provinserna stått under Sveriges lydno.

Östersjöprovinserna voro nämligen denna tid dels till följd af sin egen fruktbarhet, dels genom sitt läge till de stora spanmålsproducerande landen Ryssland och Polen både Sveriges och vestra Europas kornbodar. För spanmålshandeln på Ryssland voro Ingermanlands och Estlands hamnar af största betydelse. Äfven Riga hade stor handel på Ryssland men ännu mera på Lithauen, det var hufvudorten för nämnda lands spanmålsutskeppning. Från alla tre provinsernas hamnar var därföre spanmålsutförseln ofantlig. Men sedan gammalt hade dessa provinsers landsherrar rätt att förbjuda eller lösgifva denna utförsel. Gustaf Adolf gjorde i vidsträcktaste mån bruk af denna rätt. För att försäkra de svenska arméerna i Tyskland om lifsmedel var all spanmålsutförsel från dessa provinser förbjuden, så vida ej konungen[1] eller kansleren gifvit tillstånd därtill. Alla generalguvernörer[2], guvernörer och ståthållare i nämnda landsdelar hade befallning att för kronans räkning uppköpa all spanmål. Mellanhänder härvid, men äfven vid den försäljning till holländska och andra främmande köpmän, som då och då egde rum med kronans spanmål, voro ofta rika baltiska köpmän. Den mest bekanta af dessa var Bogislaus von Rosen, en köpman i Reval, som redan under polska kriget för sina penningeförsträckningar till kronan af Gustaf Adolf fått stora jordagods och adelsskap[3]. 1629 och de följande åren förtjenade han ofantliga summor såsom dubbel mellanhand vid spanmålshandeln[4]. För att gifva en föreställning om denna spanmålshandel må nämnas, att från Reval ensamt utfördes på ett enda år till utlandet omkring 120,000, men från Riga i allmänhet 200,000 tunnor. Däremot är det obekant

[1] Konungens bref till pfaltzgrefven och rådet d. 20 febr. och hans patent om kornhandeln af d. 21 febr. 1631 visa, att rikskansleren hade fått direktionen af kornhandeln. Detta hade han fått 5 dec. 1630. Flere bref till Axel Oxenstierna om spanmålshandeln. Han berömmes för den flit och det allvar, hvarmed han bedrifver densamma, men konungen klagar öfver andre: »mångenstädes fattas viljan, annorstädes förståndet». 1631 Riksreg.

[2] Högst upplysande i denna sak är konungens bref till Johan Skytte d. 24 febr. 1631. Riksreg.

[3] Riksreg. 1617 d. 1 okt., 1620 d. 21 april, 1631 d. 20 juni, flere bref om denne man. Han var ock ståth. på Jamo och Koporie, hvilka han innehade som län på afgift; ett sådant län innehade Jakob De la Gardie äfven på Gustaf Adolfs tid.

[4] Aus Menselers Diarium von 1621—41 von Eugen von Notteck. Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands, III, 2.

huru mycket spanmål samtidigt från samma hamnar utskeppades till Sverige eller till Tyskland för de svenska arméernas räkning; för denna betalades nämligen icke licent[1].

Det var dock ej endast genom sina ämbetsmän och agenter, Gustaf Adolf försäkrade sig om tillgång på spanmål, utan han trädde härför äfven i direkt förbindelse med en af århundradets aldra väldigaste köpmän, den ryske tsaren, hvilken sedan gammalt var den förste köpmannen i sitt rike och oinskränkt reglerade handeln därstädes. Redan 1627 hade konungen begärt, att från Ryssland »tullfritt få utskeppa 10 à 12 skeppslaster spanmål och andra ätande varor» hvilket tsaren ock beviljade följande år[2]. I början af 1629 varnar konungen tsaren för de faror, som hota från kejsaren och Polen. Gustaf Adolf upprepar sina varningar i ett nytt bref[3]), i hvilket han omtalar, att kejsaren underkufvat de protestantiska furstarne och besatt de vigtigaste hamnarna vid kusterna af Danmark, Mecklenburg och Pommern, samt »att han nu med stor ifver rustar sig till att nästa sommar hafva en väldig flotta i *Varäger-hafvet* för att lägga Sverige, Preussen och Danmark under det påfliga oket». Men sedan detta skett, menar Gustaf Adolf, att katolikerna skola vända sig mot Ryssland och »*den gamla grekiska religionen*». Konungen uppfordrar visserligen icke tsaren att bryta det med Polen ingångna stilleståndet före dess utgång; dock måste de arma människorna i Tyskland och Danmark hjelpas, och härtill tänker Gustaf Adolf uppbjuda alla sina krafter. Men emedan det varit missväxt i Sverige, begär han att från tsarens länder få utföra 50,000 tjetverts råg och andra lifsmedel, hvilket också vardt beviljadt, men en ännu större leverans skulle snart följa. Af Gustaf Adolfs bref till pfalzgrefven Johan Kasimir d. 22 jan. 1631 ses nämligen, att tsaren villfarit konungens begäran

[1] Om denna spanmålshandel se vidare en mängd af regeringens bref till dessa städers borgmästare och råd, registr., samt Livonica 577.

[2] Riksregistraturet den 12 januari 1629. S. d. Instruction »för generallöjtnanten under vårt stora artilleri Anthonius Monier» som sändebud till tsaren. Ny instruction den 13 nov. s. å.; 10 punkten i denna är ganska upplysande.

[3] Troligt är, att detta skrefs i nov., ehuru jag ej lyckats återfinna detsamma i riksregistraturet, men det stämmer i hufvudsak till innehållet med omnämnda punkt i Moniers instruction af d. 13 nov. Utdrag ur brefvet har jag funnit i Baltische Monatsschrift XVIII, s. 387—388, A. Brückners anm. af Droysens Gustaf Adolf. Brückner anför som källa Solovjev, XI, s. 179—180, men känner ej i hvilket mått spanmålen levereras, ty han skrifver: »Daher ersucht der König den Zaren in des letzeren Staaten 50,000(?) Roggen und anderer Lebensmittel ankaufen und ausführen zu dürfen».

om att få utföra 75,000 tjetverts[1] — omkring 107,000 tunnor, eller 160,000 hektoliter spanmål. Om vigten af denna tillförsel för Gustaf Adolf vitnar hans bref till riksrådet, i hvilket han klagar öfver, att gärderna ej ordentligen inflöto eller kommo honom tillhanda. Därför höll han nu på att blifva strandsatt, så mycket mer som han »här hade sammanstämt en här af 96,000 man af allehanda nationer och tungomål[2].

Sålänge trettioåriga kriget varade[3], gynnade ryska regeringen spanmålsutförseln till de svenska hamnarne. Detta behöfver dock ej anses såsom ett direkt bevis på välvilja, all rysk utförsel kunde ju ej gå öfver Arkangel, men för Sverige var det en ofantlig fördel att den ryska spanmålen till stor del måste söka de svenska Östersjöhamnarne[4], ty på sådant sätt blefvo de för Sverige ännu större kornbodar. Detta kom väl till pass icke blott under 30-åriga kriget, utan äfven under de följande krigen, framförallt under Karl XI:s. Härigenom ha äfven dessa provinser bidragit till Sveriges storhet. De ha mera gjort detta på nyssnämnda sätt än genom sina söner[5], ehuru en mängd est- och livländare med lysande tapperhet och stor duglighet kämpade under Sveriges fanor och därunder fingo höga och vigtiga befäl.

Men den största betydelsen dessa provinser haft för Sverige är, att kampen om dem förbereder vår storhetstid.

Ty denna kamp har i förening med reformationen väckt till lif och utvecklat alla de rika krafter, som lågo och slumrade inom vårt folk. Reformationen pånyttfödde oss i sedligt och höjde oss i intellektuelt afseende. Krigen med Ryssland och

---

[1] Det torde kunna intressera en och annan att veta huru mycket Gustaf Adolf betalade tsaren för denna post, det var 88,000 rdr sp. i ett för allt. En tjetvert är ungefär 46 kappar. Se konungens bref till Erik Larsson om kornhandeln i Livland d. 26 febr. 1631, och hans ofvannämnda bref till pfaltzgrefven, riksreg.

[2] Strängt, men som det sedan tyckes orättvist bref till rådet dat. Neu-Brandenburg d. 3 febr. 1631 i riksreg.

[3] Se vidare rörande handeln med Ryssland Gustaf Adolfs bref till Johan Skytte d. 28 febr. 1631 och instruktionen för Johan Möller som agent i Muscau s. d. För Kristinas regering äro brefven till residenterna och commerciefaktorn Johan de Rodes vigtiga.

[4] Se brefven om kornhandeln till Riga d. 28 febr., till Riga och Reval d. 9 mars, m. fl. bref 1621. Riksreg.

[5] J. Mankell säger i Hist. Bibl. 1878 (Om orsakerna till Gustaf II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget) s. 483, att af de trupper, som 1630 skulle deltaga i den tyska expeditionen, voro 2,200 från Livland, och att 6,000 man voro qvar därstädes som besättningar. För min del tror jag, att möjligen de 2,200 voro livländare, däremot voro de qvarlemnade sannolikt svenska eller finska trupper, åtminstone voro de det några år därefter; de kallas nämligen i urkunderna för nationalfolk. Äfven andra saker häntyda därpå.

Polen lärde vårt folk att känna och att använda sina krafter. Det var därför icke underligt, att under denna tid tanken på Östersjöväldet vardt en klar och bestämd plan, och att då en armée och en krigskonst utbildades, som voro de yppersta på sin tid. Såsom ett par tvillingsyskon skulle dessa blifva de medel, genom hvilka kejsarens och katolska ligans härar splittrades och Sverige vann öfverväldet i Norden samt kom att utöfva ett afgörande inflytande på Europas öden. Indirekt kan detta skönjas icke minst i våra dagars historia, då man tänker på att en protestantisk makt har enat Tyskland.

Vår storhetstid saknar, lika litet som hvarje annan tid, sina skuggsidor, men ovedersägligen har den långt mera gagnat än skadat. Det kan vara sannt, att lyckan trifves lika väl med ringheten och obemärktheten som med storhet, makt och glans. Men ringheten är ofta förenad med en högst inskränkt verksamhetskrets, och en sådan höjer sällan själen eller eggar företagsamheten. Att se lifvet i stort *kan* understundom vara ett godt; därigenom *kan* synkretsen vidgas och nya mäktiga tankar uppstå. Vår storhetstid var en väckelsens och företagsamhetens tid, den gaf vårt folk en vidsträcktare syn på lifvet och lät storartade tankar födas, som sedan förverkligades inom en mängd områden. Ett ypperligt härväsen gaf den oss ju, en förvaltning som då var den bästa i Europa, och som varit af stort inflytande på våra grannstater. Den höjning storhetstiden gaf vårt undervisningsväsen lade grunden till en vetenskaplig verksamhet, som möjliggjorde frihetstidens i så många afseenden storartade vetenskapliga lif. Att vi skulle ha varit lyckligare, om vår storhetstid aldrig varit, torde vara svårt att bevisa.

Men att vår stormaktsställning, såsom A. von Richter menat, direkt varit beroende af besittningen af Est- och Livland, är i hög grad öfverdrifvet.

Östersjöväldet var ett af medlen för vår storhet, men det var icke den egentliga grunden för densamma, ty denna låg inom svenska folket sjelft. Och det är detta, som gör vår storhetstid så tilltalande. Ty den var icke *en* ätts eller *ett* stånds verk, utan *hela* nationens. Vår storhetstid stälde stora fordringar på svenska folket både i afseende på manskap och skatter; *alla* klasser fingo känna, huru tung bördan var, bönderna visserligen mest. Deras offervillighet söker också sin like och är värd den största beundran.

För öfrigt kan man se, huru nationen under kampen för Östersjöväldet och mot katolicismen höjer sig generation för generation, eller åtminstone huru det ena slägtledet supplerar det andra. Ur alla folkklasser utgingo stora män, stora i kriget, stora i freden. Det var under desses ledning, som vårt folk visar sanningen af Gustaf Vasas ord, att det var »ett styfsint folk fallet för storverk». Det var ock endast därigenom att hela nationen deltog i det stora verket, som den kunde höja Sverige till storhet och makt, till berömmelse och ära. Man har dock kanske icke varit fullt rättvis mot de generationer, som förberedde och upprätthöllo Gustaf Adolfs och Axel Oxenstiernas verk.

Jämte gamle kung Gösta äro visserligen de begge nyssnämnda de största männen i vår historia, men deras verksamhetsfält var också det mest storartade och lysande, som svenska män någonsin haft. Och därigenom har också följden blifvit, att dessa begges samtida framstå som den yppersta generation vårt land frambragt. Men sådane män som den store konungen och hans store kansler kan ej hvarje slägtled frambringa. Om man därföre frånräknar dem, så torde deras samtida knappast stå öfver de närmast föregående eller de närmast efterföljande generationerna.

Sveriges storhet var nämligen ej endast Gustaf Adolfs och hans mäns verk, den var ett verk af flera generationer. Alla Vasakonungarna, utom Sigismund, hafva direkt sin andel i skapandet af Sveriges storhet, och detta icke blott Erik XIV utan ock Johan III. Man har ej rätt att låta den moraliska indignationen öfver den sistnämndes förhållande till sin broder, eller hans katolska griller, eller hans nyckfullhet och hans svaghet i karaktären hindra en att se äfven hans förtjenster. Vasarnes stora naturliga begåfning visar sig hos honom icke endast i hans häpnadsväckande virtuositet att både muntligen och skriftligen ge ovett, utan i flere andra och betydelsefullare afseenden. Han var visserligen allt för mycket teoretisk och allt för litet praktisk, men han hade sinne och intresse för mycket, som hans kunglige fader ej haft. I Johans utrikes politik saknades ej idéer, framförallt kan detta skönjas i grundläggningen af vårt Östersjövälde. Hans förtjenster i detta afseende ha ännu icke blifvit fullt erkända.

Och dock visade han i detta verks fullföljande en kraft, en uthållighet och en beslutsamhet, som man annars förgäfves söker

i hans handlingssätt. Hans krig mot Ryssland hör till de ärofullaste sidorna i vår historia. Hans insigter i krigsväsendet synas mig ha varit allt för mycket teoretiska och hans fälttågsplaner voro oftast kanske allt för kombinerade för att ha kunnat lyckas. Det är dock att märka att det först är genom hans krig, som svenskarne egentligen lärde sig krigskonsten.

Konungen drog fram många dugliga män och belönade dem som utmärkte sig. Hans Björnson (Lejon) och Claes Åkesson (Tott) vunno genom sitt försvar af Reval[1] 1570—71, liksom Hornarne 1577, stor ära och det största erkännande. Göran Boijes seger[2] vid Wenden öppnar den lysande segerbana, som först skulle ända på Pultavas fält. Karl Henriksson Horns och Pontus De la Gardies fälttåg torde höra till de mest lysande bladen i vår historia. Visserligen bidrogo polackarnes samtidiga segrar till svenskarnes, men desses lika mycket till de förres. Dessutom hade både svenskar och polackar stor hjelp af de krimska tatarernas khan, som genom Johans sändebud gång på gang förmåddes infalla i Ryssland, och som äfven var mycket angelägen om Johan III:s vänskap. Ett par gånger hade khanen sändebud hos den svenske konungen.

Genom det kraftiga understöd Johan III gaf sina fältherrar har han sin andel i deras framgångar. Pontus De la Gardies armé var vid slutet af kriget betydlig och utgjorde öfver 30,000 man reguliert krigsfolk. Konung Stephans armé var visserligen större, men hans *reguliera* trupper torde dock på långt när ej varit sa talrika[3] som Johan III:s.

[1] Th. Schiemann vill i sina »Charakterköpfe und Sittenbilder» både i sin uppsats om »Johann Taube und Eilert Kruse» och i den om »Magnus König von Livland», göra gällande, att det förnämligast var Revalsboarne som försvarade staden. Utan att vilja förringa de tappre borgarnes förtjenster, måste jag dock framhålla, att ur riksregistraturet det kan bevisas, att den svenska besättningen betydligt öfversteg de väpnade borgarnes och deras värfvade knektars styrka. Att Karl Henriksson varit svensk befälhafvare 1570—71, såsom flere svenske och utländske historieskrifvare och sist Gotthard v. Hansen sagt (Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands, III, h. 3, s. 281) är oriktigt. Jag torde en annan gång återkomma härtill.

[2] Ryska hären uppgifves ha varit 18,000 man. Göran Boije hade 3 fänikor svenske knektar, 3 fanor ryttare och en liten fänika revalske stadsknektar. Han uppgjorde planen till anfallet och föreslog den för polske fältherren Andreas Sapieha, som med sin styrka eller 2,000 polska ryttare också öppnade striden, kastande det tatariska rytteriet öfveranda, men först när svenskarne grepo in, vardt striden allmän. Det var med svenska infanteriet Göran Boije afgjorde slaget, framför allt då han stormade det befästa ryska lägret, hvars hela artilleri han tog. Se Busse, »Herzog Magnus König von Livland», s. 134—135.

[3] 11 fanor ryttare eller 10,795 man, 17 fänikor knektar eller 19,783 man. Dessutom skulle ryssarna från Savolaxsidan anfallas af 5,000 man. Se »Registr.

t

Särskildt må ock framhållas, att Johan III hade en bättre blick för, hvar gränsen i öster skulle gå än hans efterträdare[1].

Karl IX:s statskonst har man visserligen i allmänhet gjort rättvisa, dock torde man något mera ha bort framhålla hans betydelse för vårt Östersjövälde. Under 40 år eller mellan 1571—1611 håller han hårdnackadt fast vid tanken på detsamma[2]. Till en början tänker han kanske endast på Estland och Ösel, längre fram dock äfven på Livland. Hvilken betydelse hans uppträdande 1600—1602 har haft i sistnämnda provins skola vi längre fram se. Men om man än för öfrigt gifvit honom tillbörligt erkännande, så har likväl ej detta vederfarits hans samtida. Likväl har man kanske varit mer rättvis mot hans motståndare bland rådsherrarne, hvilka ock genom sin mandom äro värda stor aktning, än mot hans egna medhjelpare. Karl IX var visserligen stor som statsman, men ej som fältherre, så personligen tapper han än var. Men om segern vid Stångebro är en verldshistorisk händelse och som sådan moder till segern vid Breitenfeld, så må man ej förgäta, att den egentliga äran af förstnämnda slag tillkommer Anders Lennartsson[3] och den stockholmske guldsmedssonen Samuel Nilsson till Hessle. Den stränge konungens egna ord vitna om, hvilken utmärkt man den sistnämnde var.

»Vi hafve, Peder Nilsson», skrifver konungen, »bekommit din skrifvelse daterad Lude den 25 septembris och förnummit, huru olyckligen sakerne äre afgångne ved Dorpt, och synnerligen att vi hafve mist vår troman Samuel Nilsson och ville heller omburit tri finger utaf vår hand än en sådan tapper man, den som man nu skall söka efter i Sverige; kunne vi hafva köpt hans lif med penningar, då hade vi inte så kärt antingen sölfver eller guld, som vi ju ville hafva haft derför ospart, om det hade varit mögeligt och Guds gudomliga vilja att han ännu vore i lifvet»[4].

på Kongl. Maj:ts vår aldre nådigste herres krigsfolk uti Finland och Lifland, item uppå krigshären anno 82, först som nu är förordnadt med Herr Pontus De la Gardie och Arfwed Hendersson fältöfverste till den nogårdske rese», Handlingar angående ryska kriget 1570—1595 i Riksarkivet.

[1] Min uppfattning af konung Johan grundar sig på riksregistraturet och hans bref i samlingen Livonica.

[2] Johan III:s och Karl IX:s registratur.

[3] Denne var som bekant farbroder till Lennart Torstensson.

[4] Konungen till sekreteraren Peder Nilsson, riksreg. den 2 november. I sin almanacka, som förvaras i Riksarkivet, skrifver konungen: »31 oktober kom min enspännare från Livland och visste berätta för sanning om Samuel Nilssons död, hvars själ Gud hugsvale! Och der hafver jag mist en trogen och duglig man, hvilkens like icke många finnes i Sverige, men patientia — alles von Gott.»

Om Samuel Nilsson se vidare riksreg. och Den ointroducerade adelns ättartaflor af B. Schlegel och C. A. Klingspor. Dock är det oriktigt, som där står, att han

Utmärkta män och det af alla klasser förberedde Gustaf Adolfs tid, men sådana följde också efter densamma. Den gamla adeln har äfven under Karlarnas tid att uppvisa utmärkta män, t. ex. Johan Gyllenstjerna och Magnus Stenbock, men ur de ofrälse klasserna eller de nyadlade ätterna framträda nu män, som kunna täfla med de flesta af den gamla adelns ypperste. Få, om ens någon, torde ha gjort fäderneslandet bättre tjenster än Erik Dahlberg och Simon Grundel Helmfelt, hvilka begge fältmarskalkar voro födda ofrälse. De nyadlade Mathias Björnklou, Erik Lindsköld och Gustaf Cronhjelm äro alla utmärkta statsmän eller lagstiftare. Många andra af den gamla eller nya adeln kunde uppräknas, men de nämnde torde vara nog för att visa, att vårt folk i intellektuelt afseende icke var i sjunkande, då vår storhetstid kämpade sin sista strid.

Det har sagts, att Sverige under sin storhetstid är att likna vid en dvärg i en jättes rustning. Sanningen häraf kan jag för min del dock icke inse. Var det mot en dvärg som tre sådana makter som Ryssland, Sachsen-Polen och Danmark behöfde förena sig för att kunna störta honom. Var icke det stora nordiska kriget en verklig jättestrid, och om så var, kan man väl ej säga, att Sverige endast var en dvärg i en jättes rustning.

Det torde mera öfverensstämma med sanningen, om man säger, att ingen svensk konung förfogat öfver så stora nationella krafter som Karl XII, men också att ingen på ett ändamålslösare sätt användt och förödt dessa krafter. Hans armé var vid krigets utbrott en af de största och yppersta som vår verldsdel dittills skådat. Om denna för sin tid så väldiga här blifvit använd, där den borde ha användts, torde Karl XII äfven då blifvit »den öfver hela verlden högt berömde konungen», dock utan att detta skulle kostat Sverige dess storhet och makt.

Man har under intryck af livländarne velat göra gällande, att reduktionen i Östersjöprovinserna har vållat det stora nordiska kriget och därigenom beredt Sveriges fall. Det är att tillägga reduktionen och Livland allt för stor vigt. Äfven utan denna

först efter slaget vid Stångebro vardt öfverste öfver hertigens hela infanteri. Registraturet visar, att han redan före slaget blifvit detta, liksom Anders Lennartsson öfver hela rytteriet. De tappra vapenbröderna stupade begge i Livland, den sistnämnde som fältmarskalk i det blodiga slaget vid Kirkholm 1605, som han hade afrådt sin kungliga herre att börja; Samuel Nilsson åter 1607, han var då ståthållare i Narva och fältöfverste för »vår och riksens i Livland [illegible] armé och krigsmakt». För hans hustru och barn sörjde konungen frikost— sistnämnde måtte ha dött vid helt unga år.

reduktion och Patkul skulle nyssnämnda krig ha utbrutit. I tsar Peters brinnande önskan att få hamnar vid Östersjön och i konung Augusts ärelystnad kan man se ett par af hufvudorsakerna till detta krig. Den livländska reduktionen har endast i ringa mån, om ens något, bidragit till dess utbrott. Men utom de begge nyssnämnda monarkerna bär Karl XII hufvudansvaret för utbrottet af detta väldiga krig. Hade han ej tvingat Danmark att kasta sig i armarna på de andra båda makterna, så hade tsaren och konung August hållit sig stilla, ensamma vågade dessa begge ju ej angripa Sverige. Man måste därför anse Karl XI:s förtidiga död för en af de största olyckor, som någonsin drabbat vårt fädernesland. Den var så mycket mera ödesdiger, som hans verk ej ännu hade kunnat hinna få sin tillbörliga stadga. Hans död är en verldshistorisk händelse, ty den åstadkommer en vändning i nordens historia.

* * *

Livländarne äro ej allenast stränga mot den svenska tiden, utan ofta rent af orättvisa mot densamma. Det gagn och den nytta de haft af Sverige erkänna de i allmänhet endast motsträfvigt eller också söka de förringa desamma; däremot hafva de i högsta grad förstorat de fel och brister, som vidlådde den svenska styrelsen. Om man ser på och jämför livländarnes uppfattning af Gustaf II Adolf och Karl XI, så får man i och med detsamma äfven lära känna, huru de bedömma det svenska väldet.

För livländarne är Gustaf Adolf en hardt när idealisk gestalt, han står för dem både som den trosvarme protestanten, den lysande och segerrike hjelten, den store lagstiftaren och regenten: häri ha de ju också alldeles rätt. Han räddade dem ju från polackarnas och katolicismens förtryck. Och emedan protestantismen i Livland under vårt århundrade varit hotad, så förstå livländarne bättre än en stor del af Gustaf Adolfs egna landsmän det berättigade i hans krig mot kejsaren och den katolska ligan. I dessa afseenden torde flertalet af livländare tänka lika, men en del tyckes mera älska och beundra den store konungen för något annat. En del af 19:de århundradets livländare tro nämligen att Gustaf Adolf, om han fått längre lefva, skulle ha uppfyllt deras innersta och varmaste önskan, nämligen de tre Östersjöprovinsernas återförening med Tyskland.

Detta skulle ha händt, mena de, om hans lif ej ändats genom »*den unseligen Kugel bei Lützen*».

Livländarne tro således, att Gustaf Adolfs mål varit den tyska kejsarkronan, men att detta varit fallet kan ej bevisas. Enligt Axel Oxenstiernas ord till Bengt Oxenstierna[1] lär konungens plan ha varit att först tvinga kejsaren och ligan till fred och därefter att kasta Danmarks rike öfver ända och förena alla de tre nordiska rikena till ett kejsardöme Skandinavien, som i förbund med Tysklands protestantiska furstar skulle ha bildat en motvigt mot de katolska makterna. Har detta varit konungens plan, så har ett fullständigt Östersjövälde varit hufvudmålet för hans politik. Men om så är fallet, hade visst icke Livland och de andra Östersjöprovinserna blifvit återförenade med Tyskland. I alla händelser skulle Gustaf Adolf, som var så stolt öfver sin svenska härkomst eller att han icke sprungen var af främmande blod, utan »af fäderneslandets fäder och svenska riddersmän, som Sveriges frihet fordomdags ridderligen försvarat», aldrig tillåtit, att Sverige eller ett enadt Skandinavien nedsjunkit till en *ancilla* under Tyskland. Och hvad den olycksaliga kulan vid Lützen beträffar, så torde livländarne ha större skäl att glädjas öfver henne än harmas. Ty om Gustaf Adolf fått längre lefva, hade ej den livländska provinsialismen fått utveckla sig, så som den fick några år efter hans död redan under hans dotters regering.

Men lika mycket som livländarnes beundran, tacksamhet och drömmar om, hvad han skulle ha gjort, såvida han fått lefva längre, låter Gustaf Adolf för dem framstå i en snart sagdt förklarad dager, lika mycket ha deras obillighet, bitterhet, ovilja och sårade högmod framställt Karl XI i en förhatlig dager. Att de under denne konungs regering fingo utstå många vedervärdigheter och lidanden, må icke förnekas, men fråga kan blifva, om icke de sjelfva mera bära skulden härför än konungen. I alla händelser äro deras omdömen om Karl XI i högsta måtto orättvisa. En af de förnämsta livländarne under 1700-talet K. F. Schultz von Ascheraden säger om Karl XI: »emedan han visste med sig att han hvarken var bestämd till eller hade talent för att blifva en krigshjelte och härförare och att han därföre icke kunde uppträda som eröfrare, beslöt han i stället att rikta sig på sina olyckliga undersåtars bekostnad och

[1] Se vidare härom C. T. Odhner, Gustaf II Adolfs tyska politik, Sv. Tidskrift 1872, s. 19.

därför företog han reduktionen.» Hade baron Schultz haft tillfälle att lära känna sin anherres, general Mårten Schultz' uppfattning af Karl XI, skulle nog dennes erfarenhet från slaget vid Lund lärt honom inse, att Karl XI kunde kommendera arméer och föra dem till seger.

Mera sannt är icke heller livländarnes påstående, att Karl XI brutit sitt kungliga ord, eller att han kränkt deras privilegier. De ha sjelfva mera kränkt privilegierna än Karl XI, emedan de tolkade dem såsom en viss potentat säges tolka bibeln. Om livländarna under Gustaf Adolf skulle ha understått sig att så missbruka sina privilegier, eller om de gjort sådana ingrepp i konungens makt och myndighet, som de gjorde under Karl XI, torde de fått i handling lära känna hvad estländarne endast fingo erfara i hårda ord, då de sökte undandraga sig att deltaga i den för hela riket gemensamma krigsbördan[1].

Livländarnes egoistiska och ensidiga tolkning af privilegierna är visserligen icke den enda, men dock den förnämsta orsaken till sammanstötningen mellan dem och Karl XI. Att konungen i flera enskilda fall gjort sig skyldig till obillighet och orättvisa må icke förnekas — detta kan ju aldrig undvikas vid stora omhvälfningar. Men i de flesta fall hade han lagen på sin sida. Livländarnes framställning af reduktionen är en väfnad af idel sofismer och lögner. De satser, på hvilka de stödja sin uppfattning, äro falska, hvilket dock icke har hindrat, att de under århundraden gått och gällt för ofelbara dogmer. För den skull har ock livländarnes skildring af den svenska regeringen blifvit en förvrängning af verkligheten, som ej har många motstycken. Om sin s. k. sjelfständighetstids historia ha livländarne inlagt stora förtjenster så väl genom utgifvande af urkundsamlingar som genom bearbetningar. Men de ha nästan helt och

[1] Till Revals borgare yttrade Gustaf Adolf i vrede bland annat följande: »Om I icke gifven mig det som jag vill ha, skall jag låta göra eder stad till en stenhög, jag skall draga mina färde och genom mina kanonierer uppslå sådana patent, att edra ögon skola varda öppnade» . . . »Alla voterade med gråtande ögon och under stor bedröfvelse» det begärda. Och ridderskapet fick höra af konungen att i deras landsända alla möjliga brott och laster herskade, så att ingen hund, »som man säger», kunde taga ett stycke bröd från dem. Livländarne voro visserligen goda soldater, men så grofva, så tölpaktiga och oförnuftiga, att de ej hade sina likar under solen. Dessa och andra yttranden fingo ridderskapets delegerade darrande samt ömsom bleknande, ömsom rodnande stå och höra. Konungen sade en annan gång till dem: *»Hätte ich das gewusst, dass ihr so grobe Leute wäret gewesen, ich hätte euch den Teufel auf den Kopf gegeben, keine Privilegia oder Confirmation.»* Heimische Conflicte mit Gustav Adolph vorgetragen von W. Greiffenhagen, Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands, III, 1.

hållet försummat detta, hvad den svenska tiden angår, kanske emedan deras historieskrifvare måste medgifva för sig sjelfva, om också icke offentligen, att deras framställning af svenska tiden hvilar på förvrängda fakta eller orätt tolkade privilegier. Hvad ett sådant sätt att skildra en tid än må kallas, men namnet historia kan det icke få. Ty »det är med historiens vetenskap», säger en af Sveriges yppersta historiska författare[1], »som med alla de öfriga: dess utveckling beror hufvudsakligen på synpunkternas förändring och utvidgning inom forskningen sjelf; men med denna synpunkternas utvidgning förhåller sig åter så, att den inom den historiska forskningen mera direkt än inom någon annan vetenskap beror af *samhällenas* egen utveckling. Hvarje följande tidehvarf ser i det förflutnas lif mycket mer än dess närmaste föregångare däri lyckats upptäcka: dess eget nya lif väcker nya frågor om det som varit, så väl som om framtidens uppgifter, och för dessa frågor hafva det förflutnas minnen oftast en nyhet till svar; för de därigenom förändrade synpunkterna öppna sig oftast helt oväntade utsigter. Det kan icke förnekas, att den historiska vetenskapen, särskildt under det sista århundradet, just på denna väg gjort sina jättestora framsteg, att de gamla urkunderna förtalt sina numera vigtigaste hemligheter för dem, som sålunda med ett slags ny vetgirighet sport dem till.»

Hos de livländske historieskrifvarne finner man hvarken en förändring af synpunkterna eller en utvidgning inom forskningen sjelf, då det gäller behandlingen af den svenska tiden. Detta beror i hufvudsaklig mån på det livländska samhällets eller rättare sagdt dess korporationers ringa utveckling efter den svenska tiden. Livlands och dess korporationers ställning måste försvaras och häfdas och af brist på goda skäl tager man till dåliga, i stället för sanningen förvrängningen. Detta gäller i synnerhet, när det blir fråga om Östersjöprovinsernas statsrättsliga ställning till de riken, med hvilka de varit förenade, eller under hvilka de lydt. Det är egendomligt att se, huru de est- och livländska häfdatecknarne i mer eller mindre grad klaga öfver och äro bittra mot nämnda riken. När est- och livländarne lydde under det heliga romerska riket af tyska nationen, aktade de i allmänhet hvarken kejsarens eller riksdagens beslut, ehuru de som kolonister ofta behöfde moderlandets hjelp. När de behöfde kejsaren och

[1] Hans Forssell, Studier och kritiker, I. s. 125.

riket, då erkände de sig vara dessas undersåtar, men när kejsaren och riket stälde några kraf på dem, ville de aldrig vidkännas eller fullgöra några skyldigheter. Utan orden skulle den tyska kolonien aldrig kunnat försvara sig mot grannstaterna; men ehuru orden hufvudsakligen rekryterades från Rhenprovinserna och Westphalen, således från samma trakter, hvarifrån de est- och livländska adelsslägterna i allmänhet leda sitt ursprung, så betraktade de sistnämnda dock ordensriddarne med ovilja och afund samt sågo i dem endast främlingar. Många lyten vidlådde visserligen orden, men det största i livländarnes ögon var väl, att den förstod att hålla i tygeln både sina egna vasaller och i allmänhet äfven stiftens ridderskap. Livlands sjelfständighet gick under, då orden i militäriskt afseende blifvit vanmäktig. Men de livländska ridderskapen och städerna voro ännu mindre i stånd att upprätthålla sjelfständigheten, och därför måste nu denna gå under.

Livländarne ha klagat öfver, att de lemnades i sticket af moderlandet, ehuru de gjort detta så stora tjenster. De mena nämligen, att de skaffat Tysklands gränser fred genom att bibringa de hedniska grannfolken i nordost dopet, men sedan de fulländat detta värf, hade de i sin tur lemnats till pris åt »rofgiriga grannar». »Mohren har gjort sin pligt, Mohren kan gå», tillropar i anledning häraf en livländsk historieskrifvare Tyskland[1]. Den ärade författaren glömmer, att det egentligen var orden, som eröfrade landet, vare sig han menar Preussen eller Östersjöprovinserna, likaså att det var under ordens skydd som dopet bibringades den infödda befolkningen. Kejsaren och riket öfvergåfvo visserligen orden, men Preussens och Livlands ridderskap och städer gjorde så äfven, och de voro icke heller trognare mot kejsaren och riket.

Den sjelfviska provinsialism, som isolerade livländarne i förhållande till det stambeslägtade Tyskland, måste vålla större och häftigare slitningar, sedan de kommit under främmande folks lydno. Både polackarnes och svenskarnes herravälde har bittert tadlats, Rysslands har i allmänhet prisats, isynnerhet af Livlands förnämste historieskrifvare von Richter, och detta visserligen icke utan skäl. Men liksom det svenska väldet prisades en gång för att sedan bittert klandras, så torde det väl äfven nu gå med det ryska. Livländarne mena, att de förtroendefullt

[1] Fr. Bienemann, Aus Balthischer Vorzeit, s. 48.

och genom fördrag underkastat sig främmande riken, som dock alla blifvit löftesbrytare genom att kränka fördrag och privilegier. Däremot låtsa livländarne aldrig om den oreda och det trassel de genom sin hårdnackade provinsialism vållat. Stora kraf ha est- och livländarne, såsom redan sagdt är, alltid ställt på de stater, med hvilka de varit förenade, men sjelfva ha de sällan och då nästan alltid motsträfvigt velat offra något för det gemensamma bästa, isynnerhet gäller detta om deras förhållande till Sverige. Det gagn och den nytta Östersjöprovinserna haft af föreningen med vårt land börja livländarne mindre och mindre låtsas om, allt efter som tiden går, ehuru det borde vara motsatsen. De tala om Sveriges roflystnad, om dess skatteutpressningar och löftesbrott, men om de ofantliga summor, Est- och Livlands eröfring och försvar kostat Sverige, tala de lika så litet som om den hjelp och det understöd Vasakonungarne gåfvo en mängd familjer, som af fienderna bragts till tiggarestafven. Det bör dock framhållas, att estländarne under *15- och 1600-talet* villigt erkände den stora tacksamhetsskuld, i hvilken de stodo till »H. M. konungen af Sverige och Sveriges krona», för det myckna manskap och de stora skatter dessa offrat i och för att hindra Estland att falla i ryssarnes händer. Livländarne gjorde också detsamma, så länge fara var för att de åter skulle komma under Polen, men icke sedan faran var förbi. I senare tider har visserligen äfven den nyssnämnde historikern A. von Richter, som dock icke är någon vän af Sverige, erkänt det för en stor lycka, att Livland kom under Sverige; det kan man inse, menar han, om man jämför det nuvarande Livland — äfven detta har fått sina gränser under svenska tiden — med det s. k. polska Livland, som utgör en del af guvernementet Witebsk, och som aldrig kom att tillhöra Sverige. Hvad skatterna åter angår, är det visserligen sannt, att under de få fredliga år, som följde på reduktionen, Östersjöprovinserna, och i synnerhet Livland, gåfvo betydliga öfverskott, men förut hade det nästan ständigt varit brist i deras stat, hvilken brist fick fyllas från Sverige. Och hvad det nyssnämnda öfverskottet angår, användes det ej ensamt till Sveriges gagn, utan till det gemensamma bästa.

Hufvudorsaken till att est- och livländarne alltid varit så svårhandterliga är, att de aldrig velat tillhöra något rike, utan alltid endast velat, att deras provins eller, om man så vill, de

tre tyska Östersjöprovinserna skulle vara isolerade och utgöra ett helt för sig. Men äfven inom dessa ha de alltid velat vara och varit söndrade i korporationer. Under medeltiden utgjorde de olika stiftens och ordens vasaller olika korporationer alldeles liksom ordensbröderna. Men utom alla dessa fans det äfven andra mäktiga korporationer, stiftens kapitel samt städernas borgerskap. Sedan ordens och biskoparnas land blifvit hopslagna till eller förenade med andra landskap, fortfor det att finnas korporationer, men dessa blefvo nu de olika landskapens och städernas. Både under medeltiden och nya tiden ha de olika korporationerna haft svårt att sämjas. Endast under tider af den största fara, och icke alltid ens då, ha de kunnat förena sig till provinsens bästa. Korporationsintressena ha oftast varit fiendtliga mot provinsernas intressen, liksom provinsintressena mot statens. Emellertid torde det vara denna provinsialism och starka korporationsanda, som gjort att livländarne under främmande rikens herravälde kunnat bevara sina privilegier. Denna provinsialism och korporationsanda kan på en gång sägas ha varit de tre Östersjöprovinsernas styrka och svaghet, lycka och förbannelse. De olika korporationerna ha nämligen gifvit upphof till och utvecklat olika privilegier. Och dessa privilegier ha vållat stor split och förvirring såväl inom provinserna sjelfva som i dessas förhållande till deras landsherrar. I synnerhet har detta varit händelsen efter federativstatens undergång.

Man måste emellertid beundra det mod, den hårdnackenhet, den energi de tyska korporationerna i dessa provinser, framför allt deras ridderskap, visat i förvärfvandet och försvarandet af sina verkliga eller inbillade fri- och rättigheter, men sjelfva sättet, hvarpå de gått till väga, måste ofta väcka ogillande hos hvar och en, för hvilken rätt och orätt äro någonting högre än konventionella begrepp.

Den förnämste försvararen af sina privilegier se livländarne i J. R. Patkul, de kalla honom för en af sitt lands största karaktärer, för en af dess yppersta söner. De mena att han blef martyr för sitt lands privilegier, eller åtminstone för sitt stånds. Till en viss grad kan det sistnämda sägas vara sannt. Icke heller må det förnekas, att han i viss mån varit besjälad af ädlare motiv, men i sjelfva verket var han den obändigaste adelsjunkern inom den obändigaste adeln i Europa och en af de oförsyntaste och kallblodigaste lögnare samt djärfvaste lag-

vrängare på sin tid[1]. Honom tillskrifves också äran af att ha uppfunnit de satser, på hvilka livländarne ännu i dag anse sin statsrättsliga ställning hvila. Hans minne har därföre blifvit på mångfaldigt sätt hedradt, hans bild finnes i alla provinsernas »riddarsalar», i Rigas stadsbibliotek intager den hedersrummet. Det gagn och den nytta han gjort sitt fädernesland äro dock ganska tvifvelaktiga, men ännu mera hans mycket omtalade fosterlandskärlek. Ty under de sista åren af sitt lif, når hans ställning var som mest lysande, när han var tsar Peters befullmäktigade minister hos konung August, bryr han sig icke om Livland, nämner icke ens i ett enda af sina många bref dess namn[2]. Han tänker då endast på sig sjelf, huru han skall kunna rädda sig från de hotande faror, som han sjelf framkallat genom sin skarpa tunga och hvassa penna, sitt öfvermod och sin macchiavellistiska dubbelhet, samt huru han skall kunna vinna benådning af den mäktige och segerrike svenske konungen. Jag har förut påpekat, att reduktionen i Livland icke var en af hufvudorsakerna till det stora nordiska kriget. Men icke heller Patkul har i och för dess åstadkommande spelat den rol, som livländarne och många historieskrifvare velat gifva honom. Han har därvid varit endast ett underordnadt, om ock ett nyttigt och vigtigt, redskap. Några timmar innan han fördes till döden, betygade han sjelf, att förbundet redan var uppgjordt, då han kallades till konung August. Och såvida man skall kunna sätta tro till honom, så är det väl vid detta tillfälle, då han icke gerna kunde föreställa sig att en lögn skulle gagna honom.

Men äfven om han i och för bildandet af förbundet mot Sverige spelat den roll man vill tillägga honom, om man än måste tillerkänna honom en vigtig roll i det väldiga drama, som i Karl XII, Peter den store och August II hade sina hufvudpersoner, innebär detta dock intet berättigande för, att han skall hedras framför alla andra livländare, såvida man icke i honom framför allt vill hedra en tvetydig ryktbarhet, som mera kommit till genom brott och svek än stora handlingar[3]. Sjelf förstod han att låta göra väsen af sig; detta och det fasaväckande dödsstraff, som Karl XII lät förrädaren undergå, har låtit honom framstå i en bättre dager, än han förtjenat. Allra minst bör åt hans bild inrymmas en hedersplats, såsom åt en kämpe

[1] Livonica, Commissionen öfver de livländska landtråden. Riksarkivet.
[2] Patkuls Ausgang von Kasimir von Jarikowski, i Neues Archiv für Sächsische Geschichte III, s. 204.
[3] Se härom Johan Reinhold Patkul af Otto Sjögren.

för rätten; och allra minst har Riga stad skäl att gifva honom en sådan plats. Ty Patkul, som, enligt hvad både han sjelf och andra påstått, inför Karl XI har häfdat rätten genom att försvara sitt stånds privilegier, lät dock i den kapitulation, som år 1699 genom honom kom till stånd mellan livländska adeln och konung August, upptaga en bestämmelse, hvarigenom Rigas privilegier, sedan staden blifvit eröfrad, skulle betydligt inskränkas till adelns förmån. Men från *rättens* synpunkt borde Rigas privilegier ha varit minst lika okränkbara som ridderskapets. Vid detta tillfälle vann dock som bekant ej adeln sitt mål, men väl 1710, då svenska herraväldet ändade. Ty då underhandlade den med ryske fältmarskalken Scheremetjef och tillnarrade sig, utan att värdigas rådföra sig med Rigas borgerskap, af honom vigtiga förmåner på bekostnad af borgarståndet. Fråga är, om icke den bestämmelse om godsen, som adeln till sin förmån då ville få och äfven fick bekräftad, nämligen att endast adelsmän skulle få besitta gods, innebar lika stor obillighet och lika stor rättskränkning, som någonsin reduktionen. Ty både Riga stad sjelf och många enskilde borgare, liksom andra icke adliga personer skulle enligt denna bestämmelse icke fortfarande få besitta sina gods. Förut hade det ej varit dessa förmenadt att innehafva jord[1], men från denna tid vardt det så med vissa undantag.

Nej, hvarken för sin patriotism eller för sin strid för rätten förtjenar rättvisligen Patkul att i så hög grad hedras. Med långt större rätt tillkommer detta en annan: Gustaf von Mengden. Ty både han sjelf och flere medlemmar af hans slägt ha under 1600-talet gjort sitt stånd och sitt land utmärktare tjenster än Patkul. I tre på hvarandra följande generationer af denna slägt eller i Otto, Gustaf och Johan Albrekt von Mengden har det livländska ridderskapet haft ovärderliga eller förtjenstfulla ledare af sina angelägenheter samt främjare och försvarare af sina fri- och rättigheter. En annan gren af slägten har genom Engelbrekt von Mengden äfven gjort sig förtjent om sitt fädernesland. Och just därför att Livland har så mycket att tacka slägten von Mengden för, så borde denna slägt ha särskildt ärats därigenom att bilden af dess ypperste medlem Gustaf von Mengden fått sig tillerkänd hedersplatsen i »alla Livlandens riddarsalar». Livlands

[1] Der Domainenverkauf in den Ostseeprovinzen und das Güterbesitzrecht, Baltische Monatsschrift III, s. 367—375.

historia under 1600-talet sammanfaller med slägten von Mengdens, så stor rol har nämligen denna familj spelat i sitt fäderneslaud.

Jag har förut en gång på ett annat ställe sökt karakterisera den baltiska adeln. Jag vill nu försöka visa i hvad mån ätten von Mengden är en typisk representant af densamma. För att underlätta detta torde det tillåtas mig att i sammandrag återgifva nyssnämnda karakteristik, som dock i några afseenden blifvit supplerad.

II

Afkomlingarne af de tyskar, som koloniserade Östersjöprovinserna, äro en märkvärdig och skarpt utpräglad ras, detta ha de visat både under medeltiden och nya tiden. Egentligen bestå de endast af två stånd, medelklass och adel; något tyskt bondestånd i nämnda provinser har nämligen aldrig funnits. Östersjöprovinsernas bönder utgöras som bekant af de underkufvade finsk-estniska och lettisk-lithauiska folkstammarna, hvilka ända in i vårt århundrade suckat under lifegenskapens hårda ok. Tyskarna ha således allt sedan de började kolonisera landet utgjort den herskande rasen. Under medeltiden spelade deras borgerskap en fullt ut så stor, kanske t. o. m. en större roll, än de olika stiftens ridderskap och ordens vasaller, med hvilka, som bekant, tyska orden i Livland och dess riddare icke må förblandas. Men med ordens förfall och ännu mera efter den livländska federativ-statens undergång börjar ridderskapens makt att stiga. Under främmande välde utvecklade sig den baltiska adeln mer och mer till slutna korporationer, ehuru dessa först under den ryska tiden blefvo fullt öfvermäktiga borgareståndet.

Ofvannämnda adel hör till de märkligaste aristokratiska korparationer, som någonsin funnits. Europa har visserligen i många land att uppvisa en adel, som haft långt mera storslagenhet och i högre grad visat en på det ideella rigtad håg, och som ock därför utfört långt mera lysande bragder än den baltiska. Jag behöfver endast nämna Vest-Europas feodaladel, då denna stod i sin fulla kraft och högsta utveckling, hvilket inträdde i och under korstågen, samt vid uppkomsten af hedersbegreppet och de idéer, af hvilka flere 1789 blefvo gemensam egendom för hela folket. Af senare tiders adel hafva den engelska, ungerska samt

äfven den svenska under storhetstiden i det hela väl uppfylt en aristokratis värf. Flere af de oarter och missgrepp, som till stor del under 1600-talet inrotade sig hos den svenska adeln, har denna lärt af den baltiska.

Ett stort intresse inger den dock, trots alla sina fel. Ty endast en ovanlig ras har utan att duka under kunnat genomgå sådana öden som den. Sin makt och sin ställning har den med en underbar skicklighet alltid vetat bevara. En stor roll har den sedan lång tid tillbaka spelat. Hos dess medlemmar framträda alltid de egenskaper, som röja den om sin makt och ställning medvetne adelsmannen, men mindre ofta de egenskaper, som utmärka och utgöra ädlingen. Den baltiska adeln är ingen sympatisk och ännu mindre någon ädel ras, men den eger i styrka hvad den saknar i noblesse. Den hör nämligen till jordens starkaste raser, i detta afseende öfverträffas den kanske endast af judarne. Den baltiska adeln har på långt när ej den lysande intellektuela begåfning, som judarne i så rikt mått ega, men för öfrigt har den flere af de sistnämndes mest karakteristiska egenskaper, såsom t. ex. en stor pietet mellan föräldrar och barn, ett starkt utveckladt och om medlen föga nogräknadt förvärfsbegär, stark sammanhållning mot alla utanför dess krets stående samt den största slughet, behändighet, fintlighet och smidighet. Men de ha äfven flera drag gemensamma med sina nordtyska stamfränder: ett okufligt mod, den största användbarhet för militära, administrativa och diplomatiska värf, en ofta hänsynslös energi och beundransvärd uthållighet. Däremot eger den icke preussarnes förmåga att underordna de enskilda intressena under de allmänna, den saknar följaktligen preussarnes disciplin, ty dess vilda och obändiga trotsighet tål ogerna någon myndighet öfver eller ens bredvid sig. Den baltiska adeln har dock många fel gemensamma med de preussiska junkrarna, men bland de sistnämnde träffar man likväl långt flere ädlingar än bland deras baltiska ståndsbröder. Under de fyra sista århundradena har den baltiska adeln att uppvisa en lång rad af ovanligt dugliga män, och det inom alla områden, men det har icke att uppvisa mer än högst några få, om ens någon, som kunna kallas stora män, och äfven dessa äro endast män af andra eller tredje ordningen. Denna adels intelligens är nämligen icke rik, men så mycket mera sund, nykter, säker och praktisk. Dess duglighet är så stor, att i hvilket land medlemmar af densamma än tjenat

— och en tid fann man sådane vid nästan alla Europas hof, i nästan alla arméer och på nästan alla slagfält — ha de spelat en inflytelserik roll. Ingenstädes ha de dock förstått göra sig omtyckta hvarken i Sverige eller Ryssland, och kanske allraminst i Tyskland.

De livländska samhällsförhållandena hafva som bekant under de sista århundradena på långt när icke undergått så stora förändringar som i det öfriga Europa. I det hela taget äro de sociala förhållandena icke mycket olika dem, som blefvo rådande under 1600-talet. Den ställning, livländska adeln då lyckades grundlägga, är hufvudsakligen ett verk af Otto von Mengden och hans son Gustaf. Dessa bägge jämte den sistnämndes son Johan Albrecht von Mengden äro hvar och en trogna typer af sin generation. Hos alla tre, men i synnerhet hos de två förstnämnde, möter man, vare sig man fäster sig vid deras intelligens eller karaktär, vid deras duglighet eller lidelser, på ett åskådligt sätt de egenskaper, som äro utmärkande för den baltiska adeln. Ty så olik än Gustaf von Mengden vid första anblicken tyckes vara sin fader, skönjer man likväl snart den inre frändskapen dem emellan, ehuru med den modifikationen, att faderns bättre egenskaper återfinnas hos sonen renare och i högre grad utvecklade. Däremot fattas åtskilliga af faderns sämre egenskaper eller ock visa de sig blott som anlag, endast ett par af dem framträda klara och tydliga.

Otto von Mengden var på djupet om också icke på ytan en grof och rå natur, men uppfostran och bildning samt framför allt under de senare åren en varm religiositet hade förfinat och förädlat sonens. Målet för dennes verksamhet och den hufvudsakliga riktningen af hans ärelystnad voro också af en högre art än faderns, men omständigheterna hade i detta afseende varit långt gynsammare för sonen än för fadren. Gustaf von Mengden förefaller att ha som statsman haft större vyer än fadern; som enskild person eller öfver hufvud som karaktär inger han oftast stor aktning och sympati, då fadern merendels gör ett alldeles motsatt intryck. Ty för honom fans intet annat godt än det kloka och nyttiga, intet annat ondt än det dumma och onyttiga. Att lyckas var i hans ögon den högsta af förtjenster, att misslyckas var alltid ett fel, understundom ett brott.

Såsom statsman gör Otto von Mengden ett öfvervägande godt intryck. Att han i det politiska lifvet alldeles skulle ha

hållit tillbaka eller alltid lagt band på sitt sämre jag, förefaller otroligt och strider mot hela hans väsen, men så vidt man kan följa honom, visar han i offentliga lifvet en takt, en värdighet samt en klokhet och en sjelfbeherskning, som låta honom framstå i en synnerligt fördelaktig dager. Som enskild person däremot får man helt andra tankar om honom, men här kan man också lättare följa honom, än när han uppträder på den politiska skådebanan. Man återfinner visserligen hos honom äfven som enskild person ofvannämnda utmärkta egenskaper, ehuru i en högst sällsam förening med andra. Klarast framträder detta hos honom som affärsman. Såsom sådan är han visserligen en skarpt, slugt och merendels äfven säkert beräknande mästare, men listen och hänsynslösheten få efter omständigheterna vika för våldet och roflystnaden. Han är i affärer aldrig nogräknad om sättet eller medlet. Han visar en förunderlig kallblodighet, djärfhet och slughet i alla de olagligheter han begår, hvilket dock icke hindrar honom att på allt sätt söka undvika att komma i delo med lagen, hvilket han genom sin skicklighet och fintlighet oftast äfven lyckas. Både de, som stodo öfver honom eller voro hans likar, icke mindre än de, som stodo under honom, fingo erfara, huru farlig han i affärer var att ha att göra med.

Sveriges mest lysande men också mest slösande ädling, grefve Klas Tott, riksrådet Hans Wachtmeister, sjelfva den sluge Bengt Oxenstjerna fingo i mer eller mindre grad lära känna, hvilken blodsugare eller farlig man han var. En lika bitter erfarenhet fingo Rigas mäktiga köpmän, men värst dock fattiga arrendatorer och deras enkor. Han var likväl kanske ännu farligare genom sin underbara konst att hviska, fresta och förleda än genom sin slughet att bedraga. Detta fick riksrådet Wachtmeisters enka till sin grämelse erfara. I sitt handlande är han oftast räf och varg på en gång, understundom ser man likväl endast den sistnämnde, men då också i all hans glupskhet, grymhet och vildhet.

I grund och botten var Otto von Mengden en man med djupa lidelser och passioner, men så stark var hans vilja, att han aldrig förlorade väldet öfver sig sjelf, utom en gång, när han redan stod vid grafvens rand, men då framträdde också vilddjursnaturen hos honom i all sin nakenhet.

Han hade användt en lång lefnads ansträngningar, mödor och arbete för att höja och rikta sitt stånd och sin familj. Och han hade lyckats. Då han nu såg tillbaka på hvad han verkat

och uträttat, hade han alla skäl att vara tillfredsställd, i synnerhet som han icke kände sig besvärad af de medel han användt.

Efter Johan von Mengden, den fräjdade »herrmästaren för Bröderna af Vår Frus den Heliga Marias af Jerusalem Tyska Hus i Livland», hade ingen af slägten spelat en sådan roll, som Otto. Både hans egen ätts och hans stånds ställning hade varit hotad, samt till och med prekär i slutet af det polska och i början af det svenska väldet. Men alla dessa faror tycktes nu ej mera finnas till. I anseende kunde i Livland endast få af hans ståndsbröder täfla med honom, i makt och inflytande ingen. Han var nu rikare än någon, som burit hans namn, och en af de rikaste adelsmännen i Livland. Sjelf var han genom blodsband befryndad med de lysande och mäktiga slägterna Tiesenhausen, Viethinghof, Patkul, Rosen, Hastfer m. fl.

Genom sina egna giftermål, samt genom sina anhörigas, hade han stärkt nyssnämnda slägtskap eller skaffat sig nya förbindelser. Ehuru han i svenska väldet icke såg något annat än ett nödvändigt ondt, hade han likväl vändt sig till Sveriges drottning och under en vördnadsfull begärans form så godt som fordrat en högre adlig titel. Den medelmåttigaste svenska öfverste under trettioåriga kriget hade med större skäl kunnat begära detta, emedan denne mera gagnat Sveriges rike än Otto von Mengden. Kristina villfor dock hans begäran och upphöjde honom till friherre till Altenwoga, hans slägts stamgods. Icke ens som hertiginna ad interim af Livland[1] hade drottningen haft skäl att på detta sätt utmärka honom, ty hans förtjenster om Livland voro knappast annat än förtjenster om dess adel, men denna hade han också gjort omätligt gagn. Ty det var under *hans* ledning, som Livlands adel åter hade fått sig tillförsäkrad största delen af sina forna privilegier, eller förvärfvat sig nya. Äfven var det under *hans* ledning, som den hade fått en ny och fast organisation, och som den hade bemäktigat sig större delen af rättskipningen och en stor del af förvaltningen. Och hade den mera följt Otto von Mengdens råd, skulle den i sistnämnda afseende blifvit än mäktigare. Kronans makt höll således på att blifva fullständigt beroende af adeln. Genom sådana tjenster var det ju icke underligt, att Otto von Mengden hade blifvit chef för en af Europas stoltaste och mäktigaste adelskorporationer. Och allt detta, rikedomar, inflytande, makt, stod han nu i begrepp

[1] Först efter freden i Oliva kallar sig Sveriges konung hertig af Livland.

att lemna till sin och sin första hustrus, Gertrud von Rosens son, som utgjorde sin faders glädje, ära och stolthet — och detta med allt skäl. Denne sin ende son och arfvinge hade han särskildt uppfostrat för att upprätthålla och fullfölja hans verk.

Men då, ehuru han redan hade hunnit till lifvets yttersta gräns eller till sitt 80:de år, tager Otto von Mengden det ödesdigraste steget i sitt lif och är därvid nära att vålla sin familjs moraliska, politiska och ekonomiska ruin. All sjelfbeherskning och all klokhet kastar han nu bort, öfverväldigad af ett ursinnigt hat till sin svåger, Jakob Stael von Holstein. Mot denne hetsar han nu liksom blodhundar sin sons mågar och framför allt sin sonson, den vilde Otto Reinhold von Mengden. Hans ömhet för och hans kärlek till sin ende son gjorde, att han ville hålla denne utanför striden; härtill bidrog kanske ock, ehuru måhända honom omedvetet, den omständigheten, att Stael var en i vapen grånad krigare, som vunnit sina flesta grader på slagfälten, medan Gustaf von Mengden, ehuru han stigit till generalmajor af kavalleriet, knappast hade luktat krut. Varnad af sin svägerska, friherrinnnan Helena von Mengden, Ottos tredje hustru, skickar generalmajor Stael, emedan han icke ansåg sig kunna utmana sin 80-årige svåger, och emedan han ansåg det under sin värdighet att inlåta sig med Otto Reinhold von Mengden, en utmaning till Gustaf von Mengden, och på så sätt ryckes äfven denne in i den ursinniga fejden. Flere högre militärer sökte medla och förehöllo särskildt Gustaf von Mengden olämpligheten af stridens fullföljande, emedan både han och Stael voro generalmajorer, landtråd och f. d. landtmarskalkar, dessutom voro de ju begge öfver 50 år. Men allt förgäfves. Gustaf von Mengden vägrade hvarje tillmötesgående. I den strid, som nu följde, föll visserligen Stael von Holstein för Mengdarnes och deras väpnade bands kulor, således icke i öppen och ärlig strid, utan genom svek och förräderi. Fader och son glömde därvid hederns, ärans och pligtens bud. För att undfly hämnden, som hotade från Staels anhöriga, samt ännu mer lagens straff, måste nu Gustaf von Mengden och hans son fly ur landet.

Denna strid och dess följder påminna mycket om den korsikanska vendettan, men kanske ännu mera om de slägtfejder, som Islands gamla sagor förtälja om. Den mördade Stael von Holsteins enka, Anna Sofia von Ungern Sternberg, förefaller nästan som en gengångerska, från den tid, då blodshämnden på Island rasade

som vidtast. Hennes hämnd lemnade henne nämligen aldrig rast eller ro.

Hennes spårhundar följa Gustaf von Mengden och hans son i hälarne, hvart de än fly, och jäkta den förstnämnde på det grufligaste. Liksom Mengdarne å sin sida, sätter hon de med henne förvandta ätterna i rörelse, så att Livlands adel delas i tvenne partier, hvilket icke bör utan en viss betydelse på landtdagarne under reduktionstiden. Äfven hela generalguvernementet sätter hon i rörelse samt alla domstolar. Hon skrifver till Karl den XI:tes utkorade brud, den milda och älskliga Ulrika Eleonora af Danmark, anropande henne om hjelp och bistånd, för att få hämnd på sin mans mördare. I samma afsigt vänder hon sig till en ännu mäktigare, H. M:t konung Karl den XI:te sjelf. Denne, som funnit Mengdarnes våldsbragd »högst eftertänklig», skulle dock, hennes böner förutan, gripit in i striden. Konungen vakade mer än den mördades enka öfver att *lagen* skulle ha sin gilla gång. Hade han det ej gjort, skulle det nog ha lyckats Mengdarnes mäktiga slägt att nedtysta saken.

De närmare omständigheterna i denna strid skall jag längre fram utförligare skildra, likaså ock, huru Gustaf von Mengden, sedan han åter fått inträda i sina medborgerliga rättigheter, kommer att utöfva ett ännu större och djupare inflytande på sitt fäderneslands öden än förut.

I denna strid satte Gustaf von Mengden en outplånlig fläck på sin ära. Ehuru ett par omständigheter i viss mån kunna sägas förminska hans brottslighet, förråder dock hans beteende vid detta tillfälle frändskapen mellan hans och faderns karaktärer. Men denna röjer sig äfven i ett annat afseende, nämligen i böjelsen för juristeri, ehuru lagvrängningen hos Gustaf aldrig förråder sig på ett så vidrigt sätt, som hos fadern. Ty den förre visar mindre såsom enskild än offentlig person nyssnämnda böjelse.

Både Otto och Gustaf von Mengdens förväxling af rätten och juristeriet visar sig äfven i deras förhållande som svenska undersåtar. Det var, såsom redan sagdt är, under Otto von Mengdens ledning, som den livländske adeln både lyckades återförvärfva sig de flesta af sina gamla privilegier och förskaffa sig nya. Hans sätt att härvid gå till väga vittnar om en sällsynt klokhet och en stor skicklighet att begagna sig af andras svagheter.

När man vet, huru livländarne under Karl XI:s regering pockade på sina rättigheter, påstående, att dessa stödde sig på formliga fördrag mellan dem och Sveriges krona, blir man förundrad att finna, att Otto von Mengden och hans samtida landsmän aldrig tala om fördragen, aldrig pocka på sina privilegier, utan endast vördnadsfullt och t. o. m. ödmjukt, men alltid med en viss värdighet, *begära* den eller den förmånen af sin »allernådigste drottning och fröken och Sveriges krona».

»Svensken är högsint ofta i ogjordt väder», säges gamle kung Gösta ha sagt. Kanske hade denna egenskap hos svenska folket så mycket mer fallit den store konungen i ögonen, som den ej just var karakteristisk för honom sjelf. Den tillhörde öfverhufvud icke heller hans ätt. Gustaf Adolf var visserligen högsint, men aldrig i ogjordt väder. I allmänhet är det också icke heller genom högsinthet, och allraminst med en sådan i ogjordt väder, som rikens storhet och makt grundläggas och upprätthållas. Romas, Englands och Preussens historia vittnar härom.

Denna högsinthet i ogjordt väder har vid åtskilliga tillfällen stått Sveriges rike dyrt. Den hade en väsendtlig andel i Karl XI:s personliga ingripande till Frankrikes förmån mot Brandenburg, 1675. Men de följande olyckorna kurerade också grundligt Karl XI från denna svaghet. I hans sons politik har den dock flera gånger på ett afgörande sätt ingripit. Hos de båda Karlarna hade denna egenskap likväl icke sin rot i slapphet i karaktären, utan i deras stränga, om ock ensidiga, uppfattning af hvad heder och moral kräfde. Däremot torde ofvannämnda egenskap, när man återfinner den hos Kristina, mera hafva sin grund i ett lättsinnigt ädelmod eller i liknöjdhet för och slapphet i häfdandet af statens rätt och fördelar. Den framträder på sätt och vis redan under Kristinas förmyndareregering, men ännu mer under drottningens egen styrelse. Af denna egenskap förstår den livländska adeln under Otto von Mengdens ledning mästerligt att begagna sig, liksom hans son längre fram under Karl XI:s slappa förmyndarestyrelse. Alla dessa regeringar hade dock uttryckligen endast under vissa vilkor och förbehåll bekräftat livländarnes privilegier och ökat deras sjelfstyrelse. Men slappheten var så stor, att de svenska myndigheterna icke i tid uppmärksammade, att livländska adeln endast tolkade privilegierna till sin förmån, utan hänsyn till de svenska kronan förbehållna rättigheterna. På så sätt blef det för livländarne

först en vana, sedermera en häfd och till slut en fullkomlig dogm, att Sveriges krona och Sveriges rike icke hade några rättigheter öfver Livland, änskönt de fördrag och de privilegier de härför åberopade, liksom deras egna bref till Sveriges konungar och riksråd före 1680, bestämdt, klart och tydligt visa motsatsen. Bland dessa bref finnas också flera, som Otto och Gustaf von Mengden framlemnat till svenska regeringen och det inför sittande råd.

En omständighet talar dock till de begge nyssnämndes ursäkt, nämligen deras patriotism; ty både far och son voro i högsta grad besjälade af denna ädla känsla. De visste sig tillhöra en egen stark och lifskraftig ras, de kände det därför vara förödmjukande att lyda under ett främmande, om ock stambeslägtadt, folks herravälde. Otto von Mengden framhöll äfven detta för riksrådet, om än i vördnadsfulla ordalag.

Gustaf von Mengden, hvilken en gång hade begärt Livlands fullständiga införlifvande i Sveriges rike, är dock den, som först har framkastat de satser, ur hvilka hans ståndsbröder och framför allt Patkul sedan ville deducera fram den satsen, att Livland endast var underkastadt konungen, men icke Sveriges rike, eller med andra ord att Livland endast genom personal-union var förenadt med Sverige. Här skönjer man tydligt den ofvannämnda böjelsen för juristeri, dock må erkännas, att det är en stor skilnad mellan det sätt, hvarpå Gustaf von Mengden vill häfda sin uppfattning af Livlands statsrättsliga ställning och det som Patkul använder. Man kan ogilla Mengdens uppfattning, men från patriotisk synpunkt kan den både förklaras och ursäktas, samt *i viss mån* hvad sättet angår äfven försvaras. Patkuls uppfattning af samma fråga, och ännu mera det sätt, hvarpå han ville söka häfda densamma, kan visserligen förstås, men kan icke af en opartisk person försvaras eller gillas, ty den hvilar på allt för många sofismer, förvrängningar och lögner.

Otto och Gustaf von Mengdens betydelse för Livland är så stor, att den kan spåras ännu i dag. Den förstnämnde förstod att af de privilegier och medgifvanden, som han vetat aflocka den svenska regeringen, uppföra grunden och murarne till det starka bålverk, som sedan så länge skyddat den livländska provinsialismen. Det är redan sagdt, att det var under Otto von Mengdens ledning, som livländska ridderskapet får en fast organisation. Gustaf åter fullbordar, fulländar och fullkomnar sin

faders verk. Han och hans son Johan Albrecht samt på sätt och vis ännu mera Patkul visade sedan äfven, hvilket starkt motstånd Livlands adel kunde utveckla i försvaret af hvad den ansåg vara sina fri- och rättigheter. Gustaf von Mengden var dock i det hela taget icke ytterligheternas man. Det är därför föga troligt, att han skulle ha gillat sin sons och Patkuls öfvermåttan djärfva, olagliga och farliga handlingssätt. Dessutom var han en långt sannare och bättre patriot än Patkul.

Men deras patriotism visar sig på ett annat sätt, som äfven hos alla icke-livländare måste ingifva sympati för Otto och Gustaf von Mengden; de voro framför allt livländare, i Livland ville de lefva —. där ville de styra och där ville de dö. Deras ärelystnad sträckte sig aldrig, åtminstone hvad realia angår, utom Est- och Livland. De voro kloka och framför allt praktiska män, som väl kände gränserna för sin begåfning. Ingendera af dem var ett snille, men deras förstånd var så sundt och så skarpt, att det stod på gränsen till geni. De voro icke naiva, utom möjligen då det gälde deras ekonomiska intressen, de förväxlade icke sken med verklighet, utom då det gälde rätten, och då gjorde de det medvetet. De hade hvarken ridderlighet eller ens högsinthet, men de hade mandom och sin ras' ömtåliga sjelfständighetskänsla och därjämte en i hög grad med högmod blandad stolthet. Deras begåfning torde i allmänhet stått, visserligen icke i militäriskt, men väl i juridiskt, administrativt och diplomatiskt afseende öfver de allra flestes af deras landsmän. Men under det en hel mängd af desse i Sverige eller i andra land sökte vinna ära, utmärkelse och rikedomar, hvilket äfven lyckades många, stannade desse begge liksom de andra medlemmarna af slägten hemma, sökande framför allt tjena sitt land och därstädes vinna den utmärkelse och de förmåner, som detta kunde gifva. Med den begåfning och den duglighet, som så många af denna slägts medlemmar och i synnerhet Gustaf von Mengden egde, skulle de nog i främmande land, t. ex. i Sverige, stigit långt högre, om också icke på den militära, så åtminstone på den civila eller diplomatiska banan. Men detta lockade dem icke; den ärelystnad, som ledde dem, var därföre likväl icke mindre. De militära grader de vunno eller de ämbeten de beklädde voro icke synnerligen höga, men af sina landsmän fingo de dock de högsta förtroendeuppdrag dessa kunde gifva. Därigenom samt genom sin egen

duglighet och kraft blefvo de icke blott ledare för sitt stånd, utan äfven dettas och Livlands mäktigaste män. På så vis kommo de ock att spela en långt vigtigare roll och lemna djupare spår efter sig i historien, än de skulle ha gjort, om de föredragit den mera lysande banan i Sverige eller andra land framför att först och främst tjena Livland. Men det är också härigenom som de uppväcka icke blott intresse, utan äfven sympati. Det är egentligen genom dem och Engelbrekt von Mengden samt genom sina vidsträckta slägtförbindelser, som slägten von Mengdens historia äfven är Livlands historia under 1600-talet. Detta har jag mer och mer funnit genom studium af en mängd hittills ej undersökta aktstycken.

III.

Grunden till den livländska federativstaten lade Innocentius III genom sin bulla 1210. Enligt denna skulle svärdsriddareorden af biskop Albert I — den egentliga grundläggaren af tyska väldet vid Östersjöprovinserna — visserligen såsom län emottaga en tredjedel af Lett- och Livland, men detta länsförhållande var dock endast skenbart. Ty den enda förpligtelse orden hade såsom vasall var att försvara kyrkan och provinsen mot hedningarna och att på sätt och vis i andligt afseende vara underkastad biskopens lydnad. För de nya eröfringar, som kommo att göras, skulle orden icke stå i beroende till biskopen af Riga, utan endast till de biskopar, som för dessa landsdelar skulle utnämnas, eller också af den heliga stolens anordningar.

Orsaken till, att påfven på detta sätt kringskar biskopens af Riga, och äfven ordens makt, var, att Innocentius icke ville att en mäktig enhetsstat skulle uppstå af de nyeröfrade landen. Påfven ville hafva smärre samhällen, som i honom skulle hafva och erkänna sin egentliga herre och beskyddare. Ingen biskop, men icke heller orden, finge blifva för mäktig. Alla dessa små stater skulle hålla hvarandra i jämvigt och öfver dem skulle påfven hafva den verkliga makten.

Efter hand uppstodo nya biskopsdömen i Dorpat och på Ösel samt längre fram äfven i Semgallen och Kurland. Orden vardt läntagare af dessa biskopar på samma vilkor som den första var det under biskopen af Riga, dock uppgick större delen Semgallens stift snart i Rigas, och af Kurland tillföllo två-

tredjedelar orden, biskopen behöll endast den återstående, denne biskop var ock i högsta grad beroende af orden.

Redan svärdsriddareorden hade med otålighet fördragit detta mera formela än reela länsförhållande till biskoparne. Det var således icke underligt, att denna otålighet blef ännu större, sedan svärdsriddarne 1237 förenats med den Tyska orden. Ty enligt påfvens vilja skulle nu äfven denna mäktiga orden för sina livländska besittningar stå i vasallförhållande till ofvannämnda biskopar. Högmästaren tyckes visserligen icke sjelf hafva aflagt trohets- och hyllningseden, utan den livländska landtmästaren, men det var dock å Tyska ordens vägnar han gjorde detta. Ännu mera abnormt blef förhållandet, sedan de livländska och preussiska biskoparna 1246 fått en gemensam ärkebiskop, som till på köpet 1253 äfven vardt biskop af Riga. Ordens ställning till ärkebiskopen af Riga var således nu å ena sidan vasallens till länsherren, men å andra sidan landsherrens till vasallen, enär kyrkan *i Preussen* stod under ordens lydnad.

Till en början gynnade påfven mera orden än biskoparne, men när orden började stödja sig på kejsaren och på samma gång äfven ville rycka till sig Riga, som dock curian högtidligen tillerkänt biskopen af Riga, hvars rättigheter sedan öfvergått till ärkebiskopen, egde ett omslag hos curian rum till biskoparnes förmån. År 1297 började den strid mellan Livlands landsherrar, som skulle räcka så länge Livlands sjelfständighet egde bestånd; många freder afbröto visserligen den långa fejden, men dessa freder voro i sjelfva verket endast stillestånd. Under nästan hela trettonhundratalet fortgick striden, i hvilken tidtals alla Livlands landsherrar och korporationer voro inblandade. Mest förbittrad och hårdnackad var den dock mellan ärkebiskopen och Riga stad å ena sidan och orden å den andra.

Under första skedet af denna strid eller under 1300-talet uppnådde Tyska orden höjden af storhet och makt. 1330 tvang den det mäktiga och stolta Riga till underkastelse. En tid därefter, 1343, kufvade den det fruktansvärda uppror, som utbrutit i det danska Estland, och som höll på att utbreda sig äfven till Livland. 1346 förvärfvade den genom köp ofvannämnda del af Estland. Men ej nog härmed; den hade trotsat sjelfva påfven och i 49 år fördragit interdiktet, den hade drifvit sin länsherre, ärkebiskopen, i landsflykt, den hade vant de olika stiftens riddareskap att följa dess ledning. Visserligen hade högmästaren 1366

sökt göra slut på striden genom att erbjuda ärkebiskopen fred på de vilkoren att orden skulle återställa Riga till honom, därför skulle dock ärkebiskopen å sin sida afstå från att vidare fordra tro- och hyllningsed af orden. Ärkebiskopen var villig att ingå på dessa vilkor, men icke påfven. Och därför fortfor striden. Omsider lyckades det dock orden genom mutor att vinna curian på sin sida. Genom flera påfliga bullor förbereddes saken, till dess Bonifacius IX genom en bulla af 1397 icke allenast löste orden från länsförhållandet till de livländska biskoparna, utan till och med stälde dessa under ordens öfverhöghet. Det mål, som orden så länge och så envist sträfvat att uppnå, vann den sålunda nu under den utmärkte högmästaren Conrad von Jungingen. Orden var nu icke blott de facto utan äfven de jure den ledande makten i Livland, om än biskoparne fortforo att vara ett slags landsherrar. Under tyska ordens välde lydde således hela det område, som sträckte sig från Pommerns och Brandenburgs gränser till Finska viken och Narva. Till ordens makt bidrog dessutom att dess härväsende kanske var det bäst ordnade, som då fanns i det kristna Europa. Högmästaren kunde nämligen ställa i fält nära 100,000 man väl öfvade reguliera trupper. Han var verkligen en af Europas mäktigaste furstar.

Från Marienburg i Preussen, där han residerade sedan 1309, ledde han ordensstatens politik och angelägenheter med biträde af ordens storvärdighetsmän, *die Gebietiger*. Af desse stod hvar och en i spetsen för sin gren af centralförvaltningen. Grosscomthuren var den förnämsta; troligen var han hvad vi skulle kalla drots. Landtmarskalken var ordens krigsminister och fältherre; *der Tressler* åter dess skattmästare. Under *der Spittler* stodo ordens hospitaler, *der Scheffler* hade proviantväsendet om händer, *der Trappier* åter allt hvad som rörde beklädnaden.

Öfver desse i rang stodo likväl landtmästarne öfver ordensprovinserna. I Preussen skötte dock högmästaren sjelf denna värdighet, der Deutschmeister förvaltade ordens besittningar i det egentliga Tyskland; i rang var han närmast högmästaren, i makt och inflytande däremot den livländske mästaren. Närmast under landtmästarne stodo comthurerna, som hade styrelsen och förvaltningen öfver de områden, i hvilka provinserna sönderföllo. Under dessa åter stodo i Preussen fogdarna, som förde befälet -å de mindre slotten och förvaltade de under dessa lydande en.

Orden var delad i 4 klasser: riddarne, de andlige samt de s. k. medbröderna och halfbröderna. Medbröderna fingo gifta sig, de stodo i rang öfver halfbröderna, ty man finner till och med regerande furstar bland dem. Halfbröderna tillhörde äfven det verldsliga ståndet och tjenstgjorde vid den lägre förvaltningen. Till den 4:de klassen hörde ordenstjenarna.

Af dessa klasser hade endast riddarne tillträde till generalkapitlet, som i förening med högmästaren stiftade lagar och beslöto om ordens angelägenheter samt valde stordignitärerna och comthurerna, hvilka naturligtvis måste tagas ur riddarnas klass.

Den livländska grenen af tyska orden skiljde sig i afseende på sin organisation i några fall från hufvudstammen, emedan den var en fortsättning af svärdsriddareorden, hvars organisation varit förträfflig. Visserligen tyckes provinsialkapitlet i Livland, eller ordenskonventet efter föreningen 1237 fått större makt i förhållande till ordensmästaren, än det haft under svärdsriddarordens tid. Likväl vardt aldrig ordensmästaren så bunden af detsamma som högmästaren af generalkapitlet. Den sistnämndes makt var nämligen i hög grad inskränkt monarkisk. Det livländska ordenskonventet bestod af ordensmarskalken, comthurerna, fogdarna och riddarne. Konventets inflytande på tillsättandet af ordensmästaren var inskränkt till rättigheten att föreslå två kandidater. Högmästaren hade att utnämna en af desse.

I Preussen rådde den grundsatsen, att ingen del af ordensprovinsen skulle omedelbart lyda under högmästaren, men denna grundsats gjorde sig aldrig gällande i Livland. I Preussen kunde högmästaren icke ens befalla öfver comthuriet Marienburg annat än medelbart genom comthuren. I Livland däremot stodo under ordensmästarens omedelbara förvaltning icke mindre än fjorton slott. Den livländska ordensmästaren residerade vanligen i Wenden.

Under ordensmarskalken eller krigsministern hörde omedelbart åtta slott. I Wenden eller Segewolde var hans säte.

Ordens-landet var nämligen indeladt i bestämda landtdistrikt, som lydde under ett slott. På hvarje slott fans ett konvent af minst 15—20 riddare, på en större borg förde en comthur befälet, på en mindre åter en fogde. I de större distrikten fans det flere slott, som lydde under comthuren på det förnämsta slottet. Så t. ex. räknade comthuriet Fellin fyra och Goldingen sju slott.

Utom befälet på slotten hade äfven comthurerna om händer hela förvaltningen, ekonomien, finanserna, domsrätten, politien — *polizei* — samt krigsväsendet. I vigtigare angelägenheter hade de att rådföra sig med konventet. Den egentliga ekonomien eller hushållsangelägenheterna i och för sjelfva slottet skötte huscomthuren, i händelse af behof var denne äfven comthurens ställföreträdare [1].

Hvad åter beträffar fogdarne — *advocati* — torde desse på svärdsriddarnes tid icke egentligen ha tillhört orden, utan varit ett slags underordnade ämbetsmän, som stodo utanför densamma. De hade att göra så väl med den egentliga administrationen, isynnerhet politien, som med uppbärande af de skatter, som skulle tillfalla orden [2]. Dessutom tjenstgjorde de som domhafvande [3]. Efter svärdsriddarnes förening med Tyska orden fingo de snart en anseddare ställning, ty efter denna tid finner man att fogdarna i Livland på sätt och vis blefvo sidoordnade med comthurerne. Här kunde nämligen fogdarne lika väl som comthurerna omedelbart upphöjas till de högsta värdigheterna inom Tyska orden i Livland.

Det var som sagdt 1397 under den utmärkta högmästaren Konrad von Jungingen som Tyska ordens makt var som störst. Och dock var denna storhets fall nära förestående. När Konrad von Jungingen låg på dödsbädden, rådde han till klokhet och försigtighet i ledningen af politiken mot det under Jagellonerna förenade Polen-Lithauen; han afrådde därjämte ordensbröderna att till hans efterträdare utse hans broder, Ulrik von Jungingen, som var anhängare af en djärf och krigisk politik. Intetdera rådet följdes emellertid, och följden vardt det ödesdigra kriget mellan Tyska orden och Polen-Lithauen. I det blodiga slaget vid Tannenberg 1410 dukade den 83,000 man starka ordenshären under för Jagellonernas 160,000 man starka här. Genom detta slag bröts Tyska ordens makt för alltid, och änskönt den redan 1411 fick en dräglig fred, så förnyades dock kriget gång efter annan, till dess orden 1466 i Thorn måste ingå en i högsta måtto dyrköpt fred. Förnämsta orsakerna till ordens förfall voro, att den såsom institution var föråldrad, och att den ideela kraft, som ensamt kunde hålla den uppe, fullkomligt saknades. Härtill

[1] Fr. Bienemann, s. 48—49.
[2] Se Der Orden der Schwertbrüder, dessen Stiftung, Verfassung und Auflösung von Dr F. G. von Bunge, s. 70.
[3] Fr. Bienemann, s. 49.

kommo vidare äfven ett par andra omständigheter. Ordens behandling af städerna och adeln i Preussen var nämligen i högsta måtto hård och hänsynslös. Fruktan för ordens militära öfverlägsenhet hade förut tvungit dem till lydnad, men genom nyssnämnda nederlag bröts denna fruktan. När orden likväl äfven efter 1410 lika mycket förtryckte dem, ingingo de 1440 med polska konungen ett förbund, som 1466 ledde till Vestpreussens förening med Polen.

Den preussiska ordensgrenens stora tillbakagång i makt inverkade äfven på den livländska grenens ställning. Först och främst lösgjorde sig ärkebiskopen och de andra biskoparne från det beroende, hvari de år 1397 kommit till orden. Detta skedde med påfvens och conciliernas bifall, hvadan orden nödd och tvungen äfven måste gifva sitt bifall därtill. Men frågan om öfverhögheten öfver Riga fortfor att vara sväfvande, emedan ärkebiskopen endast *ad interim* ville låta sina anspråk på staden hvila.

En annan inverkan, som den preussiska ordens nederlag hade på Tyska orden i Livland, var, att den sjelfständiga ställning, som denna gren redan förut haft, nu efter hand vardt än större, enär de föreningsband, som fäste den vid orden i Preussen, småningom blefvo allt färre eller svagare.

Den livländska orden stod visserligen icke i ett godt, men likväl i ett långt bättre förhållande till städerna och ridderskapen i Livland än hufvudstammen till samma ständer i Preussen. Detta var dock icke egentligen ordens förtjenst, ty om den hade haft samma makt i Livland som i Preussen hade den nog i förstnämnda land varit lika förtryckande. Orsaken till, att den livländska orden förfor med så stor lämpa mot städerna och ridderskapen, var hufvudsakligast den, att i Livland funnos andra landsherrar än orden, nämligen biskoparna. Och huru dessa betraktades, framgår af följande yttrande af medeltidens livländare: *Unterm Krummstab sei gut wohnen.*

Den livländska ordens eget intresse bjöd den således att vara skonsam i behandling af städerna och ridderskapet, huru hänsynslöst den än behandlade de biskopliga landsherrarne. Ingenting skulle mer hafva stärkt de sistnämndas makt, än om orden äfven varit hänsynslös mot ridderskapen och borgarne. Men för att i dessa finna väl behöfliga stöd mot orden måste biskoparne söka vinna nyssnämnda begge stånd för sina intressen. Detta skedde genom nya privilegier, hvilka isynnerhet kommo ridder-

skapen till godo. Striderna mellan orden och biskoparne hafva i väsentlig mån främjat utvecklingen af de livländska ridderskapens privilegier. Hade orden lyckats blifva ensam landsherre i Livland, hade den sett sig tvungen att inskränka privilegierna både för ridderskap och städer. Detta skulle i sin tur haft till följd, att de livländska ständerna slutit sig till det förbund, som de preussiska ingått med den polske konungen, hvilket återigen skulle påskyndat den livländska federativstatens upplösning. De många landsherrarne ha visserligen i några afseenden varit ett ondt för Livlanden, men i många äfven ett godt. Ingen af landsherrarne skulle, om han blifvit enrådande, varit i stånd att upprätthålla Livlands sjelfständighet. Ty såväl ordens som biskoparnes makt hvilade på katolsk-hierarkisk grund. Ordens envälde skulle, såsom jag redan sagt, blott ha påskyndat upplösningen. Ärkebiskopen såsom ensam landsherre åter skulle endast ha blifvit en lekboll i ständernas händer, och häraf skulle anarki och upplösning snart ha följt. En modern monarkisk stat kunde icke grundas i ett land, som fullständigt saknade ett nationelt bondestånd. Ehuru det kanske låter som en parodox, så torde dock den förnämsta orsaken till att den livländska orden längre höll sig uppe än den preussiska just ha varit den, att orden aldrig hann blifva ensam landsherre. En annan omständighet, som äfven mycket bidragit till dess fortvaro, var, att den livländska orden under det sista seklet af sin tillvaro hade två sådana mästare som Johan von Mengden och Walter von Plettenberg.

I slutet af 1300-talet trodde sig orden hafva vunnit på sin sida icke allenast Riga, utan äfven stiftens ridderskap, den skulle dock några årtionden därefter finna sig lika mycket gäckad däri, som i sin tro på varaktigheten af sin öfverhöghet öfver biskoparne. Isynnerhet vardt detta märkbart under den farliga strid, som under större delen af 1400-talets sista hälft rasade mellan ärkebiskopen och Riga å ena sidan, eller hvar för sig, och orden å den andra. Denna strid påskyndade upplösningen af den livländska federativstaten. Men denna strid skulle äfven blifva af vigt för utvecklingen af ridderskapets privilegier. Hufvudpersonerna i denna strid äro till en början ärkebiskop Sylvester och den livländske ordensmästaren Johan von Mengden. Innan jag öfvergår till sjelfva striden, vill jag nämna några ord om Johan von Mengden och hans slägt.

Slägten Mengden, eller såsom den först skref sig, *Mengede* härstammar, liksom de flesta andra livländska adelsfamiljer, från Westphalen. Där i grefskapet Mark på hvar sin sida om Ems lågo ännu i slutet af 1700-talet tvenne byar vid namn Mengden, den östligaste och högre upp vid floden liggande kallades Osthoff. Sannolikt utgjorde denna by på 1400-talet ett riddargods, som egdes af en von Mengden. Om så var förhållandet, är det fullkomligt klart och tydligt, hvarför nyssnämnde ordensmästare alltid skref sig *Johann von Mengede genannt Osthoff*.

Det är högst sannolikt, att ätten von Mengden tillhörde en af de gamla ministerialfamiljerna, som ungefär motsvarade hvad vi kalla lågadeln. Längre tillbaka än till slutet af 1200-talet kan man dock icke följa densamma. Stamfader för den nu lefvande slägten är en Johan, men om denne vet man intet annat, än att han lefde 1419. Dock är det sannolikt, att den berömde ordensmästaren af samma namn var en af hans yngre söner. Westphaliska och rhenländska slägterna brukade nämligen ofta låta inskrifva sina *yngre* söner i Tyska orden i Livland, för att på detta vis få dem försörjda.

Man känner ej, när den Johan von Mengede, som sedan blef ordens mästare, var född, men troligt är, att något af de första åren af 1400-talet var hans födelseår. Icke heller känner man, när han kom till Livland, men 1447[1] finner man honom som comthur af Reval. Redan som comthur måtte han ha vetat att förvärfva sig anseende och vänner, ty kort efter ordensmästaren Vinkes död eller den 11 aug. 1450 uppsatte det i Wenden församlade ordenskonventet på förslaget till ordensmästare Johan von Mengede och comthuren af Ascheraden Heinrich Steegenen[2]. Den 16 sept. utnämnde högmästaren Ludvig von Erlichhausen sin rätt likmätigt Johan von Mengede till herrmästare för Tyska orden i Livland[2]. Och ehuru riksfurstevärdigheten[3] ännu icke

[1] Est- und Livländische Brieflade N:o 188. Här omtalas, att det rigiska domkapitlet sålt byarne Ernes och Hame i Wirland jämte några andra jordområden »till den ädle och välborne Herr Karl Knutsson, riddare och höfvidsman på Viborgs slott». Johan von Mengden ville dock icke stadfästa detta köp, emedan Karl Knutsson var en utländing. Han förlänade därför godsen till en annan. 1455 afstod Karl Knutsson sin rätt mot det att orden till honom betalade 4,000 gulden, hvilken summa han betalat kapitlet för nämnda gods.

[2] Est- und Livländiske Brieflade. Chronologie der ordensmeister über Livland von D:r Philip Schwartz, III Th., s. 77.

[3] W. v. Bock tillerkänner, ehuru med orätt, i sin uppsats om Gustaf von Mengden, Baltische Monatsschrift 1861, Johan v. Mengden riksfurstevärdigheten. Först Walter von Plettenberg får af Karl V denna rang.

medföljde dennes ämbete, så var det dock, såsom redan sagdt är, näst högmästarens det förnämsta inom orden i makt och inflytande, om också icke i rang. Snart skulle äfven Johan von Mengden få tillfälle att visa sig värdig det höga ämbete, hans förman högmästaren uppdragit åt honom. Ett par år före Johan von Mengdens utnämning till ordensmästare, eller 1448, hade Riga stift fått en ny ärkebiskop. Denne eller magister Sylvester Stodewescher från Thorn var högmästarens kaplan och kansler, när orden hos påfven lyckades utverka hans utnämning till ärkebiskop. Orden hade gjort detta, emedan den fruktade, att kapitlet skulle välja en mot den fiendtlig person. Dessutom åsyftade orden genom denna utnämning att åter förskaffa sig öfverhögheten öfver Livland, ty Sylvester var ju sjelf medlem af Tyska orden. Men det var just återupplifvandet af denna öfverhöghet, som kapitlet fruktade, ty det ville ingalunda blifva beroende af orden. Genom ett skickligt ledt intrigspel och utdelande af stora mutor bland curians medlemmar lyckades det emellertid orden att af påfven utverka Sylvesters utnämning[1]. Men orden hade icke gjort allt detta för intet. Sylvester måste nämligen heligt förbinda sig att äfven som ärkebiskop bära ordensdrägten, hvilken var tecknet på att han erkände ordens öfverhöghet. Men det motsatta eller att aldrig anlägga ordensdrägten lofvade han Rigas domkapitel. Han spelade således ett dubbelt spel. Dock var det nog icke orden han ville bedraga, utan kapitlet. Den 22 juni 1449 höll den nye ärkebiskopen sitt högtidliga intåg i Riga, hvarvid 2000 man till häst af ärkestiftets ridderskap eskorterade honom. Han hade vunnit detta på sin sida genom att bekräfta dess privilegier.

Kort efter sedan Johan von Mengden blifvit ordensmästare, lät högmästaren uppmana Rigas domkapitel att anlägga ordensdrägten. För att bryta allt motstånd från kapitlets sida lät högmästaren genom en *förfalskad* påflig bulla hota kapitlet med bannlysning och interdikt, om det ej villfor hans fordran. Till den livländske ordensmarskalken skref högmästaren, att bullan »är fullständigt vanmäktig och död», den borde därför icke visas för någon utan endast tjena som ett skräckmedel. I annat fall kunde den lätt vålla orden skam och vanära. Då Mengdens

[1] Till grund för denna framställning af Sylvesters och Johan von Mengdens förhållande till hvarandra ligger Russland, Polen und Livland bis ins 17 jahrhundert von Theodor Schiemann, Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen. H. 136, s. 130—142.

närmaste man fick veta, att bullan var förfalskad, är det knappast möjligt att Johan von Mengden varit okunnig om högmästarens fräcka tilltag. Likaledes är det högst sannolikt att äfven ärkebiskopen haft kännedom därom. Har han det haft, torde hans tystnad bevisa, att han verkligen ville vara orden trogen, ty genom att förråda denna hemlighet för curian, skulle han ha kunnat göra orden en obotlig skada. Hemligheten vardt emellertid väl bevarad och orden vann sitt mål. Både ärkebiskopen och kapitlet lofvade nämligen att för all framtid bära ordensdrägten. Och när nu påfven följande år eller 1452 gaf sitt bifall härtill, tycktes åter orden vara nära sitt mål eller att blifva den ende egentliga landsherren i Livland.

I alla de öfriga fyra biskopsstiften, t. o. m. i Revals stift, började man emellertid blifva orolig, ty man anade ordens planer och sökte skydda sig för dessa genom att söka hjelp hos Danmark och Sverige. Men äfven i de mäktiga städerna Reval och Riga vardt man orolig. Det preussiska förbundet försökte genom sina utskickade att vinna de livländska städerna på sin sida. Riga tyckes härtill ha varit benäget, men Dorpat sökte liksom sin biskop hjelp hos Danmark. Reval däremot tänkte på fullt allvar ställa sig under Sveriges[1] beskydd.

Den livländska ordens ställning var nu högst betänklig. För att den ej skulle råka lika illa ut som den preussiska orden eller för att hindra de livländska städernas affall, beslöt Johan von Mengden att trygga orden i dess besittning af Riga. Han ingick därför den 30 november 1452 med ärkebiskopen det ryktbara fördraget i Kirchholm, hvarigenom orden afstod från sina förra anspråk på allenaöfverherskapet öfver Riga; ärkebiskopen och orden skulle nämligen begge vara stadens öfverherrar. Detta fördrag vann också påfvens bekräftelse.

Men den, som icke ville foga sig härefter, var den mäktiga staden Riga, och emedan den ansåg ärkebiskopen vara skulden till fördraget, var det isynnerhet mot honom, som dess ovilja gaf sig luft. När ordensmästaren märkte detta och därjämte fruktade att Riga nu skulle sluta sig till det preussiska förbundet, trädde han i underhandlingar med staden. Följden af dessa blef, att Riga återfick de friheter det haft före 1330, och att orden allena skulle vara dess öfverherre. Fördraget i Kirchholm hade således blifvit brutet af orden. Sylvester h

[1] Th. Schiemanns nyss citerade arbete, s. 136.

hittills troget stått på ordens sida, men från den stund, då han fann sig bedragen af densamma, vardt han dess oförsonlige fiende. Innan ännu underhandlingarne mellan orden och Riga voro ändade, vände sig den sluge kyrkofursten till staden och lyckades vinna den på sin sida. Det hjelpte icke att Johan von Mengden under ett personligt möte med ärkebiskopen visade, att orden nödtvunget gjort hvad den gjorde, ty i annat fall skulle ju Riga hafva slutit sig till det preussiska förbundet. Staden hade dessutom förklarat, att den icke ville hafva till herre en prest.

Sylvester svarade härpå muhtligen ingenting bestämdt, men kort därefter fick ordensmästaren det ena svaret tydligare än det andra. Ärkebiskopen och hans kapitel förklarade nämligen, att de skulle aflägga ordensdrägten, och att fördraget i Kirchholm var af noll och intet värde. Vidare ingick Sylvester förbund med biskopen af Dorpat samt med Lithauen; han lyckades fullständigt vinna Riga på sin sida genom att till staden återställa flere gods, som den gjorde anspråk på. Staden å sin sida förklarade sig beredd att hylla ärkebiskopen såsom ende öfverherre. Mengden ville underhandla med staden och ärkebiskopen hvar för sig, men fick af den sistnämnde till svar, att man endast i salen på dômen eller ock i biskopsgården skulle underhandla med ordensmästaren. Johan von Mengden svarade stolt, att underhandlingarne med staden skulle han sjelf föra med dess ombud, men behöfde han ärkebiskopen, skulle han låta kalla honom.

På landtdagarne i Walk och Wolmar afhandlade ordensmästaren med de öfriga ständerna sitt förhållande till ärkebiskopen och staden. Då nu ärkebiskopen kände sig för svag till ett öppet krig med orden, lemnade han Riga i sticket och ingick med ordensmästaren, 1454, en ny öfverenskommelse, enligt hvilken de begge åter skulle vara Rigas öfverherrar. Detta tvang äfven det stolta Riga att gifva efter, men Johan von Mengden visade härvid stor politisk takt och klokhet; staden Riga återfick nämligen sina gamla privilegier, eller dem som den 1225 fått af Wilhelm af Modena.

Efter detta höll sig ärkebiskop Sylvester stilla i femton år eller så länge den statskloke och energiske Johan von Mengden lefde. Sin makt inom ärkestiftet visste Sylvester dock att stärka genom det ryktbara epokgörande privilegium, som han 1457 gaf ridderskapet, — om dettas innehåll och betydelse skall jag längre fram tala. Sedan han härigenom gjort ridderskapet sig bevåget,

kunde han stödd på detsamma på landtdagen i Wolmar 1457 åter uppträda vid ordensmästarens sida såsom dennes jämlike. Men på samma landtdag lyckades det också Johan von Mengdens skicklighet och klokhet att förena de nyss förut mot honom så fiendtliga ständerna till ett stort politiskt mål. Änskönt de biskopliga landsherrarne och orden kort förut i följd af sina olika intressen varit nära att med hvarandra råka i en dödlig fejd, öfverenskommo de nu med hvarandra samt med ridderskapen och städerna att gemensamt försvara Livlanden mot hvarje utländsk eller inländsk fiende.

Samma år som nyssnämnda landtdag hölls vardt en man oskadliggjord, som börjat iakttaga en hotande hållning mot Livland eller kanske rättare mot staden Reval och det forna danska Estland. Denne man var konung Karl VIII Knutson[1] af Sverige. Hans fiendtliga hållning hade sin grund i att han fruktade, det hans hufvudfiende konung Kristiern skulle lyckas genomdrifva sina planer på att åt sitt rike återvinna Estland. Från denna landsdel skulle han ju i så fall lätt kunna angripa Sverige. Johan von Mengden var visserligen icke okunnig om den danske konungens önskningar, men han var fast besluten att de icke skulle få gå i fullbordan. Redan på sommaren 1454 hade dock konung Kristiern enskildt vändt sig till den livländske ordensmästaren och erbjudit Tyska orden förbund mot de preussiska ständerna. Under detta erbjudande af konung Kristiern lågo nog ofvannämnda planer att förvärfva Estland. Johan von Mengden och högmästaren tyckas dock i början icke varit hågade för detta förbund, men längre fram ändrade de mening. Ty redan den första februari 1455 afslöto Johan von Mengdens sändebud med konung Kristiern ett fördrag, enligt hvilket Tyska orden i Livland genast skulle betala 1000 mark lödigt silfver samt dessutom förpligtiga sig att inom fem år betala 5000 rhenska gylden. Sändebuden tyckas hafva varit fullmäktigade äfven å högmästarens vägnar, enär det i fördraget bestämdes,

[1] För framställningen af Johan von Mengdens förhållande till Karl Knutsson och Kristiern har jag understundom begagnat d:r Th. Schiemanns ofvannämnda i Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen införda arbete, H. 136 s. 143. Framför allt har jag dock anlitat d:r C. G. Styffes utmärkta arbete: Bidrag till Skandinaviens historia, III, p. CVII—CXXI. Åtskillige urkunder, som d:r Styffe åberopar, tyckes icke d:r Schiemann ha känt. Däremot torde han ha haft tillgång till de urkunder, som handla om den livländske mästarens och högmästarens underhandlingar med Kristiern i februari 1455. Dessa säger sig herr Styffe icke ha sett: se hans nyss citerade arbete, p. CXIII, n. 1.

att denne skulle till konungen betala 60,000 ungerska gylden. Orsaken till att Tyska orden gått in på dessa vilkor var, att den behöfde Danmarks stora flotta för att få bugt på de upproriska preussiska städerna. Kristiern lofvade äfven å sin sida att bistå orden mot alla dess fiender till lands och vatten, enkanneligen de nyssnämnda städerna och deras skyddsherre konungen af Polen.

Den danske konungen måtte dock icke hafva gjort någon hemlighet af sina planer på Estland, ty ryktet härom kom ut och nådde äfven den svenske konungens öron. Karl Knutsson skref därför 1455 till magistraten i Reval och lät den veta att han skulle öfverfalla staden, om den kom i konung Kristierns händer[1]. Att Karl Knutsson af samma orsak äfven hotat orden är sannolikt, ehuru ingenting härom förmäles. Hans krigshotelser afsågo väl dock ingenting annat än att afskräcka nämnda stad och orden från att tillmötesgå Kristierns önskningar. Såsom vi redan påpekat, var icke heller orden hågad att återlemna Estland till Danmark.

Emellertid låg det i sakens natur, att förbundet mellan Kristiern och orden skulle göra konung Karl fiendtligt stämd mot den sistnämnde och så godt som tvinga honom att närma sig det preussiska förbundet. Om några underhandlingar mellan detta och Karl Knutsson varit å bane, känner jag icke, men det torde icke vara osannolikt, att sådana egt rum, emedan det ju var till Danzig som Karl Knutsson flydde, då han 1457 måste lemna sitt rike. En utmärkt svensk forskare uttalar också den förmodan, att Karl Knutsson flytt till Danzig, emedan denna stad stod i fiendtligt förhållande till konung Kristiern.

Emellertid såg det ut, som om förbundet mellan Kristiern och Tyska orden skulle ytterligare stärkas. 1456 hade Johan von Mengden gjort sin andra afbetalning. Och år 1457, sedan Kristiern äfven blifvit konung i Sverige, lofvade ordensmästaren att ytterligare årligen betala 1000 rhenska gylden, mot det att konungen under femton år tog orden i sitt beskydd och lemnade den en hjelptrupp af 3- till 500 man.

Efter hand började dock vänskapen att kallna, i synnerhet på Johan von Mengdens sida. Ty då konung Kristiern såg, att han ej genom underhandlingar kunde komma i besittning af

[1] Bidrag till Skandinaviens Historia, III, p. CXII. D:r Schiemann säger endast, att Karl Knutsson intog en fiendtlig hållning.

Estland, försökte han på omvägar vinna sitt syfte. Han började nämligen inköpa stora jordområden i Estland, därjämte inblandade han sig i de stridigheter som egde rum i Ösels stift vid valet af biskop. I en hotande ton bjöd Kristiern ordensmästaren att erkänna som biskop den kandidat, som han understödde. Johan von Mengden lät dock icke skrämma sig, utan med sin vanliga kraft och beslutsamhet genomdref han valet af sin kandidat, och detta ehuru man kunde få skäl att frukta, att Kristiern skulle sluta förbund med Ryssland mot orden. I Livland gick nämligen detta tal om den danske konungen: »han är icke ordens vän, ehuru han skulle vara det».

Troligt är, att Kristierns planer på Estland i sin mån ha bidragit till att Johan von Mengden än ytterligare ville trygga den livländska ordensgrenen i besittningen af nämnda landsdel. Däri lyckades han ock genom de tjenster han och den livländska orden gjort högmästaren och orden i Preussen.

Sedan Johan von Mengden på ofvannämnda landtdag i Wolmar förmått alla de livländska ständerna till en så imposant politisk samverkan, kunde han med kraft gripa in i det krig, som högmästaren förde med det preussiska förbundet och den polske konungen. En sådan vigt och betydelse fick Johan von Mengdens deltagande i detta krig, att det är höjdt öfver allt tvifvel, det den preussiska orden förnämligast hade honom att tacka för att den icke redan nu gick under. Närmare underrättelser om sjelfva kriget saknas visserligen, men högmästaren har helt oförbehållsamt erkänt Johan von Mengdens stora förtjenster om orden. Det tyckes dock, som om freden i Thorn 1466 kommit till stånd mot Johan von Mengdens vilja; ty den livländska orden var icke innesluten i densamma. Först längre fram slöt' äfven Johan von Mengden fred med Polen, detta dock utan den minsta förlust eller förödmjukelse. Kanske har Johan von Mengden hyst den åsigten, att högmästaren aldrig behöft sluta denna för sin orden så förödmjukande fred. Om detta varit händelsen, torde han ej ha haft så orätt; ty det dröjde ju ännu nära 60 år, innan den polske konungen kunde tvinga Tyska orden att uppfylla ofvannämnda freds vilkor.

För de stora tjenster Johan von Mengden under kriget med Polen gjort den preussiska orden afstodo denne och högmästaren till den livländska ordensgrenen nästan helt och hållet sina rättigheter till Harrien, Wirland, Alentaken samt städerna Reval

Wesenberg och Narva och deras slott, således hela det forna danska Estland. Alltsedan 1347 hade denna landsdel visserligen stått under den livländske ordensmästarens administration, men dock haft högmästaren till sin egentliga landsherre. Men nu öfverlät den sistnämnde sin rätt till den livländske mästaren och bibehöll endast såsom högsta styresman för hela Tyska orden öfver nämnda landsdel ett slags öfverhöghet; denna var dock mer skenbar än verklig. I den urkund, som bekräftade sjelfva öfverlåtelsen, skrifver högmästaren, att denna hade sin grund i »den stora flit, som Johan von Mengden, *oberster Gebietiger* i Livland, och hans *Gebietiger* därsammastädes i denna för oss och vår orden så svåra och öfverhängande nöd visat i att hjelpa oss och vår orden i Preussen, och detta hade han gjort icke endast genom att ikläda sig stora och svåra omkostnader i och för hjelpsändningar i manskap, utan äfven genom att försträcka stora och märkliga penningesummor i silfver och guld.»

Det var dock icke endast i detta bref, utan i flere andra, som högmästaren å hela Tyska ordens vägnar betygade Johan von Mengden sin erkänsla och tacksamhet. Men ännu större tjenster har Johan von Mengden gjort sin egen orden och »Livlanden» än han gjort orden i Preussen. Ty tre gånger har han på ett afgörande sätt ingripit i Livlands angelägenheter. Första gången var, då han i sjelfva brodden qväfde Rigas och ärkebiskopens landsförderfliga planer. Andra gången åter, då han 1457 lyckades förmå de af så olika och stridiga intressen uppfylda livländska ständerna att i andra rummet sätta sina små angelägenheter, men i det första det stora gemensamma intresset, det allmänna bästa. Den tredje gången var, då han åt den livländska orden omsider lyckades förvärfva det forna danska Estland. Ty därigenom vordo ju alla »Livlanden» de jure förenade, om också icke till en stat, så åtminstone till en politisk konfederation.

Hvar och en af dessa tre ofvannämnda politiska handlingar har, om än på olika vis, i väsentligaste mån gjort sitt till att fördröja ordens upplösning och den livländska sjelfständighetens undergång. De hafva visserligen icke kunnat pånyttföda den livländska konfederationen, men de hafva i hög grad bidragit att uppväcka eller pånyttföda lifskraften hos de element i denna konfederation, som kunde utveckla sig, jag menar borgarståndet och ridderskapen, framförallt de sistnämnda. För den tyska kolo-

niens i Östersjöprovinserna bestånd var det en lycka, att den livländska konfederationens upplösning icke timade hundra år tidigare. Ty det sista århundradet af Livlands sjelfständighet var af största betydelse för ridderskapens och städernas politiska tillväxt och mognad. Om så ej varit förhållandet, hade de ej kunnat rädda så mycket som de räddade, då Livlands sjelfständighet gick under.

Ofvanstående öfversigt af Johan von Mengdens regering torde ha visat, att han var en statsman af hög rang och stor betydelse, samt att han lemnat djupa spår efter sig i Tyska ordens och Livlands historia. De egenskaper, som känneteckna hans yttre och inre politik, äro: fasthet och klok eftergifvenhet, försigtighet och djärfhet, billighet och hänsynslöshet, energi och försonlighet. Den allt beherskande egenskapen både i hans politiska och enskilda lif var dock »en eminent klokskap». Han tyckes också mer än de fleste ha uppfyllt de anspråk, den gamle Aristoteles stälde på den, som han ville kalla dygdig.

Johan von Mengden är en af de bäste landsherrar Livland ägt. Af dem, som regerat därstädes före honom, är det endast en, som står öfver honom, nämligen biskop Albert I, den egentliga grundläggaren af den tyska kolonien i Östersjöprovinserna, således ingen af ordensmästarne. Af landsherrarne efter honom är det också endast en, som står öfver Johan von Mengden, nämligen Walter von Plettenberg, den störste af alla livländska herrmästare. Denne sistnämnde står dock icke såsom statsman öfver Johan von Mengden, men väl som hjelte och härförare. Två gånger har nämligen Walter von Plettenberg i stora mördande drabbningar i grund slagit Rysslands härar. Genom dessa segrar skaffade han Livland ännu en gång rådrum och förvärfvade sig sjelf ett lysande rykte, en strålande ära. För öfrigt gäller det om begge dessa utmärkta ordensmästare, att de icke höra till de andar, som grundlägga nya riken eller samhällen eller för dessa bryta nya banor, utan till dem, som upprätthålla gamla eller fallfärdiga välden. Sådane höra sällan till historiens störste män, men de ingifva ofta stor sympati och kanske ännu större intresse. Det göra också desse begge män.

I slutet af år 1469 afled Johan von Mengden. Han ligger ven i koret i Riga domkyrka. Så länge han lefde, hade ärkebiskopen med eller mot sin vilja fått böja sig för öfverlägsenhet. Men sedan han var död, ville Sylvester

visa att det var han som var herre. Och detta gjorde han ock på ett sätt, som var en liten själ värdigt. Ärkebiskopen tillstadde nämligen icke, att hans döde motståndares hvilostad skulle få utmärkas genom en grafsten[1].

* * *

Samtidigt med Johan von Mengden finner man i Tyska orden i Livland en eller kanske två andra medlemmar af slägten. 1452 var nämligen en Ernst von Mengden genannt Osthoff comthur af Reval[2]. Denne innehade således samma ämbete som Johan von Mengden, innan han vardt ordensmästare. 1459 var äfven en Ernst von Mengden fogde[3] i Jerven. Att dessa bägge skulle hafva varit en och samma person finner jag för min del föga troligt; det var ju en degradering att från comthur blifva fogde? Vare sig nu att ofvannämnda comthur och fogde äro två olika personer eller en och samma, vittna dock deras namn, att de varit nära fränder till Johan von Mengden — huru nära kan icke angifvas. För öfrigt känner man icke stort mer om dem än hvad som här blifvit anfördt.

Men fem år efter ordensmästarens död uppträder i Livland en tredje eller fjärde medlem af slägten. Denne hette Engelbrekt och uppgifves hafva varit brorson till Johan von Mengden. Den förmodan har ock uttalats, att han fått ärfva denne sin höge frändes qvarlåtenskap[4]. Detta låter icke osannolikt, men med lika fog kan man säga, att han varit arfvinge till ofvannämnda Ernst von Mengden. Vare härmed huru som helst, alltnog en Engelbrekt von Mengden säges 1474 hafva kommit till Livland. Här köpte han i Lemsals distrikt ett par gods tillika med byarna »Lonarin, Knipperdorf et Tornope». För dessa tillbytte han sig 1490[5] af Godschalk von der Pahlen godset Altenwoga i Sissegals socken tillika med byarna »Gassendorf, Seniolden, Pappe, Kalne, Wetsem, Lelcsem, Lasuppen et Sauriten.» Godschalk von der Pahlen hade köpt Altenwoga och nyssnämnda byar af Johan von Krüdener, som i sin tur hade köpt dem af

[1] Est- und Livländische Brieflade, III, s. 80.
[2] Est- und Livländische Brieflade, I, n:o 209.
[3] Ibidem, n:o 240.
[4] Nordische Miscellanea, H. 15—17.
[5] Se Fromh. v. Mengdens restitutionsbref, dat. Riga d. 22 mars 1582. Biogr.

Henrik Hastfer. Köpe- eller bytesbrefvet har haft säljarens sigill jämte Theodor von Rosens. Således finner man, att redan stamfadren för den livländska grenen af ätten Mengden kommit i beröring med slägten von Rosen, med hvilken sedan så många både manliga och qvinliga medlemmar af slägten Mengden skulle knyta förbindelser. Ännu närmare var dock den förbindelse, som denne Engelbrekt von Mengden knöt med slägten Hastfer. Han gifte sig nämligen med Dorotea Hastfer. Vi skola se, att detta icke är den enda giftermålsförbindelse, som egt rum mellan de båda slägterna.

Engelbrekt von Mengden måtte ha dött före 1508, ty då finner man, att hans son Ernst befriats från att betala en skuld på 2,200 rigiska mark[1]. När år 1523 en förening bildades af dem, som innehade län efter ärkebiskop Sylvesters ofvannämnda privilegium eller efter länsrätten *der neuen Gnade*, var nyssnämnde Ernst von Mengden en af dem som undertecknade föreningsurkunden. Äfven i ett par andra urkunder är han omtalad. Han var gift med Anna Kristofersdotter, som tillhörde Livlandens förnämsta och rikaste ätt: Tiesenhausen. Denne Ernst synes ha haft sönerna: Engelbrekt, Georg och Ernst[2]. Om Georg känner man ingenting annat, än att han var gift med Anna Johansdotter von Tiesenhausen. Engelbrekt, som omtalas 1546, torde hafva varit äldst. Han var troligen fader[3] till Fromhold och Fabian von Mengden, hvilka med stor duglighet tjenade i det krig, som polackarna under konung Stephan förde mot ryssarna. Fabian, som vardt fången, fick undergå en ömklig död, men Fromhold deltog med stor utmärkelse i alla större drabbningar och belägringar, som egde rum under detta krig. Till belöning härför vardt han 1582[3] restituerad i sina fädernegods, enkanneligen Altenwoga. Han var gift med Margaretha von Tiesenhausen. När svenskarna år 1600—1601 så segerrikt inträngde i Livland, finner man Fromhold von Mengden jämte ett par af hans söner kämpande på svenska sidan, utan att man dock känner de närmare orsakerna till deras affall från polackarna. I det för svenskarna olyckliga slaget vid Kokenhusen, [illegible] Karl Karlson Gyllenhjelm 1601 levererade polackarna, käm[illegible] hold och hans söner med stort mannamod. [illegible]

[1] Fromhold v. Mengdens anf. restitutionsbref.
[2] Nordische Miscellanea bekräfta denna min up[illegible]
[3] Fromhold v. Mengdens restitutionsbref.

i sjelfva slaget nedhuggna af polackarna, deras fader fick elfva sår, hvilka kort därefter vållade hans död[1]. Af hans öfriga barn dogo alla i Reval af pesten, utom en dotter och en son, som före flykten till nämnda stad vid 13 eller 14 års ålder fallit i polackarnas händer. Denne lyckades först många år därefter, sedan han genomgått ganska skiftande öden, återkomma till sitt fädernesland. Hans namn var Engelbrekt. Vi skola längre fram få se, att han kom i stor gunst hos Axel Oxenstjerna, samt att han fick många vigtiga uppdrag och ämbeten, till sist vicepresidentsysslan i Dorpts hofrätt. Hans linie tyckes, efter allt att döma, ha varit den äldsta.

Om denne Engelbrekts farfader var den Engelbrekt, som omtalas 1546[2], och som efter all sannolikhet var son till Ernst von Mengden, är denna slägtlinie klar. Den sistnämnde Engelbrekt skulle i så fall hafva haft en broder, hvilken liksom fadern hetat Ernst. Denne omtalas första gången 1552 och sista gången 1590[3]. Han var gift med Gertrud Vogt och fick genom henne godset Küssen nyssnämnda år. På riksdagen i Warschau har Sigismund III utfärdat ett bref, af hvilket det framgår, att Ernst von Mengden »uti det svåra moskovitiska kriget, särdeles vid Sesswegen, sig manligen förhållit samt sin helsa tillsatt uti en svär kaptivitet, i hvilken han många år varit, och som han först helt nyligen sluppit ifrån.» Jämväl hade hans söner »Ernst, Wuldemar och Georg uti de andra krigen sig väl och troligen förhållit». För allt detta konfirmerar konungen dem i besittningen af godset Küssen efter den gamla manlänsrätten. Om sistnämnda Ernst och Wuldemar[4] är ingenting annat med säkerhet bekant. Georg däremot är en ganska vigtig person, han kallas herre till Küssen och Maikendorf, Roperbeck samt Zarnikau och Neuermühlen. Han var landrichter. 1612 har konung Sigismund »skänkt, gifvit och confererat» honom »för hans beviste krigs-

---

[1] Enligt en annan mindre trovärdig uppgift skulle han stupat vid Kirchholm.

[2] Est- und Livländische Brieflade.

[3] I reduktionskommissionens »remarquer» öfver godset Küssen finnas flere vigtiga uppgifter om denne Ernst och hans familj. I allmänhet är det ur *remarquerna* öfver de Mengdenska godsen jag fått reda på de fleste af ättens medlemmar. Dessa »remarquer» höra nu till samlingen Biographica.

[4] Det är dock högst sannolikt, att endera af desse var fader till den Sofia von Mengden, som var gift med Fabian von Rosen till Klein-Roop och Raiskum och moder till den Konrad von Rosen, som vardt marskalk af Frankrike. Hon skulle visserligen äfven kunna vara dotter till desses broder Georg, men detta är föga troligt. I Nordische Miscellanea H. 15—17 kallas hon *Baronessa* von Mengden till Zarnikau. För denna titel finnes ingen som helst grund. Om Fabian von Rosen och hans söner se: 7 juli 1631 och 4 sept. 1648 Riksreg.

tjenster godsen Maikendorf[1] och Roperbeck» uti Lemsals distrikt belägne. Dessa gods hade förut tillhört Yxkullarne. Georg var gift med Magdalena von Viethinghoff af huset Alt-Antz, som åter var enka efter Johan Yxkull. I deras äktenskap föddes två söner. Den yngste, som hette Ernst[2], blef ryttmästare vid ridderskapet och adelns rusttjenst i Pernauska och Wendiska kretsarna, landrichter och landtråd samt äfven en gång landtmarskalk. Hans ättegren är den tredje i ordningen. Hans äldre broder åter är den ryktbare Otto von Mengden, friherre till Altenwoga, herre till Kussen, Lubey, Abgunst, Idsel, Sinohlen och Lappier. I sitt första äktenskap var han gift med Gertrud von Rosen. Deras son är den berömde Gustaf von Mengden. Otto är stamfader för ättens andra linie, som förgrenat sig i de friherrliga och grefliga familjerna von Mengden.

[1] Se ryttmästare Otto von Mengdens inlaga till reduktionskommissionen för begge sistnämnda gods. Biographica.
[2] Riksregistraturet d. 30 juni 1646, 17 sept. 1684 m. fl. bref.

Slägttafla.[1]

I.

JOHAN VON MENGDEN (lefde 1419).

DIETRICH. | ? JOHAN, herrmästare för Tyska orden i Livland, † 1469. | ? ERNST, comthur af Reval, kanske samme man som fogden i Jerven.

ENGELBREKT till Altenwoga, † före 1508; g. m. 1) DOROTHEA HASTFER, 2) MARIA V. TIESENHAUSEN.

1. ERNST (lefde ännu på 1540-talet); g. m. ANNA KRISTOFFERSD:R V. TIESENHAUSEN.

ENGELBREKT (lefver 1546); g. m. MARGARETHA, dotter af SIMON BERG (? v. d. BORCH). | GEORG, g. m. ANNA JOHANSD:R V. TIESENHAUSEN (omg. m. ARND V. GALEN). | ERNST (lefde ännu 1590); g. m. GERTRUD VOGT. | EDDE, g. m. JOHAN V. TIESENHAUSEN i hans 2:a gifte.

FROMHOLD till Altenwoga, † 1601; g. m. MARGARETHA V. TIESENHAUSEN. | FABIAN, † före 1582 i rysk fångenskap. | ERNST. | WULDEMAR. | GEORG (lefde 1621), landrichter; g. m. MAGDALENA V. VIETHINGHOFF i hennes 2:a gifte.

ENGELBREKT, f. 1587, † 1650, krigsråd, v. president i Dorpts hofrätt; g. m. MARGARETHA TAUBE (lefde ännu 1683 i Reval). | MARGARETA, g. m. HENRIK V. ROSEN. | ? SOPHIA[2], g. m. FABIAN V. ROSEN. | OTTO, f. 1600, † 1681, friherre till Altenwoga 1653, landtråd, landtmarskalk, öfverste f. livländska adelsfanan; g. 1) 1626 m. GERTRUD V. ROSEN, f. 1589, † 1651; 2) KRISTINA, dotter af sv. riksrådet frih. PAUL KHEWENHÜLLER; 3) 1668 m. HELENA V. UNGERN STERNBERG. | ERNST (lefver ännu 1654), landrichter, landtråd, landtmarskalk, ryttmästare; g. m. DOROTHEA V. GONKERSDORF.

FABIAN, g. m. ELISABETH, dotter till sv. riksrådet frih. PAUL KHEWENHÜLLER. | OTTO. | MAGNUS. | ERNST. | ENGELBREKT WILHELM. | KONRAD V. ROSEN, f. 1628, † 1715; marquis de Bolleville, marskalk af Frankrike. | 1. GUSTAF, f. 1627, † 1688; landtråd, landtmarskalk, generalmajor af kavalleriet (se vidare slägttaflan II efter nästa artikel).

---

[1] För de råd och upplysningar, riksantiqvarien H. Hildebrand lemnat mig vid uppgörandet af denna slägttafla, får jag härmed uttala min tacksamhet.

[2] Det är dock möjligt, att hon är dotter till Wuldemar.

Strödda meddelanden och aktstycken.

I hvad förhållande stod Lybeckers tåg till Ingermanland sensommaren 1708 till Karl XII:s fälttågsplan mot Ryssland?

Med stöd af uppgifterna hos Adlerfeld (IV, s. 26) och Nordberg (I, s. 863) ha efterföljande författare [1], som behandlat Karl XII:s fälttåg mot Ryssland år 1708, enstämmigt påstått, att Lybeckers tåg till Ingermanland samma år, hvilket — som bekant — fick ett så snöpligt slut, företagits på grund af konungens befallning och således stått i nära samband med dennes stora anfallsplan mot tsaren. Lybeckers nyssnämda tåg var, har man sagt, afsedt att utgöra en diversion på norra sidan, liksom turkars och tartarers anfall söderut, medan konungen med hufvudhären gick rakt på Moskva.

Det är möjligt, att Karl XII, som i allmänhet icke ens för dem som stodo honom närmast blottade hela vidden af sina planer, tänkt sig saken så; åtminstone har man i svenska hufvudqvarteret framkastat antydningar om nyttan af en dylik diversion i norr [2], medan konungen med sin här vände sig österut. Fullt säkert är emellertid, att Lybecker aldrig — trots sina upprepade framställningar därom — från konungen fått mottaga några förhållningsordres angående hvad han med den finska armén borde företaga under sommaren 1708. Detta framgår otvetydigt såväl af brefväxlingen mellan Lybecker och Defensionskommissionen våren 1708 [3] som ock icke minst af nedan

---

[1] Mankell, Uppgifter rörande svenska krigsmaktens styrka, s. 395; Koskinen, Finlands historia, s. 324; Sarauw, Die Feldzüge Karls XII, s. 238; Lundblad I, s. 463; Fryxell XXII, s. 127 m. fl.

[2] Jfr det här nedan tryckta brefvet från Defensionskommissionen till K. M:t

[3] Redan i ett bref 6/2 1708 hade Lybecker — öfversändande en karta öfver Petersburgs fästning och ryska flottans station vid Retusaari — meddelat Deras Excell., att han tänkte »nästkommande sommar, under faveur af K. M:ts lyckeliga progresser, jemväl på den sidan (d. v. s. den finska) att tillträngia fienden och vältra krigslasten i fiendens länder». Detta förslag framkommer sedan flerstädes i den i Riksarkivet förvarade brefväxlingen mellan Lybecker och Defensionskommissionen under förra delen af 1708 — alltid betecknadt såsom L:s och under beklagande att K. M:t ej gifvit ordres i detta afseende.

tryckta, ganska märkliga bref från nämda kommission till konungen, hvari redogöres för tillkomsten af den sedermera så oskickligt utförda planen för tåget till Ingermanland. Lybecker har — i saknad af ordres från konungen och i känslan af att något borde göras — sjelf tagit iniativet till detta tåg, hos Defensionskommissionen framlagt förslaget därtill och af kommissionen, som på så långt afstånd ej rätt väl ansåg sig kunna bedöma konjunkturerna — så mycket mindre som den, liksom Lybecker, blifvit lemnad i okunnighet om H. M:s förehafvande plan — fått fria händer att handla efter omständigheterna, endast Finlands säkerhet ej blottställdes.

Att åter konungen skulle till Lybecker afsändt en befallning i förenämda syfte, som ej framkommit, ligger ju inom möjlighetens gränser, men är knappt sannolikt[1], ty hvarken finnes något dylikt bref från Karl XII till Lybecker eller Defensionskommissionen bland handlingarna från denna tid i behåll ej heller omtalas någorstädes efteråt, att en sådan befallning skulle förkommit. Lybecker kan omöjligen sjelf ha undanstuckit ett dylikt papper, då det tydligen — såsom han själf sagt — för honom varit af största vikt att ega en befallning af konungen att stödja sig på och han dessutom flere gånger själf begärt en sådan.

Tvärtom skulle det stämma ganska väl med Karl XII:s uppfattning af krigsoperationerna i allmänhet, om han här som annars betraktat försvarskriget hemma och i Östersjöländerna som en sak för sig, för hvilken Defensionskommissionen egde att draga omsorgen, medan han själf med sin här i fjärran land opererade alldeles självständigt för att sätta sina egna, åt de hemmavarande ledarne af försvarskriget ej meddelade planer i verket. Läte sig en sådan diversion som den ifrågavarande till Ingermanland med fördel göra, ansåg han måhända — liksom vid Lagerkronas marsch mot Starodub — att hvad som borde företagas, vore så självklar sak, att det vore onödigt att därom gifva särskild befallning. Visst är emellertid, att någon sådan befallning i detta fall icke kommit vederbörande till del och att Lybeckers företag, för hvilket tsar Peter under omtanken för sin flotta och sin nya hufvudstad, hyste så stor fruktan, alltså *de facto* kom att bilda en episod för sig i 1708 års fälttåg utan organiskt, af den högsta ledningen föranstaltadt samband med de öfriga krigsrörelserna. Att åter den olyckliga utgången af företaget kom att på ett viktigt sätt återverka på dessa, är ju en sak för sig.

E. C.

[1] Hvarifrån Adlerfeld och Nordberg fått sin ofvan citerade uppgift om tillvaron af en sådan kungl. befallning — Nordberg talar till och med om »tu bref» — är svårt att veta, då de ej anfört sina källor. Möjligen kunde en förblandning af ett mera enskilt meddelande från fältkansliet (jfr det nedan tryckta brefvet från Defensionskommissionen) och en officiel ordre här föreligga. Nämda författares påstående, det en dylik direkt befallning skulle föranledt Lybeckers tåg, måste emellertid emot Lybeckers egna och Defensionskommissionens officiela försäkringar om motsatsen ur kritisk synpunkt förkastas.

Defensionskommissionens bref till K. Maj:t d. 17 mars 1709 [1]

Eders Kongl. Maj:t hafva Wi för detta fuller bordt allerunderdånigst wid handen gifva, icke allenast på hwad sätt fälttåget wid den finske arméen under General-Majoren och Landzhöfdingen Lybeckers commendo förlidit åhr tog sin begynnelse, utan ock med hvad slut det samma sig ändat. Men som Eders Kongl. Maj:t warit så långt frånvarande och man med säkerhet intet wetat några bref att kunna fortbringa; som man ock intet haft den nåd och hugnad på mehr än ett halft åhrs tid ifrån Eders Kongl. Maj:t och dess armée att bekomma några bref; alltså hafwe Wi med bemälte wår underdånige berättelse för godt funnit att här intill att uppeholla, uti förmodan, att den samme nu så mycket säkrare lärer framkomma, sedan Wi i dag haft den nåd at hugna oss af Eders Kongl. Maj:ts nådigste skrifvelse af den 4 December nästledne åhr. Fördenskull hafwe Wi nu ej underlåta bordt Eders Kongl. Maj:t allerunderdånigst att föredraga, huru som General-Majoren Lybecker den 18 Juni förledit åhr oss wid handen gaf, det han då allaredan åtskillige gånger till Eders Kongl. Maj:t låtit afgå dess underdånige remonstration och tankar, på hvad sätt han å den sidan tänkte att öpna campagnen, men intet warit så lyckelig, att han hela sommaren öfver därå kunnat erhålla något swar, som han ifrån Generalen och Gouverneuren Grefve Lewenhaupt sedan dess återkomst ifrån Eders Kongl. Maj:t intet bref ej heller haft, att han således intet weta kunde hwad som skulle företagas; hwarföre bem:te General-Major oss då uptäckte, huru som han med dess underhafwande armée wore sinnad att opbryta och taga marchen åt Nyenska Elfwen och anwända yttersta flit att komma öfver in i Ingermanland, att där kunna göra fienden någon afbräck, att sedan kunna lefva in hostico, med mera han uti bemälte dess copialiter lit. A. bärhos underdånigst fogade skrifwelse andrager, hwilket alt han wårt ompröfvande månde hemställa, med afwacktande af wårt svar och utlåtande därutinnan. Och aldenstund, allernådigste konung, Wi fuller giärna hade önskat, att General-Majoren uti ett sådant wichtigt ährende skolat sig till regel och rättesnöre erhållit Eders Kongl. Maj:ts egit nådigste utlåtande, men emedan sådant intet skiedt och Oss, som så långt frånvarande och således om alla tillfällen och förefallande lägenheter så på denna som fiendens sida okunnige, swårt föll General-Majoren expresse att föreskrifwa, hwad som i detta fall borde giöras eller låtas; så lemnade Wi till General-Majoren, som där wid handen warande och alt sådant sig bäst kunde hafwa bekant, härutinnan med försichtighet att förfahra, som tiden, conjuncturerne och tillfället sig lämpa och wisa kunde, så att där någon entreprise intet skulle kunna skie med fördehl och utan att sättia staden Wiborg och Finland i något särdeles äfwentyr och hazard, det General-Majoren då först skulle se sig wähl före och stå så länge stilla, och icke hazardera

[1] Efter Defensionskommissionens registratur i riksarkivet; originalskrifvelsen är ej mera för handen.

dess anförtrodde armée, innan han först förnam, hwad Eders Kongl. Maj:t och Generalen Grefwe Lewenhaupt sig emot fienden företogo. Men på den händelse, att General-Majoren, det Wi med Guds hielp förmodade, skulle förnimma en lyckelig success af Eders Kongl. Maj:ts egne glorieuse wapn eller att fienden på Generalen Grefwe Lewenhaupts sida kunde blifwa tillbaka drefwen, då skattade Wi för rådeligit, att General-Majoren med en så ansenlig armée ej heller skulle liggia stilla, utan sökia giöra fienden någon diversion, på hwad sätt det bäst ock med säkerhet skie kunde, det Wi alt till dess egen försichtighet och conduite lembnade, med mera som här hosfölljande afskrift af samme wårt bref lit. B. utwisar; hvarjemte Wi uppå General-Majorens begiäran läto afgå bref till Landshöfdingarne i Finland och Österbotten, att de, enär General-Majoren påfordrade, med nödig skiuts till efterförseln af proviant, bagage ock artillerie honom assistera skulle; förutan det att Wi så wähl som Eders Kongl. Maj:ts Statscontoir all omsorg använda månde, att bemälte trupper med alle nödwändigheter måtte försedde blifwa.

Däruppå månde bem:te General-Major marchen med dess armée in åt Ingermanland i begynnelsen af Augusti månad fortsättia, hwartill han berättar Hr Kongl. Rådet ock General-Gouverneuren Grefwe Stromberg skolat gifwit dess approbation i meningh sig med honom att conjungera, förutan det att han förmäler sig ifrån en och annan wid Eders Kongl. Maj:ts Fält-Cantzlie haft bref till att sökia giöra det bästa och komma in i Ingermanland. Men så har wid första aftågandet honom den swårighet mött, att vägarne af det mycket faldne rägnet wore hel fördärfwade och nästan obrukbahre; att de om dagen fast litet stycke wäg tåga kunde och således intet förr än på fierde veckan hinte fram till Neva-strömmen, som allenast war 18 mihl, varandes imedlertid den provision consumerad, som de hade med sig, och en dehl af det myckna rägnet alldeles fördärfwat. Imedlertid har dock General-Majoren låtit transporten öfwer Neva-strömmen, som skall wara mycket rapid och bred, försiggå, och wid första descenten, där fienden giordt ett häftigt motstånd, haft den lyckan, att han honom med ett ringa manskap på flyckten bracht, hwarigenom han sedan fådt tillfälle att öfwersättia den öfrige dehlen af arméen; hafwandes dock fienden imedlertid fått rådrum att afbränna hö och alla magaziner, att manskapet således af hunger måst lida nöd och gripa an till att äta owanlig spis. Icke dess mindre har han dock fortsatt marchen närmare in i landet och under tågandet en och annan lyckelig träffning med fienden hafft, men där sammastädes ändå fast ringa spannemåhl skolat funnit, förmedelst den i landet warande allmänna missväxten, så att honom således, som han berättar, omöjeligit welat falla, att gå antingen till Ryssland eller Waska-Narwa, mindre att kunna gå öfver Neva-strömmen tillbaka till Finland igen igenom så elacka wägar och ett ödeland. Hvarmedelst General-Majoren ändteligen skolat måst resolvera till det, som man elliest icke gärna wille, nembl. att genom Eders Kongl. Maj:ts där på redden liggande flåtta sökia salvera folcket ock döda hästarne; warandes ock Ammiralen Ankarstierna till den ända

med flättan kommen till Caporie-buchten d. 10 October nästledne, då embarqueringen begynte gå för sig, som några dagar påstod. Imedlertid blef Majoren Seulenberg med en dehl af dess ock Öfverst-Lieutenanten Boyes bataillon utsedd att sluta samma embarquering; dock skall under samma tid en storm wara upwäxt, som hindrat embarqueringen af bemälte qwarlembnade manskap, hwaraf fienden tagit tillfälle samma manskap, som bestådt af 400 man Sachsiske af begge bataillonerne med en ansenlig mackt att angripa, ock änteligen så wida brackt, att han efter ett kraftigt af dem giordt motstånd dem öfwerrumplat, dels nedergiordt och dels tillfånga tagit, hwarefter General-Majoren sedan med det öfrige manskapet, som woro ombord, afseglat och till Wiborg tillbaka anländt, sedan han på embarquerings orten förut måst låta döda alla hästarne samt trotsen ock ammunitionswagnarne förstöra ock fördärfwa; hwilket Eders Kongl. Maj:t af bilagde dess egit brefs copia Lit. C. med mera i nåder täcktes förmärkia. Ock ehuruwähl Wi gärna hade sedt och önskat, att General-Majoren, i anledning af wårt ofwan påberopade och allegerade bref af d. 7 Julii nästledne, hwarutinnan Wi till honom, som där närwarande och bäst hade sig alle tillfällen bekanta, samt dess egen conduite och försichtighet altsammans lemnade, hade, innan han deune entreprise sig företog, wähl öfwerlagt och eftertänckt, hwad framgång han i slikt sitt förehafwande kunne hafwa, icke allenast i passagen ock öfwergången af Neva-strömmen utan ock i anseende till subsistencen och underhållet där i landet; det Wi genom wårt swar af den 2 October sidstledne med mera, som af bifogade copia Lit. D. är att inhämta, honom jembwähl förstå låtit; icke dess mindre, ock som han alt sådant sig företagit och sielf bewistat och anbefalt och det ej med bättre framgång och lycka aflupit, än ofwan andragit är; så hafwe Wi intet underlåta kunnat det samma Eders Kongl. Maj:t underdånigst att berätta; förblifwandes till Wår dödstund etc.

Smärre kritiska och historiska utflykter[1].

7.

Hertigarne Johans och Karls tilltänkta samregering år 1568.

Det har varit en tämligen allmänt antagen tradition i den historiska literaturen, att hertigarne Johan och Karl redan vid början af uppresningen mot konung Erik skulle öfverenskommit att dela regeringen, men att Johan sedermera skjutit brodern åt sidan och ensam låtit hylla sig som konung; att Karl däröfver blifvit missbelåten, men måst låta sig nöja med en makttillökning inom sitt hertig-

[1] Jfr Hist. Tidskr. 1886, s. 235.

döme genom att befrias från Arboga artiklar. Så berätta mer eller mindre fullständigt Dalin och Celsius under förra århundradet, Fryxell och Geijer under innevarande. Sistnämnde författare torde vara den första, som underkastat traditionen någon pröfning, och han finner densamma bestyrkt af enstaka uppgifter eller uttryck uti registraturet[1]. Någon senare pröfning af uppgifterna har ej blifvit gjord; de ha i allmänhet tagits för goda eller lemnats i sitt värde. Endast Ahlqvist uttalar, med vanlig kritisk omsigt, sina betänkligheter, anseende alltsammans som ett osannolikt rykte, men inlåter sig ej närmare på frågan[2]. Berättelsen framträder i öfrigt omgifven af något sägenartade drag. Öfverenskommelsen skulle skett under en ek, till minne hvaraf hertigarne och deras anhängare en tid burit eklöf som ett slags fälttecken i sina hattar, och — åtminstone säga Dalin och Celsius så — de klippingar, som slogos i Vadstena, försetts med en eklöfsrand. Sistnämda påstående är dock ej mycket värdt, ty det torde vara svårt, i ingen händelse nödvändigt, att i de s. k. unionsklippingarnes ornering se något eklöfsartadt[3]. Enligt den vanliga uppgiften skulle öfverenskommelsen ha skett i Vadstena. Geijer anför[4] en sägen om ett sammanträffande under en ek i Bjurkärns socken i Vermland (Karlskoga bergslag); mötet skulle då, enligt honom, ha egt rum redan på senhösten 1567. Det är dock föga troligt, att hertig Johan under november eller december detta år skulle haft tillfälle att göra en dylik utflykt[5], eller att hertig Karl, som ännu icke tillträdt sitt hertigdöme, haft anledning att besöka obygderna kring sjön Alkvettern. Det synes ej heller rätt antagligt, att vid ett möte vintertiden under en ek så stor betydelse blifvit fäst, att man mer än ett halft år efteråt med anledning däraf tagit eklöf till fälttecken.

Närmaste källa till berättelsen i sin helhet är Messenius[6], som omtalar — dock utan närmare angifvande af tid och ort — att Johan, för att försäkra sig om den yngre redan nu mera populäre broderns hjelp, med honom under en ek ingått en öfverenskommelse om samverkan och lofvat, att om han med broderns bistånd förvärfvade herraväldet i Sverige, skulle han taga honom till medregent (»regiminis consortem») och styra riket med lika makt, utan att bära de kungliga insignierna (»regiis insignibus neglectis»). Till minne af förbundet buro hertigarne och deras tjenare om sommaren naturligt eklöf i hattarne, om vintern eklöf af siden[6]. Längre fram, när Messenius omtalar, huru hertig Johan efter Stockholms eröfring lät sig

[1] Geijer, Saml. skrifter (nya uppl.) V, s. 159.
[2] Konung Erik XIV:s sista lefnadsår, s. 20.
[3] Jfr bilden i Illustr. svensk hist. III, s. 300.
[4] Saml. skrifter V, s. 149. Jfr i öfrigt Johansson, Noraskog III, s. 194.
[5] Först i senare hälften af november fick hertig Johan, som bekant, lemna Ventholmen och fördes till Ulfvesund. — Det är för öfrigt tvifvelsutan Jöran Perssons tagande till nåder i febr. 1568, som blef första anledningen till uppresningen.
[6] Messenius, Scond. Illustr. VI, s. 54. — Werwing, K. Sigismunds och K. Carl IX:s Historier I, s. 18, har endast öfversatt Messenius.

hyllas af ständerna, upprepar han, hvad som redan antydts vid berättelsen om den första öfverenskommelsen, att hertig Karl vredgats öfver broderns löftesbrott, utan att dock kunna hindra sakens gång.

Man skulle sålunda genom denna märkliga öfverenskommelse ha åsyftat en samregering, en styrelseform, som uppenbarligen stred både mot bokstafven och andan i konung Gustafs högtidligt stadfästa testamente, och tilltrott sig detta utan att sätta i fråga ständernas hörande. Det är i och för sig föga troligt, och i sjelfva verket saknas det ej bevis för motsatsen. Man kan ända från slutet af juli månad 1568 följa landskapens affall från konung Erik och anslutning till hertigarne. Affallet ledsagades af trohetsförsäkringar till uppresningens furstlige ledare[1]. Innehållet i dessa bör vara upplysande för syftemålen ända från nyssnämnda tidpunkt; försäkringarna aflades efter snarlika formulär, och det är ej tänkbart, att den yngre brodern skulle varit okunnig om deras innehåll.

Enligt de antagligaste uppgifterna var det den 12 juli, som hertig Karl bemäktigade sig Vadstena[2]. Samma dag infann sig hertig Johan och efter hand kommo åtskilliga af rådet och högadeln tillstädes. Ett par veckor senare hade stads- och landprester från Östergötland (de sistnämnde till ett antal af 73) samlats i Vadstena, och nu afgåfvos de första skriftliga trohetsförsäkringarna, af magistraten och borgerskapet den 30 juli, och den 31 juli dels af biskopen i Linköping och stadspresterna, dels af landpresterna. De lofva alla att bekänna hans furstliga Nåde hertig Johan »näst Gud för vår rätta herre och högsta öfverhet och ingen annan». Borgerskapet utlofvar dessutom att vara hertig Johan »hulde, trogne och rättrådige»; presterskapet afger samma löfte till båda hertigarne. Slutligen utfästa de sig alla till lydnad mot hertig Johan, hertig Karl och rikets råd.

Fjorton dagar senare hade i Vadstena infunnit sig ombud från Skånings, Barna, Laske, Vartofta, Valla, Vasbo och Kåkinds härad jämte »Kållön i Läckö län»[3], äfvensom städerna Hjo och Sköfde i Vestergötland, samt från Tveta och Vista härad i Småland och aflade den 13—17 aug. sina försäkringar, lofvande likaledes att erkänna hertig Johan »och ingen annan» som sin rätta herre och öfverhet, »så länge hans furstl. Nådes lifstid varar», och utan att till hertig Karl aflägga någon som helst förbindelse. Det samma var fallet med några frälsemän, som samma dagar i Vadstena gjorde sina försäkringar. Samtidigt härmed (den 16 aug.) tog Anders Persson [Lilljehök] till Fårdal på uppdrag af hertig Johan (Karl nämnes ej) trohetsed uti Bogesund af stadens borgerskap samt ett antal adelsmän från Vestergötland, fogdar m. fl.; borgerskapet lofvar helt enkelt att vara hertig Johans »trogna undersåtar»; adeln lofvar hertig Johan och Sveriges krona att vara »hans trogna män» — — »såsom högsta riksens råd giort hafva uti Vadstena, lofvat och svurit tän högborne förste härtig Johan att

[1] Jfr för det följande Handlingar rör. revolutionen 1568 i Riksarkivet.
[2] Jfr härom Ahlqvist, anf. arb. och T. Annerstedt. Resningen 1568.
[3] Allmogen i Vestgötahäradena hade gifvit sina ombud formliga fullmakter att handla och besluta med *hertig Johan* och andra rikets ständer.

vara hans Nåds trogne män». Den 17 aug. började Knut Bengtsson [Hård] till Mollung och Staffan Pedersson till Alma likaledes på hertig Johans vägnar en rundresa genom södra och vestra Vestergötland, hvarunder de af adelsmän, magistratspersoner, prester och bönder togo trohetsed. För de församlade upplästes *båda* furstarnes mandat »artikelvis», hvarpå de i beseglade bref uppsade Erik tro och lydnad samt lofvade »den högborne furste och herre herr Johan Sveriges rikes arffurste och hertig till Finland trohet, huldskap och manskap, att vi vilja uppsätta för hans furstliga Nåde lif, gods, egodelar och allt vi ega, och bekänna vi honom för vår rätta herre och öfverhet»; hertig Karl nämnes ej vidare. Det var under dagarna från den 16 augusti till den 3 september, som Vestergötland utan motstånd sålunda föll ur Eriks händer.

Ett par härad i norra Småland (Tveta och Vista) hade, såsom redan är nämdt, haft ombud i Vadstena i midten af augusti. Den 6 augusti aflade »biskopen» i Jönköping samt presterna i de närmaste socknarne trohetsed; de lofva (i likhet med östgötapresterna), att vara hertigarne Johan och Karl hulda, trogna och rättrådiga, samt bekänna hertig Johan »näst Gud» för sin rätta herre och högsta öfverhet »och ingen annan». I det öfriga Småland gick det långsammare; här hade Erik genom inflytelserika anhängare, såsom ordinarien i Kalmar Peder Caroli och andra, sökt motarbeta hertigarnes planer. Först den 9 september aflades trohetsed i Eksjö och först den 8 oktober i Kalmar. Vid sistnämnda tidpunkt hade Stockholm fallit, och Johan hyllas visserligen af Kalmars borgare som deras rätta herre och öfverhet, men kallas därjämte Sveriges »regent och föreståndare». I öfrigt gälla de småländska trohetsederna uteslutande hertig Johan.

Hvad Svealand angår, dröjde affallet likaledes längre. Konung Erik hade, som bekant, i slutet af augusti till ett möte i Stockholm sammankallat ständerna från dessa landskap och äfven särskildt, såsom i Vestmanland och Dalarne, affordrat inbyggarne trohetsförsäkringar. Hertig Karl hade emellertid redan den 17 juli brutit upp från Vadstena, befann sig ännu den 30 juli på Stegeborg, samtidigt med att östgötapresterna samlats i Vadstena, och satte sig den 7 augusti i besittning af Nyköping. Först den 19 augusti lärer Johan brutit upp från Vadstena och förenade sig i Södermanland mot slutet af samma månad med sin broder. Vid denna tid synes Johan börjat antaga titeln af rikets »regent och föreståndare». I början af september var det, som hertigarne begynte sitt tåg kring Mälaren och mot midten af samma månad befunno de sig i Uppsala[1]. Nu skred man till infordrande af hyllningseder från Uppland. Man följde därvid — sällsamt nog — tvänne formulär. Under tiden från den 21 sept. till

[1] Enligt allmänna meningen följdes Johan och Karl åt och satte sig den 7 sept. i besittning af Vesterås. I en officiell kopiebok. »Danska Handlingar 1568–1572» i Riksarkivet (saml. Danica), är emellertid infördt ett bref af den 8 sept. från hertig Johan till konungen af Danmark, hvari han säger sig ha den 7 sept. i *Telie* mottagit dennes skrifvelse af den 21 aug. Sjelfva brefvet är dateradt »fältlägret» utan närmare angifvande af ort. Jfr dock om datum Westling, Hist. Bibl. VII s. 48. I detta bref kallar sig Johan för Sveriges regent och föreståndare.

den 20 oktober aflades i sjelfva Uppsala och de närmaste häraden däromkring (Bälinge, Vaxala, Norunda, Ulleråker, Rasbo) trohetseder efter det i Vestergötland använda formuläret: Johan kallas (med ett undantag) blott för hertig och arffurste, och man erkände honom för sin rätta herre och öfverhet, »så länge hans Nådes lifstid varar». I det öfriga Uppland infordrades försäkringar från den 17 sept. till den 14 okt., och i dem lofvas att »hålla och bekänna hertig Johan, Sveriges Götes och Vendes arffurste, regent och föreståndare och hertig till Finland, för Sveriges rikes och vår rätte herre och regerande konung och ingen annan, så länge hans furstl. Nådes lifstid varar».

Den 17 september hade hertigarne lägrat sig på Rörstrands mark utanför Stockholm, och här aflade Dalafogdarne sin ed — att erkänna hertig Johan, Sveriges arffurste, »regent och föreståndare», för Sveriges rikes och sin rätta herre och öfverhet. Efter Stockholms fall aflade fogdar dels från Bergslagen, dels från Salberget m. fl. trohetseder; de ena erkänna Johan för »Sveriges rikes och vår rätta herre och öfverhet», på samma gång han kallas för arffurste, regent och föreståndare; de andra kalla honom redan för utvald konung och erkänna honom för Sveriges »rätta och regerande konung, och ingen annan». Från Svealand i öfrigt finnes med ett undantag, som jag strax återkommer till, inga trohetsförsäkringar, åtminstone inga i behåll[1]. Undantaget gäller Noraskog. Den 13 september tillfrågades i Örebro »hertig Johans och hertig Karls skattskyldige undersåtar» bergsmännen på Noraskoga berg och deras häradshöfding om den trohet de borde bevisa sin rätta öfverhet, »som äro de högborne furstar hertig Johan och hertig Karl», och lofva att ej erkänna någon annan för sin rätta öfverhet än »theres högmegtighetz Nåde». Uttrycken äro afvikande från alla andra i behåll varande försäkringar. Noraskog tillhörde ju icke Karls furstendöme; måhända bero dock uttrycken på grannskapet till detsamma; i kyrkligt hänseende räknades ju Nora ännu till Närike[2]. Vid sidan af mängden utaf öfriga försäkringar kan man i alla händelser ej tillmäta ordalagen i denna någon betydelse.

Man finner sålunda, att ständerna från första början å ena sidan stundom lofvat att vara båda hertigarne »hulda och trogna», men å andra sidan så godt som utan undantag för sin »rätta herre och öfverhet» erkänt hertig Johan »och ingen annan». Man finner vidare, att Johan redan i september antagit titeln regent och riksföreståndare och att han redan före Stockholms kapitulation låtit hylla sig som »regerande konung». Den öfverenskommelse, som möjligen under eken ingåtts mellan hertigarne, kan sålunda endast ha gält den gemensamma ledningen under kriget och ingenting mer, och det är endast på detta sätt Johans af Geijer anförda ord till brodern kunna förstås, att landsorterna »hyllat eders kärlighet, oss och Sveriges krona». På

[1] Trohetsförsäkringarna från Norrland och Finland, såsom afgifna så godt som alla efter Stockholms fall, behöfva ej för denna undersökning tagas i betraktande.

[2] Jfr J. Johansson, Om Noraskog II, s. 98.

samma sätt måste äfven hertigarnes bref till danska rådet, dat. Vadstena den 6 augusti, tydas. Det är utfärdadt i bådas namn och det heter där bl. a.[1]: »därföre äro vi nu samptligen till det högsta förorsakade att förse oss om en annan öfverhet och regent och därföre i den heliga trefaldighets namn tagit oss före att regera Sveriges rike». Danska rådets svar af den 21 augusti är adresseradt till hertig Johan ensam. Detsamma är fallet med danska konungens skrifvelse af samma dag, hvari han åberopar hertig Johans bref af den 6 augusti, utan att omnämna brodern, och till Johan ensam hänför uttrycken om att »taga sig för» att regera Sveriges rike[2].

Märkvärdigt vore det, utom allt detta, om hertig Karl, som ej gerna glömde en liden oförrätt, skulle uraktlåtit att någon gång klaga öfver detta löftesbrott, ifall Johan verkligen lofvat honom en samregering. Men i sin rimkrönika, som dock för upproret är ganska detaljerad, talar han ej ett ord om mötet under eken och ännu mindre om den delade konungamakten. »Han lofvade mig då att vara mig god, förty jag hade vågat för honom mitt blod», äro de enda ord, som syfta på hertigens belöning. Jag har ej heller funnit i andra akter någon antydan ditåt.

Hertig Karl har icke ens satt i fråga något medregentskap och i ett afslag därpå fått något skäl till harm, lika litet som Johan efter Stockholms intagande öfverlistat honom genom sin brådska med hyllningen. I sjelfva verket har det nämligen en gång varit tal om den belöning hertigen skulle erhålla — ehuru det ej skedde under någon ek utan på Stockholms slott, ej före uppresningen utan först efter Eriks fall — och han har sjelf redogjort därför. Det var under ett af de tidigare skedena af hans tvister med den kunglige brodern, som han, den 10 juli 1573, till rådet insände svar på några konungens besvär. »H. K. M.», heter det där bland annat, »drager sig väl till minnes, att den andre dagen, som vi voro inkomne i Stockholm och efter Guds försyn öfvervunnit konung Erik, då skickade H. K. M. eder, grefve Peder, och lät oss tillbjuda att, alldenstund vi så troligen hade stått H. K. M. bi uti den rättfärdige handel emot k. Erik, att H. K. M. ville sig tacksam emot oss låta befinna och att vi skulle gifva tillkänna hvad som vi för sådan trogen och broderlig tjenst ville begära. Därpå ville H. K. M. sig förklara och så i den måtto förhålla, att vi skulle veta H. K. M. därföre en broderlig tack. Så kommer eder väl i hug, att vi på den tid intet annat begärde af H. K. M., utan att vi måtte behålla vårt furstendöme så fritt, som H. K. M. ville hafva sitt konungarike, både till att råda, bjuda, befalla, vederkännas och förläna, lag och rätt därutinnan att förskaffa efter Sveriges beskrefne lag; item att sätta och förordna hvem oss

[1] Saml. Danica i Riksarkivet, »Danska Handlingar 1568—1572», där brefvet är infördt.

[2] Danska Handlingar 1568—1572. Frågan om tiden för hertigarnes första bref till konungen af Danmark kan för öfrigt härmed anses vara afgjord. I samma kopiebok är ock instruktionen för sändebuden till Danmark införd, dat Uppsala den *14 september*.

syntes till lagman, häradshöfdingar och andra ämbeten. Det H. K. M. ock broderligen efterlät och med sin konungsliga ed bekräftadt, att vi skulle vårt furstendöme så fritt njuta, som H. K. M. sitt konungarike eller sitt eget furstendöme hade någon tid tänkt att njuta, förrän H. K. M. till denna konungsliga regering kom, och på samma tid, när sådant utlofvades, tog H. K. M. oss uti sin konungslige arm uti konungsmaket på Stockholms slott.»[1]

Det är sålunda om hertigens rättigheter i sitt hertigdöme, som det varit tal, och detta låter ju också väl förena sig både med ställningen i allmänhet och med händelsernas utveckling, sådan den ofvan skildrats. Det synes ock ha varit härom, som någon tvist uppstått vid riksdagen 1569, ty först den 9 maj detta år gåfvos konungens konfirmation på hertigdömet och hertigens obligation till konungen, men icke har det varit en delad krona, hvarefter hertig Karl har traktat, eller hälften af Sveriges rike, öfver hvars mistning han har vredgats på brodern. ***Hd.***

[1] Hertig Karls registratur 1572, 73.

Sankt Bernhards 800-årsminne.

D:r L. Janauschek, utgifvare af bl. a. det storartade arbetet »Origines Cistercienses» (se Hist. Bibl. IV, xcvi), är för närvarande sysselsatt med att utarbeta en »Bibliographia Bernardina», afsedd att utkomma 1891, då cisterciens-orden kommer att fira 800-årsfest till sin stiftares ära. Denna bibliografi skall omfatta alla upplagor af d. hel. Bernhards skrifter och urval af dem, biografiska teckningar af honom, afhandlingar och tidskriftsuppsatser, som hafva honom till föremål o. s. v., enligt nedanstående upprop, som d:r Janauschek stält till tidskriftens läsare. Bidragen från de skandinaviska länderna lära väl ej kunna blifva särdeles rikhaltiga, men önskligt vore att erhålla dem så fullständiga som möjligt. Historisk Tidskrift vill därföre härmed på det lifligaste understödja den gjorda framställningen om bidrag; dessa kunna insändas antingen direkt till d:r *L. Janauschek in Baden* (Oesterreich), *Franzenstr. 30*, eller till kammarherre C. Silfverstolpe, Stockholm, Riksarkivet. — Uppropet lyder:

Dr. Leopold Janauschek, Mitglied des Cistercienser-Stiftes Zwettl in Nieder-Oesterreich, wohnhaft zu *Baden bei Wien*, bittet alle P. T. Leser dieser Blätter, welche von *schwedischen, norwegischen und dänischen Druckausgaben oder Uebersetzungen* der gesammten oder einzelner *Werke* des heiligen *Abtes Bernhard von Clairvaux* oder von *Arbeiten über denselben*, die in den genannten Sprachen in Buchform oder als Artikel in Zeitschriften erschienen sind, Kenntniss haben, um deren gefällige Bekanntgebung, wofür er unter Namhaftmachung der Einsender seinen Dank gerne aussprechen wird.

Underrättelser.

— F. d. arkivarien Otto Th. F. von Feilitzen afled den 3 nästlidne september 69 år gammal. Han inträdde 1847 uti Riksarkivet som e. o. amanuens och befordrades där efter hand till aktuarie (arkivarie sedan 1878), från hvilken tjenst han 1885 erhöll afsked. För Riksarkivets räkning utgaf han *Kyrkoordningar och förslag dertill före 1686* i tre delar (I, II, 1, 2), sista delen efter det han redan lemnat arkivet, och var ännu på den sista tiden sysselsatt med ett supplement till desamma. Till Historiskt Bibliotek (b. III) lemnade han *Bidrag till historien om pfalzgrefven hertig Adolf Johans sista lefnadsår och familjeförhållanden.* Att denna varma, lifliga och för allt ädelt och högt känsliga natur skulle finna sig tilldragen af de historiska frågorna, är ej underligt. Det var dock andra områden, som för honom hade ännu större intresse, men som falla utom vår domvärjo: undervisningsväsendet, välgörenheten, vården om de vanlottade och värnlösa. Det är här, som han efterlemnat det vackraste minnet af sin verksamhet.

— Af *Svenska Riksrådets Protokoll*, utg. af S. Bergh, har sjette delens första häfte utkommit, omfattande år 1636 från början till den 16 juli.

— Riksdagsmannen och bergsbruksidkaren Johan Johansson, den oförtrutne forskaren i sin hembygds häfder, som nyligen afslutat sitt vidlyftiga arbete »Om Noraskog», har under sommaren påbörjat en ny publikation under titeln *Noraskogs arkiv. Bergshistoriska samlingar och anteckningar.* Nu utkomna första häfte (X + 208 sid.) innehåller en serie ganska utförliga biografier öfver bergmästare i Nora-Lindes m. fl. bergslagers distrikt från och med Sten Andersson (utn. 1637) och till den nuvarande; biografierna åtföljas af ett par porträtt samt vidlyftiga bilagor af blandadt innehåll. Därefter följa förteckning på »Riksdagsmän från Noraskogs härad» (från 1499 till slutet af frihetstiden); »Anteckningar om Ramsbergs församling vid tiden för dess bildande år 1589» (med bild af kyrkan och urkundsbilagor), samt »Rikedomar i Garphytteklint» m. m. Red. har mer än en gång haft nöjet påpeka herr Johanssons förtjenster på de områden han valt för sina forskningar — de gälla ju särskildt, huru bygden bröts i en af våra skogs- och bergslagstrakter, och vi tro ej att han haft eller har någon anledning att befara beskyllningen för en näpstvärd »djärfhet», därföre att han utom den egentliga bygdhistorien denna gång äfven lemnat biografiska teckningar öfver sin hemorts bergmästare, icke ens om han i »Noraskogs arkiv» skulle finna material till teckningen af de två landshöfdingar, som residerat i Nora. Om »häfdaforskarne ex professo» företrädesvis sysselsätta sig med »högförnäma stormän», torde det bero därpå, att rikshistoria ej

är detsamma som bygdhistoria, men svårligen därpå, att de skulle missunna en annan uppgiften att teckna ett par landshöfdingar. Vi ha föranledts till dessa betraktelser af herr Johanssons förord, som synes röja någon missbelåtenhet med det mottagande hans författareverksamhet rönt. Vi känna ej hans »vedersakare», men tro oss blott kunna försäkra att den verkliga historiska kritiken dömer icke efter »rocken» eller betygen, utan efter det lefvande intresset och den allvarliga forskningen, och på bådadera har herr Johansson gifvit flerfaldiga prof.

— Forskningarna för samlandet af *Axel Oxenstiernas* i Tyskland befintliga bref hafva äfven detta år under sommarmånaderna fortsatts af Dr P. SONDÉN. Undersökningarna hafva denna gång gällt statsarkiven i Wien, Dresden, Berlin (blott för komplettering), Magdeburg och Breslau samt stadsarkiven i Breslau, Erfurt, Magdeburg, Heidelberg, Stralsund, Rostock och Wismar. Af dessa arkiv ha, såsom var att förmoda, statsarkiven i Dresden, Magdeburg och Wien gifvit den rikaste skörden. I *Dresden* är det naturligen ur kurfursten Johan Georgs brefväxling, som man har att hämta ett rikt förråd af Oxenstierna-skrifvelser. Ehuru dessa till följd af det sätt, hvarpå arkivet är ordnadt, måste sammansökas från en mångfald af band och bundtar, blef det, tack vare chefens, geheime-regierungsraht HASSELS synnerliga tillmötesgående och de fullständiga arkivförteckningar som finnas, möjligt att här samla omkring ett hundratal af Oxenstiernas bref. Arbetet i detta arkiv är dessutom genom de förträffliga anordningarne i det nya arkivhuset, beläget helt nära den bekanta Brühlska terrassen, särdeles angenämt och befordras dessutom genom den långa arbetstiden (7 timmar dagligen). — I *Wien* är det förnämligast i statsarkivets rika krigshistoriska afdelning man har att söka mängden af Oxenstiernas skrifvelser. Till antalet omkr. 50 här och i krigsarkivet, äro de mest uppfångade skrifvelser och skrifvelser till hertigarne i Würtemberg, tagna i Stuttgart. — Statsarkivet i *Magdeburg* förvarar bref till den i stiften Magdeburg och Halberstadt inrättade svenska regeringen, i spetsen för hvilken stod ståthållaren Ludvig af Anhalt. Antalet är rätt betydligt, omkr. 70 st. — Af mindre vigt äro däremot arkiven i *Breslau* och *Erfurt*. Några Oxenstiernas bref *till* sistnämnda stad ha emellertid hamnat i statsarkivet i Magdeburg. — Städernas arkiv äro i allmänhet torftigare än statsarkiven, helst de ofta saknat nödig vård och varit utsatta för hvarjehanda olyckor. Sålunda sammanstörtade i början af detta århundrade rådhuset i *Wismar*, hvarvid en mängd arkivalier gingo förlorade. Här saknas ock fullständigt alla bref från rikskansleren. *Rostocks* och *Stralsunds* arkiv äro bättre bibehållna. Det förra är under ordnande af sin nitiske föreståndare dr KOPPMAN, som lemnat något mer än ett tiotal bref till afskrifning. Stralsunds arkiv, som för ögonblicket saknar egentlig arkivarie, är ordnadt, men synes hafva i äldre tider gjort åtskilliga förluster. Från Gustaf Adolf liksom från förmyndareregeringen förefinnas visserligen en stor mängd bref, men Oxenstiernas skrifvelser inskränka sig till ett tiotal. Rikast af de ofvan uppräknade

stadsarkiven för ifrågavarande ändamål är det i *Magdeburg*, ehuru äfven här flertalet originalskrifvelser saknas. Ogynsam för forskningen här är emellertid den korta arbetstiden, egentligen blott 2 timmar (blott genom personlig välvilja stundom utsträckta till 3). Ett ganska fullständigt generalregister lemnar här en god öfversigt. Dock synas handlingarne från 30-åriga kriget ej vara så synnerligen talrika. Från tiden *före* förstöringen finnes så godt som intet. *Halberstadts* arkiv är ordnadt och rymmes numera i ett skåp, men handlingarna från 30-åriga kriget äro få, däribland dock ett par bref af Oxenstierna.

— Rådman EDVARD BERGH, känd såsom en bland Finlands främste jurister och representant för Helsingfors stad vid tvänne landtdagar, har afslutat sitt för sex år sedan påbegynta arbete *Vår styrelse och våra landtdagar*. Detta digra verk, som är fördeladt på tvänne band om tillsammans c:a 1,600 sidor, begynner med Alexander II:s regeringstillträde år 1855 och slutar med 1882 års landtdag. Det behandlar sålunda ett bland de vigtigaste skeden i Finlands nyare historia, den tid, som främst betecknas af det konstitutionela statsskickets återupplifvande och det sociala reformarbete landtdagarna 1863—64, 1867, 1872, 1877—78 och 1882 genomfört. Utförligast är redogörelsen för landtdagarnas verksamhet; mindre vidlyftiga, men därför icke mindre intressanta äro framställningen af de idéer, som besjälat regeringen, samt karaktäristikerna af de högst uppsatte statsmän, hvilka det närmast tillkommit att inför tronen förfäkta landets intressen och bevaka dess lagbundna samhällsskick gent emot fiendtliga inflytanden. Såväl i historiskt som statsrättsligt afseende eger arbetet ett betydande värde och skall länge utgöra en den säkraste källa för kännedomen af Finlands historia under Alexander II. Framställningen är redig och klar samt vittnar om grundlig sakkännedom. Vid bedömandet af partiernas handlingssätt och motiv har förf. sökt iakttaga sans och objektivitet utan att därför sticka under stol med sin egen uppfattning, som är den liberala. — I ett annat kortfattadt arbete om 101 sidor, nämdt *Finlands statsrättsliga utveckling efter 1808*, har samme förf., med anledning af de ilskna anfall en del af den ryska pressen under de sista åren riktat mot Finlands statsskick, lemnat en populär framställning af tillvägagåendet vid Finlands förening med Ryssland, af den rättsliga ställning i förhållande till kejsardömet Finland då kom att intaga samt af den konstitutionela utveckling landet sedan dess undergått.

Doktor K. O. LINDEQVIST, tidigare känd för en äfven i Hist. Tidskrift för 1886 omnämd afhandling om »stora ofreden», har i Tavastehus lycei årsprogram publicerat en undersökning om »lilla ofreden» i Finland (»Pikku vihan aika Suomessa»). De resultat, till hvilka författaren kommit, öfverensstämma visserligen i hufvudsak med tidigare forskningar i ämnet, men ådagalägga dock, att man något för mildt bedömt det ryska väldet i Finland åren 1742—43 samt icke nog framhållit de lidanden folket i alla fall var underkastadt, om lilla ofreden också icke har att bjuda på elände och skräckscener

i samma mängd som stora ofreden. I bjärta färger skildras dessutom de dåliga försvarsanstalterna före kriget, ämbetsmännens ofog och folkets svårighet att erlägga fordrade gärder.

Kand. H. Gebhard har i en akademisk afhandling behandlat Nyslotts läns öden intill 1571 (»Savonlinnan läänin oloista vuoteen 1571»). Genom jämförelsen mellan slägt- och ortnamn i Savolax och Karelen har han funnit stöd för den af Porthan och Yrjö-Koskinen uttalade åsigten, att södra Savolax befolkats af karelare från trakterna kring Ladoga och icke från ryska Karelen, såsom språkforskaren Ahlqvist förmodat. Huru kolonisationen sedan fortskred till norra Savolax, i synnerhet under 1540—50-talen, och från hvilka trakter den utgick, söker förf. uppvisa med ledning af kronans räkenskaper och med användande af den ofvannämda jämförande metoden. Befolkningens antal anslår han med stöd af den af Hans Forssell använda beräkningsgrunden till 24,000 år 1541, 26,500 år 1561 och 26,700 år 1571. Dessa siffror äro dock opålitliga och förf. medger sjelf, att i synnerhet de två förstnämda äro för låga. — I ett särskildt kapitel redogör förf. för skatteväsendet och de olika slagen af uppbördsmän samt uttalar bl. a. den åsigt, att länsmännen under medeltiden varit skatteentreprenörer, liknande de romerske publikanerne. — Landskapets hufvudnäringar voro af gammalt jagt och fiske, hvilka vid nya tidens början begynte aftaga och lemnade större rum för svedjebruk och boskapsskötsel. Svedarna gåfvo ymniga skördar, i medeltal kanske 10:de kornet, och kunde brukas i 6 à 8 år å rad (numera blott i 1 à 2 år). Mest odlades korn, sedan hafra och minst råg. Bland husdjuren voro hästarna ovanligt talrika och exporterades i mängd till Ryssland. — Förmögenheten, som förf. söker beräkna efter Forssells föredöme, var i allmänhet ringa. Då enligt sölfskattslängderna lösegendomen t. ex. i Ångermanland anslås i medeltal till 129 marker för hushållet, kommer förf. för Savolax endast till 42. — Som bilagor har förf. meddelat en 16 sidor lång förteckning öfver slägtnamn i Savolax, statistiska uppgifter öfver jordetalet och hushållen 1541—71 samt särskilda med stöd af sölfskattslängderna verkstälda uträkningar öfver förmögenheten. — Med arbetet följer dessutom en karta öfver Savolax 1571, vid hvars upprättande förf. ansett sig böra klargöra den omtvistade frågan om den i Nöteborgsfreden faststälda riksgränsen. Han polemiserar härvid mycket ifrigt emot Rydberg, utan att dock anföra något annat nytt motiv än att i en i finska literatursällskapets ego befintlig beskrifning öfver norra Tavastland år 1850 upptages emellan Kolimajärvi och Keitele sjöar en fors Kolimakoski, som han anser identisk med den i fredstraktaten omnämda Kolumakoski. (*C. v. B.*)

— Den bekante författaren till verket »Magdeburg, Gustav Adolph und Tilly» professor Karl Wittich har fortsatt sina studier öfver samma ämne, frågan om upphofsmannen till Magdeburgs förstöring, och meddelat de hittills vunna resultaten af sina ännu icke afslutade undersökningar i »Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg» 1887—88. De föreligga äfven i ett litet separattryck om 96 s.

under titeln *Zur Katastrophe des $\frac{10}{20}$ Mai 1631.* Det är särskildt flygskrifterna förf. här undersöker, sammanställande dem med yttranden i samtida enskilda skrifvelser. Resultaten, sådana de här föreligga, äro i korthet dessa: att Tilly måste fritagas från all delaktighet i skulden; att Pappenheim visserligen låtit vid stormningen antända tvänne hus i stadens utkant, men endast i afsigt att därigenom förvirra motståndarne, och att den allmänna branden ej härrört därifrån; att däremot mångfaldiga indicier, uttryck i samtida bref och skrifter, häntyda på, att det var den hjeltemodige svenske kommendanten, Didrik Falkenberg sjelf, och ett antal af trosnit och religionshat fanatiserade borgare, som bragts till förtviflan och hellre än att låta den sköna staden falla i katolikers händer, anlagt elden på flera ställen, särskildt i och omkring rådhuset; men att visserligen, sedan förstörelsen en gång börjat, de kejserlige knektarne kunnat påskynda densamma, hvarjämte den starka blåsten väsentligen bidragit att sprida lågorna. Ett hufvudstöd för sin uppfattning har förf. i en svensk källa. En från Magdeburg flyktad svensk korporal har nämligen några dagar senare för en svensk korrespondent i Berlin, vid namn Damerow, berättat, att borgerskapet, när de sågo allt förloradt, sjelfva antändt sina hus, och att Falkenberg låtit sticka ammunitionshuset i brand (Damerows bref är ställdt till hofrådet Elias Pauli och förvaras i sv. Riksarkivet). Ej utan skäl, menar förf., jämförde samtiden Magdeburg med Saguntum och besjöng man den »lutherska Lucretia», »Die Magd und Burg», som »an Gott durch eine römsche That ihr Jungfrauschaft geopfert hat». Till en närmare skildring af Falkenberg sjelf lofvar förf. att på annat ställe återkomma. Hvad Pappenheim vidkommer, vederlägger förf. en svår beskyllning mot honom. Han berättas allmänt ha skrifvit till kejsaren att »sedan Jerusalems och Trojas förstöring ingen sådan *victoria* varit skådad. Hvad han verkligen skrifvit är däremot, att »sedan Jerusalems förstöring intet gräsligare verk och Guds straffdom varit skådade».

— Preussiske arkivarien Georg Irmer har i år utgifvit andra delen af sin omfångsrika publikation *Die Verhandlungen Schwedens und seiner Verbündeten mit Wallenstein und dem Kaiser* (Publikationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven vol. XXXIX), omfattande större delen af året 1633. Äfven i detta band äro de flesta bidragen hämtade ur den svenske residenten Laurens Nicolais dagbok och konceptbok (c. 115 af 186). Liksom i förra bandet har utgifvaren bifogat en historisk inledning behandlande händelserna från början af år 1633 till underhandlingarnas afbrott i september samma år. Ett tredje band förberedes till utgifning. Vi återkomma till arbetet längre fram.

— Docenten Jastrow i Berlin har utgifvit en *Kleines Urkundenbuch zur neueren Verfassungsgeschichte*, upptagande preussiska eller tyska författningsurkunder och andra statsrättsliga akter dels från äldre tid dels och i synnerhet från nittonde århundradet, såsom Rhenförbundsakten 1806, Förbundsakten 1815; Bismarcks depesch 1858

om en ny tysk-preussisk politik; den nuvarande tyska författningen o. s. v.

— Den preussiska regeringen har förlidet år upprättat en *historische station* i Rom under ledning af prof. Schottmüller. Hufvudändamålet är att företaga och främja forskningar i det vatikanska arkivet.

— Sybels bekanta *Historische Zeitschrift* uppträder från och med sitt 62 band i en något ändrad gestalt, i det professor MAX LEHMANN formligen upptages såsom medutgifvare efter att i flera år ha varit den, som egentligen skött tidskriften.

— Af serien *Geschichtschreiber der deutscher Vorzeit* i tysk öfversättning utgifves under professor WATTENBACHS ledning en alltigenom reviderad upplaga. I densamma förekomma äfven några för Sveriges äldsta historia vigtiga arbeten, såsom Ansgarii och Rimberts lefnadsbeskrifningar, Adams af Bremen kyrkohistoria m. fl.

— Af *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft*, utgifna af Historiska Sällskapet i Berlin, har nionde delen, omfattande år 1886 utkommit. Densamma upptager till behandling två nya områden: de afrikanska folkens historia samt preussisk-tysk författningshistoria för nyare tid. De svenska afdelningarna äro liksom förra bandets behandlade af docenten K. Beckman i Uppsala.

— *Grefve Henrik Mathias von Thurns papper.* Under den ransakning af arkiven, som för närvarande å nyo pågår för att finna aktstycken för och mot Wallenstein, har man äfven naturligt nog sökt efter v. Thurns papper, hvilka, om de voro bevarade, borde innehålla värdefulla upplysningar. Den gamle grefve Thurn dog i Pernau 1640, och man har därföre förmodat att hans papper kunde finnas i något estländskt arkiv. Den bekante hanseatiska forskaren KONST. HÖHLBAUM har med anledning däraf hört sig för i Estland och meddelar i första häftet af den nya tyska tidskriften »für Geschichtswissenschaft» några upplysningar. Estländska ridderskapssekreteraren baron Harald Toll har nämligen anstält efterforskningar och upplyst, att hvarken i det estländska ridderskapsarkivet eller familjearkivet på Kuckers i Estland något spår till Thurnska bref eller familjepapper förekomma. Icke heller på godset Audern i Lifland, som också tillhört familjen Thurn, ha efter egarens uppgift några sådana papper blifvit upptäckta. Herr Höhlbaum hänvisar därföre till Sverige och förmenar att efterforskningar där borde anställas, särskildt i De la Gardieska papperen. Det De la Gardieska arkivet är, som bekant, splittradt. En del, den äldsta, förvaras i Dorpats universitetsbibliotek; en annan, hufvudsakligen omfattande rikskanslerens, Magnus Gabriel De la Gardies, korrespondens, förvaras i Riksarkivet; en tredje afdelning finnes i Lunds universitetsbibliotek, och ger P. Wieselgrens publikation en föreställning om densamma. Slutligen lärer en fjärde afdelning ännu befinna sig i familjens ego. Åtminstone i de tre förstnämnda sam-

lingarna finnas inga handlingar om den gamla Mathias Henrik grefve v. Thurn; och efter allt hvad man förnummit om den fjärde, finnes ingen anledning att antaga att efterforskningar där skulle löna mödan. I Sverige torde sålunda den gamla konspiratörens papper ej vara att söka. Vi kunna tillägga att efterforskningar i Kammararkivet likaledes visat sig fruktlösa.

— Medlemmen af franska institutet grefve L. DE MAS LATRIE har utgifvit en *Trésor de chronologie, d'histoire et de géographie pour l'étude et l'emploi des documents du moyen âge*, ett arbete, som motsvarar och kompletterar »L'art de vérifier les dates». Det upptager alla de förnämsta tideräkningarna, förteckningar på helgon (omkring 15,000), med hänvisning till Acta Sanctorum, påfvar, kyrkofäder, ordnar, kardinaler; på regenter och dynastier i alla verldens delar och i vidt skilda tider; register öfver alla äldre och nyare biskopsdömen i den katolska kristenheten och mycket mera sådant. Priset är för subskribenter 100 francs.

Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen

AF

S. J. BOËTHIUS.

IV. Upplösningen af 1795 års förbund.

Omkring en månad efter det Staël v. Holstein och välfärdsutskottet enats om vilkor för ett svenskt-franskt förbund, hvilka den svenska regeringen omsider fann acceptabla — fördraget af den 28 fructidor eller den 14 september 1795 — och 4 dagar efter den franske ambassadören LE HOCS ankomst till Stockholm,[1] började i Frankrike (den 26 okt. 1795) tillämpningen af den styrelseform, som är bekant under namnet *Direktorialförfattningen* eller *Konstitutionen af år III.* I följd häraf upplöstes konventet samt välfärdsutskottet, och regeringsmakten öfvergick från det sistnämnda till det af 5 personer bestående s. k. *direktoriet.* Detta medförde dock ej nu några förändringar med afseende på den allmänna riktningen af Frankrikes vare sig inre eller yttre politik. De jakobinskt sinnade s. k. Independenterne, hvilka på sista tiden haft öfverhanden inom konventet och välfärdsutskottet,[2] hade för att åt sig bevara väldet äfven under den nya författningen, kort innan denna trädde i verket, genomdrifvit att den nya folkrepresentationen, »de gamles och de femhundrades råd», till $^2/_3$ skulle tagas bland konventets medlemmar. Den parisiska medelklassen, som hyllade moderata politiska åsigter, hade visserligen med våld sökt motsätta sig en dylik kränkning af den allmänna rösträttens princip, men den 5 okt. (13 vendémiaire) kväfdes motståndet i blod, och den

[1] Se härom ofvan ss. 37 o. f.
[2] Ibid. s. 7.

nämda valordningen blef tillämpad. I följd häraf herrar öfver folkrepresentationen, kunde Independenterne eller Jakobinerne äfven bestämma den nya regeringens, direktoriets, sammansättning. De först valda direktorerna, BARRAS, REWBELL, LA RÉVÉLLIÈRE-LÉPEAUX, LETOURNEUR och SIEYÈS, voro komprometterade i de moderatas ögon därigenom, att de röstat för Ludvig XVI:s död, och därför hänvisade till att söka sitt stöd hos de radikale, och inom samma parti togos äfven den nya regeringens ministrar såsom inrikesministern MERLIN DE DOUAI och utrikesministern LACROIX. Huruvida denna partiställning var lyckosam för Frankrike, må lemnas därhän; för den dåvarande svenska regeringen var den tydligen fördelaktig, enär det ju var genom Independenternas krigiska tendenser, som nu omsider en utsigt tycktes hafva öppnat sig till förverkligande af de svenska statsmännens länge närda önskningar om ett franskt subsidieförbund. Visserligen var enligt Staëls åsigt en af de i regeringskollegiet invalde, Sieyès, ovänligt sinnad mot Sverige,[1] men den fara, som detta kunnat innebära, undanröjdes genast, då Sieyès ej mottog valet, utan i hans ställe den store organisatören af revolutionens stridskrafter, CARNOT, inträdde i direktoriet. Staël skyndade också att för sin regering framhålla detta såsom en för Sverige synnerligt glädjande omständighet.[2]

I själfva verket berodde mycket på den nya styrelsens goda vilja. Den svenska regeringen ämnade, som vi veta, söka genomdrifva en ändring af den punkt i fördraget af den 14 sept., hvilken bestämde, att Sverige med två linieskepp och en fregatt skulle öka sin på grund af den danska neutralitetskonventionen utrustade konvojflotilj, och den lade så stor vigt härvid, att den ville, att vid den formliga ratifikationen[3] en tilläggsartikel skulle upprättas, innehållande denna ändring. Vidare önskade den svenska regeringen, att terminerna för subsidiernas utbetalning skulle förkortas och själfva subsidiesumman om möjligt ökas, då den nu beviljade redan var »uppäten mat». Då hela fördraget af den 14 sept. var af preliminär natur, gälde det dessutom att med det första få det utbytt mot ett definitivt defensiv- och

[1] Ibid. s. 18 och 38 n. 1.
[2] Depech till Sparre den 9 nov. 1795.
[3] Vi erinra oss, att hertigen, då han godkände fördraget, hade på samma gång, ehuru det då ännu ej från fransk sida var undertecknadt, måst äfven ratificera det. Denna ratifikation ansågs emellertid blott såsom provisorisk, hvarför en formlig sedan skulle gifvas. Se s. 40.

handelsfördrag, för hvilket de gamla fördragen af 1741, 1784 och 1787 borde läggas till grund, och slutligen var det meningen, att Sveriges förbund med Danmark och Frankrike skulle utvidgas till ett stort neutralitetsförbund, omfattande äfven Preussen, Holland, Spanien, Portugal, Förenta Staterna, Turkiet och Venedig.[1]

Genast efter den nya franska styrelsens konstituerande skulle nu underhandlingen om dessa frågor öppnas dels i Paris mellan Staël och Lacroix, dels i Stockholm mellan Sparre och Le Hoc.

Staël vågade emellertid ej möta den nya franska regeringen med ett så vigtigt ändringsförslag som en eftergift af de 3 fartygen, emedan han fruktade, att detta skulle leda till, att hela underhandlingen blefve uppskjuten. Han hoppades emellertid, att saken skulle kunna rangeras före våren, eller ifall detta ej lyckades, att Le Hoc då skulle kunna öfvertyga sin regering om, att det endast var nödtvång, som vållat, att stipulationerna om fartygens antal ej blifvit uppfylda.[2] Hertigen godkände dessa skäl, och sedan nu fördraget af den 14 september blifvit äfven från fransk sida undertecknadt,[3] sände han den 13 jan. 1796 en formlig ratifikation däraf utan att därvid nu yrka på den önskade tilläggsartikeln. Lika litet såg sig Staël till en början i stånd att uträtta med afseende på det definitiva fördragets afslutande och subsidiernas ökande. Såsom skäl till sin overksamhet i det förstnämda hänseendet uppgaf han inre och yttre svårigheter i Frankrike, samt att han ej hade tillgång till de äldre fördrag, efter hvilka det nya skulle lämpas, emedan ambassadens arkiv blifvit fördt till Holland (troligen under skräcktiden).[4] Med afseende på subsidierna måste han den 8 jan. 1796 erkänna för sin regering, att det skulle blifva svårt att

---

[1] Sparre till Staël den 2 okt. (jmfr ofvan s. 39), 9 okt. och 15 dec. 1795.

[2] Staël till Sparre den 8 dec. 1795.

[3] Såsom förut är omtaladt (se ofvan s. 38 n. 1 o. s. 40) h[illegible] utskottet den 14 sept. 1795 ej undertecknat fördraget utan e[illegible] protokollsutdrag intygat sitt bifall därtill — i afvaktan på d[illegible] gens accept och ratifikation. I sin depech af den 8 dec., [illegible] holm den 31 dec., säger nu Staël, att han sände »le traité [illegible] *ratifié par le comité de salut public*». Härmed menas ty[illegible] *tecknandet*, hvilket naturligtvis ej kunde ske genom den [illegible] — direktoriet — utan måste verkställas af den regering[illegible] d. v. s. välfärdsutskottet. På detta sätt blir det förklar[illegible] nu upplöst, kan sägas hafva ratificerat fördraget.

[4] Depechen den 8 dec.

genomdrifva det begärda samt att han ej ens ansåg rådligt att officielt bringa denna fråga under behandling, förr än han enskildt talat därom med några af direktorerna. Däremot kunde han samma dag meddela den hugnesamma underrättelsen, att Verninac inberättat, det Turkarne nu voro benägna att betala Sverige de innestående subsidierna, samt att Verninac genom en agent skulle söka reta Perserne till krig mot Ryssland. Den enda af de brännande frågorna, med afseende hvarpå Staël själf vid denna tid (årsskiftet 1795—6) utvecklade någon egentlig verksamhet var den om det stora förbundet. Den 4 dec. 1795 inlemnade han till direktoriet ett formligt förslag härom, och fyra dagar därefter kunde han meddela sin regering, att direktoriet enligt Lacroix' försäkran med tacksamhet mottagit hans framställning, som ministern fann »baserad på den verkliga politikens principer». Själf tyckte sig Staël då hafva funnit, att direktoriet, upplyst af de förra styresmännens fel, omsider beslutit adoptera en diplomati, som kunde skaffa det andra makters förtroende. Förbundsplanen trodde han hafva i hög grad frapperat de franske statsmännen,[1] och han hoppades att den under vintern skulle kunna realiseras. Den 18 nivose (8 januari) 1796 fick han också från Lacroix mottaga ett officielt svar på sitt förslag, men ehuru gynnsamt till sitt syfte, var det dock blott hållet i allmänna ordalag.[2] Under det att Staël sålunda ej kunde uträtta något egentligt med afseende på de frågor, som han nu hade order att bringa på tal, återkom han — såsom det vill synas af sig själf — till den plan att skaffa Sverige medlarekallet vid det allmänna fredsslutet, hvilken, såsom vi veta, hade sysselsatt de svenska statsmännen vid hans utresa på hösten 1794.[3] Den 25 dec. 1795 begärde han nämligen af Sparre en instruktion, för den händelse direktoriet skulle väcka förslag härom. Sparre svarade emellertid den 22 jan. 1796, att han ej trodde, att det så snart skulle bli fråga härom, men att Staël i sådant fall skulle höra sig för, om ej den franska regeringen ville förlägga denna underhandling till Stockholm,

[1] Den borde dock ej hafva gjort det, då förslag därom förut framställts från fransk sida. Se ofvan s. 17.

[2] *Fr. utr.-min:s ark.* Där finnes också Staëls not af den 4 dec. Till utrymmets besparande anmärkes här, att alla handlingar, hvilkas datering i det följande anges i enlighet med den republikanska kalendern, finnas i det franska utrikesministeriets arkiv. Lacroix' svar finnes också i Riksark. såsom bil. till Staëls depech den 14 jan.

[3] Se ofvan ss. 5, 6 o. 11.

där de mot Frankrike fientliga hofven voro representerade genom ministrar. Någon sådan framställning synes i själfva verket nu ej hafva egt rum.

Vända vi oss till Stockholm, så finna vi att »det franska systemet» där vid årsskiftet stod i sitt högsta flor. Reuterholm hade nu utfört sin afsigt att hämnas på Katarina, i det han i nov. 1795 bragt till stånd en förlofning mellan den unge konungen och en prinsessa af Mecklenburg. Härmed tycktes han gent emot Ryssland hafva bränt sina skepp, och förbundet med Frankrike framstod därför såsom Sveriges enda resurs med afseende på den yttre politiken. Med den franske ambassadörens person var man, såsom vi veta, mycket nöjd i Stockholm, och den gyllene skörd som regeringen hoppats af sin franska politik hade ju börjat utfalla.

I detta hänseende visade sig emellertid ett oroväckande symptom mot slutet af år 1795. De 4 mill. l., som Sparre den 5 okt. mottagit af Rivals, utgjordes af tvänne växlar, dragna på den Bataviska republikens skattmästare i Amsterdam. Den 12 okt. hade Sparre sålt dem till riksgäldskontoret för 727,222 R., men ehuru de redan vid mottagandet voro förfallna till betalning, den ena i aug., den andra i sept., inlopp den 5 nov. till fullmäktige i riksgäldskontoret från de holländska handelshus, åt hvilka växlarne öfverlemnats till inkassering, underrättelse, att de ej blifvit vid uppvisandet inlösta.[1] Regeringen, fullmäktige och ej minst Sparre, hvilken sålt växlarne i sitt namn, råkade härigenom i den största oro och förlägenhet. Naturligtvis vände sig regeringen i första hand till Le Hoc. Denne skref genast till sin regering ett bref, hvilket Sparre af den honom förevisade kopian fann vara »starkt»,[2] och på grund däraf kunde Sparre s. d. (5 nov.) meddela fullmäktiges ordförande amiral J. G. Lagerbjelke, att ambassadören lofvat att kraftigt taga saken om hand. Dessutom bebådade han, att fullmäktige följande dagen omkring kl. 11 f. m. skulle erhålla ett ytterligare budskap angående denna sak från regeringen,[3] och hvad detta var ämnadt att innehålla kan man se däraf, att Sparre denna dag (6 nov.), på samma gång han betygade ambassadören hertigens »fullkomliga tillfredsställelse med hans erbjudna arrange-

[1] *Riksgäldsfullmäktiges protokoll.*
[2] *Sparres journal.*
[3] *Riksgäldsfullmäktiges protokoll.*

ment», ytterligare begärde, att Le Hoc i sitt och republikens namn skulle gifva en »solenell garanti» för, att växlarne vid förnyadt uppvisande skulle genast och till fullo inlösas, hvilken garanti borde lemnas så tidigt, att den kunde tillställas fullmäktige, innan desse kl. 12 m. åtskildes. Detta vägrade emellertid Le Hoc att göra, emedan han ansåg en dylik förbindelse stridande mot Frankrikes ära,[1] och det budskap, som fullmäktige fingo mottaga den 6 nov., kom därför blott att innehålla en förklaring från hertigen, att Kgl. Maj:t och ej Sparre var ansvarig för växlarnes fulla betalning. Som denna förklaring »skett af högsta makten», ansågo sig fullmäktige ej hafva annat att göra än att låta bankirerna ånyo presentera växlarne samt protestera dem, om betalning fortfarande uteblef.[2] Äfven Staël fick i bref från Sparre af den 6 nov. tillsägelse att verka för sakens rangerande, och den 28 nov. framstälde han också reklamationer därom i Paris.[3] Dessa i förening med Le Hocs bref förmådde Lacroix att den 15 frimaire (6 dec.) uppmana den franske finansministern att taga saken om hand. Då hade emellertid den holländska regeringen omsider beredt utvägar till halfva summan (2 millioner) men i växlar, som förföllo först i januari, mars, april och juni 1796, och detta arrangement ansågo sig de holländska bankirerna böra godkänna, för att Sverige nu åtminstone skulle få något. När riksgäldsfullmäktige den 14 dec. erhöllo underrättelse härom, vågade de ej åtaga sig ansvaret för en dylik uppgörelse, utan hänsköto afgörandet till regeringen. Hertigen, hvilken förmodligen resonerade såsom bankirerna och väl äfven förlitade sig på Le Hocs löften, lät Sparre den 17 dec. svara dem, att då Kgl. Maj:t redan försäkrat fullmäktige, att riksgäldskontoret ej skulle lida någon förlust på dessa växlar, »så fann konungen, att fullmäktige med bifall kunde låta bero vid hvad omförmälte bankirer sig hade tillåtit».[4] Härmed fick

[1] *Journalen* och Le Hocs depech den 15 brumaire (6 nov.). På det bevekligaste uppmanade emellertid ambassadören i denna välfärdsutskottet, hvilket han då ännu antog vara Frankrikes regering, att tillse, det Sverige komme till sin rätt. Af de uttryck han härvid begagnade ser det t. o. m. ut, som om han *personligen* ehuru ej i republikens namn garanterat inlösningen. »Non, Représentants du peuple, la République mieux affirmée que jamais, sera aussi plus que jamais et loyale et fidèle. Je n'ai pas permis au grand chancellier d'en douter. J'ai garanti la foi de mon pays et j'ai mis la parole de votre ambassadeur en otage.» Möjligen var det detta bref eller delar däraf, hvaraf Sparre den 5 nov. erhållit kopia, ehuru det är dateradt den 6.

[2] *Riksgäldsfullmäktiges protokoll* den 6 nov.

[3] *Fr. utr.-min:s ark.*

[4] *Journalen* och *riksgäldsfullmäktiges protokoll.*

denna sak tillsvidare anses rangerad. Att den ej hade stört det goda förhållandet mellan Sparre och Le Hoc visar den sistnämdes depech den 15 nivose (5 januari) 1796, hvari han såsom bevis på det stora förtroende han åtnjöt omnämner, att Sparre »i går enligt sin vana» bar till honom hela den ministeriella korrespondansen.

Sparres mening med denna förtrolighet var naturligtvis — såsom också hans bref till Staël utvisa — att söka vinna Le Hoc och sålunda försäkra sig om dennes understöd med afseende på den svenska regeringens önskningar, hvilka Sparre, mindre betänksam än Staël, ej drog i betänkande att genast bringa under debatt med den franske ambassadören. Naiv som han var, dref han härvid sin oförbehållsamhet till en höjd, som kom att medföra ödesdigra följder. Af hvad riksgäldskontoret betalde för de båda växlarna synes regeringen till en början endast hafva uttagit hälften eller 2 mill. l., och häraf använde den icke ens $^1/_7$ till flottans utrustning; det öfriga disponerades till andra ändamål, såsom operan, hofvets underhåll, krigsskolorna. Naturligtvis hade klokheten bort bjuda att hemlighålla en dylik användning af subsidierna för Frankrike, men i stället öfverlemnade nu Sparre åt Le Hoc en ordentlig tablå däröfver,[1] och de anmärkningar ambassadören med anledning däraf framstälde trodde han sig — äfven i dennes ögon — till fullo hafva vederlagt, då han svarade honom, att subsidierna voro ersättning för redan gjorda rustningar samt att medel till dessa erhållits genom att taga penningar från andra ändamål, hvarför det var fullkomligt i sin ordning att subsidierna nu användes till fyllande af de brister, som därigenom uppkommit.[2] Ytterligare byggande på samma premisser, lemnade Sparre dessutom Le Hoc en uträkning, grundad på af fälttygmästaren och storamiralsämbetet upp-

[1] Le Hoc sände den till sin regering såsom bilaga till en depech af den 19 brumaire (10 nov.) 1795. Enligt denna tablå utgjorde 2 mill. l. 242,000 R. Detta synes ej rätt stämma med att Sparre för växlarnes hela belopp (4 mill.) erhöll 727,222 R. (se ofvan s. 279), men olikheten beror antagligen på kursskilnaden mellan riksdaler specie och riksgäldssedlar. Hvad som användts på flottan var enligt tablån 32,000 R. Då redogörelse lemnades blott för 2 mill. l., synes däraf framgå, att endast denna summa nu uttagits, och detta vinner ökad sannolikhet däraf, att Sparre vid växlarnes försäljning meddelade fullmäktige, »att betalningen icke kommer att på en gång erläggas, utan vill H. Ex. rikskansleren successive uttaga summorna». *Riksgäldsfullm:s protokoll.*

[2] Den 11 mars 1796 redogjorde Sparre i ett bref till Staël för sitt samtal härom med Le Hoc och skref däri om sin argumentation: »J'en ai fait convenir l'ambassadeur, que j'ai laissé dans le temps très parfaitement convaincu de la solidité des arguments qui dictèrent mes reponses.»

gjorda förslag, som skulle visa, att Sveriges krigsrustningar för åren 1793—6 kostade $364^3/_4$ t:nr guld och att sålunda Sverige af Frankrike borde erhålla $264^3/_4$ t:nr guld utöfver de 100, som stipulerats i traktaten af den 14 sept.[1] Slutligen bragte han äfven frågan om de 3 fartygen på tal, och återkom därvid till sitt gamla argument, att deras utrustning kunde såra Danmark.[2] Hvilka föreställningar han gjorde sig om resultaten af dessa framställningar, visa hans bref till Staël. Den 15 dec. 1795 skref han till denne, att Le Hoc måste medgifva, det Sverige behöfde 3 gånger så stora subsidier samt att de 3 fartygen borde afprutas, och den 11 mars 1796 berättade han, att ambassadören visserligen under första tiden efter sin ankomst framstält ganska starka invändningar mot att subsidierna borde anses såsom en ersättning för de förflutna årens rustningar, men slutat med att »halka öfver» dessa invändningar samt »åtminstone tyst» erkänt att det nu mindre vore fråga om det förflutna än om att göra Sverige starkt för framtiden. Sparre synes emellertid härvid hafva varit något sangvinisk, ty den 24 frimaire (15 dec.) 1795 skref Le Hoc till sin regering om subsidiefrågan: »Det vigtigaste är att segra vid Rhen och hota Wien; då skall Ryssland respektera Sverige. Se där de subsidier vi böra gifva våra vänner», och med afseende på fartygen berättade han i samma bref, att han svarat, att det vore tillräckligt, om de blott funnos färdiga.

Till något positivt resultat ledde sålunda ej häller Sparres underhandlingar med Le Hoc vid årsskiftet, och äfven om han genom dem så fullständigt, som han trodde, hade lyckats vinna ambassadören för sina syften, så blef detta betydelselöst, ty Le Hoc själf var ej någon grata persona för den nya franska styrelsen. Det var så långt ifrån att denna var hågad att låta honom utöfva något bestämmande inflytande på Frankrikes politik gent emot Sverige, att den ej ens ville behålla honom såsom ambassadör. Af hvad vi känna om Le Hocs föregående uppträdande under revolutionen,[3] följer nästan af sig själf, att han måste hafva sympatiserat med det moderata parti, som dukade under den 13 vendémiaire, och detta bestyrkes af ett brefkoncept till honom från Lacroix, hvilket tyckes gifva vid

[1] *Journalen* den 12 dec. 1795. Handlingen finnes i *Fr. utr.-min:s ark.*, och har sålunda af Le Hoc blifvit tillstäld fr. regeringen.
[2] Se ofvan s. 39.
[3] Se s. 43.

handen, att han haft oförsigtigheten att ej dölja sin uppfattning för sina förmän, hvilka, som vi veta, tillhörde det segrande partiet. »Jag besparar er», heter det nämligen i detta koncept, »de kommentarier, hvartill de uttryck kunna ge anledning, af hvilka ni begagnar er angående händelserna i vendémiaire. Hvarför behöfver ni detaljer, nya instruktioner med afseende härpå? Ni är ej okunnig om, att direktoriet helt och hållet består af prononcerade republikaner, att de, hvilka det hedrar med sitt förtroende, äro lifvade af samma känslor. Ni är republikan, enär ni valts för att fylla en så vigtig mission. Välan! Ensamt denna egenskap föreskrifver det uppförande ni har att iakttaga». Detta koncept, som är dateradt frimaire (22 nov.—21 dec. 1795) utan angifven dag, blef emellertid ej afsändt. Man nöjde sig ej med den däri gifna skrapan, utan den 1 nivose (22 dec.) beslöt direktoriet, att Le Hoc skulle återkallas. Såsom skäl visste Staël först att angifva, att direktoriet till ambassadörer ville använda generalspersoner, och en sådan, generallöjtnant FOISSAC LA TOUR, designerades också genast till hans efterträdare,[1] men snart kunde Staël berätta, att förändringen helt och hållet var en partisak.[2] Emellertid uppstodo svårigheter med afseende på efterträdaren. Innan konventet åtskildes, hade det independentiska partiet genomdrifvit en lag, som från statens tjänst uteslöt alla, som voro beslägtade med emigranter, och den 15 nivose (5 jan. 1796) underrättade Lacroix Foissac, att denne blifvit anklagad för detta »brott». Foissac sökte följande dagen försvara sig med allmänna fraser om sin kärlek till friheten, men icke dess mindre underrättades han den 28 nivose (18 jan.) om, att han ej kunde få platsen. Samma dag afsändes till Le Hocs sekreterare MARIVAULT order att med anledning af Le Hocs rappell tillsvidare förestå beskickningen.[3]

Redan långt innan denna order hann fram till Stockholm, hade rykten om hvad som förestod nått ambassadören. Redan den 22 nivose (12 jan.) hade han, klagande öfver sina fienders

[1] Staël till Sparre den 1 jan. 1796.

[2] Staël till Sparre den 8 januari. »On veut sa place», tillägger han, »et pour l'avoir on lui imagine un tort quil n'a pas». Möjligen var detta fel det, att han ej besökt Karlskrona, hvarför han fick förebråelser i konceptet från [illegible] 14 januari skref Staël att preventionerna mot Le Hoc berodde

[illegible]

[illegible] hvaalt finnes också under den 15 nivose (5 jan.) liksom [illegible] intagen på den 28 nivose, egde afsän- [illegible] orsakades dröjsmålet af Foissacs affär.

stämplingar, besvärat sig öfver, att han ej från sin regering erhöll vare sig nödiga underrättelser eller penningmedel; 7 dagar därefter skref han, att hvad han än kunde vara under sina fienders dolkar i Paris, skulle han dock troget tjäna sitt land, och den 2 pluviose (22 jan.) försvarade han sig mot en beskyllning, att han i Stockholm skulle uppträdt utan den franska nationalkokarden, hvilket han förklarade vara falskt. Synnerligt obehagligt berörde dessa rykten naturligtvis Sparre, och denne sökte därför genast genom Staël utverka Le Hocs bibehållande samt förmådde äfven hertigen att skrifva i samma syfte.[1] Men Staël, som den 15 nivose (5 jan.) af Lacroix mottagit officiell underrättelse om rappellen med tillkännagifvande, att den ej hade någon politisk betydelse, måste i ett bref af den 8 januari, hvilket ankom till Stockholm den 30 s. m., inberätta, att han ej kunde utverka någon förändring.

Då Le Hocs politiska roll med afseende på Sverige sålunda tycktes utspelad, måste den ytterligare underhandlingen om den svenska regeringens önskningar hufvudsakligast falla på Staël. Sedan Sparre den 12 december gjort sin framställning till Le Hoc om Sveriges behof af ökade (3-dubbla) subsidier,[2] var det dessutom ej längre möjligt för den svenske ambassadören att undandraga sig att i Paris bringa denna fråga på tal.

Den 16 januari 1796 öfverlemnade han till Lacroix ett bref från Sparre, hvari denne i starka ordalag skildrade sannolikheten af ett omedelbart ryskt anfall, och själf bifogade han en not, hvari nu äfven han begärde »en utomordentlig subsidie utöfver den i fördraget stipulerade» samt motiverade denna anhållan med, att det var för Frankrikes skull, som Ryssland hotade Sverige, samt att de svenska finansernas ställning gjorde omöjligt att sätta hären och flottan i tillfredsställande skick. Tidpunkten var emellertid så olycklig som möjligt för en dylik begäran. Långt ifrån att vilja gifva Sverige ökade subsidier hade man denna tid inom de franska regeringskretsarne börjat tänka på utvägar att komma ifrån de redan stipulerade. Det framgår visserligen af alt, att det herskande partiet ingalunda önskade bryta förbindelsen med Sverige, men de franska finan-

---

[1] Sparre till Staël den 13 jan. Då Staëls första depech om rapellen, dat. den 28 dec. 1795, ankom till Stockholm den 16 jan., har Sparre förmodligen först fått höra ryktet af Le Hoc själf.

[2] Se ofvan s. 282 n. 1.

sernas ställning var i följd af assignaternas oerhörda fall[1] och den fortfarande oredan i landet rent af förtviflad; i följd häraf skulle utbetalandet af de stipulerade svenska subsidierna vållat de största svårigheter, och de franska statsmännen började då — kanske ej utan skäl — tycka, att fördelarne af det svenska förbundet, sådant det formulerats i *fördraget af den 14 sept.* (*28 fructidor*) 1795, ej motsvarade de offer, som däraf kräfdes. Det första synbara tecknet till denna förändrade uppfattning var, att den million l., som enligt nämda fördrag skulle betalas till Sverige den 1 januari 1796, helt enkelt innehölls; ett annat blef det sätt, hvarpå Staël behandlades. Hans depecher från januari, februari och mars innehålla upprepade klagomål öfver, att hans framställningar ej blott om de ökade subsidierna och det stora neutralitetsförbundet, utan ock om den innehållna millionen blefvo fruktlösa.[2] »Vid mina täta samtal med utrikesministern», skrifver han t. ex. den 7 mars, »yrkar jag kraftigt på nödvändigheten af att komma till ett slut. Han gör aldrig en invändning, han är alltid af min mening, han lofvar, men han uppskjuter dag från dag, och intet blir afgjordt».

Denna passivitet var emellertid blott skenbar. Inom den franska regeringen förberedde man sig nämligen just vid denna tid som bäst på det tillämnade anloppet på fördraget af den 14 sept., och härvid begagnade man sig nu af de förtroenden, som Sparre gifvit Le Hoc. En förevändning att bringa fördraget under debatt fick man åter därigenom, att Staël enligt det diplomatiska bruket begärt, att direktoriet skulle lemna en kontraratifikation på pergament i utbyte mot den svenska regeringens ratifikation af nämnda fördrag. Härom uppsattes i franska utrikesministeriet ett betänkande, som bär titeln: »*Observations sur les clauses à opposer à la contraratification du traité du 28 fructidor an III.*[3] Med anledning af hvad Le

[1] Till de många vittnesbörden härom kan läggas en uppgift af Staël i en depech af den 9 nov. 1795, att en louisdor i guld (rätteligen 24 l.) då i Paris betalades med 3,200 l. i assignater.

[2] I *fr. utr.-min:s ark.* finnas skriftliga yrkanden härom af Staël från den 31 jan. och 11 febr.

[3] Denna handling, som finnes i *fr. utr.-min:s ark.*, är från nivose (22 dec. 1795—20 jan. 1796), hvilket förefaller besynnerligt, då den formliga svenska ratifikationen jämte regeringens begäran om kontraratifikation afgick den 13 jan. Möjligen hade Staël framstält sin begäran redan efter ankomsten af den provisoriska ratifikationen (jmfr ofvan s. 40 och s. 276 n. 3). Är dateringen riktig, visar den, att millionens innehållande den 1 jan. 1796 ej berodde blott af en tillfällig förlägenhet utan var afsigtlig. Uppgiften i texten om Staëls begäran är grundad på hans förklaring i en skrifvelse till Lacroix den 13 apr. 1796.

Hoc meddelat om de 2 millionernas användande — det säges här att största delen af subsidierna gått till hofvets nöjen och frivola ändamål i stället för rustningar — samt om Sparres invändningar mot de 3 fartygens utrustande, beskyller författaren af denna handling Sverige för fördragsbrott, och påstår äfven, att en vägran från Englands sida att återlemna tagna laster, bort förpligtiga Sverige till repressalier. För att Frankrike skulle få någon nytta af sina utlägg, föreslår han därför, att direktoriet i kontraratifikationen skulle intaga en bestämmelse af innehåll, att Sverige skulle till Frankrike öfverlemna antingen såsom egendom eller såsom lån till krigets slut 5 linieskepp och 5 fregatter, utrustade för 3 månader och medförande 3,000 marinsoldater. Dessa liksom besättningen skulle Frankrike aflöna efter affärden från Karlskrona eller Göteborg. Befälet skulle utöfvas af svenska officerare, men direktoriet hafva fri dispositionsrätt, och alla eröfringar, som kunde göras, skulle tillfalla Frankrike. I utbyte skulle Sverige erhålla 3 mill. utöfver fördraget. Nekade det att gå in på förslaget, skulle Frankrike återvinna 6 millioner, som kanske ej bättre skulle användts än de redan gifna 4, eller med andra ord: fördraget af den 14 sept. skulle anses annuleradt. Meningen med tillägget var för öfrigt ej att befria Sverige från de skyldigheter det åtagit sig genom detta fördrag; tvärtom yrkas särskildt på uppfyllandet af 1784 års traktat om Göteborg, där Frankrike inom 3 månader i kraft däraf borde erhålla ett område såsom upplagsplats.[1]

I början af mars utarbetades i det franska utrikesdepartementet nya handlingar i samma syfte — däribland ett koncept till kontraratifikation upptagande de föreslagna vilkoren, dat. 11 ventose (1 mars) — men vid närmare besinnande uppgaf man dock tanken på att erhålla de svenska fartygen och vidhöll endast beskyllningen, att Sverige ej uppfylt sin förbundspligt. Den 28 ventose (18 mars) afgaf nämligen omsider Lacroix ett skriftligt svar på Staëls noter, och i detta förklaras nu, att direktoriet ej skulle tvekat att gifva den begärda kontraratifikationen, ifall fördraget af den 28 fructidor i sin nuvarande form — tel q'uil est conçu — vore nyttigt för de båda rikena, och om det från svensk sida erhållit början af en tillämpning, sva-

[1] Detta syftar naturligtvis på § 10 af fructidorfördraget. Se ofvan s. 38. Där talas visserligen om ett fördrag af 1787, men detta grundade sig på fördraget af 1784.

rande mot hvad republiken gjort. Fördraget åsyftade, menade Lacroix, att bereda Frankrike fördelen af Sveriges neutralitet, och för detta ändamåls vinnande skulle Sverige genom rustningar göra sin neutralitet respekterad och Frankrike gifva penningar. Det sistnämda hade skett genom de 4 millionernas betalande; det tillkom nu Sverige att bevisa, att det användt de 4 millionerna på rustningarna. Lacroix nöjde sig emellertid ej med denna trumf, med hvilken Sparre själf hade försett honom, utan framkom, liksom förut skett i handlingen från nivose, med det visserligen alldeles obefogade påståendet, att Sverige skulle vara skyldigt att skrida till repressalier, ifall England med anledning af dess reklamationer ej restituerade de tagna lasterna. Som vi veta hade den förnämsta orsaken till, att prairialsfördraget ej godkändes i Sverige, just varit, att det för ett sådant fall ålade Sverige en dylik *skyldighet*,[1] och, enligt hvad Lacroix själf här erkänner, hade Staël, när han den 26 juli 1795 underrättade om dess förkastande, framhållit detta. Icke dess mindre har Lacroix nu, man må väl säga, oförsyntheten att just åberopa detta prairialsfördrag såsom stöd för sitt påstående om Sveriges skyldighet att skrida till repressalier. För att med något sken af rimlighet kunna göra detta fäster han sig vid, att Staël i det nämda brefvet i enlighet med sin regerings order äfven anmärkt, att det i prairialsfördraget uppstälda vilkoret om repressalier vittnade om misstroende. Välfärdsutskottet, säger Lacroix, beslöt då att med tystnad förbigå denna fråga och »har i detta fördrag — af den 28 fructidor — lagt i dagen detta fullständiga förtroende, hvarom regenten visade sig så mån». Men därefter, fortsätter han, inskränkte sig Sverige till reklamationer, som England ej brydde sig om, emedan de ej åtföljdes af nödiga kraftåtgärder, och inga restitutioner egde rum. Hans mening är sålunda tydligen den, att vilkoret om *skyldigheten* att utöfva repressalier i händelse af vägrad restitution uteslutits ur fructidorfördraget *ej därför*, att Frankrike uppgifvit det samma, *utan därför* att dess utsättande skulle inneburit ett för Sverige sårande misstroende, att det sålunda förstods inunder, och att Sverige altså *var skyldigt* utöfva dylika repressalier — fast än det enda giltiga fördraget ej innehöll ett ord om en sådan skyl-

[1] Se ofvan ss. 28—30 samt 38. Fructidorfördraget omtalar äfven repressalier af Sverige mot England, men ej såsom en *skyldighet*, utan blott såsom en *möjlighet*, ibid. s. 37.

dighet. Vidare framdrages äfven här frågan om Göteborg, och slutligen förklaras att direktoriet på grund af de anförda skälen ej kan bevilja kontraratifikation annat än på följande vilkor: 1) att upplagsplatsen i Göteborg i enlighet med 1784 års fördrag erhölles; 2) att den svenska regeringen bevisade, att den använde såväl de 4 millionerna som de följande subsidierna på flottan; 3) att den svenska regeringen ofördröjligen tillstälde den engelska sådana deklarationer (nämligen om repressalier), som ordagrant funnos uttryckta i det af Staël undertecknade prairialsfördraget och som voro den nödvändiga konsekvensen af §§ 2, 3 och 4 i fructidorfördraget,[1] samt 4) att Sverige formligen förbunde sig att utöfva repressalier, om restitutioner ej egde rum, och satte sig i stånd att uppfylla detta vilkor.

Den 5 germinal (25 mars) afgaf Staël sitt svar. Med styrka tillbakavisade han Lacroix' försök att — liksom förut hans egen regering velat genom ratifikationen[2] — nu genom kontraratifikationen modifiera fördraget. Detta vore »oåterkalleligen afslutadt» (irrévocablement conclu) och därför kunde intet tagas därifrån eller läggas därtill »utan att det annullerades» (sans l'annuler), och en kontraratifikation vore en »enkel akt, som man antingen måste bevilja eller vägra». Såsom bevis på, att välfärdsutskottet äfven betraktat fördraget såsom fullgiltigt, anförde han, att det genom växlarnes öfverlemnande börjat tillämpa det samma. Lika bestämdt tillbakavisades försöket att vindicera gällande kraft åt prairialsfördraget. Sverige hade vägrat att antaga den ifrågavarande punkten däraf, emedan den var liktydig med en krigsförklaring mot England, och välfärdsutskottet hade funnit sig häri. Sverige klandrades sålunda för, att det ej uppfylt en punkt, hvarpå det ej någonsin gått in. Frågan om Göteborg förklarade han kunna bli föremål för en särskild öfverläggning men ej för en kontraratifikation. Dessutom påpekade han, att 1784 års fördrag blott innehöll, att Fransmännen skulle för all framtid hafva rätt att tullfritt upplägga varor i Göteborg, men ej att Sverige skulle *gifva* dem plats härför d. v. s. blott att de hade rätt att själfva skaffa sig en sådan.[3] Lacroix fordran om

[1] »Qu'il fera immediatement à l'Angleterre les declarations textuellement exprimées dans le traité, que vous avez signé le *28* (?) prairial et qui sont la consequence nécessaire» etc. Staël fick sålunda nu ännu en gång obehag af att han undertecknat fördraget af den *19* prairial. Jämfr ofvan s. 29.

[2] Se ofvan s. 276.

[3] Konventionen af den 1 juli 1784 finnes intagen i MARTENS, *Recueil des traités* II s. 527. Den ifrågavarande artikeln däraf har följande lydelse: »Les

en redogörelse för de 4 mill. tillbakavisade han såsom stridande mot båda staternas värdighet. För öfrigt sökte han ådagalägga, att dessa millioner blott varit en välförtjänt ersättning för hvad Sverige lidit och gjort för Frankrike (förlusten af de ryska subsidierna, skyddandet af Frankrikes handel samt Sveriges nu framstälda reklamationer till England).

I sitt svar den 21 germinal (10 apr.)[1] måste Lacroix gifva Staël rätt i, att fördraget existerade oberoende af kontraratifikationen, och medgaf äfven, att frågan om Göteborg skulle få blifva föremål för en särskild not, ehuru han anmärkte, att uppskofvet med denna bestämmelses utförande berodde af engelska intriger, men han påstod nu, att Frankrike, då Sverige ej utrustat det traktatsenliga antalet fartyg och ej genom repressalier gifvit eftertryck åt sina reklamationer, långt ifrån att hafva haft någon nytta af förbundet, snarare haft skada däraf, ty det hade förledt Fransmännen till att från norden taga lifsmedel, hvilka under Svenskarnes ögon blifvit Engelsmännens byte, och han vidhöll fortfarande sin uppfattning, att äfven fructidorfördraget ålade Sverige att, i fall England var omedgörligt, skrida till repressalier. Beviset härför skulle vara, att § 4 antog, att ett krig med England kunde blifva resultatet, men att förutsätta ett resultat, menade han, vore att förpligtiga till det samma, ifall det blefve nödvändigt. Mellan de båda fördragen ville han ej erkänna någon annan skilnad än subsidiesummans ökande, och att Sverige enligt det senare skulle få $^{1}/_{10}$ af återstälda franska laster; och den modifikation, som välfärdsutskottet medgifvit angående repressalierna, förklarade han blott kunna afse den korta tid — en månad — som prairialsfördraget bestämde för inskridandet mot England. På Staëls invändning mot subsidiernas kontrollerande svarade han, att det ej kunde innebära något förnedrande vare sig för den franska regeringen eller den svenska, om den förra öfvervakade, att Frankrikes tillgångar användes till statens nytta, och om den senare inläte sig på förklaringar med sin bundsförvandt angående subsidier, som blifvit den be-

sujets de S. M. T. C. auront à perpétuité le droit d'enterposer dans le port de Gothembourg dans le lieu et avec les précautions, qui seront determinées, toutes les denrées, productions et marchandises, soit de la France, soit de ses colonies en Amérique, chargées sur les bâtiments français, . . . sans qu' à raison de leur introduction elles puissent être assujettées à aucune sorte de péage» etc. En följande artik. (VIII) upplyser, att det var i utbyte häremot, som Sverige erhöll St. Barthélemy.

[1] Smith a. a. uppger oriktigt denna handling vara af den 4 germinal.

viljade till gemensam nytta, och han åberopade såsom stöd för sin åsigt ett prejudikat från 1758, då Höpken lemnat en dylik redogörelse. Påståendet, att subsidierna gifvits såsom ersättning för de förlorade ryska, afvisade han med, att Ryssland velat köpa Sveriges träldom, och att republiken skulle anse sig förnedrad, om den jämfördes med Sveriges bittraste fiende. På grund af allt detta fordrade han traktatens fullkomliga uppfyllande nämligen: 1) att Sverige skulle utrusta hela det bestämda antalet fartyg; 2) framställa reklamationer till England samt 3) skrida till repressalier, i händelse reklamationerna blefvo fruktlösa; och nu framstäldes detta ej längre såsom vilkor för kontraratifikationen, — ty då denna ej hade någon betydelse för fructidorfördragets giltighet, ansåg Lacroix nu att hela frågan därom borde helt enkelt förfalla — utan såsom vilkor för Sveriges rätt till subsidier. Han förklarade nämligen rent ut, att direktoriet med anledning af Sveriges uraktlåtenhet att uppfylla fördragets bestämmelser nu ej kunde utbetala ytterligare subsidier (således ej häller den förfallna januarimillionen) utan t. o. m. återfordrade de redan lemnade 4 millionerna.

Ett fullständigare fiasko för den svenska regeringens franska politik kan svårligen tänkas. Först lemnades dess framställningar om en sådan utveckling af det afslutna provisoriska fördraget, att Sverige skulle erhålla ökade subsidier och det svensk-franska förbundet blifva kärnan i ett stort neutralitetsförbund, länge obesvarade; när sedan svar gafs, befans det innehålla ej ett tillmötesgående med afseende på dessa förslag, utan ett försök att under formen af en kontraratifikation till Sveriges nackdel modifiera det redan afslutna fördraget, och när den franska regeringen måste uppgifva denna ståndpunkt, sökte den i stället, under förevändning af fördragsbrott å Sveriges sida, alldeles komma ifrån den skyldighet den redan åtagit sig att gifva Sverige subsidier. Förklaringen till detta snöpliga resultat sökte Staël dels i de franska finansernas dåliga ställning, dels i stämplingar af Ryssland och dettas vänner i Frankrike,[1] men därjämte har han äfven angifvit en annan förklaringsgrund, nämligen Le Hocs rapporter från Stockholm. Första gången han mot denne framstälde en dylik beskyllning var i en depech af den 14 febr. — således under det han gick och väntade på svar från den franska

[1] Depech den 22 april.

regeringen — i hvilken depech han såsom för Sverige synnerligt skadlig omtalar Le Hocs då inlupna redogörelse för subsidiernas användning. Då denna redogörelse, såsom vi sett, just gaf den franska regeringen vapen i händerna mot Sverige, kan också orsaken till underhandlingens dåliga resultat verkligen i viss mån tillskrifvas Le Hoc, men någon förebråelse härför kan från svensk sida ej med fog göras ambassadören, ty Sparre hade ju själf lemnat honom redogörelsen, och naturligtvis kunde han ej underlåta att meddela sin regering den samma. Att Le Hoc ännu i januari 1796 sökte i så gynnsam dager som möjligt framställa förhållandena i Sverige, framgår dessutom af hvad han då skref till Lacroix med anledning af ett bref från Verninac till Rivals, hvilket råkat i hans eller den svenska regeringens händer och som innehöll de illvilligaste uttalanden om de svenska statsmännen. På det kraftigaste tog han här dessa i försvar och försäkrade, att Sverige skulle uppfylla sina förbindelser.[1] Sparre försvarade också i bref af den 11 mars Le Hoc mot Staël samt upplyste om sammanhanget med redogörelsen för subsidiernas användande. Däremot ville Sparre här skjuta skulden på Verninac och Rivals »ovärdiga» korrespondans, hvaröfver både han och hertigen voro mycket förbittrade.[2] I mars

[1] Då detta Le Hocs bref, dateradt den 2 pluviose (22 januari 1796) är synnerligt betecknande och, ehuru afsedt att utgöra ett försvar för hertigen, dock tyckes innehålla ett medgifvande, att denne sökt se sig själf till godo vid den franska underhandlingen, må här ett större utdrag därur inflyta. »Lisez donc» — skrifver Le Hoc — »je vous prie, la lettre de Verninac à Rivals, dont je joint ici l'original, et dites moi, citoyen, s'il est convenable que deux ministres républicains pensent, écrivent et raisonnent avec cet excès de bêtise et d'insolence. Quoi, les grands interêts de la France, de la Suède et de la Turquie ne fournissent à ces négociateurs qu'une calomnie stupide contre les Svedois, qu'il leur plaît à se dénoncer à leur secret tribunal! Quoi, m. de Staël, dont la probité ferait presque excuser la faiblesse, n'est qu'un fripon courtier d'autres fripons! Quoi, la France donnerait ses subsides à des gouvernements, qui vendraient tout un peuple à leur profit! Que le régent cherche à se rendre indépendant de la fortune et de la cour dans un pays, destiné plus que tous d'autres à des révolutions prochaines, qu'il ait même annoncé et non pas *notifié* le désir, si commun dans des monarchies, de recevoir le prix d'une conduite et d'une opinion raisonnable et nécessaire, je ne nierai pas ce que je crois, mais les millions, données par la France, ne seront pas perdues pour elle. Les armements promis seront faits, les engagements seront remplis, j'en jurerais par moi, citoyen, si je continuais de veiller à Stockholm, j'en jurerais encore par mon successeur lui même, quel qu'il soit, car le directoire serait trop de fois coupable, s'il ne plaçait pas au moins la probité.» Antagligen hade Rivals meddelat Verninac samma rykten, om hvilka han skrifvit till sin regering — se ofvan ss. 32 o. f. — och hade Verninac i sitt svar anspelat på dem. Den 28 prairial (16 juni 1795) hade Rivals underrättat välfärdsutskottet om, att han öppnat en korrespondans med Verninac.

[2] Redan den 26 jan. hade Sparre befalt Staël att anföra klagomål öfver Verninacs och Rivals korrespondans. Sparre synes hafva meddelat Le Hoc Staëls

ankommo emellertid depecher från Le Hoc, som föranledde Staël att med förnyad styrka återkomma till sina klagomål öfver ambassadörens berättelser. Ja han fann denna gång dessa så illvilliga mot Sverige, att han t. o. m. ansåg sig kunna framkasta den förmodan, att Le Hoc låtit köpa sig af Ryssland för att åstadkomma det svenskt-franska förbundets sprängning, och när den just nu började notväxlingen mellan honom och Lacroix ledde till det ofvan skildrade resultatet, vidhöll han därför hårdnackadt mot Sparre sin åsigt, att det var Le Hoc som förderfvat Sveriges utsigter.[1] För att kunna förstå denna sak måste vi emellertid vända vår uppmärksamhet till Stockholm.

Den 13 pluviose (2 febr.) mottog Le Hoc genom franske konsuln i Göteborg Delisle sin rappell, under det han var sysselsatt att skrifva en depech till Lacroix. Han afbröt då med förklaring, att han var en republikan lika stolt som känslig, och presenterade den 4 febr. Marivault såsom sin interimsefterträdare.[2] Emellertid inträffade omedelbart därpå en händelse, som gjorde att Le Hoc, ehuru beröfvad sin officiella karaktär, kom att på ett betydelsefullt sätt ingripa i händelserna.

Om Reuterholm genom den mecklenburgska förlofningen velat reta Katarina II, hade han visserligen till fullo lyckats, och under vintern 1795—96 hörde ryska krigsrykten till ordningen för dagen i Stockholm. Vida hällre än genom ett krig ville dock den statskloka kejsarinnan hämnas på sådant sätt, att hon gjorde slut både på den förhatliga förlofningen och det franska inflytandet i Sverige, och i början af året 1796 satte hon i detta syfte i gång ett kraftigt intrigspel. Sin chargé d'affaires i Stockholm, baron BUDBERG, tyckes hon ej hafva ansett vara rätta mannen att utföra verket, ty i januari uppträdde en schweizisk major CHRISTIN, som förut varit den beryktade franske ministern och emigrantchefen Calonnes sekreterare,

---

beskyllningar, ty den 28 ventose (18 mars) beklagade sig Le Hoc för direktoriet öfver, att Staël erhållit en vanställd framställning af hans depecher. Troligt är också, att Le Hocs fiender i de franska regeringskretsarne illa utmålat honom för Staël.

[1] Staëls depecher om ankomsten af Le Hocs nya skadliga berättelser äro af den 16 och 19 mars. Den 22 april besvarade han Sparres försvarsbref (af den 11 mars) för Le Hoc, och framställde därvid, med anledning af att Sparre omtalat att han fått läsa Le Hocs depecher, den förmodan, att denne skrifvit dubbla sådana och blott visat Sparre de för Sverige fördelaktiga.

[2] Marivault höll på att ej blifva erkänd, emedan direktoriet, som han skulle representera, försummat att gifva Sverige officiell underrättelse om sitt regeringstillträde. Genom Le Hocs mellankomst rangerades dock saken. Sparre till Staël och Marivault till Lacroix den 5 febr.

såsom hennes agent i Stockholm, och den 19 februari ankom dit en framstående rysk diplomat, general BUDBERG, på långt håll beslägtad med hennes chargé d'affaires. Han uppträdde såsom enskild person, men stod i liflig brefväxling med Katarina och hennes ministrar [1] samt ansågs från början designerad till ambassadör. Dessutom verkade ett franskt emigrantpar, grefven och grefvinnan S:t Priest, för Katarinas syften.[2] I Sverige saknades ej häller inflytelserika personer, som önskade en återgång till Gustaf III:s politik och det ryska förbundet. Den dåvarande danske ministern i Stockholm har visserligen förnekat detta, [3] men han torde på grund af Danmarks politiska ståndpunkt ej få anses fullt opartisk. Enligt general Budbergs egen uppgift gick öfversten baron Hamilton [4] hans ärenden. Marivault uppger, att adeln var ryskt sinnad af hat till revolutionen, [5] och menade härmed förmodligen det gustavianska partiet, hvars hufvudmän voro Taube och Axel v. Fersen. Att desse bibehållit sina gamla sympatier och antipatier, lider intet tvifvel, och med dem var hertig Karls egen gemål nära lierad. Också visste Marivault den 7 ventose (den 26 febr.) berätta, att hon sagt: Om man också högge henne i stycken, skulle hon alltid påstå, att giftermålet (med mecklenburgska prinsessan) ej skulle blifva utaf; och Christin var väl sedd vid hofvet, särskildt af hertiginnan och prinsessan Sofia Albertina.[6] Visserligen önskade hertigen, Reuterholm och Sparre fortgå på den väg, de inslagit, men Le Hocs rapell och kränglet med subsidierna hade dock väckt ett visst misstroende mot Frankrike.[7] Betänkligast af alt var emellertid, att den unge konungen började själf röja en afgjord motvilja mot det påtänkta giftermålet, hvilket allmänt ansågs såsom en underpant för »det franska systemets» bestånd, och detta blef just den närmaste anledningen till Le Hocs ingripande.

---

[1] Denna korrespondans finnes tryckt i *Ryska historiska sällskapets arkiv* (*Sbornik Russkago istoritjeskago obsjtjestva*). D. IX. Detta arbete citeras i det följande med orden: *R. H. S. A.*

[2] På Upsala bibliotek finnes en samling bref från grefvinnan S:t Priest till konungens gunstling Klas Fleming, som visa att hon sökte vinna honom (*Handl. t. Sveriges pol. hist.* 1792—1809).

[3] HOLM, a. a. I s. 179.

[4] Antagligen JOHN HUGO, förste stallmästare hos hertig Karls gemål. Han var kusin med Flemings mor, och Budberg kallar Fleming hans neveu. R. H. S. A. IX, s. 219.

[5] Den 23 ventose (13 mars).

[6] SCHINKEL-BERGMAN, *Bih.* I, s. 277, och Le Hocs depech den 28 ventose.

[7] Le Hoc den 4 ventose (23 febr.) och Marivault den 7 ventose.

Den 11 febr. — således redan före general Budbergs ankomst — förklarade nämligen Gustaf Adolf rent ut för sin farbroder, att han aldrig ämnade förmäla sig med den mecklenburgska prinsessan.[1] Detta blef kändt; genast visste ryktet berätta, att äfven ett omslag i politiken stod för dörren, och redan den följande dagen[2] affärdade den ryske ministern till sitt hof en extra kurir med dessa märkliga nyheter. En vecka därefter, torsdagen den 18 febr., kom en svensk, tillhörande det franska partiet, och berättade saken för Le Hoc. Den holländske ministern van Dedem, hvilken var på besök hos denne, omtalade då, att han föregående afton mottagit en biljett — den var skrifven af en hofdam (femme de la cour) — innehållande: »konungens förlofning är bruten, man kastar sig i Rysslands armar.»

Uppskrämda häraf ansågo både Marivault och Le Hoc bäst, att den sistnämde under en dylik kris åter öfvertog ambassadörsskapet, och Le Hoc skyndade genast till Sparre.

»Herr kansler», utropade han, »jag är ej mer något för Frankrike. Har jag här något att säga?»

»Ni är», svarade Sparre, »Frankrikes ambassadör. Ni har annoncerat er rappell, men så länge ni ej haft afskedsaudiens hos konungen, är er karaktär hvad oss angår den samma.»

»Välan då», inföll Le Hoc, »för mitt fädernesland i egenskap af fransk medborgare, för Sverige i egenskap af ambassadör, efter som ni vill det, så — det kan hända att jag får lägga mitt hufvud på schavotten, för att jag för ett ögonblick usurperar funktioner, som jag ej längre har kvar — men i alla fall, jag frågar er i republikens namn, om Gustafs förlofning är uppslagen och om alla våra fördrag äro brutna.»

Sparre erkände, att äfven han på omvägar hört ett sådant rykte, och att Budberg expedierat kuriren, men han bedyrade vid sin heder, att han ej blifvit rådfrågad angående hela denna affär.[3]

---

[1] ADLERBETH, a. a. II, s. 295.

[2] Denna liksom de följande tidsbestämningarna rörande denna kris äro hemtade ur Marivaults och Le Hocs depecher den 30 pluviose (19 febr.) samt 4, 7 och 8 ventose.

[3] Ordalagen af Sparres föga diplomatiska svar voro enligt Le Hocs depech den 4 ventose (23 febr.), hvarest hela detta samtal ordagrant berättas, följande: »M. l'Ambassadeur, j'ai appris cette étonnante nouvelle hier par des vois indirectes, mais que je crois assez sures pour en être alarmé. Je vous proteste sur mon honneur, que je n'ai été ni instruit, ni consulté. Tout ce qui a concerné ce mariage m'est étrange, je ne l'ai appris dans le temps que par les autres, comme j'en apprends aujourdhui la rupture.» Därefter om Budbergs kurir.

Le Hoc begärde då, att Sparre skulle underrätta hertigen om ryktet, så att denne finge antingen dementera det eller bekräfta dess sanning, och fordrade att få denna förklaring före kl. 10 f. m. följande dagen, som var kurirdag för de utländska ministrarne, så att densamma då genast kunde afsändas till den franska regeringen och de makter, som med Frankrike bevarade en vänskaplig förbindelse. Sparre lofvade att efterkomma hans begäran och skyndade till hertigen. Under dagens lopp spridde sig den stora nyheten bland diplomaterne och Le Hoc ansattes med frågor och utläggningar. Enligt sin egen utsago förhöll han sig emellertid lugn och låtsade sig ej sätta tro till ryktet. När Sparre kom till hertigen, visade denne den häftigaste förbittring öfver ryktet, förklarade, att han betraktade hvarje kränkning af fördraget med Frankrike såsom en skändlighet, och att han förtjänade, att den franske ambassadören och hvarje hederlig karl »spottade honom i ansigtet», om han ens tänkte på en dylik nedrighet. Äfven Reuterholm var förbittrad, men for också ut mot ambassadörens lättrogenhet. Slutligen bestämde man sig för, att Sparre skulle få skrifva ett cirkulär till de svenska sändebuden vid främmande hof, innehållande en kraftig vederläggning af ryktet. »*Jag* hade rekommenderat denna åtgärd», berättar Le Hoc,[1] och tillägger vidare: »jag band därigenom hertigen-regenten och konungen själf medelst så starkt uttalade trohetsförsäkringar, att det skulle varit att afstå från all klokhet att rygga tillbaka.» Men han gjorde i själfva verket ännu mer. Han förmådde Sparre att på morgonen den 19 febr. afsända cirkuläret, innan hertigen ännu hunnit teckna sitt godkännande på konceptet därtill, och innan konungen, till hvilken detta blifvit öfverlemnadt, återgifvit det.[2] När Sparre sedan under en bal och supé på slottet bad konungen att återfå papperet, svarade denne ej ett ord. Sparre blef då med skäl mycket orolig, så mycket mer, som äfven hertigen och Reuterholm visade sig förbehållsamma. I sin nöd begaf han sig på aftonen måndagen den 22 febr. till konungen för att göra ytterligare ett försök att

[1] Depech den 8 ventose (27 febr.). Denna liksom Le Hocs öfriga depecher under hans improviserade ambassadörsskap sändes ej till Lacroix, utan direkt till direktoriet.

[2] »On avait approuvé la circulaire,» skrifver Le Hoc i nyss anförda depech, »et *nous* (d. v. s. Sparre och Le Hoc) n'avions pas perdu un moment pour son expédition.» Sedan han därpå skildrat Sparres oro, fortfar han: »La dépèche était partie et le roi en avait la minute en poche; l'approuvé du régent n'y était pas.»

återfå sitt koncept, och nu lofvade omsider konungen, att han följande dag skulle få det. Då blef det också honom tillstäldt,[1] och nu skyndade Sparre till hertigen för att få dennes påskrift. Han träffade honom i ett kabinett bredvid ett öppet rum, hvarest Reuterholm befann sig. »Men hvarför», svarade hertigen på hans begäran, »hvarför ansätta mig i detta ögonblick?»

»Ers Kungl. Höghet», svarade Sparre, »jag dinerade i går hos franske ambassadören tillsammans med åtskilliga ministrar, och jag hörde därunder flere tvifvel uttalas. Jag lofvade då herr Le Hoc att visa honom denna depech. Ni ser, att eder befallning om expeditionen är nödvändig för mig.» »Välan», utropade hertigen, gick därefter till ett skrifställ, som ej kunde ses af Reuterholm, och skref på papperet »Bon à expédier.» [2]

Att Sparre vid cirkulärets författande handlade i god tro, har han själf bedyrat [3], och man har ej skäl att tvifla därpå, men hvad som svårligen kan försvaras är, att han, på sätt vi sett, lät Le Hoc inblanda sig i denna rent svenska angelägenhet. Hans ifver för det franska systemet och svaghet för ambassadören skulle emellertid förleda honom äfven till ytterligare indiskretioner.

Samma dag som Sparre erhöll hertigens påskrift råkade han Reuterholm ensam och frågade hvad alt detta betydde. Då utsträckte Reuterholm sina armar med en nästan konvulsivisk rörelse och utropade: »Jag svär vid himmelen, vid helvetet, vid alt det heligaste, att jag ej har någon del däri. Jag skall dö, jag

[1] I Sparres journal förekommer en framställning af förloppet, som så till vida afviker, att det här uppges, att konungen blott hade konceptet hos sig öfver natten mellan den 19 och 20 febr. och återställde det följande dagen, men då Le Hocs berättelse är skrifven den 27 febr. samma år och Sparres först efter några års förlopp, synes den förra ega bättre vitsord. För öfrigt bekräfta de båda berättelserna hvarandra.

[2] Cirkuläret, som var dateradt den 19 febr. och hvars utsändande väckte mycket uppseende inom den diplomatiska verlden, har Sparre af misstag refererat under den 19 *januari* i sin journal. Af hans däri gjorda anmärkning: »att detta koncepts lydelse enlig är med Hans K. Höghet Hertigens egen befallning, visar dess egenhändiga påskrift.» liksom af hans anteckning under den 14 juni s. å. i journalen om denna påskrift: »därmed var och blir min säkerhet därvid i förvar.» framgår, huru ifrig han varit att få påskriften.

[3] Det heter på sist anförda ställe i hans journal: »Då det (cirkuläret) skrefs, stodo vi i full negociation med Frankrike om soutiens väntande mot den makt i östern, som syntes hota oss. Cirkuläret ansågs altså nödigt att tranquillisera franske ambassadören härstädes inquiet öfver de ombrager han fått anledning fatta af Budbergska här yppade menéerna . . . Hos hertigen lemnades jag i full okunnighet om hvad sig emellan honom, K. M., och H. E. Reuterholm i denna väg tilldrog. Skref alltså mitt cirkulär i full god tro och med full öfvertygelse, att alt hvad jag skref var sant.»

är förtviflad, nej jag kan ej säga er något, nej jag kan det ej; inom 6 dagar skall ni få veta alt, men vänta er förskräckliga och gräsliga saker!» Hvad Reuterholm menade var tydligen konungens fortfarande obenägenhet för det mecklenburgska giftermålet. Onekligen vållades häraf en högst pinsam situation ej minst för Reuterholm. Efter cirkulärnoten måste en återgång blifva i högsta grad komprometterande. Med giftermålet ansågs det franska förbundet stå eller falla, och detta förbund syntes vara Sveriges enda hjälp mot Katarina, hvars förbittring särskildt mot Reuterholm nu var större än någonsin. Af största vigt var då att under denna ovisshet det förtroende, som cirkulärnoten skulle ingifva de franska statsmännen, ej åter rubbades; men icke dess mindre *omtalade Sparre själf för Le Hoc Reuterholms yttrande.*[1] hvilket naturligtvis var i högsta grad egnadt att väcka misstankar. Följden blef också, att Le Hoc ansåg sig bedragen, och han styrktes häri ytterligare af ryktena om en systemförändring i Sveriges yttre politik, hvilka fortfarande cirkulerade bland de främmande ministrarne i Stockholm. I samråd med Marivault beslöt han sig då för en ny kraftåtgärd, nämligen att begära en audiens hos hertigen för att af denne personligen utverka en försäkran om, att det svenskt-franska förbundet skulle obrottsligt blifva hållet vid makt. Enligt Le Hoc ämnade hertigen först bevilja hans anhållan, men hindrades af Reuterholm, som stött sig därpå.[2] Visst är, att Sparre den 26 febr. fick gifva Le Hoc ett muntligt afslag, motiveradt därmed, att en ny försäkran efter cirkuläret vore onödig och sårande för Sveriges ära; att det ej var brukligt att statschefen direkt kommunicerade med främmande ministrar, samt att Le Hoc för öfrigt ej längre var ambassadör.[3] Sparre nöjde sig emellertid ej med att uträtta detta uppdrag, utan berättade äfven för Le Hoc, att hertigen med anledning af hans begäran utropat: »Men tänker då ambassadören rycka af mig min hemlighet?» Häraf slöt Le Hoc helt naturligt, att den svenska regeringen hade något att dölja, som ej var likgiltigt för Frankrike, och att detta t. o. m. vore något värre än blott förlofningens brytande.[4] Orolig och uppretad

[1] Detta framgår redan däraf, att Le Hoc i sin depech den 8 ventose kunde inberätta »cette horrible confidence» för direktoriet. Som Sparre *ensam* bevittnade Reuterholms utbrott, kan nämligen ingen annan än han hafva varit sagesmannen. Marivault säger det dessutom uttryckligt i sin depech af den 7 ventose

[2] Le Hoc till direktoriet den 8 ventose (27 febr.).

[3] Sparre till Staël den 27 febr.

[4] Le Hocs ofvan anförda depech.

skref han till hertigen ett bref med klagomål öfver sin behandling; hvarpå erhöll han visserligen ett i nådiga ordalag affattadt svar med försäkringar om hertigens fortfarande förtroende, men någon audiens blef ej af. Sparre var emellertid förtviflad, ansåg sig bedragen och misstänkte allt. För att öfvertyga Le Hoc om sin ärlighet gjorde han med sin fru denne en formlig visit i hans loge på operan, och dessutom omtalade han för honom, att den redogörelse, som i hans (Sparres) namn nu afgick till Staël om audiensaffären, egentligen var författad af Reuterholm, hvarjämte han lät honom läsa denna handling. Le Hoc blef härigenom i tillfälle att till den svenska regeringens däri framställda försäkringar om förbundstrohet mot Frankrike, för så vidt detta uppfylde sina förbindelser, foga den föga smickrande kommentarien: »Se där intresset för 1 million».[1]

De nu skildrade händelserna — hvad Marivault kallade svenska hofvets oerhörda förräderi — syntes Le Hoc och Marivault så vigtiga, att de läto ambassadsekreteraren Comps resa hem till Paris för att till den franska regeringen öfverbringa deras redogörelser för förloppet, och det var just dessa redogörelser, som framkallade Staëls nya klagomål öfver Le Hoc.[2] Vi böra då tillse, huruvida Le Hocs berättelser verkligen haft någon del i den brist på tillmötesgående, som den franska regeringen onekligen visade i den ofvan omtalade underhandlingen med Staël,[3] och härvid må då till en början anmärkas, att tidsföljden ej utgör något hinder härför, ty Comps anlände till Paris *strax, innan Lacroix afgaf sin första not (af den 28 ventose, 18 mars)*. Att döma af ett yttrande i det bref, som Lacroix tillskref Marivault med anledning af Comps beskickning — det är dateradt samma dag som hans ofvannämda not — borde man emellertid nekande besvara frågan. »Ni förstår», heter det här, »att på 500 lieus afstånd, i en republikansk atmosfär, hvarest man genom alla porer insuper energi och orubblig sinnesfasthet, förlora köpta eller förförda kvinnors yttranden och korruptionens krokiga manövrer mycket af sin betydelse.

[1] Le Hocs ofvan anförda depech.

[2] I franska utr.-min:s ark. finnes ett bref från Marivault om Comps beskickning, dateradt den 7 pluviose (27 januari), men att detta är en felskrifning, ses dels af innehållet af hans och Le Hocs bref af den 4, 7 och 8 ventose, dels däraf att Marivaults bref af den 4 ventose (23 febr.) bär nummern: 7, då det förstnämnda brefvet om Comps beskickning bär nummern: 8. Jmfr. ofvan s. 291 f.

[3] Se ofvan ss. 286—90.

Också hafva de detaljer, som meddelats i de ofvan citerade aktstyckena,[1] icke synts böra förändra något i direktoriets beslut», och detta, meddelar Lacroix Marivault, bestod i att af alla krafter söka bevara alliansen med Sverige, men tillse, att detta strängt iakttog sina förbindelser. Fortsättningen af brefvet väcker dock en viss misstanke om, att den stolta förklaringen om direktoriets likgiltighet för intrigspelet vid det svenska hofvet egentligen blott var ett offer åt den republikanska frasen, och att sändebudens berättelser i själfva verket gjort ett ganska djupt intryck. »Om», tillägger nämligen Lacroix, »uppskofvet med millionens utbetalande, som förorsakats af Sveriges uppskof med traktatens utförande, kunnat komma den svenska styrelsen att vackla mellan gamla vänner och en nödvändig fiende, synes det bevisadt, att densamma är till salu åt den mestbjudande[2] och *att det är svårt att bygga något på dess mest heliga försäkringar*». Med afseende på giftermålsfrågan förklarade ministern att den vore likgiltig, blott icke konungen gifte sig med en rysk prinsessa, ty detta skulle tydligt innebära, att han blefve rysk vasall och beredde sitt folk Polens öde.[3]

Då den misstro mot de svenska statsmännen, som framlyser i dessa yttranden, ej kan hafva varit fördelaktig för underhandlingen mellan Lacroix och Staël, torde sålunda den sistnämde i viss mån haft rätt i sitt påstående, att de ifrågavarande rapporterna från Le Hoc (och Marivault) försvårat hans uppgift, men äfven denna gång synes den egentliga skulden ej böra tillskrifvas Le Hoc utan Sparre, som själf framkallade eller gaf näring åt Le Hocs misstankar. Då denne en gång fattat sådana, var det naturligtvis hans pligt att meddela dem till sin regering. Huruvida begär att göra sig vigtig och önskan att återfå sin plats haft någon del i Le Hocs ingripande, må lemnas därhän.

---

[1] I brefvets början citeras: Marivaults depecher af den 4 och 7 ventose, Le Hocs af den 8 samt cirkulärnoten, som Staël meddelat.

[2] Alldeles detta resonemang förekommer i Marivaults depech den 7 ventose.

[3] För öfrigt fick Marivault en lätt skrapa för att han trädt till baka för Le Hoc: »Le directoire voit dans la réserve que vous vous êtes imposée un excès de modestie dont vous deviez la sacrifice à vos devoirs, mais qui reclam[illegible] obtient de sa part la plus entière indulgence». Om Le Hoc skref [illegible] att direktoriet i hans uppträdande »ne voit qu'une demarche in[illegible] pardonne à l'excès de son zèle», men dessa ord äro utstrukna [illegible] Marivault sedan den 28 ventose (18 mars) såsom skäl till att [illegible] fortfor med sin korrespondans med direktorium uppgaf, att [illegible] kunde skaffa sig sådana underrättelser som Le Hoc, fick Mari[illegible] skrapa härför (den 24 germ. 13 apr.)

Uppenbart grundlös är åtminstone *den* af Staëls insinuationer, att han skulle varit köpt af Ryssland. Le Hocs och Marivaults depecher lemna intet tvifvel om, att den förre var en varm vän af det svenska förbundet och att hans ingripande hade till mål just att korsa de ryska stämplingarna.

En annan fråga är den, om Le Hoc genom sitt ingripande verkligen då hindrade en systemförändring inom den svenska politiken. Både han och Marivault försäkrade upprepade gånger i sina depecher, att detta var den allmänna meningen i Stockholm, och den förre citerar särskildt såsom bevis på hvad han uträttat ett yttrande af hertiginnan: »Den franske ambassadören hade ej gifvit tid att andas».[1] Egendomligt är, att samma dag audiensfrågan afhandlades med Le Hoc, eller den 26 febr. fick Sparre skrifva till Staël, att denne senast i medlet af april skulle lemna Paris, och ehuru han befaldes uppgifva, att han blott reste bort på några veckor och i egna angelägenheter, var meningen härmed dock hans rappellerande. Möjligen kan denna åtgärd blott hafva berott därpå, att man ej ansåg passande, att Sverige hade en ambassadör i Paris, då Frankrike återkallat sin från Stockholm, men egnad att stärka vänskapen med Frankrike var den dock ej. Samtidigt togs emellertid äfven ett steg i franskvänlig riktning, i det Christin uppmanades att lemna Sverige.[2] Förhållandet var troligen det, att både hertigen och Reuterholm kände ställningen osäker samt vacklade mellan stridiga inflytelser, och då kan visserligen Le Hocs uppträdande hafva utöfvat ett visst inflytande. Säkert är, att, då Christin sista dagarna af febr. eller första af mars trugade sig till tvänne samtal med hertigen och ett med Reuterholm samt därunder sökte vinna dem för ett närmande till Ryssland, blef han nu ytterst sträft afvisad.[3] Kort därefter måste han på grund af förnyade tillsägelser lemna Sverige.[4]

Hvarpå nu detta prononcerade uppträdande af hertigen och favoriten än må hafva berott, så framkallade det en kris,

---

[1] Depech af den 6 ventose.

[2] Sparre till Stael den 27 febr.

[3] Sparres utförliga berättelse till Stedingk den 14 mars. SCHINKEL-BERGMAN. *Bih.* I ss. 277 o. f.

[4] General Budberg uppgaf den $\frac{21 \text{ mars}}{1 \text{ apr.}}$, att Christin för en vecka sedan afrest på hertigens befallning *R. H. S. A.*, IX. s. 225. Marivault berättade den 5 germ. (25 mars), att både Sparre ock hertigen gifvit honom en dylik tillsägelse, och den 12 germ., att Christin rest den 29 mars.

som omsider bragte klarhet i förmyndarestyrelsens vacklande och osäkra utrikespolitik.

Vid mottagandet af Budbergs rapport af den 12 febr. skall Katarina hafva blifvit mycket belåten, men också så mycket mera förbittrad öfver den desavouering, som gafs genom cirkuläret af den 19 febr.[1] Christins behandling och framför alt de retsamma utfall mot henne personligen, som Reuterholm inför denne med vanlig brist på själfbeherskning tillåtit sig,[2] rågade måttet af hennes vrede, och hon började nu, denna gång som det vill synas på fullt allvar, rusta sig till krig. Efter medlet af mars månad kom från Stedingk den ena oroande underrättelsen efter den andra om ryska mobiliseringar och om utsigten af ett omedelbart fredsbrott.[3] Att Sverige var ytterst dåligt rustadt att med egna krafter möta en dylik fara, låg i öppen dag. Försvarsanstalterna voro otillräckliga, de offentliga kassorna tomma, och just i dessa dagar (den 17 mars) inkommo dessutom riksgäldsfullmäktige med begäran om uppgörelse af den skuld, hvari statsverket råkat till riksgäldskontoret genom trånglet med de holländska växlarna (utom den obetalade halfva summan — 2 millioner l. — för hvars gäldande ännu ingen anstalt träffats, räntor och protestkostnader). Under sådana förhållanden kunde man vänta, att regeringen skulle vändt sig till sin bundsförvandt, Frankrike, med begäran om kraftig och skyndsam hjälp ej blott i penningar utan äfven i trupper. De 2 koncept från Sparre till Staël, som finnas från denna kritiska tidpunkt, det ena af den 25 mars, det andra af den 1 april, beröra emellertid egentligen blott den finansiella frågan. I det förra meddelas fullmäktiges fordran och yrkas med anledning däraf på en skyndsam och fullständig rangering af växelaffären, i det senare omtalas väl, att hotande underrättelser ankommit från Ryssland, men den slutsats, som däraf drages är blott, att den resterande januarimillionen måtte ofördröjligen utbetalas samt att Sverige borde

[1] Le Hoc den 12 germ. jämfr ofvan ss. 294 o. f.

[2] Huru hans speglosa, att »den stora Katarina visat sig mycket liten» upptogs, visar följande yttrande i ett hennes bref till Budberg d. $^{6}/_{17}$ mars): »Pour le Jakobin Reuterholm il en a bien menti, car je ne suis ni grande, ni petite, mais de moyenne taille» *R. H. S. A.* IX, s. 217. Jämfr ock SCHINKEL-BERGMAN, *Bih.* I, ss. 302 o. f.

[3] I sist a. a. s. 289 o. f. meddelas en af dessa rapporter dat. den 22 mars (jmfr ock s. 291). Redan den 3 germ. (23 mars) visste emellertid Marivault omtala, att då en depech från Stedingk af detta innehåll hunnit fram till Stockholm.

förskottsvis utfå den million, som skulle förfalla till betalning den 1 juli. Härom säger sig Sparre hafva prevenerat Le Hoc, som lofvat sin medverkan, och härpå fick nu äfven Staël order att yrka. Både Marivault och Le Hoc, hvilken sistnämde, ehuru hans afskedsaudiens redan blifvit utsatt, beslöt att i anseende till den inträffade krisen uppskjuta sin afresa, skrefvo också till sin regering och uppmanade på det bevekligaste att låta Sverige utfå sina fordringar, att ej öfvergifva det i farans stund samt att påskynda sändandet af en ny ambassadör, emedan en dylik under dessa kritiska tider var högeligen af nöden.[1] Och äfven Staël utförde med ifver sitt uppdrag. I noter till Lacroix af den 21 och 29 apr. samt 6 maj omtalade han Sveriges trångmål samt yrkade på växlarnas och januarimillionens betalande samt förskottet af julimillionen, och han sökte äfven intressera tvänne af direktorerna, Carnot och Rewbell, för Sveriges sak.[2]

Dessa framställningar blefvo ej alldeles ogehörda. Lacroix svarade Marivault den 12 floréal (1 maj), att Sveriges belägenhet verkligen var svår, och att han skulle tala vid direktorerna om nödvändigheten att ej öfvergifva det. Hvad Sverige borde göra ansåg han vara att söka utfå de turkiska subsidierna, förmå Porten till en diversion samt Danmark och Preussen att blifva bundsförvandter eller medlare. Själf ägnade han också, enligt hvad han den 15 floréal meddelade Staël, underhandlingar med dessa makter [illegible] Sveriges förmån. Carnot lofvade Staël, att, om Sverige anfölles, skulle det få hjälp, samt att direktoriet skulle allvarligt sysselsätta sig med dess angelägenheter, och äfven Rewbell uttalade sig i samma riktning. Ett annat bevis för att direktoriet [illegible] på förbindelsen med Sverige, [illegible] den instruktion, som just i dessa dagar (den 13 floréal) [illegible] för general [illegible] [illegible] eröfrare, hvilken direktoriet [illegible] till Le Hocs efterträdare — en [illegible] Sverige.[3] Det heter i denna handling, att [illegible] Ryssland och Österrike mer än någonsin [illegible] Richelieus politik, som [illegible] Europas jämvigt genom kloka allianser, [illegible] det svenska förbundet.

[1] [illegible] (3 mars och 2 och 5 april).

[2] Staël [illegible] med direktorerna omtalas i en depesch [illegible].

[3] [illegible] Lacroix underrättar Staël om hans utnämning [illegible] sin regering denna nyhet.

Sin uppfattning af fructidorfördraget uppgaf dock ej den franska regeringen, och lät sålunda ej ens krigsfaran förmå sig att utbetala de svenska subsidierna, något som i själfva verket från dess sida var en ganska naturlig försigtighetsåtgärd, ty omedelbart innan Marivault framstält sina yrkanden om hjälp för Sverige, hade han, äfven denna gång åtminstone delvis iföljd af Sparres indiskretioner, måst inberätta, att det ingalunda var omöjligt, att den svenska regeringen försonade sig med Ryssland och öfvergaf det franska förbundet.[1] Den 13 april hade Staël besvarat den not af Lacroix (af den 10 april) hvari denne förnekat all skyldighet för Frankrike att betala ytterligare subsidier samt t. o. m. återfordrat de redan gifna.[2] Staël tog här fasta på ministerns erkännande af fördragets giltighet, förklarade, att man med detta i hand kunde tillvita väl Frankrike, men ej Sverige fördragsbrott, samt besvarade hotelsen om de 4 mill. med att hänvisa på § 8 i fördraget, hvilken omtalade subsidierna i sammanhang med Sveriges *föregående* rustningar. I sitt svar af den 4 floréal (23 apr.) vidhöll emellertid Lacroix sina gamla påståenden, att Sverige genom att ej uppfylla bestämmelserna om flottans utrustning förverkat sin rätt till ytterligare subsidier, samt förklarade, att det vore stridande mot Frankrikes principer och Sveriges ära att gifva det senare landet en ren skänk af 10 millioner. Tillika vägrade han uttryckligt att lemna någon kontraratifikation på pergament, på den grund att fördraget såsom hemligt ej vore underkastadt ratifikation samt att det var den lagstiftande kårens ej direktoriets sak att gifva ratifikationer. Den 20 floreal (9 maj) svarade han slutligen på Staëls med anledning af krigsfaran framstälda yrkanden om januari- och julimillionen, att direktoriet redan meddelat sitt beslut: inga penningar före vilkorens uppfyllande. Samma ståndpunkt vidhölls också af Lacroix i hans ofvan anförda bref till Marivault, af Carnot under hans samtal med Staël samt af

[1] Marivaults depech af den 3 germinal (23 mars) hvari han först omtalade krigsfaran. Jämfr ofvan s. 301 n. 3. Han omtalar här, att enligt någras berättelse Reuterholm för att få behålla makten ämnade gifva efter för Ryssland och bryta det franska förbundet, om hvilket andar, som han frambesvurit, yttrat sig e[illegible] aktigt. Dessutom omtalar han, att Sparre »i dag» varit hos Le Hoc [illegible] trott denne, att han var mycket orolig och att hvarken hertigen ell[illegible] sedan några dagar talade vid honom. Sparre tänkte därför på [illegible] men Le Hoc hade rådt honom att stå kvar och afvakta ett [illegible] beslöte något, som strede mot hans åsigter, då han med kraft [illegible]

[2] Se ofvan ss. 289 o. f.

direktoriet i instruktionen för Pichegru.[1] Däremot kom det verkligen till en uppgörelse om de holländska växlarne, dock som det vill synas ej alldeles utan förlust för Sverige.[2]

Innan svar på de nu omtalade framställningarna till Frankrike hann anlända till Stockholm, hade emellertid det, som Marivault den 23 mars befarade, inträffat: det hittills följda politiska systemet hade öfvergifvits och den svenska styrelsen hade »kastat sig i Rysslands armar». Ja anledningar finnas t. o. m., att antaga, det Reuterholm börjat tänka härpå, redan då han lät Sparre skrifva de ofvan omtalade brefven af den 25 mars och 1 april, och är detta antagande riktigt, då kan man knappast värja sig för misstanken, att afsigten med yrkandet på julimillionens förskotterande var att söka utfå denna million, innan omslaget i Sveriges politik blefve kändt i Paris och därmed naturligtvis all utsigt till ytterligare franska subsidier afskuren. I alla händelser blir då förklarligt, hvarför i Sparres bref ej begäres annan hjälp än finansiell.

Vi skola nu redogöra för, huru det stora omslaget i hertigens d. v. s. Reuterholms yttre politik kom till stånd och angifva de skäl, som tala för, att begynnelsen härtill bör sättas så tidigt som i slutet af mars. Den källa som vi härvid följa är förnämligast Sparres journal, jämförd med general Budbergs depecher.

Ungefär vid samma tid, som Reuterholm och Christin haft sitt samtal — antagligen något senare — förestälde den engelske ministern i Stockholm, Arbuthnot, Sparre, att Reuterholms aflägsnande från styrelsen vore enda medlet att undvika ett ryskt krig. Sparre svarade afvisande och ville till en början ej omtala saken för hertigen och Reuterholm, men då kort därefter konun-

[1] I brefvet till Marivault heter det, att Sverige ej bort begära, det Frankrike under ett exempellöst krig skulle fortsätta den gamla monarkiens slöseri; Carnot yttrade, att Sverige ej uppfylt fördragets stadgande angående vägrad restitution af tagna laster, och i instruktionen upprepas äfven påståendet om Sveriges *skyldighet* till repressalier, ogillas, att det ville gifva bestämmelserna om subsidierna retroaktiv verkan, samt ges order åt ambassadören att yrka på fördragets noggranna iakttagande.

[2] Den 31 mars fingo riksgäldsfullmäktige underrättelse från Holland, att $^1/_3$ betalts af den andra hittills ouppgjorda hälften af växlarna; den 11 juli meddelades dem, att återstoden betalts i växlar och holländska regeringens promesser, men den 29 september ankom till dem underrättelse, att dessa promesser blott till $^1/_4$ inlösts med klingande mynt, och att för det öfriga gifvits pappersmynt, som gick med 7 à 8 % förlust. De beslöto då att för denna förlust hålla sig till regeringen. För räntor och protestkostnader synes ingen ersättning gifvits; också hade de redan den 11 juli beslutit att härför (45,235 R.) kräfva statskontoret. *Riksgäldsfullm:s prot.*

gens lärare chevalier de Surmain tillät sig en framställning i samma syfte till konungen själf, och denne underrättade hertigen och Reuterholm härom, inberättade Sparre Engelsmannens tilltag. Samtidigt började ryktena om det omedelbart förestående fredsbrottet ankomma, och general Budberg iakttog en hotande hållning. Förbittrad öfver att audiens hos konungen vägrats honom, höll han sig instängd, ville ej mottaga besök af någon svensk och tillbakavisade de försök, som gjordes att af honom erhålla upplysningar om kejsarinnans afsigter. Genom alla dessa omständigheter bröts Reuterholms mod, och han såg slutligen ej någon annan utväg än att falla undan för den storm, han så öfvermodigt uppväckt. Får man tro Sparres framställning, bör begynnelsen till detta märkliga omslag förläggas till natten mellan den 23 och 24 mars, och utgör den biljett, som Reuterholm tidigt på morgonen den senare dagen skref, till Sparre, det första yttre tecknet däraf.[1] I denna biljett omtalar Reuterholm, att tanken på Ryssarnes omedelbart förestående infall i Finland hållit honom vaken större delen af natten, och att han därunder omsider fått några idéer, som han trodde »infallibelt skola hindra blodsutgjutelse». Men dessa idéer de bestodo enligt Sparre just i att söka åstadkomma en uppgörelse med general Budberg. Han ville nämligen låta en ung ryttmästare Stockenström tränga sig in hos denne för att utforska, om ej generalen hade uppdrag att träffa någon öfverenskommelse. Reuterholm lät genom Sparre meddela hertigen sin idé, och denne gillade den, men valde till sändebud i stället för Stockenström baron H. VON ESSEN. Denne blef verkligen mottagen af Budberg bland annat därför att han varit en af Gustaf III:s vänner,[2] och mellan dem började nu en underhandling om vilkoren för en förlikning.

Härvid kom konungens obenägenhet för det mecklenburgska giftermålet Reuterholm väl till pass. Gustaf Adolf synes visserligen ej haft lust att böja sig för Ryssland; sedan han fått läsa Stedingks krigiska rapporter, skall han hafva utropat: »Välan, vi skola slåss»! Och då hertigen beklagade, att *hans* pligter som riksföreståndare hindrade honom att själf taga befälet i kriget, skall konungen hafva yttrat: »Jag skall gå själf»![3] Men från förlofningen ville han fortfarande frigöra sig, och den 2

[1] Tryckt hos SCHINKEL-BERGMAN, III, s. 180.
[2] Budberg till Katarina den $^{5}/_{16}$ apr. R. H. S. A., IX, s. 227.
[3] Le Hoc till Direktoriet den 12 germinal (1 apr.)

apr. lät man honom nu i en högtidlig konselj förklara, att hans bestämda önskan var, att giftermålet uppskötes.[1] Redan dagen förut hade Sparre fått skrifva till Stedingk, att denne genom att underrätta kejsarinnan om uppskofvet med giftermålet skulle söka förekomma kriget; den 3 apr. fick han meddela honom, att uppskofvet skulle sträcka sig till minderårighetens slut, och den 19 apr. måste han aflåta en cirkulärnot till de svenska beskickningarna om denna sak; d. v. s. själf dementera sitt cirkulär af den 19 febr.[2]

Med afseende på de underhandlingar, som nu följde dels i Stockholm mellan Essen och Budberg under medverkan af grefvinnan St. Priest, dels i Petersburg genom Stedingk, behöfva vi ej ingå i detaljer, då de redan förut äro kända.[3] Anmärkas må här blott, att hvad som vållade de största svårigheterna var, att kejsarinnan länge fordrade Reuterholms aflägsnande samt ej nöjde sig med det mecklenburgska giftermålets uppskjutande, utan yrkade på dess fullständiga brytande för att sålunda bana vägen för Gustaf Adolfs och Alexandras förening. För att öfvervinna det förstnämda hindret fann Essen t. o. m. nödigt att råda Reuterholm att under förevändning af sin helsas vårdande lemna ej blott affärerna utan också landet,[4] men slutligen lät dock Katarina förmå sig att bevilja favoriten sin förlåtelse.[5] Uppskofvet med giftermålet tillkännagafs för kejsarinnan äfven i ett bref från hertigen själf den 16 apr.,[6] men hon var så föga nöjd därmed, att hon ej ens ville besvara brefvet.[7] Den 22 apr. aflät emellertid äfven konungen till henne ett bref,[8] och ehuru hon fann det samma »utstuderadt obestämdt och saknade den karaktär af öppenhet, som ensamt kan vinna förtroende», besvarade hon dock nu den $\frac{25 \text{ april}}{6 \text{ maj}}$ både hertigens och konungens bref.[9] Först sedan både Stedingk och hertigen ut-

[1] Se protokollet härom i CRUSENSTOLPES *Portfeuille*, III, s. 111.
[2] Journalen.
[3] Se härom BÆHRENDTZ a. a. II, ss. 48 o. f., SCHINKEL-BERGMAN, III, ss. 182 o. f. samt 405 och *Bih.* I, ss. 297 o. f.
[4] Sparres journal noten under den 24 mars och Budbergs bref till Zuboff den $^{11}/_{22}$ apr. R. H. S. A. IX, s. 238.
[5] »Je consens à la vérité à pardonner au baron de Reuterholm l'indécence et l'éclat de ses indiscrétions à mon égard» Katarina till Budberg den $^{18}/_{29}$ apr. a. a. s. 246.
[6] Tryckt a. a. ss. 229 o. f.
[7] Katarina till Budberg $^{18}/_{29}$ a. a. ss. 240—7.
[8] Tryckt a. a. s. 236—7.
[9] Sitt beslut härom meddelade hon Budberg s. d. a. a. s. 253. Hennes bref till hertigen och konungen äro tryckta i SCHINKEL-BERGMAN, *Bih.* I, ss. 317 o. f.

tryckligt tillkännagifvit för henne, att förlofningen var oåterkalleligen bruten, [1] kunde dock den ryska krigsfaran verkligen anses besvuren.

Hvad som däremot ej vållade några svårigheter var Katarinas, visserligen från hennes sida lika bestämda, fordran, att Sveriges förbund med Frankrike skulle brytas. Detta lofvade nämligen hertigen redan i sitt ofvan omtalade bref af den 16 april att efterkomma. [2] Omedelbart därefter se vi honom också i full fart med att lösgöra sig från det franska förbundet och alt hvad däraf följde.

Den 23 april afreste omsider Le Hoc från Stockholm, sedan han 2 dagar förut haft afskedsaudiens hos hertigen. Tack vare Sparre misstänkte han det omslag, som under den närmast föregående tiden egt rum i den svenska politiken, [3] och hertigens besvärade hållning under mötet styrkte honom däri. Hertigen beklagade sig därvid öfver uppskofvet med kontraratifikationen; [4] Le Hoc svarade, att han ej haft något att göra med denna underhandling. Då han tillade, att Frankrike ej ville inveckla Sverige i krig, yttrade hertigen, att detta vore mycket respektabelt, och att, så länge han regerade, Sverige ej skulle ändra system, men Le Hoc fann sig ej öfvertygad af detta löfte. [5] Att han hade goda skäl därtill, visar ock det bref som hertigen den 22 april, dagen efter audiensen, skref till Staël. [6] Han förklarade däri, att han under den hotande krigsfaran, och då Frankrike sökte undandraga sig att uppfylla sina skyldigheter, ej ville offra sitt fäderneslands blod och välstånd för en bundsförvandt, som öfvergaf och bedrog honom, hvarför han utan att bryta med Frankrike eller störa neutraliteten skulle söka bevara freden. Att meningen här-

---

[1] Den 18 och 26 maj. A. a. ss. 329 och 347.

[2] »Ceux (sc. förbund), que la nécessité et des circonstances du moment ont fait contracter à la Suède n'y (sc. mot ett förbund med Ryssland) apporteront empêchement, c'est à dire que de son intimité actuelle avec la France ne restera bientôt qu'uniquement ce qui est nécessaire pour le maintien de la neutralité et celui de la paix avec cette puissance». Hvilken vigt Katarina i själfva verket fäste härvid ses af hennes ofvan åberopade svar.

[3] Den 26 germ. (15 april) skref Marivault till Lacroix, att Sparre mycket beklagade Le Hocs förestående afresa, som han trodde skola bli signalen till, att general Budberg skulle utveckla sin ambassadörsvärdighet. Sparre hade också visat de franske diplomaterna ett uppsnappadt bref från grefvinnan S:t Priest, hvari hon uttalade sitt hopp om Reuterholms aflägsnande och en snar uppgörelse med Ryssland.

[4] Se ofvan ss. 286 o. f.

[5] Marivault till Lacroix, den 3 floréal (22 april).

[6] Tryckt hos Schinkel-Bergman. *Bih.* 1, s. 300 o. f.

med i själfva verket var att göra slut på den hittills rådande förtroligheten med Frankrike, framgår af tvänne befallningar, som han tillade i brefvet. Den ena var, att Staël skulle hindra en ny fransk ambassadörs sändande i stället för Le Hoc, emedan det var af vigt för hertigen att »här ej se någon ny fredsstörare,» och då hertigen före brefvets afsändande mottog underrättelsen om Pichegrus utnämning, bifogade han ett postscriptum, innehållande, att dennes ankomst borde på alt sätt förhindras. Denna befallning, som äfven upprepade gånger framfördes af Sparre,[1] behöfde dock Staël icke utföra, ty Pichegru var ej hågad att mottaga uppdraget, och frågan om hans sändande fick sedan förfalla.[2] Direktoriet nöjde sig med att i Sverige hafva en chargé d'affaires och nämde därtill ej Marivault, som nu, möjligen på grund af sin tillgifvenhet för Le Hoc, degraderades till andre sekreterare vid legationen, utan en viss PERROCHEL.[3] Den andra befallningen, som gafs Staël, var en förnyelse af ordern från den 26 febr. om att återvända hem.

En fråga, som här framställer sig, är den, huruvida den stora systemväxlingen i hertigens och Reuterholms politik haft sin grund i den franske regeringens brist på tillmötesgående mot Sverige. För så vidt beslutet om denna växling får förläggas till sista dagarna af mars och första af april och för så vidt själfva underhandlingen mellan Staël och Lacroix afses, blir svaret nekande, ty Staëls första meddelande (dat. d. 25 mars) om denna underhandling (nämligen om Lacroix' första not af den 28 ventose, 18 mars — »ett svar fullt af misstag i stället för penningar» såsom han uttrycker sig) ankom till Stockholm först den 12 april, och först den 9 maj mottog regeringen från honom afskrifter af de växlade noterna (fr. den 18 mars till den 13 april). Däremot kände regeringen i slutet af mars, ej blott

---

[1] Den 22 och 29 april samt den 13 maj. Å andra sidan yrkade Marivault ifrigt på Pichegrus snara ankomst såsom det enda, som kunde trösta den svenska allmänheten öfver förlusten af Le Hoc. Hans anseende vore så stort, att hans närvaro skulle imponera på ryssarne mera än 20,000 man. Depechen den 3 floréal.

[2] Den 30 germ. (19 april) skref Lacroix till Pichegru, att direktoriet frågat, om denne kommit till utrikesministeriet för att taga reda på ställningen, men att han nödgats svara, att han ej sett honom. Som detta gaf sannolikhet åt ryktet, att Pichegru vägrade mottaga förtroendet, bad han honom förklara sig. Den 8 maj skref Staël till Sparre, att Pichegru begärt permission att resa hem på 2 månader, och att han sålunda ej behöfde afstyra hans mission.

[3] Den 4 floréal (23 april) underrättade Lacroix Marivault härom. Då hade man dock ännu ej uppgifvit tanken på Pichegrus sändande, se ofvan s. 302.

att januarimillionen blifvit innehållen, utan äfven att Staël under februari och början af mars ej fått något svar på sina framställningar, [1] och naturligtvis kan detta hafva bidragit till att afkyla ifvern för det franska förbundet samt afskräckt från att bygga hoppet om räddning därpå. Då hertigen skref sitt bref af den 22 april till Staël och sitt bref af den 16 till kejsarinnan, hade han dessutom erhållit meddelandet om Lacroix' första not, och som vi sett uttalade han sig i det första brefvet synnerligt skarpt om Frankrikes beteende. Det fullständiga svaret på frågan synes därför böra blifva, att den franska regeringens *allmänna* brist på tillmötesgående sannolikt haft en ganska stor betydelse, och att underrättelserna om det dåliga resultatet af den Lacroix-Staëlska underhandlingen bidragit till att ytterligare gifva styrka åt beslutet om ett närmande till Ryssland.

Med hvilka känslor Staël mottog hertigens bref af den 22 april och den däri meddelade befallningen att lemna Paris, är ej svårt att föreställa sig. Vi känna hans ifver för det franskt-svenska förbundet, huru han sträfvat därför, och hvilka förhoppningar han hyst därom äfven på den tid, då det för de flesta föreföll otroligt, att Frankrike ens skulle kunna bestå i kampen mot Europa. [2] Nu syntes genom Bonapartes segertåg i Italien, som just vid denna tid tog sin början, [3] den mest glänsande fullbordan skola gifvas åt hans förutsägelser, och just då, när det politiska system, i hvars åvägabringande han haft en så väsentlig del, tycktes lofva Sverige de rikaste frukter, just då mottog han i detta hertigens bref en blott alt för tydlig bekräftelse på hvad ryktet till hans oro redan en tid bortåt vetat berätta: att hans regering stod på väg att öfvergifva detta system. [4] Att under dessa förhållanden lemna Paris, måste tydligen hafva synts honom vara att tillspillogifva sitt lifs storverk, och med hans självrådiga tillvägagående 1793[5] i minnet kan man därför knappast förvåna sig öfver, att han trots den gifna ordern *stannade* för att göra ett sista försök att upprätthålla det svigtande förbundet mellan Sverige och Frankrike. Såsom förevändning för sin olyd-

[1] Staëls ofvan s. 285 citerade bref af den 7 mars ankom t. ex. d. 25 mars.

[2] Se t. ex. Hist. Tidskr. 1888, s. 204.

[3] I en depech af den 28 april, som kom till Stockholm den 18 maj, meddelade Staël den svenska regeringen första underrättelsen om dessa segrar, som började den 12 april.

[4] I bref till Sparre den 2 och 22 april hade han beklagat sig öfver dylika rykten.

[5] Se Hist. Tidskr. 1888, s. 192.

nad anförde han, att han ej utbekommit sin lön samt ej återfått de 100,000 l., som han användt till fructidorfördragets genomdrifvande. Han påstod sig därigenom hafva råkat i ett sådant trångmål, att han saknade respengar. Redan den 22 april hade han anfört detta såsom skäl till, att han ej åtlydt den första resordern (af den 26 febr.). [1] Nu lät han det visserligen blifva kändt i Paris, att han på egen begäran erhållit en tids permission, men han skref hem den 18 maj, att han ej kunde resa, förr än han utfått sin lön samt erhållit betalning för sitt förskott. [2] Genom den svenska regeringens förvållande blef han också länge nog i tillfälle att begagna sig af denna förevändning. Visserligen sändes honom omsider första kvartalet af hans lön, men i växlar som först förföllo i början af juli. [3] Hertigen, för hvilken hans kvardröjande i Paris naturligtvis kom ytterst olägligt under dåvarande förhållanden, blef ytterst förargad öfver hans svar, fann de hinder han däri anfört »nog usla i sin grund och ej nog giltiga att därför ej lyda hvad som befalles,» [4] men efter det ringa utbyte, som det franska förbundet lemnat, ville han ej därpå offra 100,000 l. Han vägrade helt enkelt att betala Staëls förskott under förevändning att denne ej styrkt det med kvittenser, och alla Staëls föreställningar om, att sådana omöjligen kunde erhållas för utgifter af detta slag, lemnades utan afseende. [5]

Den frist, Staël på detta sätt förskaffat sig, använde han med ifver. Hans bearbetningar gingo därvid i tvänne riktningar. Å ena sidan skref han till sin regering för att förmå henne att kvarstå vid förbundet. Han erkände, att Frankrike felat genom att ej utbetala subsidierna, men han förklarade, att orsaken därtill vore finansernas dåliga skick samt stämplingar af Sieyès och

[1] Se ofvan s. 300. Innehållet af detta hans bref af den 22 april är förut meddeladt, se ofvan s. 38. Jämfördt med Sparres bref den 23 febr. 1795 (se ofvan s. 10), gifver detsamma en fullständig bekräftelse på min konjektur (*Hist. Tidskr.* 1888, s. 204) om tidpunkten, då de 100,000 l. användes, hvilka Staël återfordrade 1798.

[2] Bref till Sparre. S. d. skref han till hertigen, att han var förtviflad öfver att ej kunna lyda, men att han hindrades af bristen på pengar. *Reuterh. papp.*

[3] Sekreteraren König till Sparre den 3 juni.

[4] Odaterad biljett till Reuterholm. »Nu tror jag måttet är fyldt», tilllägger han. *Reuterh. papp.* Sannolikt var Staëls nödstälda belägenhet verklig. König skref den 3 juni, att ambassadens förstörda kredit skadade Sveriges anseende.

[5] Redan den 22 april hade Staël påpekat, att kvittenser ej kunde erhållas. Den 14 juni uttalade han i bref till Sparre sin sorg öfver det misstroende, som hertigens yrkande på sådana röjde. Om hans försök att efter förmyndaretidens slut få sin fordran gäldad, se *Hist. Tidskr.* 1888, s. 203 n. 2.

andra, som gingo Rysslands ärenden; han bad, att man ej af denna orsak skulle stöta sig med Frankrike; påstod, att, äfven om Sverige ej erhölle några subsidier, vore den hittills följda politiken den enda riktiga; framhöll såsom lockmedel det rika byte, som segrarne i Italien läto hoppas, samt varnade, med åberopande af Polens exempel, på det bevekligaste för att kasta sig i Rysslands armar.[1]

Å andra sidan fullföljde han ifrigare än någonsin sina bemödanden att förmå Frankrike att utbetala subsidierna för att på detta sätt undanrödja anledningarne för Sverige till en systemförändring, och den 3 juni kunde han verkligen inberätta, att Carnot lofvat betalning. Men om verkligen dennes yttrande var allvarligt menadt eller rätt uppfattadt af Staël, så ändrade sig snart de franska statsmännen under intrycket af de nya, alt bestämdare rykten om de svenskt-ryska underhandlingarna, som de nu fingo mottaga från Marivault.[2] Den 11 prairial (30 maj) hade Staël i en ny not till Lacroix yrkat på subsidiernas utbetalning, sökt visa, att Sverige uppfylt sina skyldigheter, samt låtit förstå, att fortsatt omedgörlighet å Frankrikes sida kunde nödga Sverige att närma sig Ryssland. Ministern svarade härpå 3 dagar därefter, att han var ledsen att nödgas hålla fast vid sin förra ståndpunkt, men Sveriges underhandlingar med Ryssland voro ej egnade att påskynda uppfyllelsen af Staëls önskningar. Direktoriet väntade på underrättelser från Perrochel för att kunna fatta sitt beslut, men han (Lacroix) kunde dock ej tro, att Sverige skulle bryta med Frankrike, på sin höjd att det kunde förmås till en helt och hållet passiv neutralitet; då vore emellertid intet skäl att offra af den franska statskassan på en nation, som blifvit politiskt främmande, om också den alltid vore kär för Fransmännens hjärtan. Oaktadt denna bestämda förklaring gjorde dock Staël ännu ett försök. Han skref den 5 juni

[1] Staël till Sparre den 18, 26 maj och 3 juni.

[2] Denne skref t. ex. den 7 floréal (26 april), att det ryska giftermålet uppgafs vara en afgjord sak, och att man hade att vänta sig alt af en så förderfvad regering, som den svenska; den 16 floréal (5 maj), att Sparre sagt honom, att en uppgörelse snart skulle komma till stånd mellan Sverige och Ryssland, men att detta vore det enda han (Sparre) visste; den 23 floréal (12 maj), att nu alt vore klart samt att konungen sades skola resa till Petersburg; den 4 prairial (23 maj), att Budberg låtit spanske ministern veta, att den mecklenburgska förlofningen och den franska alliansen voro så godt som brutna, men att kejsarinnan dock skulle tillåta Sverige vara neutralt, och den 7 prairial, att Staël fått order resa från Paris inom 48 timmar, samt att orsaken sades vara, att Katarina ej tillät Sverige att genom ambassadörer upprätthålla förbindelsen med Frankrike.

till Lacroix, att dennes svar oroade och sårade honom, begärde ett ultimatum, hvaraf man kunde se, om Frankrike skulle gifva Ryssland rätt i dess påståenden, att Sverige bedroges af Frankrike, och lät förstå, att af detta ultimatum skulle bero, om Englands och Rysslands intriger skulle få triumfera. Men han försäkrade på samma gång, att den svenska regeringen vore fast i sina principer och att dess tvekan (system de circonspection) blott berodde af brist på medel, och slutligen dristade han sig att lofva att ej begagna sig af sin permission, om blott direktoriet på allvar ville sysselsätta sig med Sveriges affärer och underhandla med honom. Men alt var fåfängt. Den 23 prairial (11 juni) afklippte ministern alt vidare tal om fördragets tolkning genom förklaringen, att, då olika meningar förelåge därom, skulle ej Frankrike fordra en sträng uppfyllelse, men då kunde ej häller Sverige göra det; och efter att hafva riktat en anmärkning mot Sveriges förbehållsamhet med afseende på den ryska underhandlingen, affärdade han subsidiefrågan med den stolta frasen, att det under andra omständigheter skulle för Frankrike varit kärt att med sitt öfverflöd hjälpa en värderad bundsförvandt, men att det nu ej kunde öfver norden uttömma fördelarna af sina segrar i södern.

Alldeles samtidigt som Staël från Lacroix mottog detta utslag, erhöll han hemifrån förnyad order att genast afresa samt befallning att öfverlemna bestyret med beskickningen åt ambassadsekreteraren major G. M. REHAUSEN såsom chargé d'affaires.[1] Med afseende på medel till resan hänvisades till hans resurser såsom Neckers måg. Då ansåg han sig ej längre kunna undgå att lyda, men enligt sin egen uppgift måste han sälja sitt bordsilfver för att få respengar, enär hans förhållande till Necker ej gaf honom några medel.[2] Den 12 juni anhöll han hos direktoriet att få presentera sin ställföreträdare.[3] Men nu uppstod en allvarsam förveckling. Då Rehausen varit lierad med Armfelt och därför ansågs vara ryskt sinnad och fiende till revolutionen, sågo de franska statsmännen i denna förändring inom den svenska beskickningen ett verk af Katarina; den 27 prairial (15 juni) underrättades Staël af Lacroix om, att direktoriet ej ville mottaga Rehausen såsom svenskt sändebud, och då Staël gjorde före-

[1] Sparre till Staël den 22 maj.
[2] Staël till Sparre den 14 juni.
[3] *Fr. utr.-min. ark.*

ställningar häremot hos Carnot och Rewbell, svarade desse, att, som Staëls rappell genomdrifvits af kejsarinnan, var det naturligt, att den franska regeringen ej ville hafva att göra med en för kejsarinnan behaglig person, att de under 5 månader varit bättre underrättade än Staël om den svenska regeringens afsigter, och att Frankrike ej ämnade betala kostnaderna för ett bröllop med en rysk prinsessa. [1]

I denna nöd tog Staël sin tillflykt till Le Hoc. Vid tiden för dennes afresa från Stockholm hade hans onåd hos den franska regeringen varit så djup, att denna t. o. m. hotat att behandla honom som emigrant, om han ej återkomme 3 månader efter sin rappell, [2] men efter sin hemkomst ville man åter använda honom, ja fråga skall t. o. m. hafva varit om att göra honom till utrikesminister. [3] Le Hoc hade emellertid nu tröttnat på offentliga uppdrag, [4] men hans intresse för det svenskt-franska förbundet fortfor, och det kraftigaste medlet till dettas bevarande ansåg han vara, att Staël, med hvilken han tydligen blifvit försonad, bibehölls på sin post. [5] På två sätt ingrep han nu i händelsernas gång. Staëls första tanke hade varit att bevara förbindelsen mellan Sverige och Frankrike genom att låta Signeul blifva chargé d'affaires, men detta afrådde Le Hoc på grund af Signeuls rykte för jakobinska tänkesätt. [6] I stället rådde han Staël att göra detsamma, som han själf i febr. hade tillåtit sig i Stockholm, nämligen att under den uppkomna krisen i strid med sin regerings befallning bibehålla ambassadörskapet, och Staël lät öfvertala sig samt uppsköt sålunda åter sin afresa. [7] Om han trott, att han därmed skulle kunna uträtta något för det franska förbundets bevarande, skulle han emellertid snart finna sitt misstag. Den 1 juli måste han skrifva till Sparre, att han ansåg skadligt att ens vidare yrka på de förfallna sub-

[1] Staël till Sparre den 20 juni.

[2] Lacroix till Marivault den 14 floréal (3 maj).

[3] Staël till Sparre den 3 juni.

[4] Le Hoc till Sparre den 18 juni. Journalen.

[5] Under sin vistelse i Sverige hade Le Hoc varit nära lierad med Rosenstein, och efter sin hemkomst skref han till honom flere bref, som finnas i Rosensteinska saml. på Upsala bibliotek. I ett af dessa, dat. den 25 prairial an 4 (13 juni 1796), råder han ifrigt till Staëls bibehållande, och efter förmyndaretidens slut lägger han i ett bref af den 20 thermidor an 5 (7 aug. 1797) sig ut för, att Staël skulle återsändas till Paris.

[6] Jmfr Hist. Tidskr. 1888, s. 229.

[7] Staël till Sparre den 20 juni samt Le Hoc till Sparre den 18 juni (journalen).

sidierna — denna dag förföll som bekant ännu 1 million — innan direktoriet fått säkerhet angående förbindelsen med Ryssland, och den 7 juli måste han berätta, att utrikesministern, framhållande Sveriges falskhet, hotat med, att detta land skulle mista sina handelsförmåner på Medelhafvet, samt förklarat, att Turkiet nu mer ej skulle utföra sitt redan fattade beslut att betala de innestående subsidierna. För egen del lät Staël detta meddelande åtföljas af en bitter klagan öfver, att Sverige, som hade så stor rätt att draga fördel af Frankrikes segrar, afstod därifrån just i det ögonblick, då alliansen skulle blifvit en källa till ära och lycka.

Hos hertigen framkallade det nya uppskofvet med Staëls resa och direktoriets vägran att mottaga Rehausen den häftigaste förbittring. Den 12 juli befalde han Staël förklara, att, om Rehausen ej erkändes, skulle ej blott hela den svenska beskickningen utom Gambs utan ock alla svenska konsuler i Frankrike återkallas och den svenska regeringen gripa till repressalier mot den franska beskickningen i Stockholm. Dessutom utgöt han sin vredes skålar öfver Frankrike och Staël personligen. I de mörkaste färger skildrade han hela dennes verksamhet i Paris, förebrådde honom hans brist på lydnad, sade sig kunna ha skäl misstänka, att han intrigerat mot Rehausen, samt gaf honom en allvarsam skrapa för, att han tagit Le Hoc till rådgifvare i en sak, hvari han blott bort taga råd af sina order, samt att han velat göra sin f. d. betjänt Signeul till chargé d'affaires. Hans (Staëls) »garderob vore ej en politisk skola». [1]

Dessa skrifvelser ledde omsider till ett afgörande. Den 25 messidor (13 juli) hade direktoriet låtit formligt uppmana Rehausen att lemna Paris, och då Staël efter nya försök till vänlig uppgörelse slutligen den 2 aug. inlemnade en not i enlighet med hertigens order af den 12 juli, [2] fattade direktoriet den 18 thermidor (5 aug.) följande beslut:

1) att det framhärdade i sin vägran att mottaga Rehausen, hvarför polisministern skulle meddela denne lagarna mot främlingar.

---

[1] En officiell skrifvelse af den 12 juli samt ett odateradt koncept till handbref bland *Reuterh. papp.*

[2] Staël till hertigen den 7 aug. Noten finnes i *fr. utr.-min:s arkiv.* Det heter däri, att, om direktoriet ej gåfve vika, måste den svenska regeringen äfven afvisa Perrochel, men ville dock därmed ej hafva brutit vänskapen med Frankrike. Den 7 aug. besvarade Staël äfven hertigens bannbref med en vidlyftig skrifvelse, hvari han sökte rättfärdiga hela sin statsmannaverksamhet under förmyndaretiden. (*Reuterh. papp.*).

2) att Perrochel och Marivault skulle återkallas.

Direktoriets mening härmed var dock ej att alldeles bryta med Sverige. Med hertig Karl och Reuterholm ville det visserligen ej hafva något mera att skaffa, men det synes hafva hoppats, att Sverige efter förmyndareregeringens snart förestående slut skulle kunna återföras till det franska systemet. Härpå tyda dels följande tillägg till beslutet: »Direktoriet betygar icke dess mindre, att den svenska nationen alltid kan räkna på dess tillgifvenhet», dels direktoriets order till Perrochel följande dag, att han vid sin afresa skulle låta märka såväl direktoriets sorg öfver, att den n. v. svenska regeringen framkallat en brytning, hvilken ej öfverensstämde med de båda nationernas önskningar och intressen, som dess hopp, att brytningen ej skulle bli långvarig.

Efter mottagandet af direktoriets beslut öfverlemnade Staël ambassadarkivet åt Gambs, och Rehausen lemnade genast Paris. Själf hade Staël ämnat resa den 9 aug.,[1] men han kvarstannade dock, såsom det uppgafs, för sjukdom till den 30 aug., då han omsider begaf sig till Schweiz.[2]

Härmed var Staël von Holsteins politiska roll egentligen afslutad.[3] Den 25 oktober skref visserligen hertigen till honom ett tämligen nådigt bref, hvari han lofvade honom att få behålla sin ambassadörslön, men den 8 nov. rapellerades han formligen af Gustaf Adolf, som dock därvid tillförsäkrade honom en af Gustaf III utlofvad pension på 20,000 fr. Huruvida han någonsin lyckades återfå de förskotterade 100,000 l., är ej bekant. Enligt en uppgift af Napolen befann han sig 1800 i »djupaste misär».[4] Han dog 1802 på en resa från Paris till Schweiz.

---

[1] Staël till hertigen den 7 aug.

[2] Bref från Gambs den 1 sept Under hans vistelse i Schweiz ämnade Reuterholm gifva honom i uppdrag, att för hans (Reuterholms) räkning inköpa en egendom, såsom ses af ett Staëls svar till Reuterholm den 22 dec. 1796. *Reuterh. papp.* Detta synes visa, att Reterholm ej skildes från förvaltningen så alldeles »utfattig», som man påstått. Se SCHINKEL-BERGMAN a. a. III, s. 135 n.

[3] Enligt LEOUZON LE DUC, a. a. s. 270 skall han dock 1798—9 användts såsom minister plénipotentiaire i Frankrike.

[4] Den 19 mars 1800 skref Napoleon till sin bror Joseph: M. de Staël est dans la plus profonde misère, et sa femme donne des dîners et des bals. Si tu continues à la voir, ne serait-il pas bien, que tu engageasses cette femme à faire à son mari un traitement de 1.000 à 2,000 francs par mois?... Que l'on juge des moeurs de M:me de Staël comme si elle était un homme, mais un homme qui hériterait de la fortune de Necker, qui aurait longtemps joui des prérogatives attachées à un nom distingué et qui laisserait sa femme dans la misère, lorsqu'il vivrait dans l'abondance; serait-il un homme avec lequel on pourrait faire societé?» DU CASSE: Supplement à la correspondance de Napoléon I, s. 22.

Liksom för Staël så medförde också för Sparre omkastningen i den svenska politiken förlusten af hertigens och Reuterholms nåd. Sparre själf ansåg, att Reuterholm började visa sig misstänksam mot honom alt från Le Hocs ankomst och »ryska intrigernas rätta manifestering,» men af hans egen berättelse framgår, att den första egentliga anledningen till Reuterholms missnöje var, att denne, såsom vi veta icke utan skäl, misstänkte, att Sparre låtit Le Hoc på ett otillbörligt sätt inblanda sig i affären med cirkuläret af den 19 febr.[1] Under våren sökte dessutom Reuterholm genom konungens gunstlingar Fleming och W. G. Schwerin ställa sig in med denne, och försummade för deras skull »den gamle vännen». När så underhandlingen med general Budberg kom i gång, hemlighölls dess resultat alldeles för Sparre, och chargéen Budberg beskylde honom nu för att lemna de franska, spanska och holländska sändebuden otillbörliga upplysningar om Sveriges politik. Denna anklagelse påstår Sparre hafva varit oförtjänt,[2] men Marivaults depecher tyckas visa, att den ej saknade grund.[3] I början af juni bröt slutligen ovädret ut öfver Sparre. Han fick då hertigens befallning att resa till sitt gods, konferenserna med de främmande sändebuden, som gifvit anledning till Sparres indiskretioner, inställdes (den 9 juni), och Reuterholm öfvertog själf de förnämsta till rikskanslersämbetet hörande funktionerna.[4] Enligt Marivault var den närmaste anledningen härtill följande. För att lugna Budberg med afseende på Sparres meddelanden till de franska och franskvänliga sändebuden, lät Reuterholm grefvinnan S:t Priest skrifva till Budberg, att dessa meddelanden ogillades af

[1] Sparre har i journalen utförligt redogjort för sin onåd särskildt i en not till Reuterholms biljett af den 24 mars, om hvilken han säger, att den var »en af de sista få vänskapsfulla och öppenhjärtiga jag eger af denne herres hand. Sedermera», fortsätter han, »tilltogo köld och förbehållsamhet mot mig på ett mer än synbart vis, som mot slutet utbrast i ett fiert bemötande». Om cirkuläret säger han, att han sedermera »sporde Hans Excellens' missnöje däröfver, att hertigen hade tecknat med sin hand på mitt koncept ordet 'expedieras'», samt att »H. E. lät mig förstå, att jag väl kunde förmena utrikes härvarande ministrar att ens få tala med mig öfver ett sådant ämne som detta». Jmfr ofvan s. 295.

[2] Journalen under den 20 juni: »Jag skall aldrig i evighet ångra de svar, som jag gaf, när jag med frågor ansattes. De voro enliga med den kunskap mig var gifven om sakernas belägenhet. De voro instämmande med mitt ämbetes värdighet och den Herres, hvars organ jag var.»

[3] Till hvad härom förut är anfördt må t. ex. läggas Marivaults uppgift i en depech den 13 prairial (1 juni), att Sparre på hans frågor erkänt, att den sista depechen till Stedingk varit åtföljd af ett förségladt bref från Reuterholm, hvars innehåll dock ej var honom bekant.

[4] Journalen.

hertigen, att de berodde af Sparres okunnighet, som åter var en följd af, att man ej vågade anförtro honom något af fruktan för hans och hans frus indiskretion, samt att meningen varit att afbryta konferenserna samt bortskicka Sparre, ehuru hertigen nu uppskjutit därmed till den 1 juli. Att man på detta sätt oombedd urskuldade sig, hade emellertid blott till följd, att Budberg blef ännu mera misstrogen, och härigenom blef hertigen nödsakad att genast skicka bort Sparre.[1] Reuterholm, som med sin vanliga måttlöshet nu var lika ifrig att behaga den ryska kejsarinnan som förut att reta henne, lät därefter utgå en cirkulärnot, som desavouerade Sparres olyckliga cirkulär af den 19 febr.[2] Att Sparre både vid underhandlingarne med Frankrike 1793 och nu vid de ryska 1796 hade blifvit förd bakom ljuset, att hertigen och Reuterholm vid båda dessa tillfällen läto honom å ämbetets vägnar skrifva vidlyftiga depecher, hvilkas verkan de bakom hans rygg omintetgjorde, detta hade Sparre funnit sig i, så länge han ännu personligen fick sola sig i hertigens och favoritens ynnest,[3] men den uppenbara onåden kom omsider hans tålamod att brista. Den 20 juni skref han till hertigen och begärde sitt afsked, då han ej längre åtnjöt förtroende, hvarför det vore bättre om ämbetet anförtroddes åt någon, som kunde få kännedom om sakerna. Hertigen svarade emellertid den 28 juni och 1 juli, att Sparre misstagit sig med afseende på onåden, uppmanade honom att behålla ämbetet till förmyndaretidens slut, men lät honom veta, att han ej behöfdes i Stockholm förr än framemot september. Härvid lät Sparre bero,[4] ehuru han, när konungen, hertigen och Reuterholm i aug. omsider begåfvo sig i väg på den ryska resan, fick ny tillsägelse, att han ej behöfdes

---

[1] Depech af den 22 prairial (10 juni).

[2] Sparres journal 14 och 17 juni. »Här visar sig vännen jag haft», utbrister Sparre med anledning däraf.

[3] Huru han duperades vid det förra tillfället se Hist. Tidskr. 1888 s. 208. Att han behandlades på detta sätt vid det senare tillfället, i det han ej fick del af brefven till Stedingk, har han själf gång på gång erkänt i sin journal, men, säger han, »ingen gnista missundsamhet tändes däröfver i mitt hjärta, nöjd om det goda blott kunde uträttas, lika mycket af hvem». Om de hemliga underhandlingarna med Budberg har han antecknat: »Sådan mistere mot mig iakttagen kunde och borde ej annat än göra mig i hjärtat misslynt, då den ej rätteligen kunde stå tillsammans med den vård och ansvar mig ålåg vid skötandet af de ministeriella affärerna. Jag öfvertalte mig dock att i det längsta respektera en silence hertigens godtfinnande».

[4] Sparres och hertigens brefväxling härom är tryckt hos CRUSENSTOLPE, *Portefeuille*, IV. Där finnas äfven åtskilliga bref från tjänstemän i kabinettet till Sparre under hans förvisning, hvilka sprida ljus öfver denna tids händelser.

i Stockholm. Marivault lät sin berättelse om Sparres onåd åtföljas af det säkerligen förtjänta vitsordet, att den förorsakats af hans kärlek till Frankrike.[1]

Det återstår nu endast att nämna några ord om Perrochels korta beskickning till Sverige. Den 22 juni ankom han till Stockholm[2] och öfvertog därefter korrespondansen med den franska regeringen. De intryck han erhöll af ställningar och förhållanden i Stockholm voro alt annat än fördelaktiga. Den 13 messidor (1 juli) skref han, att intet hof i Europa vore mera förderfvadt än detta. Hertigen och Reuterholm hade under 4 månader hållit Sparre i okunnighet om sina afsigter samt dikterat hans svar till franska sändebudet, under det de dementerat dem för Ryssland, sannolikt för att bedraga både Frankrike och Ryssland, narra pengar af det förra och lugna det senare. Han föreslog därför 4 dagar därefter sin regering att lägga beslag på svenska handelsfartyg och borttaga det salt, som Sverige hemtade från Spanien. Den franska regeringen var dock mindre hetsig än sin nye minister. Den 9 messidor (27 juni) befalde Lacroix honom att, ehuru förbindelsen med Sverige syntes hotad, ej göra något, som kunde leda till en brytning, och den 18 messidor (6 juli) upprepade han samma befallning under beklagande, att Sparres afgång och general Budbergs återkomst såsom ambassadör (den 28 juni efter ett besök i Petersburg)[3] vore nya slag för Frankrike. Lacroix trodde emellertid, att Sverige snart skulle ångra sig; därför borde Frankrike nu intaga en afvaktande hållning och Perrochel tillsvidare blott observera. Perrochel fick ej häller tillfälle att utöfva någon officiell verksamhet, ty i följd af Rehausens behandling, blef han i Stockholm aldrig erkänd såsom minister.[4] Emellertid blef han därför ej overksam.

Hos Schinkel-Bergman[5] berättas, att det endast var med svårighet, som Gustaf Adolf af hertigen och Reuterholm kunde öfvertalas att efterkomma Katarinas fordran, att han skulle infinna sig i Petersburg för att där öfverenskomma om det giftermål, som hon så ifrigt önskade och som skulle blifva under-

[1] Depech den 29 prairial (17 juni).
[2] Marivault den 6 messidor (24 juni).
[3] Se om detta SCHINKEL-BERGMAN, *Bih.* I, s. 326.
[4] En förveckling, som vid denna tid uppstod mellan den franska regeringen och den svenska med anledning af att en kapten v. Schantz, som varit i fransk tjänst, blef nekad att i Sverige bära franska nationalkokarden, handlades därför ej af Perrochel utan å Frankrikes vägnar af holländska ministern v. Dedem.
[5] A. a. III, s. 187.

panten på freden och vänskapen mellan Sverige och Ryssland. Perrochels depecher bekräfta denna hans obenägenhet samt gifva tillika vid handen, att konungen styrktes däri af åtskilliga sina franskt sinnade vänner, bland hvilka Perrochel liksom förut Rivals[1] framställer Rosenstein såsom den mest inflytelserika. Liksom Rivals sökte han nu sätta sig i förbindelse med denna krets för att därigenom inverka på konungen, ehuru detta försvårades af fruktan för regeringens spioner.[2] Slutligen lyckades han dock få ett möte med Rosenstein, hvilken han uppgaf vara af ryktet designerad till minister. Under samtalet lade denne i dagen de bästa åsigter både om revolutionen och det franska förbundet, beklagade de närvarande förhållandena, men uttalade sitt hopp om framtiden. Då Perrochel frågade, hvilka konungens afsigter med den ryska resan voro samt hvad han (konungen) skulle göra, om han därunder tvingades till några förbindelser, svarade Rosenstein, att konungen hade rest »med de bästa afsigter» (les intentions les plus convenables), att han ej ämnade afhandla någon affär med kejsarinnan, men att han (Rosenstein) ej kunde svara på den sista frågan före konungens hemkomst.

Vidare omtalar Perrochel, att han mottagit följande meddelanden, hvilka dock ej voro officiella: konungen vore besluten att ej gifva vika för kejsarinnans önskningar; Reuterholm och Essen, som voro hängifna Ryssland, skulle söka tvinga honom till förlofningen med storfurstinnan och till att tala därom i Petersburg, men konungen skulle förställa sig och ej afsluta något; det vore då att vänta, att kejsarinnan i sin harm skulle förklara krig, och därför frågades, om den franska regeringen i sådant fall ville stå fast vid alliansen. Nationen vore villig att göra sitt yttersta, men ställningen vore svår i anseende till finansernas dåliga skick och flottans förfall; det vore därför ej nog, att direktoriet lemnade hjälp till våren, utan man måste på förhand öfverenskomma om ett politiskt system, och konungens parti räknade på att i november få underrättelse om direktoriets afsigter antingen genom Perrochel eller någon hemlig agent, hvilken skulle uppträda såsom resande.[3]

---

[1] Se ofvan s. 33.
[2] Depecher den 25 och 29 termidor (12 och 16 aug.).
[3] Depech den 12 fructidor (29 aug.).

Att det franska partiet i Sverige vågade hysa förhoppningar af dylik art, var tydligen en följd af den försonliga och afvaktande hållning, som direktoriet oaktadt brytningen med den svenska *regeringen* iakttog, och hvarom bl. a. dess tillägg till beslutet af den 5 augusti om de diplomatiska förbindelsernas afbrytande bar vittne. Också visste Perrochel berätta, att detta tillägg uppväckt mycken tillfredsställelse i Sverige.[1]

Kort därpå mottog emellertid Perrochel sin regerings befallning att lemna Sverige samt afreste också den 6 september från Stockholm.[2] Att hans sista åtgärder öfverensstämde med den franska regeringens afsigter, ses af ett bref från denna, som ankom efter hans afresa. Det förklaras däri, att direktoriet skilde mellan den svenska nationen och dess regering, att Perrochel skulle mottaga välsinnade Svenskars förtroende samt försäkra det fosterländska partiet om Frankrikes understöd. Vore han rest, skulle detta tjäna den franske generalkonsuln Delisle till ledning.[3]

Härmed hafva vi kommit till slutet af förbindelserna mellan Sverige och Frankrike under Gustaf IV Adolfs förmyndarestyrelse. Af den framställning, vi varit i tillfälle att af dem lemna, torde framgå, att de voro af ganska stor betydelse för den dåvarande svenska politiken.

Vi hafva funnit, att underhandlingarna med Frankrike 1793—4 voro mera allvarligt menade än som vanligtvis antagits, att man i dem har att söka den egentliga orsaken till det svenskt-danska neutralitetsförbundet 1794, och att deras misslyckande ej bör tillskrifvas den svenska utan den franska styrelsen samt särskildt maktens öfvergång från Danton till Robespierre. Hvad 1795 års förbund angår, så var det åtminstone *ämnadt* att blifva ett hufvudmoment i ett fullständigt politiskt system. Dess hastiga upplösning berodde dels af, att den franska styrelsen vid närmare besinning funno de åtagna förpligtelserna alt för stora i förhållande till fördelarne och därför önskade modifiera dem utan att dock därför vilja bryta själfva förbundet, dels och isynnerhet däraf, att Reuterholm genom sin retlighet framkallade en kris med Ryssland, hvilken han sedan ej vågade trotsa. Den

[1] Depech af den 9 fructidor (26 aug.). Se ofvan s. 314.

[2] I en depech af den 16 fructidor (2 sept.) säger han sig skola resa denna dag. Den 13 sept. var han i Helsingör, såsom ses af ett hans bref.

[3] Lacroix till Perrochel eller Delisle den 29 fructidor (15 sept.)

ofördelaktiga dom, hvartill historien redan förut kommit öfver de män, som under denna tid åtagit sig det svenska statsskeppets styrande, torde den gifna framställningen ej vara egnad att förmildra. Icke utan skäl har man klandrat Gustaf III:s yttre politik såsom lättsinnig och framhållit faran af, att ett lands internationella förbindelser få tjäna till experimentalfält för ett flyggenies hugskott. Hertig Karls och Reuterholm styrelse visa emellertid, att frånvaron af genialitet ej är något ofelbart korrektiv mot politiskt lättsinne, ty man kan svårligen tänka sig ett lättsinnigare spel med ett lands välfärd än deras oupphörliga vacklande mellan Frankrike och Ryssland, och det var sannerligen mera lycka än konst att följderna däraf ej blefvo ännu mera beklagliga än förödmjukelsen af den ryska resan. Lindrigast sagdt röja dessa klumpiga försök den fullkomligaste politiska oförmåga, men som vi sett saknas ej antydningar, att en ännu sämre förklaring däraf är tänkbar. Att skildra en dylik episod hör just ej till de tacksammare uppgifterna, men det är historieforskningens pligt att söka sprida ljus äfven öfver de mindre tilltalande skedena af förgångna tider. Hvad Sparres andel i detta statsmannaverk angår, kan den egentligen blott kallas tragikomisk, och man skulle nästan vilja beklaga Reuterholm för att han kommit att välja en dylik medhjälpare, om det ej funnes skäl att antaga, att valet just föranledts af hans öfvertygelse om Sparres osjälfständighet. Han fick nu visserligen en utrikesminister, för hvilken han ej behöfde genera sig, men å andra sidan fick han erfara, att med osjälfständighet äfven kan följa opålitlighet. Den, som inför de bevarade urkundernas vittnesmål reder sig bäst, är utan tvifvel Staël von Holstein. Visserligen kan han ej frikännas från själfrådighet och en alt för stor sangviniskhet, men hos honom fans dock en konsekvent och lefvande politisk öfvertygelse, och vid sina försök att genomföra densamma lade han i dagen ej blott en offervillighet och ihärdighet, som verka sympatiskt, utan ock en ingalunda föraktlig diplomatisk förmåga. För smutsig vinningslystnad synes han, liksom ock Sparre, böra helt och hållet fritagas. Slutligen må det anmärkas, att det ser ut, som om förbindelserna mellan Sverige och Frankrike under förmyndaretiden, huru obetydliga resultaten däraf än blefvo för tillfället, dock kommit att på framtiden utöfva ett rent af ödesdigert inflytande. Får man tro Perrochels sista depecher, skulle nämligen Gustaf IV Adolfs egendomliga

uppträdande i Petersburg, hvarigenom den ryska giftermåls-planen omintetgjordes, varit honom på förhand inspireradt a hans franskt sinnade vänner, men utan de förbindelser som under förmyndaretiden egt rum mellan Sverige och Frankrik och hvilka då ännu gåfvo hopp om framtida understöd ifrå det sistnämda landet, kan man svårligen tänka sig, att det Rys fiendtliga partiet i Sverige skulle vågat inlåta sig på ett s djärft spel. Hade det ryska giftermålet kommit till stånd, skull emellertid Sveriges öden under Gustaf IV Adolfs regering antag-ligen blifvit helt andra än hvad de sedan blefvo, och betrakta i detta ljus antager därför den nu skildrade svenskt-fransk förbundsfrågans betydelse nästan omätliga dimensioner.

Armfeldts tåg mot Trondhjem 1718.

(Med en karta.)

AF

J. A. LAGERMARK.

Under Karl XII:s fälttåg i Norge 1716 hade Trondhjems läns skonats från anfall. Visserligen hade Jämtlands regemente fått befallning att tåga mot Röros eller ock dit, hvarifrån öfversten ansåg lämpligast att infalla i Norge, men det stannade därvid, att regementet förlades en tid vid gränsen, på det att fienderna ej skulle våga draga några trupper från Trondhjems län till södra Norge.[1] Vid Karl XII:s andra försök att eröfra Norge sändes däremot en betydlig styrka att anfalla Trondhjems län samtidigt med att hufvudarmén inföll i sunnanfjällska Norge. Till detta företag hade redan 1717 förberedande åtgärder vidtagits. Så fick generallöjtnant KARL GUSTAF ARMFELDT den 28 juli 1717 befallning att under mönstringsresor i Jämtland, Härjedalen och Dalarne äfven bese gränsorterna och vägarna samt uppgifva de orter, som voro lämpliga till anläggandet af magasiner och som utan synnerlig svårighet kunde befästas. Dessa magasiner borde anläggas en eller högst två mil från gränsen. Vidare borde han angående denna sak rådpläga med landshöfding Hugo Hamilton i Vesternorrlands län (denna tid omfattande hela Norrland utom Vesterbotten och Lappland) samt med krigsrådet Johan Henrik Frisius (snart därefter adlad under namnet Friesenheim). Detta uppdrag fullgjordes under hösten 1717, och berättelse därom afgafs af Armfeldt och Friesenheim den 16 oktober. Så nära gränsen, som konungen önskat, kunde ej magasinerna anläggas, utan först på

[1] Förf:ns afhandl. Karl XII:s krig i Norge 1716, s. 17, 58.

betydliga afstånd därifrån, nämligen på Frösön, vid Järpe och Dufveds skansar i Jämtland samt vid Långå skans i Härjedalen. Hufvudmagasinet anlades dock vid Dufved, 4 ½ mil från gränsen vid vägen åt byn Suul i Norge. Under vintern 1717—18 bygde man magasiner och satte skansarne i bättre stånd. Samtidigt fördes äfven proviant och andra krigsförnödenheter till Jämtland. Redan förut hade order utfärdats om inrättandet af en postgång utmed norska gränsen från Strömstad öfver Eda skans i Värmland till Dufved i Jämtland.[1]

I slutet af 1717 och början af 1718 vistades Armfeldt i Lund, och konungen gaf honom då egenhändiga order, huru han ville, att fälttåget i Trondhjems län skulle företagas. Den 11 juni 1718 skref nämligen Karl XII till Armfeldt, att han skulle sända till Strömstad, dit konungen denna dag ämnade resa, »en kopia af de eder här i Lund meddelte egenhändige ordres angående inbrottet i Norge, på det vi oss demsamme därutur måge kunna påminna, och hafve I utanpå brefvet att sätta, att detsamma af oss själfve kommer att uppbrytas». Dessa order, som utan tvifvel skulle lämnat vigtiga upplysningar, har jag tyvärr ej lyckats finna.

Vid denna tid var det ock, som konungen gaf befallning, att proviant, beräknad för en armé af 3,000 man kavalleri och 6,000 infanteri under en tid af 6 månader, skulle anskaffas och under vintern transporteras till de s. k. jämtländska magasinerna. Allmogen ålades att mot löfte om betalning lämna spanmålen. Hvart helt hemman i Vesternorrlands län borde lämna 1 tunna spanmål; kunde ej något hemman komma ut därmed, skulle de öfriga lämna så mycket mera. Likaså borde oxar, kor, får och getter uppköpas, hvilka säljarne förbundos att underhålla, tills man behöfde drifva dem till hären.[2]

Något senare, den 8 mars 1718, underrättar konungen generalen och öfverståthållaren Gustaf Adam Taube, under hvilkens befäl trupperna i norra och delvis i mellersta Sverige (de s. k. finska och stockholmska arméerna) stodo, att han funnit för godt att förordna, »det skola de finska regementena, undantagan-

[1] Förf:s afh. Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg. Sv. hist. tidskr. [illegible] s. [illegible] och [illegible]. Jfr. Armfeldts bref till Karl XII 6/11 1717. Tönder, Norske Samlinger II, s. [illegible].

[2] Karl XII till Friesenheim [illegible], och till landsh. Hamilton 13/1 1718. De i [illegible] åberopade handlingarna finnas i riksark., så vida annorlunda ej uppgives.

des karelska och ingermanländska dragonerna, göra med helsinge- och jämtlandsregementena en armé tillsammans på jämtländska gränsen, och att generallöjtnant Armfeldt skall allena hafva att kommendera dem».

Denna s. k. jämtländska här bestod af följande regementen: *Kavalleri:* 1) Åbo och Björneborgs reg. under generalmajor O. R. Yxkull och öfverstlöjtnant G. Creutz; 2) Nylands och Tavastehus läns reg. under generallöjt. R. J. De la Barre, öfverste B. V. Rebinder och öfverstlöjtn. De la Barre; 3) Karelska reg. under öfverstlöjtn. Peter Jungh (adlad Cedersparre); 4) Jämtlands kavallerikompani under ryttm. J. J. Rickman; *Infanteri:* 1) Åbo läns reg. under öfverstlöjtn. O. E. Taube (öfverste R. V. von Essen var permitterad); 2) Björneborgs reg. under öfverstlöjtn. Konrad von Bildstein (sedan denne lämnats vid Stene skans, anfördes de som återstodo af major Klick); 3) Tavastehus läns reg. under öfverste O. J. Maydell och öfverstlöjtn. Karl Ditlev Smidtfeldt; 4) Helsinge reg. under öfverste Lorentz von Nummers och öfverstlöjtn. Peter Starenflycht; 5) Helsinge tre- och femmänningsbataljon under öfverstlöjtn. G. R. Skogh; 6) Nylands reg. under generallöjtn. Armfeldt och öfverstlöjtn. H. R. Taube; 7) Österbottens reg. under generalmajor E. G. Fitinghoff, men då denne stannade i Jämtland, till en början för att tjänstgöra vid kommissariatet och sedan på grund af sjuklighet, fördes befälet af öfverstlöjtn. Fromhold von Essen; 8) Jämtlands reg. under generalmajor Reinhold Henrik Horn, öfverste K. K. von Gertten och öfverstlöjtn. Karl Gustaf Hammarsköld; 9) Viborgs reg., som vid fälttågets början blott bestod af omkring 70 man, under major Erik Faber; 10) Savolax och Nyslotts läns reg. under öfverste J. Stiernschantz och öfverstlöjtn. P. J. Meisner (1720 adl. Gyllenecker); 11) Värfvade finska bataljonen under major Henrik Wricht; 12) Kapten Peter Långströms frikompani.[1] Artillerimanskapet utgjorde blott 35 man.

---

[1] Mönsterrullor i krigsark. »Ordre de bataille», daterad Værdalsören $^{28}/_{10}$ 1718. Miscell. hist. Ups. universitets bibl. Jag har något utförligt omnämnt de regementen, som deltogo i fälttåget, med deras öfverbefäl, emedan Nordberg (II, s. 668), som många författare följt, har mycket oriktiga uppgifter. Hvad N. kallar Viborgs läns reg. till häst, kallas vanligen Karelska reg. till häst och kommenderades utan tvifvel af öfverstel. Jungh. Rebinder blef först chef för reg. $^{27}/_{7}$ 1719 och transporterades då dit från Nylands-Tavastehus läns reg. till häst. Af konungens anf. bref $^{6}/_{3}$ till Taube synes, att de Karelska dragonerna ej skulle deltaga i fälttåget. Björneborgs inf. reg. anfördes ej af öfverstel. Wrangel, utan af von Bildstein. Savolax och Nyslotts läns inf.-reg. stod under öfverste Stiernschantz. Öfverstl. var Gyllenecker, men han hette då ännu Meis-

Konungen hade i bref till Armfeldt den 11 juni förklarat, att intet (gröfre) artilleri behöfde medtagas vid första inbrottet. Helsinge- och Jämtlandsregementena voro i det närmaste fulltaliga och utgjorde tillsammans omkring 3,000 man, men de finska regementenas led voro mycket glesa, hvarför hela den jämtländska härens styrka vid inbrottet i Norge blott uppgick till omkring 7,460 man, däraf 1,800 man kavalleri (oberäknadt öfver- och underbefäl, musikanter och trossdrängar). Något förslag öfver härens styrka vid själfva inbrottet har jag visserligen ej funnit, men då man har ett sådant för den 12 oktober äfvensom ett annat den 16 i samma månad på den »skedda afgång på manskap och hästar sedan marschen från Jämtland», så kan man däraf ganska noggrant bestämma härens styrka vid inbrottet.[1]

Den dansk-norska här, som stod i Trondhjems län vid svenskarnes infall, uppgick till omkring 6,900 man, reserven och garnisonerna inräknade. Krigsstyrkan kunde dock ökas genom uppbåd af man ur huse, det beväpnade borgerskapet i Trondhjem och några bergverkskompanier. Högste befälhafvare var generalmajor Vincents Budde, som särskildt utmärkt sig, då en bataljon af Vestmanlands regemente under öfverste Melker Falkenberg öfverrumplades i april 1716 i staden Moss.[2] Svenskarne sökte hälla såväl förberedelserna till fälttåget som truppernas marsch till Jämtland hemliga. Härom skref Armfeldt till De la Barre den 7 juni, att han fått befallning att cachera marschen, att ingen i Lund utom konungen och ombudsrådet Kasten Feif visste något om densamma, att alla order skulle hållas i tysthet och »marschruten styckevis utdelas».[3] Bemödandena att hålla förberedelserna hemliga hade föga framgång, emedan det norska spionväsendet var mycket utveckladt, och många af invånarna

---

ner. Vid Viborgs inf.-reg. voro både öfverste- och öfverstlöjtnantsbeställningarna vakanta. Major var Erik Faber. Hvad N. kallar »Carelska Battaillon» kallas vanligen »värfvade finska bataljonen» eller blott major Wrichts bat. Helsinge bat. anfördes, såsom N. riktigt uppgifver (s. 668), af G. R. Skogh — densamme som utmärkte sig vid Strömstad 1717. Rättelsen i registret s. 150 är däremot felaktig.

[1] (Adlersparres) Krigssamlingar II, s. 198, 202. Jfr. bil. Fryxell uppgifver (XXIX, s. 125) jämtländska härens styrka till »13- eller 14,000» man. Ja, så stor skulle den hafva varit, om regementena varit fulltaliga, men det synes vid första ögonkastet i förslagen 12/10 och 30/11 (bland Armfeldts bref i riksark.), att i de finska reg., som ej kunnat rekryteras på många år, de flesta nummer voro vakanta.

[2] O. A Øverlands intressanta afhandling. Armfeldts tog nordenfjelds 1718. Norsk Hist. Tidsskr. 1880, s. 201.

[3] Krigsarkivet.

å ömse sidor om fjällen voro befryndade med hvarandra. Fienderna fingo därför snart underrättelse om den hotande faran och kunde redan i början af 1718 vidtaga åtskilliga försvarsanstalter. De läto en del trupper bevaka gränsen och gjorde förhuggningar på flera ställen; mycket arbete nedlades på befästandet af Stene skans, som beherskade hufvudvägen från Jämtland till Trondhjems län.[1] Svenskarne åter erhöllo någon kunskap om tillståndet i Trondhjems län, därigenom att 100 man under regementsqvartermästaren vid Jämtlands regemente, Hammarsköld, gingo på skidor öfver gränsen och öfverrumplade den 14 mars i norska byn Suul en underofficer och 15 man, hvilka togos till fånga. Strax därefter sökte en fiendtlig skidlöparekår hämnas denna öfverrumpling genom ett infall i Jämtland, men detta misslyckades helt och hållet.[2] Några underrättelser fingo svenskarne äfven af Johan Lundman, fältväbel vid Vestmanlands regemente, hvilken blifvit tillfångatagen i Moss 1716, men nu lyckats rymma till Jämtland. Denne berättade bland annat, att kyrkoherden i Snaasen, magister Nils Muus, lämnade underrättelser om svenskarnes företag, hvilket var i öfverensstämmelse med verkliga förhållandet.[3] Den bekante finske partigängaren kapten Långström utsändes därför att taga presten till fånga. Detta lyckades och kyrkoherden Muus, nu en 76-årig gubbe, fördes till Sala, där han hölls i arrest till början af 1719, då han fick återvända hem.[4]

---

[1] Klüvers berättelse, s. 36. Ny Minerva for april—juni 1806. Jfr. Tönders i Norske Samlinger II, s. 523.

[2] Armf. till Karl XII 28/3 och 6/4. Krigssaml. II, s. 159, 162—163.

[3] R. H. Horn till öfverståth. Taube 29/6. Krigshandl. fr. Karl XII:s tid 38. Till baron Vedel sände O. Wind 8/3 1718 en berättelse af Muus om svenskarnes anmarsch. Norska riksark.

[4] Armf. till Karl XII 19/8. Krigss. II, s. 177. Landsh. i Vesterås till Ulr. El. 18/12. Enligt Ulrika Eleonoras order, dat. 10/2 1719, till landshöfd. Cedercreutz skulle Muus, som sedan 30/9 1718 suttit i arrest i Sala, lösgifvas, hvarjämte 100 d:r s:mt skulle lämnas honom till resa och underhåll. Till hans förtäring under fångenskapen bestods honom dessutom 1 d:r s:mt om dagen. Krigsexpeditionens registr. R. H. Horn underrättade Ulr. El. 19/4 1719, att de bönder, som följt Muus till gränsen kommit åter, sedan de lämnat honom i byn Indalen vid Stene skans. Öfverstarnes skrifv. Jämtlands reg. I länsark. i Gefle (1718 års acta. Litt. W) finnes »en allerdemödigst Tacksigelse», bestående af 6 tätt skrifna foliosidor med verser dels på latin och dels på norska, författade af Muus till deras ära, hvilka varit hans välgörare under fångenskapen, näml. landshöfdingarna i Vesterås och Vesternorrlands län samt borgmästaren i Sala. — Sedermera anhöll Muus hos Fredrik I 8/8 1723 att få ersättning för hvad svenskarna under öfverstlöjtn. Junghs kommando borttagit från honom, medan han satt fången i Sala. Hvad han mist, värderades af honom till 1,106 rdr. Hans skrifvelse remitterades till Jungh, som ej visste om, att något blifvit taget, hvarför Muus ansökan sannolikt ej ledt till någon åtgärd. Generalauditörsacta.

Enligt Karl XII:s order borde den jämtländska hären vara vid norska gränsen den 4 augusti för att börja operationerna, men ett långvarigt regnväder gjorde vägarna så dåliga, att regementena icke hunno fram till utsatt tid, ehuru marschrutorna voro så uppgjorda, att hvart regemente blott hade att marschera två mil om dagen; hvar tredje dag rastade man liksom under alla helgdagar. Den 9 augusti kom det sista regementet fram till Dufved, men icke ens då kunde Armfeldt anträda marschen. Han hade nämligen uppbådat 5,000 hästar för att framföra tross och proviant, men en del af dessa kom ej tillstädes, andra åter kommo för sent. Sedan ändtligen så många hästar ankommit, att trossen och någon proviant kunde medföras, började hären uppbryta från Dufved, och den 19 augusti hunno de sista trupperna förbi skansen, tagande vägen åt byn Suul i Norge. Många tross- och klöfhästar voro redan vid framkomsten till Dufved utmattade och brutne.[1]

Redan den 7 augusti hade man börjat utdela proviant för 6 veckor till de regementen, som då ankommit till Dufved, och sedermera fortsattes utdelningen, alt efter som trupperna anlände,[2] men därigenom att härens marsch fördröjdes, hade en del af provianten redan förtärts vid uppbrottet. Föga förråd af proviant fanns sedermera qvar i Jämtland,[3] ty ej obetydligt hade förtärts af dem, som befäst skansarna, uppbygt magasinerna och förbättrat vägarna, hvarjämte konungen nödgats under våren 1718 tillåta allmogen låna spanmål ur magasinerna på grund af 1717 års dåliga skörd. Likaså hade förråden hardt medtagits under regementenas marsch till Jämtland, ty bönderna hade inga lifsmedel att afsta till trupperna, ja, de hade icke ens kunnat lämna till magasinerna så mycket bröd som motsvarade den spanmål, de blifvit ålagda att mottaga till malning och bakning. Då det fram på sommaren 1718 visade sig, att skörden äfven detta år skulle blifva klen, föreslogs af krigsrådet Friesenheim i bref till konungen den 14 juli, att inga trupper skulle sändas mot Trondhjem från Jämtland, enär det skulle blifva hardt nära omöjligt att ersätta bristen i magasinerna. Detta förslag framstäldes

[1] Armf. till Karl XII 4/5 (riksark.), 3/8, 11/8, 19/8. Krigssaml. II, s. 172—176. Österbottens regemente skulle uppbryta från sina qvarter redan 30/5, ett annat reg. 6/6.

[2] Friesenheim till Karl XII 30/8. Den 19/8 skref Armf. till Karl XII, att det varit ogörligt att medskaffa mera än 5 veckors kost. Krigssaml. II, s. 176.

[3] Landsh. Hamilton till Karl XII 22/8. En del af boskapen, som drefs till Jämtland, förkom i skogarna.

något sent, ty vid denna tid voro trupperna på marsch upp till Jämtland. Också svarade konungen redan den 27 juli, att bristen måste ersättas på hvad sätt det än måtte ske, emedan det nu vore för sent att göra någon ändring.

Vid denna tid voro följande vägar mellan Jämtland och Härjedalen å ena sidan och Trondhjems län å den andra de förnämsta. Från Dufved gick en väg, omkring $5\frac{1}{2}$ mil lång, till höger förbi Medstugan och Skalstugan till norska byn Suul. Utmed denna funnos inga hemman eller hus, utom en liten by omkring $\frac{1}{4}$ mil från skansen. En annan väg gick från Dufved till venster åt byarne Tångböle och Vallan. Ifrån sistnämnda by gå två vägar, den ena på höger hand genom Skurdalsporten till Meraker i Norge, den andra åt venster till Handöl och vidare öfver Ena elf til Tydal i Norge. Dessa vägar voro de bästa, synnerligast midt under sommaren, dock måste de nu förbättras och upprödjas, »eftersom de kriget öfver äre mest igenväxte och förderfvade». Ifrån Långå skans i Härjedalen var det $9\frac{1}{2}$ mil till norska gränsen, »skolandes vägen vara passabel alt intill Röros, men därifrån till Trondhjem eller andra orter i Norge högst besvärlig».[1]

Såsom ofvan nämndes, hann eftertruppen förbi Dufved den 19 augusti, och den 20 fortsattes marschen mycket långsamt, ty oaktadt svenskarne under sommaren nedlagt mycket arbete på vägarnas förbättring, voro de ändock dåliga. Hären hade därför ej kommit längre den 24 augusti än till Skalstugan, omkring 4 mil från Dufved. Då Armfeldt genom rekognosceringar erfarit, att fienderna gjort förhuggningar vid hufvudvägen, tågade han den 25[2] till venster om densamma upp åt fjällen och ankom på morgonen den 1 september till Stene. Fastän det ej regnade under den tid hären tågade öfver fjällen, var marschen högst besvärlig. Den 3 september skref Armfeldt till konungen, att vägen gått öfver »höga berg, hvilka i upp- och nedstigande såväl som öfverst på varit så sanka, att de med faschiner och kafvel-

---

[1] Armf. och J. H. Frisius till Karl XII $^{16}/_{10}$ 1717. En detaljerad beskrifning på alla de vägar, som denna tid begagnades mellan Jämtland—Härjedalen och Trondhjems län, följer som bil.

[2] Armf. till Karl XII $^{11}/_{8}$ (riksark.), $^{2}/_{9}$ (Krigss. II, s. 177). Man hade måst nedlägga mycket arbete på vägarna, innan man kommit till Dufved. Armf. till Karl XII $^{3}/_{8}$. Norska kunskapare omtala, att väg bygdes från Vallan såväl åt Tydalen som åt Meraker. I Handöl hade man nedbrutit 2 hus och däraf gjort flottar, som man trodde, att svenskarne ämnade begagna. Norska Riksark.

bryggor fast öfver alt måst bryggas, och ingen af officerare, civilbetjänte, prester eller andre, som armén åtföljt, kunnat förskonas att göra och tillföra faschiner». Utmed sjön Færen bygdes 1 $^{1}/_{2}$ mils lång kafvelbrygga och det med sådan omsorg, att ännu finnas tydliga spår efter densamma. Äfvenså finnas spår efter dylika på flera andra ställen. Ingen skog fanns på fjällen, öfver hvilka hären tågade fram, utom vid Færen och i trakten af Stene skans. Små buskar funnos dock här och hvar.[1]

Under den tid svenskarna vistades vid Færen och läto sina uttröttade hästar beta på de gräsrika sluttningarna därinvid, lät Armfeldt undersöka fiendernas ställningar och höll dem genom utsändandet af smärre kårer åt skilda håll i ovisshet, om han ämnade vända sig åt Meraker, Stördalen, Skogn eller Værdalen.[2]

Armfeldt vände sig emellertid, såsom sagdt, åt Stene skans, på slätten vid Værdals- och Suulelfvarnes förening. Af den norska styrkan stodo vid Armfeldts inbrott 4,044 man posterade vid gränserna mot Jämtland och Härjedalen. Däraf stodo omkring 1,800 man under Buddes befäl vid Stene och närmaste trakten däromkring, ty där väntade han, att svenskarne skulle infalla.[3] Genom sina rörelser hade de dock tvungit honom de senaste dagarna att göra åtskilliga marscher och kontramarscher, hvarigenom hans trupper blifvit något utmattade. De ordinarie trupperna bestodo af godt manskap och brunno af ifver att komma i strid med svenskarne. Också hade Budde efter hållet krigsråd beslutat att ej lämna sin ställning utan skarp strid.[4] Då den svenska hären om aftonen den 31 augusti kommit till några fäbodar i närheten af Stene, fick den skåda vårdkasarna brinna vida omkring. I gryningen den 1 september uppbröt Armfeldt och sökte kringgå fiendernas ställning för att angripa dem i ryggen. Med förtrupperna gick han genom skogar och moras, men han råkade först att komma midt för det starkaste bröstvärnet. När han märkte detta, qvarlämnade han 175 man för att genom falskt allarm missleda fienderna, men med de öfriga

[1] Karta, som uppgjordes af Gabr. Cronstedt $^{30}/_{8}$. Krigsark. O. A. Øverlands anf. afh., s. 209, 210. På »Topographisk Kart over Norge», bladen Meraker och Værdalen, är angifvet, hvarest spår af vägen finnas.

[2] Presten Collins optegnelser om svenskarne i Værdalen 1718. O. A. Øverland, Fra en svunden tid, s. 91.

[3] Lista på besättningen, dat. $^{5}/_{9}$, af Budde finnes bland Indkomne Breve till Overkrigssekr. Danska riksark.

[4] Budde till Lützow $^{16}/_{7}$. Norska riksark. Budde till Overkrigssekr. $^{27}/_{8}$. Danska riksark.

truppernа drog han sig $^3/_4$ mil längre uppåt elfven och lyckades sedan framtränga söder om Stene öfver moras, som Budde ansett omöjliga att passera, samt var nära att komma bakom fienderna och afskära deras återtåg. Budde utsände då några trupper, hvilka väl drefvos undan, men svenskarnes framträngande hade dock något hejdats, så att han kunde, fastän på skilda vägar och i oordning, draga sina trupper tillbaka. Under flykten förlorade han dock ett standar och 3 kanoner. Några och tjugu man hade stupat och 10 tagits till fånga. Svenskarne däremot hade endast 1 död och 2 sårade.

Vid Stene hvilade hären den 2 september efter den ansträngande marschen öfver fjällen. Redan nu voro många af manskapet sjuka och måste qvarlämnas. Många hästar hade dött af det giftiga betet på fjällen, och de återstående voro mycket orkeslösa och utmagrade. Så många hästar, som kunde undvaras, fördes åter till Jämtland för att hämta proviant till Stene, där magasiner uppbygdes. För att »hålla ryggen fri och betäcka efterförslen» qvarlämnades där en besättning af 500 man under öfverstlöjtn. K. v. Bildsteins befäl. Retranchementena vid Stene voro så vidlyftiga, att en del måste raseras. Den 3 september fortsattes marschen genom en vacker och bördig trakt till Skaanes skans vid Trondhjemsfjorden, 1 $^1/_2$ mil från Stene. Besättningen därstädes utgjordes oberäknadt några få soldater och artillerister af 138 beväpnade bönder eller s. k. landdragoner, och af dessa sprungo omkring 50 bort vid svenskarnes ankomst. Under sådana förhållanden öfverlämnade kommendanten, kapten Johan Fredrik von Wahlen, en gammal och orkeslös man, skansen utan att göra något motstånd. I magasinet funnos åtskilliga förråd på lifsmedel, hvilka kommo svenskarne väl till pass. Till besättning i skansen lämnades 100 man under major Fabers befäl. De tillfångatagne fingo frihet att återvända till sina hem, sedan de lofvat att icke vidare bära vapen mot svenskarne. Kommendanten fördes till Sverige, sedan man funnit, att han var född svensk undersåte. Då invånarne, med undantag af en och annan äldre qvinna, flytt undan för svenskarne och medtagit så mycket af sin egendom, de möjligen kunnat, lät Armfeldt genom de lösgifna bönderna sprida s. k. universalier eller patent bland befolkningen.[1] Redan den 24 augusti

[1] Jfr bref af Armf. till Karl XII $^2/_9$, $^6/_9$. Krigss. II, s. 177, 184. I Marcks von Würtenbergs sköldebref $^{19}/_3$ 1720 berättas, att det var han, som öfvertalat kommendanten att kapitulera.

hade han från Skalstugan utfärdat ett patent till invånarne i Norge, hvari han förmanar dem att hälla sig hemma och förrätta sina vanliga sysslor, då ingen skulle ofredas. Det, som såldes till svenskarne, skulle kontant betalas. Ingen kontribution eller tribut af hvad namn det vara måtte, skulle utpressas, utan invånarne ålades blott att betala de skatter, som de förut varit vana att betala. De åter, som öfvergåfvo hus och hemvist, satte sig till motvärn i skog eller fält och sökte hemligen eller uppenbarligen tillfoga svenska trupperna någon skada, skulle »med eld och svärd på det häftigaste till lif och gods förföljas». I en ny proklamation från Stene den 2 september säger han, att han under den förelupna striden träffat på en del bönder, som ställt sig till motvärn, hvarföre han hade rätt att enligt patentet den 24 augusti förfölja dem med eld och svärd, men som detsamma ej torde hafva varit alla bekant, finge nu nåd gå för rätt. Han tillkännagaf ock, att han inrättat en postförbindelse med Sverige, och hotade med strängt straff dem, som oroade densamma. Alt, som bortförts till skogarna, togs som god pris.[1]

Den 5 september fortsattes marschen mot Trondhjem. Med dess intagande hoppades Armfeldt, att Trondhjems län inom kort skulle kunna bringas till lydnad.

Efter flykten från Stene stannade Budde några dagar vid Stördalselfven och drog till sig de trupper, som legat vid gränsen, men genom öfverrumplingen vid Stene skingrats åt skilda håll. Sedan han äfven gifvit befallning, att alla båtar skulle bortföras eller förstöras, samt qvarlämnat en major Lorens Brun med 300 man vid passet Langstenen, gick han den 6 september öfver Stördalselfven. Den 7 började han anlägga förhuggningar på Givingsaasen, en bergsträcka, som följer Trondhjemsfjorden från Hummelvik till Stördalselfven, och den 8 ankommo de flesta trupperna till Hummelvik. Den 9 hölls en krigskonselj, hvari beslöts att försvara Trondhjem till det yttersta; 800 man under öfverstlöjtnant Ditrichsen skulle förläggas på Kristiansteen, öster om staden, och 300 under major Frans Brun på Munkholmen i Trondhjemsfjorden. Samma dag fingo alla trupper order att marschera till Trondhjem, dit de ankommo den 11. Nästan alla andra trupper, som legat vid gränsen, drogos nu också dit.[2]

---

[1] Kopior i norska riksark. »Krigen 1718—1719».

[2] Buddes rapport $^{10}/_{9}$. Danska Riksark. Norske saml. II, s. 594, 527. — Vid denna tid hade ett rykte spridt sig, att Dalreg. skulle infalla vid Röros,

Under tiden hade Armfeldt tågat efter med sin här till det trånga passet Langstenen i Aasens socken. Detta pass, som enligt Armfeldts bref till konungen den 23 september var »alla slemma vägars sammandrag», omgifves på ena sidan af Trondhjemsfjorden och på den andra af höga berg. Vägen emellan fjorden och bergen var genomskuren af många bäckar och så smal, att endast man efter man kunde komma fram. Vid ingången till passet hade major Brun med sina 300 man fattat post bakom upptimrade bröstvärn. Sedan Armfeldt själf undersökt fiendens ställning, lät han föra några trupper genom en skog strax invid och lät dem därpå göra min att klättra uppför bergen ofvanför fienderna. Vid denna syn funno dessa för godt att draga sig sjöledes tillbaka, hvilket skedde mot aftonen den 8 september. Den 9 och 10 tågade hela den svenska hären igenom passet, hvarvid soldaterna måste bära kanonerna. Läger slogs $^3/_4$ mil därifrån mellan Skatvolds och Værnes kyrkor. Om Armfeldt nu fortsatt marschen till Trondhjem, som endast låg på 3 eller högst 4 mils afstånd, skulle ej några stora svårigheter mött honom, ty vattenståndet i Stördalselfvens vatten var ännu till följd af tämligen långvarig torka så lågt, att man utan svårighet kunde rida öfver densamma, och förhuggningarna på Givingsaasen skulle ej häller hafva vållat stort besvär, då de fiendtliga trupperna dragits in i Trondhjem. Skulle någon utsigt finnas att intaga denna stad, så skulle det vara genom ett hastigt framryckande, innan fienderna finge tid att förstärka dess försvar. Fästningsverken voro nämligen ännu i dåligt stånd, och bland befolkningen rådde allmän bestörtning.[1] I stället stod hären stilla i sitt läger mellan Skatvolds och Værnes kyrkor till den 17 september. Innan Armfeldt tågade vidare, ville han invänta ankomsten af proviant, som hämtades dels från Skaanes och dels från Stene.[2] Detta var utan tvifvel ett särdeles olyckligt beslut, ty medan hären stod stilla, förtärdes större delen af dess medförda proviant. Ehuru ingen ny sådan ankommit, fortsattes marschen det oaktadt den 17 september till Stördalselfven. Den 20 september ankom väl någon proviant från Dufved, men alldeles

---

hvarför Budde gaf order, att de trupper, som stodo där, skulle väl taga sig i akt. Budde till Lützow $^{13}/_9$.

[1] Budde till Lützow $^{17}/_{10}$. Norska riksark.

[2] Explikationen öfver »Pl. IV» i Krigssaml. »Prospect af den smala och trånga passagen Långsten uti Norrige». Å originalprospecten bland Armfelts bref i riksark. står antecknadt: »aftogs den 23 sept. 1718 af Gabr. Cronstedt».

otillräcklig för härens behof. Därjämte berättade den officerare, som följt fororna, »att han med alt snart blifvit förlorad på fjällen», och att det numera vore ogörligt att föra några foror öfver fjällen från Jämtland. Redan under förra hälften af september hade en regnperiod inträdt, som sedermera fortfarit och gjort vägarna så godt som ofarbara. På grund häraf beslöt Armfeldt att låta hären vända samma väg tillbaka närmare svenska gränsen för att lättare få tillförsel från Jämtland, om någon sådan vore möjlig, äfvensom för att under betäckning af skansarna kunna mera utbreda sig i landet vid anskaffandet af proviant.[1] Den 21 september drogs hären tillbaka från Værnes och ankom den 27 till Skogns socken.[2] Under detta återtåg sändes öfversten Johan Stiernschantz förut med några trupper och en summa penningar för att anskaffa proviant för den eftertågande hären. Stiernschantz lyckades då få tag i några båtar, hvilka invånarne själfva undandolt, på det att de icke skulle enligt Buddes befallning borttagas eller förstöras, och begaf sig till Ytterön, men då han var nog oförsigtig att dröja där 3 dagar, fick Budde underrättelse om svenskarnes därvaro, hvarför han sände major Peter Lund med 450 man, hvilka öfverrumplade Stiernschantz folk den 26 september och togo 3 underofficerare, 2 trumslagare och 50 soldater till fånga. Öfversten själf och en del af hans kår lyckades på några båtar med knapp nöd komma undan till fasta landet.[3]

I Skogn stannade svenskarne till medlet af oktober, då de begåfvo sig till Værdalen, som ligger ännu närmare svenska gränsen. Där stodo de till slutet af oktober, då de för andra gången bröto upp mot Trondhjem. Man finner, att Armfeldt äfven varit betänkt på att gå öfver Værdalselfven för att proviantera i de norr därom liggande socknarna, men det är ovisst, om han låtit utskrifva proviant norr om Værdals prestgäll före hans uppbrott mot Trondhjem. Under hela den tid, som hären stod i Skogn och Værdalen, måste den själf skaffa sig alt hvad den behöfde till uppehälle. Detta var ej lätt. Största

[1] Armf. till Friesenh. $^{11}/_{9}$. Bil. till Friesenh:s bref till Karl XII $^{20}/_{9}$. Bland Friesenheims bref i riksark. Armf. till Karl XII $^{23}/_{9}$. Krigss. II, s. 186.

[2] R. H. Horn till »baron och ombudsråd» $^{11}/_{10}$. Öfverstarnes skrifv. Jämtlands reg.

[3] Budde till Overkrigssekr. $^{30}/_{9}$ D. riksark. Armf. uppgifver i bref till konungen $^{6}/_{10}$, att öfverste Stiernsch. förlorat 2 kaptener, 1 fänrik, 4 underoffic., 8 trumslagare, 69 korpraler och gemena. Krigss. II, s. 196.

delen af säden var ännu oskuren och af regn nedslagen till marken. Den, som var skuren, var ej inbergad, och då alla invånare, med undantag af en och annan äldre qvinna, öfvergifvit hus och hem, måste soldaterna själfva berga in säden, tröska och »på allehanda sätt i qvarnlösan mala och till bröd och annat tjänligt underhåll bereda». Alla hand- och vattenqvarnar voro bortförda eller förstörda. Ej häller funnos några bakugnar, ty invånarne, berättade Armfeldt, brukade baka »på ett stycke järn eller sten öfver elden». Då inga lifsförnödenheter framfördes till hären från Jämtland, ja icke ens så mycket som behöfdes till besättningen på Stene skans, så beslöts, att de regementen, som icke kunde förskaffa sig lifsuppehälle i Norge, skulle med sina trosshästar hämta proviant vid Skalstugan, dit Friesenheim lofvat framföra sådan. Jag känner dock ej, om något hämtats på detta sätt. Armfeldt hoppades, att det skulle blifva bättre med tillförseln, så snart man kunde begagna sig af slädföret. Han ämnade därför sända från hären några hundra man, hvilka skulle förbättra vägen öfver fjällen och utsätta märken, så att man vid inträffande yrväder kunde finna rätta vägen.[1] Konungen hade också gifvit order om afsändandet till Dufved af så många lifsförnödenheter, att de kunde förslå för jämtländska hären till och med juli månad 1719.[2]

I de utgifna patenten hade man, såsom förut nämndt är, lofvat att kontant betala alt, som soldaterna behöfde köpa af invånarne. Detta iakttogs ock till en början, »men som sådant», skref Armfeldt till konungen redan den 23 september, »icke velat förslå att draga landtfolket hem och till lydno, och penningar icke mera äro att tillgå samt tillförseln från Jämtland oviss blifver, nödsakas jag för tropparnes konservation låta taga ur landet hvad folk och hästar i möjligaste måtto kunna hjälpas med». Efter denna tid fingo invånarne qvittenser på hvad som togs från dem till härens underhåll. Vid indrifvandet af proviant oroades svenskarne, såsom naturligt var, ofta af norska partier. Redan den 30 september hade Budde utsändt 600 man, fördelade i 12 partier, för att oroa dem.

---

[1] Horns anf. bref 14/10 och Armfeldts till Karl XII 16/10. Krigss. II, s. 198. Horn skref till konungen 22/10, att han alltid haft proviant i förråd till sitt reg. och att han då hade bröd för 7 dagar och mjöl för 4, fastän han på Armfeldts befallning försett besättningen i Stene skans med 8 dagars prov.

[2] Förf:ns afh., Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg, s. 288, not. 2.

Sedan Armfeldt till Buddes förundran dragit sin här tillbaka från Stördalselfven, lämnade Budde öfverste Storm med 2,000 man qvar i Trondhjem för att fortsätta befästningsarbetena och försvara staden mot plötsliga anfall, men själf begaf han sig i början af oktober med de öfriga trupperna till Stördalselfven för att göra svenskarne all möjlig skada. Så snart Armfeldt dragit sig tillbaka till Værdalen, förlades en del trupper på Inderön och norr om Værdalselfven för att hindra svenskarne att proviantera i de norr därom belägna bördiga socknarna. Nästan hvarje dag visade sig också norrmännen i Trondhjemsfjorden med 50 till 70 båtar och andra små fartyg, gingo här och hvar i land, oroade de svenska posteringarna samt förstörde eller bortförde alt, som kunde tjäna till uppehälle. Väl sökte svenskarne att bygga sig båtar eller rättare sagdt stora pråmar för att drifva bort fienderna ur fjorden, men det ser ut, som om de ej lyckats bygga tillräckligt många, innan de bröto upp mot Trondhjem.[1]

Det var icke endast mot svårigheten att anskaffa proviant hären hade att kämpa. Föga mindre svårighet vållade bristen på kläder. Den 23 september skref Armfeldt till konungen, att »inga andre än de åboländske, helsingske och jämtländske hade kappor eller pajrockar och en stor del icke mer än blotta rocken på lifvet och fast alle i så långa och svåra vägar skor och strumpor förslitit». Af hudarna till de slagtade kreaturen sökte man göra sig skodon, liksom af regementenas vattenflaskor, som voro af läder. Till följd af brist på lifsmedel och kläder uppstod sjuklighet, rymning och myteri. Redan den 29 september klagade Armfeldt för konungen, »att af trångmålet i underhållet, klädelösan och den tvingande väderleken folket med krafterna förlorat den förra förhoppningen och modet och icke kan med godo eller ondo ifrån desertion och desordres afhållas, hälst officerarne icke mindre än de gemene nödlidande äre, därigenom alle order besvärligen förrättas».

Den 12 oktober voro icke mindre än 1,295 man sjuka. Af dessa tillhörde 411 man Helsinge regemente. Inom detta stod

---

[1] R. H. Horns anf. bref $^{14}/_{10}$ och Armfeldts $^{16}/_{10}$. Den $^{4}/_{10}$ berättar M. Herberg till Sø-Etatens General-Commiss. (norska riksark.), att 4 båtar utrustats i Trondhjem till skärbåtar, så att man skulle kunna anfalla svenskarne i skärgårdarne, och $^{13}/_{10}$ skref J. von Ahnen till Overkrigss., att han förmått borgarne i staden att utrusta ett skepp med 10 kanoner, hvilket skulle användas i samma syfte som båtarne. Danska riksark.

det sämst till. Den 16 oktober skref Armfeldt till konungen, att det »intet kan väl en fjärdingsväg marschera, utan släpar och lämnar sig efter». Af dess grenadierer gjorde 58 man myteri. Upphofsmannen hängdes, de öfriga straffades dels med spö, dels med att springa gatlopp. För att afskräcka soldaterna från att rymma hängdes några, som ertappades vid försöket att öfvergå till fienderna.[1]

Sedan Karl XII fått underrättelse om inbrottet i Norge och eröfrandet af Stene skans, gaf han den 15 september i ett handbref till Armfeldt utförliga föreskrifter, huru han ville, att svenskarne skulle gå till väga i Trondhjems län, och då jag anser, att detta bref lämnar synnerligen vigtiga upplysningar, anför jag det väsentligaste däraf. »Det är mig kärt», skrifver konungen, »att förnimma inbrottets fortgång Stene skants förbi åt Dronthem. Förmodligen lärer hela Dronthems län nu vara ifrån fiendtl. trupper rensadt och staden med det lilla slottet bemästradt. Är det ej skedt, måste ingen tid förloras att därmed till fullbordan komma. Anstalt måste göras till truppernas förblifvande där på orten hela vintern öfver, och att hvart regemente må kunna hafva förråd till dess förnödenhet, när obrukbare vägar komma, som hindra tillförseln. Trupperna måste röra sig. Infanteriet kan fuller merändels vid Dronthem hållas tillsammans, men kavalleriet bör utkommenderas under gen.-lieut. De la Barre att fullkomligare förjaga de tre (?) fiendtel. regementen, som där i landet äro, och att sättja landet under lydno och skräck, börandes våra partier beordras att angripa fienden utan anseende till antalet, om han är starkare än våra partier eller ej. På presterne måste akt gifvas, att de hålla sig lydige och ej gifva någon misstanka om sig om korrespondens med fienden, i vidrigt fall och på minsta gifven misstanka komma de att skickas till Sverige som krigsfångar och anses såsom fiendtlige betjänter, i hvilkas ställe då andra prester förordnas, men blifva de eder lydige, så kunna de blifva qvar utan att på något sätt besväras». Fogdar och andra kronobetjänte,

---

[1] Armfeldt anf. bref 16/10 jämte extrakt af veckoförsl. Majoren G. R. Palmstruck blef försatt ur tjänstgöring enligt konungens order 16/10, men hvarför detta skett, kan jag ej uppgifva. Palmstruck skref till sin fru, att »N. (Nummers) har utverkat vid sin lögn och förgiftiga tunga hos konungen, att han fått för alla officerare från öfverstl. till fänrik färdiga och af konungen underskrifna fullmakter utan namn att tillsättja officerare efter behag och afsättja de förre, hvem han vill». Interc. Breve. D. riksark.

heter det vidare, måste efter slås och som krigsfångar bortföras, så vida de ej angifva sig själfva, begära att sitta stilla som inbyggare, låta uppteckna sig och sina hemvist och ställa borgen. Öfveralt kunna andra kronobetjänte tillsättas och förordnas. Ej häller skall någon af fiendtliga soldatesken få uppehålla sig ibland allmogen, om han icke angifver sig att hafva öfvergifvit sitt kompani och söker att få som bonde vara hemma och gifver ifrån sig mundering och gevär samt ställer borgen att sig ej åter vilja begifva till fienden. I sådant fall lämnades honom frihet att få förblifva vid dess hus och hem, dock måste hans namn och hemvist upptecknas. Sedan konungen vidare omnämnt hvad Armfeldt förut i sina patent förklarat, nämligen att allmogen icke skulle betungas med några extraordinarie pålagor, och att den skulle uppmanas att till den svenska hären föra lifsmedel, hvilka skulle kontant betalas, inskärper han ytterligare i postscriptum nödvändigheten för Armfeldt att stanna i närheten af Trondhjem under vintern.

När detta bref framkom till Armfeldt, hvilket inträffade den 26 september, hade denne, såsom förut är nämndt, gått något tillbaka med hären till följd af brist på lifsmedel. När underrättelsen härom ankom till konungen, blef han synnerligen förbittrad och sände genast generaladjutanterna K. A. Dohna och J. F. Didron till Armfeldt med order att skyndsamt tåga mot Trondhjem. Under vägen skulle han utsända smärre afdelningar af kavalleri åt skilda håll för att uppsöka lifsmedel. Dessa order, som varit ungefär 3 veckor på vägen, framkommo till Armfeldt den 8 november, men då hade han redan framkommit till Trondhjem.[1] Enligt Nordbergs uppgift (sid. 672) innehöllo de äfven en skarp skrapa: generalen skulle »söka tränga igenom alla mötande svarigheter, hvilka syntes kunna hafva varit mindre, om man i rättan tid sett sig visligare före och brukat mera drift, än härtill skedt var». Konungen ansåg, att det var helt och hållet Armfeldts fel, att brist på lifsmedel uppstått och att hären följaktligen icke kunnat fortsätta sin marsch mot Trondhjem. Enligt hans mening hade Armfeldt onödigtvis dröjt fjorton dagar vid gränsen efter att hafva samlat trupperna, och sedan hade han stått ytterligare 10 dagar overksam i närheten af Skaanes utan att påskynda marschen eller gifva order att

[1] Armf. till Karl XII $^{20}/_{11}$. Interc. Breve.

proviant skulle sändas efter från Jämtland. Likaså ansåg konungen, att kavalleriet användes allt för litet till att angripa fienderna och indrifva proviant.[1] Konungen hade äfven fattat misstanke, att Armfeldt utan order ämnade återvända till Sverige.

Till sitt försvar anförde Armfeldt i bref till konungen den 8 dec., att bristen på proviant lagt oöfverstigliga hinder i vägen för verkställandet af de gifna befallningarna. Då han tågade från Jämtland kunde ej till fyllest proviant medföras af brist på skjuts, och sedermera hade hären ej fått mera därifrån »än blotta brödet för ungefär 6 dagar». Vidare påpekade han, att landets bergiga natur, de af fienderna upprifna broarna och gjorda förhuggningarna gjort det omöjligt att mera använda kavalleriet än som skett, ja det hade ofta inträffat, att, när kavalleriet sändts långt förut, hade infanteriet upphunnit det, »och hade det senare fast lättare kunnat fort och igenom komma, gäendes vägarna öfver berg och dalar, genom klyfter och trängsler, att mest icke mer än häst efter häst kan med största möda komma fram». Angående konungens misstankar, att Armfeldt haft i sinnet att utan order återvända till Sverige, svarade denne, att »hans tanka aldrig annan varit än att förblifva här i landet, på ehvad sätt det hälst skulle kunna besörjas».

* * *

Sedan Armfeldt skaffat sig något förråd på proviant, och strömmar och kärr börjat frysa till, uppbröt han den 29 okt. från Værdalsören, beläget på södra sidan af Værdalselfven vid dennas utlopp i Trondhjemsfjorden, mot Trondhjem.[2] Redan dagen förut hade dock De la Barre uppbrutit med Åbo-Björneborgs och Nylands-Tavastehus kavalleriregementen. Innan marschen anträddes, hade Armfeldt den 27 okt. afsändt från hären till Stene Helsinge regementes sjuka. Af detta regemente befunno sig i Skaanes och på väg till Stene den 31 okt. 422 man sjuka förutom befäl, spel och trossdrängar. Förut voro, oberäknadt befälet, 128 man af samma regemente kommenderade till besättning på Stene skans.[3]

---

[1] C. G. Dücker till Görtz [11]/[12]. Görtz saml.
[2] Und. relation af kapten Långströms manskap, upptecknad i Stene [26]/[11] af K. von Bildstein. Handl. rör baron Görtz.
[3] Regementsjournal för Helsinge reg. 1718—1724. Krigsark.

Samtidigt eller något senare, då hären kommit i närheten af Trondhjem, sändes till Dufveds skans 200 man till häst under befäl af öfverstelöjtnant Peter Jungh. Om anledningen till afsändandet af denna kommendering berättar Jungh, att då han »sist in octobri» med hären kommit inemot Trondhjem, kallade Armfeldt honom till sig en afton vid pass kl. 10 och i tysthet berättade, att just då hade tidender inlupit, att ett fiendtligt parti på 8 kompanier var på väg igenom Snaasens socken för att öfver fjällen gå till Jämtland och där ruinera magasinerna. För att hindra detta farliga företag afsändes Jungh. När denne kommit till Dufved, fann han allt i god ro, men då tvänne utsände spioner kommo tillbaka och berättade, att 300 danskar stodo i Snaasen, fann han, sedan han öfverlagt med krigsrådet Friesenheim, rådligast att hällre uppsöka fienden än invänta honom, hälst intet förråd på fourage fanns för hästarne vid skansen. Sedan hans kommendering förstärkts med infanteri, så att den uppgick till 350 man, marscherade han från Dufved den 12 november och kom uti svärt yrväder med knapp nöd öfver fjällen. Uti första norska byn, ungefär 1 mil från Snaasens kyrka, tog han 2 soldater till fånga; af dessa fick han veta, att en löjtnant med 100 man (dragoner, soldater och bönder) förskansat sig på kyrkogården. Då han i dagningen framkom dit, fann han den fiendtliga kommenderingen »inom sina bröstvärn så kring kyrkogården som i nästa hardt intill kyrkomuren belägna gård på alla sidor med skanskorgar och spanske ryttare bevarad». Han angrep genast, tog fanan och några fangar, men de öfriga räddade sig undan till en skog. Där sammangaddade sig bönderna med dem alt mera, så att Jungh hade tvänne dagars arbete med att skingra dem. På prestgården stod ett annat parti, och detta förjagades af Erik Johan Armfeldt. Sedan äfven ryttmästare Kihlström intagit en ort, där man berättat, att fienderna ämnat samla sig,[1] ryckte Jungh den 26 november in i Sparrebu; där eller i närheten synes han sedermera hafva stannat, tills svenskarne efter underrättelsen om Karl XII:s död lämnade Norge.[2]

---

[1] Kyrkoherde Muus anf. bref till Fredrik I $^{8}/_{8}$ 1723 och Cedersparres förklaring däröfver $^{2}/_{1}$ 1724. Friesenh. skref $^{28}/_{11}$ från Forsa vid Dufveds skans, att Jungh $^{12}/_{11}$ tågat därifrån och sedan ej återkommit.

[2] Collins optegnelser anf. st. s. 97.

Efter att hafva omnämnt denna episod återvänder jag till tilldragelserna vid hufvudhären. Såsom ofvan nämndes, uppbröt Armfeldt från Værdalsören mot Trondhjem den 29 oktober, men för att undvika Langstenspasset liksom förhuggningarna på Gevingsaasen tågade han denna gång ej strandvägen utmed Trondhjemsfjorden utan på en mindre väg inuti landet, nämligen ifrån Skierve i Alstadhaugs socken upp genom Markegårdarne öfver fjället till Stördals socken, där han kom ned mellan Faarböjden och Skielstadmarken, gick därpå vid gården Wold, omkring 3 mil från Trondhjem, öfver Stördalselfven, som nu var tillfrusen. Därpå fortsattes marschen genom Mostadmarken till Hummelviken, $1^{3}/_{4}$ mil från Trondhjem. Därifrån tågade han på stora landsvägen fram mot staden, dit hela hären framkom den 6 november.[1]

Förtrupperna hade anländt dit dagen förut. Dessa stötte på en förvakt, hvilken drog sig hastigt tillbaka. En man togs till fånga, och af denne fick man veta, att Budde, som vid Armfeldts uppbrott från Værdalsören skyndsamt begifvit sig tillbaka med de trupper, som han utkommenderat för att oroa svenskarne, nyligen fått förstärkning från det sunnanfjällska Norge. Armfeldt förlade hufvudqvarteret omkring $^{1}/_{4}$ mil från staden på herregården Teslien, som tillhörde stiftsamtman (»stiftsbefalingsmand») I. von Ahnen.[2] Straxt efter ankomsten framför Trondhjem rekognoscerade svenska officerare fästningsverken, och möjligen hade man för afsigt att angripa från öster, ty soldaterna sysselsattes med att förfärdiga stormstegar, så vida de ej voro upptagna med att anskaffa lifsmedel, emedan förrådet därpå var fortfarande mycket knappt. I närheten af staden fanns dock föga att få, ty dagarne före svenskarnes ankomst hade fienderna, så vidt det varit möjligt, bortfört all säd och allt hö. Likaså hade de uppbränt förstaden Baklandet, biskopsgården och en kyrka, som låg utanför staden, på det att svenskarne ej skulle få skydd där bakom eller kunna använda timret i husen till förfärdigandet af flottar eller anläggandet af batterier. Fienderna höllo sig numera inom sina befästningar, om man undantager, att Budde tvänne dagar efter svenskarnes ankomst utsände sin broder, öfverstelöjtnant Budde, med 50 dragoner för att

[1] Mickel Herbergs rapporter $^{1}/_{11}$, $^{8}/_{11}$.

[2] R. H. Horn till kanslipresid. Arv. B. Horn $^{13}/_{11}$. Interc. Breve. I. von Ahnen till Overkrigssekr. $^{8}/_{11}$, $^{15}/_{11}$.

rekognoscera. Dessa blefvo afskurna från återtåget, men slogo sig dock igenom efter en förlust af 2 döda och 8 fångar.[1]

Trondhjem hade under de 2 månader, som förflutit, sedan svenskarne inbrutit i Norge, blifvit starkt befästadt. Dessutom hade från sunnanfjällska Norge ankommit en förstärkning af 1,600 man, så att Buddes hela styrka nu uppgick till 7,500 man. Däraf voro 1,000 man förlagda på Kristianstens fästning och 400 på Munkholmen.[2] Straxt före svenskarnes ankomst till Trondhjem hade ett örlogsskepp, en fregatt och en huckert ankommit från Köpenhamn för att försvara staden från sjösidan, hvarjämte borgerskapet i Bergen hade på slotslovens befallning utrustat och ditsändt en fregatt. Af dessa fartyg lågo två i Ilsviken vester om staden, ett öster om Munkholmen och ett i Nidelfvens mynning. Innan dessa fartyg ankommit, fruktade norrmännen såväl för svenska kapare som för det jakobitiska partiet i England, hvilket troddes stå i hemlig förbindelse med Karl XII.[3] Samtidigt hade flere fartyg kommit dit med spanmål och andra lifsförnödenheter. Borgerskapet hade ock hunnit hämta sig från sin förskräckelse och sökte nu understödja Budde så godt det kunde.

Det är förut omtaladt, att konungen sändt Dohna och Didron till Armfeldt för att pådrifva marschen mot Trondhjem, men att de först framkommit till honom den 8 november, då han redan kommit med sin här framför Trondhjem. Enligt generalmajor R. H. Horns uppgift i förut anförda brefvet till kanslipresidenten Horn den 13 november hade de order till Armfeldt, att han skulle attackera staden, samt att på grund däraf dagen för stormningen utsatts till följande dag, d. v. s. den 14 november. Emellertid kunde staden icke anfallas på östra sidan, förrän man först intagit Kristianstens fästning. Detta befanns säkerligen omöjligt, då man endast hade några fältkanoner till sitt förfogande, hvarför planen att storma staden från detta håll uppgafs. I stället beslöt man att gå öfver Nidelfven för att möjligen kunna med större utsigt till framgång angripa staden på södra och vestra sidan, där halfön, på hvilken staden ligger, sammanhänger med fasta landet. Om morgonen den 17 novem-

---

[1] Armf. till Karl XII $^{20}/_{11}$. Interc. Breve. Budde uppgifver $^{8}/_{11}$ förlusten till 9 man Refererede Sager, D. Riksark.

[2] M. Herbergs rapporter $^{25}/_{10}$, $^{8}/_{11}$.

[3] Øverlands anf. afhandl., s. 226, 227. Jfr ofvan not 1, s. 341.

ber gick hären öfver elfven vid Leeren, $^1/_2$ mil från staden. Bron vid Tiller hade fienderna upprifvit. För att hindra broarbetet och öfvergången hade väl Budde utsändt öfverste Peter von Motzfeldt med 500 dragoner, hvarjämte omkring 300 uppbådade bönder infunnit sig till hans understöd, men sedan Armfeldt låtit framföra några kanoner, flydde bönderna vid första skottet, och äfven dragonerna drogo sig snart undan efter en förlust af några sårade och döda.[1] Svenskarne slogo nu läger på Leinstranden i närheten af Nype kyrka. Högqvarteret förlades på gården Rate, $1^1/_2$ mil från staden. Efter svenskarnes öfvergång öfver Nidelfven var förbindelsen öfver Dovre med det sunnanfjällska Norge Budde betagen. Den svenska hären åter kunde nu fritt utbreda sig öfver hela södra delen af Trondhjems län och knyta förbindelse med den här, som nyligen inbrutit i södra Norge. Budde trodde också, att Armfeldt väntade både kanoner och manskap från denna här eller också från Härjedalen, ty därförutan skulle han enligt Buddes förmenande näppeligen våga företaga något mot Trondhjem.[2]

När Motzfeldt icke kunde hindra svenskarnes öfvergång öfver elfven, hvilket Budde ej häller väntade, i fall Armfeldt sökte öfvergå med hela hären, lät han de uppbådade bönderna gå hem, men själf ämnade han enligt order begifva sig med dragonerna söderut till Rennebu, emedan det ej fanns något underhåll för hästarne i Trondhjem.[3] Emellertid utkommenderade Armfeldt 350 man, bestående dels af vanliga ryttare, dels af grenadierer, som gjorts beridna, under generallöjtnant De la Barres befäl för att förfölja honom.[4] Under reträtten förstörde fienderna alla broar för att uppehålla svenskarne, men vattnet i strömmarna var tämligen lågt, så att man kunde på ett och annat ställe utan svårighet rida däröfver. Alltjämt i hack och häl förföljd, drog sig Motzfeldt genom Melhus, Stören, Rennebu och Opdal. I Rennebu hade han ämnat stanna och anlägga förhuggningar, men då han ej fick något understöd af allmogen, som väl blifvit uppbådad, men ej infunnit sig, beslöt han att retirera öfver Vangskleven, hvarest svenskarne voro nära att

[1] Armfeldts anf. bref till Karl XII $^{20}/_{11}$. Budde till Lützow $^{18}/_{11}$. Øverlands anf. afh., s. 230.

[2] I. von Ahnens och Buddes bref $^{22}/_{11}$. Danska Riksark.

[3] Motzfeldt till Lützow $^{22}/_{11}$. Norska Riksark. Budde till Overkrigssekr. $^{18}/_{11}$. R. S.

[4] C. C. von Gertten till Monsieur de Gertten, Marechal de logis à la cour du Roy, $^{20}/_{11}$. Armf. till Karl XII $^{20}/_{11}$. Interc. Breve.

upphinna honom; sedermera drog han sig öfver Dovre fjäll, till sunnanfjällska Norge, och på det att De la Barre icke måtte följa honom, lät han nedbränna de fyra fjällstugorna, Drivstuen, Kongsvolden, Hjerkin och Fokstuen, med därvarande förråd på foder. Egendomligt är, att Motzfeldt ej försökte göra något motstånd, hälst hans kår var lika stor som De la Barres, men han synes hafva varit fullt öfvertygad, att den svenska kåren var starkare än den verkligen var. Tillståndet bland hans dragoner var dock dåligt. Den 3 dec. inberättade han från Sel i Gudbrandsdalen, att en del hästar blifvit så utmattade, att han måst låta nedsticka dem, på det att de icke måtte falla i svenskarnes våld. Sjukligheten och dödligheten hade så tagit öfverhand, att han ej hade öfver 300 man i stridbart skick.

Sedan De la Barre förföljt Motzfeldt omkring $^1/_2$ mil ofvanför Drivstuen, vände han tillbaka till Opdal, hvarifrån han den 24 nov. utfärdade en proklamation till invånarne i Opdalen och Sundalen samt öfrige å denna sidan och kring Röros liggande fögderier, hvari han uppmanade dem att återvända till sina hus och hem, eftersom den danske konungens trupper voro dels förjagade, dels inspärrade, så att de icke förmådde skydda landet. Återvände de ej till sina hem, skulle de strängt straffas. Äfven Armfeldt utfärdade den 26 dec. en proklamation till invånarne, att de skulle lämna lifsmedel till den kommendering, som han utsändt för att indrifva dylika.[1] Också indrefs i Opdal en betydlig mängd fourage och lifsmedel, som fördes till hären i Melhus. Från Opdal begaf sig hären öfver Indset till Qvikne. Bönder från Tönset, hvilka marscherat till Qvikne för att göra svenskarne motstånd, blefvo här kuperade; 32 togos till fånga och medfördes till Tolgen, där de lösgåfvos. Sedan De la Barre stannat några dagar i Qvikne och indrifvit kontributioner, tog han vägen öfver Qviknefjället till Vingelen i mycket hårdt väder, så att fienderna förundrade sig, att han och hans manskap kommit öfver med lifvet. Ifrån Vingelen fortsatte han vägen till Tolgen, där han tvang kaplanen att medfölja som vägvisare till Röros.[2] Vid ankomsten till denna stad voro skansen och berg-

---

[1] De la Barres originalprokl. och en vidimerad kopia af Armfeldts finnas bland Doc. vedk. Skilöbercorpset (Norska Riksark.).

[2] I. Bounde till Lützow $^{11}/_{12}$. I. von Ahnen till Overkrigssekr. $^{16}/_{12}$. R. S. Enligt en karta i krigsark. har den svenska kåren slagit läger $^{22}/_{11}$ mellan Rise och Drivstuen, $^{23}/_{11}$ i Opdal, $^{1}/_{12}$ vid Stuen, $^{2}/_{12}$ vid Indset, $^{3}/_{12}$ vid Kvikne, $^{8}/_{12}$ vid Vingelen, $^{9}/_{12}$ vid Tolgen och $^{10}/_{12}$ i Röros.

verket öfvergifna. Väl hade Budde gifvit befallning dels till direktör Bergman att uppmuntra bergsfolket och den kringboende allmogen att sätta sig till motvärn i skogar och pass, dels till kapten Mentzonius, som var kommendant i skansen, att han med sina 160 soldater och 40 landdragoner skulle försvara sig till det yttersta och sedan uppbränna magasinet och draga sig tillbaka, hvilket borde vara möjligt, då han hade skog rundt omkring sig, men några dagar före svenskarnes ankomst hade denne, medtagande besättningen och omkring 200 man af bergverkets folk, ryckt ned till Aalen för att göra en förhuggning på Dragaasen.

Anledning härtill var, att presten i Meldalen trodde sig, ehuru utan grund, fått säkra underrättelser, att Budde befalt 2,000 man tåga till Rennebu för att afskära De la Barres förbindelse med Armfeldt och taga honom och hela hans kår till fånga. Härom underrättade han direktören öfver kopparverket i Qvikne, Brostroph Tax, som uppbådat allmogen i Tönset och Qvikne för att göra förhuggningar. Tax, som trodde, att det var sannt, hvad presten berättat, sände bud till Röros och anhöll om hjälp därifrån. När Mentzonius fått dessa underrättelser, ville äfven han bidraga till den svenska kårens tillfängatagande. Han beslöt därför att med sitt manskap och bergsfolket begifva sig till Aalen för att anlägga förhuggningar på Dragaasen och med sig förena allmogen däromkring. Däremot beordrades hytteskrifvaren på Tolgen, Henrik Flor, att med 3 kompanier bergsfolk och allmogen från Vingelen och Dalsbygden begifva sig till Qvikne och understödja Tax. Denne åter hade emellertid med sitt folk begifvit sig till Rennebu för att »knibe de store, sikre Svensker», som lågo i Opdal. Till sin öfverraskning fick han veta, att det ej var, såsom man berättat, norrmän, hvilka tågat genom Örkedalen, utan en svensk trupp under öfverste Stiernschantz befäl. Vid underrättelsen härom tog hans folk genast till flykten och sökte komma undan bäst det kunde. På samma sätt gjorde äfven de bönder, som Flor under tiden samlat. Mentzonius hade ej häller kunnat uträtta något, ty bergsfolket var allt för uppstudsigt. Så snart han därför erfarit, att svenskarne kommit till Vingelen, tänkte han qvarstanna på Dragaasen, men snart öfvergafs han helt och hållet af bergsfolket, hvarför han ej vågade stanna qvar där, utan begaf sig med sitt manskap öfver fjället till Selbu och därifrån till Trondhjem. Några svenska ryttare hade på den af Mentzonius an-

gifna vägen följt honom i spåren ända till Selbu, hvarför Budde måste utsända 200 skidlöpare under major Emahusens befäl för att hindra flera svenskar att komma dit.[1] Öfver Mentzonii förhållande var Budde mycket förtörnad och lät vid hans ankomst till Trodhjem arrestera honom.

Då De la Barre, såsom förut är omnämndt, kom till Röros den 10 dec., tog han in hos direktör Bergman, som nu tvangs att gå svenskarnes ärenden. Han hade förut låtit nedsänka i en vattenfyld grufva en del koppar, men nu måste han åter låta upptaga och utlämna den till svenskarne. Likaså utlämnades en hop vapen. Såväl kopparn som vapnen måste norska allmogen föra till Långå skans i Härjedalen.[2]

I hela trakten närmast Röros utskrefvos kontributioner, och smärre kårer utsändes åt skilda håll för att indrifva dem.[3] Emellertid hade den sunnanfjällska skidlöparekåren ankommit från södra Norge till Tönset, samma dag som De la Barre kom till Röros. Sedan den bortfört det byte, svenskarne efterlämnat i Qvikne, drog den sig tillbaka till Tyldalen och anlade på femmilaskogen en förhuggning, som, sedan en del bönder infunnit sig, försvarades af omkring 500 man. Med dessa skidlöpare ägde ett par strider rum på gården Öfverby i Tyldalen, under den tid De la Barre stod i Röros, dock var ingen af någon större betydelse.[4]

Samtidigt med att De la Barre utsändes från Melhus, afsändes också den finske partigängaren kapten Långström för att föra underrättelser till Sverige om härens tillstånd. Förbindel-

---

[1] Flors berättelse. Doc. vedk. Skilöbercorpset. I. von Ahnen till Overkrigss. $^{16}/_{17}$. Indk. Breve.

[2] Öfverstl. Gabriel Cronstedt till Ulr. El. Brefvet är odat., men framlämnadt $^{25}/_{5}$ 1719. Fredriks af Hessen-Kassel bref 1716—1720. Landshöfd. Hamilton skref $^{15}/_{4}$ 1719, att han fått Armfeldts bref $^{7}/_{4}$, innehållande, att Hamilton skulle låta föra den tagna kopparn, utgörande 18 skeppund, från Långå till Gefle. Detta hade han redan gjort, men kopparn uppgick ej till mer i viktualievigt än 16 skeppund 17 lispund och 10 marker. 1719 års konc. i Gefleborgs länsark. Penningarne för kopparn (6,750 d:r k:mt) skulle i likhet med förhållandet vid bohuslänska och värmländska kårerna utdelas bland det högre befälet såsom ersättning för förlusterna under fälttåget på ekipage, kläder m. m. efter den proportion, att Armfeldt skulle få 3,000 d:r s:mt, De la Barre 2,000, hvar generalmajor 800 och hvar öfverste 600, hvarjämte öfverstl. Cronstedt skulle få så mycket som en öfverste, emedan det var han, som låtit föra kopparn till Långå. Ulr. El. till Armf. $^{25}/_{5}$ Krigsregistr. för 1719. Armf. till krigskoll. $^{13}/_{9}$. Brefbok för år 1719 i Krigsark. Rådsprot. $^{15}/_{4}$, $^{12}/_{5}$, $^{25}/_{5}$ 1719.

[3] Øverlands anf. afh., s. 239.

[4] Berättelse från posteringen på femmilaskogen i Österdalen $^{22}/_{12}$. Doc. vedk. Skilöbercorpset. Obriste Even Krafts Beretning. Nyt Hist. Tidsskr. III R., s. 469—473.

sen mellan svenska hären och besättningarna i Skaanes och Stene skansar hade nämligen under den senare tiden blifvit mycket osäker. Den 19 nov. begaf sig Långström i väg med en väbel och 21 man, alla till häst. Af fruktan att fienderna skulle få kunskap om hans färd, emedan den vanliga vägen gick blott $^1/_2$ mil från staden, följde han först vägen åt Röros genom Selbo socken, men den 20 vände han tillbaka åt Klebo för att genom Stördalen komma fram till de ofvannämnda skansarne. Efter att natten mellan den 23 och 24 nov. låtit sitt manskap hvila några timmar i »Marka by» stötte han i dagningen $^3/_4$ mil därifrån på förhuggningar, bakom hvilka stodo efter Buddes uppgift 62 beväpnade bönder. Då svenskarne försökte tränga igenom blef Långström skjuten genom halsen och lifvet. Då han märkte, att han blifvit dödligt sårad, befalde han kommenderingen att antingen arbeta sig igenom förhuggningarna eller ock begifva sig tillbaka öfver Stördalselfven och på detta sätt söka framtränga till Stene, på det att någon underrättelse från hären måtte framkomma till Sverige. Brefvet till kongl. M:t sade han sig hafva sönderrifvit. Kommenderingen red då något tillbaka och lyckades $^1/_2$ mil från förhuggningarna gå öfver elfven och därpå på den vanliga vägen framkomma till Stene och Dufved. Långström hade man väl velat medtaga, men då han kände sin död vara nära, ville han ej tillåta det. Han dog också några timmar därefter och begrofs efter sin uttalade önskan i Hegre kyrka.[1]

När den svenska hären gick öfver Nidelfven, medtogos de förfärdigade stormstegarna, och man tänkte tydligen att storma staden. Däraf blef dock intet. Sannolikt ansågs det omöjligt att företaga något mot densamma äfven från söder. Medan hären låg vid Melhus, var den liksom förut alltjämt sysselsatt med anskaffandet af proviant. Svenska ströfkårer framträngde vid denna tid till alla någorlunda befolkade dalar i södra delen af Trondhjems län. Hvad som ålades invånarne att lämna, indrefvo svenskarne med allvar, men därvid iakttogo de dock den

[1] Fältväbeln Gustaf Brutterus berättelse, upptecknad af Friesenh. $^{30}/_{11}$ 1718. Strödda handl. hör. till baron Görtz mål. Jfr äfven not. 2, s. 339. — Budde inberättade till Lützow $^{29}/_{11}$ (Doc. vedk. den nordenfj. Commando), att Långström kastat de medförda brefven i en elf, men detta märkte bönderna och upptogo dem, ehuru det ännu var mörkt. Armfeldts bref till Karl XII $^{20}/_{11}$ finnes i riksark. i Köpenhamn, hvarför uppgiften i de anf. berättelserna, att det blifvit sönderrifvet, är oriktig.

strängaste krigstukt, hvilket länder dem till så mycket större heder, då man besinnar, huru stor bristen på lifsmedel och kläder verkligen var.[1] — I slutet af november började det blifva godt slädföre, och krigsrådet Friesenheim skref den 28 november, att lifsmedel skulle sändas från Jämtland till hären den följande veckan. Till hären kom dock ingenting fram, men väl till besättningarna på Stene och Skaanes skansar.[2]

Sjukligheten inom hären var fortfarande ganska stor. Samma dag som konungen stupade vid Fredriksten, uppgick de sjukas antal till 1,716 man. Däraf voro dock endast 505 närvarande vid hären. De öfriga hade qvarlämnats i Skaanes och Stene skansar, då Armfeldt i slutet af oktober tågade till Trondhjem. Endast 4,149 man stridsduglige funnos närvarande vid hären; 1,171 voro utkommenderade, nämligen 605 man kav. och 563 man inf. och 3 artillerister. Ibland de kommenderade af kavalleriet äro sannolikt de inräknade, som utsändts under öfverstelöjtnant Jungh och generallöjtnant De la Barre. De öfriga kommenderade voro i Skaanes, Stene, Dufved och Järpe.[3]

Men det var icke endast inom den svenska hären som sjukligheten var stor. Förhållandet var detsamma äfven inom den norska. Budde klagade mycket däröfver, och hans oro för fälttågets utgång med anledning däraf tilltog allt mer mot årets slut. Sedan underrättelser kommit, att svenskarne tågat öfver fjällen från Jämtland till Snaasen samt börjat hemsöka de sädesrikaste orterna i norra delen af Trondhjems län, såsom Snaasen, Beitstaden, Stae och Inderön, var han synnerligen orolig, isynnerhet som han trodde, att den styrka, som infallit i Snaasen, var större än den verkligen var. Han trodde, att Armfeldt blott väntade på skarp köld, så att Nidelfven tillfrös. Inträffade detta, skulle det vara svårt att försvara staden, då sjukligheten allt mera tilltog. Den 6 december hade han endast 3,110 man effektive förutom Kruses dragonregemente, som nu bestod af 361 man. De sjukes antal uppgick den 20 december till öfver 2,000. Många dogo äfven bland det högre befälet. Inga penningar funnos i krigskassan, inga viktualier kunde fås

---

[1] M. Herbergs rapporter $^{6}/_{12}$. Øverlands anf. afh., s. 242 och följ. Jfr Krigssaml. II, s. 209.
[2] Collins optegnelser, s. 98. Collin uppgifver, att vid jultiden kommo 1,000 hästar med prov. från Jämtland.
[3] Förslag bland Armfeldts bref i riksark.

från landet, och i staden kunde man ej köpa ett stycke kött för penningar.

Trots dessa svårigheter var Budde ej overksam. Dagligen utsände han ströfkårer, som tillfogade svenskarne åtskilliga förluster. Genom belöningar sökte han uppmuntra bönderna att uppsnappa posterna från Sverige, och den, som dödade en svensk och framvisade munderingen, fick förutom munderingen en penningebelöning.

Budde var ej nöjd med böndernas uppförande. Åtminstone lät han i början af 1719 fängsla och föra en del bönder till Trondhjem, hvilka enligt hans förmenande väl förtjänt galgen, ty de hade både låtit begagna sig till spioner åt svenskarne och bistått dem med proviant och andra förnödenheter.[1]

Emellertid timade händelser sunnanfjälls, hvilka hade ett ödesdigert inflytande på jämtländska hären. Karl XII:s död och den svenska hufvudhärens återtåg från södra Norge försatte jämtländska hären i synnerligen vådligt läge. Fienderna kunde nämligen nu få tillfälle att använda alla sina trupper mot denna här, i fall den icke lyckades genom ett hastigt återtåg rädda sig undan till Sverige. Också uppgjorde generallöjtnant Lützow genast efter underrättelsen, att svenskarne lämnade södra Norge, en plan att afskära Armfeldtska härens återtåg till Sverige. Generalmajor Gafron skulle med 4 bataljoner infanteri och så mycket kavalleri, som han ansåg sig kunna underhålla, begifva sig till fästningen Kristiansfjeld i Elverum och så vidare upp genom Österdalen för att göra slut på De la Barres ströftåg därstädes. Under tiden borde generallöjtnant Sponneck samla en kår af 6,000 man vid Skjeberg, därpå tåga genom Österdalen till det nordanfjällska Norge för att möta Armfeldt på återtåget, under det att Budde samtidigt ryckte ut från Trondhjem och angrep honom i ryggen[2]. Den fara, för hvilken Armfeldts här utsattes, insågs utan tvifvel af arfprinsen Fredrik af Hessen-Kassel, hvilken såsom generalissimus förde högsta befälet öfver Sveriges samtliga trupper. Order om härens hemmarsch afsändes dock först den 9 dec. från Stockholm och den 10 från Gefle[3]. Den 13 hade de framkommit till Dufved.

[1] Jfr för det senaste Buddes bref till Overkrigssekr. i nov. och dec. (R. S. och Indk. Breve) samt $^{1}/_{3}$ 1719.

[2] Øverlands anf. afh., s. 248. Budde till Lützow $^{20}/_{12}$ 1718 och $^{6}/_{1}$ 1719.

[3] Öfverståth. Taube till Friesenh. $^{9}/_{12}$. Krigshandl. från Karl XII:s tid 38. Kapten Ernst Johan »Ratkie», som af arfprinsen sändes till Armfeldt, erhöll

Denna dag skref nämligen C. F. Unäus till auditör Ullbergh vid Jämtlands regemente, att han nu på stunden fått bref från sekreferaren Drake, »som ber mig notificera hr generalmajoren (R. H. Horn) de beklagel. tidender, att Hans M:t är förleden d. 30 nov. klockan 9 om aftonen af en muskötkula genom tinningarna skutin och död utanför fästningen Fredrikshall och att Hennes höghet arfprinsessan är redan i Stockholm för drottning utropat. Vårt väsende på denna sidan blifver om intet... Men, herr auditör, det beder jag tjenstl., att han alldeles i tysthet håller, att ingen utom generalen det får veta, medan det är strängel. förbudit att låta det till gemene man utkomma». Detta bref kom utan tvifvel ej fram, ty det finnes nu förvaradt i en samling uppsnappade bref i danska riksarkivet. Sannolikt hafva andra bref, som samtidigt afsändts, delat samma öde. Förbindelsen mellan Dufved och hären hade, såsom förut är omtaladt, länge varit osäker, och posterna från Sverige hade därför plägat ligga qvar i Stene långa tider. Så skref den ofvannämnde Unäus den 9 dec. dels till Ullbergh och dels till generalmajor Horn, att man i Dufved ej haft någon underrättelse från armén, sedan han reste från densamma, och att detta skett långt förut, kan man finna deraf, att han säger sig vara oviss, om hans bref den 20 och 30 nov. framkommit. Den 21 dec. gjordes ett försök att från Dufved framtränga till hären. Då afsände Friesenheim till densamma Johan Henrik Fieandt, major vid Savolax-Nyslotts reg., med 50 man »uti en vigtig affär».[1] Emellertid hade Budde natten till den 19 dec. erhållit bref från Lützow, hvari han underrättar, att Karl XII stupat och att den svenska hären, som infallit i sunnanfjällska Norge, dragit sig tillbaka. I glädjen öfver denna underrättelse gafs salut från alla stycken såväl i staden som på Kristiansten, Munkholmen och krigsskeppen. Det är gifvet, att modet och förhoppningarna skulle växa hos Budde och att han gerna önskade tillfoga svenskarne så stor förlust som möjligt, innan de lämnade Norge. Men då sjukligheten i hans här nu tilltagit så, att han endast hade omkring

---

150 d:r s:mt till respenningar af postmästaren i Arboga $^{8}/_{12}$. Mem. af arfpr. $^{23}/_{3}$ 1719. Öppet pass för »Ratke» bland koncepter i Gefleborgs länsark. — I bref till landsh. Hamilton $^{2}/_{12}$ hade arfpr. berättat, att Armf. fått order att lämna Norge. Hamilton till arfpr. $^{26}/_{12}$. Konc. i Gefleborgs länsark.

[1] Interc. Breve. Armf. skref till Karl XII $^{11}/_{7}$ 1718, att Fieandt, som var en bra soldat och gjort kongl. M:t nyttiga tjänster, hade 2 gånger rymt ur rysk fångenskap, och ur den sista återkom han i juli 1718.

2,000 man friska, vågade han ej lämna Trondhjem med denna styrka, särskildt som han fruktade, att besättningarna i Skaanes och Stenes skansar under tiden kunde företaga något mot staden, hvarföre han måste nöja sig med att jämte utsändandet af några mindre partier befalla den nordanfjällska skidlöparekåren under major Emahusens befäl att lägga sig i vägen för svenskarne och angripa dem, hvad det än måtte kosta. Just dessa skidlöpare mötte Fieandt, då han den 24 dec. kommit till Hilmo i Tydalen. Dessa angrepo honom, hvarvid han blef sårad och med sitt folk måste begifva sig tillbaka öfver fjällen. Den medförda posten och några slädar, lastade med matvaror och kläder, föllo i fiendernas händer. Af de medförda brefven fanns intet af yngre datum än den 9 dec.,[1] men hade Fieandt framkommit, hade han naturligen kunnat muntligen meddela underrättelser om konungens död.

Det är förut omtaladt, att Budde låtit från fästningsverken i Trondhjem gifva salut vid underrättelsen om Karl XII:s död. Det är klart, att detta liksom anledningen därtill, ej länge kunde blifva obekant för Armfeldt, men tilliten till ryktena om konungens död hafva utan tvifvel rubbats genom ett bref, dateradt den 18 dec., från generallöjtnant De la Barre, som vid denna tid stod i Röros. Såsom svar på detta bref skref Armfeldt från Störe prestgård den 20 dec. ett bref, som dock ej framkom till sin bestämmelseort, utan uppsnappades af fienderna. I detta säger han bland annat: »I går aftons ankom korporalen Köster med h. gen. lieut:ns af d. 18, hvilket oss alla på det högsta gläder, att kongl. May:t för den skada är befriat, som fienden tänkt bedröfva oss med; den högste afvände sådan och all annan olyckelig saknad från oss och det k. fäderneslandet!» I samma bref gifver han De la Barre befallning att ruinera skansen i Röros, emedan den enligt öfverstlöjtnant Gabriel Cronstedts uppgift »skall vara af den beskaffenhet, att den hvarken vatten eller defension hafver», hvarpå han skulle begifva sig till Armfeldt efter förut gifna order, då på hela trakten omkring Röros nu knappast fanns något bröd och efter en tid intet alls och då i Härjedalen icke fanns något förråd, som kunde föras dit. Dessutom gaf han åtskilliga andra föreskrifter. Invånarne skulle

---

[1] Budde och I. v. Ahnen till Overkrigss., 19/12, 27/12. Indk. Breve. Budde till Lützow 27/12.

han intala, att svenskarne lämnade dem för att lätta deras bördor; de borde ock förmanas att hålla sig stilla i sina hem, i annat fall skulle de umgälla det. Funnes något där till härens uppehälle, borde det föras därifrån. Af presterskapet och andra hade man förnummit, »att magasinet icke blifvit uppbrändt, utan af invånarne tagit». Koppar samt krut och gevär skulle sändas till Långå genom dem, som beordrats därifrån till Röros. Kunde det ej ske, skulle krut och gevär föras till hären, men kopparn lämnas mot revers uti invånarnes förvar. Allt järn, som dugde till smide, skulle medtagas; likaså borde fortifikationsofficerarne »antydas att aftaga landet, orterna och vägarne så mycket de kunna, så att en nödig efterrättelse kan hafvas om den orten och sidan».

Jag har något utförligt refererat detta bref, emedan det visar, att rykten om konungens död framkommit till svenskarne, att De la Barre förklarat dessa rykten för osanna — på hvad grund han kunnat göra det, torde nu vara omöjligt att afgöra — och att han redan förut fått order att lämna Röros och begifva sig till hufvudhären samt att denna befallning nu ytterligare upprepas; men härvid är dock att märka, att det ej var större brådska med återtåget från Röros, än att detta först skulle ega rum, sedan De la Barre uträttat åtskilligt, som måste fordra tämligen lång tid, hvilket tydligen gifver tillkänna, att Armfeldt den 20 dec. var fullt öfvertygad, att ryktet om konungens död var utspridt af fienderna för att skrämma svenskarne.

Samma dag som Armfeldt skref till De la Barre, skref han ock till pastorn i Holtaalens och Singsaas församlingar, Johan Lobess, ett bref, som äfvenledes uppsnappades af fienderna. I detta bref får pastorn befallning att låta följande dagen i sockenstugorna och på predikstolarne uppläsa påbudet om en gärd, hvilken borde vara aflämnad redan den 23 dec. i byn »Follsta» (Folstad) i Störe socken, förutom att någon del skulle inläggas i Holtaalens prestgärd under pastorns förvar och ansvar[1]. Om det varit någon brådska att tåga till Jämtland, skulle Armfeldt utan tvifvel gifvit befallning, att största delen af gärden lämnats i Holtaalen, hvarifrån just återmarschen öfver Tydalen till Jämtland företogs.

---

[1] Interc. Breve. En qvartermästare och 2 ryttare, som skulle framföra brefven, togos till fånga. I von Ahnen till Overkrigss. $^{23}/_{2}$. Indk. Breve.

Hvad fienderna angår, så voro de högeligen förundrade öfver, att Armfeldtska kåren stannade qvar i Trondhjems län, sedan svenskarne lämnat det sunnanfjällska Norge, och de kunde ej förklara orsaken härtill. Då emellertid svenskarnes hufvudhär drog sig från Störe åt Holtaalen, trodde Budde, att deras mening var att taga vägen från Norge antingen öfver Tydalen till Handöl eller ock öfver Rutefjäll till Härjedalen[1].

Emellertid hade under den tid, De la Barre stått i Röros, liflig förbindelse uppkommit med Härjedalen öfver Rutefjäll och Funäsdalen, och det var just ifrån detta landskap, som sannolikt de första säkra underrättelserna om konungens död nådde Armfeldt. I ett bref, skrifvet från Långå tidigt på morgonen den 26 dec., underrättade generaladjutanten Marcks De la Barre härom. Om detta bref framkommit är väl ovisst, men det är dock sannolikt, ty denna dag lämnade De la Barre Röros och skyndade sig efter förut gifna order till hufvudhären, som stod i Holtaalen. Uppbrottet från Röros skedde med den hastighet, att han ej hann invänta ankomsten af de patruller, som utsändts åt Österdalen mot därvarande skidlöparekår, utan dessa fingo order att följa efter[2]. Skulle De la Barre uppbrutit, innan brefvet hunnit till Röros, så har det sannolikt snart efter afmarschen kommit honom till handa.

Sannolikt hade Marcks blifvit sänd från hären för att taga reda på, huru det förhöll sig med ryktena om konungens död. Därpå tyda just riktningen af hans resa och uttrycken i ett bref, som han skref samma dag kl. 12 middag från Vemdalen till Armfeldt[3]. Han omtalar däri, att han förut från Långå underrättat De la Barre om konungens död, att han sedermera måst åhöra publikationerna därom, liksom om Ulrika Eleonoras tronbestigning m. m. Marcks ansåg, att återmarschen lättast kunde gå för sig öfver Röros till Långå, hvarför han gaf befallning, att 2,000 L℔ succariebröd skulle föras från Långå till Funäsdalen, som ligger nära gränsen; han befalde äfven kommendanten på Långå skans att begifva sig dit för att besörja

---

[1] Generalmajorerna Cicignon och Arnoldt till Slotsloven $^{23}/_{12}$. Budde till Lützow $^{20}/_{12}$. Norska riksark.

[2] Tönders berättelse, tryckt i Norska saml. II, s. 536. En berättelse från posteringen på femmilaskogen i Österdalen $^{29}/_{12}$ bland bref från generalen Gafron i norska riksark. I denna berättelse uppgifves, att De la Barre uppbrutit från Röros $^{26}/_{12}$ helt tidigt på morgonen.

[3] Interc. Breve. Budde till Overkrigss. $^{8}/_{1}$, $^{13}/_{1}$. Indk. Breve.

ett och annat. Vidare stälde han om, att posthästar skulle stå i beredskap för afsändandet af en och annan express. Han berättar också, att vägen öfver Rutefjäll ej var svår att passera; flera stugor funnos utmed vägen och tillgång på fourage fanns såväl på svenska som på norska sidan. Från Vemdalen ämnade Marcks skynda till Dufved dels för att aftala med Friesenheim, att allt, som behöfdes för härens underhåll, måtte hållas i beredskap, dels för att gifva befallning till besättningarna på Skaanes och Stene skansar att lämna Norge. Han visste således icke, att befallning härom redan gifvits, så att marschen därifrån kunnat börja redan den 24 dec., om ej förr. Till sist beklagar han, att konjunkturerna hindrat honom att förut resa till Härjedalen. Om detta bref framkommit till Armfeldt, är ovisst, men sannolikt har det framkommit till någon afdelning af den svenska hären. Det hittades nämligen af fienderna på den väg, på hvilken svenska hären tågat fram.

Frågan, på hvilken väg hären borde marschera hem, har säkerligen icke blifvit diskuterad, förrän underrättelsen om konungens död ankom. Utan tvifvel har Karl XII:s stränga order, att hären under alla omständigheter skulle stanna i Trondhjems län under vintern, stått lefvande för Armfeldt och öfriga högre officerare. Af Marcks anförda bref framgår, att han ansåg lämpligast att återtåga öfver Röros till Härjedalen. Hvad Armfeldt angår, finner man af hans bref till De la Barre den 20 dec., att han ansåg, att hären icke skulle finna tillräckligt med underhåll, om den tågade åt detta håll. Han kunde ej häller gerna tåga tillbaka samma väg, som han kommit, nämligen förbi Trondhjem, Skaanes och Stene till Jämtland, ty då skulle Budde kunna afskära svenskarnes återtåg eller åtminstone fördröja det så, att trupper från sunnanfjällska Norge hunne anlända, hälst som svenskarne under tiden måste indrifva i landet allt, som behöfdes till uppehälle, och det i trakter, som de förut gästat.[1]

[1] Det har varit en i Trondhjems län allmänt spridd, ehuru alldeles falsk åsigt, att en norsk kår af 6,000 man kommit från sunnanfjällska Norge till Röros, samtidigt med att den svenska hären uppbröt för att tåga hem öfver fjällen, hvarför man ock uppgifvit, att den svenska hären ej kunnat taga vägen till Sverige åt Röros. Denna åsigt fördes till Jämtland genom löjtnant Åke Ulfsparre, hvilken jämte 16 man i dec. 1718 togs till fånga af fienderna på gården Foss (Budde till Lützow $^{23}/_{12}$), men sedermera på våren 1719 fick för någon tid på parole återvända till Sverige. R. H. Horn skref med anledning af Ulfsparres berättelse till Ulrika El. $^{2}/_{4}$ 1719: »Den danska succurs, som sunnanfjälls kommit den tiden Eders Kongl. M:ts armé ännu vore i Norge, bestående af mera kavalleri än infanteri till 6,000 man, af alla regementen utvaldt manskap, 2

Det berättas af Norberg (II, s. 613), att Armfeldt, innan underrättelsen om konungens död kommit till honom, beslutat att begifva sig till Skaanes och Stene skansar på grund af svårigheten att anskaffa proviant. Såsom förut är nämndt skulle proviant under vintern sändas dit från Jämtland. Hans mening skall då hafva varit att tåga öfver Bukhammarsfjället till Tydalen och därifrån utmed Nidelfven och Sælbusjön till Stördalen och Værdalen. I Sælbu och trakten däromkring hade han väl beräknat att finna lifsmedel för tåget till skansarna, ty där hade svenskarne ej förut indrifvit några. Denna berättelse är mycket sannolik, dels därför att han genom De la Barres återkallande från Röros nppgaf besättandet af denna ort och med detsamma förbindelsen med Härjedalen, dels därföre att det skulle blifva vanskligt, om ej omöjligt, att i södra delen af Trondhjems län, där svenskarne ungefär tvänne månader utsugit landet, skaffa tillräckligt med lifsmedel för hären under vintern.

Om Armfeldt ännu vid uppbrottet från Holtaalen fasthållit vid planen att öfver Tydalen tåga till Skaanes och Stene skansar, må lämnas därhän. Sedan De la Barre emellertid med sin kår kommit till hufvudhären, uppbröt Armfeldt och tog vägen öfver Bukhammarsfjället till Græsli vid Nidelfven. Under denna marsch uppstod snöyra och skarp köld, så att många gingo vilse och omkommo. Fastän afståndet mellan Holtaalen och Græsli blott är omkring $2^1/_2$ mil, måste man den 28 dec. slå läger ungefär midt emellan dessa båda orter, så att man först den 29 framkom till Græsli. Här stod hären stilla tvänne dagar, och det var möjligen under denna tid, som Armfeldt frångått sin ursprungliga plan att tåga till Skaanes och Stene skansar och i stället beslutat att från Tydalen tåga tillbaka till Jämtland den närmaste vägen öfver fjällen. Anledningen härtill skall hafva varit, att de, som utsändts för att undersöka vägen, vid sin återkomst förklarat, att det skulle blifva omöjligt för hästarne att framtränga till skansarne till följd af den djupa snön. Han fortsatte därför sin marsch åt öster och slog den 31 läger vid Aas i Tydalen.[1]

generaler och 4 öfverstar, hafva gått ginaste vägen längst undan fjällen och till Röros anländt andra dagen, sedan vårt uppbrott åt Båckhammarsfjällen skedde, så att, om vi vägen till Röros marscherat, hafva de där oss mött.» Öfverstarnes skrifv. Jämtlands reg.

[1] Den förut anf. kartan i krigsark. Nattlägret $^{28}/_{12}$ var vid »Adorshun» (? namnet är otydligt), ett stycke väg norr om Aune. Uppbrottet från Holtaalen

Sedan svenskarne rastat något och tagit 2 bönder till vägvisare, ryckte venstra flygeln från Tydalen upp på fjällen »natten emot den 1 jan. 1719» och högra flygeln dagen därpå.[1]

Vid uppbrottet var det godt väder, men när man kommit omkring 1 mil från Tydalen, uppväxte från nordvest en häftig storm, som sedermera fortfor i trenne dygn. Nils Idman, som var med på detta återtåg såsom andre regementspastor vid Åbo och Björneborgs regemente till häst, berättar, att stormen förde med sig mycken snö och en »genomträngande köld, hvars like man aldrig känt. Folket blef häröfver modfäldt, ja en del liksom grå i hufvudet. Ingen ved fanns på många mil. Ansigten och händer svullnade upp af den faseliga kölden. En del af folket sjuknade och dödde strax första aftonen». Natten till den 2 jan. slog man läger utmed sjön Öysanden (Essandsjö). När marschen följande morgon fortsattes, »funnos några hundrade ihjälfrusne. Af dem stodo en del tätt invid hvarandra liksom lefvande, men när man stötte litet på dem, ramlade de döda öfver ända liksom stoder». Kölden och snöyran fortforo emellertid. Den ene efter den andre stupade, artilleri, tross och hästar blefvo här och där qvarlämnade, och för att skydda sig något mot kölden gjorde sig soldaterna eldar af geväTskolfvarne, då ingen skog fanns på fjället. Till råga på olyckan förlorade en del äfven rätta vägen. Den ene vägvisaren, som enligt norska källor hette Lars Östby, hade frusit ihjäl redan i första nattlägret, och den andre, »Lars Per Svänson»,[2] hade följt med förtrupperna. Det berättas, att Armfeldt tillkallat 5 dragoner som svenskarne tagit till fånga ($^{8}/_{11}$ 1718) vid Trondhjem och nu medfördes öfver fjället, och lofvat dem både frihet och penningar, om någon af dem kunde visa rätta vägen till Handöl. Dessa dragoner rymde emellertid natten till den 3 jan., då de voro omkring 1 mil från Handöl.[3] Enligt norska kunskapares be-

synes sålunda hafva skett $^{28}/_{12}$. Möjligen hafva några trupper gått förut. Pehr Andersson i Norrbyn berättar, att hären gick öfver Bukhammarsfjället annandag jul. Krigssaml. II, s. 207.

[1] N. Idman, Folketz Roop på Norska Fiällerne, s. 54. Utdrag därur, som dock ej är fullt noggrant, finnes i Jämtlands œconomiska Beskrifning eller Känning af J. O. Hagström, s. 67 och följ.

[2] Vesternorrlands fältstatsbok pro anno 1719, s. 156. Krigsark. R. H. Horn till Ulr. El. $^{2}/_{4}$. Öfverstarnes skrifv. Jämtlands reg.

[3] Deras berättelse, dat. $^{13}/_{1}$, sändes af Budde till Överkrigss. samma dag. Indk. Breve. Berättelsen finnes tryckt i Norsk Hist. Tidsskrift 2 R. III B. (Kristiania 1881), s. 127. Dragonerna hade lidit mycket af kölden. På den ene skulle man afsåga det ena benet. Budde till Overkrigss. $^{13}/_{1}$ 1719. Indkomne Breve.

rättelser kom svenskarnes eftertrupp, som ryckt upp på fjället, den 2 jan. tillbaka till Tydalen, och där stannade den, medan stormen och kölden fortforo till den 4 jan., då den på en dag gick öfver fjället till Handöl.[1] De fleste slogo dock om aftonen den 2 jan. sitt läger på Enaelfven, som flyter från fjällen åt Handöl. Några hade gått vilse och kommo åter om aftonen till Essandsjö, vid hvilken de sålunda fingo tillbringa 2 förfärliga nätter. De som på Enaelfven tillbragt natten till den 3 jan., då ofantligt många synas hafva dukat under,[2] delade sig nu i tvänne afdelningar. En del gick en kortare väg öfver Snasahögarne och framkom till en by i Jämtland (sannolikt Handöl). Andra åter följde Enaelfven och ankommo ändtligen till Handöl, somliga efter att hafva tillbragt 4, 5, 6 nätter på fjällen. Major I. W. Emahusen, som den 7 jan. utkommenderades med 87 man skidlöpare, inberättade till Lützow i sin rapport, daterad Östby i Tydalen den 8 jan., att han här och där funnit döda redan på $^1/_4$ mils afstånd från Tydalen, men ej något större antal, förr än han kom mot Ramslien omkring $^1/_4$ mil från Essandsjö, där stora högar af döda lågo. Så var sedermera förhållandet ända till Enaelfven, där han vände tillbaka. Han utsände därifrån några ännu längre, och dessa berättade vid sin återkomst, att ju längre man kom, dess flera döda påträffades.[3]

Vid ankomsten till Handöl var ingalunda eländet slut. Där funnos nämligen endast 3 bönder, hvarför folket omöjligen kunde få tak öfver hufvudet. De som orkade fortsätta marschen, gingo till byn Vallan, belägen $1^1/_4$ mil därifrån, men äfven denna by befanns otillräcklig för manskapets behof, och då allenast ett och annat hemman fanns här i trakten, omkommo många af hunger och vanskötsel. Så inberättade tvänne löjtnanter, hvilka på Buddes order med 24 skidlöpare gått från Meraker till Handöl för att rekognoscera, att strax efter det svenskarne kommit öfver fjällen, 120 man dött i Handöl, 180 i Vallan och 150 i Tångböle.[4] Inga mått och steg hade vidtagits att förse hären med lifsmedel, kläder och skjuts. Jämtlands allmoge klagade i sina besvär 1719, »att större delen af de soldater, som med

---

[1] Berättelsen finnes bland »Indkomne Breve til Overkrigssekr. 1719».

[2] Major G. Leksell har i dessa trakter funnit många grafvar. Jämtländska härens hemmarsch 1719 med åtföljande kartutkast (Hedemora 1888).

[3] Emahusens rel. finnes i afskr. i D. Riksark.

[4] Deras berättelse, dat. $^9/_2$, åtföljer Buddes bref $^{10}/_2$ till Overkrigssekr.

lifvet kommit öfver fjället och behållna till Handöls by i Åre socken, af hunger och vanskötsel måste sätta lifvet till därsammastädes medelst vist försummelse därutinnan, att ingen tillförsel skedde eller att dragonhållarne gafs kunskap af vederbörande att komma dem till hjälp. De åter, som voro på vägen till dem, blefvo med hugg och slag tillbakatagne af andra, som väl dessutom torde kunnat hjälpa sig.» Ifrån Dufved sändes väl i största hast någon proviant till Handöl, där vid utdelningen sådan oordning herskade, att man sedermera i räkningarna ej kunde uppgifva hvad hvart regemente erhöll. Likaså förde bönder från Helsingland och Härjedalen hafre och hackelse från Svegs magasin till Dufved och Järpe, men äfven därvid förekommo oordningar, i det somliga bönder ej framförde allt, utan nedsatte en del på vägen, andra åter hade låtit regementena, som de mötte, taga hvad de medförde, utan att ens därför mottaga några qvittenser. Att bristen på proviant och isynnerhet på fourage var så stor vid härens återkomst till Jämtland, berodde enligt Friesenheims mening till en del därpå, att landshöfding Hamilton kontramanderat en del foror, som voro på väg till Jämtland. Denne ansåg nämligen, att hvad som fanns där borde räcka till för hären vid dess återkomst samt att det öfriga behöfdes för durchmarscherna genom länet, om hvilka arfprinsen gifvit honom order att draga försorg.[1]

Besättningarna på Skaanes och Stene skansar hade däremot ett blidare öde. Vägen öfver fjället hade man börjat befara och order om truppernas hemmarsch har utan tvifvel tämligen snart kommit till dem. Friesenheim berättar den 29 dec., att de senaste 5 dagarne hade Helsinge regementes sjuka, Nylands och Åbo läns kavalleri samt Karelska kavalleriregementet — till ett antal af 1,000 man och öfver 500 hästar — gått förbi Dufved och sedan förpassats längre nedåt landet.[2] Af anteckningarna i 1719 års mönsterrulla för Helsinge regemente finner man dock, att ganska många soldater af detta regemente omkommit under marschen från Stene till Dufved, men detta förhållande berodde utan tvifvel därpå, att de sjuka voro allt för svaga för att kunna uthärda ett återtågs ansträngningar under dåvarande starka köld.

[1] Vesternorrlands fältstatsbok pro anno 1719, s. 167 och 811. Hvart rusthåll i Jämtland ålades att lämna 100 lispund hö till de hästars underhåll, som kommit från Norge. Rusthållarnes supplik $^{23}/_{2}$. Krigshandl. fr. Karl XII:s tid 38. — Hamilton till Friesenh. $^{11}/_{1}$ 1719. Konc. i Gefleborgs länsark.

[2] Verifik. 5,579 i Vesternorrlands landsbok. Kammarark.

Innan svenskarne lämnade Skaanes och Stene, sprängde de kanonerna och satte eld på skansarna.[1]

Förlusterna under marschen öfver Bukhammars-, Tydals- och Snasafjällen voro förfärliga, ehuru dock ej så stora, som man stundom finner uppgifvet. Af bilagan synes, att af de gemene ryttare, korpraler och soldater, som deltogo i fälttåget, något mer än hälften omkommit eller ock inom kort dukat under för följderna. Många blefvo också till sin hälsa så förderfvade, att de ej vidare kunde göra krigstjänst. Dessutom omkommo många underofficerare och musikanter, hvarjämte ett synnerligen stort antal trossdrängar ihjälfrusit. Äfven af det högre befälet omkommo några på fjällen, såsom öfverste Karl Kristoffer von Gertten, öfverkrigskommissarien Severin Werling, kaptenerna Tomas Möller, Knut Lagerblad och baron Karl Oxenstjerna samt löjtnanterna Anders Vikman och Enoch Frisk.[2]

Soldaternas tillstånd under våren och sommaren 1719 var särdeles beklagligt. Mången hade af kölden blifvit så skadad, att han icke ens med tiggande kunde skaffa sig födan eller utan andras hjälp komma ur stället, där han låg.[3] Det var också knappast möjligt för soldaterna att få köpa lifsmedel. Fanns någon spanmål, var den så dyr, att de ej förmådde betala den, isynnerhet som myntteckneu — den enda penningesort, som de ägde — började ratas. I Sundsvall funnos väl omkring 20,000 t:r spanmål för härens behof, men det var nästan omöjligt att få något däraf framforsladt af brist på skjutshästar, emedan många hästar hade under föregående år till följd af den ansträngande skjutsen blifvit förstörda. Vesternorrlands län hade då måst lämna ej mindre än 14,000 skjutskästar för härens

[1] Collins optegnelser, anf. st. s. 99 och 100.

[2] Nordberg omnämner (II, s. 673) Gerttens, Werlings och Oxenstjernas död. Möllers död omtalas i en böneskrift till krigskoll. 1719 från hans enka. Ang. Lagerblad se mönsterrullan för Helsinge reg. 1719; om Vikman se en skrifvelse $^{8}/_{11}$ 1719 från landshöfdingeämbetet i Vesternorrlands län (Brefbok för år 1719 i krigsark.), och om Frisk se Krigssaml. II, s. 208. — Man har förmodat, att äfven De la Barre omkommit på fjällen. Denna förmodan är oriktig. Se mönsterrullan öfver Nylands och Tavastehus läns kav. fr. sept. 1720 i krigsark. — Generalm. Bengt Fabian Zöge har äfven nämnts bland dem, som omkommit. Att denna uppgift är felaktig, behöfver ej påpekas för den, som har någon kännedom om 1719 års krigshändelser. Man har betviflat, att han deltagit i fälttåget, men detta utan skäl. Många bevis finnas på, att han varit närvarande och tjänstgjort som krigsrättspresident. Nordberg har ej haft någon anledning att nämna honom, då han uppräknar cheferna för de särskilda regementena, emedan Zöges regemente ej deltog i fälttåget.

[3] Memorial af landsh. Hamilton från 1719 till arfprinsen Fredrik. Generalissimus arfprinsens bref 1716—1720.

räkning. och ingen häst hade skjutsat under 30 till 50 mil. Allmogen förmådde ej bista soldaterna. enär Vesternorrlands län under år 1718 drabbats af nästan fullständig missväxt, »så att», skref landshöfding Hamilton till arfprinsen Fredrik, »uti hela länet ingen tunna spanmal star att erhalla. fast man därför ock bjuda ville 100 d:r k:mt tunnan. utan maste barkebullen tjäna de fleste till uppehälle.»[1] Allmogen hade ock lidit en längre tid af den finska härens inqvartering. hvilken blef sa mycket tyngre, som många soldater. da de lämnade Finland. tagit med sig hustrur och barn. hvilka voro bönderna till tunga. äfven när soldaterna tågat i fält.

Att förlusterna under atertaget blefvo sa stora, berodde på ovanliga väderleksförhallanden. och dessa fortforo äfven någon tid därefter. Sa berättar major Emahusen. hvilken. såsom ofvan är omtaladt. den 7 jan. utkommenderats att rekognoscera, att han rakade ut för ett sadant oväder. att. om han kommit längre upp pa fjället. skulle han utan tvifvel med hela sin kår omkommit. Dessutom ma äfven nämnas. att enligt hvad Budde berättade den 24 jan.. 12 bönder från Meraker några dagar förut gått upp pa fjällen för att söka byte. men öfverraskades af sådan köld. att 2 af dem maste sätta lifvet till. ehuru de voro försedda med goda kläder.

Såsom en kontrast däremot ma erinras. att den 14 jan. 1719 antändes Trondhjems domkyrka af en ljungeld. hvarvid detta härliga tempel led obotlig skada.

---

[1] H. R. Taube till landsh. Hamilton [illegible], 1719. Bland skrifvelser från landsh. i Vesternorrlands län.

Jämtländska härens förluster under fälttåget 1718—1719.

	Ryttare, korpraler, soldater och artilleribetjänte.				
	Afskedade och obotliga på grund af förkylning.	Döde på fjällen.	Sotdöde, skjutne, hängde och drunknade.	Rymde och bortkomne i Norge.	Regementenas styrka vid fälttågets början.
Kavalleri.					
Åbo—Björneborgs reg.	52	126	68	11 [1]	605
Nylands—Tavastehus reg.	—	—	—	— [2]	586
Karelska reg.	—	—	—	— [3]	499
Jämtlands kavallerikomp.	5	56	35	— [4]	123
Summa	57	182	103	11	1,813
Infanteri.					
Åbo läns reg.	52	105	57	2 [5]	356
Björneborgs reg.	27	71	31	6 [5]	169
Tavastehus reg.	37	184	62	2 [5]	459
Helsinge reg.	66	314	377	21 [6]	1,170
Helsinge tre- och femmänningsbat.	—	491		— [7]	639
Nylands reg.	13	48	57	— [8]	267
Österbottens reg.	96	336	141	16 [8]	830
Jämtlands reg.	97	389	257	4 [9]	1,053
Viborgs läns reg.	—	—	—	— [10]	69
Savolax och Nyslotts läns reg.	32	80	34	17 [11]	266
Finska värfv. bat. (major Wrichts bat.)	—	15		— [12]	106
Kapten Långströms frikomp.	—	—	—	— [13]	60
Artillerimanskap	—	—	—	— [14]	35
Summa	420	2,033	1,016	68	5,479
Summa summarum	477	2,215	1,119	79	7,292

Från fälttågets början till den 16 oktober hade 171 man af samtliga reg. afgått, hvadan härens styrka vid fälttågets början utgjorde ungefär 7,463 man.

[1] Mönsterrulla . 1719. Krigsark. En del af reg. hade tågat förbi Dufved $^{24}_{\;12}$—$^{29}_{\;12}$ 1718 enligt Friesenheims bref $^{29}_{\;12}$ till »Hr Befallningsman». Vesternorrl. landsbok 1719, verif. 5,579 Kammarark.

[2] Reg. synes hafva lidit föga under fälttåget. Jfr mönsterrullan $^{10}_{\;5}$ 1720 i krigsark. Manskap af detta reg. tagat förbi Dufved $^{24}_{\;12}$ $^{29}_{\;12}$ 1718 enligt Friesenheims anf. bref. Vid en mönstring 1719 afskedades 32 man, som blifvit förfrusna. Krigskoll. till Ulr. El. $^{4}_{\;10}$ 1719. Till befallningsmannen Karl Harsten skref landssekret. Johan Palmberg $^{27}_{\;4}$, att Nylands kav. kommer i dag till Söderala, bestående förutom öfverofficer. af 546 portioner, 484 ridhästar och 209 klippare. Konc. i Gefleborgs länsark.

[3] Reg. lidit högst obetydligt under fälttåget. Ingen enda man har fått understöd af proviant i Handöl, hvadan det är troligt, att reg. ej gått öfver fjällen från Tydalen till Handöl. Också berättar Friesenheim i det anf. brefvet $^{29}_{\;12}$, att reg. gått förbi Dufved. I mönsterrullan $^{12}_{\;2}$ 1720 i krigsark. finnes antecknadt, att blott 10 blifvit kasserade och 90 »bortkomne vid hvarjehanda tillfällen sedan 1718»

[4] Förslag af R. H. Horn. Detta förslag medföljer såsom bilaga Horns bref till Ulr. El. $^{22}_{\;4}$ 1719 Öfverstarnes skrifv. Jämtlands reg.

[5] Mönsterrullor $^{21}_{\;11}$, $^{23}_{\;11}$, $^{19}_{\;11}$. Krigsark.

[6] Enligt en tablå, som år 1888 upprättats af kapten Silfverstolpe och löjtnant Nisbeth vid Helsinge reg.; tablån är öfver afgången å befäl och manskap fr. o. m. $^{1}_{\;4}$ 1718 till $^{1}_{\;5}$ 1719 enligt en generalmönsterrulla $^{21}_{\;10}$ 1719 i krigsark. Enligt ett förslag $^{2}_{\;4}$ 1719 hade 2 blifvit hängde, 7 fångne, 695 »sotdöde och af frost». I ett annat samtidigt, men odateradt förslag stå 65 man upptagna såsom »förfrusna incurable» och 686 »sotdöda och af frost». Helsinge reg.: journal och förslager. Skoklosters arkiv.

[7] Det uppgifves, att bataljonen blifvit alldeles »upprifven». De qvarlefvande användes att förstärka Jämtlands och Helsinge regementen på det sätt, att de soldater, som kommit från Jämtland, skulle förstärka Jämtlands reg., och de som kommit från Helsingland, Helsinge reg. I ett extr. af generalmönsterrullan $^{21}_{\;10}$ 1719 (i riksark.) på dem, som kommit till Helsinge reg., befinnes antalet vara 117 (dock hade däraf innan mönstringen 1 rymt, 7 dött och 11 kasserats), och landshöfdingeämb. i Vesternorrl. län uppgifver $^{20}_{\;5}$ 1719 (konc. i Gefleborgs länsarkiv), att omkring 50 kommit till Jämtlands reg., hvadan endast 48 man återstatt af bat., och förlusten utgjorde således 491 man. Reg. utgjorde under återtaget arrieregardet »Underdanige meriter af Gustaff Skogh». Krigsark.

[8] Mönsterrullor i krigsark. 1719.

[9] Förslag af R. H. Horn. Detta medföljer som bilaga hans anf. bref till Ulr. El. $^{22}_{\;4}$ 1719. Bland de döda äro äfven i förslaget upptagna några, som blifvit fångna i Norge.

[10] Reg., som vid fälttågets början blott bestod af omkring 70 man, synes ej lidit mycket under fälttåget. Enligt Armfeldts förslag $^{30}_{\;11}$ 1718 voro 68 kommenderade och 2 sjuka, och enligt ett förslag från dec. 1718 eller jan. 1719 voro 56 friska och 12 sjuka. Detta förslag medföljer ett underdånigst memorial af krigskoll. $^{24}_{\;3}$ 1719. Reg. har ej fått något af den proviant, som i jan. 1719 sändes från Dufved till Handöl, och det har sål. ej gått från Tydal till Handöl. Vesternorrl. fältstatsbok för år 1719. Krigsark. Reg. qvarlämnades sannolikt såsom besättning i Skaanes skans. Det finnes ej upptaget i »Ordre de bataille», dat. Værdalsören $^{28}_{\;10}$ 1718.

[11] Mönsterrulla $^{4}_{\;11}$ 1719. Krigsark.

[12] Bat. lidit obetydligt under fälttaget. I det anf. memorialet af krigskoll. $^{24}_{\;3}$ 1719 föreslås, att major Wrichts bat., bestående af 91 man, skulle tagas till gardets rekrytering.

[13] Förlusten ej känd. Komp. bestod i april 1718 af 60 man. Armf. till Karl XII $^{30}_{\;4}$ 1718.

[14] Förlusten ej känd.

Strödda meddelanden och aktstycken

När afrättades Goertz?

Det torde utan tvifvel väcka förundran, att en sådan fråga behöfver framställas, då det gäller en tilldragelse, som på sin tid — hvilken ej är mer än 170 år aflägsen från vår egen — i högsta grad väckte uppmärksamhet ej blott i Sverige utan i hela Europa. Men frågan är ej obefogad, då man hos olika författare finner såsom Goertz' dödsdag uppgifvas än den 19, än den 20 februari, än den 2, 3, 12, 13 eller 14 mars 1719.

Till en del har denna förbistring uppkommit genom förvexling af gamla och nya stilen. Den 19 febr. g. st. motsvarades 1719 af d. 2 mars n. st. — d. 20 febr. g. st. af d. 3 mars n. st. Några författare hafva tydligen, då de sett d. 2 eller 3 mars uppgifvas såsom dödsdag, trott dessa data vara gamla stilens, som på den tiden ännu följdes i Sverige; och då de velat förbättra uppgifterna genom att förvandla dem till nya stilen, hafva de sålunda kommit ända till d. 13 och 14 mars. Härvid har ytterligare händt, att några gjort denna förvandling oriktigt och skrifvit »$\frac{2}{12}$» och »$\frac{3}{13}$» mars. Besynnerligt nog har detta just skett i de två skrifter, som särskildt haft till ämne att behandla Goertz' slutliga öde: »Rettung der Ehre und Unschuld des Freyherrn v. Goertz» och »Umständliche Nachricht» etc. (Warmholtz n:o 5978).

För att med säkerhet få afgjordt, när Goertz afrättades, skulle man helst önska att kunna åberopa befallningen om executionen, eller rapporten om dess verkställande, eller ordern till de trupper, som kommenderats att vid tillfället göra vakt; men dessa officiela handlingar hafva, oaktadt gjorda eftersökningar, ej kunnat återfinnas. Likväl kan man, äfven dem förutan, komma till tämlig säkerhet.

Att Goertz' dödsdag ej kan vara senare än den 20 febr. g. st. framgår af ett kungl. bref till öfverståthållaren af detta dato (i Riksregistr.) i hvilket det talas om »framlidne Goertz» och föreskrift gifves om hans qvarlåtenskap. Men dagen kan ännu närmare bestämmas genom följande omständigheter:

1:o) I preseteståndets prot. för d. 17 febr. säges, att dagen efter morgondagen var bestämd till afrättningen; och man finner ingenstädes omtaladt, att något uppskof skett.

2:o) De la Motraye har i sina »Voyages en Europe, Asie et Afrique», lemnat en berättelse om executionen, till hvilken författaren säger sig hafva varit ett ögonvittne; där (II: 417) uppgifves dagen såsom d. 19 febr.

3:o) Tyske pastorn Conradi, som beredde Goertz till döden och följde honom till stupstocken, blef af honom anmodad att taga vård om hans qvarlåtenskap och fick därtill regeringens samtycke; han har däröfver afgifvit en i Riksarkivet befintlig egenhändig redovisning. i hvilken bland utgifterna finnes under d. 19 febr. uppfördt: »Bey und nach der Execution auff ordre 15 Ducaten».

4:o) En i Riksarkivet förvarad räkning öfver Goertz' kosthåll i fängelset slutar med d. 19 febr. för hvilken dag upptages 1 stop Rhenskt, socker, 3 stop svagöl och »maten allenast till middagen», så att summan för den dagen endast utgör 47 d. 16 ⁷/., då den för d. 18:de stiger till 114 d. och för den föregående tiden vanligen går till något öfver 100 d. om dagen. Häraf är tydligt, att Goertz den 19:de endast förtärt ett mål, och att detta varit hans sista.

Dessa sammanstämmande uppgifter torde kunna sätta det utom allt tvifvel, att Goertz afrättades d. 19 febr. g. st. eller d. 2 mars n. st. Då undertecknad en gång (i Sveriges polit. Hist. från K. Carl XII:s död till statshvälfningen 1772, I, s. 47) i förlitande på Lagerbrings auctoritet och utan att underkasta denna fråga någon särskild undersökning, uppgifvit d. 20 februari såsom Goertz' dödsdag, har jag ansett mig skyldig att rätta detta misstag och anföra de skäl, som synts mig vara för frågan afgörande.

C. G. M.

Om riksrådsutnämningarne under Ulrika Eleonoras regering

Vid dessa utnämningar under öfvergången från envälde till »maktägande» ständers regering, företer sig en och annan omständighet, som synes förtjena att påpekas och närmare utredas, äfven om man icke kan med full säkerhet besvara alla därmed sammanhängande frågor.

Vid Carl XII:s död räknade det kungliga rådet elfva medlemmar, näml. presidenterna Carl Gyllenstierna (i Kammar-revisionen) Nils Gyllenstierna (i Krigskollegium), Nils Stromberg (i Kammarkollegium och Statskontoret), Arvid Horn (i Kanslikollegium) och J. Spens (i Bergskollegium), fältmarskalken C. G. Rehnschiöld, kansliradet G.

Cronhielm, general-guvernörerna Maur. Vellingk (i Brehmen), J. A. Meyerfeldt (i Pommern) och C. G. Mörner (i Westergötland m. m.) samt öfverste marskalken och högste ordningsmannen Nik. Tessin.

Ulrika Eleonora, sedan hon mot rådets varningar förklarat sig för drottning, skyndade att söka stöd och styrka för sin tron genom att kalla ytterligare några ansedda män till sina rådsherrar, nämligen öfverståthållaren G. A. Taube, generalerna C. G. Dücher och Erik Sparre, generallöjtnanten M. J. de la Gardie samt landshöfdingarne A. Banér och Cl. Bonde. I riksregistraturet finnas kallelsebrefven för Dücher och Taube redan under den 7 dec. 1718; men detta kan knappast vara riktigt. Ty i kallelsebrefven begagnas titeln *riksråd*, som icke upptogs förr än vid årets slut; och Taube hade såsom öfverståthållare flere gånger under december månad företräde i rådet, utan att der taga säte såsom ledamot förr än d. 5 jan. på samma gång som Sparre och Banér. Dücher infann sig första gången i rådet d. 12 jan. Förmodligen hafva alla fullmakterna blifvit gifna på en gång, men de för Dücher och Taube af någon anledning antidaterade. Detta är, hvad Dücher angår, så mycket säkrare, som konceptet till hans fullmakt afbrytes med den förklaring, att slutet skulle lyda lika med kallelsebrefven för Erik Sparre och de andra; hans fullmakt kan således ej vara äldre än deras — och de bära datum af d. 30 december.

Utom dessa herrar har Ulrika Eleonora före riksdagen inkallat i rådet ännu en — eller måhända två. I riksarkivet finnes näml. i original af drottningen underskrifvet ett kallelsebref af d. 30 dec. 1718 för generalen C. Örnstedt att vara riksråd. Eftersom detta kallelsebref finnes i arkivet, kan man antaga, antingen att drottningen besinnat sig och låtit fullmakten blifva liggande, eller att Örnstedt af ett eller annat skäl ej velat mottaga det höga ämbetet. Kallelsebrefvet har varit hopviket och förségladt; men däraf följer icke med nödvändighet, att det också varit afsändt; vi tro dock, af skäl som längre fram skall synas, att det icke varit någon förändring hos drottningen, som gjort kallelsen om intet. Om Örnstedts missnöje med sakernas nya ordning finnas åtskilliga berättelser; huru mycken grund de hafva, kunna vi ej säga. Af general Silfverhielms berättelse i Nya Svenska Biblioteket (I: II, 179) se vi dock att Örnstedt i Uddevalla varit med om att erkänna Ulrika Eleonora såsom drottning; och memoirförfattarens i Handl. rörande Skand. hist. (VII: 251) berättelse, att han genast efter Carl XII:s död af missnöje lemnat krigstjensten, är icke riktig; såsom redan anmärkts i Biogr. Lex. (XXIII: 426). Säkert är emellertid, att han, ehuru kallad, icke kom att inträda i riksrådet.

I rådslängden uppräknas såsom den förste bland Ulrika Eleonoras rådsherrar generalen grefve Adam Ludvig Lewenhaupt, med uppg att kan kallats till riksråd d. 7 dec. 1718 — samma datum som anföres för Düchers och Taubes fullmakter. I Possieths likpred öfver Lewenhaupt, äfvensom hos Berch, Sv. Herrars och Fruars penningar, säges det, att Lewenhaupt utnämnts d. 30 de

turet däremot är hans fullmakt intagen under den 9 april 1719, och samma datum är tecknadt på konceptet till fullmakten. Af dessa auctoriteter hafva naturligtvis registraturet och konceptet största vitsord; men en omständighet finnes, som härvid kan väcka berättigadt tvifvel. Lewenhaupt, som sedan krigshärens kapitulation vid Perewolotschna befann sig i rysk fångenskap, afled i Moskwa d. 12 febr. 1719; Carl Gyllenborg, som då var svensk plenipotentiär vid fredskongressen på Åland, inberättade hans död i bref till K. M. af den 6 mars, och detta bref är påtecknadt att vara »uppläst i rådet d. 10 mars». Är det möjligt att drottningen d. 9 april utnämde till riksråd den, hvars död redan en månad förut blifvit anmäld? Sannt är, att samma tvifvel skulle kunna vändas mot ständernas definitiva rådsförslagslista af d. 7 april, på hvilken Lewenhaupt var uppförd; men då hans namn redan fanns på den första listan af d. 3 mars, så kan det vara tänkbart, att man lät det stå qvar, äfven efter underrättelsen om hans död, emedan det visade sig vara svårighet att finna namn, om hvilka ständerna kunde förena sig — liksom man, efter Pehr Ribbings död strax efter sedan listan blifvit inlemnad och då utnämning ännu ej skett, icke satte i fråga att med ett annat namn fylla den plats, han intagit på förslaget. Men om också ständerna kunde låta en afliden mans namn qvarstå på förslagslistan, där det i alla fall fanns tillräckligt många att välja på, så kan man ej undgå att finna det underligt, att drottningen lät utfärda fullmakt för den veterligen döde att vara riksråd. Man kunde därför vara frestad att gifva företräde åt likpredikans uppgift om utnämningsdagen; men man stöter då på två andra betänkligheter; den ena är ovissheten om, på hvilken auctoritet likpredikan stöder sig; den andra är svårigheten att förklara, hvarför datum i konceptet skulle hafva blifvit framflyttadt, eller, rättare, konceptet omskrifvet med förändradt datum. Man måste därföre antaga registraturets uppgift om utnämningens datum, om än med erinran att den icke är höjd öfver allt tvifvel.

Den nya regeringen hade förklarat sin afsigt vara att rätta och ändra alla nyheter och sätta rikets styrelse i sitt gamla skick igen. I öfverensstämmelse härmed återtogo rådsherrarne sin gamla benämning *riksråd*. Något beslut härom finnes icke antecknadt; men förändringen skedde vid årskiftet och förmodligen i sammanhang med då gjorda rådsutnämningar. Väl förekommer uttrycket »rikets råd» en gång i justitierådsprotokollet d. 16 dec.; men i det allmänna rådsprotokollet begagnas benämningen »Kungl. råd» till och med d. 30 dec. 1718: den 5 jan. 1719 heter det: »D. Exc. Herrar Kongl. råden och riksråden»; sedermera alltid »riksråd».

Af de i december utnämnda riksråden hade endast fyra, Dücher, Taube, Sparre och Banér hunnit infinna sig och taga inträde i senaten, då riksens ständer samlades. Bland dem gjorde sig den åsigten gällande, att Ulrika Eleonora icke varit berättigad att sätta sig i besittning af det konungsliga väldet, att hon således ej rätteligen kunnat utöfva regales actus och följaktligen ej heller utnämna riksråd. Väl fingo de fyra, som redan intagit sina platser i rådet, njuta sin heder

såsom rådsherrar, då deras äldre ämbetsbröder gjorde förbehåll därom, när hela rådet den 23 Jan. kallades att på riddarhuset sammanträda med adeln och de andra stånden för att besluta om Ulrika Eleonoras val till drottning. Men De la Gardie och Bonde, som ej tagit inträde i rådet före riksdagens början, betraktades ej såsom riksråd utan blefvo såsom ledamöter af adeln invalda i sekreta utskottet; och likväl hafva de såsom riksråd underskrifvit valakten af den 21 febr. då De la Gardie till och med satt sitt namn före Banér, såsom han ock framgent behöll rangen framför honom! Det var en af de flere inkonseqvenser, hvartill förnekandet af Ulrika Eleonoras konungamakt före valet ledde.

Enligt denna framställning voro, vid riksdagens början, riksråden alltså 15, nämligen de 11 äldre och de fyra nyssnämnda, som blifvit kallade af Ulrika Eleonora. Men den nya regeringsformen, som ständerna nu uppgjorde och drottningen antog, föreskref, att riksrådet skulle bestå af 24 ledamöter; och då ständerna skredo till att upprätta förslag till fyllande af det föreskrifna antalet, så ansågo de endast åtta platser vara lediga i rådet.

Ständerna räknade alltså 16 varande riksråd — hvem var då den sextonde? Man har härvid icke anledning att tänka på någon annan än Örnstedt eller Lewenhaupt. Men Lewenhaupt kan det icke vara, äfven om han skulle hafva blifvit utnämnd i dec., ty han uppfördes på ständernas förslagslista och betraktades således af dem icke såsom redan varande riksråd. Återstår då endast Örnstedt. Men hvarför skulle Örnstedts riksrådsfullmakt respekteras mer än De la Gardies och Bondes? Ja, därpå kan jag icke svara, endast gissningsvis framställa ett förslag till svar. De två sistnämda hade infunnit sig vid riksdagen; men icke Örnstedt. Måhända hade då de två, under enskilda öfverläggningar mellan de ledande männen, frivilligt afstått från att söka göra drottningens kallelsebref gällande mot löfte att få intaga sina hedersrum såsom föreslagna af ständerna; och då någon dylik öfverenskommelse med den frånvarande Örnstedt ej kunde träffas, hafva riksdagens ledare måhända ej velat stöta den högt aktade, men såsom det säges lätt uppbrusande mannen, genom att underkänna den värdighet, som drottningen honom ämnat. Detta är blott en gissning, ett försök att förklara hvad som förefaller oförklarligt. Säkert är, att Örnstedt under riksdagens lopp omtalas med titel af riksråd, i en skrifvelse af arfprinsen Fredrik, som i sekreta utskottet refereras[1]; och detta tyckes antyda, både att Örnstedt var den, som räknades såsom den sextonde rådsherren, och att det icke var någon förändring i drottningens tänkesätt, som gjort, att han icke tagit plats i rådet; ty i sådant fall hade väl icke arfprinsen gifvit honom riksrådstiteln.

För att upprätta förslag till de lediga riksrådsämbetena valdes ett utskott af 24 adelsmän, 12 prester och 12 borgare. Enligt regeringsformen skulle »tre de värdigaste till hvart ledigt ställe uppföras». Vi veta, att man längre fram tillämpade detta så, att ett särskildt förslag på tre personer uppsattes för hvarje plats, som skulle

[1] Cederschjöld, Riksdagen 1719, p. 198.

fyllas; nu däremot sammanfattades alla åtta ledigheterna i ett enda förslag på 24 personer. Regeringsformen föreskref, att förslaget skulle uppgöras »efter allmänt öfverenskommande», och längre fram fordrade man också enighet bland rådselectorerna, men denna gång lät man ståndens pluralitet gälla så, att på förslagslistan uppfördes de, som framställts af alla tre eller åtminstone två stånds deputerade inom utskottet[1]. Förslagslistan framlades derpå för de tre stånd, som hade del i utskottet. Endast presteståndet antog listan oförändrad. Borgarståndet tycktes väl i början också vara hugadt att tillika med presterna upprätthålla utskottets förslag. Men då adeln underkastade de föreslagna en omröstning och därvid utvoterade ej mindre än sju af dem, företog sig äfven borgarståndet att göra sammaledes och utvoterade fem af dem, som riddarhuset förkastat, och därtill en sjette. Nu, då sjelfva ståndens plena fattat olika beslut, begynte det se vidlyftigt ut till följd af regeringsformens fordran på »allmänt öfverenskommande;» men stånden fogade sig efter hvarandra, så att det, hvarom två stånd blifvit eniga, antogs af det tredje — ej utan protest på riddarhuset, att det stridde mot adelns värdighet och heder att gå ifrån, hvad den en gång genom votering fastställt. De fem, som af adeln och borgarståndet blifvit förkastade, fingo alltså utgå från listan, på hvilken i deras ställe fem andra, efter utskottets förslag och nya omröstningar i stånden, uppfördes; hvaremot de, som icke blifvit utvoterade af mer än ett stånd, fingo stå qvar.

Af de föreslagna utgjordes flertalet af generals- och amiralspersoner — däribland fyra, som voro fångar i Ryssland, af dem främst Ad. L. Lewenhaupt. De civila kandidaterna hade man förnämligast sökt bland ombudsråd och landshöfdingar. I ett fall hade man gått så långt ner på ranglistan som till lagman; det var för att hedra den åttioårige Gyllencreutz, som 1680 vågat protestera mot enväldets införande och nu fått öfverlefva dess fall.

Detta rådsförslag afsåg, såsom vi sett, att fylla åtta lediga rum i rådet; och likväl framgingo ur detsamma efter hand elfva riksråd, utan att förslaget omgjordes eller utvidgades. Först fingo De la Gardie och Bonde, då deras namn blifvit uppförda på ständernas förslagslista, genast intaga de platser i senaten, hvartill drottningen redan hade kallat dem. Derpå blef Lewenhaupt den 9 apr. utnämd till riksråd — i fall han ej blifvit det förut. Den 29 apr. utnämde drottningen vidare högste ombudsmannen och d. v. landtmarskalken Leyonstedt samt ombudsrådet Lillienstedt, och den 9 maj ytterligare fyra: generalfälttygmästaren H. R. Horn, öfveramiralen Clas Sparre, samt landshöfdingarne Joh. Creutz och Cl. Ekeblad. Alltså hade redan nio rum blifvit tillsatta, hviket måste betyda, att man nu den 9 maj hade fått full visshet antingen om Lewenhaupts död eller om Örnstedts afsägelse. Sedan det blifvit afgjordt, att äfven den andra af dessa icke skulle inkomma i rådet, och en ny ledighet uppstått genom Arvid Horns afskedande, blefvo ytterligare två af de föreslagna i

[1] Presteståndets prot. den 2 apr. 1719 hos Cederschjöld l. c. p. 427.

slutet af maj inkallade i rådet, nämligen ombudsrådet Salomon Cronhielm och generallöjtnanten H. H. v. Liwen[1].

En rangtvist mellan ett par af de nya riksråden, som hänskjöts till drottningens afgörande, föranlät henne att föreskrifva, det alla fullmakter för de under riksdagen utnämda skulle dateras för samma dag, och herrarna taga plats efter den rang, som tillkom deras förra ämbeten. (Rådsprot. den 29 maj). Fullmakterna finnas derföre i registraturet alla under den 9 maj — utom Lewenhaupts, som ej kunde gifva anledning till någon rangtvist.

Riksrådets i regeringsformen föreskrifna antal var nu fullt, och någon mera utnämning förekom icke under drottningens regering.

C. G. M.

Peder Mikelsson Hammarskjöld om Borgholms eröfring af danskarne 1612

Det är bekant, att det s. k. Kalmarkriget till en del rörde sig kring besittningen af Öland, som än tillhörde den ena, än den andra af de krigande makterna. Gustaf Adolf intog Borgholm i oktober 1610 — det var en af hans första krigsbedrifter — och insatte den nyss adlade käcke krigaren Peder Mikelsson Hammarskjöld till Broarp till ståthållare och krigsöfverste på Öland. Redan ett halft år senare angreps han emellertid af en öfverlägsen fiende och måste efter ett tappert försvar lemna slottet i Danskarnes händer. En egenhändig berättelse om förloppet härvid förvaras ännu i den Hammarskjöldska slägtens ego på Tuna och har af justitierådet C. G. Hammarskjöld lemnats till redaktionen. Den har formen af ett bref till konungen, men som datum är utelemnadt, torde den böra anses som ett utkast eller koncept. Huruvida något bref af detta innehåll verkligen kommit konungen tillhanda, är ej bekant.

* * *

Stormechtigste Högbornne Furste, allernådigste Konungh och Herre. E. K. M:t schall min troplichtige tienst bevisatt varde, så länge jagh lefver.

Allernådigste Konung och Herre. Jag fogar E. K. M:t på thet underdånigeste at förnimme, at denn 1 juni som var annan dag pingestdag, giorde jagh migh redhe medh thet folch, som jagh hade hoss migh inne på Borehollm slott, sampt medh böndarne, och drogh emott fienden halfannan mile ifrån slottet, stellte fålket emott honom

---

[1] När Liwen utnämdes, vet jag icke så noga. Att hans fullmakt är daterad den 9 maj, bevisar, såsom strax skall ses, ingenting. Han var frånvarande sedan slutet af april till följd af uppdrag att mönstra åtskilliga regementen och intog ej sin plats i rådet förr än den 31 juli. Salomon Cronhielms utnämning meddelades rådet den 29 maj.

opå fire orter, krigsfålket mitt i bröstet och böndarne på både sider. Och vartt [fienden?] först till ryggia slagen. När the åther gjorde vänning, blef våhre ryttere till flychten slagne och fottfålket alle förschingratt, och fiende jagade fluxth efter och hade nästann kommitt emillom slottet och oss. Hvadh knechter, som medh lifvet undsluppe, flydde schogledes tilbakar til slottet. Menn fiendenn medh sin hele krigsmacht togade efter inn för slottet, berende och belade thet straxt om aftonen, at ingen kunde komme hvarkenn uth heller inn. Begynte straxt till at schanse vidh kalchugnen, om natten; så lätt jagh göre min störste flitt medh the stycker, som jagh på slottet hade, at hann ingen synnerlig schans kunde få, förr ähnn denn 6 juni, och denn 7 junij om natten förde han i sin schans tre hallfve cartorr [ɔ: cartover] och någre fellstych[e]r, och begynte till at schiute opå norre rundelen, och slog nedh böstvärnen, dogh lätt jagh fluxt göre bolverke och förde schanse korgar i staden igienn och fylle thet med jordh och grus.

Så hölltt fienden opå at schiute både opå rundelen och strächiemuren allt till denn 9 juni. Nähr jag förnam, at han begynte till at schiute på strächiemuren norden för porten, lät jagh fluxt nederbrythe tornet öfver porten, och läth huge af biälkarne ett bolverke emillon fatebursstugun och denn andre rundelen; hafver och fienden uthi för:te daga schutit in på slottet fyre sprengekulor och nio fyrbollar. När nu fienden förnam, at hann medh the stycher, som han hade tå i schansen, sig intet myket kunne schade muren, lätt han hente ifrån Callmar fyre hele cartoer, med hvilke han i förgånget åhr beskött Callmar slott, och begynte denn 11 juni at schiute på för:te strechiemur med nyo stychen tillike, och schiött ther opå två dagar och en natt. Denn 12 juni nähr solen nedergick, hade han skutit så stort styche nedh af muren, at man tillike medh fyre vagnar på bredden kunde ther fahre opföhre.

Allernådigste konungh och herre, nähr slottet nu så var till storm skutit, talade jagh medh fålket och förmante them, efter the sågo, at fienden hade stellt hele sin macht uthi full stormordningh at the tå ville alle samdrechteligh göre fienden ett manneligt mottstånd och afbrech, befästningen till at försvare.

Ther till svarede the at villie thet giärne göre, menn thet var them omögeligit, sade the, efter vi ser nu fienden vahre så starch medh fålk och så bevepnedh och uttrustedh, och befestningen ähr så beskuten och vi ähr ther emott icke allenest få, uthan och ther till medh försmechtede och uttrottede af the svåhre arbethe, som vi medh schansningh både dagh och natt och synnerlig uthi denne dag hafve haft, at vi neplig kunde stå eller möde oss, fast mindre enn sådann macht emott stå och denne befäsningh at försvare. H. K. M:t ähr intet tient ther medh, at vi så skulle blifve ihiellslagne, och H. K. M:t miste så bådhe folch och slott, ty H. K. M:t kan oss opå en annar ortt bätre behöfve. Thette svarede fålket migh och ginge så till uthan mitt ja och samtyckie och begerede af fienden qvarter, och finge först sådann svar af fienden, at thett var för sent att begäre något qvarter, sedan slottet var stormskutit, såsom och at the skulle hafve

vedertagit, när the genom theres trummeter thet låte tilbiude. Dåg lig vell höllt fienden stilleståndh den natten in till mårgonen den 13 juni. Desemillom sadhe jagh till krigsfålchet: I kunne allrigh vahre till svars in för H. K. M:t, som I nu hafve handlat, efter I intet vele stå emott fienden, förty jag hafver nu låtet eder bekomme mat, öll, lodh och crutt, at I ther öfver icke hafve err at beklage: jagh vill hafve opsat och bevågat för min nådigste konungh och herre och vår kiäre fäderneslandh lif och blodh och all vällfärd denne befästning at försvare. I hafve icke handlat ret hvar[ken] emott H. K. M:t eller migh. Således talede jagh till fålket, men det kunde dogh intet hielpe, förty the vore alle öfvergifne.

Om morgonen den 13 juni sende fienden budh till slottet och lofvede gemene krigsfålchet qvarter, men migh intet. Tå svarede fålket, om så ähr at vår ståthollere icke mhå niute samme qvarter som vi, vill han låte stiche elld på crut cammaren, och sprengie slottet, och ther igenom han medh oss och vi med honom blifve i lopet. Tå fienden thet hörde, låfvede han tå migh medh folket qvarter, således[1] att vi först skulle sverie honom thet, at vi uthi thre måneders tidh intet skulle slå emott honom eller hans medhafvede follch, så frampt vi med lifvet velle skulle komme therifrån, hvilken jag slet ingelunde var pligtig at holle, och at vi medh vårt egit behollet tingest föruthan öfvervärior schulle fritt och obehindrade komme af slottet. Dågh sådant blef fast annorlunda hollit ähn som lofvat var, förty nähr vi ginge ifrån slottet och till stranden, blefve vi af hans solldater beröfvede till vårt tingest. Jag kunde med stor mödhe någott littet af mit beholle[2] och tre af mine häster, the illakeste jag hade. The andra toge the ifrån migh, som best vohre, men af rytterne toge the alle theras hästar, rustningh och medhafvande trodz, såsom och af knektarne, at icke en till thet ringe fich niute eller beholle. Månge blefve ther vedh stranden af sölldaterne omkull och till döds förtrampede, förty the söchte så heftigt efter, at the måtte få röfve. En part af folket, som opå sistone så hastigt icke kunde komme till schips, blefve ther som hundar ihjellslagne; deres fältmarsk lät tillförene ut för slottsporten tage enn trummeslagere, slå honom i järnen, och stellte honom emott muren och schiute mehr ähn femptie lodh igenom honom. I så måtto hafver Juthen hollit qvarter medh migh och folket, förutan fast mehr. Allernådigeste konungh och herre, nähr jag tå med fålket blef öfver fördh, in på Smålands sidone, gaf jag migh fluxt till at rese op till Stocholm, efter jag mente E. K. M:t at vahre, ty jag kunde slett ingen kundskap bekomme, hvar E. K. M:t var, och kom till Nykepingh, ther jagh migh nu några dagar hafver förhollitt. Allernådigste konungh och herre, hofvetsmennerne, som medh migh vohre, hafver min nådigste drottningh E. K. M:ts elskelige kiäre fru modher, förskrifvit

[1] Anm. Orden »att vi ..... var pligtig at holle» äro i originalet nederst på sidan och med en ✢ hänvisade att införas på sin plats i ›

[2] Orden: »och tre ..... som best vohre» äro tillagda i ms

till richsens Rådh i Stocholm, ther skulle the få afskedh, hvar the skulle sigh efter rette. NB.

Allernådigste konungh och herre, denne sorgelige tienden hafver jag E. K. M:t opå det underdånigeste icke kunnet förholle. Vill nu här medh hafve E. K. M:t gudh then allerhögsta uthi beskyd och beskirm, till all hellse, lifsundhet och långvarigh vellmågo, och ett lychsaligt och gott regemente befalet, ganske underdånigh och fliteligh.

Datum Nykepingh den . . . juni åhr 1612.

E. K. M:ts tropligtige och
underdånige tiäner
Peder Michillsonn.
m. p.

NB. Allernådigste konung och herre, jag begerar uthi underdånighet at vethe, om E. K. M:t beger jagh strax skall komme till E. K. M:t eller huru jagh min sach stelle kan.

Ett par drag från lifvet i Bender 1712.

Uti envoyén Th. Funcks brefväxling i Riksarkivet förekommer äfven följande bref från hofmarskalken G. v. Düben, som ej torde sakna allt intresse.

Bender d. 27 april 1712.

Vählborne Herr Envoye
Högt ehrade H:r Broder.

Jag hafver erhållit mon Frers breff daterat den 15 aprill medh öfverste Grothusens Fridrich, hvar af jag förnimmer det Mon Frere erhållit den promessen att man ifrån håfvet vill redressera igenom Ismael Basscha det Tain[1] må blifva richtigare lefverat ved Hans Maj:tz håff stat; det voro vähl om sådant blefv värckställt. Jag har esomofftast varit hos vår Ismail Basscha, men der fått liten tröst, goda ordh, men utan effect; det åter står åss några och fembtijo dagar, som vi sittia i förskått, belöpandes sigh öfwer 4000 rdr och detta alt på kiökmestarens credit. Nu lefver jag i tusende ängster, det man intet vill mera creditera åss, eij häller törs jag klaga för Hans Maij:t förmodeligen den consecans, som mon Frere tvifvelsutan siälf lärer penetrera.

Angående tälterna så har jag för 8 dagar svarat mon Frere det Hans Maij:t låter sigh behaga, det mon Frere efter dess gåttfinnande uthvällier sådane tälter som ungefähr kunde komma öfverens medh förslaget, så vida som giörligit ähr; sedermera itterreras ännu, som jag tillförnne skrifvit angående 12 af alfvarsam färria broderade erme kläden för Hännes Ma:j:t Enkiedrottningen och 12 erme kläden för

[1] Tain, det underhåll turkiska regeringen lemnade främmande staters sändebud o. s. v.

Hännes Kongl. Höghet de couleurs plus brilliant, som ock 24 stycken gull och silfver brocader a petites fleurs nembl:n af den Orientaliske gust[1], hvilke och åhro destinerade till åfvan nembde kongl:e personer; så anmodar jag och mon scher Frere att schicka ju för ju häller 6 stycken små hattar för Hans Maij:t, efter ingen mera åhr i förrådh, än den han bärer dageligen; kunde lärftet också komma snart, hvilket begiäres uthi memorialet, som jag schickat mon Frere, ty det åhr i högsta giället med vår nådigste herres schiortor, och här finnes intet annat än rysslärft. Här schickar iag mon Frere en copia af Stiernhöks breff, hvar uthur mon Frere lärer spörria hans vahnlige lanteur. Jag fruchtar mycket, det denne commission lärer misslyckas i mangell af penningar, som han ännu behöfver, så frambt mon scher Frere icke sedermera funnit något förslag att hielpa hånom. I går fingo vi goda tiender utur Pommern, det grefv Stenbock nu vedh lag lärer vara ankommen med hela transporten till Pommern. Jag förblifver stätze

Vählborne H:r Envoyens
Min Högtährade H:r Broders
ödmiuke tienare
G. VON DÜBEN

En tiänstl. hälsning till Gen. Ponjatoffsky och Fabric som och min hörsamme respect till Comte Dessaleur.

Ännu begiäres för Hans Maij:t eth par riggarns strumpor, som och 12 par fina hvita trå- häller bomuls strumpor.

Underrättelser.

† En af vårt lands flitigaste forskare, CHRISTOFFER EICHHORN, amanuens i Kongl. Biblioteket, afled i Stockholm den 3 dec. 1889. Mycket tidigt vaknade hos honom hågen för litterära och kulturhistoriska forskningar, och då han vid akademien i Upsala sammanträffade med sina studentkamrater, var han redan så bevandrad på dessa fält, att han snart fick anseende af att vara en auktoritet. Vid universitetet fortsatte han sina älsklingsstudier, hvilka så inkräktade på de akademiska, att 9 år åtgingo innan kansli-examen absolverades. Universitetsbiblioteket begagnade han flitigt och hans arbete därstädes blef till stort gagn för honom och för det ämbetsverk han sedan kom att tillhöra. Han blef därunder väl hemmastadd i den svenska litteraturen, och få torde de vara, som, arbetande på samma fält, icke af honom erhöllo värderik hjelp, som aldrig vägrades.

[1] Gusto = smak, stil.

Det första synliga resultatet af hans forskningar var ett 1859 utgifvet, trots tvänne upplagor ytterst sällsynt häfte: »Upptäckta svenska pseudonymer och homonymer»; vidare författade han under sin Upsalatid åtskilliga litteraturhistoriska småskrifter, såsom: »Undersökning om skriften Les anecdotes de Suède» (1863), införd i Nordisk Universitetstidskrift och polemiserande mot Beskow, »Prosadikten i Sverige under Frihetstiden» (1865) m. fl., och då Hanselli utgaf sin stora samling af »Vitterhetsarbeten af svenska författare från Stjernhjelm till Dalin», fann han en god medhjelpare och rådgifvare i Eichhorn. Så väl riktningen af Eichhorns studier som hans begåfning och ungdomsfriska lynne gjorde honom till en sjelfskrifven medlem af de unga sångarförbund och vittra småsällskap, som då, såsom ofta, bildades vid akademien.

Eichhorns litterära intressen minskades ej deraf, att de konsthistoriska snart tillväxte. De sammanföllo med hvarandra i personalhistorien och arbetet blef endast så mycket trägnare. Också blefvo de samlingar, Eichhorn därunder bildade, hans förnämsta verk. Vittnesbörd därom bära de trenne band af »Svenska (och Nya Svenska) Studier», han utgifvit, samt än mer de anteckningar han efterlemnat. Dessa upptaga öfver 50 kartonger och skola enligt hans eget förordnande hembjudas offentliga institutioner till inlösen, hvadan det är att hoppas, att de kunna blifva efterverlden till nytta. Möjligen komma ock delar af hans svenska konstsamlingar att för våra museer förvärfvas.

En icke obetydlig handskrift-samling hade Eichhorn ock bildat, innehållande skrifvelser från mer eller mindre märkliga personer. Hvad som där rör konst och konstnärer (»arkitekter och byggnadshistoria», »bildhuggare», »målare», »musici», »skådespelare» m. m.), upptagande 7 volymer, tillfaller genom testamente K. Biblioteket, och samlingen rörande yrken, 10 volymer, Nordiskt Museum. Öfriga afdelningar samt andra samlingar torde komma att å auktion försäljas.

Hvad som hos Eichhorn, såsom nitisk arbetare på nämnda fält, var företrädesvis vinnande och som gaf en bestämmande sammanhållning åt hans forskningar, var hans fosterländska sinne. I hans arbete tyckte man sig stundom förnimma en fläkt af Rudbecks anda, och det var icke alldeles utan, att äfven Eichhorns åskådningssätt inom sitt område kunde någon gång framkalla ett leende hos mera kallsinnade domare. I den tidigt bestämda riktningen fortgick hans bana under det att det ofta tunga och mödosamma arbetet lifvades af öfvertygelsen om ett godt syftemål och om dess ernående. Att bringa ett stort verk till slut förunnades honom ej, men huru fragmentarisk hans lifsgerning än blef, skola kommande forskare, som få glädja sig åt rikare skördar, tacksamt vittna, att hans lefnad varit den svenska odlingen till gagn. [illegible]

— Den bekante finske språkforskaren professor A. A[illegible] afled den 20 nästlidne november. Hans arbete *De vestfinska sp[illegible] kulturord* hade äfven intresse för den historiska forskningen[illegible]

— Professor Julius Weizsäcker afled den 3 nästlidne september. Efter att ha varit anställd vid flera tyska universitet hade han sin verksamhet sedan 1881 förlagd till Berlin. Han är mest känd såsom grundläggaren och förste utgifvaren af den stora publikationen af *Deutsche Reichstagsakten*, ett af de många företag, som satts i gång af den Historiska Kommissionen i München.

— Åt minnet af den på hösten aflidne berömde franske historikern Fustel de Coulanges har G. Monod i senaste häftet af *Revue Historique* egnat en sympatisk teckning. „Det var en skriftställare af första ordningen — minnestecknaren sätter honom som stilist framför Montesquieu och Tocqueville — en forskare af ett outtröttligt och genomträngande skarpsinne, som trodde sig genom texternas kritiska pröfning kunna göra historien till en exakt vetenskap. Monod anför ett uttryck ur hans föreläsningar: »det är icke jag som talar, det är historien som talar genom min mun». Han uppsökte gärna de svåraste problemen och behandlade dessa alltid originelt — han trodde sig ej ha förstått en sak, om han ej uppfattat den olika med sina föregångare — men nog ensidigt och med alltför stor benägenhet att gruppera och inordna fakta under en ledande tanke, som ej alltid visade sig vara riktig. Hans förnämsta arbeten voro: *La cité antique* (äfven öfversatt på svenska), *Recherches sur quelques problèmes d'histoire* och *Institutions politiques de l'ancienne France*. Från Strassburg, där han först var professor, öfverflyttade han efter sista freden till Paris, där 1878 en lärostol för hans räkning upprättades i medeltidens historia.

— F. d. riksarkivarien C. G. Malmström har under titeln *Smärre skrifter rörande sjuttonhundratalets historia* samlat ett antal förut offentliggjorda uppsatser eller historiska undersökningar. De ha varit frukter af omkring fyrtio års verksamhet i en trägen och lycklig historisk forskning och ha förut sett dagen i åtskilliga Tidskrifter eller lärda och vittra samfunds Handlingar. Det är därföre med nöje, som man här ser dem samlade; de innehålla alla värderika bidrag till vår historia och ha dessutom nu reviderats. Man finner här förf:s inträdestal i Vitterhetsakademien, den märkliga och upplysande utredningen af *Ämbetsmännens ställning under frihetstiden*; hans minnesteckning för Svenska akademien öfver öfverståthållaren *J. A. v. Lantingshausen*; de två i denna tidskrift tryckta afhandlingarna om *Riksstyrelsen under de första åren af Karl XII:s frånvaro* och om *Ständernas utskottsmöte 1710*; tre uppsatser ur Svensk Literaturtidskrift och Svensk tidskrift, bland andra den genom sin sakkännedom förkrossande granskningen af *Axel v. Fersens memoarer*, samt en uppsats, *Om konventikelplakatets uppkomst*, ur Tidskrift för Literatur, som i början på 1850-talet med sådana redaktionsmedlemmar som C. F. Bergstedt, C. G. och B. E. Malmström, O. Wingqvist och C. G. Styffe med ens höjde sig till ett organ af första ordningen för literär och historisk [illegible] och kritik och [illegible] på årtionden ej fick någon vederlike [illegible] dess öfver[illegible]

fats. Ett inre band sammanhåller dessa »essays». De stå i mer och mindre direkt förhållande till hvad som blifvit hufvudföremålet för författarens forskning, frihetstidens historia.

— På vårt bord ligga de första häftena af W. E. SVEDELII *Anteckningar om mitt förflutna lif.* Efter vanan spara vi ett utförligare omnämnande, tills arbetet föreligger färdigt, och vilja här endast uttala vår glädje och äfven öfverraskning öfver denna publikation, som särskildt för den bortgångne författarens vänner och lärjungar är ett nytt bevis till de många, de sjelfva kunnat samla, på det rika andliga lif, den skarpa iakttagelseförmåga, den självständiga uppfattning och det omutliga sanningssträfvande, som oupphörligt bröto sig fram genom en yta, som ju i många hänseenden var, visst icke frånstötande, men i hög grad originel och stundom väl äfven bizarr. De vittna, jämte Svedelii andra postuma arbete, *Representationsreformens historia*, om en produktivitet, för hvilken döden icke ens tycks kunna sätta gräns, och som väl här i Sverige får anses ovanlig. Den svenska naturen är ju karg äfven i fråga om den literära produktionen, och det är sällan en så lysande talareförmåga förenar sig med en lika lysande skriftställaretalang.

— Till C. G. Warmholtz för alla historici och bokvänner välbekanta och oumbärliga *Bibliotheca Historica Sveo-Gothica* har biblioteksamanuensen AKSEL ANDERSSON utarbetat ett nominalregister. Warmholtz har, som kändt är, en systematisk anordning af sitt rika material, hvilket onekligen gör det besvärligt att genast få reda på hvad man söker. För de många, som alltjämt behöfva anlita hans stora verk, blir herr Anderssons Register en välkommen uppslagsbok, vid hvars anordning man snart torde vänja sig, äfven om en och annan inkonseqvens torde förekomma (man finner sålunda t. ex. biskop Kettil Carlsson endast upptagen under *C*, hvilket synes stå i någon strid med hvad som på första sidan säges om »andlige under medeltiden»; måhända hade det varit skäl antingen att utsträcka där uttalade princip åtminstone öfver 1500-talet eller också ej göra något undantag för de förras räkning). Af inledningen erfar man äfven med tillfredsställelse, att en fortsättning på Warmholtz verk »är under utarbetande» af kammarherre C. Silfverstolpe.

— *Svensk slägtkalender* föreligger numera i sin nya form såsom *Svenska ättartal* och efter en något utvidgad plan. Där finner man sålunda utom ett antal ofrälse familjer intressanta genealogiska utredningar såsom om slägten Leijonhufvud (af K. H. Karlsson), anträd för åtskilliga frälse och ofrälse familjer, undersökningar om Karl den stores och Harald Hårfagers ättlingar i Sverige, Karl Knutssons efterkommande m. fl. saker af intresse. Vi återkomma en annan gång utförligare till arbetet.

— Danmark saknar som bekant en urkundspublikation svarande mot *Svenskt Diplomatarium.* Man tänker ej på att ge ut något fullständigt sådant med handlingarna tryckta in extenso; det skulle blifva

ett väl gigantiskt företag, som man i våra dagar, med kännedom om den omfattning det skulle få och sedan så mycket redan är tryckt, fast på spridda håll, ej lätt inlåter sig på. Däremot förberedes under ledning af professor KR. ERSLEV ett regestverk öfver danska medeltidsurkunder tills vidare t. o. m. 1450, som för alla otryckta handlingar skall meddela uttömmande innehållsöfversigter och i korthet skall upptaga de tryckta med nödiga upplysningar eller, där så behöfs, rättelser äfvensom sigillbeskrifningar. De rika fonder för vetenskapliga ändamål, öfver hvilka man numera kan förfoga i Danmark och af hvilka de historiska forskningarna ej minst kommit i åtnjutande, torde möjliggöra ett raskt utgifvande, sedan förarbetena, hvilka redan framskridit ganska långt, blifvit afslutade. Måhända kan man sedan påräkna urkundspublikationer af mera speciel art, motsvarande t. ex. Sverges Traktater, eller af annan mera begränsad omfattning.

— Af professor S. BOËTHIUS' mycket spridda *Franska revolutionens historia* förberedes en öfversättning på danska, hvilket väl får anses som ett ganska talande intyg om de förtjänster hos detta arbete, som den svenska kritiken varit enig om att erkänna. Det är, såvidt vi känna, ej många svenska historiska arbeten, som blifvit iklädda dansk drägt.

— D:r FRITZ ARNHEIM, en ung och tilltagsen historiker i Berlin, som för ett år sedan personligen gjorde sig känd för de historiska kretsarne i Sverige och som både läser och skrifver svenska, har, efter hvad det förljudes, öfvertagit uppgiften att i Sybels *Historische Zeitschrift* referera svensk historisk literatur. I senaste häfte af nämda Tidskrift förekomma också ett par anmälningar utaf hans hand, och man har af hans raskhet all anledning att förmoda, att fortsättning ej skall låta vänta på sig.

— Af HEINRICH VON SYBELS sedan någon tid bebådade verk *Die Begründung des Deutschen Reiches durch Wilhelm I* ha de två första banden nyss utkommit. Författaren erhöll 1881 furst Bismarcks tillåtelse att för ett arbete öfver Preussens historia 1850—1870 begagna statsarkivens akter och utrikesministeriets registratur och på grunden af detta utomordentligt rika material är arbetet bygdt. Det är ej första gången som de officiella akterna för den närmaste samtidens historia ställts till en häfdatecknares förfogande. Det trettioåriga krigets historia skrefs af Chemnitz på grund af sådana källor, och liksom v. Sybel kan åberopa meddelanden af de handlande personerna sjelfva, hade Chemnitz Axel Oxenstierna att få upplysningar utaf. Men ett sådant material som här måste föreligga, stod dock ej den sistnämnde till buds, och den som hade att skildra Gustaf Adolfs och Axel Oxenstiernas politik var ej en mästare i historieskrifningens konst, såsom den är, som skall skildra Wilhelm I och Otto v. Bismarck. De två första banden gå ungefär till senaste dansk-tyska krig. Det hela synes vara afsedt på fem band. Första upplagan lärer redan vara slutsåld.

— Bland de många arbeten, som i Frankrike framkallats af »*le centénaire*», revolutionens hundraårsminne, intager ett af de främsta rummen första delen af *Välfärdsutskottets akter och brefväxling* (»Receuil des actes du Comité de salut public avec la corréspondence officielle des représentants en mission et la régistre du comité exécutif provisoire»). Omsider skall man på dokumenten kunna bygga sin uppfattning af det ryktbara utskottets och dess delegerades verksamhet, som varit föremål för så många helt säkert öfverdrifna skildringar från motsatt håll, i hvilka fantasien eller tendensen ofta fått råda framför den lugna pröfningen af urkundernas bevisning. Ledningen af publikationen har utöfvats af den bekante revolutionshistorikern AULARD, hvars tidskrift *Revue de la revolution française* hädanefter utkommer efter en vidgad plan under titeln *Revue d'histoire moderne et contemporaine.*

— *Jeanne d'Arc*, jungfrun af Orléans, sysselsätter ännu alltjämt den historiska forskningen i Frankrike, trots de stora publikationer angående henne, som redan äro utgifna. En herr ALEX. SOREL har sålunda särskildt och i detalj studerat förhållandena vid hennes tillfångatagande (»La prise de Jeanne d'Arc devant Compiègne»). Resultatet bekräftar hvad man trott sig veta förut och är ej smickrande för de maktegande i Frankrike. Hon var besvärlig för konungen och hans rådgifvare, hon lemnades utan hjälp vid Compiègne, och Karl VII gjorde ej det ringaste försök att befria henne, innan hon såldes åt engelsmännen.

Öfversigter och Granskningar.

Marskalk Bernadotte. Skildringar ur hans lif och hans tid 1763—1810 af Anton Blomberg. 451 sid. Stockholm, A. Bonnier, 1888.

»*La vraie histoire nationale est encore ensevelie dans la poussière des chroniques contemporaines*», säger Augustin Thierry i första brefvet öfver Frankrikes historia. Dessa ord, som Jung har till motto för sitt arbete »*Bonaparte et son temps*», passa ännu mer för de historiska verk man har om den man, som näst Napoleon kanske är den märkligaste personlighet, som utgått ur den franska revolutionen. Ty ännu kan man säga, att det lika litet finnes en verklig, på säkra källor grundad historia om Bernadotte och Carl XIV Johan, som om Bonaparte och Napoleon I, hvilka till slut, såsom Svedelius säger, komma att stå mot hvarandra såsom verldshistoriska motsatser. Hufvudorsaken till att sådana historiska verk ej ännu finnas, är väl egentligen att söka i den omständigheten, att icke alla vigtiga källor, som handla om dessa båda mäns lif, ännu äro tillgängliga för forskaren. De arbeten, som beröra Napoleon och Carl Johan och deras tid, äro ju knappast mer än förarbeten, om än flere af dem som sådana kunna kallas förtjenstfulla.

En sådan man, som marskalk Bernadotte eller Carl Johan, hvars lif var så skiftesrikt och lysande, och som dessutom spelat en så stor rol i det moderna Europas historia, har naturligtvis blifvit mycket olika bedömd af olika författare. I Frankrike liksom i Sverige har han haft sina vedersakare och beundrare, sina belackare och smickrare. En af Frankrikes mest berömda och lysande historieskrifvare i detta århundrade, hvilken tillika är en af sitt lands förnämsta statsmän, nämligen L. A. Thiers, har i sitt en gång så populära arbete öfver franska revolutionen och Napoleon varit icke allenast sträng mot Bernadotte, utan till och med i högsta grad orättvis. Orsaken härtill låg i den omständigheten, att Thiers dels var en så passionerad beundrare af Napoleon, dels ock en ultra patriot. Både hans beundran för sin hjelte och hans chauvinistiska patriotism förvirrade hans annars klara omdöme och förledde honom att försvara Napoleon, då han icke bort försvaras, och att nedsätta eller förklena hans mot-

ståndare, endast därföre att de voro motståndare till Napoleon och hans välde. Endast så till vida skulle patrioten Thiers' stora orättvisa mot Carl Johan kunna i någon mån ursäktas, nämligen om hans påstående, att Carl Johan 1814 verkligen fikat efter Frankrikes krona, låter bevisa sig. Har Carl Johan verkligen haft sådana drömmar, så kunna de visserligen förklaras och äfven kanske af alla icke-fransmän ursäktas, men ännu mera torde det kunna ursäktas, att franska patrioter harmats öfver sådana drömmar af en man, som kort förut varit den egentliga ledaren af den fruktansvärdaste koalition mot Frankrike, och som mer än någon annan af Europas furstar bidragit att stäcka Frankrikes makt.[1]

Mera rättvisa gör och större erkännande ger Lanfrey Bernadotte. Men osäkert är, om detta har sin egentliga grund i en verklig kännedom om och rätt uppskattning af Bernadottes begåfning och karaktär. Kanske skulle icke Lanfrey ha gjort så mycken rättvisa åt Bernadotte, om denne icke varit eller ansetts hafva varit en motståndare till Bonaparte.

Bland franska specialarbeten öfver Carl Johan torde Touchard Lafosses och Sarrans Jeunes vara de bästa. Sistnämnde författare förledes dock liksom Thiers af sin allt för stora beundran för Napoleon till orättvisa mot Bernadotte. Touchard Lafosse däremot har med sympati och synbar förkärlek skildrat sin store landsmans ärofulla lefnad. Hans beundran för Carl Johan var stor, men han gör sig icke skyldig till sådana plattheter eller ett osmakligt lofprisande, som t. ex. den svenske författaren Georg Svederus.

Ty om dennes arbete, »Konung Carl XIV Johans historia», kan sägas, hvad en ansedd forskare sagt om samme författares »Sveriges krig och politik 1808—14». »Den ädla afsigten och den varma känslan lysa öfverallt igenom, och med framgång har författaren efter källorna nedgjort mången falsk beskyllning och spridt ett ljus öfver tidens historia, för hvilket vi ej kunna vara annat än tacksamma. Men arbetets polemiska tendens har icke inverkat fördelaktigt på ämnets uppställning och utveckling. Den objektiva historien och den historiska kritiken hafva hvar sin egen plats och kunna ej sammanblandas, utan att åstadkomma oreda och oklarhet, större i den mån, som kritiken är af polemisk natur. Ingen läser heller gerna ena ögonblicket en objektiv teckning af händelserna, för att i det andra

[1] Sorel hör äfven till de franske författare, som bedöma Bernadotte strängt. Han säger nämligen om honom: Bernadotte était un des plus cultivés; il déploye, avec un génie plus souple, moins de droiture de coeur que ses compagnons. L'esprit du siécle le touche cependant, et il commença noblement; mais il ne se montra généreux que par inexpérience; la vie le gâta. L'ambition qui ne fut, pour la plupart de ses frères d'armes, qu'une déviation de l'honneur, paraît directe et spontanée chez lui: il en avait, de naissance, tous les défauts, mais aussi tous les dons. Politique plus que militaire, transfuge de la Revolution et de la France, pour s'élever au trône d'une nation étrangère, il sut se montrer digne de ce choix hasardeux et règner noblement. »Sujet dangereux, dit un témoin, détestable compagnon d'armes, mauvais citoyen, excellent maître.» Albert Sorel, L'Europe et La Révolution Française, II, s. 547.

se sig kastad midt in i speciella kontroverser om personer och ting, och så efter en stund åter få till godo ett litet stycke af den afbrutna berättelsen. Det är emellertid härpå, som författaren bjuder oss, och det är så mycket olyckligare, som, oafsedt det onödigt tröttande i studiet af ett sålunda uppstäldt arbete, den åsyftade verkan af framställningen i hög grad försvagas.» [1]

Svederi språkbehandling är i hög grad vårdslös, hans sätt att bedöma personer och händelser synnerligen okritiskt, hans ifian att vid alla möjliga och omöjliga tillfällen sätta Carl Johan vid sidan af Napoleon är både stötande och tröttande. Men denna passionerade beundran för Carl Johan har vållat icke endast orimliga påståenden, utan äfven vid åtskilliga tillfällen ledt författaren till vigtiga kombinationer och slutsatser, som, såvidt vi veta, ingen författare *före* honom kommit till. Några af Svederi åsigter — om än icke hans älsklingstanke, att Carl Johans anseende 1799 var lika stort som Bonapartes, och att den sistnämnde hufvudsakligen därför återvändt till Frankrike — bekräftas, så vidt vi förstå, af Jung i hans arbeten »Bonaparte et son Temps» och »Lucien Bonaparte et ses Mémoires». Dessa arbeten, och isynnerhet det sistnämnda, kasta en ny och klarare belysning både öfver händelserna som föregingo den 18 brumaire och de handlande personerna, således ock öfver Bernadotte.

Den bästa svenska skildring af Carl Johan, som vi känna, är gamle Jakob Eklunds i hans större handbok uti Sveriges historia. Tager man i betraktande de källor, som stodo denne författare till buds, så måste man erkänna hans teckning af Carl Johan såsom i hög grad förtjenstfull. Hans beundran för Carl Johan är stor, men den förleder honom aldrig till sådana plattheter och triviala utgjutelser som Svederus. Vi tro ock, att Eklund rätt angifvit förhållandet mellan Napoleon och Carl Johan som store män, Eklund säger rent ut, att näst Napoleon var Carl Johan sin tids största militäriska snille, och efter åtskilligt att döma tyckes forskningen nästan bekräfta denna uppfattning, om än vissa tyska författare i sin ultra-patriotism förfäkta en annan åsigt. Men, som sagdt, Eklund sätter Carl Johan under Napoleon. Carl Johans egen uppfattning kommer långt närmare Eklunds än Svederi. Kort efter Napoleons död fälde nämligen Carl Johan detta yttrande, som är lika hedrande för den store konungens karaktär, som för hans objektivitet att bedöma personer och händelser: »Guds finger har straffat honom. Han blef icke öfvervunnen af menniskor, han var större än vi alle. Men Gud har straffat honom för att han räknade blott på sig sjelf och hänförde allt till sin egen person. Han är ett stort exempel. Han räknade blott på sitt hufvud, han frågade blott sitt snille, och såsom allt s...
ut, så har han också slitit ut sitt hufvud gen
Allt har sitt slut, allt blifver utslitet, de
hjertats renhet, som eger bestånd.» [2]

---

[1] Se Svensk Tidskrift 1870: »Carl XIV J

[2] Till Carl XIV Johans minne. Tal ...
i Upsala den 11 maj 1864 af W. E. Svede

Jakob Eklunds uppfattning af Carl Johan öfverensstämmer med den bild, som W. E. Svedelius gifvit oss af honom, en bild, som är denne utmärkte skriftställare i allo värdig.

Ett nytt arbete öfver Carl Johan har dr A. Blomberg nyligen skänkt oss. Emedan det ej går längre än till 1810, kallar författaren detsamma »Marskalk Bernadotte, skildringar ur hans lif och hans tid». Rigtigare hade kanske varit att kalla det »Napoleon Bonaparte etc. etc.» och ännu rigtigare att kalla det bilder ur »Europas historia från 1763 till 1810». Författaren låter nämligen icke Bernadotte vara hufvudpersonen; skall någon vara det, så är det snarare Napoleon, men icke ens han är så behandlad, att han i egentlig mening kan anses vara hufvudperson. Arbetet utgör snarare en serie bilder från nyssnämnda upprörda tidsskede än ett sammanhängande helt. Sammanhanget mellan dessa bilder är nämligen ofta löst, understundom hafva de knappast något annat gemensamt än den tid, de tillhöra. Kompositionen af arbetet är vidare ganska svag, och en följd häraf är, att en riktig proportion mellan de olika delarne af arbetet sällan iakttages. Men trots allt detta våga vi påstå, att d:r Blombergs bok är synnerligen underhållande och lärorik. Af det märkvärdiga tidehvarf den skildrar, får man nämligen genom densamma känna nya sidor, på samma gång som äfven de handlande personerna ofta framstå i en klarare dager. I vanlig mening kan dock arbetet icke sägas vara synnerligen originelt, enär minsta delen af detsamma härleder sig från den författare, som titelbladet omnämner; det består dels af citat ur en mängd författares arbeten, dels af lätt gjorda kompilationer. Men erkännas måste, att genom denne författarens anspråkslöshet har arbetet fått en originalitet af särskildt slag, och ett större värde, än det kanske annars kunnat uppnå.

D:r Blombergs kännedom om den literatur, som behandlar ofvannämnda tidsskede, är ovanligt stor. Vi hafva hört uppgifvas, att han för sitt verk användt icke mindre än 104 olika arbeten. Vi ha icke haft tid att undersöka, om denna uppgift är riktig, men vi tro oss icke göra oss skyldiga till någon öfverdrift, om vi påstå, att den, som vill grundligt studera de personer, den tid och de händelser, d:r Blomberg skildrar, skall hafva nytta icke blott af hans bok, utan ännu mer af de arbeten, till hvilka han hänvisar. En och annan gång gör sig författaren i citerandet skyldig till, vi skulle vilja säga, ett visst koketteri, såsom t. ex. när han anför Eliseé Reclus' berömda arbete såsom källa för sin lilla framställning af Bearns geografi, eller A. Griesbachs arbete *Die Vegetation der Erde nach ihrer klimatischen Anordnung*, såsom grund för den knappa framställning han ger oss af landets flora. Måhända har dock detta förfaringssätt snarare sin grund i en allt för stor samvetsgrannhet.

På de första 70 sid. af sitt arbete skildrar d:r Blomberg franska arméen före och efter revolutionen efter flere källor. [1] Men så sakrik

[1] De förnämsta äro: TH. JUNG, Bonaparte et son temps; H. TAINE, Les origines de la France. L'ancien régime; M. JÄHNS, Das französische Heer von der

denna framställning än har blifvit, och så underhållande den på sina ställen än är, torde den dock knappast passa som inledning. Hela denna afdelning hade tålt vid att icke så litet reduceras samt framför allt underkastas en sorgfällig omarbetning i formelt afseende. Vi tro ock, att hela arbetet skulle hafva vunnit i klarhet och reda, om författaren börjat med »Bearn och Pau, land och folk» och Bernadottes ungdom, och först därefter låtit skildringar af de olika franska folkklasserna samt af den franska krigshären följa.

En annan anmärkning, som vi också anse oss böra göra, är, att förf. låter sina öfriga skildringar allt för mycket inkräkta på sin framställning af Bernadottes ungdom och första krigsår. Trots d:r Blombergs aktningsvärda bemödanden har denna del af hans bok blifvit mindre underhållande, än hvad den bort blifva. Förf. borde äfven något intressantare och sakrikare ha kunnat skildra början af Bernadottes och Bonapartes förhållande till hvarandra.

Till de intressantaste kapitlen i arbetet hör det, som handlar om »Bernadotte i Wien». Äfven i formelt afseende är detta kapitel ett af de bästa, liksom det, som handlar om »förste konsuln och kejsaren».

Nionde kapitlet lär oss känna »några sociala förhållanden inom republikens tid» samt Bernadottes giftermål; sammanhanget mellan dessa båda afdelningar är dock så godt som intet. Så intressanta de sociala förhållandena än äro — skildringen af Madame Recamiers hotell, förmak, badrum och sängkammare är synnerligen pikant och torde torde nog i hög grad intressera de flesta läsarinnor — så ligger dock denna skildring väl mycket på sidan om sjelfva ämnet eller »marskalk Bernadotte, skildringar af hans tid och hans lif», för att få ett så stort utrymme sig tillmätt. Denna frikostighet faller så mycket mer i ögonen, då man jämför densamma med förf:s knappa framställning af Bernadotte som krigsminister.

Man måste ju erkänna, att Bernadotte både under republiken och kejsardömet i det hela taget på långt när ej spelade samma framstående rol, som t. ex. Jourdan, Hoche, Moreau, Massena, för att icke tala om Bonaparte. Strängt taget kan man säga, att Bernadotte i Frankrike endast vid ett tillfälle fick ett verkningsfält, som motsvarade hans stora och lysande begåfning, näml. de tio veckor han år 1799 var Frankrikes krigsminister. Men den storartade verksamhet, som han i denna ställning utvecklade, och det inflytande, som han därunder i följd af sitt organisatoriska och strategiska snille kom att utöfva ej blott på Frankrikes, utan ock på Europas öden, har d:r Blomberg icke framhållit, som man har rätt att kräfva af en, som skrifver Bernadottes historia. Svederus har, stödjande sig på Jomini och flere andra berömda författare, gifvit många vigtiga upplysningar i denna sak. Före Svederus har Touchard Lafosse pån[illegible] åtskilligt, som i hufvudsak tyckes vara öfverensstämmande me[illegible]

---

grossen Revolution bis zur Gegenwart. Aus dem Leben des Ge[illegible] fanterie z. D. D:r Heinrich von Brandt, andra historieskrifvar[illegible] författare att förtiga.

ligheten. Det hade därföre icke bort vara svårt att gifva en klar och sakrik framställning af denna den ärorikaste tidpunkten i Bernadottes lif före 1813 års fälttåg.

Såvidt vi förstå, kan Bernadotte 1799 med långt större skäl sägas ha räddat Frankrike än Massena. Ty om än det 14 dagars fälttåg, som sistnämnde general gjorde, och hvars följd blef ryssarnes nederlag vid Zürich, tryggade Frankrike mot koalitionen, så hade dock Massenas lysande fälttågsplan varit outförbar utan de nya trupper, som Bernadotte så godt som stampade fram ur jorden och skickade mot gränserna, och utan de rörelser, som Rhenarméen under general Muller på Bernadottes ordres och i enlighet med den af honom uppgjorda fälttågsplanen gjorde mot Philipsburg och Ulm. Genom dessa rörelser drogs ju ärkehertig Carl från Schweitz och lemnades ryssarne ensamma mot Massena, hvilken på så sätt fick tillfälle att utföra den plan han för fälttåget i Schweitz uppgjort.

Bernadottes kloka åtgärder som krigsminister torde ock i väsentlig mån ha bidragit till framgången af Moreaus och Napoleons lysande fälttåg år 1800. Thiers säger i anledning af Moreaus fälttåg sistnämnde år, att denne general utom Napoleon var den ende på sin tid, som med skicklighet kunde kommendera en armée af öfver 100,000 man. Men månne icke Bernadottes fälttågsplan 1799, liksom Carl Johans 1813, visat, att Moreau icke var den ende, som kunde föra en så stor armé?

D:r Blombergs framställning af de händelser, som föregingo och ledde till statskuppen af den 18:de brumaire, kunde äfven hafva varit sakrikare och mer upplysande. Svederus hade äfven i detta afseende kunnat gifva en god vägledning. Flera af dennes åsigter ha, som vi redan anmärkt, Jung sedan bekräftat i sina ofvan anförda arbeten. Ehuru d:r Blomberg känt till dessa, har han dock så godt som intet eller åtminstone endast i högst ringa grad tillgodogjort sig, hvad de för denna tidpunkt ha att erbjuda. Tid och utrymme hindra oss att utförligare yttra oss i denna fråga, men vi kunna dock ej underlåta att påpeka några fakta, som Jung anför.

Redan i början af år 1799 skref Bonaparte till Barras, att han under vissa omständigheter redan i mars månad skulle begifva sig till Frankrike. Kort efter mottagandet af detta bref eller i april föreslog Barras att återkalla general Bonaparte, men detta förslag förföll på grund af de öfriga direktorernas motstånd. Men i maj månad togo Barras, Rewbell och La Reveillère-Lepeau på sitt ansvar att återkalla Bonaparte. Sjelfva depechen är utfärdad den 26 maj. Samtidigt fick Bonaparte äfven mottaga bref från Talleyrand och sina bröder. Jung anser, att det var Barras, Talleyrands, Josephs och Luciens depescher af den 26 maj, som förmådde Napoleon att så godt som omedelbart efter deras mottagande i juli fatta sitt beslut att återvända till Frankrike.

Svederi åsigt, att Bonaparte stått i förbindelse med de missnöjde i direktoriet, finner således sin bekräftelse i Jungs framställning, men denne sistnämnde visar också, att Napoleons förbindelser voro långt

tidigare och vidsträcktare än Svederus anat. Svederus vill låta påskina, att det var fruktan för krigsministern Bernadottes växande anseende, som i väsendtlig mån påskyndade Napoleons återkomst. Såsom man haft skäl att förmoda, saknar dock denna Svederi uppfattning all grund. Det var nog begär efter högsta makten i Frankrike, som var den egentliga driffjädern för hans handlingssätt och icke fruktan för Bernadottes anseende. Bonapartes bref i början af 1799 till Barras bevisar detta. Och de bref, som bestämde Bonaparte att afresa, voro, såsom vi redan sagt, daterade den 26 maj och kommo honom tillhanda den 5 juli, således endast några dagar efter Bernadottes utnämning till krigsminister, hvilket som bekant hade skett först den 2 juli.[1]

Jungs framställning kastar ock ett nytt ljus öfver det väldiga intrigspel, som ledde till Bernadottes entledigande den 14 september. Barras kunde då först förmås att gå in på Sieyès' och Roger Ducos' yrkanden att fråntaga Bernadotte krigsministerportföljen.

Däremot torde följande påstående af Jung böra mottagas med försigtighet:

»Bernadotte était beau-frère de Joseph depuis un mois. On est en droit de se demander, si ce renvoi n'est pas le résultat d'une entente de Siéyès avec les Bonapartes, pour éviter à Talleyraud aussi bien qu'à Bernadotte une fausse situation, à propos du coup d'État qui était déjà décidé. Le fait est plus que probable.»[2]

Svederi åsigt, att Bernadottes anseende i Frankrike aldrig stått högre än 1799, är sant, dock var det ej så stort, att han, om han velat, kunnat blifva Bonapartes rival. Hade hans anseende varit så stort, skulle ej Sieyès och de andra intrigörerna vågat fråntaga honom krigsministerportföljen. Bonaparte hade således icke något skäl att frukta Bernadotte såsom *rival*. D:r Blomberg tyckes dock hysa denna åsigt, att döma af följande:

»Här var nu icke endast en verklig kärlek till friheten och författningen, som låg till grund för hans handlingssätt, icke endast den väl grundade misstanken, att Bonaparte tänkte usurpera högsta makten, och att hans planer endast genom ett raskt handlande kunde förekommas; här var något mer, här var en personlig rivalitet. Bernadotte var en stor man, en sådan född herskarenatur, hvars ärelystnad icke är något annat än medveten inneboende storhet. Honom anstod en första plats lika väl som Bonaparte, och han hade ock drömt om att verksamt kunna ingripa i statens ledning såsom medlem af en kollektiv diktatur, det vill säga ett direktorium af tre personer, som skulle ombytas hvart tredje år.»

Denna uppfattning af orsakerna till Bernadottes hållning mot Napoleon kort före och under statskuppen, kunna vi för vår del biträda, såvida man icke framlägger klara och tydliga bevis d
Att Bernadotte tänkt sig att blifva medlem af direktoriet är sam

[1] Th. Jung, Lucien Bonaparte et son temps, I, s. 266—275
[2] Th. Jung, a. a., I, s. 241—244.

men från en sådan tanke till den, som Napoleon hade och sedan äfven utförde, är ett omätligt afstånd. Det var icke dessa planer hos Bernadotte, som ingåfvo Bonaparte fruktan, utan det var Bernadottes fria och sjelfständiga karaktär. I detta afseende stod nämligen Bernadotte hufvudet högre än de flesta fransmän. Och just emedan han var en verklig personlighet, kunde han hvarken förfalla till republikanernas dogmatism eller längre fram till imperialisternas servilism. Första orsaken till Napoleons kallsinnighet mot Bernadotte och den sistnämndes mot Napoleon, är att finna däri, att Napoleon vid första sammanträffandet såg, att Bernadotte aldrig kunde bli ett lydigt verktyg, men väl ett hinder för de planer, som Bonaparte redan 1797 hvälfde i sitt sinne. För en så despotisk herskarenatur som Napoleon, var detta nog att väcka kallsinnighet. Och att denna sedermera icke skulle minskas, därtill bidrog Bernadottes hållning före statskuppen den 18 brumaire och allt framgent. Bonaparte hade allt skäl att den 18 brumaire frukta *en, som kunde hindra honom att rycka till sig högsta makten*, men icke en rival.

Att Napoleon haft höga tankar både om Bernadottes begåfning och karaktär, är dock bekant. Han hade det t. o. m. efter 1813. Ett större erkännande kunde Carl Johan aldrig få än det, som Napoleon gaf honom under sitt bekanta samtal med general A. F. Sköldebrand 1814. Att Napoleon trots dessa erkännanden äfven uttalat sig om Bernadotte och Carl Johan på ett nedsättande sätt, är nog sant. Sådana simpla drag finner man ofta hos honom. Man bör dock icke lägga alltför stor vigt på hvad Napoleon i sina s. k. memoirer säger om Bernadotte, ty som bekant, hafva dessas upptecknare icke alltid så troget återgifvit kejsarens ord. Men om också ingen rätt förtrolighet, utan kallsinne, rådde mellan de båda store männen, så kan man dock icke påstå annat, än att Napoleon i det stora hela behandlat Bernadotte med välvilja och aktning, detta senare kanske t. o. m. i högre grad än de flesta andra.

För att rättvist bedöma Napoleon, må man också komma ihåg, att äfven Bernadotte hade sina svaga sidor. Men trots dessa skall det alltid lända honom till ovansklig heder, att han städse förstod att bevara sin sjelfständighet och oberoende mot en sådan väldig personlighet som Napoleons. Hade Carl Johan ej varit en sådan karaktär, som han var, skulle han också aldrig kunnat intaga en ledande ställning i den fruktansvärdaste koalition Europa någonsin sett. Som strategiskt snille var nog segraren vid Hohenlinden segrarens vid Dennewitz like, men Moreau egde icke Bernadottes karaktär och kanske icke heller dennes politiska begåfning, och detta utgör den stora skilnaden mellan dessa båda män och förklarar till det mesta, hvarför deras betydelse för Europas och deras öden voro så olika.

Att vilja göra Bernadotte till Napoleons like, är, synes det oss, en öfverdrift. Bernadotte var visserligen en ovanlig man, men hvarje sekel torde frambringa en eller annan person af hans skaplynne och begåfning. Däremot är det knappast hvart årtusende, som låter menskligheten skåda en sådan man som Napoleon Bonaparte. Man

kan därför icke göra Bernadotte någon större otjenst än att nedsätta Napoleon för att upphöja honom.

Skildringen af förste konsuln och kejsaren är kanske det bästa i d:r Blombergs arbete, den bär ock prägeln af att vara gjord *con amore*. Denna skildring har ock möjliggjorts såväl af den mängd franska och icke-franska memoirer, hvilka författaren härvid flitigt begagnat, som af H. Taines och H. Forsells briljanta karakteristiker öfver den store kejsaren. Det är skada, att d:r Blomberg ej ur de olika skildringarne af Bernadotte, på samma sätt gifvit oss en lika klar och åskådlig teckning af dennes karaktär och skaplynne. Material för en sådan teckning saknas ju icke, om det än icke flödar i sådan rikedom, som i fråga om Napoleon.

Af intresse hade äfven varit, att få klargjordt Bernadottes handlingssätt i slaget vid Auerstädt samt hans tvist med kejsaren efter slaget vid Wagram. I synnerhet förtjenar hans förhållande under förstnämda slag en närmare undersökning; Thiers har ju som bekant gjort en mycket skef framställning af Bernadottes beteende vid Auerstädt, liksom Carl Johans beundrare af marskalk Davousts. G. Svederi omdömen om Davoust vid detta tillfälle äro påtagligen alltför stränga.

Vi ha sålunda haft en och annan anmärkning att göra mot d:r Blombergs arbete. Dess förtjenster ha vi redan förut påpekat. Det skulle ha haft än större och mera framstående förtjenster, om förf., innan han sände det att tryckas, velat underkasta sig mödan af en omarbetning af detsamma. I så fall torde kompositionen blifvit bättre, sammanhanget mellan de olika afdelningarne större, på samma gång som disproportionen mellan dessa mindre. Hade detta, jämte en större omvårdnad om språket egt rum, skulle hans arbete ha kommit att intaga en högre plats i vår literatur, än det nu kan få. Men äfven sådant det föreligger, måste det anses för ett förtjenstfullt arbete; det är både underhållande och lärorikt att läsa, liksom det gör sin författares kunskaper och flit all heder.

A. H—ld.

Finnarne i Mellersta Sverige. Akademisk afhandling af Petrus Nordmann. 195 + XLVIII sid. Helsingfors 1888.

Den första, något utförligare skildring af de svenska »finnmarkerna» förekommer i de af Abrah. Hülphers år 1763 utgifna socken beskrifningarna. Sedermera hafva om dessa finnmarker åtskilliga handlingar i tryck utgifvits, särskildt om de vermländska finnskogarnas befolkning. Dessa bygder hafva ock af en och annan i etn och etnologiskt hänseende besökts och berättelser från d

utgifvits; men först med föreliggande arbete hafva vi fått en på arkivforskningar grundad framställning af dessa finnbygder från deras första bebyggande. Författaren har med varmt intresse och med ospard möda samlat ett rikt material och på ett grundligt sätt behandlat detsamma, han har också därigenom kunnat framkalla för läsaren en åskådlig och lefvande bild af denna undangömda och så länge bortglömda folkstams ofta bistra öden. Vi skola i det följande söka, med ledning af författarens arbete, gifva en kortfattad inblick i gången af dessa finnbygders historia.

Finnarnes inflyttningar till Sverige började under hertig Karls tid. Hertigen var angelägen om att nya torpställen å kronans egendom upptogos och utfärdade också allmänna förordningar därom redan åren 1579 och 1581. Den 6 okt. 1583 afgaf hertigen en skrifvelse om sådan kolonisation särskildt för finnar: »Wisst concept för finnar, som torpeställe upptagit hafva och begynt bygga», hvaraf framgår, att det hufvudsakligen var finnar, som begagnade sig af detta hertigens anbud. Också synes särskildt af ett »register öfver torpeställen, som af ödemarken äro upptagna», att året 1581 kan betraktas såsom den egentliga början för den finska kolonisationen, hvilken sedan fortfor oafbrutet under Karl IX:s regeringstid. Till en början slogo dessa nybyggare sig ned i Södermanland och Närike, därnäst i Medelpad, Helsingland och Gestrikland. När kolonisationen i Vermland började, hvilket landskap företrädesvis ansetts såsom stamhåll för de finska kolonisterna, kan icke till årtalet bestämmas, enär inga historiska handlingar därom upplysa.

Såsom skäl för finnarnes utflyttningar uppgifvas hufvudsakligen fattigdom och brist inom det egna hemlandet, förorsakade af orättrådiga ämbetsmäns förtryck, fejderna med ryssarna och det ödeläggande klubbekriget, samt å andra sidan hertig Karls lockande anbud å egen jord inom folktomma, skogrika trakter och skattefrihet för vissa år.

Konung Gustaf II Adolf befordrade äfvenledes inflyttningarna från Finland genom att emottaga och skydda de kolonister, som slogo sig ned på krono- och sockneallmänningarna. Under denna tidsperiod sträckte sig kolonisationen, utom till förenämda landskap, äfven till Dalarne.

Under drottning Christinas regeringstid fortforo finnarne att utbreda sig i mellersta Sverige, men som numera inom de östra landskapen utrymmet var knappare, drogo sig de fleste nybyggarne till Vermlands skogar.

De finska torpen voro till sin vidd naturligtvis skiljaktiga, men i de aflägsnare landsorterna ofta af ett betydligt omfång; så omfattade tvenne finntorp på gränsen emellan Medelpad och Helsingland icke mindre än 16 qvadratmil. En hemmanslott Aspberget i norra Finnskogen inneslöt en skogsareal af 30,000 tunnland på en sammanhängande sträcka af 3 mil.

Någon bestämdare siffra på de till Sverige inflyttade finnarnes antal inom denna tidsperiod kan icke uppgifvas, men antages deras antal i Vermland hafva uppgått till öfver 1,000.

Deras näringsmedel voro jagt, fiske och svedjebruk i skogarna. Detta sätt att tillgodogöra sig skogsmarken sågs i förstone icke ogerna af regeringen, tvärtom uppmanades allmogen därtill, såsom framgår af en hertig Karls skrifvelse af år 1581 till allmogen i Vermland, hvadan ej heller något missnöje mot de finska bygdebrytarne från regeringens sida försporde. Men den bofasta svenska allmogebefolkningen betraktade däremot med oblida ögon sina nya grannar, och förekommo därföre, helst jorden ännu var oskiftad, ofta tvistigheter om nyttjanderätten till skogsmarkerna. Talrika klagomål anfördes också öfver de många finnar, som ströko landet kring såsom arbetssökande utan fasta boplatser, eller uppehöllo sig i skogarna såsom lösa arbetskarlar, »lösfinnar» eller »drefsefinnar» kallade. Alla dessa klagomål föranledde regeringen att utfärda ett »patent om finnarne, som utom Storfurstendömet vekne äro och nu på skogar sig uppehålla.» Enligt samma patent skulle alla finnar, som ännu icke voro skattlagde »eller bolbyar förnär och till förfång sig på någon ort nedsatt hafva», inom viss tid »sig åter till deras hemvist och dädan de komne äro igen förfoga och begifva.» Från denna tid, med året 1637, säger författaren, började för finnarne »förföljelsernas tid», då den svenska allmogen under den vanliga klagan, att de »sutto deras bolbyar för när och gjorde dem märkelig intrång och skada», på allt sätt sökte att få finnarne vräkta från sina bostäder. Om de egde kungligt fastebref i behåll, fingo de gemenligen sitta qvar, om detta förkommit eller torpet anlagts utan tillstånd, blefvo de oftast fördrifna.

År 1638 utfärdades förordningar om att allt svedjande på kronans skogar skulle vara förbjudet, likasom inga torpställen därstädes vidare skulle få anläggas. Nu följde flere omenskliga påbud, såsom med anledning af landshöfding Carl Bondes klagomål öfver finnarnes fortsatta svedjande och skogsåverkan ett par år senare påbjöds att »uppbränna finnarnes rior och hus, som de sig i skogarna här och der uppsatt hafva, såsom ock deras säd, när den mogen är, antingen afhända eller ock i lika måtto uppbränna, så att de af brist på lifsmedel må begifva sig ur skogarna.» I ett domboksprotokoll af år 1649 läses således: »Tillsades allmogen om höga öfverhetens vilja och bref, att för alla finnar eller torpare, som intet hvarken bruka bergsbruk eller åker och äng, utan fälla skog, skola deras hus och råg uppbrännas.»

Som bergsbruket under förra hälften af 1600-talet med det lifligaste intresse omfattades af regeringen, önskade man också att finnarne skulle låta använda sig vid samma näringsgren, men som de icke godvilligt åtogo sig detta påbjudna värf, ansåg man att de därtill skulle tvingas eller ock från bergslagerna fördrifvas. I den nya skogsordningen af år 1647 inflöto ock stränga stadganden om finnarne, hvarefter, säger vår författare, sällan klagomål öfver dem inkommo till regeringen, enär de svenska bönderna och godsegarne befriade sig från dem genom att anklaga dem vid häradsrätten.

Genom dessa förföljelser väcktes till lif ett verkligt hat svenskarne och finnarne, som ofta ledde till blodiga uppträ

nerligast i Vermland. Många finnar flydde ock öfver till sina förut till Norge öfverflyttade stamförvandter. Detta tillfälliga krigstillstånd sträckte sig in på Karl XI:s egen regeringstid.

Skogsordningens stränga straff för olofligt svedjande förmildrades i en förordning af år 1673 till spöslitande. Men då till följd af landets utarmning under Karl XII:s krig svedjandet blef alltmera allmänt, kunde ej heller denna straffbestämmelse längre ifrågakomma. Den gamla skogsordningen blef reviderad och år 1734 utkom en ny allmän skogsordning, hvari för sista gången finnes intaget ett allmänt lagbud om finnarne. Straffet för olofligt svedjande nedsattes såväl i denna skogsordning, som i de senare förordningarna af år 1805 och 1819. I dessa senare förekommer intet om finnarne. Sedan skogarna skiftats emellan de respektiva hemmanen, förfogade hemmansegarne fritt öfver sina skogar och med dessas stigande värde genom timmerhandeln, blef man äfven mera aktsam om desamma. »Men, säger fattaren, »sitt svedjande hafva finnarne ej lemnat, utan fortfara därmed enligt fädernesed i den dag som är.»

Sedan vi nu följt författaren i hans framställning af de allmänna dragen af finnarnes i Sverige utbredning och lefnadsvilkor, återstode för oss att äfven redogöra för den mera detaljerade skildring däraf, hvilken författaren meddelar oss under rubrikerna: jagten och fisket, kulturtillståndet och själavården under 17:de och 18:de seklen samt utflyttningarna dels till Norge, dels till den svenska kolonien Nya Sverige i Amerika, dels ock i mera enstaka fall tillbaka till det egna hemlandet; men detta skulle dock taga för mycket utrymme i anspråk, så mycket af intresse än ämnet erbjuder. I slutet af sitt värdefulla arbete egnar författaren ett särskildt kapitel till framställning af den för sina i Sverige bosatta landsmän varmt nitälskande K. A. Gottlunds verksamhet till höjande af desses belägenhet så i intellektuelt som materielt hänseende. Petitioner inlemnades genom honom till regeringen och frågan om de svenska finnarne blef äfven föremål för öfverläggningar vid riksdagen; såsom en frukt af Gottlunds outtröttliga nit blef nu ock en och annan kyrka uppbygd i finnbygderna och nya vägar anlagda. Författaren säger om denne Gottlund: »Man kan kring hans person gruppera de svenska finnarnes historia under ett qvart sekel.» Till sist afhandlas odlingens framsteg bland de vermländska finnarne under de sista 50 åren. Arbetet åtföljes af åtskilliga bilagor, bland hvilka må särskildt påpekas såsom i föreliggande ämne upplysande och af intresse den af kapellpredikanten Branzell på 1830-talet afgifna beskrifningen öfver norra och södra Finnskoga nya kapellförsamlingar uti Karlstads stift.

B—n.

Riksdagarna 1609 och 1610. Några bidrag till Karl IX:s historia under sista åren af hans regering. Akademisk afhandling af N. F. LILLIESTRÅLE. 80 sid. Nyköping 1888.

Förf. har gjort till sin uppgift att lemna några bidrag till Sveriges historia under Karl IX:s tid. Riksdagarna 1609 och 1610 hafva närmast varit föremål för hans undersökningar, men han har dessutom också meddelat åtskilligt angående beskattningsväsendet, Sveriges utrikespolitik m. m. De vigtigaste källor, som begagnats, äro riksdagsacta och riksregistraturet (i Riksarkivet) samt Drivii dagbok, tryckt i »Stockholms magasin». Källorna till Karl IX:s historia äro icke så öfverflödande, att det egentligen är förenadt med några större svårigheter att uttömmande behandla ett sådant ämne, som det här föreliggande. Förf. har också lyckats att med användande af det tillgängliga materialet gifva en tillfredsställande skildring af de båda sista riksdagarna under Karl IX:s tid.

Inledningen handlar om riksdagens historia före 1609 och stöder sig hufvudsakligen på Steyerns och Wingqvists bekanta arbeten. Då riksdagarna 1609 och 1610, såsom förf. själf säger, icke utgöra några »hufvudpunkter i riksdagens utvecklingsserie», hade det kanske icke varit behöfligt att göra en så pass utförlig framställning af den föregående utvecklingen. Förf. gifver sedan en allmän karakteristik af de båda riksdagarna och börjar så den detaljerade skildringen.

Närmaste anledningen till att Karl IX sammankallade riksdagen 1609 var den bekymmersamma ställningen till utlandet, i synnerhet Polen. Han ville rådfråga ständerna angående legationer till främmande makter och begära ny krigshjälp. Ständerna tillstyrkte, att legationer enligt konungens förslag skulle affärdas till Frankrike, England, Pfalz, Hessen och Holland, men ansågo, att man också skulle vända sig till konungen af Danmark, hvilket förslag dock icke behagade Karl IX. Med afseende på krigshjälpen rättade sig ständerna i hufvudsak efter konungens fordringar (fortsättning å månadshjälpen, vidare hjonelagspenningar och kostgärd i naturapersedlar m. m.); de sökte i det längsta bestämma en viss tid för bevillningens utgörande (två eller ett år), men i riksdagsbeslutet fins därom intet förbehåll. — Två andra ärenden behandlades äfven på riksdagen 1609, nämligen frågan om lagrevisionen och privilegiefrågan. En del (två balkar) af det under konungens auspicier utarbetade lagförslaget upplästes för ständerna, men synes icke hafva mottagits med bifall. Arbetet på en revision af lagen, för hvilket Karl IX mycket intresserat sig och hvars vigt han till fullo uppskattade, afstannade sedan alldeles. — I sin första proposition anmodade konungen ständerna att gifva tillkänna, hvilka privilegier, »som hvart stånd för sig begärer» Saken behandlades mycket knapphändigt; det var naturligtvis närm

fråga om adeln, och denna begärde att få stadfästelse på de gaml privilegierna. Långa underhandlingar hade förts härom 1607 oc 1608, men utan resultat. Ehuru konungen icke var alldeles ovilli att gå adeln tillmötes, blef frågan icke heller nu löst. Karl IX stad fäste aldrig adelns privilegier.

Förf. egnar ett särskildt kapitel åt en redogörelse för de åtgärder som i anledning af riksdagens beslut vidtogos och meddelar i sam manhang därmed en öfversigt öfver beskattningsväsendet och Sverige utrikespolitik under Karl IX:s tid. Man finner, huru svårt det va att anskaffa medel till de dryga utgifterna i anledning af kriget Ständerna beviljade på riksdagen 1604 de s. k. månadspenningarn för tre år, men tiden förlängdes sedermera, och konungen måste fler gånger begära förskott, hvarjämte nya skatter pålades: en »kostgärd 1608, »eriksgatuhjälp» 1609; somliga af dessa beskattningsåtgärde vidtogos, utan att någon annan myndighet än rådet blifvit tillfrågad Angående tillämpningen af 1609 års riksdagsbeslut må bland anna nämnas, att konungen började inse, att månadshjälpen var mindr lämplig, »efter den fattige måste så mycket gifva som den rike, hvilke är emot naturen och är okristligt»; han ville därför, att den skull ersättas med förstärkta hjonelagspenningar, hvarom också underhand lades med rådet och med menigheten i landsändarna. — De i fråg satta legationerna afsändes först det följande året, en till Frankrik och en till England. Till följd af Henrik IV:s plötsliga död kom emellertid den förra aldrig att fortsätta resan till Frankrike, uta stannade i Holland, där vigtiga underhandlingar fördes. Danmark hållning gaf fortfarande anledning till bekymmer. Förf. har i och för skildringen af förhållandet till främmande makter, utom tryckt källor, användt hufvudsakligen riksregistraturet, men icke Riksarkivet samling af ministeriella handlingar.

Emellertid blef spänningen mellan Sverige och Danmark snart sådan, att kriget syntes nästan oundvikligt, och Karl IX fann sig då nödsakad att åter sammankalla ständerna. Den 1 dec. 1610 öppnade riksdagen i Örebro. Konungens första proposition handlade om förhållandet till Polen och Danmark. Om vi följa förhandlingarnas gång, märka vi, att ständerna om möjligt ville undvika en brytning med Danmark: man borde göra vissa eftergifter och se till, att danskarne icke finge någon anledning till rättmätiga klagomål. Karl IX var icke fullt belåten med ständernas fridsamhet i detta hänseende. I den andra propositionen begär konungen förnyad utskrifning och krigsgärd, hvarom underhandlades till riksdagens slut. Som vanligt lyckades konungen till sist genomdrifva sin vilja i det mesta. — Under riksdagen 1610 började den unge Gustaf Adolf allt mer deltaga i det politiska lifvet, i det han ofta å faderns vägnar talade till ständerna.

Förf. har samvetsgrant anfört de begagnade källorna, och hans uppgifter hafva, så vidt rec. varit i tillfälle att kontrollera dem, visat sig vara tillförlitliga. Följande anmärkningar eller upplysningar kunna dock kanske vara af intresse: Den sid. 7, not. 4 omtalade presten hette icke »Testho», utan »Eestho», hvilket äfven öfver-

enestämmer med en uppgift i Åbo stifts herdaminne. — Sid. 58, not. 7 nämnes, att ett holländskt sändebud var i Sverige 1610; hans namn var Cornelis Haga eller van Hagh (enligt van der Burgh: Gezantschappen door Zweden en Nederland, samt bref i samlingen »Hollandica» i Riksarkivet), hitskickad på bekostnad af egarne till de fartyg, som blifvit tagna utanför Riga, och för honom lära »de förnämste köpmän» i Amsterdam förklarat, »att de hällre se, att alla skepp, som äro dragna åt Riga, vore fördränkta, än någon oenighet emellan begge rikena för deras skull skulle förorsakas» (bref från de svenska sändebuden Stenbock och Skytte d. 2 juli 1610), hvilket jämte andra omständigheter visar, att holländarnes sinnesstämning mot oss var ganska gynsam. — Konungens försäkring till allmogen den 20 dec. 1610, som förf. icke återfunnit bland riksdagsacta, finnes bland Karl IX:s koncepter. — Förf. redogör (sid. 79 och 80) för de åtgärder, som i början af 1611 vidtogos i och för verkställande af riksdagens beslut, men synes hafva förbisett några bref angående denna sak, intagna i registraturet den 28 dec. 1610.

Bgh.

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitetsakademien. Förra afdelningen, första bandet: *Historiska och politiska skrifter.* XXVIII + 679 sid. — Senare afdelningen, första bandet: *Konung Gustaf II Adolfs bref och instruktioner.* 915 sid. stor 8:o. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner, 1888.

Det är en egendomlig tillfällighet, att vid samma tid, då Sveriges adel bereder sig att pryda sitt riddarhus med bilden af den man, som är dess största prydnad i historien, dess erkändt främste ledamot nedom tronen, samtidigt därmed reses åt honom i den svenska literaturen ett minnesmärke, som är af ej mindre betydelse och som, när det fullbordats, skall låta hans bild i historien framstå med en klarhet och glans, som aldrig tillförene. Man vore frestad att här upprepa det Horatianska »aere perennius», att anställa en jämförelse mellan de monument, som utgå från konstnärens mejsel och från forskarens penna, från gjutugnen och från tryckpressen. Men alla sådana jämförelser halta. Må vi med tacksamhet emottaga det ena som det andra, men må vi också erkänna, att det var hög tid, att något gjordes för Axel Oxenstiernas minne, hög tid att hans bild ej längre saknades bland de regenter och vetenskapsmän, som pryda våra offentliga platser, att hans efterlemnade skrifter och bref ej längre hvilade i arkiv som obegagnade eller af få begagnade skatter, utan blefve h

tionens egendom genom att utgifvas i tryck och i sinom tid, vi skola hoppas snart, bearbetas till en fullständig biografi.

Det lider väl intet tvifvel, att riddarhuset, om så behöfts, rest så det ena som det andra af dessa minnesmärken åt den störste bland sina »ädla skuggor, vördade fäder, Sveriges hjeltar och riddersmän». Men redan hade en af våra akademier, den, som har historien till sitt arbetsfält, tagit saken om hand. Det föll sig så lyckligt, att akademien kunde förfoga öfver de betydliga medel, som företaget kräfde, tack vare donationen af tullförvaltaren Berger, och ej mindre lyckligt var, att akademien kunde förfoga öfver »rätte mannen på rätta stället», hade en så erfaren och med Oxenstiernas papper så förtrogen forskare, som bibliotekarien C. G. STYFFE, att ställa i spetsen för företaget.

Det är öfver 40 år sedan hr S. gjorde sin första bekantskap med den s. k. Tidösamlingen, ur hvilken större delen af »Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling» är hämtad. Han var då den, som å riksarkivets vägnar undersökte samlingen på Tidön och gjorde den inventering däraf, på grund af hvilken hon kort därpå blef statens egendom. Sedan hon öfverflyttats till riksarkivet, var han den, som först ordnade densamma och uppgjorde förteckning däröfver, och nu har han ledningen af det arbete, som skall bringa ett urval af dess innehåll till allmän kännedom. Till medhjelpare i detta arbete har han vunnit en af våra yngre historiska forskare, d:r P. SONDÉN, och det sätt, hvarpå denne fullgjort sin del af uppdraget, visar att det var ett godt val.

I sitt förord redogör hr Styffe för Tidösamlingens öden. Dessa ha varit så växlande, att det måste anses som en lycka, att Axel Oxenstiernas samling till sitt hufvudsakliga innehåll bevarats till våra tider. Ryktet hade visserligen öfverdrifvit, då det i förra århundradet utspreds, att vigtiga delar af Tidösamlingen vandrat till kryddbodarne i Vesterås eller användts till hushållsbehof i grefvinnan Dohnas skafferi. Men betydliga luckor finnas dock i samlingens konceptafdelning, och bland brefven till kansleren ha vissa serier försvunnit, såsom Erik Oxenstiernas och M. Biörnklous bref. Några af de bortkomna volymerna ha, efter att på lånevägen ha inkommit i andra privatsamlingar, slutligen hamnat i offentliga bibliotek och därmed bevarats. Den stora mängden af kanslerens mottagna bref finnes dock qvar i Tidösamlingen. Oxenstiernas egna bref däremot måste, naturligtvis med undantag af dem, till hvilka koncept finnas, sökas på vidt skilda håll — endast några få större serier äro i våra arkiv att tillgå, såsom brefven till Gustaf Adolf, till brodern Gabriel, till sonen Johan, hvilka sistnämda redan finnas till större delen tryckta af Gjörwell. Vidsträckta forskningar äro redan anstälda äfven utom landet för att samla bidrag till denna afdelning, så framför allt i Tysklands och Östersjöprovinsernas arkiv; dylika bidrag kunna väntas från alla delar af Europa, ja från alla delar af verlden, där man samlar historiska urkunder eller autografer. Det är ett vidsträckt fält, som här föreligger. Att utgifvarne vilja någorlunda öfverskåda detta fält, innan de börja dess bearbetning, därom är ingenting att säga. Måtte de

härvid ej sträcka sina anspråk på fullständighet för långt; det är bättre om brefserierna lida af en och annan lucka, hvilken kan fyllas genom supplementband, än om deras utgifvande för fullständighetens skull länge uppskjutes. Men vi göra oss troligen onödigt bekymmer. Hvad som härnäst är att vänta, är Hugo Grotii bref till kansleren.

Gustaf Adolf och Hugo Grotius! Det är tidens största namn bland regenter och dess största bland vetenskapsmän, som först möta oss bland kanslerens korrespondenter. Redan dessa namn gifva en föreställning om det stora allmän-europeiska intresse, som Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling ega; det är en publikation, som när den blir färdig bör värdigt kunna ställas vid sidan af sådana ryktbara verk, som Richelieus och Mazarins, om också icke Fredrik den stores och Napoleons, korrespondenser. Detta gäller åtminstone den del af samlingen, som omfattar tiden efter 1626, då Sverige började indragas i det 30-åriga kriget och dess politik blef ej endast svensk eller nordisk, utan europeisk. Jag vet icke, om utgifvarne fäst tillräckligt afseende därvid, att arbetet är en ej blott svensk, utan europeisk publikation, att det bör så vidt möjligt göras tillgängligt äfven för den utländska forskningen, icke blott dess tyska och latinska afdelningar, utan äfven de svenska, som i hvarje fall äro den större och vigtigare delen. Detta kan ej ske på annat sätt än så, att i skrifterna innehållsförteckningen, i brefvexlingen de framför hvarje bref stälda innehållsrubrikerna meddelas äfven på ett främmande språk. I sådant fall har den utländske forskaren så mycken ledning, att han vet, hvilka skrifter och bref innehålla det för honom vigtigaste, dem han då kan låta öfversätta. Dessförutan är det att befara, att de svenska skrifvelserna icke varda till större gagn för forskningen utanför Norden. I Tyskland finnas väl alltid några historici, som lärt sig svenska, men det blir dock naturligtvis ett fåtal.

Det är endast förra skedet af Axel Oxenstiernas bana, som framstår i klar dager genom hvad som hittills utgifvits. För tiden efter 1632, då konungens bref upphöra, blir vår kännedom om Oxenstiernas verksamhet, så vidt den grundar sig på denna publikation, endast fragmentarisk. Äfven för tiden före 1632 är det åtskilligt, som fattas i en fullständig kunskap, så länge vi hafva konungens bref till kansleren allena, men ej dennes svar. De anteckningar och utkast af kansleren, som meddelas i första delen, kunna väl stundom tjena till komplettering, men det är undantagsvis; så är förhållandet med de båda längsta af Oxenstiernas egenhändiga anteckningar, de öfver fredsunderhandlingen med Danmark i Knäröd 1613 och öfver underhandlingarna med Polen och Brandenburg okt. 1627—mars 1628. Och dock, hvilken rik mångfald af upplysningar innehålla icke redan dessa båda band! De sträcka sig för Gustaf Adolfs tid till alla delar af riksstyrelsen; i allt, från det största till det minsta, tog Oxenstierna del, dels såsom rådande, dels såsom handlande på eget ansvar. Först nu ser man tydligt, hvilken andel Axel Oxenstierna eger i Gustaf Adolfs storhet, i hur hög grad han var dennes högra hand, o

huru mycket Sverige har honom att tacka. Den store kanslerens bild växer inför våra ögon, men utan att undanskymma den kunglige vännens.

Sällan har det förunnats en stor statsman att under en så lång tidrymd, under trenne regeringars tid, oafbrutet leda sitt lands angelägenheter såsom dess främste man nedom tronen — i detta hänseende kan han jämföras med furst Kaunitz i förra århundradet och furst Bismarck i detta. Ännu sällsyntare är det, att en statsman har fått genomföra en sådan peripeti i sitt lands ställning, som den, hvilken begynner med freden i Knäröd och slutar med frederna i Brömsebro och Osnabrück. Det var en hård skola han hade att genomgå vid sin kunglige väns sida, en ständig kamp med små förhållanden, inskränkta tillgångar, ekonomiskt betryck. Endast långsamt, steg för steg, kunde man komma framåt — då det ändtligen efter 15 års strider och pröfningar började ljusna; från och med det första preussiska fälttåget vidgas vyerna, ökas tillgångarne, utsträckes inflytandet allt längre. Från denna tid ett allt hastigare framåtskridande. Till sin egen och andras förvåning träder det obekanta Sverige fram på verldsteatern och tager hufvudrollen: »Suecia ex ignota et obscura facta est historia seculi!» Det såg ut som ett underverk, men om man genomläser Gustaf Adolfs brefvexling med sin kansler, finner man lättare förklaringen på gåtan; man finner också, att Macaulay misstager sig, då han säger, att Sverige för sin kortvariga storhet hade att tacka Gustaf Adolfs snille allena.

Den omhvälfning, som försiggick i Sveriges europeiska ställning, återverkade hastigt på dess ställning i Norden. Hvilken skilnad emellan den Axel Oxenstierna, som i Knäröd måste uppträda nästan som supplikant för att rädda det oumbärliga Elfsborg och härför lät afpressa sig den yttersta skärfven, och *den*, som 30 år därefter satte i fråga att »underkufva Danmarks krona» samt därpå dikterade freden i Brömsebro! Oxenstiernas nordiska politik var mycket enkel: den gick ut på Danmarks tillintetgörelse eller åtminstone förlamning. Han medgaf visserligen i samtal med v. Beuningen 1654, att Sverige i två fall kunde förbinda sig med Danmark: när det såsom 1627 gälde att skydda Östersjön mot Habsburgska husets anslag, och när det gälde att gemensamt skydda sin handel i krig mellan sjömakterna — en förutsägelse om den väpnade neutraliteten 40 år senare! Men hans sympatier tillhörde utan tvifvel krigspolitiken. Man vet ej, hvilken andel kansleren hade i de förbundsplaner, som sysselsatte konungen 1619, och om hvilka man först erhållit nogare kännedom genom den här tryckta instruktionen för kommissarierna på mötet i Sjöred af den 20 jan. 1619 (efter en afskrift i Rålambska saml. å Kgl. Bibl.). Här hafva vi i sjelfva verket första uppränningen till den sedan mycket omtalade evangeliska alliansen; det är Gustaf Adolf som här ej blott framkastar idén, utan äfven tager första steget till dess förverkligande, kort efter 30-åriga krigets utbrott, innan ännu vinterkonungen kallats till Böhmens tron. Han söker först Kristian IV:s förbund endast mot Sigismund, men anför därvid såsom motiv, att

Sigismunds förehafvande afser icke blott hans arfsanspråk, »utan ju så högt och än mera den katoliske religions och påfviske afguderiets utspridning och desse Norländiske rikens ockupation, utur hvilke sedan såsom utur en beqväm hamn dem andre evangeliske lätteligen alla medel afskäras till deras defension och beqvämligen med störste hopp bekrigas och öfverväldigas kunna.» Om Kristian ej ville ingå på ett sådant förbund, skulle kommissarierna föreslå ett förbund »emot alla den evangeliske kristenhets fiender af den påfviske lige, och att uti samma union tillåtas och begripas måtte, där de så ville, alle evangeliske potentater, princer, furster och respubliker» — ett förbund till försvar mot »de farlige meneer, som den Jesuitiske hopen nu uti några förledne år drifvit hafva och än drifve i England, Nederland, Böhmen, Frankrike, Ryssland, Tyskland och Polen emot alle evangeliske.» Förbundet afböjdes från danska sidan; fem år därefter var det mycket nära ett fredsbrott, som i sista stunden förekoms genom Danmarks eftergifter på mötet i Sjöred 1624. Än en gång räckte Gustaf Adolf Danmark sin hand till förbund 1628; när äfven detta blef till intet, och Sverige en gång fattat fast fot i Tyskland i Danmarks rygg, var ett nytt krig endast en tidsfråga, däri voro konungen och kansleren öfverens.

Kan man i den yttre politiken stundom förmärka någon olikhet i konungens och kanslerens uppfattning, så till vida att den senares ståndpunkt förblef mera uteslutande eller om man så vill ensidigt svensk, medan den förres vyer allt mer fingo en verldshistorisk omfattning, så synes däremot i den inre politiken harmonien dem emellan ha varit fullständig — intet spår af starkare monarkiska tendenser hos den ene eller aristokratiska hos den andre kan upptäckas, så länge de båda statsmännen arbetade tillsammans. Frågar man, hvilkendera af dem båda initiativet har tillhört i de stora frågorna, så är det naturligt, att Gustaf Adolf, såsom på en gång statsman och härförare, har varit själen i den yttre politiken. Däremot tro vi, att i den inre förvaltningen initiativet mera har tillhört kansleren. Till denna öfvertygelse kommer man, då man genomgår kanslerens koncepter, äfven sådana hvilka utan synnerliga förändringar utgått såsom regerings- och riksdagsakter. Att aftrycka handlingar af sistnämda slag kunde naturligtvis ej komma i fråga, men vi hemställa till utg., om de ej skulle finna skäligt att såsom supplement bifoga en förteckning på samtliga Axel Oxenstiernas koncepter af någon betydenhet. Det saknar ej sitt intresse att veta, om t. ex. rättegångsstadgarne af 1614 och 1615, handelsordinantierna, riksdagsordningen af 1617 m. fl. äro i koncept uppsatta af kanslerens hand; i sådant fall kan man ock antaga en mer aktiv andel i lagens tillkomst och innehåll, och man kan bättre uppskatta kanslerens verksamhet för Sveriges inre förkofring. Så mycket framgår i alla fall af hvad man redan vet, att Axel Oxenstierna är den man, som näst Gustaf I och Karl XI har mäktigast ingripit i Sveriges inre utveckling, och hans bild står i vår historia ljusare och renare än de både genom hofsamheten och måttan i allt hans görande och låta

och genom det starka intresse för den högre bildningen, som är et utmärkande drag hos honom.

Det är *statsmannen* Axel Oxenstierna, som i dessa båda volyme träder i förgrunden; *personligheten* skall sannolikt komma mer til sin rätt i följande delars förtroliga brefvexlingar. I konungens bre till kansleren ingår en sådan oändlig mångfald af löpande ärenden en sådan oafbruten ansträngd »kamp för tillvaron», att personlighetei endast sällan ger sig ett uttryck. Ett sådant är det ofta citerad vackra brefvet från Gollnow d. 4 dec. 1630, i hvilket konungen till talar kansleren ej blott såsom »ett instrument mig af Gudi gifve många tunga saker igenom att lykta», utan äfven såsom den trogn vännen, åt hvilken han anbefaller »sin åminnelse och de sinas väl färd». Bland kanslerens egna skrifter är det talen samt testamentet som innehålla ett och annat personligt drag, såsom då han i tack sägelsen för grefveskapet försäkrar vid Gud, att han »aldrig låtit si af någon ambition transportera», eller då han i testamentet ger ut tryck åt sina religiösa känslor och åt den starka slägtkärlek, som ut märkte honom. I Axel Oxenstiernas stil och skrifsätt framträder de personliga ej starkt; däri finnes icke detta originella, karakteristiska som utmärker hvad som utgått t. ex. från Gustaf I:s, Karl IX:s, Joh Gyllenstiernas, A. J. v. Höpkens penna. Oxenstiernas skrifsätt ä först och främst klart och bevisande, lugnt och på sak gående; ha upptager alla skäl för och emot, skärskådar saken från alla sidor oc utreder den med öfverlägsen skicklighet. På latin skref kanslern me stor lätthet, likaledes på tyska.

Att utgifningsarbetet är skött med omsorg och noggranhet, med kritik och vetenskaplig metod, med ett ord, på ett sätt värdigt ämnet höghet och tidens fordringar, det behöfver knappt nämnas; därfö borgar hufvudutgifvarens namn, och hans medhjelpare har troget följt honom i spåren. Några små desiderata har anm. tagit sig friheten framställa till utg:s bepröfvande. Ännu ett må tilläggas: det rör me toden att beteckna dechiffrerad skrift med asterisker å ömse sidor — denna metod kan lätt förvilla vid läsningen, då det stundom är svårt att afgöra, om asterisken skall föras till högra eller venstra sidan; utmärkes det dechiffrerade med särskild stilsort, kan man med ett ögonkast skilja det från det öfriga. Särskildt erkännande förtjenar den flit och noggranhet, hvarmed chifferskriften blifvit löst och äldre lösningar beriktigade. Erinras bör kanske, att lösningen af det olösta chifferbrefvet n:o 602 blifvit funnen af löjtn. Torpadie och meddelad i sista häftet af Hist. Tidskrift.

Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, utgifna för att hedra den store kanslerens minne och göra det lefvande bland vårt folk, klart lysande i våra häfder, äro äfven en heder för det samfund, som låtit utgifva dem, och för de män, som närmast ledt arbetet. Måtte det förunnas den högt aktade hufvudledaren att lägga sista handen vid ett verk, som blifvit så lyckligt begyndt!

O. T. O.

Meklenburgisches Urkundenbuch, herausg. von der Verein für Meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. Bd. XIV. 1356—60. Schwerin 1886.

Föreliggande band af »Meklenburgisches Urkundenbuch» lemnar med sina 643 nummer (8175—8817) ej en så rik skörd för vår historia, som man skulle vänta sig. Några nya urkunder, som äro egnade att sprida ljus öfver de många, ännu olösta frågorna, träffa vi icke, vi igenfinna blott de gamle bekanta ur Styffes och Rydbergs verk. Dock gifves här en och annan i förbättrad form, exempelvis Styffe I, n. 22, där det vanställande tryckfelet *»scelingis»* lemnat plats för det riktiga *sterlingis* och *a quo quamlibet marcham* rättats till *aut pro qualibet marcha*, hvadan frågetecknet efter quadragintaquinque bortfaller, andra smärre ändringar så i denna, som andra urkunder att förtiga.

Vi sakna emellertid konung Eriks båda förläningsbref af 27 dec. 1356, men dessa äro redan tryckta i förra bandet n. 8163/4 under år 1355. En liten hänvisning under datot $^{27}/_{12}$ 1356 till besagda nummer synes ref. icke varit ur vägen, då utgifvarnes omdatering af urkunden ej eger ringaste skäl för sig och dessutom efter band XIII:s utgifvande blifvit påpekad som falsk. Vi sakna också en annan urkund, hvars original befinner sig i det svenska riksarkivet, och hvarom Rydberg i sina rättelser till andra delen af traktatverket (II, s. 760. tillägg till n. 326 å sid. 235) ger upplysning. Det är en skuldförbindelse af hertig Albrekt att för kung Eriks räkning betala gref Adolf af Holstein 500 löd. mark ur Skanör tull, som »ex certis causis» var Albrekt förpantad, utstäld Varberg d. 26 jan. 1357. Ur Skanörtullen erhöll den bekante Rostockerborgmästaren Johan Töllner genom bref af 2 juni 1357 ersättning för 120 mark rost., och af n. 8753 finna vi, att samma tull stod en tid i pant hos ridd. Henrik von Stralendorf.

I n. 8453 hafva vi fått ett fullständigt aftryck af Otto v. Dewitz' räkenskaper för år 1358, förut delvis meddelade i Meklb. Jahrbücher XVI s. 230 och XVII s. 115 ff. Af stor vigt i öfrigt innehålla de äfven bidrag till kännedomen om detta års krigsrörelser vid Öresund. Reinhardt har i sin »Valdemar Atterdag og hans Kongegjerning» begagnat denna källa, men har kanske missuppfattat den, då han låter »dominus megapolensis» städse betyda hertig Henrik och ej, såsom det väl otvetydigt framgår ur andra ställen af räkenskaperna, äfven kunna afse hertig Albrekt själf. Ref. är böjd att tro det vara denne och ej sonen, som åsyftas med orden »dom. meg[illegible] [illegible] versus opidum Køyk»; i hvilketdera fallet som helst [illegible] [illegible]fattning af Chron Sial:s ord: »quod ille perpendens [illegible] som återger dessa med »af anfallet blef intet» [illegible]

Dewitz förlorade ungefär samtidigt det fartyg han hyrt för sin expedition; det blef stormdrifvet till Helsingborg och togs i beslag af fogden därstädes, Nekel Peterssone — ett godt vittne att staden, ej längre var i Eriks våld. Man har af kon. Magnus bref, dateradt Helsingborg den 4 mars velat sluta, att han redan var i besittning däraf, men ref. har i bilagan till »Studier i Hanseatisk-Svensk historia II» meddelat, att kung Erik uppehållit sig i staden under samma dagar, och att således påståendet ej är bevisadt. — Hvem är denne Nils Petersson? Vi kunna hänvisa på Jämtlandsfogden med samma namn, en väpnare Nils P. omtalas i Skåne år 1370 (RApb. n. 917.), möjligen en tredje. Månne han ej är Magnus' man, utan Valdemar Atterdags? Det berättas tidigare i den Dewitzska urkunden, att »rex Dacie iacuit coram Helschenborg», af Reinhardt uttydt: Valdemar hade en flotta i Öresund till att hindra en svensk-meklenburgisk landstigning på Sjælland. Skulle det väl betyda, att V. belägrat fästet?

Hertig Albrekts deltagande i årets fälttåg begränsas af urkunderna n. 8508, gifven Wismar 7 aug. och n. 8530, dat. Wismar 20 nov. År 1359 har Albrekt ännu den 24 juli uppehållit sig i Rostock. (n. 8642) men redan den 2. aug. talar domkapitlet i Lübeck om Albrekt såsom »in remotis agentis» (n. 8599 § 6.). Den 8 sept. är Albrekt återkommen till Schwerin (n. 8599 § 8.), om han ej redan den 24 aug. beträdt sitt fäderneslands jord (se urk. n. 8648.). För 1360 angifva n. 8760 Schwerin 27 juni (eller kanske n. 8762 af 29 juni) och n. 8789 Schwerin $^{22}/_{8}$ 1360 den tid, inom hvilken hertigens Skåneresa är att förlägga — Valdemars lejdebref för hertigen är som kändt af den 4 juli. Härvid hafva vi särskildt att märka Albrekts skuldrevers till den danske riddaren Eberhard Moltke med borgen af Vicke Moltke till Möen med flere, utställd i Helsingborg den 20 sept. troligen dagen för Albrekts hemfärd. Men hur låter detta förena sig med det bekanta brefvet af Bernhard v. Bremen (tryckt hos Rydberg II s. 287), i hvilket det säges att »dominus Magnopolensis cum suis et Holtzaciensibus ad partes revelificauerunt» samma dag brefvet skrefs eller den 31 augusti. Utgifv., som dessutom fästa sig vid dagbeteckningen »feria secunda» efter Bartholomeus, som år 1360 just inföll på en måndag, synas ej vilja som fullt säkert antaga det senast af Rydberg försvarade årtalet 1360, på hvilken datering äfven ref. bygt en del af sin framställning af dessa års händelser. Den af utg. gjorda invändningen torde dock ej väga så mycket; ref. vill minnas, att han i svenska dokumenter sett ett dylikt fall. Antaga vi, att Albrekt återvändt till krigsskådeplatsen ännu en gång under årets lopp, blifver det ju möjligt att båda fasthålla v. Bremens uppgift — om nu orden »ad partes revelificauerunt» (enligt den gängse åsigten) betyda »seglat hem till sig» — och påstå hertigen den 20 sept. åter befinna sig i Helsingborg. Och till ett sådant antagande finna vi kanske ett skäl, om ock svagt, i själfva sl[illegible] säges nämligen: dominus Magnopolensis licentiauit, [illegible] suis vel Holtzaciensibus in spoliis aut aliis malefac[illegible] poterimus, licite detinere valeamus *vsque ad suum* [illegible]

ankomst synes ref. vara väntad inom icke allt för lång tid; den kan ej gärna tänkas följa först under året efter. Skulle v. Bremens skrifvelse ej höra till 1360, hvart skulle den då föras! Blott 1359 torde vara antagligt och brefvet i så fall gifvet den 26 aug. 1359; men är det möjligt, att så snart efter öfverenskommelsen af den 17 aug. ett närmande skett mellan hertigen och Valdemar, som kunnat ge upphof åt ryktet om »firme treuge» dem emellan? Ref. tror det ej.

För öfrigt skänker det föreliggande bandet i riklig mängd kulturhistoriska upplysningar, som, låt vara till största delen rent meklenburgiska, äro af stort intresse, t. ex. förbud att sälja kött efter självdöda kreatur (n. 8707), adelsmän som fått borgarrätt (n. 8809) etc. Om handelsförbindelsen med nuv. Sverge vittna flere urkunder t. ex. 8790.

Redaktionen är gjord med synnerlig omsorg och lemnar, kan ref. väl säga, så godt som intet att önska. I Jon Hjärnes m. fl. bref n. 8520 bör väl i st. f. Heynekin de Sanewitze läsas H. de Tarnewitze, och i noten till samma urkund uppgifves oriktigt, att den afskrift, Rydberg II, s. 255 anfört, finnes i Köpenhamn, det bör naturligtvis vara Stockholm. Sigillbeskrifningarne, för så vidt de afse svenska sigill, skulle utan tvifvel hafva vunnit på, att utg. tagit mera hänsyn till B. E. Hildebrands »Sigiller från Sverges Medeltid» och sigilluppgifterna i Svenska Riksarkivets Pergamentsbref.

K. G. Grandinson.

Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift. Fjerde och femte häftena. Utgifvare Karl Torin. 112 sid. + *Vestergötlands Runinskrifter* samlade af Karl Torin. Tredje samlingen. Stockholm, 1888.

Vestergötlands Fornminnesförening tillhör ej de allra älsta af de under åren 1856—1869 stiftade landsortsföreningarna, men har dock förlidet år bestått i ett fjärdedels århundrade och därunder utvecklat en verksamhet värdig den minnesrika Vestgötabygden och dess stora historiska traditioner. Föreningen eger i Edåsa kyrka ett museum för större, hufvudsakligen kyrkliga föremål och hyser förhoppning att i en ej alltför aflägsen framtid kunna i en egen byggnad inrymma alla sina arkeologiska, historiska och etnografiska samlingar. Sedan 1880 ha årssammankomster regelbundet hållits, som »alltmera artat sig till en verklig högtid[illegible] staden och orten; de ha under de sista åren därjämte firats [illegible] eller arkeologiska föredrag. Verksamheten är så mycket [illegible], som föreninge[illegible]

Dewitz förlorade ungefär samtidigt det fartyg han hyrt för sin expedition; det blef stormdrifvet till Helsingborg och togs i beslag af fogden därstädes, Nekel Peterssone — ett godt vittne att staden, ej längre var i Eriks våld. Man har af kon. Magnus bref, dateradt Helsingborg den 4 mars velat sluta, att han redan var i besittning däraf, men ref. har i bilagan till »Studier i Hanseatisk-Svensk historia II» meddelat, att kung Erik uppehållit sig i staden under samma dagar, och att således påståendet ej är bevisadt. — Hvem är denne Nils Petersson? Vi kunna hänvisa på Jämtlandsfogden med samma namn, en väpnare Nils P. omtalas i Skåne år 1370 (RApb. n. 917.), möjligen en tredje. Månne han ej är Magnus' man, utan Valdemar Atterdags? Det berättas tidigare i den Dewitzska urkunden, att »rex Dacie iacuit coram Helschenborg», af Reinhardt uttydt: Valdemar hade en flotta i Öresund till att hindra en svensk-meklenburgisk landstigning på Sjælland. Skulle det väl betyda, att V. belägrat fästet?

Hertig Albrekts deltagande i årets fälttåg begränsas af urkunderna n. 8508, gifven Wismar 7 aug. och n. 8530, dat. Wismar 20 nov. År 1359 har Albrekt ännu den 24 juli uppehållit sig i Rostock. (n. 8642) men redan den 2. aug. talar domkapitlet i Lübeck om Albrekt såsom »in remotis agentis» (n. 8599 § 6.). Den 8 sept. är Albrekt återkommen till Schwerin (n. 8599 § 8.), om han ej redan den 24 aug. beträdt sitt fäderneslands jord (se urk. n. 8648.). För 1360 angifva n. 8760 Schwerin 27 juni (eller kanske n. 8762 af 29 juni) och n. 8789 Schwerin $^{22}/_{9}$ 1360 den tid, inom hvilken hertigens Skåneresa är att förlägga — Valdemars lejdebref för hertigen är som kändt af den 4 juli. Härvid hafva vi särskildt att märka Albrekts skuldrevers till den danske riddaren Eberhard Moltke med borgen af Vicke Moltke till Möen med flere, utstäld i Helsingborg den 20 sept. troligen dagen för Albrekts hemfärd. Men hur låter detta förena sig med det bekanta brefvet af Bernhard v. Bremen (tryckt hos Rydberg II s. 287), i hvilket det säges att »dominus Magnopolensis cum suis et Holtzaciensibus ad partes reuelificauerunt» samma dag brefvet skrefs eller den 31 augusti. Utgifv., som dessutom fästa sig vid dagbeteckningen »feria secunda» efter Bartholomeus, som år 1360 just inföll på en måndag, synas ej vilja som fullt säkert antaga det senast af Rydberg försvarade årtalet 1360, på hvilken datering äfven ref. bygt en del af sin framställning af dessa års händelser. Den af utg. gjorda invändningen torde dock ej väga så mycket; ref. vill minnas, att han i svenska dokumenter sett ett dylikt fall. Antaga vi. att Albrekt återvändt till krigsskådeplatsen ännu en gång under årets lopp, blifver det ju möjligt att båda fasthålla v. Bremens uppgift — om nu orden »ad partes reuelificauerunt» (enligt den gängse åsigten) betyda »seglat hem till sig» — och påstå hertigen den 20 sept. åter befinna sig i Helsingborg. Och till ett sådant antagande finna vi kanske ett skäl, om ock svagt, i själfva skrifvelsen. Där säges nämligen: dominus Magnopolensis licentiauit, vt quoscunque de suis vel Holtzaciensibus in spoliis aut aliis malefactis comprehendere poterimus, licite detinere valeamus *vsque ad suum aduentum*. Denna

ankomst synes ref. vara väntad inom icke allt för lång tid; den kan ej gärna tänkas följa först under året efter. Skulle v. Bremens skrifvelse ej höra till 1360, hvart skulle den då föras! Blott 1359 torde vara antagligt och brefvet i så fall gifvet den 26 aug. 1359; men är det möjligt, att så snart efter öfverenskommelsen af den 17 aug. ett närmande skett mellan hertigen och Valdemar, som kunnat ge upphof åt ryktet om »firme treuge» dem emellan? Ref. tror det ej.

För öfrigt skänker det föreliggande bandet i riklig mängd kulturhistoriska upplysningar, som, låt vara till största delen rent meklenburgiska, äro af stort intresse, t. ex. förbud att sälja kött efter självdöda kreatur (n. 8707), adelsmän som fått borgarrätt (n. 8809) etc. Om handelsförbindelsen med nuv. Sverge vittna flere urkunder t. ex. 8790.

Redaktionen är gjord med synnerlig omsorg och lemnar, kan ref. väl säga, så godt som intet att önska. I Jon Hjärnes m. fl. bref n. 8520 bör väl i st. f. Heynekin de Sanewitze läsas H. de Tarnewitze, och i noten till samma urkund uppgifves oriktigt, att den afskrift, Rydberg II, s. 255 anfört, finnes i Köpenhamn, det bör naturligtvis vara Stockholm. Sigillbeskrifningarne, för så vidt de afse svenska sigill, skulle utan tvifvel hafva vunnit på, att utg. tagit mera hänsyn till B. E. Hildebrands »Sigiller från Sverges Medeltid» och sigilluppgifterna i Svenska Riksarkivets Pergamentsbref.

K. G. Grandinson.

Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift. Fjerde och femte häftena. Utgifvare KARL TORIN. 112 sid. + *Vestergötlands Runinskrifter* samlade af KARL TORIN. Tredje samlingen. Stockholm, 1888.

Vestergötlands Fornminnesförening tillhör ej de allra älsta af de under åren 1856—1869 stiftade landsortsföreningarna, men har dock förlidet år bestått i ett fjärdedels århundrade och därunder utvecklat en verksamhet värdig den minnesrika Vestgötabygden och dess stora historiska traditioner. Föreningen eger i Edåsa kyrka ett museum för större, hufvudsakligen kyrkliga föremål och hyser förhoppning att i en ej alltför aflägsen framtid kunna i en egen byggnad inrymma alla sina arkeologiska, historiska och etnografiska samlingar. Sedan 1880 ha årssammankomster regelbundet hållits, som »alltmera artat sig till en verklig högtidsdag» för staden och orten; de ha under de sista åren därjämte firats med historiska eller arkeologiska föredrag. Verksamheten är så mycket förtjänstfullare, som föreningen hittills

bestridt alla sina omkostnader endast med ledamöternas årsafgifter. Ett nytt bevis på sin lifskraft har den gifvit i det med planscher rikt försedda dubbelhäfte af dess tidskrift, som förlidet år, det tjugofemte af dess tillvaro, utkommit. Föreningens »intendent» bibliotekarien Karl Torin har till stor del fyllt detsamma, men äfven andra intresserade medlemmar ha lemnat bidrag. Sekreteraren direktör F. Nordin har sålunda tecknat föreningens öden under de gångna åren. Rektor F. Ödberg meddelar därpå en förteckning öfver räfstetingsdombref för Vestergötland under medeltiden. Förteckningen är utaf intresse, såsom vitnande om de växlande former, som i detta hänseende iakttogos. Herr Ö. får bland annat tillfälle att göra ett litet inlägg i tvisten om rätta beskaffenheten af konung Kristoffers landslag, som enligt honom blott är »ett lagförslag och det i starkt aristokratisk rigtning». — Hufvudbeviset — att i aug. 1442 (stadfästelsebrefvet skulle vara af $^2/_5$) den lagbok, som i ett dombref från Östergötland åberopas, måste vara Magnus Erikssons, är visserligen intressant, men synes oss ej öfvertygande. K. H. Karlsson har i Hist. Tidskr. 1884 anfört bevis på att Kristoffers landslag tillämpats i Södermanland 1444, och det ena dombrefvet torde kunna uppväga det andra. Hafva för öfrigt lagens föreskrifter i fråga om räfsteting ej tillämpats i Vestergötland, visar det visserligen, att Vestgötarna vidhållit sina gamla vanor, men bevisar ej så mycket i afseende på själfva stadfästelsen. Emellertid skulle en samling af räfstetingsbref för andra landskap eller hela riket i samma form som hr Ödbergs för Vestergötland vara lärorik; den kunde med fördel utsträckas äfven öfver Gustaf I:s tid. — Af hr Torin meddelas vidare afbildningar af i Edåsa museum förvarade fornsaker med text, »grafstenar på Vestergötlands kyrkogårdar» med många bilder, »grafstenar i Skara domkyrka» och i Varnhems kyrka m. m. Tyvärr finner man, att Skara-biskoparnes grafstenar illa medfarits icke blott af tiden, utan äfven af missriktad nitälskan eller vinningslystnad. Ett par anmärkningar må tillåtas. På biskop Brynjulf Gerlakssons grafsten kan väl svårligen ha stått *sa*; ordet torde böra läsas *sci* (*sancti*), och sålunda uteslutes möjligheten af den 24 mars som biskopens dödsdag. — Domprosten Elavus är visserligen så godt som »alldeles obekant»; att han är densamme som kaniken magister Elavus är emellertid af handlingarna uppenbart, likaså att han var domprost redan 1436. — I afseende på Heming Hermanssons minnesruna hemställa vi till den ärade utgifvaren, huruvida inskriften ej hellre bör läsas: »*tu quisquis eris, qui transieris*, sta pieque plora, sum quod eris, *fueramque* quod es» o. s. v. — Öfver konungapedagogen Björn Niklisson Næf meddelas s. 59 en särdeles prydlig grafsten från Varnhems kyrka. — En onämd gynnare af föreningen och af Vestergötlands historia har slutligen meddelat ett antal handlingar, hufvudsakligen rörande Skara domkyrka, från slutet af 1300-talet ända in på 1700-talet; man finner i denna afdelning åtskilliga teckningar öfver domkyrkans forna utseende. Bland annat karakteristiskt må ur samlingen anföras konung Karl XI:s resolution 1692 på en biskop Rudbecks ansökan, hvari konungen visar sig personligen vara bättre under-

rättad än biskopen i fråga om det »takdropp», som sades hota domkyrkomuren.

Häftet afslutas med afbildningar och teckningar af öfver 30 runristningar, bland hvilka äfven den berömda järnbeslagna dörren i Versås gamla kyrka förekommer. Bilderna, de flesta efter ritningar af hr S. Velin, äro väl utförda i zinketsning, tolkningarna, till hvilka professorerna Stephens och Bugge lemnat bidrag, undandraga sig vår kritik, men så mycket våga vi säga, att samlingen gör sin utgifvare heder, liksom hela bandet den förening, som bestridt dess utgifvande. Det återstår oss endast den önskan, att ett så vackert föredöme måtte mana andra landsorter till efterföljd och täflan.

Ehd.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer

—

Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift. Fjerde och femte häftena. Utgifvare Karl Torin. — F. Nordin, Vestergötlands Fornminnesförenings verksamhet under åren 1863—1888. — F. Ödberg, Förteckning öfver räfstetingsdombref för Vestergötland under medeltiden. — K. Torin, Afbildningar af i Edåsa museum förvarade fornsaker. — K. Torin, Ambon i Husaby kyrka. — Grafstenar på Vestergötlands kyrkogårdar. — K. Torin, Grafstenar i Skara domkyrka. — K. Torin, Grafstenar i Varnhems kyrka. — Permebref och andra äldre handlingar, de flesta rörande domkyrkan i Skara. — Vestergötlands runinskrifter samlade af K. Torin. Tredje samlingen.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. under medvärkan av S. Bugge m. fl. genom Axel Kock. **V.** Ny följd. **I, 3.** — E. Hertzberg, Tvivlsomme ord i Norges gamle love. — Hj. Falk, Med hvilken ret kaldes skaldesproget kunstigt? — E. Tegnér, Carl Johan Schlyter m. m.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1888, 8.** A. D. Jörgensen, Den danske bondes stavnsbånd (med anledning af de festskrifter, som utkommit för att fira hundraårsdagen af danska bondeståndets befrielse). — Literaturöfversigt: The churches and ecclesiastical antiquities of the island of Gottland af A. Heales, anm. af H. Hildebrand. — **1889 1.** H. Hjärne, Storpolitiska villobilder från frihetstiden (med anl. af Die nordische Frage in den Jahren 1746—1751 af prof. J. R. Danielson i Helsingfors). — Literaturöfversigt: Från Moskva till Petersburg. Kulturhistoriska skildringar af H. Hjärne, anm. af P. Sondén.

Ny Svensk Tidskrift utgifven af R. Geijer. **1889, 1.** C. Annerstedt. Axel Oxenstjerna (en talangfull teckning af rikskansleren med anledning af den nya publikationen af Oxenstiernas skrifter).

Finsk Tidskrift utg. af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1888, december.** I Bokhandeln. Allmän Verldshistoria af O. Sjögren, anm. af T. Dillner.

Vidar. **1888, 9, 10** innehåller bl. a. Y. Nielsen, Tendensfri Historieskrivning? (en tämligen skarp granskning af norske statsrådet Motzfeldts nyligen utgifna »Breve og optegnelser»).

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel. 1889, 2. O. Harnack, Zur Vorgeschichte und Geschichte des Krieges von 1812. — E. Krebs, Das dynastische Element in der Geschichtschreibung der römischen Kaiserzeit. — R. Koser, Die Epochen der absoluten Monarchie in der neueren Geschichte. — M. Lehmann, Zur Charakteristik des siebenjährigen Krieges. — Miscellen. — Literaturbericht (hufvudsakligen polsk literatur).

Prof. Koser skildrar i en för öfrigt läsvärd uppsats det absoluta konungadömets utveckling under nyare tiden, men har åtminstone delvis på ett besynnerligt sätt fått de svenska förhållandena om bakfoten.

Historisches Taschenbuch. Herausgegeben von W. Maurenbrecher. Sechste Folge, Achter Jahrgang. — A. Gaedeke, Die Erlebnisse der neueren Wallenstein-Forschung. — R. Breyer, Arnold von Brescia. — G. Erler, Florenz, Neapel und das päpstliche Schisma. — K. Hartfelder, Der Aberglaube Philipp Melanchthons. — W. Busch, Der Ursprung der Ehescheidung König Heinrichs VIII von England.

Russische Revue. XVII, 4 (1888) innehåller bl. a. Literaturbericht: Die nordische Frage in den Jahren 1746—1751 af J. R. Danielson, anm. tämligen utförligt af A. Brückner.

The English Historical Review. 1889, 1. D. M. Ford, The growth of the freedom of the press. — E. Armstrong, The political theory of the huguenots. — J. B. Bury, Roman emperors from Basil II to Isaac Komnênos I. — J. K. Laughton, The captains of the Nightingale. — Notes and documents. — Reviews of books. List of historical books recently published. — Contents of periodical publications.

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la société d'hist. diplomatique. **III, 1.** de Broglie, La politique de Russie en 1800. — A. Lewenhaupt et Geffroy, Lettres inédites de M:me de Longueville (två af dessa bref förskrifva sig från grefve Adam Lewenhaupts samling på Sjöholm). — d'Avril, Le partage de l'Afrique. — Les états-unis et l'Angleterre en 1795, lettre de M. Talleyrand. — d'Aubigny, Un ambassadeur turc à Paris sous la régence. — Schefer, Mémoire du marquis de Bonac sur les affaires du nord de 1700 à 1710 (suite). — Comptes-rendus. — Chronique. — Bibliographie.

Fortsättningen af markis de Bonacs memoire innehåller dels kortare karakteristiker af några Karl XII:s krigare och statsmän (om Vellingk heter det att han hade alla egenskaper att blifva Karl XII:s förste minister, om Arvid Horn, att han under en skenbar uppfostran döljer en olidlig fåfänga och högfärd), dels utförliga och intressanta skildringar af Peter den store i Ryssland och konung August i Sachsen samt af deras gunstlingar och rådgifvare, Lefort och Mensjikov, Fleming, Pfuhl m. fl. Markisens omdöme om konung August är ej särdeles smickrande. Han anför bland annat följande anekdot. Polske stormarskalken Bielinski yttrade vid ett tillfälle till konungen, att, hur högt man än satte Ludvig XIV, måste enligt hans förmenande konung August sättas högre. Denne vardt öfverraskad af jämförelsen, men stormarskalken förklarade, att den franske konungen, hur ärorik han än var, aldrig styrt sitt rike utan inhämtade råd och aldrig underhållit arméer utan penningar, men konung August gjorde bådadera. — De svenska namnen äro i allmänhet igenkänliga: dock träffar man »Atelberg» i st. f. Dahlberg och Payzul för Paykul.

Revue Historique. 1889 Janvier—février. P. Viollet, La politique romaine dans les Gaules après les campagnes de César. — G. Fag-

niez, Le père Joseph et Richelieu. — P. Bertrand, M. de Talleyrand, l'Autriche et le question d'Orient en 1805. — Du Casse, La reine Catherine de Westphalie; son journal et sa correspondance. — Bulletin historique: France, antiquités romaines (Reinach); moyen âge et temps modernes (Farges et Monod); Grèce (Karolides). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Öfversigter och Granskningar.

Bidrag till kännedomen om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid af G. E. AXELSON. Akademisk afhandling. 380 sid. Visby 1888.

Sällan, om ens någonsin, har inom vår historiska disputationslitteratur framträdt en afhandling af så aktningsbjudande dimensioner som den föreliggande. Med hänsyn till det stora antal friexemplar, som af ett akademiskt specimen måste lemnas åt universitetet, skulle det väl blifvit förf. drygt, om ej omöjligt, att för sådant ändamål prestera en dylik volym, för så vidt ej Kongl. Maj:t och Kongl. Vitterh. Hist. o. Antiqvitetsakademien genom anslag understödt hans forskningsifver och sålunda främjat offentliggörandet af det värdefulla material till kännedom af vår inre historia på Karl XII:s tid, som förf. haft till sitt förfogande.

Detta material har, såsom källförteckningen och de särdeles talrika citaten i arbetet gifva vid handen, väsentligen hemtats ur ett betydande antal hittills alls icke eller endast ofullständigt begagnade otryckta källor, som återfinnas i riksarkivet, kammararkivet, kammarkollegii, statskontorets, flere domkapitels och länsstyrelsers arkiv samt å Upsala universitets bibliotek. Förf. har alltså — för att ej tala om den lärdomsapparat af hithörande tryckta arbeten och sammelverk han anlitat — sett sig ganska vidsträckt omkring för att ur våra arkiv samla källor till sina »Bidrag». Han har helt naturligt sökt och funnit de bästa uppgifterna om landets inre tillstånd på ifrågavarande tid i Rådets och öfriga förvaltande myndigheters skrifvelser till Kongl. Maj:t. Dessutom hafva vigtiga upplysningar hemtats ur åtskilliga offentliga räkenskaper äfvensom ur rådsprotokollen, riksregistraturet och de redan i tryck bearbetade förhandlingarna vid utskottsmötet 1710 och riksdagarna 1713—14 och 1719.

Bland mängden af källor har emellertid den mest anlitade varit guvernörernas och landshöfdingarnas skrifvelser till Kongl. Maj:t och Rådet under åren 1696—1719. I dessa skrifvelser återfinnes en färgrik och mångsidig skildring af tillståndet i de olika orterna, och sagesmännens ställning har varit sådan, att deras uttalanden, hvad angår landets inre utveckling och krigets återverkan därpå, i allmänhet ej torde kunna frånkännas vitsordet att vara de pålitligaste man för ändamålet har att tillgå. Med fullt fog har alltså förf. — såsom han i inledningen angifver — till större delen bygt sin framställning på detta material, hvilket i synnerhet från tiden efter 1709 föreligger ganska fullständigt; här och hvar, särdeles för den äldre tiden, finnas likväl luckor. Vi tro därför, att förf. hade gjort klokt, om

han grundat sin forskning på ett genomgående studium af riksregistraturet, hvilket han, enligt egen uppgift, endast för år 1718 och eljes i enstaka fall begagnat.

Ett sådant studium skulle medfört flere fördelar. Först och främst gifver ju riksregistraturet, där de spridda dragen af styrelsens verksamhet samla sig liksom i en brännpunkt, alltid den säkraste ledtråden, då man vill lära känna landets inre förhållanden vid en viss tidpunkt. Det är en af den Geijerska skolans epokgörande förtjenster om vår historiska forskning att hafva strängt genomfört en sådan metod och den torde ej snart blifva föråldrad. Rådsprotokollen, som förf. för den förra delen af Karl XII:s regering anlitat, gifva väl i många afseenden en dramatisk bakgrund åt det hela; men den, som något lärt känna rådsprotokollen från ifrågavarande tid, vet nogsamt, att många vigtiga saker äro där i tysthet förbigångna, liksom att å andra sidan långa öfverläggningar ofta förekommit, som ej ledt till något resultat. Endast genom registraturet får man en samlad öfverblick af hvad som verkligen utförts; där återspegla sig i mer eller mindre klara drag tidens märkligare händelser, de nämligen, som varit nog betydande att föranleda ett regeringsbeslut. Genom att lägga registraturet till grund för sina undersökningar skulle förf. också kunnat utfylla många af luckorna i sitt material, enär innehållet af skrifvelser, som ingått till Rådet, men nu äro förlorade, vanligen finnes reciteradt i svarsskrifvelsen. Studiet af registraturet är besvärligt nog, det är sant; men förf. har tillräckligt visat, att han ej skyr forskarens möda för att nå ett önskadt resultat. Ett sådant grundläggande studium skulle också ej blott gifvit åt hela arbetet ökad fasthet utan äfven i många fall visat sig vara rent af tidsbesparande, då i registraturet återfinnas regeringssystemets ledande grundsatser, medan landshöfdingarnas berättelser visa, huru dessa varierats i tillämpningen.

En annan anmärkning, angående afhandlingens s. k. »tryckta källor», kunna vi ej förbigå. Det väcker någon förvåning, att bland källorna till en lärd afhandling finna upptagna så pass okritiska eller i så löst samband med ämnet stående arbeten som *Palmblad:* Läsning för bildning och nöje, *Beskow:* Minnesbilder öfver Karl XII och Görtz, *Svedberg:* Gudelige dödstankar, *Bergström:* Svenska bilder m. fl. Detta kan endast förklaras däraf, att författaren skattat åt det moderna bruket att i början af en bok uppräkna alla de arbeten, han i boken på något ställe citerat. Men då borde han ock ha kallat dessa arbeten vid deras rätta namn och ej, något vilseledande, ha rubricerat dem såsom »källor».

Den öfverväldigande mängd af intressanta och ämnet från olika håll belysande sakuppgifter förf. i sina källor återfunnit har synbarligen vållat honom åtskilligt bryderi vid materialets anordning. I fråga om stoffet har det varit »embarras de richesse», och förf. har ogärna velat utelemna någon upplysning, som synts honom i ett eller annat afseende förtjent af uppmärksamhet. Därföre har det ej kunnat undvikas, att öfverskådligheten kommit att lida på rikhaltighetens bekostnad. Att samordna sådana ämnen som »Jordbrukets tillstånd»

(Kap. 1), »Pesten» (Kap. 2) och »Statshushållningen» (Kap. 3) för att sedan komma till »Handel och sjöfart etc.» (Kap. 4), »Undersåtarnes skatteförmåga» (Kap. 5), »Rekryteringar och värfningar» (Kap. 6) samt sluta med »Folkmängden» (Kap. 7), är en ordning eller — rättare sagdt — oordning, som hvarken ur vetenskaplig eller praktisk synpunkt torde låta sig försvaras. Den särskiljer hvad som naturligen hör tillsammans, föranleder onödiga upprepningar samt torde endast kunna förklaras som en följd af de ogynsamma yttre omständigheter, hvarunder förf., såsom förordet upplyser, har arbetat. Under sådana förhållanden, då förf. ej från början kunnat skaffa sig en klar öfverblick af sitt vidlyftiga material, hade det otvifvelaktigt varit lämpligare och för honom sjelf mera tillfredsställande, om han begränsat sig till att redogöra för en viss sida af ämnet, t. ex. näringarnas tillstånd och krigets återverkan därpå, samt uttömt denna uppgift än att, så som skett, något diffust och till följd däraf ofullständigt utbreda sig öfver ett allt för stort område. Följden har blifvit, att hans arbete liknar mera en historisk-statistisk materialsamling än en afhandling, sammanfattande resultaten af den gjorda undersökningen; det gör — såsom han sjelf träffande anmärkt — mera intrycket af »ett brokigt och fragmentariskt mosaikarbete» än af ett afslutadt helt.

Till båtnad för afhandlingens reda och öfverskådlighet skulle utan tvifvel äfven ha ländt, om förf. mera än som skett sofrat stoffet och hänvisat till bilagor eller tabeller en stor del af det bevismaterial, som nu tynger texten. De vigtigaste, för landets inre förhållanden mest karaktäristiska brefven torde det varit bättre bifoga in extenso i slutet af boken än citera bitvis på mångfaldiga ställen, och åtskilliga uppgifter, t. ex. angående riksstatens tillgångar och brist under de olika åren, hade man haft vida mera uppbyggelse af, om de samlats i tabellarisk form, hvarvid de ojämnheter i uttryckssätt och de luckor materialet företer kunnat behandlas i en anmärkningskolumn. Därjämte hade vid en mera genetisk anordning af innehåll och citat noternas nu nog stora antal kunnat väsentligen inskränkas utan att något af den vetenskapliga beviskraften behöft gå förlorad. Genom en dylik uppställning skulle arbetet, utan att dess volym ökats, vunnit högst betydligt i lätthandterlighet och kunnat tränga fram till ett publikum, som nu af den kärfva och osiktade form, hvari förf. gifver oss sina rön, torde afskräckas. Äfvenledes skulle språket i afhandlingen, i allmänhet något torrt och trivialt, men då och då i bilderna tangerande det pompösa och smaklösa (jfr t. ex. sid. 369), vunnit på en jämnare och omsorgsfullare behandling.

Dessa »pia desideria» med afseende å hvad i afhandlingen saknas eller lämpligen skulle kunnat vara annorlunda ha vi ansett oss böra framställa till förf:s begrundande, därest han — såsom det är att förmoda — skulle känna sig manad att lemna ytterligare »Bidrag» till undersökningen af ett fält, där han redan gjort sig väl hemmastadd, men där ännu många tegar ligga obrutna. Det svårhandterliga och vidtomfattande i den uppgift förf. förelagt sig kunde ursäktat vida större ofullkomligheter än som vidlåda hans verk. Om det kinkiga

och tålamodspröfvande i de förberedande undersökningar han måst göra, kan endast den bilda sig en rätt föreställning, som sjelf något sysslat med dylikt, och det måste erkännas, att den ihärdighet och den forskareflit, hvarmed förf. under åratal af studier fullföljt sitt ofta af andra göromål afbrutna arbete till slut, länder honom till all heder. Att ha uttömt det storvulna ämnet har förf. — såsom redan titelbladet angifver — aldrig gjort anspråk på.

Låtom oss emellertid här i en öfverblick samla de vigtigaste fakta förf. vid sina undersökningar på skilda områden framdragit! Därvid kunna vi likväl ej besluta oss för att följa hans ledning i afseende å framställningens ordning; ty den distinktion han vid redogörelsen enligt egen uppgift (sid. 3) velat lägga till grund, nämligen att först tala om de företeelser under denna olyckornas tid, »som ej stått i mensklig makt att förekomma», och sedan om sådana, som varit följder af kriget, anse vi oorganisk och omöjlig att upprätthålla. Detta visar sig bäst vid förf:s ansträngningar att skilja de båda kategorierna åt; krigets återverkningar spela honom det sprattet att träda fram öfver allt, äfven där de enligt planen för tillfället ej skulle ha rätt att visa sig. I korthet alltså sammanfatta vi här det väsentligaste af hvad förf. gifver oss i afseende å beskaffenheten af Sveriges statshushållning och förvaltning, dess näringar och befolkningsförhållanden under ifrågavarande tid.

* * *

Att studera det svenska statsverkets ställning sådan denna utvecklade sig under Karl XII:s regering, är att lära känna den tragiska historien om, huru ett blomstrande tillstånd hastigt öfvergår i förfall och steg för steg närmar sig förtviflans brant.

Sällan ha, som bekant, vårt lands finanser befunnit sig i ett mer tillfredsställande skick än då Karl XII tog riket i arf efter sin fader, den store »rikshushållaren». Statens inkomster öfverstego under Karl XI:s senare år utgifterna; af den under föregående krigstider åsamkade statsskulden voro $^3/_4$ betalta och statsverket egde en behållning af 30 tun. guld.[1] Men hur snart ändrades ej detta! I riksstaten för år 1697 beräknades väl ännu en behållning; redan detta år måste man dock i anledning af den svåra missväxten angripa besparingarna och en god tid före det stora nordiska krigets utbrott 1700 var, i följd af den unge konungens slösaktiga hofhållning och stora frikostighet gent emot sin omgifning, Karl XI:s med så mycken möda samlade skatt alldeles förbrukad eller — såsom förf. mera poetiskt än logiskt (sid. 109) uttrycker saken — den hade »smält bort liksom snön för vårsolen».

Riksstaten för år 1699, som hade namn om sig att vara den drygaste i fredliga tider och i ordinarie statsmedel belöpte sig på

[1] För att underlätta jämförelser äro alla större värdeuppgifter i det följande reducerade till »tunna guld» (= 100,000 dal. s. m.).

omkring 65 1/2 tun. guld, öfverskreds under de följande åren 1700—1709 i medeltal med öfver 3 tun. guld om året, medan statsinkomsterna för samma tid med 8 à 10 tun. guld årligen understego vanliga beloppet. Dessutom hade under de nämnda tio åren utom staten utgifvits nära 250 tun. guld i och för kostnader, som till allra största delen orsakats af kriget eller därmed stodo i närmaste samband, såsom för de i Sverige vistande krigsfångarnes underhåll, för konung Stanislai hofhållning, hvarpå svenska folket under dessa brydsamma tider måste offra betydande summor, för aflönande af flyktade ämbetsmän från Östersjöländerna o. s. v. På samma gång alltså statsutgifterna under krigets fortgång alltjämt växte, minskades samtidigt år från år de ordinarie inkomsterna högst väsentligt så väl genom den förlamande inverkan ett krig alltid utöfvar på handel och vandel som särskildt genom Östersjöländernas förlust. Från dessa jämte Finland och tyska besittningarna hade svenska kronan vid krigets utbrott haft nära hälften af sina ordinarie årsinkomster (sid. 113); men allt ifrån år 1700 led det svenska statsverket genom uteblifna skatter från nämda provinser en högst kännbar förlust, som under de följande åren ständigt ökades, i mån som fienderna på andra sidan Östersjön vunno framgång.

År 1710, som af många anledningar blef ett af de svåraste år vårt folk haft att genomgå, hade man hunnit så långt, att för detta år bristen i den ordinarie och extra ordinarie staten af statskontoret beräknades till 11 tun. guld och de summor, som därutöfver måste utgå, till 70 tun. guld. Under de följande åren ökades allt mer missförhållandet mellan statens inkomster och utgifter, såsom tydligen framgår af efterföljande tablå, som sammanstälts på grund af förf:s ur statskontorets skrifvelser hemtade uppgifter. Man beräknade vid statsregleringen:

år 1711:	bristen i ordinarie och e. o. staten	öfver	11	tun. guld	utomordentl. utgifter utöfver staten	62 1/2	t. guld
» 1712:	d:o	»	13	»	d:o	öfver 60	»
» 1713:	d:o	»	30	»	d:o	» 130	» [1]
» 1714:	d:o	»	21	»	d:o	97 1/2	»
» 1715:	d:o	»	27	»	d:o	nära 119	»
» 1716:	d:o	»	37 1/2	»	d:o	?	»

Från år 1716, då statskontoret för sista gången under Karl XII:s regering uppgjorde statsverksförslaget och dess funktioner i afseende å rikets finanser öfvertogos af den nyupprättade s. k. upphandlingsdeputationen, äro förhållandena rörande statsregleringen ännu höljda i dunkel. De räkenskaper för nämda deputation förf. haft att tillgå äro ej fullt tillförlitliga och dessutom skapades genom Görtz' finansoperationer med mynttecken och myntsedlar under dessa år fiktiva tillgångar, som göra det ytterst svårt att utröna finansernas verkliga tillstånd. Att detta, äfven om upphandlingsdeputationens räkenskaper för åren 1716 och 1717 skylta med en ej obetydlig be-

[1] Denna summa måste dock sedermera reduceras till 47 tun. guld.

hållning, blef allt mer förtvifladt, därom vitnar tydligt nog den allmänna upplösning och villervalla, som strax efter konungens död trädde i dagen.

För att täcka den genom utgifternas ökande och inkomsternas samtidiga minskning år från år växande statsbristen måste utomordentliga åtgärder vidtagas och för dessa redogör förf. ganska utförligt (sid. 118—224).

Af alla extraordinära inkomstkällor voro de af konungen eller i hans frånvaro af Rådet å hans vägnar utskrifna gärderna vigtigast och bland dem den s. k. *kontributionen*, som från år 1699 under en eller annan form utgick alla åren af Karl XII:s regering, den betydligaste. Kontributionen, hvilken regelbundet upptogs som tillgång i budgeten, utgjordes af egentliga Sverige och Finland samt pålades utan ständernas hörande, dock till en början efter väsentligen samma grunder som den bevillning ständerna på riksdagarna 1686 och 1689 åtagit sig. En s. k. enkel kontribution utskrefs alla åren 1699—1709, utom 1704, då den fördubblades. Till följd af de timade riksolyckorna måste kontributionen för år 1710 fördubblas, utom för allmogen, och den utgick äfven för åren 1711 och 1712, ehuru då åter »enkel», med åtskilliga afgifter höjda. Förgäfves hade sekreta utskottet vid 1710 års utskottsmöte klagat landets nöd och hos Rådet hemstält, att den dubbla kontributionen måtte förvandlas till enkel; Rådet fann detta i rikets dåvarande svåra belägenhet ogörligt.[1] Däremot accepterade Rådet ett af ständerna framstält förslag om en öfverflödsafgift på peruker, fontanger och ekipager, som under dåvarande tidsförhållanden förefaller något egendomlig, men som, ehuru den väckte konungens misshag, under tre år utgick.

Angående kontributionens belopp under olika tider meddelar förf. flere uppgifter, som äro af vigt ej minst såsom vältaliga vitnesbörd om den allmänna välmågans hastiga tillbakagång på denna tid. Medan enligt Fabian Wredes ord i Rådet kontributionen »i salig kungens tid» uppgick till 14 tun. guld, inbragte den år 1699 efter samma grunder blott $9\,^1/_4$ tun. guld och år 1710, om hvad som faller på de då införda förhöjningarna afdrages, ej fullt 7 tun. guld. De tabeller, som förf. meddelar öfver 1699 års kontribution (sid. 122—3) och förslaget till 1711 års kontribution (sid. 126—7), hvilket otvifvelaktigt är grundadt på hvad kontributionen 1710 verkligen inbragt, äro i flere afseenden särdeles upplysande. De visa, att de största skattebidragen denna tid erhöllos från Stockholms stad, hvars anpart i kontributionen år 1710 utgjorde nära $^1/_5$ af egentliga Sveriges, samt från Skåne, Upland och Östergötland. Allmogens skattekontingent var enligt den vanliga kontributionsmetoden ungefär dubbelt så stor som adelns, civil- och militärbetjentes eller städernas; presterskapet

[1] Liksom förf. omnämnt, att den gamle riksmarskalken J. G. Stenbock motsatte sig kontributionens fördubbling 1704, så hade det äfven förtjent att framhållas, det kongl. rådet Carl Gyllenstjerna kraftigt bidrog till att [illegible] kontributionen 1710 äfven för allmogen gjordes dubbel. Jfr jan. 1710.

hade däremot, såsom flere gånger anmärktes i Rådet, under de tidigare åren sluppit undan för billigt pris.

Samtidigt med kontributionen utskrefs alla åren 1700—1712 en s. k. *durchtågsgård*, afsedd till bestridande af kostnaderna för truppernas marsch genom landet. Den utgick i allmänhet med 2 dal. s. m. af hvart hemman och synes ha gifvit omkring $1\,^1/_2$ tun. guld. År 1711 påbjöds dessutom en »magasinsgärd» för vissa län i Götaland och 1712 en »allmän krigshjelp» till samma belopp som den redan en gång utskrifna durchtågsgärden.

Med år 1713 infördes på konungens befallning en ny kontributionsmetod, som var ämnad att mer än den dittillsvarande taga hänsyn till undersåtarnes skatteförmåga. Därför afskaffades de många skattetitlarne och af all egendom skulle i stället, efter en i hvar socken och hvart stadsqvarter inför särskildt för ändamålet valda direktörer skedd värdering, erläggas den procent, som för rikets behof ansågs nödig. Statskontoret, hvilket konungen — orättvist nog — funnit »fattigt på utvägar», medan dess egentliga, af honom aldrig rätt insedda fattigdom bestod i brist på tillgängliga medel, skildes från all befattning med den nya kontributionen, och på det undersåtarne så mycket mer måtte vara försäkrade, att de kontribuerade medlen skulle användas »till rikets försvar och andra högst angelägna tarfvor», anförtroddes deras förvaltning åt det, genom kongl. förordningen $^4/_6$ 1712 upprättade *kontributionsränteriet*, som skulle bestå af ständernas bankofullmäktige under ett kongl. råds ledning. Det förtroende man ville väcka genom att sålunda — såsom det hette — »lemna hela kontributionsverket under undersåtarnes egen förvaltning», främjades ingalunda därigenom, att konungen redan 1714 af egen maktfullkomlighet nämde nya medlemmar i kontributionsränteriet och 1716 öfverlät en god del af dess befogenhet på upphandlingsdeputationen. Faran af att skatteprocenten skulle alltför högt uppdrifvas var i ögonen fallande och frestelsen att uppgifva sig för mindre än man egde visade sig i allmänhet för stark, medan å andra sidan en och annan lät narra sig att taxera sin inkomst för högt i det bedrägliga hoppet, att skatteprocenten därigenom skulle sänkas. Kontributionsränteriet vågade ej häller att till fullo draga ut konseqvenserna ur den kongl. förordningen. Sedan den skattskyldiga egendomen i Sverige och Finland blifvit taxerad till nära 635 tun. guld och man beräknat att 8 % häraf voro nödiga, för att förordningens syfte skulle nås, dristade nämligen kontributionsränteriet för år 1713 ej föreslå mer än 2 % till utskrifning, hvilket gaf omkring 12 tun. guld eller något mer än 1710 års dubbla kontribution. Efter den Stenbockska härens tillfångatagande såg sig Rådet nödsakadt att dessutom för samma år utskrifva en »krigsgärd», som inbragte omkring 2 tun. guld.

Den nya förordningen framkallade emellertid ett ganska allmänt missnöje, som vid riksdagen 1713—14 kom till utbrott. Ständerna afskaffade den nya metoden och beslöto återgång till den gamla, hvilket äfven af Rådet, trots konungens påbud, efterkoms. För år 1714 utskrefs sålunda, såsom förut, en enkel kontribution med ty åtföljande

durchtågsgärd; dessutom åtogo sig ständerna en s. k. »nöd- och krigshjelp». Summan af samtliga dessa gärder, hvilkas förvaltning på gamla viset uppdrogs åt statskontoret, beräknades till 17 tun. guld. Den extra ordinarie beskattningen var alltså detta år drygare än under något föregående, och dock fann Rådet senare på året nödigt att, liksom föregående år, än ytterligare pålägga en »krigsgärd». Trycket af de tunga bördorna sökte man lindra något genom tillåtelsen att erlägga halfva kontributionen i spanmål efter bestämd taxa.

Sedan konungen — ehuru för sent — förbjudit den sålunda mot hans vilja verkstälda återgången till det gamla systemet och anbefalt statskontoret att öfverlemna de influtna medlen, hvilka dock redan blifvit disponerade, till kontributionsränteriet, återupptogs på hans befallning för åren 1715 och 1716 den nya, af honom påbjudna skattläggningen efter egendomens värde. Sålunda utskrefs för hvartdera af dessa år en kontribution af 2 %, som dock till följd af förmögenhetens minskning nu endast inbragte omkring 10 tun. guld åt gången. För 1715 utgjordes dessutom af de norra och mellersta riksdelarne en »magasinshjelp» för att underhålla de från dessa orter mot Ryssland kommenderade trupperna och 1716 påbjöds för första gången en s. k. »upphandlingsafgift», en dryg pålaga, som efter en starkt detaljerad taxa skulle utgå af de olika samhällsklasserna för att anskaffa förråder åt hären, hvartill kontributionen visat sig alldeles otillräcklig. Den nya afgiften blef ingalunda lättare att bära därigenom, att den inom årets slut åtföljdes af en ny dylik, hälften så stor som den förra, och af en »allmän magasinsgärd», som dock till följd af den klena skörden till största delen ej kunde utgöras. Förvaltningen af nämda afgifter, som tillsammans skola inbragt öfver 7 tun. guld, uppdrogs åt *upphandlingsdeputationen*, Görtz' nya skapelse, som därjämte fick sig dispositionen öfver kontributionsmedlen för 1716 jämte följande år anförtrodd samt snart blef allsmäktig på det finansiela området.

För åren 1717 och 1718 fann emellertid konungen sjelf rådligast, att återgå till kontributionen efter gamla grunden med den åtföljande durchtågsgärden; dessa blefvo ganska dryga och inbragte resp. 12 och 14 tun. guld. Återgången motiverades därmed, att den nya ordningen, ehuru både drägligare och indrägtigare (?) än den gamla, skulle, flere gånger brukad, besvära undersåtarne genom att med samma afgift belasta samma egendom. Dessutom pålades hvartdera året 1717 och 1718, liksom det föregående en »upphandlingsafgift», som med några förhöjningar gaf resp. 8 och nära 7 tun. guld, samt en »afgift på mindre nödiga varor», såsom siden, sammet, pelsverk, te, kaffe, tobak, ekipager etc. En dylik öfverflödsförordning — denna gång utgående från konungen — visade sig dock föga praktisk i dessa utmärglingens tider; man lade, såsom var att vänta, hällre bort lyxartiklarne än skattade för dessa, och förordningen inbragte för de båda åren endast resp. omkring $^1/_5$ och $^1/_7$ tun. guld. Slutligen tillkom några dagar före Karl XII:s död det drakoniska budet om sjette pen-

ningens ($16^2/_3$ %) erläggande af alla redbara kapital, hvilket dock efter katastrofen vid Fredrikshald aldrig kom till verkställighet.

Utom dessa allmänna, hela riket drabbande pålagor förekommo efter 1709 nästan årligen lokala, ett eller flere län omfattande »magasinsgärder». Slutligen visste ock regeringen under den ständigt stegrade penningeförlägenheten att skapa nya, utomordentliga inkomstkällor. Af dessa voro utan tvifvel de, som till krigsbehofvens fyllande bereddes genom innehållande af en större eller mindre del af ämbetsmännens löner, genom lån mot pant eller utan sådan, genom angripande i stor skala af medel, som i ordinarie staten voro anslagna till andra, för ögonblicket mindre trängande behof, och på de sista åren genom utsläppande af de bekanta myntsedlarne och mynttecknen, de mest gifvande. Mindre betydande bidrag vunnos genom bortpantning af skatterättigheter, hvilket dock endast under de första åren förekom, genom utarrendering af tullar, genom subsidier, som denna tid likväl endast i enstaka fall erhöllos, genom frivilliga gåfvor, genom förpantning af kronjuveler och myntning af gamla kanoner (de s. k. »troféerna») m. fl. mer eller mindre ovanliga utvägar, hvartill nöden dref. Åtskilligt vore väl att anmärka och tillägga rörande de upplysningar förf. i detta afseende samlat, men det redan starkt anlitade utrymmet nödgar oss att stanna vid en hänvisning till hans framställning (sid. 169—224). Vi anteckna endast, att man vid läsningen häraf lifligt förspörjer, huru med Östersjöländernas förlust 1710, hvarvid Sverige på ett hopplöst sätt gick miste om en af de bästa källorna för sina ordinarie inkomster och sin tillförsel — med Fabian Wredes disgracierande och tillbakaträdande i slutet af 1711, han, som dittills såsom chef både för statskontoret och kammarkollegium på sina erfarna skuldror mer än någon annan uppburit statsverkets börda, — med statskontorets tillsidaskjutande för midt under krigsbullret tillskapade nya ämbetsverk — med konungens allmer godtyckliga ingripande i förvaltningens gång samt slutligen med Görtz' samvetslösa tvångsåtgärder den inre oredan steg för steg tillväxte och det ekonomiska förderfvet ryckte allt närmare in på lifvet.

* * *

Vid sidan af de betungande ordinarie och extra ordinarie skatterna plågades undersåtarna och framför allt allmogen äfven af andra närslägtade, likaledes af kriget vållade besvär, angående hvilka förf., utöfver hvad redan genom Wijkanders, Oscar Fredriks, Mankells m. fl. arbeten redan är kändt, meddelar åtskilliga upplysande fakta. Först och främst drabbade skyldigheten att *rekrytera den indelta armén* vid uppstånden vakans, allt efter afgången vid de olika regementena, mycket ojämnt och blef ofta högst tryckande. Kostnaden för att uppsätta en ryttare med full mundering beräknades till 200 dal. s. m. och för en knekt till 100 dal. s. m., betydliga summor för rust- och rothållare i dessa tider. Härtill kom, att legan vid karls anskaffande, allt efter som bristen på krigsdugligt manskap

växte, oerhördt stegrades: det föreskrifna beloppet, hvars förhöjning var belagdt med straff, blef snart två- och tredubbladt, ja under de senare åren ofta fem- till åttadubbladt. För att jämnare fördela den olidliga tungan uppmanades rust- och rothållare att sluta sig tillsammans i större lag i och för rekrytering. I somliga orter skedde en sådan sammanslutning kompanivis, i andra regementsvis, och den egendomliga »skofinrättningen» (sid. 328) afsåg att tjena samma ändamål.

Hårdast tryckte rekryteringen, då hela regementen på en gång måste uppsättas, såsom flere gånger inträffade under Karl XII:s krig. Indelningsverkets öfverenskommelser öfverskredos, då nästan samtliga rusthåll och rotar betungades med uppsättande af de ursprungligen endast till hemlandets försvar bestämda »tremänningarna» 1700 samt »fyr- och femmänningarna» 1702, hvilka regementen dock, trots kronans gifna försäkran, i flere fall utkommenderades och sedermera måste återuppsättas. Särdeles betungande blef naturligen konungens obönhörliga befallning 1709 om hel ny rekrytering och beklädning af alla de regementen, som gått förlorade vid Poltava, samt 1711 om återupprättande af de tremänningsregementen, som följt Karl i fält eller stått i Livland. Den raskhet och offervillighet, hvarmed den förra befallningen, trots tidernas svårhet, fullgjordes, så att inom några månader de nyuppsatta regementena kunde under Stenbocks ledning afvisa det danska infallet i Skåne, samt det sätt konungen här använde att påskynda utrustningen genom att bland sina rådsherrar fördela omsorgen om de olika regementenas skyndsamma upprättande, så att han framdeles »kunde märka hvem af dem som användt största fliten därvid», [1] hade förtjent att särskildt framhållas.

Andra nyheter, som måste falla den indelta allmogen mycket besvärliga, voro t. ex. anskaffandet af trossdrängar, artillerikuskar, furirskyttar och sockneknektar, åläggandet för postbönderna att uppsätta hvar sin knekt o. s. v. Och att man härvid stundom gick hårdt, ja omenskligt till väga, visar förf. genom exempel (sid. 332, 333). Ett skoningslöst, ofta godtyckligt tillämpande af påbuden, gjorde dessa än mer tryckande; så klagades flerstädes öfver, att officerarne på ett obilligt sätt kasserade rekryter, hästar och munderingar. Härtill kan konungen i viss mån sägas ha gifvit anledning genom hotelsen, att vederbörande, som godkände prestationer, ej svarande mot därå uppställda fordringar, sjelfva skulle få vidkännas kostnaderna för ersättning af det bristfälliga. Ofta nog bragtes rotebönderna genom bördornas tyngd i så förtviflad ställning, att de öfvergåfvo sina hemman, som sålunda blefvo öde. Åläggandet för de högre samhällsklasserna att uppsätta och återuppsätta s. k. »ståndsdragoner» blef ock, i följd af dessa klassers under kriget tilltagande utarmning, mycket kännbart; men ansökningar till lindring i detta besvär afvisades barskt.

Ehuru man på indelt väg uttog så mycket folk som möjligt, fick allmogen dock ingalunda ostördt njuta de fördelar, som vid in-

[1] K. M:t till Defensionskommissionen 13 sept. och 30 nov. 1709.

delningsverkets genomförande tillförsäkrats; den fick tvärtom vidkännas både *utskrifning* och *värfning*. Visserligen blefvo rust- och rothållare fritagna från den stora utskrifningen 1717 och den därpå följande tvångsvärfningen 1718, kanske mest emedan de redan voro så hårdt pressade, att hos dem ej stort mera stod att få. Men under den föregående tiden hade den indelta allmogen vid behof drabbats af utskrifning; förf. nämner flere exempel därpå: i Blekinge 1710, i Halland 1712 och i Skaraborgs län 1713. Och värfning fortgick under hela kriget i alla orter utom på Gotland och i bergslagen. Därvid föröfvades ofta upprörande våldsamheter, som Rådet genom förordningar förgäfves sökte stäfja, och landet blottades småningom, genom användande af alla de olika metoderna för soldaters anskaffande, på krigsdugligt folk. Landshöfdingarna klaga, att jordbruket i många orter led starkt af brist af på manshjelp. Och en holländsk resande, som på sommaren 1719 färdades genom södra Sverige, uttrycker sin förvåning öfver den nästan fullständiga saknaden af unga karlar utom soldater; hustrur och flickor bergade säden, gubbar körde in den.

Det stundom hörda påståendet, att Karl XII:s krig såsom förda utom rikets gränser och till större delen på det fiendtliga landets bekostnad ej kunna ha vållat det egentliga Sverige någon särdeles olidlig tunga, åtminstone ej förr än på de sista åren, visar sig alltså hvila på en mycket bristfällig kunskap om sakförhållandena. Därtill är det en svår missuppfattning att tro, det vårt eget land före Karl XII:s död väsentligen gått fritt från fiendtliga infall. Bortsedt därifrån, att Östersjöländerna, Finland och de tyska provinserna, som långt före nämda tidpunkt föllo i fiendens händer, voro integrerande delar af dåtidens Sverige, sådant som både Karl XII och hans rådsherrar tänkte sig detsamma, skonades ej häller sjelfva det svenska moderlandet från krigets omedelbara hemsökelser. För att ej tala om den danska invasionen i Skåne 1709—10, som snart afvärjdes, ehuru först sedan landets rikaste provins blifvit af fienden brandskattad, så skedde från norska sidan flere infall, åtföljda af sköflingar, i Bohuslän 1711 och i Värmland 1716. Ryssarne gjorde landstigningar på Gotland 1715 och 1717; de brände Umeå 1714, härjade och brandskattade Torneå 1715, Luleå och Piteå 1716, trakten kring Torneå 1717. Dessutom föranledde den hotande faran för anfall från norska sidan ständiga truppsammandragningar i gränslänen å denna sida. I Skåne stod sedan 1710 alltjämt en stark härafdelning, som vid faran för en rysk-dansk landstigning 1716 ytterligare ökades. Norrland måste efter Finlands förlust 1714 mottaga resterna af den finska armén — andra mindre inqvarteringar, som efter 1710 förekommo i alla län, här onämda.

Dessa *inqvarteringar*, som drabbade ganska ojämnt och för hvilka de olika orterna med ringa eller ingen ersättning i allmänhet fingo draga kostnaderna, enär den till deras betäckande anslagna durchtågsgärden befans alldeles otillräckli[illegible] i många fall föga [illegible] betungande än om fienden [illegible] Det årliga under[illegible]

en soldat ansågs gå till omkring 46, för en ryttare till omkring 57 dal. s. m., och från många håll klagades öfver att befälet förde med sig i qvarteren ett alltför stort antal hästar och drängar. I Skåne ansågs kostnaden för inqvarteringen för ett hemman stiga till det tredubbla beloppet af dess ordinarie utskylder, och man fick där till och med bevitna, huru åbon, som måst slagta sin boskap och ge sitt foder åt inqvarteringens hästar, genom tiggeri nödsakades söka föda åt sig och sina objudna gäster. Först 1715 påbjöds en inqvarteringshjelp och under de följande åren gjordes andra försök att fördela bördan. Den lindring, som stundom åstadkoms genom inqvarteringskostnadens afkortning på andra gärder och skatterestantier, var ej särdeles betydande, då bonden ofta nog redan var så utblottad, att skattskyldigheten i hvad fall som helst ej kunnat fullgöras, ja, att han stundom fann sig oförmögen att vidare bruka sitt hemman, som sålunda råkade i ödesmål. Betecknande är, hvad från peståren berättas, att man på somliga ställen ej ogerna sett pesten i byn för att slippa den ännu mer fruktade inqvarteringen; och allmogen vitnade sjelf i sina riksdagsbesvär 1719, att de föregående årens starka inqvartering varit vida svårare än alla kontributioner och utlagor.

Härtill kommo de ökade besvär, som orsakades vid truppernas marsch genom landet och vid forslandet af spanmål till kronomagasinen, då anspann och körslor måste utgöras och bönderna ofta nog fingo hästar och vagnar förderfvade eller drängarne qvarhöllos vid arméen som trosskuskar. Dessutom klagades flerstädes öfver de inhemska soldaternas brutala uppförande, hvaraf ingen rättelse, endast ökad kitslighet i behandlingen stod att vinna genom att draga saken inför de i detta afseende skamligt partiska krigsrätterna. Förf. ådagalägger genom framdragande af flere upprörande fakta (sid. 61—66), att de svenska trupperna i många fall farit fram föga bättre än en främmande soldatesk, och Rådet, som upprepade gånger gaf sitt erkännande af det berättigade i klagomålen öfver knektarnes våldsbragder, sökte hjelpa saken genom en förordning, att afdömandet af sådana mål skulle från krigsrätterna förläggas till vanlig domstol. Slutligen lades ock sten på bördan genom underhållet af en mängd utländska krigsfångar, som hemförts och fördelats på de olika orterna, äfvensom genom de delvis frivilliga, men af barmhertigheten föreskrifna bidragen till understöd åt flyktingar från Östersjöprovinserna och svenska fångar i Ryssland.

I sanning! Man kan mindre förvåna sig öfver, att allmogen under det oerhörda trycket af alla dessa bördor en och annan gång visade sig motspänstig och att missnöjet på några ställen tog sig uttryck i mindre, snart qväfda oroligheter, än man måste beundra det tysta tålamod och den storartade offervillighet, hvarmed undersåtarne i allmänhet gjorde sitt bästa att efterkomma styrelsens hårda, stundom omenskliga kraf. Härvid är det en sorglig omständighet att nödgas erkänna, det de förvaltande ämbetsmännens handlingssätt, så högres som lägres, ingalunda alltid varit fritt från egennytta och orätt handhafvande af allmänna medel. Därpå lemna de flera gånger för

olika delar af riket tillsatta undersökningskommissionerna nedslående vitnesbörd, af hvilka förf. anför åtskilliga (sid. 157—167). Måhända uppträdde Rådet, såsom man påstått, ej med tillräcklig kraft mot dylika underslef. Men å andra sidan måste rättvisligen besinnas, att det ej hade sig så lätt att strängt hålla efter ämbetsmän, som under största delen af ifrågavarande tid måste åtnöja sig med half lön eller ännu mindre, hvadan de ofta af nöden drefvos att söka olaga vägar till inkomst, och att en så starkt centraliserad förvaltning som den svenska under enväldets dagar omöjligt kunde undgå att röna ett ofördelaktigt inflytande af konungens exempellöst långa frånvaro från sitt rike.

* * *

Under ett oafbrutet krigstillstånd sådant som »den stora ofredens» på Karl XII:s tid, hvilket hvarken i långvarighet eller bördornas tyngd kan jämföras med något föregående eller efterföljande i vårt lands historia, är det gifvet, att näringarnas ställning ej kan förete någon uppmuntrande anblick, så mycket mer som Sverige under kriget hemsöktes af andra svåra lidanden, att särskildt nämna missväxter och pest.

Mest led naturligen *jordbruket*, som den tiden i ännu högre grad än i våra dagar var landets hufvudnäring. Förf. meddelar i detta afseende flere nya fakta, och särskildt är den detaljerade undersökning han, med stöd af landshöfdingarnes utsagor om årsväxten och markegångsprisen, anstält angående skördarnes beskaffenhet i de olika orterna under alla åren af Karl XII:s regering att betrakta som ett af de värdefullaste partierna af hans bok. Häraf framgår nämligen, sedan de alltför knapphändiga uppgifterna om årsväxten 1707 vederbörligen kompletterats,[1] icke allenast — såsom förf. sid. 28 anmärker — att Sverige på Karl XII:s tid icke mindre än sju gånger hemsökts af allmän missväxt och att ett oår under denna tid aldrig kom ensamt utan regelbundet efterföljdes af ett annat dylikt, men äfven att vi här ha att göra med verkliga missväxtperioder af flere på hvarandra följande dåliga år: 1695—1697, 1705—1709 samt 1716—1718, hvilket ställer tidens olyckor i ännu bjertare dager. Härtill kommer, att skörden under flere af de återstående åren, t. ex. 1698, 1713, 1714 och 1715, i åtskilliga delar af riket var felslagen. Af de allmänna missväxtåren åter voro merändels de sista i hvar period de svåraste och ej minst åren 1708 och 1709, då äfven det öfriga Europa hemsöktes af missväxt och den vanliga tillförseln från Öst
började hämmas af kriget.

Om allt det elände, som denna tid åt
kunna vi med våra dagars ökade välstånd oc
knappast bilda oss en rätt föreställning. För

[1] Jfr Ldsh i Södermanland t. K. M. $^{28}/_{12}$
$^{30}/_{4}$ 1708 samt K. M. t. Rådet $^{21}/_{3}$ 1708.

utan tvifvel sanna färger, huru många dogo hungersdöden, huru andra för att lifnära sig tillgrepo hvarjehanda obeqväma födoämnen, såsom bark, knoppar och rötter, ja, huru ofta nog, då flere missväxtår följde hvarandra, man ej ens hade tillgång på bark, men de ansågos förmögna, som kunde mala hö och halm till spis, huru genom den onaturliga födan alstrades smittosamma sjukdomar, huru skaror af uthungrade tiggare strömmade till städerna eller försmäktade utefter landsvägarna, huru åkrarna af brist på utsäde fingo ligga osådda och boskapen hoptals dog af foderlösa o. s. v. Någon lindring i den allmänna nöden förmådde regeringen endast till en början, då kassorna ännu ej voro alldeles uttömda, åstadkomma genom inköp af spanmål utifrån och gratis sädesutdelning. Senare sökte Rådet bereda åtminstone någon lättnad genom att stundom medgifva lån af spanmål till utsäde ur kronomagasinen eller genom tillåtelse för allmogen att lösa sin tiondespanmål efter markegång; men när kriget trängt in på lifvet och de hårdt ansatta Östersjöländerna i stället för att lemna tillförsel, sjelfva kräfde sådan, såg sig Rådet ej ens i stånd att meddela sådana lättnader. Kriget slukade allt, äfven brödet för dagen. Man medgaf dock i sept. 1709 nedsättning i tullen och följande år tullfrihet vid införsel af spanmål, hvilket medgifvande sedermera flere gånger förnyades. Därjämte förbjöds i dec. 1710 — såsom det i dyr tid var vanligt — helt och hållet utförseln af spanmål, ett förbud, som likväl, då Skåne var härjadt och Östersjöländerna redan förlorade, ej kunde ha någon särdeles betydelse utom i afseende å Pommern. Konungens förordningar 1718, att ingen på landet skulle få göra större spanmålsuppköp än nödigt och att stapelstäderna skulle vid stadgadt vite från utlandet införa en viss mängd spanmål, medförde ingen förbättring af tillståndet, lika litet som hans befallning ($^{26}/_{3}$ s. å.), att hvar socken skulle vara pliktig att uppköra åkrarne å sådana hemman, där dragare ej funnos, samt svara för därefter uppstående ödeshemmans utskylder, såsom omöjlig att efterlefva, kunde upphjelpa jordbruket.

Föga mindre än jordbruket ledo under denna olyckornas tid *handel* och andra *stadsnäringar*. I synnerhet blef handelns och sjöfartens betryck svårt efter år 1709. Danmarks förnyade krigsförklaring stängde vägen genom Sundet och Bälten; förlusten af Östersjöprovinserna och den snart därpå från Bender påbjudna, ständiga blokaden af deras kuster hämmade handelsförbindelserna österut; pesten vållade ett nästan totalt afbrott i all rörelse och bortryckte en betydlig del af städernas borgerskap och handtverkare. Den härigenom uppkomna minskningen af dessa samhällsklasser ersattes först mycket långsamt, enär osäkerheten på sjön, som hindrade handeln att åter komma sig före, och fruktan för värfning betogo folk lusten att inflytta till städerna. Dessas innevånare betungades dessutom, lika väl som landsbygdens, af en mängd extra onera, såsom dryga kontributioner och leveranser till armén, ett genom täta rekryteringar tryckande båtsmanshåll, förhatliga inqvarteringar och vakthållningar, påbud om obligatorisk spanmålsinförsel, underhåll af utländska krigsfångar, som

blifvit städerna påskickade och i flera afseenden visade sig besvärliga m. m.

Särdeles känbart drabbades handel och sjöfart genom det enrollerade sjöfolkets användande för flottans bemanning[1], hvarvid kofferdifartygen miste sin besättning, samt genom de inhemska kaperierna. Dessa ledde, framför allt efter utfärdandet af det stränga kaparereglementet 1715, till skändliga missbruk och visade sig — såsom förf. (sid. 230—235) ådagalägger — under Karl XII:s sista år, då kaperierna i synnerhet vid Sveriges vestra kust florerade, nästan ännu mer förderfliga för den inhemska sjöfarten än för den utländska. Hvad konungen genom kaperiernas gynnande åsyftat, nämligen att omintetgöra de neutrala makternas handel på de af ryssarna intagna Östersjöländerna, vans icke; ty dessa makter utrustade starka konvojer att skydda sina undersåtars fartyg. Men väl omöjliggjordes därigenom de inhemska köpmännens handelsföretag, som ej åtnjöto dylikt skydd, medan de voro blottstälda både för de svenska och fiendtliga kaparnes rofferier. Vinsten af den handel, som ännu existerade, stannade nästan uteslutande i händerna på utländingen, som gjorde afyttringen af våra exportvaror af sig beroende och tilltvang sig dem för underpris. I Karl XII:s sista år hotade myntförsämringen, som uppjagade vexelkursen och stegrade varuprisen oerhördt, samt de af Görtz genomdrifna tvångslagarna mot handeln den redan lamslagna rörelsen med fullständig undergång. Först i april 1719, då handelstvånget aflystes och silfvermynt åter sattes i omlopp, kunde den inhemske köpmannen andas friare.

Under sådana förhållanden måste städerna gå tillbaka. Visserligen voro de till antalet många, ja, enligt kommerskollegii åsigt (sid. 247) alltför många — de voro 83 då mot 92 i våra dagar — men deras betydenhet var, utom Stockholms och Göteborgs, ganska ringa. Borgerskapets antal gick tillbaka, och svenska handelsflottan räknade i slutet af Karl XII:s tid ej stort mer än $^1/_4$ af det antal fartyg den egt i början af hans regering. Bygda nästan uteslutande af trä, hemsöktes städerna ofta af ödeläggande vådeldar (sid. 242, 243). För att en afbränd stad åter måtte komma sig före, var det vanligt, att den fick åtnjuta några års frihet från kontribution och andra utlagor; men härvid drabbades de öfriga städerna så mycket hårdare, enär intet afdrag gjordes i den bestämda hufvudsumman för samtliga städernas skattebidrag. I denna privilegiernas och skråväsendets tid; då landsbygden enligt lag var beroende af uppstäderna och dessa i sin ordning af stapelstäderna, klagades ock öfver, att borgarne ledo intrång i sina rättigheter genom »landsköp» eller olaga handel på landet samt att gesäller rymde från städerna eller borttogos [illegible] värfning. Redan i ständernas skrifvelse 1710 hette det, [illegible] och handtverk liksom bortdö».

[1] Förordningen om enrolleringen ($^3/_2$ 1701) är af äldr[illegible] synes förutsätta, men dess verkningar började skarpare fr[illegible] 1710.

Endast en näring syntes till en början gynnad under kriget, nämligen *bergshandteringen.* Af gammalt njöt nämligen bergslagen frihet från värfning, hvarför en mängd folk strömmade dit; detta förbjöds dock 1706. Bergslagen förskonades äfven från pesten. Däremot visade sig både koppargrufvan vid Falun och silfvergrufvorna denna tid mycket litet gifvande, hvilket vållade såväl grufegarne som styrelsen mycket bekymmer. Jernhandteringen tillfogades ett hårdt slag genom tulltaxan 1715, då afgiften på utfördt jern tredubblades och kort därpå föreskrefs att utgå i specier, som den tiden voro ett svåranskaffadt mynt. Än värre blef det genom de hårda tvångslagarna 1718, då kronan lade beslag på allt på vågen stående jern och blandade sig i tillverkningen; då hotades denna vigtiga näringsgren, liksom så många andra, med strypning, och nöden i bergslagen blef nästan större än annorstädes.

* * *

Att *Sveriges befolkning* under Karl XII:s regering i följd af det långvariga krigets, pestens och missväxtårens verkningar både i antal och välmåga gick betydligt tillbaka, är ett faktum, som af förf. på flerfaldigt sätt ytterligare bestyrkes.

Angående pestens härjningar lemnas (sid. 94—101), utöfver hvad som redan genom Ilmonis och Brobergs utredningar är bekant, flere upplysningar, särskildt rörande sjukdomens utbredning och dödlighet. Medan endast landet söder om Dalelfven hemsöktes af smittan, ledo i allmänhet länen utmed Östersjön och i det inre vida häftigare däraf än länen på vestra kusten, ehuru ej häller dessa gingo fria. Endast bergslagen synes i mellersta Sverige ha blifvit skonad, hvadan också hofvet drog sig till Sala, Rådet till Arboga, och flere ämbetsverk till Vesterås. Såsom maximisiffra för de af pesten orsakade dödsfallen sätter förf. 100,000, d. v. s. $^1/_{12}$ eller $^1/_{13}$ af den dåvarande folkmängden enligt hans beräkning. Att undersåtarne genom liknöjdhet och oförsigtighet, genom att begagna pestdödas kläder, genom att för länge behålla liken i huset för att i vanlig ordning kunna begrafva dem o. s. v. underlättat smittans spridning är nog sant. Men att myndigheterna, såsom förf. beskyller dem för, brustit i omtanke och energi vid sitt uppträdande mot farsoten, torde få anses som obevisadt, då man tvärtom känner, att Rådet redan i oktober 1708, eller innan ännu pesten nådde fram till Östersjöns kuster, förehade förslag till gemensamma kraftåtgärder med Danmark för smittans utestängande och att 1709 $^{25}/_8$, eller ett år innan farsoten inträngde hos oss, utfärdades en allmän karantänsförordning, hvars stränga iakttagande flere gånger inskärptes.

Beträffande det sammanlagda beloppet af den stora folkförlust kriget vållade har förf. ej vågat lägga någon ny beräkning till de tämligen osäkra och sväfvande, som redan gifvits af Fryxell, Mankell, m. fl. Han endast anmärker, att vid krigets slut det krigsdugliga manskapet torde ha varit grundligt och tämligen likformigt utgallradt

öfver hela riket; bristen på drängar och vuxna arbetare öfverklagas i nästan alla orter, och endast bland ståndspersoner och besutna bönder hade stammen af medelålders män blifvit något så när skonad. Däremot lemnar förf. (sid. 344—368) en ganska detaljerad redogörelse för de lidanden, som genom blodsugande rekryteringar och värfningar under hela detta tidsskede tillfogades de olika orterna.

Frånvaron af en officiel statistik gör det naturligen omöjligt att för ifrågavarande tid kunna lemna några exakta uppgifter angående storleken af rikets folkmängd; hvarje försök att åstadkomma ett resultat i den vägen måste mer eller mindre blifva behäftadt med ofullkomligheter. Förf. har likväl modigt gripit sig an med försöket och därvid hufvudsakligen grundat sina beräkningar på det antagandet, att proportionen mellan hela befolkningen och den del däraf, som uppförts till mantalspenningars erläggande, skulle varit väsentligen densamma åren 1697 och 1718 som vid tidpunkten för våra första folkräkningar på 1750-talet. Genom tillämpande af denna metod — dock med åtskilliga modifikationer, i fråga om hvilka det varit önskligt, att förf. närmare angifvit grunderna till sitt förfaringssätt — kommer han till det resultat, att rikets folkmängd skulle i rundt tal hafva utgjort:

1697: 1,376,000 personer,
1718: 1,247,000 » .

Om än en fortsatt forskning kan komma att i någon mån jemka dessa siffror, torde dock kunna påstås, att de komma sanningen närmare än hittills framkomna, tämligen lösa antydningar i detta afseende. Enligt Stockholms borgerskaps egen, från annat håll bekräftade uppgift skulle hufvudstadens folkmängd år 1718 uppgått till omkring 50,000 personer.

* * *

Mycket kunde väl i afseende på olika delar af det vidsträckta ämnet vara att tillägga både angående hvad förf. sagt och hvad han icke sagt. Men det anförda får vara nog; anmälningen kunde eljes lätt urarta till ett referat.

Vi ha emellertid sett, huru förf. på skilda områden framdragit nya fakta och än mer genom ett omsorgsfullt detaljstudium bidragit att ytterligare bekräfta de gamla. Den skildring han lemnat af Sveriges inre tillstånd på Karl XII:s tid är i hög grad dyster, det är sant; men den måste så vara och den gör med sina många smådrag intrycket af att vara verklighetstrogen, hvilket är dess bästa beröm. Förf. gifver oss i sin afhandling, så att säga, de bestyrkande noterna till den text, som innehålles i Rådets skrifvelser till konungen. Hans arb utgör i sina konseqvenser en svår, men starkt grundad anklagelse i Karl XII:s regeringssystem, som under ändlösa krig sög folkets i in på benen; det utgör på samma gång ett mångsidigt och just s sin detaljrikedom öfvertygande försvar för Rådets åtgärder här

Man förnimmer tydligt nog, med hvilka oerhörda svårigheter dessa åt sig sjelfva lemnade, med alltför liten makt utrustade, men för hvarje steg af den envåldige konungens misshag hotade rådsherrar hade att kämpa. Man ser, att det ingalunda var slapphet, flathet eller något ännu sämre — såsom från vissa håll sagts — som förestafvat de mörka målningar af landets ställning, hvarmed Rådet tidt och ofta uppvaktade den fjärran dröjande konungen. Det var helt enkelt sin fosterländska och embetsenliga pligt Rådet fullgjorde, då det osminkadt återgaf landets tillstånd sådant det var och enständigt yrkade på konungens hemkost och på fred.

Ernst Carlson.

Om konunga- och tronföljareval ur svensk historisk och statsrättslig synpunkt. Akademisk afhandling af K. V. KEY-ÅBERG. 129 sid. Upsala 1888.

Om det svenska konungavalet i äldre tider föreligga tvänne nyare monografier, nämligen Schlyters föreläsningar öfver konungaval, eriksgata m. m. (i Jurid. afh. I, 1836) och Runboms uppsats om det svenska konungavalet (i Nord. Universitets tidskr. 1866); den förra behandlar lagens stadganden, den senare de historiska fallen under Medeltiden. Nyare tider och nuvarande statsrätt angående hithörande frågor behandlas af Svedelius (i Frey 1843) och Berger (1877) i deras afhandlingar om arfsrätten till Sveriges krona. En sammanhängande framställning af ämnet i hela dess utsträckning, från äldsta tid till våra dagar, har hittills saknats. Hr K-Å. har i sin gradualdisputation velat gifva en sådan. Han har sålunda inom en ram sammanfört äldre och nyare statsrätt angående såväl valet som arfsrätten till kronan samt utförligt och noggrannt framställt, hvad kändt är om proceduren vid de konungaval, som vår historia omtalar. Det ligger i sakens natur, att ett sådant arbete kommer att sakna ett inre organiskt sammanhang, och förf:s metod att utfylla denna brist genom att taga en hastig öfversigt af händelsernas gång emellan tronledigheterna synes anmälaren icke fullt lämplig; bättre hade varit att, såsom Rundbom, begränsa undersökningen till dess verkliga kärna. I sammanhang härmed förefaller det, som vore arfföreningarna allt för vidlyftigt behandlade; däremot saknar anm. en ingående redogörelse för konungens ed, försäkran och kröning samt dessa instituts rättsliga betydelse, en undersökning, som synes närmare höra tillsamman med det valda ämnet. Men oafsedt dessa inskränkningar, som hufvudsakligen följa af ämnets beskaffenhet, synes oss förf. hafva löst sin uppgift på ett tillfredsställande sätt; han har icke skytt tid och möda att göra framställningen fullständig, med stöd af forskningens nyaste resultat, och hans arbete bör därför blifva af nytta för det historiska studiet.

Förf:s planläggning är den, att ämnet indelas efter fyra tidrymder, mellan hvilka tidpunkten för MELL:s tillkomst — hvarigenom valriket infördes, årtalet 1544 — då arfriket återställdes, och tiden för nuvarande successionslagars antagande ligga som gränspunkter. För de äldre tiderna har förf. accepterat (dock med reservation s. 11) Fahlbecks bekanta åsigter om kronans ursprungliga ärftlighet, om den föregifna stamstriden (hvilken förf. träffande sammanställer med Rosornas krig i England) och om en slutlig kompromiss mellan landskapen, hvaraf brottstycken skulle finnas qvar i VGL:s Retl. B. Anm., som i hufvudsak delar denna uppfattning, hemställer dock, huruvida icke tidpunkten för den antagna kompromissen borde flyttas från Erik den Heliges död till året 1172, då Knut Eriksson »fick riket med ro»; ty striden mellan landskaperna synes hafva gifvit prägel ännu åt kriget efter Karl Sverkerssons blodiga död (se Olaus Petri, s. 65, Klemm. ed.), och först efter 1172 äro dess sista spår utplånade. Af stort intresse är förf:s analys af Retl. B. § 1 (s. 10 f.); han påpekar, att dess stadganden beröra blott Svear, Öst- och Vestgötar, d. v. s. just de i täflingsstriden framträdande folken; förf. sluter däraf, att lagbalken är en kompromiss, som ger Svearne rätt att välja konungen, men mot denna rätt ställer Götafolkens nyskapade rätt att hylla den valde, af hvilken rätt senare uppstod eriksgatan.

Då förf. (s. 3) uppgifver, att Anund Jakobs konungaval är det första som sägnerna omtala, så har han förbisett sagans[1]) — visserligen betviflade (Strinnholm IV. n. 948) — berättelse om tinget, som bortkörde Styrbjörn och i hans ställe valde konung Erik en medregent.

S. 12 f. har förf. återupptagit Lagerbrings och Reuterdahls åsigter, att UplL. i fråga om konungavalet öfverensstämmer med MELL, enär redan där skulle vara stadgad alla lagmännens närvaro på valtinget vid Mora. Det är bekant, att Schlyter (præfatio till MELL, n. 2 till p. LXXIX äfvensom i Jur. afh. II, 276—281) med skärpa uppträdt däremot och påvisat, att de andra lagmännens dom, som i fl. I omtalas, måste hänsyfta på eriksgatan. Det ser ut, som hade förf. tagit allt för liten hänsyn till Schlyters bevisning, ty han upptager den icke till vederläggning, och något nytt skäl för den gamla åsigten har han ej mäktat frambära. Nog är det högst oantagligt, att Upländingarne skulle hafva i sin egen lag afsagt sig ett uteslutande prærogativ, som strax förut uttryckligen varit dem tillförsäkradt i den nya Vestgötalagen. Man får ej tolka UplL. efter VGL., säger förf.; på s. 10 har han emellertid sjelf så gjort, då han upplyser ordet Svear i VGL:s Retl. B. genom hänvisning till UplL:s Konungabalk. Schlyters uppfattning ger ett mycket godt sammanhang mellan UplL. och VGL., hvilket ock är helt naturligt, då dessa lagar (den yngre VGL.) äro nästan samtidiga. Mellan UplL. och MELL däremot ligga 50 år, och — hvilket noga måste observeras — under denna mellanperiod inföll 1319 års vigtiga præcedensfall. Förf. förklarar riktigt proceduren 1319 därmed, att man måste för tillfället undvara eriks-

[1]) Styrbjörns saga, se Fornmanna sögur (1830) V, 246.

gatan; men denna tillfällighet förklarar ej blott inkallelsen af *folkombud* från hela riket — hvilket ur denna synpunkt var tämligen oväsentligt —, utan äfven närvaron af samtlige de lagmän, hvilkas dom under eriksgatan UplL. omtalar — hvilket var den vigtiga nyheten. Förf. synes äfven motsäga sig sjelf, då han s. 25 kallar Mora ting före 1319 en upländsk primärförsamling och s. 19 säger, att UplL. ej känner något råd vid valet. För att fasthålla sin uppfattning måste förf. tolka de bekanta orden »allt svearikes råd» i SdmL. så, att de egentligen icke åsyfta lagmännen, utan närmast deras följesmän vid det gemensamma valet (s. 19): en förklaring, som förefaller starkt konstruerad vid sidan af den enkla tolkningen, att ordet råd här afser ett representativt samråd i allmänhet, hvarvid då tanken faller närmast på lagmännen (jämför 1) Bergfalks recension i Skandia IV, 435 f.; 2) Schlyters Jur. afh. I, s. 5—9; 3) Alin, Bidrag till rådets historia, s. 57). Ur förf:s synpunkt skulle i sjelfva verket skillnaden emellan UplL. och SdmL. försvinna. — På s. 23 (not 1) säger förf., att SdmL:s köpenhamnscodex (SdmL. II) i hufvudsak öfverensstämmer med MELL. Det finnes dock en väsendtlig skillnad därutinnan, att SdmL. II låter endast Uplands lagman och allmoge svära hyllningseden vid valtillfället, medan MELL vid samma tillfälle omtalar alla lagmännens och all allmogens ed. Schlyters åsigt, att denna skillnad beror på vårdslöshet i SdmL:s redaktion, är bygd på mycket svaga grunder (anf. st. ss. 25—26); saken blir helt naturlig, om man märker, att vid Mora valting voro enl. SdmL. II närvarande hela Uplands allmoge, men från de andra landen blott elektorer, och dessas prerogatif innefattar ännu ej makten att gifva lagsagans hyllning, blott att lemna dess röst. — Angående SdmL. II:s ålder delar förf. (s. 21 n. 2) R. Tengbergs tro, att dess konungsbalk är afskrifven ur, sålunda yngre än MELL, medan Schlyter anser den som ett förarbete till landslagen. Schlyters mening förefaller anm. bättre grundad, ty Tengberg har sjelf påvisat, att MELL redan 1353 tillämpats i Södermanland, och det är icke sannolikt, att södermännen underkastat sin lagbok en omrevision just under något af de få år, som kunna ligga mellan MELL:s antagande och 1353. Stadgan om konungavalet i SdmL. II (se ofvan) visar också en naturlig öfvergångsform mellan de äldre landskapslagarne och MELL; och saken vinner bekräftelse genom Schlyters skarpsinniga förklaring af ordet »förrnämda» i MELL, Kon:B. IV — hvilket ord på s. 23 f. gör förf. så mycket hufvudbry — såsom afskrifvet i sitt sammanhang från SdmL. II, där det har mening (se Præf. till MELL, p. LXXVIII, n. 11). — Riktigt anmärker förf. (s. 33 f.), att Margaretha var i Sverige riksföreståndarska och bar drottningnamn blott såsom enka efter konung Håkan; det borde kanske hafva tillagts, att hon efter 1396 var konungs förmyndare och efter 1401 hans medregent. — Vid skildringen af Karl Knutssons val hade det varit af intresse, om förf. sökt förklara det egendomliga valsättet genom nämnden; Hammarstrand ansåg valkollegiet bildadt genom en kompromiss mellan de båda partierna, men från denna ståndpunkt blir det svårt att förklara, att majoriteten

kunde blifva så väldig (63 röster af 71). — S. 54 säger förf., att den bekräftelse på arfföreningen, som gafs 1544 af ständerna i Vesterås, var nödvändig, emedan ny lag tarfvade allmogens bifall. Men att ett ständermötes bekräftelse ej ännu var rätta formen för allmogens bifall, visar förf. sjelf, då han påpekar det redan af Wingqvist observerade förhållandet, att mötets beslut understäldes folket i landsorterna. Ur lagens synpunkt hade Vesterås ständerbeslut kunnat undvaras, men icke dessa primärförsamlingars bifall. — Förf. anmärker med skäl (s. 57), att Erik XIV:s son Gustaf var rätter arfvinge till tronen. — Förf:s åsigt (s. 62), att omsorg om den *lutherska* religionen var en af driffjädrarne i hertig Karls politik, har anm. svårt att dela, vid tanken på hertigens kända religiösa sympatier. — Händelserna vid Ulrika Eleonoras val 1719 framställas af förf. (s. 78) så, som skulle riddarhuset hafva beslutit att betrakta riksdagen som en fortsättning af 1714 års riksdag *före* rådssammanträdet d. 21 jan. och genom detta beslut inverkat på Ulrika, så att hon sammankallade rådet. Men riddarhusets beslut fattades d. 22 jan., sålunda *efter* rådssammankomsten (se Cederschiöld, I, 322 f.).

S. 103 f., vid tolkningen af SO § 4, framställer förf. med goda skäl emot Naumann och Berger den åsigten, att en boren prins alltid måste bekänna statsreligionen för att bevara sin arfsrätt till kronan. Naumann har för sin stridiga uppfattning hemtat stöd af det förhållandet, att norska novemberkonstitutionen uteslöt Eidsvoldskonstitutionens stadga om att konungen *alltid skulle hafva bekänt* den evangeliska läran; men denna klausuls bortfallande betyder icke mycket för saken, ty klausulen var tillkommen af en alldeles tillfällig grund, nemligen önskan att omöjliggöra Bernadottes tronbestigning i Norge och unionen med Sverige — ett förhållande, som förf. vid sin bevisföring kunde hafva tagit med i räkningen. I sammanhang med denna sak tolkar förf. orden »all successionsrätt» på samma ställe så, att den felande förverkar äfven sina barns anspråk; detta synes anm. riktigt, särdeles som successionsrätt torde innebära rätt ej blott att taga, utan äfven att lemna arf. — Uppgiften s. 107, att det enl. 1772 års RF berodde på konungen att afgöra, huruvida prins som gift sig utan hans samtycke hade qvar sin arfsrätt eller ej, tarfvar förklaring; lagen (§ 36) säger blott, att vederbörande »vare efter Sveriges lag ansedd». — Förf. anser, att SO. gäller blott vid konungs död, och att sålunda val kan förekomma vid konungs afsägelse eller afsättning, om detta senare fall kan inträffa — hvilket förf. synes böjd att antaga (i fallen §§ 91 och 92 RF), utan att han dock är blind för de unionella konflikter, som däraf kunde uppstå. Man saknar här, liksom på flere andra ställen i afhandlingen, en orienterande öfversigt af de förnämsta auktoriteters ståndpunkt i tvistefrågan. — Förf:s sista afdelning är egnad åt nuvarande lagars bestämmelser om sjelfva valet. Han framhåller med kraft, huru jämlikhetsprincipen därvid har blifvit iakttagen med uppoffring af klokhet och rättvisa.

Hr K-Å:s språk är klart, koncist, karakteriseradt af en viss förkärlek för epiteter; här och där påträffas vårdslösheter (ex. »mycket

föga» s. 1, »måtta hugget alldeles *fel*» s. 50, »ingen *lärde* finnas» s. 119, n.); och förutsättningen på s. 102, att »enkans lifsfrukt *vid framfödelsen blir* af mankön», röjer originella fysiologiska åsigter.

Kj.

Paleografisk literatur.

Væsgøtæ laghbok. Utgifven från Generalstabens litografiska anstalt genom A. Börtzell och H. Wieselgren. 1889.

Schrifttafeln zur Erlernung der lateinischen Palaeographie. Herausgegeben von WILHELM ARNDT. Erstes + zweites Heft. Zweite Auflage. Berlin, Grote'sche Verlagsbuchhandlung. 1887, 1888.

Studiet af den gamla bok- och urkundskriften och dess utveckling under medeltiden ligger, som bekant, skäligen nere i Sverige. Flertalet äfven af historici förvärfvar sig på sin höjd en mekanisk färdighet, som kan räcka till för praktiska behof, och många hinna icke ens så långt. En hufvudorsak till detta missförhållande är naturligtvis bristen på hjelpmedel, och detta åter beror hvad Sverige angår väsentligen därpå, att våra skrifna minnesmärken jämförelsevis ej äro af någon hög ålder och därföre ej lockat till särskilda studier. De vidtaga vid den tidpunkt, då det egentliga skriftstudiet i andra länder börjar förlora betydelse och intresse, d. v. s., tolfte och trettonde århundradena. Härtill kan läggas, att äldre reproduktionsmetoder, genom gravyr eller träsnitt, varit dyrbara, besvärliga eller mindre tillfredsställande. Så har följden blifvit, att alla framställningar af skriftprof stannat vid facsimilen på några få rader utan något inbördes sammanhang, blott som bilagor till en textpublikation. Under tiden har emellertid en revolution inträffat i fråga om reproduktionsmetoden genom fotografiens användning äfven på detta område i vetenskapens tjenst; allt flere framsteg ha gjorts i fråga om tekniken, tills man slutligen genom ljustrycket lyckades att direkte öfverföra bilden på plåten, som för tryckningen skulle användas. Ett vackert prof på resultaten af denna metod föreligger i den publikation, som för några månader sedan utkom från Generalstabens litografiska anstalt, eller aftrycket af *den äldre Vestgötalagen*, »Væsgøtæ laghbok», såsom det kallas på permen. Vestgötarnes lagbok är den äldsta bok på svenskt språk, som bevarats till våra dagar, och därigenom liksom genom sitt innehåll i hög grad märkelig. Handskriften härstammar från slutet af 1200-talet, men lagtexten anses vara redigerad redan i början af samma århundrade af Birger Jarls broder Eskil, »en mycken man till alla råd och rätter» och dessutom »en god dräng till svärd», som säges ha samlat sin föregångares, den hedniske Lums lag och omarbetat densamma. Ifrågavarande handskrift har varit i berömda mäns ego, såsom Hogenskild Bielkes, och har begagnats af Johannes Bureus, Stiern-

hielm och i nyare tid af Collin och Schlyter, hvilka lagt dess text till grund för sin upplaga af Vestgötalagen. I den tryckta texten eger man ett synnerligen förtjenstfullt återgifvande af handskriften. Det är dock numera möjligt att sjelf kontrollera detsamma genom jämförelse med nu utgifna fotografiska afbildning, som ådagalägger den använda metodens förträfflighet och gör sina upphofsmän all heder. Ljustrycket, som är inbundet i ett prydligt pergamentsband, är försedt med några notiser om sjelfva upplagan, med ett återgifvande i modernt tryck af en del utaf kyrkobalken och med en öfversättning af densamma i sin helhet (af prof. A. Noreen); äfven det märkliga stycket om Vestgötars lagmän, ett af våra äldsta försök till historisk-biografisk framställning och karakteristik, är med moderna typer återgifvet. Slutligen följa några upplysningar om handskriftens ålder, beskaffenhet o. s. v.

* * *

Vi antydde ofvan bristen på paleografiska hjelpmedel i Sverige. Man är i sjelfva verket nödsakad att gå utomlands för att finna sådana. För sjelfva skriftens historiska utveckling har man att tillgå *Wattenbachs* korta, men innehållsrika *Anleitung zur lateinischen Paläographie*. Skriftprof åter finnas flerestädes utgifna. Bland dem kunna vi påpeka ofvan anförda verk af professor VILHELM ARNDT i Leipzig. Professor Arndt har i många år, innan han mottog en historisk professur vid Leipzigs universitet, varit sysselsatt för den stora publikationen »Monumenta Germaniæ historica», har för detta ändamål företagit vidsträckta resor i Europa och därunder förvärfvat en omfattande handskriftkännedom, samt har sjelf för nämnda publikation bl. a. utgifvit Gregorii af Tours arbeten. Redan 1874 utkom första häftet af dessa »Schrifttafeln». Både första och andra häftena föreligga nu (sedan 1887 och 1888) i en andra upplaga. De omfatta hufvudsakligen bokskriften och börja med den s. k. romerska kursivskriften, samt kapitäl- och uncialskriften från de första århundradena e. Kr. Man finner här vidare prof på de germaniska eller keltiska folkens äldsta skrift, longobarders, vestgoters, frankers, irers och angelsachsers (de s. k. nationalskrifterna); exempel på den genom Alcuin, Karl den stores berömde vän och samtida, förbättrade bokskriften, prof på det tolfte århundradets vackra minuskelskrift, som sedermera tjenade humanisterna till mönster vid deras tryck, samt flerfaldiga exempel på förändringarna och försämringarne under följande århundraden eller på den s. k. munkskriften, som tjenat till förebild för frakturtyperna och den tyska skriften. Häftena innehålla 64 blad och återgifva i en för praktiska behof synnerligt fullständigt serie skriftens utveckling under omkring 1500 års tid, Bladen åtföljas af förklarande text, som i allmänhet innehåller de första raderna upplösta samt bibliografiska hänvisningar, och till verket hör äfven ett litet häfte med förkortningar. Reproduktionsmetoden är fortfarande, liksom i första upplagan, den fotolitografiska, ehuru utg. ingalunda förbisett dess brister. För sjelfstudium,

liksom för öfningar vid universiteten, egna sig dessa häften förträffligt, och jämte Wattenbachs nyssnämnda »Anleitung» kunna de lägga en god underbyggnad för den historiker, som behöfver syssla med gamla handskrifter. Som ett önskningsmål återstår visserligen en samling af svenska skriftprof, hufvudsakligen återgifvande urkundsskriftens förändringar fram till den tidpunkt, då den s. k. tyska skriften för halftannat eller ett par århundraden förvärfvade sig allenavälde i Sverige, d. v. s. till förra hälften af 1600-talet.

Ehd.

Die nordische Frage in den jahren 1746—1751 von J. R. Danielson. Mit einer Darstellung russisch-schwedisch-finnischer Beziehungen 1740—1743. 455 + 215 sid. Helsingfors 1888.

Det adertonde århundradets kabinettspolitik utgör ett forskningsområde, som företer högst betydliga svårigheter. Äfven om man bortser från de politiska tendenser, som ännu i dag göra sig gällande vid händelsernas bedömande och lätt nog kunna leda äfven samvetsgranne och lugne historieskrifvare på villospår, måste i synnerhet materialets omfattning och splittring hindra dess fullständiga beherskande och en klar öfversigt af de invecklade förhandlingarnas sammanhang. Arkiven äro visserligen numera i allmänhet tillgängliga, om också flerestädes icke utan en återstod af den forna förbehållsamheten, som för den historiska vetgirigheten stundom torde medföra väsentliga olägenheter, förmodligen utan att dessa uppvägas af motsvarande fördelar med hänsyn till nutidens internationella intressen. Men det är sällan tillräckligt att studera endast de handlingar och depescher, som härröra från ett särskildt eller några få af de europeiska hofven med deras lifliga och på mångfaldigt sätt utgrenade förbindelser. Egentligen borde man lära känna, huru de *alla* i hvarje gifvet moment förhöllo sig till hvarandra, och huru dessa skiftande förhållanden återspeglas i *alla* de olika regeringarnas beslut och diplomatiska korrespondenser. Dessutom är det omöjligt att stanna vid ett snäft begränsadt tidsskede, så vida man verkligen vill vinna en fullt pålitlig och inom sig afslutad totalbild. De stora och små frågor, som i oupphörligt vexlande kombinationer sysselsatte ministrarne och sändebuden, kunna icke till fullo uppfattas och framställas, utan att man följer deras utveckling i de olika faser, som de genomgingo. De traktater, som under detta tidehvarf afslötos emellan makterna, voro sällan af så omfattande och genomgripande betydelse, att de kunna användas såsom bestämda hållpunkter, utöfver hvilka den historiska forskningen, när det gäller en viss frågas utredning, icke behöfver sträcka sina undersökningar.

I följd af dessa omständigheter, som äro förknippade med sjelfva källmaterialets beskaffenhet, är det ganska naturligt, att det adertonde århundradets historia ännu icke har kunnat uppnå en sådan grad af

bearbetning och tillförlitlighet, att den tillfredsställer de vetenskapliga fordringar, hvilka med fog pläga uppställas för andra, jämförelsevis för en mera uttömmande behandling tillgängliga områden. Hittills har man knappast på mer än enstaka punkter hunnit öfver den gängse traditionella uppfattning, som vanligen bildar sig samtidigt med händelserna under inflytande af herskande riktningar inom den politiska verlden eller den allmänna kulturen. Blott i de fall, där redan af gammalt tvenne eller flere stridiga traditioner blifvit satta i omlopp angående vissa för vidsträcktare kretsar intressanta brytningsepoker, har kritiken ännu funnit sig uppkallad och varit i stånd att verkställa ett grundligare uppröjningsarbete med rikhaltigare, om också långt ifrån allmänt erkända resultat. Ett sådant ämne är t. ex. frågan om upprinnelsen till de planer, som föranledde Polens första delning. Men för det mesta hafva historieskrifvarne inskränkt sig till att på grund af ett mer eller mindre ensidigt arkivmaterial söka skildra tilldragelsernas allmänna förlopp från den ena eller andra statens synpunkt. Dylika framställningar kunna, när de göras af den historiska vetenskapens mästare, sådana som Ranke och Droysen, innehålla många värdefulla öfverblickar jämte åtskilliga kritiskt fastställda enskildheter och fruktbringande väckelser till ytterligare pröfning af den rådande traditionen. Men man kan icke värja sig för det intrycket, att dessa lysande försök att sammanfatta något längre tidsskiftens politiska historia under vissa ledande åskådningar i sin helhet hvila på en tämligen svag och vacklande grund. Man har svårt att hysa det förtroende, som endast förvissningen, att de befintliga källorna blifvit i fullt mått begagnade och med hvarandra jämförda, mäktar ingifva den kritiske läsaren. Därmed är dock icke sagdt, att dylika öfversigter böra anses gjorda i förtid. Tvärtom, det är alltid ett behof för vetenskapens utveckling, att sammanställningar af hvad som på en gifven ståndpunkt är utredt och bekant meddelas till ledning för kommande forskningar. Först därigenom kan man vinna en klar uppfattning af hvad som ännu återstår att göra. Men vilkoret därför är, att luckorna i vårt vetande icke undandöljas, utan med nödig tydlighet påpekas. Det händer likväl esomoftast, i synnerhet hvad de perioder angår, som ligga vår egen tid något närmare, att de historiske författarne bemöda sig om att gifva sina framställningar utseendet af någonting en gång för alla färdigt och afslutadt, äfven där en uppmärksam granskning föranledes att misstänka brister och ofullständigheter i de anlitade källorna.

Inom alla delar af historien, så väl den nyare som den äldre, gäller det såsom regel, att ingen tillförlitlig kunskap kan uppnås, innan ett så rikt material som möjligt blifvit samladt och vederbörligen sofradt. Från denna regel kan ej med skäl något undantag göras för den diplomatiska historien. Det är egentligen ett dilettantiskt förfarande, om man ur en serie af ministeriella depescher blott utväljer hvad som enligt ett i förväg bestämdt betraktelsesätt kan synas intressant eller upplysande. Utan tvifvel kunna äfven med denna metod hvarjehanda vigtiga bidrag lemnas till den historiska forskningen,

och när det är fråga om att så snart ske kan, göra sig ett förut otillgängligt material i någon mån till godo, må det icke klandras, om man skyndar sig att offentligen meddela spridda utdrag, som förefalla egnade att i motsats till häfdvunna uppfattningar gifva nya uppslag. Men det torde knappast undvikas, att i sådant fall den kritiska bearbetningen lemnar åtskilligt öfrigt att önska. För att bedöma trovärdigheten af en ambassadörs berättelser från ett främmande hof, måste man vara i stånd att bilda sig en säker öfvertygelse icke blott om berättarens personliga sannfärdighet och iakttagelseförmåga, utan äfven om de särskilda omständigheter, under hvilka han blifvit satt att verka, om hela den politiska konstellation, som bestämt hans regerings inre och yttre uppträdande, äfvensom hans egen ställning till inhemske och utländske statsmän. Det ena sammanhänger på det närmaste med det andra, och undersökningen af de faktiska förhållandena måste städse gå hand i hand med den kritiska pröfningen af uppgifterna. Det är klart, att om forskningens föremål på detta sätt utvidgas och fördjupas, man ej kan nöja sig med det fragmentariska excerperandet af diverse aktkonvolut i arkiven. Man kan ej komma till klarhet om hvad som från rent objektiv synpunkt är vigtigt eller obetydligt, utan att man förut genomgått hela det material, som för det ifrågavarande ämnet fins till hands. I visst afseende är en sådan uttömmande behandling omöjlig att åstadkomma, och i alla händelser måste man bereda sig på att finna många spörsmål obesvarade, många luckor, hvilkas fyllande får öfverlemnas åt framtida lyckligare upptäckter. Men sjelfva det mål, hvartill man eger att sträfva, kan icke sättas lägre, så framt man ej vill uppställa ringare anspråk på grundlighet med hänsyn till nyare tidens historia, för hvilken källorna flöda rikligare än för äldre tidehvarf.

Inom all historieforskning, som åsyftar att ställa sig den nutida vetenskapens fordringar till efterrättelse, måste sträfvandena att gifva berättande framställningar af händelsernas förlopp och sammanhang ledsagas af omfattande urkundspublikationer, försedda med nödiga kritiska inledningar och anmärkningar. Båda dessa slag af arbeten kunna ej gerna i samma skala bedrifvas af samma personer, utan kräfva en vida förgrenad arbetsdelning och mångfaldigt understöd af så väl materiell som intellektuell art. Men utan att sjelfva originalkällorna i vidsträcktare mån blifva offentligen tillgängliga, sväfvar hvad som vanligen i inskränkt mening kallas historieskrifning, så att säga, i luften. Ingen forskare kan ensam och på egen hand verkställa alla de förberedande undersökningar, som måste anses oundgängliga för behandlingen af ett icke alltför begränsadt ämne. Så länge dylika undersökningar och publikationer ännu saknas, förblir hvarje sammanfattande framställning i bästa fall en väfnad af traditionella uppfattningar och egna mer eller mindre lyckade hypoteser jämte en massa af nyfunna detaljer, hvilkas betydelse och förbindelse i den föreliggande skildringen alltid måste förefalla såsom någonting provisoriskt, i högre eller lägre grad endast sannolikt utan otvifvelaktig visshet.

De diplomatiska akter, som bära vittnesbörd om det föregående århundradets internationella politik, föreligga, såsom helt naturligt är, ännu blott till en ytterst ringa del i tryck. I något större omfattning hafva de af olika länders historieskrifvare blifvit excerperade och använda såsom bevismaterial för sammanhängande framställningar. Sådana excerpter måste därför i brist på bättre begagnas af den, som saknar tillfälle att uppsöka sjelfva originalkällorna i arkiven. När man besinnar, hvad detta förhållande innebär, är det lätt att ana, huru litet vi i sjelfva verket ännu kunna med visshet veta om tidens politiska förhandlingar. De egentliga aktpublikationer, som hittills i olika länder, vanligen på officielt föranstaltande, sett dagen, hafva för det mesta blifvit företagna i biografiskt intresse, ej sällan med en tydligt framträdande tendens att rättfärdiga eller förherrliga vissa firade regenter och statsmän. Likväl måste den historiska vetenskapen med tacksamhet mottaga offentliggörandet af politiska korrespondenser, som härröra från sådana personligheter som Fredrik II och Maria Theresia, Peter I och Katarina II. De enväldige och med sjelfständig handlingskraft ingripande suveränerna hafva utöfvat en så omfattande och koncentrerad verksamhet, att deras skrifvelser, i synnerhet när de ömsesidigt komplettera och kontrollera hvarandra, återspegla högst väsentliga sidor af både deras egna staters och hela Europas politiska utveckling. Det samma gäller äfven, ehuru i mindre grad, om åtskilliga ledande ministrars och diplomaters brefväxlingar, hvilka likaledes ofta nog blifvit publicerade af deras arfvingar eller anhängare. Men den biografiska synpunkten medför vid materialets urval och anordning flerfaldiga olägenheter, som icke kunna lemnas ur sigte vid bedömandet af de meddelade handlingarnas värde såsom historiska källor. Den enskilda personligheten, så betydande och inflytelserik den än månde vara, kan dock ej ensam för sig fylla hela skådeplatsen. Allt för ofta saknar man därför upplysningar om det sätt, hvarpå hufvudpersonens afsigter blifvit motarbetade af medtäflare eller verkstälda af underordnade medhjelpare, hvilkas ofta ganska betydelsefulla åtgöranden i synnerhet trängas i skuggan. Öfver hufvud får det mera subjektiva och tillfälliga elementet genom ett dylikt publikationssätt ett bredare utrymme sig tillmätt än hvad som öfverensstämmer med de objektiva förutsättningar, under hvilka de politiska företeelserna i verkligheten uppträda, hurudan än den statsrättsliga författningen må vara beskaffad. Kabinettsdiplomatien skänkte visserligen ett ypperligt spelrum åt de särskilda individualiteternas begåfning och begär att göra sig gällande, och om man blott tager den ena eller andra af dem i betraktande, frestas man lätt att föreställa sig den roll, som de hvar för sig spelade, såsom vida inflytelserikare än hvad som i sjelfva verket varit fallet. Redan den diplomatiska memoirliteraturen, som af ålder varit mycket omfångsrikare, men också mindre tillförlitlig än den egentliga brefpublikationen, är genom hela sin hållning egnad att utbreda och rotfästa ett sådant betraktelsesätt. Ännu mer måste detta vinna i styrka, om man framför allt är hänvisad till
med karaktären af fullt officiell giltigt

omkring en enda framstående och mäktig personlighet. Den bästa motvigten mot den ensidighet, hvartill sådana publikationer kunna förleda, torde ligga i det rikhaltiga meddelandet af andra akter, genom hvilka så många handlande personligheter som möjligt framföras inför offentligheten med sina företräden och svagheter, af deras särskilda omständigheter bestämda uppfattningar och lyckliga åtgärder eller missgrepp. Den ena subjektiviteten tjenar till att belysa och rätta den andra, och för den historiska betraktelsen framträda efter hand, såsom den fasta bakgrunden för de olika personernas handlingar och sträfvanden, tidslägets objektiva vilkor och sakernas i sin egen natur grundade samband. Tyvärr hafva ännu jämförelsevis få samlingar af fortlöpande ministeriella depescher och instruktioner blifvit utgifna från den tid, som här är i fråga, och vanligen hafva utgifvarne inskränkt sig till att blott och bart aftrycka handlingarna utan att låta dem åtföljas af tillräckliga upplysningar om författarnes personer, deras föregående och efterföljande verksamhet, eller om de förhållanden, som betingat skrifvelsernas affattning och syfte.

Det vore obilligt att gå strängt till rätta med de nutida författare, som på grund af den redan förhandenvarande literaturen och egna arkivforskningar söka belysa ett eller annat skede af ett tidehvarf, för hvars historia ännu så många behöfliga eller åtminstone önskvärda hjelpmedel saknas. Man får nöja sig med hvad som för närvarande kan åstadkommas, framför allt då man finner, att det vetenskapliga intresset icke för mycket fördunklas af sympatier och antipatier, som icke hafva med sakerna sjelfva att skaffa. Just inom sådana historiska områden, som ännu blifvit föga uppodlade af en kritisk och uteslutande för egna uppgifter arbetande forskning, pläga de oberättigade tendenserna känna sig minst besvärade vid historiens förvandling till en afart af publicistiken.

Prof. Danielson har valt till sitt ämne en begränsad tid af några få år, under hvilka det europeiska statssystemet, skakadt af det österrikiska arfföljdskrigets dyningar, befann sig i ett synnerligen upprördt skick, som förebådade kommande omhvälfningar. De diplomatiska förvecklingarna under dessa år hafva lockat icke få andre nyare forskare, som dels utgifvit åtskilliga upplysande aktstycken, dels bemödat sig om att utreda vissa skiften i de särskilda makternas förhållanden till hvarandra, antingen såsom episoder i större historiska verk eller såsom enstaka afhandlingar af större eller mindre omfång. Bland arbeten af vidsträcktare syfte äro utan tvifvel Droysens och Malmströms de noggrannaste, för så vidt som de behandla tilldragelser af omedelbart intresse för deras egna länders historia inom den af dem uppstälda ramen och med ledning af de för dem tillgängliga källorna. Men äfven Solovievs bredt anlagda ryska historia innehåller många vigtiga bidrag, mot hvilka man dock kan anmärka, att de ofta synas nästan på måfå excerperade ur Moskvaarkivets rika depeschsamlingar. Herrmanns och Bernhardis mera öfversigtliga framställningar af Rysslands historia, ehuru till stor del föråldrade, meddela äfven ett och annat, i synnerhet ur tyska arkiv. Arneth har i

flere fall spridt ljus öfver Maria Theresias politik. Bland smärre afhandlingar torde KOSERS af prof. Danielson (sid. 8) omnämnda vara de värdefullaste. I Fredrik II:s politiska korrespondens, hvars utgifning redan hunnit denna tid, finnas talrika bref af vigt för hela Europas historia, liksom ock i en mycket omfångsrik, men mindre lämpligt anordnad rysk aktpublikation rörande den Vorontsovska ätten, hvars stamfader var en af kejsarinnan Elisabeths mest betydande rådgifvare (*Archiv. Kniazia Vorontsova*)[1].

Förf. af föreliggande arbete har utom tryckta arbeten äfven begagnat outgifna diplomatiska akter i flere arkiv (företrädesvis i Moskva, Stockholm, Köpenhamn och London, till någon del äfven i Berlin och Paris). Såsom bilagor har han meddelat ett urval af dessa akter under olika, af honom uppstälda rubriker. Inga ryska ministerberättelser äro fullständigt aftryckta, men väl åtskilliga spridda redovisningar öfver i Stockholm utdelade mutor och flere af mössornas politiska betänkanden och ansökningar till ryska regeringens ombud m. m. Därjämte finnas (från Köpenhamn och Moskva) några handlingar, som röra alliansen emellan Ryssland och Danmark, en berättelse af franska sändebudet L'Anmary i Stockholm angående hattarnes statshvälfningsplaner (slutet af år 1746), och till sist (från London) vissa bref och brefutdrag ur den korrespondens, som 1746—49 fördes emellan de engelska sändebuden Hyndford (i Ryssland) och Guydickens (i Sverige) och utrikesministrarne Chesterfield och Newcastle. Innehållet af det öfriga arkivmaterialet har förf. dels inarbetat i sin framställande text, dels användt såsom citat i noter under sidorna. Äfven andra otryckta papper, förnämligast ur finska samlingar, ligga till grund för somliga partier af framställningen, i synnerhet i början.

Man kunde anmärka mot förf:s arbetssätt, att han icke låtit leda sig af synpunkter, som det undersökta händelseförloppet af sig sjelf gifvit vid handen, utan velat gruppera sitt material efter en för det samma främmande uppfattning, som endast eger subjektiv giltighet och förefaller tämligen anakronistisk. Därpå beror det, att källorna, för så vidt som de i detta arbete blifvit åberopade, framträda i ett fragmentariskt skick, vare sig förf. icke aktat nödigt att i sin bok fullständigt uttömma deras innehåll eller redan från början beslutit sig för att blott uppsöka hvad han sjelf för sitt speciella ändamål funnit passande. Ingen kan begära, att han skulle hafva utförligt redogjort för alla de förhandlingar, som under detta tidsskede korsa hvarandra från den ena ändan af Europa till den andra. Men om han hade föredragit att behandla en verklig diplomatisk utvecklings-

[1] En nyligen utkommen afhandling af P. KARGE (*Die russisch-österreichische Allianz von 1746 und ihre Vorgeschichte*, Göttingen 1887) är hufvudsakligen byggd på material, som blifvit meddeladt af Soloviev och i Vorontsovska arkivet. — VANDALS arbete (*Louis XV et Elisabeth de Russie*, Paris 1882) torde, särskildt för ifrågavarande skede, vara af mindre betydelse och tillförlitlighet. — En vigtig publikation, som angår den egentliga brytningen emellan franska och ryska hofven, är PEKARSKIJS (Petersburg 1862), tyvärr i rysk öfversättning utgifna, samling af Chetardies depescher 1740—42.

process i förhållandena emellan tvenne eller några få makter (t. ex. Ryssland, Preussen och Sverige) med sidoblickar, i den mån hans källor det medgifvit, på deras förbindelser med andra medlemmar af det europeiska statssystemet, så skulle hans framställning otvifvelaktigt fått en mera helgjuten karaktär och tillika hans hufvudsakliga källor blifvit begagnade i vidsträcktare mått. Därigenom skulle hans arbete åtminstone i denna del kommit att utgöra en bred och fast grundval för ytterligare forskningar.

I stället har förf. tagit till sin uppgift att behandla en politisk »fråga», som i den form, hvari han uppstält den samma, knappast kan sägas hafva varit aktuell under den skildrade perioden. Den europeiska diplomatien vid midten af adertonde århundradet vet icke af någon *nordische Frage* i den meningen, att Sverige och Ryssland täflat om besittningen af Finland, eller att detta sistnämnda lands befolkning sträfvat efter att grundlägga en politisk autonomi under de båda makternas inbördes rivalitet. Också har förf. i den väsentliga delen af sin framställning nära nog lemnat hela sin »nordiska fråga» å sido för att först i slutorden återkomma till några allmänna betraktelser, som anknyta sig till det i inledningen gifna uppslaget. Han har icke förmått visa, att ofvan antydda tendenser verkligen utöfvat inflytande på makternas inbördes ställning eller de inre svenska partiernas hållning. Därför taga sig hans betraktelser mera ut som oväsentliga tillägg, hvilka störa den objektiva uppfattningen af tilldragelserna, än som nödvändiga slutsatser af den föregående skildringen och sammanfattande belysningar af utvecklingens gång. Man förnimmer rösten af en patriotisk finne från Fredrikshamnsfredens och Borgålandtdagens storfurstendöme, men man skulle hellre i en vetenskaplig utredning hafva lyssnat till den från hvarje bihänsyn frigjorde forskaren, som förstått att med källornas tillhjelp vederbörligen betona de verkliga driffjädrarne i de invecklade förhandlingarna och intrigerna å ömse sidor.

Det bör likväl erkännas, att förf. synbarligen bemödat sig om oväld och icke på den historiska noggrannhetens bekostnad letat efter hårdragna bekräftelser för sina egna teorier. Han medgifver, att Rysslands politik under dessa år ingalunda bestämdes af lusten att tillskansa sig det svenska Finland, att det rådande hattpartiet i Sverige icke heller arbetade på att bana väg för en revanchepolitik, slutligen äfven, att de förespeglingar, som af svenske undersåtar nyttjades såsom lockbeten för den ryska inblandningsifvern, alls icke bära vittnesbörd om en vaknande sjelfständighetskänsla hos den specifikt finska nationaliteten. Men dessa medgifvanden, som antingen direkt uttalas eller otvetydigt framgå af den historiska berättelsens anläggning, stå dock i uppenbar strid med det program, som betecknas af bokens titel och resonnementerna i början och slutet. Detta program har emellertid så till vida inverkat på den egentliga framställningen, att förf. icke känt sig oförhindrad att gruppera dess särskilda afdelningar omkring en fast kärna af faktiska förhållanden, hvilkas förgreningar sedan kunnat följas åt olika håll. Om den förmenta »nordiska frågan» icke

hade stått i vägen, skulle förf. hafva kunna taga till sin utgångspunkt antingen Bestusjevs politiska system, sådant detta utbildade sig i striden emot hans inre och yttre motståndare, eller också den svenska partistriden, för så vidt som denna stod i vexelverkan med makternas diplomatiska kombinationer. I båda fallen hade det varit på sin plats, med afseende på de begagnade källornas natur och omfattning, att begränsa framställningen till de trenne makters förhållanden, hvilka förf., såsom ofvan antydt, varit i tillfälle att noggrannare studera. Nu har förf. visserligen berört alla dessa ämnen och gjort ansatser till flere olika slags grupperingar, men utan att fasthålla någon bestämd anordning, och han har dessutom inblandat åtskilliga strödda notiser om den allmänna europeiska politiken, om Sveriges och Rysslands inbördes förvecklingar före 1746, om stämplingar och högförräderimål i Finland, alltsammans ej utan intresse och värde, men alltför litet sins emellan sammanhängande för att gifva en åskådlig och trogen bild af utvecklingen i det hela.

Oaktadt dessa brister erbjuder dock prof. Danielsons arbete en stor rikedom af hittills okända detaljer, som äro af väsentlig betydelse både för den europeiska diplomatiens och för det svenska partiväsendets historia. De vigtigaste bidragen härstamma från Moskvaarkivet, och Ryssland spelar därför af naturliga skäl hufvudrollen i hans framställning. Det vill till och med synas, som om förf. tillmäter den ryska politiken, oaktadt han stundom påpekar dess svängningar, en större sjelfständighet och en vida mer genomgripande betydelse, än en noggrannare uppskattning af de olika maktfaktorerna torde kunna erkänna.

Den motsats, som ännu beherskade det europeiska statssystemet vid denna tid, var den traditionella emellan de bourbonska och habsburgska husen, ehuru båda voro försvagade genom långvariga krig och rikenas bristfälliga inre organisation. Men i anslutning till denna motsats arbetade andra kraftigare makter sig upp till större inflytande, gynnade af omständigheter, som berodde på en förskjutning af det forna jämvigtsläget. England uppträdde såsom Österrikes bundsförvandt i de kontinentala förvecklingarna, men dess förnämsta politiska intresse var förknippadt med dess kommersiella och koloniala sträfvanden, som egentligen bestämde dess rivalitet med Frankrike och dess ifver att sysselsätta denna makts militäriska krafter i Europa. Den preussiska monarkien hade nyligen begynt tillkämpa sig en mera tryggad europeisk ställning i motsats till Österrike, bland hvars fiender Fredrik II alltså var hänvisad att söka sina bundsförvandter. Ryssland var visserligen i följd af sin hastigt vunna makttillväxt en välkommen allierad för båda lägren, som på allt sätt täflade om att vinna dess biträde genom ständiga intriger vid det af palatsrevolutioner hemsökta hofvet. Men om någon konseqvent rysk politik, förestafvad af verkliga eller förmenta nationalintressen, kunde ännu knappast vara tal. De statsmän, åt hvilka utrikesärendena voro anförtrodda vare sig i det kejserliga kabinettet eller i beskickningarna vid främmande hof, representera icke politiska partiriktningar, be-

roende på olika uppfattning af deras lands internationella intressen. Af personliga motiv understödja eller motarbeta de hvarandra, men de utmärka sig så godt som alla genom en orolig äflan att göra sig gällande inför utlandet såsom en stor och obegränsad makts ombud. Ryssland kommer därför att på ett skenbart högst verksamt sätt deltaga i alla pågående förvecklingar, och den ena dristiga kombinationen aflöser den andra, stundom utmynnande i krigsoperationer och eröfringsplaner. Men den riktning, i hvilken denna vexlande politik framträder, bestämmes vanligen ytterst af främmande makter, som för tillfället lyckats vinna insteg i de ledande kretsarne vid det ryska hofvet. Det konstanta elementet i Rysslands politik består egentligen blott i bemödandet att fasthålla den öfvervigt, som man sjelf varit i stånd att förskaffa sig inom de mindre mäktiga grannstaterna, såsom Polen och Sverige.

Äfven i den omkastning, som betecknas af Alexej Bestusjevs uppstigande till makten, visa sig dessa för det ryska statslifvet karakteristiska drag. Bestusjev måste bygga sin uppkomst på störtandet af det hofkotteri, som utestängde honom från kejsarinnan Elisabeths fulla förtroende, och eftersom hans motståndare, inspirerade af Chetardie, hyllade Frankrikes och Preussens inflytande, var det en naturlig sak, att han å sin sida fann sig föranlåten att ansluta sig till Österrike och England. I juni 1744 omöjliggjordes Chetardies ställning vid hofvet genom kejsarinnans harm öfver de förnärmande utlåtelser, som han tillåtit sig i sina, på Bestusjevs föranstaltande uppsnappade skrifvelser. Omedelbart därefter (icke »på hösten 1744», såsom prof. Danielson med åberopande af Droysen säger, sid. 69) inträdde äfven förändringen i det ryska hofvets hållning emot Preussen. Den engelske ambassadören, lord Tirawley, försummade ej att begagna det gynsamma tillfälle, som yppade sig genom Chetardies utvisning. Han och Bestusjev samverkade för att förmå kejsarinnan till ett ombyte af allianssystem. Vid midten af samma månad kunde Bestusjev meddela de ryska sändebuden i Stockholm och Berlin officiell befallning att afbryta alla underhandlingar om en allians emellan Ryssland, Preussen och Sverige med eller utan Frankrikes formliga accession. Däremot började öfverläggningar i Petersburg med den engelske ambassadören angående uppställandet af en rysk arméкår vid lifländska gränsen. Bestusjev sökte äfven sedan 1744 förbereda ett närmande till wienska hofvet, ehuru med stor försigtighet, enär förhållandet emellan de båda kejsarinnorna på grund af föregående misshälligheter var ganska spändt [1].

Misstankarne, att Fredrik II varit delaktig i Chetardies förehafvanden, bestyrktes genom berättelser, som från Berlin insändes af den nye kanslerns broder, Michael Bestusjev. Tillika varnade han för Preussens rustningar och ärelystna afsigter emot grannarne, och

[1] Dessa uppgifter äro hemtade ur Solovievs arbete (XXI, sidd. 325 ff.); jfr äfven Karge, sidd. 37 ff. (efter Vorontsovska arkivet, som icke varit tillgängligt för anm.).

när han kort efteråt förflyttades till Dresden, visste han äfven att förtälja om preussiska stämplingar i Polen [1].

Att likväl den fullständiga anslutningen till Österrike ännu fördröjdes halftannat år, berodde i väsentlig mån på ovänskapen emellan Alexej Bestusjev och vicekanslern Vorontsov. Den senare kände sig öfverflyglad af sin forne skyddslings framgång och följaktligen manad att motarbeta dennes politik, som han förut till alla delar hade omfattat. Han gjorde sig därför till målsman för bevarandet af åtminstone ett drägligt förhållande till Preussen. Emellan dessa stridiga inflytelser, som ifrigt begagnades af den främmande diplomatien, vacklade kejsarinnan länge, innan Bestusjevs seger afgjordes genom den österrikiska alliansen af år 1746, som samma år efterföljdes af en rysk-dansk traktat angående den holsteinska frågan och inledningen till ett gemensamt uppträdande af Ryssland, Danmark och England med afseende på den förestående svenska riksdagen.

Här är icke stället att närmare utveckla skiftningarna i den ryska utrikespolitiken. Anm. har blott genom anförandet af ett enstaka exempel, hemtadt från en afgörande brytning, velat påpeka, att prof. Danielsons för öfrigt sakrika framställning skulle hafva vunnit en riktigare belysning, om han tagit i betraktande äfven de motsatser, som framträdde vid sjelfva det ryska hofvet.

Af särskildt intresse för svenske läsare äro naturligtvis de afdelningar, som handla om Rysslands förhållande till de svenska partierna. Förf. har därvid mycket nytt att meddela och detta af den art, att därigenom de hittills gängse föreställningarna måste undergå ganska betydande modifikationer.

Anm. fäster sig mindre vid den kortfattade öfversigten af de rysk-svenska förhållandena från frihetstidens början till 1743 (sidd. 13—63). Dess innehåll utgöres af smånotiser, hemtade från olika källor (excerpter ur ryska ministerberättelser och dithörande aktstycken) och sammanbundna allenast af åtskilliga reflexioner om Finlands ställning inom den svenska monarkien under de faror, som hotade från Ryssland. Det förefaller öfverflödigt, när förf. vill finna ett sammanhang emellan Arvid Horns fredspolitik och hans egenskap att vara född i Finland, eller då han af några olämpliga ordalag i ett utskottsbetänkande drager den slutsatsen, att de svenska riksdagspartierna varit likgiltiga för Finlands öde och därigenom för sin del hafva gjort finska separatistiska sträfvanden, för så vidt sådana förekommit, fullkomligt berättigade.

Om förf. för denna afdelning hade begagnat Solovievs utdrag ur de berättelser, som de ryska ministrarne hemsände från Stockholm, skulle han hafva funnit flere karakteristiska drag, egnade att belysa Rysslands ställning till de svenska partierna. Därvid bör alltid ihågkommas, att äfven vid ryska hofvet partierna befunno sig i ständig strid med hvarandra och begagnade sig af de utländska angelägenheterna för sina särskilda syften. Det holsteinska partiet hade ett

[1] Soloviev, ibid. sidd. 332, 347 ff.

slags internationell karaktär och motarbetades i Petersburg af andra riktningar, som med eller utan skäl föregåfvo sig representera ryska intressen. Holsteinska hertigens anhängare å ömse sidor understödde hvarandra, och det är därför knappast riktigt, om man betraktar dem i Sverige såsom obetingadt hängifne Ryssland, så länge de kunde, såsom under Peter den store och Katarina I, till viss grad räkna på ryska regeringens medverkan. Emellertid utvecklade sig ur alla dessa intriger hvarjehanda öppna och hemliga förbindelser emellan de ryske ministrarne och svenske statsmän. De förre lärde sig egentligen genom beröringen med de senare att begagna sig af de hjelpmedel, som den svenska statsförfattningen erbjöd för främmande inblandningar.

Det är särskildt intressant att af de fragmentariska underrättelser, som ännu finnas att tillgå, få någon föreställning om det sätt, hvarpå den ryska diplomatien efter åtskilliga skiftningar kom att närma sig Arvid Horn och hans vänner. Sannolikt skulle en närmare utredning däraf i mycket förändra de åsigter, som hittills hos oss varit gängse om Horns person och politik.

När Michael Bestusjev efter freden i Nystad anlände till Sverige, synes han till en början hafva betraktat Horn och de öfrige »republikanerna», anhängarne af den nya regeringsformen, med ett visst misstroende. Han tillskrifver dem, på grund af deras förbindelser med österrikiske och engelske ministrarne, den vidtgående afsigten att återupprätta kalmarunionen, en plan, som icke kunde vara gagnelig för Ryssland eller hertigen af Holstein. Snart erfor han dock, att deras egentliga intresse bestod i att motarbeta konungens sträfvanden efter utvidgad makt, och han trädde därför snart i ett förtroligt förhållande till dem. Vid 1723 års riksdag försäkrade någon af de förnämste riddarhusledamöterna den ryske ministern, att om presterna och borgarna hade bifallit bondeståndets förslag till konungens förmån, så skulle adeln hafva sprängt riksdagen och affärdat en deputation till kejsaren med anhållan om hans beskydd, *enär enligt 7:de artikeln i Nystadstraktaten han vore förpligtad att upprätthålla Sveriges regeringsform.* Det torde vara första gången, som denna beryktade artikel åberopades med en sådan tolkning, och det just af svenske partimän. Bestusjev afgaf äfven till kanslipresidenten Horn i kejsarens namn en förklaring i samma syfte och säger sig hafva så väl af denne som af andre »patrioter» mottagit de varmaste tacksägelser för »denna stora nåd»[1]. Däremot afböjde de »välsinnade» kejsarens anbud att sända en rysk flotta för att genomdrifva hertigens af Holstein utropande till svensk tronföljare[2]. Emellertid afslöts den bekanta allianstraktaten af år 1724 emellan Sverige och Ryssland. Bestusjevs efterträdare, grefve Golovin, som först efter Peters död tillträdde sin post, såg sig föranlåten att uppträda emot Horns bemödanden för den hannoverska alliansen, ehuru utan framgång. Furst Vasilij Lubitsch

[1] Såsom bekant, protesterade likväl stora sekreta deputationen vid denna riksdag emot den ifrågavarande tolkningen.

[2] Soloviev, XVIII, sidd. 116 ff.

Dolgorukij, som gälde för att vara en vida skickligare diplomat, sändes därför under 1726 års riksdag till Stockholm för att upphjelpa saken. Han sökte vinna Horn genom enskilda föreställningar, artigheter mot hans fru m. m. Alla hans ansträngningar voro likväl fruktlösa, och till slut nödgades han föreslå sin regering att genom rustningar vid gränsen åstadkomma en partihvälfning i Sverige och Horns störtande. Hertigen af Holstein, som vid denna tid utöfvade stort inflytande i Petersburg, var också mycket ifrig för sådana åtgärder. Men han motarbetades af Mensjikov, som till och med i hemlighet lofvade svenske ministern att icke låta trupperna marschera och begärde svenskt understöd, i fall han efter kejsarinnans död skulle råka i fara [1].

Då Horn sedermera åter blef oense med konungen, närmade han sig Golovin, i början af 1728. Följande år förklarade Horn för honom, att ett fullt vänskapligt förhållande emellan de båda rikena kunde upprättas, om Ryssland ville betala Sveriges holländska skuld. Horn lär äfven hafva låtit förstå, att han väntade någon godtgörelse för sitt eget besvär [2]. I sin första depesch till kejsarinnan Anna (1730) kunde Golovin meddela, att Horn verkligen hållit till godo med 5,000 dukater, ehuru han icke mottagit dem sjelf, utan genom sin fru och under edligt löfte om strängaste förtegenhet. Han lofvade till gengäld att arbeta på befästandet af vänskapen emellan rikena och »upprätthållandet af jämnvigten emellan konungen och hertigen af Holstein, såsom det anstode en sann patriot». Det oaktadt ansåg Golovin sig böra hindra Horns val till landtmarskalk vid 1731 års riksdag och beklagade sig därefter öfver hans tvetydiga uppförande [3]. Ännu i början af 1734 års riksdag ansågs Horn såsom Rysslands motståndare af Michael Bestusjev, som återvändt till Stockholm 1732. Men när Gyllenborg och hans parti bröto med Horn, ändrades äfven den senares ställning till Ryssland [4]. Under första hälften af år 1735 kunde Bestusjev berätta, att Horn visade sig mycket artig och öppenhjertig; »jag bemödar mig på allt sätt att vinna honom för den ryska sidan». Alliansen med Ryssland förlängdes, och efter riksdagens slut lofvade Horn formligen att icke utlysa en urtima riksdag, men utbad sig Rysslands understöd för sina anhängare, när den lagtima skulle sammanträda. I april 1737 öfverlemnade Bestusjev på sin regerings befallning »rika gåfvor» till Horn, som länge prutade emot att taga dem, men till slut lät sin »hofmästare» under hvarjehanda försigtighetsmått afhemta dem. Sedan den tiden var Horn Rysslands pålitlige vän. Bestusjevs förtroende till den dåvarande svenska regeringen gick så långt, att han förklarade sig handla enligt dess egna önskningar, då han tillstyrkte sitt eget hof att uppsnappa Sinclair och »enlevera honom såsom spion». Horn fortsatte äfven efter sitt utträde ur rådet sina förbindelser med Bestusjev. Sålunda tillstyrkte han

[1] Soloviev, XIX, sidd. 62 ff.
[2] Soloviev, ibid. sidd. 227 ff.
[3] Soloviev, ibid. sidd. 366 ff.
[4] Soloviev. XX, sidd. 47 ff.

1739, att Ryssland skulle vidtaga försvarsanstalter, men icke angripa Sverige; 1740 meddelade han hvarjehanda upplysningar om de svenska finansernas dåliga tillstånd och begärde ryska penningar för de förestående riksdagsmannavalen[1].

Mössornas beteende vid 1740—41 års riksdag, sådant det skildras af prof. Danielson (sidd. 15 ff.), hufvudsakligen enligt utdrag ur Bestusjevs berättelser, kan betraktas såsom ett fullföljande af de uppslag, som redan blifvit gifna af Horn. Hans förnämste vänner, med Bielke i spetsen, tillrådde Ryssland icke blott att utdela penningar bland ständerna och fortsätta sina rustningar vid gränsen, utan äfven, sedan de blifvit förskräckte genom Gyllenstiernas fängsling och afpressade angifvelser, att med vapenmakt undertrycka det svenska krigspartiet och för detta ändamål besätta Finland. Allt hvad som i sammanhang med dylika uppmaningar talades om finnarnes missnöje och benägenhet för Ryssland hade ingen grund i faktiska förhållanden, utan afsåg blott att gifva fart åt det af de svenske partichefera inledda intrigspelet.

Icke heller kan någon verklig betydelse tillerkännas vare sig Elisabeths manifest till finska folket af 18 mars 1742 eller de finska deputationer och adresser, om hvilka förf. utförligt förtäljer (sidd. 40 ff.). För den ryska regeringen var det blott fråga om att hålla sig alla utvägar öppna för de blifvande fredsunderhandlingarna, och i ett af armén ockuperadt land kunde det ej vara svårt att erhålla hvilka uttalanden man för tillfället önskade från någon del af invånarne. Huru litet frågan om Finlands autonomi i sjelfva verket betydde, visar sig bäst vid betraktelsen af de omständigheter, som ledde till uppgörelsen genom freden i Åbo 1743.

Det holsteinska partiet hade nu åter fått mycket att säga så väl i Stockholm som i Petersburg. Men dess motståndare voro icke mindre verksamme. För bröderna Bestusjev var det ett önskningsmål att hindra Adolf Fredriks val till svensk tronföljare, ty därigenom skulle holsteinarnes ställning äfven i Ryssland blifva väsentligen förstärkt. De ryske underhandlarne i Åbo, Rumiantsev och Luberas, sökte däremot befordra en plan, som efter hertigens af Holstein adoption måste vara behaglig för kejsarinnan, och deras meningar delades af många statsmän i Petersburg. Emellan dessa båda partier utspann sig en strid, hvars utgång afgjorde fredsvilkorens beskaffenhet.

Förf. synes (sid. 55 ff.) till en del hafva missuppfattat diskussionen emellan de ryske statsmännen vid konferensen i febr. 1743. Däraf framgår knappast, »huru föga de voro benägne att af hänsyn

[1] Soloviev, ibid. sidd. 352 ff. Emellan hofven i Petersburg och Wien aftalades, att Sinclair skulle gripas, när han passerade genom österrikiskt eller polskt område. Münnich gaf löjtnant Levitskij order att döda honom och taga hans papper. Äfven kaptenerne Kusler och Veselovskij fingo befallning att uppsnappa honom, hvar de råkade honom. Kusler och Levitskij försågos med pass af österrikiske residenten i Warschau och förde efter Sinclairs mord hans papper till ryske ministern Kayserling i Dresden. Kejsarinnan Anna grämde sig i början mycket öfver det föröfvade våldet. Jfr om denna sak några aktstycken bland Solovievs bilagor (ibid. sidd. 478—483).

till Adolf Fredriks val afstå från den förnämsta fordringen, nämligen Finlands afträdelse». Tvärt om finner man, att de inflytelserikaste personerna tydligen betraktade »biskopens af Lybeck» val såsom en så vigtig sak, att den borde köpas med ganska betydliga eftergifter. Fältmarskalken furst Dolgorukij, som egentligen blott ville återlemna Österbotten, röstade dock äfven för Åbo läns afstående, om Adolf Fredrik valdes. En annan fältmarskalk, furst Trubetskoj (hvars yttrande ofullständigt omnämnes af prof. Danielson), ville äfven bana prinsen väg till svenska tronen genom vidsträcktare ryska eftergifter; men äfven om detta ej lyckades, ville han nöja sig med landet till Helsingfors och Nyslott. Amiralen grefve Golovin, geheimerådet Narysjkin, furst Kurakin och generalen furst Golitsyn talade likaledes blott om partiella afträdelser. Geheimerådet Brevern utvecklade i synnerhet svårigheten att behålla Finland och nödvändigheten af en snar fred. Planen att bilda ett sjelfständigt Finland omnämndes visserligen af några ledamöter (t. ex. Trubetskoj och Brevern), men blott såsom ett föga antagligt alternativ. Endast bröderna Alexej och Michael Bestusjev lade någon större vigt därpå, men egentligen för att genom sådana förespeglingar komma ifrån nödvändigheten att yrka på Adolf Fredriks val, som de likväl icke vågade öppet förkasta. Det är äfven bekant, att Alexej Bestusjev med stort missnöje följde den holsteinske ministern Buchwalds ansträngningar i Stockholm för Adolf Fredriks val.[1]

Emellertid slöt sig kejsarinnan till majoritetens mening, och vid en ny konferens (den 8 juni 1743), som var så bullersam, att den enligt Bestusjevs utlåtelse liknade »ett kosackmöte», fattades ändtligen det definitiva beslutet att afstå från alla eröfringar bortom Kymmeneelf. Såsom motiv uttalades formligen, att man sålunda ville hindra danske kronprinsens och befordra Adolf Fredriks val, men Bestusjevs parti lyckades dock genomdrifva en punkt, som innehöll ett klander emot Åbodiplomaternas »svaga negotiation»[2].

Alexej Bestusjev hade äfven förgäfves under dessa debatter sökt inskärpa nödvändigheten däraf, att Ryssland vid fredsslutet skulle betinga sig den svenska hattregeringens afsättning och mössornas återställande till makten. Han rönte till och med den förargelsen, att hans motståndare Luberas året efter freden sändes såsom minister till Stockholm och där på ett förstucket sätt arbetade hattarne i händerna, ehuru han i sina depescher låtsade sig underhålla vänskapen med mössorna, hvilka betraktades såsom Rysslands officielle anhängare. Men hans egen sekreterare Tjernev tjenstgjorde såsom Bestusjevs spion och mössornas kanal för deras klagomål öfver den ryske ministerns uppförande. Bestusjev lyckades också genomdrifva Luberas' återkallelse, sedan denne utan kejsarinnans bemyndigande försäkrat den bekante hattchefen Fredrik Gyllenborg om hennes gunstiga tänkesätt[3].

---

[1] Soloviev, XXI, sidd. 255 ff.
[2] Soloviev, ibid. sid. 262.
[3] Soloviev, XXII, sidd. 73 ff. Kejsarinnans beslut om Luberas' återkallande fattades redan i mars 1745, men han fick stanna qvar öfver ett år, allt

Den man, som Bestusjev ändtligen förmådde kejsarinnan att afsända till Stockholm för att sköta ärendena under 1746 års riksdag, var den bekante Korff. Om hans personlighet meddelar prof. Danielson (sid. 96) några underrättelser, som väl hade kunnat kompletteras ur ryska källor[1]. Förf. omnämner bland annat, att Korff genom sina berättelser från Kiel 1745 bidragit att ingifva storfursten-tronföljaren ofördelaktiga tankar om Adolf Fredriks förvaltning af Holstein under hans minderårighet. Det förtjenar anmärkas, att dessa berättelser äfven voro egnade att undergräfva de holsteinske herrarnes inflytande, som ännu ansågs farligt för Bestusjevs ställning i Petersburg.

Förf:s framställning af partistriderna vid 1746—47 års riksdag är hufvudsakligen bygd på Korffs depescher. Det blir därför en vigtig fråga, i hvad mån dessa depescher förtjena tilltro. Tvifvel hafva blifvit framkastade om sannfärdigheten af den främmande ministerns uppgifter angående de stämplingar, som han bedrifvit med svenske statsmän, om de mutor, som han utdelat, o. s. v. Man har förmenat, att han mycket lätt kunnat bedraga sin egen regering och sticka i sin egen ficka de summor, som han föregifvit sig hafva användt för politiska ändamål.

Dessa tvifvelsmål torde vara öfverdrifna. Om Korff verkligen uppdiktat hvad han har att förtälja om sina hemliga förhandlingar med mössorna, så nödgas man antaga, att han omedelbart efter sin ankomst till Stockholm skulle hafva bildat sig ett formligt förfalskningssystem, innan han ännu ens kände de personer, med hvilka han hade att göra. Ty redan i hans tidigare depescher omnämnas alla partiets ledare och underordnade handtlangare i just de roller, som de sedermera allt jämnt fortfara att spela. Det skulle äfven hafva varit ett allt för vågadt företag för en rysk diplomat att med berådt mod inbilla sina förmän i Petersburg saker, som ovilkorligen måste kunna vederläggas vare sig af hans efterträdare på platsen eller af hans egne agenter. Ungefär det samma gäller äfven om försnillningen af besticknings-medel. Det är visserligen möjligt, att något mindre belopp under denna rubrik kunnat komma utdelaren till godo. Men han skulle hafva varit mer än lofligt oförsigtig, om han tillegnat sig summor, som han egentligen bort lemna namngifna personer, hvilka äfven efteråt stodo i förbindelse med Ryssland och när som helst kunnat på förfrågan upplysa vederbörande om rätta förhållandet. Så vida ej ryske ministrar, som under frihetstiden vistats i Sverige, varit i komplott med hvarandra om att bestjäla sin regering, måste man därför i allmänhet sätta tro till hvad de hvar för sig berätta om sina penningeutdelningar.

---

under det att Bestusjev inför kejsarinnan på det skarpaste kritiserade hans åtgärder och berättelser.

[1] En kort biografisk teckning (på ryska) fins införd i *Recueil des actes de la séance publique de l'Acad. Impér. des Sciences de St. Pétersbourg 11 Janv. 1847* (sidd. 75 ff.); där meddelas äfven åtskilliga uppgifter om tryckta och otryckta skrifter angående Korff.

Korffs berättelser stämma äfven fullkomligt med de omständigheter, under hvilka händelserna enligt våra egna källor utvecklade sig, och gifva en naturlig förklaring af mycket, som eljes förefaller dunkelt. Angående de förehafvanden, som tillskrifvas motståndarne, har Korff säkerligen ofta misstagit sig af partisinne och misstänksamhet. Men då han förtäljer om åtgöranden, i hvilka han sjelf deltagit, kan hans vittnesbörd icke utan vidare förkastas. Han måste äfven hafva varit i tillfälle att förvissa sig om härkomsten af de skrifter, som han bland sina bilagor insänder under uppgift, att de blifvit författade af hans svenske vänner[1].

Anm., som i Moskvaarkivet nästan fullständigt afskrifvit Korffs depescher, kan icke annat än vitsorda riktigheten af de uppgifter, som förf. ur dem meddelar[2]. Måhända hade åtskilligt mera kunnat inflyta i framställningen (särskildt angående den Springerska rättegången och Åkerhielms fall), men förf. har ju icke åtagit sig såsom sin hufvuduppgift att teckna den svenska partistriden. För den, som närmare vill sysselsätta sig därmed, finns ännu en rik efterskörd att göra.

Äfven angående de förbindelser, som egde rum emellan de missnöjde i Sverige och Korffs efterträdare Panin har förf. många nya underrättelser att gifva. Det är blott skada, att dessa förefalla något fragmentariska, hvilket förmodligen beror därpå, att förf. icke kunnat sjelf genomgå Panins depescher, som alla äro författade på ryska språket. En stor förtjenst i hans framställning är dock utredningen af det rätta förhållandet med de understuckna aktstycken, som länge användes för att vilseleda diplomatien rörande hattpartiets revolutionsplaner. Förf. uttalar (sidd. 405 ff.) åtskilliga, såsom det synes, sannolika gissningar om upphofsmännen till dessa förfalskningar. Kanske skulle man vinna ännu större klarhet i saken, om en gång de ifrågavarande akterna jämte de depescher, i hvilka de omnämnas, blifva i sin helhet offentliggjorda.

Öfver hufvud taget utmärker sig prof. Danielsons arbete genom de talrika eggelser, som det erbjuder till förnyad forskning. Det stannar vid en tidpunkt, som visserligen företer en afslutning af de närmast förgångna årens politiska förvecklingar, men äfven hänvisar till kommande strider. Det vore af stort intresse att med tillhjelp af förut obegagnade källor erfara, huru den europeiska politiken och i synnerhet den ryska diplomatien inverkat på de svenska partiförhållandena under det första årtiondet af Adolf Fredriks regering.

[1] Huru betänkligt det skulle hafva varit att i längden upprätthålla ett afsigtligt svek i detta afseende, framgår bland annat af det sätt, hvarpå Panin (sid. 404) tillrättavisades, ehuru han sjelf fallit offer för ett bedrägeri.

[2] Hvad öfverlöparen Ranchstedt angår (sid. 487), omnämnes han 1752 såsom *holsteinsk* resident i Hamburg med titel af baron. Han fick då tillfälle att hjelpa sin gamle vän Springer, som lyckats rymma från Marstrand och sedan fann en tillflykt i Archangelsk såsom rysk tjensteman under namnet *Sperat* (P. M. i Moskvaarkivet).

Harald Hjärne.

Öfversigt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad. 1887 april—sept. — Oxe och drake. — Brobacka (invid Skara). — Från akademiens sammankomster. — Fornlemningarne och domarne. — Uppsala domkyrka och hennes grafvar. — Svenska fornminnesföreningen. — En stenåldersgraf på Gotland. — Ett praktspänne från Gotland. — Ur den arkeologiska litteraturen. — Från akademiens sammankomster. — Grafvarna i kyrkorna. — Sällskapers handlingar och tidskrifter. — Carl Johan Hedlinger. — **1887 okt., nov.** och **dec.** — Ett fynd från Eskelhems prestgård på Gotland. — Om dopfunten i Åkirkeby på Bornholm. — Från akademiens sammankomster. — **1888 jan., febr.** och **mars.** — Badebodafyndet. — Stormynten i Sverige 1511—1535. — Om en ny stadsplan för Visby. — Från akademiens sammankomster. — Ur lärda sällskaps handlingar och tidskrifter.

Svenska Autografsällskapets Tidskrift. II, n:r I. E. Hildebrand, Vasanamnet och vasavapnet (med 23 bilder). — Autografer (Gustaf II Adolfs, Karl XIV Johans, John Ericssons). — Autografauktioner. — K. H. K., Anders v. Bergen. — Bellmans tjenstemannabana. — Ridderskapet och adelns begärte förordning om ofrälse mäns straff som utgifva sig för adelsmän (1755). — Om konung Carl XI:s bröllop. — Från bokverlden. — Svenska autografsällskapet maj 1889.

Namnen *vase* och *vasa* på vapnet kunna följas tillbaka till Gustaf I:s tid och ha gifvits den omformade vapenbilden under påverkan af Vasa gård, som vid samma tid uppståldes såsom ett ättens stamgods.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. under medvärkan av S. Bugge m. fl. genom Axel Kock. **V.** Ny följd. **I, 4.** E. Tegnér, Tyska inflytelser på svenskan. — E. Hertzberg, Tvivlsomme ord i Norges gamle love. — A. Kock, Fornsvenskans behandling av diftongen *ia*. — A. Noreen, Bidrag till äldre Västgötalagens täkstkritik.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. **1889, 2.** H. Hjärne, Storpolitiska villobilder från frihetstiden II. — **3.** Literaturöfversigt. Privatboligen på Island i sagotiden samt delvis i det övrige Norden af V. Gudmundsson, anm. af K. Kålund.

Ny Svensk Tidskrift utgifven af R. Geijer. **1889, 2.** K. Piehl, Förtjänar det forna Egypten namnet »den mänskliga odlingens moderland»? — **3, 4.** A. Hammarskjöld, General Boulanger. — K. U. Nylander, Semitiska studier i Sverige under flydda tider. — Literatur. Grev Herman Wedel Jarlsberg og hans samtid 1779 - 1840 af Y. Nielsen, anm. af E. Lidforss.

Finsk Tidskrift utg. af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1889, 2.** M. G. Schybergson, Göran Magnus Sprengtporten och Mikael Speransky 1809. — **3.** I. A. Heikel, De grekiska sofisterna. — I bok-

handeln. Svenska riksrådets protokoll III—V, anm. af T. Dillner. — 4. I bokhandeln. Marskalk Bernadotte af A. Blomberg, anm. af T. Dillner; Finlands Ridderskaps och Adels vapenbok, anm. af M. Stackelberg. — 5. M. G. Schybergson, Hr J. V. Snellmans publicistlif åren 1844—49. — I Bokhandeln. Kulturbilder ur Finlands historia af R. Hertzberg II, Hexprocesserna på 1600-talet, anm. af M. G. S.; Beskrifning och historia om Sarvlaks egendom i Perno socken af M. V. v. B., anm. af M. G. S.; Sastamala af J. O. S. Rancken, anm. af C. v. B.

Historisk Tidsskrift udgivet af den Norske historiske forening. **Anden række. VI, 3.** N. Nicolaysen, Mere om hov og stavkirker. — A. Kjær, Alfabetisk navnregister til Historisk Tidsskrift, 2 række, bind I—VI. — Den norske historiske forening. — **Tredie række, I, 1.** L. Daae, Den throndhjemske erkestols sædesvende og frimænd. — H. Schirmer, Nogle ord i anledning af prof. dr. A. C. Bangs afhandling om den daterede Eysteinske indskrift i Throndjems domkirke. — L. Daae, Bidrag til Christian Colbjörnsens levnetshistorie. — Gustaf Peter Bloms dagbog under rigsforsamlingen paa Eidsvold udg. af L. Daae. — Med 1887 års häften följer som bilaga: Claus Pavels's Dagböger for aarene 1812—1813 utg. af dr. L. Daae, 1:ste hefte.

Historisk Tidsskrift, sjætte række udgivet af den Danske historiske forening ved dens bestyrelse. Redigeret af C. F. Bricka, **I, 3.** L. Kock, En finansiel krisis i aarene 1763—64. — C. F. Bricka, Sören Kanne. Et lille bidrag til sogndannelsens historie. — O. Blom, Kjöbenhavns töjhus. En udsigt over dets bygningshistorie. — J. A. Fridericia, Hannibal Sehested i unaade (1651—60). — Literatur og kritik: Danske gejstlige sigiller fra Middelalderen af H. Petersen samt Gravstenene i Roskilde kjöbstad af J. B. Löffler, anm. af Thiset; Om digtningen på Island i det 15 og 16 århundrade af J. Torkelsson, anm. af B. Th. Melsted. — W. Christensen, Fortegnelse over fremmed historisk litteratur fra aaret 1887 vedrörende Danmarks historie. — Smaastykker. — Navneregister. — Udsigt over Foreningens regnskab og virksomhed. — Fortegnelse over Foreningens medlemmer m. m. — För första halfåret **1889** ha utgifvits: Historieskrivningen i Danmark i det 19:de aarhundrede (1801—1863) af Joh. Steenstrup. Festskrift udg. af den Danske historiske forening i anledning af dens halvhundredaarige bestaaen den 14:de februar 1889 samt Inholdsfortegnelse till Historisk Tidsskrift 1—5 række 1839—1887.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. von Sybel. **1889, 3.** — Das Toleranzedikt Ludvigs XVI. — W. Bernhardi, Dietrich von Nieheim. — M. Lehmann, Ein Regierungsprogramm Friedrich Wilhelm III. — Literaturbericht.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von Dr. L. Quidde. **I, 1.** Zur Einführung. — O. Hartwig, Ein menschenalter Florentinischer Geschichte (1250—1292). — M. Brosch, Schuldig oder non liquet? Zur streitfrage über Maria Stuart. — E. Bernheim, Über die chronologische eintheilung des historischen stoffes. — W. v. Bippen, Die hinrichtung der Sachsen durch Karl den grossen. — H. v. Kap-herr, Die »unio regni ad imperium». Ein beitrag zur geschichte der staufischen politik I. — G. Kauffman, Die universitätsprivilegien der kaiser. — Kleine Mittheilungen (bl. a. Die papiere des grafen H. M. v. Thurn). — Berichte und Besprechungen. — Nachrichten und notizen. — Bibliographie zur deutschen geschichte.

Jahrbücher des Vereins für Meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. 53 Jahrgang (1888). W. v. Schultz, Meklenburg und der siebenjährige Krieg (angår ofta Svenskarnes krigsrörelser).

Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte. **XVIII,** 1 (1888). A. Wolff, Flensburg im Jahre 1713.

Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-clubs. Red. von A. Paudler o. J. Münzberger. **XII,** 1. Schwedische Actenstücke über Wallenstein (öfversättning till tyskan af 12 svenska aktstycken i E. Hildebrands publikation Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden).

Baltische Monatsschrift. **XXXVI,** 1 (1889). — Th. Schliemann. Ein abenteuerlicher Anschlag (pfalzgrefven Georg Hans' planer emot Lifland).

Russkij Arkiv. **1889, 3.** — Donesenie Risjskago gubernatora Dalberga Karlu XII. (En rapport af generalguvernören Dalberg om Peter den stores besök i Riga 1697).

Jurnal ministerstva narodnago prosvjesjtsjenija (Ryska undervisningsministeriets journal). **1889, febr.** G. Forstén, Politika Sjvetsii v smutnoe vremja (Sveriges politik under de falska Dmitriernas tid).

The English Historial Review edited by the rev. Mandell Creighton. **1889, 2.** — O. Browning, Hugh Elliot at Naples 1803—1806. — H. C. Lea, El santo niño de la Guardia. — J. B. Bury, Roman emperors from Paul II to Isaac Komnênos. Part. II. — St. O'Grady. The last kings of Ireland. — Notes and Documents. — Reviews of Books. — List of Historical Books recently published. — Contents of periodical Publications.

Revue Historique. **1889 mars—avril.** M. Philippson, Études sur l'histoire de Marie Stuart. V (fin: les documents officiels). — A. Stern, Le club des patriotes suisses à Paris 1790—91. — Ch. Lécrivain, Explication d'une loi du code théodosien. — Fr. Funck Brentano, Document pour servir à l'histoire des relations de la France avec l'Angleterre et l'Allemagne sous le régne de Philippe le Bel. — Bulletin historique: France (Monod & Molinier); Angleterre (Black). — Comptes rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie. — **Mai—juin.** — H. Salomon, La Fronde en Bretagne. — J. Havet, Note sur Raoul Glaber. — A. V. Langlois, Documents relatifs à Bertrand de Got (Clément V). — A. Thomas, Les États généraux sous Charles VII: notes et documents nouveaux. — Ch. Auriol, La défense le Dantzig en 1813. — Bulletin historique: France (Monod & Farges): Bohême (Goll): Italie (Orsi). — Comptes rendus critiques. — Publications périodiques et Sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Revue d'histoire diplomatique publiée par les soins de la Société d'histoire diplomatique. **III, 2.** — A. Baudrillart, Examen des droits de Philippe V et de ses descendants au trône de France. — F. De Crue de Stoutz, Un emprunt des huguenots français en Allemagne et en Suisse (1562). — Un ambassadeur turc sous la régence. — G. Fraknoï, Rapports diplomatiques de la Hongrie avec la France. — J. d'Anethan, L'archiduc Rodolphe. — Tratchevski, L'empereur Paul et Napoléon premier consul. — Le Muni, Lettre de M. le marquis de Prat Nantouillet. — Comptes rendus.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 27 februari 1889.

Sedan styrelsens ordförande herr C. G. Malmström öppnat sammankomsten, upplästes af sekreteraren följande årsberättelse för 1888:

Under året har Svenska Historiska Föreningen i Sverige, Finland och andra länder räknat 1011 medlemmar, som erlagt full årsafgift. Medlemmarne i Danmark utgjorde 54, i Norge 66. Från sistnämda land har äfven för förra året redovisningen varit ofullständig, men man har anledning att antaga, att under loppet af år 1889 fullständig uppgörelse skall kunna träffas. De ständiga ledamöternas antal har ökats med 2 och uppgick vid årets slut till 56. 44 personer ha anmält sig till inträde i föreningen, men äfven under detta år har afgången varit betydlig.

Styrelsen har under året haft två ordinarie sammanträden. Som ordförande har fungerat hr C. G. Malmström, som sekreterare hr E. Hildebrand och som skattmästare hr C. Silfverstolpe.

Föreningen har under året utgifvit åttonde årgången af Historisk Tidskrift, innehållande 12 längre eller kortare uppsatser samt utförligare granskningar af 19 arbeten. Med det i Frankrike bildade lifligt verksamma sällskapet för diplomatisk historia har föreningen trädt i utbyte af publikationer.

Om föreningens ekonomiska ställning upplyser den af utsedda revisorer afgifna berättelsen.

Därefter upplästes revisionsberättelsen för 1888 af följande innehåll:

Af Svenska Historiska Föreningen utsedde att granska de af Föreningens skattmästare förda räkenskaper för år 1888, få undertecknade, efter verkställdt uppdrag, härom afgifva följande berättelse:

Inkomsterna hafva varit följande:

Saldo från år 1887	kronor	10,826:	69
1010 årsafgifter för 1888 à 5 kr.	»	5,050:	—
4 » » » å posten à 4,54	»	18:	16
4 » » 1887 à 5 kr.	»	20:	—
H. K. Höghet Kronprinsens årsafgift	»	50:	—
2 ständiga ledamöters afgifter à 75 kr.	»	150:	—
54 afgifter från Danmark à 3 kr. med 15 % afdrag	»	137:	70
58 » » Norge à 3 kr. med 10 % afdrag (för 1885)	»	156:	60
Enligt redovisning från bokh. Samson & Wallin	»	105:	60
» » » » Fritze	»	267:	40
3 årsafgifter för J. Grot i Petersburg 1889—1891	»	15:	—
1 försåldt häfte à 1,25	»	1:	25
Räntor uppburna den 31 dec. 1888	»	427:	95
Summa inkomster	kronor	17,226:	35

Utgifterna.

Å redaktionskonto	kronor	2,641:	50
» boktryckarekonto	»	2,518:	37
» distributionskonto	»	339:	39
» diversekonto	»	662:	26
Summa utgifter	kronor	6,161:	52
Behållning till år 1889	»	11,064:	83
	Kronor	17,226:	35

Af ofvanstående behållning äro insatta

i Stockholms Handelsbank:

å depositionsräkning	kronor	5,500:	—
å upp- och afskrifningsräkning	»	603:	14

i Sveriges Riksbank:

å depositionsräkning	»	4,000:	—
å upp- och afskrifningsräkning	»	700:	—
Kontant i kassan	»	261:	69
	Kronor	11,064:	83

Då räkenskaperna äro förda med noggrannhet och omsorg samt försedda med fullständiga verifikationer, få vi tillstyrka full ansvarsfrihet för styrelsens förvaltning under år 1888.

Stockholm den 9 februari 1889.

Bernh. Taube. *Otto Bergström.*

Med anledning af denna revisionsberättelse beviljades styrelsen den tillstyrkta ansvarsfriheten.

Till medlemmar af styrelsen återvaldes de tio förutvarande.

Till revisorer utsågos löjtnant O. Bergström och kammarrättsrådet J. A. Wallensteen. Till revisorssuppleanter valdes bibliotekarien H. Wieselgren och biblioteksamanuensen B. Lundstedt.

Lektor E. Carlson höll därefter ett föredrag om »Karl XII och svenska rådet år 1710».

Öfversigter och Granskningar

Den svensk-norska unionen. Uppsatser och aktstycken utgifna af OSCAR ALIN. I. Unionsfördragens tillkomst. 136 + 364 sid. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner, 1889.

Professor Alins arbete består, som titeln angifver, af tvänne afdelningar, uppsatser och aktstycken, af hvilka de senare upptaga en så öfvervägande del af boken, att den kan betraktas som en historisk aktsamling med en orienterande historisk-staträttslig inledning. Från denna synpunkt torde arbetet i alt fall för Historisk tidskrift böra närmast skärskådas.

Samlingen börjar med ett utdrag af de vigtiga traktater från åren 1812 och 1813, som garanterade Sverige Norges besittning, och slutar med protokollet öfver ständernas plenum på rikssalen d. 6 aug. 1815, då konungens sanktion på riksakten blef ständerna meddelad. Emellan dessa handlingar ligger som bekant hela historien om den svensk-norska unionens tillkomst, om man bortser från 1809 års förberedelser, som icke hafva något direkt sammanhang med unionsfrågans praktiska lösning. För hela denna tid har prof. Alin samlat en mångfald historiska aktstycken, af hvilka nästan alla äro för den historiska forskningen af större eller mindre betydelse och flere hafva varit förut alldeles okända eller endast bekanta för en eller annan forskare eller samlare. Materialet är samladt från många håll: i första rummet ur k. utrikesdepartements arkiv, vidare ur det s. k. H. M. konungens arkiv (hvilket tydligen innehåller en hel del papper, som egentligen höra hemma i utrikesdepartementets arkiv), vidare svenska riksarkivet och k. bibliotekets handskriftssamlingar, norska riksarkivet och norska stortingsarkivet, familjen Björnstjernas arkiv, ur hvilket flere mycket vigtiga handlingar blifvit utgifvaren i afskrift meddelade af norske riksarkivarien Birkeland, samt slutligen i några fall ur tryckta källor såsom tidningar, årstryck, stortingsprotokoll och enskildas arbeten.

Arbetet är utfördt med den yttersta omsorg. Utgifvaren har alltid, där det låtit sig göra, tagit sina afskrifter direkt från originalen, och att han återgifvit dem korrekt, kan jag efter jämförelse med originalen af en del handlingar intyga. Ofta har han till vigtigare handlingar bifogat koncepten med anmärkta rättelser, så att aktsamlingen i sig innesluter dessa handlingars historia.

Att boken tillgodoser ett länge kändt behof, vet hvar och en, som något sysslat med unionens historia eller statsrätt. För någon tid sedan uttalades i denna tidskrift önskvärdheten däraf, att de handlingar i utrikesdepartementets arkiv, som utgöra förarbeten till norska grundlagen af 4 nov., blefve utgifna på tryck. Prof. Alins arbete innehåller nu det mesta af dessa handlingar och mycket därutöfver. Och dock skulle man önska, att det vore i några afseenden ändå fullständigare, än det är. Så t. ex. hade det varit synnerligen välkommet, om de förberedande förslagen till den vigtiga Kielfreden intagits fullständigt och likaså det förslag till norsk konstitution, som ursprungligen på franska utarbetades af svenska regeringen, hvilket har ett så mycket större intresse, som det med sina många rättelser utgör ett slags protokoll öfver sammanträdena. Hade utrymmet icke medgifvit denna tillökning, så hade förf. i stället kunnat utesluta några handlingar, som äro tillgängliga förut i goda redaktioner och i sådana arbeten, som hvar och en, som vill studera unionens historia, måste känna i alla fall, t. ex. den sid. 56—62 bland Bilagorna intagna K. Maj:ts Instruktion för H. H. v. Essen af d. 13 febr. 1814, som finnes i Nielsens Bidrag 1812—1816, sid. 25 o. f., den sid. 105—108 intagna Karl XIII:s proklamation till norrmännen af d. 10 juli 1814, som finnes hos Rydin, Föreningen, Bil. sid. 50, den svenska redaktionen af konventionen i Moss med bilagor, sid. 127—136, som finnes hos Rydin, Föreningen, Bil. sid. 69 o. f., förslaget till artiklar att införas i kommissariernas instruktion, sid. 188—190, som är en ordagrann öfversättning af det hos Nielsen, »1814. Det første overordentlige Storthing», sid. 137 o. f., meddelade franska originalet, och kommissariernas rapporter till Karl Johan af d. 27 okt., d. 28 okt. och 1 nov. 1814, sid. 259—262, 273—275, som finnas i nyssnämnda arbete, sid. 198 o. f. Kommissariernas långa anförande d. 17 okt. i den med dem konfererande stortingskomitén, sid. 243—252, är väl intaget på grund af de felaktigheter eller luckor, som förefinnas i Nielsens redaktion, a. st. sid. 17 o. f., af hvilka några störa eller fördunkla sammanhanget. Där utgifvaren intagit handlingar, som äro förut tillgängliga i fullt tillfredsställande redaktioner, har väl detta skett med hänsyn till ifrågavarande handlingars stora betydelse för unionens tillkomst eller författarens bevisföring i afhandlingen; men lägges den förra synpunkten till grund för aktsamlingen, då måste man sakna det för en riktig uppfattning af unionens statsrättsliga innebörd vigtigaste af alt, nämligen konstitutionsutskottets protokoll vid 1815 års riksdag och verba formalia i de särskilda ståndens beslut. Detta hade varit så mycket välkomnare, som dessa för unionen *afgörande* handlingar ingenstädes blifvit fullständigt utgifna. Det vigtigaste däraf finnes emellertid hos Rydin.

Af aktsamlingens innehåll förtjäna särskildt att framhållas de märkliga utdragen ur svenska statsrådets protokoll, som för första gången gifva en, som det vill synas, fullständig framställning af unionsfrågans behandling i svenska regeringen. Vidare bör Wirséns »Framställning rörande åtgärder vid Norges besittningstagande (jan.

1814)» beaktas. Den visar, liksom det på denna framställning byggda »Projekt till K. Maj:ts nådiga förordnande, huru med emottagandet och provisoriska styrelsen af Norge förhållas skall», att man omedelbart efter freden i Kiel och sålänge man ännu hoppades, att Norge skulle passivt underkasta sig Kielfredens bestämmelser, å svensk sida gick ganska långt i amalgamationsplaner, ehuru det gamla löftet om egen representation med lagstiftnings- och beskattningsrätt vidhölls. Dessa aktstyckens författare var ock den ende af de sedan med stortinget underhandlande kommissarierna, som lyckades i någon mån vinna Engeströms bifall. Han synes *till en början* eller före sin vistelse i Norge hafva varit Engeströms meningsfrände i fråga om Norge. — En synnerligen vigtig del af aktsamlingen är ock de handlingar, som röra Björnstjernas, Boyes och Wirséns uppdrag att som kommissarier underhandla med Norges regering och riksdag. Detta uppdrag förskref sig från en tid, då Karl Johan ännu tänkte sig att med förbigående af det svenska statsrådet ensam ordna den norska frågan. Sättet, hvarpå han ville bringa saken till slut, upplyses af här meddelade instruktion för nämnda herrar. Han ville genom öfvertalning och hot förmå Norges regering och storting att omedelbart erkänna Karl XIII och vidare förmå dem att bedja konungen utnämna personer med uppdrag att i hans namn deltaga i norska grundlagens omarbetning. Det är bekant, huruledes revisionsfrågan genom Wirséns och Adlercreutz' ingripande kort därefter bragtes in i det svenska statsrådet eller svenska regeringen. Dessförinnan afsände emellertid Karl Johan ett nytt ombud till Norge, expeditionssekreteraren Valerius. Om hans görande i Kristiania före ankomsten af regeringens kommissarier, hvilkas sekreterare han blef, kände man förut intet annat än den af Rydin delvis och af Nielsen fullständigt meddelade promemoria, som synes haft till syfte att sätta kommissarierna eller en af dem in i ställningen och föreslå de för ett lyckligt resultat lämpligaste åtgärderna. Här meddelas nu konungens förordnande af den 5 sept. 1814 för Valerius »att begifva sig till Norge för att därstädes verkställa de kansligöromål, hvilka kunde blifva honom af H. K. H. kronprinsen uppdragna». Arten af dessa kansligöromål upplyses indirekte genom den vigtiga bilagan N:o 70, jämförd med Björnstjernas bref af d. 10 sept. till v. Essen [1]. Af det senare, som förmodligen blifvit fullföljt den 11 sept. och först då eller senare afslutadt, inhemtas, att »Valerius försett redaktören för Tiden, pastor Wulfsberg, med materialier angående de förändringar, som den norska grundlagen skulle kunna undergå», och att »Wulfsberg skulle utgifva dem i sitt namn och söka göra dem populära». I Bil. 70 meddelas ett bref från Björnstjerna till Wulfsberg af d. 11 sept., i hvilket han tillställer denne några anmärkningar vid norska grundlagen att tjäna till ledning vid den norska opinionens bearbetande. Dessa anmärkningar sägas vara helt och hållet enskilda och ej för någon del officiella, men uppgifvas dock »kanhända hafva blifvit gjorda med

---

[1] Hos Nielsen, Bidrag 1812—1816, sid. 64.

någon kännedom af svenska regeringens liberala och välviljande afsigter». Utgifvaren identifierar med rätta (sid. 56) dessa anmärkningar (Bil. N:o 70 b) med det förslag till norsk konstitution, som Karl Johan meddelade regeringen i Stockholm till ledning vid dess arbete (Bil. N:o 71 b). Antingen nu detta förslag blifvit uppgjordt af Karl Johan själf eller under hans ledning af Valerius, med hvilkens hand den franska redaktionen är utskrifven, är det synnerligen upplysande för arten af de kansligöromål, som Valerius borde i Norge bestyra. I instruktionen för Karl Johans kommissarier, som kom dem till handa den 2 sept., heter det, att de kunde använda ända till 10000 rdr bco för att aflöna en tidningsman att skrifva i Sveriges intresse. Sannolikt var Valerius afsänd bland annat för att bearbeta den norska opinionen och förse ifrågavarande tidningsman med »materialier».

Särskildt bör ock märkas Bil. N:o 105, innehållande rubrik och underskrifter å de bägge exemplar af norska grundlagen, som den 13 nov. genom Motzfeldt öfverlemnades till svenska kommissarierna, af hvilka ett försågs med en anteckning, innehållande, att denna lag med förbehåll af Sveriges rikes ständers konstitutionella rätt i de delar, som medförde ändring eller jämkningar i Sveriges regeringsform, blifvit afhandlad och beslutad emellan Karl XIII genom kommissarierna å hans vägnar samt Norges urtima storting. Det andra exemplaret försågs sedan med en afskrift af nämnda påteckning, bestyrkt af den norska redaktionskomitén. Detta har nu blifvit funnet i utrikesdepartementets arkiv, hvadan man har alla fyra originalexemplaren af grundlagen tillgängliga: det af stortingets redaktionskomité uppsatta och d. 7 nov. af stortinget godkända exemplaret, de två med kommissariernas påteckning i original och afskrift bestyrkta och det af stortingets ledamöter undertecknade, till Karl XIII öfverlemnade exemplaret.

Afhandlingens första afdelning innehåller en 34 sidor omfattande bevisning, att Norge genom Kielfreden afträddes till Sveriges rike eller till Sveriges konung såsom sådan, ej till konungen personligen. Det synes anmälaren ock, att förf. lyckats bevisa den saken till full evidens. Men då förf. menar, att prof. Rydins och norska statsrättslärares motsatta uppfattning leder till en grundfalsk föreställning om den svensk-norska unionens rättsliga beskaffenhet och således vill gifva sin bevisföring icke blott en historisk, utan äfven en genomgripande statsrättslig betydelse, så tager han visserligen fel.

I traktaterna med Ryssland, England och Preussen garanterades Sverige besittningen af Norge, och England förband sig för sin del att bidraga därtill, att Norge blefve för alltid en ingående del af Sverige (partie integrante), hvilken grundsats Preussen tillträdde. I detta uttryck behöfver icke ligga mera, än att Norge skulle utgöra

en oupplöslig politisk enhet med Sverige, så att det icke skulle kunna någonsin inför utlandet framträda som en oafhängig stat eller i förbindelse med någon annan än Sverige. Ja det har till och med blifvit på ganska goda grunder påstådt, att i uttrycket icke gärna kan läggas mera, enär samma engelska traktat innehåller en förbindelse å Sveriges sida att verkställa föreningen med all möjlig skonsamhet för och afseende på norska folkets lycka och frihet. Då *liberté* enligt goda franska auktoriteter, såsnart det är fråga om en stat, ett rike, ett land, utmärker »ett regeringssätt, enligt hvilket lagarne äro uttryck af den allmänna viljan och ingen godtycklig makt finnes», så synes 1813 års svenska officiella öfversättning af ordet med *sjelfständighet* kunna godt försvaras.[1] Men i så fall kan i uttrycket »partie integrante» ej ligga mera än ofvan angifvits. Och i hvilket fall som hälst kan man väl ej förneka, att Sverige hade *rätt* att inrymma Norge självständighet och en med sig sidoordnad ställning i föreningen, hvilken besittningsrätt än traktater och fredsslut måtte hafva förlänat detsamma. Det är bekant, att svenska regeringen redan i oktober 1812 gifvit bestämda löften till England att endast binda Norge till Sverige »som en konfedererad makt under samma konung», och att det just var på grund af dessa förbindelser angående norska folkets frihet, som Englands styrelse undertecknade traktaten af 3 mars. Då dessa löften sedan upprepades såväl till Englands regering som till de norrmän, med hvilka man från svensk sida underhöll förbindelser, torde man vara berättigad att i den svenska officiella qvasi-öfversättningen från 1813 af »partie integrante» med »oafhängig del» se ett slags, företrädesvis för norrmännen afsedt, tillkännagifvande däraf, att man å svensk sida var sinnad att stå fast vid sina afgifna förbindelser.

Prof. Alin upptager icke till besvarande Rydins invändning mot Kielfredens förbindande kraft för norrmännen, att Norge under föreningen med Danmark var rättsligen ett eget rike, som icke blifvit af Sverige eröfradt eller kufvadt. Och dock är denna invändning af största vigt för en rätt uppfattning af Kielfredens betydelse. Om Sveriges konung funne sig föranlåten på grund af ett ryskt anfall på norska Finmarken att afträda Sverige till Ryssland, skulle vi anse en sådan afträdelse bindande? Om emellertid Sveriges riksdag under nämnda eventualitet inläte sig i underhandling med tsaren och ryska riket och *valde* den förre till konung på vilkor af gällande författning och andra inskränkningar samt med Ryssland inginge ett föreningsfördrag, kunde man då säga, att konungens afträdelse hade någon betydelse för uppfattningen af Sveriges och Rysslands inbördes rättsställning? Å svensk sida erkändes visserligen icke uttryckligen, sålänge föreningen ännu icke kommit till stånd, att man uppgifvit eller

[1] Se Wallmark, Historiska beriktiganden, sid. 329, not. 5. Däremot kan samma svenska plakats återgifvande af *integrante* med *oafhängig* ingalunda försvaras. Jag har i Statsförbundet mellan Sverige och Norge, sid. 15 not. 1, förbisett, att Rydins användning af denna öfversättning berott på citat — ehuru utan citationstecken — af nämnda officiella källa.

ville uppgifva Kielfredens ståndpunkt — något sådant medgifvande kunde naturligtvis icke ske på en tid, då man med stöd af Kielfreden ville tvinga de ovilliga norrmännen till förening med Sverige —; men faktiskt uppgaf man Sveriges öfverherradöme redan genom konventionen i Moss. Vore denna konvention formligen af konungen ratificerad, så hade man äfven i bindande form inför Europa erkänt detta faktum. Då Karl XIII i stället bekräftade Karl Johans försäkran af d. 10 aug. (sid. 47 o. f.), var detta utan tvifvel afsigtligt, och man hade ännu en möjlighet att tala om Sveriges rätt enligt freden i Kiel, men endast försåvidt man ville förneka konventionen. Då man godkände stortingets beslut d. 20 okt. att på vissa vilkor ingå en förening med Sverige och att, först sedan grundlagen blifvit omarbetad, välja eller erkänna Karl XIII, tog man ytterligare ett steg i samma riktning. Förf. kallar det som sedan återstod, »konungens högtidliga erkännande», en ren formalitet (sid. 91 o. f.), men äfven om så vore, blefve en dylik formalitet af den största betydelse för den unionella rätten, och förf. vet bättre än de fleste, att denna s. k. rena formalitet hade en ganska stor reell innebörd, då både Norges grundlag och föreningen den förutan varit mycket annorlunda beskaffade, än de nu äro. Slutligen tog man steget fullt ut genom riksakten i ordalag, som i tydlighet lemna intet öfrigt att önska.

Förf. citerar (sid.33) till stöd för sin åsigt »det af riksens ständers konstitutionsutskott under förhandlingarna om unionsfrågan vid 1815 års riksdag åberopade diktamen till utskottets protokoll af riddarhussekreteraren A. G. Silfverstolpe, där det yttras, att konungariket Norge var genom freden i Kiel Sverige formligen underkastadt, hvadan norska folket ingen rätt egde att undandraga sig Sveriges besittning». Författaren citerar ej fortsättningen af nämnda diktamen, som lyder: »Konventionen i Moss förbytte det norska folket från underkastadt till underhandlande. Från denna stund upphörde Sveriges egentliga besittningsrätt till Norska riket, och ett frivillighetsförhållande nationerna emellan uppkom». Politiska fördrag kunna i själfva verket enligt sakens natur endast slutas mellan suveräna stater. Då nu prof. Alin låter Sverige sluta icke mindre än två, om ej tre, fördrag med Norge efter freden i Kiel, har han således själf uppgifvit Kielfreden och Sveriges därpå grundade besittningsrätt —; men hvad menas då därmed, att den gängse uppfattningen af Kielfreden leder till en »grundfalsk föreställning om denna unions rättsliga beskaffenhet?» Och äfven detta oafsedt måste ju fördrag tolkas efter den afsigt, som *bägge parter* därmed haft. Riksakten är onekligen ett fördrag mellan Sverige och Norge. Då det är bevisligt, att norrmännen icke velat genom detta fördrag eller något annat erkänna Kielfredens öfverlåtelse af Norge till Sverige, så kunde denna fred icke blifva för Norge bindande, äfven om Sverige aldrig uppgifvit densamma.

Frågan, om Norge genom Kielfreden afträddes till Sveriges rike eller till konungen personligen, har således f. n. blott ett historiskt intresse och kan, åtminstone sålänge som gällande unionsfördrag eger bestånd, icke häller få någon betydelse för den unionella rätten.

Vid sin redogörelse för freden får förf. anledning att beriktiga en försäkran, som Karl Johan afgifvit till stortingets presidenter 1828, nämligen att den danske underhandlaren Bourke enständigt påyrkat, att i traktaten måtte stadgas, att Norge skulle med Sverige införlifvas, men att Karl Johan genomdrifvit det i 4:e artikeln använda uttrycket, att Norge skulle vara ett konungarike, förenadt med Sverige. Förf. visar att i det danska utkastet till traktat icke finnes något sådant uttryck, som det af Bourke enligt Karl Johans uppgift yrkade, men att det däremot återfinnes i det första svenska utkastet och där blifvit rättadt på det af Karl Johan angifna sätt med Wetterstedts hand. Häraf drager förf. den slutsatsen, att det icke är mot den danske utan mot den svenske underhandlaren, som Karl Johan gjort sin mening gällande. Saken är dock icke härmed afgjord. Väl finnas icke nämnda ord i det danska förslaget, men *saken* är i alla fall tydligt nog angifven, då utkastet föreslår, att *svenska kronan* skall åtaga sig en mot Norges folkmängd och tillgångar svarande andel af danska statsskulden samt från början af 1814 betala alla norska ämbetsmäns löner och pensioner. Det är tydligt, att det s. k. första svenska utkastet först blifvit uppsatt efter förberedande underhandlingar med Bourke, och hans tankegång måste således hafva därpå utöfvat inflytande. Vidare är att märka, att det s. k. första svenska utkastet är det dokument, i hvilket freden förberedelsevis uppgjordes. Redan i detta förslag äro de rättelser till finnandes, som förf. kallar »svenskt jämkningsförslag», hvilket är ett renskrifvet exemplar af första utkastet med de rättelser och tillägg, om hvilka man dittills kommit öfverens. På samma sätt är själfva Kielfredens ändtliga redaktion öfverensstämmande med jämkningsförslaget tillika med de där i kanten införda rättelser, blott med iakttagande däraf, att för vissa paragrafer finnas 2 eller till och med 3 jämkningsförslag. Nu vet man af Bourkes depesch till Rosenkrantz af 14 jan. 1814 [1], att vid själfva underhandlingen så tillgått, att Karl Johan på flere stadier af underhandlingarnas gång fått arbetet till sig hänskjutet och personligen utöfvat inflytande på själfva redaktionen. Häraf bära ock koncepten tydliga spår. Det vill synas, som den redaktion, hvilken af Wetterstedt och Bourke antagits, blifvit af Hartmansdorff vid underhandlingen fattad i pennan som rättelse till de svenska utkasten, under det att Karl Johans förslag i allmänhet blifvit af Wetterstedt själf tillfogade under konferenser mellan honom och kronprinsen. En sådan rättelse är den af förf. (Bil. sid. 17) i en not till fredens text, Art. 6, anmärkta, innebärande, att konungen af Sverige skulle i sin egenskap af konungariket Norges suverän svara för Norges andel af danska statsskulden i stället för »svenska kronan», såsom i det svenska jämkningsförslagets Art. VI föreslagits. Då denna artikel icke har någon motsvarighet i det första svenska utkastet, men väl i det danska, Art. 5, från hvilket den är hemtad, är således denne Karl Johans rättelse i själfva verket gjord mot Bourkes förslag. På samma sätt

[1] *Nielsen*, Kielerfreden, sid. 49.

kan man ock antaga, att här ifrågavarande rättelse af Wetterstedts hand i första utkastet, som är med den nyssnämnda på det närmaste beslägtad, är riktad mot den mellan Bourke och Wetterstedt öfverenskomna redaktionen, som helt och hållet öfverensstämmer med andemeningen i det danska förslaget och faktiskt, ehuru icke till själfva ordasättet, där finnes. Af sakernas verkliga ställning kan man ock vänta, att ifrågavarande stilisering skulle mera intressera Bourke än Wetterstedt. Den senare visste lika väl som Karl Johan själf, att svenska regeringen förbundit sig gent emot England att behandla Norge som ett särskildt rike, och det måste därför väcka förundran, att han ens kunnat låta fatta ett förslag i pennan, som står i strid mot denna förpliktelse. Å dansk sida däremot hoppades man ännu i månader, att freden icke skulle verkställas. Dels var Napoleons fall ej ännu afgjordt, och få tänkte sig på denna tid, att han skulle helt och hållet störtas. Vidare kunde man i alla fall hoppas på ett omslag i den europeiska politiken gent emot Karl Johan och Sverige och väntade därför med stora förhoppningar en resning i Norge mot Kielfredens bestämmelser. Man vet ju ock, att norrmännens motstånd icke blott helsades med entusiasm af Danmarks främste män, utan ock till en början hemligen uppmuntrades äfven af Danmarks konung. Först sedan man af stormakternas bestämda uppträdande kommit till insigt om att den norska själfständighetsrörelsen innebar öfverhängande faror för den danska monarkien, började man betrakta densamma med andra ögon. I jan. 1814 måste man därför å dansk sida gärna hafva sett en redaktion af freden, som kunde i sin mån bidraga att underblåsa elden. Det gifves således knappast tillräckliga skäl att jäfva en försäkran, som blifvit af Karl Johan afgifven i Wetterstedts egen närvaro. Det högsta man kan säga är, att han gjorde sin mening gällande både mot Bourke och Wetterstedt.

I sammanhang härmed torde den egendomliga tolkning böra anmärkas, som förf. gör af fredens Art. XII. Dess bestämmelse, att pommerske och norske ämbetsmäns löner skulle betalas af den tillträdande makten (la puissance acquérante) säges innebära, att de norske skulle ega att hålla sig till »svenska kronan», och till stöd för detta påstående anföres, att detta uttryck förekommer såväl i det danska utkastet som i ett af jämkningsförslagen. Det torde dock vara tämligen klart, att om denna redaktion blifvit stående, så hade man däri gjort samma ändring som i Art. VI rörande statsskulden, så att orden »svenska kronan» blifvit utbytta mot »konungen af Sverige i sin egenskap af konungariket Norges suverän», och att artikeln, sådan den nu lyder, bör tolkas för Norges del i analogi med de stadganden, som tillförsäkra Norge ställningen af ett eget rike med egna finanser. — Likaledes torde förf. gå väl långt, då han påstår, att norrmännen betecknas som svenska undersåtar genom uttrycket »de båda höga makternas undersåtar», om danskar i Norge och norrmän i Danmark. Arten af den förbindelse, som skulle mellan Sverige och Norge upprättas, var ju ej i freden på annat sätt bestämd, än att Norge skulle vara ett eget konungarike. Detta konungarike blef

visserligen genom freden till Sverige afträdt, men däraf följer icke, att norrmännen voro att betrakta som svenska undersåtar. Tvärtom är det af fredens öfriga bestämmelser (Art. IV och VI) klart, att norrmännen kunde kallas undersåtar i förhållande till Sveriges konung endast »i hans egenskap af konungariket Norges suverän», eller emedan han genom freden blef Sveriges *och Norges* konung. Häri ligger visserligen icke, att Norge skulle tillhöra Sveriges konung personligen, men däri ligger, att den rätt, Sveriges rike genom Kielfreden förvärfvade, icke sträckte sig längre än till att med sig förbinda konungariket Norge som en politisk enhet. Af hvad art denna förbindelse skulle blifva, är icke i freden bestämdt och borde icke där bestämmas, om man ej ville göra Danmarks konung till garant af föreningsvilkoren.

Följande afdelningar af författarens afhandling upptagas af bevisen för att konungen i egenskap af svenska statens representant sökte göra sina rättigheter till Norge gällande och att han äfven i denna egenskap slutligen genomdref dem. »De former», säger förf., »som härvid användes, betingades stundom däraf, att den styrande personalens medlemmar tidtals vistades på skilda orter, någon gång ock af förhållanden, som ej äro till alla delar utredda, men detta hindrar ej, att det sätt, hvarpå konungens beslut i nu ifrågavarande fall fattades och utfärdades, i allmänhet med fullt tillräcklig tydlighet vittnar därom, att det var å svenska kronans vägnar, såsom utöfvare af svensk regeringsmakt, som han därvid uppträdde». Det vill synas, som författarens bevisföring äfven i detta stycke är tillfyllestgörande i hvad angår unionens *förberedelser*, ehuru han understundom slår öfver och upptager som bevis för unionens statsrättsliga innebörd eller uppfattningen däraf från svensk sida sådana *provisoriska* svenska regeringshandlingar, som endast af den grunden kunde af svenska regeringen handläggas, att Karl XIII ännu icke hade något norskt statsråd att tillgå, och som måste af svenska regeringen utfärdas, sålänge unionen ännu ej kommit till stånd, i enlighet med Sveriges rikes på Kielfreden grundade anspråk. Så är fallet med Karl Johans utnämning till generalissimus öfver Norges krigsmakt (sid. 39), Essens utnämning till generalguvernör (sid. 37), beslutet om det edsformulär, efter hvilket norska matroser, öfverförda från Holland till Sverige, skulle aflägga trohetsed till Karl XIII (sid. 38) m. fl. Utfärdandet af fullmakt för Karl Johan att vara generalissimus öfver Sveriges och Norges krigsmakt (sid. 115) var ett gemensamhetsärende, för hvars behandling ännu vid den tid, då fullmakten i svenskt statsråd beslöts d. 25 oktober, ingen form blifvit bestämd. Fullmakterna för kronprinsen att öfva kunglig makt och myndighet i Norge och att upplösa stortinget (sid. 114—116) voro uteslutande norska ärenden. Grunden till att åtminstone den ene af dem icke dessmindre blifvit i svenskt statsråd uppvisad och bägge af t. f. hofkansleren kontrasignerade synes mig ligga däri, att de blifvit före konungens erkännande utfärdade, och däruti att intet norskt statsråd fans i Stockholm. Då förf. i den omständigheten, att man i den första fullmakten

lemnat plats för dato öppen och ville anse bägge utfärdade först efter konungens utropande, ser ett bevis för att konungen enligt svenska regeringens åsigt skulle i egenskap af svensk konung af stortinget erkännas som norsk, så måste ju häraf följa, att enligt svenska regeringens åsigt konungen af Sverige borde *efter konungavalet* såsom svensk konung upplösa stortinget — den ena fullmakten var särskildt för detta ändamål utfärdad; men en så absurd åsigt torde man icke kunna med rimlighet tillägga Sveriges regering.

Att själfva föreningsfrågan både blifvit betraktad och i allmänhet behandlad som ett svenskt regeringsärende samt att stortinget var å sin sida fullkomligt medvetet därom, att det underhandlade med Sveriges ombud och i sin grundlag ingick förbindelser mot Sveriges rike, har emellertid författaren till fullo ådagalagt. Anmälaren har förut sökt visa detsamma, men med tillgång till ett långt mindre material[1]. Genom sin fullständiga kännedom af statsrådsprotokoll, bref och andra arkivhandlingar har förf. lyckats visa, att de afvikelser, som i denna fråga understundom förekommo, hade sin grund i förhållandenas egen makt och knappast voro större än de oregelbundenheter, som vid andra ärendens behandling ofta blefvo en följd af krigsårens utomordentliga förhållanden. Jag har emellertid ansett och anser ännu, att man vid själfva grundlagens bekräftelse å svensk sida med full afsigt underlät att göra densamma till en svensk statshandling. Författaren åter söker bevisa för det första, att grundlagen blef å svensk sida definitivt antagen af Sveriges behörigen fullmäktigade ombud, och för det andra, att den blef af konungen bekräftad eller sanktionerad i hans egenskap af svensk konung, enär Karl Johans sanktion skulle hafva meddelats på grund af ofvannämnda vederbörligen kontrasignerade fullmakt att öfva kunglig myndighet i Norge.

Hvad det förra angår, har förf. icke undanrödt den invändning, som af gammalt gjorts mot kommissariernas kompetens att sluta en ändtlig öfverenskommelse med Norge. Då de voro befullmäktigade att å konungens vägnar »*handla* (i norska öfversättningen af fullmakterna: *underhandle*) och *kommunicera* med norska riksmötet till befrämjande af den skandinaviska halföns framtida lugn och självständighet genom Sveriges och Norges oupplösliga förening» och genom samma fullmakter voro ålagda att ställa sig sin särskilda instruktion till underdånig efterrättelse, hvilken instruktion bland annat innehöll, att de skulle inhemta kronprinsens befallningar i frågor af större betydenhet och i allmänhet inrätta sitt förhållande efter de anvisningar, de af honom kunde erhålla, och då detta förhållande mellan kommissarierna och Karl Johan ingalunda var en hemlighet för Norges storting, kan man omöjligen anse, att de voro befogade att besluta om föreningen å Sveriges vägnar. Säkerligen var det icke en tillfällighet, som gjorde att, då konceptet till deras påteckning å grundlagen innehöll, att denna lag blifvit afhandlad och *beslutad*

[1] Statsförbundet, sid. 9—11, 24 o. f., 34 o. f., 72 o. f., 169 o. f.

mellan Karl XIII »genom undertecknade kommissarier å Dess höga vägnar och *i kraft af deras erhållna fullmakter*» samt Norges storting, däremot i själfva påskriften de inom citationstecken utmärkta orden blifvit utbytta mot »genom oss undertecknade befullmäktigade kommissarier å dess höga vägnar», och att det framför »befullmäktigade» förslagsvis i konceptet skrifna »därtill» blifvit struket (sid. 107 o. f., 308 o. f.). Ty grunden till att kommissarierna kunde den 4 nov. förklara grundlagen å konungens vägnar antagen låg ju tydligen icke i deras fullmakter, utan i Karl Johans under själfva underhandlingens gång meddelade föreskrifter. Författarens antagande, att såväl kommissarierna som Karl Johan under de närmaste dagarne efter d. 4 nov. ansett, att någon särskild konungens bekräftelse å grundlagen icke var behöflig (sid. 108), synes ock, åtminstone hvad de förra angår, bero på ett förbiseende. Ty i brefvet till Karl Johan af d. 6 nov. tala kommissarierna ej blott om konungaedens afläggande såsom en nödig åtgärd för att grundlagen skulle träda i kraft, utan äfven, ehuru i förtäckta ord, om lagens antagande. Det föreslås att kronprinsen skulle begifva sig till stortinget och öfverlemna konungens ed samt mottaga stortingets, och som skäl angifves, att ingen styrelse fans, förrän *denna akt* blifvit fullbordad. Men då längre fram i brefvet talas om »le discours de V. A. R.», synes däraf, att man i denna akt äfven innefattat något annat, nämligen grundlagens antagande å konungens vägnar. Detta var åtminstone sjelfva kärnpunkten i kronprinsens tal d. 10 nov., och ännu d. 11 i samma månad, således sedan kronprinsen antagit grundlagen, beteckna kommissarierna i sin rapport till konungen hans anförande rätt och slätt med benämningen »tal». Då kommissarierna i allmänhet synas i dylika fall hafva handlat efter svenska analogier, måste de också hafva förutsatt ett sådant grundlagens antagande vid personligt möte mellan konungen eller hans ställföreträdare och stortinget. Om man ock kan i samtidiga officiella handlingar uppvisa en mängd uttryck (sid. 108), som tydligen utgå från den uppfattningen, att i och med grundlagens antagande af konungens kommissarier saken var å konungens sida afgjord, hvilket ju i sak är odisputabelt, så bevisar detta icke, att ej den väsentliga *formen* af kunglig bekräftelse återstod.

Denna bekräftelse eller sanktion anser nu förf., att Karl Johan enligt sin egen och kommissariernas uppfattning gifvit som Sveriges konung eller som i egenskap af Sveriges konung norsk konung. Sanktionen stöder sig nämligen på den ofvannämnda fullmakten, som har svensk kontrasignation, och endast under förutsättning af att konungen som Sveriges konung tillika var Norges kunde han före grundlagens antagande öfva den handling af norsk regeringsmakt, som utgjordes af grundlagens sanktion, hvarjämte Karl Johans förbehåll om svenska ständernas godkännande af de artiklar, som betingade ändringar i Sveriges regeringsform, talar för samma uppfattning af sanktionen såsom gjord af Sveriges konung, enär »i annan egenskap än den af Sveriges konung kunde konungen omöjligen till Sveriges rikes ständer framställa förslag rörande ändringar i konungariket Sveriges grundlag»

(sid. 117—128). Hvad sistnämnda bevis angår, så är det ju klart, att konungen icke genom nämnda förbehåll framställt några förslag till Sveriges ständer, utan endast begränsat sin befogenhet. Att Karl XIII icke skulle kunnat sanktionera grundlagen, utan att han före sanktionen ansett sig som Norges konung, vederlägges däraf, att han ju förut sanktionerat Sveriges regeringsform, hvars antagande gjorde honom till Sveriges konung. Också äro ordalagen i den norska promulgationsakten tydligen lånade ur den svenska regeringsformen (»antage, stadfæste og bekræfte» — »antaga, gilla och bekräfta») och kommissarierna hafva ju själfva angifvit, att den senares »préambule» varit mönstret (sid. 126, not. 2). Huru föga främmande ett sådant förfarande måste förefalla för svensk uppfattning framgår för öfrigt däraf, att till och med Fredrik I både *vedertagit* och *bekräftat* regeringsformen af 1720. Märkelig är ock den besynnerliga inkonsekvens, som föranleder förf. att anse grundlagen antagen efter en fullmakt, som förutsätter samma grundlag som antagen, men neka möjligheten däraf, att han kunnat bekräfta grundlagen såsom norsk konung efter att hafva blifvit vald till konung. Det förra skall förklaras däraf, att grundlagens antagande enligt svensk fullmakt d. 10 nov. uppfattades som sanktion, under det att det verkliga antagandet skett d. 4 nov. genom kommissarierna. Är det senare antagandet riktigt, hvarför behöfver då förf. gå tillbaka ända till freden i Kiel för att få Karl XIII till norsk konung?

Då Karl Johan d. 10 nov. antog grundlagen, åberopades ingen fullmakt af Karl XIII såsom grund för denna myndighet. Han handlade därvid utan tvifvel efter samma uppdrag, som förut förmått honom att bestämma underhandlingens gång och bemyndiga kommissarierna att förklara grundlagen å konungens sida antagen. Rätten att gifva sådana befallningar var honom uttryckligen tillerkänd i instruktionen för kommissarierna, som är ställd i konungens namn, men underskrifven af Karl Johan »d'après l'autorisation du Roi et par l'ordre de Sa Majesté». Efter hvilken fullmakt är denna handling underskrifven? Och efter hvilken fullmakt har Karl Johan underskrifvit konventionen i Moss, som är ett fördrag af den art, att en befälhafvande general omöjligen kan tänkas som sådan hafva haft myndighet att afsluta detsamma? Eller förklaringen af 10 aug. som säges vara utfärdad »en vertu des pouvoirs qui nous ont été délégués par Sa Majesté le Roi de Suède et de Norvège», hvilket i Posttidningen återgifves med »i kraft af de fullmakter etc.» (Bil. 55: 6)? Då grundlagens antagande den 10 nov. fattades i pennan för att bifogas grundlagen som ingress, åberopas visserligen konungens fullmakt, men det är icke bevisadt, att härmed afsetts någon skriftlig handling. Och äfven om man medgåfve, att härmed afsetts den odaterade fullmakten från 25 oktober, så blir den norska grundlagen i alla fall ingen svensk regeringshandling. Ty då giltigheten af Karl XIII:s egna regeringshandlingar voro enligt Sveriges regeringsform beroende af svensk kontrasignation, så kunde han icke häller genom sin fullmakt bemyndiga

ı annan att dispensera från denna regel. Å Sveriges vägnar kan Johan således omöjligen hafva sanktionerat en lag, som är förmed norsk kontrasignation.

Icke häller förf:s uppfattning af norska stortingets åsigt om belsen af d. 10 nov. såsom en ratifikation å Sveriges vägnar är . Då stortinget förklarade att grundlagen *enligt sin natur* icke höra till de lagar, som erfordra konungens sanktion för att blifva så är ju detta tydligen en återklang af den franska revolutionens sanska idéer och hade alls icke sin grund i att stortinget utgått ån, »att det var med konungen af Sverige i hans egenskap af ka statens representant och *endast i denna hans egenskap*, som nade att göra» (sid. 125). Att stortinget till en början utgått att konungens högtidliga antagande af grundlagen var en sankomtalar förf. själf. Då det sedermera icke ville erkänna, att llagen var af konungen *bekräftad*, utan blott ville anse den af n *antagen*, så synes det hafva velat betrakta det högtidliga andet blott som ett tillkännagifvande, att konungen på vilkor af es grundlag mottog den genom valet hembjudna norska kronan. ır det sant, att om man nekar denna akt karaktären af sanktion skall besvara frågan, hvad det då var för en bekräftelse, som igen gafs d. 10 nov. med bägge parters goda minne, så ligger :ationsteorien nära till hands. Men den omständigheten, att den ra lärdomen på 1814 års urtima storting sprang bort med stor:s sunda förstånd, och att norska stortingskomitéer efter 1814 ämnda sätt drifvits från Scylla på Charybdis, utgör icke tillg grund att tillägga en handling karaktären af ratifikation, hvilken indigt saknar den lagliga formen för en sådan och aldrig å svensk så uppfattats.

Äfven om förf. hade rätt i sin uppfattning af svenskarnes och männens förhållande till bekräftelsen af 10 nov., så vore den ılståndpunkt han själf intager ohållbar. I historiskt afseende kan nöjligen bidraga till att förklara händelserna, men det duger icke läraf draga statsrättsliga resultat. Antingen kan man hålla fast reden i Kiel och på denna grundval deducera unionens statsrätt, då duger det icke att beteckna norska grundlagen som ett förmellan två konungariken och att vindicera densamma denna kap genom att uppvisa, att man vid dess tillkomst i allmänhet git folkrättens regler eller de bestämmelser, som fordras af Sveregeringsform vid underhandlingar och ingående af förbindelser främmande makter. Det gäller då att visa, att de regler blifvit gna, som fordras för rent svenska ärendens lagliga behandling, om detta är fallet, blir grundlagen ett privilegium för en svensk ända med titel af konungarike. Eller ock kan man bestämma ör fördragsteorien, men då måste freden i Kiel uppgifvas, ty ig kunna icke slutas med upproriska undersåtar. Slutligen kan uppgifva båda dessa ståndpunkter och se det enda gällande ısfördraget i riksakten, och denna ståndpunkt är i själfva verket ında, som låter sig historiskt och statsrättsligt försvara.

Författarens uppfattning af riksakten är i hufvudsak densamma som den vid 1859—60 års riksdag förfäktade, nämligen att den i sig upptager blott sådana föreningsstadgar, som påkallade ständernas medverkan, enär de medförde ändringar eller jämkningar i Sveriges grundlagar, under det att norska grundlagen i de delar, som ej berörde svenska ständernas konstitutionella rätt, var å Sveriges sida antagen genom den svenske konungens bekräftelse och således behöll sin gällande kraft utan ständernas medverkan, hvadan den icke häller utan svenske konungens samtycke — det vill väl säga i svenskt statsråd — kan lagligen ändras.

När konungen d. 15 dec. 1814 beslöt att sammankalla ständerna med anledning af föreningsfrågan, synes man ännu hafva haft för afsigt att endast »till riksens ständers antagande hemställa de jämkningar i grundlagen, hvilka af föreningen med Norge blefve en följd» (sid. 132), detta i enlighet med det förbehåll, som både kommissarierna och Karl Johan gjort vid grundlagens antagande. Men man kan icke säga, att K. Maj:t ännu d. 12 april 1815 intog samma ståndpunkt, då han aflät till ständerna sin proposition »om de konstitutionella förhållanden, som till följe af föreningen mellan Sverige och Norge uppkommit», ty det är alldeles tydligt att genom denna proposition har hela föreningsfrågan blifvit öfverlemnad till ständernas godkännande.

Förf. omtalar, att det i början var meningen att till ständerna öfverlemna endast vissa af den norska grundlagens paragrafer, nämligen dem, »som motsvara eller stå i sammanhang med stadganden af enahanda art i Sveriges rikes regeringsform». Att denna tanke icke fullföljdes, anser han hafva berott därpå, att K. Maj:t tänkt sig, att ständerna kunnat anse äfven andra paragrafer »stå i sammanhang med svenska regeringsformens bestämmelser», hvilket från författarens ståndpunkt måste betyda: påkalla ändringar eller jämkningar i Sveriges regeringsform. Men nu har K. Maj:t lyckligtvis omöjliggjordt en sådan förklaring, för så vidt som däruti skall ligga att K. Maj:t ansett någon del af Norges grundlag ega unionell giltighet utan ständernas medverkan. Ty då han på ett annat ställe i samma proposition säger sig »anse §§ 1, 6, 7 etc. af Norges grundlag egenteligen omfatta de ämnen, som för båda rikena äro *gemensamma*», så ligger ju tydligen häri en förutsättning, att ständerna kunde anse andra paragrafer *gemensamma*, och detta måste således hafva varit grunden till att hela Norges grundlag till ständerna öfverlemnades. Framgår detta redan af orden, sådana de nu stå, blir det ännu mera ögonskenligt, om man läser det i franska konceptet närmast föregående utstrukna stycket: »Le Roi n'a pas crû devoir ni pouvoir indiquer aux États Généraux la marche déterminée à suivre pour leur décision sur la constitution Norvégienne ci-jointe». Att dessa ord blifvit utstrukna måste haft sin grund däri, att konungen dock önskade, att ständerna skulle taga fasta på K. Maj:ts fingervisning med hänsyn till hvilka paragrafer borde anses gemensamma. Däruti kan i självfva verket icke hafva legat något annat eller mera, då K. Maj:t i propositionen talar

om rikets ständer såsom »utöfvande deras rätt att yttra sig öfver *Norges grundlag»* och slutligen »öfverlemnar denna vigtiga fråga till rikets ständers lugna och eniga beslut, säker att de i hela dess vigt och omfattning inse och bedöma densamma». Är det ett rimligt antagande, att K. Maj:t skulle hafva tänkt sig någon enda paragraf i Norges grundlag utan ständernas medverkan giltig som föreningsbestämmelse, då han till dem öfverlemnar hela grundlagen och säger sig vara säker, att de skola bedöma denna vigtiga fråga *i hela dess omfattning?*

Det är sant, att propositionen med uttrycken »de §§ af Norges rikes grundlag, som stå i sammanhang med stadganden af enahanda art i Sveriges regeringsform» och »de §§ af Norges grundlag, som egentligen (principalement) omfatta de ämnen, som för båda rikena äro gemensamma», synes hafva menat samma sak. Men skulle häruti ligga, att andra paragrafer, som *icke egentligen* omfattade gemensamma ämnen, men dock omfattade gemensamma ämnen, redan voro utan ständernas medverkan giltiga som unionsbestämmelser, då måste en så besynnerlig tanke hafva varit tydligen utsagd, i synnerhet som den strider mot propositionens öfriga delar.

Det är ock otänkbart, att K. Maj:t kunnat anse den svenska statsmakten såsom sådan ega en afgörande rätt öfver Norges grundlag, på samma gång som han förklarar, att »vid bestämmande af folkens gemensamma rättigheter en fullkomlig jämnlikhet borde dem emellan upprättas», och att »afsigten ej borde eller kunde vara, att någotdera folket inkräktade öfver det andras beslut en egenmäktig pröfning».

I själfva propositionens öfverskrift måste enligt vanligt språkbruk uttrycket »konstitutionella förhållanden» vara liktydigt med »unionsförhållanden» eller »gemensamhetsförhållanden», ehuru visserligen ännu kan ligga bibetydelsen af sådana förhållanden, som fordrade jämkningar i Sveriges regeringsform, då ju enligt K. Maj:ts uppfattning just dessa voro gemensamma. Men kan denna sekundära betydelse ännu ligga i K. Maj:ts proposition, så är den däremot otänkbar i riksakten. Ty konstitutionsutskottet ansåg, och samtliga stånden vedertogo, att »de förhållanden, som till följe af föreningen mellan Sverige och Norge uppkommit, väl i det afseendet vore konstitutionella, att de bestämde *vilkoren för bägge rikenas förening* under en gemensam styrelse, men ej af den egenskap, att de, såsom i något afseende medförande ändring i grunderna för någotdera rikets inre samhällsförening och styrelse, till deras bestämning behöfde vara underkastade det behandlingssätt, som den svenska grundlagen för afgörande af grundlagsfrågor föreskref». Då utskottet därjämte föreslog och riksens ständer beslöto »att en särskild riksakt till bestämmande af de konstitutionella förhållanden, som till följe af föreningen mellan Sverige och Norge uppkommit, måtte upprättas», så måste dessa i själfva riksaktens titel nu stående ord vara liktydiga med »Riksakt till bestämmande af vilkoren för bägge rikenas förening».

Till yttermera visso säger riksaktens egen ingress: »Alltså hafva vi, lagliga ombud för Sveriges och Norges inbyggare, ej trott oss

kunna på ett värdigare och högtidligare sätt för kommande tider befästa *vilkoren för den mellan Sverige och Norge träffade föreningen* under en konung, men med åtnjutande af särskilda regeringslagar, än då vi öfverenskommit att i en särskild riksakt innefatta och upptaga *förenämnda vilkor* alldeles som de ord för ord härefter följa».

Från prof. Alins ståndpunkt måste ett dylikt uttryckssätt förefalla »lindrigt sagdt oegentligt» (sid. 135, not. 1), men en sådan »oegentlighet» i en internationell lag måste för saken i fråga vara absolut afgörande, i synnerhet då man kan anföra mångfaldiga uttalanden af K. Maj:t, riksstånd, storting, utskott, deputationer och enskilda riksdagsmän, hvilka bestyrka, att alla parter på renaste allvar menat hvad de här skrifvit.

Så afgörande synes mig denna riksaktens redaktion, att äfven om Norges grundlag blifvit i laga former stadfäst som en svensk regeringshandling, så vore den i alla fall genom riksakten upphäfd såsom sådan. Men en sådan bekräftelse har aldrig skett. Jag har i sin tid sökt att ådagalägga, att under det Norges urtima storting 1814 för sin del definitivt antog vissa föreningsstadgar i sin grundlag, dessa äro att från svensk synpunkt uppfatta som »en traktat af den art, som kräfver bifall af Sveriges riksdag eller i allt fall hänskjutes till dess afgörande och således till en början endast förslagsvis uppgöres med främmande makt». De vigtiga aktstycken förf. meddelat och den inledande bevisning, hans afhandling innehåller, synas mig bestyrka, att detta kännetecknande varit fullt exakt.

Min anmälan har kommit att till god del taga formen af en kritik af förf:s slutsatser, ehuru jag är enig med honom om de flesta af hans premisser. Dessa innehålla i själfva verket en fullständigare och pålitligare utredning af unionens tillkomst, än någon hittills gifvit, och skola säkert alltid blifva en oumbärlig hjälpkälla för hvar och en, som vill ingående studera dess historia.

Nils Höjer.

Tsar Peters underhandlingar 1716 om landgång i Skåne af K. J. Hartman. Akad. afhandling. 182 sid. Helsingfors 1887.

Angående tsar Peters och Fredrik IV:s misslyckade plan att göra en landstigning i Sverige hösten 1716 hafva under senare tider noggranna, på omfattande arkivstudier grundade arbeten utkommit. Så utkom i Dansk Historisk Tidsskrift för år 1881 ett märkligt arbete af prof. E. Holm: »Studier til det store nordiske Krigs Historie»; sedermera har K. J. Hartman i en akademisk afhandling behandlat samma ämne, och det är på detta senare arbete, jag önskar fästa uppmärksamheten.

Författaren börjar sin afhandling med en redogörelse för tsar Peters tidigare planer att angripa Karl XII i hjärtat af Sverige för

att der diktera fredsvilkoren. Redan 1710 uppgjorde han en dylik plan, men han hindrades en tid att göra något för dess verkställande genom anfall från Turkiet. Så snart han sedermera fann, att han ej hade något att befara från Turkiet, upptog han planen ånyo, men då han ansåg sig för svag att ensam våga ett angrepp på det egentliga Sverige, sökte han genom underhandlingar skaffa sig bistånd af andra makter, framför allt af Danmark och Preussen. Till Köpenhamn sände han 1713 sin gunstling Jaguschinskij för att drifva igenom en öfverenskommelse med Danmark, enligt hvilken Ryssland och Danmark borde med gemensamma krafter antingen angripa Stockholm eller ännu hällre Karlskrona och den där liggande flottan. Det framstälda förslaget ledde ej till något resultat, enär den danske konungen, Fredrik IV, icke vågade företaga något angrepp, så länge Preussens konung, Fredrik Vilhelm, ej öppet slutit sig till Sveriges fiender. Efter redogörelsen för ofvannämnda förslag öfvergår författaren till de politiska förhållanden, som uppkommo efter Utrechtsfredens afslutande och hvilka hade stort inflytande på vårt fäderneslands öden. Författaren framhåller, att efter fredens afslutande Sverige till en början gynnades af Frankrike och England, särskildt af Frankrike, som uppäggade konungen i Preussen mot tsaren. Sannolikt skulle också Karl XII kunnat bilägga sin tvist med Preussen, om han visat någorlunda tillmötesgående. Emellertid togo händelsernas utveckling snart en för Sverige ödesdiger vändning genom drottning Annas och Ludvig XIV:s död. Frankrike visade sig från denna tid liknöjdt för Sveriges väl, och kurfursten af Hannover, som under namn af Georg I också blifvit konung i England, uppträdde afgjordt fiendtligt och bemödade sig på allt sätt att begagna sig af Englands makt för att kunna förena Bremen-Verden med sitt kära arfland Hannover.

Tsar Peter arbetade under tiden allt jämt på att förmå Fredrik Vilhelm I och Georg I att öppet sluta sig till Sveriges fiender, och så snart hans bemödanden lyckats, framstälde han ånyo till Fredrik IV ett närmare formuleradt landgångsförslag, enligt hvilket hufvudanfallet skulle företagas mot Skåne, under det att den ryske generalen Apraxin med ungefär 20,000 man på en rysk galereskader gjorde en diversion från Finland mot Sveriges östra kust. Till landstigningsförsöket i Skåne erbjöd sig tsaren att lämna ungefär 30,000 man. Underhandlingarna med Fredrik IV fortgingo dock långsamt. Genom Karl XII:s plötsliga infall i Norge i slutet af februari 1716 nödgades Fredrik IV rikta hela sin uppmärksamhet på att skydda detta land, hvarför han tills vidare måste låta andra planer hvila. Han anhöll till och med om hjälp af tsaren till Norges försvar — något som denne ingalunda var böjd att lämna, Tsaren ansåg, att Norge lättast skulle kunna befrias från det fiendtliga anfallet genom en landstigning i Skåne. Snart visade det sig visserligen, att ingen synnerlig stor fara hotade Norge, emedan Karl XII företagit anfallet med allt för få trupper och utan tillräckliga förråd af lifsmedel, men anfallet hade fördröjt underhandlingarna med tsaren och hindrat Fredrik IV att göra några förberedelser till landstigningen i Skåne, emedan han måst

sända en stor del af den danska flottan och en mängd trupper och lifsmedel till Norge. Karl XII:s anfall på Norge 1716 har utan tvifvel mer än något annat gjort, att fiendernas planer mot Sverige 1716 misslyckades.

Tsaren förde äfven underhandlingar med konungarne i Preussen och England i afsigt att förmå dem att deltaga vid en landstigning i Skåne. Dessa underhandlingar ledo dock genom tsarens samtida inblandning i Mecklenburgs inre förhållanden. I sin ifver att kunna så snart som möjligt realisera sin plan skyndade han sig att, innan ännu underhandlingarna med andra makter angående landstigningen ledt till någon öfverenskommelse, inlåta sig i nära förbindelse med hertig Karl Leopold af Mecklenburg, med hvilken han ock lät i början af 1716 förmäla sin brorsdotter Katarina Ivanovna. Genom denna förbindelse fick tsaren tillåtelse att i Mecklenburg samla och inqvartera de trupper, som han ämnade använda till en landstigning i Skåne. Förbindelsen med hertigen var dock ett politiskt misstag. Den mecklenburgska adeln, som låg i strid med sin hertig, fruktade, att denne skulle begagna sig af de inqvarterade ryska trupperna för att qväfva all opposition. Dunkla rykten om tsarens äregiriga och vidtgående planer utspredos och antogo snart formen af kategoriska påståenden, såsom att talet om en landstigning i Sverige blott var en förevändning, att tsarens egentliga mål var att blifva medlem af Tyska riket och få tillfälle att inblanda sig i dess inre angelägenheter samt att han, just under det han låtsade sig göra förberedelser till en landstigning, i hemlighet förde underhandlingar med Karl XII om en separatfred. Tsarens uppförande var för öfrigt sådant, att dylika rykten lätt kunde uppkomma och vinna förtroende. Han lofvade hertigen af Mecklenburg bedrifva saken så, att Wismar efter dess snart väntade kapitulation öfverlemnades åt honom, och då fästningen kapitulerade sände han dit trupper och fordrade att få inlägga garnison i densamma jämte de makter, som tvungit fästningen till kapitulationen. Denna begäran tillbakavisades dock bestämdt af den danske generalen Dewitz, men hans oförsynta fordran uppväckte stort misstroende hos hans allierade. Genom sin inblandning i Mecklenburgs inre angelägenheter kom han i spändt förhållande till kejsaren, konungen i Preussen och flere tyska furstar.

Allt sedan slutet af år 1715 hade fråga varit å bane om ett personligt sammanträffande mellan tsaren, Fredrik IV och Fredrik Vilhelm, då närmare öfverenskommelse om landstigningsplanen skulle träffas. Ett dylikt sammanträffande egde först rum mellan tsaren och Fredrik Vilhelm i början af maj 1716, då den senare förmåddes till några medgifvanden, som kunde blifva af vigt för verkställandet af planen i fråga, men till någon aktiv medverkan kunde han ej öfvertalas. Något senare möttes tsaren och Fredrik IV i närheten af Hamburg, där dessa båda monarker öfverenskommo att företaga en landstigning i Skåne samma år. Traktaten härom slöts i Altona, och tsaren lofvade att deltaga i företaget med 40 bat. inf. och 2 eller 3 dragonregementen, hvarjämte han sade sig samtidigt med

hufvudanfallet vilja från Finland sända en eskader med 20,000 man för att angripa Sverige. Fredrik IV åter förband sig att bidraga till landstigningsförsöket med 20 bat. inf. och 10,000 man kavalleri. Sedermera påstod tsaren, att Fredrik IV äfven lofvat att sända några örlogsskepp till Ålands haf för att understödja det tillämnade angreppet från finska sidan. Något härom finnes ej taladt i traktaten, och ej häller finnas några andra säkra bevis, att tsarens påstående är öfverensstämmande med sanningen.

Hvad tsarens underhandlingar med Georg I angår, så framhåller författaren, att Georg visade sig mycket vacklande; än var han villig att bistå tsaren, än motarbetade han honom. I mars och april visade sig konung Georg och hans hannoveranska rådgifvare benägna att understödja tsaren med en engelsk flottas afsändande till Östersjön, och några engelska ministrar voro äfven villiga att medverka härtill, men snart nog inträffade en stor förändring i Georgs politik, hvilket sannolikt berodde därpå, att de flesta engelska ministrarne och det engelska folket i allmänhet ej ville bidraga till Sveriges fall och Rysslands storhet. Vid underhandlingarna med England framstälde tsaren tillika stora fordringar. Så ville han att Georg I skulle garantera honom besittningen af Ingermanland, Lifland, Estland och Karelen med Viborg och, i fall han angrepes i dessa besittningar, lemna honom ett understöd af 15 linieskepp, hvilken flotta tsaren ville använda efter sitt godtfinnande. Vidare ville han, att traktat härom genast skulle afslutas före afslutandet af en ifrågasatt handelstraktat, som i synnerhet låg engelsmännen om hjärtat. När Georg I emellertid såg, att en landstigning med allvar förbereddes af tsaren och Fredrik IV, trots allt hvad han gjort för att hindra en dylik, började han ånyo befordra den, men det gjorde han företrädesvis för att få bort de ryska trupperna ur Tyska riket. Under förberedelserna till fälttåget hade tsaren nämligen uppfört sig därstädes mycket våldsamt och hänsynslöst. Han hade låtit häkta mecklenburgska adelsmän, som voro hertigen obehagliga, gjort stora reqvisitioner af lifsmedel till sina truppers underhåll, tvungit tyska städer att lämna transportfartyg m. m.

Efter många ansträngningar lyckades tsaren omsider att öfverföra omkring 29,000 man till Danmark, men dessa ankommo dock dit senare, än beräknadt var, och detta berodde till största delen därpå, att danskarne, som lofvat öfverföra en del trupper, ej kunde göra detta i tid. Karl XII:s anfall på Norge hade, såsom ofvan är nämndt, länge fördröjt Fredrik IV:s förberedelser till landstigningen, och sedermera hindrade äfven motvind en lång tid de ryska truppernas transport till Seland. När omsider allt såväl från dansk som rysk sida syntes vara i ordning för truppernas öfvergång till Skåne, förklarade tsaren i slutet af augusti (g. st.), sannolikt på sina ministrars och generalers råd, att han först följande år ville deltaga i ett landstigningsförsök. Skälet till detta steg, som väckte ett oerhört uppseende i hela Europa, uppgaf han vara, att den lämpliga årstiden för en landstigning nu vore förbi, så att en dylik ej utan stor risk kunde

företagas, synnerligast som svenskarne fått god tid att förbereda sig till kraftigt motstånd, hvarom han genom flera rekognosceringar utmed skånska kusten hunnit öfvertyga sig. Vidare anförde han som skäl till sitt beslut, att Fredrik IV ej kunnat förmås att sända några örlogsskepp till Ålands haf för att där understödja den ryske amiralen Apraxins eskader vid dess tilltänkta angrepp från finska sidan.

Till följd af tsarens beslut uppkom den största bitterhet mellan honom och de öfriga allierade. Man tillskref till och med tsaren den förrädiska planen, att han ämnat öfverrumpla Köpenhamn och bemäktiga sig denna stad. Denna misstanka var utan tvifvel ogrundad, men det ser ut som om Fredrik IV verkligen trott därpå, ty annars hade han väl ej gifvit befallning att fördubbla vakterna vid de portar, som voro närmast det ryska lägret, eller låtit artillerister natt och dag stå tillreds vid kanonerna med brinnande luntor i de bastioner, som stötte till dessa portar, eller utsändt starka patruller nattetid eller på förhand bestämt, hvarest såväl militären som borgerskapet med skarpladdade gevär skulle samlas, om något allarm uppstode? Georg I visade sig synnerligen förbittrad på tsaren, efter det denne uppgifvit landstigningsplanen. Han föreslog till och med, att man skulle bemäktiga sig tsarens person, tills ryssarne utrymt Danmark och Tyskland. Till en så våldsam handling kom det dock icke, utan tsaren fick i fred lämna Danmark, dock påskyndades hans afresa så mycket som möjligt. Han förde nu sina trupper tillbaka till Mecklenburg, erbjudande sig att det kommande året deltaga i ett landstigningsförsök i Skåne. Men detta erbjudande väckte blott misstankar mot hans afsigter och gjorde brytningen med Georg I fullständig, och de försök, som tsaren äfven sedermera gjorde att förmå honom och Fredrik IV att följande året bidraga till en landstigning, misslyckades helt och hållet.

Man har anklagat tsaren, att han drifvit dubbelt spel så till vida, att han samtidigt med rustningarna till landstigningen underhandlat om en separatfred med Sverige. Författaren söker fria honom från denna anklagelse, men han medgifver dock, att tsaren för att hålla vägen öppen för sig ej tillbakavisat de anbud om separatfred, som genom landtgrefven af Hessen-Kassel vid denna tid framstäldes till honom. Om Görtz personligen sammanträffat med furst Kurakin i Haag — något som författaren förnekar — är väl ovisst, men säkert är, att Görtz, låt vara genom åtskilliga mellanhänder, låtit underrättelser komma till hans kännedom, som kunna haft stort inflytande på tsarens handlingssätt. Så berättade Görtz i bref till Karl XII den 20 juli, att Kurakin visat sig orolig, då Görtz berättat, att man i Sverige mera önskade än fruktade en landstigning, emedan man då kunde få tillfälle att göra en vigtig kupp med den i beredskap stående krigshären.

Författaren har lämnat noggranna upplysningar om antalet af de trupper, som tsaren förde till Danmark. Det skulle också hafva varit mycket intressant, om författaren äfven velat meddela några närmare detaljer om den styrka, som från Finland skulle anfalla Sverige. Till framställande af denna önskan manas anmälaren särskildt

däraf, att tsaren sade sig uppgifva landstigningsförsöket hösten 1716 äfven af det skäl, att Fredrik IV ej velat understödja amiral Apraxin. Det ser dock ut, som om detta skäl blott varit ett svepskäl. Den 6 augusti underrättade nämligen generalmajor Karl Gustaf Armfeldt Karl XII, att han för att få kunskap om den ryska härens och flottans tillstånd i Finland sändt en fänrik dit för att taga reda härpå, och denne hade nyligen återkommit. Af hans berättelse framgick, att ryssarnes styrka var allt för svag för att med allvar kunna företaga något mot Sverige. Förut hade svenskarne genom åtskilliga spioner, såsom den bekante kunskaparen Löfving och presten Albertus Spensius, fått kunskap om, att tillståndet bland de ryska trupperna var dåligt till följd af brist på lifsmedel och däraf alstrad elakartad sjukdom. Författaren själf uppgifver, att Apraxin redan i början af juni klagade, att bristen på proviant förlamade hans rörelser. En undersökning, huru stor den ryska styrkan var, som låg i Finland för att öfvergå till Sverige, huru den var försedd med proviant och kläder, hurudant hälsotillståndet var m. m., synes därför vara särdeles nödig för att man skall kunna veta, om man bör fästa något afseende vid tsarens ofvan anförda påstående.

Författaren synes hafva god literaturkännedom om den ifrågavarande tiden. En och annan förut känd sak har dock undgått hans uppmärksamhet: så angående den svenska flottans verksamhet våren och sommaren 1716 och likaså angående den svenska härens styrka i Skåne, just vid den tid då landstigningen skulle företagas.

Författaren nämner i sin afhandling, att han har för afsigt att behandla tsarens diplomati äfven under de följande åren, och det är att önska, att denna afsigt måtte realiseras så fort som möjligt. Säkerligen kommer han att ur de ryska arkiven meddela många vigtiga upplysningar om den ifrågavarande tidens tilldragelser.

J. A. Lagermark.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer

Meddelanden från Svenska Riksarkivet utg. af C. T. Odhner. **XIII.** Årsberättelse för år 1888. — Riksarkivariens und. utlåtande ang. arkivväsendets ordnande. — Pergamentsbref från medeltiden i Stockholms rådhusarkiv. — Förteckning öfver rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifvelser till regeringen och rådet. Nov. 1632—Juni 1636. I. 1632—1634.

K. Bibliotekets Handlingar. 11. Årsberättelse för 1888. — Berättelser om Sveriges krig. 1. 1564—1650.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. under medvärkan af S. Bugge m. fl. genom Axel Kock. **VI.** Ny följd. **II, 1.** — J. Torkelsson, Bemærkninger til enkelte vers i Snorra Edda. — A. Kock, Några bidrag till fornnordisk grammatik. — H. Falk, Om Friðþjofs saga. — S. Söderberg, Adjektivum »Örgrandr». — B. Olsen, Vigsloði. — Rydberg, Undersökningar i germanisk mythologi, anm. af F. Detter.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1889, 4.** R. Steffen, Några germaniska myter i ny belysning (valkyrjemyten, nibelungsagan och völundsagan). — Kr. Nyrop, En middelalderlig skik (afläggandet af högtidliga löften om utförande af någon gärning eller bedrift).

Ny Svensk Tidskrift utg. af R. Geijer. **1889, 5, 6.** H. E. Larsson, Emin pascha. — K. U. Nylander, Semitiska studier i Sverige under flydda tider II.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1889, 6.** A. F. Nordqvist, Speranskis fall. — I Bokhandeln. Åbo stads historia af C. v. Bonsdorff. anm. af M. G. S.; Sveriges ridd. och adels riksdagsprot. fr. o. m. 1719, anm. af T. Dillner. — **7.** A. F. Nordqvist, Speranskis fall. — **8.** R. Tigerstedt, Lavoisier. — I Bokhandeln. Svensk literaturhistoria af H. Schück, anm. af C. G. Estlander.

Aarböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. II Række, IV, 2 (1889). K. Erslev, Unionsbrevet fra Kalmarmödet 1397.

Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands herausgegeben von der Ehstl. Literar. Gesellschaft. **IV, 2** inneh. bl. a.: Gleichzeitige Uebersetzungen der Schreiben des Nowgorodschen Statthalters **an P. de la** Gardie und des letzteren Antwort nach Nowgorod **und an den Zaren**

Ivan IV nach Moskau. — Dichtungen (en ang. striden mellan Sigismund och hertig Karl). — W. Greifenhagen, Archangel als Handelsconcurrentin Revals im 17 Jahrhundert.

Baltische Studien XXXIX, 1. C. Fabricius, Aus Schwedisch Pommerns Franzosenzeit.

Baltische Monatsschrift XXXVI, 5. T. Christiani, Die Gegenreformation in Livland.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Max Lehmann. Neue Folge **XXVI,** 1 (1889). A. Wohlwill, Zur Geschichte der diplomatischen Beziehungen zwischen Preussen und Frankreich (1800—1807). — E. Marcks, Coligny und die Ermordung Franz von Guise's. — B. Niese, Zur Verfassungsgeschichte Lakedämons. — O. Harnack, Zur Vorgeschichte und Geschichte des Krieges von 1812. — Literaturbericht (bl. a. Willem Usselinx founder of the dutch and swedish Westindia companies by J. F. Jameson). — **XXVI, 2.** M. Lehmann, Die ursprüngliche Fassung der Histoire de mon temps Friedrich's des Grossen. — F. Meinecke, Brandenburg und Frankreich 1688. — A. Brückner, Der Herzog von Richelieu (1766—1822). — J. Loserth, Neue Erscheinungen der Wiclif-Literatur. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. Die Nordische Frage von Danielson) m. m. — **XXVI, 3.** H. v. Friedberg, Der Kriminalprozess wider den Ungarn Michael v. Klement. — M. Lehmann, Gneisenaus Sendung nach Schweden und England im Jahre 1812. — Literaturbericht (bl. a. Geschichte des ersten schwedisch-polnischen Krieges von J. Hoppe).

Prof. Lehmann meddelar några lifligt skrifna och intressanta bref af den berömde preussiske krigaren och statsmannen Gneisenau, skrifna 1812, då han såsom privatman, men med hemliga uppdrag af preussiske statsministern Hardenberg besökte bland andra länder äfven Sverige och England. Hvari hans hemliga uppdrag egentligen bestodo, vet ej utg. sjelf att upplysa — annat än att det gälde Tysklands befrielse från Napoleon — och Gneisenau skrifver, att han ej vågat meddela dem svenske kronprinsen, emedan denne ansågs ej fullt pålitlig och tystlåten. Den senare åter synes ha varit mindre förbehållsam mot Gn. och gaf honom muntliga uppdrag till regenten i England angående deras gemensamma uppträdande mot Frankrike och krigsplaner, om hvilka Gn. synes vara tämligen underrättad.

Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Alterthumskunde X, 1, 2. A. Gaedeke, Zur Politik Wallensteins und Kursachsens in den Jahren 1630 34 (bl. a. ett bref från Axel Oxenstierna till kurfursten af Sachsen $^{29}/_{10}$ 1633).

Göttingische gelehrte Anzeigen, 1889, n:o 2, 3. Schirren, Recueil des Traités et conventions conclus par la Russie avec les puissances étrangères (utförlig anmälan af de partier, som angå nordiska kriget). — **N:o 7.** Amira, anm. af Lehmann, Abhandlungen zur german., insbesondere nordischen Rechtsgeschichte.

Mittheilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung, X, 2 (1889). F. Arnheim, Das Urtheil eines schwedischen Diplomaten über den Wiener Hof im Jahre 1756. Aus dem schwedischen Reichsarchiv in Stockholm.

The English Historical Review edited by the rev. M. Creighton. **1889 july.** W. O'Connor Morris. The war of 1870 1: After Sedan. — E. Armstrong, Recent criticism upon the life of Savonarola. —

C. Ransome, The battle of Towton. — J. Th. Bent, The Lords of Chios. — W. A. B. Coolidge, The republic of Gersau. — Notes and documents. — Reviews of books. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications.

Revue Historique. 1889 juillet-août. d'Avenel, L'administration provinciale sous Richelieu. — Ch. Lécrivain, L'antidose dans la législation athénienne. — R. Saleilles, Du rôle des scabins et des notables dans les tribunaux carolingiens. — Ch. Auriol, La défense de Dantzig en 1813 (fin). — Bulletin historique: France (Monod et Molinier); Allemagne, moyen âge (Schum). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Revue d'histoire diplomatique. III, 3. Discours du président de la société d'histoire diplomatique à l'assemblée du 28 mai 1889. — Récit du voyage fait en France par Mme de Guiche au mois de juin 1801. — A. Baudrillart, Examen des droits de Philippe V et de ses descendants au trône de France (fin). — Schefer, Mémoire du marquis de Bonac sur les affaires du nord de 1700 à 1710 (fin). — Carathéodory Effendi, L'empire d'Orient et ses impératrices. — Comptes-rendus. — Chronique m. m.

Slutet på Bonacs mémoire innehåller teckningar af danska konungen och furst Ragoczy samt en utförlig skildring af den senares ställning.

Archivo storico Italiano III, 2. A. Favaro, Ticone Brahe e la Corte di Toscana.

Öfversigter och Granskningar

Sveriges Ridderskaps och Adels riksdagsprotokoll från och med år 1719. *Åttonde delen*, andra häftet (bilagor till 1734 års protokoll) ss. 559—629, Stockholm 1887. *Nionde delen* (1738—39 års riksdag 1) 566 ss. + 32 ss. bilagor, Stockholm 1887. *Tionde delen* (1738—39 års riksdag 2) 582 ss. + bilagor ss. 33—56, Stockholm 1888. *Elfte delen* (1738—39 års riksdag 3) 542 ss. + bilagor ss. 57—74, Stockholm 1889. Kongl. Boktryckeriet.

När 1886 de då senast utkomna partierna af ofvanskrifna, för vår historia så ytterst vigtiga publikation anmäldes i denna tidskrift, uttalades den förhoppningen, att utgifningen måtte om möjligt fortsättas ännu hastigare än dittills skett. Detta synes på god väg att realiseras, ty, då 1886 ej fullt 8 delar utgifvits under 12 år, hafva under de 3 år, som sedan dess förflutit, ej mindre än 1 häfte och 3 fullständiga delar af arbetet offentliggjorts, tillsammans omfattande 1,834 ss. För detta vackra resultat har man att tacka kammarherre C. Silfverstolpe, hvilken ombesörjt utgifningen af dessa partier af det stora verket liksom af de 1886 anmälda.

Vid redaktionen hafva fortfarande i allmänhet samma grundsatser följts som förut, hvilket naturligtvis också är lämpligt. En nyhet har dock införts, men då denna ej är af sådan beskaffenhet, att den åstadkommer någon väsentlig rubbning i planen, men onekligen underlättar arbetets begagnande, synes den böra mottagas med tacksamhet. Den består däruti, att från och med den 9:de delen bilagorna (med särskild paginering) utgifvas samtidigt med protokollen. Härigenom blifva, när en riksdag upptager flere delar, de först utkommande af dessa genast fullt brukbara, under det att det gamla sättet att meddela bilagorna, först sedan en riksdags protokoll afslutats, hade till följd, att läsaren måste afvakta hvarje riksdags slutdel för att kunna draga fullständig nytta af dithörande tidigare delar. En mindre lämplig förändring är åter, att i 9:de delen datum uteslutits ur rubrikerna öfver hvarje öppning; i de följande delarne har emellertid utgifvaren åter utsatt data, hvilket naturligtvis för den, som vill i arbetet söka upplysning om förhandlingarna vid någon viss känd tidpunkt, medför en ej ringa lättnad.

Af hvad som sedan 1886 utgifvits innehåller den 8:de delens andra häfte blott bilagor till 1734 års protokoll. Att här redogöra för häftets innehåll, lönar ej mödan, då bilagor naturligtvis böra behandlas i sammanhang med protokollen, och 1734 års protokoll ej innehållas i de delar, med hvilka vi nu hafva att sysselsätta oss. Endast det må anmärkas, att bland dessa bilagor finnas tvänne memorial af Esbjörn Reuterholm, hvilken sedermera spelade en så framstående roll såsom en af Mösspartiets förnämste män. Reuterholms politiska bana började egentligen 1760, men dessa memorial visa, att han redan 1734 leddes af idéer, för hvilka han längre fram ifrigt kämpade. Han uppträdde nämligen sedermera — så ofta ej partilidelse och hans despotiska lynne förblindade honom — såsom en oblidkelig fiende till byråkratiskt förtryck och godtycke, bland annat när det yttrade sig i religiösa förföljelser (det Rutströmska målet), och i dessa memorial lade han sig nu ut för tvänne finska officerare. Ericsson, hvilka jämte sina familjer och meningsvänner blifvit för kätterska åsigter dömda till landsflykt.

Delarne 9—11 innehålla fullständigt riddarhusprotokollen med bilagor för 1738—9 års riksdag. Denna, under hvilken Hattarne grepo makten för att sedan i öfver 20 år behålla den, är visserligen förut till sitt hufvudsakliga förlopp bekant genom Geijers, Malmströms och Fryxells skildringar, men huru förtjänstfulla dessa än äro, måste det dock anses såsom en oskattbar fördel att nu tack vare föreliggande publikationer tillfälle för en hvar står öppet att ur en så vigtig *källa* som det förnämsta ståndets protokoll inhemta en *omedelbar* kännedom om ifrågavarande vigtiga kris. Man gör sig i allmänhet den föreställning, att förhandlingarna på riddarhuset under denna riksdag voro i hög grad stormiga. Detta bekräftas också af protokollen nämligen för de tidpunkter, då de stora politiska frågorna bragtes under behandling, men det var så långt ifrån, att ståndets öfverläggningar blott upptogos af sådana, att t. o. m. den mesta tiden, då såsom alltid under frihetstiden, användes på ekonomiska och personliga frågor samt rena förvaltningsärenden, och vid dessas behandling röjde sig i allmänhet ej någon hetsighet. Man kan därför läsa stora stycken af protokollen utan att af dem få någon föreställning om, huru upprörd sinnesstämningen i själfva verket var, och särskildt är detta fallet med protokollen från riksdagens första månader, innan de egentliga verkstäderna för det politiska arbetet vid riksdagen, det sekreta utskottet och de sekreta deputationerna, blifvit färdiga med sina utlåtanden. Alldeles saknades dock ej häller då våldsamma utbrott. Det är bekant, att själfva landtmarskalksvalet (maj 1738) försiggick under en häftig upphetsning, föranledd däraf, att drottningen genom sitt personliga inflytande sökte hindra C. G. Tessins val, hvilket emellertid blott hade till följd, att han erhöll en öfvervägande majoritet. I protokollets framställning af valet finnes dock intet som häntyder härpå, om ej möjligen, att däri särskildt anmärkts, att vid valets tillkännagifvande för konungen äfven drottningen förklarade »sitt nöje öfver, att en så god patriot vore vald,» samt i nåder tillstadde Tessin »att

kyssa dess höga kongl. hand». Längre fram (nov. 1738), när Hattarne börjat känna sig fasta i sadeln, upprefs dock denna fråga, i det löjtnant Björnberg, en af de ifrigaste inom den s. k. Lagercrantzska frikåren, genom hvilken Hattarne sökte beherska och väl äfven terrorisera riddarhuset, då inlemnade ett memorial (meddeladt bland bilagorna till del X) mot öfverstlöjtnant Güntherfelt, hvilken var den, som gått drottningens ärenden mot Tessin. Enligt Fryxell uppstod med anledning häraf ett så häftigt oväsen på riddarhuset, att Tessin under sina försök att återställa ordningen bräckte landtmarskalksklubban. Denna episod omtalas ej i protokollet, men väl att Tessin gång på gång måste äska ljud och förmana till »kallsinnighet»; hvarvid han bad adeln betänka, »att icke allenast riksens ständer och hela Sveriges rike utan ock hela verlden se nu på oss.» Äfven många Hattar voro emellertid obenägna att drifva denna sak till ytterligheter, och antagligen var orsaken därtill undseende för drottningens person. På grund af den ringa respekten för konungamakten under frihetstiden, skulle man knappast kunna vänta, att en dylik hänsyn denna tid skulle gjort sig gällande, men frihetstidens urkunder, åtminstone från tiden innan Lovisa Ulrikas hänsynslösa anfall på författningen förbittrat sinnena, innehålla många bevis på, att denna tids Svenskar verkligen bevarat en djup vördnad för självfva *kungligheten*, och särskildt synes denna känsla varit stark gent emot Ulrika Eleonora, ättlingen af det gamla konungahuset. Ett betecknande exempel härpå förekom just vid denna riksdag, nämligen med anledning af konungens önskan, att drottningen under hans iråkade sjukdom skulle förestå regeringen (del IX s. 396). Då en af Mössornas förnämste talare assessorn i Åbo hofrätt, lagman Lilliestjerna, tillstyrkte detta och därvid begagnade sig af den oskyldiga oratoriska vändningen att fråga, hvarför man skulle »balancera» (tveka) att gifva sitt bifall härtill, fann en stor del af adeln det vara förnärmande för drottningen, att ens möjligheten af en tvekan kunde förutsättas, och egendomligt nog var det ifriga Hattar, som gjorde sig till tolkar för missnöjet, ehuru drottningens regentskap antagligen var föga behagligt för partiet. För att emellertid återkomma till den Gyntherfeltska frågan, så lyckades visserligen ej Mössorna nedtysta saken, men de afstyrde Tessins förslag, att den skulle dragas inför den stora sekreta deputationen och genomdrefvo i förening med flere af Hattarnes ledare, att den hänvisades till en deputation *inom* riddarhuset. Sedan denna i sitt betänkande (meddeladt såsom bilaga till del X) föreslagit, att Gyntherfelt skulle undslippa med något straff »inom ståndet», dömdes han blott till att mista säte och stämma på riddarhuset, ehuru några Hattar äfven ville, att han skulle afsättas från sin tjänst och en af dem — Boye — t. o. m. ansåg, att han, enligt lagen bort straffas till lifvet. En sak, som vid riksdagens början väckte stor uppmärksamhet t. o. m. i utlandet, var Tessins tal på rikssalen (den 20 maj), i hvilket han öppet gaf luft åt sina och sitt partis krigiska tendenser. Adeln beslöt talets tryckning, och det bör sålunda förefinnas tryckt i sin ursprungliga form, men dylika särtryck af riksdagshandlingar äro

ej lätt tillgängliga för allmänheten, och det utdrag, som Geijer meddelat af det samma, är också hemtadt ur en fransysk öfversättning i Büschings Magazin, hvilken äfven synes hafva varit begagnad af Fryxell. På grund såväl häraf som af denna handlings verkliga politiska betydelse synes det hafva varit lämpligt, om utgifvaren meddelat den samma bland bilagorna, där den minst lika väl torde försvarat sin plats som drottningens svar på Tessins lyckönskan till hennes regentskap, hälst äfven detta tal — att döma af adelns beslut — bör finnas särskildt tryckt. I sammanhang härmed må anmärkas, att det af innehållsförteckningen till 9:de delen ser ut, som om den ifrågavarande lyckönskningen skulle framförts af Didron och ej af Tessin. För öfrigt vill det förefalla anmälaren, som om utgifvaren äfven vid andra tillfällen stundom varit nog sparsam med afseende på bilagor. Så t. ex. synes Spens' memorial af den 3 juni 1738 om ofördröjligt besättande af lediga riksrådsplatser och andra lediga ämbeten, samt Sparrskölds och Reenstjernas häraf framkallade memorial af den 5 juni hafva förtjänat att in extenso tryckas, åtminstone den sistnämdes, som endast ofullständigt refereras i protokollen. Spens' memorial, hvarmed meningen var, att Hattarne genom öfverraskning skulle genast bemäktiga sig de lediga ämbetena, framkallade nämligen den första allvarsamma sammandrabbningen på riddarhuset mellan partierna, hvarvid det, enligt uppgift i Nolckens berättelse om rikets tillstånd 1719 till 1742 (i denna årgång af Hist. Tidskr.), skall hafva gått så hett till, att en af de ifrigaste Mössorna, öfverste Didron vid Dalregementet, och Björnberg »drogo värjorna på hvarandra». Hufvudsyftet med Spens memorial omintetgjordes, då borgare och bönder beslöto, att riksrådsvalen tillsvidare kunde anstå, men frågan om de öfriga tjänsterna hänsköts till sekreta deputationen och justitiedeputationen, som med anledning däraf föreslogo, att för framtiden med ämbetsutnämningar i kabinettet ej borde dröjas mer än en månad efter förslagets insändande, och med ämbetsutnämningar i rådet ej mer än 6 veckor, sedan tjänsten blifvit ledig, samt att alla lediga ämbeten borde vara besatta före riksdags öppnande. När detta betänkande föredrogs (den 11 aug. 1738), föranledde det en ganska intressant konstitutionell debatt om den vigtiga frågan, huruvida regeringsformen kunde ändras utan konungens bifall. Didron påstod nämligen, att förslaget innebar en dylik ändring till konungamaktens förfång, förklarade, att regeringsformen vore en öfverenskommelse mellan två kontrahenter och yrkade därför, att man borde inhämta konungens utlåtande, huruvida han funne förslaget »lända till regeringsformens förbättring». Att konungen under frihetstiden ej tillerkänts veto med afseende på grundlagsförändringar, torde i själfva verket ej varit *så* orimligt, som det kan förefalla vår tid med dess uppfattning af grundlagarnes föränderlighet, ty frihetstidens grundlagsstiftare synas egentligen ej tänkt sig, att grundlagar kunde förändras; i 1720 års regeringsform förklarades den som en förrädare, hvilken uppenbarligen eller hemligen förehade något till denna lags förändrande, och när omedelbart därefter ständerna tillerkännas rätt att

uttyda eller förbättra den samma, afsågs därför tydligen härmed blott *förbättrande tillägg* till grundlagsstadgandena, ej deras upphäfvande. Många exempel på denna uppfattning skulle också kunna anföras från tiden efter regeringsformens antagande åtminstone före 1766, då bestämda former för grundlagsförändringar stadgades; bl. a. förekom ett sådant fall vid denna riksdag, nämligen då ett förslag om inrättande af en särskild, från rådet skild högsta domstol utan vidare förkastades, såsom det vill synas blott på den grund att det ej lät sig förenas med regeringsformens hittills gällande stadganden (del X s. 216). Meningen med Didrons anförda yttrande, liksom med ett i samma syfte af Lilliestjerna (del IX s. 330) synes därför hafva varit, att ständerna väl egde rätt att *ensamma* göra tillägg till regeringsformen, om därmed blott deras egen »frihets försvar och sällhets förkofran» afsågs, men däremot icke, om genom sådana tillägg själfva regeringssättets grundvalar förrycktes, och till dessa hörde naturligtvis ständernas och konungens ömsesidiga maktställning. Å andra sidan åberopades konung Fredriks löfte i 1720 års försäkran att »alldeles vara nöjd med hvad rikets ständer då eller framdeles kunde stadga eller förordna», men de framstälda invändningarne synas dock hafva gjort intryck, ty den första och andra här ofvan anförda punkterna af deputationernas förslag — om en *allmän* skyldighet för konungen att verkställa utnämningen inom en viss tid — förkastades, och det beslöts endast, att *de* tjänster, som omedelbart före en riksdag voro lediga, skulle tillsättas före riksdagens öppnande, och att de, som blefvo det under pågående riksdag, skulle tillsättas inom en tid af fyra veckor efter förslagets upprättande. Däremot ålades vederbörande ämbetsverk att inom viss tid vara färdiga med förslagen, och om riksrådsval bestämdes att de för framtiden skulle ske vid riksdagarnas början. Dessa stadganden vunno också de öfriga ståndens bifall och blefvo sålunda lag. Som man finner, korrigeras sålunda den framställning, som Fryxell, D. 34, s. 119, lemnar af denna sak, i väsentlig mån af de offentliggjorda protokollen.

Vi hafva åtskilliga gånger haft anledning att nämna Didron och Lilliestjerna, och de voro också vid denna riksdag Mössornas förnämsta talare. Desse mäns politiska bana är af ganska stort intresse med afseende på tidens partibildningar. Hattpartiet anses med skäl såsom en afläggare af det Holsteinska partiet, med hvilket det hade oviljan mot Horn och den äfventyrliga utrikespolitiken gemensamma, och man finner också i allmänhet de gamla Holsteinarne nu i Hattpartiets led och deras motståndare i Mössornas. Det sistnämnda passar in på Didron, hvilken vid 1726—7 års riksdag var en af de ifrigaste kämparne för den hanoveranska alliansen, men det holsteinska partiet hade också varit ett ryssvänligt parti, och därför låter det tänka sig, att åtskilliga dess medlemmar nu kunde sluta sig till Mössorna, hvilka ju ville bibehålla vänskapen med grannen i öster. Huruvida detta motiv varit bestämmande för Lilliestjerna, må lemnas därhän; ett faktum är, att han, som vid 1726—7 års riksdag kämpat i första ledet mot Horns politik och därvid bland annat råkat i en ytterst

häftig tvist med Didron (se Ridderskapets och Adelns prot. V s. 575), nu troget stod denne bi i hans bemödanden att upprätthålla det fallande Hornska systemet. Vi hafva redan sett exempel härpå vid tvisterna om ämbetstillsättningarna, men det samma var äfven fallet, när själfva hufvudstriden utkämpades på riddarhuset, nämligen om störtandet af Horns anhängare inom rådet — sjelf vek Horn, såsom bekant, genom att begära afsked, undan för stormen. Det första anfallet på riksråden egde rum den 4 och 7 okt. 1738 och rörde sig därom, att de medverkat till, att två äldre sökande, som konungen ville förbigå vid en vice-amiralsutnämning, soulagerats med v. amiralstitel (del X s. 16 o. f. samt bil. s. 35). Ehuru detta stred mot en förordning mot titelväsendet, var naturligtvis saken en obetydlighet, men Hattarne sökte göra den till ett brott mot grundlagarna på den grund, att dessa »förbundo alla under lagen» och här ett »inbrott uti lagen» egt rum; ja en af partiets stridslystna ungdomar, fändriken O. V. de Geer, drog häraf den slutsatsen, att, om man ville votera öfver frågan, vore detta att vilja votera öfver lagens helgd, hvarför hvar och en, som yrkade på votering, borde »häfvas ut», en hotelse som närmast kunde anses riktad mot Lilliestjerna, som omedelbart förut framstält ett dylikt yrkande. Också framkallade hotelsen vid protokollets justering en allvarsam protest af denne och Didron. Såsom man kan se af Malmströms utredning, misslyckades dock försöket att genom vice amiralsfrågan störta de förhatliga riksråden, och därför måste anfallet riktas mot deras förhållande till utrikespolitiken. Sekreta utskottets *beslut* härom, hvilket såsom bekant, gick ut på, att åtminstone 5 riksråd skulle licentieras, började föredragas hos adeln den 3 mars 1739 och gaf anledning till den häftigaste striden. Det hufvudsakliga förloppet af denna är förut bekant genom Malmströms förträffliga utredning, men de närmare detaljer, som protokollen innehålla härom, erbjuda dock mycket af intresse. Det sätt, hvarpå Mössorna sökte rädda de anklagade, var, att de påstodo, att sekreta utskottet ej egde att afgöra frågan, utan att dess utlåtande blott var ett förslag, hvaröfver stånden såsom principaler egde att besluta. En beslägtad fråga hade förekommit vid 1726—7 års riksdag, nämligen huruvida sekreta utskottets beslut angående Sveriges tillträde till den Hannoveranska alliansen skulle anses definitivt eller vara underkastadt ståndens godkännande. Då var det Holsteinarne, som höllo på de senares, och Horns anhängare, som höllo på utskottets rätt, och för så vidt som Holsteinarne nu voro Hattar och deras motståndare från 1726—7 Mössor, kunna sålunda båda partierna beskyllas för inkonsekvens. Gent emot den ståndpunkt, som Hattpartiet längrefram intog i en annan fråga, visade sig åter en ifrig Hatt, N. Palmstjerna, vid detta tillfälle i hög grad kättersk. Det är bekant, att, när den s. k. principalatsläran uppstod, Hattarne ansågo den innebära ett straffvärdt angrepp på statsskicket, men icke dess mindre hotade Palmstjerna den 3 mars 1739 med, att »de stora ständerna, nämligen hela riket skulle kullkasta» ett riksdagsbeslut, som ginge ut på, att stånden »kunna kullkasta sekreta utskottets slut». Att närmare redo-

göra för detaljerna i denna diskussion tillåter ej utrymmet, utan få vi hänvisa de intresserade till själfva protokollen (del XI ss. 65 o. ff.).

Såsom bekant, hörde till Hattarnes program ej blott att återförskaffa Sverige dess politiska stormaktsställning, utan också att göra det till en stormakt inom handeln och industrien. På grund häraf kan man vänta sig, att finna ständerna vid denna riksdag lifligt sysselsätta sig med hithörande frågor, och att detta var händelsen, framgår äfven af de ifrågavarande protokollen. Att närmare inlåta oss på dessa öfverläggningar skulle dock föra oss för långt; vi nöja oss därför med att påpeka den intressanta episod, som utgöres af Adlerstedts angrepp på Alingsåsverket och förhandlingarna om bestraffandet af hans visade »ringa åhåga och ömhet för manufakturerna» (del XI ss. 404 o. ff.). — De delar af adelns protokoll från denna riksdag, som redogöra för de så att säga neutrala frågornas behandling, äro visserligen ej af betydelse för den politiska historien, men innehålla liksom motsvarande partier af protokollen från de föregående riksdagarna under frihetstiden många drag, som äro karakteristiska för tiden, samt lemna bidrag till person- och kulturhistorien. Så hemstälde Boije (del IX s. 274), »huruvida advokater, som äro så skadliga djur, vid riksdagar kunna tillåtas», och när detta väckte gensagor, begärde han till protokollet, att han ansåg dem skadliga (ej blott vid riksdagarna utan ock) för riket i allmänhet. I samma del s. 288 anträffas ett förslag af H. Wrede om, att helgdagarnas antal skulle inskränkas, men i stället förordningarna om söndagens helgd skärpas, så att då bl. a. »inga gästabud eller besök hus emellan skulle få hållas.» Förslaget fans af många »vackert och nyttigt,» men för den händelse det blefve lag, påyrkades till ersättning fridagar för ämbetsverken, emedan »folk, som arbeta med hufvudet, måste hafva relache om de skola uthärda.» Däremot ansåg man, att det »stora missbruk som af gesäller med fri måndag föröfvas,» borde stäfjas. Under öfverläggningarna om, i hvilka fall vad skulle tillåtas öfver justitierevisionens domar, anförde Lilliestjerna såsom exempel på domvilla, att det tilldragit sig »vid en domstol här i landet,» att nämnden med öfverröstande af domaren, som ville förblifva vid Sveriges lag, dömt en person enligt Guds lag »till helvetes eld», emedan han användt skällsordet »racka» (del IX s. 295). Vid denna riksdag var det, som förslag först väcktes (af J. F. v. Kaulbars om inrättandet af tvänne riddarordnar, af hvilka den större skulle kallas Nordstjärnan. Däremot anförde dock Rammel, att »Sverige Gudi lof nu i 300 år florerat, som ingen riddareorden varit, och hoppades alltså, att likaledes hädanefter utan någon riddareorden skall kunna berga sig» samt (af Coijet), att »den bästa ordern (!), som svenska män kunde pryda och som de alltid burit», vore »ett godt samvetes vittnesbörd» (del IX s. 381). Såsom bekant fick tanken också denna gång förfalla. Samma öde rönte också ett af en viss Ehrenstolpe — hvars far blifvit adlad — väckt förslag, att adeln skulle skilja sig från de öfriga stånden »genom något visst tecken på kläderna, i knapphålen eller eljest på bröstet» (del X s. 421). Att

läkemedlet kina, redan innan Linné 1739 skref sin afhandling därom, begagnades i Sverige, ses af prot. för den 24 aug. 1738, då det meddelades adeln, att konungen begynt bruka »quina» mot frossan. Den 18 nov. 1738 vitsordades på riddarhuset Dalins »besynnerliga och särdeles väl uppodlade naturs förmåner samt ådagalagda nyttiga lärdomsprof» och tillerkändes honom full bibliotekarielön, ehuru denna ej var ledig. Den 10 januari 1739 berättade Tessin för adeln »om en svensk Linæus vid namn . . ., som i synnerhet uti botaniken egde en besynnerlig skicklighet, hvarutinnan han bragt det så vida, att de lärdaste män på de berömdaste utrikes universiteter följa dess system i botaniken» (del X ss. 219—20 samt s. 429), och adeln tillerkände honom också sedan ett årligt gratial af 600 dal. smt (del XI s. 185).

Ett märkligt exempel på ämbetsmannamissbruk omtalades den 17 febr. 1739 på riddarhuset, nämligen att kronobetjäningen vid mantalsskrifningarna plägade sätta ett fat på bordet, hvari den lät allmogen åt sig insamla penningar. Den 5 april s. å. förekom ett förslag, att prestval i enlighet med den älsta kyrkans bruk skulle ske genom lottning, men häremot anfördes (af Hammarberg), att det vore svårt att bevisa, »det i dessa tider en sådan lottning genom Guds försyn omedelbarligen skulle styras,» och frågan uppsköts. Slutligen må påpekas ett märkligt förslag om införande af tryckfrihet, hvilket framstäldes af Henning Gyllenborg (meddeladt som bilaga till del XI). Det gick visserligen ej igenom, men adeln uttalade sig dock i viss mån förmånligt därom (del XI s. 363). Hattväldet började sålunda med ett halft löfte om denna vigtiga reform, men huru det infriades, sedan partiet nu kommit till makten, är nogsamt bekant.

Härmed sluta vi denna axplockning, hvilken naturligtvis kunnat blifva vida mer omfattande. Innan anmälaren nedlägger pennan, må det dock tillåtas honom att ej blott indirekt såsom hittills — genom frånvaron af anmärkningar eller obetydligheten af de framstälda — utan ock direkt vitsorda den noggrannhet, hvarmed utgifvaren fullgjort sitt uppdrag. Kammarherre Silfverstolpe har härmed häfdat sitt gamla anseende som en skicklig och omsorgsfull urkundsutgifvare och ytterligare ökat sina stora förtjänster om den fosterländska häfdaforskningen. Måtte tillfälle och krafter förunnas honom att med samma raskhet fullfölja utgifvandet af de följande delarne.

S. J. B.

Studier öfver Danmarks politik under Karl XII:s polska krig (1700—1707) af A. STILLE. Akad. afhandling. 96 sid. Malmö 1889.

Tillståndet i Skåne under Magnus Stenbocks guvernörstid år 1707—1711 af K. ENGHOFF. Akad. afhandling. 116 sid. Lund 1889.

Början af 1700-talet, som både i inre och yttre afseende bildar en af de märkligaste brytningstiderna i vår historia, har på senare tider varit föremål för åtskilliga specialforskningar, hvilka i olika riktningar ökat och fördjupat vår kunskap om nämda tidskifte. I denna tidskrift ha AXELSON: Bidrag till kännedomen om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid, och HARTMAN: Tsar Peters underhandlingar 1716 om landgång i Skåne, nyligen blifvit refererade. Vidare märkas *Historiska handlingar*, utgifna af Kongl. Samfundet, som i den nyss utkomna delen fullföljt den vigtiga publikationen af brefvexlingen mellan Karl XII och Rådet fram till slutet af år 1713, BERG, som i Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings årsskrift fortsatt sina studier öfver Göteborg mot slutet af den stora ofreden, CARLSON: Karl XII:s tåg mot Ryssland 1707—1709 (med karta) i Nordisk tidskrift, samt MANKELL: Slaget vid Helsingborg 1710 (med karta) i Kongl. Krigsvetenskapsakademiens tidskrift. Till ett eller flera af dessa bidrag till Karl XII:s-litteraturen få vi måhända tillfälle att i det följande återkomma. Här vilja vi något sysselsätta oss med de två ofvan nämda afhandlingarna, af hvilka den ena — såsom redan af titelbladet synes — berör Sveriges yttre och den andra dess inre förhållanden under ifrågavarande tid.

* * *

Herr STILLE har behandlat ett ämne ur Danmarks utrikespolitik och väsentligen belyst det från dansk sida. Hans genomgående hufvudkälla utgöres nämligen af de i geheimearkivet i Köpenhamn förvarade depescherna från och ordres till de danska sändebuden i Stockholm, Berlin, Dresden, Haag, Warszawa och Moskva. En sådan diplomatisk studie har naturligen alltid sitt värde, i synnerhet då den rör sig på ett förut inom litteraturen föga uppodladt gebit. Men den skulle, från svensk synpunkt sedt, vunnit åtskilligt i intresse och grundlighet, om förf. äfven egnat någon uppmärksamhet åt hvad vårt riksarkiv för hans ämne har att bjuda, såsom Leijonclos och Palmqvists depescher, Kanslikollegii protokoll m. m. Han skulle då säkerligen ej ha framkommit med den något missledande uppgiften (sid. 36, 37) om

ett förbund, afslutet mellan Sverige och Sjömakterna i April 1704, ett förbund, hvarom den lärda verlden hittills sväfvat i okunnighet — på den grund, att det aldrig existerat [1]. Äfvenledes hade det varit önskligt, att förf., såsom ju med ganska ringa möda kunnat ske, fullföljt sin studie fram till år 1709; man hade då haft en samlad öfverblick af Danmarks mot Sverige riktade planer allt från freden i Traventhal och fram till det förnyade fredsbrottet efter Poltava. Låt vara, att dessa planer, som under nämda skede spelade en ledande roll inom den danska politiken, voro som starkast, medan Karl XII låg med sin här i Polen och Sachsen, de fortlefde dock i hemlighet äfven efter 1707. Dessutom förefaller begränsningen af Danmarks politik genom Karl XII:s polska krig, hvilket för öfrigt hvarken började 1700 eller slutade 1707, något oorganisk.

Förf., som eger en ledig framställning, har emellertid visat, huru den danska diplomatien under de år, som följde näst på freden i Traventhal, oaflåtligt sträfvade att med Sveriges fiender och vedersakare åstadkomma en sammanslutning för att hejda de svenska vapnens framgång i Polen. Än var det August II, än tsaren, än och icke minst konungen af Preussen och Sjömakterna, än flera af dessa magter samtidigt, som uppsöktes med ofta nog vidt gående anbud till en dylik »concert». Hvar gång saken närmade sig en uppgörelse, hämmades likväl ansträngningarna däraf, att Danmark, liksom Preussen och äfven Sachsen, stält en betydlig del af sina stridskrafter i Sjömakternas sold under den stora kampen mot Ludvig XIV; och den danske konungen måste — såsom Droysen för Preussens del träffande anmärkt — bittert erfara det fåfänga i försöket att i vester föra krig utan politik, medan han i öster dref politik utan armé. Stundom var det ock den ånyo framblänkande segerglansen af Karl XII:s vapen eller den i ett olägligt ögonblick förnyade vänskapsförbindelsen mellan Sverige och Danmarks sökta bundsförvandter, Preussen och Sjömakterna, som bidrog att omintetgöra framgången af den dubbelhöfdade danska politiken, hvilken, officielt bevarande skenet af ett godt förhållande till Sverige, i hemlighet på allt sätt och vis sökte komma detsamma till lifs. Danmarks hjelpsändning till Sachsen år 1700, som af August II tämligen kyligt emottogs, blef sålunda det enda verksamma uttrycket af dess svenskfiendtliga sträfvanden under dessa år; alla dess öfriga försök att medelbart eller omedelbart stärka våra fienders parti stannade vid mer eller mindre häftiga ansatser, som föllo till föga inför omständigheternas bjudande makt.

---

[1] Mellan Sverige och Sjömakterna har, enligt urkunderna i vårt riksarkiv, intet förbund blifvit ingånget i april månad 1704, men väl finnes ett sådant af den 5/16 Aug. 1703. Frågan om nyssnämda förbunds afslutande och karaktär är redan inom den historiska literaturen utredd (jfr *Hist. Bibl.* 1880, s. 148 och F. F. CARLSON: Sv. hist. under kon. af Pfalz. hus VII, s. 237). Förbundet ratificerades af England den 30 sept. 1703 och af Generalstaterna, hos hvilka allting gick långsammare, först den 7 mars 1704. Uppenbarligen har den i detta afseende mindre väl underrättade danske gesandten — och efter honom förf. — då han fått kännedom om den senare ratifikationen, däraf gjort ett »förbund af april 1704» och mindre korrekt återgifvit innehållet af det verkliga förbundet.

Vid sidan om skildringen af den stora »concertplanens» förolyckande, hvilken som en röd tråd genomlöper hela framställningen och särskildt under åren 1703 och 1704, då Danzig hotades och vigtiga handels- och maktintressen stodo på spel i Ostpreussen, är af betydelse, har förf. äfven egnat tillbörlig uppmärksamhet åt det gamla tvisteämnet mellan svenska och danska konungahusen, ställningen i Holstein. Denna blef tvänne gånger under ifrågavarande tid ganska kritisk, först då frågan om förmynderskapet 1702 efter hertig Fredrik IV:s fall vid Klissow skulle afgöras och sedan då stiftet Lübeck-Eutin 1705 efter furstbiskopen Adolf Fredriks död skulle bortgifvas. Den senare frågan hotade, genom Danmarks något hetsiga uppträdande till förmån för prins Karl och den här för första gången i förhandling med Sverige framträdande Görtz' intriger, att blifva vidtutseende, men löstes före Karl XII:s aftåg ur Sachsen genom en öfverenskommelse mellan Sverige och kejsaren, hvarvid Holstein-Gottorp, liksom så många gånger tillförene, fick erfara fördelen af slägtförbindelsen med det mäktiga svenska konungahuset.

Af intresse är ock, hvad förf. meddelar angående Danmarks benägenhet att gynna tsarens Östersjöplaner. Efter Nyens intagande af ryssarna 1703 sökte man från dansk sida, dels af afundsjuka mot Sverige och dels i och för egna merkantila intressen, på allt sätt främja Peters försök att draga handeln på Östersjö-provinserna från den gamla leden Riga—Stockholm, in på en ny, Nyen—Köpenhamn. Detta Danmarks handlingssätt bidrager uti sin mån att förklara Karl XII:s ifver att först genom en till Ingermanländska farvattnet afsänd eskader söka spärra och i en senare tid genom gynnande af kaperierna rent af omöjliggöra handeln på de af ryssarne inkräktade orterna.

* * *

Herr ENGHOFF har stält sig en uppgift, som i mycket är beslägtad med den Axelson i sitt ofvan nämda verk behandlat. Enghoffs arbete har dock varit väsentligen lättare än dennes; ty dels har han i Loenbom och Cronholm haft föregångare, som i flera afseenden brutit väg, dels har ock hans mål både till tid och rum varit vida strängare begränsadt. Det har här ej gält att framhålla allmänna drag af förvaltningen under Karl XII:s regering i dess helhet utan endast att visa, huru systemet tedde sig i en viss landsända och vid en viss tidpunkt, nämligen i Skåne under den tid af 3 $^1/_2$ år, då den populäre karolinen Magnus Stenbock var provinsens guvernör. Förf:s förnämsta källa har helt naturligt utgjorts af det på universitetsbiblioteket i Lund förvarade skånska guvernementsarkivet. Vid sidan häraf har förf. emellertid äfven begagnat Stenbocks skrifvelser till Rådet och Defensionskommissionen, hvilka finnas i riksarkivet, äfvensom staterna i statskontorets arkiv. Stoffet är särdeles omsorgsfullt sofradt och öfverskådligt anordnadt, stilen jämn och flytande.

Att önska hade dock varit, att förf. nedlagt något mera möda på korrekturet; ty här och hvar förekomma, särskildt i afseende på årtalen, rätt vanställande tryckfel.

Det är ingen ljus bild förf. ger oss, då han skildrar tillståndet i Sveriges bördigaste och folkrikaste provins under några af det stora nordiska krigets mellersta år. Bördan af kriget tryckte i Skåne till följd af detta landskaps geografiska läge tyngre än annorstädes. Här samlades armén 1700, innan den fördes ur landet; häröfver gingo en stor del af de under följande år från Sverige utförda rekryterna; här drabbade ock det danska fredsbrottet 1709 med en förhärjande fiendtlig öfversvämning. Stenbock beräknade i ett till Rådet inlemnadt betänkande, att kriget till och med nämda år kostat Skåne 15,000 man. De i och för sig dryga krigsgärderna och leveranserna till armén hade genom fogdars och regementsskrifvares under hans föregångares tid inrotade godtyckliga och egennyttiga förfarande blifvit än mer odrägliga för allmogen att utgöra. Svenska trupper, som från år 1709 till betydligt antal i Skåne inqvarterades, foro fram nästan värre än fienden, och Stenbock bemödade sig genom flere förordningar förgäfves att stäfja soldateskens tygellösheter.

Ödeshemmanens antal hade i Skåne redan 1709 stigit till tusen eller omkr. 1/7 af landskapets hela hemmantal, och efter det danska inbrottets afvisande fingo de sköflade åkrarne ett par år till stor del ligga osådda. Medan Skåne, i motsats till det öfriga Sverige, under föregående år njutit af ganska goda skördar och då ej blott haft spanmål till eget behof utan ock varit »arméns visthus och brödkorg», blefvo åren 1710 och 1711 med afseende å årsväxten för provinsen svåra pröfvoår; skaror af uthungrade bönder sågos vid vägarna och i städerna gå omkring och tigga bröd åt sig och sina inqvarteringar. Härtill kommo under nyssnämda år pestens förödelser. Och utom allt detta var folket motvilligt att bära de tunga pålagorna och visade sig vid mer än ett tillfälle vacklande i sin trohet mot svenska kronan. Stenbock vågade därföre i allmänhet ej ställa skåningarne mot fienden på öppna fältet; han skickade de skånska rekryterna mestadels till fästningarna eller instack dem till mindre antal i de gamla svenska regementens led. Endast ett skånskt regemente, nämligen Gyllenstjernas tre- och femmänningar, kom att deltaga i slaget vid Helsingborg.

Många och olikartade voro alltså de svårigheter Stenbock hade att kämpa med under sin korta guvernementstid i Skåne. Det har ej ingått i förf:s plan att skildra dennes militära stordåd, då han med en illa utrustad och till större delen af nyuppsatta regementen bestående här — alltså dock ej, såsom ofta sagts, med ett i hast sammanrafsadt folkuppbåd — rensade Skånes jord från fiender och för alltid bevarade detta landskap åt Sverige. Men, i sanning, Stenbocks administrativa verksamhet i Skåne ger stoff nog för ett äreminne! Ej så, som skulle förf. på något sätt ha slagit an på panegyrikens strängaspel; men de enkla fakta han anför visa bättre än något annat, hvilken ovärdelig fördel det var för Skåne att i dessa år stå under led-

ningen af en så van organisatör och en så varmt nitälskande fosterlandsvän som »Måns Bock». Hans sympatiska personlighet bildar en af den eljes mörka taflans få ljuspunkter, och det ganska enastående förtroende, hvarmed han af både öfver- och underordnade hyllades, gaf åt hans verksamhet en långt mer ingripande betydelse än i allmänhet en guvernörs och anförares.

Lika dugande som Stenbock förut visat sig i fält, lika kraftfull och klarseende framstår han här i fredliga värf. Generalkrigskommissariatet vid den svenska hären i Polen och Sachsen, som han i flere år med framgång ledt, hade varit honom en god skola för att lära känna förvaltningskonstens hemligheter; en ovanlig förmåga att taga folk och att lämpa sig efter alla, äfven de kinkigaste förhållanden förde han ock med sig till sitt nya verksamhetsfält i Skåne. Seende missbruk och halfva eller förvända åtgärder före sig, hvart han vände sin blick, grep han genast in med kraft, lisade nöden där han kunde, uppmuntrade genom eget föredöme till ansträngningar, insamlade under sina mönstringsresor klagoskrifter från de olika orterna, dem han sedan bragte till Rådets kännedom, häktade och suspenderade oredliga fogdar samt föranledde år 1708 tillsättandet af en särskild undersökningskommission för Skåne, som höll sträng räfst med de under föregående, mindre vaksamma styresmäns tid begångna underslefven. Kommissionens verksamhet blef visserligen genom kriget något hämmad, men den verkade dock en helsosam rensning, så att Stenbock kunde inberätta till konungen, att Skåne därigenom »kom på tämligen goda fötter igen.»

Försvarsväsendet i Skåne vid denna tid, hvaraf förf. lemnat en sakrik utredning, var naturligen både före och efter det danska anfallet föremål för Stenbocks omsorger. De båda skånska kavalleriregementena, som gått förlorade vid Poltava, blefvo genom hans ihärdiga ansträngningar på otroligt kort tid återuppsatta. På flera föga betungande sätt, t. ex. genom att använda salpetersjudarne och jägeribetjeningen, visste han stärka sina svaga stridskrafter, men förde också med värme sina skåningars talan, då konungen eller å hans vägnar Rådet sökte pålägga dem alltför ruinerande utskrifningar eller gärder. Inseende Kristianstads strategiska vigt, lät han ånyo befästa denna stad, men dröjde att verkställa konungens projekt att genom bröstvärn på flere ställen skydda den låga kusten af vestra Skåne, hvilket Stenbock fann både onyttigt och ogörligt. Minst sagdt egendomligt förefaller däremot för vår tids uppfattning Stenbocks af Rådet gillade förslag att, om danskarne försökte en ny landstigning, innevånarne i Helsingborg skulle uppmanas flytta undan och staden brännas, då den ansågs olämplig att befästa och fienden där lätt kunde fatta fast fot, såsom man haft färsk erfarenhet utaf. Emellertid behöfde denna påtänkta nödfallsutväg aldrig anlitas, då danskarne ge-nom den nitiske guvernörens fasta hållning och ändamålsenliga stalter under de närmaste åren afhöllos från att återupptaga pla på en landstigning i Skåne.

Åtskilliga andra ämnen af intresse beröras i den läsvärde satsen; men det skulle föra oss för långt att ingå därpå.

nedlägga pennan, vilja vi dock ha uttryckt den önskan, att vår historiska litteratur måtte för olika tidehvarf riktas med rätt många landskaps- eller länsmonografier af dylik art som den här föreliggande. Därigenom skulle en grundlig uppfattning af vårt lands inre utveckling väsentligen främjas och vigtiga förarbeten undangöras för en mera vidtomfattande framställning af vår fosterländska kultur.

Ernst Carlson.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1889, 5.** Ernst Carlson, Karl XII:s ryska fälttågsplan 1707—1709, sedd i ljuset af nyare forskningar. — Henrik Schück, Skulpturfynd i det italienska Rom, I. — Literaturöfversigt: Anteckningar och minnen af Hans Gabriel Wachtmeister. I urval ordnade och utgifna af Elof Tegnér. I, 1—4, anm. af A. Hammarskjöld. — **6.** Henrik Schück, Skulpturfynd i det italienska Rom, II. — Literaturöfversigt: Öfversigt af de europeiska staternas politiska historia under åren 1881—1887 af P. O. Bäckström, anm. af Per Sondén. — Hedvig Eleonoras Drottningholm. Anteckningar till slottets äldre byggnadshistoria af d:r John Böttiger, anm. af C. Eichhorn.

Ny Svensk Tidskrift utg. af R. Geijer. **1889, 7, 8.** A. Hammarskjöld, Drottningen och folktribunen.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1889, 9.** R. Tigerstedt, Lavoisier. — E. Schybergson, Nya bidrag till vår konstitutionella utvecklings historia. — **10.** I. I. Tikkanen, Ett stycke forskning på den medeltida konstens område.

Vidar, 1889, 4, 5. Y. Nielsen, Kong Christian den Femtes Reise i Norge 1685.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Max Lehmann. Neue Folge **XXVII, 1.** — A. Kluckhohn, Wider Janssen. — P. Hinneberg, Die philosophischen Grundlagen der Geschichtswissenschaft. — W. Michael, Oliver Cromwell und die Auflösung des langen Parlaments. — Gneisenau's Sendung nach Schweden und England im Jahre 1812 (Nachtrag). — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. Weidling, Schwedische Geschichte im Zeitalter der Reformation. Åkesson, Gustaf III:s förhållande till franska revolutionen).

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von Dr. L. Quidde. **I, 2.** Herman Haupt. Waldenserthum und Inquisition im südöstlichen Deutschland bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts. — Hans v. Kap-herr, Die »unio regni ad imperium». Ein Beitrag zur Geschichte der staufischen Politik, II. — H. Ulmann, Aus deutschen Feldlagern während der Liga von Cambray. — J. Bernays. Zur inneren Entwicklung Castiliens unter Karl V. — Hans P[illegible] Französisch-polnische Umtriebe in Preussen 1689. — Klein[illegible] lungen. — Berichte und Besprechungen. — Nachrichten [illegible] — Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **II, 1.** Herr[illegible] garten, Differenzen zwischen Karl V. und seinem Br[illegible] im Jahr 1524. — Gustav Buchholz, Ursprung un[illegible] dernen Geschichtsauffassung. — Otto Hartwig Florentinischer Geschichte 1250—1292, V—VI. —

feldt, König Heinrich VII und die lombardischen Städte in den Jahren 1310 bis 1312. — Kleine Mittheilungen. — Berichte und Besprechungen. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Neue militärische Blätter, red. und herausg. von G. V. Glasenapp. **Band 31** (1887; S. 60—75, 411—418): **Band 32** (1888; S. 151 -162, 260—269). Der Feldzug des grossen Kurfürsten Friedrich Wilhelm gegen die Schweden im Jahre 1675 vom Main bis zur meklenburgischen Grenze.

The English Historical Review edited by the rev. M. Creighton **1889 october.** E. C. K. Gonner, The early history of chartism 1836 -1839. — R. Nisbet Bain, The polish interregnum 1575. — W. H. Hutton, The religious writings of Sir Thomas More. — Edvard A. Freeman, The patriciate of Pippin. — A. W. Moore, The early connexion of the Isle of Man with Ireland. — Notes and documents. — Reviews of books. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications.

Revue Historique. 1889 septembre—octobre. G. Lacour-Gayet, P. Clodius Pulcher. — G. d'Avenel, L'administration provinciale sous Richelieu. — Ch. V. Langlois, Un mémoire inédit de Pierre du Bois. — M. Philippson, La participation de Lethington au meurtre de Riccio. — R. Peyre, Une commune rurale des Pyrénées au début de la Révolution. — Bulletin historique. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Novembre—Decembre.** Ch. Nisard, Fortunat, panégyriste des rois Mérovingiens. — B. Zeller, Le mouvement guisard en 1588; Catherine de Médicis et la Journée des Barricades. — G. Monod, M. Fustel de Coulanges. — C. Jullian, L'avènement de Septime Sévère et la bataille de Lyon. — Charles Henry, Jacques Casanova de Seingalt et la critique historique. — Bulletin historique. — Compte-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes etc.

La Nouvelle Revue 1889. Tome LXI, 1. 2. Prince de Valori, Le Rêve de Charles XV.

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique **III, 4.** — Boulay de la Meurthe, Les justifications de Talleyrand pendant le Directoire. — de Loreto, Reconnaissance de l'empire du Brésil par les puissances européennes 1823 —1828. — Chéruel, Le Baron Charles d'Avaugour, ambassadeur de France en Suède (1654—1657). — Louis Olivi, Correspondance d'un représentant du duc de Modène à la cour de Madrid 1661—1667. — d'Avril, Tableau alphabétique des traités de Paris, San Stéfano et Berlin, et de la conférence de Constantinople, avec la concordance des protocoles. — de Vorges, Instructions secrètes du roi d'Espagne Charles III à la junte d'état dans la dernière année de son règne. — Compte-rendus. — Chronique. — Bibliographie.

Chéruels uppsats innehåller en ganska noggrann skildring af d'Avaugours förhållande till Carl X Gustaf. d'Avaugour försökte förgäfves att afstyra kriget emot Polen, och följde sedan med Carl X Gustaf under hans fälttåg, alltjämt yrkande på att Sverige skulle sluta fred; Frankrike ville, att Sverige skulle hafva fria händer för att i händelse af behof kunna kasta sig öfver Kejsaren, hvilken Frankrike fruktade skulle förena sig med Spanien. d'Avaugour dog i Lübeck 11 sept. 1657.

9.

Bibliografi 1888.

(Upprättad af **Carl Silfverstolpe.**)[1]

Tillägg till 1886.

1032. **Resningen 1568.** Historisk skildring af *L. G. T. Tidander.* 67 sid. Sthlm, Rumstedt. Pr. 25 öre.

Tillägg till 1887.

1033. **Historiskt-Politiska Anteckningar för åren 1748—1796 af Assessoren Henrik Tomas Adlercreutz.** Utgifna af *Elis Lagerblad.* XV + 185 sid. Hfors.
Utg. N. VIII af »Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland».
Se nedan »Recensioner» 1147.

1034. **Det Skanörske Sildefiskeri i det 12 til 15 Aarhundrede.** Af *Henrik Kröyer.* Utg. sid. 14—149 af *Nordisk Aarsskrift for Fiskeri.*
Se nedan »Recensioner» 1132.

1035. **Freden i Väräla 1790.** Af *D. A. Tolstoy.* I *Russkij Arkiv* 1887. 12.
Med bifogade bref från Katarina II, Gustaf III, Bezborodko, Osterman och Igelström samt anteckningar af Ehrenström.

1036. **Anteckningar om Kongl. Elfsborgs Regemente 1680—1815.** Af *Otto Mannerfelt,* löjtnant vid Kongl. Elfsborgs regemente. 293 sid. + 1 plansch. Borås, Jansson. Pr. 3 kr.
Se nedan »Recencioner» 1153.

1888.

1037. **Historisk Tidskrift** utgifven af *Svenska Historiska Föreningen* genom *E. Hildebrand.* Åttonde årgången. 1888. 386 + 83 sid.

---

[1]) Bidrag till denna bibliografi hafva benäget insändts från Finland af *C. von Bonsdorff.*

(jemte Bibliografi för 1887). Pr. för medlemmar 5 kr. för årgång, för köpare 2 kr. häftet (= 8 kr. för årgång). Sthlm. Sv. Hist. Föreningen.

Innehåll:

Om »Memoires de Chanut». Af *Martin Weibull.*

Om historisk vetenskap och historiska studier. Af *W. E. Svedelius.*

Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen. Af *S. J. Boëthius.*

Bidrag till Livlands historia under Karl XI:s regering. Af *A. Hammarskjöld.*

Henrik Hölterlings observationer i Sverige.

Den svenske guvernören Printzenskölds mord och upproret på Bornholm 1658. Af *L. Berger.*

Ansvarsbestämmelserna för förmyndarestyrelse af 1634 och 1660. Af *O. Varenius.*

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversigter och granskningar.

1038. **Historisk Tidsskrift,** Sjette Række, udgivet af den danske historiske Forening, ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka,* Foreningens Sekretær. Förste Binds förste—andet Hefte. 494 sid.

1039. **Svenskt Diplomatarium från och med år 1401** utgifvet af Riksarkivet genom *Carl Silfverstolpe.* Tredje Delen, Andra—Tredje Häftet. (Se N. 524, 617, 669 o. 921.) Sid. 97—292. 4:o. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,50 häftet.

1040. **Diplomatarium Norvegicum.** Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen. Samlede og udgivne af *C. R. Unger* og *H. J. Huitfeldt-Kaas.* Tolvte Samling, anden Halvdel. Sid. 417—918. Chra. Pr. 6 kr.

1041. **Hanserecesse von 1477—1530.** Bearbeitet von *Dietrich Schäfer.* Dritter Band. (Se N. 409) XII + 590 sid. 4:o.

Omfatta åren 1491—1497.

1042. **Fragmentum de vita et miraculis magistri Petri Olaui confessoris Beate Birgitte.** Utgifvet af *K. G. Grandinson.* 16 sid. 4:o. Karlstad.

Läroverksprogram.

1043. **Sveriges förhållande till Norge under Medeltidsunionen.** Af *A. Åkerblom.* Akad. Afh. Lund. 91 sid.

1044. **Erik den heliges ättlingar.** Af *Carl M. Kjellberg.* Utg. sid. 367—375 af *Historisk Tidskrift 1888.*

1045. **Konung Gustaf den Förstes Registratur.** Utgifvet af Kongl. Riks-archivet genom *Victor Granlund.* XI. 1536—1537. (Se N. 414, 789 o. 925.) 432 + 76 sid. Sthlm. Norstedt. Pr. 9 kr.

Utgör första serien af »Handlingar rörande Sveriges historia».

1046. **Sverges Traktater med Främmande Magter** jemte andra dit hörande handlingar utgifne af *O. S. Rydberg.* Fjerde delen III, IV, 1561—1571 samt Bihang. (Se N. 670 o. 927). Sid. 329—604. Sthlm, Norstedt. Pr. 9 kr.

Se nedan »Recensioner» 1127.

1047. **Svenska Riksdagsakter** jämte andra handlingar, som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718. Första Delen. II. 1544—1560. Med understöd af statsmedel utgifven af Kongl. Riksarkivet genom *Emil Hildebrand.* Sid. 413—835 + Innehålls-förteckning. Sthlm, Norstedt. Pr. 10 kr.

Se nedan »Recensioner» 1135.

1048. **Berättelser ur svenska historien.** Tredje delen innehållande Lutherska tiden. Första afdelningen. Gustaf I och Erik XIV. Till ungdomens tjenst utgifven af *And. Fryxell.* 9 upplagan. 288 sid. Sthlm, Hierta. Pr. 2,25.

1049. Kriget mellan Sverge och Ryssland åren 1555—1557. Af *L. G. T. Tidander.* 47 sid. Vesterås.
Se nedan »Recensioner» 1136.

1050. Heirathspläne König Erichs XIV von Schweden. Von *L. Schwabe.* Utg. sid. 38—58 i »Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Alterthumskunde». IX. 1.

1051. Studier öfver slaget vid Axtorna d. 20 okt. 1565. Af *L. G. T. Tidander.* 22 sid. Halmstad.

1052. En berättelse om Erik XIV:s besvärliga regemente. Utg. sid. 267—274 af *Historisk Tidskrift 1888.*

1053. Klagodikt öfver en svensk beskicknings lidanden i Ryssland under åren 1569—1572. På tyska. Utg. sid. 79—89 af *Historisk Tidskrift 1888.*

1054. Vincent Laureo, évêque de Mondovi, nonce apostolique en Pologne 1574—1578 et ses dépêches inédites au cardinal de Côme, ministre secrétaire d'état du pape Grégoire XIII. Par *Theodore Wierzbowski.*
Berör äfven något k. Johan III.

1055. Riksdagarna 1609 och 1610. Några bidrag till Karl IX:s historia under sista åren af hans regering. Akad. Afh. (Ups.) af *Nils Fredrik Liljestråle.* 80 sid. + Innehåll och Källförteckning. 4:o. Nyköping.

1056. Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling. Utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien. Förra Afdelningen. Första Bandet. Historiska och Politiska Skrifter. XXVIII + 679 sid. + Rättelser. Sthlm, Norstedt. Pr. 9 kr. Senare Afdelningen. Första Bandet. K. Gustaf II Adolfs Bref och Instruktioner. 2 opag. + 915 sid. + Rättelser. Sthlm. Norstedt. Pr. 11 kr.
Förra Afdelningen utg. af *C. G. Styffe;* Senare Afd. af *P. Sondén.*

1057. Die Verhandlungen Schwedens und seiner Verbündeten mit Wallenstein und dem Kaiser 1631 und 1634. Von *Georg Irmer.* 1 Theil. 1631 und 1632. LXXXVIII + 316 sid. Leipzig, Hirzel. Pr. 9 kr. Utg. 35 bandet af »Publicationen aus den K. Preussichen Staatsarchiven».

1058. Das westfälische Friedenswerk von 1643 bis 1648. Von *Karl Th. Heigel.* I »Zeitschrift für Geschichte und Politik, herausg. v. Zwiedineck-Südenhorst», 1888, N. 6.

1059. Israel Hoppe's Burggrafen zu Elbing Geschichte des ersten schwedisch-polnischen Krieges in Preussen nebst Anhang. Herausgegeben von Dr *M. Toeppen* Director des Königl. Gymnasiums zu Elbing. 785 sid. Leipzig, Duncker. Pr. 18 kr.
Första häftet utkom 1887. Se nedan »Recensioner» 1138.

1060. La diplomatie française et la cour de Saxe. 1648—1680. Par *Bertrand Auerbach.* XXIV + 492 sid. Paris, Hachette.

1061. Om »Memoires de Chanut». Af *Martin Weibull.* 3 o. 4. (Se N. 941.) Utg. sid. 1—28 och 131—166 af *Historisk Tidskrift 1888.*

1062. Svenska Riksrådets Protokoll med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *Severin Bergh.* V. 1635. (Se N. 37, 682 o. 813.) IX + 444 sid. + Rättelser. Sthlm. Norstedt. Pr. 5,75.
Utg. tredje serien af »Handlingar rörande Sveriges Historia».

1063. Ansvarsbestämmelserna för förmyndarestyrelse af 1634 och 1660. Af *O. Varenius.* Utg. sid. 341—356 af *Historisk Tidskrift 1888.*

1064. Bidrag till Svenska Riksdagens historia 1650—1680. Af *Karl Beckman.* 58 sid. 4:o. Ups.
Läroverksprogram. Se nedan »Recensioner» 1141.

1065. Die Sendung des Grafen Schlippenbach zu Kurbrandenburg und Kursachsen im Jahre 1654. Von *W. Arndt.* I »Zeitschrift

für Geschichte und Politik, herausg. von Zwiedineck-Südenhorst», 1888, N. 1.

1066. **Zur Geschichte des schwedisch-polnischen Krieges von 1655—1660.** Graf Christoph Karl v. Schlippenbach 2. Von *E. Schmiele.* 26 sid. Berlin.

Program för Wilhelms-Gymnasium i Berlin.

1067. **Nya bidrag till finska krigshistorien 1656.** Af *P. Nordmann.* Utg. sid. 40—52 af *Finsk Tidskrift 1888*, XXV bandet.

1068. **Der österreichische Diplomat Franz von Lisola und seine Thätigkeit während des nordischen Krieges in den Jahren 1655—1660.** Von *Ferdinand Hirsch.* Utg. sid. 468—498 i *Sybels Historische Zeitschrift.* Band 60.

1069. **Den svenske guvernören Printzenskölds mord och upproret på Bornholm 1658.** Af *L. Berger.* Utg. sid. 313—340 af *Historisk Tidskrift 1888.*

1070. **Die Schwedischen und Brandenburgischen Kriegsdienste Landgraf Friedrichs von Homburg.** Von Dr *Johannes Jungfer.* Berlin, Gaertner, 22 sid. 4:o. Pr. 1 kr.

Utgör bilaga till Friedrichs-Gymnasiets i Berlin program.

1071. **Bidrag till Livlands historia under Karl XI:s regering.** Af *A. Hammarskjöld.* I. Grefve Jakob Johan Hastfer. Utg. sid. 231—266 af *Historisk Tidskrift 1888.*

1072. **Carl den Tolfte.** Läsning för ung och gammal. Af *Gustaf Björlin.* 407 sid. + 1 porträtt. Sthlm, Looström. Pr. 4,50.

1073. **Memoire du marquis de Bonac sur les affaires du Nord de 1700 à 1710.** Utg. sid. 609—626 af *Revue d'Histoire diplomatique 1888.*

1074. **En plan till Karl XII:s tåg mot Moskva.** Utg. sid. 275—279 af *Historisk Tidskrift 1888.*

1075. **Karl XII:s skrifvelse till Defensionskommissionen angående slaget vid Pultava.** Af *E. C.* Utg. sid. 279—282 af *Historisk Tidskrift 1888.*

1076. **Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll från och med år 1719.** Tionde Delen. 1738—1739. II. 4 okt. 1738—14 Febr. 1739. 582 sid. + Bilaga sid. 33—56 + Innehåll. Sthlm, Norstedt. Pr. 6,75.

På Ridderskapets och Adelns bekostnad utg. af *C. Silfverstolpe.*

1077. **Matthias Friedrich Glasemeyer's Bericht über seine 1712 und 1713 während des Schwedischen Krieges der Stadt Flensburg geleisteten Dienste.** Mitgetheilt von *A. Wolff.* I *Zeitschrift der Gesellschafft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte.* Band 17.

1078. **Henrik Hölterlings Observationer i Sverige.** Utg. sid. 289—312 af *Historisk Tidskrift 1888.*

Innehåller relation om hvad H. »som af Hans Stortsariska Majestät i Juli månad anno 1716 sändts till Sverige, i samma konungarike observerat och iakttagit».

1079. **Bidrag till kännedom om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid.** Af *Gustaf Edvard Axelson.* XII + 380 sid. + 2 bilagor. Visby.

1080. **Die Nordische Frage in den Jahren 1746—1751.** Mit einer Darstellung russisch-schwedisch-finnischer Beziehungen 1740—1743. Von *Joh. Rich. Danielson.* 455 + 215 sid. + Förord och Innehållsförteckning. Hfors, Edlund. Pr. 10 kr.

Se nedan »Recensioner» 1144.

1081. **Die Memoiren der Königin von Schweden Ulrike Luise** schwester Friedrichs des Grossen. Ein Quellenkritischer Beitrag zur Geschichte Schwedens im XVIII Jahrhundert. Von *Fritz Arnheim* Dr. Phil. 142 sid. + Rättelser. Halle, Niemeyer. Pr. 3,60.

Utgör 22 häftet af »Hallesche Abhandlungen zur neueren Geschichte».

1082. **Organisation und Verpflegung der preussischen Landmilizen im siebenjährigen Kriege.** Von Dr *F. Schwartz.* 200 sid. Leipzig, Duncker.
Utgör 7 Bandets 4 häfte af »Staats- und Social-wissenschaftliche Forschungen».

1083. **Krigs-rörelserna i Bohuslän 1788.** Af *G. Björlin.* Utg. sid. 209—295 af »Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia» IV, 3.

1084. **Une négociation à la cour de Catherine II.** Par *A. Geffroy.* Utg. sid. 344—366 af *Revue d'Histoire diplomatique 1888.*
Behandlar Stedingks underhandlingar i Petersburg 1791.

1085. **Lettres du comte Axel Fersen.** Par *A. Geffroy.* Utgör sid. 90—99 af *Revue d'Histoire diplomatique* 1888.
Brefven äro skrifna till Milady Elis. Foster, 1793, 1798, 1808, 1810.

1086. **Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen.** Af *S. J. Boëthius.* Utg. sid. 95—130 och 177—230 af *Historisk Tidskrift 1888.*

1087. **Sveriges inre styrelse under Gustaf IV Adolfs förmyndareregering.** Af *Axel Brusman.* Akad. Afh. Lund. 178 sid. Pr. 1,75.

1088. **Göran Magnus Sprengtporten.** XIX. Sprengtporten 1808, 1809. 1 och 2. Af *K. K. Tigerstedt.* (Se N. 58, 171, 312, 443, 701 och 833.) Utg. sid. 163—181 och 241—257 af *Finsk Tidskrift 1888,* XXIV bandet.

1089. **La diplomatie russe à Stockholm en décembre 1810.** Par *A. Ahnfelt.* I *Revue Historique 1888,* Mai—Juin.

1090. **Sveriges deltagande i den väpnade neutraliteten 1800—1801.** Af *H. Larsson.* Akad. Afh. Lund. 140 sid. Pr. 1,50.

1091. **Emanuel Svedenborg.** Tal hållet vid Svedenborgsfesten i Stockholm den 29 Januari 1888. Af *Hans Hildebrand.* Utg. sid. 102—110 af *Ny Svensk Tidskrift 1888.*

1092. **Aron Isak,** ett hundraårsminne. Några anteckningar tillegnade Stockholms mosaiska församlings sjukhjelps- och begrafnings-sällskap till dess hundrade årsdag. Af *J. S.* 44 sid. + 2 bilagor. Sthlm.
Upplagan 150 ex.

1093. **Marskalk Bernadotte.** Skildringar ur hans lif och hans tid (1763—1810). Af *Anton Blomberg.* 452 sid. Sthlm, Bonnier. Pr. 5 kr.

1094. **Desirée reine de Suède et de Norvège** par *Le Baron Hochschild.* IV + 78 sid. Paris, Plon, Pr. 3,75.

1095. **Grev Herman Wedel Jarlsberg og hans samtid 1779 - 1840.** Af Dr *Yngvar Nielsen.* 4:de hefte (se N. 971) sid. 481 - 624 jemte 2 planscher, titel, innehåll. Krsta, Cammermeyer. Pr. 2,50.

1096. **Meddelanden från Svenska Riksarkivet** utgifna af *C. T. Odhner.* XII. Sid. 147 - 254. Sthlm. Pr. 1 kr.
Inneh. bl. a. »Förteckning öfver Rikskansleren M. G. De la Gardies brefvexling»: »Förteckning öfver Ministeriella handlingar: Italica, Hispanica, Portugallica».

1097. **Register öfver Rådslag i Konung Karl XI:s tid 16..** Upprättadt af *E. W. Bergman.* Utg. sid. 167—18.. landen från Svenska Riksarkivet» XII.

1098. **Kongl. Bibliotekets Handlingar.** 10; 10 + VI + ..

1099. **Svenska Autografsällskapets Tidskrift.** N. 1..
N. 977).
Inneh. bl. a. »Jan Mazepa och furstinnan ..
ätten» af *K. H. K.;* »Konung Gustaf I:s mor..
Desiderias närmaste slägtförhållanden»; »P..

hammar) och hans slägt» af *K. H. K.*; »Hertig Bengt Algotssons gifte» af *K. H. K.*

1100. **Nya bidrag till vår historiska literatur.** Af *M. G. Schybergson.* Utg. sid. 352—363 af *Finsk Tidskrift 1888*, XXV bandet.
Inneh. en kritisk redogörelse för Finlands historiska literatur 1888.

1101. **Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland** IX. Förhandlingar och Uppsatser. 3. 1887—1888 (se N. 978). XL. + 318 sid. + Innehåll. Hfors.
Inneh. bl. a. »Tvänne krigsmän från stora ofredens tid», af *Carl von Bonsdorff;* »Om G. M. Sprengtportens tillämnade deltagande i nordamerikanska frihetskriget» af *Theodor Westrin;* »Lars Johan Ehrenmalm» biografisk teckning af *M. G. Schybergson.*

1102. **Jahresberichte der Geschichtswissenschaft** im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von *J. Hermann* und *J. Jastrow.* VI Jahrgang (1883) 133 + 438 + 326 sid. Berlin, Mittler. Pr. 22 kr. VII Jahrgang, (1884) herausg. von *J. Jastrow*, 248 + 385 + 398 sid. Ibid. Pr. 26 kr.

1103. **Anteckningar om Svenska Kartverk** af *L. G. T. Tidander.* 22 sid. Gefle. Pr. 35 öre.
Utgör »ett slags supplement» till

1103.½ **Vår Topografiska Literatur.** Anteckningar af *L. G. T. Tidander.* 87 sid. Gefle. Pr. 1 kr.

1104. **Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift.** Fjerde och femte häftena. Utgifvare: *Karl Torin.* IV + 112 + 46 sid. + planscher. Sthlm, Norstedt. Pr. 8 kr.
Inneh. bl. a. »Förteckning öfver räfstetingsbref för Vestergötland under medeltiden»; »Permebref m. m. rörande domkyrkan i Skara».

1105. **Finnarne i Mellersta Sverige** af *Petrus Nordmann.* 8 opag. + 195 + XLVIII sid. Hfors.

1106. **Sastamala,** H. G. Porthans jemte efterföljares misstag derom; med ledning af C. H. Asp framlagdt af *J. Oskar I. Rancken.* 35 sid. Vasa.
Historisk utredning af nämda sockens läge.

1107. **Finlands Historia.** Af *M. G. Schybergson.* II häft. (se N. 1002). Sid. 225—562. Hfors. Pr. 5 f. m.; III häft. (Andra bandet) sid. 1 256. Ibid. Pr. 4 f. m.

1108. **Bidrag till kännedomen af vårt land,** samlade och utgifna af *K. G. Leinberg.* Professor. IV. (Se N. 736, 863 och 991.) Innehåll, Förord + 130 sid. Jyväskylä. Pr. 2 f. m. 80 penni.

1109. **Kulturbilder ur Finlands historia.** Af *Rafael Hertzberg.* II. Hexprocesser på 1600-talet. Innehåll + 114 sid. + 1 plansch. Hfors, Edlund. Pr. 2 f. m. 25 p.

1110. **Helsingfors för trehundra år sedan och i våra dagar.** Af *Rafael Hertzberg.* 1 häftet. 64 sid. Hfors, Holm. Pr. 2 f. m. 25 p.

1111. **Vanhan Suomen eli Viipurin läänin oloista 18:lla vuosisadalla** (Gamla Finland eller Viborgs län i 18:de seklet). Af *O. Hannikainen.* Akad. Afh. Hfors. Innehåll, Företal + 187 sid. + tillägg.
Se nedan »Recensioner» 1151.

1112. **Muistoja Pohjoisen Venäjän karjalan muinaisuudesta.** (Minnen ur det nordliga ryska Karelens forntid.) Af *J. W. Juvelius.* 89 sid. + 5 kartor och planscher. Hfors.
Särtryck ur »Finska Fornminnesföreningens Tidskrift» X.

1113. **Ur Per Brahes brefvexling.** Bref från och till Per Brahe. II. Utgifna af *K. K. Tigerstedt.* 225 sid. Åbo. Pr. 2 f. m. 50 p.

1114. **Aktstycken till upplysning af . . . . Kemi och Ijo kronofisken.** Samlade och utgifna af *And. Joh. Malmgren,* inspektor för fiskerierna. Innehåll + 95 + XIII sid. Hfors.

1115. **Några anteckningar från Östersjöprovinsernas arkiv.** Af *Per Sondén.* Utg. sid. 357 -367 af *Historisk Tidskrift 1888.*

1116. **Om Konunga- och Tronföljareval ur svensk historisk och statsrättslig synpunkt.** Af *Karl Vilh. Vikt. Key-Åberg.* Akad. Afh. Upsala. 129 sid.

1117. **Om historisk vetenskap och historiska studier.** Af *W. E. Svedelius.* Utg. sid. 29—78 af *Historisk Tidskrift 1888.*

1118. **Den Svenska Konstakademien under första århundradet af hennes tillvaro 1785—1885.** Ett bidrag till den svenska konstens historia af *Ludvig Looström.* Andra häftet, sid. 195—296 (se N. 996). Sthlm, Looström. Pr. 2,50.

1119. **Några ord om chifferskrift.** Af *R. Torpadie.* Utg. sid. 376—383 af *Historisk Tidskrift 1888.*
Inneh. bl. a. upplösning af ett chifferbref från k. Gustaf II Adolf till A. Oxenstierna af d. 23 Juli 1632.

1120. **Svenska folkundervisningens utveckling från reformationen till 1842.** Af *Nils Torpson.* XII + 312 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,75.
Se nedan »Recensioner» 1148.

1121. **Flydda Dagar.** Anteckningar om en bergsmanssläkt och dess samtida samt om händelser, seder och bruk m. m. i Lindes Bergslag från 1500-talet till 1870. 164 sid. med talrika träsnitt. Nora. Klemming. Pr. 4 kr.
Af *K. A. Andersson-Meierhelm.*

1122. **Från Moskva till Petersburg.** Rysslands omdaning. Kulturhistoriska skildringar af *Harald Hjärne.* 1 häftet 80 sid. Ups. Akad. bokh. Pr. 1 kr.

1123. **Spanska armadan.** Af *Harald Hjärne.* Utg. sid. 359—367 af *Ny Svensk Tidskrift 1888.*

1124. **Allmän historia med särskildt afseende på kultur-utvecklingen.** Af *Otto Sjögren.* Tredje Delen (Se N. 875). 592 sid. Sthlm. Fahlcrantz. Pr. 3,75.
Se nedan »Recensioner» 1157.

1125. **Allmän kulturhistoria** eller det mänskliga lifvet i dess utveckling, systematisk framställning af civilisationens gång (o. s. v. Se N. 876 o. 1010) . . . Af *Anton Nyström.* Tredje delen, 591 sid. Sthlm, Looström, Pr. 6 kr.; Fjerde delen, häft. 1—6, sid. 1—288, ibid. Pr. 3 kr.

Recensioner.

1126. **Das Buch des lübischen Vogtes auf Schonen** . . . Von *Dietrich Schäfer.* (Se N. 923 och 1011). Recens. i *Mittheilungen der Historischen Litteratur* XVI, 2, af *Koehne,* i *Literarisches Centralblatt 1888,* sid. 878, af *M. P.* och i *Dansk Historisk Tidsskrift* Sjette Række, Förste Bind, sid. 470—481 af *Johannes Steenstrup.*

1127. **Sverges Traktater med Främmande Magter** . . . utgifne af *O. S. Rydberg.* Fjerde delen III, IV. (Se N. 1046). Recens. i *Historisk Tidskrift 1888,* sid. 76—80 af *Ehd.*

1128. **Hansisches Urkundenbuch** bearbeitet von *Konstantin Höhlbaum.* Band III, (Schluss-Abtheilung). (Se N. 909). Recens. i *Literarisches Centralblatt 1888,* sid. 358—359 af *E. L . . . g . . g.*

1129. **Isländske Annaler indtil 1578.** Udgivne af det norske historiske kildeskriftfond ved Dr *Gustaf Storm*. LXXXIV + 667 sid. Chra. 1888. Recens. i *Historisk Tidskrift 1888*, sid. 50—51.

1130. **Den danske bonde og friheden.** Otte foredrag over bondestandens fortid holdte inden hundredaarsfesten for frigjörelsen af *Johannes C. H. R. Steenstrup*. 199 sid. Kbhvn, Klein. 1888. Rec. i *Historisk Tidskrift 1888*, sid. 48—50.

1131. **Der Königsfriede der Nordgermanen** von *Karl Lehmann*. (Se N. 871). Recens. i *Historisk Tidskrift 1888*, sid. 65—66 af *K. H. K.*

1132. **Det Skanörske Sildefiskeri i det 12 til 15 Aarhundrede.**. Af *Henrik Kröyer*. (Se N. 1034). Recens. i *Dansk Historisk Tidsskrift*, Sjette Række, Förste Bind, sid. 470—481 af *Johannes Steenstrup*.

1133. **Latinska Sånger fordom använda i svenska kyrkor, kloster och skolor** (1—3) samt

1134. **Latinska Sånger från Sveriges medeltid** utgifna af *G. E. Klemming*. Sthlm 1885—1887. Recens. i *Historisk Tidskrift 1888*, sid. 1—4 af *—rst—*.

1135. **Svenska Riksdagsakter** jämte andra handlingar . . . . . 1521—1718. Första delen, II utg. af *Emil Hildebrand*. (Se N. 1047). Recens i *Historisk Tidskrift 1888*, sid. 34—36 af *J. Fr. N.*

1136. **Kriget mellan Sverge och Ryssland åren 1555—1557.** Af *L. G. T. Tidander*. (Se N. 1049). Recens. i *Finsk Militär Tidskrift 1888*, sid. 594 af *G. F. Wahlberg*.

1137. **Den Svenska Riksdagen under Erik XIV:s Regering.** Akad. Afh. af *August Nilsson*. (Se N. 802). Recens. i *Historisk Tidskrift 1888*, sid. 14—16 af *J. Fr. N.*

1138. **Israel Hoppe's, Burggrafen zu Elbing, Geschichte des ersten schwedisch-polnischen Krieges in Preussen.** Herausg. von *M. Toeppen*. (Se N. 1059). Recens. i *Literarisches Centralblatt 1888*, sid. 1606—1607 af *K.—L.*

1139. **Die Berichte des Kaiserlichen Gesanten Franz von Lisola aus den Jahren 1655—1660.** Herausg. von *A. F. Pribram*. (Se N. 943). Recens. i *Literarisches Centralblatt 1888*, sid. 477—478 af *W. A.*

1140. **Bidrag till Utskottsmötenas historia.** Akad. Afh. af *Carl Vilhelm Beckman*. (Se N. 955). Recens. i *Historisk Tidskrift 1888*, sid. 16—17 af *J. Fr. N.*

1141. **Bidrag till Svenska Riksdagens Historia 1650—1680.** Af *Karl Beckman*. (Se N. 1064). Recens. i *Historisk Tidskrift 1888*, sid. 73—76 af *H.*

1142. **Geschichte Schwedens** von *F. F. Carlson*. Recens. i *Mittheilungen der Historischen Litteratur*. XVI, 2, von *Hirsch*.

1143. **Bidrag till det stora nordiska krigets historia.** Tsar Peters underhandlingar 1716 om landgång i Skåne. Af *K. F. Hartman*. (Se N. 951). Recens. i *Dansk Historisk Tidsskrift*. Sjette Række, Förste Bind, sid. 448—452 af *E. Holm*, och i *Letterstedtska Tidskriften 1888*, sid. 171—174 af *Harald Hjärne*.

1144. **Die Nordische Frage in den Jahren 1746—1751.** Von *J. R. Danielson*. (Se N. 1080). Recens. i *Literarisches Centralblatt 1888*, sid. 1669—1670 af *K.—L.* och i *Finsk Tidskrift 1888*, XXV bandet, sid. 215—219 af *M. G. Schybergson*.

1145. **Sveriges ställning till utlandet närmast efter 1772 års statshvälfning.** Af *August J. Hjelt*. (Se N. 957 o. 1018). Recens. i *Historisk Tidskrift 1888*, sid. 55—58 af *S. J. B.* och i *Revue Critique 1888*, N. 36—37

1146. **Gustaf Mauritz Armfelt.** Studier ur Armfelts efterlemnade papper . . . Af *Elof Tegnér*. II och III. (Se N. 562, 763 och 961). Recens. i *Historisk Tidskrift 1888*, sid. 36—48 af *Th. Westrin*, i *Ny Svensk Tidskrift 1888*, [illegible] i *Letter-*

stedtska Tidskriften 1888, sid 397—402 af *A. Hammarskjöld*, och i *Finsk Tidskrift 1888*. XXIV bandet, sid. 417—436 af *M. G. Schybergson*.

1147. **Historiskt-Politiska Anteckningar för åren 1748—1796 af Assessoren Henrik Tomas Adlercreutz.** (Se N. 1033). Recens. i *Finsk Tidskrift 1888*, XXV bandet, sid. 137—138 af *M. G. S.*

1148. **Svenska folkundervisningens utveckling från reformationen till 1842.** Af *Nils Torpson*. (Se N. 1120). Recens.[1] i *Historisk Tidskrift 1888*, sid. 21—31 af *Hugo Hernlund*.

1149. **Handlingar rörande finska skolväsendets historia.** ... Utg. af *K. G. Leinberg*. Andra Samlingen. (Se N. 985 och 1026). Recens. i *Historisk Tidskrift 1888*, sid. 61—65 af *Hugo Hernlund*.

1150. **Finlands Historia.** Af *M. G. Schybergson*. I häftet (Se N. 1002). Recens. i *Letterstedtska Tidskriften 1888*, sid. 324—326 af *Per Sondén*.

1151. **Vanhan Suomen eli Viipurin läänin oloista 18:lla vuosisadalla** (Gamla Finland eller Viborgs län i 18:de seklet). Af *O. Hannikainen*. (Se N. 1111). Recens. i *Finsk Tidskrift 1888*, XXV bandet sid. 451—452 af *C. v. B.*

1152. **Geschichte der Familie von Wrangel vom Jahre Zwölfhundertfünfzig bis auf die Gegenwart.** (Se N. 1000). Recens. i *Historisk Tidskrift 1888*, sid. 5—14 af *A. + B.*

1153. **Anteckningar om Kongl. Elfsborgs Regemente 1680—1815.** Af *Otto Mannerfelt*. (Se N. 1036). Recens. i *Historisk Tidskrift 1888*. sid. 71—73 af *G. B.*

1154. **Den Franska revolutionen, dess orsaker och inre historia.** Af *S. J. Boëthius*. (Se N. 1005). Recens. i *Ny Svensk Tidskrift 1888*, sid. 34—51 af *Edvard Lidforss*, och i *Letterstedtska Tidskriften 1888*, sid. 87—90 af *Per Sondén*.

1155. **Handbok i Statskunskap.** Af *W. E. Svedelius*. Andra upplagan omarbetad af *J. Fr. Nyström*. I, II. Upsala, Schultz. 1887. Recens. i *Historisk Tidskrift 1888*, sid. 59—61 af *Ehd.*

1156. **Allmän Religionshistoria.** Af *C. P. Tiele*. Bemyndigad öfversättning af *P. E. M. Fischier*. 248 sid. Sthlm, Fahlcrantz. Recens. i *Historisk Tidskrift 1888*, af *Emil Svensén*.

1157. **Allmän Historia med särskildt afseende på kultur-utvecklingen.** Af *Otto Sjögren*. I—III. (Se N. 875 och 1124). Recens. i *Finsk Tidskrift 1888*, XXV bandet, sid. 459—462 af *T. Dillner*.

---

[1] Jemte: *Kort öfversigt öfver det svenska folkskoleväsendets utveckling till år 1842*. Af *Simon Nordström*.

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

TIONDE ÅRGÅNGEN

1890

STOCKHOLM, 1890.
KONGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Innehåll:

Sid.

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversigter och granskningar.

Bilagor.

Arfstvisten mellan Nils Nilssons till Traneberg och fru Ingegerds till Öja afkomlingar

AF

G. DJURKLOU.

Den urgamla bördesrätten till fast egendom, som under medeltiden och ännu långt in i nyare tider gifvit anledning till vidlyftiga jordatvister, lämnar ett godt material till utredandet af släktförhållandet emellan framfarna tiders män och kvinnor. Och om de blifvit bevarade alla dessa domar, som fällts, dessa sämjebref, som växlats, brutits och åter förnyats under de stundom genom århundraden fortlöpande rättegångarne, skulle de mången gång ställa tidens rätts- och kulturförhållanden i en klarare dager än som vinnes från de urkunder, hvilka företrädesvis betraktas såsom historiska kunskapskällor. Men olyckligtvis hafva dessa rent privata handlingar varit utsatta för en sådan förödelse, att endast i enstaka fall sambandet emellan de spridda blad, som blifvit räddade, kan fullt utredas. De afbrutna länkarne måste därföre sammanknytas med sannolikhetens sköra band, och i det ändlösa virrvarr af personer och förhållanden, hvarinom gods- och ätteforskaren måste drifva sitt sökande, råkar han lätt på villospår, intill dess nya handlingar med nya namn och nya omständigheter röja hans misstag och obarmhärtigt sönderslita de kombinationer, han med en viss trygghet sammanknutit. Den uppslagsända, de nya upplysningarne lämna, måste han nu följa, men icke heller denna är alltid en Ariadneträd, som för honom ut ur labyrinten. Det rent faktiska kan i de flesta fall endast antydningsvis förklaras, och det han företrädesvis velat utreda förblifver oftast mer eller mindre beslöjadt.

Alldeles hopplöst eller utan frukt bör dock hans arbete icke blifva. Någon liten skrymsla kan alltid belysas, några enkla drag af lifvet och tidsförhållandena komma till syne, och ju mera detta, detaljforskarens anspråkslösa men mödosamma arbete vinner i utsträckning, desto lättare blifver historieskrifvarens vandring öfver fältet, där dessa små ljusglimtar mången gång lämna en ledning, som han ej får anse under sin värdighet att beakta.

Rättegångsordningen under medeltiden — om man ens kan tala om en sådan — blef under årens lopp mer och mer förvirrad till följd af partistridigheternas intrång på lagskipningens område och frälsemännens anspråk att endast dömas af sina likar. I jordatvister, hvilka ofta gälde fastigheter inom de mest skilda delar af landet, men dock borde af en och samma domstol afgöras, blef det en vedertagen sed att tillsätta särskilda domare — vanligtvis några af Riksens Råd och företrädesvis lagmän eller andra lagkloka, hvilka i de flesta fall af konungen särskildt förordnades, men äfven kunde vara af de tvistande själfva utsedda. Dessa ransakade och dömde, än med samma rätt som konungen själf, än såsom blott förlikningsdomare eller kompromissarier. Men antingen dombrytaren gjorde sig förfallen till böter emot konungens dom och uttryckligen hotas med hans straffande arm, eller ett förut bestämdt vite utfästs emot dombrottet, ledde det fällda utslaget endast då till åsyftad påföljd, om de tvistande funno med sina intressen förenligt att ställa sig detsamma till efterrättelse, hvilket sällan inträffade. Vanligtvis var den ena parten missnöjd, och vände sig då, stödd af någon mäktig vän eller frände, omedelbart till konungen, som utan afseende å den förut fällda domen eller den utredning, som redan skett och enligt landslagen måste föregå hvarje dom, kunde blott med stöd af klagandens egen framställning eller hans befordrares afgifna förklaring utan vederpartens hörande fälla en ny dom, stundom med — men också ofta utan Råds råde. Ett sådant förfaringssätt var visserligen icke lagenligt, men utslaget var dock i alla fall en konungens dom. När nu, såsom under 1400-talet, en ny konung eller med konungslig myndighet beklädd rikshöfvitsman undanträngde en företrädare, hvars domslut han af politiska eller rent personliga skäl ej ansåg sig skyldig att vörda, gaf detta en nära liggande anledning att våga ett nytt försök, om utsikter förefunnos att det sidoinflytande,

som maktägande personligheter städse utöfvade, härvid kunde göra sig gällande. På detta sätt uttänjdes arfs- och jordatvister i oändlighet, såsom af följande exempel, hvilket visserligen icke är allenastående, skall närmare visas.

I medlet af 1300-talet — snarare i dess förra än i dess senare hälft — lefde tvänne syskon NILS NILSSON till Tranebergom och fru INGEGERD NILSDOTTER till Öja eller på Önne i Närike. Den förstnämnda gården är utan tvifvel Traneberg på Kållandsö eller »paa Kaallon» i Västergötland, och med Öja eller Ön kan nog icke — såsom här skall visas — menas något annat ställe än den ö i sjön Väringen i Närike, som utgör kärnan till och gifvit namn åt Öja eller Öbo socken, hvilken dock nu för tiden i följd af fogdars och prästers språkförbättringar orätt skrifves Ödeby.

Nils Nilsson hade med säkerhet en dotter, gift med NILS eller NISSE KNUTSSON, och fru Ingegerd till Öja en son PER KARLSSON, hvilken äfven skrifves till Öja eller på Ön. Nils Nilssons dotter, hvilken hette INGEGERD likasom fastern, ehuru hon själf skrifver sig Ingerid, var således syskonbarn med Per Karlsson. Sämjan emellan dessa närskylda synes icke hafva varit den bästa och under någon uppkommen träta eller af annan anledning dräper Nisse Knutsson med biträde af Jöns Algotsson denne sin hustrus frände. När dråpet timat kan ej med visshet uppgifvas, men antagligen har detta skett på 1380-talet, och bevarade handlingar omtala, att mansboten bestämts till 100 lödiga mark samt att sätesgården Bolstad eller Bolmstad i Småland härför pantförskrifvits.

Nära samtidigt med dråpet — om före eller efter detsamma kan nu icke sägas — hade ett arf fallit, och af detta skulle hustru Ingerid såsom Nils Nilssons enda barn hafva en broderslott eller $^{2}/_{3}$, och fru Ingegerds till Öja arfvingar en systerlott eller $^{1}/_{3}$; och då nu hennes enda bröstarfvinge, sonen Per, blifvit undanröjd, var dennes ende son, KARL PERSSON, ensam arftagare af denna gren. Af de antydningar brefven lämn[illegible] ana
sig frestad att tro dråpet å Per Knutsson [illegible]
mod, ty det säges att Nils Knutsson dr[illegible]
Huruvida härigenom den efterlämnade [illegible]
tillintetgöras, beror naturligtvis af slägtska[illegible]
person, efter hvilken arfvet fallit, hvaro[illegible]
lämna någon upplysning, men däremot [illegible]

vingarne af Nils Nilssons gren ifrågasatt lagligheten af Per Karlssons giftermål och på denna grund bestridt sonens äkta börd och arfsrätt. Under arfstvisten måste därföre ej blott företes intyg af ärkebiskop Hemming i Upsala att han gjort bröllop åt Per Karlsson, hvars hustru var ärkebiskopens systerdotter, utan dennes sonson JÖNS KARLSSON måste därjämte i sin ordning enligt lagbokens föreskrift göra sin »fædhernesedh at han ræth byrdogher var». Det vill således synas, som Karl Perssons misstänkta börd varit närmaste anledningen till hans uteslutande från arfvet, hvaraf Nisse Knutsson och hans hustru Ingerid satte sig i besittning.

Af samma skäl vägrade de också att till honom erlägga mansboten eller aflämna den härför pantförskrifna gården. Var han på grund af sin tvifvelaktiga börd obehörig till arfvet, var han det äfven till denna. Att tvisten härom kunnat så länge förblifva oafgjord gör antagligt, att Karl Persson varit omyndig, då fadren dräptes eller ock, om han hunnit till myndiga år, icke förmått göra sin rätt gällande, ehuruväl de yngre brefven omtala trenne äldre, till hans förmån fällda men beklagligtvis förkomna domar. Den första af dessa, utfärdad af konung Magnus II, således antagligen före 1363, synes — att sluta af ett yngre bref af 1430 — hafva på något sätt styrkt fru Ingegerds arfvingars rätt till åtminstone en del af Öbogodsen, och på denna följde före 1387 en annan af Bo Jonsson och riddarne Philip Karlsson och Ragvald Philipsson samt slutligen en tredje af riddarne Karl Ulfsson till Tofta, Sten Boson och Sten Stensson, således före 1407, hvilka senare bref antagligen närmare angå dråpet och arfvet. Under en del af den tid, som ligger emellan dessa sista domar, har dock en af gårdarne inom den godskomplex, hvarom tvistades, och därtill just en af dem, som kunna antagas redan genom konung Magni bref vara tillförsäkrade fru Ingegerd eller Karl Persson, nämligen sätesgården Berga eller Berg på Ön, bebotts af riddaren FINVID LAFSKÄGG, men på hvad grund han besutit denna gård är obekant. Utan tvifvel har han stått i något skyldskapsförhållande till Karl Persson eller hans son Jöns, hvilken sistnämnde redan 1413 skrifver sig till gården. Under arfstvisten åberopas ett bref af denne Finvid, som Jöns Karlssons föräldrar förvärfvat, och år 1404 pantsätter han till sitt kapell på Ön, »som nu calles wara Öbo kyrkia», med dagsverksskyldighet till Berga, ett öresland i Senneboda

och 6 öresland i Söderby, båda i Öbo socken [1]. För öfrigt är denne herr Finvid okänd, och ehuru flera frälsemän af en viss betydenhet och kända ätter vid denna tid buro samma förnamn, har dock — så vidt veterligt är — ingen af dem ernått ridderlig värdighet. Känningsnamnet berättigar dock den slutsatsen, att han år 1404 varit en mycket gammal man.

Sådan synes, att döma af de yngre brefven, arfsfrågans ungefärliga ställning hafva varit år 1418, då Karl Perssons son Jöns Karlsson uppträder såsom arfskräfvare. Nisse Knutsson och äfven hans hustru Ingerid, som dock i september 1414 ännu residerade på det såsom pant för mansboten utfästa Bolmstad [2], hafva gått ur tiden, och hennes dotter SESTRID, enka efter väpnaren MICHAEL NILSSON är nu i besittning af arfvet. Hon kallas i handlingarne vanligen hustru Sestrid »paa Kaallon» d. v. s. Kållandsö, och är det därför antagligt att hon likasom morfadren bott på Traneberg, hvilket ock blef hennes sons sätesgård. Om något försök till vänlig uppgörelse gjorts af Jöns Karlsson efter hustru Ingerids död, därom lämna handlingarne ingen upplysning, men antagligt är att så skett, innan han år 1418 begaf sig till Köpenhamn, där han »storliga klagade» på hustru Sestrid, att hon tillägnat sig hans arfvegods i Närike, Västmanland och Värmland, förklarande att han med henne borde äga hvart tredje gods i Värmland och Västergötland samt det gods, som Nisse Knutsson förskrifvit för den utfästa mansboten, men som ej heller lämnats. Hustru Sestrid stämmes att möta i Köpenhamn i juni s. å. men uteblifver, sändande i sitt ställe sonen NILS MICHELSSON jämte sitt förfallsvittne riddaren herr SVARTE JÖNIS att svara i målet. Jöns Karlsson framlägger nu de bref, hvilkas antagliga innehåll vi här sökt referera, och som till fullo synas hafva styrkt rättmätigheten af hans kraf. Då hustru Sestrids ombud ej kunde förete motbevis, ej heller ådagalägga att någon förlikning blifvit träffad, förordnar konung Erik ärkebiskop Jöns af Upsala, biskop Magnus i Åbo, riddarne Nils Boson och Göstaf Magnusson samt väpnaren Hans Kröpelin, då höfvitsman i Stockholm, att sitta »en skælighan ræth æfter Swériges lagh». Dessa herrar synas genast hafva sammanträ[illegible] då det var omöjligt efter lagen att någon kunde dräp[illegible] arfs, såsom Nisse Knutsson gjort, samt Jöns Karlsson [illegible]

[1] Silfverstolpe's Diplomatarium I, N:o 404.
[2] Styffe, Skandinavien under Unionstiden, 2 uppl., sid. 1[illegible]

här förut omnämnda intyget af ärkebiskop Hemming med 10 i brefvet uppräknade edsgärdsmän styrkt sin börd, tilldöma de honom allt det gods, hustru Sestrid hade rådt i Närike, Värmland och Västmanland samt den treding i Västergötland, som hon hade händer emellan, hvarjämte Bolstad eller Bolmstad i Småland skulle lämnas till Jöns att af honom innehafvas, till dess mansboten för hans faderfader blifvit gulden. Till yttermera visso förbjudas hustru Sestrid, hennes barn och fränder uttryckligen all befattning med dessa gods vid äfventyr af konungens hämnd [1].

Konungens dom, grundad på ostridiga skäl och bevis, hade nu fallit och tvisten borde således efter våra begrepp varit afgjord. Men hustru Sestrid aktade den icke, och torde hvarken hafva erlagt sina 40 ℳ för konungens dom, eller någon utsökning hos henne ägt rum. Stödd på sin mäktige beskyddare, herr Svarte Jönis, behöll hon godsen, och något spår af konungens hämnd kan ej skönjas af handlingarne. Mansboten torde hon dock hafva erlagt eller ock till Jöns Karlsson afträdt Bolmstad, hvilken gård dock kort därefter kommit uti annan ägares hand [2]. Men hennes tredska i öfrigt föranledde snart ny klagan och ny dom, hvilken å konung Eriks vägnar fälldes af riddarne Nils Gustafsson och Bengt Stensson. Denna har icke blifvit bevarad, och vi veta lika litet när den utfärdats som hvad den innehållit, men att den varit till Jöns Karlssons förmån är tydligt, då den af honom sedermera åberopas. Hvad tiden angår är det antagligt att den utfärdats ett eller annat år efter 1430, ty den 29 september d. å. säljer Jöns Karlsson till herr Bengt Stensson . för det billiga priset af 30 ℳ svenska penningar 1

[1] Dombrefvet, utfärdadt den 29 juni 1418 i Köpenhamn, finnes i original på Skokloster och har äfven ur en annan synpunkt en viss märklighet, då det, likasom flera andra, varit utsatt för en liten radering och ändring för att tjäna till bevis för Rabbeslägtens fingerade anor. Lyckligtvis har ingen skada därigenom drabbat innehållet, som med full säkerhet kunnat återställas. Författaren har icke haft tillfälle att se själfva originalet, utan äger däraf endast en afskrift gjord af framl. hans excellens grefve G. A. Sparre, hvilken på sin tid lämnat många permebrefsafskrifter och excerpter och genom äskade personalupplysningar föranledt de undersökningar, hvilkas resultat här meddelas.

[2] Det vill åtminstone synas att Jöns Karlsson kommit i besittning af Bolmstad, ty bland de åtkomsthandlingar, hvilka hans sonsons son borgaren Karl Andersson enligt en i Riksarkivet (J. 19) bevarad förteckning aflämnat, upptages ett köpebref af 1424, hvarigenom Jöns af en Lasse Olsson förvärfvat 6 öresland därstädes, och till ett sådant köp torde han i annat fall saknat anledning. Emellertid äges Bolmstad redan år 1426 af Broder By, som kallar det sin »hoffvithgaard» då han den 2 februari gifver den till sin hustru Johanna Petersdotter till morgongåfva. Jfr Styffe, Skand. u. Unionstiden, 2 uppl., sid. 158, not 2.

öresland i Sticklinge med Sticklingetorp, 1 öresland i Ringaby, 1 i Baggatorp och 2 i Gillisholmarne, samt 1 öresland under Ringaby kvarn jämte kvarnen med vreten Sinistorp allt i Öbo socken samt 12 öresland i Forssätter i Fellingsbro med de vid dessa hemman befintliga humle- och apelagårdar, och bekräftas genom detta bref äfven ett äldre, som förut utfärdats på hälften i dessa gods [1]. Då köpet omfattade en del af det omtvistade arfvet, måste det hafva skett efter och grundat sig på den sist af herr Nils och herr Bengt fällda domen, ty i annat fall borde den senare såsom innehafvare af godsen varit jäfvig att döma i ett mål, som rörde hans hemulsmans laga fång och således äfven hans eget, äfven om vi måste medgifva att den tiden mycket kunnat ske och äfven skedde, som nu synes omöjligt. Det sannolika är därför, att domen fällts något år efter 1430 och att Jöns Karlsson, genom att sälja en del af de omtvistade godsen till den mäktige Närikeslagmannen, velat vinna en försvarare, som fullt kunde mäta sig med motpartens. Den billiga köpeskillingen berättigar äfven ett sådant antagande, och en omflyttning af äganderätten i angifvet syfte var långt ifrån ovanlig på den tiden, då de mindre männen ofta försålde sina arfs- och bördsanspråk till de store, för att åtminstone rädda något, där de eljest befarade att förlora allt. I förevarande fall och ehuru Jöns Karlsson förklarar, att han »onödder och oträngder» uppgjort köpet, har försäljningen icke varit så alldeles frivillig, och den omständigheten, att i köpet äfven ingår all den afgäld, som uppburen är af dessa gods, sedan konung Magnus dem igendömde, visar dess ofvan antydda art af nödköp. Emellertid har det icke medfört åsyftad påföljd, och vi finna ganska snart Jöns Karlsson å nyo klagande inför konungen. Icke blott hustru Sestrid utan äfven hennes äldre son Nils hafva nu gått ur tiden och den yngre sonen INGVAR MICHELSSON till Traneberg är nu hans vederpart. Konung Kristoffer förordnar biskop Erik i Strängnäs, domprosten herr Birger samt riddaren Gregers Bengtsson att sitta en ny rätt i målet. Med stadens borgmästare och råd sammanträda de i Torshälla år 1444 och för dem framl[illegible] a icke blott alla här ofvan anförda bref utan ock såd

---

[1] Brefvet dat. Göksholm i Riksarkivet. Humlegår vid nästan alla hemman i Glanshammars härad, och ut från i humle i st. f. korn. Men att »apellagårdar» [illegible] manen är mera märkligt.

Magnus och herr Finvid Lafskägg samt ett intyg af biskop Tord i Strängnäs (således före 1401), att hans »capelladjäkne upprensat ett forskymbladt gammalt breff», hvars innehåll dock ej angifves [1]. Fullständig bevisning synes således icke hafva felats, och alla brefven styrka rättmätigheten af Jöns Karlssons anspråk. Men genom den här förut omnämnda försäljningen, hvartill motsvarigheter för västgötagodsen antagligen funnos å Ingvars sida, hade äganderättsförhållandet invecklats, och för att bringa detta på redig fot förordna de gode herrarne att båda parterna skulle »offver giffva syn breff» och skifta såsom syskon, hvilket ej gärna kan tolkas annorlunda, än att arfvet skulle återställas sådant det fallit och därefter skiftas efter de ursprungliga lotterna. En förlikning träffades äfven på dessa grunder och bref härom växlades af de båda parterna, men öfverensstämma icke i uppgiften om arfslotterna. Medan Jöns Karlsson i sitt bref den 4 mars 1444 förbehåller sig Bergstorp, Uphamra, Kinsätra och Gillisholmarne, 4 tegar på Ön, allt i Öbo socken, samt Forssätter i Fellingsbro, lägger Ingvar till denna lott uti sitt bref, som är utfärdadt 15 dagar senare, ytterligare 1 örtug land i Åby i Glanshammar, Landa och Myckelsbacka i Knista samt Medinge i Näsby, hvilka gårdar alls icke nämnas i det förra brefvet, och därtill hälften i Ringaby kvarn. Ingvars lott åter uppgifves af Jöns bestå af hela Ringaby kvarn, Tuna, Sticklinge (antagligen med Sticklingetorp), Ringaby, Bengtstorp, Baggatorp, Haffstodh (Hofstadh), 3 tegar vid Sticklinge och en större teg å Ön, men därjämte allt hvad som ligger uti Skara stift och i Småland, om hvilka sistnämnda gods ej ett ord förekommer i Ingvars bref. Då dylika förlikningsbref, som växlades parter emellan, endast hvad ingressen och slutorden anginge kunde äga olika ordalydelse, är det antagligt, att den första förlikningen träffats den 4 mars och att af de då utbytta brefven blott det af Jöns Karlsson utgifna undgått förgängelsen, men att en jämkning däri skett den 19:de i samma månad, då Jöns Karlsson fått ytterligare gods i Närike, emot det han afstått från alla anspråk på godsen i Västergötland och Småland samt att af de då växlade brefven endast det af Ingvar utfärdade blifvit bevaradt. Båda parterna förklara de äldre bref, de å ömse sidor hade, för ogilda och särskildt dem, som gälde mansboten och saköre, och skola de hädan-

[1] Brefven dels uppräknas dels omnämnas i ett intyg af Gregers Bengtsson, utfärdadt den 1 juni 1458, som i original finnes i Riksarkivet.

efter älska hvarandra som bröder och skiftet anses gjordt i brödraskap och kärlek [1].

Genom dessa förlikningsbref borde väl omsider tvisten varit ändad, men så var icke förhållandet. Såsom vi redan sett, hade Jöns Karlsson försålt större delen af de gods, som fallit på Ingvars lott. Dessa måste således återvinnas eller ersättas med andra, och den 16 februari 1445 utfärdar Jöns ett bref, hvaruti han till Ingvar upplåter andra gods att däröfver styra och råda samt njuta dess afgäld, intill dess Jöns kan återskaffa de gods, som herr Bengt Stensson »afträngt honom» [2], ett uttryck, som tydligen bekräftar att försäljningen icke varit frivillig utan ett tvångs- eller nödköp. Att Ingvar, som dock i jämförelse med modren och mormodren visat sig synnerligt tillmötesgående, varit missbelåten med det lämnade surrogatet och kanske icke heller å sin sida så noga iakttagit sina förpligtelser samt försummat att först hembjuda Jöns hvad han sålt eller förpantat af arfvegodsen, är också antagligt. Allt nog, Jöns Karlsson besöker konung Kristoffer i Köpenhamn och klagar att Ingvar brutit förlikningen. Till stöd för sitt yrkande företer han ett af biskop Erik i Strängnäs utfärdadt intyg, och detta tillmätes sådant vitsord, att konungen utan vidare undersökning i öppet bref förklarar hela förlikningen ogiltig, en kraftåtgärd, hvars laglighet också sedermera bestreds, ty, heter det i en senare dom [3], »om Ingvar Michelsson varit till svars, som lagen säger, eller någon å hans vägnar, som hade den ädle herren rätteligen undervist och låtit honom se sämjobrefven, som de hvarandra skäligen gifvit och beseglat hade, så hade Jöns Karlsson aldrig fångit det brefvet», men nu hade han det, och sålunda var arfstvisten återförd till dess förra outredda skick, hvarmed nog ingendera parten kunde vara tillfreds. Synnerligen gälde detta om Ingvar, som redan bortförpantat närikesgodsen och af pantinnehafvaren ansattes, likasom denne tyckes hafva handskats tämligen hårdt med sin granne på Ön. Att af konung Kristoffer vinna någon ändring var ej att vänta, men då Karl Knutsson uppstigit på

[1] Båda sämjebrefven finnas i Riksarkivet, det af Ingvar utfärdade i original, det af Jöns Karlsson i afskriftsbandet J. 7. Båda äro förseglade af domarne men Jöns Karlssons har enligt afskriften äfven varit försedt med konunge[ns] Konungen har sålunda måhända endast känt det första förlikningsbref[vet] det senare, hvilket kan i någon mån förklara hans dom.

[2] Riksarkivet, afskriftsbandet J. 7.

[3] Dom af 13 juni 1458. Riksarkivet J. 7.

Sveriges tron vänder sig Ingvar till honom och söker ånyo hvad vi skulle kalla resning i målet. Under tiden hade Jöns gjort flera försök att komma till rätta med Bengt Stensson, men förgäfves. Denne ville ej afträda de en gång köpta godsen, och först efter hans död kunde den 22 januari 1455 en förlikning härom träffas med sonen Magnus Bengtsson. Godsen lämnades ej tillbaka och en tillökning i köpeskillingen af 30 stockholmska mark var allt hvad Jöns Karlsson kunde vinna, då herr Magnus erkände att fadren ej gifvit godsens fulla värde, och för bägges deras själs skull ville denna ersättning gälda. Härmed måste såväl Jöns Karlsson som hans son Karl Jönsson förklara sig nöjda [1].

Utsikterna att komma till en lycklig lösning af arfstvisten blefvo ej härigenom ljusare. Emellertid hade Ingvars klagan bevekt konungen att förordna om ny undersökning. Denna skulle verkställas af de tre lagmännen Erik Eriksson, Göstaf Karlsson och Erik Nipertz samt herr Erik Axelsson, och dessa sammanträdde den 1 mars 1455 i Vadstena. Ingvar företräddes af herr SVARTE ÅKE JÖNSSON, men Jöns Karlsson kom själf tillstädes och ehuru han påstod, att förlikningen varit på sådane vilkor, att om Ingvar Michelsson bröte något däraf, så skulle allt vara brutet, frias denne från anklagelsen och förlikningen dömes fast sådan hon gjord var i Torshälla vid hvardera 40 mark för konungens dom, om de densamma bryta [2]. Ingvar synes hafva varit tillfreds med domen, men icke så Jöns Karlsson. Han hade lidit öfvervåld af herr SIMON KÖRNING, hvilken såsom pant innehade Ingvars gods på Ön, och klagar nu hos konungen att herr Simon fråntagit honom väl 20 lass äng och, när han därpå gjorde åtalan, ridit in i hans gård, slagit hans kindbåga sönder och med många hugg öfverhopat hans hustru och några bönder, som velat värja honom; och antagligen på grund af dessa, af annan man öfvade våldsbragder samt någon godsförsäljning, som Ingvar gjort utan hembud till Jöns, upphäfver konungen den 2 januari 1456 [3] sina rådsherrars å hans vägnar fällda dom och stadfästar konung Kristoffers.

Men åter inträffar ett tronskifte och Ingvars kraftige befordrare herr Svarte Åke Jönsson begagnar sig häraf. Af konung

[1] Bref i arkivet på Vik i Upland.
[2] Riksarkivet, afskriftsbandet J. 7.
[3] Brefvet i Riksarkivet i afskriftssamlingen J. 7.

Kristian lyckas han utverka ett återkallande af konung Karls dom och ett förordnande om ny ransakning. Uppdraget lämnas åt biskop Sigge i Strängnäs och dennes broder riddaren Fader Ulfsson, hvilka den 13 juni 1458 sammanträda i Strängnäs och tillkalla domprosten Hemming, ärkedjäknen herr Bengt och kaniken Birger jämte flera andra icke namngifna herrar och män för frågans utredning. Emot Ingvars ombud herr Svarte Åke Jönsson uppträder Jöns Karlsson ännu en gång, rustad med alla sina bref samt ett den 1 juni s. å. af herr Gregers Bengtsson, hvilken setat i den år 1444 förordnade rätten, utfärdadt intyg, som i korthet redogör för släktskapsförhållandet och rättegångens förlopp samt uppräknar de handlingar, som för den äldre rätten förevisats. Efter tagen kännedom om dessa, de å ömse sidor växlade sämjebrefven samt de sist fällda domarne förklarar den nu förordnade domstolen, med påvisande af de ytterst svaga skäl, hvarpå konung Kristoffer grundat sitt, af konung Karl bekräftade domslut, att sämjan skall hållas fast, stadig och obrottslig, sådan han gjord är i Torshälla samt att han ej i någon mån är bruten å Ingvars sida, hvarföre en hvar vid 40 mark för konungens dom förbjudas att ytterligare hindra Ingvar i denna sämja. Beträffande slutligen det våld, som öfvats af herr Simon Körning och som synes hafva varit närmaste anledningen till konung Karls dom, förklaras detta ej höra till saken, och — säges det i domen — om något »homodh» skett Jöns Karlsson, därtill svare han honom som det gjorde. Dombrefvet förelades sedan konung Kristian, som genom öppet bref den 14 november 1459 stadfästade såväl domen som de förlikningsbref, parterna sig emellan växlat [1], och synes därmed denna kanske hundraåriga genom flera släktled fortlöpande arfs- och jordatvist hafva bragts till slut.

Kasta vi nu en återblick på de fällda domarne; så ehuru vi icke annat än gissningsvis kunna känna hvad de äldsta innehållit, är det dock klart, att efter våra begrepp rättegången bort vara afgjord — om ej förr — dock med den år 1418 å konungens vägnar fällda domen, hvaruti icke heller de sedermera förordnade domstolarne gjorde någon ändring i hufvudsaken. Tvistens uttänjande hade icke heller sin anledning i vrång dom, utan *dels* däruti, att den exekutiva makten var alltför svag och b

[1] Dessa bref finnas alla i Riksarkivet. Gregers Bengtsso[illegible]
öfriga i afskriftsbandet J. 7.

af partistriderna, och *dels* uti konungens rätt att ogilla och återkalla fällda domar, äfven sådane, som med konungslig makt och myndighet afkunnats. Dessa omständigheter vållade också, att hvem det vågade kunde i de flesta fall strafflöst sätta sig öfver lagen, om han blott ägde nog mäktiga beskyddare i den ort, där domen skulle exsekveras [1]. I förevarande fall hörsammade dock de tvistande parterna utgångna stämningar och kallelser och infunno sig själfva eller genom befullmäktigade ombud vid domstolarne. Men detta var vanligtvis icke händelsen och under medeltidens sista dagar röjer sig i detta fall ett sådant trots och förakt för lagen, icke minst hos dessa myndige herrar, hvilka själfva såsom riksråd och lagmän beklädde domareämbeten, att, om det nu förefunnes, skulle allt samfundslif vara nästan omöjligt [2].

En annan omständighet, som förtjänar att beaktas, är, att så länge Jöns Karlsson hade de båda änkorna till vederparter voro alla domar kraftlösa, och först sedan han fått en motståndare af manligt kön, blef ett slut på tvisten möjligt. Detta är icke heller något undantagsfall, utan förekom sådant ganska ofta. Medeltidens kvinnor, när de såsom änkor rådde sig själfva, voro vida mindre medgörliga än männen vid försvaret af sina verkliga eller förmenta rättigheter, och den ridderliga plikten att värna änkor och faderlösa förstodo de synnerligt väl att vända sig till godo. Samma styfsinthet, som utmärkte hustru Ingerid på Bolmstad och hustru Sestrid på Traneberg, röjer sig hos många andra af den tidens frälsekvinnor, och det gör ett egendomligt intryck,

---

[1] Vräkning kunde visserligen lagenligt äga rum och förekom också understundom, men »konungens näpst och vrede» förmådde sällan under 1400-talet ikläda sig denna form. Huruvida ens den stränga hotelsen »sub pena capitis et bonorum», som förekommer i några af konung Albrekts domar, hade kraftigare verkan, kan äfven betviflas.

[2] Blott ett enda exempel härpå må anföras. Nils Olofsson (Vinge) själf riksråd och lagman i Värmland låg i tvist med Riseberga kloster om godset Hammar i Väse härad i Värmland, hvilket redan hans förfäder tillvällat sig, och stämdes att svara vid Skara landsting 1498, men uteblef. Därefter kallades han under 1499 och 1500 lika fruktlöst först till Närikes lagmansting, därpå till Värmlandstinget i Tingvalla och så till rådet först i Stockholm, så i Örebro och till sist i Upsala. Där dömdes godset i kvarstad, till dess han styrkt sin äganderätt, och skulle detta ske inför konung Hans i Örebro 1501. Någon handling, som visar att han där infunnit sig och hvad konungens dom blifvit, finnes icke, och huru det gått med kvarstaden är ej heller kändt, blott att Nils Olofsson behöll godset. Efter våra rättsbegrepp kunna visserligen så väl den första som den andra stämningen anses stälda till orätt forum, och den tredje vara mindre lämplig, då Nils Olofsson själf var lagman i Värmland och således jäfvig att döma i målet, men kallelsen att möta inför riksens råd och konungen borde han hafva hörsammat.

Arfstvisten mellan Nils Nilssons till Traneberg och fru Ingegerds till Öja afkomlingar

AF

G. DJURKLOU.

Den urgamla bördesrätten till fast egendom, som under medeltiden och ännu långt in i nyare tider gifvit anledning till vidlyftiga jordatvister, lämnar ett godt material till utredandet af släktförhållandet emellan framfarna tiders män och kvinnor. Och om de blifvit bevarade alla dessa domar, som fällts, dessa sämjebref, som växlats, brutits och åter förnyats under de stundom genom århundraden fortlöpande rättegångarne, skulle de mången gång ställa tidens rätts- och kulturförhållanden i en klarare dager än som vinnes fran de urkunder, hvilka företrädesvis betraktas såsom historiska kunskapskällor. Men olyckligtvis hafva dessa rent privata handlingar varit utsatta för en sådan förödelse, att endast i enstaka fall sambandet emellan de spridda blad, som blifvit räddade, kan fullt utredas. De afbrutna länkarne måste därföre sammanknytas med sannolikhetens sköra band, och i det ändlösa virrvarr af personer och förhållanden, hvarinom gods- och ätteforskaren måste drifva sitt sökande, råkar han lätt på villospar, intill dess nya handlingar med nya namn och nya omständigheter röja hans misstag och obarmhärtigt sönderslita de kombinationer, han med en viss trygghet sammanknutit. Den uppslagsända, de nya upplysningarne lämna, måste han nu följa, men icke heller denna är alltid en Ariadnetråd, som för honom ut ur labyrinten. Det rent faktiska kan i de flesta fall endast antydningsvis förklaras, och det han företrädesvis velat utreda förblifver oftast mer eller mindre beslöjadt.

Kunde man sätta obetingad lit till riddarhusgenealogien för adeliga ätten Ekeblad, hvilken i denna del sannolikt grundats på von Stiernmans ättetaflor, så skulle Nils Nilssons till Traneberg syster fru Ingegerd Nilsdotter till Öja varit Karl Ingebjörnssons andra hustru. Men detta synes omöjligt, då han den 8 november 1348 [1] bevisligen är gift med Katarina Fadersdotter och fru Ingegerds son, Per Karlsson; åt hvilken ärkebiskop Hemming [2], som dog 1351, gjort bröllop, måste antagas vara född på 1320-talet. Har således fru Ingegerd verkligen varit gift med Karl Ingebjörnsson, nödgas man antaga, att hon varit hans första hustru, och därjämte änka efter en riddare, när hon ingick detta gifte, samt behållit den frutitel, som hennes andra man ej kunnat skänka henne. Alldeles oöfvervinneliga hinder möta väl icke ett sådant antagande, men några andra stöd härför än den omständigheten, att Karl Ingebjörnsson lefvat ungefär samtidigt och haft sin verksamhet i ett landskap, som angränsade det, där de omtvistade godsen voro till en god del belägna, samt att Per Karlssons sonson Jöns och dennes söner fört samma vapen som Karl Ingebjörnsson, hafva ej kunnat uppletas. Den Ekebladska genealogien på riddarhuset öfverflödar för öfrigt af bevisligen fritt konstruerade släktled för inpassande af allehanda personer, som i lifstiden fört samma ättemärke, och därför ligger det nära till hands, att äfven här misstänka en — om vi så få säga — licentia genealogica. Utan att vilja bestämdt förneka att fru Ingegerd till Öja *kunnat vara* Karl Ingebjörnssons första hustru, tro vi oss dock hafva funnit en annan fru Ingegerd, som vid denna undersökning icke får lämnas alldeles ur sikte.

I Skara upprättar en fru Ingegerd den 9 juli 1344 [3] sitt testamente och skänker till Rackaby kloster till själagagn för sig och sin aflidne man herr Nils Ketilsson sin gård i Traneberg i Thorsö socken, hvarpå hon genast gifver skötning, hvarvid konungen, biskopen, abbedissan, lagmannen samt 6 andra andeliga och världsliga herrar höllo i spjutet [3]. Hennes där omnämnda man är icke den af Bielkeslägten, som är död före 1310,

[1] Sv. Diplomatarium, VI 1, N:o 4,375.

[2] Denne ärkebiskop har vanligtvis uppgifvits vara son af Lars Ambjörnsson Sparre, men då domprosten och kapitlet i Upsala år 1341 kallar honom Hemmingus Nicolai, kan han icke vara son af någon Lars. Jämte den ärkebiskopliga skölden för han intet släktvapen, och då den förra äfven intager släktvapnets plats och finnes på ömse sidor om bilden i sigillet, torde häraf framgå [illegible] ej ens var af frälse börd, hvilket äfven af andra omständigheter

[3] Sv. Diplomatarium, V, N:o 3,808.

då hans änka, fru Bengta, omtalas, utan den yngre riddaren Nils Ketilsson, till ätten ännu obekant, som förekommer i handlingar på 1320-talet, och 1322 såsom riksråd deltager i mötet i Skara. Att denna fru Ingegerd före sitt gifte med herr Nils kunnat vara i äktenskap förenad med en annan, som burit namnet Karl, möter inga orimligheter, och den omständigheten, att hon till Rackaby kloster, som i Gudhem fick sin arftagare, donerat gårdar i Traneberg, förhindrar alls icke, att ej äfven hennes broder kunnat äga gårdar därstädes, utan gör detta tvärtom ganska sannolikt. Ett bref af den 8 december 1391 [1] visar också att så varit händelsen, ty Nils Nilssons måg välboren man Niclis Knutsson till Bolmstad och dennes hustru Ingegerd Niclissodotter tillbyta sig då af Gudhems kloster den gård i Traneberg, som hennes föräldrar ditgifvit, och detta synes i hög grad styrka antagandet att Nils Nilsson till Traneberg varit en broder till denna fru Ingegerd, herr Nils Ketilssons änka, och att således hon äfven varit Per Karlssons moder. Fullt bevisadt kan det väl icke anses, men antagandet saknar åtminstone icke ett lika kraftigt stöd som den endast på grund af sköldemärkets likhet uttalade gissningen, att Karl Ingebjörnsson varit samme Pers fader. Hvarken Per Karlsson eller hans son Karl Persson hafva efterlämnat några sigill och ej ens sina namn i någon handling utanför denna arfstvist. Det är således icke säkert, att äfven de fört ekebladet. Sköldemärkena voro ännu icke så fasta, att ej växling däri ofta förekommer, och därför kan endast af dem ej alltid slutas till släktskap — synnerligast när det gäller de mindre betydande frälsesläkterna, och till någon sådan torde måhända fru Ingegerds icke med riddarevärdighet hugnade man få räknas.

Nils Nilsson till Traneberg har icke efterlämnat flera barn än hustru Ingegerd eller Ingerid, gift med Nils Knutsson, hvilken förde sparren öfver ett hjärtformigt blad [2] och tillhörde en skånsk-halländsk ätt, som utan tvifvel varit närbesläktad med Ambjörn Nockessons talrika ätteläggar med samma vapen i Västbo och

[1] Brefvet i Strängnäs bland läroverkets och Södermanlands Fornminnesförenings samlingar. — Bidrag till Söderm. äldre kulturhist. VII, sid. 115. — Originalhandlingen hafva vi ännu icke varit i tillfälle att se.

[2] Samtidigt lefde visserligen en annan Nisse Knutsson med sparrevapen, som, bördig från Småland, bosatt sig i Närike, där Gillberga i Sköllersta socken, hvilken han fick med sin hustru, varit hans sätesgård. Han var häradshöfding i Östra Tredingen i Närike på 1380-talet och efterlämnade änkan hustru Valborg på Gillberga, hvadan han icke kan vara den, som här är i fråga.

den från dessa utsprungna Forstenasläkten i Västergötland. I handlingar från denna tid möter han första gången 1373 [1] och blifver 1379 konung Håkans man, då han ock får förlåtelse för allt hvad han tillförene emot honom brutit. År 1391 bor han på Bolmstad i Västbo, pantsätter gods på halländska gränsen till Arvid Stensson 1396 för de 100 mark, hvarmed denne löst honom ur hans fångenskap, men spåras efter 1401 ej vidare i några handlingar. Han efterlämnade en dotter Sestrid, som den 17 juni 1396 i morgongåfva fick gods i Skåne af sin man Michael Niclisson, dansk till börden och utan tvifvel icke blott af samma ätt utan äfven nära befryndad med riddaren Niclis Svarte Skåning, med hvilken han för alldeles lika vapen (båt — än med än utan drakhufvuden) och hvars son och sonson sedermera under arfstvisten uppträda såsom hustru Sestrids och hennes söners kraftiga befordrare. Hos herr Niclis har han till en början sannolikt varit sven, sedermera fogde och uppträder såsom vittne vid hans viktigare förhandlingar. Troligtvis redan förut, men åtminstone efter 1399, hvilket år han på arrende af Gudhems kloster öfvertog ödeklostret Rackaby jämte 6 landbogårdar och 9 ödetomter, har han bott på Traneberg, är i lifvet 1411, men omtalas i början af år 1414 såsom afliden. Han öfverlefdes af änkan Sestrid Knutsdotter och 2 söner, Nils [2] (död före 1444) och Ingvar [3], hvilken tämligen ofta förekommer i den tidens handlingar. Denne var gift med Ingeborg, dotter af Abjörn Jönsson af den västgötiska grenen af den från Västbo utgångna ätt med sparren öfver ett hjärtformigt blad, hvars vapen sedan upp-

---

[1] Han kallas då Nisse Knutsson af Lena, troligtvis Kungslena i Västergötland; men detta har icke kunnat vara hans sätesgård, utan har han troligtvis arrenderat denna gård af biskopen i Skara eller kanske af annan anledning där varit boende jämte Niclis Jönsson Svarte Skåning, hos hvilken han sannolikt haft någon befattning. Jfr Styffe, Skand. und. Unionstiden, sid. 141.

[2] Genealoger och särskildt von Stiernman hafva identifierat denne Nils, hvilken, då han ej år 1440 nämnes i arfstvisten utan blott brodren, måste vara afliden, med Nils Michelsson till Björnaskog, som lefde långt senare (1493—1515) och förde ett helt annat vapen, och på grund af denna förväxling har han tilldelats dennes afkomlingar.

[3] Styffe uppgifver uti Skandinavien under Unionstiden, sid. 126 (2:a uppl.), att Ingvar Michelsson rätteligen bort heta Ingvar Nickelsson och varit son af väpnaren Niclis Jonsson, som på Traneberg år 1421 utfärdat ett bref. Att emellertid Ingvar varit son af Michel Niclisson är ostridigt. Det paternela förhållandet till Niclis Jonsson måste således hafva en annan grund. Hans farfader har han ej gärna kunnat vara och ej heller hans svärfader. Men möjligt kan det vara, att hustru Sestrid, som år 1418 var änka, ett eller annat år därefter trädt i nytt gifte med en Niclis Jonsson och att han på denna grund kunnat kalla Ingvar sin son eller denne honom sin fader.

togs af Sven Brynjulfssons ättlingar, den s. k. Forstenasläkten, som härstammar från denne Ambjörns brorsdotter Elin Lindormsdotter [1]. Ingvar lefde ännu 1474 och skrifver sig städse till Traneberg, hvilken gård med hans enda barn, dottren Karin, genom gifte tillföll Magnus Philipsson Bonde.

Beträffande fru Ingegerds till Öja afkomlingar veta vi om sonen Per Karlsson och sonsonen Karl Persson intet utöfver hvad vid framställningen af själfva arfstvisten redan är anfördt. Vi hafva där sett, att Per Karlsson varit gift med en systerdotter till ärkebiskop Hemming, men märkligt nog omnämnes hvarken hon, hennes man eller barn i dennes, den 10 maj 1351 på Arnö upprättade testamente, där likväl tvänne systerdöttrar, Helena, änka efter Petter Jonsson i Lydinge, och en annan ej namngifven, gift med Petter Larsson i Hjortsberg, ihågkommas, och då Per Karlssons hustru icke gärna kan vara någon af dessa, förefaller det underligt, att hon blifvit alldeles lottlös. Karl Perssons gifte känna vi icke, ej heller på hvad sätt herr Finvid Lafskägg, som 1404 residerade på Berg, kommit in i släkten. Möjligen har han varit gift med Karl Perssons änka och af sådan anledning kunnat bebo gården och bortpanta godsen Senneboda och Söderby, hvilket senare troligtvis varit den sydligast på ön belägna nuvarande prestgården, som i anledning däraf sedermera fått namnet Presttorp, ty något Söderby finnes icke i de äldsta jordeböckerna inom Öbo socken. Att såväl Berg som dessa hemman tillhört de omtvistade godsen synes nästan otvifvelaktigt, ehuru de möjligen, såsom vi förut gissningsvis antagit, genom något af de äldre brefven satts utanför tvisten, och måhända har det bref af herr Finvid, som åberopas 1458, innehållit några bestämmelser härom. Då emellertid Karl Perssons son Jöns Karlsson år 1413 skrifver sig till Berg, så har han i besittningen däraf efterträdt herr Finvid, och detta år söker han att genom ett jordabyte med Bengt i Mora — det enda hemman

[1] Sambandet emellan åtskilliga af de ätter, som under medeltiden förde det ofta återkommande och äfven på vårt riddarhus väl representerade ättemärket: sparren öfver ett löf, skola vi framdeles uppvisa, då däraf åtskilliga upplysningar om sköldemärkenas vandring från ätt till ätt kunna vinnas. Äldre genealoger och däribland äfven den, som upprättat en i kopparstick publicerad antafla till Emporagrii likpredikan öfver Lennart Torstensson, gifva Ambjörn Jönsson och hans broder Lindorm en sparre öfver en lilja, med en half sådan hvilande på hvardera af sparrens öfre kanter. Men att detta sköldemärke är oriktigt visas af båda brödernas sigiller, där sparren öfver ett hjärtformigt blad tydligt skönjes.

i Öbo, som ej synes hafva tillhört arfvet, öka sina besittningar vid Väringen. År 1424 är han underlagman i Västmanland å Karl Bondes vägnar och nämnes såsom död 1470. Af hans sätt att uppträda, synnerligast under arfstvistens senare skede, kan han icke fritagas från en viss trätlystnad, äfven om denna till någon del kan ursäktas af det ovärdiga sätt, hvarpå man undanhållit honom hans rätt. I sitt umgänge med grannarne tyckes han ej heller varit fredligare än hans vederdeloman herr Simon Körning, åtminstone finnes ett bref af år 1453, som visar att han måst till Laurens i Medinge erlägga mansbot för dråp på dennes broder Erik Nilsson. Af arfstvisten synes att han varit Karl Perssons enda arfvinge och riddarhusgenealogiens uppgift, att Michael Tasto varit hans broder, är således intet annat än en på fri hand uppgjord konstruktion för att genom honom och Gottschalk Qvitzo fastknyta de från Jacob i Simbla härstammande yngre Ekebladarne vid den äldre släkten eller Ingebjörnssönernas. Jöns Karlssons hustru känna vi ej, men äfven om vi tillsvidare måste betvifla hans på riddarhusstamtaflan uppgifna faderskap till Mats Jönsson i Hageby, så har han dock haft två söner, Karl och Palne, hvilka uppträda 1470, då den förre, hvilken redan 1455 är myndig, utfärdar ett köpebref, som af den senare bevittnas och af båda beseglas med deras faders vapen, ekebladet. Om deras afkomlingar, till hvilka våra undersökningar ej kunnat utsträckas, torde däremot riddarhusgenealogiens uppgifter förtjäna mera tilltro, då de påtagligen stödja sig på de transaktioner, Karl Jönssons afkomlingar haft med konung Gustaf I. Vi hafva därför — likvisst med reservation — vågat följa dem i bilagda försök till släkttafla.

Till sist torde de här omtvistade godsens öden böra med några ord belysas. Splittrade, som de nu blefvo, skulle de dock ännu en gång samlas och bilda medelpunkten i ett omfattande gods, som på sin tid var Närikes förnämsta och ståtligaste herresäte.

Af de gårdar, som föllo på Jöns Karlssons lott, uppgingo Bergstorp och Kinsätra antagligen i hufvudgården Berg, ty de omnämnas ej vidare, och sökas förgäfves i de äldsta jordeböckerna. Gillisholmen eller Gillisholmarne, det nuvarande af tvänne större af Ringabyån kringflutna öar bestående, men under Ringaby afhysta hemmanet Holmen, stannade ej länge i Jöns Karlssons ätt, ty 1486 är detta hemman under namnet Svansholm sätesgård

för väpnaren Jöns Ivarsson. Från Tunalotten hade, såsom vi sett, Sticklinge och Ringaby redan före arfföreningen förskingrats och med annorstädes belägna hemman ersatts. De förblefvo i Natt och Dag-släktens ego, öfvergingo från Bengt Stensson, d. 1451, till sonen Måns Bengtsson och föllo vid arfskiftet efter denne år 1479 på hans aflidna dotters Cecilia Månsdotters lott. Hon hade varit gift 2 gånger och senast med förutnämnde Jöns Ivarsson, med hvilken hon hade en då omyndig son Jöns och fick hon bland flere andra hemman Sticklinge och Ringaby på sin del. Detta förvärf var troligtvis anledningen till Gillisholmarnes förändrande till sätesgård med namnet Svansholmen, då fadren härigenom ville bereda en hufvudgård till de här belägna många landbohemmanen. Likasom fadren skref sig Jöns Jönsson till Svansholmen, men dog ung och ogift emellan 1492 och 1495 samt ärfdes af sin halfbroder Ivar Jönsson [1]. Då äfven denne dog ogift 1508, kom Svansholmen jämte en mängd andra gods till hans syskonbarn, bröderna Peder Nilsson till Hölön (Hölöne, Hyllene, nu Höglunda i Vermland) och Ivar Nilsson till Rottneros, söner af Margith Ivarsdotter och Nils (Svensson) Brath. Desse sålde dock 1509 Svansholmen med Ringaby, Sticklinge och Forssäter (hvilken gård under tiden frånsålts Tunalotten och kommit under Svansholm) till väpnaren Anders Persson på Ekeberg, som flyttade till Svansholmen, där han bodde 1513, men dog kort därefter [2]. Han var barnlös och ärfdes af sin hustrus, Brigitta Månsdotters (Natt och Dag) barn i hennes första gifte med Abram Kristersson Leijonhufvud, och kommo de här upp-

---

[1] Något bestämdt släktvapen synas desse icke hafva haft. Styffe och grefve Sparre uppgifva att Jöns Ivarsson fört ett vingadt svärd, men under ett bref i riksarkivet af år 1477 visar hans sigill en klufven sköld med half lilja i högra och en upprätt vinge (grenigt hjorthorn?) i det vänstra fältet. Af sönernas sigiller hafva inga rediga aftryck hittills påträffats, men vill det synas, som de fört ett krokigt mansben och därunder en figur (ros eller lilja?) i skölden.

[2] Till utvisande af släktskapen emellan Jöns Ivarssons barn och deras arfvingar hänvisas till den släkttafla vi förut i denna tidskrift, 2 årg., häft. 1, sid. XXV, redan meddelat. I sammanhang härmed torde få nämnas att Brattska genealogien på riddarhuset är ytterst felaktig. Emellan Nils Brath, som adlades 1456 och de år 1625 lefvande bröderna Nils och Per Jönssöner har denna ej mindre än 7 led, då tiden icke kan medgifva mer än högst 4, och Mats Brath till Björke, som bevisligen var fullmyndig man 1507, uppgifves där såsom sonsons sonson till Nils, som gifte sig 1480. Det troliga är, att han varit son af Nils i ett äldre gifte eller ock son af Karl Brath, hvilken synes hafva varit en broder till Nils, att sluta af vissa arfsförhållanden. Det vore verkligen önskvärdt ridderskapet och adeln ville ombestyra en grundlig revision af de äldre genealogier, hvilka, i den mån arkivforskningarne fortgå, kunna bringas i öfverensstämmelse med sanningen, och där dylika uppenbara orimligheter längre kvarstå och väcka misstro äfven till de sanna uppgifterna.

räknade hemmanen jämte Mora och Sundby i Öbo socken till herr Erik Abramsson samt efter dennes död till drottning Margareta, som således blef ägarinna af hela Öbo socken undantagandes själfva ön.

Denna upptogs af Berg och Tuna, som visserligen ännu i viss mån voro sätesgårdar, ehuru de mer och mer närmade sig till vanliga frälsehemman. Genom tvänne särskilda bref, 1483 och 1485, försåldes det förra af Jöns Karlssons son Karl Jönsson till herr Sten Sture den äldre [1], hvaremot Karl och kanske äfven Palne Jönsson från Ingvar Michelssons arfvingar — vi veta ej när — förvärfvat Tuna.

Sedan konung Gustaf genom sitt gifte med Margareta Lejonhufvud blifvit herre till Svansholmen med underlydande frälsehemman, riktades hans blickar på Berg och Tuna, dem han ock förvärfvade 1541, det senare af Karl Jönssons måg Bengt Skrifvare mot löfte af vederlag, som konungen själf fick bestämma. Såsom öfverallt, där den konungslige godsförvärfvaren lyckades samla en mängd hemman, skulle nu bildas en hufvudgård, och då Svansholmen härtill hade ett alltför ringa utmål och föga tjänliga egor, valde han själfva ön. Tuna, hvilket troligtvis varit, hvad redan namnet antyder, det ursprungliga stamhemmanet eller det Öja, hvartill fru Ingegerd skrifvits, blef nu hufvudgården och Berg samt öfriga hemman på ön afhystes därunder. Dit sattes ock en särskild fogde Anders Eriksson, hvilken med det offentliga uppdraget att hafva konungens befallning öfver Glanshammars härad förenade den enskilda befattningen af gårds- och landbofogde på Tuna. Det nya godset fick nu äfven ett nytt namn, och ehuru det ännu 1549 går under det gamla, finna vi detta år 1551 utbytt emot *Kägleholm*, hvadan således namnförändringen torde hafva inträdt år 1550.

Att skildra det nya herresätets vidare öden skulle föra oss alltför långt in på den kända godshistoriens område och är äfven öfverflödigt, då d:r Magnus Roth i sin uppsats om Kägleholm och Magnus Gabriel De la Gardie [2] fullständigt beskrifvit dess storhetstid, innan det blef ett af reduktionens första offer.

Men vi kunna icke alldeles lämna vårt ämne utan att först framställa en fråga, som ingen hellre än vi skulle se nöjaktigt

[1] De la Gardieska arkivet, VIII, sid. 152 ff. Jämför: »Kägleholm och Magnus Gabriel De la Gardie», historisk afhandling af M. Roth, intagen uti Karolinska elementarläroverkets i Örebro årsredogörelse för läsåret 1866–67.

[2] Karolinska elementarläroverkets i Örebro årsredogörelse för läsåret 1866—67.

besvarad: Hvar låg det Kägleholm, där den heliga Brigittas svärfader herr Gudmar Månsson förde sitt, af sägnerna frejdade underbara lif i skog och mark? På ön Väringen har det icke kunnat vara beläget, ty der fanns intet Kägleholm före konung Gustafs dagar [1], och att Nils Nilsson till Traneberg och fru Ingegerd till Öja, varit herr Gudmars arfvingar, därtill finnes för visso ingen anledning.

---

[1] Palne Jönsson finnes visserligen på riddarhusgenealogien upptagen såsom herre till Kägleholm, men detta måste väl förklaras såsom ett misstag, uppkommet däraf, att den, som upprättat släkttaflan, begagnat den benämning på Tuna, hvarunder det då var bekant. Möjligt kan väl ock vara, att Tuna redan före den tid det kom i konung Gustafs hand fått nytt namn, men officielt har detta ej erkänts före 1550, och ungefär 20 år därefter förlorade äfven Gillisholmen eller Svansholmen, sedan dess egenskap af sätesgård upphört, det namn Jöns Ivarsson gaf den och kallas därefter endast Holmen.

Försök till släkttafla.

NILS lefde i början af 1300-talet.

NILS NILSSON till Traneberg skänkte en gård därstädes till Gudhems (Rackaby) kloster. Hans gifte är okändt.

Fru INGEGERD till Öja i Närike, antagligen gift (1) med en frälseman KARL..... (2) med riddaren NILS KETILSSON, efter hvilken hon var änka 1344, då hon donerade sin gård i Traneberg till Rackaby kloster.

INGEGERD (INGERID) NILSDOTTER gift med NICLIS (NISSE) KNUTSSON (sparre öfver ett hjärtformigt blad) till Bolmstad, efter hvilken hon var änka 1414, men synes hafva aflidit kort därefter. De återvunno Traneberg genom byte 1391.

PER KARLSSON till Önne eller på Ön gift med en systerdotter till ärkebiskop Hemming före 1351, ihjälslagen af sitt syskonbarns, hustru Ingegerds man Nisse Knutsson, troligtvis på 1380-talet.

SESTRID NILSDOTTER gift (1) den 16 juni 1396 med MICHAEL NICLISSON (Svarte Skåning) till Traneberg. † före 1414; (2 möjligtvis och efter 1418 med väpnaren NILS JÖNSSON.)

KARL PERSSON på Ön gift men obekant med hvem (möjligtvis har han dött före 1404 och änkan ingått nytt gifte med riddaren Finvid Lafskägg, som antagligen dött före 1413).

NILS MICKELSSON myndig 1418 men död före 1444, sannolikt ogift, säkerligen barnlös.

INGVAR MICKELSSON till Traneberg 1444—74, gift med INGEBORG, dotter till ABJÖRN JÖNSSON, som förde Forstenavapnet.

JÖNS KARLSSON till Berg på Ön 1413, underlagman i Västmanland 1424, död före 1470, gift men hustruns namn okändt.

KARIN INGVARSDOTTER till Traneberg g. m. MAGNUS PHILIPSSON BONDE.

KARL JÖNSSON på Ön, är myndig 1455 och lefde ännu 1485, g. m. ANNA MÅNSDOTTER?

PALNE JÖNSSON på Ön 1470, lefde ännu 1491, g. m. JOHANNA, dotter af MAGNUS NILSSON till Yxta, som förde Geravapnet.

ANDERS KARLSSON var 1517 rådman i Stockholm, omkom i blodbadet därstädes 1520.

KARIN g. m. BENGT SKRIFVARE, som sålde godsen på Ön 1541.

MECHTILD PALNEDOTTER.

KARL ANDERSSON borgare och rådman i Stockholm 1536.

Anm. Uppgifterna om Jöns Karlssons afkomlingar grunda sig på riddarhusgenealogien, hvars riktighet ej kunnat undersökas, och blott för hans söner hafva några upplysningar kunnat hemtas ur permebrefven.

Strödda bidrag till Västerbottens äldre kulturhistoria

AF

E. W. B.

I.

Västerbottens bebyggande i större skala började först på 1320-talet under regeringens egen uppmuntran och understöd. År 1327 ingick ärkebiskop Olof i Upsala med fogden öfver Helsingland, hvilket landskap vid denna tid omfattade hela det svenska Norrland, jämte tvänne andra personer en delning af landet kring Luleå älf och 1335 d. 9 april bekräftade Magnus Eriksson en samme ärkebiskops tidigare donation af Piteå älfdal »till evärdelig besittning» åt riddaren Nils Ambiörnsson, hvilken »med stor omkostnad uppodlat landet». Kolonisationen fortgick hastigt. Redan år 1339 omtalas Piteå såsom eget pastorat med kapell i Luleå. Såsom särskilda socknar uppgifvas vidare: Umeå (1324), Skellefteå (1374), Torneå (1403), förut kapell (1374), Luleå (1409), Löfånger, Bygdeå (1413), Kalix och Öfver-Torneå kapell (1482)[1]. Den första biskopsvisitation hölls år 1345, då ärkebiskop Hemming Laurentii utsträckte sin visitationsresa ända till Torneå, hvarest han invigde kyrkogården och döpte såväl finnar som lappar. Åren 1374 och 1386 förekommo äfven biskopsvisitationer inom detta landskap; vid den senare af dessa invigdes en träkyrka i Skellefteå. Men för den följande tiden intill 1536, således under ett och ett halft sekel, finnas blott trenne visitationsresor angifna, nämligen för åren 1445, 1472 och 1507. Från den af år 1472 vet man blott att därvid vigdes

[1] Se C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden, sidd. 317—319.

Skellefteå kyrka åtskilliga helgonbilder; vid den af år 1507 invigdes stenkyrkan i samma socken, hvilken kyrkobyggnad redan år 1485 hade påbörjats.

Bofasta män i Västerbotten upptagas i ett utdrag ur Bures jordebok för år 1413 till följande antal:

Torne	30.	Skeletta	60.
Lule	120.	Lefånger	20.
Pijte	30.	Bygda	40.

Beräknas, såsom vanligt, på hvarje hushåll 5 à 6 personer, så får man för hela Västerbotten vid denna tid en befolkning af 1,500 à 1,800 personer.

Ur medeltiden såsom sin barndomstid framgår Västerbotten vid den nyare tidens inbrott med samlad kraft att deltaga i de bördor, som äfven detta landskap såsom en lem i det öfriga riket hade att bära. Skatter upptogos därifrån och äfven manskap började utskrifvas till krigstjänst. Men skriftliga urkunder, som låta oss närmare blicka in i befolkningens lidanden, sträfvanden och växlande öden under denna tidsperiod förefinnas dock blott sparsamt. Hvad som särskildt i alla tider för detta Sveriges nordligaste landskap utgjort den svåraste pröfningen, vanskligheten att kunna inhösta något från åkern, fick nog nordbon då ock rikligen vidkännas, en olägenhet så mycket svårare att bära, när, såsom ofta inträffade, äfven skörden i det öfriga landet slog fel. Så voro åren 1542—45 högst svaga sädesår öfver hela riket, hvarom konung Gustaf skrifver, att »nu i fyra samfälda år en ringa ting af spanmål vuxen är». Väsentligen för att råda bot mot den dyra tiden, som häraf blef en följd, sammankallades en herredag till Arboga i januari 1546 [1]. I den kungörelse, som uppsattes vid distingsmarknaden i Uppsala samma år, anföres såsom en orsak till spanmålens dyrhet för de nordliga landskapen, att »där brukas liten åker och folket förökas, växer till och blifver mycket och alla skola hafva föda af åkern; däraf blifver spanmålen dyr». Den 4 april 1546 utfärdades med anledning af de öfverläggningar, som i denna fråga förevarit så i Arboga som Uppsala, ett mandat, däruti bland andra påbud äfven allt landsköp förbjöds. Denna förordning, hvilken i själfva verket var outförbar i ett landskap, där inga städer funnos, föranledde emellertid Västerbottens landtbefolkning att skicka en

[1] Se E. Hildebrand, Svenska Riksdagsakter I: II, sid. 481.

deputation till konungen för att härutinnan begära ändring. Som detta mandats många och stränga stadganden i öfrigt föranledde en mängd klagomål och missförstånd, sammankallade konungen ånyo en herredag till Stockholm i november förevarande år. Den 5 december utfärdade konungen ett öppet bref till menige man i Västerbotten, hvaruti samtycktes till att fortfarande några landsköpmän i hvar socken skulle få »fara med köpenskap, på det den menige man måtte nödtorfteligen förnöjd blifva med den del de behöfva och af nöden hafva kunna». Dessa köpmän skulle emellertid icke få utföra några varor ur riket och skulle endast få förskaffa till landsorten sådana varor som »humla, salt, vadmal, lärft, hampa, spanmål, kött och andra nödtorftiga varor och intet annat onyttigt kramgods eller söta drycker, där den menige man hafver mera skada än gagn utaf». Konungen slutar sin skrifvelse med att förklara att, om dem fattats i tillförsel, berodde detta icke på att konungen icke hade tillhållit borgarena i köpstäderna att »göra den annen tillbörlig tillförning», hvarföre ock konungen nu låtit kalla tillhopa några af sina undersåtare från de näst omkring liggande landsändar att härom öfverväga[1].

Skatteförhållandena i Västerbotten voro länge mycket ojämna och växlande, beroende på jordbeskattningens obestämdhet. Den första skattläggning, som under den nyare tiden förekom i Västerbotten, var den, som anbefaldes af konung Gustaf i skrifvelse af d. 21 sept. 1540. I denna skrifvelse säger konungen att, som uti en lång tid ingen skälig eller tillbörlig skattläggning där i landet hållits, utan hvar och en gjort skatt såsom honom själf synts, »oss och kronan till svår och dråplig skada och nackdel», hade han befallt landsfogden i orten att tillsammans med lagmannen och några förståndiga kronans bönder hålla en »allmännelig, skälig och beskedlig skattläggning» så till mantalet

[1] För att omintetgöra allt landsköp i Väster- och Österbotten befalde konung Erik XIV sina fogdar därstädes i skrifvelse af d. 9 aug. 1566, att, som landsköpmännen slagga sig tillhopa och uppköpa mestadels de bästa varor där falla i landet, så att dem, som i städerna bo, sker mycket för kort uti deras handel alla sådana landsköpmän skulle försändas till Kalmar, hvilken stad, såsom gränsen, behöfde trogna och pålitliga invånare. Allmogen från Västerbotten er cerade om att icke beröfvas sina handelsmän, men konungen svarar d. 1 samma år, att, som landet genom sådan landthandel blifver förderfvad armadt, kunde deras anhållan icke beviljas, beder dem därföre var att befordra hans befallning till verkställighet, han skulle däremot räckligt med lifsförnödenheter tillsändes dem från Stockholm, i andra städer.

som jordetalet, så att icke den ene mera än den andre skulle »sitta kejsare fria, skyndandes mesta tungan ifrån sig och in uppå de fattige, hvilka minst hafva i egorna eller jordetalet, som utan tvifvel härtills mycket skedt är». En ny jordrefning anbefaldes af Karl IX genom skrifvelse af den 26 juni 1604, hvari såsom skäl för densamma anföres, det »uti många år icke hafver varit uti Norrland någon jordrefning och vi förnimme där går fast olika till, så att en part slår en hop jord under sig och den, som ringare jord hafver, dock likväl måste gifva ju så mycket i skatt och utlagor, som den där dubbelt, ja en tre gånger så mycket jord hafver». Till kommissarier för detta uppdrags utförande utsågos Daniel Theodori, Isak Behm och en onämnd, och skulle förrättningen taga sin början ifrån Torneå och omfatta hela Norrland. Men den verkstäldes utan hänsyn till landets beskaffenhet och de klimatiska förhållandena. I en klagoskrifvelse från Västerbottens allmoge till K. M. säges härom, att »elak frostjord och lägenhet och den, som något bättre är, blef allt lika skattlagdt». Denna skattläggning blef så mycket tyngre, som intet afseende fästades vid att någon trädesjord här icke brukades såsom längre söderut, utan »årligen års sås detsamma och samma». Till ett mantal räknades här 8 t:rs utsäde, då däremot i Ångermanland, Medelpad och Helsingland mantalet beräknades efter 12 t:rs utsäde. Jordeskatten i Västerbotten ökades på detta sätt utomordentligt likasom alla gärder, som efter mantalet bestämdes. »Vi göra nu,» heter det i en allmogens supplik till K. M., »fem gånger mera i jordaskatt än som tillförene under salige och högloflige konung Gustafs och konung Johans tid. Men på samma gång som skatterna ökades, växte också nöden och fattigdomen. Upprepade klagomål till regeringen öfver denna skattläggning framstäldes därför af Västerbottens allmoge. I en supplik af år 1613 förklaras, att genom denna höga skattläggning hafva många blifvit utfattiga, »hvarför tigga och bedja vi på det allra ödmjukaste, att E. K. M. af gunst och nåde nådigst ville oss tillgifva och förskona med de 39 mantal, som äro öfver ett tusen». Hela mantalet för Västerbotten uppgick nämligen till 1039. K. M. villfor dock icke deras begäran på annat sätt, än att de fingo sinsemellan jämka mantalet, »såsom af ålder varit i landet», men dock fylla talet efter den nya jordeboken. År 1616 förnyade allmogen sin ansökan att blifva befriad från de öfverskjutande 39 mantalen. Annars

förklara de sig hvarken kunna utgöra Elfsborgs lösen eller »någon annan rättighet». »Vi, fattige allmoge, hafva dessförutan hvar och en mantal öfver nog att draga, efter, Gud bättre, både fiskar, fåglar och djur äro mest försvunnet.» Under drottning Kristinas förmyndarestyrelse år 1638 inlämnades åter en inlaga, att beräkningsgrunden för mantalet skulle bestämmas, likasom i Ångermanland, till 12 t:rs utsäde, men förgäfves. Visserligen medgafs i regeringens svar på denna supplik, att »de, på samma gång de hade mindre jord, dock vore högre skattlagde än andre i Sverige», men någon minskning i skatteberäkningen beviljades dock icke: »Det är så vant af ålder, kan nu intet jämkas; de hafva åter andra lägenheter däremot och andra vilkor så goda med fiske i sjö och älfvar, tjärebruk och annat.» Samma bön förnyades ännu i skrifvelse från Umeå af d. 10 maj 1658 och d. 1 sept. 1660. Någon förändring i jordeförhållandena företogs emellertid icke förr än under den s. k. frihetstiden, men då hade redan genom fortsatta odlingar jorden fått ett annat utseende och värde.

Ungefärligen samtidigt med dessa höjda jordeskatter drabbades Västerbottens allmoge ännu af ett hårdt slag, som djupt ingrep i dess ekonomiska förhållanden, genom den Handels- och seglationsordning, som af konung Gustaf II Adolf utfärdades d. 10 febr. 1614, visserligen af väsentligen samma innehåll som föregående stadgar, men dock med skärpta bestämmelser, synnerligast rörande landsköp. Konungen förklarade i densamma sin önskan vara, att »våra köpstäder och menige borgerskapet i riket måtte tillväxa och komma till en god förmögenhet, så att vi uti förefallande nöd kunde hafva på dem att lita». Bland annat förbjöds i denna förordning främmande nationer att idka någon segelfart längre uppåt Norrland än till *Gefle;* de norrländska städerna *Hudiksvall* och *Hernösand* ägde tillsvidare att segla med sina egna skepp hvart de ville, men alla »ätande varor», såsom smör, fisk m. m. skulle föras till Stockholm; den som häremot bröte, hade förverkat skepp och gods. Intet fartyg skulle få anlöpa någon hamn i Norrland utom *Gefle*, *Hudiksvall*, *Hernösand*, *Torneå*, *Uleåborg* och *Vasa*. Alla andra hamnar förklarades olaga hamnar[1]. Allt landsköp förbjöds och allmogen i

[1] Redan under medeltiden hade konung Kristiern I år 1461 på Stockholms stads ansökan »till dess yttermera förbättrande och bestånd» förklarat Östhammar, Hernösand och »andra hamnar» för olaga, där handel icke finge drifvas. Den 10 aug. 1502 förbjödos borgarne i Ulfsby, Raumo och Gefle att segla utrikes till för-

Norrland vore förpliktad att köpslå endast med städernas borgerskap, utom det några marknadsplatser bestämdes såsom lagliga handelsställen. Till städerna skulle alla, som bodde på landet och där drefvo handel, inflytta och blifva där bofaste. Ett strängt iakttagande af dessa föreskrifter skulle hafva föranledt en fullkomlig omstörtning af landets ekonomiska ställning och beredt dess undergång. Också framställer allmogen genom utskickade herredagsmän från Västerbotten i kraftiga ordalag sina klagomål till sin dåvarande lagman, rikskansleren Axel Oxenstierna, »till hvilken vi näst Gud och H. K. M., vår allernådigste konung och herre, hafve vår endaste tillförsigt».

»E. H. låta vi, fattige män,» säges det i denna skrifvelse, »ödmjukligen förnimma den olägenhet, som den framstälda handelsordningen synes vilja föra vår landsända uti. E. H. kan någorledes vetterligt vara att vi i vår landsända ingen köpstad hafva och närmare liggande än den arma staden Hernösand och till honom hafva en part af vår landsort öfver 100 mil, en part 70, somliga 50 mil och den som minst och närmast 40 mil, och är allom kunnigt, att den staden och andra omliggande knappt äro mäktiga att försörja och undsätta nästomliggande landsorter, fast mindre oss — — — och bredvid vill oss blifva öfver måttan besvärligt, att vi en så lång väg skulle söka efter penningar och annan nödtorft till våra utlagor, hvilket sker, när alla vårt lands privilegierade köpmän måste sig begifva in i städerna eller ock till de marknadsplatser, som i ordningen förmälas; ty efter det att marknadsplatser näppeligen blifva i hvar socken, som tillförene vanligt är, och emellan somliga socknar äro 16 mil, en part 10 eller 8 till det minsta emellan några få, vill det fördenskull blifva allmogen öfver måttan besvärligt till att till marknadsplatser öfver 30 eller 40 mil resa efter sina utlagor, penningar och säd till sin näring, där de tillförene af sina privilegierade landsköpmän hemma i socknen pläga få undsättning.»

---

fång för Stockholm och Åbo (Styffe, Bidrag till Skand. hist IV, s. 222). — Den 29 sept. 1531 utfärdade konung Gustaf en förordning, att »Hernösand och Hudiksvall och andra olaga hamnar i Norrland skulle afläggas och ingen seglation ske till Norrbotten utom till desse efterskrefne fyra hamnar, som äro Torneå, Uleå, Kemi och Ijo». — Likaledes heter det i kon. Sigismunds priv. för Stockholm dat. d. 13 juli 1594: »Hvad de nya städer tillkommer, som nordan för Gefle bygde äro, skola härefter icke bruka deras seglation vidare än hit till Stockholm, såsom ock inga främmande segla dit eller hafva där någon handel. Sker något häremot, vare godset och penningarne förbrutna och böte än den det gör 40 mark. Icke heller skola några städers inbyggare på den finska sidan nordan för Åbo segla vidare än till föreskrefne Åbo och Stockholm».

Härefter anföres, hurusom äfven i goda år erfordras tillförsel af flere tusen tunnor spanmål, i fall de icke skulle af hunger omkomma, och ehuru tillförsel skedde såväl ifrån sjöstäderna som af adeln, skulle detta dock icke förslå, om icke landets egna handelsmän besökte Stockholm, Nyköping, Norrköping och andra städer och därifrån hemförde spanmål. »Alldenstund, högborne herr kansler,» fortsätta de, »vi görligen se, att den mutation och nya handelsordning synes vara kronan för utlagor jämte vid oss skadlig och så förorsaka en stor hungersnöd och dyr tid i vår landsort samt alla våra varors förakt, såväl som ock fattiga allmogens besvärliga resande till marknadsplatserna, äro vi fördenskull till det ödmjukaste bönfallandes till E. H., att E. H. ville gunsteligen anse vårt lands lägenhet och gunsteligen förhjelpa oss hos H. K. M. att icke någon olägenhet må oss påkomma, utan att våra landsprivilegierade köpmän må blifva vid den vanliga fria handel där i landet samt seglation till Stockholm och andra sjöstäder».

Till konungen afsändes från Bygdeå och Löfångers socknar ett särskildt ombud, Lasse Olsson, till fots vandrande den långa vägen till hufvudstaden. Af dennes skriftliga supplik till rikskansleren får man en åskådlig framställning om allmogens trångmål på grund af den nya handelsordningen [1].

»E. H., gunstige herre, herr kansler, på det ödmjukaste och tjenstvilligaste bedjandes, att E. H. nådeligen ville vara mig fattige långgångande man en gunstig herre och befordrare, att jag kunde bekomma ett nådigt och gunstigt afsked och svar hos H. K. M. på de värf, som mina socknemän mig utskickat hafva, hvilka värf H. K. M. oss munteligen lofvat och tillsagt hafver, när H. K. M. genom vårt land förreste, nämligen att vi kunde få en liten stad uti vår socken, såsom supplicatet, H. K. M. uti underdånighet tillstäldt, utvisar, ty hvar det blifver oss förment, blifver vår socken i grund förderfvad, och är vår socken en med de största där i Västerbotten; ty oss är förbudet, att vi icke en pennings värde få föryttra utom i staden (Umeå) och dit hafva

[1] Änna år 1641 framlägga samma socknemän sin klagan inför K. M. öfver att dem vore pålagdt att föra sitt gods 16 mils väg till Umeå stad, »hvilket dem är omöjligt både för långa vägen, sedan ock att de intet äga mer än en häst på mantalet, därmed de ock måste skjutsa», hvarför de anhålla om att få en marknad i Ratan. Regeringens svar är af den 19 okt. samma år, hvari säges, att K. M af andra rikets angelägenheter vore förhindrad att nu taga denna sak i öfvervägande.

vi 16 mil, såsom och hafva våra köpmän ifrån oss bortflyttat och sig uti åtskilliga städer begifvit och oss nu ej mera borga eller låna såsom tillförene, utan nu sin gäld af oss alla vilja infordra. Därföre äro vi uti stor fattigdom och rest på våra utlagor komne, så att en stor del af våra socknemän hafva nu sina hemman öfvergifvit, och är befruktandes att så sker med oss flere, hvar så är, att vi icke få låna och borga af dem oss känna och vi tillförene äro bevante att handla med.»

Af en allmogens skrifvelse till K. M. dat. Skellefteå d. 11 febr. 1616 må följande anföras:

»Uti all ödmjuk underdånighet gifva vi E. K. M. tillkänna, att den nya gjorda köpeordningen vill falla oss här uti detta fattiga landet till största förderf (ändock hon uti somliga land kan vara nyttig och gagnelig), ty af ålders- och hedenhöstid hafva vi haft denna privilegia och urminnes häfd, att både ifrån Stockholm och andra sjöstäder hafva årligen om sommartid fått löpa hit till våra socknar och gjort tillförning med spanmål, salt, hampa, till vår fattiga nödtorft och penningar till kronans utlagor, så ock våra socknemän fått löpa fritt dit söder och byta oss till för:ne persedlar, på det vi hafva då någorledes kunnat blifva hulpne och behållne; men nu tvärt om sker ingen tillförning, icke heller törs någon af de norrländska sjöstäder segla hit, och om de än allenast finge löpa hit till hvar socken, så hålla de för:ne gods så dyrt och däremot vanvörda de den fattigdom, som Gud oss gifver, så Gud må sig häröfver förbarma, huru vi härigenom blifva förderfvade, om samma köpeordning skall fullföljas och efterkommas uti denna fattiga landsända, ändock vi förmode och förse oss till E. K. M., att E. K. M. varde detta tagandes uti ett nådigt betänkande och öfvervägande och gunsteligen unna och efterlåta oss våra gamla och vanliga privilegia igän, så framt vi någorledes kunna blifva behållne och icke i grund förderfvade.»

Att denna handelsordinantie måste föranleda många berättigade klagomål var naturligt. Det gick härutinnan så långt, att konungen i dec. 1614 öfverlämnade till rådets öfverläggning, huruvida den borde återkallas eller fortfarande hållas vid makt. Rådets votum blef, att den fortfarande borde äga bestånd, då de klagomål, som öfver densamma anfördes, mera torde hafva härledts däraf, att »det hafver varit ovanligt och nytt, än att därmed skulle hafva följt någon skada».

Den reviderade handelsordinantien af d. 12 okt. 1617 innehöll samma stränga föreskrifter som den föregående [1], men med afseende på Norrland säges häruti, att »efter landet är vidt, så att allmogen icke utan sin skada och afsaknad kan besöka städerna med sina varor, då äro vi till sinnes med det första låta bese landets lägenhet och alla vanliga hamnar som ock flere lägliga orter, där vi då vele låta lägga marknadsplatser och dit vi förordna alla de birkarlar, landsköpmän, ämbetsmän, så ock dem, som seglats bruka vele och där i landet bo».

Till följd af dessa nya förordningar särskildt rörande landsköpmännens inflyttande till städerna blef det nu en tvingande nödvändighet att anlägga städer i Västerbotten. Riksrådet Philip Scheding fick jämte d:r Olof Bureus med flere andra förtroendemän uppdrag att i landet utse därtill tjänliga platser. På detta sätt blefvo nu på en gång i början af 1620-talet samtliga Västerbottens städer Umeå, Piteå, Luleå och Torneå grundlagda [2].

Torneå stad skulle befolkas af landsköpmän dels från socknen af samma namn, dels från Skellefteå och Kalix socknar. De från Torneå socken ville att staden skulle anläggas på den

---

[1] Huru strängt öfverträdelser af de häri äfven inbegripna seglationsordningar ännu vid detta århundrades slut beifrades, kan man se af en Luleå accisrätts dom öfver några bönder ifrån Gamlegården i Kalix socken, hvilka begått »felaktighet på seglationen åt Riga». De sakfälldes till 1,500 d:r k:mts böter. På landshöfdingens intercession resolverade K. M. år 1693 d. 14 dec., att som dessa icke utan hemmanens ruin kunde erlägga dessa böter, skulle de i stället plikta med kroppen. Landshöfdingen anmälde emellertid, huruvida icke, som gatulopp skulle för dem blifva för många, om de efter straffordningen skulle lida och fullgöra bötessumman, de kunde afstraffas med några veckors fängelse på vatten och bröd, »hvilket straff för dessa gamla skattdragare anständigare synes och äfven såväl till förbättring kan lända». En månads fängelse vid vatten och bröd blef ock K. M:ts slutliga resolution.

[2] Redan konung Johan III hade haft i sinnet att anlägga en stad i Västerbotten. Åren 1583 och 1585 utfärdades befallning om en stads anläggning midt i landet, »där som lägligast kunde vara, både med hamnar, skeppsdjup och en rätt seglats både norr och söder»; på grund hvaraf saken af bönderna och landsköpmännen förehades vid tvänne s. k. landsting, hvarvid öfverenskoms om att förlägga den tillämnade staden till Piteå socken. Men Umeå sockenboar förklarade, att de i anseende till dyrheten på alla lifsförnödenheter och timmer icke kunde företaga sig någon sådan flyttning. Man rustade sig emellertid till denna stadsanläggning, men under tiden inlemnades till K. M. af Umeå sockenboar en ansökan om ytterligare en stads anläggning i Torneå socken; hvarför åter af de öfriga socknarne en motansökan afgafs, att K. M. måtte anse deras fattiga lägenhet och låta det blifva vid *en* stad och det i Piteå socken. Många flyttade ock till den »holme», där staden skulle stå, men till följd af de stora olägenheter, som uppstodo så för köpmännen som allmogen i afseende på handelsutbytet, lät konung Johan detta förslag förfalla (se herredagsfullmäktiges skrifvelse till Axel Oxenstierna).

plats, som den nu innehar, de andra ville att den skulle förläggas till Seskarö och inlämnade derför till d:r Olof Bureus en skrifvelse dat. Kalix d. 2 jan. 1620, hvari de framlägga skälen för sin åsigt.

1:o. Om staden blefve anlagd på Svensarö, skulle stadens och de främmandes skutor på strömmen och för öfrigt bullret från staden föranleda aftagande af kronans och böndernas laxfiske;

2:o. På Svensarö och i dess omnejd funnes intet timmer eller vedskog; en timmerstock kostade nu där 5 à 6 öre och ett lass ved lika mycket, men på Seskarö skulle man för en ringa penning kunna anskaffa virke och vedbrand;

3:o. Isgången och den strida floden om våren hindrade att på Svensarö uppsätta hus och bodar i vattnets närhet; skutor skulle ej heller kunna ligga där i vinterkvarter; icke blott uppsatta bodar, utan ock, såsom några år förut timat, själfva Torneå kyrka[1] hade af floden ryckts med, hvadan inga sjöbodar eller sjöbryggor kunde därstädes anläggas;

4:o. Seglationen från Hinsekari upp till Svensarö vore mycket farlig till följd af det grunda vattnet och de många lönngrunden, hvarför någon skuta med full last icke kunde gå dit upp;

5:o. Laxfisket vid Svensarö vore uteslutande kronans, men vid Seskarö funnes tämligen godt fiske, särskildt strömmings-, löj- och laxfiske till gemene mans bästa;

6:o. Vid Svensarö vore så långgrundt, att man hvarken med skuta eller båt kunde anlöpa stranden;

7:o. Älfven fröse till vid Svensarö vid Michaelitid, men vid Seskarö kunde man vid Andreæ tid och ännu fjorton dagar senare komma öfver till land.

Dessa nyanlagda städer voro emellertid icke i förstone allmogen till synnerlig hugnad. Bland dess besvärspunkter till rådet år 1634 var den första: »Att vi kunna blifva af med de nya städer, som här äro förordnade, hvilka äro oss fattiga allmoge till största tunga och utsugande och komma till ingen nytta — — och förr än dessa nya städer begyntes, voro vi tämligen väl behållne, men nu icke långt till blifver en stor del öde».

Det system, regeringen i ekonomiskt hänseende följde, var ock synnerligen hindersamt för dessa städers uppkomst, hvilka för sin handelsrörelse egentligen blott voro hänvisade till de närmast kringliggande socknarna och angränsande lappmarker [2]. Någon egentlig aning om den rikedom, som låg förvarad i de

[1] År 1616, då Öfver-Torneå kyrka med allt innanrede följde med floden.

[2] De särskilda socknarna och lappmarkerna voro nämligen såsom begränsade handelsområden tilldelade de särskilda städerna, hvilken bestämmelse först år 1779 upphäfdes.

norrländska skogarne hade man då ännu icke. Sågverksanläggningar förekomma först på 1750-talet [1].

Såsom belysande i afseende på de svårigheter, under hvilka handelsutbytet denna tid egde rum, må anföras, hurusom borgerskapet i Luleå år 1639 klagade öfver att de 2:ne gånger måste tulla för sin egen »afvel», strömming och annan fisk, som uti skärgården saltades, »först här i staden och andra gången i Stockholm, hvilket sker icke allenast med gods som vi självfve afla, utan ock med det vi utur Lappmarken föra, det oss fattige undersåtare tungt faller och till fattigdom tränger».

Ännu ett exempel på det tryck, tullagstiftningen lade på handel och vandel, må här anföras ur en klagoskrifvelse dat. Bygdeå d. 3 febr. 1641: »E. K. M. vi underdånligen och klagligen låte förnimma, att när någon bonde här i landet vill resa med sin afvel till någon annan sjöstad, måste han först tulla för sitt gods uti den stad, socknen är underprivilegierad, och andra gången, där han det säljer; sedan tredje gången, när han hemkommer och intet till staden förer, utan på sina hemman, blifver honom likväl af sitt medförda gods tull taget».

För att gifva staden Luleå fördelen af närhet till hafvet flyttades densamma i dec. 1648 till kusten, men någon lifaktighet i handeln var naturligen icke att tänka på. Under de första åren af stadens nya tillvaro utskeppades knappast 4 skeppslaster årligen och »mest varor, som intet gälla, ty här vankas föga lax och gäddor och så godt som ingen tran», säger stadens borgmästare i en skrifvelse till K. M. af år 1655 [2].

Staden begärde år 1660 rätt att segla med trävirke till städer vid Östersjön och däremot hämta salt och spanmål. K. M:ts svar är af d. 17 dec. samma år och lyder sålunda:

»Ändock de norrländska städernas seglation för vissa skäl och orsaker är vorden bunden vid Stockholm, likväl hafver K. M. af särdeles kongl. bevåg resolverat, att borgerskapet i Luleå

---

[1] Den med de västerbottniska förhållandena förtrogne matematikern och köpmannen Anders Hellant skrifver härom till öfversten J. M. Klinckowström d. 20 juni 1752: »Det är för eländigt att ingen såg med flere blad är inrättad i hela landet utom några enbladiga. En enda god såg med flera blad borde inrättas det närmaste som möjligt är utloppet af hvar hufvudflod och ej flere, då skogen kunde räcka in secula seculorum».

[2] I samma skrifvelse framhålles ock, hurusom det för borgerskapet vore omöjligt, att komma till något välstånd till följd af de många inskränkningarna i handeln med allmogen och det bland densamma rådande armodet, hvadan de fleste af stadens borgerskap voro utfattiga. Endast de, som innehaft arrenden af kronan, kunde ännu drifva en tämlig handel.

skola *på prof* och intill nästa riksdag få segla med läkter, spiror, bjälkar, sparrar och annat trävirke (dock sågbräder undantagna) och med egna skutor till Östersjöprovinserna, Est- och Lifland, Pommern, Wismar och Skåne och dädan hemta salt, spanmål samt penningar, men inga andra varor».

I en senare resolution erhöll borgerskapet tillåtelse att till Reval föra »alla varor här växa kunna» undantagandes tjära, men annat än salt, spanmål och penningar fingo de icke föra därifrån, hvaröfver dock borgerskapet klagar, då lin och hampa vore för dem i och för fisket af största behof.

År 1672 begärde borgerskapet att befrias från tulls erläggande för varor, som fördes till Lappmarken, men K. M. resolverade att det icke kunde efterlåtas, »att K. M. uti dess rättighet intet afgå må».

Genom en mängd sjöolyckor blef ock staden nästan alldeles utblottad på folk, enär skeppsbesättningarna till största delen utgjordes af stadens borgare och skattdragare. Staden förföll ock därigenom i största armod.

Staden Torneå hade likasom Luleå och Piteå alltsedan freden i Stolbova år 1617 haft förmånen att genom ryska köpmäns mellanhand utan vidlyftigheter kunna erhålla åtskilliga vigtiga handelsvaror, såsom lärft, lin och »andra så i staden som landet nödtorftiga saker», men detta förvägrades dem nu merendels, säger borgerskapet i sin supplik till K. M. i juni 1654. »Fördenskull länder till E. K. M. vår ödmjuka bön, E. K. M. täcktes allena, om icke muscoviterna, dock de kexholmska ryssar unna och förlofva att till oss med sina varor komma och därmed åter proviantera». Men regeringens svar af d. 11 juli samma år blef: »Ryska handeln får intet vidare än till Ulo stad sig extendera, på det att allt slags landsköp samt hvarjehanda undanslef och försnillande i kronans tull och rättigheter måtte förekommas och betagas».

Samma år begärde staden att erhålla rättighet att segla till Riga och Reval och andra under Sverige lydande orter, »hvilket för vårt fiskeri å denna landsorten (som vårt yppersta näringsmedel är) ganska af nöden är»; men denna ansökan afslogs. År 1660 beviljades dock staden i likhet med Luleå rätt att segla till Reval [1].

[1] Först under Frihetstiden år 1765 fingo Norrbottens städer stapelfrihet, men äfven detta skedde under lifliga protester från Stockholms borgerskaps sida.

Förhärjande eldsvådor öfvergingo ofta de norrländska städerna, så mycket mera känbara, som man då ännu ej kunde såsom nu brandförsäkra sin egendom. Så gick år 1672 d. 1 maj större delen af staden Torneå jämte rådstugan upp i lågor, likaledes hemsöktes staden år 1679 af en svår vådeld. »Utan någon lindring till uppkomst igen (frihet för tull och accis) kunna de få borgarena (38) omöjligen uthärda». Stadskyrkan, »uppå hvilken vi nyligen med målning och annan sirat hafva användt vår högsta förmögenhet», blef af en häftig ljungeld d. 7 juli 1681 antänd och med all dess prydnad och innandöme förbränd».

I afseende å befolkningsförhållandena i de nordliga landskaperna gifva skatteuppbördsräkenskaperna en god inblick. När hertig Erik år 1560 hade för afsigt att anträda sin friareresa till drottning Elisabet i England, upptogs för detta ändamål en silfverskatt öfver hela riket uppgående för hvar skattebonde till 1 lod, hvilken skatt utgick, ehuru resan icke blef af. Af räkenskaperna öfver denna skatteuppbörd finner man att antalet skattebönder i Västerbotten vid samma tid utgjorde ej mindre än 2,625, på följande sätt fördelade på de särskilda socknarna:

Umeå socken, skattebönder	447	
Skellfteå », Löfånger », Bygdeå »	» 810	
Piteå », Luleå »	» 833	
Kalix », Torneå »	» 535	= 2,625.

Lapparne, som skulle utgöra $^1/_2$ lod per man, men hvarom i räkenskaperna anföres, att de intet utgjort, uppgingo till:

i Umeå lappmark	54	
» Piteå »	117	
» Luleå »	85	
» Torneå »	370	= 626.

Efter den förut angifna beräkningsgrunden får man en befolkningssumma af:

för Umeå socken		2,235	à	2,682 pers.
» Skellefteå, Löfånger och Bygdeå socknar		4,050	à	4,860
» Piteå och Luleå	»	4,165	à	4,9
» Kalix och Torneå	»	2,675	à	3
	S:a	13,125	à	15,ı

Som vid denna tid icke fans någon egentligen lös befolkning och nybyggarne räknades med bland skattebönderna, kan man antaga att hela Västerbottens folkmassa icke öfversteg 16,000 personer (Lappmarken oberäknadt). För helå Norrland (Gestrikland med inbegripet) uppgick efter samma beräkningsgrund folkstocken till något öfver 60,000 personer.

Jämför man härmed befolkningsförhållandena 50 år senare, så finner man att folksiffran, i stället för att hafva ökats, icke obetydligt nedgått. Ifrån 2,625 skattebönder för år 1560 upptagas dessa i en redogörelse för 1612 års lagmansränta för samma landskap till blott 2,364 rökemantal eller skattebönder [1].

De ständiga krigen under konung Gustafs söners tid voro en naturlig orsak till denna folkminskning, dock ser man siffran stå lägst under Johan III:s tid, då för år 1580 skatteböndernas antal uppgick till blott 2,333.

Nästan alla större byar vid Kalix och Torneå älfdalar, som nu finnas, funnos redan då [2]; däremot hör bebyggandet af det inre landet mellan dessa elfvar till en senare tid; hvadan byarne Lappträsk, Kypasjärvi, Miekojärvi och Jänkisjärvi m. fl. byar inom Carl Gustafs, Öfver-Kalix och Öfver-Torneå socknar då ännu icke finnas upptagna.

Inom hela Västerbotten räknades år 1612 utfattiga skattebönder 135, öde hemman 34, hvarförutom 37 hemmansegare voro utskrifna till knektar (Torneå socken är härutinnan icke inberäknad).

Landets befolkning hade naturligtvis ringa förmögenhet, men så voro ock behofven små och allmogemannen visste ej af några andra utgifter än hvad som erfordrades för lifvets nödtorft och för gäldande af kronans räntor och gärder; dessa voro dock en tung börda nog, men fördrogos med tålamod af ett slägte, vandt vid att esomoftast äta bröd sammanbakadt af bark, agnar och halm. Utan våra dagars bättre kommunikationsmedel och med tillfället till förbindelse med andra landsorter ytterligare för-

---

[1] Vid sextonhundratalets slut uppgick antalet rökar eller matlag i Västerbotten till 3,234, hvilket utvisar en tillökning i folkmängden af 4,000 à 5,000 personer från århundradets början.

[2] Vid jämförelse mellan våra dagars byanamn och de här förekommande finner man likaledes att under tidernas lopp blott få af dem undergått någon förändring. Den nuvarande byn »Kamlunge» i Neder-Kalix hette ursprungligen »Kamlång» = Långfors, »Pålänge» i samma socken hette fordom »Pulinge», ett ord, som torde vara af finsk eller lapsk härledning.

svåradt genom en onaturlig handelslagstifning, sökte vid allmänna missväxter många af landets fattigare befolkning i flykten till bättre lottade landsdelar en räddning undan hungersdöden.

Vi skola i det följande med ledning af i Riksarkivets samlingar förefintliga urkunder lemna en skildring af de lidanden, som i detta hänseende öfvergingo landskapet.

Åren 1614—18 voro svåra missväxtår. I en skrifvelse dat. Torneå d. 30 nov. 1614 och ställd till fältmarskalken Jacob de la Gardie heter det: »Och nu därtill med är detta landet kommet uppå största fattigdom, i det att säden och årsväxten är all slätt affrusen och förderfvad och största parten allreda äta bark och skarn och se sig intet annat före än döden». Underlagmannen Jacob Grubb skrifver d. 5 jan. 1616: »Uppå detta år är mycket folk här i Västerbotten för stor hungersnöd förrest till söder till Rombolandet (slättlandet) och där tjena och tigga sin föda, såsom ock många hafva med allo öfvergifvit hus och hem och flytt med hustru och barn». Likaledes var missväxt år 1617 till följd af onaturlig hetta om våren. Också finner man ödeshemmanens antal i Norrland detta år uppgifvas till icke mindre än 484.

På 1630-talet led landet många missväxtår. Ett sådant var året 1633. Borgmästare och råd i Piteå skrifva härom d. 14 maj 1634: »Och hafva vi uti denna stora dyra hungerstiden ingen betalning af allmogen att förvänta, helst förty att mästa parten af allmogen af hunger äro så försmäktade, att de intet förmå att arbeta och icke heller något af skogen och fiskeri aflat». Samma år heter det i en allmogens besvärsskrifvelse: »Kvarntullen anlangande, att oss måtte lidelig förskonas, helst emedan, det Gud sig öfver förbarme, fattiga, nödträngde för hungersnöd hafva förtärt ynkelig, ja förskräcklig spis och därigenom, hvilket Gud bättre, äro många menniskor i detta året döda blefne och en stor del af deras åkrar måtte ligga osådda».

År 1638 d. 12 dec. skrifver landshöfdingen Stellan Mörner till K. M.: »E. K. M. kan jag härmed på det underdånigaste ej låta förbigå den fattiga allmogens här i Västerbotten så i städerna som å landet stora jämmer och kvidan öfv[illegible]
olyckor och straff, som den allsmäktige G[illegible]
hafver täckts låta öfvergå, såsom är först m[illegible]
växt på säden i landet, därom E. K. M.
adverteradt — — — därföre nu hos

ynklig spis vankas, att en part sig sjelfva förgifvit. Jämmern är här större än jag någon tid för E. K. M. kan förtälja».

Följande år 1639, i en skrifvelse dat. Skellefteå den 17 dec., begär allmogen hos K. M. befrielse från kvarntullspenningarne, »efter uti vår besvärliga landsort finnes största och mesta delen af allmogen, som äro underkastade stort armod och fattigdom och hafva snart intet annat att mala och baka sig till föda än bark och agnar».

År 1641 d. 13 okt. skrifver regeringen till landsh. Frans Krusebiörn angående åtskilliga lindringar för allmogen i deras utlagor på grund af landets fattigdom. »Vi hafva fast ogerna», heter det däri, »icke utan största medlidande hört och förnummit, hurusom den högste Gud hafver hemsökt största delen af Norrlanden med missväxt uppå deras säd, så att de ett hårdt år hafva till att befara och befrukta». Utom lindringar i utskylderna lemnades allmogen fritt att hemta sig spanmål, hvarifrån de helst önskade, hvarjämte åtskilliga kronans förråder i sydligare landskap ställdes till befolkningens förfogande, men huruvida något däraf kunde komma den till godo, är mera än tvifvelaktigt, då denna kongl. skrifvelse först omkring d. 1 nov. kunde ankomma till ort och ställe, en tid då vintern redan gjort all sjökommunikation med södern omöjlig.

År 1643 d. 4 sept. skrifver allmogen till K. M. ifrån Skellefteå: »Eftersom uti dessa hårda åren hos mesta parten intet annat finnes till föda och lifsnäring än bark, halm och hö, hvarföre begäres uti all ödmjuk underdånighet att kunna med kvarntullens pålaga blifva förskonade».

År 1657 var stor missväxt öfver hela Västerbotten.

Från Torneå socken skrifves till K. M. år 1664: »Isynnerhet uti våra begge socknar varit en sådan hunger och nu är, att icke på 30 år en så svår tid kunde minnas, förmedelst vi fattige kronans skattskyldige måtte vårt lif uppehålla med bark och grufligt ätande, vår kropp styrka med detta, hvilket Gud allsmäktig sig med sin mildrika godhet däröfver förbarmande varde».

År 1675 skrifver landshöfdingen Johan Graan till K. M. ifrån Umeå: »Näst detta E. K. M. vill jag uti största underdånighet påminna om det eländiga tillståndet, som är här i landet på spanmål, så att folkets bröd är nästan icke annat än agnar och bark och på vissa orter förspörjer man förvisso att de måtte söndermala halm och hö och spisa sig med, hvaraf en

stor död i landsorten förorsakad är, så att manshjelpen således mycket dagligen förminskas».

I Västerbottens allmoges skrifvelse till K. M. dat. Umeå d. 12 sept. 1680 heter det:

»Såsom Gud allsmäktig hafver isynnerhet anno 1674 och 1675 jämväl ock 1676 medelst brist på utsäde behagat straffa denna landsorten med stor missväxt och hungersnöd, så att många blefvo förorsakade kvittera och afstå hemmanen, resa bort på andra orter med hustrur och barn för hunger skull; i synnerhet hafver Gud hemsökt oss fattige undersåtare i Torneå och Kalix socknar med ett exemplariskt straff, i det våra hästar, kor och andra kreatur äro hoptals bortstörta, både hemma i husen såsom ock ute på marken, där de hafva gått om sommaren i bete, utaf en förgiftig boskapspestilentia, hvilken i många år här häftigt grasserat hafver [1], för hvilka olyckliga händelser, Guds straff och ris här i landet, stora restantier på kronoräntor innestå, isynnerhet i Torneå socken och för de åren som vi fattige under arrende [2] varit hafva, hvarföre vi bönfalle E. K. M. täcktes oss med berörda restantier benåda».

Öfver- och Neder-Torneå sockenboar skrifva under samma datum: »Såsom vi fattige, skattskyldige undersåtare bo i den kallaste och svåraste orten uti hela Sveriges rike och sällan (Gud bättre) få någon årsväxt, utan måste merendels till födan bruka stampad halm- och barkkakan, ja, Gud sig öfver oss nådeligen förbarme, förflutna åren mången hafver för hunger skull måst förtära obekväm spis, som häst och andra självdöda kreaturs kött, dem de funnit ligga här och där på marken, mänge hafva däraf strax sjuknat och hoptals såväl däraf som idel hunger igenom döden afgångna, så när till 250 personer på en kort tid i dessa begge socknar; K. M. allerunderdånigst bedja och bönfalla vi att för ofvantalda vår stora nöd och jämmerliga tillstånd varda efterlåtna att lösa vår gärdesspanmål efter kronovärderingen [3].

[1] Enligt en inför tinget bestyrkt uppgift hade Öfver-Kalix socken under åren 1679—1685 förlorat 117 hästar, 524 kor, 664 får och 10 svin.

[2] Genom kgl. brefvet d. 27 oct. 1653 hade nämligen handelsmännen A och Jakob Momma (adlade Reenstierna) tillika med deras kompanjon Are till understöd för fortsättande af bruksrörelsen vid Kengis jernbruk driften vid Svappavare kopparmalmberg erhållit privilegium att arre- Öfver- och Neder-Torneå socknar uppbära alla från dessa socknar u ordinarie och extraordinarie räntor och utlagor samt dagsve arrenden, hvarjämte arrendet för de fem första åren 1653—16 års förlopp behöfde till kronan erläggas.

[3] En gripande skildring af nöden i Kemi vid denna tid i en lagmanstingsberättelse från samma ort.

År 1682 var ett missväxtår. — År 1689 d. 1 juli skrifver landshöfdingen Gotth. Strijk ifrån Umeå till K. M., att »allmogen här i landet så alldeles utmattad är, att det föga till lifsmedel äger, utan består dess föda mest uti barkbröd och något litet mjöl». Emellertid uppskickade regeringen 2,000 t:r spanmål och erhöll allmogen arbete genom vägs upptagande ifrån Kalix och Torneå, där man förut icke kunnat framkomma med vagn om sommaren; hvarför de resande till Finland hittills merendels begagnat sig af båt från Luleå till Ijo.

Ännu vid århundradets slut åren 1695—1697 hade Västerbotten i likhet med hela landet att genomgå svåra lidanden, då, såsom i en senare landshöfdingskrifvelse säges, »den högste Gud behagade straffa Västerbotten med en svår missväxt, att alla dessa år intet utsäde i länet ficks, hvaraf härflöt först en stor hunger, att mycket folk bortdog, sedan lemnades en ganska stor myckenhet hemman öde och kronan hemfallit».

Från Kalix skrifves d. 15 mars 1697 om dessa missväxtår: »Dock är här i landet nu allt som förstördt och omvändt utaf de tvenne stora oår, som här varit, och har här nu utaf den ovanliga spisen och hungern yppat sig åtskilliga sällsamma sjukdomar, hvaraf folket i några socknar så hoptals dö, att näppeligen de lefvande hinna begrafva de döda, och vid tingen hinner man intet annat än döma tjufsaker». Och ännu 1699 d. 16 febr. skrifver landshöfdingen Gustaf Douglas, att »en stor del af hemmanen i år som det förledne blifvit osådda, landet aldrig tillförene varit så utblottadt på säd».

(Forts.)

Krönikorna om Gustaf Vasa

AF

H. WIESELGREN.

I.

Kung Gustaf var under sin lifstid betänkt på att skaffa både sig och Sverige tillförlitliga häfdatecknare, men *föremålens heder* borde vara historiens ändamål, eljest vore den icke värd att se dagens ljus och komma inför efterv̈arldens ögon. Därför var han missnöjd med Olaus Petri, af hvars studier i riksens handlingar han väntat ett helt annat resultat, än hvad den på 1540-talet författade Svenska krönikan utvisade. Rikets fornhäfd betraktade Olaus med större kritisk skärpa än någon samtida, unionsstriderna och hierarkien med större opartiskhet än konungens samvete ville som rättvist erkänna: han hade icke så mycket *sökt rikets heder*, som honom vederbort. M. Olaus fick nog själf höra att hans krönika »icke mycket dugde», och planen att han skulle fortsätta den för tiden efter 1520 öfvergafs. M. Olaus dog, hans bror ärkebiskop Lars fick befallning att skrifva en krönika, som bättre stämde öfverens med konungens kraf, och — hvarför skulle den krönikan sluta med Stockholms blodbad? Dit hade författaren hunnit 1559.

Bref och uttalanden af kung Gustaf visa, att han äfven på annat håll sett sig om efter häfdatecknare, liksom han sörjt för att en häfdagömmare skulle finnas i det af honom n
kansliet, och riksens handlingar icke längre följa ko
fällige kansler åt, om han gitte dem förvara eller förf
stiftens båda biskopar, Botvid i Strängnäs och P
voro inblandade i krönikefrågan, den förre
tänkt för en krönika om honom i mäster Olof

af konungen använd som biträde, när han själf ingrep i den historiska polemiken. Skulle då icke biskop Peder ha fått ett uppdrag, analogt med det som gafs ärkebiskop Lars — att skrifva en mera »hedersam» krönika, än Botvids? Biskop Peder var under 1550-talets flesta år konungens hofpredikant och hans varme beundrare.

Och häfdagömmaren skulle göra sitt till. Han borde väl kunna uppteckna riksens märkelige händelser, krig och fördrag, pestilentier, eldsolyckor, underlige järtecken, adelige och andelige stormäns död, med hvad annat som tjänligt vore. Rasmus Ludvigsson, som först haft konungens befallning att uppsamla bref och handlingar i landsortens kyrkor och kloster samt släktledningar från de adliga ätterna, allt i ändamål att reglera återbördning från kyrkan af frälsemäns jord, Rasmus Ludvigsson vore nog att påräkna åtminstone som biträde åt den, som med konungens lof eller på hans uppdrag finge skrifva hans historia.

* * *

Knappt var konungen död och med vederbörlig ståt begrafven, förrän krönikor om hans märkliga lefnad begynte spridas i afskrifter, såväl inom adliga som prästerliga och borgerliga familjer. Rikskrönikorna, vare sig Olofs eller Lars', voro icke på långt när så begärliga. Och detta var ju icke underligt. Utförligheten var större i kung Gustafs krönikor, synnerligen för hans märkliga ungdoms- och stridsår. I alla landsändar lefde de, som hört honom på rikssalen säga och hans hofpredikant i likpredikningen upprepa: »Käre, gode Svenske Män, j see wäl, att jagh nu står här vthi ett kongligit Palatz, Men oss bör icke förgätit haffwa, att för 40 åår sedan syntes thetta för alle Menniskiors ögon omöyeligit, när jagh gick i skogh och skjul, klädd vthi en walmans kluut, drak watn och äät ymkeliga» . . . Fosterlandskänslan enades med kärleken till det underbara, att åt »Then Stormechtige Högborne Herres, Herr Gustaffz Swerigis, Göthes och Wendes Konung Sanferdige Historie» bereda vidsträckt spridning, och från de sorgliga dagar, man under sönernas stridsår och missregering upplefde, var det en trösterik uppfriskelse att låta sig af krönikan föras tillbaka till den »helige konung Gustafs» förunderliga bedrifter.

Krönikorna kunde ju icke vara alla lika, som exemplaren af en tryckt bok. En utsirade sin afskrift med konungens 32

anor, en annan ägde om hans förfäder en sammandragen uppgift; den ene hade flera, den andre färre notiser från konungens sista år, den ene en längre, den andre en kortare framställning af Dackefejden. Framåt slutet af kon. Johans tid hörde man talas om, att gamle riksdrotseten Per Brahe, grefven till Visingsborg, kung Göstas systerson och svåger, skulle hafva skrifvit sin morbroders krönika, och kung Johan tog lika illa vid sig om denna, som hans fader gjort vid ryktet om Olai Petri krönika om kung Gustaf. Liksom denne trodde, att mäster Olofs släkt och vänner undandolt hans krönika, så trodde också Johan att grefve Brahes barn gjort med hans. Men kung Johan öfverlefde icke länge den gamle grefven.

Måhända hade den tidiga och rikliga spridningen i afskrift af konung Gustafs krönika gjort behofvet af dess tryckning mindre kännbart, kanhända äfven att ojämnhet i behandlingen af konungens historia före och efter 1530-talets ingång ansetts som skäl att den icke kunde uppträda med en tryckt historias större anspråk. Nog af, den tredje af kung Gustafs söner var kommen till makten i Sverige innan det på allvar blef tal om att få den store faderns lefnads- och regeringshistoria på pränt. Icke ens likpredikningen öfver honom var tryckt. Men riksrådet Arild Huitfeld hade begynt låta på pränt utgå de danska kungarnes historia, och den nationella täflan syntes nu åstadkomma hvad den sonliga pieteten dittills ej förmått. Hertig Karls sekreterare Erik Jöransson (Tegel) hemförde 1596 från Köpenhamn, dit han åtföljt hertigens sändebud till k. Kristian IV:s kröning, Arild Huitfelds nyutkomna historia om kung Gustafs svåger och samtida k. Kristian III. Hertigen tog boken, läste den med stor förargelse och tänkte ej länge bli svaret skyldig; »och förthenskuld», berättar Erik Jöransson, »befalte [han] migh samma historia collationera med the skreffne hög:te Konung Gustaffs Chronikor, som funnes hoos månge här i riket fast ofullkomlighe, effter the förnemligaste Handlingar och Acter vore merendeels i them vthelåtne, och ganska litet antecknat aff thet som skeedt och håndt war, vthi H. K. M:s sidsta Regementz åhr».

Erik Jöransson fick nu i uppdrag att redigera och i nämnda fall föröka »the skreffne Chronikor», för att tryckning anordna en konung Gustafs historia, som till vederläggning och svar å svensk sida mot framställning. Det dröjde länge, innan Er

allting skulle af hertig — sedan konung — Karl censureras, så att Erik Jöranssons historia, enligt hans egen uppgift, »medh rätta wäl må kallas H. K. M:tz eget wärck». Så föregaf han i »epistola dedicatoria» till Gustaf Adolf, när boken ändtligen 1622 färdigtrycktes (tillegnan är daterad 30 Martij 1522!). Men »the skreffne chronikor» gå igen, ord för ord, på de flesta af bokens sidor, ehuru redigeringen i allmänhet och censureringen i synnerhet gjort, att krönikornas roll för kung Gustafs historia alldeles icke med Erik Jöranssons bok var utspelad.

1620 trycktes i Stockholm biskop Peders i Västerås »Åhrepredikning öffver . . . Herr Gustafs, Sveriges . . . Konungz och Faders, Christelige Lijk», utgifven af superintendenten Sylvester Phrygius. Här och i Erik Jöranssons stora bok skulle man således äga hvad förut i handskrifna böcker gått öfver land och rike, och vida mera därtill.

Men Erik Jöranssons bok vann icke bifall. Oppositionen mot Huitfeld var icke stor nog, hans stilistiska oförmåga däremot mer än stor. Man började tvifla på att arbetet verkligen varit af Karl IX godkändt.

Redan i samma årtionde, som det blifvit tryckt, befallde k. Gustaf Adolf sin page-hofmästare, en väl studerad magister, Egidius Girs, att »compilera Historias Vasorum», hvarför han äfven anställdes i riksarkivet. Uppdraget fullgjordes verkligen, men Girs' krönikor blefvo icke tryckta förrän i långt senare tid. Gregorius Borastus i Polen torde haft, Johannes Messenius på Kajaneborg har haft kung Gustafs skrifna krönikor att tillgå som källa för denne konungs »böcker» i deras rikshistorier, likaså JOHANNES LOCCENIUS för sin »Rerum Suecicarum Historia a rege Berone III usque ad Ericum XIV deducta», tryckt i Stockholm 1654. Och nu först blir det fråga om författaren (eller författarne) till dessa krönikor, hvilka alla troget följde.

Loccenius meddelar nämligen en källförteckning, i hvilken läses: »Erasmi Caroli (ut putatur) chronicon M. S. contractum Gustavi I, qvod ab illustri Dn. Erico Sparr, nunc in Norlandia Gevaliensis districtus præfecto utendum habui». I andra upplagan, 1662, finnes ingen källförteckning, men i anmärkningarna till texten om kung Gustaf anföres »Erasmus Caroli in vita Gustavi I» som källa för uppgiften om segerhufvan och om namnen på k. Gustafs lärare i Uppsala. I tredje upplagan, 1676, läses i »Index actorum et codicum MSS», hvilka författaren be-

gagnat: »Erasmi Caroli Chron. Gustavi I. contractum & Aliud incerti autoris; quæ ab ill. D. Erico Sparre R. Senatori & Præside Judicii R. Aboensis utenda accepi.»

Loccenii historias första upplaga — med »ut putatur» — utträngdes så snart af dess utvidgade och fortsatta efterföljare, att den blef ytterst sällsynt, då däremot de senare båda upplagorna, i synnerhet den tredje, länge spelade en hufvudroll i vår *tryckta* historiska litteratur, till hvilken Girs' Gustaf I ej hunnit fram förrän mellan Loccenii 2:a och 3:e upplaga och Messenius först i 1700-talets begynnelse. En tjänsteman i det för forn- och häfdaforskning inrättade Antikvitetskollegium fick på 1680-talet samma uppdrag, som page-hofmästaren Girs 60 år förut: han hette Tobias Wester (Westenhielm). 1682 begynte han sitt arbete, 1710 och 1712 lämnade han två tjocka tomer till tryckning, men då ingen tryckning blef af, trots kungl. befallning — ty hvar taga medel till kostnaden — hämtade författaren 1714 sitt arbete tillbaka. Hans modfäldhet synes af det sätt, på hvilket kung Gustafs sista sexton år blifvit behandlade: framställningen af dem är ofantligt kortfattad emot det föregående, men den vanliga uppgiften, att k. Gustafs historia af Westenhielm lämnats oafslutad, är oriktig.

Westenhielms arbete är fortfarande otryckt. På 1730-talet var regeringen däremot betänkt på att för allmänbildningens behof utgifva Loccenius på svenska; öfversättningen utfördes, gillades af censor — men blef aldrig tryckt. En ny tid ingick, 1600-tals författarne hade man växt öfver hufvudet.

Men kung Gustafs handskrifna krönikor fingo fortfarande göra tjänst som goda källor, ja kanske mera än arkivforskning. Olof Celsius, som beskylles att t. o. m. hafva användt abbé Vertot som källa för sin behagliga framställning af gamle kung Gustaf[1], erkänner i företalet sina förbindelser till dessa skrifna krönikor, hvilkas författare han med någon osäkerhet uppger. Men vissheten kom snart.' De gamla handskrifterna, trots både Tegel och Girs, voro ännu kvar i talrika exemplar, och man hade ledsnat vid anonymiteten. »Rasmus Carlsson» hade man lärt af Loccenius, som synes fått uppgiften med det från Erik Sparre — den halshuggne Eriks sonson — lånta exemplaret af en krönika. »Aliud Chronicon incerti autoris» hade han [1] från samma Sparre-bibliotek. Hvem kunde ha skrifvit de

[1] Sivers, Ett märkvärdigt Stycke af k. Gustaf I:s hist., Sthm 1754, s.

Först synes man ha tänkt på Laurentius Petri. Flera exemplar finnas med påteckning från tidigare hälften af 1700-talet att Laurentius Petri är författaren. I själfva Antikvitets-Archivets katalog, upprättad af C. R. Berch, finnas tre exemplar af ärkebiskop Lars' krönika om k. Gustaf I. De tillhöra nu kongl. biblioteket, som jämväl har ett exemplar med påteckning, att det är *egenhändigt* skrifvet af ärkebiskop Lars! 1750 insände Visby konsistorium till kanslikollegium en dyrbar handskrift, nämligen — Olai Petri krönika om Gustaf I. Drottning Ulrika Eleonora hade flitigt läst grefve Per Brahes krönika om samme konung, af hvilken äfven Riksarkivet ägde exemplar. Och Rasmus Ludvigssons krönika kändes i många exemplar, några kallades Peder Svarts krönika; dessa namn voro dock sällan åtecknade något exemplar, aldrig med gammal handstil.

Olof Celsius' broder, rikshistoriografen Magnus von Celse, beslöt kritiskt undersöka och bestämma dessa olika krönikor, från början utan undantag anonyma, nu försedda med så skiftande författarenamn. Undersökningen offentliggjordes 1768 af Gjörwell i »K. Bibliotekets Handlingar». Att Ol. Petri eller biskop Botvid skrifvit någon krönika om kung Gustaf anser Celse alldeles obevisadt och föga troligt, uppgiften om Laur. Petri som författare till en dylik bestrider han äfven, men för öfrigt indelar han de befintliga krönikorna i följande slag: PEDER SVARTS, som slutar med året 1533; RASMUS LUDVIGSSONS, som i sin krönika införlifvat en berättelse om Dacke-fejden, 1538—43, af Sven Larsson, borgmästare i Vadstena, enligt uppgift af Widekindi; RASMUS CARLSSONS, »sekreterare i gamla Cancelliet under k. Gustaf och dess söner» (en titel, som af tillgängliga uppgifter i riksarkivet ingalunda vinner bekräftelse); SVEN ELAFSSONS — aldrig anonym, aldrig sammanblandad med de anonyma och endast berörande k. Gustafs fyra sista lefnadsår; en fortfarande anonym i Skoklosters bibliotek[1] samt PER BRAHES bearbetning af Rasmus Ludvigssons. Om alla dessa krönikor anmärker Celse, »at hvarje ny författare betjent sig af sin föregångares arbete och däraf ord ifrån ord mycket afskrifvit. Särskilda afskrifvare torde ock, som troligit synes, ibland hafva nytjat en omständeligare början af den ena krönikan att sätta framför en annan, eller ock att ur den ena eller andra tillägga och förbättra, hvad dem

[1] Det anförda slutet är — Per Brahes. Men »*orediga*», hvaröfver Celse spekulerar, står där icke om k. Gustafs regemente, utan *oroliga*.

godt syntes.» Detta får naturligtvis icke gälla om Sven Elafssons minnesanteckningar, ehuru det yttras om alla. Och högst märkligt är det, att trots dessa åsigter, Celse ändå på grund af olika beygnnelser och slut gör fyra särskilda krönikor, af hvilka endast en kallas bearbetning från en annan, Per Brahes af Rasmus Ludvigssons.

Härmed var nu saken klar. Efter de i Celses uppsats anförda begynnelse- och slutord igenkändes krönikan och försågs med författarenamn. Rasmus Carlsson fick de flesta exemplaren, därnäst Rasmus Ludvigsson. Svart fick icke många. E. M. Fant utgaf 1782 en disputation »de historicis R. Gustavi primi.» Han framhåller Peder Svart som den förste, Rasmus Ludvigsson såsom den där användt Svarts flit för sina ändamål och Rasmus Carlsson som förkortare af den Ludvigsson-Svartska krönikan. Han anför begynnelserna af de tre slagen utförligare än Celse och öfvergår därpå till Brahe, som, säger Fant, ej skytt mödan att afskrifva Rasmus Ludvigssons krönika och därvid förökat den med många och viktiga tillägg. Ur dessa anför han den sedan ofta omtryckta förträffliga skildringen af k. Gustafs person.

Warmholtz, i Bibliotheca historica Sveogothica, hvars del om k. Gustaf trycktes 1791, slöt sig till föregångarne. Geijer, i en disputation 1821 »Supplementa ex Chronicis Manuscriptis ad hist. regis Gustavi I ab Erico Georgii Tegel conscriptam», hänvisar angående dessa krönikor till Celsius, Celse, Fant och Warmholtz, och ehuru han säger det vara kändt, att flera krönikor finnas, hvilka tyckas härflyta från en gemensam källa och af olika afskrifvare varierats efter hvars och ens lust och kunskapstillgång, behållas de antagna författarnamnen. Ett normalexemplar af Rasmus Ludvigsson anföres: det är skrifvet 1599 och Celsius har däri tecknat »att detta måtte vara Rasmus Ludvikssons eget oförändrade exemplar» (Rasmus dog 1594, som Geijer i not meddelar). Rasmus Carlsson får både krönika och sekreteraretitel, Per Brahe får erkännande, men »den så kallade Svarts krönika — så vidt af den mig tillgängliga codex får dömas, kan så mycket mindre ha utgjort någon grundval för Rasmus Ludvigssons historia, som den snarare är blott en okunnig skrifvares afskrift af Rasmus' krönika: han har lagt till i början litet om k. Gustafs slägtregister. ja här finnes både uppgiften att vara skrifven i Johan III:s tid och Vadstena-borgmästaren

Sven Larssons Dackefejdskrönika, som Rasmus Ludvigsson införlifvat med sin krönika»

Således — Svart så godt som struken ur författarnes antal. Brahes krönika blir däremot ytterligare framhållen såsom värd att beaktas, enär den »har rätt mycket, som saknas i de öfriga och ännu icke ingått i det allmänna vetandet.»

Strinnholm var icke sen att lyssna till rådet. Mer än någonsin förut i tryck är Per Brahe citerad i »Svenska folkets historia under konungarne af Vasaätten». P. Wieselgren gör som Geijer: i Sveriges Sköna Litteratur (III, tryckt 1835) heter det om biskop P. Svarts krönika, att man ej får från hans »ärepredikan» sluta sig till stilen i hans krönika, hvilken är »blott en chronologi i gamla stilen på 24 ark». Både Hammarsköld och Wieselgren knäsätta Rasmus Carlsson. Den senare tillägger, förledd af den tryckta Nescherska katalogen, att originalet till Rasmus Carlssons krönika »torde finnas i Nescherska samlingen». Där fanns verkligen en nu Kongl. biblioteket tillhörig handskrift med Rasmus Carlssons namn både å rygg och titelblad, men vida yngre än — Loccenius. Rasmus Ludvigsson växte upp till en historiker af betydande dimensioner på grund af de många titlar å hans arbeten, hvilka anföras. Både Rasmus Carlsson och Rasmus Ludvigsson inrangeras af P. Wieselgren såsom män ur det demokratiska partiet, hvilka mer eller mindre tydligt slöto sig kring Göran Perssons idéer. Men i Biogr. Lexicon (1841) glömmes icke Messenii yttrande om den flitige Rasmus Ludvigsson, att hans arbeten ej kunnat tryckas på grund af författarens ringa snille (»propter ingenii tenuitatem»). Där upptages äfven Peder Svart (Niger, 1843), med ett citat om hans krönika, af Kylander, att »åtskillige senare författare merändels betjent sig af hans arbete och derutur mycket ord ifrån ord afskrifvit.»

* * *

Sådan är, för mer än tre hundra år, de anonyma krönikornas litteraturhistoria. Personer hafva blifvit hedrade med författarenamn och vanhedrade med plagiatorstitel, utan att själfva därtill i ringaste mån hafva medverkat. Om Rasmus Carlsson varit tidigare ägare eller endast afskrifvare af det krönikeexemplar, som från Sparre-biblioteket kommit Loccenius till handa — eller om namnets hemul är en vantolkning af Rasmus L:son — kan vara just likgiltigt. Likaså, om den 1597 å titel-

bladet till en Gustafs-krönika med Dackefejdsbeskrifning tecknade »Sven Larsson, Wadstenas», varit borgmästare i Vadstena eller afskrifvare för rådman Erik Biörsson i Stockholm, å slutbladet tecknad som egare samma år (exemplaret i orig. och i afskrift från 1712 finnas i K. Bibl.). En undersökning af materialet lemnar ingenting åt dem, såsom fördelningen mellan SVART, RASMUS LUDVIGSSON och BRAHE af deras hittills ej rätt åtskilda literära egendom nogsamt skall utvisa.

II.

Sedan 1870 är Peder Svarts krönika tryckt, utgifven af G. E. Klemming. I förordet redogör utg. för den handskrift, han vid utgifningen följt. Det är ett konceptexemplar, utvisande omarbetningar, utstrykningar, bortskärningar af blad, i nuvarande skick saknande begynnelse- och slutblad, hvilka äro ersatta med blad af senare hand. De ursprungliga bladen äro skrifna med tre olika handstilar, hvilka samma tre handstilar, liksom den korrigerande handen, återfinnas i det i Riksarkivet förvarade originalet till P. Svarts ärepredikan vid K. Gustafs likbegängelse. Klemming anser äfven kompositionens duglighet och krönikans fragmentariska beskaffenhet vara bevis för antagandet, att här Peder Svarts krönika föreligger. Biskopen dog nämligen 1562, ett fullgodt skäl att hans krönika afbröts med år 1533. Ett annat exemplar af samma krönika har de i trycket intagna begynnelse- och slutbladen, med titeln: »Chrönica och en kort historiæbeskrifning om . . . Gustafs, Sveriges . . . Konungz, . . . regeringh . . . författadt och stält åår — — 1561». Svart har således enligt denna (för öfrigt om Ludvigsson starkt erinrande) titel begynt sitt krönikeverk så fort han afslutat ärepredikningen, och under inemot två år hunnit med så mycket som kunnat inrymmas på 173 oktavsidor i Klemmings upplaga, eller till och med underrättelsen om prins Eriks födelse 1533, hvarigenom, säger författaren, Kung Gustafs regemente blef så stärkt, att ingen nu mera dristade gifva sig upp emot honom, förrän . . . Nils Dacke . . . »9 åår ther efter, som framdeles wijdare berördt warder». Ur andra exemplar har utgifvaren ej sökt bättre läs-

arter, ej velat ifylla lakuner eller rätta felskrifningar[1]. Att sådant med någon — om ock ringa — fördel kunnat göras, visar jämförelser med andra handskrifter, men vid hvarje om än intressant tillägg i texten kunde ju riskerats, att detta tillägg icke härstammat från biskop Svart. Peder Svarts författarskap bestyrkes i öfrigt genom en anteckning af Martin Helsing (i Riksarkivet), daterad $^{9}/_{12}$ 1561, enligt hvilken han fått uppdrag att öfverse konung Gustafs af Peder Svart påbörjade historia.

Svarts krönika har icke på originalkonceptets blad den egendomliga underrättelsen, att den med Kung Gustaf nästan jämnåriga fru Kristina Gyllenstierna (f. 1494) skulle bland andra »gamle frwger her i riket» närvarit vid hans födelse och bevitnat »seegerhufvan» på hans hjessa och röda korset på hans bröst. Men hon uppräknas i alla exemplar med den »äkta» begynnelsen — och i alla de andra med. Dessa andra begynnelser utgöras af en genealogisk inledning, grundad på Svartsärepredikning, till olika vidlyftighet utförd i olika exemplar. Som K. Gustafs lärare i Upsala nämner originalkonceptet endast två, hvaremot ärepredikan (och de flesta krönikor) har fem, af hvilka fyra hos Loccenius citeras från »Rasmus Carlsson». Själfva originalkonceptet i Kongl. Biblioteket bär Rasmus Carlssons namn på det nyskrifna titelbladet.

I Svarts krönika förekomma (tr. uppl. ss. 4, 11, 25) hänvisningar till »Her Steens Crönicha» och »Konung Hanses och gamble Her Steens Crönicha». Dessa hänvisningar peka otvifvelaktigt till redan före 1561 utförda *försök* till krönikor, af alldeles samma art som de senare daterade »Extract», »Memorial», »Diarium», »Chrönika», merändels med långa titlar, utförda af Rasmus Ludvigsson med egen hand och ännu i dag i K. Biblioteket vitnande om storleken af hans stil, mängden af hans begynnelser och tyngden i hans komposition.

Antagligen hade Rasmus Ludvigsson redan före 1560 utfört flera dylika, kanske till konungens tjenst, troligen till Peder Svarts. De nämnda citaten hänvisa därpå. Men de kvarvarande begynna med 1562 och sluta med 1585.

---

[1] Så bör t. ex. ss. 4 och 96 läsas fläskbänken (slagtebänken) för fliskbänken; s. 6 salt (näml. mat), öl etc. i st. f. salt öl; s. 26 lakunen utfyllas med samma gårds namn som på föreg. sida, Strö; s. 39 de *60* tyska knektarna, hvilka så väsentligen nedslogo fiendens framgång och mod, läsas *600*; s. 41 Haund läsas Hagund; s. 136 hr Carl Eriksson tillägges bland riddarne; s. 148 en förkortning (två gånger) läses »Her Nielses» (i Hvalstad), i st. f. »Her Nielssons».

»Ett kortt Extract eller memoriall vtaff thens Stormechtigeste Högborne Furstes och Herres Her Gustaffz Sweriges Götis och Wendis Konungx (: höglofflig oc salig i åminnelse hoss Gud then alzmechtigeste :) Regementis Achter och Handlingar, iffrå Anno 1517 och till anno 60. Anno 1562» innehåller en till halfannan sidas notiser för hvardera af åren 1517—20, 23, 28, 35, för K. Gustafs öfriga regeringsår ännu färre (för några inga), men har för åren 1562—65 notiser om sjökriget med Danmark och ett blad diverse utländska notiser. Ludvigssons nära förbindelse med Jacob Bagge och dennes familj, bevitnad af hans bref till sonen (tr. i Sk. Samf. Handl.), af hans grafverser öfver Jacob själf (tryckt ibid.), visar sig redan i anteckningarne i detta »Extract» och sedan i följande samlingar af samma natur, i det sådana företag, i hvilka Bagge varit med, omständligare behandlas. För öfrigt kan märkas, att enligt notisen i detta »Extract» om affären med gisslan år 1518, får saken ett för K. Kristians åtgärd mildrande utseende. Här berättas nämligen, att då Stockholms borgmästare och råd (samt Hemming Gadd, tillägger Per Brahe) icke ville tillstädja hr Sten att draga ut till Dalarö att samtala med kungen, sände hr Sten de sex namngifna herrarne som säkerhet för konungen att i stället infinna sig hos hr Sten. Enligt denna version skulle således kung Kristians accept af denna ändring i föregående aftal om mötet icke inväntats, och han kunde således anse sig vara i sin goda rätt att behandla de sex herrarne som krigsfångar. I Svarts krönika berättas den danska gisslans ankomst till hr Sten; »men när han (konungen) såg detta vara förgäfves lät han sig understå» att han i stället skulle själf komma till hr Sten, »begärandes för den saks skull till gisslan för sig . . . . .»

Under återstoden af 1560-talet synes Rasmus haft så mycket att syssla med jordeboks- och klostergodssaker, slutande med en å honom utfärdad dödsdom för »falska register», att han icke kunnat fortsätta sina krönikeförsök. Men 1570 daterar han ett nytt: »Ett kårt Memorial på . . . Kung Gustafs . . »Crönikes beskriffning . . . till wijdere och högre förbättring stält». Här begynner han med K. Gustafs födelse 1495 (1496 framgår ur Svarts ärepredikning, ehuru icke direkt utsatt). Kung Gustafs ungdomsbedrifter behandlas utförligt (fem »Victorier» uppräknas från striderna kring Stockholm under hr Stens tid) 1514—18, upptagande 11 foliosidor, hvarefter vidtager en af annan hand

utförd renskrift, försedd med Ludvigssons rättelser, berättande 1521 års händelser med ledning af Svarts krönika, i hvilken endast obetydande ändringar göras. Men efter detta vidtager åter Ludvigssons hand med $2^1/_2$ sidor om 1534, hvarefter följer renskrifvarhandens afskrift af 1534 års tre traktater med Danmark och referat af några andra K. Gustafs bref samma år. Härmed slutar detta fragment, som synes visa en afsigt att fortsätta och föröka Svarts verk.

Nästa försök bär ingen datering, men synes af handstilen att döma höra till 1570-talet: »Crönica ... Gustaffs ... på thz kortteste författet och beskreffven». Början göres med Brännkyrka-slaget 1518, redan med talet till Mora bönder slutar krönikan. Så kommer ... »Gustaffz ... Historia kortteligen författet».... Begynner med Gustafs födelse 1490 och går på 23 blad fram till 1537, hvarefter fem delvis icke fullskrifna blad omfatta åren 1547—54, renskrifvarhand behandlar 1555 (Jacob Bagges bedrifter vid ryska gränsen) på två täta sidor och 1556 på en, samt gamle Rasmus fortsätter med åtta smånotiser för åren 1557—60.

Ändå senare — af handstilen att döma — kommer Ludvigssons största försök. En yngre hand har kallat luntan »Diarium skrifvet med Rasmus Ludvigssons hand». Han har lagt upp ett diarium eller annal, begynnande med 1534. Första resan har han hunnit till 1536 i maj, sedan begynt igen med 1534 och nått fram till 1560. I början äro ett eller två blad afsedda för hvarje månad, sedan blir indelningen icke så jämn. Löst i denna tjocka bundt ligger fragment af ett med Ludvigssons hand skrifvet referat af K. Gustafs anvisning till rätt jordaskötsel.

Detta diarium har för många år särdeles rikliga notiser. Bland notiserna om grefvefejden märkes en noga detaljerad underrättelse om stormningen af Halmstad, som icke ingått i Erik Jöranssons verk. Vid notisen om hertig Johans födelse kallas denne konung och »min nådige herre, som ännu är i lifvet». För 1540 äro månaderna januari—mars tomma. För juni berättas utförligt konungens och rådets bestämmelser om hvilka vägar som skulle hållas för allmänna landsvägar: Halmstad—Bogesund, Bogesund—Skara, Varberg—Skara, Varberg—Jönköping, Varberg—Lödöse, Lödöse—Skara, Lödöse—Lidköping—Skara, Norge—Skara, med uppgifna mellanstationer. Drager någon annan väg än de fastställda och kommer till skada, kunna

deras klagomål ej upptagas, undantagandes från orternas bönder, hvilka det är efterlåtet begagna äfven andra vägar och stigar, som för deras arbete kunna vara nyttiga. — Hela 1541 är uteslutet. Om Dackefejdens begynnelser finnas detaljer som saknas hos E. Jöransson, men de flesta af de omständliga notiserna finnas, stundom ord för ord, återgifna af honom. Den Sven Larsson påbördade Dackefejdskrönikan, som Rasmus L. skulle införlifvat med sin krönika, har tydligen sin hemul i Rasmus' egenhändiga skrift. 1545 berättas om ett ryskt infall i Norrbotten och Nyslotts län, för hvilket Erik Jöransson ej haft plats, men notisen 1546 om den stora fisken å Stockholms ström har han ordagrant anammat. 1547 föga, 1548, 49 intet, 1550—56 föga, 1557, 58 intet, 1559, 60 nio notiser. Anmärkningsvärdt är, att Erik Jöransson icke haft plats för notisen om Olai Petri och Laurentii Andreæ död 1552.

1584 lade Ludvigsson upp en väldig krönika, från Karl Knutsson till Johan III. När han skrifvit titeln och på 13 blad hunnit till 1467, slutar han. Men om »De Danskes falskhet» under samma tid gör han ett särskildt tillägg. »Her Svante Stures Historia» har 2 blad, ur hr Sten Svantessons finnas i samma omslag några blad, hvarå berättas om händelser 1516 och 1518[1]. — Ännu ett par dylika titelböcker med till största delen tomma blad har Rasmus efterlemnat. De förvaras i K. Biblioteket och bära Ant. Arch. signa D. 1, D. 18, D. 19.

Sådan ser Rasmus Ludvigssons historieskrifning ut, när man ej stannar vid de långrandiga titlarna. Mannen har nog ämnat att leverera en krönika om K. Gustaf, kanske två, en kortare och en längre, och synes afsett att för den förra begagna, i den senare inrymma Svarts krönika, uti hvilken han antagligen på grund af gjorda förarbeten ansett sig ega del. Men han har aldrig blifvit färdig.

Under den långa tiden, 1562 till bortåt 1590, har han däremot kunnat förse personer som sådant begärt med utskrifna exemplar af Kung Gustafs krönika, innehållande så väl Svarts bok, hvars koncept säkerligen funnits under hans vård, som hans

[1] Måhända är den i Sk. Samf. Handl. XII efter en afskrift tryckta R. Ludvisons krön. om Erik XIV att anse som ett färdigarbetadt stycke ur den stora planen af 1584. Orig. skulle finnas i Linköpings bibliotek. Men då jag ej haft tillfälle att se detta och är misstrogen mot 1700-tals uppgifter om krönikeförfattare, vill jag endast påpeka att jag icke förbisett uppgiften. Krönikans innehåll och form vitna icke emot uppgiften annorlunda, än — att den krönikan blifvit färdig.

egna tillägg i början och slutet. Dessa ha på grund af olika förhållanden blifvit vidlyftigare eller kortare. De skifta i frågan om längden af den enligt årepredikans uppslag utförda genealogien; i ett och annat exemplar finnas de 32 anorna utritade. De skifta i fråga om mängden af notiser efter 1533. De flesta af dessa notiser finnas i de olika notissamlingarna af Rasmus själf; de tidigare utskrifna exemplaren ha färre, de senare flera. Egare af ett tidigare utskrifvet exemplar ha skaffat sig afskrift af en senare, fylligare notissamling, i hvilken Dackefejden är hufvudsak. Denna fortsättning, som väl kan anslutas till Svarts sista ord, har också särskildt rubricerats och särskildt utskrifvits. Det förra är fallet med det exemplar, hvarå »Sven Larsson, Wadstenas» tecknat namn å titelbladet, det senare med den af Warmholtz under N:o 3005 upptagna »Berättelse om Dackefejden», af Sven Larsson, borgmästare i Vadstena, signerad med Ant. Arch. märke D. 46.2 (en afskr. fr. 1600-talet). De så rubricerade notisafdelningarna börja alla med 1538 och fortgå till 1560.

Men notiser, som icke återfinnas i de bevarade anteckningarna hafva ock ingått i somliga afskrifter. Ett 1596 dateradt exemplar i K. Biblioteket (ex. 15, med den längre geneal. inledningen, målade stamträd och vapen och prydlig textning) har t. ex. endast smånotiser om Dackefejden, men många om adeliga bröllop, morgongåfvor, dödsfall; inlägger i Gadds försvar mot bortförande af de som gisslan utsända herrarne (1518) Æsopi fabel om lammet och vargen, har åtskilligt om kriget med Lübeckarna, och för ryska kriget 1555—57 åtskilliga små detaljer (t. ex. att ryssarnes anförare när han vid Kivinebb mötte svenskarne, drack deras anförare till »ett stop med brendewijn»). Men äfven dessa notiser bära den Rasmus Ludvigssonska pregeln.

Naturligtvis kunde dock dylika korta notiser komma från många andra håll, men enformigheten af de några och tjugo exemplaren i K. Bibl. låta sluta till gemensamt underlag och utveckling i två typer, den längre eller kortare genealogiska början *till* och annalistiska fortsättningen *af* biskop Svarts oafslutade verk.

* * *

Bland de många, som förskaffat sig den sålunda utvigdade krönikan om konung Gustaf, var äfven hans systerson, gamle grefven till Visingsborg. Han hade följt kungens person från sin ungdom till konungens död, under mer än tjugo år, han

kände i detalj sin moders, sin styffaders (grefve Johans af Hoya) och åtskilliga med dem förknippade händelser, och han såg särskildt i Dackefejdshistorien sitt eget deltagande af kronisten obeaktadt. Själf hade han om den saken helt andra tankar. Han hade tid nog på gamla dagar, skrifva kunde han vida bättre än den kunglige sekreteraren Rasmus. Så beslöt han omredigera den anonyma krönikan, hvars upphof säkerligen var honom väl bekant. Han gjorde rättelser och tillägg angående förhållanden dem han personligen kände och hvilka intresserade hans egen historia.

Svart säger t. ex. att gossen Gustaf fördes från K. Hans till Finland. Brahe rättar till Åland. När Svart berättar hans ungdomsbedrifter under Stures fana, tillägger Brahe: »I marken var han frimodig, dristig och mannelig nog, men ibland godt och gladt sällskap och lag, der var han med höflig skämt och lustig snack och tal de andra alla öfverlägsen, så att han kunde göra dem alla lustiga och glada med sig. Där han ock skulle handla och tala om något som högvigtigt var, då visste han med sådant besked och skäl föra det fram, att det hade anseende med sig, och man hörde honom gerna». Berättelsen om de svenska fruarnes bortförande till Danmark beriktigar han. Hans mor, som Svart (och Erik Jöransson) låter bli kvar på Nyköpings slott, blef fängslad på sin gård Tärna och förd till Nyköping, men därifrån bortsänd med de andra fruar. Om Kristina Gyllenstjernas dotter Malin — annorstädes onämnd — berättar Brahe, att Kung Kristian, som hört talas om hennes fägring, lät föra henne upp ur tornet i kungens gemak, då hon föll på knä och anropade hans barmhertighet för de fångna qvinnorna. Det svarade konungen ej på, utan sparkade henne omkull med foten, svor och lät föra henne tillbaka i tornet, där hon någon tid efteråt dog. Kung Kristian kunde aldrig ha burit sig så illa åt, om han varit kungason, men det var han icke häller, »utan en fattig Skotte son och en byting, som ryktet längesedan hades om honom».

Historien om B. v. Mehlen och Kalmar slott är riktigare än hos Svart, Erik Jöransson synes ock följt Brahe. Kung Gustafs förhållande till reformationen utgör föremål för en lång inskjutning, som alldeles icke tyder på att grefve Per skulle varit hemlig katolik på sina gamla dagar. Hierarkiens missbruk var Kung Gustafs driffjäder, sådant ville han för framtiden före-

komma, när han såg att det gick för sig i Tyskland. Det andeliga ståndets rikedom fann han alldeles oskälig, det hade allt ifrån Kung Karls tid användt sin makt för att fördrifva infödda regenter, kunde väl hända det ville göra så än. D:r Luthers lärdom gaf nu godt tillfälle att sådant tilltag förekomma... »och gaf konungen ridderskapet och adeln, så ock den menige allmogen, så före, att hvad någon kunde bevisa vara gifvet till kyrkor och kloster, hus, gods eller gårdar, det skulle hvar och en få börda till slägten igen,... *Denna mening blef kungjord... så oförmärkeligen och lönligen som ske kunde*, och så lät konungen bereda vägen till det han nu hade i sinnet... och därmed hade konungen största parten på sin sida, där de andra sedan måste foga sig efter, antingen de ville eller icke.» Ingenstädes hade heller biskoparne varit så uppstudsiga som i Sverige. »The röda lufvor voro fallna utaf de biskopsstolarna här i riket», tillägger han vid berättelsen om ett rådsmöte i Nylödöse (1528), därvid konungen fick rätt emot Ture Jönsson i ett arfskifte och denne nödgades kufva sin harm.

Brahe har äfven nya detaljer i fråga om Tures hämnd, upproret 1529. Hans mor, som varit på bröllopsbeskickning till Lauenburg, fängslades vid hemfärden i Jönköping på anstiftan af stadens borgmästare, Nils Arfvidsson, som varit de upproriske herrarnes kansler. När denne märkte att herrar Ture och Måns icke fingo bönderna med sig, beslöt han svika dem. I Måns Bryntessons närvaro brände han upp alla deras bref — men det var endast »en hop löst papper och annat makulatur» som brändes, brefven hade han qvar och skref därom till konungen, som dels genom Nils, dels genom Hans Våghals, fick de bref, hvilka de sammansvurna trodde vara förstörda.

Det mest bekanta af Brahes tillägg är skildringen af konungens person, insatt efter Svarts korta meddelande för 1532 och efter Fants aftryck många gånger tryckt (t. ex. i Skand. Samf:s Handl. IV, där äfven Svarts andel i 1532 års kapitel fått gå med), af Geijer i Sv. Folkets hist. med uteslutningar, omkastningar o. d.[1]). Erik XIV:s födelse förmäles helt annorlunda, än hos Svart. Brahe är källan för historien om läkarens yttrade förskräckelse att Eriks födelse skulle inträffa under rådande

[1] I ett K. Bibl. tillhörigt ex. af Brahes krönika, utskrifvet för drottning Ulrica Eleonora, konung Fredrik I:s gemål, och af henne läst med penna i hand, finnes af drottningen skrifvet ett stort *Nota Bene* i marginalen, där texten förmäler att K. Gustaf aldrig »hölt sig någon concubinam».

olycksbådande konstellation: »och vid han ännu talade där om, blef han född och hördes barnet gråta»...

Härmed begynner Brahes egen krönika, i hvilken endast få spår finnas af Rasmus Ludvigssons notiser.

Han berättar först sin styffaders, grefvens af Hoja, öden, ifrån det drottning Katarina skrifvit och varnat honom att ej lyda kungens kallelse till Stockholm, »förrän de voro bättre förlikte»; hans och familjens färd till Reval, där fru Margareta och yngre barnen stannade, grefvens och styfsonens fortsatta färd till Lübeck, grefvefejden — med Svante Stures indragande i planerna mot Sverige — och styffaderns död. Han berättar, hur svenskarne godvilligt utrymde Bohuslän och de skånska landskapen, utan att Gotland gafs i utbyte, allt för kungarnes vänskaps skull, allenast mot löfte att de svenska herrarne skulle få igen sina gods i Danmark, hvilka orättmätigt tagits ifrån dem i konung Hans' tid. De skulle få dem, blott danska adeln hunnit repa sig efter kriget. Men löften var allt hvad svenska herrarne fingo, till sin rätt kommo de aldrig, ehuru många herremöten därom höllos. Häri ligger ett mäktigt skäl till svenska adelns allmänna danskhat under följande generationer.

Anslagen från Lübeck att af Stockholm göra en hansestad, sedan dess slott och dess kung röjts ur vägen, omtalas, därefter arfsförhandlingarna med grefvarne af Hoja, grefvinnans död (1537) och hennes son Per Brahes inkallande till riket. Uppträdet vid K. Kristian III:s kröning, då svenskarne icke ville sitta vid samma bord som Bernhard von Mehlen, skildras i detalj. Från 1539 visar sig Per Brahes antagonism mot Conrad von Pyhy. 1540 var det nära att kungen sändt sitt stora arkli emot Bohus, men han förmärkte någon oro i Småland och Östergötland. Brahes skildring af mötet 1541 mellan nordens kungar vid Grisebeck har Erik Jöransson intagit (han utelemnar den målade raden om hur riksmarsken, när han fallit i vattnet vid landgången, »stod och dröp, så länge vatnet rann af honom»). Skildringen af Dackefejden ger Brahes uppfattning af händelsernas gång och låter läsaren förmärka, att den 22-årige systersonen varit den kraftigaste häfstången vid bortvältrandet af denna tyngd på konungens sinne och regering. Ehuru notiser ur Brahes framställning, så väl som ur Rasmus Ludvigssons, ingått i allmänvetandet, har man dock gjort Brahe den orättvisan att utesluta hans åsikt om sin egen betydenhet för det lyckliga utfallet af 1542 och 1543

årens fälttåg, hvilken åsikt nog kan hafva skäl för sig. Det är i synnerhet hos Strinnholm (Vasakon:s hist. III, 1823), man återfinner Per Brahes underrättelser. Men icke dessmindre förtjänar hans krönika väl att särskildt tryckas, likaväl som Peder Svarts. Brahe har varit med i det, han talar om efter 1533, och inströr ibland händelserna sina egna reflexioner o. s. v., t. ex. sitt tal till de tyska knektarne, som ville göra uppror, sina råd till konungen, omdömen om krigsrådens beslut, böndernas slutsatser af krigföringen, att »Gud hade skapat dem till bönder och icke till örlogsmän». Han meddelar konungens funderingar på att öfverge det bråkiga Sverige och »köpa sig ett grefvedöme i Tyskland eller annorstädes», samt hvad några hans trogna män och råd hade att anföra emot ett sådant beslut. Efter åtskilliga betraktelser erinras, att det blefve dyrt att köpa herrskap i främmande land till alla de kungl. arfvingarna; »vore ock ingen ringa förnedring uppå sådana medel nu först att tänka och därigenom att stiga ifrån den högsta grad och till den ringaste, ifrån friheten och under annans välde, det ville gå hårdt uppå för den, som var annat van ... och mycket mera tal, som den meningen tilllydde, därutaf konungen begynte annorlunda sig själf uti saken att betänka.» Brahe berättar om förlikningen med bönderna, icke blott att kungen tog några tusen oxar, utan ock att han tog smäländingarnes unga stridsmanskap i sin tjänst.

När allt var lugnt igen, inträffade Pyhy, kansleren, Sten Eriksson och de öfriga sändebuden till Frankrike i Kalmar. Där finna de kungen icke vid godt lynne. Konungen ville icke höra på deras rådslag, utan talade mest med Per Brahe »och sade sig nu på denna tiden väl ha försökt hvad krig har varit, där hvarken herr Sten eller kansleren varit med, utan haft pension och goda dagar i Frankrike och haft fördansar med Madammer de tempus, Madama de Sella, Madama de Massa, medan vi dansat här före med Gudmund Fäsing, Per Skägge och Nils Dacke». — Pyhy försökte få bort Brahe med några tyska fännikor, hvilka skulle sändas till Frankrike, men Brahe tog sig i akt.

Järtecknet med regnbågen vid arfhyllningen 1544 anförde Svart i sin ärepredikan som ett godt omen, Brahe finner nu efteråt att det bådade ondt. Sin tacksamhet för hyllningen visade konungen 1547 med ett fjorton dagars gästabud för hela riksrådet på Gripsholm, af Erik Jöransson korteligen omnämndt efter Per Brahe. Men Erik afklipper hvad Per fortsätter —

förmodligen har hertig Karls censur varit verksam. Konungen och drottningen betjänade själfva sina gäster vid desserten och konungen höll ett tacketal för arfhyllningen, förpliktande sina söner att till tacksamhet bevisa rådsherrarne och deras barn all gunst och nåd och vara dem hulda, trogna och rättrådiga herrar. I tacksägelsen till konungen uttalades sedan herrarnes förhoppning, *att man därpå måtte kunna lita.*

Grefve Per berättar korteligen om sitt eget bröllop, som kungen höll, utförligare om när kungen blef hans svåger (1552), då de många prästedisputeringarna emot saken icke kunde hindra konungens vilja tvärtemot hvad påfvestadgar funnit upp om förbudna led. Prins Erik och prins Johan voro »talemän» vid bröllopet, den förre för konungen, den senare för bruden.

Om kriget 1555 med Ryssland tror gr. Per, att det aldrig blifvit af, om icke finska adeln fruktat att konungen, när han kom dit för att insätta Johan i hans hertigdöme, skulle dröja kvar och anställa räfst med godsen. Nu lyckades man afvända detta genom trätan med Ryssland. Hvarken anledningen eller striden har grefve Pers sympati. Ett parti svenskar och ryssar, som stött på hvarandra, skrifver han, blefvo så förskräckta, att de lupo åt hvar sitt håll 12 till 14 mil, innan de vågade stanna och besinna sig. »Därutaf må man se, huru det är med en hop folk, dem Gud tager hjärtat ifrån. Där ha likväl våra svenska hofmän som oftast stort fel utaf, att de vilja vara storordiga, och vilja flå björnen, förr än han är slagen».

När lifländarne icke ville — enligt påstådt löfte — taga del i kriget, ville kungen sluta fred. Han tänkte sedan hämnas på dem, som förledt honom till kriget, men — detta blef i underlig måtto af Gud förtaget.

Riksrådet utverkade (1558), att prins Erik fick en förläning att regera uti, så väl som Johan fått, så att fadern måtte få se, hur han »ville hålla hus för sig själf» och rätta honom, i fall behof gjordes. Bröllopet 1559 berättas, likaså ryktet från Vadstena, som Erik »obeskedeligen» lät komma åstad genom Mornai. Kort efter sjuknade konungen, kom aldrig till hälsa igen och fick aldrig mer det tycke för Erik, som han förut haft. Då först begynte också Erik låta se hvad han förde i skölden. Från frieriet till prinsessan Elisabet i England hade alla hans fränder i Tyskland afrådt, men det hjälpte ej. Han ville ha Per Brahe och Sten Eriksson att för honom fara i friarfärd, men då kung

Gustaf icke ville bestå kostnaden, blef färden ej af. Offörtänkt blef Elisabet drottning, och nu åtog sig Johan att fara, för att ställa sig in med brodern. Han sökte ock förlika Erik med fadern, som nästan varit betänkt på att sätta Erik i evigt fängelse. Johan lyckades, till sin olycka. Friarefärden blef af på k. Gustafs bekostnad. 80,000 daler fick Johan till tärepenningar. Eriks åtgöranden vid återkomsten i land från Elfsborgs redd omtalas, särskildt hans råa nöje af knektarnes blodiga slagsmål. »Men det följde ondt och värre efter.» Så fick gamle kungen icke utan sorg och bekymmer lägga sitt grå hufvud neder, efter ett långt och oroligt regemente.

Per Brahes bok synes icke fått stor spridning. Af 74 i K. Bibl. och i Upsala Bibliotek förvarade exemplar af krönikorna om Gustaf Vasa äro endast *sju* Brahe-krönikor, och ingen af dessa afskrifter är synnerligen gammal.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Magnus Stenbock om fälttåget i Skåne 1709—1710 och slaget vid Helsingborg.

1.

Försvarskriget i Skåne under vintern 1709—1710, som ledde till den sista stora seger våra trupper tillkämpat sig på svensk mark, har flere särskilda gånger blifvit skildradt af den man, som däraf hade högsta ledningen och därför bättre än någon annan kunde öfverblicka förhållandena, af MAGNUS STENBOCK själf. Först och främst har han såsom general en chef under fälttågets gång utförligt redogjort för sina företag i *journaler*, som insändes till landets dåvarande högsta militära myndighet, Defensionskommissionen, och som, förvarade bland nämda kommissions handlingar i Riksarkivet, alltid skola utgöra förnämsta källan till detta krigs historia för den, som djupare vill intränga däri. Vidare har Stenbock, sedan han jagat danskarne ur Skåne och rest upp till det i Stockholm samlade utskottsmötet, uppsatt en sammanhängande *relation*[1] öfver krigsrörelserna från danskarnes landstigning till och med slaget vid Helsingborg, hvilken likaledes i Riksarkivet förvarade relation ingafs i Rådet den 15 juni 1710 för att öfversändas till Karl XII i Bender, dit den dock enligt å akten gjord anteckning ankom först den 17 april 1711.[2] Slutligen har ock Stenbock, som fått anledning misstänka, att de på flere vägar till konungen öfversända berättelserna om hans framgångar i följd af den osäkra postgången ej kommit höga vederbörande till handa, i ett *egenhändigt bref* till konungen af den 25 november 1710 ännu en gång gifvit en sammanfattande framställning af fälttågets händelser.

Att de tre olika framställningarna, såsom alla stammande från samma hand, i hufvudsak öfverensstämma är gifvet; men som i den

[1] Denna relation finnes till sina hufvudsakliga drag återgifven hos *Loenbom*, Stenbocks lefverne II.

[2] Redan långt förut hade emellertid Karl XII på andra vägar, och först genom en express från Wien den 23 april 1710, erhållit kunskap om segern. Utrik. Registr. 1710 25/4.

ena ofta ett mindre drag framträder, som i den andra är förbigånget, förtjäna de att sammanställas med hvarandra. Sistnämda bref, som af författare i hithörande ämne hittills ej uppmärksammats, ger visserligen skildringen i dess mest koncentrerade form, men innehåller därjämte på Stenbocks kärnfulla och drastiska språk flere intressanta detaljuppgifter och återgifves därför här nedan efter det i Riksarkivet befintliga originalet.

* * *

Stormächtigaste aldra Nådigaste Konung!

Jag har tagit mig dän friheten att upvachta Eders Kungeliga Majestät sedan sista slaget med elfva mina underdåniga skrifvelser, män måste befara att icke en är framkommen; hvilket jag tilskrifver min olyckstierna, som mig altid, fast fåfängt, missunt Eders Kungelig Majestets höga nåd. Gifve Gud allenast, att dätta må finna Eders Kungeliga Majestet ved en önskelig helsa och sielfbegierlig välgång i alla delar; dät höre Gud för Cristi skull.

Jag borde här uprepa, hvad tid efter annan passerat så ved de Danskas landstigning som sedermera; män håller dät likvist för öfverflödigt i dän fasta försäkran, att Deras Excellentier lära gunstigast hafva om min härved förda condouite giort en sanfärdig berättelse. Likvist bör jag ej förtiga att, så snart de Danska begynte sig rusta, jag lät fästningarne af mig sielf och utan vidare förfrågan providera och i alla delar mögeligast sätta i defention genom pallisaderande, batteriers, contrescharps och andra nödvändigheters förfärdigande, att vara något när utan insulte, emedan dät tillförende allt för mycket varit negligerat. Man ville i början ej sätja tro till denna rupturen; likvist beordrades Hiertas vestgiötar och Lejonhufvuds regement jemte Gyllenstiernas att beteka landet, bäst man kunde. Mig gafs ordres att sielf gå in i Malmö, i fal någon fiende skulle landstiga, då jag commando i felt borde updraga till Gyllenstierna.

Dätta varade ifrån Augusti till den första November, då de Danska med 18 orlogskiep och en otalighet andra fartyg ankrade under Rå fiskeleje[1], hvarest jag i näjden var posterat, dät att hindra, om mögeligen varit. Män, aldra Nådigeste Kånung, som jag aldrig lärt med cavallerie charchera en orlogsflotta och all deras des[c]ente skiedde under faveure af deras stycken, varandes feltet fla[c]kt, fienden dät gamla retranchementet förutan giort giersgårdarna och andre gravar till betäckning, hölt jag för oförsvarliget Eders Majestets trouppar, utan något att kunna uträtta, att vilja sacrifiera; drog mig så tilbakars att söka betaga fienden all subsistence och att bibehålla communicationen med Svärjet samt att vara ved handen Blekingen ock Carlscrona att soutinera, i fal fienden hade perserat[2] och tänkt sig dit. Lemnandes sådana ordres till Gyllenstierna, gik jag i fästningen; män han satt sig straxt bakom Cristianstad, af hvad orsak är mig ovitterliget.

[1] Råå, ½ mil söder om Helsingborg.
[2] *Percer*, tränga igenom.

D. 15 November vart mig af deras Excellentier anbefalt mig commendot en chef att antaga öfver dän armé, som låfvades til fiendens förstörande i Skåne; hvaruppå jag yrkade som oftast, upmuntrade undersåtarna til trohet, som mångfaldiga mina tal och publicationer skola utvisa, altid urgerandes på dät [h]var redelig man Gud och sin Konung skyldig (hvilket och, Gudi ärat, så lyckats, att ej en snaphane sig framtett hela tiden). Dän första December gik jag till Cristianstad, emedan fienden allt nalkades mer och mer til och ikring Malmö, att ej blifva innesluten i fästningen, drifvandes altid på arméns nederkomst, med hvilken temmelig drögdes förmedelst den uniforme en [h]var änteligen ville hafva. Män jag fordrade ej annat än ett redeliget svänskt hierta under en valmarsrå[c]k och ett gått gevär till Eders Kungl. Majestets crona[s] och s[c]epters försvar.

Och som fienden i början af Januarij allt nalkades mer och mer Cristianstad, armén var ej ansamlat, jag såg mig intet kunna resistera, där de med infanterie och stycken anfölle min redan delabrerade lilla ryttarehop, aftog och deras de[s]sein att villja gå till Carlscrona, emedan de väl viste, dät armén så snart ej kunde samlas (hvilket tvifvelsutan dem blef igenom Grönner[1] berättat, i dy de sig aldrig rörde ur rummet ifrån Helsingborch, för än han kom upifrån att utväxlas mot vår anvojé); altså till att hindra dät, om mögeliget varit, och att giöra en och annan författning med Adlersten[2] och Faltzburch[3] i Vexsiö, gik jag d. 10 Januarij till Carlshamn, mig med dem att abbougera[4] och sielf taga i ögnesicktet de där befintelige passen. Och som fienden allt nalkadess närmare och närmare Cristianstad — dät var hårt fruset öfver allt — jag absolute intet ville mig i någon combat med denne inlåta, utan genom Guds nåd att vara om segeren försäkrat, ej heller fant rådeliget att sleppa fienden emellan mig och Blekingen, lemnade jag ordres till Gyllenstierna, att han skulle sända giltiga partier, som hemtade säker kunskap om fiendens ankomst och, där han märkte honom vara alvars att vilja passera Häljeå, skulle han sända pag[ag]et genast ifrån sig under betäckning af den Stralborniska bataljonen och sedan sielf med resten följa till Norge och Morums pas[5], dit jag och redan öfverste Kölers regement att marchera beordrat.

D. 11 ankom fienden, hög[g] straxt till våra, utsatte påster och väntade om natten. Den tolfte begynte han slå bro och charcherade med våra. Den 13 kom han öfver, då General-Major Gyllenstierna änteligen resolverar att draga sig af, sedan han dagen förut bortsänt pagaget, män qvarhollit infanteriet. När han kom en half mil ifrån Cristianstad, sitter honom fienden i ryggen. Jag, som intet viste af allt dätta, utan förmente att allting hade blifvit ved min giorde disposition, möter ved min återresa en del fujarer[6], skyndar mig till

[1] Grüner, det danska sändebudet i Stockholm.
[2] Landshöfding i Blekinge län.
[3] Landshöfding i Kronobergs län.
[4] *Aboucher*, öfverlägga.
[5] Norje och Mörrum, byar i Listers härad af Blekinge län, den förra nära Östersjökusten, den senare vid Mörrumsån.
[6] *Fuyard*, flykting.

min corps, möter jag dem i ful[lt] fyrsprång, betagna af en sådan »terreure pannique», att jag dät aldrig beskrifva kan. General-Majoren för sin person med Hierta, Cronberch och Sparren hafva giort allt, hvad redeliget fålk ålegat; män att dispositionen jag giort, och att man så lenge drögt i oträngde mål, ej blifvit följd, är ej min skull. Änteligen fik jag folket til stånds om midnatten ved een bro, [h]varest jag lät giöra några hundrade eldar, hvaruppå fienden stussade. Män Saxsarna, som de sig sågo förlåtne, kasta geväret neder och voro så förlorade, en del [af] cavalleriet af fienden nedergiorde, fågne ock disperserade.

Om natten marcherade jag med resten till Norjet och andra dagen till Morums pass, hvarest General-amiralen sig med mig rådslog om hvad rådeligast vore att resolvera. Emedan i Blekin[g]ska bergen cavalleriet intet uträtta kunde, aldeles ingen milice var i Carlscrona til flottans försvar, så beslöts heldere dän till det yttersta att försvara än att risqvera sig till någon insulte i Blekingen. Hvaruppå, sedan jag följt folket till Runneby och låtit upkasta bron, försänt cavalleriet i Calmare län och infanteriet till Carlscrona, gik jag sielf till Wäxsiö, därest armén att samla. Emedlertid stod fienden i Carlshamn och maroderade igenom grefvinnan Revenclou[1] (som mer commendo haft i armén än han). Til Carlscrona torde fienden sig ej våga, emedan jag var honom i ryggen; män hade han genast gått til Wäxsiö, dätt hade giort mig een stoor diversion. När han nu ätit sig crevan full, går han ur Blekingen tilbakars i mening att sätja Cristianstad i defention.

Emedlertid dref jag allt uppå folkets samlande, som kummo, bättre Gud, intet annat än compagnivis. När jag nu hade några regementer tillsammans, lät jag om natten under bästa jule-leken blåsa till häst och marcherade så, utan att någon dät viste, genom natt och dag till att fatta posto ved Hönjarum och Haslere[2] broer, hvilket och så reusserade, utan att fienden det ringaste viste däraf, att jag dem fik i possession; dän förra lät jag ruinera, den senare maintinerade jag, oachtadt fienden allt sitt bästa giorde dän att återvinna. Emedelertid fik jag då samla armén, hvilket fienden aldrig kunde sig inbilla, bröt så änteligen up, sedan jag på en annan väg stämt bönderna tilsammans med bräder och stegar, likasom jag ville gå directe fienden i ryggen ved Cristianstad; män tog min march i tvenne colomner till Glimminge och Hästveda, då fienden var i anmarche att öfverfalla min brygga. Och recognos[c]erade 3 generaler, män de och deras medfölje finge sådana fötter, att en öfverste och 40 gemena blefvo på platsen; ochså många fångar toges. Dät var dät första inhitsandet, hvarigenom Gudh satt skräcken i fiendens bröst.

Jag fortsatt allt min march att kunna couppera fienden ifrån Helsingborch och accroschera[3] mig ved honom; män han lop som en ärlig dräng, intill dess jag entel[igen] fik spörja, hans cavallerie stogo[!]

[1] Rewentlow, danska härens öfverbefälhafvare.

[2] Hönjarum och Hasslaröd, byar i Östra Göinge härad, nära Helgeån. på ömse sidor Ousbysjön.

[3] *Accrocher*, haka fast.

helt säkra ved Erichsholm[1] och där i kring, 3 mil ifrån mig och några nemmare; hvilka jag aldeles hade skolat ruinera, om General-Leutnanten Burenschylt hade förstått ordren rätt och följt mig med cavalleriet, dät han förde i en annan colomn för qvarteren och sanbsistencens skull. Dåk finge de andra gången här stryk och likasom haren togo flyckten, sedan jag [dem] mer än förra gången masacrerat. Och som folket var matt och intet hade ätit i några dagar, måste jag stanna där en natt; män ärfar om natten, att fiendens hela armé stod ¾ mil ifrån mig, bröt jag genast up honom att angripa; män »dass liebe reiss auss» var hos honom faststält. Här hade jag kunnat ginskiuta honom på Runneberga högar[2], män jag ville gå så mycket säkrare att kiöra honom i siön, förfölde honom så dän dagen till ett pass, som heter Norra Moinge[3], derest han kastade op bron och stod betäkt bakom giersgårdarne under sina stycken, som [h]vast sköto, män Eders Majestets folk litet achtade och ej mer än stoft. Och som afton inföll, mitt infanterie tilbakars, stod intet mer dän dagen att antreprenera.

Och aldenstund jag hade 20 stycken i Malmö, intet bröd för folket, gik jag dit och hemtade dät så väl som en bataljon ur fästningen samt morsare och bomber och fortsatt sedan den 26 och 27 Februarij min väg directe på fienden löst, genom vägar, där aldrig en man var passerat för eller fienden någonsin kunde tro jag skulle kunna komma, intil dess dän 28, då Gud, dän aldra högsta, välsignade Eders Kgl. Majestets vapen med en herlig och fulkommelig seger. Med hvad mod dän nyupsatta soldaten fechtade är otroliget, ej mindere än dät mig alting fattades. Hvad möda och sorgfällighet jag härved brukat, dät vitne Gud och [h]var redelig man närvarande varit!

Jag hade mycket att kunna säja min nådigste Konung, män [h]vem törs dät? Kommer väl den dag, med Guds hielp, att jag med säkerhet, som för, får fly till min nådigste Konung. De Danska menas vilja sitia stilla i vinter. Gifve Gud, att emedelertid på arméns uprättande dät med alfvare arbetades! Å min sida spares ingen flit, män min credit och pouvoir är fast ingen; och fattig är jag sielf, som ej giör en älskad, helst när man utan ringaste interesse ser på Edor Majestets nytta endast allena. Gud välsigne och bevare Eders Majestet til krop och siäl, dät önskar jag, som med och under ett trygt samvete, med al devotion, nemner mig Eders K. Majestetz aldra underdånigaste och trognaste undersåte

Ystet d. 25 Nov. 1710. M. Stenbock.

2.

Slaget vid Helsingborg den 28 februari 1710 har inom den historiska litteraturen flere gånger blifvit behandladt. Från svensk sida har redan Loenbom i andra delen af »Stenbocks lefverne» (1758) gifvit

[1] Eriksholm = Trolleholm, det stora herresätet vester om Ringsjön.
[2] Rönneberga högar, ¾ mil nordost om Landskrona.
[3] Norra Möinge, by 1 mil öster om Landskrona.

en utförlig skildring däraf, väsentligen bygd på Stenbocks egen, i Rådet den 15 juni 1710 ingifna relation. Från dansk sida har VAUPELL i sitt arbete: »Den dansk-norske Hærs Historie» (1872) med ledning af material, hemtadt ur det danska riksarkivet, redogjort därför. Senast har kapten J. MANKELL i en intressant och särskildt i afseende på slagfältets terrängförhållanden upplysande framställning[1], som återfinnes i Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift 1889, sökt att — under anlitande äfven af något annat material — sammangjuta nämda båda skildringar till en totalbild.

Herr M. har dock därvid, vill det synas, gjort alltför liten rättvisa åt Stenbocks ofvannämda relation öfver skånska fälltåget. Han kallar visserligen denna relation »den förnämsta källan till slagets historia å svenska sidan», men han har ock genom det något förklenande tillägget, att »densamma såsom affattad i Stockholm flera månader efter händelsen samt dessutom afsedd att framställa allt i en viss dager, med någon försigtighet torde böra begagnas», gjort den skäligen misstänkt och i stället åt de från annat håll och särskildt från fiendesidan kommande upplysningarna inrymt så mycket större betydelse. Att emellertid meranämda relation, ehuru afgifven 3 $^1/_2$ månad efter slaget, dock på ett osminkadt sätt återgifver verkligheten, torde på ett ovedersägligt sätt framgå därutaf, att den — fastän, såsom naturligt är, något vidlyftigare — likväl till sina hufvuddrag i allo sammanträffar med den nyligen återfunna berättelse öfver slaget, som af Stenbock afgafs till Defensionskommissionen strax efter bataljen, innan danskarne tvungits utrymma Helsingborgs stad och då ännu inga särskilda bevekelsegrunder kunna antagas ha förmått honom att »framställa allt i en viss dager».

Denna Stenbocks ursprungliga berättelse, daterad »valplatsen den 3 mars 1710» eller endast tre dagar efter slaget, uppsändes med generalmajor Dücker till de styrande i Stockholm och omnämnes både i Rådets och Defensionskommissionens skrifvelser till honom[2], men är i original ej mera för handen. Sedan det emellertid lyckats undertecknad att bland de Stenbockska papperen i Eriksbergs arkiv på-

[1] Att slaget vid Helsingborg icke — såsom på de flesta äldre plankartor öfver slaget synas utvisa — utkämpats öster om staden, utan fastmer nordost om densamma, däri lärer hvar och en sakkunnig, efter att ha inhemtat kännedom om orternas verkliga läge, hvilket å de äldre planerna mestadels är vanställdt, gifva herr M. rätt. Däremot torde det vara mer än tvifvelaktigt, om — såsom samme förf. uppger — den första sammandrabbningen mellan svenskarnes venstra och danskarnes högra flygel, hvilken strid blef dagens hetaste, egt rum så långt norr ut som ofvanför det s. k. Thalträsket. Tvärtom torde af de flesta och bästa källornas vitnesbörd framgå, att denna strid egt rum mellan det s. k. Brohuset och Filborna by. Är detta riktigt, som jag en annan gång hoppas utförligare få utveckla, så uppstår ej en så onaturligt skarp vinkel mellan danskarnes första och andra ställning, som på herr M:s plankarta är fallet. Då förklaras ock lätt, hur den från nordvest under Dücker anryckande förstärkningen till svenska venstra flygeln kunde falla danskarnes oförsigtigt framryckta högra flygel i venstra flanken och i ryggen samt sålunda framkalla stridens afgörande vändning. Jfr nedan Stenbocks berättelse.

[2] Rådets registratur den 10 mars 1710 och Defensionskommissionens d:o den 11 samma månad.

träffa Stenbocks egenhändigt rättade koncept till samma berättelse, har jag ansett detta väl förtjänt af att offentliggöras, så mycket mer som den store härförarens minne därigenom frias från förebråelsen att ha inför Karl XII i något skef dager velat framställa sitt lifs vackraste bedrift. Nedan återgifna, från själfva slagfältet aflåtna och således af möjligen sedan tillstötande impulser alldeles opåverkade berättelse öfverensstämmer nämligen, såsom ofvan påpekats, i allt väsentligt med Stenbocks senare afgifna, vidlyftigare relation; den bär hela det omedelbara intryckets friska färg och sprider på vissa punkter ökadt ljus öfver förhållandena. Såsom utgörande den befälhafvande generalens officiela rapport öfver den nyss utkämpade striden, måste ock ur kritisk synpunkt detta aktstycke, jämte den senare af samma hand afgifna berättelsen, obestridligen betraktas såsom det mest autentiska och vittnesgilla i fråga om slagets historia. Det har ock, såsom en jämförelse strax gifver vid handen, af vederbörande lagts till grund för den tryckta relation om segern, som omedelbart efter underrättelsens ankomst till hufvudstaden, innan man ännu visste att danskarne utrymt Skåne, utgafs — liksom officielt tryck i allmänhet den tiden — från J. H. Werners officin.[1]

* * *

Högvälborne Herrar Grefvar Kongl. Maj:ts till defensions-värkets reglerande högt förordnade och befullmächtigade Råd!

Höggunstige Herrar!

Igenom Ryttmästaren Hammarberg månde jag i förrgårs, uppå en liten sedel allenast, som hastigast Eders grefveliga Excellencier i ödmiukhet berätta, hurusom Gud den aldrahögste så underligen har behagat välsigna Kongl. Maj:ts vapen igenom en fullkomlig victoria öfver dess fiende här i Skåne. Och på det Eders grefveliga Excellencier om min därvid nu som tid efter annan osparde flit må kunna se, att jag ej högre åstundat än att ankomma fienden det forderligaste jag förmått, vill jag denna min underdånige rapport ifrån mitt sidsta brefs dato hafva continuerat.

Sedan jag d. 20, efter mitt förra bref af den 23:die, nödgades för nattens infallande skull att sättia mig i byarne vid Norra Möninge (= Möinge), hvarest fienden passet upkastat och mig omöjeligit var för matthet och i brist af lifsmedel för folk och hästar honom vidare at förfölja, gick jag sielf till Malmö att taga artilleriet och Öfverste Hammilthon med en batallion till mig den 21:te om aftonen och kom den 22:dre till armeen igen; den 23:die marcherade artilleriet utur Malmö och ankom den 25:te.

Den 26:te bröt jag upp och marcherade i 4 columner till Tågarps bro[2], hvarest hela armeen måste defilera och nödgades sättia mig

[1] Jfr »Relation om then härliga Seger hwarmed Gud then aldrahögste välsignat Hans Kongl. May:tz af Sverige wapen under Generalens Högwälborne Grefve Magnus Stenbocks anförande emot den Danske Armeen vid Helsingborg den 28 Febr. 1710». Klemmings berättelser om Sveriges krig, sid. 101.

[2] Tågarps bro vid Vallåkraån, nordost om Landskrona.

vid Giedsholmen [1] och Hässlunda, hvarifrån jag den 27:de efter hållen gudstienst marcherade åter i 5 columner, artilleriet mitt uti, 1000 hästar till avant-guardie, soutinerade af 2 regementen till häst och 5 batallioner, fienden att angripa, om han sig vid Kropp[2], som jag trodt, och Wälluf måssar [2] posterat hade. Men som de danske af min anmarche ingen bättre kundskap hade utan trodde, att jag allenast med ett partie lät recognosera, fants han å den orten ej annorlunda än med sina fouragerer, hvaraf några ertappades. Och aldenstund emillan mitt läger och fienden allenast var $^1/_2$ mil, men vid Wellu (= Wälluf) en stor difilée och morast på bägge sidor, fienden dessutom mycket fördelachtigt posterat, jag honom ej heller mitt upsåt kundgiöra ville, slog jag mig en 4:dings väg till högra handen och satt mig om natten vid Fleninge.[2]

Den 28:de för dager bröt jag upp och marcherade åter i 5 columner igenom åtskillige defiléer till Pilshult[3], hvarest fienden allenast $^1/_8$ mil stod posterat på Helsingborgs fäladumarks högar, men helt annorlunda och fördelachtigare än mina inbrachte efterrättelser det utsade, hafvandes starka morast så på sin höger som framför sig och på sin venster. Hvilket, när jag det märkte, lät jag hela arméen, sedan den utur defiléen var samblad, vid pass kl. 12 draga sig småningom till vänster att taga fienden i flanken, dock altid avancerandes emot fienden, som straxt med sine canoner häftigt begynte arméen beskiuta.

Vid pass kl. 1 hinde vår vänstra flygel under commendo af Hr. General-lieutnant Burenschöld, fastän med obeskrifveligit besvär, genom morasten till fiendens höger. Infanteriet följde så småningom med våra stycken samt den högra flygelen, den ena alt att soutinera den andre och leta sig den vägen de bäst kunde igenom kiärren, fienden i sin fördel att angripa, hvilket och, Gudi evinnerligen ärat, så lyckades, att General-lieutnanten Burenschöld med General-major Gyllenstierna, Öfverste Hierta och Roxendorf straxt fiendens cavallerie med värjan i handen vigeureusement attaquerade. Men som det danska cavallier-guardiet dem hårdt tillsatte, så att de bröto kors genom hvar andra, hela vår venstra flygel cavallerie ej ännu öfver morastet ankommen, blefvo väl våra i början något repouserade, men straxt af General-major Gyllenstierna och andra berömmeligen rallierade och å nyo med fienden melerade, in till dess Gref Lewenhaupt, som General-majors tienst förrättade, med sitt regemente och reserven ankom samt General-major Düker med Öfverst-Lieutnant Benet och Adels-fanan och 4 compagnier Smålänningar, hvilka jag sielf (när jag märkte det ville på venstra flygeln se illa ut) hemptade ifrån högra flygeln, detta värket att redre[s]sera och soutinera.

Hvaruppå Gud gaf till lycka, att fienden repou[s]serades, då jämväl och i samma moment infanteriet med en oförlikelig frimodighet

---

[1] Gidsholm eller Gedsholm, herrgård, $1^1/_2$ mil sydost om Helsingborg.

[2] Wälluf, Kropp och Fleninge, socknar, den förstnämda sydost, de senare nordost om Helsingborg.

[3] Pilshult, herrgård, ej fullt $^1/_2$ mil norr om Helsingborg.

anföll på det danska infanteriet, som stod bakom deras spanska ryttare på högden, hvilket de våra efter all tapper giord resistence af fienden enteligen delogerade till des största afsaknad. Öfverste Hammilthon, som äfven General-majors tienst förrättade på vänstra flygeln och stod ytterst på flygeln med sitt och von der Noths regemente, utstod en heftig eld af de danska, uti hvilken han dock altid tappert avancerade. General-major Taube och Palmquist anförde de öfrige med lika högst berömmelig frimodighet och eftertryck, hvarvid och Schombert med sine Sachsar sig berömmel. och tappert hållit. General-major Sparfelt på högre flygeln viste all god conduite, men hade visserligen kommit at lida, där General-lieutnant Meijerfelt och General-major grefve Aschenberg med den öfrige delen af högra flygelens cavallerie icke hade honom med så stor conduite och valeur straxt soutinerat och fiendens cavallerie på deras venstra flygel repousserat samt infanteriet med värjan i handen så käkt anfallit, att det flychten taga måste.

Så att således inom en timas förlopp Kongl. Maj:ts trouppper ej allenast merbemelte faselige morast passerade utan och fienden, som i den störste fördel af värden posterad stod, förjagade alt under dess retrenchemente vid Helsingborg, nedergiörandes alt hvad under vägen var. Men som ofvansagde retrenchement med åtskillige coupurer och morast på alla sidor fans vara betäckt, hvarest en myckenhet af fienden blef sittiandes och nedergiord, och största delen af våre officerare döde eller blesserade, kunde fienden ej längre förfölljas med cavalleriet än till slagbomen. Och emedan infanteriet merendels var utan officer[are] och dessutan utmattat, kunde det ej bringas i den ordning som sig borde; altså nödgades jag att stadna till att ej förlora genom ett confust förfölljande den avantage, Gud så nådeligen Kongl. Maj:ts vapen förlänt, samblade iag således det kringströdde folket och satt arméen på vahlplatsen in vid fiendens egit läger.

På platsen äre blefne af fienden mer än en 3000, som kunna räknas, och så många fångar ungefär, hvaribland några och 90 öfverofficerare befinnes. Efter berättelse har fienden förlorat ett mehr, förutan 4000, som säges vara blesserade, insläpte i Hellsingborg. Officerarne har iag till Malmö, men de gemena till Halmstad försändt. 29 metal stycken, 2:ne haubitzer samt några fahnor och estandarer äre eröfrade, desutan har och fienden hela des läger samt med tält måst lemna i sticket; men pagaget var merendels redan inflytt i Helsingborg.

Och som jag för min del aldrig tillfyllest kan tacka Gud för en så stor och nåderik välsignelse, så bör jag ej heller underlåta Eders grefvelige Excellencier, under deras vid riksens styrelse stora besvär, härtill i ödmiukhet att gratulera samt till hvar och en generals, öfverstes och samtel. officerarnes högsta beröm contestera, att jag aldrig ärlefvat vid någon occassion, der så general som officer och gemen sig så tappert, berömmeligen och frimodigt öfver alt hafver vist som vid dätta tillfälle. Gud, den aldrahögsta, förläne än ytterligare sin milderike nåd och välsignelse till Kongl. Maj:ts vapens vidare

lyckelige progresser! Eders grefvelige excellencier kan vara försäkrade, att fiendens cavallerie och infanterie denne gången ett märkeligit lidit.

Jag hade trott att kunna få fägna E. Excellencier med fiendens total förstörande, men beklagar, att han en så avantageuser retraitte uppå Helsingborg har, att ogiörligheten mig derifrån hindrar. Gifve Gud, att ej så många officerare voro döde och blesserade samt att de gemene uti de stycken, som höra till storms, voro så öfvade, att man kunde vara försäkrad, det manskapet genom fiendens starka eld bakom sitt retranchement ej blefve rebuterade och således ej stode att befara, det alt stormande uppå fienden komme att afslås, hvarigenom ej allenast hela infanteriet lättel[igen] aldeles komme att ruineras och man ändock ej [vore] viss att reuissera, kunnandes iag väl garantera, att i felt soldaten skall stå och giöra sin skyldighet. Men derföre att repondera uti en storm kan iag eller de andra generalerna sig ej utfästa, särdeles som infanteriet då af cavalleriet ingen soutien hafva kan och des utan knechtarne lärt kiänna faran, finnes af kiölden och hungern mächta tvungne, siuknandes otaligen; så att iag med de andre generalerne hålle för betänkligit fienden med värjan i handen, som sig bakom en så fördelachtig ort satt, att angripa, derest vi honom allenast mi[d]t på tornet anfalle kunna, hafvändes han strandsidan med sina skiepp och brigantiner förvarat, så att ingen dersammastädes, så väl som stora landsvägen, något entreprenera kan utan en formel tranchée ypnandes, hvartill åtskillige atirallier höra som svåra stycken, skanstyg och artillerie-betiente, hvilket alt felas. Des utan kiälen i marken, skogen skral och långt aflägsen till faschiners förfärdigande, kiölden i mangel af bränne samt fouragens och proviantens besvärliga samblande en annan fiende.

Skulle nu E. g. Excell:r i följe af den, Gudi evig ärat, emporterade victorien och föreuämde skäl gunstigt vilja befalla, att den härvarande arméen skall, kåstu hvad det vill, söka fienden ur Helsingborg att delogera, som redan all sitt bagage, blesserade och en stor del ryttare öfverföra låtit, så afväntas der uppå deras g. Excell:rs special och positiva befallning, emedan iag med de andra generaler ej kunna veta, huru vida genom denna härliga victorie hufvudvärket skulle kunna utan vidare blods utgiutelse bringas till ett önskeligit slut. Des utan giör iag hos mig den reflection, att å vår sida ej utan stor manspillan under vårt infanterie detta aflöpa torde, hvilket likvist ej så mycket bör uppå reflecteras, om man allenast [vore] säker derigenom få slut på saken och förvissad, det regementerne på vidrig händelse åter kunna fullkomligen innan våren recruteras. Skulle, det Gud förbiude, vårt folk rebuteras och fienden hade sig en secours att förvänta ifrån muscoviterne eller elliest muscoviterne kumme att landstiga i Sveriget, lämnar iag till E. g. Excell:rs mognare ompröfvande, i hvad stånd arméen då skulle finnas fienden att möta som sig bör.

Jag med generalitetet är af den mening, att man nu tiden bör afbida och söka folket, som [äro] förströdde, att ramassera, recrutera och åter sättia i ett fullkombligit stånd; varandes desse skäl efter vårt tycke de autentikaste: 1:o) att vi söka sättia arméen i godt stånd;

2:o) betaga fienden all subsistence ur landet, så att han sig här intet skall kunna till nytta giöra än det han från Zeland hämta kan; 3:o) hans öfrige cavallerie kan i felt ej agera i mangel af fourage; 4:o) fästningarne böra till all precaution förses med all ting på år och dag, magaziner böra samblas i landet så af vivre som fourage, så att på all händelse arméen kan hafva sitt utkomme, komme att vända sig hvart den vill; 5:o) de förnödenheter, som oungengel[igen] vid regementerne ännu felas, böra anskaffas och alt sättias uti så god disposition, att arméen utan svårighet der operera kan, som nöden det kräfver och E. g. Excell: för nödigast och rådligast finna.

Altså hemställer iag till E. g. Excell:s högt uplyste mognare ompröfvande, huru Kongl. M:s vapen vid så beskaffade omständigheter skola agera och hvad genom Kongl. M:ts ministrar och des höga allierade härvid uträttas kan, med den försäkran ifrån hela arméen, att den förnämsta till den ringaste den sidsta blodsdroppa i ådrorne beredd håller att uttappas hvart ögonblick, som deras g. Excell:r det till Kongl. M:ts gloire och fäderneslandets försvar det behaga och beordra. Men som mig och generalitetet conjoncturerne från en och annan sida ej [äro] så bekante, att vi deraf judicera kunna, antingen et desperat fäcktande eller et precautioneust företagande hufvudvärket decidera kan, men väl seendes att crona och [s]cepters mentien derunder beror; så vill iag på hela Generalitetets vägnar E. g. Ex. så ödmiukeligast försäkrat hafva, at vi med glädie, mod och beväpnade händer genom Guds nåd det företaga skola, som E. g. Ex. »rebus sic stantibus» nu för rigtigast och gagneligast finna.

Å vår sida, som mig än vitterligit, är[o] blefne Öfverste von der Nooth, Tunderfeldt, Major Fletwot; blesserade Öfverste Brun och Hestsko och Öfverstl. Fletvot, Coijet, Bilsten, Major Falkenberg, Gyllenstierna med flere andra, som pertinent här efter insändas skall; General-lieutnant Burenschöld fången straxt i början med General-adjutanten Bilsten, som begge attaquerade som lejon och giorde alt deras till. Hvad möda det är att hålla detta nya folket i hop, är ej mindre obeskrifveligit än att beklaga, det inga fältkistor och fältskärare äre vid handen, hvarigenom otaliga blesserade äre komne om lifvet, som annars varit bärgade. Det saknas och några af trouppernе ifrån venstra flygeln, som först drabbade, att man intet vet hvart de [äro] blefne; men iag förmodar de skola till deras väl förtiente lön åter finnas i landet.

Som H. General-majoren Düker har tagit uppå sig att resa med detta bref up till Stockholm, så lärer han som ett ögonskenligit vittne kunna mundtel:n ersättia, hvad som i denna min skrifvelse uti ett och annat mål kan desidereras och uteslutet vara. Jag recommenderar mig uti E. g. Excell:rs vanliga gunst, med förmodan min härvid förde conduite lärer ej mindre vinna en gunstl[ig] approbation än E. g. Excell:r kunna vara försäkrade, att iag med all vördnad in till min död förbl:r E. g. Excell:rs etc.

Vahlplatzen den 3 Martij 1710.

* * *

Då det alltid har sitt eget behag och sin nytta med sig att förnimma, hvad en stor samtida har att förtälja om tilldragelser, på hvilka han med rätta kan lämpa det Vergilianska: »quorum pars magna fui», har jag här ofvan låtit Stenbocks rapporter tala för sig själfva, öfverlåtande åt en framtida bearbetning att däraf draga resultaten.

Det är påfallande, huru hofsamt den store fältherren, fosterlandets räddare, i dessa rapporter talar om sin seger och dess följder. Han lofordar högt sina underbefälhafvare, men nämner ej ett ord om sitt eget personliga missöde, då han under slaget red ner i ett moras och där ådrog sig en kroppsskada, som besvärade honom under hela den återstående lifstiden.

Rikets ständer visade sig emellertid veta uppskatta Stenbocks förtjenster om fosterlandet, då de vid utskottsmötet 1710, trots dåvarande finansiela betryck, efterskänkte hans skuld till Banken af 19,000 Rdr och läto honom behålla hans därför pantsatta hus i Stockholm. Rådet gaf honom ock den enda belöning från de styrandes sida, som i dessa medellöshetens tider syntes möjlig, nämligen fältmarskalksvärdigheten, och anhöll i bevekliga ordalag hos konungen i Bender, att han måtte stadfästa densamma.[1]

Men Karl XII, hvad gjorde han? På hvad sätt visade han sin tacksamhet mot den general, som räddat Sverige undan de närmast hotande följderna af nederlaget vid Poltava? Han utnämde Stenbock — jämte flere andra, ty Rådet behöfde förstärkning — till Kongl. Råd, men tog på samma gång ifrån honom generalguvernementet i Skåne och stadfäste icke fältmarskalksvärdigheten. Låt vara, att envåldskonungen fann, att Rådet handlat något dristigt, då det — likväl endast »till Kongl. Maj:ts nådigste approbation» — utdelat rikets högsta militära värdighet![2] Det vill dock synas, som om hänsynen till tidsomständigheterna och de ovanliga egenskaperna hos den man, som onekligen led en oförtjänt förödmjukelse, då han afklääddes en värdighet, som han med hela landets bifall erhållit och en tid verkligen uppburit[3], hos konungen bort väga mer än ömtåligheten om utöfvandet af ett visst prerogativ. Åtgärden fick dessutom en onödig anstrykning af hårdhet, då Stenbock befaldes att öfverlemna det inkomstbringande och för honom kära guvernementsämbetet i Skåne i andra händer, och detta, ehuru han fortfarande skulle föra högsta befälet i provinsen och ehuru det fans mer än ett exempel på att ett Kongl. Råd fått förena ett dylikt ämbete med rådsvärdigheten.

Stenbock uppfattade också konungens handlingssätt emot honom ej blott såsom ett tecken till inbrytande onåd utan rent af som en öppen skymf inför armén och hotande hans ekonomiska välfärd, såsom nogsamt kan ses af ett bref från honom till statssekr. Casten Feif, däri han efter underrättelsen om de i Bender skedda utnämnin-

[1] Rådets bref till K. M:t den 4 juni 1710. *Hist. Handl.* V.

[2] Jfr Müllerns och Feifs bref hos Loenbom, Stenbocks Lefverne II, sid. 165, 166.

[3] I Rådets bref, juni 1710—mars 1711, tituleras Stenbock alltid fältmarskalk. Rådsregistraturet.

garna gaf luft åt sin harm och förtviflan[1]: »Hans Majestäts vilja är och blir mig en lag», säger Stenbock; »jag skall göra allt hvad jag förmår uti det fasta hopp, att Gud lärer regera Kongl. Majestäts hjärta, om jag det förtjent, så att jag ej må uti den dignitet jag satt varder nödgas söka efter mitt bröd och intet hafva till mine käre barns uppfostrande. Betänk själf, mon frère, att jag aldrig varit sniken och således mig aldrig någon nytta gjort än hvad jag af min nådigste konungs hand mildeligen undfått; mutor och gåfvor hafver varit mig en styggelse. Hvad jag ägt, har jag af godt hjärta med andra delat i hopp, att min ringa tjänst och träldom skulle en dag och på åldren sätta mig uti ett ymnigare vilkor; men jag råkat uti ett fast slättare än jag aldrig varit, allt se'n jag begynte att tjäna. Hvad är ett qvartals lön om året af 6000 daler[2], där summan i sig själf ej uppfyller de förmåner jag haft i Skåne? Skulle nu de blodiga skjortor, som jag så ofta med Hans Maj:t och för dess tjänst med största fägnad vågat, ej beveka Hans Maj:t till någon ytterligare nåd för mig, så måste jag tillstå, att ödet och himmelen har tagit mig utur så mången fara och till ett syndastraff lemnat mig än i lifvet, min hustru och barn till bedröfvelse. Hvad hån och hemligit åtlöje jag måste utstå af illviljare och missgynnare, som sig fägna, att alle till deras heder äre vordne konfirmerade[3] och jag intet, det vet Gud bäst, och huru innerligen det mig qväljer, så att jag går som ginge jag under jorden. Allt mod och lust är mig så betagit, att mig döden nu kärare vore än något umgänge i verlden. Jag hänskjuter allt i Guds hand, som konungars hjärtan leder och lockar, dit han vill och vet och till själen nyttigast vara.»

Segraren vid Helsingborg, den fordom glade och lustige »Måns Bock», var på väg att blifva melankoliker. Han smärtades djupt af konungens sätt att behandla honom, därom vitna icke blott det ofvan anförda utan äfven många andra bref till vännerna i Bender, där han klagar öfver att ha blifvit till spott och spe inom armén och ber dem upptäcka, hvilka onda tungor som förtalat honom inför konungen. Det var först, sedan Stenbock än en gång vetat tända den fosterländska hänförelsens eld i sina landsmäns hjärtan till att med ansträngande af de yttersta krafterna åstadkomma undsättningståget till Pommern 1712 och sedan han vunnit ännu en seger, vid Gadebusch, som Karl XII fann för godt att åter lägga den Stenbock fråntagna marskalkstafven i hans erfarna och segerrika hand.

Ernst Carlson.

---

[1] Stenbocks koncept den 17 febr. 1711, som jämte större delen af M. Stenbocks öfriga litterära qvarlåtenskap förvaras i Eriksbergs arkiv.

[2] Stenbock åsyftar här rådslönen, hvaraf i dessa bistra tider endast ett qvartal utföll; han måste däremot lemna de rikligare och bättre utfallande inkomster han haft af guvernementet.

[3] Af Stenbocks underbefälhafvare i slaget vid Helsingborg hade *Schommer* och *Hamilton* från Bender fått fullmakter som general-majorer, *Meijerfelt* och *Burenskõld* som generallöjtnanter, den sistnämde därjämte som guvernör i Skåne o. s. v. Konungens registratur $^{30}/_{8}$ och $^{11}/_{11}$ 1710.

Smärre kritiska och historiska utflykter.[1]

8.

Doktor Claus Ryting och Gråbrödraordens mästare.

Det väckte på sin tid ett stort uppseende, när augustinermunken Martin Luther trädde i äktenskap med cisterciensernunnan Katarina v. Bora, och här i Sverige uttalade Hans Brask sitt djupa ogillande, när Olaus Petri, som dock icke var prestvigd, utan endast diakon, gifte sig. Får man tro äfven nyare svenska författare, skulle midt i femtonde århundradet en hög tjänsteman inom Gråbrödraorden, ingen mindre än dess »ordensmästare» uti Sverige, lefvat i äktenskap, utan att det, så vidt man vet, framkallat ett ljud af ogillande eller ens väckt någon uppmärksamhet. Och dock är det fråga om en äfven i andra hänseenden betydande personlighet. Mannen hette Claus Ryting, var juris utriusque doktor, under ett antal år Karl Knutssons kansler[2] och, så vidt man af sparsamma notiser kan skönja, själen i dennes regering, mer än en gång använd som diplomat, samt egare af åtskilliga hus eller tomter i Stockholm. Väl var han en gång ställd inför rätta och skall t. o. m. ha blifvit underkastad tortyr, men det var icke såsom en förlupen och menedig munk, utan af helt andra, af politiska orsaker. Sådant hänger ej rätt väl tillsamman, och man vore naturligtvis i första rummet benägen att betvifla hans giftermål. Detta låter sig dock icke göra; fru »cancelerskan», doktor Rytings enka omtalas upprepade gånger i Stockholms stads jordeböcker strax efter mannens död, likaså en son vid namn Erik.[3] Den saken kan ej sättas i fråga. Återstår då att rikta tviflet åt annat håll. Man har sökt förklara förhållandet så, att kansleren, ehuru »ordensmästare», ej varit »prestvigd», men munkarne plägade ju i allmänhet icke prestvigas, och redan för honom som munk var ju äktenskapet förbjudet. Att åter en »ordensmästare» för franciskanerna (»magister fratrum minorum») skulle varit lekman, låter ej tänka sig. Men det värsta är, att hela sysslan icke existerat i Sverige. Här föreligger nämligen en förväxling mellan »*magister* fratrum minorum» och »*minister* fratrum minorum», ett misstag, hvartill Hadorph är den första, om än ofrivilliga orsaken. I en hos honom aftryckt försvarsskrift på tyska[4], som Karl Knutsson lät utgå efter sin första afsättning, talar denne om, att han efter ankomsten till Stockholm 1457 utsände till

[1] Jfr Hist. Tidskr. 1889, s. 261.

[2] I Stockholms stads jordebok nämnes mester Claus Ryting med titeln »canceller» första gången $^{1}/_{12}$ 1451. »Claus Rytings ärfve» omtalas 1437.

[3] »Hustru Valborg cancelerskan», »hustru Valborg doctor Rytings efftterlifva», Stockholms stads jordebok 1420—1474, s. 391 (1474 $^{12}/_{9}$, $^{7}/_{12}$) m. fl. st.

[4] Andra delen till Rimkrönikorna, s. 200.

ärkebiskopen och de andra ledarne för upproret »den meister der grauwen Brüder Nicolaum Ryting unsern cantzelern lerer in den geistlichen unde wertlichen rechten» (eller i den svenska öfversättningen »mestaren för gråbröderna Nicolaum Ryting vår cantzler doctor uthi dhen andelige och verldzlige rätt»), samt en rådman i Stockholm. I en annan, af Styffe tryckt, försvarsskrift af konung Karl från 1458 talas åter på motsvarande ställe[1] om »gråbrödre *myster* doctor Nicolaus Ryting som tha vår canzler var». Sistnämnda form är ögonskenligen en förvanskning af *minister*.[2] Sådana ministrar funnos för gråbröderna inom olika »provinser» och de hade särskildt med handhafvande af tukten inom orden att skaffa. En af provinserna utgjordes af Sverige, Norge och Danmark; gråbröderna inom de tre rikena hade en gemensam minister, sedan slutet af 1300-talet turvis tagen från hvart och ett af rikena. Att åter denna minister själf var en ordensbroder och sålunda äfven aflagt ordenslöftena, det är för dessa tider allmänt kändt. Skulle något tvifvel ännu råda i afseende på den riktiga formen, kan det snart skingras. Man känner intet om den handskrifts beskaffenhet, som Hadorph har följt, ehuru han kallar den ett original; den hos Styffe tryckta texten härstammar först från 1500-talet och är i mycket bristfällig. Men det finnes i Riksarkivet ett *samtida* koncept (på pappèr) till en försvarsskrift af konung Karl, och där heter det uttryckligen »mit der grawbroder *minister* doctor Nicolaus Ryting de do unse canczæler was und andere mere». Alltså gråbrödraministern doktor Claus Ryting skulle också ha varit gift och familjefader.

Denna motsägelse är dock möjlig att häfva; lösningen inskränker sig till en förnuftig interpunkteringsåtgärd med dess konsekvenser. Utom rådmannen i Stockholm, kansleren doktor Claus och de icke namngifna personerna, utskickade nämligen konungen äfven ministern för gråbröderna för att underhandla. Texten, såväl hos Hadorph som i det nyss omnämnda konceptet, har också mycket riktigt ett skiljetecken framför kanslerens namn. Och denna »minister fratrum minorum» i norden är ingalunda okänd. Det var vid denna tid en svensk klosterbroder Jenis (Johannes), som var bosatt i Stockholm och då och då omtalas i handlingarna, liksom annorstädes. Enligt de Stockholmske minoriterbrödernas diarium dog den tjuguandra »minister provincialis» i norden fr. Esgerus år 1432, och den tjugotredje fr. Johannes Nicolai 1468, efter att i 36 år innehaft ämbetet.[3] Den saken är sålunda fullkomligt på det klara. Sällsamt nog har emellertid Claus Ryting haft åtskilligt med minoriternas orden att skaffa. Han omtalas nämligen i deras nyss anförda diarium under sin dödsdag (6 maj 1472) såsom en mäkta stor gynnare af orden och isynnerhet af dess konvent i Stockholm, men det förstås af sig själft, att diariet ej har ett ord om hans ministerskap eller mästerskap *i orden*, ehuru han visserligen kallas både magister och juris utriusque doctor, något som icke den tiden var ovanligt.

[1] Bidrag till Skandinaviens Historia III, s. 110 o. f., särsk. s. 121.
[2] *Minister* plägar förkortas *mister*.
[3] S.R.S. I, ss. 70, 81.

Men härmed äro emellertid ej alla svårigheter i fråga om kanslerens lefnadsställning undanröjda; i sjelfva verket återstår den egentliga och största. Claus Ryting skall äfven ha varit »aulicus concionator» hos konung Kristoffer[1] — hvilken titel väl närmast skulle moderniseras till »hofpredikant» (man kan ej gärna tänka på att öfversätta »rikshärold»!) — och sålunda i alla fall tillhört det andliga ståndet. Nu är det verkligen fallet, att k. Kristoffer år 1445 sände sin »kapellan» kaniken i Uppsala mäster Claus Ryting till Vadstena kloster för att låna dess »bästa krona», enär han ämnade låta kröna sin »fästemö» ett par dagar efter det förestående bröllopet.[2] »Capellanus» användes visserligen i tidens språk af andliga personer såsom en höflighetsformel, när de tala till gynnare eller beskyddare, men betecknar nog också en hos en konung eller annan mäktig person anstäld klerk, vare sig det var såsom verklig kaplan eller blott uti hans kansli. Det är, så vidt jag vet, enda gången, som denna kanik omtalas, och att det är från kaplanstiteln som titeln »aulicus concionator» förskrifver sig, är ganska sannolikt.[3] I vanliga fall skulle man utan tvekan identifiera de båda personerna, helst det ju den tiden var brukligt, att de kungliga kanslererna togos bland kaniker; Karl Knutsson hade själf under sitt första år haft en Uppsalakanik till kansler. Men under kanslerstiden liksom sedermera göres för juris doktorn och magistern Nicolaus Ryting aldrig någon antydan på kanonikatet, och såsom kanik kunde han naturligtvis icke vara gift. Antingen har han sålunda lemnat sin plats i Uppsala domkapitel, eller är det fråga om två personer. Det förra låter ju tänka sig; äfven för en kanik var det enligt den kanoniska rätten icke förbjudet att åter inträda bland lekmännen och ingå i äktenskap, blott han icke hade mottagit den högre invigningen, någon af de s. k. »ordines maiores». Måhända har någon tvist med Uppsala domkapitels herrsklystna chef sedan 1448, ärkebiskopen Jöns Benktsson, varit en anledning. Häraf skulle då också kunna förklaras den fiendskap, som uppenbarligen rådt mellan dessa båda män, och den i någon mån reformatoriska riktning, som utmärkte Karl Knutssons kyrkopolitik; häraf också det eljest i svenska medeltidens annaler oerhörda, att en lekman varit kunglig kansler. Säkert är, att kansleren doktor Ryting mot midten af 1450-talet utbytt den lärde mannens, möjligen äfven klerkens, sigill, en figur som håller en uppslagen bok, mot hofmannens eller frälsemannens, en fågel med uppresta vingar (en falk?) uti sköld under hjälm.[4]

Skulle det åter vara fråga om två skilda personer, måste tvänne svenskar med samma ovanliga namn, ett verkligt tillnamn, studerat vid utlandets universitet ungefär samtidigt och där förvärfvat lärdoms-

---

[1] Jfr noten i S.R.S. I, s. 75.
[2] Orig. på papper i Riksarkivet.
[3] Brefvet är tryckt i Celsii Monumenta politico-ecclesiastica och har sålunda länge varit bekant.
[4] I omskriften på det äldre sigillet står »s' magistri Nicolai Ryting»; på det senare: »s' doctoris Nicolai Ryting».

grader. Man synes emellertid ej känna mer än en Nicolaus Ryting, som studerat utomlands, den som 1433 inskrefs vid Leipzigs universitet och 1442 där promoverades till magister.[1] Hvilken af de möjliga två denne i sådant fall skulle hafva varit, låter sig svårligen afgöra.

Hd.

Underrättelser.

† Den 31 januari detta år afled i Stockholm professor emeritus Per Erik Bergfalk. Såsom universitetslärare fästad vid juridiska fakultetens ekonomiska professur, har Bergfalk i främsta rummet sysslat med kameralvetenskap och vunnit stort anseende som den grundligaste kännare af vårt lands ekonomiska författningar. Ett varaktigt minne af sitt arbete å detta område har han efterlemnat i det *Sammandrag af gällande Författningar angående Finansverket*, hvaraf första delen, i två dryga häften, under åren 1866—1868 utgafs genom Författningskommissionen, och i hvars utarbetande han, såsom Kommissionens ordförande, tog en mycket dryg del. Hans juridiska lärdom togs i anspråk inom kyrkolagskomitén, hvaraf han var ledamot 1838—1845 och i lagberedningen, där han var inkallad under åren 1844—1848. Hans intresse för politiska reformer ådrog honom förtroendet att tjänstgöra som sekreterare i 1840 års konstitutionsutskott för utarbetande af förslag till representationens ombildning.

Bergfalk blef student just vid den tid, då Erik Gustaf Geijer begynte i Upsala väcka en lifligare nitälskan för historiska studier. Hänförelsen för ungdomsläraren och kärleken för historiens vetenskap följde honom sedan genom lifvet. Hans intresse, som för öfrigt räckte till för nästan alla områden af mänskligt vetande, omfattade företrädesvis fäderneslandets häfder, och hans vidunderligt starka och skarpa minne fasthöll ända in i ålderns sena höst en nästan outtömlig detaljkännedom rörande det svenska samhällets alla förhållanden från dess äldsta forntid intill närvarande tid. Han hade läst allt och kunde ingenting glömma.

Bergfalks författareskap uppenbarade blott fragmentariskt vidden och djupet af hans forskning och insikter. Hans första vetenskapliga arbete: *Om svenska jordens beskattning till och med början af 17:de århundradet* (1832) innehöll en grundlig och i flera stycken ny kritik af teorien om statens eganderätt till svenska jorden, och många nya upplysningar, vunna genom sammanställning af de gamla lagarnas

[1] Jfr Annerstedt, Upsala Universitets historia I, första kapitlet och där meddelade uppgifter om svenskar vid utländska universitet under medeltiden.

och diplomernas vitnesbörd med anteckningarna i 1540-talets räkenskaps- och undervisningsböcker i kammararkivet; men undersökningen afslutades med en tämligen knapphändig redogörelse för skattefördelningsgrunderna i början af 16:de seklet. Framställning af själfva skatterna utlofvades, men blef aldrig fullbordad. Först mot slutet af sin lefnad upptog Bergfalk ånyo en del af detta ämne, i det han med yttersta noggranhet utarbetade en historik öfver penning-gärderna under 16:de seklet, ett arbete som torde komma att efter hans förordnande offentliggöras.

Af Bergfalks öfriga historiska studier förtjäna att nämnas, utom den i disputationsform utgifna afhandlingen (1838) *Om svenska städernas författning och förvaltning* (egentligen en inledning, blott omfattande det utländska stadsväsendet), inträdestalet i K. Vitterhets-Historie- och Antikvitets-Akademien *Om svenska postinrättningens uppkomst och utbildning från 1636 intill kon. Carl XII:s död 1718* samt ett i Nordisk Universitets Tidskrift 1859 intaget »*Bidrag till handelskrisernas historia*», hvari bl. a. efter källorna utförligt redogjordes för 1763 års svenska handelskris och de åtgärder som i anledning däraf vidtogos.

Ingen kunde med lifligare intresse än Bergfalk omfatta andras forskning i häfderna; han följde med nygirighet hvarje framsteg och läste allt från den minsta afhandling till den drygaste urkundssamling. De yngre vetenskapsidkare, som haft den lyckan att komma i personlig beröring med den älskvärde mannen, veta huru fullständigt han gick upp i denna kärlek till deras forskningsföremål. Understundom hände det, att han påtog sig anmälarens och recensentens uppgifter, och man kunde vara säker, att om där fanns någon förtjänst att framhålla, så blef den af Bergfalk tacksamt erkänd. Men som han vanligen själf i hvarje ämne visste mycket mera än författaren, så kom anmälan tillika alltid att innehålla lärorika tillägg till det anmälda arbetet, någon gång en sakrik, ehuru i formen mild, kritik af dess innehåll. En klassisk anmälan af det förra slaget var den bekanta recensionen i Skandia 1834—35 af Geijers Svenska Folkets Historia, första och andra delen, och Strinnholms Svenska Folkets Historia, första bandet. En klassisk kritik åter är den lika bekanta recensionen i Frey (1841) af Nordströms Svenska samhällsförfattningens historia, — båda vimlande af träffande anmärkningar och viktiga notiser till vår historia, båda därför af yngre häfdaforskare oupphörligen anlitade och citerade.

I öfrigt må nämnas bland uppsatser, som mer eller mindre berörde historien, artiklarna i Svensk Literaturtidskrift och Svensk Tidskrift 1869 och 1875: *Några svenska jordbruksförhållanden* (med anledning af lagutskottets utlåtande n:o 41 vid 1869 års riksdag) och *Ett högättsväldes fall* (med anledning af Carlsons Sveriges historia under kon. af Pfalz. huset III).

Bergfalk var född d. 4 febr. 1798 i Österhaninge socken, blef professor i juridiska fakulteten i Upsala 1838 och professor emeritus 1861.

H. F.

— Med Wilhelm von Giesebrecht, som afled d. 17 dec. förlidet år vid 75 års ålder, har ännu en af den tyska historieskrifningens gamle mästare bortgått. Efter att en längre tid ha varit lärare vid ett af gymnasierna i Berlin blef han först professor i Königsberg och därpå (1862) i München, där han under en rad af år därjämte ledt den »historiska kommissionens» verksamhet. Hans hufvudverk är hans *Geschichte der deutschen Kaiserzeit*, af hvilken femte bandet ej så länge sedan fullbordades (de första banden äro utgifna i flere upplagor). Sedan 1874 hade han äfven om hand redaktionen af den stora genom Heeren och Ukert grundlagda samlingen af de europeiska staternas historia och stod på grund däraf i förbindelse med åtskilliga svenska historieskrifvare.

— Titulärbiskopen Beda Franz Dudik, Mährens landshistoriograf, afled den 18 sistlidne januari vid några och sjuttio års ålder. Det var en lärd, produktiv, vidtberest och mycket verksam man. Sverige besökte han i början på 1850-talet (1851) närmast för att spana efter handskrifter, som svenskarna troddes ha medfört från Mähren under trettioåriga kriget. Resultaten af sin forskningsresa offentliggjorde han i *Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte* (1852). Han hade i Stockholm fått tillfälle att bl. a. taga kännedom om det nyligen för Riksarkivet förvärfvade Tidöarkivet och var väl den, som först bragte den lärde världen i Tyskland underrättelse om dess skatter. Han meddelade ur denna samling liksom ur andra samlingar i Riksarkivet en del notiser och aktstycken bl. a. angående Wallensteins förräderi och väckte härigenom den föreställningen, att de svenska arkiven ingenting vidare innehöllo i saken. Okända omständigheter hade dock gjort, att de vigtigaste akterna rörande detta mångomskrifna ämne undgingo honom och först en 30 år senare kommo i dagen. Äfvenledes var det genom honom, som det blef allmänt kändt, att fjärde delen, liksom fragment af den tredje, af Chemnitz' historia öfver trettioåriga kriget ännu förvarades i svenska Riksarkivet. Han blef härigenom en indirekt anledning till tryckningen af detta historiska verk, hvilken några år efteråt möjliggjordes genom understöd af svenska staten. Följande arbeten, författade eller utgifna af Dudik, beröra i öfrigt mer eller mindre Sverige: *Schweden in Böhmen und Mähren 1640—1650* (Wien 1879); *Chronik des Minoriten-guardians des S. Jacobs klosters in Olmütz, P. Paulinus Zaczkowic über die Schwedenherrschaft in Olmütz von 1642 bis 1650* (Archiv für Oesterreichische Geschichte LXII); *Tagebuch des feindlichen einfalls der Schweden in das markgrafthum Mähren während ihres aufenthaltes in der stadt Olmütz* 1642—1650 (ibidem LXV): *Mährens Geschichtsquellen* (Brünn 1850); *Schicksale der katholischen religion und ihrer bekenner in der k. Grenzfestung Olmütz während der schwed. herrschaft vom j. 1642 bis 1650* (Oestreich. Blätter für literatur u. kunst, jahrg. 3).

— Den tyske teologen och kyrkohistorikern, professorn i Jena Carl August Hase har nyligen aflidit vid nära 90 års ålder. Hans

i flera upplagor utgångna »Kirchengeschichte» är jämte andra hans arbeten äfven öfversatt på svenska.

— Tidningarna ha bragt den oväntade underrättelsen, att stadsarkivarien i Riga, d:r HERMAN HILDEBRAND, aflidit i början af februari månad vid 46 års ålder. D:r Herman Hildebrand var en duglig och verksam forskare, en framstående kännare af den livländska historien och hade efter F. G. v. Bunge öfvertagit utgifningen af *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch.* Två delar af denna urkundspublikation utkommo 1881 och 1884, en tredje lärer d:r Hildebrand kort före sin död ha afslutat. Under ett par forskningsresor till Sverige gjorde han bekantskap med de svenska forskarne, som i honom funno en angenäm och väl underrättad kollega. En redogörelse för sina forskningar i de nordiska arkiven, särskildt det Stockholmska, som är så rikt på handlingar till Livlands historia, offentliggjorde han 1877 under titeln *Die Arbeiten für das liv-, est- und kurländische Urkundenbuch im jahre 1875—76.*

— Med tillåtelse af Kongl. Maj:t har under förliden höst genom utbyte mellan *K. Biblioteket* och *Riksarkivet* till sistnämnda verk öfverflyttats ett antal kopie- och brefböcker från medeltiden (såsom domkyrkornas »registra», brefböcker från Vadstena kloster, jordeböcker, räkenskaper m. m. dyl. från medeltiden), hvilka alla komplettera Riksarkivets gamla samlingar, äfvensom några andra volymer af arkivaliskt innehåll. De inkonsekvenser, som begingos vid arfskiftet efter antikvitetskollegium, äro sålunda numera till största delen rättade, och urkunder, räkenskaper samt äldre afskrifter från medeltiden i det närmaste samlade på ett ställe. Stockholms stads permebref äro sedan slutet af förra året likaledes såsom deposition öfverlemnade i Riksarkivets förvar. Det återstår numera i Stockholm (om man undantager ett mindre antal permbref i Kammararkivet) egentligen endast Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademiens samling af pergamentsurkunder, och visserligen vore det för forskaren mest önskvärdt, att äfven denna samling finge flyttas till Riksarkivet. I utbyte erhöll k. Biblioteket vid ofvannämnda skifte en samling af lagcodices, krönikor och andra bokhandskrifter, som lämpligare förvaras i ett bibliotek än i ett arkiv. Ett nytt, icke så ovigtigt steg har härigenom sålunda tagits till förverkligande af det stora önskningsmålet för alla anlitare af bibliotek och arkiv, att hvar sak kommer på sin rätta plats. Vi påminna i afseende på Stockholms stads nyss nämnda vackra samling af permbref, att en fullständig förteckning öfver densamma i Riksarkivet upprättats, hvaraf den del, som rör medeltiden, blifvit tryckt i senaste häfte af »Meddelanden från Svenska Riksarkivet».

— En ny del har i slutet af förra året utkommit af det stora verket »Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling». Det är andra bandet af verkets senare afdelning (skrifvelser till Oxenstierna) och innehåller den berömde *Hugo Grotii bref till Oxenstierna under åren 1633—39.* Grotius var, som bekant, svensk minister i Paris från 1633 till 1645 och har under denna tid fört en mycket

lifig korrespondens med kansleren, i det att han vanligen afsände ett bref hvar sjunde dag, och af dem finnes största delen ännu kvar i afskrift eller (till en mindre del) i original. Grotii bref trycktes redan i slutet af 1600-talet i Holland enligt hans koncept; dock omfattar denna edition endast brefven till 1641. I följd häraf äro de äldre flesta af de bref, som det nu utgifna arbetet innehåller, kända förut, ehuruväl en mängd rättelser gjorts efter de bevarade originalen, där sådana funnits. Dessutom hafva de i den holländska upplagan endast i chiffer angifna ställena här upplösts, delvis med biträde af löjtnant R. Torpadie, tryckfel rättats o. s. v. I den senare delen af samlingen, som till en stor del redan är färdigtryckt, inflyta de bref, som härstamma från åren 1640—45, och af dem är endast en mindre del förr offentliggjord. Denna del kommer sålunda att erbjuda mera nytt än den nu utgifna. Brefven innehålla en detaljerad skildring af allt, som passerade i Frankrike och dess grannländer, och som Grotius ansåg böra meddelas Oxenstierna. De gifva därför i första rummet en ypperlig bild af hoflifvet och dess intriger, samt innehålla för öfrigt alla möjliga slags notiser, hvilka Grotius tyckes ha haft en synnerlig talang att uppspåra, hvarför också Droysen med rätta kallar honom »der alles aufspürende Grotius». Därför verkar denna brefväxling nästan såsom läsningen af ett memoirverk; och skall helt visst med nöje studeras af den, som intresserar sig för denna tidens historia. — Det behöfver knappt tilläggas att brefven äro skrifna på latin, i hvilket språks behandling Grotius var en af 1600-talets störste virtuoser.

Utgifningen af brefven ombesörjes af docenten J. F. Nyström.

— Af *Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll från och med år 1719* har tolfte delen utkommit omfattande hela riksdagen 1740—41 jämte bilagor.

— För filosofiska gradens vinnande ventilerades i Uppsala den 11 sistlidne december en afhandling af fil. lic. G. V. Vessberg under titeln *Om svenska riksdagen, dess sammansättning och verksamhetsformer 1772—1809.*

— Under sistlidne höst utkom en skrift benämnd *En svensk medeltidsborg [Almare Stäk] och dess innehafvare* af kapten Wilhelm Ridderstad, hvilken redan förut gjort sig känd genom flere förtjänstfulla verk af historiskt och krigsvetenskapligt innehåll. Ofvannämnda arbete, som är försedt med väl utförda illustrationer i träsnitt (kungl., adliga och ärkebiskopliga sköldemärken) grundar sig på forskningar i Riksarkivets originalhandlingar, hvarjämte författaren äfven rådfrågat den tryckta litteraturen, i främsta rummet Styffes arbeten. Såsom bilagor äro tryckta in extenso ett antal intressanta urkunder angående Stäket. Samlingen synes vara ganska fullständig och urkunderna äro i allmänhet korrekt återgifna. Kapten Ridderstads skrift eger en angenäm och underhållande stil. Läsaren får genom densamma en god öfversikt af de politiska och unionella förhållandena i senare hälften af 1400-talet och början af 1500-talet, hvilka här skildras,

specielt de svenska ärkebiskoparne i deras förhållande till unionen och det svenska statsöfverhufvudet, äfvensom det ärkebiskopliga residensets (Almare Stäks) skiftande öden. Visserligen kunde anmärkningar vara att göra i genealogiskt och personalhistoriskt hänseende, men erkännas bör, att i sin helhet är arbetet utfördt med stort intresse för ämnet och vittnar om aktningsvärd forskning samt kärlek till vårt fosterland och dess minnen. (*T.*)

— *Svenska Literatursällskapet i Finland*, som stiftades 1885 (jfr Hist. Tidskr. 1885 sid. 256) har under de få år, som sedan dess förgått, icke blott utvecklat en liflig och förtjänstfull literär verksamhet, utan äfven lyckats uppnå en lysande ekonomisk ställning, tack vare i synnerhet ett testamente af aflidne ombudsmannen Viktor Höckert på omkring 80,000 finska mark. Sällskapets senaste revisionsberättelse (5 febr. 1889) utvisade en behållning på icke mindre än 155,000 f. mark och något mera. Också utlofvas nya publikationer af stort intresse, så *Åbo universitets lärdomshistoria* (till universitetets 250-års-jubileum innevarande år), som skall behandla vetenskapernas historia vid nämnda högskola — historien genom professor M. G. Schybergson, femårsförteckningar öfver den svenska literaturens alster i Finland, *Finska presterskapets riksdagsbesvär*, *Historik öfver Finlands kloster*, *Jöns Buddes skrifter* m. m. Sällskapet utdelar vidare sedan 1889 hvarje år ett pris å 2,000 mark för arbeten inom historiens, svenska språkets eller skönliteraturens områden. Första gången tilldelades denna belöning, såsom redan nämnts (1889, sid. 73), professor K. K. Tigerstedt i Åbo för hans arbeten om Sprengtporten och Kexholms län under drottning Kristina. Senaste häfte af Sällskapets »Förhandlingar och Uppsatser» innehåller bl. a. under titeln *Konventen i grefve Per Brahes finska förläningar* af prof. Schybergson ett rätt märkligt bidrag till adelsväldets historia i Sverige. Konventet var ett slags kollegialt styrelseverk för Per Brahes omfattande förläningar i Finland.

— I Helsingfors har tionde bandet af Finska historiska samfundets publikation *Historiallinen Arkisto* (Historiskt Arkiv) utkommit. Bland i arbetet förekommande originaluppsatser må främst framhållas en af f. d. statsarkivarien K. A. Bomansson med diplomatisk noggrannhet utförd och med färglagda planscher belyst historisk-heraldisk undersökning om Finlands landskapsvapen. Herr J. M. Salenius har meddelat en historik öfver trivialskolan i Rantasalmi socken i Savolax åren 1749—1788, hr C. v. Bonsdorff några kulturhistoriska drag om Clas Totts grefskap Karleborg samt tabellariska öfversikter öfver kronoabalienationerna i Finland år 1654; hr A. Hjelt har bidragit med en uppsats om finska flyktingar i Ryssland 1772, hr K. R. Melander med bidrag till finska bibelöfversättningens samt lappskolans i Lyxele historia, hr V. Malin med en undersökning om krok- och stångmåttens användning i Tavastland under Gustaf Vasas tid samt hr S. G. Elmgren med en biografi öfver den för historieforskningen varmt intresserade finske läkaren F. J. Rabbe.

Strödda aktstycken ha publicerats af K. Groteufelt, W. Söderhjelm, J. R. Danielson och C. v. Bonsdorff. Dessutom påträffas smärre historiska meddelanden i de inemot en tredjedel af bandet upptagande protokollen öfver samfundets möten dec. 1886—nov. 1888. (*C. v. B.*)

— Frih. Magnus Stackelberg i Helsingfors har utgifvit *Kalender öfver ätten Stackelberg* (73 sid., tr. i 200 exemplar). Skriften börjar med en kort historik öfver denna gamla ätt, som kan följas tillbaka ända till tolfte århundradet och liksom många andra tyska adelsätter längre fram utvandrade till Livland. För närvarande är ätten enligt förf:s uppgift upptagen på riddarhusen i Estland, Livland, Kurland, Ösel, Sverige och Finland. Skriften upptager sedermera 7 ännu lefvande släktlinier med biografiska notiser och stamtaflor, samt slutligen en gemensam stamtafla för de sju grenarna började med Arend v. Stackelberg († 1511). Förf. har, enligt sina egna ord, på ett ställe fört ihop hvad som eljest måste sökas i olika såväl handskrifna som tryckta källor, samt tillgodogjort en del af det rika material till släktens historia, som han själf sedan tio år samlat. Tilläggas kan, enligt förf:s uppgift, att sedan 1864 existerar »Stackelbergska Familjestiftelsen» afsedd att bispringa behöfvande familjemedlemmar och sammanhålla de talrika spridda ättlingarna af densamma. Fonden uppgick 1885 till omkr. 89,000 mark.

— Från Danska Riksarkivet har nyligen utgifvits *Meddelelser fra det kongelige Gehejmearkiv og det dermed forenede kongerigets Arkiv for 1886—1888.* Här redogöres ytterligare (jämf. Hist. Tidskr. 1887 sid. 88, Granskn.) för det danska arkivväsendets nydaning under ledning af dess nuvarande erfarne och verksamme chef. I främsta rummet är härvid att märka upprättandet genom lagen af den 30 mars 1889 af ett danskt *Riksarkiv*, i hvilket Gehejmearkivet och Kongerigets arkiv sålunda ha uppgått. Samma lag innehåller äfven bestämmelser om upprättande efter hand af tre provinsarkiv, i eller vid Köpenhamn för Själland, Lolland-Falster och Bornholm, i Odense för Fyn och i Viborg för Jylland. En ny lönereglering har samtidigt egt rum för arkivets tjänstemän, utlåningen af handlingar till ministerierna och ämbetsverken har ordnats genom ett särskildt reglemente; från det kongl. Biblioteket har en stor mängd arkivalier öfverlemnats till Riksarkivet; flere serier af arkivalier, särskildt de af diplomatisk natur, ha omordnats; föreskrifter ha meddelats om användande af viss sorts papper och bläck för ämbetsverkens räkning för att införa större likformighet i så hänseende och förekomma den tillintetgörelse af akterna, som hotade genom begagnande af otjänligt skrifmaterial, m. m. — Uti bandet meddelas slutligen under titeln *Den civile centraladministrations embetsetat 1660—1848* en fullständig förteckning för enväldstiden, jämte biografiska notiser, öfver medlemmar af konungens råd, de kungliga kollegierna och styrelseverken samt de olika »regeringskontorens» chefer, som måste blifva af ovärderlig nytta för forskarne i dansk historia genom den öfversikt, där meddelas af centralförvaltningens organisation och ämbetsmän under en tidrymd af nära 200 år.

— Tredje häftet af *Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1889* innehåller en intressant och upplysande artikel öfver de historiska studierna i Frankrike, organisationen utaf den historiska undervisningen, de förnämsta historiska akademierna eller sällskapen, de af staten understödda företagen m. m. dyl.

— Publikationen *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft*, som utgifves af historiska sällskapet i Berlin genom J. Jastrow, har med det förlidet år utgifna tionde bandet hunnit fram till 1887. Afdelningen för Sverige — ganska fullständig för öfrigt — är författad af lic L. Helander i Uppsala.

— Prof. Richard Schröder i Heidelberg har utgifvit en *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte* (868 sid.), som enligt tyska omdömen är det »vida bästa af nu förhanden varande läro- och handböcker i ämnet». Arbetet är fördeladt i fyra perioder: den germaniska urtiden, den frankiska tiden, medeltiden, nya tiden och behandlar statsrätten, rättskällorna, samt privaträtt, straffrätt och rättegångsordning. Hvarje afdelning inledes med utförliga bibliografiska hänvisningar.

— I Tyskland praktiseras, som bekant, i stor skala *försändelse af handskrifter* mellan bibliotek och arkiv. Det har därföre väckt stort uppseende, då biblioteket i Wolfenbüttel förlidet år absolut vägrat att vidare skicka några handskrifter till låns af den anförda orsaken, att manuskripten i många fall kommit illa medfarna tillbaka. Man har å andra sidan andragit, huru genom ett sådant förbud många vetenskapliga arbeten skulle omöjliggöras samt huru mer än en handskrift, som på ort och ställe sedermera gått förlorad, hvad innehållet angår bevarats till efterverlden, därigenom att den efter föregången utlåning kunnat publiceras.

— Louis de Loménies ofullbordade arbete öfver *les Mirabeau* är välbekant för kännarne af Frankrikes senare historia. Det har af en son, Charles de Loménie, utgifvits i ny upplaga, tillökadt med en tredje del, som behandlar den store revolutionstalaren själf och för läsaren fram genom hans stormiga ungdom intill början af hans stora politiska verksamhet. Ett tyskt arbete öfver Mirabeau af A. Stern har likaledes utkommit förlidet år i två delar, af hvilka den senare är egnad ensamt åt tiden 1789—1791.

— Vi fästa uppmärksamheten på det å omslagets andra sida intagna uppropet af lektor E. Carlson till möjliga innehafvare af egenhändiga bref från k. Karl XII och understödja detsamma för vår del på det bästa. Sådana bref synas på 1700-talet förekommit spridda i flere enskilda samlingar.

Gustaf af Wetterstedt

AF

H. W.

Gustaf af Wetterstedt, minnesteckning, författad för Svenska Akademien af HANS FORSSELL. Stockholm 1889, 440 ss. 8:o. (Ur Svenska Akademiens handlingar efter 1886, III).

Ett halft århundrade har gått, sedan häfdatecknaren *Anders Magnus Strinnholm* tog sitt inträde i Svenska Akademien med en vidlyftig uppsats — i tryck nära halftannat hundra sidor — visserligen afsedd att teckna hans företrädare på den akademiska stolen, Grefve Gustaf af Wetterstedt, men i ovanligt hög grad bortseende från ämnet, för att i stället egna frasen åt reflexioner, hvilka ingalunda voro Strinnholms starka sida. Tolf år senare egnades ett tryckark i »Biografiskt lexikon öfver namnkunnige svenske män» af *P. Wieselgren* åt grefve Wetterstedt, »en bland de få svenske ministrar, som vunnit europeisk ryktbarhet, sedan Sverige efter slaget vid Pultava upphört att vara egentlig medlem i de Förenta staternas i Europa generalkongress», en ryktbarhet, som ej kan förnekas, heter det, »äfven om man föregifver, att den ej gäller en statsman af högsta ordningen». *Schinckels* »Minnen ur Sveriges nyare historia», kompletterade af *Lars von Engeströms* och *Hans Gabriel Trolle-Wachtmeisters* »Minnen och anteckningar» ha under senare årtionden belyst sidor af Wetterstedts person och verksamhet, att icke nämna smärre skrifter, hvilka på ett eller annat sätt sysselsätta sig med vårt århundrades svenska häfder under dess trenne första årtionden. Men mera hade Gustaf af Wetterstedt att fordra af häfden, och särskildt var Svenska Akademien skyldig honom ett bättre eftermäle, än inträdestalets. Detta har nu framträdt. Bättre kunde

akademien icke ha valt Wetterstedts minnestecknare, än som skett, då uppdraget lemnats åt Hans Forssell, och bjärtare framträder ingenstädes skilnaden mellan Svenska Akademiens *förr* och *nu*, än i skilnaden mellan A. M. Strinnholms och H. Forssells sätt att lösa uppgiften.

Femtio år äro en betydande tiderymd, till den senare minnestecknarens förmån, hvilket äfven den förre päpekat, då han »först af en efterverld, som från en högre ståndpunkt öfverskådar alla förhållanden», väntar en värdig tolkning af Wetterstedts förtjänster: det är icke häller i fråga om tillgång på material och historiskt perspektiv, jämförelsen mellan de båda författarnes »snille och smak» rättvisligen göres; det är i stilens klarhet, i teckningens anda och mål, de representera vidt skilda skeden.

* * *

Namnet Wetterstedt härstammar från Wettern, vid hvars strand grefvens fader föddes i ett ofrälse hem. Belöningarne efter Gustaf III:s lyckade revolution sträckte sig äfven till denne, i form af adelig värdighet, fyra år före äldste sonens födelse i Wasa, där fadern då var bosatt som finsk landtmäteridirektör; men knappt årsgammal följde gossen föräldrahemmet till Stockholm, där fadern länge var verksam som landtmäteriets och justeringsverkets chef. Han upphörde icke ens med dessa befattningar när han utnämndes till landshöfding i Upsala, samtidigt med äldste sonens vistelse där som student. Det förmögna och aktade föräldrahemmet torde dock icke varit nog förnämt att låta sonen »uppfostras i hofkretsar» (s. 97), om han ock som 24-årig kornett, efter hemkomsten från utländska resor, kunde upptagas i hertiginnan Hedvig Elisabet Charlottas »dramatiska akademi», som den nu tryckta rullan utvisar. Tvärtom, hans uppfostran bland kamrater i Upsala gjorde honom till »vild jakobin», säger Trolle-Wachtmeister; resor i främmande land, kanske mäst vistelsen i Paris 1798, bragte honom likväl snart rätt langt ifrån inflytelsen af »juntans» tänkesätt, och när han bivistade Norrköpings riksdag 1800 yttrade han icke ett ord till ridderskapets protokoll, hvars företeelser förmådde den något äldre kamraten från Upsala-juntans dagar, friherre Hjerta, att åt ofrälse namnet Hans Järta förvärfva sina framtida dagars namnkunnighet.

Från barnaåren officer, — ett sätt att belöna faderns förtjänster — tog Wetterstedt afsked från den militära uniformen,

när han fick ikläda sig den civila, som Andre sekreterare i kabinettet för utrikes brefväxlingen. Hans lätthet, ja hans ifver att skrifva, den ledighet i franska språkets behandling, han förvärfvat, hans behagliga person och — icke minst — hans böjliga sinne, allt syntes dana honom för den ämbetsverksamhet, han 1801 i anförda egenskap fick begynna. Först under Ehrenheim, sedan under Stedingk i Petersburg gjorde han sina lärospån, hvarefter han hemkallades och fick som kabinettssekreterare åtfölja konung Gustaf IV Adolf under dennes vistelse i Skåne, i Stralsund, på Gripsholm, på Åland, i hufvudstaden. Det var fyra år han så tillbragte, år af pinsam tillvaro och sträng möda. De vansinnigaste befallningar fick han utfärda, trots underdåniga försök att bringa konungen på bättre tankar. »Gustaf IV Adolf» — säger förf. — »var i ordets egentliga bemärkelse sin egen utrikesminister, och för hans kabinettssekreterare, så väl som för hans kanslipresident, gafs knappt någon annan uppgift än att uppsätta och expediera skrifvelser efter konungens befallning. Politiska grundsatser hämtade konungen icke af någon annan än sig själf, och i sådana stycken har han hvarken begärt eller mottagit råd. Till och med i de rent tekniska detaljerna var sekreterarens frihet ytterst snäft begränsad, ty konungen arbetade själf med i allt: nästan hvarje koncept till utgående depescher och noter, äfven de obetydligaste, bär justeringsmärket 'Gustaf Adolf' och icke sällan äfven spår af konungens egenhändiga rättelser, ofta till märkelig försämring.»

Konungens statskonst kan ej tillräknas kabinettssekreteraren, anmärker förf., om än Wetterstedt »delar med öfriga ämbetsmän ett visst ansvar för att hafva tjänat en sådan konung och utfört hans befallningar». Detta ansvar yrkades också vid 1809 års riksdag, när förslag framställdes om nedsättande af en kommission för undersökande af högre ämbetsmäns förhållande såsom lydaktiga redskap åt en konung, hvars omdöme de funno omtöcknadt, hvars vilja de funno fördärflig. Det kan vara af intresse att beakta Wetterstedts *eget* svar på denna anklagelse, så mycket häldre, som förf. vid behandlingen af Wetterstedts riksdagshistoria förbigått detta, i självfva verket hans *första* tal på riddarhuset, den 2 juni 1809.

»Huru kan ansvarighet fordras af ämbetsmän — säger W. — för en tid, då de utöfvade sina ämbeten under en konstitution, som icke kräfde någon ansvarighet af dem inför nationen?» . . . . .

»För öfrigt, huru skall brottsligheten utrönas? Den som har någon erfarenhet af f. d. konungens sätt att behandla allmänna ärendena vet, att i synnerhet under de senare åren dess befallningar alltid utgåfvos under fyra ögon»... Ett försvar, grundadt på berättelsen om hvad man anfört inför konungen, skulle således sakna bevis. Förebråelsen, att de högre ämbetsmännen bort nedlägga sina ämbeten, då inga föreställningar hjälpte, möter talaren med den i fråga om *ansvar* giltiga invändningen: »det är skillnad mellan riksförräderi och svaghet». — »Och hvarför», fortsätter han, »hvarför ej åtala äfven lägre ämbetsmän och alla klasser af medborgare, hvilka åtminstone genom lydnad medverkat till rikets vanmakt»..... »ty om vi för några år tillbaka hade alla gemensamt upphört att lyda, så torde det vara obestridligt, att våra olyckor varit förebygda. På denna skenfagra grund kunde törhända en allmän anklagelseakt emot svenska folket utfärdas.»

Förslaget om kommissionen förföll. Hvarför icke då till 2 juni 1809 förflytta Wetterstedts första parlamentariska seger, ifrån 13 april 1810, som af förf. antages? Det förra uppträdandet är t. o. m. mera karakteristiskt för Wetterstedts parlamentariska bevisföring, än det senare — en oratorisk parafras af Kellgrens »ädla skuggor, vördade fäder, Sveriges hjältar och riddersmän», om än denna, som billigt var, hälsades med högljudt bifall, och i sin mån bidrog till adelns beslut i försvarsfrågan.

Svenska folket fick emellertid nu veta, hvad Wetterstedt förut i hemlighet meddelat kanslipresidenten om konungens tillstånd, ty, upplyser förf., ur dessa bref härflyter en stor del af texten i det med aktmässiga bidrag försedda arbetet »Historisk tafla af k. Gustaf IV Adolfs sista regeringsår», som genom vederbörandes försorg utgafs för att ådagalägga afsättningens nödvändighet. — Ett vackert drag af Wetterstedt, ett försök att redan ett halft år före afsättningens ytterlighet råda någon bot på det onda bör ej här lemnas obemärkt. Ett i K. Bibl. förvaradt bref till Wetterstedt från den sextiotvå-årige generalen Stedingk, segraren från Gustaf III:s finska krig, visar att W. på det varmaste besvurit honom att efter Klingspor, som väckt konungens misshag, öfvertaga befälet i Finland. »Peu s'en est fallu» — skrifver Stedingk från Elghammar den 15 sept. 1808, »que je n'aye été entrainé par le charme de votre éloquence et par le

pouvoir qu'une âme noble et généreuse a sur un coeur sensible et honnête, mais un peu de réflexion m'a rémis bientôt à ma place» ... Det är hans ålderdomsskröplighet, den i reträtt stadda arméns nedslagenhet och hans obekantskap med terrängen i de trakter, der reträtten pågår, som utgöra Stedingks skäl att ej följa Wetterstedts varmhjärtade maning. Antagligen har denna skett med konungens goda minne; att Stedingk vid sitt sista möte med konungen gjorde honom så allvarsamma föreställningar, att kungen var nära att mot generalen draga värjan, förmäles af Palmblad »ur säker källa». (B. Lex. XVI, 386).

* * *

Envåldshärskaren var fallen, han som tänkte eröfra både engelska flottan och ryska hufvudstaden — att icke tala om den danska — vid samma tid då finska armén var undanträngd till norra Österbotten och det svenska landtvärnet »dog för sin kung» utan att ha sett någon fiende. Den olycklige monarken gjordes ändtligen oskadlig — men fienderna voro kvar, Finland och Pomern förlorade, försvarskrafterna ytterligt medtagna och en vacklande regering ställd i spetsen för de nya ansträngningarna. Wetterstedt fick inom regeringen inträde som hofkansler, d. ä. som på en gång statssekreterare för utrikes-expeditionen och chef för tryckfrihetsärender. Men han fick äfven föra pennan för utrikesministern, Lars von Engeström, när det gälde vigtigare ärender, och tog i allmänhet sin uppgift som hofkansler vidsträcktare än regeringsform och kansliordning medgåfvo. De nya grundlagarne föreföllo honom, som mången annan i förra regimen danad ämbetsman, mera som formaliteter, dem man i nödfall måste sätta sig öfver eller tolka bort, om rikets väl det fordrade, än som ovilkorligt bindande lagbud: och hur skulle annat åskådningssätt i en hast kunnat gro fast i de styrandes samveten, då det ingalunda gjort det i riksdagsmajoritetens, ännu mindre i den stora allmänhetens. Men utsädet grodde småningom, allt starkare blef striden om grundlagsbudens tolkning. Att Wetterstedt skulle få en framstående plats i striden, var en självfallen sak, liksom att han icke självmant skulle, som det hette, inskränka konungamakten.

Regeringsformen hade emellertid inskränkt den så mycket »1809 års klick» funnit skäligt och danat en konselj, hvars sam-

mansättning, arbetssätt och ansvarighet endast lemnade allt för mycket öfrigt att önska. Helt nytt var alltsammans, när tronföljarvalet i Örebro den 21 augusti 1810 tillförde regeringen den kraftiga vilja, som dittills saknats, nu skulle den nya statsmaskinen pröfvas.

Det dröjde icke länge, innan den energiske kronprinsen, Napoleons rival, funnit nödvändigheten af en annan regeringsform, en annan tryckfrihetslag o. d., och Wetterstedt var icke bland dem, som höllo på hvad han kallade »pedantism i former», när afseende på *sak* borde vara hufvudgrunden för allt görande och låtande. Och *saken:* den var ingenting annat än fosterlandets räddning.

Fosterlandets räddning låg i Finlands återeröfring, och denna kunde man väl i en nära framtid hoppas, hälst sedan en stor härförare stälts i spetsen för landets öden, hvilkas länkande efter Frankrikes helt säkert skulle föra till segerrik kamp mot Ryssland.

Så tyckte Wetterstedt med hela sin svenska samtid. Hur han sedan öfvergick till en annan politik skildras målande af förf., som därmed inleder det förnämsta partiet af sin skrift: *den svenska diplomatiens historia under åren 1810—15.* Aldrig förut har denna blifvit så väl tecknad: de olika faserna följa ur hvarandra, materialet är rikligt tillgodogjordt och väl behandladt. Gången af det hela ligger klar för läsaren; ju mera man förut genomvandrat författarens källor, desto mera uppskattar man icke blott konstnärligheten, utan äfven fullständigheten och opartiskheten i hans framställning.

Från Finland till Norge, från Örebro till Åbo, från Stralsund till Trachenberg, från Leipzig till Kiel, från Paris till Moss, från Kristiania till Stockholm går vägen, härförarens väg, diplomatens väg. För »pedantism i former» har man icke hjärta att skämma en god början eller ett segerrikt slut. Men skona sig får icke den, som skall utföra kronprinsens befallningar; visst går det nu, som i Gustaf IV Adolfs tid, mot Frankrike, men Sveriges här går icke ensam. Visst gäller det för Carl Johans hofkansler som för Gustaf Adolfs kabinettssekreterare att ej sky arbetets möda och samlifvets obehag, men den stormande vrede, som lägger sig, är af helt annan art än den halsstarriga oresonlighet, som icke vet af återvändo. Och följderna varda också andra.

»Att Sverige skulle frivilligt bekväma sig till — självmord», var den oeftergifliga fordran i Napoleons system, som först följdes. Förf. framhåller hvad kontinentalsystemet i själfva verket innebar: »upphörandet af all handel med och sjöfart till och från Europas kontinent», till hvilken Sverige skulle räknas. Det gälde ej blott importen från England, »det gälde Sveriges egen export af trä, järn och tjära, dess import i egna fartyg af spanmål, sill och salt; det gälde hela dess kustfart från hamn till hamn, med ett ord landets ekonomiska existens». Allt detta var förloradt, om England mot oss tillämpade hafvets spärrning lika strängt som Napoleon kräfde att vi skulle spärra våra hamnar för England. England var medgörligt, Napoleon icke. Det titulära kriget mot England öfvergick således till ett verkligt krig med Napoleon, sedan alla försök att upplysa och mildra honom strandat.

Förf. skildrar lifligt det första skedet, hoppet på Napoleons välvilja, och hur detta redan på försommaren 1810 kommit så fullständigt på skam, att man »måste fråga sig, huruvida icke förlusten af Sveriges handel och sjöfart vore något ännu värre än förlusten af Finland». Då afled den nyvalde tronföljaren — och Sveriges blickar vändes till den mäktige kejsarn, som säkert skulle varkunna sig öfver oss, om han själf finge bestämma öfver tronföljden till förmån för en af de sina. Nej, intet svar. Man »lyssnade slutligen till lösa rykten om den stränge härskarens hemliga vilja och rättade efter denna gissning sitt val; gissade orätt, men — valde rätt.»

Frankrikes vänskap blefve ett ok, därom var man redan öfvertygad, men Frankrike var långt borta, Rysslands ok var värre. Knappt tre veckor efter den franske marskalkens ankomst till Sverige följde budskapet, att kejsarn gifvit oss valet mellan krig med England eller med Frankrike och dess allierade. Kriget med England valdes, nödtvunget; men förödmjukelserna och fordringarna från Napoleon växte alltjämt.

»Den svenska statskonsten sågs i detta ögonblick blott speja efter utvägar, att undvika omedelbart våld; skrämd, rådvill, hopplös, hukade den sig ned inom trollkretsen af en förlamande fruktan för Napoleon, af ett ofruktsamt hat emot Ryssland.»

»Förtrollningen bröts af den främmande man, som såg hvad andra icke kunde eller icke vågade se; såg, därför att hans blick åt ena hållet var skärpt af erfarenhet, åt det andra oförvillad

af lidelser. Och Sverige reste sig upp, fattade mod, och fann med förvåning, huru dess vänskap eller fiendskap ännu kunde äga ett värde vid de europeiska makternas stora slutuppgörelse» (s. 97).

* * *

»Den främmande man, som såg hvad andra icke kunde eller icke vågade se», hade emellertid, som regerande herre, ingen plats i våra grundlagar. Konungen abdikerade icke eller lät honom med ens bestiga tronen. Nej, under ständiga örfilar åt grundlagen praktiserades kronprinsens regemente allt ifrån hans hitkomst: grundlagsenligt var hvarken konungens beslut 1811 eller riksdagens 1812 om åsidosättande af grundlagens stadgande, huru riksstyrelsen skulle föras under sjukdomsförfall för konungen eller om inrymmande af plats i statsrådet åt kronprinsen, äfven när konungen fungerade. Och hvilket personligt regemente förde icke H. K. H. kronprinsen i sitt högkvarter, icke blott öfver militära och politiska ärender, utan öfver allt hvad han någonsin kunde hinna med, musikaliska och konstakademierna icke undantagna! Bakom stod emellertid konungen med sitt statsråd och regerade i efterhand, så godt de förmådde, i ständig ångest att ha gjort något som H. K. H. icke gillade, men utan en tanke på att icke ställa sig hans önskan till efterrättelse. Detta är den konstitutionela atmosfär, som hvilade öfver landet åren 1811—15. Att den var ohälsosam för det konstitutionela lifvet, är alldeles själfklart, och att den ogynsamt reagerade på Carl Johans hela regeringstid lär numera icke bestridas: men att så *faktiskt var* — ja, hardt när *måste vara*, under ifrågavarande period, därför få vi icke sluta ögonen, om vi vilja rättvist bedöma de därunder handlande personerna.

I samma mån hängifvenheten åt kronprinsen såsom den räddande kraften blef våra statsmäns drifkraft, i samma mån föreföll ock allt motstånd i konstitutionela frågor som opassande, otacksamt, formalistiskt. Och Wetterstedt har härvid gått i spetsen. Hans omvändelse ifrån den nationela anti-ryska politiken till kronprinsens anti-napoleonska politik blef så fullständig, att han för dess främjande ansåg intet offer för dyrbart, aldra minst offret af tidningspressens yttrandefrihet och lagstadgad form för grundlagsändring. Därför kunde han 1812 öfvervinna alla riddarhustalares inkast mot den föreslagna indragningmakten med

att väcka tanken på hur det skulle gå, om vi förlorade vår kronprins — »då skulle en inskränkt eller oinskränkt tryckfrihet blifva ett svagt värn för Sverige». Och i hög grad karaktäristiskt för hans uppfattning af *hvad han tillät sig* genom framställande af denna kongl. proposition till ändring af grundlag, utan iakttagande af de för sådan ändring i grundlag påbjudna former, är följande yttrande därom i bref till B. B. v. Platen: »En proposition är gjord om inskränkning af tryckfriheten, i anseende till Dagblad; detta utgör nu ett stort talämne och möter excentriskt bifall och excentrisk ovilja, *prof på vår ungdomlighet i statslära, på vår pedantism i former och föga eller åtminstone flygtiga afseende på saker.*»

Men det var icke nog att ha återfått administratif makt öfver tidningsprässen, tvärt emot den nya grundlagen, och att emot eller vid sidan af dennas stadganden om regeringssättet ha fått kronprinsens befallningar liktydiga med konungens i statsrådet; kronprinsen måste kunna röra sig fritt med de penningebidrag, han kunde utverka af främmande makter, utan att vara underkastad grundlagens förbud för konungen att »utan riksens ständers samtycke» upptaga något lån, eller dess påbud om redovisning för alla statsinkomster, äfven sådana som »genom traktater med främmande makter riket tillflyta». Wetterstedt var därtill behjälplig genom en k. proposition 1812, att Pomern och transmarina besittningar, såväl nuvarande (S. Barthélémy) *som blifvande*, skulle undandragas den svenska statsförfattningen och hvad inkomst och utgiftstat angår ställas under konungens fria disposition utan redovisningsskyldighet, men också utan vidare utgift för svenska statsverket. Om lånerätten gjordes väl ingen proposition; men kronprinsen upptog i konungens namn ett lån af ryske kejsarn redan samma höst, och de stigande inkomsterna från S:t Barthélémy skulle snart, hoppades man, vida öfverträffas af inkomster från en större vestindisk ö, hvars öfverlemnande till Sverige af England redan under 1812 års riksdag varit på tal, ehuru det definitiva fördraget icke slöts förrän i början af 1813, i hvilket fördrag jämväl subsidier utlofvas till den svenska härens underhåll på krigsfot. Men hufvudsumman i fördragen med de nya vännerna, Ryssland och England, var garantien för Norges förflyttning från Danavälde till Sveavälde. Så mycket funno de nya vännerna Sveriges vänskap värd, när Napoleons folkhär bröt in i Ryssland.

Var det *Sveriges stridsmakt* eller *Sveriges kronprins*, som närmast var värd det pris, traktaterna utlofvat?

Ju sannare förf. är i skildringen af omöjligheten för Sverige att 1812 följa någon annan politik, än den anti-napoleonska, desto svårare blir det att inse, hur den vakna engelska politiken kunde anse sig behöfva *köpa* Sveriges svärd med så många millioner och — framför allt — med den för engelska kabinettet motbjudande våldsgärningen mot Norge. För 1812 års engelska regering måtte det icke stått lika tydligt, som för förf., att Sverige icke *kunde* gå med Napoleon — och dock var det ju väsentligen på England, som denna omöjlighet skulle bero.

Ännu i februari 1813 hyste Englands ledande statsmän misstro mot kronprinsen. För att se riktigt klart i hans karaktär och i hållbarheten af hans ställning i Sverige sändes general Hope till Stockholm, och sedan han öfvertygat sig om kronprinsens uppriktiga hat mot Napoleon och om nödvändigheten att stärka kronprinsens personliga ställning i det land, med hvars politiska sympatier han brutit, slöt han fördraget om garantien för Norge, öfverlemnandet af Guadeloupe och svenska arméns subsidierande under striden för det gemensamma målet. »Sverige kan ej ledas in på den nya banan utan utsigt till omedelbar vinst. Tvingas det ändå, skall första motgång kasta landet i förskräckelse för den nya politikens följder, och föranleda *att det tvärt bryter med hela systemet och successionsordningen*, som säkerligen en stor del af nationen antog i helt annan afsigt än att inrangeras bland Frankrikes fiender. Detta är kronprinsens egen åsigt om förhållandet.» Så skrifver engelska sändebudet Thornton till Castlereagh dagarna före general Hopes ankomst. Nu undertecknas fördraget den 3 mars 1813: konungen af Sverige skall med 30,000 man deltaga i det gemensamma fälttåget på kontinenten; kon. af England skall hjälpa till med Norges »annexation et réunion à perpetuité comme partie intégrante du royaume de Suède»; kon. af England skall utbetala i subsidier åt kon. af Sverige en million £; kon. af England afträder till kon. af Sverige och hans efterträdare på svenska tronen enligt successionsordningen af 26 sept. 1810 (den af England eröfrade, men af Frankrike aldrig afträdda) ön Guadeloupe och kon. af Sverige ger i utbyte mot denna afträdelse vissa tull-lättnader för kon:s af England undersåtar i hamnarne Göteborg, Karlshamn och Stralsund. Så var då Sverige tillförsäkradt en omedelbar vinst

af systemförändringen: och, liksom förut Ryssland (»familjefördraget» i Åbo), hade nu äfven England erkänt den nya svenska successionsordningen. I händelse »första motgång» skulle skrämma Sverige, skall åtminstone den framtida fördelen för Sverige af Guadeloupe vara bunden vid, att icke i en hastig vändning kronprinsen och hans son göras förlustiga den tronföljd, till hvilken de 1810 blifvit valda.

Knappt sex veckor efter det »general Hope's treaty» blifvit undertecknad är dissensus stark inom den engelska diplomatien, huruvida angreppet på Norge får föregå eller skall följa efter den gemensamma operationen mot Napoleon. Lord Castlereaghs egen bror, general Charles Stewart, anser *icke* att »the cession of Guadeloupe and the subsidy were either given by Great Britain or received by Sweden for an immediate forbearance on her part on the Norway-question», men lord Cathcart vill häri icke gifva honom rätt. Då skrifver lord Castlereagh den 28 april 1813 till Cathcart: »We never have disguised from ourselves the embarrassments of the Norwegian points, *but it was an engagement made in the day of adversity, for the preservation of Russia. That it has essentially contributed to save her, and with Russia the rest of Europe, can not be doubted, and this must not be forgotten in the day of prosperity»* . . . Men det blir svårt att få subsidierna beviljade af parlamentet, om Sverige ger sig till att eröfra Norge på kontinenten på något annat sätt, än det som bäst främjar franska maktens nederlag. Därför, fortsätter Castlereagh, »you must manage the Prince Royal with the same kindness he experienced in former times, *when his friendship was essential.* [1]

Således, när kronprinsen, åtföljd af Wetterstedt, står i begrepp att ge sig öfver till kontinenten och taga befälet öfver svenska, ryska och preussiska trupper i verldsstriden mot Napoleon, måhända efter en föregående rörelse mot Danmark, *då* är icke längre »his friendship essential» för de koaliserade makterna! Men — »i lyckans dagar» får man ej glömma den förbindelse, man åtagit sig i motgångens dag, för Rysslands räddning; och att denna förbindelse — garantien åt Sverige af Norge — »väsentligen bidragit att rädda Ryssland och med Ryssland

[1] Castlereagh, Correspondance, Despatches and other papers, VIII, London 1851.

det öfriga Europa, kan icke betviflas.» Det är, tydligt nog, icke till mars 1813, lord Castlereagh förlägger den motgångens dag, då kronprinsens vänskap var af väsentlig vigt: det måste vara till sensommaren 1812, då den ryska garantien för Norge gafs och då kronprinsens kraftiga maning till kejsar Alexander att icke sluta fred med Napoleon väsentligt bidrog till Rysslands räddning. Det är således tydligen Sveriges kronprins, som var värd hvad traktaterna tillförsäkrat Sverige — och först i andra rummet den svenska stridsmakten, hvars bedröfliga läge 1812 visserligen icke var de nya vännerna obekant. Men nu, när den onda dagen var förgången och Sveriges stridsmakt stod färdig att gå öfver Östersjön, nu var den svenska kronprinsens vänskap icke mera af vigt — men man borde dock behandla honom väl för att undvika de obehag, han annars kunde vålla!

Ja,* detta är nog den sorgliga sanningen: Sveriges vapenmakt spelade en ytterst ringa roll i koalitionen, och ändå mindre blef rollen genom kronprinsens omsorg att spara den. Men, var det sina svenska trupper han ville spara — eller var det de franska? Den frågan gjorde sig de tyska generalerna och de engelska diplomaterna tidigt nog och svaret blef aldrig rätt tydligt för dem. För kronprinsen hägrade den inflytelse på franska folket och på franska soldaten, som han trodde sig fortfarande äga; såväl för honom som för kejsar Alexander syntes det någon tid ganska lämpligt, att åt Bernadotte öfverlemnades de regeringstyglar, hvilka Bonaparte måste släppa. Men ingenting förmådde hindra kronprinsens föresats, att framför koalitionens verkliga och sitt eget *möjliga* intresse af ett tidigare uppträdande i Holland, sätta *Sveriges* intresse, att få frågan om Norge afgjord. Förf:s framställning af de olika facerna i denna diplomatiska strid, som ända in i sista stund hotade med nederlag, trots de militära framgångarna i Holstein, är förträfflig. Man måste i i sanning beundra både kronprinsen och hans hofkansler, att de *kunde* hålla modet uppe.

Emellertid hade striden mot Napoleon fortgått och de allierade generalernas och diplomaternas — att icke säga suveränernas — ovilja och misstro mot kronprinsen stigit. Denne skonade icke häller sina allierade, när han vid särskilda tillfällen gaf sitt dåliga lynne fritt lopp. Men äfven utländska diplomater, som varit föremål för hans vredesskålar, vittna om hans stora personliga tjuskraft.

För hederns skull höllo England och Ryssland sina förbindelser till Sverige [1] och hindrade äfven de andra makterna att bryta sina. Men åtminstone i de engelska ledande kretsarne var det icke af vänskap för kronprinsen. »We owe him no compliments», skrifver Castlereagh till lord Liverpool 20 apr. 1814, »and he has business enough in Norway to look after. In this object, for our own sake, we must assist him. *We cannot punish the Swedes for his faults*, this is the feeling both of Russia and Austria.» Det blef de allierade en verklig lättnad att bli af med de onyttiga svenska trupperna och deras pretensiösa general!

Det var ett skenfälttåg, den svenska hären gjort på kontinenten, Holstein inclusive; det blef ett skenfälttåg, den gjorde i Norge, ty där, som i Holstein, var det diplomatien, som afgjorde utgången. Och kronprinsen var icke så okunnig om traktaternas genesis, att han tilltrodde *deras* ordalydelse större kraft, än norrmännens »indrömmelser». »Segraren i Kiel» fick verkligen vara belåten med hvad den diplomatiska och militära pressionen på norska folkets representanter i Kristiania förmådde åvägabringa.

Väsentligen ändradt blef således Sveriges förhållande till Norge enligt Riksakten 1815, mot hvad afsigterna och ordalydelsen varit i garantitraktaterna och i fredstraktaten med Danmark — och för att uppfatta detta, när man utgifvit en fullständig samling af dithörande acta publica, behöfs, säger författaren med full rätt, endast enkel slutledningskonst. Äfven den vestindiska ön, om hvilken Sverige kontraherat med England, fick ett annat öde, än traktaten föreskrifvit. Konungen hade väl utsett en komité för öns regering, och till denna komité strömmade ansökningar om erhållande af platser på ön, själfva Wetterstedt skref och gjorde sina bröder påminte. Men Frankrike ville icke afträda ön, och då fred med Frankrike skulle slutas, måste England arrangera saken med Sverige. Kronprinsen ville visst icke försvåra freden genom att motsätta sig Guadeloupes återställande. Engelska ministern i hans högkvarter, Thornton, kan redan i febr. 1814 försäkra Castlereagh, »that Sweden would readily make this sacrifice to the general good», enligt kronprinsens försäkran, och att han är öfvertygad, »that

[1] »Neather Russia nor Great Britain, were it even politic, can now break with Sweden without a loss of character.» Lord Castlereagh till lord Cathcart, 1813 28 apr.

Great Britain would estimate the merit of this sacrifice and would not fail to give it its due consideration in her future transactions with Sweden». Kronprinsen hade redan en gång låtit Guadeloupe hägra för Danmark bland ersättningarne för Norge (Wetterstedt till Engeström, $^{15}/_{11}$ 1813); han visste nog att den aldrig skulle af Frankrike afträdas, hvarom Napoleon låtit utfärda ett särskildt senatus-consulte (14 oct. 1813).[1] Det kunde således icke vara honom emot att Guadeloupe utbyttes, och England fann genast att — Holland borde bekosta ersättningen åt Sverige. De allierade beredde prinsen af Oranien ett så stort rike, både Holland och Belgien, att han borde inse rättmätigheten af deras fordran, att Holland borde ersätta Sveriges förlust genom Guadeloupes återlemnande åt Frankrike. Härom underrättades prinsen af en engelsk diplomat, som inberättar, att prinsen »med lugn mottog underrättelsen». Några veckor efter detta steg skrifver lord Castlereagh från Paris till den engelske krigsministern lord Bathurst: »Charles Jean has no great claim to favour; but as none of the powers could well justify a breach of treaty to Sweden upon the grievances, and, I must say, strong suspicions, we are justified in entertaining of their general, and as Russia perseveres in execution of her treaty, I think we must, in good faith as well as policy, use our best endeavours to finish the business» .... Och England gjorde så, både i fråga om 1813 års traktats art. II (Norge) och om dess art. V (Guadeloupe). Men ingen torde kunna säga, att detta, hvad England beträffar, skedde af tacksamhet mot Carl Johan. Icke ens 1810 års successionsordning nämnes i traktaten mellan »S. M. le Roi de Suède et S. M. Britannique», i London, 13 aug. 1814, enligt hvilken den senare går in på att betala och den förre att mottaga »la somme de 24 millions de francs en décharge entière et en satisfaction de ses droits selon l'article IX du traité de Paris».[2] Samma dag erkände Holland, i traktat med England, att det för denna åt Sverige för Hollands räkning

[1] »Il ne sera conclu aucun traité de paix entre l'empire Français et la Suède, qu'au préalable la Suède n'ait renoncé à la possession de l'isle française de la Guadeloupe. Il est défendu à tout français de la Guadeloupe, sous peine de déshonneur, de prêter aucun serment au gouvernement Suédois, d'accepter de lui aucun emploi, et de lui prêter aucune assistence.»

[2] Så lydande: »S. M. le Roi de Suède et de Norvège, en conséquence d'arrangements pris avec ses alliés, et pour l'exécution de l'article précédent, consent à ce que l'isle de Guadeloupe soit restituée à S. M. très-chretienne, et cède tous les droits qu'il peut avoir sur cette isle.»

utbetalda summa, jämte till Hollands försvarsväsen ytterligare betalbara summor, tillsammans 6 millioner £ st., till England afträdde sina kolonier Goda Hoppsudden och Demerary. Dagen efter denna uppgörelse om Guadeloupe undertecknades i Moss — preliminärerna till den nya uppgörelsen om Norge.

Kronprinsen var alltså hemma i sitt land. Han kände väl hur afvoga de allierade i själfva verket voro emot honom, med undantag af kejsar Alexander, och hur nödigt det var för honom och för Sverige att få slut på det norska motståndet mot föreningen. Han hade kommit till ett kapitalfattigt land, hvars riksbank helt och hållet var undandragen regeringens inflytande. Djupt öfvertygad om sin finansiela insigt ville han ock ge den spelrum, till Sveriges bästa. Han hade redan 1812 förmått riksdagen att godkänna en vådlig finansoperation, nämligen afskrifvandet af två tredjedelar af rikets utländska skuld i Genua, Holland och Brabant, då franska provinser, för att hämnas på Napoleons framfärd emot svenska fordringar och äfven för de förluster han sjelf gjort i Holland. Nu, under förhandlingarna om ersättningen för Guadeloupe, skref svenska ministern i London, att »prinsen af Oranien lärer ej underlåta att framställa i utbytet den skuld vi hade i Holland och som vid riksdagen annullerades» (Rehausen till Engeström, $^{8}/_{7}$ 1814). Häraf blef väl intet genom Castlereaghs mellankomst, men tanken var väckt hos kronprinsen. *Reelt* var det hans förtjänst att 1813 års traktat med England kommit till stånd, formerna borde väl ej nu mer än annars hindra honom att gagna. Han fann sig kallad att taga om hand de 24 millionerna, hvilkas utbetalande åt svenska ministern i London just nu skulle begynna, för att, bättre än det af riksdagen beroende riksgäldskontoret, betala Sveriges 1812 godkända utländska skuld, och därjämte till Sveriges förmån »styra kursen». I stället för höjdt apanage, hvaraf han väl gjort sig förtjänt, begärde han endast att riksgäldskontoret skulle å *hälften* af den för skuldbetalningen disponerade summan betala 6 % ränta till honom och hans efterkommande enligt 1810 års successionsordning.

Man hade riksdagens beslut af 1812 om de ultramarinska besittningarnes och därifrån härflytande inkomsters undandragande från Sveriges riksdags inseende och granskning. Endast på grund häraf kunde konungen, med statsrådets bifall, öfverlemnat de för Guadeloupe inflytande medel till H. K. H. kronprinsens disposition för uppgifna statsnyttiga ändamål, och aldrig befarat, att

icke den 1815 sammanträdande riksdagen med tacksamhet skulle åtaga sig en utgift, hvilken, t. o. m. betraktad endast som nationalbelöning åt kronprinsen, hade god hemul nog att ej befara motstånd.

Men — olyckligtvis slog sig utrikesministern i öfvermåttet af sin undergifvenhet på tolkning af traktatens text, för att bevisa, att Guadeloupe och dess af Holland betalta lösesumma icke var Sveriges, utan af England afsatts till personlig belöning åt kronprinsen. Det synes varit i början af september 1814, denna åsigt framsattes i en konselj, mot hvars oregelbundna hemlighet t. o. m. i protokollsföring engelska ministern anmärker i bref till Castlereagh af 16 sept. Åtminstone skrifver justitiestatsministern Gyllenborg den 5 sept. att han ännu icke hopkallat regeringen med anledning af traktaten om ersättning för Guadeloupe, och bifogar till utrikesministern en promemoria, i hvilken han klart bevisar orimligheten af det nya påståendet, att Guadeloupe blifvit afträdt till kronprinsen enskildt. Men — så yrkades nu; och Wetterstedt, som kontrasignerat 1812 års proposition om indragningsmakten och tillrådt det samtida bortförklarandet af riksskulden, har äfven författat och kontrasignerat 1815 års proposition om »den utländska gäldens indragande och inlösen», i hvilken, i trots af svenska, franska, engelska och holländska traktaternas innehåll och alla diplomatiska skrifvelsers ordalydelse, ön Guadeloupe förklaras icke varit afträdd till Sverige, utan af personlig tillgifvenhet af Hans Storbritanniska Majestät öfverlemnad till K. M:t *och* kronprinsen för att hålla *den sistnämnde*, »åtminstone till en del, skadeslös för de förluster af dotationer och annan egendom, som H. K. H. sedan han kallades till svenska tronföljden lidit igenom det politiska system, som Sverige antog, och den afsägelse, som blef honom ålagd i dess åt rikets ständer afgifna försäkran.»

»Gud bevare mig för mina vänner», kunde väl kronprinsen säga, då han sedan erfor, hur hat och ovilja växte upp just ur de *rent formella* öfvergrepp, hvilka användts för att bereda framgång åt hans reelt *fullt berättigade* önskningar. Och mot oviljans beskyllningar hjälpte föga, att det icke förty var *den svenska riksdagen*, som med tacksamhet antagit den kongl. propositionen om Guadeloupe-medlens egare och disposition.

* * *

För 1812 års riksdag hade all opposition varit främmande — den lilla som fans hade tystats ner; 1815 samlades riksdagen för att tacksamt godkänna hvad den nya politiken vunnit. Men nu hade oppositionen från 1812, hvad riddarhuset beträffar, vuxit något, och härtill var Wetterstedt, som hofkansler, en starkt verkande orsak, liksom till den framgent växande obelåtenheten. Det sätt, på hvilket han, tvärt emot löftena på riddarhuset 1812, begagnade sig af sin godtyckliga makt öfver tidningar och utsträckte denna makt till boktryckare och författare, alldeles på 1808-års manér, vållade hans första sammanstöt med den, som i riddarhusoppositionens första skede var dess främste man: prosten grefve Schwerin. W. hade 1812 hindrat honom att utgifva en journal, — genom att, af ömhet mot postskjutshästarne, afslå dess postbefordran! 1815 föreslog Schwerin, som kontroll på administrationen, en genom riksdagens förtroendeman utgifven statsekonomisk journal, men förslaget vann ej framgång; 1816 afstod han från fortsättning af en statsekonomisk månadsskrift med mer än 1,000 prenumeranter, sedan han från hofkansleren fått det meddelande, att det vidtagna försigtighetsmåttet, att för hvarje artikel prestera tryckfrihetskomiténs godkännande, icke skulle förhindra hvad »inhiberande åtgärd», hofkansleren funne lämplig. Schwerin var en troende anhängare af läran om handelsbalansen såsom mätare för ett lands välstånd och tvekade icke att anse all utrikes handel skadlig, då den utvisade högre import än export. Men han fordrade 1815 stadga och plan i den ekonomiska lagstiftningen och styrelsen, och anmärkte rätt skarpt mot hvad sig i denna del af rikets styrelse tilldragit, hufvudsakligen i det af honom skrifna »Särskilda utskottets betänkande» och hans därtill fogade yttrande »om förlägenheten i allmänna rörelsen, orsakerna därtill och botemedlen däremot». Finanserna voro ingalunda Wetterstedts specialitet, hvarken som representant eller som hofkansler, men han deltog alltjämt i ridddarhusdebatten till regeringens försvar och bröt mången lans med prosten grefve Schwerin, ända tills han 1834 i maj fick beklaga hans frånfälle, försäkrande, att han från hvarje riddarhusdebatt med grefve Schwerin bortgått »med ökad öfvertygelse om hans snilles och kunskapers företräden». Sådana vältalighetsblommor har Wetterstedt ofta egnat motståndare, och af regeringspartiets talare på riddarhuset var ingen hofsammare i sitt uppträdande, än Wetterstedt; men som hofkansler och råd-

gifvare var han icke lika hofsam. Förf. ger af Wetterstedts ställning som prässens förmyndare en ganska intressant framställning och gillar ingalunda hans tillvägagående, om än han ser det i förmildrande dager. W. fann själf det af honom uppehållna mellantillståndet mellan censur och tryckfrihet »ytligt och hvarken hackadt eller malet» (W. till Kullberg, 1819 $^{17}/_{7}$, K. Bibl.), men gjorde sitt bästa »i ett land, där censur på avisor åtminstone *efter* deras tryckning finnes» (W. till Wallmark, 1818 $^{28}/_{12}$, ibid.). Wachtmeisters anteckningar visa, hur orimligt högt kronprinsens ömtålighet stigit, när det gälde något yttrande i tidningsblad eller brochyr, att icke tala om muntligt skvaller, och hur regeringspersonalen uttröttades genom debatter med och utan protokoll af de obetydligaste anledningar. Suspension af tryckfrihetslagen, sammankallande af riksdag för att ånyo, liksom 1812, utan iakttagande af grundlagsändringssättet genomdrifva ytterligare inskränkning i densamma, voro gång efter annan på tal, utan att af hofkansleren möta motstånd. »Man skall visa kraft», sade Wetterstedt. Men med *åtal* var han alldeles icke nöjd. »Må man ej le åt dessa skuggrädda definitioner», utbrister han till Kullberg (1820 $^{24}/_{7}$), »med opinionsnämnden i bakhåll» — då han fått höra, att Högsta Domstolen annorlunda fattade uttrycket »periodisk skrift», än hofkansleren praktiserat. Och längre fram samma år skrifver han till samma ämbetsbroder om utgången af ett åtal: »jag väntade mig det juridiska resultatet: vi äro illa utstyrda med våra bundsförvanter, *och stort behöfva vi dem ej häller.*» Sådan var ock senare hofkanslerers åsigt, tills just detta sätt att handhafva indragningsmakten blef dess bane.

En intressant episod bildar framställningen af Wetterstedts försök att som hofkansler taga del i den litterära kampen mellan gamla och nya skolan. Detta rör särskildt hans ställning som medlem af Svenska Akademien, hvilken han ifrån 1811 tillhört och för hvars bestånd och arbeten han varmt intresserade sig.[1] Leopold hade icke underlåtit att smickra W:dts vältalighet i striden för tryckfrihetens inskränkning och W:dts retorik var erkändt »akademisk». Men han satte ej i verket den åsyftade

---

[1] »De gamla stöden för vår Akademi falla» — klagar han i bref till Kullberg vid Adlerbeths död 1818 — »och de nya, som skola uppsökas, äro antingen naturens vilda alster (!) eller svaga telningar, som ännu tarfva trädgårdsmästarens ledning.» För tillfället hoppades han på Hans Järtas inväljande.

indragningen af Palmblads och Atterboms litterära tidning, sedan han väl tilldelat dem en skrapa, och i enskildt bref till Atterbom — ett bref, som han själf gärna läste upp i societeten (Wachtmeisters ant:r) — ytterligare gifvit sig luft, t. o. m. mot »förf. af Särskilda utskottets betänkande». Värre gick det (1821) Geijers skrift »Thorild», i hvilken G. uttalade sin uppfattning af treenighets- och försoningsläran. Skriften blef på Wetterstedts initiativ åtalad. Men juryn frikände Geijer, som jämte *alla* jurymännen på rättegångsdagens afton blef föremål för en lysande fest i Upsala! Detta var icke angenämt för Wetterstedt, som »klagade öfver den tidsandans slapphet, som förhindrade tillämpning af gällande lag och beröfvade salighetsläran dess grundlagsenliga skydd» (s. 375).[1]

Förf. fortsätter öfversigten af Wetterstedts hofkansleriat och ger, genom aftryck af så väl indragen artikel, som hofkanslerns yttrande om densamma i konseljen, läsaren tillfälle att instämma i *senare* ledet af hans eget omdöme: »Man ser, att om det ligger i tryckfrihetens natur, att den lätt öfverskrider förnuftiga gränser, så gälde detsamma lika mycket om den indragningsfrihet, som 1812 blifvit hofkansleren förunnad.» Men som exempel på *förra* ledet erfordras för vår tid mycket starkare exempel, än hvad 1820-talets hofkanslerer funno smädligt.

»Om hofkanslerens vädjan till 'hvarje opartisk läsare' — skrifver förf. (s. 387) — »får gälla den eftervärld, som kunde komma att jämföra Stockholms-Courirens artiklar med omdömena däröfver i 1821 års statsrådsprotokoll, lär det väl icke fela, att dessa omdömen skola jäfvas. Indragningsåtgärden var knappt annat än en yttring just af det nit, som »i hvarje anmärkning ser ett förebud till det helas upplösning och fördömmer äfven nyttiga varningar såsom skadliga stämplingar.» Ty äfven om

[1] Några af de ss. 374 f. meddelade uppgifterna angående hofkanslerens verksamhet böra rättas: den i not s. 374 omnämnde åtalade prästen hette icke Tydén utan Tybeck, känd swedenborgare (se B. Lex. ö. n. Sv. män, XVIII, s. 7 f.), och, trots frikännandet, några månader senare afsatt från prästämbetet. — Tidningen *Anmärkaren* utgafs ej från 1816 gemensamt af Scheutz och Cederborgh; S. blef först i okt. 1817 tidningens meddelegare och medredaktör. Då Cederborgh efter indragningen 24/1 1820 bröt med Scheutz och åter utsände Anmärkaren, blef det *denna* titel under året förbehållet att åtnjuta »*Anmärkarens*» postbefordran, från hvilken »Anmärkarne» genom K. M:ts bifall till C:s ansökan utestängdes. Indragningen gagnade *ändå* — Anmärkarne-Argus, ingalunda »Anmärkaren», som under C:s ledning förde en obetydande tillvaro. — *Nya Extra postens* utgifvare dömdes väl af underrätt till *tre* månaders fängelse (s. 381, not), men af hofrätten vid målets underställning till *ett års fästning!*

hofkanslerens sväfvande och godtyckliga definition på smädelse tages för god, var det flera af dess bestämningar, som föga passade till Courirens skrifsätt och syftning.... Af hvad i senare tid kallades skandal fanns där knappt ett spår.... Men onekligen hade tidningen det lytet att sällan berömma regeringen och det bestående systemet; detta hörde till dess uppgift, som var kritisk; och det var just denna uppgift såsom sådan, som dömdes för smädlig.»

* * *

Den kortfattade öfversigten af Wetterstedts riksdagshistoria gör rättvisa åt hans förtjänster som talare, utan att dölja hans svaghet för ordsvall. Icke häller bredes något täckelse öfver hans fortgående strid mot den konstitutionella »formalismen» vid de senare riksdagarne, i synnerhet framstående i kampen mot riksdagens fordran på utsträckning af revisorernas granskningsrätt, hvilken kamp, såsom »typisk för den tidens sätt att lösa konstitutionela konflikter», i sina hufvuddrag framställes (s. 403 f.). Men riksdagshistorien är långt ifrån uttömmande, hälst den icke ens antyder den vigtiga andel i *riksdagens ledning*, hvilken allt-ifrån 1809 fallit på Wetterstedts lott. Men — detta skulle ock föra för långt bakom kulisserna. Det är ett stort konstitutionelt framsteg, att åtminstone kontanta medel icke längre ingå bland de parlamentariska minister-attributen.

Engeström påstår i sina anteckningar, att det var Wetterstedt, som bad honom i cirkuläret om landshöfdingarnes rapporter till utrikes-statsministern (1811) införa påbudet, att inberätta tänkesätt och sinnesstämningar. Då lydde han rådet, säger han. Men när justitieombudsmannen anmärkt mot detta administrativa »spioneri», då ville Wetterstedt förmå honom att återkalla påbudet: men nu lydde Engeström icke hans råd.

Wetterstedt blef Engeströms efterträdare 1824 och återkallade icke häller då cirkuläret. Landshöfdingerapporterna fortgingo ännu i hans tid, med mer eller mindre förskräckliga underrättelser om oppositionella tilltag, om enskilda personers affärstransaktioner, om möjligheten af lån hos konungen, som alltjämt var en betydande privatbank i hufvudsakligen välgörande syfte, samt om allehanda »on dit», hvart i sin ort. Äfven dessa små förhållanden har eftervärlden längesedan vuxit ifrån. Tidnings-

prässen skaffar nog uttryck åt »stämningen i orten» och meddelar nog allsköns »on dit», när den blott sluppit ifrån hofkanslerens skuggrädsla. Men det är karakteristiskt för tiden: å ena sidan handen öfver det tryckta organet, att det ej ens må införa en otjänlig notis; å andra sidan allsköns ifver och ingen sparad kostnad, att ändå få reda på allmänna opinionen och särskildt på dess personliga organer — med »otjänliga notiser», ju fler dess bättre!

Wetterstedts verksamhet som stor industriidkare — innehafvare af Finspongs bruk med underlydande gods — skildras i raska drag, liksom hans sociala ställning, sedan han genom gifte med friherrinnan De Geer, förut gift Gyldenstolpe, tillträdt en betydande förmögenhet. Men ekonomi var aldrig Wetterstedts starka sida, hvarken som enskild man eller som ämbetsman. De från »undantagstiden», den regerande kronprinsens tid, fortgående, ej rätt konstitutionela finansiella operationerna ledo däraf, och då af de tre extra-fonder, på hvilka 1815 kunde anvisas: »Guadeloupsfonden till H. K. H. kronprinsens disposition», »S:t Barthélémy-medlen», »H. K. H. kronprinsens enskilda kassa», den mellersta, utsinat, blef det de båda öfriga, nu *till ett* sammansmälta, som fingo hjälpa, när utgifterna skulle fortgå. Konungen undandrog sig icke häller, men riksdagen undandrog sig, när efter årtionden af trassel och obehag »kabinettskassan» och »kolonialkassan» ändtligen funnit en expedient att reda sig, nämligen med de statsmedel, som dittills åtgått för utrikesdepartementet, på hvars konto i stället besparingar skulle göras. Då var Wetterstedt redan död. Men han hade tillräckligt länge varit med om affärens intrasslande och på sin sista tid nödgats upptäcka allt för konungen. Tiderna hade förändrats, från 1815 till 1840.

Som utrikesminister hade Wetterstedt för öfrigt inga svåra stormar — om man undantager de obehag, »skeppshandeln» framkallade. »Hade W. där haft mer stål i sin egg, så hade, enligt kompetentes dom, den solfläcken i Carl Johans regering uteblifvit», vittnar, efter samtidas ord, P. Wieselgren (B. Lex.). Men traktater med främmande makter fick han underteckna i rätt stort antal, både om slafhandelns upphörande och om handels- och sjöfartsförbindelsers lättande. »Dessa handelstraktater», säger förf., »hade sin särskilda betydelse därutinnan, att de upphäfde det svenska produktplakatets hundraåriga välde och banade vägen

för en ny utveckling af sjöfarten på svenska hamnar», utan att fraktkonkurrensen visade sig menlig för Sveriges egna fartyg.

Wetterstedts hälsa aftog under hans senare år, i synnerhet sedan han 1834 förlorat sin hustru. »Soignez votre santé, elle est necessaire à votre patrie et à moi», hade Carl Johan skrifvit till honom redan 1811. Tjugofem år senare stälde konungen ett örlogsfartyg till sin statsministers disposition, när denne af hälsoskäl nödgades besöka främmande land. Men hvarken konsultationer i London eller operation i Paris häfde det onda. Några månader efter hemkomsten afled han i Stockholm, föga mer än sextioårig, den 15 maj 1837.

Förf. har opartiskt och konstnärligt redogjort för denne statsmans lif och verksamhet. Med något större utförlighet i vissa fall, särskildt i framställningen af riksdagsledningen och riksdagsdebatten, hade lefnadsteckningen varit uttömmande. Inskränkningen är måhända betingad af titelns uppgift: »författad för Svenska Akademien». Men icke blott af denna, äfven af svenska historien har förf. genom detta arbete gjort sig väl förtjänt, och vi våga förutsätta, att denna monografi i vår nyare historia icke kommer att sakna efterföljare från samma penna.

Strödda bidrag till Västerbottens äldre kulturhistoria

AF

E. W. B.

II.

Vid sidan af de stora olyckor, hvilka genom de gång på gång återkommande missväxtåren drabbade Västerbotten[1] under 1600-talet, hade landskapet att deltaga i de många och dryga skattebördor, som så tungt hvilade på den svenska allmogen denna tid, och de oupphörliga knekteutskrifningarna, en följd af det krigstillstånd, hvari landet under större delen af samma århundrade befann sig.

År 1612 beviljades vid riksdagen i Stockholm en gärd, som från Västerbotten skulle utgå i åtskilliga varor. Torneå socknemän skrifva härom till K. M. d. 1 juni 1613, hurusom de nu till hufvudstaden hade afsändt kött, fläsk, smör och torrfisk, men att deras oförmögenhet på mjöl och spanmål vore större på denna tid än de det uttrycka kunde; »den ringa säd», heter det i denna skrifvelse, »som vi i fjor finge af åkern, förtärde ryttarne med deras hästar i förliden vinter och största hopen af oss nödgas skafva hvar dag barken utur trän till lifsuppehälle och vår åker ligger osådd». Vid 1617 års riksdag blef likaledes en gärd beviljad, den s. k. landtågsgärden, hvilken därefter blef en stående skattetitel till bestämdt belopp. Flere de hårdaste

---

[1] Västerbottens landskap jämte det öfriga Norrland styrdes under förra delen af 1600-talet af en ståthållare; genom kongl. brefvet af d. 5 jan. 1638 blef landskapet ett särskildt landshöfdingedöme, omfattande såväl det nuvarande Västerbottens som Norrbottens län, hvarmed äfven Österbotten tidtals var förenadt under åren 1654—1668. Västerbottens läns delning i Västerbottens och Norrbottens län skedde först genom kongl. brefvet af d. 21 maj 1810.

missväxtår hade öfvergått Västerbotten, när denna gärd om våren 1618 skulle från landskapet utgå. Torneå sockens andel däri redovisas i en skattefogde-kvittens af d. 3 juni 1618 sålunda:

»Smör 33 L℔ 12 ℔, Kött 272 L℔. Spanmål 33 t:r, ändock utaf socknen bör utgå årligen 165 t:r, men för socknens fattigdom skull vill jag», tillägger fogden, »göra min flit därom, det jag kan få hos godt folk så mycket till borgens, som rester uppå spanmålen».

Den från Västerbotten utgående andelen i Elfsborgs lösen skulle terminsvis erläggas, 3 d:r s:mt af hvart hjonelag, »rik och fattig». Fem terminsafgifter voro erlagda, den sista dock ofullständigt, när menige man inom landskapet i en supplik till K. M., dat. Skellefteå socken d. 10 aug. 1618, bedja om förskoning från indrifning af hvad härutinnan ännu resterade, »hvilket omöjligt är att utgöra», skrifva de, »för stor fattigdom, ty vi fattige undersåtare äre nu så mycket blefne kronan skyldige genom oåren och Elfsborgs lösen, så Gud vet, när vår befallningsman får ut hvad han af oss hafver att kräfva; — — — fattigdomen är så stor inkommen med oss, att vi största delen äre så utfattige, månge tiggare och en part landsflyktige blefne».

För Västerbotten utom Kalix och Torneå socknar[1] uppgick den ordinarie räntan (= årlig ränta och landtågsgärd) år 1624[2] till 12,280 d:r 10 öre 12 pgr, för sistnämda socknar till 2,889 d:r 7 öre och för Lappmarken till 1,102 d:r (se för närmare specification bil. A). Hela denna uppbörd belöpte sig således för Västerbotten och Lappmarken till 16,271 d:r 17 öre 12 pgr, motsvarande i vårt mynt omkring 41,000 kronor. Huru mycket högre dock i själfva verket penningens värde var, ser man af varu-

[1] Till fullständigande af de uppgifter, som i det föregående anförts rörande skattläggningen i Västerbotten under Karl IX:s tid, må här tilläggas, det vid den mantalssättning, som då verkställdes öfver Västerbotten enligt kongl. brefven af d. 26 juni och d. 9 aug. 1604, mantalet särskildt för Torneå socken bestämdes efter 4 t:rs utsäde, hvilket äfven genom kongl. brefvet af d. 23 aug. 1607 fastställdes, »alldenstund där är så mycket bättre lägenhet än i de andra sju socknarne», större ängslägenheter vid floddalen och rikare laxfiske. Medan för den öfriga delen af landskapet i förstone af de till jordbeskattningen kommitterade 6 t:rs utsäde hade bestämts för ett mantal, beviljade K. M. på allmogens supplik af d. 4 dec. 1606 om en lindrigare bestämningsgrund i ofvan nämda kongl. bref af d. 23 aug. 1607, att beräkningsgrunden finge bestämmas till 8 t:rs utsäde för mantalet, hvilket allmogen sedermera ville hafva ändradt till 12 t:r, hvarom i det föregående är närmare redogjordt.

[2] I skattelängderna för samma år förekommer nu bland andra byar inom Torneå socken äfven Lappträsk by med 4 åboar, den äldsta af byarna vid Sangisåns öfre lopp.

värdena för samma tid, då t. ex. spannmålen blott gälde 1 1/2 à 2 d:r tunnan, eller i vårt mynt 4 à 5 kronor.

Ofta utarrenderades uppbörden. Visserligen för staten ett tryggt sätt, men så mycket mera betungande för de skattskyldige. År 1627 finner man hela uppbörden från Västerbotten och Lappmarken vara utarrenderad till följande belopp:

Umeå, Bygdeå, Skellefteå	d:r	s:mt	3,553
Piteå	»	»	928
Löfånger	»	»	710
Luleå	»	»	1,925
Torneå och Kalix	»	»	2,364
Laxarrendena	»	»	1,395
Lappmarkerna	»	»	1,102
Summa	d:r	s:mt	11,977.

Under hvilken nöd och fattigdom de dryga utskylderna oftast måste afpressas befolkningen, kan man af det föregående nogsamt inse. Att den ekonomiska ställningen i landskapet ej mycket förbättrades under 1600-talets lopp visar oss en landshöfdingen Gotth. Strijks skrifvelse till K. M. af d. 8 juli 1689 angående durchtågsgärden à 2 1/2 d:r s:mt af hvart rökemantal.

»Nu är hos allmogen», skrifver landshöfdingen, »intet annat att tillgripa än boskapen, ehuruväl hos de fattige (som blifva ungefär 2/3-delar af landet) högst kunna finnas 3 à 4 kor; skulle nu de utexekveras till durchtågs- och folk(mantals)penningar samt annan E. K. M:ts och kronans rests afbetalning, så blefve därigenom dem afhändt deras lifsmedel, som nu är bara mjölken och barkekakan, ej heller finnas för denna tiden deras boskap så feta och goda, att de kunna slaktas och köttet försäljas eller till K. M. kunna försändas. Hemställandes uti E. K. M:ts högstbeprisliga nåd hvad härvid står att göra och om icke de fattige af allmogen kunde allernådigst åtnjuta dilation till augusti eller september, då bonden kunde något föryttra af hvad han genom fisket bekommit». Den 23 dec. kunde emellertid den energiske landshöfdingen oafkortadt afleverera denna durchtågsgärd, uppgående till 2,535 d:r s:mt.

För att gifva en föreställning om de skyldigheter, som utom kronans ordinarie räntor och gärder ålågo allmogen, lemnas i bil. B en detaljerad uppsats a desamma, hvilken såsom bilaga åtföljer en landshöfdingen G. Strijks skrifvelse till K. M. af år 1689.

* * *

Den onekligen tyngsta bördan för Västerbottens allmoge voro de ständigt återkommande knekteutskrifningarna och manskapets utrustning. Till en början var om utskrifningarna intet visst stadgadt, utan uttogs manskapet efter behof och lägenhet. Första gången Norrbotten i riksregistraturet omnämnes såsom en ort, hvarifrån äfven manskap borde uttagas, är i ett kongl. bref af d. 28 sept. 1545 till Peder Brahe och Botvid Larsson, däri det heter, att »de borde låta anamma uti vår ed och tjenst icke allenast allt det dugliga folk, som någorlunda där uppe i landet till bekommandes vore, utan ock det folk, som allredan antaget är och längst ifrån handen, som är i Norrbotten, Jämtland, Ångermanland och flerstädes förlagde äro, måtte blifva uppkallade». År 1561 förekommer utskrifning af manskap i Västerbotten och huru strängt redan då därvid tillgick, må af följande exempel visas. En bondeson från Torneå socken, som redan varit i krigstjänst, blef år 1561 ånyo kallad till knekt. Som han emellertid gift sig och var sin faders enda hjälp, lade sig socknen ut för honom med ett intyg om detta förhållande, dat. Torneå d. 29 maj samma år: »Vi, fattige män, som bygga och bo i Torneå socken, bekänna med denna vår bekännelse» etc. I detta intyg säges, att som vår nådige herres bref och befallning lyder, att »ingen skall sig undanstinga antingen genom giftermål eller eljes, utan att hit skyndas och förskrifvas», vågade fogden icke gifva honom lös, hvarföre, då hans fader hade honom af nöden hemma, socknemännen supplicerade om att han finge stanna hos sin fader, till dess »den andre sonen kommer till mans och stiger i hans stad». Närmare bestämmelser rörande utskrifningarna utfärdades af Johan III, dock var naturligen mycket rum lämnadt åt godtycket, så länge utskrifning af manskap icke var fixerad till en viss numerär, utan bestämdes efter tillfälligt behof. Såsom härutinnan upplysande må följande anföras ur en Västerbottens allmoges supplik till K. M., dat. Skellefteå d. 18 dec. 1613:

»Tacke vi E. K. M. på det ödmjukaste och underdånigste för den nådiga tillåtelse och förändring, som E. K. M. hafver nådigst täckts göra och efterlåtit med de 2 fänickor folk, som blef af nyo här i landet uttaget förutom vår gamla landsfänicka, den ena af Baltzar Bäck[1], när Collentzu[2] tåget företogs (år 1610), och den andra af Olof Ingemarsson till Jämtland och under samma 2 fänickor voro mesta parten enda bönder och böndernas enda hjelp, därföre hafver

[1] Befallningsman öfver Västerbotten.
[2] Kollensuo, en stad i ryska Karelen.

E. K. M. dem nådigst förlofvat af tjensten att blifva vid sina hus och hem och göra E. K. M. och kronan sin skatt och utskylder. Och nu sedan åter i den staden låtit utmönstra af för:ne alla 3 fänickor de bästa, dugligaste och tjenligaste, som välbördig Isak Behm[1] i våras utmönstrade och uppfordrade till Stockholm, hvilka vi nu förmena skola blifva vår landsfänicka. Såsom ock härmed uti all ödmjuk underdånighet tigga och begära af E. K. M., att vi för flere fänickor måtte blifva förskonade, oansedt att någon kan vara, som vill fordra någon annan fänicka här bredvid, ty vi fattiga undersåtare förmå icke hålla flere fänickor vid makt i denna svaga landsända. Men sedan dessa här nu fingo det nya namnet, att de skola kallas soldater, ställa de sig, så ock vele hafva efter de främmande soldaters namn och ordning med pockande och snorkande och öfverfallande, såsom ock vele försvara sina föräldrar och bönder både för skjutsfärd och annat. Och medan de voro landsknektar och hade det namnet, stälde de sig väl och togo till godo hvad en fattig man hade råd att gifva dem både till kläder och föda; hvarföre förmode vi, så ock bedje och begäre af E. K. M. att härmed måtte blifva uppseende och lagdt böter uppå. Gud skall känna hvad tunga och besvär vi fattige allmoge dess förutan i denna här besvärliga tiden måste utdraga. Måtte dock icke lida någon orätt af våre egne infödde».

Redan följande år klagar allmogen öfver att de måste hålla 4 fänickor, hvilket fölle dem alltför tungt. Till Narva öfverfördes detta år från Västerbotten 600 man »med stor utredelse och öfverförande och bekostnad».

Öfver utskrifningarna klagas ock af Torneå sockenboar i en supplik till K. M. af d. 18 juni 1617, däruti följande därom läses:[2]

»Besvära vi oss för det myckna krigsfolket, som vi måste föda och kläda och med värja utrusta, så ofta de blifva utnämde och på tåg och resa uppfordrade, såsom vi ock nu i sommar hafva utgjort 142 personer, förutom dem som hafva följt Christofer Assarsson ifrån Ryssland till Stockholm, så att hela talet belöper sig 160 varaktiga krigsmän, som vi fattiga män af denna socken måste hålla, det oss länder till förderf, hvarföre begära vi ödmjukligen häruppå en möjlig lindring och viss ordning».

Gå vi något längre fram i tiden, så påträffa vi åter en dyster målning af ställningen i landskapet till följd af de täta utskrifningarna. År 1639 skrifves därifrån till K. M. sålunda:

[1] Ståthållare på Uleåborg och öfver Österbotten.

[2] I samma skrifvelse får man ock höra en klagan öfver de för allmogen tryckande skjutserna, hvilken börda dock mera tryckte allmogen i de sydligare landskaperna. »Begära vi», säga de, »uti all underdånighet att K. M:t ville nådigst afskaffa de många och besvärliga skjutsfärder, som både vinter och sommar allmogen dagligen varder betungad och plågad med af lappfogden och laxfogden och af begges deras tjenare, så att esomoftast ryckes bonden med hugg och slag ifrån sitt arbete i bästa arbetstiden, hvilket länder honom till stor åsaknad och dråpelig skada uti hans bo och bohag».

»Medan såsom de stora och många utskrifningar oss öfvergångna hafva vår fattiga landsort på folk utblottat, att nu, som höglig är till klagande, finnes mest intet annat att tillgå utan gubbar, barn och fattiga knekteenkor; E. K. M. ville då allernådigst oss, fattiga undersåtare, med utskrifningar till någon tid att hjelpa och förskona»[1].

År 1641 supplicerar likaledes allmogen ifrån Bygdeå till K. M. om förskoning från utskrifningen. »Vi låte E. K. M. ödmjukligen och sannfärdeligen förnimma, att här uti vår landsända är nu med folk och manskap alldeles så utblottadt och vi intet annat se oss före än att allt för många hemman af vanbruk blifva ödelagda, ty bedja vi hjertligen, att vi med utskrifningen och den stora börda därmed följer, måtte blifva förskonte».

I stället för dessa godtyckliga utskrifningar åtog sig Västerbotten genom ett särskildt kontrakt med kronan af d. 16 april 1649 att hålla och komplettera en mansstyrka af 1.056 man, hvaremot inga extra utskrifningar skulle vidare förekomma. Under de ständiga krigen blef dock denna komplettering dryg nog. Men regeringen gjorde ock mer än en gång inkräktningar på denna öfverenskommelse, såsom skedde t. ex. vid landtdagen i Torneå år 1657, då allmogen förmåddes att bevilja följande års »utskrifning» — så väl i mötesförhandlingarna som i landshöfdingens skrifvelse till K. M. om desamma talas endast om »utskrifning», icke om »talets komplettering», likasom ej heller någon skilnad göres på Västerbotten och Österbotten, från hvilka båda landskap ombud vid detta möte voro närvarande — redan under det innevarande året och att samma utskrifning skulle verkställas efter folktalet, så att alla öfver 15 och under 60 år skulle roteras och hvar tionde till krigstjänst duglig karl uttagas; för de följande åren 1659 och 1660 skulle deremot utskrifningen ske efter gårdetalet[2].

[1] Endast *ett* exempel på hvad krigstjenstskyldigheten för den enskilde hemmansägaren innebar må här anföras:

I Seiwits by inom Neder-Torneå socken bodde vid tiden för det trettioåriga kriget på sin hemmansdel om $^1/_4$ hemman en gårdsbrukare, Peder Olofsson. Denne utskrefs till krigstjenst och deltog »i många tåg, så länge han något orkade», hvarefter han utströks ur rullorna; men för sin gård måste han sedan efter hvartannat sätta tvänne sina söner, hvilka båda »för fienden borta blefvo». Till sist kom ock turen till hans yngste, ännu blott 15 år gamle son. Fadren var »utgammal, blind och utfattig». Nu lade sig dock socknen ut för denne. Den 11 aug. 1644 uppsatte socknens 12 edsvurne en supplik härom till K. M. Regeringen aflät med anledning häraf en skrifvelse till landshöfdingen i länet, hvilken skrifvelse dock icke finnes kvar, förmodligen blef dock svaret en frikallelse för ynglingen från krigstjensten.

[2] F. F. Carlson, Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset, del I, sid. 268, uppgifver, att i Västerbotten, där den ständiga roteringen redan var

Af en allmogens supplik till K. M. af d. 10 maj 1658 finner man ock att tankarna voro olika om sättet hvarpå utskrifningen skulle försiggå, ehuru det nu stod klart för gemene man, att de icke längre ens mäktade hålla talets komplettering vid makt. »Vi, fattiga undersåtare», skrifver allmogen, »befinna oss icke mäktiga att utstå talets fyllning uti dessa besvärliga krigstider, emedan detta är ett fattigt land på folk, likväl hafva vi måst tillsätta på halftannat år minst 800 nyskrefna knektar, hvilka äre öfver 220 enstaka bönder uttagna, där nu ingen manshjelp är på hemmanen igen, — — — och nu så mycket större orsak härom underdånigst att anhålla, emedan vi förnimma, huru officerarne söka att draga deras bönder ifrån utskrifning och talets fyllning (hvilket vår mening aldrig varit hafver); skall då landet sedan likväl hålla talet fullt med 1,056 man, så sker detta med landets undergång». Landshöfdingen talar ej heller i sina senare skrifvelser till K. M. från denna tid om utskrifning efter hufvudtalet.

Stod landskapet genom de ständiga utskrifningarna redan vid tiden för Karl X:s krig vid randen af sin undergång, så var ej mindre förhållandet detsamma under Karl XI:s krig mot Danmark. Under ett år, från 1676 till 1677, hade aflevererats öfver 1,400 »goda karlar». Men äfven utom denna komplettering af det bestämda talet utskrefs en tremanshjelp af 600 man, som fördes till Jämtland. År 1679 utskrefvos 413 man, bestående största delen af »sjelfva bönderna, som hafva brukat sina hemman». Men redan vid den utskrifning, som till talets komplettering år 1677 skulle verkställas, skrifver landshöfdingen J. Graan till konungen: »Gifver E. K. M. tillkänna, att dugliga manskapet uti Västerbottens landshöfdingedöme inom kort tid så förminskade äro, att hemmanen till en stor del falla öde, sedan manshjelpen äro till knektar utskrifna».

För att för konungen framlägga en redogörelse om tillståndet i landet, lät landshöfdingen uppsätta en roteringslängd öfver hela länet. Enligt densamma fans i Västerbotten blott 1,928 man dugliga till krigstjänst. Då däraf frånräknades hvad

införd, frågan om utskrifning naturligtvis förföll. Handlingarna från detta möte visa dock att kontraktet icke blef oantastadt, att en utskrifning efter en ny grund verkligen beslöts, om ock en sådan, åtminstone hvad Västerbotten beträffar, icke kom till stånd, dels redan på grund af landets oförmögenhet till en vidsträcktare utskrifning, dels på grund däraf att det ringa inom länet ännu tillgängliga manskap erfordrades för vakthållning i Lappmarken, där man befarade infall från norska sidan (se landshöfdingens skrifvelser till K. M. från denna tid).

som erfordrades till talets komplettering, återstod i länet blott 872 »enda bönder». [1]

I hela landskapet funnos af ynglingar mellan tjugu och sexton år:

tjuguåringar	21
nitton »	3
aderton »	21
sjutton »	25
sexton »	65
Summa	135.

Ödeshemman räknades till 87 [2] och hemman, hvarå sutto endast enkor utan manshjälp, till 300.

Till K. M. stälde samtlige allmogen i Västerbotten d. 12 sept. 1680 från Umeå en rörande supplik, ett verkligt nödrop, med anledning af landets stora utblottenhet på manskap till följd af de oupphörliga kompletteringarna, uppgående till tvänne eller trenne om året, säga de, hvarför de nedkasta sig inför K. M:ts fötter, bönfallandes om några års förskoning för utskrifning och komplettering. Det oblidkeliga svaret blef: »Kan intet efterlåtas, emedan där visst kontrakt upprättadt», kompletteringen skulle dock uppskjutas.

Genom kongl. brefvet d. 31 mars 1696 afslöts med Västerbotten ny kapitulation, då indelningsverket äfven till detta län utsträcktes. Men någon ny beräkning för mantalet gjordes icke vid den föregående roteringen, utan höll man sig till den gamla à 8 t:rs utsäde, hvaröfver allmogen litet emellan i öfver ett halft sekel fört klagomål. Också skrifver landshöfdingen Jacob Grundel till K. M. år 1727 att länet därigenom fått en svår indelning, då ett mantal kommer på en rote. Numerären å det manskap länet var skyldigt att upprätta blef därför densamma som förut, eller 1,056 man.

* * *

[1] Landshöfdingen lät detta icke hindra verkställigheten af den af K. M. anbefalda kompletteringen, men konungen upptog dock landshöfdingens åtgörande härvid, hvilket han betraktade såsom en otillbörlig demonstration till att förhindra rekryteringen, så illa, att han i skrifvelse af d. 15 juni 1678 förklarade den nitiske landshöfdingen licentierad, — »enär våra till eder afgångna ordres icke med den vigueur och promptitude äro blefne effectuerade, som sig bordt, och vi vele tro att sådant sig förorsakar af eder tilltagande ålder» — och skulle i hans ställe Lorentz Creutz, dåvarande assessor i Bergskollegium, såsom landshöfding inträda. Detta beslut kom dock icke till verkställighet. Johan Graan fick sitta qvar såsom landshöfding till sin död, som inträffade redan följande år, sedan han i 25 år varit landshöfding i Västerbotten.

[2] År 1719 stego ödes rökemantalen i Västerbotten till 305.

Men det var icke nog med att länet på detta sätt fick sätta till sina bästa och mesta arbetskrafter, det måste äfven, såsom i det föregående redan är vidrördt, lemna ansenliga bidrag till manskapets utrustning och underhåll, på samma gång allmogen vid krigsfolkets tågande genom landet tidtals icke var tryggadt för våldgästning. I en supplik till K. M. af d. 18 dec. år 1613 ifrån Torneå klagar allmogen öfver »den outsägliga, stora tunga och besvär, som vi arma och fattiga undersåtare nu i många år hafva haft och utstått med det myckna krigsfolket, som här hafver rest genom landet, som hafva oss våldgästat, röfvat och rappat, såsom vi därigenom äro komna på största fattigdom, och ingen pålaga är oss så tung som denna».

Utan att här närmare ingå på angifvande af de särskilda bidrag, som af allmogen kräfdes till det nyutskrifna manskapets utrustning, underhåll och fortskaffning, skola vi anföra en landshöfdinge-relation af år 1679, hvari, på samma gång man får en föreställning om befolkningens utarmade ekonomiska ställning, man på nära håll får lära känna hvilken känsla af solidarité med fosterlandet i dess helhet ännu denna tid måste hafva besjälat de särskilda landskapen, då allmogen undergifvet och utan knot trots sin fattigdom underkastade sig en ny tung skatt, utgående i form af inkvarteringspenningar. Vid riksdagen i Halmstad år 1678 hade allmogen samtyckt till att emottaga manskap till inkvartering. Konungen yrkade nu att de landsdelar, som för sin aflägsenhet icke kunde mottaga manskap, skulle i stället erlägga inkvarteringspenningar och tillskref landshöfdingen Johan Graan d. 15 okt. 1678, att härom skulle förhandlas äfven med Västerbottens allmoge. Landshöfdingen sammankallade på grund häraf en fullmäktig från hvar socken till Torneå, och hölls denna »landsstämning» d. 26 dec. ofvannämda år. Bönderna beklagade sin stora nöd och fattigdom, förorsakad af frost och köld, som förstört säden, de stora tillsättningarna till det kontraherade manskapets komplettering, hvarigenom landets manliga befolkning storligen hade förminskats och hemmanen blifvit öde eller förfallit, då männen blifvit tagna till knektar och blott hustrurna med små barn sutte kvar, hvarföre de förklarade sig icke ens mäkta utgöra de ordinarie kronans utlagor.
Icke desto mindre utlofvade de att vilj-
förtröstan, att öde och afsigkomna he
mera än en eller 2:ne kor och litet sl

år till att beså åkern, så ock de som, i stället för bröd och säd, blott hade agnar och barkekakan att lefva af, därifrån skulle förskonas. Denna afgift skulle beräknas efter 6 d:r s:mt i månaden för hvar dragon och 5 hela mantal anslås för en man. Från landskapet skulle således på detta sätt utgå omkring 1,000 d:r s:mt i månaden. Naturligtvis upphörde denna beskattning på samma gång freden med Danmark afslöts.

Utskylderna till krigsfolket voro för länet på 1680- och 1690-talen så ordnade, att för hvar knekt skulle såsom »vinterkost» eller s. k. hemkall levereras 2 L℔ säd och 2 L℔ victualiepersedlar; dessa utskylder belöpte sig för hela landskapet till 2,200 L℔ säd och 2,200 L℔ victualiepersedlar årligen, i penningvärde uppgående till öfver 30,000 d:r k:mt, enligt en landshöfdingsskrifvelse af år 1692, hvartill kom knektelegan på 3 à 400 d:r k:mt samt öfver- och underofficerarnes »service».

Att knektetjänsten var af allmogen fruktad och att äfven rymningsförsök förekommo, är icke underligt. Sådant förekom dock mest bland de österbottniske finnarne. År 1659 rymde öfver 100 man nyutskrifna österbottningar. »På en stor del af dem hafver jag måst låta slå jernbultar, att de icke åter rymma skola», skrifver landshöfdingen J. Graan. År 1678, då nyutskrifna västerbottniska knektar i närheten af Sundsvall påträffade de föregående året utskrifna tredjemännerna, nu på väg från Jämtland till armén i Skåne, och sågo huru ömkligt de voro klädda och hörde huru de fått lida af hunger, nedlade öfver 250 man sina gevär och rymde till sin hemtrakt, där de i det inre landets skogar sökte dölja sig. Flertalet af de rymmande voro »finska och Torneå knektar, som mycket hafva varit vane att rymma», skrifver landshöfdingen. Landshöfdingen förfrågar sig hos konungen om de ertappade, »som icke hafva velat framkomma, sedan jag hafver låtit dem eftersöka», skulle dömas eller lottning skulle äga rum och om de efter krigsartiklarne skulle dömas till lifvet och huru? »Dock, oförgripligen att säga», heter det, »gifver galgen större skräck, helst uti Torneå socken». Vidare frågas om saken skulle underdånigst refereras, förr än executionen skedde. Konungens svar af d. 15 juni samma år blef, att »därmed skulle förfaras efter hvad uti slika händelser plägar ske».

Många lemnade landsorten för att undgå de tryckande bördor, som hvilade på befolkningen, men »detta missbruk» stäfjade lands-

höfdingeämbetet. Så skrifver landshöfdingen Strijk till K. M. d. 21 dec. 1691:

»Till landets bättre cultur och regementets underhållande med dugligt manskap är för detta år icke allenast innehållet med mans- och kvinspersoners förpassande ur landet, utan jämväl i förmåga af åtskilliga kongl. resolutioner låtit af predikstolarna förbjuda all utförsel af folk till andra län vid 40 d:r s:mts böter».

* * *

Laxfiskena i Västerbotten voro dels böndernas enskilda tillhörighet, för hvilka fisken såsom för annan egendom ränta till kronan gafs, allt efter som fisket var gifvande, dels kronans egna, för hvilkas brukande en taxa eller stadga erlades, i förstone en viss andel i fångsten intill hvar 3:dje fisk eller hvarannan, men då vanligen med hampa och salt, som af kronan försträcktes till nät och insaltning; men denna afgift förvandlades efter hand till ett visst arrendebelopp, för Umeå elfs fisken redan före 1500-talets slut, för fiskena vid de öfriga Västerbottens fisken först år 1619.[1]

En intressant skildring af ett laxfiskes skattläggning förekommer under konung Gustafs tid i riksregistraturet. Sedan längre tid hade tvistigheter egt rum emellan dem, som brukade »Kengis» fiske strax söder om Rödupp i Kalix elf (i våra dagar ansedt som utmål till Kengis laxfiske i Torneå elf). Båda de tvistande parterna, birkarlarne från Luleå socken, »som bygga och bo ofvanför Kengis fors», såsom det heter i den kongl. skrifvelsen härom af den 6 nov. 1541 (förmodligen hade dessa birkarlar för fiskets bedrifvande i sin tjänst särskildt anstälde fiskare i Öfver-Kalix) och »deras nästa grannar, som bygga och bo näst nedan för Kengis fors i Kalix socken», hade till konungen nedsändt deputationer för att få sin tvist afgjord, medförande hvardera partens ombud »bref och bevisningar» för att bestyrka sin rätt till detta laxfiske och andra träskfisken där omkring. Konungen lät för frågan tillsatte »gode män» undersöka förhållandet, »dock likväl för något mangel och fel skull, som där tilläfventyrs ibland finnas kunna, hvar saken rätteligen synt och

[1] I ett kongl. bref af d. 28 okt. 1617, däri förbjudes att med fiskredskap stänga och »förbygga igen» elfvarne, säges: »Vi vele härefter icke någon skall taga sig mera välde till att bygga uti elfvarne än honom bör och af konungarna efterlåtet är, — — — ej heller någon understär sig till att intränga uppå en annans lägenhet mer än hans egor medgifva». Kronans rättigheter och på samma gång den enskildes strandrättigheter äro här i sväfvande ordalag uttryckta.

ransakad blifver», heter det i konungens skrifvelse, »så syntes oss icke nyttigt eller tillbörligt vara att tillsäga någon af parterna anten det ena eller det andra fiskeriet», hvarföre det slutliga afgörandet uppsköts, tills oväldiga synemän på stället kunde om saken ransaka och bestämdes däremot en förlikning parterna emellan på sådant sätt att de, som bodde ofvan forsen, icke finge befatta sig med laxfisket nedanför forsen, likasom de, som bodde nedanför forsen, icke finge befatta sig med fisket ofvanför forsen. Men som ingendera parten hade till kronan erlagt någon skatt för kungsådran i samma laxfiske eller för de öfriga träskfiskena, förklarade konungen att, ehuru han haft rätt att taga saken något hårdare före med dem, han dock af gunst och nåd ville hafva dem förskonade, men blefve de förpliktade att härefter till kronan erlägga 3:dje-delen af all den lax och annan fisk, som fångades, hvartill de närvarande ombuden såväl för egen del som å de hemmavarandes vägnar gåfvo sitt bifall. (I 1616 års laxlängd finnes detta fiske upptaget såsom kronans, gifvande för året en ränta af 4 t:r lax.)

I en skrifvelse af d. 17 dec. 1639 från Skellefteå supplicerar Västerbottens allmoge hos K. M. bland annat om att blifva bibehållen vid sina rättigheter till »arffiskena». Som i denna skrifvelse framhålles fiskenas i Västerbotten olika natur, intages den här i hvad som berör denna fråga.

»Emedan här i Västerbotten kronans laxfisken och böndernas egna arffisken hafva i alla tider och af ålder varit särskilda, såsom redo räkenskap i Kammaren och gamla längder här hemma utvisa, så ock bönderna man från man ärft arffiskena efter hvar annan och så dyrt löst till sig arffisken som annan hus och jord, hvilket gamla och otaliga många jordebref i några hundra år klarligen bevisa, ty hafva ock alla framfarna konungar efterlefvat (!) i Konungabalken låtit för:te välfångna egendom njuta, hvarföre bedja vi underdånigst, att vi må för:te häfd och egendom njuta och däraf såväl som annat ärftligt göra kronan vår vanliga rättighet».

Såsom naturligt och rättvist ansågs att de, som bodde närmast kronans fisken, skulle hafva företrädesrätt att desamma arrendera, såsom allmogen i en skrifvelse till K. M. af d. 12 jan. 1600 supplicerar för Byske socknemän, att de måtte få öfvertaga det laxfiskearrende, som var öfverlåtet åt andra än byamännen, »därigenom dem endels synes ske stor orätt» .I allmogens ofvannämda supplik af år 1639 begäres likaledes, att »bönderna i by, där kronans enskilda fisken ligga, måtte vara närmast till att samma

kronofiske bruka för skälig och vanlig stadga». Men i den kongl. resolutionen öfver denna supplik, dat. d. 20 febr. 1640, heter det, att »det står till Hennes K. M. hvad kronans fiske anlangar, att dem förbättra och utstadga åt dem, som mest gifva och de göra skäl före. Hennes M. vill ock allernådigst det menige allmogen ingen oförrätt vederfares uti deras egna skatt- och arfvefisken, utan att de dem såsom sitt laga fång njuta och behålla säkert och okvaldt, när de, som dem ega, utgöra deraf till kronan den lax dem pålagd är och de en gång beviljat hafva».

Att bruka strandfiske vid egna stränder ansåg ock allmogen såsom sin naturliga rättighet. Så anhålla hos K. M. Västerfiskets byamän i Umeå socken år 1672, att »såväl som deras fäder få bruka efter lax vid deras land och strand, när det icke sker kungsådran förnär». Regeringens svar blef: »Kan intet tillåtas mot lag och kongl. resolutioner».

Bland socknarnas i Västerbotten gemensamma skyldigheter, anförda i bil. B, förekommer äfven rubriken: kronofiskenas bekostnad. Af en Umeå socknemäns klagan i 1672 års besvärsskrifvelse finner man ock att socknen samfäldt fått underhålla ett par inom samma socken belägna kronans laxfisken, oaktadt dessa icke af socknemännen gemensamt arrenderades.

En ofta återkommande svårighet, som vållade största olägenhet för dem, som sysselsatte sig med fiske i Västerbotten, ja, som stundom rent af gjorde om intet all den vinst, som från fisket eljes kunde påräknas, var saltets dyrhet, hvilken vara blef så mycket dyrare, som regeringen till och med lade tull på importen af denna nödvändighetsartikel.

»Inga högnödigare varor», skrifver Västerbottens allmoge till K. M. i en odaterad skrifvelse (förmodligen af år 1658), »ifrån främmande länder hos oss som flerestädes i Sverige behöfvas än som salt, hvilket nu så dyrt är blefvet, att vi det ej förmå att köpa, utan nödgas den fisk, som Gud gifver, antingen i sjön gå låta eller ock förskämma, till hvilken dyrkan och trångmål vi ej annat förstå än att kompani på saltet orsaken är. Hvarföre som vi af fisk och slakteri både kronans utlagor göra och vår ringa näring hafva skola och saltet, det därtill nödsakligen tarfvas, är nu så dyrt blefvet, att vi det ej kunna köpa, alltså E. K. M. uti all som största ödmjukhet bönfalla E. K. M. allernådigst behagade sådan stor saltnöd och landsförderf behjärtiga och antingen igenom fri seglation och allgemene handeln eller igenom andra medel den gunstiga förordning göra att på sådant saltköp måtte böter och lindring blifva, uppå det vi icke i grund utarmas måtte».

I en besvärsskrifvelse af d. 20 sept. 1659 säges det, att »saltet isynnerhet förmedelst nya tullordningen kommit uti sådant pris, att de som nödgas söka sin bergning genom fiskeri, nödgas samma handling platt öfvergifva». Och i allmogens besvärsskrifvelse af år 1680 säges, att »saltet af borgaren är uppstegradt till 28 d:r, hvaraf landtmannen, som fiskeriet brukar, en obotlig skada tager, icke kunnandes med sitt fiske saltets dyra värde betala».

Umeå elfs laxfisken synas tidigt varit mindre gifvande, hvadan klagomål upprepadt förekomma öfver för hög taxering af dessa fisken. Så förefinnes redan från år 1582 en supplik härom till K. M., då Umeå sockens allmoge i en skrifvelse af d. 5 okt. bådo om eftergift af den resterande fisketaxans utgörande för de bönder, som i arrende innehade Söderfors kronolaxfiske. »De och alla andra, som vid Umeå elf stadga-lagde äro, äro ganska försvagade och förblottade för det ringa fiskeri skull och tunga utskylder, som uti dessa förledne år varit hafva».

År 1586 klagades likaledes vid det lagmansting, som då hölls i Torneå socken, öfver det klena fisket i *Torneå elf*, där eljes laxfisket i senare tider alltid varit rikligare än i de öfriga Norrlands elfvar. Laxfiskena vid de öfre byarna inom Öfver-Torneå sägas ganska litet eller intet hafva räntat och äfven de längre ned belägna fiskena, såsom Karungi, Kuckola och Wojakala fisken, hade ganska litet räntat. »De hafva», heter det i tingshandlingen, »efter yttersta förmåga utgjort ränta för lax, gäddor, smör och en part slagtat sin boskap till laxstadgan, som den tid lax och andra fisken rikligen vankade, däruppå lagd var, och nu allt för högt och dem omöjligt är att utgöra, — — — och äro nu så förblottade, att de icke förmå köpa sig hampa att komma sig före igen till att betala det som de skyldige äro».

Såsom i anförda skrifvelser klagas ock öfver för hög taxering i en allmogens skrifvelse till K. M. af d. 18 dec. 1613 från *Skellefteå*, hvarest allmogen hade att erlägga till kronan hvar 3:dje lax, som fångades. Hvilka svårigheter och obehag för öfrigt en sådan taxeringsmetod medförde, ser man ock af allmogens klagan. »Men så tyckes och synes oss», säga de, »att E. K. M. och kronan skall hafva så stort gagn utaf att alla fisken blifva brukade på en ärlig och lidlig stadga än som nu tillgår. Och då blifva vi omisstänkta och utan eds hotande och undsägelse med svärjande och annan Guds förtörnelse, därigenom Guds väl-

signelse mycket förminskas. Dock likväl är stadga en ärlig ting både för kronan och oss».

Att den ständiga kontrollen öfver laxfisket, som detta sätt för taxans erläggande erfordrade från kronans sida, måste föranleda många tvistigheter med befolkningen och verka demoraliserande på densamma genom det tillfälle till undandöljande, som därunder på samma gång så lätt erbjöd sig, är naturligt. Samma tanke, som i den ofvan anförda skrifvelsen ifrån Skellefteå uttalas, återkommer ock därför bland allmogens besvär. Så skrifva härom Torneå sockens 12 edsvurne och gemene allmogen från »Torna Bothniorum» till K. M. d. 18 juni 1617 följande:

»Att E. K. M. värdigas nådigst unna oss fattige män bruka laxfiske på viss och lidelig stadga efter hvars och ens lägenhet, såsom vi det af ålder brukat hafva, ty därmed kommer kronan ändtligen till sin vissa uppbörd och mycken oreda varder därmed förekommet, besynnerligen de många och grufliga eder, som dagligen brukas med Guds H. namns stora vanära och mycken själavåda, varda afskaffade och många förderfliga skjutsfärder förtagna».

Samma klagan, som vid slutet af 1500-talet höres om laxfiskets aftagande, upprepas också i det följande århundradet. Så skrifva t. ex. Torneå socknemän till K. M. d. 13 sept. 1643 följande härom:

»Alla laxbruk äro här taxerade efter quota. Men många år ränta icke så mycket det till att uppfylla, vi måste samma laxtaxa med andra varor betala, hvarigenom såväl som andra kronans utlagor vi största delen hafva blifvit utfattiga och utarmade». Och på samma sätt skrifver gemene man i Västerbotten från Umeå d. 21 aug. 1649:

»Emedan såsom laxfiskena här i Västerbotten äro mycket af sig komna och förminskade, en part alldeles ödelagda och (Gud bättre) i detta innevarande år ringare afvel fallen är än i de föregående åren, bönfalla vi, fattige undersåtare, till E. K. M. och ödmjukligen och underdånligen bedja att med kronans stadga på samma laxfisken måtte någon förskoning göras, på det de, som bruka, icke skola blifva alldeles utarmade och de, som öde ligga, måtte ock stadgan alldeles undslippa».

Förnämsta anledningen till fiskets förminskande var elfvarnas fortsatta uppgrundning och gälde detta synnerligen Umeå elf, där vårfloden särskildt i början af 1640-talet ryckte med sig hela vidder af de sandiga stränderna, då ock Ytterhisjö by strax norr om staden Umeå på detta sätt förlorade en stor del af sin åker.

Allmogen i Umeå socken klagar ock i en skrifvelse till K. M. af d. 28 sept. 1647 öfver »den stora afsaknad våra grannar i åtskilliga byar hafva uppå deras laxfisken, af hvilka de i förtiden haft en styrka och hjelp till deras hemman och utlagors afbetalande, men nu efter elfven är så mycket utskuren och uppgrundad, äro alla efterskrefne laxfisken förderfvade». Ej mindre än 17 laxfisken vid elfven uppgifvas, hvilka intet mera gifva, men för hvilka allmogen dock måst erlägga den bestämda stadgetaxan. I allmogens skrifvelse till K. M. af d. 12 sept. 1680 angifves ock på grund af samma skäl samma förhållande vara med åtskilliga laxfisken vid Luleå elf, såsom Enge, Rutvik, Harads och Svartlå. De norrländska elfvarnas fortsatta uppgrundning och den däraf föranledda minskningen i fisket bestyrkes ock af landshöfdingen i länet, Gotth. Strijk, som i en skrifvelse till K. M. ifrån Umeå af d. 2 sept. 1689 skrifver följande:

»De fiskerier, som här i landet såväl som annorstädes finnas, äro mäkta kostbara, ty därtill måste hållas kostsamma not, nät, båt, fiskegårdar och folk och hafver jag af ögonskenlig erfarenhet befunnit, att där som för några år sedan hafver varit laxfisken, är nu alldeles grundt, att man icke kan komma fram med en ökstock, som är att se vid Degernäs uti Umeå socken, hvarföre strömmarna årligen borde rensas och hållas öppna».

För uppbörden från kronans fisken i Västerbotten redovisas för år 1676 sålunda:

Norra fögderiet	lax	114	t:r	5	L℔
Södra »	»	48	»	10½	»
Öfver- och Neder-Torneå		80	»	7	»
	Summa	243	t:r	9½	L℔.

Norra fögderiet, not- och träskfiske	266 L℔	7 ℔,	själspeck	13 L℔	10 ℔
Södra » » » »	62 »	19 »	»	11 »	—
» » (rökta laxar 95 st.)					
Öfver- och Neder-Torneå, not- och träskfiske	112 »	2 »	—	—	—
Summa	441 L℔	8 ℔.	Summa	24½ L℔.	

243 t:r 9½ L℔ lax	gör i penningar	=	2,436 d:r
95 st. rökta laxar	» »	=	47½ »
441 L℔ 8 ℔ not- och träskfisk	» »	=	262 »
24½ L℔ själspeck	» »	=	24½ »
	Summa i penningar		2,770 d:r.

* * *

På 1630-talet började man leta efter malmstreck i Norrland och fästade man därvid stora förhoppningar. I en promemoria till rikskansleren Axel Oxenstierna öfver »de förhoppliga metallbruken i nordlanden», afgifven år 1636, talas bland annat om ett stort berg i Luleå lappmark, hvaruti »finnas stora svenska diamanter somt som manshufvud och somt tredubbelt större». De gjorda upptäckterna föranledde anläggning af åtskilliga bergverk och lemnas här en förteckning på de verk och grufvor, som under 1600-talet voro i gång och bearbetades: [1]

Kengis bruk, anlades år 1645.

Junosuando jerngrufva, 24 mil från Torneå, 8 mil från Kengis, upptäcktes af en bonde år 1644.

Svappavare koppargrufva, 32 mil från Torneå, upptäcktes af en lapp år 1654.

Schiangeli kopparmalmberg, 3 mil söder om Torneträsk, 49 mil från Torneå, upptäcktes af en lapp, hvilken dömd till gatlopp, utfäste sig att angifva det för Svappavare grufarbetare mot böternas erläggande.

Kiedkivare silfvergrufva, 35 mil nordvest från Luleå, upptäcktes af en lapp under sökande efter sina renar.

Alkavare silfvergrufva, 35 mil från Luleå, 5 mil från Qvickjock vid Jalckjaur, upptäcktes år 1672. Alka- och Kiedkivares intressenter erhöllo år 1682 befrielse från skyldighet att bruka grufvorna, sedan de därpå förlorat 40,000 d:r k:mt; malmstrecket visade sig gå på djupet.

Nasafjälls silfvergrufva i Piteå lappmark, 43 mil från Piteå, upptäcktes år 1635. Under de 24 första åren intill 1660 upptogos här i medeltal 182 lödig mark silfver och under de första 9 åren omkring 87 Sk℔ bly, för de följande åren saknas uppgifter. Om denna silfvergrufva säges i Bergskollegii relation till Karl XI följande:

»Är belägen i Lappmarken intill norska gränsen på fjällryggen, hvarest malmen i brist på skog, som intet närmare än 10 mil fans[2], måste med krut sprängas och var fuller malmen i begynnelsen ymnig och rik nog, men sträcket vil

[1] Gellivara malmberg upptäcktes först i början af Carl Thingvall.

[2] Denna uppgift är utan tvifvel felaktig. finnes ordentlig björkskog på 3½ mils afstånd [4] all sannolikhet redan samma tid funnits.

längre 10, 11 à 15 famnar på djupet, hvarföre dess värde intet en gång stod att jämföras emot tidspillan, mycket mindre andra behör[1], dock, efter man åstundat mera att populera denna provins som ock att lemna folket någót 'umgängsamman', har man amplecterat detta tillfälle och upprättat där hyttor etc. — — — Verket är intill A:o 1649 med kronobekostnad drifvet, men sedermera är det på vissa vilkor inhändigadt fogden Olof Jonson och bruksskrifvaren samt stadens bor i Piteå, hvilka det drifvit, till dess det A:o 1659 af de norska blef uppbrändt och spolieradt».

Bruksrörelsen i Västerbotten öfvertogs år 1697 af Västerbottens bergslags participanter, men nedlades silfververken redan år 1703 och järnverken vid Kengis och Junosuando blefvo af ryssarne år 1717 härjade och sköflade, hvarigenom bruksrörelsen mest afstannade, tills den på 1740-talet återupptogs.

* * *

I det föregående är anfördt, hurusom sågverk anlades i Västerbotten först på 1750-talet[2]. Långt förut funnos visserligen smärre sågkvarnar, men med dessa afsågs mera att kunna tillgodose ortens behof än att kunna åstadkomma någon större tillverkning till utskeppning. Handeln med sågadt virke ingick därföre blott till en ringa grad i Västerbottens handelsutbyte under 1600-talet. Men redan Karl IX med sin framtidsblick ville för kronans räkning begagna sig af landets stora resurser i detta hänseende, hvadan han gaf fogden Didrich Persson i uppdrag att uppleta tjänliga sågkvarnställen inom landskapet. I en skrifvelse till hertigen, dat. Umeå d. 28 mars 1595, säger denne härom: »Jag hafver vid hvart tingslag med menige allmogen förhandlat om sågkvarnar och sågtimmer efter E. F:s muntliga befallning till mig och hafver lefvererat denne brefvisare ett visst register på de sågkvarnsställen, som nu äro utletade. Och vill jag, medan föret är, det mesta mig kan vara möjligt, skynda på sågstockar till samma ställen, men efter det här äre alldeles inga kvarnm[ästare], vill vara af nöden att med det allra första måtte

---

[1] Med vår tids kraftiga och billiga sprängämnen kan naturligen malmupptagning nu mycket verksammare och med mindre kostnad bedrifvas än i forna dagar.

[2] And. Hellant, hvars utlåtande rörande sågverksanläggningar i Västerbotten på samma ställe anförts, var rådman i Torneå, blef senare lappfogde med ekonomiedirektörs titel.

hit skickas en god kvarnbyggare, desslikes sågrader (såghjul), såsom äfven järnredskap, som därtill behöfvas.

Här intages ofvan omförmälda »register på de strömmar i Västerbotten, som tjenliga äro att bygga sågkvarnar uti».

1. »I Piteå socken uti Svensby ån hafver kyrkoherden herr Anders en sågkvarn, som är tjenlig, när dammen förbättras».

2. »I samma å där strax hos är tillfälle uppresa en sågkvarn af nyo och kan bättre ligga till än den presten eger».

3. »I Skellefteå socken hafver länsmannen Olof... i Tåmå en sågkvarn, som är tjenlig att..., när hon blifver förbättrad och tillpyntad».

4. »I Årby ån i samma socken är den bästa och förnämsta ström, som härtill i Västerbotten funnen är och godt tillfälle att bygga två sågkvarnar nedanför (hvar) andra i samma ån».

5. »I Bygde socken hafva bönderna en sågkvarn i Dalkarls ån, är tjenlig, när dammen blifver förbättrad».

6. »I Umeå socken i Pålsby ån är tillfälle att bygga en sågkvarn och är skön skog hart när».

7. I Hisiö är en sågkvarn, som bönderna hafva där i ån och är tjenlig att såga med, men det är långt till sjös med bräder».

Af hvar bonde utkräfdes ock $^1/_2$ m:k till sågbyggnader, såsom man finner af en Lars Hindersons i Torneå m. fl. klagan emot Didrich Persson af år 1597, att han behållit de af honom uppburna sågpenningarna, oaktadt H. F. N. tillsagt dem att de inga sågpenningar skulle utgöra. De oroliga tiderna förhindrade väl hertigen från att fullfölja sina planer härutinnan.

* * *

Den första skola, som i Västerbotten upprättades, var Piteå skola, till hvars underhåll Gustaf Adolf genom skrifvelse af d. 16 febr. 1627 anslog sex tunnor spanmål årligt anslag. Denna skola hade till börja med blott *en* skolmästare, men enligt 1652 års förslag skulle den hafva en rektor, en konrektor och en apologist med en utgiftsstat på 220 t:r spanmål. Barnskolor upprättades dessutom i Umeå, Luleå och Torneå. Med dessa skolor ansåg superintendenten i Hernösand, Petrus Steuch, landets behof i afseende på undervisning så rikligen tillfyllesgjort att, när Skellefteå- och Burträskboarne år 1669 inkommo med en ansökan om att erhålla en pedagogi i Skellefteå, superintendenten genom konsistorii-notarien skriftligen anmodade statssekreteraren J. Olivekrantz att hos K. M. remonstrera, hurusom deras begäran vore »alldeles onödig, som så med barnskolor som trivial-

och gymnasier rundt omkring af K. M. nådigst äro försedde». »Sådan hög vänskap», heter det i skrifvelsen, »H. ärevördighet städse obligerar sig tacksamligen vilja ihågkomma och vedergöra».

År 1683 d. 16 mars hölls af superintendenten Matthias Steuch i fleres närvaro visitation i Piteå trivial-skola, då samme man, som såsom konsistorii-notarie i superintendenten P. Steuchs namn hade undertecknat skrifvelsen till statssekreteraren Olivecrantz, innehade rektorsbeställningen.

I protokollet öfver samma visitation heter det:

»1:o Hade D:s rector Nic. Norman en oration skrifven, den han begynte pronuntiera, men kom därmed intet till rätta; fördenskull nödgades Hans Högvördighet imponera honom silentium och stiga ned ur cathedra, hvilket han ock strax gjorde, föregifvandes sig vara mäkta sjuker och intet förmå».

»In classe quarta h. e. rectoris et conrectoris voro 2:ne st. gossar, men begge till låns tagna ur classe tertia ifrån hösten. — — — De 2:ne gossarne examinerades in Græca och funnos mäkta odugliga. Befaltes återgå till tertia, efter de intet kunna skrifva en rad latin, som hänger tillhopa». — — »Interim må rector och conrector vara entledigade för information».

I en skrifvelse af d. 12 juni 1693 utlåter sig landshöfdingen G. Douglas på följande sätt om samma skola: »Ibland andra goda vilkor, som detta länet medelst E. M:ts nåd eger, så är ock detta att en trivial-skola i Piteå inrättad är, hvarest docentes rikligen af E. M. med spanmål försörjes och skulle intet önskligare vara än att slika omkostningar, som sig till 200 à 300 t:r spanmål årligen bestiga, så nyttigt anlades, som borde, till ungdomens uppkomst och undervisning, hvilket så länge intet ske lärer, som skolan i det stånd är, som han för tiden befinnes, hvarest emot hvar docens icke skall svara 6 à 7 discentes, som ändå ringa profect göra och tager ännu af myckenheten på gossar — utaf hvad orsak kan jag ej så egentligen veta, — mig är fuller berättadt vållandet vara genom, såsom säges, docentium försummelse, hvaröfver consistorium intet kan så noga uppsigt hålla för dess aflägsenhet och försända nu gemenligen föräldrar sina barn antingen till någon trivial-skola på Österbotten eller ock ifrån pedagogien direkte till gymnasium».

Umeå skola får däremot det vitsordet af landshöfdingen, att skolmästaren jämte en underskolmästare där med flit och åhåga informerat öfver 50 gossar årligen.

Oaktadt det således var mera klent beställdt med barnaundervisningen i länet[1], kanske till en del just därföre, var allmogen angelägen att å landsbygden i sockenkyrkornas närhet barnaskolor måtte upprättas. Så förnyar allmogen i Skellefteå tillika med Burträsk orh Löfånger socknar i sin supplik till K. M. d. 12 sept. 1680 sin ansökan om hjälp till en sådan på grund af det stora afståndet från skolorna i Piteå och Umeå. K. M. resolverade emellertid på denna ansökan: »Differeras till bättre tid».

Vid riksdagen 1683 framstälde samtliga bondeståndet en petition till K. M. om barnaskolors upprättande vid kyrkobolen öfver hela riket, hvaröfver resolverades, att frågan skulle hänskjutas till landshöfdingarnes och biskoparnes utlåtande, men därvid stannade det ock. Västerbottens allmoge upptog vid 1686 års riksdag samma ansökan i sin besvärsskrifvelse, dat. »Skellefteå landsmöte» d. 7 aug. samma år, men utan resultat. Visserligen upprättades på statens bekostnad åtskilliga sådana skolor, särskildt i Dalarna, men först i vårt århundrade blef detta från bondeståndet utgångna förslag full verklighet.

* * *

Första gången i riksdagsakterna för äldsta tider representanter för Västerbotten omnämnas, är vid den märkliga riksdag, som Erik XIV sammankallade till Stockholm år 1567 och som sedan flyttades till Uppsala, då antalet närvarande bönder beräknades till 590; från Västerbotten infunno sig här ej mindre än 9 bönder[2].

Landtdagsmöten förekommo i Västerbotten åren 1606 och 1657. Landtdagen år 1606 hölls i Skellefteå. Regeringens representanter voro Bror Andersson (Rålamb) och Christopher Persson i Lisa. Föremålet för öfverläggningarna var om medel till krigets mot Polen fortsättning, då tiden för den vid Norrköpings riksdag år 1604 för trenne år beviljade månadspenningen af en mark af hvar fullsutten bonde till uppsättning och besoldning af 9,000 man förutom den krigsmakt, som för rikets vanliga inkomster kunde hållas, nu var till ända gången. I sitt svar,

[1] Om läraren i Luleå pedagogi säges det i ett extrakt af Hernösands consistorii protokoll af den 7 maj 1670, att »han ett okristligt lefverne med dryckenskap och andra otidigheter ej allenast föröfvar, utan ock finnes alldeles oduglig att förestå pedagogien, ty resolverades, att man ej så må se hans person an, hvilken, ofta admonitus, vitam emendare non novit».

[2] E. Hildebrand, Svenska riksdagsakter, II: 1 sid. 156.

afgifvet d. 3 nov., uttrycka det närvarande presterskapet och allmogen sin underdåniga tacksamhet »för den nådiga tillåtelse att E. K. M. medgifver, att vi så väl som hela ständerna skola taga del uti underdånigt betänkande, ändock E. K. M:ts nådiga och höga betänkande så ock af makt och myndighet råder göra och låta oss oåtspordt och vi sedan alla äro pligtiga det hörsamligen att efterkomma». Månadspenningen beviljades »för några års tid» ytterligare. Som enligt Norrköpings riksdagsbeslut, under den tid månadspenning utginge, inga andra gärder eller hjälper skulle erläggas, men det oaktadt, »så ofta knektarne i landsorten varit uppfordrade, hafva de med gärder och skeppsutrustning varit betungade», yrkade mötet, att från sådana extra utlagor vara befriade. Mötets beslut är undertecknadt af »presterskapet och allmogen uti Västerbotten». Jämte länets sigill förekomma trenne kyrkoherdars namnteckning och sigill (Skellefteå, Bygdeå och Piteå).

Den andra landtdagen, till hvilken prester, borgare och bönder (adelsmän funnos icke vid den tiden i dessa bygder) från Väster- och Österbotten kallats, hölls i Torneå år 1657 och öppnades d. 28 maj enligt K. M:ts fullmakt af riksråden Carl Mörner och Erik Sparre. Därvid skulle samma ordning iakttagas som vid en vanlig riksdag. »Inlefvererade», heter det i protokollet öfver samma mötes förhandlingar, »de af ständerna, som ifrån Öster- och Västerbotten vid mötet i Torneå församlade voro, deras fullmakter; då blef dem sagdt, såsom i K. M:ts instruktion befalles, att hvart stånd skulle för sig utvälja en af deras medel, hvilken dirigerade talet och deliberationerna dem emellan så privatim som publice, och i staden afse ett visst rum, hvarest de kunde privatim komma tillsammans, och när de finge bud att ställa sig in i loco congressus, då ifrån samma deras particular rum och dit igen tillbaka gå i god ordning och skick, på sätt och vis som på riksdagen i Stockholm ske plägar».

De kongl. propositionerna gälde en ny utskrifning och den förut beviljade krigshjälpens fortfarande utgående. Tillståndet i landet, där fattigdom och nöd voro ej långt från bondens dörr, gjorde dessa förslag allt annat än välkomna, så mycket mera som det här, i fråga om utskrifningen, gälde att bryta ett med allmogen förut ingånget kontrakt, hvarföre ock så väl riksråden som landshöfdingen måste inlägga all sin förmåga att afvinna ett för regeringen gynsamt resultat af öfverläggningarna. »Eljes för detta, som ock sedan», heter det i landtdagsprotokollet, »näst

deras egen dexteritet gjorde herrarne också deras högsta flit igenom landshöfdingen att förmå ständerna till god och nöjaktig declaration, så vida någonsin görligt vara kunde». »Näst de höge herrar riksens råd och commissarier hafver jag», skrifver landshöfdingen Joh. Graan, »användt min högsta flit så med underhandling hos ständerna i gemen som hos några isynnerhet, hvilka jag visste mig hafva härutinnan att tillita». Sedan allmogens motstånd var brutet, yrkade den dock enständigt på att i beslutet skulle intagas, att krigshjälpen endast skulle komma kronan till godo[1]. Härom läses i protokollet följande: »Sedan så blef beslutet conciperadt och ständerna föreläset, förr än det skrefs rent, då bonden stod stadigt och fast därpå att uttryckligen skulle införas om krigshjälpen 'till kronan allena', och ehuru såsom honom blef förehållet, att den var ansedd till kronan i dessa krigstider, det han af stilformen aftaga kunde, herrarne skulle fuller också, såsom de själfve dem tillförene hade remonstrerat, hos rikets råd samtliga det ihågkomma, att ingen annan än kronan skulle däraf något åtnjuta, därmed ville han likväl intet acquiescera, utan ständerna skyndade sin kos, eftersom det blef för sent inpå aftonen».

Den 3 juni var beslutet färdigt och höllo herrarna till ständerna ett afskedstal. »När detta var skedt», heter det vidare, »så togo herrarne deras afträde och ständerna förtöfvade, till dess de hade underskrifvit beslutet, och med detsamma anhöllo de af allmogen, att dessa ord 'till kronan' måtte tilläggas uti den punkten, som förmäler om deras krigshjälp, däruppå samtyckte herrarne till att göra dem därmed någorlunda ett nöje, att de orden sattes i bredden, som kan ses af sjelfva originalet», hvilket uttryck ock mycket riktigt där förekommer. Allmogen beviljade krigshjälpens fortsatta utgående i 3 års tid med 1 t:a råg och 6 mark silfver (råg- och riksdalerhjälpen) af hvart helgärdshemman; om utskrifningen, se sid. 112.

År 1678 d. 28 dec. hölls i Torneå äfven ett möte, men detta var icke ett landtdagsmöte af konungen sammankalladt, utan en »landstämning», utfärdad af landshöfdingen endast till allmogen, då »en beskedlig man af hvar socken» till öfverläggningen kallades rörande inkvarteringspenningar, men egentligen

[1] Härmed syftas helt visst på den af regeringen åt bröderna Momma arrendevis gjorda öfverlåtelsen af uppbörden från Öfver- och Neder-Torneå socknar, hvarom förut är nämndt, och hvilket icke kunde annat än väcka allmogens missnöje.

icke om själfva beviljandet, hvilket redan ansågs af konungen såsom en afgjord sak, utan snarare om sättet, huru desamma skulle utgå, »på hvad sätt sådan hjälp kan dragas tillsamman». Se vidare om detta möte sid 115.

* * *

Af en af landshöfdingen Gotth. Strijks[1] d. 2 sept. 1689 till K. M. afgifven berättelse om länets tillstånd och behof må följande här anföras:

»Emedan jag uppå sex veckors tid räknande ifrån d. 13 juli till den 5 aug. nästförvekne hafver bevistat tingen uti Västerbotten allt-ifrån Torneå till Umeå, så fordrar min underdåniga skyldighet att göra E. K. M. en underdånig berättelse om landets egenskap och tillstånd, mina förrättelser under vägen, jämväl ock hvad jag vid ett och annat kan hafva att påminna». — —

»Hvad själfva landet vidkommer, så är det utaf anseende icke misshagligt, men för sin nära belägenhet under nordpolen icke så synnerligen fruktbart, emedan en åker allenast här årligen brukas, hvilken mestadels med spaden uppgräfves och icke med hästar uppköres, och när säden af frost icke förderfvas, som esomoftast händer, så gifver den sällan öfver det 3:dje eller 4:de kornet. — — — Landet kan af sin årsväxt intet gärna bestå, hvarföre ock Gud så lagat, att de sin näring utur den kostbara och äfventyrliga sjön måste taga, varandes för dem Österbotten och Lifland såsom ett visst kornhus att tillgå, hvilket de med ingen ringa sjöhasard årligen måste våga. Folket är här merendels fattigt och ganska få rika». — — —

»Under min resa äro öfver 300 rättegångssaker vordne afhulpne utaf 2:ne häradshöfdingar, Wilh. Clerck och Henr. v. Walter, af hvilka få eller inga äro genom lagligt vädjande vidare gångna. Andra sollicitanter utan tal hafver jag afhulpit, hvilka alla velat hafva tillgifter, men med goda ord äro vordne afspisade och uppå skottsmål på bästa sättet tillfredsstälda». — — —

»Det politiska eller regementsståndet beträffande så skulle magistraten i städerna såväl som borgerskapet därstädes icke ringa förkofran taga, om dem någon friare seglation blefve förunt och uti hvar stad hölles på viss och läglig tid om året marknad, hvaraf den inhemska handeln kunde återvinnas, den här i landet är alldeles utslocknad och icke lätteligen står till att återhemta. Orsaken till

[1] Denne i sin tjänst nitiske landshöfding, fostrad i Karl XI:s skola, afled d. 15 febr. 1692. Hans enka, Christina Ribbing, gifver honom i sitt skriftliga meddelande till K. M. om hans timade frånfälle följande vedermäle:

»Och säsom min sorg utaf denna olycka ganska stor blifvit, är så likväl det, hvarutaf jag härutinnan en hugnad haft, att ingen annan sjukdom än mycket bekymmer och ospard flit uppå besvärliga resor i E. M:ts tjenst hafver försvagat hans gamla kropp och kostat hans lifsdagar, som han ock intill den yttersta stunden tog sig med allt allvar af sina ämbetsbeställningar och dagen förr, än han afled, bevistade restransakningen med liggande uti sängen för sin svaga helsas skull».

denna oreda eller sjuka kommer förnämligast af hushållsståndet eller rättare sagdt därutaf att bonden ringa eller ingen utväg hafver att kunna komma sina årliga utlagor åstad, hvarföre måste han lita till borgaren, och äro bönderna här i landet så uti borgarens skuld insänkta och fördjupade, att hvarken bonde eller dess barn mäkta någonsin komma därut[1]. Komme nu någon fri marknad i svang, så kunde bonden småningom frälsas utur borgarens tvång och ok och torde kanske bonden vinna en penning mera af en fri köpman än af sin stränge creditor, hvilken ock plägar sätta merendels köp på bondens varor». — — —

Behofvet af en friare handelslagstiftning så för städernas uppkomst som allmogens förkofran gjorde sig mer och mer känbart och själfve landshöfdingarne uppträdde som förespråkare härför. Så framställer ock landshöfdingen Douglas i en skrifvelse till K. M. af år 1693 sina tankar härom. Hvarken landet eller K. M., skrifver landshöfdingen, hade den nytta, som vederborde, af Västerbottens fyra städer. Dessa hade visserligen af kronan erhållit stora donationer i hemmansräntor, åker och äng samt laxfisken, men inkomsten därifrån åtginge till borgmästares och råds aflöning. Själfva landet hade ock mera last än lisa af de många städerna, emedan då nu funnes en eller annan rik borgare, vore allmogen för öfrigt fattig, så att icke mången bonde funnes, som icke stode i skuld hos borgaren. Handeln inom landet vore högst ringa, då ingen af städerna hade mer än 3 socknar att handla med och som borgaren med sina från landtmannen till ringa pris uppköpta varor endast hade Stockholm, Riga och Reval att afyttra dem till, måste han åtnöja sig med det pris hökarne i dessa städer samsatte sig om. — — Om K. M. skulle hafva någon nytta af dessa städer, ansåge landshöfdingen af högsta nöd vara en friare handel med de varor, som i landet utan skada kunde tillverkas, såsom bräder, plankor, träkäril m. m. »och där möjligt vore, några läster tjära

[1] Här må ock såsom en närmare förklaring till det förut omförmälda misshag allmogen hyste till de nyanlagda städerna påpekas, i hvilket strängt beroende allmogemannen ställdes till den stad, han var »underprivilegierad», såsom framgår af Gustaf Adolfs svar af d. 16 febr. 1627 på Piteå stads borgerskaps klagan emot allmogen i Skellefteå och Burträsk socknar. »Sedan efter de sig besvära», heter det i denna skrifvelse, »att allmogen i Skellefteå och Burträsk socknar, som under staden privilegierade äro, icke vele föra deras gods dit in till staden att föryttra, utan därmed hellre annorstädes sig begifva, därföre vele vi härmed allvarligen hafva befallt alla våra undersåtare, som i be:te socknar boende äro, att de vid straff tillgörande skola föra deras gods in i be:te stad Piteå och där det och ingen annorstädes föryttra med vårt borgerskap. Vi vele ock härmed i detta vårt brefs kraft hafva förbudit våra undersåtar och gemene allmoge, som på landet boende och i städerna icke vånhaftige äro, att de härefter icke skola emot våra städers privilegier segla på några norrländska städer vid högsta straff tillgörandes».

till utskeppning»[1], till hvilka städer borgarena själfve behagade, såsom Lübeck, Danzig eller andra. På detta sätt skulle landet kunna förses med billigare varor, än när dessa skola tagas från Stockholm, hvarjämte K. M:ts tullinkomster genom ut- och införsel af varor skulle mera förkofras.

Man ser i dessa landshöfdingarnes förslag en senare handelspolitiks grundsatser framskymta.

* * *

I denna uppsats hafva Lappmarken och lapparne blott föga vidrörts. Skriftliga urkunder till belysning af det lif, som under flydda tider rörde sig äfven i dessa obygder, saknas väl icke, men det skulle taga för mycket utrymme i anspråk för att här kunna närmare ingå därpå. Några utdrag ur en landshöfdingen G. Strijks relation till K. M. från en resa, företrädesvis gällande Torneå och Kemi lappmarker, hvilken senare lappmark ännu denna tid äfven räknades till Västerbottens landshöfdingedöme, må dock såsom upplysande för de lappska förhållandena här intagas.

. . . »Hvad själfva Torneå och Kemi lappmarker vidkommer», skrifver landshöfdingen, »så äro de utaf E. K. M:ts landskaper längst under nordpolen belägna och sträcka sig till en stor del utvid Västerhafvet på 5 à 7 mil när och består dess jordmån af stora myror och träsk samt höga fjäll, hvilka göra resan mäkta besvärlig och nästan omöjlig, hvarföre ej heller någon af mina antecessorer eller biskopar hafva kunnat färdas den vägen; det jag likväl utan någons præjudice vill hafva sagdt, och jag mig visserligen därifrån afhållit, om jag lätteligen hade trott andras berättelse därom. Själfva marken frambär föga annat gagneligt än renmossa, hvarföre de i Torneå lappmark lägga mest sin vinning om renar, emedan de af sådana nyttiga djur all sin näring och bärning, ja föda och klädnad hafva, dock bruka de därjämte, besynnerligast i Kemi Lappmark, fiskeri och skjuteri. Dessa lappar äro uti sin kristendom merendels informerade och hafva aflagt sina förra vidskepelser och spåtrummor; af naturen synas de vara skickliga till all god undervisning, där allenast något civiliseradt folk vistades ibland dem, ty synes intet orådligt att presten, domaren och fogden voro ibland dem boende. Hvad deras civila och allmänna lefverne vidkommer, så äro hos dem laster och odygder mera obekanta, än att de efter dygd och ära sträfva skulle, hvilket tvifvelsutan sker, efter de icke rätt blifva uppfostrade, som ibland alla menniskor är det principalaste och nödigste — — — I betraktande till de

[1] Handeln med denna vara var, såsom bekant är, monopoliserad hos tjärukompaniet och därföre underkastad inskränkningar.

stora omkostningar E. K. M. årligen använder på Lappmarken emot den ringa inkomst E. K. M. utaf det landet njuter, så har jag förmått lappallmogen att utgifva något större skatt i så måtto, att den som tillförende erlagt 2 r:dr, han har i år utgifvit 3 r:dr och så proportionaliter, mera kunna de föga mäkta, efter som deras förmögenhet är ganska ringa och de, utöfver sitt dageliga uppehälle och vanliga skatt, ganska litet hafva öfrigt om året, som af deras ynkliga spisning, klädebonad och kojor kan censureras och skattas[1]. — — — Vid detta tillfälle kan jag intet underlåta att föredraga samtliga dessa lappars underdånigste begäran, att ehuruväl de intet hellre skulle önska än efterlefva E. K. M:ts allernådigste befallning med celebrerande af de 4 stora, allmänna Bönedagar uppå de terminer, som uti böndagsplakaten stå specificerade, men som de den tiden äro öfver 100 mil sinsemellan kringspridda, vistandes en del vid sina aflägsna träsk och mesta parten vid Västersjön, så att dem omöjligt faller den tiden tillsammans komma, fördenskull anhålla de uti djupaste underdånighet, att alla dessa 4 Bönedagars firande måtte anstå hos dem till vintern, då de samtliga äro tillhopa, hvaraf nogsamt lyser ett stort tecken till deras gudaktighet, jämväl underdånig lydnad att efterkomma E. K. M:ts påbud; varandes detta deras underdånigste anhållande intet skiljaktigt från Christi egna ord, att sabbaten är gjord för menniskans skull och intet menniskan för sabbatens skull». — — —

* * *

Den öfverblick af Västerbottens kulturförhållanden i äldre tider, som här lämnats, har blott varit fragmentarisk. Afsigten har ock endast varit att framställa de allmänna dragen, hvadan många i landskapets utveckling ingripande omständigheter icke till behandling upptagits eller blott i förbigående vidrörts. Hvad som här från gamla urkunder meddelats, torde dock vara tillräckligt att gifva en totalbild af Västerbottens ställning under 1600-talet, Sveriges storhetstid. Man finner att staten stälde stora fordringar på allmogemannen. Hans frihet i handel och vandel var af många föreskrifter inskränkt och hämmad, men i järnhård skola lärde han att därföre dock icke dagtinga med sina skyldigheter; så fostrades han till pligttrohet och manliga dygder, och häraf kan man förstå, hurusom kraftfulla regenter och härförare med den svenska allmogens hjälp kunnat utföra storverk. Folkets lidanden här hemma, under de glänsande bragder på slag-

[1] I margen läses följande resolutions-påteckning: »Detta finner K. M vara mycket väl gjordt, allenast han tillser, att allmogen genom en allt för stor förhöjning intet tager sig det oråd före att rymma deras lägenheter öfver till Norge och Ryssland».

fältet Sveriges historia har att omtala, voro mycket stora. Vi hafva blott sysselsatt oss med Västerbotten, men hvad som gäller om detta landskap, gäller ock om landet i öfrigt, om än förmågan att bära bördorna var större hos befolkningen i de sydligare landskapen, där gynsammare klimatiska förhållanden kunde medföra en tryggare ekonomisk ställning. Landshöfdingen Grundel skrifver till senaten, sedan krigslågan från Karl XII:s tid slocknat, huru Sverige under denna gångna tid haft »halsbräckande svårigheter» att genomgå. Detta ord kan tillämpas på Västerbotten redan under en tidigare period, men man ser ock, att ett folk, som ännu icke förlorat tron på Gud eller, genom självviska intressen splittradt och söndradt, misströstar om sin egen framtid, kan tåligt lida mycket.

Bil. A.

Årliga räntan från Västerbotten år 1624.

Penningar		3,096 d:r	$6^3/_4$ öre		
1,102 L℔ 7 ℔	smör	1,653 »	17	»	
72 » 18 »	»	118 »	$14^3/_4$	»	
576 t:r	spanmål	1,296 »			
98 »	tjära	147 »			
2 »	krampsill	2 »			
349 L℔ 9 ℔	fisk	262 »	4	»	
19 »	själspäck	19 »			
7 t:r	lax	70 »			
2 »	strömming	24 »			6,688 d:r 10 öre 12 pgr.

Landtågsgärden (efter mantalet)

1,188 L℔ $7^1/_2$ ℔	kött	891 d:r	9	öre
Prestpenningar		290 »	17	»
109 t:r à 9 m:k	spanmål	245 »	8	»
7 » $3^3/_4$ fj. à 5 m:k	sp:l	9 »	9	»
1,079 $^3/_8$ t:r à 2 d:r	spanmål	2,158 »	24	»
91 t:r $4^1/_4$ fj. à 1 d:r	sp:l	91 »	17	»
39 L℔	humla	59 »	$13^1/_4$	»
182 »	smör	274 »	10	»
$49^1/_2$ st.	oxar	408 »	12	»
396 »	får	297 »		
198 »	gäss[1]	74 »	8	»

Transport 1261 d:r 13 öre 16 pgr.

[1] D. v. s. vildgäss, hvaraf stora skaror pläga, efter att om hösten hafva lemnat sina hemvist i Lappmarken, till någon tid slå sig ned i kustlandets träsk och insjöar, då de lätteligen kunna skjutas.

Transport 1261 d:r 13 öre 16 pgr.

792 1/4 st.	höns	74 d:r 8 öre		
7,920 »	ägg	37 » 4 »		
396 lass	hö	297 »		
3,960 kärfvar	halm	61 » 28 »		
15 L℔ 3 3/4 ℔	smör	24 » 21 3/4 »		
Körslan, penningar		297 » 3 »	5,592 d:r	

Summa 12,280 d:r 10 öre 12 pgr.

Årliga räntan af Torneå och Kalix socknar.

Penningar	708 d:r	
249 L℔ 16 ℔ smör à 6 m.	371 » 22 öre	
23 » 8 » » à 6 1/2 m.	38 »	
28 t:r 12 k:r tjära	42 » 12 »	
för notfisket	35 » 11 2/3 »	
» fjällfisket	66 » —	1261 d:r 13 öre 16 pgr.

Gärden (efter mantalet)

214 t:r spanmål à 9 m:k	481 d. 16 ö.	
136 1/2 » » à 2 d:r	273 »	
25 » 7 1/2 k:a fod.krn à 1 d.	25 » 30 »	
51 L℔ 17 1/2 ℔ smör à 6 m:k	77 » 26 »	
340 1/2 » kött	255 » 12 »	
11 » 7 ℔ talg	17 » 9 »	
28 » 7 1/2 ℔ humla	42 » 18 »	
14 3/16 st. oxar	117 » 1 1/2 »	
113 » får	85 » 4 »	
4 L℔ 17 1/2 ℔ smör à 6 1/2 m:k	7 » 29 1/2 »	
2 t:r 3 1/2 fj. foderkorn à 5 m:k	3 » 1 1/2 »	
56 3/4 st. gäss	21 » 9 »	
227 » höns	21 » 9 »	
2,270 » ägg	10 » 20 1/2 »	
113 1/2 lass hö	85 » 4 »	
1,132 1/2 kärfvar halm	17 » 22 1/2 »	
Körslan, penningar	85 » 4 »	1,627 d:r 24 öre

Summa 2,889 d:r 5 öre 16 pgr.

Lappmarken 1,102 »

Bil. B.

»Specification, hvaruti socknens inbördes tunga består, som utgöres af hvarje rök och kallas socknejemnan», uppsatt år 1689.

1. Officerarnes service och vedpenningar (»hus, ved och rum»).
2. Soldaternas » » » à 3 d:r på hvar.

3. Utredning till soldaterna.
4. Vinterkosten à 2 t:r spanmål och 2 L℔ victualier på hvar knekt (uppgick årligen till öfver 30,000 d:r k:mt).
5. Inkvarteringspenningar.
6. Klädespenningar till soldaterna à 5 d:r k:mt på hvar.
7. Durchmarchskostnaden eller nu $2^{1}/_{2}$ s:mt af mantalet.
8. Soldaternas rusthus.
9. Häradshöfdings- och lagmanspenningar[1] à 18 öre s:mt röken.
10. Häradstings gästningspenningar à 6 öre s:mt af röken.
11. Landstings gästningspenningar.
12. Residenspenningar, 6 öre s:mt af hvar rök.
13. Landsbarberarepenningar, 3 öre k:mt.
14. Bondkaptenspenningar, 4 öre k:mt.
15. Brofogdepenningar, 4 öre s:mt.
16. Extraordinarie skjutsningars betalning.
17. Extraordinarie gästningar till dem, som resa och således förpassade äro.
18. Kyrkodagsverken och kyrkans åtskilliga reparationer.
19. Socknens nödiga kronobodar och tarfveliga byggningar.
20. Kronofiskeriens bekostnader.
21. Hospitals »
22. Fånghus »
23. Socknestugas »
24. Gästgifvaregårdars upprättande.
25. Bro- och vägbyggningar.
26. Kaplans lön.
27. Sockenskrifvare, 4 öre s:mt.
28. Fjerdingsmans lön.
29. Färjkarls »
30. Extra expenser för skarprättaren.

---

[1] Vid sitt öfvertagande af Västerbottens lagmansdöme år 1611 förklarade Axel Oxenstierna, att lagmansräntorna skulle utgå med 4 öre för hvar skattebonde, »alldeles såsom lag och recesser innehålla och öfver allt Sverige är brukligt». Hittills hade i Norrland denna skatt icke utgjorts med mera än 2 öre af hvar skattebonde enligt Hans Larssons, underlagman i Gestrikland, meddelande till rikskansleren. Senare höjdes denna afgift ytterligare till 6 öre, hvarförutom för underlagmannen, som skötte tjänsten, fordrades 2 öre; uppgick år 1616 för hela landskapet till 250 d:r smt. 3 Sk℔ torrfisk och 6 t:r salt lax samt från Lappmarken 3 Sk℔ torrfisk och 2 deker renhudar = 20 st.

Ett förslag från frihetstiden om inrättande af en särskild högsta domstol

AF

L. STAVENOW.

Sambandet mellan den högsta administrativa och den högsta dömande myndigheten bibehöll sig i Sverige ovanligt länge. Rådet, som under 1600-talets förra hälft utbildats till en fast korporation af ämbetsmän, utgörande medelpunkten för den centraliserade förvaltningen, utöfvade först in pleno och från omkring år 1670 på en division konungens högsta domsrätt. Genom frihetstidens regeringsformer stadgades detta såsom lag.

Den högsta domstolen blef — i korthet — enligt frihetstidens grundlagar och kansliordningarna 1719 och 1720 så inrättad, att en afdelning af rådet, bestående af minst 7 riksråd, bildade konungens justitierevision. Genom Riksens Ständers bref 1731 medgafs, att mindre justitiemål såsom enklare supplikationsmål, lejdebref m. m. skulle kunna afgöras af 5 riksråd, om 4 voro eniga om beslutet. De till revisionen inkommande ärendena förbereddes af en afdelning af kansliet, nedre justitierevisionen, som under frihetstidens början bestod af justitiekanslern såsom ordförande och två revisionssekreterare. Revisionssekreterarne skulle i Just. Rev. föredraga de af dem förberedda målen samt uppsätta och expediera domsluten. Justitiekanslern egde att närvara i Just. Rev. vid justitieärendenas afgörande samt att tillse, att allt tillgick skyndsamt och med laga former. De från krigsdomstolarne inkommande målen förbereddes och föredrogos af generalauditören ibland på justitie- ibland på krigsdivisionen.

Olägenheten af att samma personer bildade landets regering och landets högsta domstol måste under frihetstiden framträda

skarpare än förut ej blott därför, att med samhällets utveckling äfven mängden af rättegångsärenden, som genom vad från domstolarne inkommo till konungen, växte, utan hufvudsakligen till följd af rådets ändrade ställning och uppgift.

Rådet blef under frihetstidens fortgång i själfva verket en parlamentarisk regeringskonselj, där det vid riksdagarne segrande partiet insatte sina förtroendemän för att leda landets styrelse efter sin vilja. Detta var icke afsedt, när frihetstidens grundlagar skrefvos. I dem framträder ännu idén om rådet såsom ett kollegium af oafsättlige ämbetsmän inom alla grenar af styrelsen. Särdeles tydlig framstår denna uppfattning i 1719 års R. F., enligt hvilken rådsherrarne ännu stodo i spetsen för hofrätter och kollegier såsom chefer eller bisittare. Däraf nödvändiggjordes en mängd kompetensvilkor af specialinsigt och erfarenhet i olika administrativa göromål, som ej alldeles läto sig förena med en uppfattning af rådet såsom blott och bart ständernas fullmäktige. Redan 1720 bortföllo emellertid dessa bestämmelser, och därmed fanns i regeringsformen knappt någon föreskrift kvar om speciel ämbetsskicklighet i någon förvaltningsgren hos dem, som skulle komma på förslag till riksrådsämbetet. Ehuru riksråden fortfarande skulle bilda landets högsta domstol, gaf 1720 års grundlag intet enda stadgande om, att något visst antal af dem skulle vara lagfarne män, pröfvade i domareväкf.

Följden blef också och måste, med den utveckling rådsinstitutionen fick, blifva, att justitieärendena försummades för rådets mer politiskt vigtiga uppgifter. Detta har i ett afseende varit synnerligen olycksdigert för frihetstidens statsskick. Det har nämligen gifvit ett sken af berättigande åt bruket att vända sig till R. St. såsom en ännu högre rättsinstans. 1769 var det kanske det farligaste och mest verkande inkastet mot den föreslagna akten om personlig säkerhet m. m., att rådets utslag i rättegångsärenden ej voro så ofelbara, att man kunde nöja sig därmed utan att söka rättelse hos ständerna. Så har försummandet af den vigtiga gren af rådets verksamhet, som rättskipningen bildade, svårt hämnat sig på utvecklingen af frihetstidens statslif.

Det har dock funnits reformtankar, hvilka fingo ett uttryck i ett väl öfvertänkt förslag till förbättrad inrättning af Just. Rev. år 1738. Detta förslag, som då föll, genomgår sedan under något skiftande former, men till sin grundtanke detsamma, hela frihetstiden. Det kan vara af intresse att skildra dess historia äfven

därför, att förslaget genom sina motiv upplyser om de brister, som verkligen vidlådde den dåvarande lagskipningen i högsta instans. Det eger äfven intresse såsom en tydlig förberedelse till vår nuvarande högsta domstol.

Vid 1738—39 års riksdag fick justitiedeputationen[1] rikligare tillfälle än förut att taga kännedom om tillståndet i Just. Rev., i det att då för första gången riksrådets protokoll i justitiemål lämnades till denna deputations granskning. Förut hade de alltid gått till Sekr. Dep,, som varit så upptagen af granskningen af andra protokoll i inrikes och krigsärenden, att den ej kunnat egna mycken tid åt justitieprotokollens genomseende. Som vanligt hänvisades äfven K. M:s särskilda proposition i justitiemål och de från hofrätterna inkomna berättelser och diarier samt justitiekanslerns ämbetsberättelse till J. D.

Deputationens medlemmar insågo mer än väl, att något måste göras för att befordra ärendenas skyndsammare gång i Just. Rev. Man fann, att oaktadt R. St. 1731 förordnat, att tre fulla dagar i veckan skulle användas till justitiemålens afgörande, så hade — såsom J. D. säger i sitt betänkande d. 19 okt. 1738 — »föga mer tid om vekan på dem blifvit använd, än som allenast emot 1 eller 2 dagar svarar, ja understundom kan och en eller flera vekor förbigå, då de så godt som aldeles icke förekomma kunna.» Orsaken härtill var, att vigtiga politiska ärenden esomoftast förekommo på den andra divisionen, som nödvändiggjorde, att rådets plenum hördes. Ofta var dessutom den andra rådsdivisionen icke fulltalig, utan rådsherrar från Just. Rev. måste tillkallas, för att beslut skulle kunna fattas. Följden blef, att föredragningen af ett mål ofta måste afbrytas, »omständigheterne af de förut påbegynte rättegångssaker råka i glömska och förgiätenhet, och många af de redan förut upläste acter och documenter nödvändigt behöfva recapituleras och å nyo åhöras.» Deputationen fann vidare »ej utan grämelse», att »sakerna omöjeligen hinna så at arbetas undan, at icke 20, 30, ja 40 saker emellan hvarje riksdag mer inkomma, än som på samma tid afgiöras kunna, hvilket är beklageligen så mycket otvifvelachtigare, som de oafgjorde, ordinarie revisionssakerne vid sista riksdag voro 123 stycken, men nu på de sist förflutne 4 åhr blifvit til

[1] Författaren brukar i det följande förkortningarna J. D. = justitiedeputationen, J. D. Bet. = justitiedeputationens betänkande, och J. D. Prot. = justiedeputationens protokoll.

168 förökte, utom de mångfaldiga supplicationsmål samt bref och förfrågningar ifrån Hof- och Öfverrätter, Collegier, Landzhöfdingar, Consistorier och flera vederbörande, hvarpå man icke något visst antal i hastigheten få kunnat.»

Bland J. D:s ledamöter började långa öfverläggningar härom. Medlemmarne förenade sig utan votering efter stånd om tvänne förslag, hvilka båda såsom alternativ skulle framställas i ett betänkande till R. St. Det ena af dessa förslag var utarbetadt af sekreteraren i kammarrevisionen Carl Lagerberg[1] och gick ut på ingenting mindre än upprättandet af en särskild högsta domstol. Det andra alternativet, som framställdes af lagmannen grefve Gustaf Gyllenborg, gick blott ut på ett bättre ordnande af arbetet i Just. Rev. Som deputationen dock icke ansåg sig ega befogenhet att väcka förslag om en så genomgripande förändring, som Lagerberg och större delen af deputationens medlemmar önskade, tillkallades landtmarskalken och deltog i öfverläggningarna[2]. På hans förslag beslöt deputationen att inkomma till R. St. med en i allmänna ordalag hållen begäran att få framställa några projekt om justitieärendens behandling i rådet. J. D. erhöll genom Exped. Dep. denna tillåtelse den 5 sept. Från den andra till och med den 20 okt. höllos därpå synnerligen intressanta öfverläggningar, hvarvid flera långa, väl skrifna vota gåfvos till protokollet, som visa, med hvilket intresse det af Lagerberg väckta förslaget omfattades. Till slut nedsändes det högst intressanta betänkandet till R. St., dateradt den 19 okt. 1738.

Betänkandet börjar efter en framställning af tillståndet i Just. Rev. med en förklaring, att deputationen högst ogärna skrider till något medel, som ej grundar sig på den uti R. F. faststälda inrättningen, att hälften af riksens rad bör sitta i Just. Rev. och afgöra dit hörande ärenden, men då R. St. förbehållit sig att förbättra R. F., och då en stor del af deputationens ledamöter ej kunnat se någon annan utväg än den, som härmed föreslås, till justitieärendenas befordrande, så har deputationen »efter et noga och bekymmersamt öfvervägande» ej kunnat undgå att hemställa förslaget till R. St:s välbehag och godtfinnande.

[1] Lagerberg blef sedermera assessor i Svea Hofrätt, revisionssekreterare, justitiekansler och 1755 riksråd.
[2] J. D. Prot. 14, 17 aug. 1738.

Det är i synnerhet tvänne hufvudsyften, som de nämda ledamöterna ansett nödvändiga att vinna: 1:o att arbetet på Just. Rev. skall kunna fortgå hela veckan och utan afbrott, hvilket är nödvändigt, »så framt alle nu oafgjorde liggande och framdeles inkommande mål skola en gång til behörigt slut bringas», och 2:o att »revisionssakernas utarbetande och refererande ej må, som härtils skiedt år, endast ankomma på vederbörande revisionssekreterare, utan borde til större visshet och säkerhet hädanefter dermed förhållas på samma sätt, som uti Hofrätterne brukas, derest de på en af sielfva ledamöterna sorteras och af denne jämte et grundeligit votum föredrages, men sedermera af sekreteraren i en formel expedition uppsättes.» Dessa syften kunna nu omöjligen nås, om Just. Rev. hädanefter som hittills endast beklädes af riksråd, ty dels måste de vissa dagar i veckan deltaga i plenimålens afgörande, och samma orsaker som hittills skulle fortfarande göra, att de dagar, som verkligen anslogos till justitieärenden, ej fingo utan afbrott användas dertill, dels läte det sig ej förena med värdigheten af deras höga kall och ämbete, att ett sådant arbete som målens förberedande och föredragning pålades dem, förutom det att »man ej har at förvänta, det alla de, som nu äro eller framdeles varda til Riks Råd kallade, varit förut vid sådane sysslor brukade, som et dylikt enskylt och besynerligt handläggande erfordrar.»

Deputationens ledamöter hafva därför förenat sig om följande förslag:

»1:o At siu lärde och förståndige samt uti domareämbetet bepröfvade och skickelige män til Justitiæ Råd förordnas och ständigt sittia uti K. M:s Just. Rev. til de dit hörande sakers afgiörande.

2:o At alla inkomne och hädanefter inkommande revisionssaker varda Justitiæ Råderne emellan sorterade, då den, som saken fallit på, åligger om relationens förfärdigande försorg draga samt sedan efter en viss ordning saken föredraga tillika med dess egit skrifteliga betänkande, hvaruti alla hufvudskiäl och omständigheter å ömse sidor tydeligen anförde äro.

3:o Efter som Justitiæ Cancelleren tilhörer at hafva inseende, det icke något mål uti Just. Rev. uptages, som dit ey hörer, samt at vara tilstädes, när ärenderna afgiöras, ock at derutinnan gifva behörig uplysning, så kommer jemväl han ibland desse siu Justitiæ Råderne at beräknas samt äga säte och stämma,

dock ey uti sådane mål, hvarvid han å ämbetets vägnar bör handen lägga; och på det intet hinder och eftersättiande uti dess öfriga syslor ske må, varder han ifrån revisionssakernas refererande och föredragande befriad.

4:o Såväl för anseendet och myndigheten skul, som ock för anständigheten, då H. K. M. i egen hög person vil sielf några saker uti Just. Rev. öfvervara, böra tvänne Herrar Riksens Råd uti Just. Rev. sitta, hvilka dock lika fullt kunna rådslagen uti de riksvårdande ärender på den andra Divisionen bivista, samt sakerna uti Just. Rev. derefter således lempas, at criminalier och supplicationsmål imellertid företagas.

5:o Alla conferencer och munteliga förhör uti revisionssaker, som hitintills först uti nedre revisionen och sedan uti rådet hållne blifvit och et vidlyftigt skrifvande och dubbelt arbete förorsakat samt mycken tid borttagit, skola hädanefter allenast uti Just. Rev. ske. Dock kunna de inkommande skrifter ock ansökningar med vederbörande communiceras samt præstanda examineras på sätt, som hittils om eftermiddagarne skiedt är.

6:o Alla domar, resolutioner, bref och andra expeditioner utfärdas på vanligit sätt uti K. M:s egit höga namn, men underskrifves af de Herrar Riksens Råd, som uti Just. Rev. sitta, hvilket så kraftigt vara skal, som vore det af H. K. M. sielf underskrifvit.

7:o Uti de mål, som angå förklaring öfver allmänna lagen eller Justitiæ Förordningars författande, böra Justitiæ Råderne med samtliga Herrar Riksens Råd sammanträda.

8:o Denna Just. Rev. kommer at sitta alla förmiddagar i vekan, och jämväl om lördagarne, så länge sakernas myckenhet det kräfver, hvarför ock en eller flera eftermiddagar i hvarje veka tages til protokollernes justerande. Och som Herrar Riksens Råd hafva lögerdagarne frie, så kunna criminialier och supplicationsmål med flera ärender af mindre vigt då företagas.

9:o Beträffande ferierne så äro desse ledamöter af den tancka, det de kunna utsättas om sommaren ifrån medio Junii til medium Septembris, och om vintern ifrån Thomasmesso til medium Januarii allenast.

10:o Dessa förberörde Justitiæ Råd synas böra lika heder och anseende niuta som landzhöfdingar samt af K. M. med Råds Råde utnemnas.»

Förslagets grundtanke var således att inrätta en särskild högsta domstol, i det närmaste oberoende af rådet. De två riksrådens närvaro förutsattes vara tillfällig och motiverades egentligen med, att den skulle ge domstolen anseende och myndighet och fordrades för anständighetens skull, när K. M. själf ville närvara i Just. Rev.

Meningen var dock icke att alldeles afbryta det urgamla sambandet mellan den högsta administrativa och den högsta dömande myndigheten. Det var nämligen allt igenom ett praktiskt behof, som låg till grund för förslagets tillkomst, men icke någon teori om nödvändigheten af att strängt skilja den lagskipande och den verkställande makten. Lagskipningen skulle därför fortfarande ske i konungens namn, konungen kunna med samma rätt som förut efter behag öfvervara justitieärendenas afgörande, och äga att i rådet nämna justitieråden. De två riksråd, hvilka skulle förblifva ledamöter af Just. Rev., skulle icke däraf hindras att fortfarande deltaga i rådslagen om alla riksvårdande ärenden, och samtliga justitieråden skulle i vissa fall sammanträda med samtliga riksråden. Sammanhanget mellan regeringen och högsta domstolen skulle således ej brytas i högre grad, än hvad det är brutet ännu i dag. Det visar praktisk blick, att man insåg betydelsen af, att en under utöfvandet af domarevärf vunnen erfarenhet stod konungen i rådet till ledning vid vissa ärenden, såsom vid affattandet af alla förordningar, som rörde rättskipningen, och vid uttalandet af förklaringar af allmän lag.

Justitieråden skulle vidare icke såsom ledamöterna i Gustaf III:s högsta domstol tillsättas genom förordnande på 1 eller 3 år i sender utan genom utnämning och således enligt de under frihetstiden gällande grundsatserna ej häller kunna afsättas utan dom och ransakning. Deras självständighet var således så vidt möjligt garanterad.

Den väsentligaste olikheten mellan den 1738 föreslagna högsta domstolen och den nuvarande var, att nedre Just. Rev. skulle afskaffas och ärendena sorteras på domstolens egna ledamöter till beredning och föredragande, alldeles såsom det går till vid alla andra svenska kollegiidomstolar.

Nedre Just. Rev. torde vara en för Sveriges högsta domstol säregen inrättning. Så länge det gamla riksrådet fortfor att äfven vara högsta lagskipande myndighet, var ett sådant ämbetsverk som nedre Just. Rev. alldeles nödvändigt, ty rådet hade en

mångfald af andra uppgifter, och dess medlemmar egde därför hvarken tid, ej häller — tillräckligt många af dem — förmåga att gifva justitiemålen den noggranna utredning, som de fordrade. Just emedan rådet i Sverige längre än annorstädes fortfor att vara högsta domstol, rotfäste sig emellertid och består ännu i dag det egendomliga förhållandet, att alla inkommande mål först undergå en förberedande handläggning i en särskild institution af underordnade ämbetsmän. I Danmark t. ex. blef det ej fallet, då en särskild högsta domstol där inrättades så tidigt som 1661. Ej häller i Sverige hade en sådan institution som nedre Just. Rev. kommit att utveckla sig, i fall den högsta rättskipningen ännu under frihetstiden blifvit skild från rådet, ty de grundtankar, som genomgå det ofvan skildrade förslaget af år 1738, äro gemensamma för alla liknande förslag under hela frihetstiden.

Förslaget åtföljdes — såsom nämdt — af ett alternativförslag, hvilket helt enkelt gick ut på att ordna arbetet i rådet så, att de bestämda tre dagarna i veckan utan afbrott kunde användas till justitiemåls afgörande. Dessutom påpekades, att det mycket skulle bidraga till »Justitiæ Sakernas skyndsamma och rättvisa afgiörande, om R. St. vid ledigheter i rådet ibland ville föreslå sådane män, som i process, lag och förordningar väl kunnige och bepröfvade äro.»

Det blef detta senare förslag, som vann R. St:s bifall, och förslaget om en särskild högsta domstol hade således fallit[1]. Orsaken till, att förslaget, ehuru erkändt såsom godt och lämpligt, likväl ej kunde tränga igenom, var hufvudsakligen, att det allt för uppenbart stred mot flera af R. F:s bestämmelser, för att det skulle kunna passera blott såsom en förbättring af densamma. Det var nämligen en i frihetstidens statsrätt gällande grundsats, att inga förändringar af grundlagarna fingo ega rum, utan endast en förbättring eller utveckling af enskilda bestämmelser i öfverensstämmelse med grundlagens allmänna principer. Flera paragrafer af R. F. uppräknades, hvilka ovedersägligen visade, »at inga andra ämbetsmän jämte Hrr Riksens Råd kunna eller böra uti Riksens högstvårdande sysslor och ärender admitteras eller del däruti taga.» Det förklarades vidare, att konungens höghet skulle lida af, att personer af mindre rang och

[1] R. o. A:s Prot. 18 nov.; Prestest:s Prot. 22 nov.; Borgarst:s Prot. 6 dec.; Bondest:s Prot. 13 dec. 1738.

anseende än riksråden nalkades konungen i rådslagen. Det skulle äfven innebära en minskning af R. St:s rätt, då ju riksråden, som bildade den dåvarande högsta domstolen, utsågos ej blott genom konungens förtroende, såsom var föreslaget beträffande justitieråden, utan genom konungens och riksdagens förenade förtroende. Dessutom skulle de föreslagna justitieråden åstadkomma en stor tillökning i statens utgifter.

Det intresse för lagskipningens bättre ordnande i högsta instans, som gaf upphof till det beskrifna förslaget om en ny inrättning af Just. Rev., var vid denna riksdag så lifskraftigt, att det äfven alstrade ett annat projekt, hur rättskipningen i en faktiskt ännu högre instans, nämligen hos R. St. själfva, skulle kunna ordnas på ett sätt, som garanterade, att ständernas beslut i rättegångsärenden grundade sig på juridisk insigt och »ofelbar rättvisa». Äfven detta förslag är genomgripande och intressant. Det behandlades af J. D. ungefär samtidigt med förslaget om justitieråd, och båda tillsammans utgöra ett storartadt reformförsök af den högsta rättskipningen i riket, som vitnar om den rikedom af nya idéer och det lefvande nit att på alla områden befordra landets framsteg, som så fördelaktigt utmärker åtminstone den tidigare frihetstiden. Förslaget förtjänar därför i korthet omnämnas i sammanhang med det förra.

1723 års R. O. stadgade (§ XIII), att R. St. »borde undersöka, huru vid Just. Rev. Lag och Rätt i gemen blifvit skipad.» Äfven enskilda personer fingo i »sådane mål, som ei stå annorstädes at rättas,» besvära sig hos R. St. Härigenom uppkom i själfva verket ännu en instans utöfver konungen i rådet, nämligen ständerna. För att i någon mån begränsa den rätt, ständerna sålunda tillvällade sig, bestämde 1734 års riksdagsbeslut, att besvär öfver Just. Rev:s domar ej fingo upptagas af R. St., »med mindre någon förmenar sig hafva fog at klaga öfver fehlacktigheter i Processen eller uppenbar Vrångvisa och Domvillo.» Vid följande riksdag uppstodo flera diskurser angående rätta förståndet af 1734 års beslut. Öfverstelöjtnanten baron v. Ungern Sternberg inlämnade härunder ett memorial, hvari han framhöll, att om R. St. skulle ega att uppta och ändra Just. Rev:s domar, borde det brukliga sättet härför något närmare öfvervägas, ty det var ej gifvet, att J. D., som hade att upptaga och föreslå beslut angående alla sådana besvär, bestod af lagkunnige män, och om det också blefve fallet, så hade dock icke R. St:s plena, som

egde själfva afgörandet, den nödiga kunskapen i justitieärenden. Memorialet remitterades till J. D.

J. D. hade redan af sig själf kommit på samma tankar, men fick först nu ett tillfälle att framkomma med förslag i ämnet. Det betänkande, som deputationen d. 12 sept. 1738 afgaf till R. St., innehöll, äfven det, tvänne alternativa förslag. Det förra, till grund för hvilket låg ett af borgmästaren Schwede utarbetadt memorial[1], gick ut på, att R. St. vid hvarje riksdag skulle tillsätta ett särskildt Justitie Utskott, bestående af 24 redlige och för sin grundliga kunskap i lagfarenheten allmänt bekanta män, »af hvad stånd de ock vara måge, utan afseende på den proportion, som eljest i Deputationerna emellan stånden efter R. O. iakttages.» Dessa skulle efter aflagd domareed upptaga sådana besvär, som fingo anföras öfver Just. Rev:s domar, samt genom lott utse en ledamot till referent i hvarje mål. Afgörandet skulle i fall af skiljaktiga meningar ske genom votering per capita och icke ståndsvis, och de sålunda af utskottet fattade resolutionerna endast meddelas R. St. in plenis, utan att vidare kunna »ställas in quæstione». Utslagen skulle sedan med alla talmäns underskrift afsändas till konungen för att af honom och i hans höga namn expedieras. Utskottet skulle tillsättas på ett synnerligen inveckladt sätt med blandning af val och lott, som fullkomligt var i stil med de tillkrånglade valmetoder, för hvilka den begynnande frihetstiden egde sadan smak, och hvarigenom man trodde sig skola vinna, att alla andra inflytelser än det rena, oegennyttiga intresset för själfva saken skulle hållas främmande.

Det andra förslaget, för hvilket rådman Lundebergs votum i deputationen låg till grund[2], innehöll, att den vanliga J. D. skulle förstärkas med 24 personer, till lika antal af hvarje stånd, och därpå själf utse bland sig 24 lagfarne ledamöter att bilda ett Justitie Utskott. Eftersom voteringen i detta utskott ansågs böra ske per capita, skulle lika många personer af hvarje stånd nämnas till dess ledamöter. Utskottet skulle aflägga domareed och afgöra målen, men dess utslag skulle såsom förut bekräftas af R. St. och af dem kunna ändras. Den tanken framkastas dock, att hvar och en, som därvid gåfve sin röst in pleno, borde vara förbunden till domareed.

---

[1] J. D. Prot. d. 8 sept. 1738.
[2] J. D. Prot. d. 12 sept. 1738.

Detta betänkande mottogs med ganska stor sympati på riddarhuset. R. o. A. gillade den tanken, att ett Justitie Utskott af lagfarne män med R. St:s rätt borde afgöra rättegångsmålen, men uttryckligen endast under förutsättning, att utskottets medlemmar fingo väljas utan något som hälst afseende på stånd. Betänkandet behandlades därpå i plenum plenorum på riddarhuset. Men de ofrälse stånden voro obenägna att afstå till ett utskott ständernas egen rätt att fatta det afgörande beslutet, och frågan om val af ledamöter i utskotten utan afseende på stånd eller till lika antal af hvarje stånd var också så ömtålig, att den hade ringa utsigt att kunna lösas. Betänkandet föll därför under formen af att uppskjutas till nästa riksdag[1].

Det stora försöket att omgestalta den högsta rättskipningen i riket hade således misslyckats. Onekligen hade mycket vunnits, om åtminstone förslaget att inrätta en särskild högsta domstol gått igenom. Det gör intrycket af att ha varit ett moget och välbetänkt förslag och synes ha vunnit allmänt erkännande därför. De missförhållanden, som framkallat förslaget, kvarstodo emellertid. Något gjordes väl sedan för att minska dem genom att gifva den nedre Just. Rev. en fullkomligare inrättning, men det motverkades af det sätt, hvarpå rådsinstitutionen utvecklade sig. Tanken på att skilja den högsta domsrätten från rådet dog därför aldrig bort, utan kom oupphörligt fram under de följande riksdagarna i något modifierad form. Förslaget från år 1738 har således en rik efterhistoria. Men innan vi öfvergå till denna, kan det vara skäl att omnämna, att förslaget äfven eger en förhistoria. Redan 1726 hade generalauditören Olof Riddercreutz i J. D. proponerat, att 4 lagfarne och skicklige män skulle utnämnas, hvilka dagligen skulle träda tillsammans uti Just. Rev. med 3 af riksråden och ega titel af Justitiæ Råd. Förslaget fans mycket godt, men deputationen beslöt sig dock för att icke upptaga detsamma[2]. Några medlemmar af J. D. sökte sedan vid riksdagens slut 1727, då en mängd riksråd skulle tillsättas, att i stånden genomdrifva, att i stället för att 8 riksråd utöfver det i R. F. stadgade antalet utnämdes, ett mindre antal riksråd skulle tillsättas och därjämte utses några justitieråd. I synnerhet i prestestandet vann förslaget bifall, och ståndet gjorde flera försök att pruta af på det föreslagna an-

[1] R. o. A:s Prot. d. 30 sept., 11 okt. 1738.
[2] J. D. Prot. d. 17 nov. 1726.

talet af nya riksråd. Äfven i borgarståndets protokoll omnämnes samma förslag[1].

Det var tydligen samma tanke, som sedan framkom i 1738 års betänkande.

Vid 1740—41 års riksdag förklarade J. D. i ett synnerligen långt betänkande till R. St. af d. 17 juli 1741, att den af rådsprotokollen haft tillfälle att inhämta, att »i K. M:s Just. Rev. med Justitæärenderna beklageligen tillstår.» Just. Rev:s arbete under de tre åren 1738—40 fann deputationen vara högst obetydligt. De oafgjorda ordinarie revisionssakernas antal hade, i stället för att minskas, växt från 168 till 188 st. J. D. fann, att orsaken varit de många vigtiga ärenden, som fordrat gemensamma sammanträden. Alla dagar Just. Rev. sammanträdt, hvilket skedt högst en eller två i veckan, hade »de andra expeditionerna däruti gjort inbrott, så att blott en eller en och en half timme varit öfrig för justitieärender.» Rådet hade själft delgifvit J. D. ett förslag att minska dessa missförhållanden, hvilket deputationen antagit som sitt. Meningarne hade dock varit så delade, att deputationen fann sig föranlåten att utförligen beskrifva ett annat förslag, som en stor del af dess ledamöter omfattat, nämligen att 7 eller åtminstone 4 i domaresysslor förfarne män skulle utnämnas till justitieråd för att tillsammans med några riksråd afgöra justitieärendena. Det var samma idé som 1738. Dock hade man sökt undvika några af de inkast, som då föranledde förslagets fall. Man ville nämligen nöja sig med 4 justitieråd, för att ej staten skulle så mycket graveras, och de skulle af R. St. föreslås K. M., hvarigenom åtminstone ständernas rätt ej skulle lida. Men deputationens majoritet hade dock förkastat förslaget, ty »det tillhör en försigtig regeringsart att noga akta konungens höghet», hvilken R. St. själfva vid förra riksdagen ansett skola lida, om personer af lägre rang än riksråd voro hans rådgifvare. Deputationen förklarade därför i sitt betänkande, att den nu »går ifrån Justitiæ Råderne och skrider til det af Hrr Riksens Råd sielfva gjorda förslaget,» hvilket hufvudsakligen gick ut på, att revisionssekreterarnes antal skulle ökas från 2 till 4 och föredragningssättet förbättras. Detta förslag vann R. St:s bifall.

Det synes verkligen, som om därefter en väsentlig förbättring inträdt i Just. Rev:s arbete. 1751 hade de oafgjorda ordinarie

[1] Prestest:s Prot. 22, 23 och 27 juni; Borgarst:s Prot. 23 juni 1727.

revisionsmålen nedgått till 157, och 1755 voro de blott 106. Antalet expeditioner i Just. Rev. var för hvarje år mer än dubbelt mot hvad det var före 1741[1], och justitiedeputationerna hade 1752 och 1756 idel lof och pris öfver rådets nit och omsorg för rättskipningen[2]. Deras belåtenhet synes vara så stor, att man möjligen kan misstänka, att den delvis ökats af begäret att under den häftiga striden mellan konung och råd framhålla, hur förträffligt detta senare var i alla afseenden. Vid den senare riksdagen kom nämligen från en enskildståndsledamot en mycket häftig kritik af Just. Rev. och nedre revisionen, åtföljd af det gamla förslaget om en särskild högsta domstol. Ett vidlyftigt memorial upplästes i borgarståndet af en medlem, hvars namn protokollet förteg, och ståndet beslöt att låta memorialet ounderteclnadt gå till de öfriga stånden för att remitteras till J. D[3]. Detta memorial är rätt märkvärdigt. Det börjar med skarpa utfall mot nedre Just. Rev., som förklaras vara en »potestas intermedia, hvilken lagen ej omtalar», men som dock är »den största och mest betydande», ty af den synes justitiemålens afgörande bero, den »fördelaktigaste», ty den bär ej ansvaret, till sin extension obekant, och därför af allmänheten ansedd lika myndig som rådet. Riksråden åter kunde omöjligen ega insigt och förfarenhet i allt, som till ett regeringsverk hörer, »Politiquen, Ministeren, Militairen til Lands och Siös, Oeconomien, Justitien och Exekutionsverket. Hvad är då onaturligare än att påstå, det en och samme man skall hvart ögonblick vara beredd at gå från discussioner utur den ena vetenskapen in uti den andra, och ofta allesamman på en enda dag eller några timmars tid?» Motionären föreslog därför, att 6 justitieråd skulle utnämnas, hvilka skulle bereda och föredraga och tillsamman med 2 riksråd afgöra alla justitieärenden i Just. Rev. De 2 riksråd, som fortfarande skulle deltaga i Just. Rev:s arbete, skulle icke få närvara i rådet annars, än när någon »quæstio juris Regni eller publici i Rådet förefalla kunde.» Nedre Just. Rev. skulle naturligtvis upphäfvas.

[1] Åren 1738—40 utfärdades, enl. J. D. Bet. om K. M:s propos. i just.-är. 1741, från Just. Rev. 1388 exped., alltså omkring 463 årligen. Åren 1746—51 däremot 4319 eller 864 årligen, och 1751—55 4023 exped. eller omkring 1006 årligen.

[2] J. D. Bet. 14 april, 15 maj 1752; J. D. Bet. 22 juni 1756.

[3] Borgarst:s Prot. 20 mars 1756. Memorialet finnes i Preståndets arkiv F. 53.

Detta förslag är, som synes, ett uppkok på det gamla. Det har dock en i viss mån annan karaktär. Af flera yttranden i memorialet tycks nämligen framgå, att det denna gång ej var blott det praktiska intresset, som gaf upphof till förslaget, utan äfven teoretiska spekulationer om orimligheten af, att »Rikets högsta Justitiæ och Exekutionsverk är genom de personer, som det förvalta, förknippadt med sjelfva regeringsverket, hvarpå intet exempel finnes i fria eller envåldsstater.» Just. Rev. bör så mycket mer skiljas från rådet, »som bägges göromål så till deras naturer som i lagen äro skilda ifrån hvarandra.» Äfven däraf, att motionären ville, att hvarken Just. Rev. eller någon annan mydighet än hvarje stånd för sig skulle döma öfver stridiga riksdagsmannaval, samt att konungens och rådets provisoriska lagstiftningsmakt mellan riksdagarna skulle inskränkas till rätt att utarbeta förslag, synes framgå, att teorierna om statsmaktens tredelning denna gång gifvit form åt förslaget. Det är därför möjligt, att detsamma ej för tillfället motiverades af verkliga brister i den högsta rättskipningen. J. D. gaf också ett skarpt svar och förklarade förslaget alldeles strida mot den besvurna grundlagens klara innehåll och leda till en »bedröfvelig och snart sagt obotelig skillnad och skada i regeringsdelarne[1].»

Redan följande riksdags J. D. hade emellertid en annan uppfattning. Nu var det ej längre idel beröm öfver rådets verksamhet som Just. Rev., utan deputationen framhöll önskvärdheten af, att lagkunnige män bildade landets högsta domstol, och orimligheten af det »dubbla cognoscerandet af sakerna uti en och samma domstol af olika personer», bland hvilka en del, som bär ansvaret för domslutet, icke har fullständig kunskap i saken, en annan del utan ansvar handlägger målen och därigenom egentligen bestämmer själfva utslaget[2]. Deputationen gaf en ledamot advokatfiskalen Bröms i uppdrag, d. 16 febr. 1762, att utarbeta ett förslag till ändring af Just. Rev., hvilket förslag sedan meddelades riksens råd för afgifvande af utlåtande. Rådet gjorde några anmärkningar, hvilka deputationen ansåg »lätteligen kunna förklaras», men eftersom förslaget återkommit från rådet först d. 15 maj 1762, den sista dag, som deputationerna enligt ständernas beslut fingo sitta, kunde J. D. icke verkställa sin afsigt

[1] J. D. Bet. 4 sept. 1756.
[2] J. D:s Berättelse och utlåtande angående det i K. M:s Just. Rev. sedan sista riksdags början förrättade arbete etc. 13 mars 1762.

att låta det afgå till R. St., utan måste låta det hvila till nästa riksdag[1]. Förslaget fins därför endast i koncept bland J. D. Bet. 1760—62.

Detta förslag hvilade på samma grundidé som det af 1738, men deputationen sökte på ett fint sätt kringgå alla anmärkningar, som med fog kunnat göras mot detta, genom att gifva samma tanke en annan form. Det heter icke, att särskilda justitieråd skulle tillsättas, och nedre Just. Rev. upphäfvas m. m., utan blott att samtliga de 4 revisionssekreterarna och i vissa mål generalauditören skulle ständigt närvara i Just. Rev.; målen skulle fortfarande sorteras på revisionssekreterarna till beredning och föredragning på det i hofrätt vanliga sättet, men alla revisionssekreterarna deltaga i omröstningen i Just. Rev. med lika rätt som riksråd. Blott så många riksråd som revisionssekreterare, nämligen 4 stycken, hvilka »från ungdomen tjent vid rättegångsverken eller eljest vid domarsaker verserat,» skulle därefter deltaga i Just. Rev. Justitiekanslern borde såsom förut öfvervara målens afgörande utan att ega någon röst. Därigenom skulle rättegångsmålen få en jämn och ostörd gång, då de 12 öfriga riksråden borde vara tillräckliga för de andra rådsdivisionerna; de, som dömde i Just. Rev., fingo från början fullständig insigt om saken. Tiden skulle besparas genom afskaffande af det dubbla cognoscerandet och det onödiga skrifvandet af materialier. Ej häller skulle någon ny utgift förorsakas. »Deputationen kan oförgripeligen icke häller finna, at then inrättning, som endast påsyftar en ginare och nyttigare arbetsmetod i Just. Rev. samt en annan fördelning i rådet til ärendernas skötande efter rådspersonernas olika ämne, skulle kunna anses för någon ändring i K. M:s och rådets högsta domarrättighet enligt grundlagarne, ty then är och förblifver ofelbart lika och enahanda, oansedt ej flera än 4 af rådet komma at sitta på thenna division til Justitiesakernas handterande.» Ej häller kunde deputationen finna, att denna högsta domstol i landet skulle få något mindre anseende, därför att revisionssekreterarna biträdde med sina röster, ej häller konungens höghet kunna lida af, att en del af ledamöterna voro af något lägre rang. Deputationen anförde, att förr i tiden ej blott riksråd utan ock andra riddare och svenner utan majestätets förnedrande gifvit konungen råd vid

[1] J. D. Prot. 16 febr., 13 och 15 mars samt 15 maj 1762.

rättskipningen. Deputationen bemötte således de invändningar, som 1738 gjordes mot den då föreslagna högsta domstolen, och hade lyckats gifva samma tanke en så lämplig form, att förslaget mycket väl kunde passera för en förbättring af R. F., utan att behöfva framstå såsom någon egentlig ändring af dess principer.

Den följande riksdagens J. D. glömde icke bort det uppskjutna förslaget. Den uppdrog genast i början af riksdagen åt landshöfding Silfverschöld att genomse den föregaende J. D:s akter angående justitieärendens afgörande i rådet och att inkomma med förslag härom[1]. Det förslag, som landshöfding Silfverschöld meddelade deputationen d. 19 mars, blef dock något helt annat. Det gick endast ut på, att J. D. skulle hos R. St. rekommendera, att vid infallande rådsledigheter rådet så skulle besättas, att 4 af dess medlemmar blefvo lagfarne och i domareväärf pröfvade män. R. St. skulle således genom en instruktion till sina rådselektorer ersätta bristen på ett stadgande i R. F. om, att ett visst antal riksråd skulle vara lagfarna. Deputationen antog detta förslag, och ett betänkande härom, dateradt d. 16 april 1765, nedsändes till R. St. Bland andra motiv påpekades, att af de dåvarande riksråden voro endast 2, som förut förrättat domareväärf; då dessa genom sjukdom eller laga förfall varit hindrade, hade enligt Just. Rev:s protokoll målen företagits och afgjorts, utan att ett enda i lagskipning förfaret riksråd varit närvarande.

J. D:s förslag från år 1762 öfvergafs således nu. Orsaken därtill tycks hafva varit misströstan att kunna genomdrifva någon som hälst genomgripande förändring. I allmänhet synes under den sista delen af frihetstiden tron på grundlagarnes förträfflighet och ofelbarhet hafva blifvit något minskad. Den begynnande frihetstidens säkra hopp om en guldålders snara inträdande, så fort enväldets skadliga följder blifvit botade, och den glada tillförsigt, med hvilken man då grep sig an med reformer i alla riktningar, kväfdes och dog under massan af förfelade afsigter.

Icke ens det högst tama förslag, som J. D. nu vågade sig fram med, gick igenom. Det bortfuskades på vägen genom preste-ståndets något ovisa nit. Det var en gammal idé i preste-ståndet, som vid nästan hvarje större riksrådsval låtit höra af sig, att elektorerna borde alltid välja riksrådskandidater så, att 4 i rådet

[1] J. D. Prot. 19 febr. 1765.

voro jurister, 4 militärer, 4 erfarna i diplomatiska ärenden och 4 i kameral-, finans- och kommersärenden. Ståndet tog nu anledning af J. D:s betänkande att ånyo komma fram med denna mening och beslöt att låta extr. prot. härom afgå till de andra stånden[1]. Men detta var en ömtålig fråga. Adeln hade alltid vägrat att binda händerna på rådselektorerna. Dess representanter bland rådselektorerna hade i allmänhet förfäktat den meningen, att hälften af riksråden borde vara civila och hälften militära, ungefär i öfverensstämmelse med, som massan af ämbetsmän på riddarhuset var fördelad. Praxis hade också vanligen varit, att ett militärt och ett civilt förslag antingen omvexlande eller samtidigt framlämnats till K. M. R. o. A. ville därför ingalunda gå in på presternas mening, och ehuru således intet stånd synes ha varit obenäget för J. D:s förslag, blef det ingenting utaf, utan valet af riksråd blef såsom vanligt öfverlämnadt åt rådselektorernas frihet.

Därmed blef det slut på försöken att reformera Just. Rev. R. St. föreskrefvo väl 1766 ett i viss mån förändradt arbetssätt i nedre Just. Rev., i det att revisionssekreterarna hädanefter hvar för sig och icke collegialiter skulle bereda målen till föredragning i högsta domstolen »med det ansvar, Domare efter lag undergifne äro», hvaremot deras antal åter skulle minskas till två[2]; och vid den följande riksdagen talades om inskränkningar i ständernas egen domsrätt i förhållande till rådets. Men af någon reform af själfva högsta domstolen synes intet spår. De bittra partistriderna medgåfvo kanske ej tid att tänka på annat än de frågor, som egentligen rörde det politiska maktförhållandet, som vid frihetstidens sista riksdag tydligen undergick en kris.

Hvilken riktning frihetstidens statsutveckling skulle fått, om den ej blifvit så hastigt afbruten, är naturligen ej lätt att säga. Men antagligen gick den till ren parlamentarism, och på den vägen är ju icke omöjligt, att ett någorlunda stadgadt statsskick skulle kunnat komma till stånd. Då man afväger möjligheterna härför, är det af största vigt att känna de idéer, som behärskade det rika politiska lifvet vid periodens slut. Det är blott från en fullständig kännedom af dem, som man eger rätt att gissa, hur framtiden skulle gestaltat sig. Ty hvarje stadium af en lifskraftig politisk utvecklingsprocess erbjuder alltid en mångfald

[1] Prestest:s Prot. 28 aug., 5 och 7 sept. 1765.
[2] Förordning om lagarnas verkställighet, 12 nov. 1766, § XIII.

af möjligheter; hvilken af dessa som blir verklighet, afgöres, för så vidt icke främmande eller yttre inflytelser göra sig gällande, just af de idéer, som bestämma den då lefvande generationens åskådningssätt. Från denna synpunkt synes ett förslag till reform ega nära nog lika intresse med de verkligen vidtagna reformerna själfva, om nämligen förslaget är så utarbetadt, så länge förberedt, så allena behärskande alla reformtankar i ämnet, att man vågar anse detsamma såsom uttryck af en mognad allmän mening. Det tyckes just hafva varit fallet med det förslag till högsta domstol, hvars historia här i korthet skildrats. Dess grundtanke att så mycket, som behofven kräfde, skilja den högsta dömande myndigheten från den högsta administrativa, går så oförändrad igen i alla projekt om förbättrad inrättning af Just. Rev., att man torde vara berättigad att anse, att denna idé vid frihetstidens slut tämligen allmänt behärskat de politiska meningarna i fråga om, hur rättskipningen i högsta instans borde ordnas. För förslagets lifskraft vitnar ock, att det var uppfattadt med skarp praktisk blick, och höll sig fritt från de afvägar, hvarpå ensidiga teoretiska spekulationer pläga bortleda omogna och undertryckta reformtankar. Hade därför en fortgående utveckling varit frihetstidens statsskick beskärd, så måste det starka och ständigt växande behofvet af en skilsmessa mellan den administrativa och lagskipande myndigheten förr eller senare hafva framkallat en reform, som efter all anledning ledt till inrättandet af någon institution, liknande vår nuvarande högsta domstol, men med den väsentliga skilnaden, att ärendena sorterats på domstolens egna ledamöter till beredning och föredragande, och att nedre Just. Rev. i följd däraf fallit bort.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Gustaf III och Madame d'Egmont.[1]

Den 8 nov. 1770 anträdde dåvarande kronprinsen Gustaf, åtföljd af riksrådet grefve Karl Fredrik Scheffer, den utländska resa, hvartill riksens ständer 1769 beviljat anslag. Resans mål var Paris; en enträgen inbjudning dit hade kommit från hertigen af Choiseul: »mellan fyra ögon skulle med lätthet på en dag åstadkommas, hvad som på afstånd ej läte sig göra under ett århundrade». Man känner hvilka hemliga planer, som knötos vid detta personliga möte; de gällde ingenting mindre än en statshvälfning i Sverige. Sent på kvällen den 4 febr. 1771 anlände kronprinsen — grefven af Gotland, som han kallade sig — med sitt sällskap till Paris och tog in i svenska ministerhotellet. Redan följande dags eftermiddag besökte han den unga grefvinnan Egmont — det var en af hans första visiter i den franska hufvudstaden.

M:me d'Egmont var en bland stjärnorna i den lysande franska societeten under »ancien régime» och hade vid denna tid hunnit omkring 31 års ålder. Hon var dotter till hertigen af Richelieu, lika ryktbar för sin tapperhet som för sitt lättsinne, och dennes andra hustru, en prinsessa af det stolta huset Guise, samt föddes 1740, medan fadren var konungens generallöjtnant i Languedoc. Languedocs ständer stodo fadder vid hennes dop; däraf kom sig att hon utom andra äfven fick det något antikvariska namnet *Septimanie* (efter landets gamla benämning), med hvilket hon också synes ha kallats. Modren dog några månader senare samma år, men den verkliga tillgifvenhet Richelieu hyst för henne synes han ha öfverflyttat på den späda dottern, för hvars uppfostran han sökte sörja på bästa sätt. Hon anförtroddes efter några år åt en faster, m:lle Richelieu, abbedissa för ett benediktinerkloster i Normandie. Här lärer den unga

---

[1] Jfr *La comtesse d'Egmont fille du maréchal de Richelieu 1740—1773 d'après ses lettres inédites à Gustave III* par la comtesse d'Armaillé. 305 sid. Paris 1890.

flickan, som tidigt röjde en liflig fantasi och ett känsligt lynne, ha fått en ganska grundlig, ja en halft lärd uppfostran; men på samma gång grunden lades till ett varaktigt intresse för litteraturen, utvecklades äfven i landtlifvets enslighet ett lifligt sinne för naturens skönhet. Det återstod för henne att göra sitt inträde i stora världen; det skedde under hägnet af en annan högboren fränka, hertiginnan af Aiguillon. Det var i hennes familj som den brådmogna unga damen för första gången kom i beröring med Sverige, detta land, som med tiden skulle för henne få en så säregen dragningskraft; baron Ulrik Scheffer, den tiden svensk envoyé i Paris, umgicks som vän i det Aiguillonska huset; den vackra och begåfvade flickan intresserade honom och han blef henne en rådgifvare vid hennes fortsatta studier. Ännu ett återstod — att åt den femtonåriga finna en lämplig make — och den omsorgen åtog sig hennes far. En vacker dag fick m:lle de Richelieu höra, att hennes giftermål var afgjordt och samma dag blef hennes blifvande gemål henne förestäld. Han tog plats vid hennes sida; »hon lyfte sina ögon upp mot honom, såg på honom snabbt och strängt. Han misshagade henne». Det var grefve Egmont, en af Europas förnämsta ädlingar, markis, furste, hertig till många domäner, grand af Spanien, riddare af gyllene skinnet, samt omätligt rik, för öfrigt en redbar man och en tapper krigare. Ett par veckor efteråt egde bröllopet rum — så knötos de äktenskapliga förbindelserna i Frankrikes förnäma värld — och den kungliga familjen undertecknade äktenskapskontraktet; ännu ett par veckor och grefve Egmont skildes för en längre tid från sin unga maka; han måste jämte svärfadern draga i fält. Den så brådstört slutna förbindelsen synes ej ha varit olyckligare, än sådana partier pläga vara, snarare tvärtom. Grefve Egmont var ytterst aktningsvärd, ehuru något pedantisk och torr; de båda makarna voro för öfrigt ofta skilda åt, då fälttåg eller affärer påkallade grefvens närvaro i olika delar af Europa. Någon kärlek lärer icke kommit i fråga, men grefvinnan respekterade sin make och var honom trogen. Om någon gång en klagan undföll henne öfver bruket att förena två personer, utan att de lärt känna hvarandra, innan allt var afgjordt och en brytning för sen, kan man ej undra däröfver, lika litet öfver att detta hjärta, som syntes skapadt att älska, en gång kunde komma att fattas af en svärmisk kärlek, när sällsamt sammankedjade omständigheter kommo de finaste strängarna i hennes själ att dallra.

Efter några år tog m:me d'Egmont sin ordinarie bostad i Paris, där hon plägade fungera som värdinna vid sin faders bord. Vacker, spirituell, rik och förnäm, var hon som kallad att öfvertaga spiran i detta samhälle, där damerna voro »drottningar» och i sina salonger gåfvo tonen i sällskapslifvet, icke blott för moderna, utan äfven i literaturen och till och med i politiken. M:me d'Egmonts litterära intressen ha vi redan berört: Voltaire hörde till faderns närmare vänner, och hon själf uppträdde snart som en gynnarinna och beskyddarinna för författarne. Jean Jacques Rousseau skref noter och samlade blommor för hennes räkning eller föreläste i hennes salong

stycken af sina arbeten, utan att sedermera, såsom han gjorde med de flesta af sina beskyddare, smäda henne i sina »Confessions». Marmontel läste för henne och hennes väninnor sina sagor och fann i åhörarinnornas ansiktsuttryck, tårar eller tystnad en kritik, af hvilken han drog nytta. Historieskrifvaren C. C. Rulhière var en af familjen Richelieus skyddslingar och föredrog först inför grefvinnan Egmont sina ryktbara »Anecdotes sur la révolution de Russie en 1762», hvartill han på ort och ställe hämtat materialet: en skrift, som väckte sådant uppseende, att Katarina II, för att få den i sina händer och kunna undertrycka den, erbjöd den fattige författaren 60,000 francs eller mera. Det blef en verklig politisk fråga, men den mäktiga kejsarinnan fick nöja sig med författarens löfte att ej under hennes lifstid publicera sitt manuskript, som lemnades åt grefvinnan Egmont i förvar, hvilken sålunda i viss mån hade sig Katarina II:s rykte anförtrodt. Allt visar att hon i en lysande krets var en bland de mest lysande; hon fann till och med nåd inför den spefulle och sarkastiske engelsmannen sir Horace Walpoles ögon.

Men det var, såsom redan nämndt, ej blott i »paryrens högmål», i fråga om det fina vettets kraf eller de literära alstrens värde, som damerna voro domare. Deras salonger kunde efter omständigheterna förvandlas till politiska kotterier, och sällskapskretsarne där till »riksständer i smått», som diskuterade dagens skiftande politik. M:me d'Egmont, som i det hänseendet ju hade traditioner i släkten att brås på, utgjorde icke något undantag. Med hela sin eldiga själ slöt hon sig till den liberala oppositionen mot det kungliga godtycket och till den moraliska oppositionen mot du Barrys mätressvälde. Hertigens af Choiseul politik hade sålunda i henne en varm anhängare, och så kom det sig, då till denna politik äfven hörde konungamaktens återupprättande i Sverige, att den vackra och inflytelserika grefvinnan äfven för den svenska politiken blef en personlighet af betydelse. Den genom Ulrik Scheffer knutna bekantskapen tjänade som osökt anledning till en brefväxling, värdefull genom de upplysningar den gaf om ställningen i Frankrikes politiska kretsar; en naturlig följd däraf blef åter, att den svenske kronprinsen skulle önska att träda i personlig beröring med grefvinnan Egmont. Men medan den förre ännu var på väg till Paris, hade i Frankrike en stor politisk omhvälfning inträffat. Mätressen hade segrat, hertigen af Choiseul störtades den 24 dec. 1770 och förvisades till ett landtgods. Man befarade att äfven den svenska kronprinsens förhoppningar med detsamma hade gått i kvaf.

Det var under sådana omständigheter kronprinsen Gustaf gjorde den vackra grefvinnans bekantskap. Så länge den politiska ställningen i Frankrike ännu var osäker och Choiseul ej fått någon efterträdare, var det för honom af vikt att upprätthålla förbindelsen äfven med dennes parti; ingen kunde därjämte bättre än grefvinnan Egmont blifva honom en cicerone i Paris förnäma och vittra kretsar, och att lära känna dessa var ju en annan hufvudpunkt i kronprinsens reseprogram. Men det stannade ej vid denna af yttre skäl framkallade

förbindelse. På grefvinnan Egmont gjorde den svenska kronprinsen ett outplånligt intryck och hennes känslor för honom blefvo vida djupare än hvad hennes roll af rådgifvarinna åt en ung, talangfull och vinnande furste behöfde medföra. Gustafs känslor åter voro nog mindre djupa och allvarliga, men äfven han synes dock, åtminstone för en tid, ha blifvit fängslad af sin älskvärda mentor och icke i henne endast sett ett nyttigt redskap för sina planer. Han följde sålunda gärna hennes ledning och inspiration, ehuru politiken bjöd honom att äfven knyta förbindelser med det segrande du Barryska partiet, till hvilket grefvinnan Egmonts egen far, hertigen af Richelieu, och kusin, hertigen af Aiguillon hörde. Så förmåddes han, äfven om han fann sig bäst i grefvinnau Egmonts och hennes väninnors sällskap, att också göra ett besök hos hennes fiende grefvinnan du Barry, en svaghet, som hans stolta väninna hade svårt att förlåta honom, och under det han ena dagen svärmade med henne för Bayard, ansåg han sig en annan dag böra uppvakta favoritens hund med ett halsband af diamanter. Icke ens kronprinsens artighet mot den gamla konungen undgick hans stränga väninnors censur, hvilken åter framkallade svaret: »Ni äro allesammans republikanskor», ett svar, som gjorde stor lycka. Sympatierna voro dock uteslutande på den ena sidan, och i grefvinnan Egmonts loge på operan var det ock som kronprinsen den 1 mars 1771 mottog den oväntade underrättelsen om sin faders död. Grefvinnan Egmont var den första, som bröt tystnaden med följande vackra ord: »Sire, ett folks frihet och lycka äro nu i edra händer. Vid vår vänskap var mild och ädelmodig. Härska genom öfvertalning, aldrig genom styrkan eller våldet.» Den unge konungen kysste hennes hand alltför rörd för att kunna svara.

Det blef nödvändigt för den nye svenske konungen att snart återvända hem. Hans ledsagare, grefve Scheffer, skulle ha påskyndat afresan af en särskild orsak. Vänskapen mellan konungen och grefvinnan Egmont kunde ej förblifva någon hemlighet i Paris, och ryktet började hviska att under den oskyldiga rollen af rådgifvarinna, som grefvinnan spelade, dolde sig en förbindelse af ännu intimare art. Hon upptog det ogrundade ryktet med harm, men Scheffer lärer ansett det tryggast att genom en hastig resa göra ett tvärt slut på detsamma.

* * *

Gustaf III och grefvinnan Egmont skildes åt för att aldrig se hvarandra mera i lifvet. Men det är då, som det i självfva verket mest intressanta skedet i deras förbindelse begynner. De öppnade en brefväxling, af hvilken man visserligen blott har kvar eller känner grefvinnans bref[1], men att döma af dem har den varit mer än vanligt

[1] Blott två bref af konungen till henne tyckas vara kända, ett i koncept bilagdt hennes bref, ett annat tryckt i Gustaf III:s skrifter, men orätt adresseradt till m:me de Boufflers.

innehållsrik, Gustaf III stod som bekant i korrespondens med andra damer af den franska societeten och torde af mer än ett skäl ha satt värde därpå. Men liksom ingen af dessa så, som grefvinnan Egmont, nedlagt hela sin själ i sina bref, så synes ej heller konungen yttrat sig till någon så öppenhjärtigt som till henne. Redan dagen efter hans afresa skrifver grefvinnan sitt första bref, och författarinnan till denna lefnadsteckning meddelar vidlyftiga utdrag ur detta och de följande. Vid sidan af det smicker och den vördnad, som adressatens höga rang kräfde, finner man i dessa skrifvelser så många vittnesbörd om en ädel, frisinnad och entusiastisk karaktär, att man ej kan neka brefskrifvarinnan sina sympatier. De utdrag af denna brefväxling, som genom Geffroy blifvit bekantgjorda, ha också af en författare sådan som Taine användts som dyrbara dokument vid teckningen af de härskande tänkesätten i Frankrike under tiden närmast före den stora franska revolutionen. Brefväxlingen omgafs med den största försigtighet, ty »alla bref med posten blifva öppnade», skrifver grefvinnan, och konungens oförsigtighet att begagna sig af detta fortskaffningsmedel hade ock till följd, att hans bref en gång föll i händerna på hertigen af Aiguillon, hvilket åter utsatte hans väninna, redan sjuk, för scener, som tvifvelsutan bidrogo att påskynda hennes död. Själf hade hon uppfunnit ett eget slags chifferspråk, hvari Ludvig XV figurerar under namnet m:me de la Marck, dauphin under namnet »le nouvel acteur», hertigen af Aiguillon såsom Lekain o. s. v.

Lifligast var måhända brefväxlingen under några månader 1771, då grefvinnan Egmont vistades på familjeslottet Braisne i Picardie. Hon befann sig där nästan som i förvisning, sedan hon genom sin modiga vägran att åtfölja kusinen, den nye utrikesministern d'Aiguillon på tacksägelseuppvaktning hos grefvinnan du Barry, ådragit sig icke blott dennes och favoritens, utan äfven fadrens vrede och förbittring. Det är härifrån hon bl. a. skrifver till konungen den 1 sept. 1771: »första målet för mina önskningar, Sire, är, att Ni måtte lyckas att tillintetgöra den förskräckliga korruptionen vid edra riksdagar. Där egennyttan härskar, kan dygden ej finnas. För den skull måste ert rike blifva oberoende af hvarje annan makt — — — Att öka er egen myndighet är utan tvifvel första steget till denna förändring. Men tillåt aldrig att vägen öppnas för godtycke och iakttag alla yttre former, som kunna göra det omöjligt för edra efterträdare att upprätta enväldet. Må er regering blifva tidehvarfvet för en fri och oberoende styrelse, ej källan till en oinskränkt myndighet: det är hvad Ni ej kan nog öfverväga i dygdens helgedom — — En monarki, inskränkt genom lagarna, synes mig vara det lyckligaste regeringssättet. Aristokratiska republiker aflägsna sig snart från rättvisan och friheten; demokratiska republiker passa ej för stora stater — — — Jag tror därför att Ni skall göra svenskarnes lycka genom att utvidga er makt, men, jag upprepar det, om Ni ej upprättar skrankor, omöjliga för edra efterträdare att öfverskrida, och som göra ert folk oberoende af en konungs oduglighet, en mätress' fantasier, en mi-

nisters ärelystnad, skola edra framgångar blifva första upphofvet till dessa missbruk, och Ni skall svara därför inför eftervärlden.» Man ser lätt under hvilka intryck grefvinnan skrifver, men man får på samma gång erkänna att det varit lyckligt, om Gustaf III i allo följt hennes råd.

Det var likaledes från slottet Braisne, som grefvinnan käckt tog i försvar de franska parlamenten mot Gustaf III, som stälde sig på kungadömets sida. »Hvad mig angår», skrifver hon, »reducerar sig frågan därhän: hvad kansleren kan bevisa är att parlamenten ej ha någon laglig rätt och att vi ej ha någon grundlag. Men om parlamentet är ingenting, måste vi ha riksständerna. Och om det ej finnes lagar i Frankrike, hvilka äro de rättigheter konungen kan äska? Då återstår inga andra än naturrättens och häfdens. Men den förra skapade aldrig, och den senare tålde aldrig i Frankrike en despot.» Och konungens invändningar gjorde henne en verklig smärta. Hon nöjde sig ej härmed. Under hennes medverkan och vid hennes sjukbädd — hon var sängliggande med anledning af ett fall från hästen under en ridt — nedskref väninnan markisinnan de Mesmes till konungens bättre upplysning en liten politisk afhandling, som afsändes med iakttagande af de största försigtighetsmått och ännu finnes bilagd grefvinnan Egmonts bref i den Gustavianska samlingen i Upsala universitetsbibliotek.

Och det är ej endast dylika mera allmänna politiska råd som konungen får. Grefvinnan beklagar hans ledsamma familjeförhållanden, men uppmanar honom på samma gång att närma sig sin gemål. Hon deltar i den nöd, som rådde i Sverige, särskildt i Dalarne, och uppmanar konungen att där plantera potatis. »Man gör däraf ett förträffligt bröd.» Och så anför hon exempel på den praktiska nyttan af potatisodling. Hon beklagar konungens ringa sinne för musik och förmår honom att, åtminstone efter egen utsago, egna sig med intresse däråt, men ogillar på samma gång konungens plan att upprätta en stor fransk opera i Stockholm. Det vore ej nyttigt i en stat »så föga rik som eder». En annan gång uppdrager hon ett skarpt och träffande porträtt af hertigen af Aiguillon, hennes så föga älskade frände, som slutar med: »det återstår blott att bedja himmelen, att idéerna må i god ordning presentera sig för hans hjärna och att hans egenkärlek ej måtte finna sig i opposition med det goda». Hon sparar vissa delar af konungens bref för att tjäna till material för en historia öfver hans regering, som Rulhière skulle skrifva, men hvarvid ingenting tycks ha blifvit vidgjort. Och under allt detta det lifligaste intresse för de aktuella frågorna för dagen, om hvilka hon synes vara ytterst väl underrättad, för skiftningarna i politiken till konungens fördel eller skada. Hon söker begagna sig af sina förbindelser i Spanien för att stämma dess sändebud till Gustafs fördel och lyckas däri. Hon tadlar hvarje närmande till grefvinnan du Barry o. s. v.

Den unge konungen underlät ej att besvara grefvinnans förtroliga öppenhet och att genom en fin uppmärksamhet både smickra hennes

kvinliga fåfänga och underhålla hennes romantiska sympatier. Samma dag han anlände till Stockholm skref han till henne ett långt bref; själfva kröningsdagen skref han ett bref på 16 sidor; dagen efter, då Vasa-orden instiftades, uppträdde han i hennes färger — lilas, grönt, silfver, till hennes stora förtjusning, och på teatern i Stockholm, kvällen före revolutionen lät han efter skådespelets slut taga upp kören till fransmännens ära i »drottningen af Golkonda», ett af grefvinnan Egmonts favoritstycken. Han dröjde icke heller länge att underrätta henne om den lyckliga revolutionen och huru han återställt statsskicket »till hvad det varit under Gustaf I och Gustaf II Adolf».

Grefvinnan Egmont befann sig på en resa i Belgien, då hon fick första underrättelsen om revolutionen i Stockholm. Man kan lätt tänka sig hennes förtjusning. »Mitt hjärtas hjälte, han, som hedrar mig med titeln af sin väninna, han, som låtit mig kalla honom min riddare, den älskvärdaste bland dödlige, har också visat sig som den störste. Jag kan endast upprepa med edra undersåtar: Stockholm är fritt och Gustaf segervinnare. Under dessa ord kan jag ej tillbakahålla tårarne. Men, min Gud, hvad de äro ljufva. Nej, jag visste icke hur kär Ni var mig.» Det var ej endast detta bref, som visade, att hon för sin del var något vida mer än Gustaf III:s politiske korrespondent och rådgifvarinna. Återkommen till Paris, skrifver hon, fortfarande under intryck af den stora nyheten: »Ack, älska mig, älska mig ständigt! Jag begär endast rätt att få tro, att Ni räknar mig för något i allt stort Ni gör, att få tänka, att jag är er så pass dyrbar, att jag kan taga en personlig del i er ära och få meddela er de sanningar, som böra bevara och utvidga henne».

Det är bekant hvilket uppseende Gustaf III:s revolution väckte i Frankrike, icke minst den hofsamhet, hvarmed han begagnade sin makt — det var ju vid samma tidpunkt, som sinnena upprördes af Polens första delning, denna »plundring genom tre civiliserade makter», som väckte grefvinnan Egmonts lifliga harm. »Ni ensam räddar i detta ögonblick konungatiteln i Norden från allmän förbannelse.» Hon var ängslig för hvad intryck den svenska revolutionen skulle göra i de vittra kretsarne och framför allt hos Voltaire, den ryska kejsarinnans beundrare och oraklet för många i Frankrike. Det är bekant att han svarade på underrättelsen med några smickrande verser till konungen. Gustaf III hade i själfva verket gjort honom en tjänst. Han hade just författat en medelmåttig dram, »Minos lagar», hvars hjälte skulle åsyfta Stanislaus Poniatovsky, konungen i Polen. Slumpen ville att innehållet kunde tolkas äfven på Gustaf III, på dennes senat och på mössornas chefer, och stycket fick med ens en popularitet, som det eljes aldrig skulle ha vunnit.

Grefvinnan Egmonts glädjebägare saknade dock icke all malört. Det sades att en annan dam, grefvinnan du Barry, också fällt tårar vid underrättelsen om Gustaf III:s framgång, och det hviskades om, att konungen skulle mottaga hennes porträtt eller byst. Grefvinnan

Egmonts harm och oro voro stora, innan hon fått konungens försäkran, att han aldrig skulle mottaga någon bild af favoriten.

Brefväxlingen fortfor äfven efter revolutionen men ej under samma romantiska skimmer som förut. Grefvinnans sjuklighet tilltog för att inom kort lägga henne i grafven. På samma gång tyckte hon sig märka ett svalnande i konungens vänskap och sympati och sparade ej på bittra ord eller förebråelser. Hans bref föreföllo »kungliga», och hon upptog med berättigad harm hans förslag, att hon skulle skrifva alla postdagar, och att baron Scheffer skulle svara henne. Det var ett drag af despotism och hon skulle visa sig som den mest rebelliska »republikanska». Må baron Scheffer skrifva de detaljer, som konungen ej hunne med, men må hon ej genom någon tredje få erfara hvad intryck hennes bref gjorde. Och en annan gång: »Ni ser, Sire, att jag är ett troget nyhetsblad. Jag blir ej något annat af fruktan att besvära er. Mer än en gång får jag lust att skrifva ihop mindre fadda bref. Men som jag ej vet, om Ni har tid att läsa dem, tiger jag. Sådana bref äro samtal, och det kan ej finnas samtal utan att någon svarar.» Dylika förebråelser synes konungen tåligt ha upptagit, vare sig hans tillgifvenhet var för stor eller han satte för mycket värde på de förbindelser grefvinnan beredde honom med inflytelserika kretsar i Frankrike, på sista tiden med det unga hofvet.

Det var under denna tid, såsom ofvan antydts, som genom Gustafs egen oförsigtighet ett hans bref föll i händerna på hertigen af Aiguillon. Ännu en gång blef grefvinnan Egmont utsatt för hela den du Barryska ligans (inclusive hennes faders) förbittring, och förtalet hvässte mot henne sina pilar. På samma gång hon drömde om en rekreationsresa till Italien öfver Wien och om möjligheten att i sistnämnda stad sammanträffa med sin dyrkade hjälte, kände hon sitt bröstlidandes framsteg. Den italienska resan uteblef. För att söka återställa sin helsa begaf hon sig till landet, för att där, på slottet Braisne, den 14 oktober 1773 slockna. Först efter hennes död ankom det miniatyrporträtt af Gustaf III, hvarpå hon så länge hoppats. Hennes eget hade kort förut fullbordats af den svenske miniatyrmålaren Hall.

* * *

Förbindelsen mellan Gustaf III och grefvinnan Egmont har ej varit okänd förut. Särskildt har Geffroy med begagnande af hennes bref fäst uppmärksamheten på den roll hon spelat. Grefvinnan d'Armaillé meddelar emellertid rikhaltigare utdrag ur dessa bref och har dessutom förtjänsten att ha lämnat en fullständig biografi af sin hjältinna. Denna har ej förlorat därpå. Hon dog ung och glömdes snart, eller om hennes namn fortlefde, var det för att blifva medelpunkten i mer eller mindre äfventyrliga sägner, hvarpå äfven den svenska literaturen ej saknar exempel. Författarinnan har, som det tyckes med framgång, skingrat dessa, och det är en sympatisk, på

slutet en rörande bild, som i hennes bok framträder af den engång firade, sköna och entusiastiska Septimanie d'Egmont. Hon framstår som en vacker typ för alla de ädla, människovänliga och frisinnade sträfvanden inom Frankrikes högre kretsar, som, vid sidan af mycken flärd och frivolitet, af mycken falsk känslosamhet gifva ett sådant intresse åt aftonen före den stora franska revolutionen, en typ för dessa sträfvanden äfven i hvad de hade illusoriskt, opraktiskt och för verkligheten främmande.

Hennes personliga inverkan på Gustaf III har, åtminstone för ögonblicket, nog ej varit så ringa. Väl lät han sin politik gå sin gång utan att hindras att sin väninnas idealistiska drömmar. Det tyckes som den senare också någon gång upptäckt omotsvarigheten emellan konungens ord och handlingar vid olika tillfällen. Men att hennes bifall varit för konungen utaf värde är uppenbart, och på hans känslor, på den upplysta, mänskliga, i mycket frisinnade riktningen i hans tidigare regeringssätt, har grefvinnan Egmont måhända haft något inflytande, låt vara att konungen var alltför flyktig och beroende af ögonblicket för att mottaga några varaktigare intryck. Och när han uttalade sin saknad efter hennes död, var det nog icke den politiska korrespondenten det ensamt gälde.

Författarinnan, begår några lätt märkbara misstag i fråga om svenska förhållanden och personligheter. De betyda dock föga, och man läser hennes bok med intresse och med nöje.

En framställning af Bengt Oxenstjerna angående den svenska utrikespolitiken år 1660.

Någon gång i början af år 1692 — vid en tid, då Bengt Oxenstjerna och Nils Bjelke täflade om att bestämma riktningen af den svenska utrikespolitiken — hafva i det svenska rådet orsakerna till det krig med Brandenburg, Danmark och andra makter, hvari Sverige genom franskt inflytande indrogs på 1670-talet, kommit på tal. Detta har gifvit Bengt Oxenstjerna anledning till att affatta och till konung Karl XI öfverlämna, jämte ett inledande bref, en »deduktion», hvari redogöres för åtskilliga vigtigare drag i konungens förmyndares utrikespolitik liksom för utrikespolitikens ledning under konungens egen regering och de grundsatser, som ledt och för tillfället ledde Bengt Oxenstjerna i afseende härpå. Detta bref och denna deduktion äro meddelade i Loenboms samling af »Handlingar till Karl XI:s historia» tredje delen, ss. 65 ff.[1], enligt Loenboms uppgift efter originalen,

[1] Härtill har L. för sin del fogat trenne »allegater» af handlingar, som hafva ett visst samband med B. O:s skrifvelse.

hvilka skola hafva öfverlämnats af Oxenstjerna den 17 maj 1692 i konungens egna händer; efter genomläsningen af dem skall konungen hafva vid ett personligt besök i sin ministers hus återstält dem »med nådigaste utlåtelser». I denna »deduktion» har Oxenstjerna lämnat en tämligen kortfattad redogörelse för anledningen till den beskickning den svenska regeringen i slutet af år 1660 beslöt att afsända till Polen och det sätt, hvarpå beslutet om denna fattades; denna redogörelse vilja vi här skärskåda något närmare[1].

I och för sig borde man ej hafva rätt att i denna »deduktion» vänta sig finna någon särdeles god källa för den tid, hvarom här är fråga. Den är skrifven 32 år efter de händelser den berör; under så lång tid hinna minnen äfven af ganska vigtiga saker att förblekna. Men redan en flyktig genomläsning ger anledning till en vigtigare anmärkning mot densamma. Allt igenom en apologi för Oxenstjernas utrikespolitik, allt igenom beräknad på att visa *hans* nit för fredens bevarande och klokheten af *hans* hållning gent emot främmande makter, öfverflödar den på skarpa och, jag vill tillägga, försåtliga utfall mot dem, som icke delat Oxenstjernas egna åsigter i detta afseende; där vreden i den grad, som här är fallet, styrt en författares penna, har man alltid skäl att med försigtighet mottaga hans uppgifter. En jämförelse mellan den redogörelse, Oxenstjerna lämnar för den svenska utrikespolitiken under här ifrågavarande tid, och de fakta i fråga om denna, som samtida officiella handlingar meddela, är icke ägnad att jäfva befogenheten af en dylik försigtighet.

Först en kort redogörelse för innehållet i här ifråga varande del af B. O:s »deduktion»! Under fredstraktaten i Oliva, där, som bekant, Bengt Oxenstjerna var ett af Sveriges ombud, hafva, berättar denne, tvänne af hans kolleger — han utsätter ej namnen, men att han menar M. G. de la Gardie och Schlippenbach, är uppenbart — påyrkat, att Johan Casimir skulle få behålla titeln konung af Sverige och bruka Sveriges vapen under sin lifstid; detta hade emellertid Oxenstjerna bestämdt motsatt sig, särskildt på grund af Karl Gustafs afgjorda obenägenhet mot ett dylikt medgifvande; på grund häraf hade dessa båda hans kolleger blifvit honom gramse, och han måst utstå mycken förföljelse. Sedan Oliva-freden var afsluten och de svenske legaterna begifvit sig hem, kom B. O. såsom opasslig senare in i riket än de andre. Emellertid hade beslutats, att Schlippenbach skulle afsändas till Polen i ett vigtigt ärende; och en instruktion hade redan affattats för honom af Ehrensten[2] samt förelagts enkedrottningen och riksråden till underskrift; då B. O. ej hört den, förmenade emellertid enkedrottningen och flere af rådet, att den borde uppläsas än en gång för hans räkning. I instruktionen

[1] Vi hafva förut haft tillfälle att beröra den i afhandl. »Svensk-ryska underhandlingar före freden i Kardis 1658—61», s. 96, not 1.

[2] Den bekante slutligen till riksråd befordrade statssekreteraren, som i så hög grad åtnjöt Karl X Gustafs förtroende och af honom liksom sedermera träget anlitades för diplomatisk korrespondens.

stod, att de till Polen utsände legaterna skulle lofva, att en svensk armé af 20,000 man skulle sändas till Preussen vid första öppet vatten, för att hindra kejsarens planer på polska kronan; men härunder var endast en »färga» förborgad; den innersta meningen med den svenska arméns afsändande var att tvinga polackarne att välja en fransk prins till tronföljare, medan ännu Johan Casimir lefde. Detta åter var endast en intrig af polska drottningen, som med Sveriges hjälp ville på Polens tron upphöja hertigen af Enghien, som skulle förmälas med hennes systerdotter; hvad medel denna drottning användt att förmå några af legaterna i Oliva att befordra dessa hennes planer, »var», säger B. O., »mig och flera väl bekant». Genom sina kraftiga föreställningar mot dessa planer hade emellertid B. O. senare lyckats utverka, att de flesta af hans kolleger i rådet skiftat mening och att Schlippenbachs instruktion blef så omändrad, att han skulle »alls intet sluta», utan allenast taga saken »ad referendum». Att Schlippenbach sedan under utresan drunknat, har ansetts mäkta »ominöst». B. O:s hållning i detta fall hade emellertid ådragit honom mycken ovilja. Hans afundsmän i regeringen hade låtit sig angeläget vara att skaffa honom ur riket, och han hade mot sin vilja måst mottaga posten som generalguvernör i Livland.

Så framställer B. O. anledningarne till Schlippenbachs beskickning år 1660 och förhandlingarne om denna i den svenska rådkammaren. Mot denna framställning kunna i sanning icke få anmärkningar göras — och detta såväl i afseende på enstaka detaljuppgifter, som ej minst i afseende på andan af det hela. I det senare fallet kunna vi hänvisa till den utredning af alliansen i fråga, hvilken vi varit i tillfälle att göra vid tecknandet af Sveriges förhållande till Ryssland under denna tid[1]. Det framgår af denna, att det just varit detta förhållande, som vid denna tid i främsta rummet bestämt riktningen af Sveriges utrikespolitik, att den allians med Polen, om hvilken nu talades så mycket i svenska rådet, närmast var afsedd, att skaffa Sverige en snar och förmånlig fred med Ryssland — äfven de ifrigaste förespråkarne för en dylik allians försummade ej att främst framhålla dess nytta i detta afseende — och att tvisten inom rådet icke så mycket rörde sig om, huruvida man borde afsluta en allians med Polen eller ej, som fastmer därom, huruvida ett anfall på Ryssland i förening med Polen vore att föredraga framför försök till en fredlig uppgörelse med tsaren. Men icke med ett ord omnämner B. O. Sveriges förhållande till Ryssland; redan detta måste göra hans framställning i högsta grad skef. Att alliansen, frånsedt det syfte, som nyss nämnts, äfven var ämnad att förhindra, det en österrikisk — liksom äfven en brandenburgsk eller rysk — furste vunne tronföljden i Polen, är visst, liksom ock, att detta blef dess hufvudändamål, sedan förhållandet till Ryssland afgjordt antagit en fredligare karakter. Säkert är äfven, att drottning Marie Louise, Johan Casimirs gemål, arbetat på att vinna Polens krona åt en fransk

[1] Ofvan anf. st. VI, ss. 92 ff.

prins, och det finnes ingen anledning att betvifla, att hon, intagen, som hon vid denna tid var, af den häftigaste ovilja mot Österrike, gärna velat begagna sig af Sveriges hjälp för att främja sina intressen. Men — man må för öfrigt bedöma alliansplanen i fråga huru som hälst — den rättvisan måste man göra den svenska regeringen, att den ingalunda ämnat att låna sig till ett verktyg för den polska drottningens planer; snarare tyda alla tecken därpå, att den velat begagna sig af den benägenhet för en allians, som man ansåg finnas i Polen, för att i detta land — och i nödfall äfven mot detsamma — främja Sveriges intressen[1].

Det är emellertid ej mot den svenska regeringens flertal, B. O. egentligen vänder sig, det är mot tvänne af dess medlemmar Schlippenbach och De la Gardie, han riktar de skarpaste anklagelser, hvilka kulminera i den tämligen genomskinliga beskyllningen, att de tagit mutor af drottningen i Polen för att befrämja hennes intressen i Sverige. *Ett* faktum framgår af denna B. O:s framställning: mellan honom och hans båda nämnda kolleger vid Oliva-traktaten har rådt ett spändt förhållande, hvilket ej upphört under den följande tiden och som ännu genljuder i B. O:s öfver 30 år efter denna fred nedskrifna »deduktion» — en bland de många yttringar af den splitets ande, som besjälade Karl XI:s förmyndareregering. För öfrigt är det ostridigt, att Schlippenbach visat sig intresserad af en allians med Polen; hvad De la Gardie beträffar, har äfven han varit böjd för en sådan, ehuru visst icke i så hög grad, som den förre[2]. Det torde icke behöfva påpekas, att detta förhållande icke innebär något *bevis* för sanningen af B. O:s beskyllningar, och det finnes för öfrigt i dessa herrars uppförande, i den mån vi varit i tillfälle att inhämta kännedom därom, intet, som *förhindrar* det antagandet, att deras vota för en allians bestämts af hänsynen till Sveriges intressen; tämligen säkert är å andra sidan, att de icke visste, huru ringa benägenheten inom Polen för en allians med Sverige egentligen var, en sak som däremot för B. O. på den tid, han skref sin »deduktion», naturligtvis var fullständigt känd. *Afgöras* kan denna fråga icke utan ett närmare studium af Oliva-freden, sannolikt icke utan forskningar i polska arkiv. Men före anställandet af sådana forskningar bör man icke lita på uppgifter af den halt, att begäret att få höra »altera pars» nästan med oemotståndlig makt griper den, som tager del af dem;

[1] I instruktionen för Claes Tott vid dennes beskickning till Frankrike — på hvilken beskicknings framgång, som bekant, alliansen med Polen var ämnad att ytterst bero — stod, att, om Österrike mot de fleste polackars vilja lyckades påtruga Polen en tronföljare efter sitt sinne, Sverige skulle börja krig mot understöd af Frankrike i subsidier; men skulle Österrike lyckas genomdrifva ett val i sitt intresse och Sverige i denna sak få »minsta parten» af polackarne på sin sida, måste Frankrike understödja det icke blott med penningar, utan äfven med trupper. Instruktionen, dat. 9 april 1661, i riksregistraturet.

[2] De la Gardies ståndpunkt i denna fråga synes i själfva verket hafva varit af samma vacklande art, varit utmärkt af samma svängningar mellan skälen »pro» och skälen »contra» som karakterisera denne statsman i allmänhet.

— ett begär, för hvars tillfredsställande visserligen stora, kanske oöfvervinnerliga svårigheter möta.

Men är det svårt att i detta fall kontrollera B. O:s uppgifter, så är det däremot synnerligen lätt i afseende på andra detaljer i hans framställning. Det är icke riktigt, då B. O. uppger, att han kom senare till Sverige efter freden i Oliva än hans kolleger. Visserligen deltager De la Gardie redan den 7 juni i ett rådssammanträde; men medan B. O. själf den 14 aug. är närvarande i rådkammaren, afsänder Schlippenbach, hvilken stannat kvar i Preussen hufvudsakligen i och för utväxlingen af ratifikationerna på fredsslutet i Oliva, ännu den 18 s. m. ett bref till regeringen från Danzig[1] och är först den 31 närvarande i en rådssession[2]. Något beslut att afsända Schlippenbach till Polen har icke blifvit fattadt före B. O:s ankomst till Sverige, någon instruktion för denne icke utfärdats hvarken af det ena eller andra innehållet; att någon sådan på enkedrottningens och några riksråds anmaning upplästs i rådet för att gifva B. O. tillfälle att uttala sig häröfver, visar sig icke vid studiet af rådsprotokollen, — en sådan uppgift är dessutom redan vederlagd därigenom, att B. O. kom tidigare hem än Schlippenbach själf. Att B. O. icke kunde hafva utverkat ändringar i en instruktion, som aldrig funnits till, faller af sig själf. Då B. O. säger, att Schlippenbachs drunkning förefallit »ominös», kan ju detta vara mycket möjligt: säkert är emellertid, att detta »omen» ej verkat mera afskräckande, än att regeringen utan att, så vidt man kan märka, några nämnvärda protester höjts häremot ofördröjligen ersatte Schlippenbach med Sten Bjelke och Gyldenklou och för dessa utfärdade en instruktion, i hufvudsak liklydande med Schlippenbachs. Således finner man i »B. O:s deduktion» en serie af uppgifter, hvilka, om de icke till fullkomlig oigenkännlighet förvrida de verkliga förhållandena, dock vanställa dem i högsta grad. Ett vill jag här tillägga. Då B. O. framställer sig som ledaren för oppositionen mot allianSplanerna eller rent af såsom den ende egentliga oppositionsmannen, torde detta få tillskrifvas en hos menniskor ju icke så alldeles ovanlig själföfverskattning. Genomläsningen af rådsprotokollen från denna tid har hos författaren icke framkallat det intryck, att B. O. framför åtskilliga andra skulle åstadkommit den utgång alliansfrågan fick; snarare har dennes hållning härutinnan förefallit långt mindre fast än åtskilliga andras af samma parti.

Ganska värdelös såsom källa för 1660 års svenska utrikespolitik, måste man sålunda efter vårt förmenande anse denna B. O:s deduktion vara. Den har emellertid utöfvat ett icke obetydligt inflytande på våra häfdaforskares behandling af denna. Tham i de båda ar-

[1] Se detta bref i »Svenske legaternas till Oliviske Fredstractaten bref», riksarkivets samling af Polonica.

[2] Hvad det fjärde af de svenska sändebuden i Oliva, Gyldenklou, beträffar, känner jag icke hans vistelseort vid denna tid. Det förefaller dock troligt, att han uppehöll sig i Pommern, i hvars hofrätt han nu var president och där han i alla händelser vistades senare på året.

beten, hvari han skildrat tiden i fråga[1], Fryxell[2] och F. F. Carlson[3] i sina kända historiska arbeten hafva alla begagnat »deduktionen», de båda förstnämnda under citerande af densamma. Till *ett* gemensamt misstag har denna förledt dem. I den svenska rådkammaren var alliansen under år 1660 hufvudsakligen tvänne gånger på tal; den ena i början af juni i samband med frågan om »afdankningen» af de värfvade trupper, som under krigen stått i svensk tjänst, men genom frederna i Oliva och Köpenhamn blifvit lediga; man tänkte sig nu kunna använda dem för att i förening med Polen framtvinga en snar och förmånlig fred med Ryssland; — den andra gången under hösten efter Schlippenbachs hemkomst och under riksdagens samvaro, hvars utlåtande i frågan man i juni beslutat att inhämta. Alla de ofvannämnda författarne hafva nu antagit, att det var i juni, som B. O. deltog i alliansfrågans behandling; ett misstag, förklarligt på grund af beskaffenheten af B. O:s »deduktion», men som lätt borde kunnat undvikas, då de af samma författare använda rådsprotokollen tydligt visa, att B. O. vid denna tid ej varit närvarande i rådet. Hos Carlson har detta misstag föranledt andra. Han har i riksregistraturet påträffat en skrifvelse till Schlippenbach, daterad den 26 juni 1660; denna har af honom ansetts vara den instruktion, på hvars slutliga lydelse B. O. påstår sig i så hög grad hafva inverkat. Den är emellertid endast ett bref till Schlippenbach, hvari regeringen underrättar honom om, att den tillsvidare beslutat att låta allianspIanerna falla; — ett resultat af de straxt förut i rådet hållna öfverläggningarne om dessa, i hvilka, såsom nämndt, B. O. ej tagit del[4].

Men för öfrigt är det egendomligt att se, på huru olika sätt »deduktionen» i fråga användts af de särskilda författarne. Fryxell har helt och hållet satt sin lit till densamma och rent af lagt den till grund för sin framställning af alliansfrågans behandling i den svenska regeringen. För honom är det drottningen af Polen, som »tros» på ett eller annat sätt hafva vunnit Schlippenbach och »möjligen M. G. De la Gardie själf» för planen, att Sverige skulle skicka 20,000 man till Polen under förevändning att skydda Polen mot Österrikes förmenta eröfringslystnad, medan den verkliga afsigten var att tvinga Polen att välja hertigen af Enghien. När Fryxell då i rådsprotokollen den 7, 8, 9, 16 juni, hvilka han här citerar, oupphörligen funnit förhållandet till Ryssland vara på tal, har han på egen hand dragit slutsatsen, att Schlippenbach (sic!) och De la Gardie, hvilka nu hemkommit och börjat arbeta för polska drottningens planer, skulle för att göra saken »mera smaklig och betaga

[1] Nämligen i sitt stora arbete: Bidrag till svenska riksdagarnes och regeringsformernas historia, hvaraf häftet 1 utkom 1845, och i den år 1848 utgifna skriften: Quæ a tutoribus Caroli XI -- cum exteris populis sint acta.

[2] Del XIII, ss. 52 f.

[3] Del II, ss. 135 f. 180.

[4] Med detta misstag sammanhänger uppgiften (s. 136) att S:s afresa blef fördröjd till efter riksdagens slut, hvilken jämte andra uppgifter synes utvisa, att C. ansett S. vid denna tid hafva varit i Sverige.

den utseendet af ett nytt krig» föregifvit, att man »endast skulle med Polen förena sig till utförandet af ryska fejden» — detta vid en tidpunkt, då Sverige utan fråga befann sig i ett högst osäkert förhållande till Ryssland och då det »ryska väsendet» afgjordt i främsta rummet lade beslag på den svenska regeringens uppmärksamhet!!! Med en försigtighet, under hvilken misstron synes lysa fram, hafva däremot Tham och Carlson, begagnat sig af »deduktionen», hvilken visserligen förledt dem till de ofvan anförda misstagen, men som eljest knappast kan sägas hafva gifvit färg åt deras framställning.

Och i sanning — en sådan försigtighet är väl på sin plats. Då Bengt Oxenstjerna i det bref till sin konung, hvarmed han beledsagade denna »deduktion», anhåller, att denne ville vara »så mild, att denna välmenande skriften ej måtte komma till andras cognition och omdöme», — en anhållan, som denne synes hafva uppfylt — så kan man ha skäl att fråga, huruvida denna hans önskan hade sin grund så mycket däri, att han, som han själf säger, ville »undfly fast mera vidlyftighet och deras vrånga uttydning, som ej finna deras räkning vid, att sanningen kommer i dagsljuset» som däri, att han ej mäktade fullt »maintenera», hvad han »i så måtto avancerade» — hvilket han förnekar. Ty både Schlippenbach och De la Gardie — för att blott tala om den del af »deduktionen», hvarom här varit fråga — voro visserligen döda, men ännu lefde nog en och annan, som ur eget minne — eller ur rådsprotokollen — skulle kunnat anföra ett och annat, som möjligen för Bengt Oxenstjerna skulle hafva tett sig som en »vrång uttydning», men hvarigenom helt säkert, mera än hvad som skett genom hans »deduktion», sanningen »kommit i dagsljuset».

John E. Nordwall.

Philip Sadlers beskickning till Siebenbürgen 1626.

I en detta år utgifven och försvarad akademisk afhandling[1] har licentiaten KARL WIBLING lämnat en intressant inblick i en del af vår historia, som torde få räknas till de sällan beaktade, ja rent af mörka partierna af henne: våra diplomatiska och militära förbindelser med Siebenbürgen (Transsylvanien). Det var under det trettioåriga krigets tid, i kampen mot en gemensam fiende, katolicismen, förkroppsligad i huset Habsburg, som de till läge, språk och sed från hvarandra så vidt skilda folken svenskar och ungrare sträfvade att

[1] »Sveriges förhållande till Siebenbürgen 1623—1648» (211 s. 8:o, Lund 1890. Pris 2 kr. 50 öre).

räcka hvarandra handen. Den, som härvid gjorde första närmandet, var Siebenbürgens furste Bethlen Gabor, mannen med de vidtsväfvande politiska planerna. »Redan 1623», berättar hr Wibling efter Hurter, »sökte denne genom Mansfeld träda i förbindelse med Sverige». Under åren 1624 och 1625 affärdade Bethlen Gabor sändebud, som skulle träda i direkta underhandlingar med Gustaf II Adolf, men det är osäkert huruvida dessa nådde bestämmelseorten. Om en af dessa beskickningar (af 1624) vet man alldeles bestämdt, att den föll i polackernas händer. »Anledningen till den ringa kännedom man eger om dessa första underhandlingar torde bero därpå», säger hr Wibling, »att de utskickade fått i uppdrag att afhandla allting muntligt.» Ett jämförelsevis tämligen rikhaltigt materiel föreligger däremot i fråga om de underhandlingar, som 1626 drefvos emellan Sverige och Siebenbürgen genom den tyskfödde, från Sverige såsom diplomatisk agent afsände kungl. sekreteraren och öfversten *Philip Sadler*. Först och främst hafva vi i behåll rikskansleren A. Oxenstiernas egenhändigt uppsatta koncept till promemoria[1] (»Liber memorialis») för Sadler och tvänne »Mandata» rörande hans resa samt ett bref från Gustaf II Adolf till Bethlen Gabor, hvilket skulle tjäna såsom kreditiv för Sadler[2]. Nu skulle det väl vara möjligt, att trots sådana förberedelser beskickningen aldrig sattes i verket[3] eller att den afsände genom några omständigheter ej nådde sin resas mål. Hr Wibling kan med hänvisning till Bethlen Gabors svar till Sadler (tryckt i »Collectio Camerariana» och »Rel. Venet. cum princ. Gabr. Bethl.») styrka, att Sadler verkligen utförde sin beskickning. Ännu närmare till hands liggande bevis finnas emellertid att tillgå. Själf refererar hr Wibling (s. 16) Gustaf Adolfs i riksarkivet befintliga »Resolutio»[4], dat. Dirschau d. $^{14}/_{24}$ juli 1626, med anledning af Bethlen Gabors d. $^{13}/_{23}$ maj s. å. i Alba Julia (Gyula Fehervár) gifna förklaring »internuntio S. R. M:tis», utan att dock särskildt betona, att denne »internuntius» var just Sadler. Vidare erbjuder riksarkivet tvänne handlingar, som skulle häfva alla tvifvel om den Sadlerska beskickningens verklighet, förutsatt att några sådana skulle på allvar framställas. Bägge dessa handlingar förvaras numera i serien »Transsylvanica». Bägge äro egenhändiga bref från Sadler till rikskansleren, det ena är dateradt Berlin d. 27 mars 1626, det andra[5] är dagtecknadt

[1] Denna promemoria finnes tryckt i »A. Oxenstiernas skrifter och brefvexling» Förra afdelningen, I. sid. 525.

[2] Sistnämnda 3 handl. finnas bland »Transsylvanica» i riksarkivet. I denna samling finnes äfven en utskrift af Oxenstiernas promemoria. T:den för dessa handlingars uppsättande torde säkrast böra förläggas till febr. 1626. Ingen af dem är daterad, men ett par af dem bär ortbeteckningen »Revaliæ», och Gustaf Adolf vistades under loppet af febr. 1626 i Reval. Det latinska och tyska registraturet upptager också ett för Sadler d. 8 febr. i Reval utfärdadt pass.

[3] Genom missuppfattning af de ord, hvilka utgifvaren af Oxenstiernas skrifter låter åtfölja den ofvannämnda tryckta promemorian föranledes hr Wibling att anse utgifvaren hafva hållit före »att beskickningen inställts» (se Wiblings anf. arb. s. 15, not. 1).

[4] Bland »Transsylvanica».

[5] Hr Wibling, som med prisvärd omsorg tagit vara på riksarkivets tillgångar i fråga om siebenbürgska angelägenheter, har icke kunnat vara i tillfälle att nyttja

Frankfurt a/M d. 31 maj s. å. och innehåller redogörelsen för förloppet af Sadlers mission.

I sitt, på tyska skrifna, bref från Berlin berättar Sadler, att han efter en äfventyrlig färd från Helsingör till Rostock, hvilken drog 8 dagar, d. 25 mars anländt till Berlin. Där skulle han, enligt den ursprungliga planen, för att obemärkt och utan svårigheter under dessa orons tider kunna komma in i Siebenbürgen, hafva slutit sig till den svit, som omgaf prinsessan Katarina af Brandenburg, Gustaf II Adolfs svägerska, Bethlen Gabors trolofvade, på hennes färd till hennes brudgums rike. Prinsessan hade emellertid lämnat Berlin före Sadlers ankomst. Sadler fann det i förstone omöjligt att komma vidare, ty vägarna voro osäkra och passen starkt besatta. Men genom kurfurstliga kammarjunkaren Adam v. Winterfeld skaffade han sig ett pass och därjämte en särskild rekommendationsskrifvelse till grefven af Schwartzenburg, hvarefter han d. 28 mars afreste från Berlin. Resan därifrån till Siebenbürgen, där han d. 19 april 1626 vid Udvarhely sammanträffade med Bethlen Gabor, vistelsen och underhandlingarna därstädes samt affärden därifrån skildrar Sadler i det senare brefvet, som är affattadt på latin, till stor del i chiffer. Denna redogörelse är, skulle jag tro, den första med säkerhet styrkta officiella depesch, som svenskt sändebud aflämnat om Siebenbürgen. Då härtill kommer, att de afhandlade frågorna voro af synnerlig vigt, att depeschen sprider ett ganska karaktäristiskt ljus öfver den vanskliga politiska ställning de siebenbürgske herskarna intogo, i synnerhet om de hade någon dådkraft och ärelystnad, och slutligen att handlingen ej nyttjats af de forskare, som sysslat med historien om Sveriges och Siebenbürgens diplomatiska förbindelser med hvarandra, så torde det ej anses oförenligt med tidskriftens uppgift att meddela detta Ph. Sadlers bref[1]:

Illustrissime Domine, Domine gratiosissime.

Nisi Deus negotium hoc tueretur, et fatales Suecorum manus Germaniæ imminerent, nunquam huc usque pervenissem; per diversas terras, variasque linguas inter feroces gentes et latrociniis asuetas solus oberro, felici quidem cursu, sed immiti labore, et in me ipsum magis sæviente, quam latronum manus valuissent. Per quatuordecim dies ex Alba Julia Francofurtum instar rabidi canis me proripui, maligno correptus morbo, at ad stuporem hominum me sustinui. Nunc cum natura debilitata, vires consumptæ sint, totus decumbo, per triduum ne calamum regere potens. Eo solo tamen infelix, quod in officio Regis et pro Causa Communi non octoduum adhuc naturæ vim facere licet. Berolino ab Electori Brandenburgico litteris munitoriis instructus 28. Martii

---

detta bref, emedan det först helt nyligen införlifvats med en af de dokumentserier, som utgöra fyndorter för forskare i hithörande ämne. Brefvet har förut haft sin plats i ett gammalt band med rubriken »Tyske åtskillige personers bref» i samlingen »Acta historica».

[1] Vid dechiffreringen af brefvet har löjtnant R. Torpadie haft godheten lämna mig sin medverkan.

discessi. Non minori celeritate propriis equis ultra 180 milliaria emensus Serenissimum Transylvaniæ Principem 19. Aprilis in Siculia ad arcem Udwarhell, iter jam rursus Kerestur ingressum offendi, Suamque Serenitatem ex continuato itinere male habentem, ipso meo adventu erexi. Admissus eo statim die, salutavi Suam Serenitatem Regiæ Majestatis nomine, traditisque litteris iisque a Sua Serenitate ut dicebat debita reverentia acceptis perlectisque, jussusque dicere, nihil intermisi, quod ex dignitate Suæ Regiæ Majestatis et meo officio esse videbatur. Princeps contra officiis ac votis concertare. Regias virtutes in coelum tollere, desiderii sui fervorem explicare, negatum hactenus successum incusare, denique omnia dicta et facta ad exprimendum ardentissimum suum in Regiam Suam Majestatem studium, et quam nihil gratius in hoc mundo Suæ Serenitati hac oblatione accidere potuisset, dirigere in eo bonsidebat (!) se ad omnia esse paratum. Ita post deosculatas Principissæ manus traditisque litteris cum salute, cum jam coena esset parata, dimissus Aulæque Præfecto domino a Leuchtmar ut mei optimam curam haberet injunctum, qui etiam inter nobiles Suæ Serenitatis Aulicos me habens vario officii genere me cummulavit. Postero die profecti Segeswarum in Transylvaniam, ibique a Serenissimo Principe 21. Aprilis auditus, solenni forma Suæ Regiæ Majestatis domini mei Clementissimi affectum exposui, vicissim pulcherrimis verbis et reciprocum affectum notantibus, prolixiorique ad negotium meum, si opus fuerit, oblato auxilio onustus discessi.

22. Aprilis pervenimus in Dransk, ubi Sua Serenitas ad maturandam expeditionem meam per triduum commorata. Secreto me bis admisit, et intellecta Suæ Regiæ Majestatis de modo restituendi Germaniam sententia, non tam fortitudinem Suæ Regiæ Majestatis formidabilem quam stupendam prudentiam mirata, prolixe de ea disseruit, illamque nervose discussit Cumque avidis manibus foedus arriperet, in eoque se jam totum acquiescere de felici rerum exitu omnino securus perseveraret, de modo et via ad felicissimam illam conjunctionem perveniendi solum ambigebat. Videbat statum Poloniæ a Sua Regia Majestate ad vivum depictum nihilque facilius esse quam celeribus armis illum obruere. Sed sibi iniquum S. R. M:i soli forsan difficile fore dicebat. Arctissimum ac inviolatum a multis seculis esse Hungaris cum Polonis foedus. Fines ad centum milliaria contermini atque patentes et incursionibus patefacti. Sine commerciorum usu neutrum horum regnorum consistere, nec Hungaros ad bellum Poloniæ inferendum induci posse. Se a rege quidem, nunquam a republica læsum. Decrepitum senem non curare. Sique ita aperto Marte cum Polonis congredi aut S. R. M:i in Polonia occurrere non possit, non se videre S. R. M:tis facilem transitum aut quod interim Causa communis hac mora non extremæ fortunæ objiciatur. Ad hæc etiam S. R. M:is hostem publicum regem, non rempublicam esse. Regis quidem vires exiguæ at non reipubl., quæ semel ad arma coacta numerosissimum equitatum cum non contemnendo peditatu ad fluvium Neper collecto educere et in patentissimis suis campis cuivis hostm (!) et jam firmissimo peditatu constantem (!) occurrere eumque velocis-

simo suo equitatu et indefessis incursionibus feliciter lacessere imo vero conterere possit. Sique Borussia tentenda S. R. M:is peditatui accomoda quantum temporis firmissima oppida et portus sint absumptura. Unum munimentum totam æstatem devoraturum et si omnia ex voto cedant jam Polonos planiciem observaturos, supra et infra Vistulam ad submovendum comeatum extrema quæque tentaturos: imo quod maximum est Causam Communem lamentaturam se hoc modo desertum iri. Sperare ergo Suam Serenitatem Suam Majestatem pro fervore et zelo in rem communem omissa hac via recta per amicorum ditiones in Pomeraniam et Marchiam ituram et se cum Sua S:te sine ulla mora in Silesia juncturam.

Ego insistere priori modo facilitatem negotium perficiendi exagerabam, hostiles ex Polonia impetus nulla admissa inter regem et rempublicam distinctione adumbrabam, hunc hostem, hunc principale membrum Catholicæ Ligæ et latus domus Austriacæ esse. Hoc oppresso, magnum accidere causæ communæ: Nostros Polonicis viribus augeri, Cæsarem distahi (!), Danum lævari. Et quæ plura in invidiam Polonorum adjici poterant. Amicorum etiam rem agebam et portus incapaces tantæ classis arguebam. Princeps contra rempublicam excusare, ejus avocatoria citare, rigorem contra invasores Germaniæ efferre. Inconsultum putabat rempubl. luxu et licentia sua sopitam excitare. Se curaturum, ut regis vires aut exiguæ aut nullæ sint, illeque contra voluntatem suam sedere cogatur. Nec opus esse aut fieri posse, ut se novo bello impliceat. Jam enim Tartarorum canth' jussu imperatoris Turcarum octuaginta millibus ejus finibus inhiare, justa castra exercitu quadraginta millium in campis Moldauicis metaturus altera parte duobus in locis ad depredandam Poloniam et Podoliam immissa. Ut ita novo hoc belligerandi modo respublica cogatur justum exercitum contra canthum a Niepe (!) et alios duos volantibus istis opponere. Cæsarem in gratia Polonorum vix legionem abducturum, cum iam nihil utilitatis inde habeat. Nec curandos amicos, imo ad fortiora consilia pro causa communi adigendos. Si vero consulere suis provinciis Sua Reg. Mst velit, amplissimam esse occasionem, si in Silesia ad confinia Poloniæ tam inopinato junctis validissimis exercitibus reipublicæ imponere vellent ut cum S. R. M:e sine omni exceptione justis conditionibus contrahat eidemque satisfaciat, ad quod Princeps extrema sua promittit. Orare ergo et obtestare ut S. R. M. seposita ad tempus Poloniæ cura ad se in Silesiam tendat. Quodsi facere velit, jam conditiones fœderis accepit, sollenniq. juramento ad præconcepta verba se obstrinxit: esse in propria persona justo cum exercitu ad minimum quindecim millium hastatorum circa fines Julii in hostico castra metaturum et in Silesia cum S. R. M:e se conjuncturum. Utramvis Martis aleam subiturum et pro communi causa vitam insumpturum. Quod postero die de præsentia baronum a Sonneco et Listiq itemq. Angliæ agentis repetito sacramento coram deo et angelis reiteravit et litteris publicis confirmavit. Hæc cum Serenissimus Princeps aliquot vicibus Darnekciæ et Albæ Juliæ secreto mecum pertractaret, tandem ut Hungaris os obliniret pro forma Transylvaniæ cancellarium

adhibuit cumque multum ie (!) Polonici regis in amicum et affinem suum S. R. M. injures (!) conquestus esset, sententiam ejus et quomodo S. R. M:i succurrendum sit rogavit, eique generalia meæ propositionis proposuit. Qui non parum pro republica Polonica locutus impossibilitatem persuadendi Hungaris bellum adumbrans et in defensivo S. R. M:s bello saltem hærens responsionem ad propositionem meam concipit satis quidem frigido affectu aut, ut acutissimus Princeps interpretabatur, temulento. Ita ut S. S:tas, cum videret me styli illius frigiditatem graviter ferre, et affectum si non prudentiam desiderare, damnatis illis responsorialibus ipse manum suam admoveret et per noctes aliquot quaterniones nativo idiomate conscriberet et per Baronem Listhium mihi exponi curaret. Cumque neminem haberet cui eas concredere posset, Angliæ regis ad aulam ibi agenti Dno Paul a Strasborg ad justum curiæ stilum latino sermone formandas tradidit, amicissimas certe et officiosissimas, nihilque præter heroicum ignem et candorem spirantes. Me interim in ambiguo relicto utrum indefessum S. S:tis studium et ardentissimum erga S. R. M:tem affectum magis admirari an infelicem nationis genium detestari deberem, ut qui proditionis spiritu undique agitatus, incomparabili suo Dno ne amanuensem quidem ad secretiora suppeditaret. Interim cum jam omnia expeditionem meam spectarent, Magni Vezyrii Budensis Legatus Muhazim Beg Solnokcensis advenerat. Qui induncta sibi a Porta Othomannica servitia Principi ad id sollenni diplomate instructo offerebat et quit (!) exercitui suo jam jam ad sexaginta millium militum instructo mandare velit rogabat, cui a Sua S:te injunctum ut ipse vezyrius cum exercitu viginti duorum millium ad Budam consideat, ibiq. fixus Austriacis ditionibus perpetuo terrore incumbat. Bassam vero Bosniæ in Styriam cum decem millibus mittat et reliquos Carinthiam et Carniolam invadere faciat. Nec minus cum octo millibus circa Neuheuselium in Hungaria sub ductu Suæ Serenitatis commissariorum, pedem ponat et ex eo publicis diplomatibus incolis notificet se a Turcarum imperatore adesse, ut antehac sæpius petita auxilia illis præstet et a Tyrannide illos liberet. Qui ergo adhuc ita sunt affecti sine mora ad commissarios S. S:is nomen deferant et fidelitatem promittant, alias ad electum suum regem et dominum igne ferroque pertrahendi. Quæ omnia a legatis gratissimo animo sunt accepta, seq. sine mora effectui daturos nomine Vezyrii stipulati sunt. Quibus dimissis, Princeps existumans fato me ad hanc usque horam detentum, ute, singula co certiora referre possem, cepit noctes diesque de securitate mei itineris esse sollicitus cumque tam diu me ibi commoratum sciret omniaque in Aula invisa essent, noluit me per Poloniam ire aut per Hungariam literas quamvis secretissimis notis scriptas ferre, sed ipse summa cura pastori suo aulico fidissimo Castoviam misit, qui dolio vini impactas mercatori sub gravissimo juramento Brigam usque devehendas tradidit, expectante ibi Suæ Serenitatis cursore, qui ut in puncto eas excipiat, et me præeuntem celeribus equis insequatur, literasque in Sueciam ferat, et vicissim Suæ Regiæ Mtis responsoriales sollicitet, gravissime in mandatis habet. Ita me summa sollicitudine

Serenissimus Princeps Albæ Juliæ $^{14}/_{24}$ Maji aureoque torque donatum honorifice dimisit. Nihilque magis optassem quam uti per quatuordecim dies ex Transylvania gravissimo correptus morbo Francofurtum devectus sum, ita ulterius et in Sueciam semivivus repere possem. Sed cum Deus pro sua voluntate mecum disponat, nolui tamen officio meo deesse, sed litteras has, in febrili æstu scriptas, et ex corrupti cerebri angulis, ut morbus suppeditabat, corrasas per proprium cursorem Hamburgum ad Suæ Regiæ Mtis agentem mittere eumque admonere ut ulterius per extraordinarium cursorem eas in Sueciam expediat. Illustrissimam Vestram Excellentiam humilime orans, ut tam litteras quam stylum excusare et Regiæ Suæ Mti Domino Domino meo omnium clementissimo humilime deferre, meamque invitissimam emansionem apud S. R. M:tem benignissime interpretari velit, Deum devotissime orans, ut Illustrissimam Vestram Excellentiam cum tota familia diu florentem et incolumem conservet, mihique vires restituat et gratiam largiatur Vestram Illustrissimam Excellentiam quantocius salvam videndi eademque humillima servitia præstandi. Francofurti die 31 Maij Ao 1626.

Cum nesciam, Illustrissime Domine, quomodo opt. Deus de me disponere velit, et litteras Principis nemo præter me, nec nobilis iste in Sueciam destinatus legere possit, necessarium duxi clavem et notos huc adjicere. Est autem clavis regia illa Adolphus triplici zyphra notata: scribatur nomen regium genuinis suis litteris compleaturque omnibus alphabethi literis: prima notetur 46. 47. 48., duodecima 79. 80. 81., decima tertia quæ erit litera primæ opposita 10. 11. 12. et ultima 43. 44. 45. Ibi nulla zyphra bis ponetur, sed triplici variatione omnem hominis memoriam excedet.

Illustrissimæ Excellentiæ Vræ
devotissimus subjectus
Ph. S.
m. p.

Th. Westrin.

Underrättelser.

— Fil. doktor Arvid Ahnfelt afled i Köpenhamn den 17 sistlidne februari vid 45 års ålder. Ursprungligen literaturhistoriker egnade han sig längre fram med ifver åt den literär-historiska biografien samt publikationen af historiska memoirer, bref m. m. d., hvarvid han dock något för mycket leddes af smaken för det raffinerade och pikanta, hofvens och aristokratiens *chronique scandaleuse.* Bland hans arbeten märkas »Tankar och löjen af J. H. Thomander», »L. F. Rääf och hans literära umgängeskrets», »M. J. Crusenstolpe, hans galleri af

samtida och hans literära korrespondens» (1880). »Ur svenska hofvets och aristokratiens lif» I—VII (1880—83). »Från Europas hof, dess furstehus och aristokrati» I—III (1883—84).

— Professorn i romersk vältalighet och poesi A. T. LYSANDER afled den 25 sistlidne april, nära 68 år gammal. Utom en mängd estetiska och literaturhistoriska skrifter har han äfven utgifvit ett föredrag öfver *Karl XII:s begrafning*.

— Literatören F. J. LINDAL afled i hufvudstaden den 17 sistlidne april. Han var mycket intresserad för historiskt-arkeologiska ämnen och har särskildt till Upplands Fornminnesförenings tidskriftshäften lemnat flera bidrag af sådant innehåll, så t. ex. om uppländska runstenar, om Upplands ortnamn, Uppländska ortbeskrifningar, Mynt präglade i Uppsala o. s. v.

— *Letterstedtska föreningen* har beviljat doc. O. A. DANIELSSON 600 kr. som understöd för en resa till Italien för undersökning af fornitaliska handskrifter och kand. B. ENEQVIST 500 kr. för att i Köpenhamn studera Gotlands historia; äfven har Föreningen inbjudit professorn i historia vid Kristiania universitet LUDVIG DAAE att nästkommande höst i Stockholm hålla föreläsningar i nordisk historia.

— Med rektorsprogrammet vid professor D. Davidsons installation i sitt ämbete uti Uppsala den 12 sistlidne maj följa äfven *Upsala universitets konstitutioner af år 1655* med några inledande ord för första gången utgifna af CLAES ANNERSTEDT.

— *Akademiska afhandlingar.* För den filosofiska gradens vinnande ha i Uppsala under vårterminen utgifvits och försvarats följande afhandlingar: den 5 mars *Svensk-ryska underhandlingar före freden i Kardis (1658—1661)* af J. NORDVALL, den 17 maj *Studier rörande ministeransvarigheten*, af R. KJELLÉN och den 30 maj *Den svenska konungens lagstiftningsrätt ... och dess utöfning under medeltiden. I* af K. H. KARLSSON. Dessutom har fil. doktor K. V. KEY-ÅBERG den 3 maj försvarat en akademisk afhandling med titeln *De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien under Gustaf IV Adolfs krig mot Napoleon intill konventionen i Stralsund den 7 september 1807*. — I Lund har för filosofiska graden utgifvits och den 19 april försvarats en afhandling af C. WIBLING *Om Sveriges förhållande till Siebenbürgen 1623—1648* samt för juridiska doktorsgraden en afhandling *Om mantalet* af G. THULIN.

— Vid *Svenska literatursällskapets* årsmöte i Uppsala den 24 mars höll vice-bibliotekarien L. BYGDÉN ett föredrag om Fale Bure och den vid detta namn knutna historiska mytbildningen. Upphofvet är enligt talaren att söka i en folksägen från Medelpad, som bildats kring en verklig personlighet från 1300-talet och dennes grafsten.

— Första häftet af ett samlingsverk *Gotländska slägter. Genealogiska och biografiska anteckningar* (43 sid. 4:o. Nybergska bokh. Visby) af A. KINBERG har nyligen utkommit. Det upptager både in-

hemska och till Gotland inflyttade slägter, är uppställdt i tabellform och meddelar stundom utförligare biografiska notiser, så bl. a. öfver »Stenbocks kurir» Johan Ahlbom, som till Stockholm bragte underrättelsen om segern vid Helsingborg 1710. Häftet upptager bokstafven *A* samt början på *B* (Agrell—Bahr).

— Af urkundsverket *Sveriges traktater med främmande magter* har femte delens första häfte (160 sid.) utkommit. Det omfattar åren 1572—1609, sålunda nästan hela Johan III:s samt Sigismunds och största delen af Karl IX:s regeringstid. Man finner här traktaten vid Tevsina med Ryssland med biakter samt dessutom åtskilliga fördrag dels med nämnda makt, dels med Danmark och med tyska stater. Verket närmar sig sålunda med stora steg det världshistoriska skedet af Sveriges internationella förbindelser.

— Vid Stenbocksfesten i Helsingborg till minne af slaget den 28 februari 1710 hölls af v. lektor N. F. Lilliestråle ett föredrag, som sedan utkommit under titeln *Magnus Stenbock och slaget vid Helsingborg* (15 sid.) och innehåller en kort på de nyaste källorna grundad framställning af slagets förlopp.

— Vår geografiska tidskrift *Ymer* bjuder i tionde årgångens första häfte sina läsare en artikel, på hvilken historien väl kunde ställa större anspråk än geografien. Under titeln *Tvenne italienska resande i Sverige på Karl XI:s tid* meddelar bibliotekarien Elof Tegnér en redogörelse för tvänne italienarnes resebeskrifningar från vårt land. Den ene, grefve Lorenzo Magalotti, toskansk hofman, diplomat och författare, besökte Sverige 1674, den andre, markisen Bichi, 1696. Utom beskrifningar på landet och sederna, ha de båda resenärerna, hvilkas samhällsställning beredde dem tillträde till hofvet och de högsta kretsarne, äfven lemnat teckningar af de personer, med hvilka de kommo i beröring, teckningar, som måhända äro sanna, men icke alltid smickrande. Det hela förtjenar väl att läsas.

— Professor Gustaf Storm i Kristiania har i senaste häfte af Arkiv för Nordisk Filologi behandlat betydelsen af det bekanta ordet *Ginnungagap* i mytologien och geografien. I förra hänseendet betecknas därmed det kaotiska urämnet hvarur världen skapades och hvaraf den omgafs; i senare hänseende det okända som vidtog, där de kända landen och hafven slutade. Man finner också att ju mer de geografiska kunskaperna vidgades, desto längre bort flyttades namnet och begreppet, som slutligen en gång funnit plats på en karta. Till sist yttrar sig förf. om den åsigt, som i denna Tidskrift förlidet år uttalades i samma fråga och försvarar mot densamma sin mening.

— I *Borgå* har man nyligen återfunnit i enskild ego en samling historiska handskrifter, till en stor del från 1800-talets början, särskildt 1809 och tiden närmast därefter, men äfven äldre, så relationer och anteckningar från 1788—90 och 1808/09 års krig, samt en större mängd handlingar rörande den stora ofredens tid 1710—1722. Samlingen lärer ha bildats af biskop M. J. Alopæus († 1818).

— *Montpelliers högskolas 600-årsfest* har nyligen firats; jämväl svenska högskolorna äro till festen inbjudna, och den yngsta af dessa, Stockholms, har, genom prof. G. Mittag-Leffler, i dessa dagar utgifvit ett särskildt festband, tillegnadt Montpellier-jubiléet, innehållande sex matematiska afhandlingar af lärare och lärjungar vid Stockholms högskola.

Detta föranleder oss att erinra om äldre svenska förbindelser med Montpellier.

Ett ganska vackert vittnesbörd om den från 1100-talet existerande (det påfliga *stiftelsebrefvet* är dateradt den 22 maj 1290) Montpellierska medicinska skolans goda anseende i Sverige *för mer än fem hundra år sedan* bära följande rader ur en af vår medeltids romaner på knittelvers, *Ivan Lejonriddaren*, öfversatt »aff valske tungo ok a vart maal» på drottn. Eufemias anordning (1303). Herr Ivan berättas det, kämpade med två troll, »diäflasynir», och fick i sista stund hjelp af sitt tacksamma lejon:

»thet slår bort axlena af hans (djeflasonens) lif
»som hon vore skuren af med en knif
tho at (om än) han visar till Momppaler
ok bjuder silff ok gull okär,
Han kan der ej den mästare få
som honom thet sår nu läka må.»

Hänvisningen till Montpellier är svenskt original, ty den finnes endast i den svenska och den därifrån omskrifna danska öfversättningen.

Uti Montpellier har ock den i våra häfder väl bekante diplomaten och rådsherren Johan Adler Salvius studerat medicin, han ämnade nämligen i ungdomen blifva läkare. Antagligen finnas bland den medicinska fakultetens alumner andra svenske män, men deras namn äro icke samlade. Utländska fakulteter försågo oss med medicine-doktorer, först uteslutande, sedan i rätt stark proportion mot våra egna universiteter, ända in i förra seklets senare hälft.

Men den medicinska fakulteten i Montpellier har ett svenskt minne af annan art. Dess bibliotek besitter nämligen ett *Drottning-Kristina-Arkiv* i tjugotvå folioband.

»Habent sua fata libelli» — så äfven arkivalier.

Drottning Kristinas universalarfving, kardinal Azzolino, öfverlefde henne endast några månader, hans brorson och arfving sålde drottningens bibliotek och handskriftssamling till påfven Alexander VIII, som lät i Vatikanen uppställa hvad han däraf behöll och skänkte resten till sin nevö, kardinal Ottoboni. Till det bortskänkta hörde ifrågavarande brefsamling, som senare öfvergick till kardinal Albani och tillhörde samma familj och en liknämnd kardinal år 1798, då franska republiken besatte Rom. Kardinal Albanis egendom konfiskerades af republikens regering och vid försäljningen inropades åtskilligt af en fransk officer, bosatt i trakten af Montpellier. Bibliotekarien vid »École de Medicine» i Montpellier fick snart kännedom om att en stor samling af Drottning Kristinas bref och uppsatser befann sig

bland den honom bekante officerns nyförvärfvade arkivalier, han blef ifrig att få den i offentlig ego och lyckades förmå inrikesministern Chaptel att godkänna samlingens inköp för fakultetens bibliotek, 1804. Så blef den inköpt för 4000 francs, så småningom äfven bunden och katalogiserad:

»N:o 258. Quinze volumes in folio sur papier (Manuscrits de la Reine Christine).

N:o 259. Sept volumes in folio sur papier (Sentenze della Regina).»

Vi känna ej, hvem som först förde underrättelse till norden om detta Kristina-arkiv, men under senare hälften af 1840-talet ryktades det i Stockholm genom meddelanden af både läkaren Carl Santesson och historico-estetikern F. Cygnæus, hvilka båda på ort och ställe tagit det i skärskådan. Den senare utgaf 1848 i Helsingfors *Bidrag till de Nordeuropeiska folkslagens historia*, däri han berättar om sig själf, »utgifvaren»: »mången vårnatt, döf för sången af näktergalen, som i Montpelliers herrliga parker slog invid hans fönster, hade han öra endast för anderösterna, hvilka underbart förnummos ur den snart i tvenne århundraden redan Högstsaliga Drottn. Christinas omenskligt kakografiska hieroglyfer». Efter klagomål hos undervisningsministern öfver bibliotekariens oginhet hade Cygnæus verkligen fått tillstånd att »consulter les manuscrits, chez vous, eu dehors des heures de lecture publique», som ministern svarade, och det synes således som försakelsen af näktergalens sång icke endast vore en fras. Men hvarken 1848-års bidrag eller förf:s senare verksamhet gaf allmänheten något resultat däraf. Lyckligare för vetenskapen och literaturen är det, att prof. M. WEIBULL under ett senare skede tagit de Montpellier'ska handskrifterna i skärskådan.

Bland för dessa intresserade svenskar var äfven svenske ministern i Italien och Spanien J. W. Bergman, som för helsans skull vistades i Montpellier — liksom otaliga svenskar före och efter honom (bland hvilka vi endast erinra om Gustaf III:s yngste bror, hertig Fredrik Adolf, som dog i Montpellier 1802). Ministern Bergman uppmanade under sina besök i Montpellier f. d. svenske konsuln i Barcelona, W. J. S. Westzynthius, som bosatt sig där, att genomgå och förteckna Kristina-arkivet i medicinska biblioteket. Detta gjorde han ock, så godt han kunde, och öfverlemnade 1878 den prydliga katalogen till svenska utrikes kabinettet, hvarifrån den tillstäldes Kongl. Biblioteket. Katalogen utgör en stor foliovolym, i chagrin-band och guldsnitt, och refererar innehållet af hvarje bref i de 15 volymerna (»N:o 258»), men om de 7 (»N:o 259») uppger den endast att de innehålla »des versions nombreuses des pensées de la Reine Christine, dont bien des éditions ont été publiées sous des titres divers». — Brefven omfatta egentligen tiden 1660—89, äro skrifna på franska och italienska, med få undantag. Koncept, original och kopior vexla. Åtskilliga lakuner finnas. Samtliga bref och handlingar uppgingo, när de af Westzynthius katalogiserades, till 3016 nummer. (*H. W.*)

— Af den genom förre baierske arkivchefen F. v. Löher grundade *Archivalische Zeitschrift* har första bandet af *Neue Folge* utkommit, utgifvet af baierska riksarkivet i München. Det innehåller bland annat en redogörelse för frågor och uppgifter ställda under åren 1882—1889 vid statspröfningarna för inträde uti arkivtjenst i Baiern.

— Ett nytt samlingsverk för tysk historia har, under titel *Bibliothek deutscher Geschichte*, börjat utgifvas på Cottas förlag i Stuttgart, till planen motsvarande »Illustrerad svensk historia», försåvidt arbetet är fördeladt på flere författare, hvilka fått hvar sin period att bearbeta, men naturligtvis mycket vidlyftigare och utan illustrationer. Afdelningarna äro 14, de flesta beräknade på flere band. Bland de redan utkomna delarna märkas första bandet af »Tysk historia under motreformationens och trettioåriga krigets tidehvarf» af MORITZ RITTER samt ett halfband af Fredrik den stores historia af REINHOLD KOSER.

— Den engelska historikern S. GARDINER har under titeln *The constitutional documents of the puritan revolution 1628—1660* utgifvit en ordnad samling af de statsrättsliga urkunder, som gälla denna period af författningsstriden uti England.

— För sina förträffliga bidrag till medeltidens kulturhistoria berömmes ett arbete af engelsmannen A. JESSOPP, *The coming of the Friars and other historical Essays* (1889). Utom tiggarmunkarnes ankomst, behandlas här »Bylif för 600 år sedan», »Hvardagslif i ett medeltidens kloster», »Svarta döden i Ostangeln», »Grundandet af ett universitet» m. m.

Stanislaus Poniatovskis berättelse om sina öden tillsammans med Karl XII.

Den polska slägten Poniatovski anses härstamma från Italien. I Polen intog den länge en tämligen obemärkt ställning, men i början af 1700-talet blef dess namn genom en af slägtens medlemmar ryktbart och i tre generationer har den sedan spelat en stor, man kan nästan säga en europeisk roll. Det var Karl XII:s tappre och ridderlige följeslagare Stanislaus den äldre, som först beredde namnet anseende och glans. Hans son, den yngre Stanislaus, var Polens siste konung. En sonson, Josef Poniatovski, kämpade under Napoleon I för Polens frihet, deltog i slaget vid Leipzig 1813 och utnämndes på slagfältet till fransk marskalk, men drunknade under reträtten i den lilla floden Elster. Ridderliga egenskaper, tapperhet, personlig skönhet och älskvärdhet utmärkte alla slägtens medlemmar, karaktärens styrka hade ej i lika hög grad kommit dem till del.

I furstl. Czartoryskiska biblioteket i Krakau förvaras en handskrift, innehållande början till den äldre Stanislaus Poniatovskis memoirer eller berättelser om sina öden. De äro nedskrifna tämligen sent eller först år 1734. Af denna handskrift har numera professor H. Hjärne för ett tiotal år sedan tagit en afskrift, som jämte andra af honom gjorda afskrifter öfverlemnats till Riksarkivet och där förvaras. Berättelsen handlar hufvudsakligen om Poniatovskis verksamhet i svensk tjenst. Tyvärr är handskriften ofullbordad; den räcker blott till början af Poniatovskis verksamhet i Konstantinopel, där han bedref Karl XII:s hemliga diplomati, med stor skicklighet efter allt hvad man kan finna. Om hans senare verksamhet, under turkarnes första krig med ryssarne, under de följande underhandlingarna i Turkiet och under de sista åren intill Karl XII:s död innehåller handskriften ingenting. Fragmentariska som dessa memoirer sålunda

äro, ha de dock ansetts förtjena att bekantgöras. Språket är franska[1]; öfversättningen är verkställd af fröken Anna Lönnrot.

Hvad författaren har att berätta om sin ungdom och första uppfostran meddela vi endast i utdrag. Han föddes i palatinatet Krakau år 1677. Föräldrarne voro Frans Ciolek Poniatovski och Helena Ligcza Nieviarovska; det är hans egen utsago. Enligt en annan uppgift skulle han emellertid vara son till en furst Sapieha och en judinna och adopterats af en adelsman i huset Sapiehas tjenst vid namn Poniatovski. Med nämnda furstehus har han i hvarje fall stått i mycket nära förbindelse.

Vid tretton års ålder skickades Stanislaus jämte en äldre broder till Wien för att lära sig tyska språket och få se den stora världen. Efter tvänne år ämnade fadren låta de båda ynglingarne få företaga vidsträcktare resor. De begäfvo sig i stället i hemlighet till Ungern för att deltaga i kriget mot turkarne, först efteråt bedjande fadren om tillstånd därtill. De gjorde till en början tjenst som volontärer. Snart funno de emellertid en beskyddare i den polske generalen Sapieha, som erbjöd dem sitt bord och åt den äldre af bröderna gaf en fänrikstjenst vid sitt infanteriregemente. Med detta regemente gick den äldre brodren snart till Italien; den yngre stannade kvar i Ungern, fortfarande beskyddad af furst Sapieha, som efter någon tid gaf honom ett kompani vid ett annat regemente. Under prins Eugens befäl deltog han sedermera i det stora slaget vid Zenta.

Efter freden i Carlovitz återvände Stanislaus tillsammans med furst Sapieha till Litthauen. Här utbröto snart de s. k. Sapiehiska oroligheterna eller striderna mellan magnaterna med bröderna Sapieha i spetsen och den mindre adeln. Sapieherna blefvo till en början slagna och måste söka skydd hos fränder i själfva Polen, där konung August tagit parti emot dem. Det var vid den tiden svenskarne efter öfvergången af Dyna togo Kurland i besittning och nalkades det egentliga Polen. Hos den svenske konungen beslöto Sapieherna att söka skydd, när de ej i Polen funno den hjälp de hade hoppats på, och till honom af-

[1] Franska titeln lyder: »Mémoire ou plutôt une relation du palatin de Masovie des événéments de sa vie depuis la sortie de chez lui, faite sur la requisition de sa famille 1734 22 de janvier». — Tilläggen i noter eller inom klammer äro af Red.

sände de därföre ett bud. Det var den unge Stanislaus Poniatovski. Vi låta honom härefter med egna ord berätta om sina äfventyr.

* * *

Poniatovskis resa hölls ganska hemlig, ehuru den länge varit påtänkt. Han kom lyckligt till Kurland, där han blef väl mottagen af svenske konungen, isynnerhet som han vid sin första audiens träffade prinsen af Sachsen Gotha, hvilken i Ungern hade lärt känna honom såsom en officer af någon förtjenst, med afseende särskildt fäst på hans ungdom. Han återvände med gynsamt svar. Konungen af Sverige lät till och med sina trupper rycka in i Samogitien.

När polske konungen åter fick se Poniatovski vid hofvet och fått höra att han varit hos svenske konungen, frågade han honom själf om hans resa, men beslöt, då han af svaren icke kunde få reda på någonting, att låta gripa honom samt skicka honom till Königstein. Lyckligtvis blef Poniatovski varnad och drog sig genast tillbaka till palatinatet Krakau, i afsigt att därifrån bege sig till Tyskland, där han hade en mäktig beskyddare i fursten af Salm, kejsar Josefs förre guvernör. Men på storgeneralens och storskattmästaren Sapiehas böner att icke öfvergifva dem i deras nöd ändrade han beslut och lemnade kejsarens tjenst för att såsom öfverste inträda i Litthauens. I hela Polen talade man vid den tiden om ingenting annat än de litthauiska oroligheterna och om svenska kriget. Man sammankallade en utomordentlig riksdag i Varsjav, dels för att inveckla Polen i detta krig, dels för att förlika de stridande partierna i Litthauen. Men riksdagen afbröts genom malteserriddaren Pac, och allt förblef som förut. De sachsiska trupperna stannade i Polen på landets bekostnad; Sapieherna beslöto då att öppet söka skydd hos svenske konungen. Litthauens storskattmästare kallade Poniatovski till Varsjav. Han fann vid sin ankomst beslutet fattadt. Några dagar därefter begåfvo sig också Sapieherna, efter att af storkrongeneralen Jablonovski hafva mottagit en eskort af 400 hästar, på väg till sin beskyddare midt på ljusa dagen i konungens, sachsarnes och hela Polens åsyn. H. Maj:t var mycket förtörnad, men i efterhand, öfver att ej ha hindrat dem.

Så snart de nalkades svenske konungen vid Samogitiens gräns, skickades Poniatovski för att bedja denne utsätta en mötesplats. Konungen bestämde Jur[gen]borg, dit de ock på utsatt tid begåfvo sig [1]. De mottogos med öppna armar och fingo konungens löfte, att han icke skulle sluta kriget, förrän han återinsatt dem i alla deras egendomar, ämbeten och rättigheter, men han förklarade på samma gång, att man måste besluta sig för att afsätta konungen, hvilken så öppet handlade i strid mot pacta conventa (konungaförsäkran) och mot lagarna. Då de framställde många svårigheter vid utförandet

[1] Det var den 21 mars 1702.

af denna plan, svarade konungen på latin med dessa få ord: ego semel [illegible] et [illegible]. Efter denna mycket korta rådplägning skildes man åt, och konungen gaf härvid befallning att rycka fram [1]. Poniatovski [illegible] han hos sig, och [illegible] den stunden [illegible] denne honom icke han hade lyckan att få vara vid konungens sida i alla dennes [illegible].

Då svenske konungen ryckt fram till Olita, fick han underrättelse om general Jablonovskis död [den 24 mars], en händelse, som väckte bekymmer hos svenskarne, på grund af mannens förtjenster och den fasthet, hvarmed han satte sig emot svenska kriget trots polske konungens anbud och hindrade trupperna under sitt befäl att förena sig med sachsarne. Storfältherrevärdigheten gafs åt palatinen af Krakau Potocki, och dennes tjenst gafs åt storskattmästaren Lubomirski, men den förre fick ej länge njuta af sin värdighet, ty tio dagar därefter afled han. Den lediga tjensten gafs då åt Lubomirski, och dennes plats åt palatinen af Betz, Sieniavski, båda två mycket tillgifna konung August. Svenske konungen fortsatte sin marsch mot Varsjav, kvarlemnande i Litthauen under general Mörner och storgeneralen Sapieha en truppstyrka mot starosten af Samogitien Oginskis trupper, hvilken sistnämnde tillhörde polske konungens parti. Litthauens skattmästare följde svenske konungen.

Då krigsfaran för hvarje dag blef mera hotande, skickade polska riksdagen till svenske konungen en beskickning bestående af palatinen af Kalisz Lipski, palatinen af Vitepsk Kryszpin, polske öfverköksmästaren grefve Tarlo samt starosten Oginski, i afsikt att hejda hans marsch och försöka åstadkomma en förlikning. De fingo audiens hos konung Karl två mil från Grodno, men allt svar de fingo var, att konungen af Sverige stadd på marsch, icke kunde stanna för att underhandla med kommissarier från ett parti i republiken, då han visste, att ett annat hade andra åsikter. Efter framkomsten till Varsjav lät svenske konungen slå en bro öfver Veichseln och sände bud efter kardinal Radziejovski. Sedan svårigheterna för dennes resa utjämnats, begaf han sig i väg åtföljd af storskattmästaren, grefve Leszczynski, en herre af stort anseende, på grund af tusen framstående egenskaper, och mag till aflidne storgeneralen Jablonovski, till följd hvaraf han hyste samma republikanska tänkesätt och samma nit om sitt fäderneslands lagar och frihet som denne.

Deras första besök egde rum i Praga. De blefvo mycket nådigt mottagna af konungen och hade med honom en konferens i Uiazdovska baden. De ville öfvertala konungen till moderation genom att föreställa honom, huru liten styrka han hade emot den talrika armé, som konungen af Polen sammandrog vid Krakau. Men svenske konungen litade på sin rättvisa sak och beslöt att afgöra tvisten med svärdsudden. Räknande på sina krigares tapperhet kunde han icke afvändas genom desse två herrars föreställningar; efter att i stället

---

[1] Jämf. Carlson, Sveriges Hist. under konungarne af det Pfalz. huset VII, s. 71.

ha uppmuntrat dem att göra hvad som höfdes goda medborgare och republikaner skildes han från dem i sämja och vänskap, fullföljande sin egen plan och låtande sina trupper tåga i små dagsresor mot Krakau.

När man försporde sachsarnes rörelser med en styrka af 22,000 man förutom en kår af kronarmén, skref skattmästaren Sapieha i samråd med grefve Piper, utan konungens vetskap till general Mörner, öfvertygad att denne icke hade mycket att göra i Litthauen, där Sapieha ensam kunde hålla stånd mot Oginski, att han skulle rycka fram med sin kår och förena sig med konungen, för att ej denne med en handfull folk skulle blottställa sig mot en här af 30,000 man.

Svenske konungen fortsatte sin marsch, men på 15 mils afstånd från Krakau vid Kielce fann han sina trupper tämligen uttröttade, hvarför han gjorde 8 dagars halt. Grefve Piper och storskattmästaren af Litthauen tillstodo då för konungen hvad de hade gjort med afseende på Mörner. Konungen upptog denna underrättelse till en början rätt illa, men lugnade sig snart i betraktande af deras nit och goda afsikter, stridslusten fick dock öfverhand, utan att han visste huruvida general Mörner var nära eller fjärran, och order gafs om uppbrott. Underrättelse om general Mörners anryckande kom emellertid mycket lägligt; dagen före slaget vid Klissov förenade han sig med konungen en mil från Pinczov, där sachsiska hären hade lägrat sig.

Konung August utskickade en trupp af 250 ryttare för att kunskapa, hvilka, tack vare skogarnes skydd, kunde falla öfver svenskarnes lägervakt. De rönte emellertid ett kraftigt motstånd, kastades öfver ända och förföljdes ända till ett bakhåll, som sachsarne kvarlemnat i skogen. Några sachsiska fångar berättade, att armén stod på blott $1^1/_2$ mils afstånd, hvilket i hög grad gladde konungen, som hoppades på kamp och seger. Han förkunnade först nyheten för sin här och lifvade hvar och en genom eget exempel till tapperhet, försäkrande, att man endast hade att välja mellan att segra eller dö. På natten gaf han själf vid midnattstid signal till uppbrott och när han fått alla på benen, lät han i daggryningen hären marschera. Kl. 10 på morgonen kom han i åsyn af det fientliga lägret och försökte själf, efter att ha rekognoserat fiendernas ställning, att angripa dem från den lämpligaste punkten. Han sökte att komma dit fram på deras venstra flygel, men den sumpiga marken hindrade honom att utföra sin plan. Han lät därför göra halft venster om, för att angripa dem på högra sidan, tågande med hären längs de fiendtliga linierna, hvilka skyddades af träsket, som tycktes vara otillgängligt.

Denna manöver gaf fienden tid att bilda slagordning och till en början att med 36 kanoner beskjuta svenskarne, hvilka blott hade två små signalkanoner.

Sedan order gifvits å ömse sidor, började drabbningen på sachsarnes högra flygel. Polackarne och grefve Fleming gjorde första angreppet, men redan efter första gevärssalvan drogo sig polackarne åt sidan, och grefve Fleming blef tillbakaslagen. Han återkom emellertid och förnyade tre gånger sitt angrepp med nytt kavalleri.

Det sachsiska infanteriet betäckt af frisiskt rytteri sammandrabbade med det svenska. När de efter en ömsesidig salva närmade sig och angrepo hvarandra med värjan i hand, kunde ingenting motstå svenskarne. Sachsarnes högra flygel, som bättre kände terrängen än svenskarne, öfvergick emellertid träsket, som syntes de senare impraktikabelt, och angrep venstra flygeln, men möttes här af kraftigt motstånd, och drabbningen blef allmän. Sachsiska armén sökte, slagen på alla håll, sin räddning i flykten. Nära 2,000 gjordes till fångar; på valplatsen stannade nära 5,000. Läger och tross med stora rikedomar och hela krigskassan tillföllo segrarne, liksom äfven artilleriet. Bland fiendens bagage tog man mer än 200 vagnar uppfylda af officerarnes hustrur. De rönte mycken artighet hos svenskarne, som långt ifrån att låta plundra dem sökte förströ dem i deras fångenskap. För mycken uppmärksamhet å officerarnes sida för detta vackra byte kom dock konungen att frukta för deras förvekligande, och som han själf för öfrigt ej ville besväras af kvinnfolk, lät han under en eskort på 200 ryttare ledsaga dem till Schlesiens gräns och gifva dem friheten.

Man fann icke rådligt förfölja fienden för att icke förderfva rytteriet, som redan var ytterligt utmattadt. Konungen kvarstannade på valplatsen, dels för att låta hären hvila ut, dels för att vidtaga ytterligare anordningar och vårda sina sårade, hvilkas antal uppgick till omkring 900, och begrafva sina omkring 1,400 döde, bland hvilka befann sig hertigen af Holstein, som djupt saknades af konungen. sin svåger. Under 500 mans bevakning kvarlemnades de sårade i slottet Pinczov, beläget en mil från slagfältet, och konungen stälde tåget mot Krakau efter att hafva fått underrättelse om att friska sachsiska trupper på 7,000 man anländt till härens förstärkning samt att Krakau satte sig i försvarsskick.

Då konungen af Polen erfor att den svenske konungen var i antågande, ansåg han icke rådligt att invänta segrarne utan beslöt att styra kosan mot Tarnovs bergstrakter. Vid underrättelsen därom togo svenskarne vägen åt samma håll, men lyckades endast upphinna fiendens eftertrupp vid floden Raba. Denna eftertrupp tog sin tillflykt till en skog, lemnande några trossvagnar i sticket. För att gifva sina trupper en välbehöflig hvila tågade konungen till Krakau och stannade någon tid i staden och dess omgifningar. Han råkade där genom en olyckshändelse få sitt högra ben krossadt ofvanför knäet, i det hans häst med full fart rusade mot stängerna till general Stenbocks tält [1]. Före slaget vid Klissov hade han befalt grefve Gyllenstierna att med de pommerska trupperna förena sig med honom, men da desse anlände, nöjde han sig med att låta dem passera revy och skickade dem tillbaka dit, hvarifrån de kommit, emedan han ansåg sig icke hafva behof af dem.

Under den tid konungen af Sverige egnade sig åt hvilan, inträngde sachsarne i landet och förlade sitt infanteri till Thorn, som

[1] Händelsen berättas något olika hos Carlson, anf. arb. s. 136.

då var en väl befästad stad. Så snart underrättelsen därom nådde svenske konungens öron, bröt han upp från Krakau och marscherade på Varsjav, oaktadt han ännu icke var återstäld från sitt fall af hästen, och vägarne i anseende till vintern voro nästan ofarbara. Som svårigheterna att färdas under denna tid på året voro mycket stora, tog han emellertid sitt högqvarter i Lubnice [Lublin] och beslöt att där invänta vårens ankomst.

De trupper, som återvändt till Pommern, förlorade 200 man, hvilka skilda från den öfriga hären, blifvit tillfångatagne af soldater, tillhöriga kronarmén. Då detta kommit till konungens vetskap, sände han Poniatovski till Leopol [Lemberg] för att hos general Lubomirski anhålla om fångarnes befriande under hotelse att i händelse af vägran konungen skulle sända en afdelning svenska soldater för att i grund förstöra och nedbränna alla generalens ståtliga ryska jordagods. Alla polske konungens anhängare voro för tillfället samlade till rådplägning i Leopol. Det oaktadt förstod Poniatovski så väl dölja sina förehafvanden och lyckades uträtta sitt ärende, så att endast åtta dagar senare de 200 fängne dragonerna, väpnade och till häst, sändes tillbaka till konungen.

Då våren kom, lät konungen hären rycka fram mot Varsjav. Men då han fick veta, att en trupp sachsare befann sig i närheten af Pultusk, skyndade han, i spetsen för några regementen, att angripa dem, hvarvid han måste passera flera svåra ställen stundom till och med simmande. Generalerna Beust och S:t Paul tillfångatogos tillika med flere sachsiske officerare och en stor mängd soldater. Återstoden af fienderna flydde in i Preussen och till Thorn. Efter att hafva samlat hela sin styrka marscherade konungen mot denna fästning, där 8,000 man sachsiskt infanteri inneslutit sig, men som tillräckligt artilleri saknades, nödgades han förvandla belägringen till en blokad, som räckte nästan hela sommaren. Inemot hösten anlände emellertid det stora artilleriet från Sverige, och så snart de första bomberna afslungats mot staden, och svenskarne sålunda tillkännagifvit sin afsigt att öppna löpgrafvar, anhöll den sachsiske generalen att få kapitulera, hvilket konungen dock bestämdt vägrade. Fienden måste följaktligen gifva sig på nåd och onåd [den 4 okt. 1703]. Alla skickades som fångar till Sverige, där de fleste trädde i krigstjenst och utmärkte sig för trohet och tapperhet. Det tycktes som om fälttåget skulle vara afslutadt med eröfringen af Thorn, men innan konungen tog vinterkvarter i Ermeland, visade han sig utanför Elbing, som intogs nästan utan motstånd [den 1 dec. 1703].

Under det belägringen af Thorn pågick, sammankallade polske konungen en utomordentlig riksdag till Lublin. De deputerade från Stor-Polen fingo emellertid icke tillträde, emedan de medförde för konungen ogynsamma instruktioner. Detta väckte sådan förbittring inom denna provins att vid den landtdag, som där hölls och till hvilken grefve Poniatovski skickades af svenske konungen, genom bemedling af vänner och medverkan af grefve Sapieha, en konfederation bildades under marskalk Bronicz mot lagarnes undertryckande

och det våld, som öfvats mot de deputerade. Konfederationen utlät sig med ganska stor häftighet, hvarvid emellertid konungen af Polen ännu skonades; man gjorde nämligen det förbehållet, att man förenade sig för att upprätthålla konung och lag, men *salvo vinculo pactorum conventorum*. Detta förbehåll behagade högeligen svenske konungen och kom honom att gynna Stor-Polens handlingssätt. Exemplet följdes af andra palatinat, hvilka samlades i Varsjav för att där bilda en allmän konfederation. Det är vid denna tid man började tänka på exvinculationen [konungens afsättning], hvartill lagarne berättigade, och se sig om efter en person, den där egde nödiga förutsättningar för att intaga tronen. Hela Stor-Polen och äfven de andra palatinaten vände sina blickar mot prins Jakob Sobieski. Församlingen i Varsjav blef talrik, då man börjat förhandlingarne med den allmänna konfederationens myndighet och i närvaro af kardinal Radziejovski och många senatorer och adelsmän; svenske konungen ditsände deputerade med besvär mot polske konungen, hvilken egenmäktigt utan samråd med republiken och utan anledning till klagomål infallit i hans provinser, börjat ett orättmätigt krig och därefter velat sluta fördrag på republikens bekostnad med uppoffring af dess provinser. Sedan konfederationen undersökt alla dessa autentiska klagomål, till hvilkas styrkande originalhandlingar framvisades, skred den till exvinculationen och faststälde dag för en församling till anställande af nytt val. Då konungen af Polen fick underrättelse härom, lät han med kejsarens tillstånd på vägen till Breslau gripa furstarne Jakob och Konstantin samt föra dem fångna först till Leipzig och sedan till Königstein. Furst Alexander, hvilken icke åtföljt sina bröder, vågade icke lemna Breslau, förrän svenske konungen låtit hemta honom med en eskort, som ledsagade honom till Varsjav. Då furst Jakob icke mera kunde komma ifråga, voro ständerna ganska hågade att uppsätta furst Alexander på tronen. Emellertid infann sig palatinen af Posen, som sedan valdes till Polens konung, i Heilsberg för att med svenske konungen rådgöra om den politiska ställningen. Efter åtskilliga rådplägningar vände palatinen tillbaka till Varsjav, där såväl han som kardinalen och alla de som befunno sig i staden gjorde sitt bästa att förmå furst Alexander att emottaga kronan. Då denne emellertid visade sig obeveklig, hoppades de, att svenske konungen lättare skulle kunna öfvertala honom, helst han själf begaf sig till Heilsberg för att tacka denne för hans beskydd. Vid hans ankomst till staden mottog konungen honom på det nådigaste sätt och sökte medelst högtidliga löften om bistånd öfvertala honom, men då han såg sig ur stånd att böja hans hårdnackenhet, försäkrade han honom det oaktadt om sitt beskydd samt lät honom slippa att återvända till Varsjav. Hans afslag bedröfvade hela församlingen. Konungen af Sverige, som emellertid icke afstod från fullföljandet af sina planer, uppmanade genom en skrifvelse församlingen i Varsjav att icke förlora modet utan vända sina tankar åt annat håll. Kardinal Radziejovski, som afgaf svar, föreslog hertigen af Lothringen i tanke att denne gynnades af hofvet i Wien och ville han sända grefve

Poniatovski till denne furste för att framlägga förslaget för honom. Svenske konungen bevisade emellertid så ovedersägligt för primas, hvilka olägenheter för Polen valet af en främling skulle föra med sig, påpekande nödvändigheten af att taga en inhemsk konung, att kardinalen gaf efter. Men det gälde att på förhand komma öfverens om en valkandidat och sedan förmå ständerna att antaga densamme. Han skref till svenske konungen, att han såg endast tre personer som kunde sättas i fråga, antingen en politiker, en rik eller en ärlig man. Med politikern menade han storgeneralen Lubomirski, med den rike furst Radzivil, Litthauens kansler, och med den ärlige mannen palatinen af Posen, grefve Leszczynski. Konungens svar utgjordes endast af de tre gånger upprepade orden »den ärlige mannen». Det stora anseende, som grefve Leszczynski åtnjöt såväl i Stor-Polen som i hela landet, gjorde att då detta den svenske konungens svar nådde allmänhetens öron, gladdes alla och ehuru valperioden ännu icke infallit, var grefven redan utkorad i hvars och ens hjärta; kardinalen själf yttrade offentligt, att det var Guds finger som utpekat honom. Kardinalen hyste emellertid sedan någon tid tillbaka planen att förmäla sin slägting kronmunskänken Tovianski med äldsta dottern till storgeneralen Lubomirski, men då han icke själf lyckats åvägabringa denna förening, bad han palatinen af Posen åtaga sig saken med den påföljd, att endast få dagar därefter resultatet blef det allra bästa för kardinalen, hvilken icke blott fick sin brorsons anhållan framställd utan äfven dagen för bröllopet utsatt och förmälningen strax därefter ingången. Från detta ögonblick ändrade kardinalen taktik och började fundera på att uppsätta på Polens tron sin brorsons svärfar storgeneralen Lubomirski. För det ändamålet sammankallade han ett senatus consilium, där han påpekade nödvändigheten af att utse en kandidat, enär valtiden närmade sig. Som generalen var såväl kastellan i Krakau som förste lekmannasenator, tog han ordet och började ursäkta sig med att han vore sjuklig, trött och gammal samt att han icke ansåge sig lämplig till att bära konungavärdighetens börda. Storskattmästaren i Litthauen Sapieha, som fann hans ursäkter löjliga, afbröt honom sägande: »min herre, gör er inga bekymmer, ingen tänker på att välja er». Detta gjorde kardinalen ytterst uppbragt, och senatus consilium upplöstes, utan att något beslut blifvit fattadt.

Under denna mellantid upsattes pacta conventa. Då tiden för valet inföll, började sammanträden hållas på valfältet. Svenske konungen låg med sin här vid Blonie i närheten af Varsjav för att skydda valet. Kardinalen, som var misslynt öfver att ingen understödde hans planer på storgeneralen, undvek att infinna sig. Men då den afgörande dagen kom, uppmanade generalförsamlingen palatinen af Posen och grefve Poniatovski att inbjuda kardinalen att göra utnämningen. Palatinen infann sig också hos kardinalen och bad honom med anförande af alla upptänkliga skäl att närvara vid en handling, till hvilken han själf tagit initiativet. Han lofvade till och med att söka förmå alla sina vänner att rösta på den kardinalen

önskade. Långt ifrån att lyssna till hans föreställningar mottog kardinalen honom på det mest högdragna och stolta sätt, sägande att han vore ännu för ung att eftersträfva konungavärdigheten och att i hans närhet funnes, många, som flere gånger gjutit sitt blod för fosterlandet. Då palatinen hörde det talet, antog han i sin tur en stolt ton, påtog sin hufvudbonad och sade till kardinalen, att han kommit till honom i de bästa afsigter för att gynna hans planer och hade aldrig väntat att blifva upplexad på ett så föraktfullt sätt. Som han insåg, att hans eminens icke var i stånd att taga reson, förklarade han sig inför generalförsamlingen skola redogöra för resultatet af sitt besök. Han hoppades äfven, att kardinalen, som nu visade sig så stolt, följande dag skulle nödgas kyssa klädningsfållen på honom, såsom sin laglige konung. Hvarpå han aflägsnade sig smällande häftigt igen dörren. Vid återkomsten till generalförsamlingen redogjorde han i korthet och utan öfverdrift för kardinalens vägran med den påföljd, att den förbittrade adeln genast ville skynda till kardinalen för att i handling visa honom sitt trots. Palatinen lyckades emellertid afvända detta, men alla yrkade ifrigt, att valet skulle påskyndas och förmådde biskopen af Posen att skrida till utnämnande af palatinen af Posen grefve Leszczynski. Biskopen upprepade då enligt sedvänja trenne gånger frågan om alla vore ense i valet af palatinen, och då alla med en mun ropade: »Lefve konung Stanislaus Leszczynski!» utkorade han honom till Polens konung. När lugnet i någon mån blifvit återställdt, framträdde två ombud från palatinatet Podlachien, Jeruzalski och Gasovski, slägten Sapiehas kreatur, och anhöllo om tillåtelse att få taga till orda. Då detta blifvit dem beviljadt, sade de sig icke hafva något att invända mot konung Stanislai person; dock önskade de, på det församlingen måtte blifva fulltaligare, att man inväntade åtskilliga deras medbröders ankomst. De begärde därför några dagars uppskof på uppmaning af storskattmästar Sapieha, hvilken hyste en hemlig afund mot den nyvalde konungen. Han visste dessutom, att storgeneralen sändt hemliga order att rycka fram till kronarmén, som bestod af adeln under befäl af hans bror storkammarherre Lubomirski och hans brorson kvartermästaren (obozny), också en Lubomirski, på det att de anländande soldaterna i förening med adeln skulle blifva de bestämmande vid valet, och väntade för öfrigt att en splittring skulle inträffa. På dessa grunder hoppades han, att adeln för att undvika söndring skulle välja en tredje person, hvilken då skulle blifva han själf eller hans son, pisarz [»skrifvare»] i Litthauen. Dessa planer misslyckades emellertid, och ehuru adeln var okunnig om deras ändamål, vägrade den bestämdt att gifva sitt samtycke till det begärda uppskofvet. De två ombuden lugnades, hvarefter förhandlingarne kunde återupptagas. Det är på dessa nu nämda protester, som konung August och hans parti så ofta beropat sig. Nu skedde proklamationen, hvarefter alla begåfvo sig till S:t Johannes' kyrka, där te deum sjöngs och tacksägelse gjordes för det enstämmiga valet [den 2 juli 1704].

Vid återkomsten från kyrkan fann konung Stanislaus vid trappan till sitt palats Leszno kardinalens brorson, hvilken på knä anropade honom om tillgift för kardinalen, som själf följande dag skulle infinna sig för att betyga konungen sin underdåniga hyllning. Han yttrade därvid bland annat, att han vore ett förloradt barn, hvarpå konungen svarade, att han trodde honom vara, icke ett förloradt barn men ett hitte-barn. Dessa ord hade en hemlig dubbelmening, som uppväckte stor munterhet bland de närvarande. Konung Stanislaus steg sedan till häst för att begifva sig till svenske konungen i Blonie. Innan han hunnit till ort och ställe, mötte han emellertid konungen af Sverige, hvilken brutit upp för att själf hembära sina lyckönskningar. Vid detta de båda konungarnes sammanträffande vexlades talrika löften och försäkringar om vänskap. Konungen af Polen fortsatte färden fram till Blonie oaktadt invändningar från svenske konungen, hvilken nödvändigt ville ledsaga honom tillbaka till Varsjav; det han ock följande dag gjorde. Vid konungens återkomst infann sig kardinalen åtföljd af storgeneralen i kungl. slottet för att tusen gånger bedja om tillgift för sitt handlingssätt, hvilken ock blef honom beviljad af fursten, som har det mest älskvärda sinnelag man gärna kan tänka sig.

Kronarmén, d. v. s. det polska rytteriet, bestående af 5,000 man, begaf sig några dagar därefter till Varsjav, där alla utan undantag erkände konung Stanislaus som laglig konung och denne lät till dem utbetala dubbel sold. Alla tycktes nöjda och glada, och man tänkte icke på annat än fester och lustbarheter.

Vid underrättelsen om att general Mazepa i spetsen för en här af 40,000 man närmade sig Leopol, tågade svenske konungen med sina trupper till hans möte, kvarlemnande hos konungen af Polen grefve Horn, svensk general och ambassadör, jämte tvänne andra herrar.

Under denna tid, då allt artade sig fredligt, fick konung Stanislaus från Storpolen budskap att sachsiska hären inbrutit i Posen och där anfallit några svenska regementen, som stodo under befäl af general Meyerfeld [den 9 aug. 1704]. Han beslöt då genast att med kärnan af kronarmén skynda till dessas undsättning, men när han befann sig på blott fyra mils afstånd från Varsjav, nådde honom redan en annan underrättelse, nämligen att ytterligare en armékår med kosackerna ryckte mot Varsjav, där hans gemål och moder jämte kardinalen och flere herrar för tillfället uppehöllo sig. Konungen såg sig nu tvungen att vända om för att vidtaga nödiga anstalter för drottningens, sin moders, kardinalens och alla de öfrigas affärd på vägen åt Dantzig[1]. Då detta väl skett, vände sig konungen mot fienden. Emellertid hann han knappast komma på 6 mils afstånd från Varsjav, på andra sidan Veichsel, förrän han fick veta, att några hundra svenskar, utskickade för att indrifva proviant, blifvit slagne vid Latovicz af den sachsiske generalen Brandt och kosackerna[2], hvilka i talrika skaror

[1] De stannade i Elbing.

[2] Syftar på major Anders Leijonhjelm och hans missöde. Se Norberg, K. Carl XII:s hist. I. sid. 537.

åtföljde hären. Då de båda härarne befunno sig på föga afstånd från hvarandra, endast skilda åt genom en skog, började storgeneralen Lubomirski uppställa i slagordning sina trupper, hvilka såsom det tycktes, voro i godt stånd och själfve hågade till strid. Men under det storgeneralen sålunda skenbarligen lade i dagen nit och trohet, kunde man, på grund af den långsamhet, hvarmed han gick till väga, lätteligen se, att hans afsigter voro föga uppriktiga. Då konungen emellertid önskade draga fördel af härens goda sinnesstämning, befalde han grefve Poniatovski att med några af trupperna rekognosera fienden och om möjligt locka honom till en strid, som skulle föra honom närmare den polska hufvudhären. Rekognoseringstrupperna som synbarligen mottagit hemliga order af sin general, gjorde, sedan de väl kommit midt in i skogen, falskt alarm och började, utan att fienden kommit inom synhåll, aflossa några pistolskott, hvarefter de genast i största hast togo till reträtten, lemnande efter sig grefve Poniatovski, som endast ledsagades af några sina tjenare. Då grefven insåg omöjligheten af att återförena de flyende under sitt befäl, begaf han sig ensam genom skogen för att rekognosera fienden, hvilken han fann sysselsatt äfven den med att uppställa hären till strid. Som han emellertid ingenting kunde uträtta med blott ett tiotal ryttare, vände han tillbaka till konungen, hvilken redan erhållit underrättelse om hans föregifna död.

Innan hans återkomst hade storgeneralen rådt till att sända kron-kvartermästaren (obozny) Lubomirski för att i egenskap af gammal vän underhandla med general Brandt. Detta råd, som gillades af konungen, blef också följdt till sorg för alla rättänkande. Vid herr kvartermästarens återkomst var storgeneralen af den meningen, att packningen och de 150 svenskar, som utgjorde konungens lifvakt, skulle öfvergifvas under förevändning, att de skulle vara till hinder för den öfriga hären, som borde söka kringgå fienden för att fortsätta tåget mot Leopol, där man trodde, att svenske konungen uppehöll sig.

General Brandt som å sin sida icke heller vågade alltför mycket lita på de sina, fattade ett liknande beslut, nämligen att i skogen passera förbi fienden och fullfölja sitt tåg i riktning mot Varsjav. Denna plan var emellertid alldeles obekant för polske konungen. Vid mörkrets inbrott lät konungen kalla till sig grefve Poniatovski, hvilken han befalde att så fort som möjligt uppsöka svenske konungen för att underrätta denne om den belägenhet, i hvilken han befann sig, samt upplysa honom att på storgeneralens trohet föga vore att lita, enär konungen med säkerhet visste, att generalen hade i sinnet att försäkra sig om konungens person genom att aflägsna hans svenska lifvakt, för att på detta sätt skaffa sig fred med konung August. Grefve Poniatovski, som genast begaf sig åstad, kom lyckligt och väl förbi alla de fiendtliga trupperna och inträffade i Leopol hos svenske konungen, hvilken tvänne dagar förut genom stormning och utan ringaste manspillan bemäktigat sig staden. Som denna krigshändelse emellertid var af ganska stor betydelse, torde man icke

kunna undgå att här om densamma lemna några närmare detaljer.

Då svenske konungen i Javorov mottagit underrättelsen om fiendens tåg till Varsjav, fattade han i förstone det beslutet, att vända tillbaka dit, men när palatinen af Kalisz, Galecki, som befann sig i Leopol, då svenske konungen sände några trupper för att där hemta proviant, gifvit dessa det förmätna svaret, att han väl kunde bjuda på kulor och krut, men icke på lifsmedel, blef konungen uppbragt och tågade i spetsen för drabanterna och några dragonregementen mot staden, dit han anlände följande dag efter att hafva marscherat hela natten. Sedan man rekognoserat fästningen och den sidan, där kapucinerklostret är beläget, befunnits vara den lämpligaste punkten för en stormning, skred man till verket. Med användande af några plankor lyckades konungen bestiga fästningsvallen, hvarvid endast tio man gingo förlorade. Han gjorde sig sedan till herre öfver staden [den 27 aug. 1704], hvilken han emellertid redan efter åtta dagar lemnade, för att på uppmaning af grefve Poniatovski begifva sig till Varsjav, dit hären tågade i tre kolonner. Långt ifrån att motsätta sig detta, sedan han en gång blifvit tillbakaslagen vid ett anfall som han under natten ville företaga i närheten af Leopol, drog sig den ryktbare kosackhöfdingen Mazepa undan till Volhynien, oaktadt han hade en här på 40 tusen man till sitt förfogande.

Konung Stanislaus hade redan ryckt fram till Vysock i närheten af Jaroslav, där han förenade sig med svenske konungen [den 5 sept. 1704]. Storgeneralen Lubomirski, som dragit sig tillbaka till sina gods vid Rzeszov, sände sina ursäkter till konung Stanislaus, sägande att hans klena hälsa hindrade honom att åtfölja konungen. Samtidigt därmed skickade han också bud till konung August för att hos honom anhålla om fred och tillgift, hvilket också genast beviljades honom, oaktadt han icke lyckats i sin plan att bemäktiga sig konung Stanislai person.

Under tåget till Varsjav tilldrog sig ingenting anmärkningsvärdt, med undantag af att konung August passat på tillfälle att sätta sig i besittning af slottet i Varsjav, där generalen grefve Horn inneslutit sig tillika med 300 svenskar, biskopen af Posen och två af hans kolleger, ambassadörerna Palmenberg och Wachschlager. Som grefven insåg att allt motstånd vore fruktlöst, då ingen hjälp vore att förvänta, kapitulerade han och erhöll af konung August tillåtelse att uppsöka svenske konungen, sin herre. Denne mottog honom emellertid icke särdeles nådigt, alldenstund han ansåg, att generalen icke bort aflägsna sig, ej heller dela sina trupper för att söka proviant, då han visste att fienden nalkades, och då nu general Horn rosade konung Augusts ädelmod och talade om det nådiga bemötande han rönt af honom, genmälde svenske konungen, att alldenstund generalen trifdes så väl hos konung August och dessutom vore hans krigsfånge, kunde han till honom återvända; och detta nödgades generalen också göra[1].

[1] Jämf. en afvikande framställning hos Carlson, anf. arb. s. 394.

[illegible] påskyndande sin marsch begaf sig konungen af Sverige, åtföljd af konung Stanislaus, till den lilla staden Praga, belägen midt emot Varsjav på andra sidan Veichsel [den 14 okt.]. Konung August, som befann sig på slottet i Varsjav och hade sina trupper i stadens omgifningar, gjorde min af att stänga vägen för svenskarne. Emedan alla, såväl större som mindre båtar, borrats i sank, kunde de tre konungarne till en början icke företaga nagot annat än att genom kikare betrakta hvarandra, allt under det de mönstrade sina respektive forposter nere vid flodstranden. Konung August hade låtit göra en redutt på det ställe, där Veichsel är smalast, emedan han förmodade, att svenskarne där skulle söka öfverga floden. En dag, da konung August med grefve Vitztum och Gospod(?) red längs stranden, steg svenske konungen också till häst och begaf sig tillika med konung Stanislaus och sju eller atta officerare åt det håll, där redutten var belägen. Då nu de tre furstarne befunno sig i hvarandras åsyn, tog grefve Vitztum till orda och frågade svenskarne, om de icke snart ämnade gå öfver floden. Då svenske konungen märkte, att ingen ämnade besvara fragan, befalde han grefve Poniatovski att svara hvad helst han ville. Denne sade då, att de genast skulle göra det, sa framt de andra väntade. Härpa genmälde konung August: »Kom bara och jag ger er mitt ord på att vi skola invänta er». En jägare, som vanligen atföljde svenske konungen, siktade med sin reffelbössa pa konung August, men hans herre förbjöd honom att skjuta, och ehuru 150 sachsare funnos i redutten, aflossades icke heller fran fiendens sida ett enda skott. Grefve Poniatovski, som kände sachsarne inledde ett samtal med dem, hvarvid han kallade dem vid namn utan att uppgifva sitt eget, emedan konungen förbjudit honom det, hvarpå dessa herrar när de sago sig igenkända, helsade artigt och togo vägen till slottet, under det svenske konungen drog sig tillbaka till sitt läger i Praga [1].

Da bristen på batar hindrade eller rättare fördröjde brobyggandet, tog man sin tillflykt till nagra trähus, hvilka söndertagna fingo tjena som virke till tva flottbroar. Sa snart dessa materialier voro till reds, befalde konungen general Stromberg att sla den ena bron öfver floden nedanfor Varsjav; den andra skulle föras pa vagnar 4 mil längre upp till en ort kallad Otfock, där man genast vid ankomsten i daggryningen grep sig an med densamma midt för näsan på en sachsisk postering, som stod pa motsatta stranden. Nyfikna att fa veta, hvad som tilldrog sig, förhöllo sig fienderna till en början stilla, men skyndade att stiga till häst, da de plötsligt sago flottbron, fullpackad med infanteri, af strömmen drifvas bort i riktning mot andra stranden. Man hade emellertid gjort en felaktig beräkning af flodens bredd, sa att bron, som befans vara alltför lång, krossades af strömmen åt svenska sidan till. Detta hade till folljd, att fotfolket, som befann sig på bron, passerade floden skildt fran den öfriga hären. Det

[1] Norberg, anf. arb. I sid. 545, aterger denna anekdot något olika. Enligt [illegible] är det Klinkowström, som för samtalet a svenska sidan.

oaktadt förlorade de icke modet utan stego i land och ordnade sig i slagordning. I stället för att genast anfalla och fördrifva svenskarne. öfvergåfvo sachsarne sina poster och drogo sig tillbaka till Varka. Hela dagen åtgick för att reparera bron. Under tiden lät konungen, ifrig att komma fienden inpå lifvet, grefve Poniatovski och Grudzinski med ett hundratal vallacker vada öfver floden för att behålla fienden i ögonsikte.

General Stromberg hade i närheten gått till väga på liknande sätt, och då konung August fick veta, att bron vid Otfock redan var färdig, ansåg han icke rådligt att invänta fienden i Varsjav utan tågade med sin här åt Kalisz. Som han hade nära två dagars försprång, trodde svenske konungen sig icke kunna upphinna honom med infanteriet, utan satte efter honom i spetsen för sju dragonregementen. Då konung August såg sig förföljd, tog han, för att leda fienden på villospår, med endast en ringa del af kavalleriet, vägen till Krakau, under det hufvudstyrkan under general Schulemburgs befäl marscherade raka vägen åt Sachsen.

De till ungefär 100 uppgående vallackiske ryttarne upphunno under vägen en mängd marodörer i flockar på 30—50, som gåfvo sig utan motstånd. Efter några dagars förlopp uppnådde svenske konungen i närheten af schlesiska gränsen den fiendtliga hären vid Ponitz [den 28 okt. 1704], där Schulemburg, då han såg svenskarne nalkas, lät sina trupper ställa upp sig i fyrkant. Som solen redan gått ned, och konungen ville draga fördel af det ännu kvardröjande dagsljuset, skred han genast till anfall. Det sachsiska rytteriet kastades först öfver ända, hvarefter man gick löst på infanteriet, som sprängdes, oaktadt svenska rytteriet var utsatt för en fruktansvärd eld från fiendens sida. Konung Stanislaus utmärkte sig denna dag för stor tapperhet. I spetsen för ett dragonregemente var han en bland de förste, som banade sig väg genom fiendens täta led. Det inbrytande mörkret hindrade emellertid svenskarne att fullborda segern. Den sachsiske generalen begagnade sig däraf för att draga sig tillbaka till Schlesien och det med sådan skyndsamhet, att han icke gaf sig tid att medtaga nuvarande franska drottningen[1], hvilken från Rydzyn räddats undan till en schlesisk by, hvarigenom generalen tågade.

Då svenske konungen i daggryningen märkte, att fienden tagit till reträtten, var han i början tveksam, huruvida han skulle följa efter de flyende in i Schlesien. Efter några timmars öfverläggning beslöt han sig därför och marscherade ända fram till Oderbeltz, där fienden gått öfver floden Oder, men som han icke ansåg rådligt att med endast en handfull folk tränga längre in i landet, lät han vid underrättelsen om att några tusen kosacker befunno sig på en fjärdedels mils afstånd, sina trupper taga mot dessa. Två hundra af kosackerna gåfvo sig genast, då de sågo svenskarne närma sig, men de öfriga till ett antal af två tusen kastade sig in i en by,

[1] Konung Stanislai dotter Maria, sedermera g. m. Ludvig XV.

påträffade de de väl förskansade ryssarne. Tsaren hade två dagar före svenske konungens ankomst öfvergifvit lägret kvarlemnande hären och konung August. Då den senare emellertid icke ansåg rådligt att stanna på platsen, begaf han sig dagen efter svenskarnes ankomst med en liten afdelning rytteri genom skogar och på ofarbara vägar åt Augustov. Svenske konungen å sin sida var allvarsamt betänkt på att anfalla fienden i dess förskansningar, hvarför han lät hären stå under vapen i två dygn. Men vare sig att vädret var alltför ogynsamt, eller att konungen trodde det vara lämpligare att invänta våren, lät han sina trupper intaga vinterkvarter i trakten och tog sjelf sitt kvarter i Zoludek [febr. 1706], under det att konung Stanislaus slog sig ned i Varsjav. Då ryssarne kommo underfund med hvad de vid första töväder hade att vänta, lemnade de Grodno och skyndade på nästan ofarbara vägar till Polesien och Volhynien. Vid underrättelsen därom följde konungen efter, dock utan framgång, ty dels voro vägar och broar, som han måste passera, förstörda, dels förmädde soldaterna icke marschera med den hastighet som fordrades; de måste nämligen vada i gyttjan ända upp till midjan. Detta förföljande förde konungen till Pinsk, där man måste göra halt, med mindre hela hären skulle förderfvas. Det väl belägna, furst Visnioviecki tillhöriga slottet Zabisz ville, försedt med några hundra soldater och ett godt artilleri, bjuda svenskarne spetsen, men kapitulerade på nåd och onåd på svenskarnes stränga hotelser [maj 1706]. Detsamma var också fallet med ett annat 18 mil därifrån beläget slott vid namn Niesviez, tillhörigt furst Radzivil. Då årstiden blifvit gynsammare, förmådde ryktet om de ryska truppernas sammanslutning i Volhynien konungen att begifva sig dit, men då han där icke fann, hvad han sökte, fattade han, efter att hafva låtit hären hvila ut, ett annat beslut och tågade direkt in i Sachsen, emedan han insåg, att dessa marscher och kontramarscher genom Polen skulle kunna fortsättas i åratal.

De sachsiske trupperna gjorde icke stort motstånd mot vårt inryckande. Konung August, som fruktade, att hans land skulle i grund ödeläggas, sände genast två af sina ministrar Imhoff och Pfingst för att med svenske konungen öppna underhandlingar, hvilka sedermera ledde till freden i Altranstedt. Emedan detta skedde utan tsarens vetskap, nödgades konung August emellertid att deltaga i slaget vid Kalisz mellan ryssar, sachsare och polackar å ena sidan och svenskarne under general Mardefelt å den andra. Generalen, som var okunnig om hvad som tilldrog sig, och icke kunde fatta, hvarför konung August i hemlighet uppmanat honom att undvika striden och draga sig tillbaka två à tre dagsresor, höll fast vid sitt beslut att strida och förlorade slaget. Flere polackar af konung Stanislai parti tillfångatogos, såsom palatinen af Kiev, grefve Tarlo, samt dessas hustrur och familjer. Men de polackar, som gifvit sig åt ryssarne fingo sin frihet genom bemedling af general Smigielski, åt hvilkens uppsigt de af furst Menzykov blifvit anförtrodda, och alla svenskarne frigåfvos af sachsarne till bibehållande af den in-

gångna freden, hvilken således ingalunda rubbades på grund af det lidna nederlaget. Konung August öfvergaf ryssarne, utan att desse ännu fått minsta nys om fördraget, och begaf sig direkt till svenske konungens kvarter i Sachsen. Konungen mottog honom med öppna armar och gillade de ursäkter han anförde till försvar för sitt uppträdande mot Mardefelt, då han icke kunde hafva handlat annorlunda utan att förråda hemligheten och därigenom blottställa sin egen person.

Livländaren Patkuls historia torde vara allom bekant. Han befann sig vid denna tidpunkt i fängsligt förvar på Königstein på grund af tvetydiga utlåtanden och envisades att komma ut, men öfverlemnades åt den segrande konungen och afrättades enligt en redan för länge sedan af svenske ständerna afkunnad dödsdom.

Då fred nu slutits mellan de krigförande konungarne, och konung Stanislaus blifvit erkänd af konung August och nästan alla de europeiska makterna, tycktes det som om denna fred skulle ega bestånd. Tsaren gjorde äfven fredsanbud, men då han icke ville gå in på att nedrifva Petersburg, ej heller lemna sin hufvudstad i svenskarnes händer, och svenske konungen alltjämt — och det med rätta — fruktade ryssarnes herravälde vid Östersjön och icke ville lyssna till några fredsanbud utan föregående restitution af Petersburg, försvunno fredsutsikterna till stor belåtenhet för hertig Marlbourough, som anländt till svenske konungen för att hindra denne att uppträda som medlare mellan Frankrike och de allierade, hvilket han emellertid icke hade anledning att befara, alldenstund den tid, hvarunder konungen förbundit sig att icke inblanda sig i de allierades angelägenheter, ännu icke tilländalupit. Konungen, som var mer en ärlig man än en politiker, upplyste också hertigen om att han hade nämda öfverenskommelse i friskt minne. Man torde dock icke kunna förneka, att svenske konungen högeligen önskat, att den faststälda tiden gått till ända och att han gärna velat på något sätt bringa klarhet i Frankrikes, sin forna bundsförvandts, intrasslade affärer. Anhållan om en restitution af de lutherska kyrkorna i Schlesien hade kanske varit en tillräcklig förevändning för en förlängd vistelse i Tyskland, om icke denna anhållan beviljats utan minsta motstånd eller svårigheter. Konungen beslöt nu att tåga rakt in i Ryssland för att där så fort som möjligt afgöra saken vare sig på grund af sin vanliga vapenlycka eller någon revolution i landet, hvarefter han ämnade åter uppträda pa krigsskadeplatsen i Tyskland i egenskap af medlare med stöd af de segerrika och da i hela Europa fruktade svenska vapnen.

Svenskarne, som hittills varit härdade och vana vid arbete, hade emellertid förvekligats under det år de tillbragt i overksamhet och bekvämlighet i Sachsen. De voro ytterst medtagna, då de tillryggalagt den langa vägen fran Sachsen till ryska gränsen. Hjältekonungen var den ende, som icke dukade under för trötthet och som icke lät afskräcka sig af några hinder eller af att hans trupper mer och mer sammansmälte. Ryske tsaren drog sig allt längre och längre

tillbaka mot sina gränser, emedan han icke ville våga en afgörande drabbning. Hans här satte sig emellertid en gång till motvärn mot svenskarne vid Holovzin, men då ryssarne äfven där träffades af samma öde som förut och insågo att intet kunde hejda svenske konungens framfart, hvarken floder eller förskansningar — från en 3 mil från Mohilev belägen ort hade furst Repnin skymfligen förjagats af en handfull svenskar anförda af konungen, hvilken äfven vid detta tillfälle ådagalagt en lysande tapperhet — beslöto de att draga sig tillbaka samt att bränna och sköfla de nejder, genom hvilka svenskarne skulle tåga. Detta öde drabbade i första rummet palatinatet Mscislav, som hörde till Litthauen, och sedan tsarens eget land ända till Smolensk, dit den svenska hären skulle tåga. För svenske konungen, som hittills varit van att fullfölja sina planer utan tanke på att på förhand försäkra sig om proviant, började nu bristen på lifsmedel blifva kännbar. Han beslöt därför på inbjudning af kosackhöfdingen Mazepa, som var ståthållare i Ukraine, att taga vägen till detta ofantligt bördiga land. För att bana en väg genom en 30 mils skog som måste passeras och besätta ett visst pass vid namn Poczop, hvarigenom man för att undvika de ofarbara sumptrakterna måste intränga i Ukraine, såvida man icke ville taga en 50 mils omväg öfver Gluchov, utvalde konungen sin generaladjutant general Lagercrona, hvilken, ehuru annars föga framstående, utmärkte sig för ytterlig noggrannhet i utförandet af gifna order. Under hans befäl ställdes en elitkår på 3,000 man samt pionierer, som skulle tåga före det öfriga manskapet. Men då general Lagercrona nått till utkanten af nämda skog, till en liten stad i Litthauen vid namn Kryczev, där han kunde erhålla pålitliga vägvisare, uppmanade honom hans subalternofficerare att försäkra sig därom, men självrådig som han var, nöjde han sig med att taga några okunniga judar, hvilka han med hugg och slag tvingade att visa sig vägen, oaktadt deras protester, att de icke kände till densamma. Också i stället för att då han passerat floden Sosna vika af till venster, marscherade han rakt åt höger, mer än 26 mil på sidan om rätta vägen. Fyra dagar senare anlände svenske konungen till skogen, där han genast upptäckte Lagercronas misstag. Hans vägvisare, som voro bättre underrättade, förde honom in på rätta vägen åt Poczop till, men emedan han alltjämt trodde att Lagercrona skulle kunna förena sig med honom, försummade han att skicka efter honom samt att låta general Lewenhaupt, som kom från Kurland med en här på tio tusen man och en mängd förråd, veta att han ändrat sin afsikt att tåga till Smolensk, där generalen hade order att möta honom.

Konungens tåg genom förutnämda skog erbjöd ofantliga svårigheter. Då man hvarken påträffade byar eller lifsmedel på färden genom dessa nästan ofarbara sumptrakter, hade hären att utstå svåra lidanden. Detta var i synnerhet fallet med kavalleriet [illegible] hästarne, som endast hade trädens löf att lifnära sig [illegible] stor mängd under; de öfverlefvande voro [illegible] man vinnlagt sig om största skyndsamhet, [illegible]

komma ut ur skogen, utan att hafva fått några underrättelser från general Lagercrona. Konungen befalde genast en major att enligt hans första plan med tre hundra ryttare besätta passet vid Poczop. Men ryssarne hade redan icke blott bemäktigat sig passet, utan äfven med femton regementen under general Wedel inträngt i landet för att skrämma innevånarne, förmå dem att utrymma byarne och uppbränna allt på den väg, där de trodde svenskarne skulle tåga fram. Dels för att låta hären hvila ut, dels för att inhämta underrättelser från Lagercrona, stannade konungen 14 dagar i utkanten af skogen, i synnerhet emedan där fans öfverflöd på lifsmedel. Emellertid skickades folk åt alla håll för att söka Lagercrona. Slutligen fick man veta, att han var på väg till Starodub, en befäst stad i Ukraine. Vid ankomsten dit begick han ännu ett ohjälpligt misstag. Oaktadt innevånarne lemnade honom nycklarne till staden, föredrog han att stanna på två mils afstånd från densamma; under tiden förlade general Wedel 7,000 man i garnison i staden [sept. 1708].

Under tiden fortsatte emellertid general Lewenhaupt sitt tåg, följande ryska storarmén i spåren, men innan han öfvergått floden Sosch, öfverfölls han af den stora ryska armén och tsaren vid Liesna. Generalen stred tappert en hel dag, men då han såg, att allt vidare motstånd skulle vara fåfängt, gick han med återstoden af sin här öfver floden, sedan han låtit uppbränna en del af trossen och kvarlemnat det öfriga i fiendens händer. Olyckligt nog råkade han emellertid i skogen in på Lagercronas väg, som han följde i den tron, att den vore den rätta, och påträffade efter många mödor och besvärligheter general Lagercrona. Denna första motgång gjorde svenska hären ytterst modfäld, i all synnerhet emedan de stora förråden af lifsmedel plötsligt tagit slut. Konungen tågade nu för att uppsöka Lagercrona och bistå Mazepa, hvilkens ryktbara residens Baturyn belägrades af ryssarne. Efter åtskilliga marscher uppnådde man den djupa, strida, men icke mycket breda floden Desna, på hvars andra strand den ryska generalen Allard med 6,000 man gjorde min af att hindra öfvergången, hvilken i och för sig var ganska svår att verkställa på grund af bristen på båtar och materialier för broslagning. Slutligen påträffades efter mycket sökande ett gammalt hus, af hvars bjelkar man bygde två färjor. Som ställets läge fordrar en särskild beskrifning, skall en sådan i största korthet lemnas.

Svenska konungen stod på en ytterst brant strand, general Allard på en af busksnår uppfyld slätt på motsatta sidan af floden. De båda färjorna måste medelst ett tåg hissas ned i vattenbrynet, och på samma sätt måste man gå till väga med hvar och en af soldaterna; allt detta verkställdes midt under fiendens eld. Hvar och en af dessa färjor kunde endast rymma tio man, och då de första tio soldaterna uppnådde den fiendtliga stranden, tillätos de att fatta posto, emedan fienden, som synbarligen gjorde spe af hela företaget, trodde att så snart en ytterligare laddning soldater anländt, man skulle kunna bemäktiga sig dem eller jaga dem ut i

floden. Den andra färjan anlände emellertid omedelbart därefter, och då general Allard såg, huru snabbt svenskarne gingo tillväga och fullföljde sin afsikt i trots af den oafbrutna elden, lät han aflossa några kanonsalvor mot färjorna. Detta hade till följd, att den ena af dessa genast sjönk, och att den andras tågverk afsletos. Det svenska artilleriet började nu spela för att så godt sig göra lät betäcka de redan till ett antal af 300 uppgående soldater, som anförda af major Starenflycht kommit öfver till motsatta stranden och nu häftigt anföllos af general Allard. Det var beundransvärdt att se denna lilla skara med mer än mensklig tapperhet försvara sig i tre hela timmar, under det soldaterna i brist på krut till och med måste söka sådant hos sina döda eller sårade kamrater. Slutligen tillbakaträngde de med värjan i hand general Allard och tvingade honom med artilleriets hjälp att skyndsamt draga sig tillbaka, kvarlemnande på valplatsen sex kanoner och mer än 500 döda. Nattens inbrott fullbordade segern [nov. 1708], och hela svenska hären gick på två dagar utan hinder öfver floden. I jämförelse med detta är öfvergången af Granikus och allt hvad gamla och nya tiders historia har att uppvisa ett intet.

Svenske konungen tågade därefter obehindradt till Baturyn, dit han emellertid för sent anlände; furst Menzykov hade nämligen tvänne dagar förut bemäktigat sig slottet med dess stora rikedomar och låtit jämna det med jorden. Mazepa ströfvade under tiden omkring med 4,000 af sina trognaste kosacker och förenade sig några dagar därefter med svenske konungen. Alla dessa marscher och contramarscher hade i högsta grad uttröttat och förminskat hären. Konungen sökte med all makt förmå ryska hufvudstyrkan till strid, men då han såg, att fienden undvek honom, och att alla hans ansträngningar voro fåfänga, och de små skärmytslingar, som förekommo, icke ledde till något afgörande, ehuru de alltid aflupo med svenskarnes seger, beslöt konungen, som redan fördjupat sig alltför långt in i landet för att kunna draga sig tillbaka, att slå sig ned i Budyszczyn och dess omgifningar för att slutligen locka till sig den fiendtliga hären, som närmade sig allt mer i afsikt att hellre trötta ut svenskarne genom småstrider än komma till en afgörande drabbning. Ehuru svenskarne alltid hade öfvertaget, hindrade detta icke, att de i hvarje träffning förlorade några af sitt folk, och oaktadt fienden förlorade ändå flere, tycktes dess förluster icke vara så ansenliga, alldenstund hären ständigt förstärktes med friska trupper, då däremot svenskarne saknade hvarje möjlighet äfven till brefvexling med hemlandet under åtta hela månader.

Konungen hade måst låta trupperna dela sig för att anskaffa lifsmedel, och då Daldorffs och Lagercronas regementen befunno sig vid Hadziacz, sex ukrainiska eller ungefär tio tyska mil från högkvarteret, anföllos de af en talrik rysk styrka. Alldenstund de voro i behof af undsättning, i synnerhet som nästan hela [illegible] var att ditvänta, begaf sig konungen i spetsen för de [illegible] Detta var vid tidpunkten för inbrottet af den läng[illegible]

svenskarne uppnådde Hadziacz [dec. 1708], förlorade de, förutom nästan alla trossdrängar och många hästar, 3,000 man, som omkommit på grund af den stränga kölden. Härens ruin blef därigenom mer kännbar än någonsin. Män, kvinnor, hästar gingo ohjälpligt förlorade. För att lifnära sig togo soldaterna ihjälfrusna foglar, som dels sutto kvar på träden, dels lågo kringströdda på marken. Konungen anlände det oaktadt till Hadziacz i tid för att förmå ryssarne att draga sig tillbaka. Under sitt återtåg inlade de 2,000 man i fästningen Viprek, belägen på några mils afstånd från Hadziacz. I hopp att öfverrumpla fienden följde konungen efter densamma och företog midt på ljusa dagen en stormning af fästningen, men som stegarne befunnos vara af otillräcklig längd, misslyckades anfallet, och svenskarne förlorade 3,000 man jämte en mängd framstående officerare. Då de belägrade insågo att de oaktadt tappert motstånd slutligen måste duka under, samtyckte de till att kapitulera, hvilket de ingalunda hade skäl att ångra, alldenstund den ädelmodige konungen, som förstod att uppskatta tapperheten till dess rätta värde, tillät officerarne behålla sina vapen och hela packningen samt behandlade alla på grund af deras tappra försvar med stor mildhet och godhet. Man marscherade därefter åt moskoviternas sloboda. Tvänne föga betydande platser, Zierikov och Ochtyrka, intogos, den förra genom stormning, den senare genom öfverenskommelse. Vintern började emellertid gifva vika för våren, då man anlände till Kolomak på endast åtta mils afstånd från Asien. Vid underrättelsen om att fjorton ryska regementen kastat sig in i staden Pultava, beslöt konungen att angripa dem och att öppna löpgrafvar utanför staden, vare sig för att bemäktiga sig dem eller för att bana sig en väg in i Ryssland, eller för att angripa tsaren med hela hans här och framkalla ett afgörande slag, hvilket också skedde, men som man i det följande får se, till olycka för svenskarne. Af den 30,000 man starka svenska här, som ryckte ut ur Sachsen, utom en särskild afdelning på 12 à 14 tusen man under Lewenhaupts befäl, återstodo vid ankomsten till Pultava endast högst 18,000 man, hvilka till på köpet voro i det bedröfligaste tillstånd i följd af de nästan ofattliga lidanden de måst underga under sina marscher på nära nog ofarbara vägar. Men dessa 18,000 voro svenskar, eldade genom sin konungs exempel. Man betraktade Pultavas eröfring som slutet på alla olyckor och påskyndade därför belägringen med all ifver.

Tsaren, som gjorde sig noggrant underrättad om allt hvad svenske konungen företog och som fruktade, att staden skulle falla i hans händer, begaf sig till stället och slog läger på andra sidan floden Vorskla. Belägringen drog ut på längden. Pultava försvarades på det kraftigaste, och konungen hade till sitt förfogande endast fältstycken, ammunition började tryta, lifsmedel voro svåra att finna och den ringa mängd säd man lyckades anskaffa måste malas på handkvarnar. Under det några voro sysselsatta därmed, måste andra tillverka krut, andra åter försvara löpgrafvarne. Alla dessa svårigheter fördröjde belägringsarbetena, och en ständig trötthet gjorde

äfven de mest beslutsamme modfälda. En af tsarens generaler, Golovkin, hade försökt komma de belägrade till hjälp. Han blef emellertid tillfångatagen, och hans soldater dödades eller drefvos på flykten. Sex tusen ryssar gjorde därefter min af att vilja passera floden Vorskla på en och en half mils afstånd från Pultava. Några hundra kosacker lyckades simmande komma öfver på andra sidan, oaktadt en förpost på 48 ryttare blifvit utstäld för att bevaka deras rörelser, och kastade sig öfver de svenska vakterna i närheten af Pultava. Konungen, som enligt sin vana i daggryningen var sysselsatt med att mönstra alla förposterna, fick nöjet jaga dem på flykten och förfölja dem ända till vadstället, där han stannade, sedan han sett dem dyka ned i floden. De ryska trupperna på motsatta stranden underhöllo en ständig eld. En kula från en reffelbössa träffade konungen i foten, som genomborrades från hälen ända till tåspetsen, så att alla fotbenen krossades. Konungen, som stödde sig mot grefve Poniatovski, endast bleknade ytterligt, och denne, som märkte det, sade: E. M:t är sårad. Han fick intet svar, men då grefven märkte förändringen i hans ansigte och stod fast vid sitt förmenande, att konungen vore sårad, måste denne erkänna att så var. Han ville emellertid icke, att någon skulle få veta det, utan att händelsen skulle förtigas, då det endast vore ett köttsår. Då fiendens kulor fortsatte sitt förödelseverk, bad grefve Poniatovski konungen lemna en plats, hvilken så onödigtvis utsatte honom för fara, men konungen, som sändt efter 500 ryttare till besättande af denna post, alldenstund de 24 ryttare som återstodo af de 48 voro otillräckliga för att hindra fiendens öfvergång, skulle hafva önskat invänta dessas ankomst. På grefvens ifriga böner drog han sig emellertid tillbaka, öfverlåtande åt denne att vidtaga nödiga åtgärder med den väntade ryttartruppen, hvilket uppdrag han punktligt utförde. I stället för att låta värda sitt smärtsamma sår, besökte konungen under mer än två timmars tid alla posterna inom lägret och utdelade nödiga befallningar. Dittills hade ingen lagt märke till hans sår, oaktadt blodet ymnigt strömmade ut ur det samma, men då han återkom till sitt tält och ville stiga ned af hästen, föll han baklänges och måste afsvimnad läggas på sin säng. Såret befans vara mycket farligt, och läkarne ansågo sig tvungna att genast uttaga några ben. Konungen uppmanade dem själf att icke skona honom utan skära bort allt som behöfde aflägsnas.

Fältmarskalk Rehnsköld, som med sitt rytteri lägrat sig en och en half mil på andra sidan om Pultava, lät samtidigt underrätta konungen om att hela fiendehären höll på att öfvergå floden och anhöll om att få veta, hvad som under sådana omständigheter borde företagas. Konungen skickade sin adjutant för att meddela fältmarskalken i hvilket tillstånd han befann sig och tillsäga honom att handla efter eget godtfinnande utan hänsyn till att han var sårad.

Då fältmarskalken förnummit denna ledsamma underrättelse, stälde han upp sitt rytteri i slagordning, men i stället för att gripa och tillbakatränga fienderna, allteftersom de kommo

afvaktade han helt lugnt deras ankomst i den tron att det vore bättre att hela svenska hären förenades för att börja en verklig batalj, hellre än att riskera en detaljstrid och sedan utsätta konungens person för fara. Då fienden utan minsta hinder öfvergått floden, började de med att förskansa sig, och fältmarskalken lät sina trupper återvända till lägret. Den senare infann sig på aftonen hos konungen, hvilken uttryckte sitt ogillande öfver hans handlingssätt. Hvad som var gjordt kunde emellertid icke längre ändras.

Fienden nalkades mer och mer Pultava, allt under det han ständigt förskansade sig, och belägringen fortgick som den börjat. Då faran blef alltför öfverhängande, lät konungen kalla fältmarskalken och generalerna för att hålla ett slags krigsråd. Därvid beslöts, att man icke hade mera tid att förlora; fiendens läger måste anfallas. Hären fick genast samma afton order att hålla sig redo till uppbrott två timmar före solnedgången. Fältmarskalken skulle med rytteriet falla fienden i sidan; infanteriet skulle angripa i fronten. Sedan konungen lemnat 2,000 man i löpgrafvarne och skickat trossen under betäckning af Albendeils regemente till ett ställe beläget en mil därifrån, utsåg han 24 man, hvilka turvis, fyra och fyra, skulle bära den bår, på hvilken han hvilade. I första daggryningen fick man sikte på fienden, som ännu sysslade med spaden för att uppföra redutter och fullborda sina linier. Flera af dessa redutter föllo genast i svenskarnes händer, oaktadt den stora förödelse som åstadkoms bland dem af det fiendtliga artilleriets 150 väl skötta kanoner. Generalmajor Roos, som med sex af de bästa bataljonerna tagit några redutter med kanoner, stannade på platsen af kärlek till desse eländiga pjeser i stället för att fullfölja anordningarna för slaget. Ryssarne, hvilkas linier blifvit sprängda på flera punkter, började vika, innan svenska rytteriet, som under natten tagit miste om vägen, ännu hunnit anlända. Infanteriet, som gjorde angreppet, hejdade sig för att invänta dels general Roos, för hvilken ryssarne emellertid redan spärrat vägen, dels rytteriet, som först mot slutet af striden anlände, marscherande på kolonn. Då fienden märkte, att svenskarnes ifver började slappas, började de ordna sig på samma terräng, och då de sågo endast en handfull svenskar framför sig, stälde de upp sig i slagordning. I denna första drabbning dödades största delen af konungens bärare, och man såg sig nödsakad att midt under hetaste striden ersätta dem med två hästar. Då konungen från sin bår märkte att man genom overksamhet försummade att begagna sig af de i början vunna fördelarne, sände han bud på bud till fältmarskalken med förfrågan om hvad denne hade för sig. Men vare sig denne herre redan var gammal och trött eller han genom ett missöde hindrades att vidtaga de åtgärder som fordrades, nog af, han endast grälade på alla utan att höra pa någon. Han ordnade icke ens sitt rytteri. Men då han såg fienden i sin tur rusta sig till anfall, red han fram till konungen sägande att han ville leverera batalj, emedan ingen annan utväg stode honom öppen. Konungen svarade, att han skulle handla enligt hvad han ansåg rådligast,

konungen vore ur stånd både att själf utdela order och att vidtaga nödiga mått och steg. Hela infanteriet ställdes då på första linien, men i stället för att rytteriet bort bilda flyglarne, fick det sin plats bakom infanteriet i en kolonn på andra linien. Infanteriet hann endast göra en half svängning till höger för att komma ansigte mot ansigte med fienden och anfalla densamma. Ehuru de sex bataljoner, som stodo under general Roos' befäl, redan blifvit skilda från den öfriga hären, hvilken dessutom betydligt minskats under anfallen mot redutterna och de fiendtliga linierna och nu utgjordes af endast ett litet fåtal, tågade svenskarne det oaktadt mot fienden med allt det orubbliga lugn, som vanan att segra ingifvit dem. Men kringvärfde på alla sidor blefvo de emellertid nästan liksom uppslukade af en ofantlig öfvermakt — tsarens här var nämligen 80,000 man stark. Rytteriet förblef i overksamhet, och sedan fältmarskalken tagits tillfånga, irrade det utan ordning hit och dit. Konungen, som liggande på en bår befann sig mellan de båda linierna och skyddades af en skvadron drabanter, sextio till antalet, gaf, då han såg sig omringad af fienden, befallning, att man skulle söka bana honom en väg på något håll. Den, som ledde hästen, hvarpå båren hvilade, vågade emellertid icke slå sig igenom; men grefve Poniatovski, som befann sig vid konungens sida, eldade drabanternas mod och lyckades i spetsen för dem och en af öfverste Horns skvadroner, som stod i hans närhet, tränga midt igenom fiendens linier, ehuru utsatt för elden från flere bataljoner å ömse sidor. Sålunda blef konungen lyckligt räddad, men af de ryttare, som omgifvit honom, återstod endast ett tjugutal. Grefve Poniatovskis lifrock genomborrades vid detta tillfälle 17 gånger, utan att grefven sjelf på minsta sätt sårades. Sedan han kommit undan detta farliga äfventyr, vände han sig åt det håll, som föreföll honom minst utsatt, men då de bataljoner som gifvit eld, sågo honom och hans lilla skara nalkas, riktade de sina fältstycken mot dem. Konungens bår krossades i stycken, och de båda hästarne dödades. Grefve Poniatovski hjälpte då konungen upp på ridknektens häst, men knappast hade han därefter hunnit taga ett par steg, förrän äfven denne blef skjuten. Löjtnanten vid drabanterna Gjerta, som befann sig i närheten, afstod då sin häst åt konungen, som fördes ur elden. Grefve Poniatovski fick därefter syn på två svenska skvadroner, som ströfvade omkring utan mål. Han red fatt dem, men då han icke med goda ord kunde uträtta något med deras befälhafvare, satte han värjan mot hans bröst och tvingade honom på detta sätt att låta föra sig till konungen. Kort därpå anlände 300 infanterister, alla sårade och anförda af en löjtnant Mörner, som endast var 14 år gammal — alla officerarne hade nämligen omkommit i striden. Konungen med sitt åter öppnade sår, hvarifrån blodet strömmade, började nu orda om att han såge sig i stånd att strida, då han befann sig till häst och hade både infanteri och kavalleri. Jag vet icke om fienden öfverraskats af den oväntade segern. Den lät emellertid konungen uppsöka t–
utan att de många skvadroner, som ströfvade omkring p

[illegible] man af att undfly honom. De 2,000 man, som lemnats i [illegible], hade, då de såge slaget vara förloradt, genast tagit till flykten och befunno sig nu i säkerhet hos trossen, som skyddades af 30 kanoner, hvilka, ehuru oladdade i brist på ammunition, ingåfvo en viss fruktan hos fienden, som åtskilliga gånger visat sig i deras närhet. Konungen tillbragte en och en half timme med att låta värda sitt sår, hvarunder han begärde underrättelser om fältmarskalken och grefve Piper. Då ingen kunde lemna honom de önskade upplysningarne, begaf han sig med hela trossen till den lilla staden Szandarov, belägen på två mils afstånd från Pultava. Dit anlände till allas hugnad Lewenhaupt med lemningarne af hären, hvilka till största delen utgjordes af polackar och kosacker samt ungefär sju eller åtta svenska kavalleriregementen, hvilka icke tagit någon skada i striden. Tre dagar senare nådde man stranden af floden Dnjepr vid Perevoloczna.

Några dagar före denna drabbning hade en svensk officer vid namn Klinkowström inträffat hos konungen medförande underrättelsen om hans syster hertiginnans af Holstein död. Man ville emellertid icke att detta sorgebudskap ännu skulle meddelas konungen. Klinkowström, som rest öfver Krim, hade af tatarernas khan fått en murza i sitt följe. Denne tatar utmärkte sig i striden, där han lyckades tillfångataga några ryssar.

Vid stranden af Dnjepr höll konungen råd om hvad som vore att göra. Mazepa menade, att man borde tåga till Valakiet åt Bender till, dit man enligt hans försäkringar skulle hinna på fyra dagsresor. Bender låg icke mer än några mil från polska gränsen och i Polen uppehöll sig general Krassou för att hjälpa och bistå konung Stanislaus. Konungen gillade förslaget. Men huru skulle man komma öfver floden Dnjepr utan båtar och utan möjlighet att anskaffa sådana? Och alldenstund man befann sig på endast åtta mils afstånd från valplatsen och kunde frukta fiendens förföljelser, måste den största skyndsamhet iakttagas. Förutom af sjelfva hären åtföljdes konungen af en mängd ryssar och kosacker, hvilka frivilligt gifvit sig åt honom och sökte hans skydd mot tsarens tyranni. Konungen tänkte i första rummet på att sätta dessa olycklige i säkerhet. Han ville att general-major Creutz skulle föra dem och återstoden af hären till Krim, emedan han var försäkrad om khanens vänskap. Därifrån skulle Creutz tåga till Polen. Trossen skulle uppbrännas eller kastas i floden Dnjepr, och generalen skulle endast medtaga penningar, återstoderna af hvad man vunnit i Sachsen. Hvad Lewenhaupt angick, ville konungen hafva honom hos sig, emedan denne efter grefve Pipers tillfångatagande var honom oumbärlig. Lewenhaupt var en man begåfvad med alla nödiga egenskaper både för kriget och för rådslagen. Lika utmärkt som soldat, fältherre och [illegible]stor, var han dessutom en bottenärlig man. Generalen bad [illegible]ertid konungen att låta honom få utföra detta uppdrag, som [illegible]pades, med framgång, därvid åberopande sig på sina forna [illegible] och konungen gaf sitt samtycke till denna hans anhållan.

Konungen ville endast medtaga några hundra ryttare och följa Mazepa, hvilkon erbjudit sig att visa honom vägen. Till all lycka påträffade man några små båtar, och sedan Mazepas kosacker simmande passerat floden, fördes konungen, den siste som alltid, öfver till andra stranden. Följande dag, den fjärde efter slaget, ryckte man fram i ödemarkerna, på vägen till Bender. Lewenhaupt borde dessförinnan hafva brutit upp. Ännu klockan nio på morgonen såg man honom likväl nere vid Dnjeprs strand, hvilket väckte stor oro hos konungen.

Det var en lycka för konungen, att ryssarne, i öfverraskningen öfver sin oväntade seger, läto honom oantastad undkomma. Slutligen sändes furst Menzykov med 14,000 ryttare att förfölja honom. Konungen fortsatte sitt tåg under ledning af kosackerna, hvilka ehuru de ofta brukade jaga i dessa ödemarker, likväl voro dåliga vägvisare. Ljudet af ett kanonskott förnams från trakten af Dnjepr. Man viste icke, hvad det kunde betyda, men misstänkte, att ryssarne voro i annalkande. Första natten anlände en svensk officer, som efter konungen öfvergått floden, och sedan han upphunnit truppen, meddelade honom underrättelsen, att hela ryska hären stod vid Dnjeprs strand, där general Lewenhaupt ännu befann sig. Andra dagen trängde man allt djupare in i ödemarkerna, där man hvarken såg byar, hus, vägar eller någonting alls. Det enda som anträffades på dessa ofantliga slätter var höga monument af lera, hvarpå stodo 3, 4 ända till 9 statyer af ett ytterst ålderdomligt utseende. Man anlände till ett ställe, där det fans en slags uttorkad graf. Alldenstund lifsmedel saknades, måste man föda sig med sura körsbär, som man plockade här och där från små buskar vid vägen. Vattenbristen var i synnerhet ytterst kännbar. Man befann sig i juli månad och i ett land, där en stark hetta råder under sommaren, och soldaterna voro nära att dö af törst. Grefve Poniatovski, som af konungen fått i uppdrag att anföra truppen, emedan kosackerna och till och med deras chef Mazepa visade honom som polack mera förtroende än de andra, tyckte sig på långt håll från höjden af en kulle se ett pilträd, hvaraf han slöt, att där borde finnas vatten att tillgå. Han red i sporrstreck till stället och lyckades slutligen upptäcka en källa. Denna händelse räddade konungens lilla skara från döden.

Under natten till tredje dagen uppstod oro i lägret. Kosackerna gjorde uppror mot Mazepa och ville plundra hans trossvagnar, som inneslöto stora skatter, fängsla honom själf och utlemna honom till tsaren. Konungen ditsände grefve Poniatovski, som var känd och äfven aktad bland dem, och oaktadt kosackerna voro 4—5,000 till antalet och mycket talrikare än svenskarne, hvilka utgjordes af endast några hundra ryttare, lyckades grefven, dels med maktspråk dels med böner, stilla upproret och sålunda rädda Mazepa. Påföljande dag deserterade emellertid 700 af de upproriske. Fjärde dagen anlände man till ett moras, längs hvilket en väg ledde ända fram till Bender. Men Mazepa öfvertalade konungen att tåga till Oczakov, emedan dess pascha eller guvernör var hans vän och de

där lättare skulle kunna öfvergå floden Bug, af de gamle kallad Hyppanis, än om de tågade raka vägen.

Sedan Lewenhaupt mäst gifva sig åt fienden, skickade furst Menzykov general Volkonski i spetsen för sex tusen ryttare att förfölja konungen. Volkonski gick öfver Dnjepr, Han hade därefter två vägar att välja mellan: den ena ledde in i ödemarkerna, dit konungen begifvit sig, den andra till Czehryn[1]. Den ryske generalen, som icke trodde, att konungen skulle tränga in i vildmarken, skyndade i ilmarscher till Czehryn. Efter en dags förlopp upptäckte han emellertid sitt misstag, vände därför tillbaka samma väg, som han kommit, och fördjupade sig i ödemarkerna. Han hade gått till väga med en sådan skyndsamhet, att han anlände till moraset kort efter det konungen begifvit sig därifrån. Han följde alltjämt konungens spår, men tog under natten miste om detsamma och skyndade raka vägen längs kärret mot Bender, hvarigenom ännu en dag gick förlorad för honom.

Konungen anlände samma dag [5 juli 1709] till stranden af Bug, där denna flod förenar sig med Dnjepr för att utmynna i Svarta hafvet under Oczakovs murar. Grefve Poniatovski sändes i förväg till paschan i Oczakov. Man lyckades till en början icke finna några båtar, på hvilka man kunde öfvergå floden. Efter mycket letande påträffades emellertid en sådan, hvari några zaporogiska kosacker voro sysselsatta med att bereda salt. Vid åsynen af främlingarne togo dessa till flykten, utan att lyssna till Poniatovski, som ropade åt dem att stanna. Slutligen förmåddes de af Mazepas kosacker att vända tillbaka, och grefven fördes öfver floden i båten, som i själfva verket icke var något annat än en lång urhålkad trädstam. Då han landsteg på motsatta stranden, omringades han af en stor mängd tatarer, hvilka höllo på att samla sten till den på fyra mils afstånd från floden belägna stadens fästningsverk och nu skyndade till för att taga främlingens person och för dem obekanta klädedrägt i skärskådande. Grefven hade med sig en tatar, som åtföljt den murza, som med Klinkowström blifvit sänd till konungen af khanen på Krim. Denne som talade franska, fick nu tjena honom som tolk. Han förklarade för de oczakoviske tatarerna, att grefven önskade tala vid paschan, hvarpå deras höfding eller voivod svarade, att detta icke kunde låta sig göra, alldenstund ingen gaur — d. v. s. barbar, ty alla kristna kallas bland dem barbarer — ännu fått tillträde till fästningen. På hans förnyade böner, skickade emellertid höfdingen en tatar till staden, och detta bud förde med sig det svaret, att paschan skulle mottaga honom i sin trädgård kl. 9 följande dag. Alldenstund gästfriheten hos turkar och tatarer betraktas som en religionssak, blef grefven ganska väl bemött och förplägad.

Följande dag talade Poniatovski vid paschan. Han skildrade i bjärta färger svenske konungens olyckliga belägenhet och det nederlag han nyss lidit samt betonade, att konungen vore Portens vän,

[1] Tschigirin, stad i Ukraine s. v. om Dnjepr.

och att sultanen under hans segerrika tid sändt honom en ambassadör; med ett ord, han förbigick icke något, som kunde förmå paschan att låta konungen tåga in i sultanens land och där för någon tid finna en tillflyktsort. Paschan, som åhört hans tal under tystnad, svarade mycket kallt, att om allt detta visste han ingenting. Han satte emellertid tro till grefvens försäkringar, men tillade: »huru skulle jag stå till svars för min höge herrskare, om, sedan jag låtit er komma in på hans område, äfven ryssarne öfverginge floden?» Skälet var i själfva verket enkelt, men väl grundadt. »Om ni vill, skall jag emellertid skrifva till Konstantinopel för att få veta min herres vilja.» Om Poniatovski icke ändrat taktik, hade konungen varit förlorad, ty från Oczakov till Konstantinopel är det två hundra mil, och saken brådskade, alldenstund ryssarne följde konungen hack i häl. Poniatovski uppmanade paschan att låta alla de närvarande aflägsna sig. Sedan detta skett, och han befann sig ensam med paschan, sade han till honom, att svenske konungen säkerligen icke skulle vara otacksam för den tjenst han begärde, och som bevis därpå erbjöd han honom två tusen dukater. Genast började paschan tala ur en annan ton och frågade tolken, hvar dukaterna voro. Poniatovski lemnade honom dem på stället. »Allt hvad jag förut anmärkt är sant», sade paschan, »och jag kan icke ändra mitt beslut. Dock fins ett sätt, hvarpå frågan kan lösas till er belåtenhet. Jag skall sända er båtar med lifsmedel, hvaraf I kunnen köpa så mycket I viljen. Dessa båtar skulle på samma gång kunna föra konungen och allt hans folk öfver floden.» Poniatovski tackade och återvände med denna underrättelse till konungen. Kort därefter anlände båtarne, de s. k. »sultaninnorna», medförande alla slags förnödenheter. I stället för att lägga i land höllo de sig emellertid på ett visst afstånd från stranden. Endast en af dem närmade sig densamma, men sedan den aflemnat sina förråd, drog den sig tillbaka. Samma manöver upprepades af de andra båtarne. Då grefve Poniatovski märkte detta, underrättade han konungen om tatarernas svekfulla handlingssätt och gaf ett råd, som lyckades, nämligen att svenskarne skulle skynda ombord på båtarne för att köpa förnödenheter och med våld taga dem i besittning. På detta sätt öfvergick man floden på tvenne dagar. Konungen fick emellertid sorgen att se mer än 400 personer, dels svenskar, dels polackar och kosacker, som ännu icke hunnit passera floden, på stranden tagas tillfånga af ryssarne.

Det var vid denna tid konungen fick veta att Klinkowström anländt och att hans syster, hertiginnan af Holstein aflidit. Denna underrättelse gjorde ett så djupt intryck på honom, att han fälde många tårar och icke ville se någon menniska på ett helt dygn. Han nödgades emellertid mottaga besök af paschan, som erbjöd honom sin vänskap och sina tjenster och behandlade honom i själfva verket visserligen icke efter rang och värdighet, men likväl på ett ganska förekommande sätt.

Härunder sände paschan i Bender, seraskieren Jussuf, sin ceremonimästare till konungen med en skänk bestående af ett präktigt

tält och några förfriskningar samt lät helsa honom, att han vore välkommen till Bender, där han skulle blifva mottagen på bästa sätt. Sändebudet, som öfverbringade helsningen, erhöll tusen dukater i belöning — Anmärkas bör, att det finnes två slag turkiska paschor, paschor af två och paschor af tre hästsvansar. De senare stå öfver de förra i rang. Paschan-seraskieren i Bender hörde till de senares antal och var förnämare än paschan i Oczakov. Hvarje pascha håller i miniatyr samma hof som sultanen.

Några dagar därefter infann sig paschan i Bender i egen hög person. Han var en älskvärd, artig gubbe af cirkassisk härkomst och egde i högsta grad alla de egenskaper, som utmärka en ärans man. Konungen bemöttes af honom med stor vördnad, och det första han gjorde var att i skarpa ordalag förebrå paschan i Oczacov hans handlingssätt mot den främmande monarken, ehuru hvarken denne eller någon annan beklagat sig däröfver. I artiga och vördnadsfulla ordalag stälde han sig och sina tjenster till konungens fulla disposition och bad honom så snart som möjligt infinna sig i Bender, där han icke skulle behöfva umbära något. Konungen lät sig snart öfvertalas och tog vägen till Bender. I de trakter, som genomtågades, hade man tillgång till alla slags förnödenheter, hvilkas rättvisa pris paschan själf bestämde och hvilka det vid strängt straff var förbjudet att öfverskrida. Svenskarnes penningar skulle gälla hvad de gälde i deras hemland. Innan man anlände till stranden af floden Tulaysu — som af de gamle kallades Ister och af polackarne kallas Dniestr och hvilken löper nedanför Benders murar och skiljer Podolien från Valakiet — mottogs konungen af en trupp lipkaer eller valakiske tatarer, hvilka skulle utgöra hans följe. Till och med stadens garnison öfvergick floden med den förklaringen att konungen hade endast att befalla, och han skulle i allt blifva åtlydd. Konungen tackade paschan för den artighet och uppmärksamhet han bevisade honom, men ville icke passera floden utan slog läger på den midt emot staden belägna stranden. Samtidigt affyrade stadens artilleri tre kanonsalvor för att helsa konungen välkommen. Då paschan icke lyckades förmå konungen att inträda i staden, bad han hofmarskalken Düben att uppgifva, hvilken summa som erfordrades för konungens och hans folks underhåll. Den tillfrågade svarade, att endast han för penningar kunde få allt som behöfdes, återstod intet öfrigt att önska. Paschan lät sig icke nöja med detta svar utan anslog till en början 500 riksdaler per dag till konungens kök. Nämda summa utbetalades ända till det ögonblick konungen lemnade Turkiet. För att yttermera hedra hans majestät sände han honom en lifvakt af 500 janitsjarer. Tredje dagen anhöll han om audiens hos konungen. Han erbjöd honom då ånyo stadens nycklar och förklarade sig själf vilja efterkomma hans befallningar. Den välvillige gamle mannen gjorde med ett ord allt hvad kan kunde och mer än man hade hoppats för att tillfredsställa och behaga konungen. Denne lät sig slutligen talas att öfvergå floden, men vägrade fortfarande att intåga i och slog läger nere vid floden.

Redan i Oczacov hade beslut fattats om att affärda ett sändebud till Konstantinopel. En viss Neugebauer, f. d. guvernör för tsarens son men som nu deserterat, fick sig anförtrodt detta uppdrag. Konungen hade behållit Neugebauer vid sitt hof och tilldelat honom tusen daler i årlig pension, emedan då han hade haft för afsigt att afsätta ryska tsaren och i dennes ställe på tronen sätta sonen, som nog skulle förhålla sig lugnare än fadren, han hade hoppats att därvid kunna draga nytta af Neugebauers vänner inom Ryssland. Neugebauer anhöll om konungens tillstånd att få begifva sig till Konstantinopel för att därifrån öfver Holland återvända till sin fädernestad Dantzig och i Polen allt framgent gagna konungen. Som svenskarne voro obekante med turkarne och deras plägseder, ville ingen af dem åtaga sig uppdraget till Konstantinopel. Neugebauers begäran blef därföre välkommen. Man gaf honom emellertid ingen officiel anställning, han medförde endast ett handbref af konungen till sultanen. Anländ till Konstantinopel, begaf han sig till storvisiren. Denne frågade, om han medförde några bref till honom, och då Neugebauer svarade, att han blott hade ett till hans herre sultanen, uppmanade visiren honom att lemna det ifrån sig. Då Neugebauer vägrade, sägande att han fått befallning att lemna det i kejsarens egna händer, sade visiren att detta icke läte sig göra, ty ingen kristen finge utan att hafva en ambassadörs grad nalkas eller tilltala sultanen. Brefvets öfverlemnande kunde således icke ega rum, och herr Neugebauers resa i konungens intresse var alldeles fruktlös. Han skickade emellertid bud till Bender för att underrätta konungen om utgången af sin mission och bad att man skulle sända honom fullmakt som envoyé. Alla dessa uppskof behagade icke konungen, men alldenstund han icke hade sig så synnerligen mycket bekant om Neugebauers skicklighet som diplomat, ville han icke gifva honom kreditivbref[1]. Grefve Poniatovski, som nu i någon mån hemtat sig från den sjukdom han i Bender ådragit sig och som hade stor lust att se Konstantinopel, anhöll af pur nyfikenhet om konungens tillåtelse att få begifva sig dit. Konungen samtyckte därtill och anförtrodde grefven ett bref till herr Neugebauer, i hvilket han på paschans af Bender inrådan gaf honom titel af envoyé. Poniatovski beredde sig till afresan. Som han hade en synnerlig förmåga att skaffa sig vänner öfverallt samt åtnjöt stort förtroende hos konungen, hade han till en början förvärfvat sig paschans af Bender vänskap. Denne gaf honom ett rekommendationsbref till storvisiren. Knappt hade grefven anländt till Konstantinopel[2] och lemnat konungens bref till herr Neugebauer, förrän storvisiren lät kalla honom till sig. Han sporde honom om orsaken till hans besök i den turkiska hufvudstaden, bad honom om upplysningar angående konungens belägenhet, ryska kriget, Pultavaslaget samt frågade honom slutligen om Sverige, svenska staten och krigsmakten, Poniatovski besvarade noggrant alla dessa frågor och

[1] Neugebauer fick kreditiv som envoyé d. 12 sept. 1709. Norberg a. a. II s. 17.
[2] Oktober 1709.

underrättade honom om allt utan att öfverdrifva eller förringa något. Då han tog afsked, sade han åt tolken, en grek vid namn Maurocordato, som sedermera upphöjdes till furste af Valakiet, att han begifvit sig till Konstantinopel endast på grund af nyfikenhet. Han ville se kejsaren, hans hof, hans ministrar, den prakt, som omgaf honom samt alla märkvärdigheter staden hade att bjuda på. Visiren svarade honom genom tolken, att han ansåg hans nyfikenhet väl stor; hvad han önskade brukade icke ens tillåtas ambassadörerna. Denna förklaring beledsagades emellertid af ett leende, och visiren gaf en af sina uppvaktande befallning att föra grefven omkring öfverallt hvart denne behagade. Efter några dagars förlopp fick herr Neugebauer sin anhållan om offentlig audiens beviljad, men man lät honom veta, att han därvid borde åtföljas af grefve Poniatovski. Denne förvärfvade sig under den korta tid, som föregick audiensen, ett så stort anseende bland turkarne, att de för hvad sak det vara månde, hellre vände sig till honom än till envoyén. Vid audiensen ville man gifva honom främsta platsen, hvartill han emellertid icke samtyckte, emedan han icke ville förolämpa herr Neugebauer i hans nya värdighet. Han gjorde sig med ett ord omtyckt och värderad af alla under den tid af endast tjugo dagar, som han denna gång tillbragte i Konstantinopel, och han skaffade sig därstädes flere vänner än en annan skulle hafva gjort på många månader. Han fann till och med en utväg att komma in i seraljen, något som blef honom till stor nytta vid hans andra besök i Konstantinopel. Hans naturliga frikostighet i motsats till turkarnes ofantliga girighet, hans fördelaktiga yttre och hans älskvärdhet förvärfvade honom vänner bland folket, beredde honom utmärkelse, t. o. m. vördnad. Herr Neugebauer däremot betraktade honom med afundsjuka blickar; det gick till och med så långt, att när Poniatovski i konungens intresse gaf honom ett eller annat godt råd, han icke lyssnade därpå utan tillbakavisade detsamma, äfven om det var aldrig så föträffligt och efterföljansvärdt.

Då grefve Poniatovski tillfredsställt sin nyfikenhet och uträttat allt hvad han hade att göra i Konstantinopel, sände han bud till storvisiren med anhållan om att denne ville utfärda en firman eller pass, som skulle berättiga honom att återvända till Bender. Ministern lät helsa, att grefven själf torde infinna sig hos honom, iförd den turkiska drägt han skaffat sig för att lättare få tillträde öfverallt. Poniatovski uppfyllde visirens önskan till stor belåtenhet för denne, som visade honom stort förtroende och underhöll sig med honom om konungens angelägenheter. Af hans tal framgick, att han ville använda hela sitt inflytande för att åt konungen utverka en här af 100 tusen man, med hvilkens bistånd denne skulle återvinna sin forna glans och makt. Poniatovski tackade och fragade, om han kunde säga allt detta till konungen. »Ja», svarade visiren, »och jag ber er försäkra konungen om min tillgifvenhet för hans person och hans intressen. Vi betrakta dessutom alla främlingar såsom oss af himlen sända gäster och behandla dem med all hänsyn därtill.» Högeligen

tillfredsstäld med hvad han fått höra, tog Poniatovski afsked, men innan han lemnade rummet, inbars en stor läderpung innehållande två tusen dukater, och visiren lät säga honom, att pengarne voro afsedda för hans resa. Grefven svarade tolken, att han vore visiren mycket förbunden för hans frikostighet, men att han själf hade tillräckligt med penningar för att betäcka resekostnaderna. En dispyt utspann sig nu mellan grefven och tolken, alldenstund den senare ville förmå honom att mottaga gåfvan, innan han svarade visiren. Då grefven framhärdade i sin vägran, frågade visiren, hvad dispyten gälde. Tolken redogjorde darrande för saken. Visiren ville veta bevekelsegrunden därtill. Utom det redan anförda skälet tillade Poniatovski, att en officer af hans rang icke plägade emottaga skänker af enskilda personer. Visiren genmälde leende, att penningarne vore en skänk af sultanen. Nöjd med denna förklaring, mottog grefven gåfvan och aflägsnade sig efter att frikostigt hafva utdelat tvåhundra dukater bland visirens tjenare, hvilka, föga vana vid ett dylikt slöseri — skänker äro likväl brukliga i Turkiet — kommo hela seraljen att genljuda af hans lof.

Hvad hr Neugebauer beträffar, stannade han som envoyé vid ottomaniska Porten, där han emellertid gjorde sig skyldig till det ena felsteget efter det andra. Ryske ambassadören i Konstantinopel, Tolstoi, hade i sitt hus fem livländska slafvar, som blifvit tillfångatagna af ryssarne och hvilka Tolstoi köpt af armenierna. Dessa slafvar begåfvo sig till hr Neugebauer och bådo om hans beskydd, hvilket också beviljades dem. Grefve Poniatovski uppmanade Neugebauer att tänka på hvad han gjorde; denna åtgärd kunde gifva anledning till stora obehag. Då Neugebauer svarade, att han ämnade återkräfva sin herres egendom, hvarhelst han påträffade densamma, rådde grefven honom att åtminstone låta slafvarne följande dag resa med honom från Konstantinopel; men hr Neugebauer, som behöfde tjenare för att upprätthålla sin värdighet som minister, ville icke gifva sitt samtycke därtill. Han önskade behålla slafvarne hos sig, försäkrande, att då de väl kommit in i hans hus, skulle ingen taga dem ifrån honom.

Vid sin återkomst till Bender berättade Poniatovski helt naivt för konungen allt hvad han hört och sett. Kort efter hans afresa från Konstantinopel inträffade det han förutsett med afseende på de nyssnämde livländarne. Neugebauer tog slafvarne till sig, men som ryske ambassadören köpt dem, fordrade rättvisan, att man antingen återlemnade honom hans egendom, eller betalade den för densamma erlagda köpesumman. Som bevis på sin vänskap erbjöd sig storvisiren att utbetala lösepenningen till ryske ambassadören. I stället för att hålla till godo med detta frikostiga anbud, lät Neugebauer svara visiren, att han undanbad sig alla föreskrifter samt att han skulle återkräfva sin herres egendom, hvarhelst han påträffade densamma. Ingen skulle kunna fränrycka honom slafvarne. Visiren skickade ännu en gång bud till honom, sägande att han ville själf förhöra slafvarne och lösköpa dem. Detta hade till följd, att Neugebauer

svarade med nya ohöfligheter, tilläggande, att om någon vågade bruka våld mot honom, skulle han nog veta försvara sig. I detta ändamål försåg han sig med pikar och musköter och barrikaderade sitt hus. Han beredde sig med ett ord till att enligt sitt förmenande upprätthålla folkrätten och den värdighet hans ämbete kräfde. Stött öfver det svar han erhållit, sände storvisiren 50 janitsjarer för att med våld taga slafvarne från Neugebauer. Dennes hotelser förstummades i ett nu. Vid anblicken af janitsjarerna räddade han sig i största hast, flyende öfver hustaken, till holländske ambassadören, hos hvilken han anhöll om att få medfölja några holländska skepp, som stodo i begrepp att afsegla. Slafvarne fördes inför visiren, som efter att hafva till dem ställt åtskilliga frågor, utbetalade den erforderliga lösesumman för fyra af dem, hvilka, sedan de på detta sätt blifvit inlösta, blefvo turkar och af visiren frigåfvos. Den femte anhöll om att få återvända till sin förre herre, hvilket visiren också tillät honom[1].

Då svenske konungen tog sin tillflykt inom sultanens område, var han ingalunda betänkt på att länge kvardröja där. Han ämnade alljämt återvända till Polen. I denna afsigt sände han öfverste Gyllenkrona [ɔ: Gyllenkrok] till podoliska gränsen. General Volkonski, som med sex tusen ryssar förföljt konungen ända till stranden af Bug, men icke kunnat passera floden, öfverföll Gyllenkrok och förde honom och allt hans folk fångna till en by vid namn Czernica [Czarnovitz] i Valakiet. Konungen beslöt att använda detta ryssarnes infall i sultanens stater som ett medel att förmå Porten att hämnas, att väpna turkarne mot ryssarne. Han lät skrifva till sin minister i Konstantinopel, att denne skulle klaga inför sultanen och visiren öfver hvad som händt. Men som hr Neugebauer hvarken åtnjöt anseende eller var tillräckligt snillrik för att utföra detta uppdrag, lyckades ryske ambassadören, oaktadt svenskarnes tillfångatagande på turkisk mark, genom frikostiga penningeutdelningar få freden bevarad genom ett edikt, som visiren lät offentliggöra öfver hela landet. Hr Neugebauer underrättade konungen i bref därom, sägande, att storvisiren förrådde hans intressen. Han bifogade äfven en mängd falska uppgifter angående affären med de fem livländska slafvarne.

Sultanen skickade under tiden till konungen 25 de vackraste hästar, af hvilka en var så praktfullt utstyrd, att hans mundering uppskattades till minst 100 tusen daler. Denna skänk åtföljdes af en dylik från storvisiren, nämligen fem dyrbart munderade hästar. Då paschan i Bender och grefve Poniatovski från Konstantinopel erhöllo underrättelse om att hästarne voro i antågande, meddelade de detta till konungen. Denne vägrade bestämdt mottaga visirens gåfva, och när paschan på allt upptänkligt sätt sökte öfvertyga honom om att en vägran kunde kosta honom lifvet, blef konungen vred och

[1] Historien berättas något olika hos Norberg, II, s. 31, som särskildt ej känner till Neugebauers flykt.

hotade paschan att skrifva till Konstantinopel och anklaga honom för att icke vilja utlemna sultanens skänker. Då paschan såg, att konungen var obeveklig, lemnade han honom sultanens hästar. Hvad storvisirens beträffar, blefvo de icke ens förevisade, emedan konungen förklarat sig icke vilja se dem. Stallmästaren, som öfverbringat gåfvan, erhöll 10 tusen dukater; ridknektarne 200 dukater hvardera. Det var på grund af en dylik frikostighet konungen förvärfvat sig turkarnes gunst. Hans namn var redan kändt i landet. Under hans segrars och hans lyckas dagar hade ryktet haft mycket att förtälja om den svenske konungen, och då denne i egen person anlände till Bender, strömmade turkar och tatarer i stora skaror dit för att få se honom. Konungen mottog och undfägnade alla på bästa vis, och de skildes från honom med vördnad och beundran. Hans stränga lefnadssätt, hans återhållsamhet från att dricka vin, kommo turkarne att säga, att han vore en verklig muselman. Man ansåg honom med ett ord för ett högre väsen. En ren tillfällighet hade bidragit att öka turkarnes tillgifvenhet för honom. Då svenskarne intagit Lemberg i Polen, funno de i staden 50 turkiska slafvar belagda med bojor, byten från föregående krig mellan Polen och ottomaniska Porten. I följd af sin naturliga storsinthet återgaf konungen dem deras frihet, skänkte dem dessutom kläder och sände dem tillbaka till Turkiet. Dessa turkar kunde för sina vänner och anhöriga icke nog prisa konungens oändliga ädelmod. Paschan i Bender var konungen i all synnerhet tillgifven. Han älskade honom som sin egen son, på samma gång som han i honom vördade sin herre. Han ville emellertid aldrig mottaga det minsta af honom, ehuru man flere gånger erbjöd honom dyrbara gåfvor.

Konungen, som var ytterligt uppbragt på storvisiren, sade en dag till Poniatovski: »I rosen honom fåfängt. Han förtjenar intet beröm, och I skolen afsätta honom.» Grefven fick verkligen befallning att för detta ändamål genast afresa till Konstantinopel[1]. Uppdraget var ytterst farligt. Sultanen är visserligen visirens herre, men visiren är i sin ordning herre öfver hela riket. Upptagen af seraljens njutningar, är den förre ofta endast till namnet herskare. Han har visserligen makt att efter behag afskeda sin minister, men denne, som har alla statens angelägenheter om hand, kan genom en revolution äfven afsätta sin herre. Poniatovski åtlydde emellertid konungens befallning och rustade sig till affärd.

Som turkarne äro ytterligt snikna, fordrades mycket penningar för att genomdrifva saken, och konungen egde knappast medel att betäcka sina egna utgifter i Bender. Allt hvad Poniatovski erhöll var ett öppet bref från konungen, som berättigade honom att i dennes namn låna så mycket han ville.

Vid sin ankomst till Konstantinopel fann grefven herr Neugebauer i en för främjandet af konungens intressen föga gynnsam ställning. Han kallades numera icke till någon sammankomst eller

---

[1] Poniatovski afsändes jämte öfverste Grotthus till Konstantinopel i febr. 1710.

audiens, och storvisiren var ytterst uppbragt mot honom. Däremot, då visiren fick veta att Poniatovski anländt till staden, skickade han genast bud på honom, mottog honom mycket nådigt och frågade honom om orsaken till hans besök i Konstantinopol. Poniatovski svarade, att han ville lösköpa de svenska slafvar, som genom köp kommit i händerna på turkar och tatarer. Han sade därefter helt naivt och uppriktigt att konungen icke tillskrifvit visiren, emedan han hade skäl att beklaga sig öfver, att denne låtit de livländska slafvarne med våld och kränkande af folkrätten fråntagas hans minister samt att han vidmakthölle freden med ryssarne, i trots af dessas infall i sultanens stater. Visiren ursäktade sig genom att kasta hela skulden på hr Neugebauer, och han och Poniatovski skildes som de bästa vänner.

Grefvens personliga känslor för storvisiren fingo emellertid vika för hans herres intressen. Ett så djärft företag som afsättandet af Portens premierminister fordrade framför allt penningar. Inom kort tid lyckades Poniatovski bland de utländske köpmännen i staden hopsamla ett belopp af sex tusen riksdaler, som främlingarne gärna lånade honom. Med dessa penningar tillika med något öfver tusen dukater af sin enskilda kassa började han arbeta för sin mission. Han stiftade nya bekantskaper och upplifvade dem han gjort under sin förra vistelse i Turkiet, så att han blef känd öfverallt både af män och kvinnor. Hans bekantskap med en ungrare vid namn Horvat Ferens, hvilken fordom varit en af Tekelis anhängare men nu var bosatt i Konstantinopel, kom honom i synnerhet väl till pass. De båda herrarne hade blifvit presenterade för hvarandra på en middag hos franske ambassadören hr Feriol. Det dröjde icke länge förr än Horvat aflade besök hos grefve Poniatovski. Som ungraren redan åtskilliga år uppehållit sig i Konstantinopel och till och med deltagit i flere af turkarnes fälttåg, kände han väl till deras regering, deras seder och bruk samt de säkraste medlen att lyckas, om man ville uträtta någonting hos dem. Under samtalets gång lockade Poniatovski ur honom en mängd vigtiga upplysningar utan att på minsta vis röja sina egna afsigter. Ungraren, som trodde att grefvens frågor endast härrörde af nyfikenhet, hade efter tre besök gifvit honom en klar inblick i alla turkiska förhållanden och visat honom lämpligaste sättet att gå till väga. Poniatovski dröjde icke att begagna sig af de erhållna upplysningarne. På fyra månader träffade han alla nödiga förberedelser, och efter 4 månaders förlopp hade han ändtligen bragt sin sak till ett lyckligt resultat. Han hade emellertid vidtagit en mängd försigtighetsmått och handlat i så stor hemlighetsfullhet, att visiren icke fick veta något om hans förehafvande. Alldenstund Poniatovski väl visste, att det i första rummet gälde att underrätta sultanen om att hans minister motarbetade hans egna intressen, sökte han genom alla upptänkliga medel att lyckas häruti. Han öfverlemnade till att börja med några skrifvelser till förste referendarien, men denne, som blifvit mutad af ryske ambassadören, nekade att befatta sig med saken. Det var då han genom seraljen

fann en säker väg till sultanen. Han uppsatte en lång berättelse om huruledes visiren, bestucken af ryssarne, förlängt fördraget med dessa i trots af svenskarnes tillfångatagande på turkiskt område, samt oaktadt ryssarne gjorde vidtomfattande krigsrustningar vid Svarta hafvet vid Taganrog 5 mil från Assov, där de voro sysselsatta med befästningsarbeten och byggandet af en flotta. Påpekande de för Porten föga gynsamma följderna af allt detta, försäkrade han, att man vid vårens ankomst skulle få se den ryska flottan utanför Konstantinopel. Dessa föreställningar gjorde ett djupt intryck på sultanen. Han förbjöd grefve Poniatovski att nämna något om saken och om att han hade bekantskaper inom seraljen. För att göra sig underrättad om sanningsenligheten af grefvens uppgifter sände sultanen emellertid spioner till ort och ställe. De utskickade funno allt så som Poniatovski beskrifvit det. Sultanen blef ytterst öfverraskad och ganska uppbragt öfver att en främling gifvit honom dessa upplysningar, under det att hans egen ministers och ryske ambassadörens meddelanden voro af en alldeles motsatt lydelse. I den mån sanningsenligheten af Poniatovskis tal trädde i dagen, växte hans anseende och rykte.

Ehuru man gått till väga med all möjlig försigtighet, väckte likväl grefven genom sin utomordentliga frikostighet och sitt slöseri en viss förvåning i Konstantinopel. Många misstänkte, att hemliga afsigter lågo till grund för hans långa vistelse i staden, där han icke hade någon officiel ställning. Hr Neugebauer, som var svartsjuk om sin värdighet, delade bland andra denna åsikt och, oförmögen att behålla sina misstankar för sig själf, skref han till konungen, beklagande, att Poniatovski i Konstantinopel hopspann något mot dennes intressen. Härpå lät konungen svara, att Neugebauer skulle hålla sig stilla på sin post och icke på minsta sätt blanda sig i grefve Poniatovskis angelägenheter. Den som klarare än de andra insåg, hvarthän grefven syftade, var ryske ambassadören. Denne, som också på grund af sin frikostighet egde många vänner, kunde dock ingenting uträtta till grefve Poniatovskis nackdel. Sultanen gaf visiren befallning att vidtaga förberedelser till krig. Ändamålet med rustningarne meddelade han honom däremot icke, alldenstund det hela endast var en förevändning för att dölja sultanens afsigt att aflägsna ministern. Kort tid därefter blef storvisir Churli Ali pascha också definitivt afsatt[1]. Han erhöll beglerbegatet eller guvernementet Rumilien och fick befallning att genast begifva sig från Konstantinopel till sin provins. Han skulle taga vägen öfver Bender för att till svenske konungen framföra helsningar från sultanen. Vid ankomsten till Babada, en ort belägen på 20 mils afstånd från Bender, blef han emellertid strypt på sultanens befallning.

Det kejserliga sigillet öfverlemnades nu till en medlem af familjen Kupruli, Numan pascha, hvilkens far och farfar efter hvarandra beklädt samma höga ämbete. Den nye storvisiren var en man,

[1] Det skedde d. 5 (15) juni 1710 enligt Poniatovskis bref till v. Müllern.

hvars både kroppsliga och andliga egenskaper skulle gjort heder åt de kristna furstarnes störste ministrar. Med en omutlig rättskänsla förenade han ett snille lika utmärkt i krigiska som fredliga värf, fasthet i beslut och kraft i handling. Han förstod att omgifva sig med den prakt, som hans rang och hans herres ära kräfde, samt kände bättre än någon nationens intressen. Därjämte var han en noggrann akttagare af den muhammedanska lagens bud. Till sitt yttre var han välväxt och vacker samt hade ett behagligt umgängessätt. Då han vid 35 års ålder utnämndes till storvisir, var han guvernör i Esdrom. Kort före Ali paschas afsättande hade han i enskilda angelägenheter infunnit sig i Konstantinopel. Grefve Poniatovski, som vid detta tillfälle gjort hans bekantskap, drog sedermera stor fördel däraf. Han besökte honom understundom och talade med honom om främmande land, om furstarnes och rikenas intressen. Numan pascha älskade literaturen, och var i synnerhet ifrig att lära geografi. Han bad Poniatovski skaffa sig kartor och betraktade uppmärksamt de kristna staternas inbördes lägen, jämförde deras och sitt fäderneslands intressen. De båda männen blefvo snart nära vänner, och då Numan pascha upphöjdes till storvisir, infann sig Poniatovski för att lyckönska honom till hans nya värdighet. Sedan stora artighetsbetygelser vexlats å ömse sidor, kallade visiren till sig alla sina uppvaktande officerare och befalde dem att införa grefve Poniatovski till honom vid hvilken tid denne än anmälde sig. Grefven skulle alltid ha fritt tillträde. Redan före Numan paschas upphöjelse hade Poniatovski underrättat honom om alla sina mått och steg för att egga sultanen till krig mot ryssarne. Han sökte nu förmå visiren att påskynda utförandet af hans planer. Visiren försäkrade, att grefven nog skulle blifva nöjd med honom, han måste emellertid gå sakta och varligt till väga. I själfva verket bedref han sin sak med största försigtighet och redogjorde för grefve Poniatovski för alla sina åtgöranden. En dag lät han kalla till sig ryske ambassadören och meddelade denne helt uppriktigt, att han trodde sultanen vara mycket benägen till fortsatt fred med Ryssland. Men som religionen bjöde turkarne att utan åtskillnad visa gästfrihet mot alla, såväl muhammedaner som kristna eller andra trosbekännare, och svenske konungen som bekant hade tagit sin tillflykt inom sultanens gränser, kunde turkarne icke vägra att hjälpa honom i hans olyckliga belägenhet. Sultanen hade därför beslutit, att med säker skyddsvakt föra konungen genom Polen tillbaka till Sverige. Ambassadören svarade härpå, att på grund af mellan tsaren och konung August ingångna öfverenskommelser, enligt hvilka den förre lofvat den senare 40 tusen man hjälptrupper mot alla hans fiender, kunde ryssarne icke låta svenske konungen passera genom Polen. »Om så är», genmälde visiren, »så skrif till din herre, att alldenstund svenske konungen icke i säkerhet kan passera genom Polen, skall jag snart skaffa hundra tusen man för att beskydda hans tåg, och om någon försöker hindra mig därifrån, skall jag nog veta att försvara mig.» Tolstoi svarade endast med att upprepa, hvad han sagt, nämligen,

att tsaren skulle hindra tåget. Lyckan syntes på allt sätt gynna svenske konungens sak, då en oväntad händelse framkallade en omstörtning i alla förut uppgjorda planer eller åtminstone för någon tid uppsköt deras verkställande. Grefve Poniatovski hade en dag inbjudit till middag några af sina polska vänner, bland andra palatinen af Kiev [Potocki], hvilken just anländt till Konstantinopel, samt några andra främlingar. Medan man satt till bords, inträdde i rummet en turkisk dervisch, d. v. s. en man som helgat sitt lif åt religionen. På tillfrågan hvad han ville och om han önskade dricka vin, sade han sig vilja dricka allt hvad man satte för honom. Sedan han tömt två stora bägare, gick grefve Poniatovski fram till honom, emedan han trodde att dervischen hade något att säga honom. Denne vände sig då till honom med frågan: »Hvarför är du så glad?» »Jag har allt skäl att glädjas», genmälde Poniatovski. »Mina affärer äro i ett förträffligt skick, och jag har visiren till min vän.» »Min son», svarade dervischen, »hör upp med din glädje, ty inom 50 dagar skall han vara afsatt.» Dessa ord försatte Poniatovski i vredesmod. Han började banna den föregifne profeten, men denne fortsatte lugnt sitt tal. »Om du icke sätter tro till mina ord», sade han, »så teckna upp dem på väggen, och du skall erfara sanningen af min spådom.» Dervischens förutsägelse nådde också snart sin fullbordan.

Storvisiren arbetade emellertid oförtrutet och uteslutande i statens intressen. Han utmärkte sig i synnerhet för stor redbarhet och ville hvarken göra någon orätt eller mottaga skänker af hvem det vara månde. Till och med hans officerare och tjenare voro af honom vid strängt straff förbjudna att mottaga sådana. Han gjorde stora utgifter, men dessa kommo indirekt sultanens skattkammare till godo. Ofta tvingade han sin herres vilja att böja sig inför rättvisans bud. Denna hans ytterliga samvetsgrannhet blef en af orsakerna till hans fall. En annan omständighet ådrog honom sultanens fulla onåd.

Det fans på den tiden i Konstantinopel en gammal oduglig men mycket ärelysten aga öfver janitsjarerna, hvilken alltid hade befäl öfver 40 tusen man. I tanke på det stundande kriget mot Ryssland ville storvisiren utbyta nämnde aga mot en dugligare och lät för detta ändamål från Egypten hemta en viss Jussuf aga af georgisk härkomst, som gälde för en mycket krigsduglig man. Som turkarne icke försegla sina bref, råkade den gamle agan få läsa storvisirens bref till Jussuf. Han sökte nu på allt upptänkligt sätt hålla sig kvar på sin plats och störta visiren, hvilket också lyckades honom. Innanför seraljens murar uppehålla sig alltid 200 janitsjarer, hvilka utgöra sultanens lifvakt. Deras aga har följaktligen mycket lätt att få tillträde till sultanen. Denne begagnade sig däraf för att på allt sätt förtala och beljuga visiren, som enligt hans påstående stämplade mot sultanens lif, höll hemliga rådplägningar i moskéerna med muftin, eggade folket till uppror och hyste planer på att afsätta sultanen, såsom Kupruli gjort med hans företrädare o. s. v. Sultanen, som trodde den gamle agan på hans ord, sände genast bud efter storvisiren, och då denne infann sig, gjorde sultanen honom förebråelser

öfver att han gjort större utgifter än sin företrädare och återkräfde det kejserliga sigillet. Som visiren ansåg sig oskyldig, svarade han fast och beslutsamt, att om hans företrädare förtryckt folket för att med orättfärdiga medel gagna sin herres sak, så hade han ingalunda haft lust att i detta afseende likna honom. Han ville troget tjena sin herre, dock utan att därvid tillfoga någon menniska någon oförrätt. Sedan han lemnat tillbaka sigillet åt sultanen, slutade han sitt tal med orden: »Jag har icke eftertraktat visirämbetet; du har själfmant gifvit mig det. Tag det åter, eftersom du icke är nöjd med mig.» Efter att hafva yttrat detta aflägsnade han sig uppfyld af vrede. Visirens tal gjorde ett djupt intryck på sultanen, och som Numan hade många vänner inom riket och åtnjöt allmän vördnad, vågade sultanen icke bringa honom om lifvet, utan gaf endast befallning att han genast skulle förvisas till Morea. Så snart ryktet om att Kupruli fallit i onåd spridt sig i staden, började folket knota, men då man erfor, att visiren var vid lif, återstäldes lugnet efterhand helt och hållet[1].

Sultanen tillsatte nu i Konstantinopel en caïmakan, d. v. s. en guvernör, som enligt bruket intager förste ministerns plats, då riket för tillfället är utan visir, och hvilken har alla statens angelägenheter om hand. Denne var en georgier till börden, köpt som slaf på torget för 30 floriner och hette Soliman pascha. Det var en föga begåfvad och ytterligt egennyttig man. Ryske ambassadören, Tolstoi, lyckades också lätt muta honom med skänker. Utom Soliman pascha hade Tolstoi äfven en annan vän inom ministären, nämligen reis effendi, d. v. s. förste referendarien, åt hvilken han skänkt 200 dukater. Dessa båda män sökte på allt sätt afvända kriget med Ryssland, hvartill sultanen, tack vare Poniatovskis omsorger, var besluten. Sultanen hade befalt grefven föra anteckningar öfver alla sina konferenser med ministrarne och meddela honom dem. Sålunda var han underrättad om alla caimakans och reis effendis åtgöranden i tsarens intresse. En dag, då Poniatovski begaf sig till caimakanen, fick sultanen från sitt fönster se honom, och alldenstund turkarne, som bekant, aldrig använda sina sablar annat än i krig, förvånade det honom, att grefven bar värjan vid sidan, och han befalde genast en officer fråga honom om orsaken därtill. Poniatovski svarade, att värjan var ett i kristna länder brukligt utmärkelsetecken, och att det där endast var menige man som icke bar någon sådan. Då sultanen fick höra detta, lät han säga grefven, att han trott honom bära värja af fruktan för öfverfall. Om han hade fiender i Konstantinopel, skulle nämligen sultanen städse skydda honom mot dem, och behöfde han icke frukta någon. Officern androg allt detta i kammaren i caimakanens närvaro. Hvarken Kuprulis afsättning eller caimakanens ränker hade alltså åstadkommit någon förändring i svenske konungens affärer, hvilka befunno sig i det mest önskvärda skick. Ryske sändebudet sökte

[1] Numan pascha störtades i augusti 1710.

emellertid andra medel att afvända den storm, som hotade hans herre. Han skickade en förtrogen för att erbjuda grefve Poniatovski 200,000 rubel och artillerigenerals rang inom ryska hären, om han ville öfvergifva svenske konungen. Grefven svarade öfverbringaren af detta budskap, att om han icke haft undseende, därföre att han var bekant med honom, skulle han genast kastat ut honom genom fönstret; ett dylikt förslag framlägges icke för en hederlig karl. Då försöket sålunda misslyckats, och Tolstoi ej lyckats muta Poniatovski, beslöt han bringa honom om lifvet. I detta ändamål lofvade han en af grefvens tjenare en belöning af tusen daler och en rysk syssla, om han ville förgifta sin herre. Palatinen af Kiev, som anländt till Konstantinopel, hade jämte en herr Bucholtz, öfverstlöjtnant vid konung Stanislai garde, blifvit inbjuden att bo hos grefve Poniatovski. Hr Bucholtz fick sig anvisadt ett rum, som vette åt en turkisk kyrkogård, och samme tjenare, som blifvit mutad af ryske ambassadören, skulle ombesörja hans uppassning. Nämnde tjenare, som var af valakisk härkomst, hade bland andra åligganden att tillreda grefve Poniatovskis kaffe. Bucholtz, som älskade läsning, tillbragte oftast sin tid vid fönstret med en bok i handen. En dag såg han tjenaren gömma sig på kyrkogården bakom cypresserna, med hvilka de turkiska minnesvårdarna prydas, och sedan han försäkrat sig om, att ingen som kunde öfverraska honom vore i närheten, lät han höra en hvissling, som besvarades af en annan individ. De båda männen rådplägade med hvarandra och skildes sedan åt. Bucholtz underlät icke att omtala allt hvad sett för grefve Poniatovski. Denne fäste emellertid icke någon uppmärksamhet vid händelsen, utan menade, att alldenstund hos turkarne nästan allting utföres på hemlighetsfullt sätt, äfven desse män kunde hafva någon gemensam angelägenhet, som de önskade förhemliga. Då herr Bucholtz emellertid såg samma mystiska skådespel flere gånger förnyas, uppmanade han grefve Poniatovski att taga sig i akt för tjenaren. Grefven ville icke lyssna till dessa varningar, förrän hans hofmästare en dag rapporterade till honom, att ifrågavarande tjenare på sista tiden visat sig ytterligt svårmodig, orolig och grubblande, hvilket allt tydde på, att han måtte hafva något ondt på samvetet. Grefve Poniatovski befalde hofmästaren kalla tjenaren till sig och förhöra honom. Hofmästaren verkstälde genast befallningen. Efter ett långt förhör började tjenaren gråta och säga, att han förtjenade döden. Häpen öfver detta tal, fortsatte hofmästaren sina frågor, hvilka den andre icke besvarade annat än genom att upprepa att han gjort sig förtjent af döden, och att hans herre skulle låta afskära hans hufvud. Hofmästaren lugnade honom, sägande, att han icke hade något att frukta, och lyckades slutligen efter mycken möda förmå honom att bekänna. Poniatovski, som omedelbart underrättades om utgången af förhöret, lät kalla till sig brottslingen. Denne kastade sig under bön om förlåtelse till sin herres fötter, sägande att ryske ambassadören mutat honom till att beröfva grefven lifvet. För detta ändamål hade man redan gifvit honom 700 riksdaler, och ambassadörens

[illegible] han själf var ledaren af det [illegible] en flaska innehållande en [illegible] : sin herres och palatinens af [illegible] sprungit sönder: i annat fall [illegible] Ambassadörens läkare hade [illegible] barberare skulle följande dag infinna sig [illegible] blanda gift i kaffet. Efter [illegible] sig Poniatovski fullkomligt [illegible] straff, fastmer skulle han [illegible] spela sin roll till slut, alldeles [illegible] upptäckt.

[illegible] ingen förordning sker utan [illegible] två armenier, två greker och två [illegible] där barberaren skulle tillreda [illegible] till skådespelet. Grefven hade [illegible] aftonmåltiden, och barberaren infann sig i köket på den [illegible] tiden. Under det tjenaren var sysselsatt med att tillreda kaffet, tog barberaren fram sin giftflaska, göt några droppar af innehållet i Poniatovskis kopp och beredde sig att äfven taga itu med palatinens, då vittnena, som genom i [illegible] anbragta hål sett scenen, stego fram och grepo tag i barberaren. Denne kastade genast flaskan ifrån sig, släppte ljuset, som han höll i handen, och sökte med foten komma åt flaskan för att krossa densamma. Häri lyckades han emellertid icke, och flaskan tjenade sedan som anklagelsebevis mot barberaren. Larmet i köket hade trängt in i matsalen, och palatinen af Kiev fann sig föranlåten att fråga efter hvad som var på färde. »Ingenting alls», svarade grefve Poniatovski. [illegible] endast förgifta er, men förräderiet har blifvit [illegible] väsen af saken utan förhåll er stilla! Sedan vittnena bemäktigat sig barberaren, ville de anställa förhör med honom. De lyckades emellertid icke få ett enda ord ur honom. Man lät nu sätta de båda brottslingarne under bevakning. Grefve Poniatovskis tjenare började gråta och förmådde slutligen den andre att bekänna sitt brott inför den, som var utsedd till dess föremål. Som grefven hört sägas, att ryske ambassadörens tjenare rustade sig till att storma hans hus, vidtog han nödiga försigtighetsmått och skickade under tiden tolken, vittnena och väktarne med de två brottslingarne till divanen, där målet mot dem skulle andragas. Vittnena afgåfvo berättelse om hvad som händt och visade därvid flaskan, i hvilken något gift ännu fans kvar. Oaktadt brottslingarne godvilligt tillstodo allt, ville caimakanen, som var en ifrig ryssvän, icke sätta ringaste tro till anklagelsen, förrän ett ännu mera slående bevis stälde saken utom allt tvifvel. En af medlemmarne i divanen föreslog nämligen att man skulle låta en hund smaka återstoden af giftet i flaskan: det gafs honom i mjölk, och knappt hade hunden, efter att hafva förtärt giftet, hunnit ned på gatan, innan han remnade itu. Inför detta faktum nödgades caimakanen sätta tro till anklagelsen. Barberaren dömdes att tillbringa fem år på galärerna.

Grefvens tjenare blef på sin herres böner frikänd. Han afskedades emellertid efter att hafva fått sin' utlofvade belöning.

Som barberarens dom ingalunda svarade mot hans svåra brott, lät grefve Poniatovski sig icke därmed nöja, utan begaf sig till muftin, rättvisans högste handhafvare, hvilken har första rösten i alla mål. Grefven berättade händelsen, så som den tilldragit sig, till stor förvåning för muftin, hvilken icke hade sig det ringaste bekant om densamma. Poniatovski ville, att muftin skulle förvisa Tolstoi och alla hans ryska anhängare från Konstantinopel. Den godhjärtade gamle mannen hörde lugnt på honom och medgaf, att tillräcklig upprättelse icke blifvit honom beskärd. »Men, min son», sade han till honom, »om vi aflägsnade ambassadören, skulle vi kanske i hans ställe få en ännu värre. Gif er därför till tåls», fortsatte han, »ni skall inom kort på annat sätt få en nöjaktig hämd». Grefven fogade sig efter muftins mening och afvaktade ett lämpligt ögonblick för tillfredsställandet af sin hämd. Detta lät icke heller länge vänta på sig. Om muftin kan man säga, att han var en för sin redlighet bekant och af hela sin nation, till och med af sultanen, vördad man. Han ville icke mottaga några skänker af grefve Poniatovski, ehuru denne en gång bjöd honom ända till tio tusen dukater. — — —

* * *

Härmed afbrytes tyvärr berättelsen, och man får sålunda ej höra Poniatovski själf redogöra för fortgången af sina underhandlingar i Konstantinopel. Tvifvelsutan hade han en stor, om ej den största andelen i den krigsförklaring, som Porten omsider 1711 utfärdade mot ryssarne, och hans fintlighet togs i anspråk särskildt vid motiveringen. Från Konstantinopel följde han den turkiska hären norrut ända till floden Prut. Det var här som han den 11 juli 1711 i största hast på en papperslapp nedkastade några rader på franska med en underrättelse, som väl kunde komma den svenske konungens hjärta att slå raskare. »Jag kastar mig för Ers Majestäts fötter i djupaste underdånighet», skrifver Poniatovski, »med underrättelsen att vi ha kringränt tsaren och hela hans armé med undantag af general Rhin, som kommenderats jag vet ej hvart med 10,000 ryttare». Tsaren hade skickat till visiren för att äska fred, önskande en sådan äfven med konungen af Sverige. »Visiren har lofvat mig att ej afsluta något utan E. Maj:t, så att E. Maj:ts närvaro eller instruktioner skulle vara af nöden med allra första»[1]. Man vet

[1] Orig. bland Poniatovskis bref i Riksarkivet. P. har i brådskan daterat *1710*.

hvilken oerhörd missräkning, som var den svenska konungen beredd, när han omsider anlände till turkarnes läger.

Poniatovski återvände till Konstantinopel och vistades där till början af år 1714. Han deltog fortfarande i den turkiska politiken och hade dess trådar i sina händer; och mer än en gång kunde han lemna vigtiga underrättelser om de ränker, som smiddes kring den vankelmodiga storherren öfver alla turkar. Så fick han bl. a. genom franska sändebudet del af de planer som storvisiren hösten 1712 hyste att med en fransk eskader söka få Karl XII hemförd till Sverige.

I början af 1714 ledsagade Poniatovski konung Stanislaus till Zweibrücken, men vände strax därpå om till Turkiet och var med Karl XII vid uppbrottet från Adrianopel och under de första dagsresorna. I närheten af Pitest lemnades han dock kvar af Karl XII och träffade honom åter först uti Stralsund. Här stod han vid hans sida under de sista striderna på tysk botten och var en af dem, som räddade Karl XII:s lif i träffningen på Usedom den 20 juli 1715. Det var ej första gången han kunde berömma sig af en sådan bragd. Han följde Karl XII till Sverige, deltog i fälttåget mot Norge 1716, men sårades strax i början af detsamma i skärmytslingen vid Iser gård den 27 febr. och lemnade Sverige samma år för att tillbringa de två följande på resor mellan Amsterdam, Haag, Paris, Kassel och Zweibrücken, äfven nu sysselsatt med underhandlingar af hvarjehanda slag, särskildt i fråga om utbetalningen af de subsidier, hvartill Frankrike i traktaten den 22 mars 1715 förbundit sig. Åt Poniatovski gafs ock det ömtåliga uppdraget att träda i förbindelse med tsar Peters olyckliga son Alexej, tsarevitj, som under sina irrfärder ett ögonblick skulle ha tänkt på att ställa sig under svenskt skydd. Befallningen kom för sent, »fogeln var redan bortflugen»[1], tsarevitj hade återvändt till Ryssland. I maj 1718 var Poniatovski åter i Sverige, men afreste på hösten samma år till Zweibrücken, denna gång som generalguvernör efter Henning v. Stralenheim, som fått sitt afsked. Karl XII:s snart inträffande död gjorde slut på hans verksamhet där. Efter ett fruktlöst försök att försona konungarne Stanislaus och August befann sig Poniatovski i juli 1719 åter i Stockholm. Han, liksom så manga andra, hade kraf på den svenska kronan, och på samma gång han begärde afsked ur svensk tjenst ingaf han den

[1] Poniatovskis uttryck i ett bref till v. Müllern, $^{28}/_{1}$ 1718.

24 juli till drottningen en supplik, som kan förtjena meddelas, då den, om än kortfattad, i enskildheter bestyrker hans lefnadsminnen. Den är af följande lydelse (orig. i Riksarkivet):

Allerdurchläuchtigste grossmächtigste Königin.

Dass ich mich unterstehe mit dieser meiner unterthäniegen bittschrifft vor Ew. Königl. Maij:t zu erscheinen und dieselbe bey dero anderweitiegen hohen occupationen mit erzelung dero S:r Königl. Maij:t hochselichsten andenkens seit vielen jahren geleisteten treuen und untertäniegen diensten zu entretenieren, dazu zwinget mich so woll mein jetziger unglücklicher zustand, als insonderheit Ew. Königl. Maij:t weltbekandte generositet, welche durch erzehlung derselben zu excitiren überflüssig halten würde, wann nicht besorgen muste, dass Ew. Königl. Maij:t verschiedene umbstände, welche zu S:r Königl. Maij:t hochselichsten andenkens gloire und der crohne interesse ich mit allem zele und nur ersinnl. attachement beyzutragen das glück gehabt, deroselben gänzlich unbekandt wären. Es sind nunmehro 18 jahr, dass ich S:r Königl. Maij:t zu folgen die gnade gehabt und kan ich woll ohne ruhm zu melden sagen, dass ich in solcher zeit weder mühe noch fatiguen zu sparen, noch auch in denen schlüpfrigsten occasionen die vorstehende gefahr zu fürchten mir jemahls in den sinn kommen lassen. Ich hatte das glück in der unglücklichen batallie von Pultava S:r Königl. Maij:t geheiligte persohn zu salviren und, nachdem alle seine bravesten officirer entweder getödtet oder zerstreuet, denselben glücklich durch die muscovitischen escadronen und batallionen zu führen, bey welcher gelegenheit der herr generalmajor Hierta und dahmahliege trabant Creutz ihre zele vor des königes persohn zu zeigen auch gelegenheit gehabt. Diejeniegen, so bey passirung des Niepers bey ihro Königl. Maij:t sich befunden, werden mir das zeugnüss nicht refusiren, dass ohne diejeniegen mouvements, so ich mir gegeben, es gar schwer, wo nicht unmüglich gewesen seyn würde die wüsten zu passiren. Der erste eingang in das Ottomannische reich hatte auch seine difficulteten, nicht weniger als die passirung des stroms Bog. Wie ich hernachmahls von S:r Königl. Maij:t in der constantinopolitanischen negotiation employiret, und viele tausend mahl mein leben in gefahr gesetzet, solches kan Ew. Königl. Maij:t nicht gar unbekandt seyn. Ich hatte das vergnügen die

ottomannische Pforte zu einer kriegesdeclaration gegen den czar zu bringen, ungeachtet ich nichts als argumenta gegen der muscoviten grosse geldsummen zu employiren hatte, welche diversion der crohn Schweden nicht wenig avantagieuse war, indem alle in Muscow gefangene Schweden werden attestiren können, dass dieselbe dem czaren beynahe eine alte armée an trouppen und viele millionen an gelde gekostet, ja wenn nicht des königes conseil seine reise nach der türckischen armée detourniret, dürffte sonder zweiffel bey solcher gelegenheit das königreich Schweden sich in possession aller verlornen provincen gesehen haben, wie ich solches mündlich Ew. Königl. Maij:t untertänigst werde referiren können, wenn dieselbe allergnädigst es mir zu befehlen geruhen wollen. Nachdem haben mich weder die dräuungen der feinde, noch die augenscheinliche gefahr assassiniret oder vergifftet zu werden, noch weniger die grösseaten versprechen und recompensen der contrairen partei mich jemahls einen haar breit von der Ihr Königl. Maij:t schuldigen treue und attachement abziehen können. Nach unserer retour aus der Türckei habe nochmahlen das glück gehabt S:r Königl. Maij:t bey der affaire von Usedom das leben zu salviren, indem ich mich mitten unter währender action und von denen feinden umgeben vom pferde herunter geworfen um es S:r Königl. Maij:t, nachdem das seinige todt geschossen, zu præsentiren, welches der obriste Gustav Roos, so auch S:r Königl. Maij:t denselbiegen dienst getahn, wird attestiren können. Und ob zwar solches unser beyder schuldigkeit gewesen, so ist doch Ew. Königl. Maij:t amitié gegen dero herrn bruders Maij:t glorwürdigsten andenkens gar zu bekand um nicht zu glauben, dass solches dessen getreuen dienern nicht zur einiegen merite gereichen solte, wie dann auch S:r hochsel. Maij:t in ansehen meines solcher gestalt allemahl an den tag gelegten alleruntertänigsten diensteiffers in gnaden bewogen worden mich zum general gouverneur über das hertzogtum Zweybrücken zu verordnen.

Nach höchstgedachter Ihro Königl. Maij:t beklagenswürdiger hintritt habe mir nichts höhers in der welt angelegen seyn lassen, als Ew. Königl. Maij:t und dero reichs interesse, so viel mir möglich gewesen, zu befördern. Ich habe geglaubet dass ich einen essentiellen dienst Ew. Königl. Maij:t würde erweisen, wann ich das glück haben würde mittel und auswege zu finden um ein accommodement zwischen beyderseits königl. Maij:t von

Pohlen zu wege zu bringen. Zu diesem ende habe ich mich nach Dresden verfüget, ob ich gleich gefahr geloffen die hoffnung zu verliehren jemahlen meiner in meinem vaterlande confisquirten güther wieder theilhafftig zu werden, welche ich gleichwoll natürlicher weise durch einen general frieden wieder zu erwarten hatte. Dennoch habe alles dieses hinterangesetzet umb so woll den befehl von Ihro Königl. Maij:t von Pohlen, als der anratung von des landgrafen von Hessen-Cassel Durchl. und des reichsraths von Welling hochgräfl. excellence nachzuleben, insbesondere aber in der absicht damit Ihro Königl. Maij:t von der schweren bürde wegen fournirung nöthiegen unterhalts vor den königl. polnischen hoffe entledieget werden mögten. Wenn aber hierunter den mir fürgesetzen zweck nicht erreichen können, so hat es doch hierunter weder an meinem äussersten betrieb und mühe noch meinem darauffzuwendenden unkosten gefehlet.

Hiernechst habe Ew. Königl. Maij:t in untertänigkeit vorstellig zu machen, dass ich vor meiner abreise von Strömstadt von höchstsel. Königl. Maij:t glorwürdigsten andenkens eine assignation von achzig tausend rd:r auf den baron Görtz erhalten, davon Ihre Königl. Maij:t von Pohlen vier und sexsig tausend rd:r, der cammerherr von Tornschild drey tausend rd:r, und ich ausser meiner ordinairen pension in ansehen meiner getahnen vielen hin und wiederreisen und anderer gehabten unkosten eine kleine zulage geniessen solte.

Diese hohe königl. gnädigste anweisung ist aus mangel dahmaliegen zugangs der mittel in des von Görtzens obligationes convertiret worden, welche, wie allen bewust bis hiezu noch unbezahlet liegen. Ich aber habe nichts desto weniger so woll in gewisser hoffnung wegen richtigkeit erwehnter anordnung und nachgehends in obligationes vertirter forderung, als auch hochsel. Königl. Maij:t gnädigsten befehl gemäss Ihre Königl. Maij:t möglichstermassen beyzuspringen, mich zu bezalung considerabler schulden des k. polnischen hoffes durch ausstellung meiner eigenen obligationen anheischig gemachet, welches ebenermassen vor den herrn cammarherrn von Tornschild getahn. Dem von hochsel. K. Maij:t mir in gnaden aufgetragene gouvernement von Zweybrücken habe nicht länger als etwa in dem dritten monate vorgestanden, so dass ich anstatt durch dieser hohen königl. gnade hatte soulagiret werden sollen, meinen gäntzlichen ruin gefunden, massen ich zur ehre der hohen Maij:t, der ich zu dienen

die ehre hatte, mich dabeneben zwischen so vielen fürstl. hoffen befindendt, mein äusserstes angewandt umb mich in behöriegen stand zu setzen und meines gnädigsten königes honneur gemäss aufzuführen.

Wann ich nun durch allem oben in untertänigkeit angezeigten nicht umhin können mich in gar grosse schulden zu vertieffen, so nehme in diesem meinem mehr als schlechtem zustande meine dehmühtigste zuflucht zu Ew. Königl. Maij:t hohen gnade, der gewissen zuversicht lebend, Ew. Königl. Maij:t werden mich, als der in zweyen jahren nichts auf mein pension genossen, nicht nur der bezalung des zu fordern habenden sondern auch einer, mit meinem von so vielen jahren her bezeugten untertähnigsten treuen diensteiffer und Ew. Königl. Maij:t generositet übereinstimmenden gnade theilhafftig werden zu lassen geruhen, damit ich aus der weitläufftigkeit, worinnen mich durch treu geleistete dienste gesetzet, gerettet werden möge, Solche hohe königl. gnade werde stets mit aller ersinnlichsten devotion und untertänigster erkäntlichkeit zu verdienen äusserst bemühet leben, der ich mit submissesten respect verbleibe *etc.*

* * *

Poniatovskis ansökan föredrogs i rådet den 27 juli s. å. och resolverades att han skulle få »ett mycket honorabelt afsked och det uti ampla termer uppsatt», men med hans kronofordran finge det anstå, tills kommissionen öfver upphandlingsdeputationen slutat sina arbeten. Hans afsked är ock dateradt den 28 juli 1719 och är det onekligen affattadt i »ampla termer». Hans oförfalskade trohet, outtröttliga ifver, samt redliga och tappra tjenster erkännas; K. Maj:t skulle gärna ha sett att han stannat längre uti svensk tjenst, men ville ej stå i vägen för hans lycka på annan ort, och försäkras han slutligen om kraftiga bevis på kunglig ynnest och benägenhet — när tillfälle erbjöde sig. Genom Ulrika Eleonoras bemedling skall hans försoning med konung August ha underlättats. Han slöt sig visserligen efter dennes död till sin gamle vän och herre konung Stanislaus, men stannade kvar i Polen, sedan denne uppgifvit sin krona, och dog där omsider några och åttio år gammal 1762.

Sverige och Ryssland efter freden i Kardis

AF

JOHN E. NORDWALL

I

År 1658 i december afslöts i Valiesar mellan Ryssland och Sverige ett treårigt stillestånd, som för den tid det varade, medförde förlust för Sverige af det område i Estland och Livland ryssarne under det föregående kriget eröfrat[1]. Fördraget i Valiesar inbjöd att förvandla det ingångna stilleståndet till en fred; de båda ländernas yttre ställning — Sverige i kamp med Danmark, Polen, Brandenburg, Österrike och Holland; Ryssland med Polen och Krims tatarer som öppna fiender och med Lill-Rysslands kosacker i bästa fall som opålitliga bundsförvandter — manade ock till en sådan, och redan i juni 1659 befullmäktigade såväl konung Karl X Gustaf som tsar Alexei sändebud för en fredsunderhandling. Vid Pyhestekylä i Livland sammankommo dessa i november s. å.; men hvarken de månadslånga underhandlingarne därstädes eller de, som sedermera i slutet af mars och början af april det följande året höllos vid Kardis, ledde till önskadt resultat; — ingendera parten ville köpa freden för det pris, som den andra bjöd.

I februari år 1660 hade Karl X Gustaf dött. Ryssarne torde detta dödsfall ha ingifvit en ökad obenägenhet att gifva vika för Sveriges anspråk. Men den regering, som fick Sveriges öde sig anförtrodt, lyckades, innan ännu minnet af den aflidne konungens segrar och glansen af hans namn förbleknat, att med Sveriges öfriga fiender afsluta fördelaktiga freder, medan Ryss-

---

[1] För den följande framställningen af förhållandet mellan Ryssland och Sverige till freden i Kardis, jfr förf:s skrift: *Svensk-ryska underhandlingar före freden i Kardis 1658—61.*

lands yttre förhållanden gestaltade sig allt ogynsammare. Frederna i Oliva och Köpenhamn kunde ej annat än gifva Sverige en betydligt starkare position gent emot Ryssland än det förut haft.

Också höjdes inom den svenska regeringen röster, som manade att genom en allians med Polen framtvinga en fred med Ryssland, sådan man önskade den, och hoppet om stora landvinningar hägrade för sinnena. Dock lät man icke dylika irrbloss bestämma sitt handlingssätt. Ur de långvariga rådslagen hösten 1660 framgick som resultat beslutet att med allvar återupptaga förhandlingarne med Ryssland, på samma gång man visserligen genom inledande af en underhandling med Polen ville hålla vägen öppen att med vapen vinna fred, om man ej kunde få det på annat sätt. I november 1660 — vid samma tid som riksrådet Schlippenbach i och för denna senare underhandling for öfver till Danzig — begaf sig riksrådet Bengt Horn, som stått i spetsen för den svenska beskickningen till Ryssland och nu under hösten deltagit i rådkammarens öfverläggningar, från Stockholm öfver till Estland med order att inlåta sig i nya förhandlingar med de ryska sändebuden. Hans instruktioner bjödo honom visserligen att som ett oeftergifligt vilkor för freden fordra, utom återlämnande af de ryska eröfringarne, en penningsumma såsom ersättning för den »tort och skada» Sverige lidit genom det påtvungna kriget. Men knappt hade den svenska regeringen mottagit ett bref från tsaren, hvari en tydlig fredsbenägenhet röjde sig, förrän den i februari 1661 genom en sekret instruktion befullmäktigade Horn att i yttersta nödfall afstå från all satisfaktion: återställandet af status quo skulle sålunda ensamt möjliggöra fredens afslutande.

Man kan undra öfver dessa eftergifter af ett land, hvars ställning vid denna tid syntes så betydligt starkare än det af inre missförhållanden tryckta och af fiender hårdt ansatta Ryssland. Men förklaringen är icke svår att finna: Sveriges styrka var endast skenbar. I det inre hade man att kämpa med en brist, som verkade förlamande på statslifvets alla områden. De värfvade främmande trupper, som man efter frederna i Oliva och Köpenhamn till en del bibehållit hufvudsakligen af fruktan för Ryssland[1], utgjorde en tryckande börda ej minst för de provinser, där de voro förlagda. Men äfven den yttre ställningen var ingalunda stark.

[1] En del af dem hade »afdankats»; jfr Carlson, Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset, II, s. 133.

Vidtomfattande och självständig hade helt visst Karl X Gustafs utrikespolitik varit, men det var just dessa dess egenskaper, som mot honom uppkallat den ena fienden efter den andra och förmått äfven de makter, som i början gynnat hans planer, att till sist ställa sig i vägen för dem. Så hade Sverige under hans sista tid blifvit fullkomligt isoleradt, och samma var förhållandet vid tiden för frederna i Oliva och Köpenhamn. Det var därföre visst icke utan skäl, som Karl XI:s förmyndareregering äfven efter dessa freder med oro betraktade ställningen.

Af Danmark, som man beröfvat flera af dess förnämsta provinser, af Österrike, som man var van att anse som den svenska politikens naturlige fiende, kunde man ej vänta sig annat än försök att öfverallt skada Sveriges intressen — och anfall, när ett lägligt tillfälle yppade sig. Från Polen var något sådant just ej att befara, men detta land gaf anledning till bekymmer af annat slag. Frågan om val af en polsk tronföljare stod redan under konung Johan Casimirs lifstid på dagordningen i detta land. Man hade sig i Sverige bekant, att den polska drottningen, Marie Louise, önskade en fransk prins, hertigen af Enghien, till tronföljare, och mot valet af denne ansåg man sig från svensk sida ej hafva något att anmärka. Men man trodde sig ock veta, att Österrike, som hade ett gammalt löfte om successionen till polska kronan[1], ingalunda ämnade nöja sig med, att detta löfte blefve ett tomt ord. En habsburgsk prins på Polens tron, Polen i Österrikes ledband — kunde väl de svenske statsmännen med lugn åse något, hvilket så som detta stred mot Sveriges intressen?

Mot de faror, som dessa förhållanden inneburo, hade man att söka sitt stöd i allianser — då man ej trodde sig om att kunna besvärja dem med egna medel. Men voro utsigterna till sådana synnerligen stora? Frankrike, vännen från det trettioåriga krigets dagar, hade under senare tider visat Sverige köld; nu hade det nyss försonat sig med Spanien, och man visste ej rätt, om man ej kunde befara en omsvängning af hela dess politik. England hade helt visst under sin store protektor varit Sveriges vän, men äfven dess vänskap hade svalnat, och nu satt Stuartarnes gamla herskarhus åter på dess tron; hvad visste man väl i själfva verket om dess politik?[2]

---

[1] Jfr Carlson, anf. arb. I, 218.

[2] En lätt tillgänglig och i hög grad upplysande källa för Sveriges förhållande till utlandet vid denna tid är den »*Relation om fäderneslandets till-*

I denna Sveriges ställning af isolering i det yttre, brist i det inre, låg för den svenska regeringen en kraftig maning att ej spänna bågen allt för hårdt mot det för resten alldeles icke vanmäktiga Ryssland. Gången af underhandlingen med Polen, sedan denna sent om sider inledts, — Schlippenbach hade drunknat under utresan; riksrådet Sten Bjelke, som trädt i hans ställe, lämnade ej Stockholm förr än i febr. 1661 — gaf ringa utsigt till en närmare förbindelse mellan Sverige och detta land. Så lät den svenska regeringen sina pretentioner på en penningeersättning af Ryssland falla, huru väl än en sådan under dåvarande omständigheter skulle kommit Sverige till pass, och var ock missbelåtenheten med denna nödtvungna eftergift stor nog att framkalla förslag att återkalla densamma, så föllo dock sådana projekt, och de sekreta instruktionerna till Horn fingo behålla sin kraft.

Den 23 mars 1661 sammanträdde denne jämte »med-collegerna» hof- och krigsrådet Gustaf Carlsson Banér och assistensrådet, sekreteraren vid staten i Estland Andreas Walwick i Kardis med de nya sändebud, tsaren förordnat till underhandling med Sverige. Förhandlingarne gingo långsamt: ryssarne, som väl visste, att de måste göra eftergifter, ville dock naturligtvis i det längsta tillbakavisa de svenska fordringarne. Gent emot dem framstälde de motfordringar, och med orubblig hårdnackenhet afvisade de anspråken på skadeersättning. Men att afstå från sina eröfringar måste de dock till sist bekväma sig; i konferensen den 9 maj afträdde de den enda af dem, som då återstod: Neuhausen. Tvister om smärre punkter och formaliteter utdrogo dock förhandlingarne ännu i mer än en månad; först den 21 juni skedde den högtidliga afslutningen af *freden i Kardis*.

I bref af den 10 maj hade de svenska sändebunden underrättat sin regering, att ryssarne antagit det uppstälda ultimatum. Den 21 juni skrefvo de från byn Selie i närheten af Kardis om fredens afslutande, den 24 begåfvo de sig till Reval[1]. Medan Banér därpå begaf sig till sitt gods i Werpel i Estland[2] och

stånd», som statssekreteraren Edv. Ehrensten uppläste vid riksdagen i Stockholm år 1660 och som är tryckt i Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll.

[1] B. Horn och koll. till K. M. Sitz 10 maj, Selie 21 juni orig. i »Kommissarierna Frih. B. Horns, Frih. G. Banérs och A. Walwicks bref till K. M:t 1659—61.» Riksarkivet. Muscovitica (betecknas i det följ. med *L. B.*). Protokollet vid kardiska freden n:o 4, fol. *B B B.*

[2] Beläget i Wiek. Hupel, Topogr. Nachrichten von Lief- und Esthland, s. 387.

Walwick, af Horn försedd med varma rekommendationer för sina tjänster vid fredsverket, for öfver till Sverige, stannade Horn tills vidare kvar i sin residensstad[1]; han hade nämligen förnummit, att regeringen önskade hans kvarstannande, till dess ryssarne utrymt det i freden afträdda området. Lifligt önskade han emellertid hemlof, och den 12 juli beviljades honom detta; den 15 aug. deltog han för första gången efter fredsslutet i ett rådssammanträde[2].

Den 8 juli hade Walwick i rådkammaren öfverlämnat den ryska originaltraktaten åt rikskansleren och muntligen redogjort för fredsförhandlingens senaste skede. Trenne dagar förut hade brefvet af den 21 juni upplästs i rådet; redan i slutet af maj visste regeringen, att ryssarne antagit Sveriges ultimatum. Ryssarne hade sålunda nödgats återgifva hvad de under Sveriges trångmål tillskansat sig, och med alla de makter, till hvilka Sverige under Karl X Gustafs tid stått i fiendtligt förhållande, hade man fred. Men med oblandad tillfredsställelse mottogs underrättelsen om freden i Kardis ej. I det längsta hade man hoppats att erhålla en satisfaktion i penningar; den tid, ryssarne betingat sig för utrymmandet af de eröfrade orterna och för ratifikationen af freden fann man alldeles för lång, och ord af missnöje med Horns och hans kollegers sätt att bedrifva underhandlingen hördes[3]. Men man fann sig dock i hvad som ej kunde ändras; freden i Kardis var ett fullbordadt faktum, med hvilket man hade att räkna och hvilket i likhet med hvarje vigtigare förändring på den yttre politikens område uppstälde kraf, som fordrade uppfyllelse.

Den 5 juli beslöt man i rådet att i hufvudstadens kyrkor låta anställa en »preliminär» tacksägelse öfver freden i afvaktan på den »solenna», som först borde hållas efter ratifikationernas utvexling; söndagen den 7 sattes detta beslut i verket[4]. Den 5 och 6 juli blefvo Pommerns och Bremens regeringar, generalguvernören i Skåne, Halland och Blekinge G. O. Stenbock samt de svenska sändebuden i utlandet underrättade om fredens af-

---

[1] Han var nämligen guvernör öfver Estland sedan år 1656. Fullm. i riksregistraturet (betecknas i det följ. med *R. R.*) dat. Marienburg i juni s. å. (enligt Titularregistret den 28 juni).

[2] B. Horn till K. M. Reval 30 juni, orig. L. B. K. M. till B. Horn, 12 juli R. R. Rådsprotokoll (betecknas i det följande *R. P.*) 1661 Pars III. 10 juli, 15 aug.

[3] R. P. 1661 (PP. II, III) 22, 27, 28, 29 maj; 12, 15 juni; 5, 8 juli.

[4] R. P. 1661 (P. III). Tacksägelsen i R. R. 7 juli.

slutande. Men på vigtigare ting än dessa ledde denna omedelbart regeringens uppmärksamhet.

Vi hafva ofvan berört den underhandling med Polen, som efter Schlippenbachs död uppdragits åt Sten Bjelke. Dess udd hade i första början varit riktad mot Ryssland; genom ett förbund med detta lands bittre fiende hade den svenska regeringen velat skaffa sig utsigt att, om så skulle befinnas nödigt, tvinga det till fred. Men redan från början hade underhandlingen äfven ett annat mål: att motarbeta det österrikiska inflytandet i Polen. Brandenburg, tsaren, kejsaren — alla ansågos eftersträfva den polska kronan, men ingen med större ifver och större utsigter än den sistnämde. Man visste, att kejsaren ej saknade anhängare i Polen och tänkte sig möjligheten af att han i händelse af ett mot hans intressen stridande tronföljareval i detta land skulle antasta polackarnes »valfrihet»; kanhända kunde dessa rent af så föga iakttaga sina egna intressen, att de utan några tvångsåtgärder valde en habsburgsk prins. Men Polens »conservation» mot en inkräktning af sådan art var ett mål, för hvilket den svenska diplomatien borde uppbjuda alla sina krafter. Att arbeta på en allians med Polen »contra quemcunque regnorum fæderatorum hostem» hade därför gifvits de svenska underhandlarne till detta land i uppdrag. Men skulle Sverige lyckas att stäcka Österrikes planer, så behöfde det penningar till utrustandet af en här; man räknade i detta fall på Frankrike, i hvars intresse det måste ligga att motarbeta habsburgska huset och att gynna den polska drottningens franske tronföljarekandidat. Schlippenbach och Bjelke beordrades därför att sätta sig i förbindelse med Frankrikes minister i Polen, de Lumbres, och i april 1661 hade riksrådet Claes Tott afsändts på en utomordentlig ambassad till detta land för att med dess regering afsluta en subsidietraktat. Understödt af franska subsidier skulle Sverige såsom Polens bundsförvandt omintetgöra ett försök af kejsaren att med våld genomdrifva sin tronkandidat; för att Sverige skulle ingripa, om Polen själfvilligt valde en habsburgare, fordrades däremot af Frankrike icke blott pengar, utan äfven manskap, och utan understöd från detta land var man icke sinnad att inblanda sig i de polska angelägenheterna[1].

---

[1] Instruktion för Schlippenbach 17 nov. 1660 för S. Bjelke och A. Gyldenklou 12 dec. s. å.; bimemorial för des. 4 febr. 1661; instruktion för C. Tott 9 april s. å. R. R.

Den instruktion Sten Bjelke hade att följa hade utfärdats hufvudsakligen med tanke på Ryssland. Det förändrade förhållandet till detta land kräfde nya order, och den 30 maj utfärdades sådana[1]. Efter fredens ingående måste, hette det i dessa, Bjelke upphöra med all »handel» mot Ryssland, detta, ehuru den svenska regeringen förklarade sig ingalunda ovillig att med polackarne ingå en mot ryssarne riktad allians, sedan Ryssland och Polen väl voro förlikta. Begärde Polen Sveriges bemedling för en fred med Ryssland, skulle Bjelke låta förmärka sin regerings villighet härtill och lofva att referera saken för denna. Man visste redan förut, att utsigterna för en förbindelse med Polen icke voro stora; nu, sedan Sverige försonat sig med de båda ländernas gemensamma fiende, borde de blifva mindre än förut. Visserligen fick Bjelke anvisningar, huru han skulle öfvertyga polackarne, att Sveriges fred med Ryssland befrämjade deras egna intressen(!), men man ansåg dock bäst att förändra hela syftet med underhandlingen. Den skulle hädanefter blott gälla en »vänskapstraktat in genere» med löfte om ömsesidig hjälp i händelse af krig, men utan några detaljerade bestämmelser om arten af denna hjälp; detaljerna skulle uppgöras »in casu». Samma dag som denna nya instruktion utfärdades, sändes till Claes Tott en kopia däraf att lända honom till efterrättelse i hans diplomatiska värf[2].

Det hade hufvudsakligen varit af fruktan för Ryssland som den svenska regeringen efter freden i Oliva och Köpenhamn i stället för att »afdanka» de främmande trupper, som genom dessa försatts i overksamhet, nöjt sig med att med dem vidtaga en reduktion, hvilken till och med å de orter, som voro mest utsatta för ett ryskt anfall — Östersjöprovinserna — alldeles ej kommit till utförande.

Visserligen hade freden ej skaffat Sverige den penningesumma, med hvilken man hade ämnat att »förnöja» de trupper, man ville »afdanka», men de tryckte »staten» för hårdt för att

[1] R. R.

[2] K. M. till C. Tott 30 maj, R. R. — Vid denna tid ådagalade den svenska regeringen äfven på annat håll sin lojalitet gent emot Ryssland — för tillfället. Från khanen af Krim hade ankommit en beskickning, hvars egentliga ärende var att utpressa lösepenningar för några svenskar, som tatarerna tagit till fånga under det polska kriget; men vid audiensen den 15 juni öfverlämnade sändebuden dessutom ett bref från khanen, hvari denne begärde, att Sverige på sitt håll ville anfalla Ryssland, medan han ansatte det med all makt. På detta bref svarade man emellertid khanen blott med allmänna vänskapsfraser. K. M:t till khanen, 6 juli, R. R. R. P. 1661 (P. II) 15, 18 juni.

kunna behållas. Så stor var dock fruktan för Österrike och Danmark och ängslan att genom en fullständig »afdankning» blifva oduglig för det »polska väsendet», att man först uppsköt att besluta i frågan och sedan beslöt att endast vidtaga en ny, ehuru visserligen genomgripande reduktion. Fältmarskalken Robert Douglas, generalguvernören i Ingermanland och Kexholms län Simon Grundel Helmfeldt och generalkrigskommissarien Rhenfeldt fingo i uppdrag att verkställa den uppskjutna reduktionen i östersjöprovinserna, och åt vederbörande myndigheter i Skåne, Bohuslän, Bremen och Pommern gåfvos order om »afdankningen» å dessa orter. Men blott långsamt kunde dessa order verkställas, då såsom vanligt de »afdankade» kommo med höga pretentioner, hvilka man måste nedpruta, och då i alla händelser penningeförlägenheten gjorde det svårt att tillfredsställa äfven måttliga fordringar[1].

Freden i Kardis utöfvade sålunda genast inflytande på hvad som ej stod i direkt samband med densamma. Den hade emellertid äfven å ömse sidor pålagt förpliktelser, hvilka måste uppfyllas under den närmaste framtiden. Huru härmed tillgick, skola vi se i det följande.

II.

Ingen makt med betydenhet i de europeiska staternas rådslag får, om den vill behålla sitt inflytande, uteslutande vända sin uppmärksamhet åt fredens värf, icke ens om inga fiender hota och dess yttre ställning synes aldrig så tryggad och lugn. Ty oupphörligt skifta grannstaternas politik och yttre förhållanden, och hvarje sådan skiftning af någon betydelse leder i själfva verket till ändring i den position, man innehar; medan motståndares vapen hvila, kan deras diplomati verka och på diplomatiska nederlag kunna lätt följa slagna arméer och förlorade länder. Att Sveriges regering äfven efter de afslutade frederna ansåg sig på den yttre politikens fält hafva intressen att bevaka och mål att vinna, var därföre ingenting mindre än underligt; att den

[1] K. M:t till Douglas, Helmfeldt och Rhenfeldt 12 juli; till Stenbock och Harald Stake 17 juli; till Hans Christoffer von Königsmarck 22 aug.; till general B. Müller (i Pommern) 3 sept. R. R. R. P. 1661 (P. II, III) 22, 27 maj; 12, 13 juni; 4, 5, 6, 10, 12, 16 juli; 26, 27, 28 aug.; 3, 4 sept. Jfr Tham, Bidrag till svenska riksdagarnes och regeringsformernas historia etc. II, s. 147 f.

arbetade för dessa mål och dessa intressen, får ingalunda räknas den till nackdel, om man ock stundom har skäl att klandra de medel den använde liksom dess svaghet att vilja utföra mera än krafterna medgåfvo.

Frånsedt förhållandet till Ryssland, hade Karl XI:s förmyndareregerings utrikespolitik efter frederna i Oliva och Köpenhamn hufvudsakligen syftat mot tvänne mål: att genom en närmare förbindelse med de stater, som fordom varit Sveriges vänner, skaffa sig ett ryggstöd gent emot de »illviljande» makter, dem man kunde betrakta som dess fiender, och att bekämpa Österrikes planer på polska kronan. Efter Kardis-freden trädde dessa syften afgjordt i förgrunden. Att befordra dem hade man sändt Sten Bjelke till Polen och Claes Tott till Frankrike; en yttring af samma politik var det ock, då man i juni 1661 affärdade grefve Nils Brahe till England att bringa till slut en genom det svenska sändebudet därstädes, Friesendorff, redan inledd underhandling. Målet för denna var icke en »intim och estroit» allians, utan endast »en simpel vänskapstraktat»; i okt. s. å. blef en sådan afslutad.[1]

Men vida större vigt fäste man vid Bjelkes och Totts beskickningar: successionen i Polen var utan tvifvel, sedan förhållandet till Ryssland stadgat sig, den svenska utrikespolitikens främsta fråga. Utsigterna till framgång i denna sak syntes till en tid ganska ringa; Bjelkes mission misslyckades nästan fullkomligt. I slutet af aug. återkom han till Stockholm, medförande såsom det enda egentliga resultatet af sin beskickning ett från polsk sida uppgjordt förslag till vänskapstraktat, hvars innehåll och form ej mindre än sättet, hvarpå den tillkommit, syntes den svenska regeringen »mäkta suspecta».[2] Men bättre framgång än Bjelke hade Tott. I sept. lyckades denne, som bekant, i Fontainebleau afsluta ett fördrag, som i en hemlig artikel tillförsäkrade den svenska kronan rika subsidier, medan hon förband sig att med vapenmagt, om så skulle påfordras, hindra alla försök att störa polackarnas »valfrihet»; i stället lofvade hon befordra hertigens af Enghien val till polsk tronföljare.[3] Nu var

[1] Instruktionen för Brahe. dat. 19 juni R. R. Jfr Carlson. anf. arb. II, s. 190.

[2] R. P. 1661 (P. III) 26 aug. Jfr. Tham, anf. arb. II, 148 (som felaktigt uppger 26 juli i st. f. 26 aug). En sammanträngd, men redig och otvifvelaktigt pålitlig redogörelse för Bjelkes verksamhet i Polen och beskaffenheten af den ofvan nämnda vänskapstraktaten lämnar ett bref från regeringen till Tott af den 20 dec. 1661 (R. R.), hvari angifvas orsakerna till dess beslut att ej ratificera denna.

[3] Carlson, a. arb. II, 186 f; Tham, a. arb. II, 149 f.

sålunda en möjlighet gifven för Sverige att »conservera» Polen mot Österrikes farliga planer, — ehuru det visserligen genom utgången af Bjelkes beskickning skulle komma att i Polen uppträda icke som en bundsförvandt utan som en okallad »räddare».

Öfverläggningarne om dessa underhandlingar och de slutna fördragens ratificering sysselsatte under hösten 1661 den svenska regeringen, — öfverläggningar, hvilka, som bekant utmynnade i en vägran att ratificera det polska fördragsprojektet, medan man åter ansåg sig hafva alla skäl att vara nöjd med de båda öfriga. Jämsides härmed var ock förhållandet till Ryssland på tal i rådkammaren; den svenska regeringen var nämligen skyldig att affärda en beskickning till tsaren med sitt bekräftelsebref på fredsslutet. Men innan vi redogöra för öfverläggningarne härom, må vi se till, huru ryssarne uppfylde sin skyldighet att utrymma sina eröfringar och huru förhållandet mellan Sverige och Ryssland under den närmaste framtiden gestaltade sig å de svenska östersjöprovinsernas gräns mot det ryska området.

* * *

Fredsslutet föreskref, att Dorpat, Kockenhausen, Adzel, Neuhausen, Wasch-Narva och öfverhufvud alla ryssarnes eröfringar i Livland och Estland — med undantag af staden Marienburg[1] — skulle vara utrymda åtta veckor efter fredens afslutande. Såsom vi sett, hade den svenska regeringen ansett denna tid för lång; den misstänkte, i detta som i andra fall, »contraventioner» från ryssarnes sida. Men dessa misstankar visade sig alldeles obefogade. Omedelbart efter fredsslutet fingo flere livländska adelsmän, som försedda med pass, utfärdade af Bengt Horn, kommit att taga i besittning sina egendomar inom det ännu icke utrymda området, tillstånd härtill.[2] Och då Douglas, hvilken erhållit i uppdrag att öfvervaka »evacuationsverket»[3], vid slutet af de åtta veckorna infann sig i Dorpat för att taga denna vigtiga ort i besittning, mötte han inga hinder. Äfven med de öfriga var förhållandet likartadt; de ryska trupperna lämnade fästena och

[1] Denna skulle nämligen fortfarande innehafvas af ryssarna, till 14 dagar efter det de sändebud, som å ömse sidor afsändts med de resp. ratifikationsbrefven på freden, under återresan öfverskridit gränsen. Marienburgs »slott» skulle däremot utrymmas samtidigt med det öfriga.

[2] B. Horn till K. M:t Reval 30 juni, 13 juli (jfr. bilagorna) orig. L. B.

[3] K. M:t till Douglas, 29 maj. R.R. Douglas stod, som bekant, sedan 1658 i spetsen för det svenska försvarsverket i Livland och Estland.

de svenska drogo in. Den 22 aug. kunde Douglas underrätta regeringen, att alla de orter, ryssarne skulle utrymma, voro »lyckeligen vedertagne och annammade» af svenskarne.[1]

Tillståndet å dessa orter var helt visst icke det bästa. Så underrättade den i juli till landshöfding och guvernör i Dorpat utnämnde generalmajoren Anders Koskull[2] sin regering, då han i slutet af oktober tillträdde sitt ämbete, att han funnit allt i lägervall: staden var nästan öde, jurisdiktionen eländig där som på landet; ryssar foro omkring på landsbygden och sålde varor åt bönderna, som åter åt dem afyttrade hvarjehanda lifsförnödenheter i stället att föra in dem till Dorpat.[3] Å öfriga orter var tillståndet säkerligen icke bättre. Sådant manade den svenska regeringen att i den mån den kunde. sörja för Livlands upphjälpande. Den beslöt att besätta generalguvernörsämbetet därstädes, som faktiskt stått ledigt, sedan den siste innehafvaren, Magnus Gabriel De la Gardie, af Karl Gustaf kallats att stå i spetsen för en fredsunderhandling med Polen i slutet af år 1657. Till generalguvernör utsågs nu den gamle krigaren, riksrådet Axel Lillje, men denne undanbad sig förtroendet under åberopande af bl. a. hög ålder och sjuklighet. Frågan uppsköts, men man lät den ej falla, så mycket mindre som längre fram ryssarnes uppförande ansågs kräfva en kraftig, enhetlig styrelse å dessa orter. Det dröjde emellertid ända till den 10 juni år 1662, innan ånyo ett definitivt val företogs: riksrådet Bengt Oxenstjerna blef då utsedd till generalguvernör.[4]

Visserligen hade ryssarne på ett sätt, som icke lämnade några rättmätiga anledningar till klagomål, fullgjort sina skyldigheter i fråga om »evacuationen». Men lugn och trygghet och det goda förhållande mellan de båda rikena, som man kunnat vänta af freden, ville icke inträda här på gränsområdet; å ömse sidor ansåg man sig hafva anledningar till missnöje.

Den »fria och obehindrade» köphandel mellan Sverige och Ryssland, som krigsåren rubbat men som långt förut funnits, hade fördraget i Valiesar återstält; med än starkare garantier

[1] Douglas till K. M:t 22 aug. orig. Riksarkivet, Livonica n:o 196.

[2] Fullmakt. 27 juli. R. R.

[3] Koskull till K. M:t, Dorpat 1, 8 nov. orig. i »Generalguvernören Axel Lillje till K. M:t 1661—62; flera ämbetsmän till dens. 1661—65.» Livonica n:o 198.

[4] R. P. 1661 (P. III.) 12 sept., 10, 11 dec. R. P. 1662 (P. 1. Arv. Gustafsson) 10 juni. K. M:t till Lillje 14 sept. R. R. Lillje till K. M:t, Löfstad 17 sept. orig. Liv. n:o 198.

hade Kardis-fredens urkund omgärdat densamma. Men fullkomligt fri hade handeln icke varit under stilleståndsåren och blef ej heller efter freden. Den svenska regeringen hade redan år 1659 gjort kopparhandeln på Ryssland till ett regale — detta i afsigt att dyrka upp priset för ryssarne, hos hvilka kopparen vid denna tid var mycket dyr, och skaffa kronan välbehöfliga inkomster. Nu efter freden beordrades visserligen Helmfeldt att frigifva kopparhandeln; dock befalde man honom samtidigt att tillse, att icke någon »ansenlig» kopparutförsel komme till stånd; man hade ännu ej uppgifvit hoppet att för kronans räkning göra en god affär på denna vara.[1] Tsaren hade, likaledes före freden, slagit under sig handeln med lin och hampa, varor med god afsättning på den svenska marknaden, men det var för köpmännen å den svenska sidan lika olägligt att köpa dessa varor af tsarens faktorer som det varit för ryssarne att tillhandla sig koppar af den svenska kronans. För öfrigt hade ryssarne under sommaren 1661 lagt en särskild tullsats på varor, som fördes från det svenska Kockenhausen uppåt Düna, de handelsidkande svenske undersåtarna i dessa orter till mycket förfång.[2]

Men andra och vida allvarsammare anledningar till missnöje funnos. År 1660 hade Helmfeldt inom sitt guvernement på olika punkter uppstält gränsvakter. En dylik postering, som var beordrad till Salmis i Kexholms län — på denna tid såsom grefskap tillhörigt Karl Gustaf Wrangel — finner vid sin ankomst dit en rysk gränsvakt före sig tre mil in på svenskt område, såsom man beräknade å svensk sida. Men ryssarne påstå, att Salmis och Suistamo pogoster tillhöra tsaren, och afvisa den underlägsna svenska posteringen. De ryska anspråken väckte förvåning; sedan den år 1621 afslutade rågångsskilnaden på den Kexholmska gränsen hade gränsen vid Salmis aldrig varit tvist underkastad. Visserligen sändes nu omedelbart en större svensk truppstyrka till Salmis; men den lyckas ej förmå ryssarne att vika undan. På ingendera sidan vagar man använda våld, men svenskarne stanna kvar, och så ligga de båda vakterna med föga vänliga känslor ända till fredsslutet i hvarandras närhet;

[1] Förf:s ofvannämnda skrift s. 114 n. 2; K. M:t till Helmfeldt 30 aug. R. R. Helmfeldt till K. M:t 1 okt. Narva. orig. (S. G. Helmfeldts bref till K. M:t i riksarkivets Ingrica n:o 15).

[2] Guvernören i Riga P. Sparre till K. M:t Riga 25 aug. orig. Liv. n:o 199. Jfr den nedannämnda hufvudinstruktionen af 5 nov. 1661 för B. Horn, J. Hastfehr och A. Walwick §§ 12, 15.

hvarken Helmfeldts skrifvelser till vojevoden i Novgorod eller de svenska sändebudens föreställningar under förhandlingarne vid Kardis våren 1661 verka någon ändring i detta förhållande. Icke ens fredsslutet åstadkommer den ryska posteringens återkallande; »brefvisaren» Magnus Arnander, som af Helmfeldt förordnats till gränsinspektor vid Salmis, lämnar fortfarande denne tid efter annan underrättelse, huru den ryska posteringen står kvar, där den stält sig, huru ryssarne inberga böndernas hö och säd inom det omtvistade området och bedrifva öfvervåld af annat slag. Nu som förut klagar Helmfeldt hos vojevoden i Novgorod; denne åter skyller på sin under-vojevod i Olonets, som styrde det ryska område, hvilket gränsade till Salmis, lofvar att af honom inhämta närmare besked och förklarar sig ingalunda ämna tillåta ofog af ryssar på gränsen — men den ryska gränsvakten får inga order att lämna sin post. Då låter Helmfeldt för att åtminstone i någon mån skrida från ord till handling uppställa en »förvakt» utanför den ryska posteringen på den gräns, svenskarne ansågo som den rätta; men nu klagar i sin tur vojevoden i Novgorod, att svenskarne stält vakt på ryskt område.[1]

Vid slutet af år 1661 yppade sig äfven på ett annat ställe inom Helmfeldts guvernement en gränstvist. Vid Lava-ån i Nöteborgs län, hvilken bildade gräns mellan Sverige och Ryssland, satte sig ryssarne i besittning af en öde by med kringliggande jordområde på den svenska sidan om gränsen, slogo en skans öfver ån och drefvo bönderna på det svenska området in på det ryska.[2]

Redan stilleståndet i Valiesar hade föreskrifvit, att fångarne skulle återställas å ömse sidor, men ryssarne hade i detta fall uppfylt sina skyldigheter på ett i hög grad otillfredsställande sätt, och enahanda bestämmelser blefvo därföre upptagna i Kardis-freden.[3] Men icke heller efter fredsslutet ville ryssarne släppa de »många och åtskillige personer», »köpmän, bönder och annat slags folk», hvilka under krigsåren såsom fångar förts till Ryssland och sedan blefvo kvarhållna därstädes trots sin önskan att få komma tillbaka på svenskt område. En

[1] Förf:s ofvannämnda skrift, ss. 115 n. 1, 124. Helmfeldt till K. M:t 1661 Narva 26 juli, 31 aug., 15 okt., 5 nov.; orig. Ingr. n:o 15. Fullmakt och memorial för Arnander, dat. Narva 10 nov. 1660, i vidimerade kopior (utan datum, men sannolikt från 1666) i »Förhandlingar mellan Sverige och Ryssland under Karl XI:s förmyndare.» R. A. Muscovitica.

[2] Helmfeldt till K. M:t 1661, Narva, [illegible] 11 april (jfr bilagorna!) orig. Ingr. n:o 15.

[3] Jfr förf:s ofvannämnda skrift ss. [illegible] n. 1, 41 n. 3, 157.

och annan praktiserade sig emellertid lyckligt öfver gränsen till Helmfeldts guvernement, men blef då naturligtvis reklamerad af vojevoderna i Novgorod och Pskov. För dem voro sådana personer öfverlöpare, hvilka lupit bort efter freden och således enligt dennas uttryckliga ord[1] skulle återställas; men för Helmfeldt voro de fångar, som själfva förskaffat sig den frihet, de ägde rätt att njuta. Att afgöra, hvem som i det ena och andra enskilda fallet haft rätten på sin sida, är lika svårt, som det är visst, att ryssarne icke uppfylde sina skyldigheter i fråga om fångarne, — ett förhållande, som kanske i än högre grad än de ofvan nämnda gränstvisterna var af beskaffenhet att kunna medföra allvarliga förvecklingar mellan Sverige och Ryssland.[2]

Så utvecklade sig under hösten och förvintern 1661 förhållandena på det svensk-ryska gränsområdet på ett sätt, som, om det ock kanhända föga skilde sig från det hittills vanliga — gränstvister och chikaner i öfrigt hade ju städse karaktäriserat förhållandet mellan Sverige och Ryssland — dock ingalunda kunde anses fullt tillfredsställande, minst efter en nyss afslutad fred. Samtidigt härmed öfverlade den svenska regeringen om den beskickning, den, såsom vi nämnt, var skyldig att affärda till tsar Alexei.

* * *

Enligt Kardis-fredens bestämmelser skulle de sändebud, som å ömse sidor utsetts i och för fredens ratificering, sammanträffa å gränsen på dagen fyra månader efter fredens afslutande för att granska hvarandras ratifikationsbref, innan de fortsatte resorna till de resp. monarkerna.[3] Den 21 okt. skulle de fyra månaderna vara förflutna. Någon synnerligen lång tid hade den svenska regeringen sålunda icke på sig, ty med afsändandet af en dylik beskickning voro förknippade omsorger af olika slag. Redan valet af ambassadörer kunde vara brydsamt, ty en färd till Ryssland ansågs icke för någon särdeles angenäm diplomatisk mission, och man hade ännu i Sverige Gustaf Bjelkes och hans kollegers behandling i Moskva i friskt minne.[4] Men för

---

[1] Jfr förf:s ofvannämnda skrift, ss. 134 f.
[2] Helmfeldt till K. M:t, Narva 31 aug., 15 okt., 12 nov; Nyen 19 sept. (jfr bilagorna) orig. Ingr. n:o 15.
[3] Dock kunde ratifikationsresorna uppskjutas och ny tid bestämmas genom beskickningar, om någon af monarkerna så önskade.
[4] Jfr förf:s ofvannämnda skrift, ss. 1—8.

resten komme ambassaden att kosta mycket pengar, hvarpå den svenska regeringen nu hade mindre tillgång än vanligt, och om ambassadörernas instruktioner kunde man nog behöfva tid till öfverläggningar — ty till blotta uppfyllandet af en formalitet var det icke vanligt att inskränka ändamålet med ambassader till Ryssland.

Den 26 juli var frågan om beskickningen till Moskva för första gången före i rådet; man talade om de personer, som borde afsändas, och Banér, Walwick och landtrådet i Estland Wilhelm Ulrich nämndes som lämpliga. Under en stor del af augusti tog sig regeringen ferier; först mot slutet af månaden återtogos regeringsbestyren. Sten Bjelke, som då hemkommit, medförde från Polen en begäran, att Sverige ville uppskjuta ratificeringen af freden i Kardis. Men vid denna hade man med den hållning Polen intagit ingen synnerlig anledning att fästa afseende; man öfverlade i stället under den följande tiden lifligt om legationen. Frågan om personerna var före; af någon anledning hade tanken på Ulrich öfvergifvits och i stället för denne sattes landtrådet i Estland Johan Hastfehr.[1] Men äfven en annan personalförändring kom på tal och verkställdes. Man hade ju för afsigt att, såsom riksdrotsen uttryckte sig, icke blott »stabiliera» en god vänskap med tsaren, utan ock att hos honom förrätta något »important»; man kunde då riskera att stöta honom för hufvudet genom att icke ställa ett riksråd i spetsen för legationen. Ehuru Banér redan erhållit underrättelse om sin blifvande mission såsom legationens »caput» och förklarat sig villig att mottaga detta värf, vände man sig till Bengt Horn med begäran, att han måtte åtaga sig det; och utan allt för mycket »excuserande» gick han in härpå. Man diskuterade för öfrigt om medlen till legationen; ett förslag att söka ett lån hos tsaren framställdes och vann bifall — regeringens penningebehof var stort, och om de franska subsidierna hade man ännu ingen kännedom, — äfven andra värf för ambassaden voro på tal, och Walwick uppsatte efter befallning ett memorial om hvad som jämte ratifikationsverket borde förrättas hos tsaren. Från ord till handling hade man emellertid svårt att komma; Horn förklarade sig omöjligen kunna blifva färdig på utsatt tid och regeringen hade redan beslutat att afsänd ryska translatorn Jonas Brandt till tsaren med underrättelse,

[1] Utnämnd till denna post 1650, död 1674. Anrep, Svenska adelns I

de svenske legaterna icke kunde infinna sig till den beramade tiden, då hon fick en kraftig påstötning att skynda sig.[1]

Mot slutet af september ankom nämligen till Stockholm med bref från tsaren en rysk gonets (kabinettskurir), kanslisten *Grigorij Kotosjichin*, en man, som deltagit i underhandlingarne vid Valiesar och Kardis och som sedermera kom att förvärfva sig ett namn såväl genom sin flykt till Sverige och det olyckliga öde han där gick till mötes, som isynnerhet genom det historiska arbete, han där utarbetade om sitt fädernesland.[2] Den 23 sept. erhöll han offentlig audiens och öfverlämnade därvid det bref, han medfört. Det var dateradt i Moskva den 7 aug. och innehöll, att tsaren redan utsett sändebud, som beordrats att den 30 sept. vara å gränsen i närheten af Neuhausen; de svenska sändebuden borde därföre infinna sig därstädes vid samma tid. Att uppfylla denna fordran, var naturligtvis omöjligt, men den svenska regeringen beslöt dock att skynda sig så mycket den kunde. Hon svarade tsaren, att de utsedda svenska sändebuden — *Horn*, *Hastfehr*, *Walwick* — om högst åtta dagar skulle bege sig på sin resa; dock tillades det försigtigtvis, att, om de ej hunne fram till den 21 okt., de dock skulle komma så fort det vore dem möjligt. Den 28 sept. erhöll Kotosjichin vid sin afskedsaudiens detta bref.[3]

Men inom åtta dagar voro de svenske sändebuden ingalunda färdiga till afresa. Visserligen beordrade regeringen (24 sept.) amiralitetskollegium att skyndsamt låta utrusta Höken, ett af kronans fartyg, i och för Horns och hans kollegers öfverresa till Reval, och kammarkollegium (1 okt.) att snabbt anvisa de nödiga medlen; visserligen underskrefvos redan den 30 sept. ratifikationsbrefvet på fredsslutet, kreditivet och passet för legaterna[4] — men med afresan kom det ändock att dröja. Till en del berodde detta på svårigheten att anskaffa de nödiga medlen: kammaren ville naturligtvis pruta ned legationsstaten så mycket som

[1] R. P. 1661 (P. III) 26 juli; 2, 16, 23, 26, 29 aug.; 4, 12, 14, 18, 19, 20 sept. K. M:t till Banér 2 aug. R. R. Banér till K. M. Werpel 22 aug. orig. L. B.

[2] Om Kotosjichin se närmare Hjärne, En rysk emigrant i Sverige för två hundra år sedan. (i Historisk tidskrift, årg. 1881).

[3] R. P. 1661 (P. III), fol. 198; 24 sept. Tsarens bref till K. M:t i original i riksarkivet; svenska öfvers. i »Protokoll och handlingar angående Ryska Legationens konferenser och audienser i Stockholm 1662» (R. A. Muscovitica), samt i »Förhandlingar mellan Sverige och Ryssland under Karl XI:s förmyndareregering.» K. M:t till tsaren, dat. 28 sept. R. R.

[4] R. R.

möjligt, medan Horn åter fordrade samma anslag, som plägat gifvas ambassadörer till Ryssland; äfven anskaffandet af de presenter, man borde gifva tsaren, väckte stora bekymmer. Men till en del berodde dröjsmålet äfven på regeringsmedlemmarnes fåtalighet vid denna tid. Riksamiralen vistades sedan höstens början i sitt generalguvernement, Pommern; riksmarsken var sjuklig och ofta frånvarande; — han dog under årets lopp i november — riksdrotsen och riksskattmästaren deltogo under höstmånaderna icke i rådssessionerna under långa tider, och rikskansleren, hvars närvaro vid behandlingen af ärender af här ifråga varande art ju var alldeles nödvändig, begärde i senare delen af september en tids ledighet från regeringsbestyren, i hvilka han sedermera icke tog del under en månads tid.[1] I slutet af oktober voro emellertid både Brahe och De la Gardie närvarande i rådet; Horn lyckades genomdrifva sina fordringar på »deputat» för legationen; de i kansliet uppsatta instruktionerna undergingo en sista granskning och den 5 nov. blefvo de undertecknade.[2] Men först den 20 i samma månad lämnade Horn Stockholm; Walwick hade afrest dessförinnan, och Hastfehr, som sannolikt uppehållit sig i Estland, hade för längesedan erhållit order att hålla sig i ordning för ambassaden.[3]

Innan vi följa de tre legaterna på deras färd till Moskva, skola vi taga kännedom om innehållet i de instruktioner de erhållit. De voro trenne; till den egentliga *hufvudinstruktionen* kommo ett *bimemorial* till samtliga legaterna och ett *sekret memorial*, som var ställdt till Bengt Horn ensam.[4]

Ingen instruktion från denna tid, som berörde en diplomatisk mission, saknade utförliga bestämmelser om formaliteter,

[1] Under oktober månad t. ex. voro amiralen och skattmästaren icke alls närvarande i rådet; kanslern är blott närvarande en gång; drotsen blott efter den 22; marsken efter den 9. men mycket sporadiskt. Under samma månad erhöllo också drotsen, kanslern och skattmästaren erinringar att infinna sig vid hofvet (12 okt. R. R.). Brahe synes denna tid hafva varit mycket sjuklig; — flera gånger hållas sammanträden i hans hus — man inhämtade emellertid flitigt hans råd, då han var frånvarande.

[2] R. P. 1661 (P. III) 1, 14, 15, 16. 22, 24 okt., 2, 5 nov., R. P. 1661 (Arv. G:son) 13 nov.

[3] Protokoll vid Legaterna. Frih. B. Horns, J Hastfehrs och A. Walwicks beskickning 1661—62, p. 1. R.A. Muscovitica. K. M:t till Hastfehr 13 sept. R. R. Walwick erhöll en gratifikation af 750 daler s. m. under protester af Gustaf Bo[illegible] mot, att hvar och en, som komme »med något instrument af en tractat», skulle »b[illegible] das» så ansenligt. K. M:t till Walwick 8 nov. R. R. R. P. 1661 (P. III) 11 nov.

[4] Samtliga i original dat. 5 nov. i »Handlingar angående Frih. B. [illegible] J. Hastfehrs och A. Walwicks beskickning 1661—62.» R. A. Bimemo[illegible] fördt i R. R.

som skulle uppfyllas, och minst var detta fallet med sådana, som utfärdats för ambassadörer till Ryssland. Hufvudinstruktionen för Horn och hans kolleger innehöll ock noggranna föreskrifter om de formaliteter de hade att iakttaga ända från den dag, då legationen samlade sig i Reval, och till dess den i Moskva erhöll sin afskedsaudiens inför tsaren; naturligtvis saknades här icke de sedvanliga orderna, att sändebuden öfverallt skulle taga sin konungs respekt i akt och tillse, att de i Ryssland mottogos med all tillbörlig heder. Vid dessa föreskrifter vilja vi emellertid ej uppehålla oss här; under loppet af vår skildring skola de former i korthet tecknas, under hvilka en mellan Sverige och Ryssland afslutad fred ratificerades.

Men instruktionerna innehöllo äfven föreskrifter om annat än former. Man hade gent emot Ryssland från svensk sida »gravamina» såväl som egentliga önskningsmål af gammalt och nytt datum; på det ena som på det andra slaget ville man nu hafva tillfredsställande resolutioner. Sedan tsaren högtidligen besvurit freden, skulle därföre de svenska sändebuden bedja honom utse deputerade, med hvilka de kunde öfverlägga om ett och annat.

Dessa deputerade skulle de sedan göra hvarjehanda »propositioner.» De skulle begära, att tsaren med den svenska kronan ville sluta »något visst» om kopparhandeln; att han och hans undersåtare använde »Livland» i den svenske konungens »lilla» titel, såsom förut i hans »stora;»[1] att man för framtiden å rysk sida satte »riksråd» i spetsen för beskickningar till Sverige likaväl som till Polen; i vidrigt fall skulle inga svenska riksråd vidare komma som ambassadörer till Ryssland. De skulle fordra, att gränsvojevoderna fingo order om lösgifvande af alla de svenska fångar, som ännu mot sin vilja kvarhöllos i Ryssland, såsom fredsfördraget ju uttryckligen föreskref. Men vigtigare än dessa »propositioner» voro de, som rörde handeln mellan Sverige och Ryssland.

Gesandterna skulle »remonstrera och förehålla de tsariske», hurusom lin och hampa alltid varit »fria» varor, med hvilka det stått hvar och en fritt att handla; på sista tiden hade emellertid denna handel i Ryssland gjorts till »regal köpenskap» och

[1] Om dessa båda slag af titlar se förf:s ofvannämnda skrift, ss. 3, 11. Om »Livland» i den svenska konungatiteln, se ss. 113, 116, 117, 137, därs.

därigenom dragits från det svenska området, men ett sådant förhållande kunde icke få fortfara; handeln mellan de båda rikena skulle ju vara fullkomligt fri. De många »durchfartstullarne», svenska undersåtar måste erlägga i Ryssland, *sedan* de betalt den tillräckligt dryga gränstullen, skulle afskaffas; särskildt borde detta ske med den tull, som nyligen pålagts de varor, hvilka uppåt Düna fördes från Kockenhausen till Dünaburg.[1] I Moskva, Novgorod, Pskov och Perejaslavl skulle enligt fredens bestämmelser handelshus upplåtas åt de svenska undersåtar, som drefvo handel i Ryssland. I Moskva och Novgorod funnos af gammalt sådana »hof» för svenska köpmäns räkning. I Pskov hade i trots af äldre bestämmelser blott under en helt kort tid ett handelshus inrymts åt svenska köpmän i den egentliga staden utan dessa måst nöja sig med en plats utom denna[2]; nu skulle sändebuden påyrka upplåtande af ett handelshus »inom första stenmuren». I Perejaslavl hade först genom Kardis-freden ett handelshus upplåtits åt svenskarne; nu skulle ett sådant inrymmas dem på vanligt sätt: ryssarne upplåto tomt, som sedan bebygdes af den svenska kronan på dess egen bekostnad. Å dessa handelshus ägde den svenska regeringen att insätta faktorer. I Moskva och Novgorod hade den under stilleståndsåren — år 1660 — förgäfves försökt att insätta Adolf Ebers och Olof Barckhusen såsom svenska handelsombud[3]. Nu fingo dessa medfölja Horn och hans kolleger för att på grund af äldre fullmakter[4] intaga sina poster, den förre såsom »kommissarie» i Moskva, den senare som »faktor» i Novgorod. I Pskov och Perejaslavl utnämnde regeringen inga faktorer, men Horn erhöll i uppdrag att utse och befullmäktiga tvänne »visse och duglige» personer, kunniga »i språket och handeln» såsom svenska faktorer i dessa städer[5]. Men det var icke blott till sådana frågor för dagen, — såsom de ofvan

---

[1] Dünaburg, beläget i det polackerna tillhöriga s. k. polska eller lilla Livland, hade, som bekant, år 1655 intagits af svenskarne, men sedan vid början af svensk-ryska kriget år 1656 fallit i ryssarnes händer.

[2] Memorial för G. Bjelke m. fl. svenska sändebud till Ryssland, dat. 30 juni 1655, § 3 (tryckt i Svenska *Mercurius*, sept. 1760), hvars mera detaljerade uppgifter om handelshuset i Pskov förtjäna vitsord framför uppgiften i här i fråga varande hufvudinstruktions 14 §, att aldrig något handelshus där upplåtits åt svenska undersåtar.

[3] Jfr förf:s ofvannämnda skrift, ss. 75, 90 ff. Om dessa båda män se Hjärne, ofvan cit. arbete ss. 9 n. 4, 30 n. 2.

[4] Dat. Göteborg 17 mars 1660 R. R.

[5] Horn fick med sig fullt utskrifna fullmakter för dessa namnen, hvilka han sedan själf kunde insätta. R. P. 1661 (P. I

anförda i hufvudsak kunna kallas — som den svenska regeringens omtanke sträckt sig; den ville äfven bereda den svenska handeln på Ryssland för all framtid en betydande förmån.

Af alla de inskränkningar, som vidlådde den fria köphandel mellan Sverige och Ryssland, hvarom den ena traktaten efter den andra talat, hade kanhända ingen varit mera betydande än den, att hvarken ryska undersåtar å svenskt eller svenska å ryskt område ägde rätt att handla med andra än de resp. ländernas egna invånare. Från den asiatiska marknaden, från alla direkta handelsförbindelser med »persianer, tatarer» och andra främmande folk i Ryssland, hvilka i Nizjnij-Novgorod, i Astrachan och annorstädes utbjödo sina begärliga varor, voro svenskarne sålunda utestängda, medan denna handel stod öppen för engelsmännen, hvilka åtnjutit stora handelsförmåner i Ryssland alltsedan den tid, då Chancellor under uppsökande af en nordostpassage till Kina och Indien år 1553 nådde Hvita Hafvet och kom till tsar Ivan IV Vasilievitsch's hof. Men en handelsfrihet af sådant slag hade länge synts Sveriges regering i hög grad eftersträfvansvärd; hvarken för Karl IX och Gustaf II Adolf eller för de svenske statsmännen under den följande tiden voro planer att förskaffa Sverige en sådan främmande[1]. Af Karl XI:s förmyndare blefvo nu dessa planer återupptagna. Horn och hans kolleger ålades att påyrka, det svenska undersåtar i Ryssland fingo drifva handel med främmande, icke ryska, folk särskildt i Astrachan.

Nu kunde man emellertid förutse, att ryssarne ej skulle anse den frihet som de haft sedan 1649 att i Reval, Narva och Nyen handla med äfven andra än svenska undersåter[2] utgöra en tillräcklig ersättning för ett sådant medgifvande åt svenskarne som det ofvan nämda. Den svenska regeringen hade därföre beslutat att hembjuda tsaren frihet för hans undersåtar att från de nyssnämnda trenne orterna drifva handel på alla Östersjöns hamnar. Detta var ingen ringa förmån. Östersjön, till hvilken ryssen traktat i åratal men från hvilken icke minst svenska provinser och handelsförbud hållit honom utestängd, skulle härigenom i viss mån öppnas för honom. Men var eftergiften stor,

[1] Odhner, Sveriges inre historia under Drottning Christinas förmyndare s. 295 f. E. Fries, Erik Oxenstjerna såsom Estlands guvernör 1646—53 (i Hist. Tidskrift 1885) ss. 335 ff.

[2] Detta enl. § 13 i hufvudinstruktionen.

gjordes den ock högst ogärna. Sändebuden beordrades att icke själfva nämna densamma; om det befunnes nödvändigt att göra den, skulle de laga, att den komme till ryssarnes öron »genom andra och tredje handen», t. ex. genom de främmande köpmännen i Moskva, så att ryssarne själfva föranleddes att »lystra däreften»[1].

Det var sålunda icke ringa förändringar i afseende på Sveriges och Rysslands ömsesidiga kommerciella förbindelser, som Horn och hans kolleger kunde komma att genomföra. Af framgång i den svenska regeringens planer i detta afseende väntade man sig mycket å svensk sida; den »Archangelske farten», engelsmännens och holländarnes handel öfver Archangelsk, hvilken alltid varit svenskarne en nagel i ögat, skulle säkert få en svår stöt, kanhända gå alldeles under[2].

Men de svenska sändebudens till Ryssland instruktioner sysslade icke blott med Sveriges och Rysslands inbördes förhållanden; äfven rent storpolitiska frågor skulle dessa bringa på tal.

Att den svenska regeringen var villig att medla fred mellan Polen och Ryssland, hafva vi sett af den instruktion, Sten Bjelke erhöll den 30 maj år 1661. Bjelke hade visserligen i Polen »in generali» påpekat, hvilket intresse Sverige hade af en fred mellan Polen och Ryssland, men han hade icke direkt erbjudit Polen Sveriges bemedling[3]. Nu erhöllo emellertid sändebuden till Ryssland order att, då lägligt tillfälle erbjöd sig, för tsarens deputerade omnämna, huru polackarne vid riksdagen i Warschau med tacksamhet antagit ett anbud af Sverige att medla fred; äfven tsaren borde därföre antaga dess bemedling. Af önskan att hålla balansen mellan de båda slaviska staterna, af hvilka Ryssland under senaste tider afgjordt blifvit den förhärskande med en makt, som hotade blifva farlig för grannarne, framkallades den svenska regeringens ifver att medla fred — liksom ock af begäret att sticka ut Österrike.

Kejsar Leopold hade nämligen på våren 1661 affärdat en ambassad till Moskva, hvilken, såsom man i Sverige förnummit,

---

[1] Om denna koncession åt ryssarne handlade bimemorialet.

[2] B. Horn till K. M:t, Moskva 29 mars 1662, orig. Legaterna Frih. B. Horns m. fl. bref till K. M:t 1662 (R. A. Muscovitica.) Filip von Krusenstjerna, ståthållare i Reval, till K. M:t, Reval 5 maj 1662, orig. Liv. N:o 138.

[3] Detta enligt hans egna ord i rådet den 26 aug. 1661. R. P. (P.

fortfarande uppehöll sig därstädes. Man antog, att dess närmaste ärende var en fredsmedling mellan Polen och Ryssland, men man trodde, att hvarjehanda anläggningar dolde sig bakom denna. Tidigt hade rykten, att denna beskickning motarbetade freden mellan Sverige och Ryssland, hunnit den svenska regeringens öron och i sin mån bidragit att påskynda fredsslutet. Nu misstänkte denna, att österrikarne fortfarande hos tsaren på ett eller annat sätt motarbetade Sveriges intressen; kanske var syftet med deras bemedlingsförsök blott att gifva tsaren fria händer mot Sverige eller och förhandlade de måhända med denne om en delning af Polen och Litthauen. Men mot sådana minor borde kontraminor anläggas; härom handlade det för Horn utfärdade sekreta memorialet.

I främsta rummet borde denne skaffa sig kännedom om österrikarnes ärenden. Funne han då, att deras bemedlingsförsök voro af alldeles oskyldig art, så kunde han och hans kolleger gärna »sekundera» dem efter sin hufvudinstruktion. Men i motsatt fall borde han söka tillfälle till »familiar och privat conversation» med inflytelserika män i tsarens omgifning och göra sitt bästa att inför dem motarbeta de österrikiska planerna. Han skulle då påpeka Österrikes ohejdade förstoringsbegär; blott genom Sveriges och Frankrikes ansträngningar hade man lyckats hindra det från att lägga hela Tyskland under sitt välde; nu ville det förstora sig genom att vinna Polens krona åt det habsburgska huset. Nu vore det visserligen tydligt, att Österrike för att uppnå detta sitt mål sökte »caressera» tsaren såväl som öfriga grannar, men det vore lätt att inse, huru ofördelaktig en sådan händelse skulle vara för Ryssland. Polen i dess nuvarande skick — ett valrike med makten delad »inter Regem, Senatum et Equestrem Ordinem» — vore ingalunda farligt. Men Österrike skulle naturligtvis förvandla det till ett habsburgskt arfrike; skulle, beherskadt af påfven, som det vore, bemöda sig att utrota den grekiska religionen i den mån det förmådde och äfven för öfrigt blifva för Ryssland en vida besvärligare granne än Polen varit[1].

[1] Om, som man väl kunde tänka sig, ryssarne hörde sig för, hvem Sverige önskade till konung i Polen, måste Horn utlåta sig försigtigt. Man visste ju, att tsaren var en aspirant till detta lands tron, hvilken man dock unnade honom lika litet som Österrike. Horn borde därföre svara undvikande: Sverige önskade hälst uppskof med valet, tills Johan Casimir dött; emellertid kunde han äfven häntyda på giftermålet mellan den polska prinsessan och hertigen af Enghien och nämna, att Frankrike förklarade sig med all makt vilja hindra en österrikisk succession.

Skulle nu ryssarne pro forma eller på fullt allvar föreslå en allians med syfte att garantera polackarnes »valfrihet» gent emot Österrike, borde Horn icke afslå en sådan, men väl förklara sig sakna nödiga instruktioner; emellertid kunde han höra sig för, om ryssarne ville bjuda Sverige subsidier och goda vilkor i öfrigt.

På detta sätt skulle Horn söndra tsaren från Österrike, och den svenska regeringen, som redan förut i Polen och i Frankrike gjort sitt bästa att motarbeta de österrikiska planerna, skulle nu äfven i Ryssland verka i samma riktning. Dylika förhandlingar kunde emellertid lätt, om de »propalerades», ådraga den svenska kronan beskyllningar att vilja reta tsaren mot Österrike, ehuru den blott lifvades af nit »pro publico bono et æquilibrio Europæ conservando». Horn måste därföre noga tillse, att intet protokoll fördes vid hans konferenser med tsarens förtrogne »ministrar». Och under det han själf, på sätt som nämts, i det tysta motarbetade kejsarens planer, skulle han och hans kolleger bevisa den österrikiska ambassaden allsköns artighet, notificera den om sin ankomst, vid »alla occasioner» visa den »civilitet och höflighet» — naturligtvis om de själfva bemöttes på samma sätt — och såväl inför tsarens deputerade som österrikarna betyga konungens af Sverige önskan att lefva i godt förstånd med Österrike.

Detta var hufvudinnehållet af de instruktioner, som gåfvos Horn, Hastfehr och Walwick vid deras färd till tsar Alexei. De voro, såsom vi sett, af vidt skiftande slag, och legaternas värf var förbundet med flera svårigheter; Kardis-freden kunde ju knappast anses hafva försatt ryssarne i godt lynne. För dessa svårigheter hade Horn för sin del ingalunda varit blind; han hade, då han anmodades att blifva legationens »caput», uttryckt sina farhågor för de besvärligheter, uppdraget komme att medföra och sin fruktan att ej finna tsaren i god »disposition»[1]. Emellertid hade han åtagit sig värfvet och, såsom vi sett, lämnat Stockholm den 20 nov.

Färden öfver Östersjön gick långsamt; stormigt väder rådde och äfven motvind bidrog att förlänga resan. Först den 1 dec. landade därföre »Höken» utanför Reval, där Horn
träffa med sina kolleger och samla den svit, som

[1] R. P. 1661 (P III) 18 sept.

sändebuden till Moskva. Det var i ett högtidligt ögonblick: folket kom just ur kyrkan, där den »solenna» tacksägelsen öfver Kardis-freden hållits, och från slottsvallarne dundrade till dagens ära kanonerna.[1]

(Forts.)

---

[1] Protokoll vid Legaterna Frih. B. Horns m. fl. beskickning 1661—62. pp. 1—2. Om den »preliminära» tacksägelsen se ofvan s. 5. Den »solenna», som egentligen bort hållas först efter ratifikationernas utväxling, kom, säkert i följd af dröjsmålet med denna akt, att hållas tidigare; redan då regeringen fått bestämdt besked om »evacuationens» lyckliga fullbordan, utfärdade den skrifvelsen till alla landshöfdingar och biskopar i riket om en allmän tacksägelse i alla stads- och landskyrkor söndagen den 1 dec, (30 sept. R. R. Jfr R. P. 1661 P. III, 5 juli, 20 sept.).

Strödda meddelanden och aktstycken.

Pontus De la Gardie och hans slägt i Frankrike under 15- och 1600-talen.

Ett tacksamt fält att bearbeta för den historiske forskaren har varit Pontus De la Gardies skiftande öden, hans slägt och dess stamort. Också hafva flere författare sysselsatt sig därmed, endera i förbigående eller i arbeten, hvilka uteslutande beröra denne märklige mans biografi och slägtförhållanden. Af dem hvilka särskildt intresserat sig för slägten och dess vagga torde M. MAHUL vara den, som kommit till det bästa resultatet, nämligen i ett arbete med följande titel: *Notes Historiques sur Pontus de La Gardie et sur sa famille, suivies d'une correspondance inédite des La Gardie de Suède avec ceux du Languedoc aux 16ième et 17ième siècles.* Carcassonne 1858. L. Pomièz.[1]

Då detta arbete, som jag af en händelse anträffade i Carcassonne under en resa i södra Frankrike, helt visst är obekant för det stora flertalet biografiske och historiske forskare i Sverige, tillåter jag mig att här nedan, jämte mina egna forskningar[2] i ämnet, meddela det hufvudsakliga af hvad M. Mahul har att anföra.

* * *

Huru Pontus De la Gardie såsom krigsfånge öfvergick från den danske till den svenske konungens tjänst samt sedermera lyckades svinga sig upp såväl i k. Erik XIV:s som i k. Johan III:s gunst, är allmänt kändt. - Också har jag endast velat påpeka detta förhål-

---

[1] Separattryck ur Vol. II af: *Mémoires de la Société des Arts et des Sciences de Carcassonne.*

[2] Utom de tryckta källor, hvilka anföras i texten, har jag hemtat mina uppgifter ur De la Gardieska samlingen och Riksregistraturet, båda i *Svenska Riksarkivet;* Ambassadörerne d'Avaux' och Chanut's depecher i franska *Utrikesministeriets Arkiv*, samt från en handskrifven uppsats om slägten De la Gardie, i hufvudsak öfverensstämmande med M. Mahuls arbete, befintlig i *Kongl.* [illegible] *teket* i Stockholm och dit insänd år 1877 af en M. de Montzey [illegible] Indres), som gjort anteckningar i arkivet på slottet Pouzzols i Frankri[illegible]

lande såsom bevis för, att Pontus vid sin ankomst till det svenska hofvet knappast kunde vänta att blifva ansedd annat än såsom en tilltagsen lycksökare, för att ej säga äfventyrare. Om äfven Charles de Mornay eller andre i Sverige vistande fransmän intygade att Pontus vore af gammal slägt och af god härkomst, torde detta dock i alla händelser föga inverkat på de svenske hofmännens åsigt om honom och endast obetydligt bidragit att höja hans anseende. Naturligt var därföre att den afund, som framkallades af den franske adelsmannens framgångar såväl vid hofvet som på slagfältet skulle gifva sig luft i försök att nedsätta honom i vederbörandes ögon. Tacksammast var då utan tvifvel att söka göra främlingens slägtförhållanden misstänkta.[1]

Så skall ju t. ex. Göran Persson, k. Erik XIV:s bekante gunstling och rådgifvare, uppmanat denne sin herre att: »sända herr Pontus till sitt land igen, där hans slägt intet är att skräppa och skryta med»[2]; likaledes söker den flamändske författaren J. Typot[3], som var samtida med Pontus och såsom sekreterare år 1576 åtföljt honom på ambassaden till Rom, att förringa hans slägt och uppgifver honom ha varit en »sutoris filius».

Äfven under senare tider har man hört tvifvel framkastas om äktheten af den äldre genealogi, som finnes upptagen bland stamtaflorna å svenska riddarhuset. Enligt min åsigt har man dock intet egentligt skäl att förkasta dessa genealogier, men å andra sidan måste erkännas att några bindande bevis ej finnas för att Pontus verkligen skulle härstamma från den såsom ättens stamfader uppgifne Robert de La Gardie, till »Roussol» och La Gardie. Riddarhusgenealogierna äro antagligen uppställda delvis med tillhjälp af uppgifter från i Languedoc på 1600-talet lefvande slägtingar till Pontus, delvis efter äldre numera otillgängliga källor, men torde icke destomindre vara fullt lika tillförlitliga som t. ex. de äldre Brahe-, Bonde- och Sparregenealogierna sådana de uppställdes af 15- och 1600-talens slägtforskare. De äldre leden måste vi dock för denna gång lemna åsido för att endast sysselsätta oss med slägtens hemort och med Ponti närmaste anförvandter.

Då emellertid de uppgifter härom, hvilka förekomma hos såväl äldre som nyare författare i väsentlig mån skilja sig från hvarandra, skola vi i främsta rummet efterse, hvad som yttrats i ämnet, förrän M. Mahul skref sitt ofvan anförda arbete.

I det De la Gardieska friherrebrefvet af den 6 oktober 1571 säges att den nyskapade friherren var »ex Gasconia»[4]. Den af mig förut anförde författaren J. Typot säger att Pontus kommit från Aquitanien, d. v. s. från Gascogne. En annan med Pontus samtida för-

---

[1] Äfven i Charles de Mornay's förräderi försökte man, ehuru fåfängt, att göra Pontus De la Gardie delaktig.

[2] Cronholm i Svenskt Biografiskt Lexicon.

[3] Relatio historica de regno Sueciæ.

[4] Härmed kan dock måhända hafva åsyftats södra Frankrike i allmänhet, då man i utlandet vid denna tid ej torde haft sig så noga bekant, hvad som egentligen menades med Gascogne.

fattare, DE THOU, öfvergifver åsigten om Gascogne, när han omtalar Ponti senare ambassad till Frankrike 1572: »Sueciæ Regis legatus fuit Pontius Gardius, nobili loco apud nos natus in Petricoriis (Perigord). Med honom öfverensstämmer i viss mån FLORIMOND DE REUMOND[1], som säger att Pontus De la Gardie: »estoit natif d'un village près Rieux en Languedoc». JACQUES DUPUY[2] rättar de Thou's uppgift, sägande att det ej var i Perigord, som Pontus föddes, men väl på slottet Peiregaux i biskopsstiftet Castres.

De genealogier öfver slägten De la Gardie, hvilka ligga till grund för riddarhusstamtaflan, äro påtagligen sammanställda ungefär samtidigt med denna senare uppgift; där säges dock endast att Pontus föddes år 1520 i Languedoc, utan vidare bestämmelser. F. E. DE MEZERAY[3] och P. MAIMBOURG[4] uppgifva båda att han var kommen från trakten kring Rieux i Languedoc. ANT. VARILLAS[5] ändrar detta något och säger: »La Gardie estoit né dans la province du Languedoc et dans un village de l'Evesché de Rieux proche de cette ville».

ÖRNHJELM, som skrifvit en utförlig biografi[6] öfver Pontus De la Gardie, har studerat de Thou och hans korrektör DUPUY samt drager däraf följande slutsats: »sive ergo Thuani mens fuerit hoc castrum Peiregoux indigitare sive Pontum in Petricosis Septimaniæ partibus natum, parum interest et facile conciliari potest.» BAYLE[7] tillägger, sedan han rättat sina föregångare, särskildt hvad biskopsstiftet Rieux angår: »Les historiens, qui disent qu'il étoit de Rieux ou des environs, n'entendent pas cette ville là, mais un lieu du diocèse de Narbonne ou quelque autre». MORERI[8], som i allmänhet brukar vara väl underrättad, lemnar äfven här en, om ej fullt exakt, dock mera afgörande uppgift än i föregående arbeten kan erhållas rörande Ponti födelseort och säger: »Pontus de La Gardie, gentilhomme français, ayant quitté le village de La Gardie où il était né, près de Carcassone, dans le diocèse de Narbonne». Denna uppgift anföres äfven af VIGUERIE[9], som dock påstår sig ej häraf bättre känna Ponti rätta hemort, ty någon »village de La Gardie» finnes ej i hela biskopsstiftet Narbonne.

En af Ponti senare biografer, ED. SÉNEMAUD[10], upprepar delvis Moreri: »C'est en effet non loin de Rieux, situé au N.E. de Carcas-

[1] Histoire de la naissance, progrès et décadence de l'hérésie de ce siècle. Rouen 1623.

[2] Index Thuanus. Geneve 1635.

[3] Histoire de France. 1683.

[4] Histoire du Lutheranisme. 2 Uppl. Paris 1688.

[5] Histoire des Révolutions arrivées dans l'Europe en matière de Réligion. 2 Uppl. 1690.

[6] Vita illustrissimi herois Ponti de la Gardie, exercitum Sveciæ supremi campi ducis etc. etc. Lipsiæ A° MDCXC.

[7] Dictionnaire Historique et Critique. 1696.

[8] Le Grand Dictionnaire Historique. 1740.

[9] Annales de Carcassonne. Carcassonne 1802.

[10] Biographie de Pontus de La Gardie. Carcassonne 1849. (Separattryck ur Vol. I af Mémoires de la Société des Arts et des Sciences de Carcassonne).

sonne et dans le village de La Gardie que naquit Pontus». Ännu en författare, som egnat Pontus De la Gardie särskild uppmärksamhet, är F. COMBES[1], som gör honom till föremål för ett vidlyftigt studium. Rörande slägtens hemort anför han dock den föråldrade Örnhjelm.

Efter alla dessa mer eller mindre sväfvande uppgifter kommer Mahul med säkra fakta. Äfven han placerar Ponti födelseort till trakten kring Rieux vid Carcassonne, men dock ej till en köping La Gardie — någon sådan finnes ej —, men väl till en enkel afvelsgård (métairie) med detta namn, i kommunen Villarlong, kantonen Conques, arrondissementet Aude, upptagen på Cassinis karta från början af 1700-talet, belägen ungefär 20 kilometer från Rieux, emellan Narbonne och Carcassonne. Äfven på franska generalstabens karta af år 1864 har jag funnit detta La Gardie och 10 kilometer därifrån ligger Russol, om hvilket man med säkerhet känner, att det egdes af Ponti fader Jacques, som skref sig till Russol[2] och La Gardie. Äfven Ornaison (eller Hornazon) samt Pouzzols, fordom tillhöriga Ponti slägtingar, ligga endast 20 à 30 kilometer från Rieux, åt Narbonne till.

Bevisen härför har Mahul funnit i arkivet på slottet Pouzzol, som 1858 egdes af en baron de Fabrezan[3] (se stamtaflan här efter), afkomling på kvinnolinien från Ponti broder Etienne, som äfven egde Pouzzols.

Innan jag går vidare torde det dock vara af nöden att här meddela en kortfattad stamtafla, som utvisar sammanhanget emellan de svenska och franska grenarne af slägten, sammansatt delvis med ledning af de slägttaflor, som meddelas af Wieselgren i det De la Gardieska Arkivet del I[4], af Örnhjelm i hans ofvan anförda arbete och af M. Mahul, delvis efter stamtaflor på sv. riddarhuset och i arkivet på Tidö i Vestmanland. Hvad de äldre leden på denna stamtafla beträffar, upprepar jag dock, hvad som förut sagts, nämligen att ingen absolut säkerhet finnes för tillförlitligheten af desamma. Från författare till författare hafva de upprepats utan att någon gjort sig möda att undersöka, huruvida äldre handlingar finnas eller verkligen funnits, hvilka i någon mån bekräfta rigtigheten af de gamla

[1] Histoire général de la Diplomatie slave et scandinave, 1856 (page 321—412: Etudes sur les négociations de Ponce de La Gardie.)

[2] Detta gamla de La Gardieska familjegods, beläget i kommunen Laure, tillhörde 1858 en herr Jules Fortanier och innehafves ännu af hans arfvingar (se Bottin, 1890. Départements).

[3] Slottet Pouzzols befinner sig ännu i dennes sonsöners ego (se Bottin, anf. arb.).

[4] Den äldre slägtledning däremot, som i detta arbete meddelas i del XVIII pag. 210 och följande är dock oriktig, ty den franska slägten de La Garde har säkerligen intet gemensamt med Ponti förfäder. Noten å sidan 237 del XX utgör likväl alldeles icke någon fortsättning till slägtledningen i del XVIII utan tvärtom ett bevis för riktigheten af de senare leden af här meddelade stamtafla.

genealogierna. Till undvikande af missförstånd må här meddelas att slägtens egentliga namn var d'Escouperie.[1]

Robert d'Escouperie, till Russol (ej Rousol) och La Gardie; g. 1387 m. Anne de l'Estandart.

Etienne d'Escouperie, till Russol och La Gardie, g. 1428 m. Jeanne de Hautpoul.

Guillaume d'Escouperie, till Russol och La Gardie, g. $^{9}/_{10}$ 1469 m. Jeanne (ej Jacquette) de Bellegarde de la Gourcan.

Jacques d'Escouperie, till Russol, La Gardie och Ornaison; bebodde en gård benämd Caunes; g. 1511 m. Cathérine de Ste Colombe.

Auger d'Escouperie, till Russol, La Gardie och Caunes; g. m. Barbe de Blès, till Ouffrière och hade med henne tre barn, döda unga, efter fadern, men före modern, som ärfde dem.	Etienne d'Escouperie, till Pouzzols; g. 1558 m. Penthesilea de Raméjane, med hvilken han fick godset Pouzzols (ej Pouzzels, såsom det uppgifves i en del arbeten).	Ponce eller Pontus d'Escouperie (till La Gardie?). Kallade sig De la Gardie och blef stamfader för de svenska friherrliga och grefliga ätterna De la Gardie.

Pierre d'Escouperie, till Pouzzols; † 1638; g. m. Claire de Belissens de Malves, med hvilken han hade sexton barn. Af dessa dogo fyra såsom helt unga. Af de åtta lefvande döttrarne blefvo 6 gifta och tvenne gingo i kloster.	François d'Escouperie; fick 1567 $^{18}/_{9}$ testamente af sin moster Bernardine de Raméjane, enka efter Baron de Moussaye.

Jean d'Escouperie, till Pouzzols; kallades först de La Tour och efter faderns död de Pouzzols; † 1664 eller i början af 1665; g. $^{10}/_{7}$ m. Marie d'Exea († 1647).	Vitalis d'Escouperie; kallade sig redan under faderns lifstid de Pouzzols; † vid pass 1636, hos Jakob De la Gardie.	François d'Escouperie; utnämd till Abbot i klostret Foix år 1646; † i slutet af okt. 1653.	Gabriel d'Escouperie; kapten vid grefve de la Serre's regemente; död i krig.

Anne d'Escouperie, var ende sonen. Han kallades de Pouzzols de La Gardie, ehuru denna senare gård sedan länge ej tillhörde slägten. Fick $^{13}/_{3}$ 1648 faderns tillstånd att göra testamente. Död ogift.	Marguerite Hyacinte d'Escouperie de La Gardie de Pouzzols, † 1661; g. efter $^{13}/_{3}$ 1648 m. Antoine d'Olivier, † 1691, som genom hustrun blef egare af Pouzzols och antog namnet De la Gardie. Hans grafsten med detta namn finnes i katedralen i Carcassonne. I sitt gamla vapen upptog han äfven det De la Gardieska, nemligen Andreaskorset.	Trenne döttrar, alla nunnor i klostret Prouille.

Jean d'Olivier de La Gardie; g. $^{20}/_{7}$ 1684 m. Elisabeth Tremollet.

Elisabeth d'Olivier de La Gardie: f. $^{10}/_{2}$ 1688; g. m. Henri de Gaillac.

Josephine de Gaillac; g. $^{12}/_{6}$ 1746 m. Charles de Fournas de la Brosse, baron de Fabrezan, som var farfars far till den baron de Fabrezan, som 1858 egde slottet Pouzzols och det därvarande arkivet.

Af handlingar ur arkivet på slottet Pouzzols, hvilka meddelas i Mahuls arbete, torde i främsta rummet nedanstående bref från Pontus De la Gardie till brodern Etienne vara af intresse samt värdt att in extenso återgifvas.

---

[1] Såsom bekant användes i Frankrike allmänt godsens namn i stället för det egentliga familjenamnet; att så äfven var förhållandet inom Ponti slägt skola vi se af handlingar och bref, hvilkas innehåll meddelas i det följande.

»à Paris ce 12me Avril 1572.

Monsr mon frère estant envoyé de la part du Roy de Suède, mon maistre pour embassadeur deuers le Roy de France ay entandeu en ceste ville par le cappne de Montagut la mort de mon poure frère Monsr de Russol[1] laquelle ma grandement contristé mesme a present que je me suis asseuré si vous estes resté en vie, trouant tant de parans morts je ne puis azarder à vous escrire touteffois escriuant à ma pour seur la vefue[2] n'ay volleu fallir vous escrire affin que me fassies se bien de me fayre entandre de vos nouelles et me mander home expres et si vous pouiez venir ce me seroit un fort grand bien et pour nos touts, car à presant j'ay la grace à Dieu moien fayre plaisir à mes amis, comme vous feray entandre à une première veue. Je ne scay si je pourray vous aller voir si tost que voldrais, toteffois deuant que m'en retorne en Suède je iray iusques deuers vous soit en poste ou autrement[3]. Cependant je vous prie auoir pour recômandés nos poures neueus que je ne fais dobte que vous aurez assez en recômandation de ma part Je espere leur estre .....[4] et leur despartir des moiens que Dieu m'a donne et si vous recognoisses que je vous puisse profitter en quelque chose par d'estre en la court, mandez le moi, car je m'y emploieray de bien bon coeur et ne panse estre refusé. Atendant de vos nouelles ne vous feray plus longue letre, si-non vous prie me mander bien au long de vostre estat de santé et de madamoyzelle vostre fame[5] et de touts vostre maison et en general de touts nos parans et amys, ausquels ne puis escrire pour ne scavoir lesquels sont restes en vie, touteffois vous plaira leur fayre mes recômmandations.

Fesant suis

Monsr mon frère apres avoir prié le créateur vous donner en santé heureuse vie et longue me recômandant de bien bon coeur a votre bonne grâce et de touts vostres famille me suis escript en grand haste a cause du porteur

Vostre hobeissant frère et seruiteur

La Gardie.

A monsr mon frère Monsr de Pozols.»

---

[1] Auger d'Escouperie, till Russol m. m., Ponti äldste broder.

[2] Barbe de Blès, gift med Auger d'Escouperie, till Russol.

[3] Denna resa blef dock antagligen aldrig satt i verket, ty Pontus De la Gardie, hvars ambassad äfven skulle gått till Spanien, blef återkallad tidigare än ämnadt var och befann sig redan i september i Sverige. Bröderne träffades dock, ty enligt Brantôme (Tome V, pag. 389—391, Edition de la Société Historique de France) skall brodern, som han (Brantôme) förr sett vid Hugenottarméen, kommit till Blois och gjort Pontus ett besök, under det han uppehöll sig där vid hofvet. Egendomligt nog nämner ingen af de franske författare, hvilka sysselsatt sig med Pontus De la Gardie, att de känna denna Brantôme's uppgift.

[4] Här fattas ett eller flere ord i den version, som lemnas af Mahul, dock utan att någon otydlighet hos originalet omnämnes såsom orsak härtill.

[5] Penthesilea de Raméjane, som bragte godset Pouzzols till slägten; gift med Etienne d'Escouperie, till Pouzzols.

Öfversättning.

Paris den 12 april 1572.

Min herr broder! Som jag af Konungen af Sverige, min herre, blifvit sänd såsom ambassadör till konungen af Frankrike, har jag i denna stad genom kapten de Montagut erfarit att min broder M. de Russol aflidit. Det har gjort mig mycket ledsen, till och med nu, sedan jag fått visshet om, att Ni är i lifvet. Som jag funnit att så många slägtingar voro döda, skulle jag kanske ej vågat tillskrifva Eder. Då jag nu ändå skrifver till min stackars syster (svägerska), enkan, har jag ej velat underlåta att skrifva till Eder, på det att Ni måtte göra mig den glädjen att lemna mig underrättelser om Eder och sända mig ett ilbud. Om Ni kunde komma sjelf, skulle det vara en stor glädje för mig och för oss alla, ty nu är jag Gudskelof i tillfälle att göra mina vänner någon tjenst, såsom jag skall beskrifva för Eder, när vi råkas. Jag vet ej, om jag kan komma och helsa på Eder så snart, som jag skulle önska, men i hvad fall som helst skall jag komma till Eder, innan jag återvänder till Sverige. I alla händelser beder jag Eder att se till våra stackars brorsbarn, hvilka, jag tviflar ej därpå, Ni omhuldar äfven på mina vägnar. Jag hoppas kunna vara dem .... och kunna gifva dem något med af hvad Gud gifvit mig och om Ni anser, att Ni kunde hafva någon nytta af mig, medan jag vistas vid hofvet, beder jag Eder att underrätta mig därom, ty jag ställer mig af hela mitt hjärta till Edert förfogande och tror att man ej skulle neka mig, hvad jag komme att begära. I förväntan på nyheter från Eder vill jag ej denna gång skrifva längre, men jag beder Eder att utförligt omtala, huru Ni sjelf, »ma demoiselle»[1] Eder hustru samt hela Eder familj befinna sig samt likaså alla öfriga slägtingar och vänner, till hvilka jag ej kan skrifva, emedan jag ej vet, huruvida de ännu äro i lifvet, var dock god och framför i alla händelser mina helsningar.

Jag förblifver *etc.*

Eder lydige broder och tjenare

La Gardie.

Till min herr broder Monsieur de Pozols (d. v. s. Pouzzols).

Häraf synes alltså tydligen att Pontus De la Gardie hade tvenne bröder, den ene kallad M. de Russol och den andre M. de Pouzzols efter de gods de innehade; de äro utan allt tvifvel identiske med de å stamtaflan upptagne Auger och Etienne d'Escouperie. En annan handling, som lemnar ytterligare upplysningar om slägten, har Mahul

[1] Vid denna tid och ännu på 1700-talets slut användes ofta detta epitet för gifta qvinnor i Frankrike. Särskildt förekommer det konsekvent i dop- och dödsattester m. fl. dylika handlingar.

funnit i samma arkiv[1]; den daterar sig från den 2 september 1594 och är ett salu- eller pantebref, genom hvilket »noble» Pierre d'Escouperie, herre till Pouzzols afstår rättigheten till en del gårdar till »noble» Jean de Maurel, herre till Villarlong. Dessa gårdar hade tillhört farfadern Jacques d'Escouperie, som i sin lifstid bebott en gård benämd Caunes. Bland gårdarne nämnas, en afvelsgård (»métairie») kallad Russol och en annan dylik kallad La Gardie[2], båda belägna nära invid ofvannämda Villarlong.

Vi erfara genom denna handling icke blott Ponti faders namn utan äfven namn på dennes gods, samt visshet om, att han hade en sonson vid namn Pierre, som efter sin fader, Ponti broder, skref sig herre till Pouzzols.

Utom dessa aktstycken från 1500-talet har Mahul funnit en del bref från 1600-talet, hufvudsakligen skrifna af Jakob De la Gardie, Ponti son, till slägtingar i Frankrike. Några af brefven äro skrifna från dessa slägtingar till hvarandra. Det är likväl egentligen endast ett af de till 29 stycken uppgående brefven, som lemnar någon närmare upplysning rörande slägten eller dess gods.

Det är skrifvet af M. de La Tour (se stamtaflan) till M. de Pouzzols, hans fader samt innehåller ungefär följande[3]: Han är i Riga och har träffat Jakob De la Gardie samt har talat med honom om affärer, med anledning däraf att Jakob hade sagt sig önska återlösa familjegodset Russol, som, jämte en del andra, slägten tillhöriga, gårdar, var pantsatt. La Tour hade på Jakob De la Gardies fråga svarat att Russol pantsatts, emedan M. de Russols enka, som haft 6000 écus i hemgift samt sedan ärft såväl mannen som sina tre barn, hade återfordrat dessa penningar af slägten. Man hade då tillsvidare måst pantsätta godset för 39,000 livres. Då Jakob äfven önskat veta, för hvilken summa godset Caunes var pantsatt, hade La Tour sagt honom att det antagligen vore en 2 à 3000 écus mera än Russol, men då var pantesumman för gården La Gardie med beräknad. På frågan huru mycket alla dessa gods möjligen kunde afkasta, hade han svarat att Russol räntade 600 écus, La Gardie 400 francs samt Caunes så mycket att det hela blef omkring 6000 livres. Jakob De la Gardie vore visserligen intresserad för köpet, men önskade dock vara alldeles

---

[1] M. Mahul meddelar däremot ej en tredje handling från 1500-talet rörande Ponti slägtingar daterad 18 sept. 1567. Det är M:lle Bernardine de Raméjane's (enka efter baron de Moussaye och syster till Penthesilea, se stamtaflan) testamente till förmån för hennes neveu, François d'Escouperie. Afskriften är meddelad i den till K. Biblioteket insända uppsatsen.

[2] Afvelsgården La Gardie har sedermera utan afbrott åtföljt gården Villarlong. Den tillhörde från 1751 slägten d'Ayrolles, som då köpte detta Villarlong och upptages sedermera i förteckningen på Anne d'Ayrolles' hemgift, då hon gifte sig med Jean Jacques Mazières. Denne ärfdes af sina barn i ett andra gifte och ännu på 1850-talet innehade deras afkomlingar den omtalade gården La Gardie.

[3] Detta bref saknar datum, men torde vara skrifvet efter 1624 den 10 dec., då Jakob De la Gardie själf skrifver till M. de Pouzzols och erbjuder sig att återlösa familjegodsen samt före den 24 maj 1626, då han skrifvit ett bref till M. de La Tour, som tydligen då åter befann sig på slottet Pouzzols.

säker att ingen utgift gjordes så att penningarne gingo onödigtvis förlorade.

Det torde således med afseende på ofvanstående ej vara tvifvel underkastadt att Pontus De la Gardie härstammade just från dessa gårdar samt att hans familj tillhörde den jordegande provinsadeln, som, isynnerhet i de södra delarne af Frankrike, ofta nog kunde räkna sina anor ända upp till 1200-talet, ja till och med längre tillbaka i tiden.

Då det skulle taga allt för mycket utrymme i anspråk att här in extenso meddela hela Jakob De la Gardies brefvexling med sina anförvandter och desse senares skrifvelser sinsemellan, såsom Mahul gjort, tillåter jag mig att endast göra några korta utdrag ur en del af brefven, likväl anser jag mig ej böra förbigå något af dem Jakob De la Gardie skrifvit. Likaså meddelar jag här äfven utdrag af några bref från slägtingarne i Frankrike till Magnus Gabriel De la Gardie, befintliga i S.R.A.

Brefvexling.

I. Från Jakob De la Gardie till herrarne de Pouzzols och du Bouscat[1], hans kusiner.

»Le grand Nogorod en Russye 26 aoust 1611.»

Tackar för deras nyligen ankomna bref samt beklagar, att han ej fått träffa dem, då han vet, huru stor möda de gjort sig med att uppsöka honom i Sverige. Han uppmanar dock dem eller andra slägtingar att komma till honom i Ryssland, emedan han tror sig i sin nuvarande ställning kunna vara dem till någon nytta.[2]

II. Från densamme till M. de Pouzzols.[3]

»Nogord ce 13 mars 1613.»

Beklagar att han ej fick träffa M. de P:s söner, vid deras besök i Sverige, emedan han då, som nu, var »en ce pays de Russye.» Skulle vara mycket nöjd, ifall M. de P. tilläte någon af desse söner att komma och vara hos honom i Ryssland, på det att han kunde komma i tillfälle att dela med sig »du bien et de l'honneur que Dieu m'a donné.» Rörande det ärende[4] de unge männen haft till honom

---

[1] Af brefvexlingen i öfrigt framgår ej, hvem denne M. du Bouscat kan vara; af näst följande bref synes dock alldeles tydligt att detta första bref måste varit skrifvet till Pierre de Pouzzols söner. Om nu härmed menas en son och en svärson kan dock ej afgöras; i alla händelser torde dock namnet du Bouscat vara taget efter någon gård, som den ifrågavarande personen för tillfället innehade.

[2] Enligt Sv. Adelns Ättartaflor var Jakob De la Gardie, sedan 1608, generallöjtnant öfver krigsfolket.

[3] Pierre d'Escouperie, herre till Pouzzols (se stamtaflan), köttslig kusin till Jakob De la Gardie.

[4] Detta ärende bestod antagligen i att uppmana Jakob De la Gardie att v[...] de franska slägtingarne behjälplige att återlösa slägtens pantsatta gods.

kunde han ännu ej lemna något svar, emedan han först ville rådgöra med sin broder.[1]

III. Från densamme till densamme.

»Nogord ce 25 aoust 1614.»

Uppmanar på nytt M. de P. att sända honom någon af sina söner.

IV. Från densamme till M. de La Tour.

»de Revel ce 25 octobre 1619.»

Underrättar om broderns, Vitalis', ankomst samt säger sig vara mycket glad däråt. Hade hoppats att äfven få se M. de La T. själf, »sy monsieur vostre père ne vous eust marié.» Meddelar nyheten om sitt eget giftermål[2] i följande ordalag: »Jay aussi prins femme laquelle est fille du Compte Manuss, premier compte et Visse Roy de Suède, dont je ran graces pour me lauoir donnée sellon ma vollonté et la sienne ainsi que vous pourra escrire vostre frère lequel est arrivé en ce pays trois mois aprés mes nopces». Slutligen tillägger han, att Sverige nu sedan tvenne år tillbaka hade fred med sina fiender, hvilket förhållande antagligen skulle fortfara, till hans stora ledsnad (sic!), ty det hindrade honom att visa, huru gärna han velat skaffa sin unge slägtinge avancement till någon fördelaktig post i arméen.

V. Från densamme till M. de Pouzzols.

»ce 28 octobre à Revel 1619».

Säger sig hafva fått hans bref genom hans son Vitalis de P. (se stamtaflan), som han lofvar att hjälpa, då ju den äldste sonen M. de La Tour, som nu var gift, ej torde komma till utlandet. Omtalar sitt eget giftermål. Rekommenderar en adelsman, som varit hans page i nära 10 år, att få komma in vid den franske konungens garde genom bemedling af M. de P:s vänner.

VI. Från Vitalis de Pouzzols till svägerskan Marie d'Exea[3].

»De la ville de Revel en Livonie ce 21 octobre 1619».

Detta bref innehåller egentligen blott artighetsbetygelser i den vanliga 1600-tals stilen; slutet, såsom karaktäristiskt för tiden, torde likväl vara värdt att citeras: »iay aussi retardé pour quelques iours mon voyage et ay fait dessain de m'aler promener jusques en Alamaigne, ie spère auec l'ayde de Dieu partir à ce mois de May pour

[1] Johan De la Gardie, friherre till Ekholmen; † 1642.

[2] Jakob De la Gardie gifte sig, som bekant, år 1618 d. 24 juni med Ebba Brahe, dotter af riksdrotsen Magnus Brahe, grefve till Visingsborg m. m.

[3] Gift med M. de La Tour, samt dotter af Baron de Talairan.

le plus long car nous preparons tous les iours.[1] Au reste en ce pays il y a telle quantité de perles que ie ay desia (déjà) resolu que la première chose que ie gaigneré de en faire reserue pour ma petite niesse à laquelle ie baisse les mains mile millions de fois et a vous aussy et vous demeure eternellement vostre très humble frère et affectionné seruiteur.

V. de Pouzzols.»

VII. Från Jakob De la Gardie till Vitalis de Pouzzols.

(Utan datum.)

Tackar för bref af den 6 maj 1621 samt lyckönskar honom till hans inträde i kejserliga arméen och likaså till hans vederfående efter blessuren. Beder honom att snart komma till sig, emedan han nu bättre vore i tillfälle att hjelpa sina slägtingar. Utanskriften har följande lydelse: »à Monsr de Pouzzols, mon bien aymé cousin à l'armée de l'Empereur, près Monsr de Crepy, coronel d'un régiment an Alemaigne».

VIII. Från densamme till M. de Pouzzols d. ä.

»à Riga ce 10 december 1624.»

Säger sig väl kunna förstå att sonens, M. de La Tour's, afresa till utlandet skulle göra det tomt i hemmet. Lofvar att hjelpa M. de P. att återköpa slägtens gods, men önskar dock först veta huru mycket godsen årligen afkastade samt för hvilken summa de voro förpantade.[2]

IX. Från densamme till M. de La Tour.

»à Riga ce 24 mai 1626».

Ledsen öfver att ej på länge hafva fått några nyheter från slägtingarne samt berättar att: »Dieu a appelé a soy ma petite fille et m'a donné un autre fils»[3]. Utanskriften är af följande lydelse: »A Monsr Monsieur de la Tour, mon très cher et bien aymé cousin à Pouzzols en Languedoc, près Besier».

---

[1] Bland de handlingar, hvilka Mahul funnit hos baron de Fabresan finnes ett respass för samme Vitalis, gällande emellan Pilzen och Prag, utgifvet af grefve Ernst von Mansfeld och dateradt den 18 nov. 1620 samt ett rekommendationsbref för Vitalis de Pouzzols till Katarina Vasa, gift med Johan Casimir af Pfalz-Zweibrücken, dateradt den 29 maj 1620.

[2] Det förut anförda brefvet, från M. de La Tour till fadern, rörande värde och afkastning är helt visst skrifvet någon tid efter detta Gardies bref.

[3] Gustaf Adolf De la Gardie, född d. 9 mars 1626 i Reval; rarne, som åsyftas, är däremot med ledning af Anreps Ättartafl afgöra.

X. Från Brita De la Gardie[1] till densamme.

»à Hapsæl 22 mai 1627.»

Tackar för bref samt omtalar att hennes tvenne barn må väl. Ledsen att hon ej fick nöjet att se honom, när han varit så nära. Beder honom sända någon ung fransk gosse på 12 eller 14 år, som kunde läsa och skrifva, för att betjena hennes barn samt lära dem att tala franska. Sänder helsningar till M. de Pouzzols, till »madamoiselle vostre mère» samt till hans egen hustru och alla andra kusiner.

XI. Från Vitalis de Pouzzols till densamme.

(Odateradt, men från Reval.)

Lemnar detaljer rörande sin helsa samt underrättar om att svenske och danske konungarne ingått förbund, »chose quy ne se estoit iamais ouy dire, car depuis sant ans ils auoit hû tousiours guerre ensamble.»

XII. Från Jakob De la Gardie till M. de Pouzzols.

(Odateradt.)[2]

Omtalar att han nyligen skrifvit med Bernard, Vitalis' tjenare, och då meddelat den sorgliga nyheten om Vitalis' död. Beder emellertid nu M. de P. sända någon af de yngre sönerne till honom, sägande sig skola hafva honom lika kär som sin egen son. Skulle gerna vilja återköpa Russol, men anser att han ej fått nog tydliga besked om saken. Sänder med brefbäraren en del mårdskinn »pour vous faire une robe-de-chambre» samt två par sobelskinn till hustrun och likaledes tvenne par till döttrarne att göra sig muffar af. Till M. de P:s sondotter, M. de La Tours lilla dotter, åt hvilken Jakob De la Gardie och hans hustru antecknats såsom faddrar, sänder han en »carcan»[3]. Till M. de P. sjelf sänder han dessutom sitt porträtt, med hvilket han dock säger sig ej vara fullt nöjd.

XIII. Från densamme till M. de La Tour.

(Odateradt.)

Meddelar brodern Vitalis' död samt uppmanar M. de La T. att öfvertala någon af de andra bröderne att komma och stanna hos honom i Sverige.

[1] Mahul, som ej tyckes känna några svenska genealogiska arbeten, antager denna Brita De la Gardie vara Jakob De la Gardies hustru (d. v. s. Ebba Brahe). Hon är dock alldeles säkert Jakob De la Gardies syster Brita. † 1645 11 aug., som var gift första gången med Jesper Cruus och andra gången med Gabriel Oxenstierna. Misstaget är emellertid lätt förklarligt, då Jakob De la Gardie i sina bref till de franska slägtingarne ej nämner sin hustrus hvarken förnamn eller familjenamn utan blott säger att hon var dotter till grefve »Manus».

[2] Antagligen från 1636, emedan å baksidan af det porträtt, som omtalas i brefvet, står årtalet MDCXXXVI och ætatis XXXII, hvilket skulle tyda på att det var skänkt år 1636 samt måladt när Jakob De la Gardie var 32 år gammal, d. v. s. 1615. Detta porträtt finnes ännu på slottet Pouzzols.

[3] En art halssmycke.

XIV. **Från densamme till densamme.**

»Stockholm ce 11 juin 1637.»

Betygar honom sin vänskap och omtalar att han samtidigt har skrifvit till fadern, M. de Pouzzols.[1]

XV. **Från densamme till mademoiselle de Pouzzols[2].**

»Stockholm ce 8 aoust 1638».

Beklagar den förlust hon lidit genom mannens nyligen timade död. Säger sig af den franske konungens ambassadör (d'Avaux) fått löfte om bistånd för de franske slägtingarne, samt försäkringar om hans konungs bevågenhet.

XVI. **Från densamme till M. de Pouzzols.[3]**

»Stockholm ce 8 aoust 1638.»

Framför sina sorgebetygelser med anledning af faderns död, samt omtalar att d'Avaux lofvat honom att stå på familjens bästa. Beder M. de P. att uppmana brodern (François)[4] att vara moderat i sina fordringar i början samt föreslår denne att först nöja sig med ett abbotstift och sedan möjligen söka blifva biskop.

XVII. **Från densamme till abboten af Foix.**

»Stockholm ce 18 septembre 1647.»

Säger sig hafva varit sjuk och skulle för länge sedan skrifvit. Lyckönskar abboten till hans utnämning, som skett tack vare Magnus Gabriel De la Gardies åtgöranden. Lofvar att fortfarande bistå slägtingarne, om han kan. Tackar för brefvet af den 30 aug. samt säger sig vara ledsen att höra det hans son »Jacques»[5] haft ett gräl i Paris med en holsteinsk adelsman. Han har emellertid skrifvit till sonen och bedt honom taga sig tillvara för sin ungdoms skuld, men på samma gång tillsagt honom att ej tåla några förolämpningar.

XVIII. **Från Magnus Gabriel De la Gardie till prinsen af Conti. (Copia.)**

Stockholm 8 nov. 1657.

Anhåller hos prinsen att denne måtte bistå herrarne de Pouzzols i en affär rörande godset Pouzzols.

---

[1] Detta senare bref till M. de Pouzzols saknas dock i samlingen, enligt hvad försäkras af Mahul.

[2] D. v. s. Claire de Belissens de Malves, g. m. Pierre de [illegible]

[3] Denne M. de Pouzzols måste vara identisk med der[illegible] lade M. de La Tour, som efter faderns död emottagit g[illegible] tidens sed samtidigt börjat skrifva sig till detsamma.

[4] François d'Escouperie (son af Pierre d'Escoupe[illegible] utnämdes till Abbot i stiftet Foix.

[5] Jacob Casimir De la Gardie född 1629 † 16[illegible]

Utom dessa skrifvelser, alla förvarade på slottet Pouzzols, finnas från slägtingarne i Frankrike följande 6 bref i Sv. Riksarkivet.

I. Från M. de Pouzzols till Magnus Gabriel De la Gardie.

Pouzzols 1er déc. 1652.

Beklagar djupt den stora förlust familjen lidit genom Jakob De la Gardies död[1], samt anhåller att få förblifva innesluten i välvillig hågkomst.

II. Från densamme till densamme.

Paris 18 déc. 1654.

Hade nyligen skrifvit och omtalat att abboten af Foix aflidit. Hoppades få bibehålla abbotsstiftet för sig, emedan brodern innehaft det så kort tid samt beder De la Gardie om rekommendationsbref till Kardinal de Mazarin eller några andra inflytelserika personer. Underrättar om grefve Pontus De la Gardies afresa från Paris till Antwerpen.

III. Från densamme till densamme.

Paris 4 juin 1655.

Tackar för rekommendationsbrefvet till Mazarin. Omtalar hurusom hans hus på Pouzzols i grunden nedbrunnit, till följd af åskans nedslående, förliden anndagpåsk. Begär att Magnus Gabriel ville uppmana den svenske residenten i Paris att stå på hans bästa.

IV. Från Hyacinte de Pouzzols[2] till densamme.

Odateradt, men antagligen skrifvet 1657 eller 1658 (se ofvan N:o XVIII).

Tackar för rekommendationsbrefvet till prinsen af Conti samt ställer sina barn till De la Gardies förfogande.

V. Från M. de Pouzzols till densamme.

Pouzzols 25 sept. 1664.

Meddelar sin dotters nyligen timade frånfälle samt säger att han själf sedan två års tid varit sängliggande. Anhåller att De la Gardie genom sitt inflytande ville hjelpa honom emot innebyggarne i trakten kring Pouzzols, hvilket gods de ansågo sig hafva rätt att återtaga från slägten.

---

[1] Jakob De la Gardie afled d. 12 augusti 1652 i Stockholm (ej i Göteborg).
[2] Dotter till Jean de Pouzzols och g. m. Antoine d'Olivier (se stamtaflan).

VI. **Från M. d'Olivier de Pouzzols[1] till densamma.**

Pouzzols 15 février 1665.

Underrättar om M. de Pouzzols död samt beder att fortfarande få vara i åtanka.[2]

* * *

Detta är hufvudsakliga innehållet af den samling De la Gardieska papper, som af M. Mahul anträffats på slottet Pouzzols och hvars äkthet ej torde kunna betviflas, så mycket mera, som facsimilerade afskrifter af de fleste bifogats ofvan nämda till K. Biblioteket år 1877 insända anteckningar. I franska utrikes departementets arkiv har jag dessutom funnit en del bref och depecher m. m., hvilka bekräfta, hvad som säges i ofvanstående brefsamling rörande de nådevedermälen, slägtingarne i Frankrike genom sina förnäme fränder i Sverige sökte erhålla eller verkligen fingo emottaga. Hvad t. ex. François D'Escouperie's utnämning till abbot i klostret Foix beträffar och som af Jakob De la Gardie (se ofvan) säges vara utverkad af Magnus Gabriel De la Gardie, må nämnas följande.

Franske residenten i Sverige, Chanut, sysselsätter sig ofta med denna fråga i sina depecher af år 1646. Då han underrättar sin regering om Magnus Gabriel De la Gardies ambassad till Frankrike, tillägger han, att man kanske borde uppfylla Jakob De la Gardies sedan länge upprepade förböner för sin slägtinge och utnämna denne senare till abbot eller något dylikt. Dock borde man vänta med utnämningen, tills ambassadören var anländ till Paris, så att man kunde draga all möjlig fördel däraf och stämma ambassadören till sin fördel.

De papper, hvilka i öfrigt beröra herrarne de Pouzzols återfinnas i nämde arkiv, afdelningen Suède: Vol. III, fol. 318; Vol. V, fol. 89, 121, 126, 129; Vol. VIII, fol. 56, 504, 519, 585.[3]

Af ofvanstående utredning framgår visserligen att Pontus De la Gardies slägt i Frankrike i anseende och ställning ej är att jämföra med de gamla riksrådsslägterna i Sverige såsom Sturar, Bjelkar m. fl., men de anfall, som riktats mot Ponti härstamning, i akt och mening, att förringa hans eget anseende, tyckas likväl vara tämligen oberättigade, i synnerhet då man betänker huru många representanter af t. ex. den jordegande adeln i Östersjöprovinserna öfverflyttade till Sverige samtidigt med Pontus, utan att man ens drog i tvifvel huruvida de voro jämbördige med de infödde svenske adelsmännen eller ej. De häntydningar, som ofvan anförts, torde därföre till största

[1] Antoine d'Olivier de La Gardie, till Pouzzols (se stamtaflan).

[2] Utom dessa senare sex bref från Sv. Riksarkivet samt ofvan anförda 18 från slottet Pouzzols, finnas tvenne bref i den De la Gardieska samlingen i Univ.-Bibl. i Dorpat, skrifna af M. »Derouzols» (säkerligen feltryck för Pouzzols) till Jakob De la Gardie, daterade, Paris 24 sept. 1639 och 26. dec 16[illegible] Urkundenbuch der Grafen de Lagardie, Dorpat 1882).

[3] Det De la Gardieska arkivet i Lund och på Löb[illegible] hålla ett och annat af intresse i och för belysande [illegible] bördes förhållanden, men tyvärr har jag ej haft till[illegible] skatter, som där finnas samlade.

delen få skrifvas på afundens konto. Härtill kommer dessutom den omständigheten, att Ponti hemort var belägen så pass aflägsen från hans nya fädernesland, att man endast med svårighet kunde erhålla direkta upplysningar om hans familjeförhållanden. Kanske har äfven Pontus själf varit föga angelägen att utreda förhållandet, då ju han, om slägten äfven var af gammal adel, väl visste, att den ingalunda kunde uthärda jämförelse, i hvad ämbeten och tjenster angick, med dem, hvilka sedan flere århundraden stått tronen i Sverige nära. Huru än härmed må förhålla sig, se vi dock af M. Mahuls arbete att De la Gardieska slägten, särskildt hvad dess härstamning vidkommer, intet har att afundas andra vid denna till Sverige inflyttade ätter, ja t. o. m. flere inhemska, isynnerhet i en tid, då själfva det svenska konungahuset knappast kunde leda sin härstamning längre tillbaka än 4 à 5 generationer.

Likaså kommer man genom M. Mahuls upptäckter till fullkomlig visshet om slägtens egentliga hemort och den gamla föreställningen om att Pontus De la Gardie skulle vara en »gascognare», torde härmed vara fullständigt gendrifven.

Till slut må det tillåtas mig att nämna några ord om själfva namnen d'Escouperie, De la Gardie och de Pouzzols. Att slägtens ursprungliga namn varit d'Escouperie, framgår af ofvan meddelade handlingar från 1500-talet och synes vara obestridligt. Mahul, som utgifvit flere arbeten, såväl historiska som topografiska rörande arrondissementet Carcassonne, drager ej heller detta i tvifvel. Alla andra tillnamn däremot, hvilka under olika tider burits af skilda grenar af slägten, hafva upptagits af en slägtmedlem, emedan han innehade någon adelsgård, hvilken enligt fransk sed berättigade honom att bära titeln af *seigneur*[1]. Sådana namn äro: de Russol, de Pouzzols, du Bouscat, de La Tour, de La Gardie och äfven i viss mån namnen på de svenska friherre- och grefskapen Ekholmen, Leckö, Arensburg m. fl., hvilka innehades af slägtmedlemmar i Sverige. De namn, hvilka burits af de fleste medlemmarne äro de Pouzzols och de La Gardie.

När Pontus De la Gardie inträdde i svensk tjenst stod det honom ju fritt att på svenskt manér kalla sig Pontus Jakobsson; detta har han dock ej gjort utan synes han i likhet med andra utländingar bibehållit det namn, hvartill han ansåg sig berättigad i Frankrike. Eget är att han ej då bibehöll slägtens gamla namn, d'Escouperie, utan upptog namnet på en liten afvelsgård, som troligen ej ens tillhörde honom[2].

En af de äldsta bevarade svenska handlingar berörande Pontus De la Gardie är den instruktion, som gafs honom och Joachim Grip, när de såsom legater afgingo till Frankrike 1566[3]. Redan i denna

[1] Motsvarande det svenska uttrycket »herre till».

[2] Möjligen hade han dock ärft denna gård efter fadern, men afstått åt sin äldre broder, Auger d'Escouperie, som sedermera nämnes såsom [illegible] densamma.

[3] Riksregistraturet för detta år del. I, 30 maj.

handling benämnes Pontus med namnet De la Gardie, hvilket han tydligen allt ifrån början af sin vistelse i Sverige torde hafva burit[1]. I friherrebrefvet af 1571 kallas han dock: »dominum Pontum de Russol et dominum de la Gardie», hvaraf synes som om han då ännu ej beslutit sig för, hvilket af slägtens gods han skulle gifva företräde vid valet af namn. Måhända har han dock endast af en lätt förklarlig fåfänga uppgifvit såväl namnet de Russol som namnet de La Gardie för att därmed imponera på sine nye landsmän. Han undertecknade i alla händelser bref och handlingar endast »P. a Gardije», »Pontus de La Gardye» eller helt kort »Lagardie». Af svenskarne kallades han helt visst i dagligt tal blott »herr Pontus» och i arfshandlingar m. m. från 1500- och 1600-talen användes äfven samma benämning.

Den franska grenen upptog äfven ett annat namn, nemligen efter slottet Pouzzols, som genom gifte kommit till slägten. Detta de Pouzzols användes under flere generationer såsom familjenamn alltifrån Ponti yngre broders tid intill slutet af 1600-talet. Brantôme, som jag förut citerat, meddelar en och annan detalj rörande Ponti senare ambassad (1571) till Frankrike. Bland annat säger han att Ponti broder gjorde ett besök i Blois, under det ambassaden befann sig därstädes, och tillägger att Pontus De la Gardie var af en slägt kallad *de Rive*, ty brodern kallades så. Detta måste på ett eller annat sätt vara beroende på ett missförstånd eller på en förblandning, ty enligt äldre genealogier öfver slägten (se Örnhjelm m. fl.) säges Ponti äldre broders hustru, Barbe de Blès, vara dotter till en baron *de las Rives*. I alla händelser synes af Ponti ofvan meddelade bref till M. de Pouzzols att ej den brodern, som var gift med Barbe de Blès, kunnat besöka honom i Blois, ty han var redan afliden före Ponti ankomst till Frankrike.

Mot midten af 1600-talet, då den svenska grenen af slägten stod på höjden af sin glans och en medlem af densamma var gift med systern till en regerande konung, synas några af de då i Frankrike kvarlefvande medlemmarne af den franska grenen upptagit det mera klingande namnet De la Gardie och snart härefter hör man ej mera talas hvarken om herrar de Pouzzols eller d'Escouperie. Ja af ofvan meddelade stamtafla och af gamla adelsprof i Bibliothèque National i Paris[2] finner man hurusom det De la Gardieska namnet och vapnet, sedan slägten i Frankrike utslocknat, upptogos af Antoine d'Olivier, som med sin hustru, Hyacinte d'Escouperie, kallad de Pouzzols och De la Gardie, fick godset de Pouzzols. Han torde således snarast varit berättigad till detta senare namn än till namnet De la Gardie, som väl egentligen borde få anses såsom tillhörande endast Pontus och hans afkomlingar.

F. U. Wrangel.

[1] I en i frih. von Klinckowströms arkiv skrifver han sig P. De la Gardie.
[2] Cabinet des titres.

Gustaf III om 1790 års sjökrig.

Följande två bref, meddelade af kand. A. Hammarskjöld och ställda till ambassadören i Paris baron Staël von Holstein, innehålla en officiel framställning, sådan konungen önskade den, af striderna vid Fredrikshamn, utanför Viborg och vid Svensksund, företrädesvis af den mellersta. Ehuru afsikten var att framställa dessa tilldragelser, särskildt det s. k. Viborgska gatloppet, i den för Sverige gynnsammaste dagern, torde de dock, i det hela taget, gifva en riktig skildring af förloppet och af resultaten. Båda brefven förvaras i samlingen »Gallica» i Riksarkivet. Det första är original, det andra är en bestyrkt afskrift af den depesch, som afläts till London.

1.

Amphion, til ankars på redden utanför Fredricshamn,
den 15 Maj 1790.

Välborne friherre! Vi vele härigenom lemna eder underrättelse om den vigtiga seger, som. genom den Högstas bistånd och Vår arméens flottas tapperhet den i dag under vårt egit befäl vunnit öfver ryska skärgårdsflottan, här på redden utanför Fredricshamns fästning. Efter en skarp fäktning af inemot 3:ne timmar har fiendens talrika escader blifvit fullkomligt slagen och nödgats taga flygten för at rädda sig under fästningens murar. Vi hafva tagit några och 30 armerade fartyg, bestående af fregatter, halfgalerer, canonslupar och andra lätta fartyg. Fiendens transportflotta har blifvit innebränd uti hamnen och en myckenhet fångar gjorde. Vi äro i detta ögnablick sjelfve ej ännu till fullo underrättade om alt hvad som på denna märkeliga dag af vår arméens flotta blifvit eröfrat; men af de rapporter vi hitintills erhållit finna vi med förnöjelse at ingen enda officer å vår sida blifvit skuten eller blesserad, och al förlusten på manskap ej öfverstiger 30 man. Vi hafva varit åsyna vitne til den utmärkta tapperhet som våre sjöofficerare och deras underhafvande gemenskaper vid detta tilfälle ådagalagt; och vi haste oss at meddela eder denna glada tidning, på det I uti capellet af edert hotel måtte kunna låta afsjunga et offentligt Te Deum och hembära den högste Guden uprigtig tacksägelse för den framgång han täkts förunna våra vapen, til hvilken ceremonie I bjuden de hofs ministrar af protestant[illegible] läran, som stå med oss i förbindelse, och de personer af båda k[illegible] som vi enskilt varit uti vänskaps liaisoner med. Vi befalle eder [illegible] alsmägtig nådeligen och förblifve

rätt väl affection·

Gustaf.

2.

Amphion til ankars i Svensksund d. 20 Julii 1790.

Välborne friherre! Vi hafve vid den i går ankomne svenska post fått oss tillsände afskriften af den bulletin af den 13 innevarande, som herr riksrådet grefve Düben tilskrifvit våre ministrer vid fremmande hof rörande den förlust, som vår stora flotta lidit den 3:dje julii under genombrytningen af fienteliga flottorne vid utgående ifrån Viborgs yttre redd. Som denna skrifvelse författad i första bestörtningen af en händelse, som både ryckten och ställets aflägsenhet nödvändigt borde föreställa mera öfverdrifven och större, än den värkeligen var, icke kunnat gifva eder tillförlåtelige begrep om vår rätta ställning, hafva vi ej velat fördröja att rätta de upgifter man af misstag bibringat eder och att låta eder känna det värkeliga sammanhanget af desse vigtige förefallne händelser.

Vi vilje härvid ej ingå uti någre utförlige detailles om alt hvad som förelupit sedan sjö-bataillen vid Fredricshamn d. 15 maj, om hvilken vi i nåder sjelfve täckte lämna eder underrättelse. Alla desse omständigheter kunnen I tilräckeligen inhämta af de officielle berättelser, som vi sedan den tiden låtit till Stockholm esomoftast afgå för att dels offenteligen kungöras, dels våre ministrer serskilt meddelas. Vi hafve ock med denna post velat i nåder anbefalla statssecreteraren Franc att till eder afsända allt hvad som af sådane berättelser til efventyrs ännu icke blifvit med eder communicerat, så att I på den sidan icke skall sakna någon nödig underrättelse.

Vi vilje vid detta tillfälle allenast fästa oss vid det hela af våra operationer och rätta de ofördelaktige begrep, som ofvannämde bulletin eder bibringat.

Vi få således först och förnämligast anmärka att ingen ting kan vara mera oriktigt än att föreställa vår förlust d. 3 julii såsom en följd af en sjödrabbning eller combat naval emellan vår och ryska flottan, och derom skolen I blifva tilräckeligen öfvertygade, då I öfverväger följande omständigheter.

Sedan vår stora flotta efter dess misslyckade försök emot fientliga esquadren i Revells hamn gick ifrån detta ställe fram emot Hogland för att möta och slå den ifrån Cronstadt utgående escadre och vidare i samma afsigt ifrån Hogland fram till Siiskär, funno vi för godt att med vår skärgårds flotta, som vi i egen person commenderade, äfven avancera fram dels för att upsöka prinsens af Nassau escadre, dels för att under en förestående drabbning emellan bägge stora flottorna kunna [komma] vår till biträde, i hvilket ändamål vi gingo till Björkö-sund och kastade där ankar 9 à 10 sjö-mil ifrån Cronstadt. Det är eder af de officielle berättelserne bekant, hurusom de stora flottorna råkades den 3 junii, huru den ryska vågade göra första anfallet, huru det samma blef afslaget, och samma flotta förföljd inemot Cron[illegible] hvilken action ett ryskt tredeckat linieskepp blef demöle[illegible] mindre linieskepp [illegible] fregatt red-

löst skutne, hvilka alla måste på släptåg föras ifrån champ de bataille. I veten efven huru många actioner derefter förefôllo samt huru sedermera denna Cronstadts escadre beständigt undvek verkelig bataille för att invänta amiral Tchitschagof med revelske escadren, och huru vid den sammas annalkande H. K. H. af Södermanland geck densamma tilmötes för at gifva bataille och förhindra föreningen emellan denna och cronstadtske escadren samt huru samma revalske escadre, straxt då vår flotta syntes, af alla krafter flygtade undan, under det cronstadska flottans följde på andra sidan beständigt efter vår.

Det var i denna ställning och då H. K. H. såg att föreningen emellan bägge fientlige escaderne svårligen kunde hindras, som H. K. H. tog det beslut att löpa in med vår flotta uppå Viborgs yttre redd dels för att förfriska skeppens besättningar, som under fyra dagars beständig action ej haft tid att få hvila, dels för att bloquera Viborg och skydda skärgårdsflottans operationer. Den ställning vår flotta tog vid detta tillfälle var uti sådant afseende ganska fördelaktig och satte densamma utom möjlighet att af fienden blifva med fördel attaquerad. Vi försummade icke att draga fördel af denna position och att med skärgårdsflottan attaquera fienteliga flotillen uppå Viborgs inre redd; men utom det att fienden fått tillräckligt rådrum efter batailllen vid Fredricshamn att på detta ställe sätta sig i godt försvarsstånd samt att anlägga batterier i alla sund och på alla öar, voro vi under en tid af öfver tio dygn genom beständiga stormar hindrade att något väsenteligit företaga, utan nödgades vid en gifven signal från stora flottan att densamma trodde sig bli attaquerad, öfvergifva vår plan emot Viborg och skynda till att understödja H. K. H.

Imedlertid hade fienden gjordt alt sitt till att för oss afstänga icke allenast communicationen med vårt land, utan efven vägen till detsamma för bägge våra flottor, uti hvilket afseende stora ryska flottan hade lagt sig framför vår. Den sträckning af grund, som var emellan bägge flottorna, förhindrade vår att attaquera fiendens en front, lika som den hindrade fiendens att med fördel något emot vår företaga, och uti den enda trånga öpning på vår högra flygel, der passagen var möjlig, hade fienden stationerat 5 stora skepp samt 2 fregatter och litet längre fram 3 andra fregatter, alla commenderade af dess käckaste officerare, merendels engelsmän. På ryggen hade vi hela Viborgske escadren och på vänstra flanquen ankom från Cronstadt den 2 julii om aftonen en escadre af skärgårdsfartyg af 80 segel, hvaribland det mästa voro fregatter, pråmar, flytande batterier, chebequer och galerer under prinsens af Nassau befäl. Denna talrika flotta träffade vid ingåendet i Björkösund en af våre förposter, bestående af vid pass 30 canonslupar, til hvilken våre ordres att retirera då ännu icke framkommit, hvarföre den utan att låta modet falla af den öfverlägsne styrkan började affaire med densamma och det med den framgång, att en fregatt af fiendens sköts i sank, ett annat tremastat fartyg sattes i brand och sprang i luften samt inalles 500 man för fienden förlorades och på vår sida 6 döde och 10 blesserade. Som vi redan, innan denna affaire började, hade tagit det beslut att

dagen därpå med bägge flottorna bryta oss igenom fiendens flottor, ville vi ej låta samma affaire blifva ett hinder för värkställandet af vår fattade föresats, utan gåfvo om morgonen d. 3 julii våre ordres till att börja denna manövren, som i anseende till sin djerfhet knapt lärer äga sin like. Vi begåfvo oss derföre kl. $^1/_2$7 om morgonen på amiralskeppet att där gifva våre uttryckeliga ordres till H. K. H. och de församlade amiralerne att värkställa denna plan, redan af oss d. 21 junii fastständ, men som af storm och motvind ej då kunde värkställas. Vår örlogsflotta efter gifven signal från amiralskeppet lyfte då ankar, skepp för skepp, och geck med en berömvärd oförskräckthet inuti den så väl försvarade rännan samt uthärdade den häftigaste eld utan att låssa ett enda skott, för än hvart skepp var så långt framkommit at det kunde med begge sina lag skjuta långskips på de fienteliga skeppen. H. K. H. hertigen af Södermanland var sjelf ombord på amiralskeppet och blef i denna passage blesserad uti vänstra armen af en kula, som dödade en vid honom stående officerare, öfverste lieutenanten vid drottningens lifregemente baron Schoultz von Ascheraden. Vi sjelfve anförde skärgårdsflottan uti stora flottans kölvattn. Under alt detta låg hela stora ryska flottan aldeles orörlig och syntes på en gång förundrad öfver den djerfva och oförmodade rörelse, den såg våra flottor göra samt villrådig hvad partie den borde vidtaga. Denna vilrådighet gjorde att begge flottorna nästan helt och hållit hade passerat genom rännan, innan ryska amiralen geck till segels. På detta sätt skulle denna märkvärdiga dag blifvit lika så lyckosam för oss, som den var ärofull, och våre flottor utan någon synnerlig skada af fienden framkommit, dit de ämnade sig, om ej den olyckan händt att uti detta trånga farvatten och uti röken af den häftiga canonaden trenne af våre skepp samt 2 fregatter stött på grund utom ett gammalt skepp, som just vid lyftningen hade samma öde; och om ej den ännu större olycka träffat oss, att en af våre egne brännare, i förtid tänd och öfvergifven, ändrat sin cours från det ryska skeppet den skulle antända till en af våre fregatter, som itänd äfven antände ett af våra linieskepp. Det bör anmärkas, att denna brännare tändes utan ordres, och det var genom denna händelse, som en del af de större skeppen satte på grund för att undvika elden; samma orsak förde efven 2:ne galerer ur kosan, som stötte på grund och sedan sjönko; 2:ne andre skepp, som vid genombrytningen blifvit mycket skadade i tackel och tåg och således icke kunde följa flottan, hade äfvenledes den olyckan att efter ett envist försvar falla i fiendens händer. Men om vår förlust af 7 skepp och 3 fregatter kan anses ganska stor för vår örlogsflotta, är det dock en tilfredsställelse att alla de fiendens skepp, som voro posterade i rännan och som måste uthärda elden af hela vår flotta, utan att få hjelp af den öfriga ryska flottan, blefvo vid detta tilfälle totalt förstörde, af hvilka vi veta med säkerhet, att ett brunnit om ej 2:ne. Dessutom kan fienden icke betjena sig af mer än 2 af de tagna skeppen, emedan de andre anti- brunnit upp eller ock stött så hårdt på grund, att de ej kunna k derifrån. Af skärgårdsflottan hafva vi ej förlorat mer än 7

hvaraf 4 sjunkit af grundskott och ej mer än tre blifvit fienden tillhörige; 4 slupar, några transportfartyg och de 7 armerade jollar, som vi förlorat, hafva sjunkit eller omkommit under den om aftonen upkomne starka storm.

I finnen således härutaf, att det hvarken var någon ordentelig sjöbataille emellan vår och ryska flottan, ej eller att vår lidna förlust kan i minsta måtto tillräknas ryssarnes mod och tapperhet. Vi vete af de sedermera gjorde fångar, att man icke utan möda återkommit ifrån den stora förundran vår oförskräckta manoeuvre ingifvit; och att denna förundran varit så mycket större, som man länge smickrat sig med det förmätna hopp att hafva aldeles afstängt vägen för våra flottor ifrån Viborgs yttre redd, samt att de snart skulle blifva tvungne att gifva sig utan bataille, i hvilken förhoppning man till och med skall hafva haft den förtidiga omsorg att låta tilreda rum i Viborg så väl för oss, som för vår käre älskelige herr broder H. K. H. hertigen af Södermanland, som man redan ansedt som ryska fångar.

Det är i anseende till allt detta som vi icke allenast efter egit omdömme, utan likaledes efter så väl våre egne militairers som en myckenhet fångne officerares (hvaribland en stor del engelsmän och andre utlänningars) tanka tro oss äga fullkomlig anledning att betrakta genombrytningen genom ryska flottorna d. 3 julii mera lysande och mera ärofull för svenska namnet och svenska sjömagten, än hvad annan militärisk operation äldre eller nyare och deribland bataillen d. 9 innevarande inberäknad. Hvad denne sistnämde vidkommer, lären I väl redan känna alla detaillerne derutaf genom de bulletins och depecher, som eder blifvit derom tilsände från vår ministère i Stockholm, och vilje allenast tillägga så väl att densamma utan all tvifvel är en af de märkeligaste, som någonsin svenska vapnen vunnit, som ock att de först ifrån oss till Stockholm afsände underrättelser om denna seger äro mycket ofullständiga, att vi dageligen uptäcka nya priser, som vi gjort, och ett större antal fångar, som tagit sin tillflygt till kringliggande öar; således stiger nu antalet af de för fienden i denna bataille förlorade fartyg med de, som sjunkit och blifvit förstörde samt öfvergifne af sine besättningar drifvit till sjös, till öfver 52 stycken, efter hvad vi med visshet veta, hvarutaf största delen äro större fartyg, såsom fregatter, flytande batterier, chebecquer, galerer o. s. v. Fångne officerare äro öfver 260 i stället för 210, som först upgafs, deribland en stor del stabsofficerare och skickelige utlänningar. Gemena fångar öfverstiga redan ett antal af 6,200, i stället för de först upgifne 2,000. Dessutom hafva vi tagit en myckenhet tropheer, såsom fanor, mörsare och canoner af metal o. s. v. Fiendens förlust i manskap vid detta tilfälle reknas af de fångne officerarne sjelfve ända til emot 12,000 man, så vida åtskillige större fartyg under bataillen sjunkit med hela sin besättning och de öfrige fartygen dessutom oändeligen lidit under en så häftig bataille som denna, hvilken varade öfver 24 timmar. Af förtekningen på de gjorde priser, som vi nu eder öfverskicka, kunnen I bäst döma, om vi ej på behörigt sätt svarat på prinsens af Nassau obehöriga bref öfver den bataille han här i

Svensksund på öfveramiralen grefve Ehrensvärd förra året den 24 augusti vann.

Vi sluta med den anmärkningen, som är af mycken vigt för eder och alle våre ministrer vid fremmande hof, att ehuru vår örlogsflotta igenom de henne träffade olyckor nu är reducerad till 14 linieskepp, utom fregatter, gör hon oss dock genom sitt läge i Sveaborg och på åtskillige stationer i finska skärgården till communicationens bibehållande med Sverige verkeligen mera tjenst än hon gjorde oss förlidet år, då hon var i fullkomligt stånd en tid af sommaren, men under den tiden aldrig nalkades finska viken och således var för oss som hon aldrig hade existerat. Stora ryska flottan, ifrån 28 linieskepp minskad till 18, har inlupit i Reval, under det endast 6 kryssa under Sveaborg: ett säkert tecken af den förlust och skada den under d. 3 lidit, i synnerhet genom förlusten af dess tappraste engelske officerare, hvaraf största delen antingen dödskutne eller blesserade äro ur stånd att göra denna campagne.

Om skärgårdsflottan, som genom sin natur egenteligen är ämnad til skärgårdens betäckande, lidit en i proportion lika känbar förlust som örlogsflottan, hade i sanning rikets ställning kunnat vara äfventyrlig, emedan kusterna då varit aldeles öpne för fientelige landstigningar och härningar; men vi hafva ojäfaktigt bevist d. 9 julii åt prinsen af Nassau, att denna vår flotta var i fullkomligt stånd och genom den förtekning vi här sände eder af hennes nuvarande styrka kunnen I inhämta att den är en af de formidablaste man kan se, hälst vi vänta ifrån Sverige ännu en förstärkning af en hemmema och 20 canonslupar.

Öfverlefvorna af prinsens af Nassau flotta ligger nu framför Fredricshamn, bestående af 2 à 3 turumma, 4 fregatter och 70 canonslupar samt 10 à 12 galerer. Så snart vi fått tilräckelig ammunition, lära vi ej lämna honom stilla. Af de 203 armerade fartyg, som äro uptagne på den förtekning, vi eder härmed tilsände, lära 26 återskickas till Sveaborg att bortföra tropheer och fångar; men som vi då få den förstärkning vi vänta från Sverige, kunnen I sjelfve dömma om genom bataillen d. 3 julii vår arméens flotta är försvagad.

Underrättelser.

— F. d. advokatfiskalen L. G. Linde afled den 19 sistl. juli. Han är känd genom sina arbeten i svensk kameralistik, *Systematisk framställning af svenska ekonomilagfarenheten* (2 upplagor), omarbetad 1888 under titeln *Sveriges ekonomirätt*, samt *Systematisk framställning af svenska kamerallagfarenheten*, omarbe
Sveriges finansrätt. De vittna om
författningskännedom samt innehåll
och nödvändiga notiser.

— Major Alfred Fredenberg afled i Sala den 14 sistl. aug. vid 73 års ålder. Sedan han tagit afsked från Vestmanlands regemente 1871, tjenstgjorde han från år 1873 på Generalstabens krigshistoriska afdelning, tills han 1882 afflyttade från Stockholm. Han var under denna period af sitt lif en daglig gäst på Riksarkivet och förvärfvade där många vänner. Af trycket har han utgifvit »Om svenska krigarne efter Pultavaslaget» (Hist. Bibl. IV) samt »Anteckningar rör. det svenska indelta infanteriets uppkomst och utveckling» (Militärlit. föreningens förlag n. 47).

— Den franske historikern F. Combes har aflidit den 7 sistl. febr., 73 år gammal. Han har bland annat skrifvit en *Histoire de la formation de l'équilibre européen par les traités de Westphalie et des Pyrénées* samt en *Histoire de la diplomatie slave et scandinave* (1856), hvari särskildt Pontus De la Gardies beskickningar behandlats.

— Det *Geijerska priset*, som hvart tredje år utdelas i Uppsala för den bästa under treårsperioden utkomna historiska gradualafhandlingen, har i år tilldelats d:r K. H. Karlsson för hans skrift »Den svenske konungens domsrätt och formerna för dess utöfning under medeltiden I». Ett extra pris om 300 kr. har af okänd gifvare tilldelats docenten J. Nordwall för hans gradualafhandling »Svensk-ryska underhandlingar före freden i Kardis».

— För filosofiska graden har fil. lic. L. Stavenow den 8 sistl. september i Uppsala försvarat en akademisk afhandling *Om riksrådsvalen under frihetstiden* (Uppsala, Almqvist & Wiksell, 156 sid.) Samma förf. har kort förut utgifvit en mindre afhandling *Om formerna för utskottsval under frihetstiden* (Uppsala, Almqvist & Wiksell, 40 sid.)

— Till docenter i historia vid Uppsala universitet har på grund af deras gradualafhandlingar innevarande år kallats doktorerna J. E. Nordwall och L. Stavenow, äfvensom på grund af en särskild akademisk afhandling d:r K. V. Key-Åberg, samt till docent i statskunskap på grund af sin gradualafhandling d:r R. Kjellén.

— Vid universitetet i Uppsala föreläser under höstterminen prof. H. Hjärne öfver *Sveriges historia efter 1520*, hvarjämte han enskildt anställer historiska öfningar ang. reformationstidehvarfvet; prof. S. J. Boëthius föreläser öfver *Medeltidens allmänna historia* och docenten J. Nordwall föreläser enskildt öfver *Romersk historia i öfversigtlig framställning*.

— *Bengt Skytte i Siebenbürgen 1651—52.* »Ungarische Revue», utgifven af P. Hunfalvy och G. Heinrich, meddelar i julihäftet d. å. att vid ungerska vetenskapsakademiens sammanträde d. 9 juni framlade akademikern Alex. Szilágyi »Svenska riksrådet Bengt Sky[illegible] rättelser om sitt vistande i Siebenbürgen åren 1651—52». [illegible] Kristina, heter det, hade uppdragit åt Bengt Skytte att b[illegible] en handelsförbindelse mellan Sverige och Turkiet och [illegible]

Konstantinopel uppehöll sig Skytte några månader i slutet af 1651 och början af 1652 i Siebenbürgen, där han gjorde bekantskap med hofvet och landets stormän och gjorde goda iakttagelser, hvilka han nedlade i fyra för hans eget hof afsedda berättelser, hvilka nu blifvit funna i en bundt arkivalier i Klausenburgs universitetsbibliotek. Hr Szilágyi's föredrag och det svenska riksrådets berättelser skola i ett kommande häfte meddelas. — Som bekant, har den svenska häfden andra uppgifter om orsakerna till Bengt Skyttes konstantinopolitanska resa. (*H. W.*)

— Af *Generalstabens* sedan någon tid bebådade stora verk öfver Sveriges krig 1808 och 1808 har första delen nyligen utkommit under titeln *Sveriges krig åren 1808 och 1809* (IX + 373 sid. + 25 bilagor; pr. 6 kr. 50 öre). Bandet innehåller en öfversigt öfver den politiska ställningen 1807 samt en framställning af »Sveriges försvarskraft». Två »förläggningskartor» för de finska regementena åtfölja detsamma. Vi måste för ögonblicket åtnöja oss med denna korta notis.

— Intendenten Axel Zettersten har utgifvit under sommaren *Svenska flottans historia åren 1522—1634* (511 sid. pr. 7 kr.) Vi skola återkomma till detta på omfattande källforskningar grundade arbete.

— Läroverksadjunkten W. Molér har under den anspråkslösa titeln *Bidrag till en Gotländsk Bibliografi* (Stockholm 1890, 116 + 4 opaginer. sid. pris 3 kr.) utgifvit en systematiskt ordnad öfversikt öfver skrifter angående Gotland, eller i hvilka gotländska ämnen och personligheter beröras. Bibliografien, som upptager nära 1,000 nummer och åtföljes af register, bör blifva en nyttig tillflykt för hvar och en som söker upplysningar om den genom språk, historia, folkseder, minnesmärken och natur lika märkliga ön.

— Under den något påfallande titeln *Kalfdråpet och vänpröfningen* har docenten G. Cederschiöld i Lund lemnat ett litet bidrag till kritiken af de isländska sagornas trovärdighet. Han söker nämligen bevisa huru Viga-Glumssagan, en af de mest betrodda isländska sagorna, innehåller åtminstone en diktad episod. Det är nämligen berättelsen om, huru Glum, genom att narra en viss Ingolf att döda en »ladukalf», bringar honom i rykte för dråpet på Hlödu-kalfr, en personlig fiende, som Glum själf dödar. Det sker under förevändning af en »vänpröfning» eller pröfning af hvad hjälp man i en dylik kasus hade att påräkna af sina vänner. Enligt hr C. är denna episod hämtad från den latinska anekdotsamlingen *disciplina clericalis* och endast lokaliserad på Island; han anser ock att vid närmare kritisk pröfning man torde komma att upptäcka mer än ett sådant lån från utlandets litteratur, mer än ett prof på det fria sätt, som isländ- »sagoskämtan» använde.

— Löjtnant F. Schenström har nyligen utgif *linernas sista tåg. Gamla minnen från jämtla- bygden* (Stockholm, Nordin & Josephson, 1[illegible]

kartor, pr. 2 kr.) Det är en med fosterländsk värme och kärlek till ämnet gjord skildring af samma ryktbara och olyckliga härtåg, som af annan författare i denna tidskrift behandlats (årg. 1889). Hr Schenström framhåller naturligt nog med särskild omsorg de rent militära synpunkterna, samt har äfven satts i tillfälle att kunna meddela en mängd topografiska detaljer, icke minst från hemmarschen, hvarigenom hans arbete vunnit i liflighet och åskådlighet. Det åtföljes af en »Vägvisare» för dem, som skulle vilja »framgå den led våra sista karoliner trampat öfver de stiglösa fjällen», samt af ett namnregister öfver 500 deltagare i fälttåget.

— Kaptenen vid Svea artilleriregemente F. A. Spak, som har hufvudförtjensten utaf ordnandet af vårt artillerimuseum och som öfver detsamma utgifvit en vidlyftig katalog, har därjämte utarbetat en serie historiska afhandlingar, ursprungligen afsedda att i katalogen intagas såsom inledning till motsvarande grupper, men numera i stället publicerade särskildt; ett par ha varit intagna i Artilleritidskriften åren 1887, 1888 och 1890. Afhandlingarna äro följande: *Kort historik öfver inom svenska armén, företrädesvis artilleriet begagnade rid-, anspanns- och stallpersedlar från 30-åriga kriget intill nuvarande tid* (23 sid.), *Några historiska upplysningar om uniformering och utredning* (76 sid.), *Några historiska upplysningar om fanor och krigsmusik med särskild hänsyn till de svenska regementstroféerna* (37 sid.), *Bidrag till handskjutvapnens historia* (54 sid.), *Bidrag till handeldvapnens historia från och med slaglåsgevärens införande* (47 sid.), samt *Några historiska upplysningar ang. de blanka vapnen samt skyddsvapnen* (47 sid.) Afhandlingarna, som äro tillgängliga i bokhandeln (C. E. Fritzes k. hofbokhandel), stöda sig både på tryckta och otryckta källor, handlingar hufvudsakligen från krigsarkivet och arméförvaltningen, arbeten af Adlersparre, Jähns m. fl., och historikern, som ofta står förlägen isynnerhet inför äldre tiders oändligt rika terminologi i fråga om vapen och persedlar, finner här många intressanta och vigtiga upplysningar.

— I Helsingfors har under året en liflig verksamhet på den historiska forskningens område pågått. Hålla vi oss först till de akademiska lärdomsprofven, doktorsspecimina, så ha vi att nämna lektor O. A. Forsströms på finska affattade »Framställning af förhållandena i Ingermanland under svenska väldets tid». I denna afhandling, som hufvudsakligast grundar sig på Ingrica-samlingen i svenska riksarkivet samt räkenskapsböckerna i finska statsarkivet, redogör förf. i allmänna drag för de etnografiska, administrativa och kamerala förhållandena i det landskap, som man nämnt Sveriges Sibirien. Märket *I* på titelbladet angifver, att förf. tänker sig möjligheten att framdeles kunna utsträcka sina forskningar äfven till andra spörjsmål. — Kand. F. W. Ronimus har med ledning af Voltaires i Petersburg förvarade bibliotek i en afhandling, benämnd »Voltaire såsom Peter den stores historieskrifvare», undersökt de källor, som »filosofen i Ferney» begagnat sig af och den metod han följt vid utförandet af

sitt mera ryktbara än historiskt värdefulla och samvetsgranna arbete. — Lektor Y. K. Yrjö-Koskinen har i en främst på den komparativa sociologien sig grundande, på finska skrifven afhandling sökt framställa hufvuddragen af »de finska stammarnas samhällsskick vid hednatidens slut». — Slutligen må nämnas magister R. Hertzbergs redan under förra året utkomna, men ännu icke anmälda arbete »Bidrag till Finlands kulturhistoria på 1600-talet. Vidskepelse», en bok, som erbjuder rätt mycket intresse för kulturhistorikern, men som till sin framställning mera liknar en materialsamling än ett akademiskt specimen.

Svenska literatursällskapet i Finland har ökat sina historiska publikationer med tvänne nya arbeten. N:r XIV af dess skrifter upptager prof. K. G. Leinbergs »De finska klostrens historia». Det är ett på vidt omfattande och med största energi bedrifna forskningar grundadt arbete, som intager en aktningsvärd plats i Finlands historiska literatur. Mest detaljerad är skildringen af Nådendals kloster, hvaråt förf. egnat mer än hälften af den c:a 500 sid. starka boken. — I n:r XV af sällskapets skrifter har mag. Erik Ehrström tecknat »Helsingfors stads historia från 1640 till stora ofreden» och har därmed utfört ett för en yngre forskare rätt vackert arbete på den i Finland modern vordna stadshistoriska forskningens gebit.

Såsom det varit att vänta sig, har det den 15 sistlidne juli firade 250-års minnet af det finska universitetets stiftelse icke förgått utan inflytande på historiska literaturen. Västfinska studentafdelningen har, dagen till ära, påbörjat en serie afhandlingar belysande västra Finlands historia, natur och folk. Af de redan utkomna häftena må framhållas mag. Tor Carpelans för geneologer viktiga »Åbo i geneologiskt hänseende på 1600- och början af 1700-talen» samt mag. George Granfelts »Västfinska afdelningens historia I». Till jubelliteraturen hör ock mag. A. H. Snellmans på finska affattade, förtjänstfulla »Österbottniska afdelningens historia intill stora ofreden».

På urkundspublikationens område har året burit rätt märkliga frukter. Finlands statsarkiv har genom statsarkivarien R. Hausen utgifvit i tryck »Registrum ecclesiæ aboensis» eller den s. k. »Åbo domkyrkas svartbok» med tillägg ur Skoklosters »codex aboensis». Då den för Finlands medeltidshistoria så viktiga urkundssamlingen väl blir föremål för en utförligare granskning i Hist. tidskrift, må detta omnämnande om dess offentliggörande denna gång vara nog. — Dessutom har pastor Ad. Neovius (med Werner Söderström i Borgå som förläggare) påbörjat publikationen af de s. k. »Alopæiska papperen» i Borgå, om hvilkas upptäckande tidskriftens läsare redan blifvit underrättade. Det nu utkomna första häftet af samlingen, som bär titeln »Ur Finlands historia», upptager aktstycken, som hänföra sig till 1808—9 års krig samt tiden närmast därefter. De följande häftena äro afsedda att omfatta allmänt historiska handlingar från 1500—1700-talen, bidrag till landets kyrko-, literatur- och kulturhistoria från början af innevarande sekel och slutet af det förflutna m. m. Samlingen kommer otvifvelaktigt att erbjuda mycket för forskningen både

nytt och viktigt, men ögonskenligt är, att innehållet icke har något annat inre sammanhang än det tillfälliga, att vara hämtadt ur de »Alopæiska papperen». (*C. v. B.*)

— Den af professor Kr. Erslev utgifna urkundssamlingen *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Ständermödernes historie i Kristian IV:s tid* har i år afslutats med tredje bandets andra häfte. Det åtföljes af ett systematiskt sakregister, ordlista, person- och ortsregister, en öfversikt af riksrådets och ständermötenas karaktär och befogenhet m. m.

— I tyska tidningar har den notisen varit synlig, att under nu pågående russificeringsarbete i Östersjöprovinserna äfven de *baltiska stads- och ridderskapsarkiven* skulle föras till Moskva. Uppgiften var egnad att injaga bestörtning hos historiska forskare, men den föreföll äfven under nuvarande förhållanden osannolik. Dess bättre har den icke heller bekräftats. På enskild väg har man sökt vinna upplysningar om rätta förhållandet, och det är dessa som vi satts i tillfälle att meddela, då saken särskildt för svenska historici är af intresse. Ridderskapsarkiven äro fullkomligt oberörda. Däremot skola enligt lagen om den nya domstolsorganisationen i Östersjöprovinserna de gamla nu upplösta domstolarnes arkiv delas, i det rättegångshandlingar öfverlemnas till närmaste kretsdomstol, öfriga akter och böcker till guvernementsarkiven. Så har i Reval skett med rådsarkivet samt öfverlandrättens och manrätternas arkiv. Det nya stadsarkivet i Reval, som 1879 afsöndrades från rådsarkivet och sedermera af staden med dryg kostnad blifvit ordnadt och uppstäldt, hotas af samma öde. Någon fara för att arkiven under sina nya styrelser skulle stängas för forskare föreligger emellertid icke heller.

— Äfven svenska tidningar ha innehållit notiser om ett nytt uppslag i fråga om *jungfruns af Orléans* historie. Förf., herr E. Lesigne, påstår i arbetet (»La fin d'une légende», 152 sid.) att jungfrun aldrig blef bränd i Rouen, att hon lefde länge i välmåga såsom gift med en herre des Armoises och att hon dog mätt på dagar och lemnande efter sig en talrik afkomma. Enligt den franska kritiken kan man ej taga denna skrift på allvar. Förf. känner ej den nyaste literaturen och det enda verkliga bevis han anför grundar sig på ett groft missförstånd af meningen med en fras i domen, med hvilken den andliga domstolen öfverlemnade den anklagade i den verldsliga maktens hand för att straffas.

— Upprättaren af den i häftet 2 sid. 38 granskn. omnämnda *Förteckningen öfver Strängnäs gymnasiibibliotekss pergamentsbref* har genom Red. bedt få anmärka, att denna förteckning uppgjordes flere år innan motsvarande band af Svenskt diplomatarium utkom, samt att han ej haft något att skaffa med dess redigering till tryckning.

Om italienska arkiv och bibliotek.

Några anteckningar från en resa 1889—1890

AF

ELOF TEGNÉR.

Italiens söndersplittring i en mängd små stater och stadsrepubliker, hvilken medfört dess politiska vanmakt under århundraden, har å andra sidan varit gynnsam för bevarandet af de olika landsändarnas individualitet och historiska egendomlighet samt af källorna till deras historia.

Det nya konungariket Italien har af dessa små suveräna stater jämte en mängd offentliga samlingar ärft förpliktelsen att vårda dem. Många, de flesta af de stundom högst betydande arkiv, som de forna stadsrepublikerna bevarat, innehålla, såsom bekant, dyrbara urkunder ända från medeltidens tidigaste århundraden; så ock de nu upphäfda religiösa korporationernas, domkapitlens och kyrkornas handskriftsamlingar. I de forna hufvudstäderna för de mera betydande italienska småstaterna, hvilka underhållit diplomatiska förbindelser med Europas furstehus, förvaras aktstycken äfven från nyare tid, af stort värde för Europas allmänna historia, hvilka äfven af den vetenskapliga forskningen delvis blifvit tillgodogjorda.

I detta land af urgammal kultur har man af ålder vårdat dylika minnesmärken af förgångna tiders lif, säkerligen i allmänhet bättre än i länderna norr om Alperna. »Italien», säger den lärde forskningsresanden Björnståhl, »som tvenne gångor gifvit den öfriga verlden ljus uti vetenskaper och konster, först Augusti tid, och sedan 1500 år därefter, har altid dären conserverat lämningar däraf»[1]. Många italienska furstar

---

[1] Björnståhl, Resa, I, s. 332.

män hafva satt en ära i att samla böcker och handskrifter samt åt sina samlingar beredt praktfulla förvaringsrum. Med tillgodogörandet af dessa skatter var det under äldre tider kanske ej alltid så väl beställdt; och forskningsifvern har tidtals varit ringa nog bland Muratoris och Tiraboschis landsmän. Men materialet har i allmänhet omsorgsfullt bevarats; och utan öfverdrift kan väl sägas, att Italien i dessa samlingar äger rikedomar för forskningen, ännu orörda, och till hvilka intet annat land kan uppvisa motsvarighet.

Att på ändamålsenligaste sätt ordna förvaltningen af äfven denna dyrbara statsegendom samt sörja för dess tillgodogörande så väl för den vetenskapliga forskningen som för det allmänna lifvets praktiska angelägenheter, är en af de uppgifter, som legat Italiens nya styrelse varmt om hjärtat. En medelväg borde följas mellan ett för starkt centraliserande i landets hufvudstad eller i regeringens händer och lämnandet af för stor frihet vid de enskilda samlingarnas förvaltning. Med ifver har man gripit saken an. Hittills synes det företrädesvis hafva varit förvaltningens likformighet, som man eftersträfvat såsom sitt mål.

Att från sin ursprungliga plats rubba större arkiv och bibliotek, hvilka redan förut varit erkända såsom offentliga, har emellertid på goda grunder i allmänhet ej ansetts lämpligt; och de suveräna italienska staternas arkiv, så väl som de offentliga biblioteken i deras hufvudstäder, hafva fått förblifva i orubbadt skick på sina ursprungliga platser. De hafva endast fått namnet »archivio di stato» och »biblioteca governativa» (»pubblica», »nazionale» o. s. v.) och därigenom betecknats såsom nationens gemensamma egendom. — Allt erkännande förtjänar den möda, som blifvit nedlagd på tillgängliggörandet af dessa skatter. Så väl de offentliga arkiven som biblioteken hallas öppna för allmänheten minst 6, stundom 7 timmar dagligen; en del af de sistnämnda, särskildt alla universitetsbibliotek, hållas äfven öppna på aftnarna. Rymliga, stundom praktfulla lokaler hafva beredts åt dessa samlingar; och i dem saknas aldrig en »sala di studio». Sanningen att säga, förefaller dock ej sällan utrymmet öfverflödigt i dessa sistnämnda. Byggnader från äldre tider — furstepalats, nu öfvergifna, klosterbyggningar, jesuitkollegier o. s. v. — hafva i allmänhet besparat den italienska staten kostnaden för uppförandet af dyrbarare nybyggnader för dessa ändamål.

* * *

Egendomligast ter sig för främlingen från Norden arkivväsendets organisation. Det är en sida af Italiens nydaningsarbete, som kan förtjäna någon uppmärksamhet, äfven såsom bidrag till kännedom om, huru frågan om statens kontroll öfver arkiv i provinserna blifvit löst.

Redan innan det nybildade konungariket tagit i besittning sin nuvarande hufvudstad, hade dess regering från sitt dåvarande residens, Florens, tagit ordnandet af arkivväsendet om hand. Statsarkivet i Florens, med sina samlingar af urkunder till Mediceernas och deras efterföljares historia, befann sig sedan gammalt i förträfflig ordning; och dess föreståndare, den förtjänte Franc. Bonaini, var vid tiden för Italiens unifikation dess förnämsta auktoritet på arkivväsendets område [1]. Åt honom jämte Tommaso Gar, föreståndare för arkivet i Venedig, uppdrogs 1867 att utarbeta ett förslag till gemensamma stadgar för de arkiv, som lydde under undervisningsministeriet. Andra italienska arkiv räknades nämligen, på grund af sin särskilda beskaffenhet och gammal häfd, till andra centrala myndigheter inom statsorganisationen; några tillhörde finansministeriet, andra inrikesministeriet o. s. v. En komité, tillsatt 1870, sökte bringa reda i det virrvarr, som blifvit en naturlig följd af denna anomali; och dess arbete blef epokgörande för det italienska arkivväsendets ordnande [2].

Icke utan meningsbrytningar med dem, som ville förlägga rikets centrala arkivförvaltning under »ministero dell' istruzione pubblica», lyckades det med anledning af denna komités betänkande att genomdrifva att den kom att tillhöra »ministero dell' interno». Ett dekret af 1874 bestämde för framtiden arkivens plats i den italienska statsorganisationen. Därpå följde, efter några förberedande regeringsbeslut, det ännu gällande italienska arkivreglementet af d. 27 maj 1875, med sitt tillägg af d. 10 juni följande år rörande arkivens inre förvaltning.

Reglementet, omfattande 79 paragrafer, är vidlyftigt och detaljeradt, såsom allt hvad som i den vägen göres i Italien. Genomgripande voro också de atgärder för vinnande af ordning

---

[1] Bekanta äro Bonainis arbeten: »Gli archivii della provincia dell' Emilia e le loro condizioni fin al finire del 1860» samt hans och Panizzi's »Di alcune principali questioni sugli archivii italiani; lettere» (1867).

[2] Se vidare om lagstiftningsåtgärderna för det italienska arkivväsendets ordnande under åren 1867—76, Zahn, Die neueste Organisation der Staatsarchive in Italien, i Archival. Zeitschrift 1876.

och uniformitet, som genom dessa lagstiftningsåtgärder föreskrefvos.

Viktigast var den utan tvifvel välbetänkta fördelningen af Italiens arkiv i tio grupper efter de olika landskapen. Inom hvar och en betecknades ett arkiv — det i provinsens hufvudstad belägna — såsom »archivio centrale». Kring detta grupperades de i provinsens öfriga städer befintliga arkiven. En inspektor, »sovrintendente», utsedd bland föreståndarna för något af de inom distriktet belägna arkiven, skall i hvarje dylik arkivgrupp representera den centrala myndigheten. »Il sovrintendente» har ansvaret och öfverinseendet öfver arkivens förvaltning och tjänstepersonal, öfvervakar de arbeten, som utföras, samt aflägger sina rapporter till ministeriet.

Uppdraget att vara »sovrintendente» är ej nödvändigt förenadt med föreståndarskapet för »archivio centrale» inom hvarje distrikt, utan är ett rent personligt uppdrag [1]. I regeln är det dock föreståndaren för det största arkivet inom hvarje distrikt, som erhåller detta förtroendeuppdrag. Så är t. ex. arkivchefen i Milano, den berömde historikern Cesare Cantù, »sovrintendente» för de Lombardiska arkiven i Milano, Brescia och Mantua; Milanesi, det Florentinska statsarkivets föreståndare, har samma befattning för Toscanas talrika arkiv i Florens, Lucca, Massa, Pisa och Siena o. s. v.

Den italienska byråkratiska organisationen har icke nöjt sig med den kontroll, som utöfvas af den centrala myndigheten och »gli sovrintendenti». Därjämte finnes ett arkivråd, »consiglio per gli archivii», bestående af nio personer, af regeringen utsedda bland erfarna män och framstående historiska skriftställare, hvilka dock icke äro i arkivtjänst. Af den sistnämnda kategorien tillhöra för närvarande Villari, Berti, Berchet m. fl. detta arkivråd. Deras uppgift är att till regeringen inkomma med förslag i organisationsfrågor samt rörande arkivpublikationer, äfvensom att yttra sig om sådana befordringar, som ej ske efter anciennitet, o. s. v. Sekreterare i detta arkivråd är byråchefen för den afdelning inom inrikesministeriet, under hvilken arkiven sortera.

---

[1] Så erhöll t. ex. nyligen den om Italiens arkivväsen högt förtjänte och äfven såsom produktiv historisk författare kände föreståndaren för det stora arkivet i Bologna, Carlo Malagola, förtroendet att vara »sovrintendente agli archivi Emiliani», ehuru arkivet i Parma är centralarkivet inom provinsen Emilia, och ehuru hans företrädare, den gamle Ronchini, ända till sin detta år inträffade död var detta sistnämndas chef.

Antalet af de italienska arkiv i olika landsändar, som direkt lyda under »ministero del interno» och förvaltas af statsämbetsmän, är för närvarande 18 [1]. Vid dessa 18 statsarkiv äro (enligt 1889 års statskalender) anstälda något öfver 200 tjänstemän, af olika grader. De som tillhöra »la carriera superiore» och kunna avancera till de högre platserna, nämnas »archivisti» och »sottoarchivisti», hvarjämte i arkiven tjänstgöra »alunni», expektanter, motsvarande våra amanuenser. Till den lägre kategorin af tjänstemän, hvilka alltjämt stanna i en underordnad ställning, räknas »registratori» och »copisti». För samtliga dessa befattningar afläggas examina och prof. Till de högre äro fordringarna ingalunda obetydliga, om också den tekniska arkivbildningen, efter nordiska begrepp, därvid något ensidigt tillgodoses på bekostnad af den allmänna vetenskapliga bildningen och kännedomen af andra länders historia och språk. För uppflyttning till högre tjänstegrad fordras nya prof; och för utbildning af arkivtjänstemän äro vid åtskilliga af de större arkiven fästade »scuole di paleografia», hvarest en tvåårig kurs meddelas.

Olikheten i de olika landsändarnas historia och i beskaffenheten af arkivens innehåll har föranledt bestämmelsen att arkivtjänstemännen ständigt böra förblifva tjänstgörande inom det arkivområde, där de inträdt i tjänst. Ett alldeles motsatt förhållande äger rum med tjänstemännen vid de italienska statsbiblioteken, hvilka vid inträdet i tjänst förbinda sig att tjänstgöra vid hvilket statsbibliotek som helst och som därför också ständigt — ej alltid till biblioteksförvaltningens fromma — flyttas från det ena biblioteket till det andra. — Tjänstemännens arbetstid är bestämd till 7 timmar dagligen; ledighet för några dagar kan beviljas; men sammanlagda ledigheten under ett år får ej öfverskrida 30 dagar.

Fordringarna äro stränga och — lönerna äro små, såsom öfverallt i den fattiga italienska staten med sina många tjänstemän och sitt på alla områden genomförda ämbetshierarkiska system.

[1] Enligt italienska statskalendern 1889. De äro följande: arkiven i Bologna, Brescia, Cagliari, Florens, Genua, Lucca, Mantua, Massa, Milano, Modena, Neap[el] Palermo, Parma, Pisa, Rom, Siena, Turin och Venedig. Därjämte nämnas andra arkiv, kallade »provinciali», som stå under regeringens uppsikt. hvilkas förvaltning den offentliga makten ansvarar; hvarjämte en m[ängd] urkundsamlingar, tillhöriga kommuner och offentliga anstalter, stå i kontroll.

Obestridligt är emellertid, att dessa många reglementariska bestämmelser vittna om regeringsmaktens vakna intresse för att göra dessa handskriftskatter tillgängliga och sörja för deras förvaltning genom sakkunniga personer. Det liberala italienska konungadömet, som skrifvit folkupplysning och framåtskridande på sin fana, har uppenbarligen äfven på forskningens och vetenskapens områden velat häfda det gamla kulturlandets ställning bland det moderna Europas folk. Med stor liberalitet är tillträde öppet för alla, äfven utländingar, så väl för forskare i egentlig mening, som för mera tillfälliga besökande.

Från begagnande utan särskildt tillstånd äro dock undantagna handlingar rörande utrikes ärenden, yngre än 1815, äfvenså alla papper af enskild natur, för så vidt de innehålla omdömen och notiser »af statsämbetsmän rörande bestämda personers lefnadsförhållanden»[1]. Den sistnämnda bestämmelsen är egendomlig: om den afser hindrandet af missbruk med offentliggörandet af enskilda bref, så borde förbudet väl ej endast gälla ämbetsmäns förtroliga meddelanden. — Ännu egendomligare förefaller för nordiska, vid domstolarnas offentlighet vanda begrepp stadgandet, att rättegångshandlingar i brottmål först efter 90 år äro tillgängliga, och att andra domstolshandlingar först äro tillgängliga 30 år efter hvarje måls afslutning.

Förhållandena i Italien hafva medfört ett stadgande med afseende på arkivens begagnande, hvilket synes stå i strid med den liberalitet, som eljest principielt erkännes — nämligen om uppbärandet af afgifter för arkivhandlingars framtagande och användning. Redan den skriftliga ansökan om utbekommande af dylika, så vidt den af enskild person framställes, bör förses med en stämpel af 50 centesimi; och för hvarje särskild, bestämdt angifven handling, som begäres, stadgar reglementet, äfven om den icke kan framläggas, en afgift af 1 lira. Begäres handlingar, hvilka ej kunna bestämdt angifvas, utan röra vissa personer eller inrättningar i allmänhet, utgör afgiften 2 lire för hvarje timme, som uppsökandet och begagnandet kräfver. Äfven afgifterna för afskrifter, som verkställas af arkivens tjänstemän, äro bestämda genom detaljerade föreskrifter[2].

---

[1] Art. 2: »Gli atti conservati negli archivii sono pubblici, meno quelli confidenziali e segreti sino dall' origine, che contengono informazioni e giudizii di pubblici officiali sulla vita di determinate persone».

[2] Regolam. Art. 58: »Per la ricerca, ispezione o lettura di un atto singolo di qualunque età, precisamente indicata, é dovuta la tassa di una lira. La tassa

Samtliga dessa afgifter äro höga, och skulle, om de utkräfdes af alla efter lagens bokstaf, blifva i hög grad betungande. Reglementet medgifver likväl undantag och modifikationer för dem, som begagna arkivet i offentligt ändamål, stundom äfven för idkare af vetenskapliga eller litterära studier. Jag känner icke närmare tillämpningen af dessa stadganden med afseende på landets egna barn; af egen erfarenhet kan jag endast intyga, att någon afgift *aldrig* i något af de 16 offentliga italienska arkiv, som jag besökte, utkräfdes af mig. Jag sväfvade t. o. m. i fullkomlig okunnighet om föreskriften i detta afseende, till dess jag själf fick reglementet i min hand. Öfverhufvud har jag den bästa erfarenhet af det tillmötesgående och den välvilja, som öfverallt inom den italienska statens arkiv visades mig.

I de många historiska tidskrifter, som utgifvas, till största delen genom de olika provinsernas historiska samfund, och i de talrika lärda samfundens publikationer erbjudes rikt tillfälle att framlägga resultaten af de forskningar, som dessa åtgärder för arkivens tillgänglighet afse att främja [1]. Företrädesvis är det dock materialsamlingar, som här offentliggöras. Af ålder har samlandet, snarare än bearbetandet af historiskt material, tilltalat det italienska forskarlynnet. Oaktadt den jämförelsevis lifliga verksamheten på det historiska området, förefaller forskarnas, särskildt de infföddas, antal i de flesta af dessa många arkiv

---

si paga ugualmente. se fatte le ricerche, non sia trovato il documento richiesto. — 59: Occorrendo a taluno di far ricercare, di esaminare o leggere più documenti non specificate, riguardanti una istitutione od una persona, la tassa di ricerca, ispezione o lettura é ragguagliata a L. 2 per ciascun ora.» — Rörande afskrifttaxan föreskrifves: för hvarje afskrifven sida af handlingar äldre än år 1000: 5, från åren 1000—1500: 4, från 1500—1700: 3, från 1700—1800: 2 lire, samt efter 1800: 1 lira — för så vidt originalen äro skrifna på latin eller romaniskt språk. Afgifterna fördubblas för afskrifter från de språk, som ej begagna det latinska alfabetet: en kopia af en på tyska skrifven medeltidshandling kostar sålunda 8 francs för hvarje sida, o. s. v. Betalning deponeras på förhand.

[1] Några af de viktigaste bland dessa publikationer, alldeles för litet kända i vårt land, må här nämnas: Archivio storico Italiano (utg. i Florens); Archivio della società Romana di storia patria (utg. i Rom); Archivio storico per le provincie napolitane (utg. i Neapel); Archivio storico siciliano (utg. i Palermo); Archivio storico lombardo (utg. i Milano); Archivio Veneto (utg. i Venedig); Atti e memorie della R. deputazione di storia patria per le provincie Modenesi e Parmensi (utg. i Modena); Archivio storico per le Marche e per l'Umbria (utg. i Foligno); Giornale storico degli archivi Toscani (utg. i Florens); Atti della società Ligure di storia patria samt Giornale Ligustico (utg. i Genua). — Historiska urkunder och uppsatser offentliggöras äfven i särskilda urkundsamlingar för de olika provinserna: Atti e memorie della R. Deputatione di storia patria p[illegible] provincie di Romagna; Documenti per servire alla storia di Sicilia; Monu[illegible] storia patria delle provincie Modenesi, m. fl., — samt i den historiskt-lit[illegible] delningen af de italienska akademiernas publikationer.

föga betydligt. Ej sällan — i de mindre arkiven nästan alltid — har jag funnit arkiv-tjänstemännens antal större än andra forskares; någon gång har vederbörande »archivista» varit ensam i »sala di studio».

Så mycket mera tid återstår sålunda för de förstnämnda att ostörda egna sig åt arkivarbeten i egentlig mening; och deras antal och utsträckta tjänstetid böra också i tidens längd åstadkomma vackra resultat. Ett flitigt katalogiserings- och registreringsarbete pågår i de flesta af dessa arkiv. Ehuru förhållandena äro mycket olika på olika ställen, finnes i allmänhet sedan gammalt rätt mycket gjordt i detta afseende för underlättandet af forskarens möda, på sina ställen t. o. m. mera än man är van att finna annorstädes. Arkiven i Genua och Modena — för att endast nämna ett par — äro öfverraskande rika på omsorgsfullt utarbetade »indici».

* * *

Beskaffenheten och fördelningen af det historiska materialet i de särskilda arkiven beror naturligtvis på dessas uppkomst och den plats, där de äro belägna. Några kortfattade antydningar om det i detta afseende mest karaktäristiska för de större arkiv, som jag besökt, jämte anvisningar till någon af de nyare tryckta källor, där ytterligare upplysningar om dessa samlingar kunna hämtas, böra här ej saknas.

Bland dessa arkiv äro, såsom redan nämndt, de gamla stadsrepublikernas ingalunda de minst ansenliga. Mest bekant utanför Italien är naturligtvis Venedigs verldsberömda statsarkiv, med sina källskrifter ej blott till Venedigs, utan till hela Europas och äfven till Orientens historia, från medeltiden långt in i nyare tid. Sedan den venetianska republikens äldsta tider ägnades särskild omsorg åt bevarandet af dess statshandlingar [1], och traditionen öfvergafs aldrig, så länge Venedig bevarade sin självständighet. Den berömda republikens egendomliga ställning har åt dess urkundsamlingar, utom deras lokala intresse, gifvit en så att säga internationel karaktär. Till den europeiska handelns

[1] Se härom Reumont, Italienische Diplomaten, i Beitr. zur Ital. Geschichte, Bd I, Baschet, La diplomatie Vénétienne (1862) och samme förf:s Hist. de la chancellerie secrète (1870) äfvensom Cecchettis många uppsatser i Atti dell' Istituto Veneto, Ateneo Veneto, Archivio Veneto m. fl.

och kulturens, så väl som till de politiska förvecklingarnas historia finnas här, såsom bekant, rika materialier; den venetianska diplomatien insände sina berättelser från alla håll, dit republikens förbindelser sträckte sig. Den del af de venetianska ambassadörernas »relazioni», som blifvit offentliggjord i Alberi's, Barozzi's och Berchets samlingar, ger en föreställning om arkivets rikedom; dessa »relazioni» utgöra dock endast sammanfattningen af de »dispacci», som regelbundet insändes till republikens regering [1].

Mindre bekant än Venedigs och ej heller så omfångsrikt och betydande, är statsarkivet i Genua. Den genuesiska republiken, en gång Venedigs medtäflarinna, behöll länge sin betydenhet i det europeiska statsförbundet, inom den europeiska handels- och finansverlden ända till slutet af dess tillvaro såsom självständig stat. Utsträckta voro äfven Genuas förbindelser med utlandet; och äfven från dess sändebud vid hofven norr och söder om Alperna ingingo diplomatiska rapporter, som äga historiskt intresse. Omsorgsfullt bevarades den gamla republikens statsakter ända sedan medeltiden, och tvifvelsutan sluter äfven Genuas väl ordnade, ehuru i en olämplig lokal förvarade statsarkiv inom sig skatter för historisk forskning, som ännu ej äro tillgodogjorda [2].

Bolognas, Sienas, Luccas och Perugias statsarkiv — för att endast nämna dem af de öfriga gamla stadsrepublikernas arkiv, som jag känner genom personliga besök — äro äfven högst ansenliga.

Det förstnämnda arkivet, i Bologna, praktfullt utstyrdt äfven i det yttre och förenadt med Bolognas stolthet, dess »Museo Civico», är måhända det vackraste, som den nya italienska regimen på detta område genom en mans energi och insiktsfulla ledning förmått åstadkomma. Det är Bologna-arkivets nuvarande föreståndare, den redan nämnde C. Malagola, som har förtjänsten ej blott af den ändamålsenliga och smakfulla yttre anordningen, utan ock af samlandet af detta ofantliga material till Bolognas

[1] Se: Relazioni dei ambasciatori Veneti nel secolo XVI, pubbl. da Alberi, I—XVI (1839—67); d:o nel secolo XVII, raccolte da Barozzi e Berchet, I—VI (1857—79). — En utförlig redogörelse för alla det venetianska områdets arkiv föreligger i »Statistica degli archivii della regione Veneta», I—III (1881).

[2] Omständigheterna medgåfvo mig ej vid mitt besök i Genuas statsarkiv att utöfver hvad som där utgjorde mitt egentliga ändamål, taga närmare kännedom om dess anordning. — Norditaliens tredje stora statsarkiv, i Milano, hade jag ej tillfälle att besöka. Notiser om och ur Genuas arkiv finnas i Canale's »Del riordinamento degli archivi di Genova» (1857), i »Giornale Ligustico» m. fl.: c Milano's i Mouni's »Archivi di stato in Milano, prefetti e direttori, 1467—1'

historia, hvilket förut var kringspridt på flera håll i den gamla staden. Urkunderna från medeltiden gå tillbaka ända till 900-talet; sedan 1220 finnas i behåll fullständiga serier af Bolognas statshandlingar. Efter de olika skedena af Bolognas historia äro dessa samlingar delade i fyra stora afdelningar: Archivio del comune o della repubblica» (1062—1512), »Archivio ponteficio» (1512—1796), »Archivio moderno (efter 1796), samt slutligen »Archivio degli enti autonomi» — aktstycken till särskilda korporationers, anstalters och enskilda slägters historia.

Med Bolognas arkiv täflar Sienas i prydligt yttre, i instruktiv anordning och i innehållets rikedom. För Sienas, så väl som Bolognas arkiv hafva betydliga uppoffringar gjorts ej blott af staten utan äfven af kommunerna. Siena-arkivet, som under de sista tjugo åren erhållit sitt nuvarande skick, upptager f. n. 45 stora salar, af hvilka en är anordnad till »Sala della mostra», förevisningssal. Det förefaller nästan ofattligt, huru dessa handlingar till den gamla medeltidsrepublikens historia kunnat undgå de ständiga krigens förödelser, om hvilka dess historia förtäljer. Dessa urkunder gå tillbaka ända till den Karolingiska tiden; från den senare medeltiden finnas kompletta serier af statshandlingar i behåll; stundom flera hundra inkomna bref och akter från samma år. »Rikedomen är så utomordentlig», säger en tysk medeltidsforskare om Sienas arkiv, »att det ser ut som om icke ett blad gått förloradt»[1].

Äfven Luccas arkiv är högst ansenligt, och genom dess föreståndare, Salv. Bonghi, har nyligen utgifvits ett inventarium öfver dess samlingar — ett digert verk i fyra stora qvartband. Af dess titel synes, att afsigten är att utgifva dylika publikationer öfver Toscanas samtliga arkiv. — Perugias rika stadsarkiv förvaras tillsammans med dess »Biblioteca comunale» i den gamla stadens ståtliga »Palazzo pubblico», i hvars rymliga salar för närvarande pågå förändringar af inredningen, för att bereda nödiga förvaringsrum åt dessa båda samlingar.

De italienska furstehusens arkiv förvaras, såsom naturligt är, i deras forna residensstäder. Det Savoyiska husets papper, så väl som konungariket Sardiniens statshandlingar, har man sålunda att söka i Turin; i Florens Mediceernas och deras efterföljares såsom regenter i storhertigdömet Toscana o. s. v. Dessa

---

[1] Kerler, i Sybels Hist. Zeitschr., s. 267, Bd 49 (1883).

båda arkiv äga karaktären af regeringsarkiv i vanlig mening, nämligen för de tider, då dessa platser utgjorde hufvudstäder för självständiga stater. Inkommande offentliga aktstycken af administrativt och lokalt intresse för provinsens historia öka fortfarande dessa så väl som de flesta motsvarande arkivs förråd. En redogörelse för det högst betydliga Turin-arkivets historia och uppkomst innehålles i Bianchis tryckta katalog öfver »Le materie politiche relative all' estero degli archivii di stato Piemontesi» (1876)[1]. Sedan Bonainis tid gäller Florentiner-arkivet såsom ett mönster af ordning och förvaltning; hans efterföljare Guasti och Milanesi hafva fortsatt dessa traditioner.

En alldeles afslutad samling och ett helt för sig bildar däremot det historiskt viktiga »Archivio Gonzaga» i Mantua, innehållande Mantuas härskarsläkts papper, ända till Gonzagahusets fall och hertigdömets införlifvande med Österrike[2]. Gonzaga-arkivet är alldeles skildt från Mantuas Archivio di stato; detta har en öfvervägande administrativ uppgift.

Estehusets stora arkiv i Modena är, liksom Gonzaga-arkivet i Mantua, utmärkt väl ordnadt och är ett bland Italiens äfven för det öfriga Europas historia viktigaste arkiv. Genom släktförbindelser stod huset Este nära Europas mäktigaste hof under 1600- och 1700-talen; diplomatiska rapporter ingingo till Modena, som till Venedig, från alla håll. Muratori, Modenas berömdaste häfdaforskare, har genom sina voluminösa arbeten fästat uppmärksamheten på de litterära skatter, som den lilla fredliga staden gömmer i sitt arkiv och bibliotek. Han var själf en gång deras vårdare.

Det närbelägna Parmas arkiv är däremot, ehuru »archivio centrale» i samma provins som Bolognas och Modenas, fattigare på historiska urkunder, åtminstone från äldre tid: »é un povero archivio rovinato», sade dess föreståndare, den ofvan nämnde, numera aflidne Ronchini, vid min fråga efter Farnese-ättens papper. Dessa hafva nämligen dels blifvit förda till Wien, dels, jämte annat Farnesiskt arfvegods, till följd af ättens giftermåls-

[1] Samme förf. har äfven utgifvit »Le carte degli archivi piemontesi, politici, amministrativi» etc. (1881). — Om och ur arkivet i Florens finnas en mängd uppsatser i »Giornale storico degli archivi Toscani», samt i »Archivio storico Italiano.»

[2] Se om detta arkiv Ferrato, Alcuni cenni sull' archivio storico Gonzaga in Mantova (1877). Urkunder därifrån finnas tryckta i »Curiosità stori mantovane.»

förbindelser med de spanska Bourbonerna funnit en fristad i Neapel, medan dessa herskade i Syd-italien [1].

Sedan gammalt har arkivväsendet i Neapel varit föremål för särskild omsorg; och dess statsarkiv fyllde, långt innan det nya konungariket Italien bildades, sin uppgift att vara ett »archivio centrale» för hela området. Redan Dudik [2] berättar, med lifligt erkännande, att i detta arkiv vid hans besök förelågo förteckningar öfver alla arkivalier, som på skilda håll funnos i konungariket, en anstalt, hvarigenom nödig kontroll kunde utöfvas öfver bevarandet af urkunder i klostrens, kyrkornas och städernas arkiv. — Sedan Bourbonernas tid har Neapels stora statsarkiv varit väl ordnadt och efter 1818 inrymdt i klostret San Severinos vidlyftiga lokaler. Utom de nämnda Farnesepapperen förvaras där handlingar och urkunder rörande den syditalienska statens och de dynastiers historia, som härskat i Neapel sedan äldsta tider. Under de växlande öden, som denna landsända undergått, har väl åtskilligt blifvit förstördt och skingradt; men med afseende på urkundernas ålder och mängd är Neapels statsarkiv icke allenast ett af Italiens, utan af Europas förnämsta. Långt tillbaka till medeltidens början, då grekiskan ännu var det härskande språket i dessa trakter, sträcker sig samlingen af dess pergamenturkunder; och de nyare urkunderna afspegla tidernas växling under norrmanners, fransmäns, spanjorers välde, ända till våra dagar.

Sicilien, som har sin egen växlande historia, ehuru det ej varit säte för en egen dynasti, äger i Palermo ett högst betydligt arkiv. Det är ännu hufvuddepôten för handlingar till Siciliens historia från äldsta kristna tider ända till slutet af de spanska vicekonungarnas regering, då Sicilien 1738 införlifvades med konungariket Neapel och tillsammans med detta ånyo bildade en monarki. Sedan 1861 finnes utgifvet ett »Inventario officiale del grande archivio di Sicilia» [3]. Arkivets nuvarande föreståndare, G. Silvestri, har äfven utgifvit åtskilliga skrifter rörande dess anordning och där utförda arbeten.

---

[1] Se härom Gachard, Les archives Farnésiennes à Naples (1869). Öfver Parma-arkivet har Ronchini utgifvit en »Relazione officiale», 1862, tryckt i »Arch. storico italiano» (1867).

[2] Iter Romanum, II: 22, not. Se vidare Del Giudice, »Del grande archivio di Napoli, cenno storico critico» (1871).

[3] Af G. Martina och G. Coci.

Italiens nuvarande hufvudstad, Rom, rikare än någon annan plats på forntida minnesmärken, är relativt fattigt med afseende på arkivaliska urkunder, nämligen för så vidt de äro i den italienska statens besittning. Såsom konungariket Italiens hufvudstad är det gamla Rom ännu för nytt, för att dess »archivio di stato» skulle kunna mäta sig med de provinsarkiv, som innehålla samlingar af de gamla småstaternas handlingar. Statsarkivet i Rom [1] är bildadt först efter den eviga stadens besittningstagande af det nya Italiens regering och är företrädesvis af lokal och administrativ betydelse. Dit hafva samlats urkunder från en mängd upphäfda romerska klosters, domstols- och notarial-arkiv samt nyare handlingar af administrativ och historisk art. Under statsarkivets uppsikt står äfven det ännu på Capitolium förvarade municipala arkivet. En mängd af klostrens och de äldre domstolshandlingarna undanskaffades dock vid Roms ockupation till Vatikanen. Utan tvifvel är detta statsarkiv, som innesluter en mängd medeltidsurkunder, en vigtig samling för Roms lokal-, personal- och kulturhistoria; och för det nya konungarikets historia bör det väl en gång blifva hvad ett riksarkiv är i andra länder. Men för närvarande lär det väl kunna sägas, att Roms »archivio di stato», i jämförelse med många af de öfriga italienska arkiven, äger, så att säga — uppkomlingens karaktär.

* * *

Det »legitima» arkivet i Rom är Vatikanens; och dess innehafvare bestrider också, såsom bekant, lagligheten af hvarje annan statsinrättning i Rom än dem, som stiftats af honom eller af dem som före honom varit »Kristi ståthållare på jorden». Vatikanens arkiv är en verld för sig. Det är utan tvifvel Italiens förnämsta och dyrbaraste urkundsamling: intet af det nya konungarikets många »archivii di stato» kan täfla därmed. Ej blott till kyrkostatens, ej blott till Italiens, utan till hela den katolska verldens historia förvaras där materialier. Det förtjänar också att särskildt omnämnas, helst som dess förvaltning ej har något gemensamt med de öfrigas.

Sedan gammalt har Vatikanens berömda bibliotek varit för forskare tillgängligt; men urkunder från dess icke mindre berömda »Archivio segreto» — hvars lokal gränsade till bibliotekssalarna

[1] Se härom Gregorovius, Das Römische Staatsarchiv i Sybels Hist. schrift, Bd 36, s. 141 o. f.

med de spanska Bourbonerna funnit en fristad i t. medan dessa herskade i Syd-italien [1].

dan gammalt har arkivväsendet i Neapel varit föremål rskild omsorg; och dess statsarkiv fyllde, långt innan det ungariket Italien bildades, sin uppgift att vara ett »ar-entrale» för hela området. Redan Dudik[2] berättar, med rkännande, att i detta arkiv vid hans besök förelågo för-gar öfver alla arkivalier, som på skilda håll funnos i gariket, en anstalt, hvarigenom nödig kontroll kunde ut-öfver bevarandet af urkunder i klostrens, kyrkornas och nas arkiv. — Sedan Bourbonernas tid har Neapels stora iv varit väl ordnadt och efter 1818 inrymdt i klostret rer vidlyftiga lokaler. Utom de nämnda Farnese-as där handlingar och urkunder rörande den syd-statens och de dynastiers historia, som härskat i Neapel äldsta tider. Under de växlande öden, som denna lands-undergått, har väl åtskilligt blifvit förstördt och skingradt; med afseende på urkundernas ålder och mängd är Neapels rkiv icke allenast ett af Italiens, utan af Europas förnämsta. till medeltidens början, då grekiskan ännu var skande språket i dessa trakter, sträcker sig samlingen af ergamenturkunder; och de nyare urkunderna afspegla tidernas växling under norrmanners, fransmäns, spanjorers välde, ända till våra dagar.

Sicilien, som har sin egen växlande historia, ehuru det ej varit säte för en egen dynasti, äger i Palermo ett högst betydligt arkiv. Det är ännu hufvuddepôten för handlingar till Siciliens historia från äldsta kristna tider ända till slutet af de spanska vicekonungarnas regering, då Sicilien 1738 införlifvades med konungariket Neapel och tillsammans med detta ånyo bildade en monarki. Sedan 1861 finnes utgifvet ett »Inventario officiale del grande archivio di Sicilia»[3]. Arkivets nuvarande föreståndare, G. Silvestri, har äfven utgifvit åtskilliga skrifter rörande dess anordning och där utförda arbeten.

---

[1] Se härom Gachard, Les archives Farnésiennes à Naples (1869). Öfver Parma-arkivet har Ronchini utgifvit en »Relazione officiale», 1862, tryckt i »Arch. storico italiano» (1867).

[2] Iter Romanum, II: 22, not. Se vidare Del Giudice, »Del grande archivio di Napoli, cenno storico critico» (1871).

[3] Af G. Martina och G. Coci.

domsfrihet och intresse för historisk forskning fram i dagen. Från många håll har han också fått mottaga loford och tacksägelser för den liberalitet, hvarmed portarna till det påfliga arkivet slogos upp på vid gafvel, och forskare utan afseende på trosbekännelse och nationalitet inbjödos att där inträda. Loforden hafva icke varit oförtjänta. Onekligen var detta en reform, storartad i sitt slag; och det är en känd sak, att Leo XIII personligen lifligt intresserat sig därför, i strid med åtskilliga kardinalers ännu ej öfvergifna åsikt. Han har insett, att erkännandet af principen af den historiska forskningens frihet skulle öka, snarare än minska antalet af påfvedömets vänner; faran för minskning af dess anseende genom framdragandet af obehagliga historiska fakta kunde genom försiktig tillämpning af denna grundsats lätteligen undvikas.

Och vetgiriga forskare hafva kommit i mängd, särskildt från Tyskland, för att samla urkunder och historiskt material ur de rika förråden. Det var ej blott genom »la Tipografia Vaticana», ej blott åt dess arkivtjänstemän, som det tillstaddes att offentliggöra aktstycken ur Vatikanska arkivet, ehuru äfven dessa föregingo med godt exempel. Theiners voluminösa »Monumenta», utgörande 11 folioband, hafva på 1880-talet följts af påfvarna Honorius III:s, Clemens V:s och Leo X:s »Regesta», hvilkas utgifning ännu pågår under ledning af arkivets tjänstemän. Namnen Hergenröther och Denifle samt Palmieri erinra om de Vatikanska arkivisternas eget arbete för arkivets tillgodogörande. — Franska forskare hafva äfven börjat publicerandet af påfliga urkunder: Élie Berger har börjat utgifva Innocentii IV:s och L. Auban Gregorii IX:s »Regesta»: första bandet af den sistnämnda publikationen har nyligen lemnat pressen. De bära båda vittne om den verksamhet, som utöfvas af »École française de Rome». — Så väl Österrike som Tyskland hafva i Rom på statens bekostnad upprättat historiska institut, väsentligen afsedda att genomforska Vatikanska arkivet. Sickel och Kaltenbrunner hafva ledt de österrikiska forskarnes arbeten, Schottmüller de tyska. Ett digert band »Mittheilungen aus dem Vatikanischen Archive» har redan utgifvits af österrikiska institutet genom Sickel. Schottmüller förbereder å det tyskas vägnar publicerandet af en stor serie medeltidsurkunder.

»Fervet opus» är ett af de intryck, man erfar, då man inträder i det Vatikanska arkivets »sala di studio» och ser alla

dessa flitiga forskare — till en stor del tyskar, men äfven åtskilliga fransmän och italienare, många i andlig drägt — ifrigt sysselsatta med excerperings- och kopieringsarbeten.

Det är emellertid uppenbart, att man vid öppnandet af det påfliga arkivet icke gjort sig beredd på en så stark tillströmning af forskare. Den lokal, som blifvit anvisad såsom »sala di studio», är numera långt ifrån tillräcklig, och motsvarar äfven i sitt yttre skick hvarken platsens berömdhet eller nutidens fordringar. En jämförelse mellan denna mörka och kyliga, i källarvåningen belägna lokal och de praktfulla salar, där Vatikanens konstsamlingar förvaras, visar på ett slående sätt skillnaden mellan påfvedömets *yttre* glans förr och nu — dess *inre* makt torde visserligen icke vara mindre nu än förr. Äfven tjänstepersonalen, bestående af ett fåtal präster och munkar, är alldeles otillräcklig för betjänandet af det ständigt växande antalet af forskare, helst som till deras åliggande äfven måste höra arbetet med de ofantliga pappers- och pergamentmassornas ordnande och förteckning.

I bristen på någorlunda fullständiga inventarier och register, åtminstone af den art, att de kunna föreläggas andra än arkivets egna tjänstemän, ligger emellertid den väsentligaste svårigheten vid dess begagnande af den med samlingarnas anordning obekante främlingen. Systematisk fördelning af arkivets innehåll finner man här lika litet som i allmänhet i Italiens andra arkiv och bibliotek: de många banden med ofta olikartadt innehåll kunna vanligen endast genom kännedom af nummer och signatur uppsökas. Inom Vatikanens oöfverskådliga massor vore väl äfven en systematisk fördelning omöjlig att åstadkomma. Så mycket mera äro systematiska eller alfabetiska kataloger eller register af nöden. Om man nu ej kan bestämdt angifva datum och signum för de handlingar, man söker, är man hänvisad — utom till vederbörande tjänstemäns välvilja och personliga förtroende — till de mycket ofullständiga »indici», upprättade under 1700-talet, som föreläggas.

Sådana finnas af tvenne slag, dels i bokform, dels på lösa blad, eller rättare pappersremsor, af den mest primitiva beskaffenhet, inlagda i alfabetisk ordning mellan bladen i små häften, tjänande som permar. Båda dessa kataloger äro under den om Vatikanska arkivet högt förtjänte kardinal Garampis ledning upprättade under senare delen af 1700-talet af den flitige florentinaren Pistolesi. I synnerhet den sistnämnda katalogen, »le

schede» kallad, hvilken tillhandahålles åt mera betrodda forskare — dock endast under tjänstemännens särskilda uppsikt — är oaktadt sitt föga tilltalande yttre skick ett jätteverk. Det uppgifves, att antalet »schede» (lappar) uppgår till omkring 600,000, och att deras upprättande erfordrat en tid af 23 år [1]. Detta register omfattar emellertid hufvudsakligen de utgående, ej de inkomna skrifvelserna. I den förstnämnda, vida mindre fullständiga katalogen i bokform finnas dock äfven införda hänvisningar till andra samlingar, mest afskrifter af nyare datum.

Det ligger i sakens natur, att samtliga dessa mer än sekelgamla »indici» måste vara skäligen föråldrade och ofullständiga. Därtill kommer, att en del af arkivalierna under arkivets omflyttningar, särskildt under dess långa resa till Paris i början af århundradet, erhållit nummer och signaturer, som ej motsvara uppgifterna i registren, hvilket stundom vållar svårighet vid deras uppsökande. Ännu viktigare är, att högst betydliga afdelningar af urkundförrådet i det påfliga arkivet här alldeles icke eller blott delvis finnes på något sätt registrerade, eller att åtminstone för främlingen inga förteckningar däröfver hållas tillgängliga. Så t. ex. de stora nuntiatur-arkiven, ända från 1500-talets början, inqvisitionens arkiv, enskilda personers bref, bref till kardinalkollegiet o. s. v. En naturlig följd häraf är, då personlig medverkan af de fåtaliga arkivtjänstemännen icke med fog alltid kan påräknas, att åtskilliga af arkivets afdelningar måste anses såsom obefintliga, om man ej på annan väg än genom här tillgängliga hjälpkällor erhållit upplysning om deras tillvaro [2].

Arkivet hålles öppet fem dagar i veckan från kl. ½ 9—12 f. m., dock med undantag af de fyra sommarmånaderna, juli—oktober, och kortare ferier vid de stora högtiderna, hvartill äfven komma de talrika kyrkliga högtidsdagarna. Arbetstiden är sålunda ganska inskränkt, och de till större delen långväga främ-

[1] Enligt företalet till Palmieri's »Ad Vatic. archivi Romanorum Pontificum regesta manuductio», hvarest äfven redogöres för hvad som i öfrigt under olika tider gjorts för katalogsväsendet i Vatikanska arkivet. Där omnämnes ett af Jos. de Martin 1711 upprättadt register öfver den del af påfliga arkivet, som förvarades i Avignon; en särskild serie »schede» öfver »archivum arcis S. Angeli», m. fl. register-arbeten.

[2] Bristen på ett någorlunda fullständigt kronologiskt eller alfabetiskt repertorium anmärktes redan af Dudik, som för öfrigt lifligt uttrycker sin tacksamhet för hvad han i det Vatikanska arkivet samlat och sin beundran för dess rikedom. Han anser omöjligt, att ej ett fullständigare repertorium än »le schede» skulle finnas; men erkänner, att något sådant aldrig kommit till hans kännedom (Iter Romanum, II, 37). Något sådant lärer emellertid verkligen ännu icke finnas, eller är åtminstone icke tillgängligt.

lingar, som under de korta förmiddagstimmarna trängas kring de smala och obekväma studiiborden, måste väl använda sin tid, för att hafva någon vinst af sina besök.

Om Vatikanska arkivets öppnande sålunda var en åtgärd, som inom den lärda verlden borde hälsas med tacksamhet och tillfredsställelse, så kan man dock ej helt och hållet gifva den tyske forskare orätt, som med erfarenhet af dessa svårigheter, under erkännande af arkivtjänstemännens tillmötesgående, yttrar, »dass das Vatikanische Archiv noch in ganz anderer Weise, als selbst in der neuen Æra, der Wissenschaft erschlossen werden könnte»[1]. Rom byggdes icke på en dag; och det fullständiga tillgängliggörandet af en samling, som under århundraden varit stängd för nyfikna blickar, skulle vara ett arbete ej för år, utan för årtionden, äfven om svårigheterna och betänkligheterna ej vore andra än de här antydda.

I friskt minne är det oblida omdöme om förvaltningen af det Vatikanska arkivet, som citerats efter den gamle Döllinger, det moderna påfvedömets berömdaste katolske vedersakare, och hvars sammanfattning låg i orden: »überhaupt wird die Benutzung des Archives durchaus nicht leicht gemacht»[2]. Mot detta sistnämnda yttrande hafva emellertid de tyska forskare, som nu arbeta i Vatikanens arkiv, i forskningens intresse ansett sig böra afgifva en protest, intygande arkivförvaltningens tillmötesgående. Protestens kärnpunkt ligger i dess slutönskan, att »det goda förstånd, som varit rådande mellan arkivets ledare och de tyska forskarna, icke måtte rubbas genom ogrundade uppgifter»[3]. Den möjliga följden af dylika yttranden af missnöje antydes af den ofvan citerade forskaren från 1883 på följande sätt: »Wie lange diese neue Epoche des päpstlichen Archivs dauert, wer kann das wissen?»

Det påfliga arkivet kan lätteligen åter blifva fullständigt »segreto». Får man tro ryktets uppgift, så saknas icke röster, som ogilla Leo XIII:s dekret af 1880. Om dess förvaltning har sina hemligheter, gör man måhända klokast i att låta dessa förblifva — hemligheter.

Äfven om jag ägde närmare kännedom om innehållet eller fördelningen i det påfliga arkivet — eller rättare arkiven, ty utom sam-

[1] Kerler, 1883, anf. st. s. 255.

[2] Deutsche Rundschau 1890, i uppsatsen »Zum Gedächtnisse Döllingers» af Egelhaaf.

[3] Därsammastädes, marshäftet.

lingarna i Vatikanen, hvilka i själfva verket äro att anse såsom flera olika arkiv, förvaras i Lateranpalatset »Datarians», det påfliga tribunalets, stora urkundsamling m. m., — så vore här ej platsen eller utrymmet att därför redogöra. Gachards »Les archives du Vatican»[1] redogör för arkivets öden, särskildt för dess förflyttning till Paris under Napoleons herravälde och dess återförande efter restaurationen; och Dudik's bekanta »Iter Romanum» (1853) innehåller åtskilliga viktiga upplysningar så väl om arkivet i sin helhet som om dess mest använda del, de påfliga Regesterna. Den ofvan citerade, af Palmieri utgifna handledningen till dessas studium[2] och företalet till de genom samme man utgifna »Specimina palæographica Regestorum pontificalium» (1888) erbjuda äfven åtskilliga bidrag till kännedomen om samlingarnas anordning. Öfverskådligast och för nordiska forskare viktigast äro P. A. Munchs »Oplysninger om det pavelige Arkiv og dets Indhold, fornemmelig Regesterne og disses Indretning, samt om det Udbytte heraf er at hente for Nordens og især Norges historie» (författad 1860, efter förf:s död utg. af G. Storm). Denna skrift utgör resultatet af de undersökningar, som den norske historikern på grund af personliga förbindelser med arkivchefen Theiner tilläts företaga, innan arkivet öppnades, oaktadt bannstrålen sväfvade öfver bådas hufvuden[3].

Kändt är, så väl genom Munchs som genom andras arbeten, att medan de från påfliga kansliet utgångna skrifvelserna omsorgsfullt infördes i registraturen och kopieböckerna, de till curian ankommande skrifvelserna under större delen af medeltiden endast undantagsvis bevarades, ett förhållande som ej nog kan beklagas, särskildt för det aflägsna Nordens historia. Mot slutet af medeltiden inträdde härutinnan en förändring; men reformationen gjorde snart slut på förbindelsen mellan de protestantiska länderna och den romerska curian, och torde äfven hafva bidragit till att mindre vård egnades åt de under de närmast föregående årtiondena inkomna skrifvelserna. Munchs samlingar, frukterna af årslånga mödosamma undersökningar, hafva till största delen kommit den nordiska vetenskapen till godo. Säker-

[1] Anmärkningsvärdt är, att denna skrift icke fans tillgänglig hvarken i Vatikanens eller i något annat af Roms offentliga bibliotek, då den af mig efterfrågades.
[2] Se ofvan sid. 297.
[3] Af hänsyn till denna Theiners välvilliga lagöfverträdelse föreskref också Munch, att denna uppsats ej fick offentliggöras förr än efter Theiners död, en föreskrift, som också respekterades. Den utgafs först 1879.

ligen kan dock åtskilligt, särskildt rörande medeltidens sista årtionden, ännu göras till komplettering af Munchs samlingar. Döden afbröt, som bekant, plötsligt hans arbeten i arkivet.

Men det sätt, på hvilket urkunderna äro ordnade, måste göra undersökningarna i hög grad tidsödande.' Nuntiaturarkiven, fördelade efter olika länder, börja, såsom nämndt är, icke förr än med 1500-talet; hvad som före denna tid finnes i behåll af till curian inkomna handlingar, måste, där det icke händelsevis finnes upptaget i registret, mödosamt uppsökas bland olikartade urkunder och samlingsband, i kronologiskt eller på annat sätt ordnade serier. Sannolikt skulle det löna mödan, att fortsätta Munchs arbete för Nordens historia i Vatikanens arkiv; men säkert är att, under nuvarande förhållanden, med den grad af tillgänglighet som samlingarna äga, härtill fordras ej veckor eller månader, utan år.

Ännu rikare än på offentliga arkiv är Italien på offentliga bibliotek. En på offentligt föranstaltande 1863 utgifven bibliotekstatistik uppräknar 210 sådana; och om alla stora och små offentliga boksamlingar medräknas, skulle man lätt få en ännu högre siffra. Så uppgifves, att Rom äger 48 offentliga bibliotek, Neapel 46, Milano 35, Palermo 34 o. s. v. Sedan gammalt har man i detta land plägat studera i de offentliga bibliotekens läsesalar. Dessa äro därför på helt annat sätt i bruk än i Norden; ett bibliotek utan en »sala di studio» vore i Italien otänkbart. Ofta äro läsesalarna praktfullt utstyrda och rymliga lokaler; och af ålder finnas äfven goda traditioner om deras tillgänglighet för allmänheten. Björnståhl prisar redan i sina resebref 1772 liberaliteten i detta afseende. »Ingen dag gifves, skrifver han, utom helgdagar, som icke några bibliothequer äro offentel. öpne, somliga både för- och eftermiddagarne, somlige halfva dagen allenast»; och han gör en föga smickrande jämförelse med svenska förhållanden på hans tid: »Hvad skall man säga om vissa städer hos oss, där lärdomen har sitt residence, därest icke finnes mer än et enda bibliotheque, som är publiquet». Äfven i våra dagar äro Italiens bibliotek förtjänta af detta beröm [1].

---

[1] Se Björnståhls Resa I, 361. Det kan förtjäna erinras hvad den lärde resanden berättar om Biblioteca Franzoni i Genua, som »öpnas om morgonen kl. 4 eller 5, är öpet hela dagen til kl. 11, ja ofta til midnatten» (anf. st. s. 495).

Att ytterligare utveckla äfven dessa offentliga samlingars tillgänglighet och att bringa öfverensstämmelse i dess förvaltning var en uppgift, som förelåg för Italiens nya regering. Samtidigt med arkiv-väsendets omdaning företogs äfven arbetet med bibliotekens omorganisation, och ett lagstiftningsarbete började, som sedan 1869 skänkt Italien ej mindre än fyra olika reglementen för dess »biblioteche governative». Det sista, nu gällande, är af 1885, men ytterligare ändradt genom ett kongl. dekret af 1889. Det innehåller 191 paragrafer; det exemplar, som ligger framför mig, är en hel bok på 113 sidor i kvart[1].

Det arbete, som nedlagts på utarbetandet af dessa reglementariska bestämmelser, är icke ringa; det vittnar i hvarje fall om ett lifligt intresse för tillgodogörandet af landets litterära skatter. Men med skäl kan betviflas, att den genom en mängd minutiösa bestämmelser frambragta uniformiteten i förvaltning alltid varit så välsignelsebringande för de särskilda bibliotekens utveckling. Föga tillfredsställelse, äfven hos yrkesmännen, har väckts af det brådstörtade sätt, hvarpå man därjämte sörjt för vissa biblioteks utveckling, vid indragningen till staten af de upplösta religiösa korporationernas bibliotek. Dessa hafva fördelats på »biblioteche governative», utan vidare undersökning om denna tillöknings behöflighet i hvarje särskildt bibliotek. En oräknelig massa dupletter har sålunda hopats på åtskilliga ställen, stundom till verkligt förfång.

I intet land göres mera för biblioteksmäns yrkesbildning än i Italien. Men om man annorstädes — t. ex. i vårt land — stundom synes anse föregående yrkesbildning öfverflödig på detta område, så lägger man i Italien måhända för ensidig vikt vid den tekniska bibliotekarie-utbildningen, med förbiseende af den allmänna bildningens kraf. För hvarje befordran inom de lägre graderna fordras nya examina, för hvilka minutiösa föreskrifter lämnas; och de många tjänstemännen äro efter beskaffenheten af sina aflagda prof fördelade i klasser och kategorier, hvar och en med sina bestämda, noggrannt reglementerade åligganden. Möjligt är, att den italienska skol- och universitetsbildningens beskaffenhet gör dessa många examina nödvändiga; men det hela gör midt i den moderna, framåtskridande, liberala italienska staten stundom

[1] Se vidare R. Münzel, »Das Italienische Bibliotheksreglement von 1885» i Centralblatt für Bibliothekswissenschaft 1890, n:r 6, hvarifrån äfven en del af de i det följande anförda statistiska uppgifterna äro hämtade.

ett intryck af ett slags — kinesiskt mandarinväsende. Det ständiga kontrollerandet på alla områden, som den italienska statsorganisationen kräfver, fördyrar äfven här förvaltningen och fördröjer ärendenas behandling.

Om man sålunda stundom synes hafva gått för långt i sin sträfvan att regelbinda och kontrollera allting, äfven på detta område, så bör å andra sidan tacksamt erkännas, att en liflig verksamhet rör sig på bibliografiens fält, och att staten tagit sig af hithörande publikationer på ett sätt, hvartill i andra europeiska länder ej finnes motsvarighet. Reglementet föreskrifver (§ 62) ett ständigt samarbete mellan rikets alla statsbibliotek för utgifvande på offentlig bekostnad af tvenne bibliografiska tidskrifter: »Bollettino bibliografico delle pubblicazione italiane», som skall utgifvas från nationalbiblioteket i Florens och upptaga all italiensk litteratur, och »Bollettino bibliografico delle opere moderne straniere», utgifven af Bibl. Vittorio Emanuele i Rom och upptagande samtliga statsbibliotekens förvärf af utländsk litteratur. Regeringen har utställt bibliografiska prisuppgifter, som framkallat värdefulla arbeten; af undervisningsministeriet utgifves såsom bihang till dess »Bollettino dell' istruzione pubblica» en serie »Indici e cataloghi», hvaraf sedan 1885 utkommit 10 starka band. Denna samlings uppgift är att sprida kännedomen om Italiens bokskatter, och där offentliggöras dels förteckningar öfver bok- och handskriftsamlingar, dels realkataloger öfver särskilda vetenskapsgrenar.

Italien ägde redan förut sedan gammalt en ej obetydlig tryckt bibliografisk litteratur. Genom dessa regeringsåtgärder har denna under de senaste åren vuxit till ett betydande omfång; och nekas kan icke, att man ständigt synes hafva för ögonen gagnet af att erbjuda, såsom reglementets ord lyda, åt »gli studiosi compiuta e sollecita notizia delle opere, onde si arrichiscono le pubbliche biblioteche.»

Utom dessa gamla och nya tryckta biblioteksförteckningar finnas naturligtvis i hvarje bibliotek handskrifna kataloger. Äfven hva l som i handskrift förvaras i katalogsväg på de offentliga biblioteken representerar ofta, om också ej alltid, mångårigt och omsorgsfullt arbete.

Systematisk anordning eller uppställning söker man visserligen i allmänhet förgäfves så väl i kataloger, som på hyllorna. En sådan anordning anses kräfva för mycket utrymme; och

formatet bestämmer i regeln uteslutande böckernas plats [1]. Vanligen finnas endast alfabetiska kataloger, hvarest angifves det nummer eller signum, under hvilket de efter formatet uppställda böckerna återfinnas. Realkataloger, föreskrifna genom reglementet, finnas stundom, men som oftast nyss påbörjade eller ofullbordade. Men å andra sidan äro de alfabetiska katalogerna ofta fullständigare och rikare på hänvisningar än i andra länders bibliotek; i åtskilliga ingår i den alfabetiska katalogen »lo spoglio», registreringen, af periodiska skrifter af större betydenhet. Detta gäller dock företrädesvis de mindre biblioteken; i de större skulle katalogiserandet i en dylik utsträckning vara en omöjlighet, äfven med en ännu större tjänstepersonal.

Katalogerna ligga framme till allmänhetens tjänst; den besökande efterser själf det åstundade arbetet i katalogen och antecknar dess signum. Utlåningen ombesörjes genom i läsesalen stationerade underordnade tjänstemän, »distributori», ett slags mellanting mellan litterärt bildade bibliotekarier och vaktmästare; framtagandet af böcker sker alltid af uniformerade »uscieri», vaktmästare. De bibliotekstjänstemän, som tillhöra »la carriera superiore» och avancera till de högre graderna i den byråkratiska organisationen, taga i regeln ingen befattning med allmänheten. Systemet har sina lätt i ögonen fallande olägenheter: om det är bekvämt för den ostörda fortgången af de arbeten, som utföras inom biblioteket och som kräfva större insikt, så är det å andra sidan ingalunda fördelaktigt hvarken för forskaren eller för tjänstemännens utbildning. — I de flesta af dessa bibliotek finnas två läsesalar: en för den stora allmänheten och en »sala riservata» för särskildt gynnade besökande. I universitetsbiblioteken utmärkes denna skillnad genom särskilda läsesalar för professorer och studenter; vid ett sådant, i Bologna, äga dock »signorine studenti» tillträde till den privilegierade salen, som är stängd för deras manliga medstuderande. Manuskriptforskare erhålla äfven i regeln sin plats i »sala riservata».

[1] Endast i ett af de många offentliga bibliotek, jag besökt i Italien, har jag funnit systematisk uppställning i detalj genomförd, nämligen i Biblioteca comunale i Bologna. Förtjänsten däraf tillkommer dess bibliotekarie, den lärde och oaktadt sina år ungdomligt liflige L. Frati.

* * *

Det gällande biblioteksreglementet upptager under olika namn 16 statsbibliotek, »governative autonome», som ej äro fästa vid andra anstalter, samt därjämte ytterligare 16, som tillhöra andra statsinstitutioner, hvaribland 12 universitetsbibliotek [1].

Vid dessa till mellan 30 och 40 uppgående, staten tillhöriga offentliga boksamlingar finnas anställda nära 250 tjänstemän af högre och lägre grad, af hvilka 139 tillhöra »la carriera superiore» och efter aflagda examina kunna befordras till högre platser. Dessa sistnämndas ekonomiska lott är föga lysande; endast de tvenne föreståndarna för de båda centralbiblioteken i Rom och Florens åtnjuta en lön, som uppgår till 6,000 lire. De öfriga bibliotekschefernas löner växla efter de olika »klasserna» — allting i detta byråkratiska land är på det noggrannaste klassificeradt — mellan 5,500 och 3,500 lire. Högsta underbibliotekarielönen är 3,000 lire. Relativt äro de underordnade klasserna af tjänstemän bättre aflönta: högsta lönen för en »distributore» är 2,000, och för vaktmästare högst 1,300, lägst 900 lire [2].

I de flesta af Italiens städer af någon betydenhet finnas därjämte offentliga bibliotek, som underhållas på kommunens bekostnad, stundom med statsbidrag. De benämnas vanligen »Biblioteca comunale» och äro i de större städerna stundom af betydligt omfång. Så t. ex. — för att endast nämna dem som jag känner genom personliga besök — Bolognas, Perugias, Sienas, Palermos, Catanias. I Siena användes kommunens bibliotek äfven såsom universitetsbibliotek och åtnjuter en subvention från universitetets kassa. Dessa stadsbiblioteks speciella uppgift är att samla och bevara material till de särskilda städernas historia, och många af dem äga i detta hänseende ovärderliga skatter. Ej sällan täflar »Biblioteca comunale» i en stad med det på samma ort befintliga statsbiblioteket så väl i omfång som i värde.

Italiens båda största bibliotek äro de s. k. centralbiblioteken, »Vittorio Emmanuele» i Rom och »Nazionale Centrale» i Florens. Endast dessa åtnjuta i vidsträcktare mått »il diritto di stampa», rättigheten att erhålla ett exemplar af hvarje i riket tryckt skrift. En del af de öfriga, särskildt universitetsbiblio-

[1] Enligt »stato del personale addetto alla pubblica istruzione 1889», är dock universitetsbibliotekens antal 15. Hela antalet statsbibliotek utgör således för närvarande ej mindre än 35.

[2] Enligt »Ruolo di anzianità degli impiegati delle biblioteche, 1889».

teken, äga denna rätt endast med afseende på hvad som tryckes inom den provins, där de äro belägna.

»Vittorio Emmanuele» i Rom är nybildadt, sedan Rom blef Italiens hufvudstad. Jämte åtskilliga andra vetenskapliga institutioner är det inrymdt i den ofantliga byggnad, som tillhört det berömda jesuiter-kollegiet »Collegio Romano» och har där en ännu för lång tid tillräcklig lokal. Det bildades ursprungligen genom sammanslåendet af 48 klosterbibliotek; grundstommen utgjordes af den förut i byggnaden befintliga, jesuiterna tillhöriga boksamlingen, uppgående till 60,000 band. Redan 1876, då byggnaden för sitt nya ändamål högtidligt invigdes, ansågs det nybildade »Biblioteca Vittorio Emmanuele» äga omkring 360,000 band, af hvilka omkring 200,000 då voro ordnade och tillgängliga [1]. Men uppgiften för detta nya stora bibliotek tedde sig för den italienska regeringen såsom en väsentligen annan än blotta bevarandet af dessa gamla klosterbibliotek: »bisognava», yttrade den italienske ministern Bonghi vid dess öppnande, »che il governo italiano surrogasse un pensiero moderno e nuovo». »Vittorio Emmanuele» skulle bli ett stort modernt bibliotek, genom sina bokskatter afspeglande den nya tidens kulturströmningar på alla områden. Det doterades med frikostiga inköpsanslag, särskildt jämfördt med Italiens öfriga bibliotek: 1889—90 års stat upptager 57,500 lire [2].

Allt detta oaktadt, kan man utan orättvisa säga, att Biblioteca Vittorio Emmanuele, liksom »Archivio di stato» i Rom, är att anse såsom ett slags — parveny. Med den hastiga tillväxten hafva ordnandet och förtecknandet ej alltid kunnat hålla jämna steg. Det stora årsanslaget borde sätta det i stånd att följa med den utländska litteraturen bättre än det gör. På handskrifter af större värde är »Vittorio Emmanuele» jämförelsevis fattigt, ehuru deras antal ej är ringa; och äfven inom den tryckta litteraturen märkas förvånande luckor så väl från äldre som nyare tid. Rikt är det däremot på tjänstemän och betjente — statskalendern upptager ej mindre än 39 — samt har praktfullt utstyrda lokaler och prydliga, ehuru ofullständiga kataloger m. m. Det hela gör intrycket af en viss lyx: statslyxen är en af skuggsidorna i det nya Italiens offentliga lif.

---

[1] Enligt Bonghi's Discorso inaugurale, sid. 17.

[2] Enligt en mig meddelad muntlig uppgift, skulle dock årsinkomsten uppgå till 100,000 lire. Möjligen finnas enskilda fonder, som ej upptagas i staten.

Nationalbiblioteket i Florens har gamla anor sedan Mediceernas och Magliabecchis tid, och bibehåller, oaktadt »Vittorio Emmanueles» snabba utveckling och sitt betydligt mindre anslag[1] fortfarande anseendet såsom Italiens förnämsta bibliotek. Det äger en betydande handskriftsamling och har till sin speciella uppgift att sörja för bevarandet af den tryckta italienska litteraturen i största möjliga fullständighet. Dess romerska medtäflarinna skulle däremot, med afseende på sin tillväxt, äga en mera kosmopolitisk karaktär. För närvarande vanlottadt i afseende på lokal, har dock Florentinerbiblioteket utsikt att erhålla en dylik inom den närmaste framtiden; en storartad byggnad skall uppföras i Florens' nedrifna »Centro», de gamla vanprydliga kvarteren i stadens midt. Under sin nuvarande ledares, Chilovis, styrelse har detta berömda bibliotek på ett tidsenligt sätt omskapats. Chilovi är, framför andra, yrkesbibliotekarie; han anses såsom den egentlige upphofsmannen till de för Italiens statsbibliotek gällande minutiösa reglementariska bestämmelserna.

Utom det nämnda »national- och centralbiblioteket» äger Florens tre högst betydliga offentliga statsbibliotek, sedan gammalt berömda: »Mediceo-Laurenziana», med sin ryktbara handskriftsamling, »Marucelliana» och »Riccardiana»; och vid sidan af »Vittorio Emmanuele» har Rom de bekanta »Biblioteca Casanatense», »Angelica», »Vallicelliana» och »Alessandrina» — alla »governative», det sistnämnda universitetsbibliotek. I dem alla finnas betydande samlingar af äldre litteratur och af äldre handskrifter. Tillväxten af nyare litteratur kan på grund af mycket begränsade inköpsanslag i dessa mindre bibliotek i Florens och Rom ej vara betydlig.

Det samma gäller i allmänhet om de italienska statsbiblioteken i provinserna: deras mängd gör det för den italienska staten, isynnerhet under den nuvarande finansiella förlägenheten, omöjligt att genom anslag sörja för deras tillväxt på det sätt som deras betydenhet synes kunna fordra; och mängden af tjänstemän förefaller ofta oproportionerligt stor i förhållande till inköpsanslagens ringhet. Universitetsbibliotek finnas, som måste nöja sig med ett par tusen lire i årsanslag[2]. Det berömda »Biblioteca

[1] Enligt den tillgängliga tryckta uppgiften 31,000 lire; muntligen uppgafs dock 50,000 lire. Jfr föreg. not.

[2] Universitetsbiblioteket i Modena har t. ex. 1,250 lire, i Cagliari 3,760 i årligt anslag.

Estense» i Modena åtnjuter ej fullt 11,000 lire, hvilket anses högt tilltaget för ett provinsbibliotek i en mindre stad. Det stora biblioteket i Lucca, hvilket till omfång ej torde stå mycket efter Uppsala universitetsbibliotek, uppbär endast mellan 5- och 6,000 lire, och det ryktbara Mediceo-Laurenziana i Florens endast — 3,000! Biblioteken i Turin, Neapel, Milano, Venedig och Palermo äro, jämte de båda stora biblioteken i Rom och Florens, de enda som åtnjuta anslag, något så när motsvarande de svenska statsbiblioteken [1]. Under dessa förhållanden måste uppgiften för de flesta af dessa bibliotek väsentligen bestå i bevarandet och tillgängliggörandet af de skatter, som äldre tider samlat.

Utan tvifvel var de små furstehofvens och stadsrepublikernas tid gynnsammare för dylika samlingars förkofran i de olika landsändarna, än enhetens och centralisationens. Biblioteca Palatina i Parma, Estense i Modena, Marciana i Venedig — för att ej nämna de stora biblioteken i Florens och Turin — äro i sitt slag storartade monumenter af hvad som partikularismens tid åstadkommit på detta område. Men fortsättandet af dylika traditioner är numera helt enkelt en omöjlighet. Den nya regimen har måst inskränka sig till att på bästa sätt göra dessa samlingar tillgängliga samt underlätta förbindelsen mellan de olika städernas bibliotek. Liksom i Sverige äga statsbiblioteken rätt till portofrihet för låneförsändelser sins emellan.

Vatikanens berömda bibliotek intager, såsom naturligt är, en undantagsställning, så väl som dess arkiv. De bästa rekommendationer från Italiens inom och utom landet erkända officiella myndigheter gälla här icke. Tillträde beviljas dock utan synnerlig svårighet; men formaliteten kräfver, såsom nämndt är, en supplik, efter bestämdt formulär, till Hans Helighet påfven personligen. Ansökan stannar dock i vakthafvande bibliotekariens, en jesuitpaters, hand och beviljas af honom.

Bibliotekets läsesal är ljus och rymlig, under vintern uppvärmd, och det sätt, hvarpå allmänheten betjänas, enligt de häfdvunna formerna, ger ej anledning till anmärkning. De särskilda

[1] Bibl. Nazionale i Turin uppbär omkring 24,000, Bibl. Nazionale i Neapel 22,000, Universitetsbiblioteket dersammastädes 17,000, Biblioteca Braidense i Milano 15.800, Marciana i Venedig 15,500. Nazionale i Palermo 14,500 lire. Dock bör anmärkas, att dessa från 1889—90 års stat hämtade siffror något understiga de uppgifter om anslagen, som muntligen lämnades.

katalogerna öfver de fyra olika afdelningar, hvaraf den stora samlingen, såsom bekant är, utgöres, stå till allmänhetens förfogande. Men då systematisk ordning och stundom äfven alfabetiskt register saknas i dessa kataloger, gäller om dem ännu hvad Björnståhl skref 1772: »Den som vill göra nya deconverter i detta bibliotheque bör hafva god tid och tålamod, at rent af läsa igenom alle cataloguerne; ty at blädra hastigt igenom dessa store folianter, låter icke göra sig med nytta. Det är derföre jag utlät mig», tillägger den berömde resanden, »då jag såg påfvens vackra arsenal, som står aldeles midt under Vaticanska Bibliothequet, at mig tycktes desse lekamlige vapnen voro i mycket bätre ordning än de andelige ofvanföre; hvilket fägnade mycket vactmästaren i arsenalen, men icke så särdeles bibliothecarierne»[1]. Dock bör erinras, att ett ifrigt arbete i våra dagar pågår med offentliggörandet af specialkataloger öfver det Vatikanska bibliotekets olika afdelningar.

Kändt är, att Vatikanens bibliotek för svenskar äger ett särskildt intresse, därigenom att en af dess väsentligaste delar är bildad af drottning Kristina af Sverige och ännu i dag nämnes »Bibliotheca Reginæ» (Alexandrina). Åtskilliga Suecana finnas naturligt nog i denna samling, kända i vårt land dels genom Björnståhls, dels genom F. F. Carlsons beskrifningar[2]. Något nytt af större vikt, vare sig för Sveriges eller Kristinas historia, torde där ej vara att upptäcka. Arckenholtz, Kristinas biograf, har med outtröttlig flit samlat materialierna till hennes historia; äfven här, i »Bibliotheca Reginæ» finner man, att efterskörden efter honom måste blifva ringa.

Hvad forskaren i katalogerna lyckats uppleta, framtages af vaktmästare. Den vakthafvande bibliotekarien granskar hvarje handskrift, innan den utlemnas[3]. För öfrigt deltaga icke Vatikanens bibliotekarier direkt i utlåningsbestyret och hafva endast undantagsvis personlig beröring med allmänheten, alldeles som

---

[1] Björnståhl, Resa, I, 547.

[2] Se Björnståhls Resa I, 520, samt Carlsons uppsats »Några underrättelser om drottning Christinas bibliothek i Rom» (Skandia 1836, sid. 116 o. f.).

[3] En gång inträffade att ett af mig begärdt manuskript med titel »Giornale di Alessandro VII» ej utlämnades förr än på grund af min särskilda anmälan, att jag där endast ville söka notiser om drottning Kristina af Sverige och ej rörande hennes påflige vän. Intetdera fanns emellertid i denna »dagbok»: den innehöll företrädesvis notiser om — dödsdomar, utförda under Alexander VII:s regering. Titeln hade väl ingifvit vederbörande någon farhåga, att handskriften kunde innehålla något för den helige faderns minne nedsättande.

deras kolleger i konungariket Italiens bibliotek. Att tillhandagå forskare med upplysningar, på det sätt som brukas i våra motsvarande offentliga samlingar, ingår lika litet i de italienska biblioteksmännens vanor, som det tillhör allmänhetens att af dem begära dylika. Den tillgängliga katalogen får ersätta bibliotekarien; hvad ej där finnes upptaget, eller ej af forskaren själf kan uppsökas, anses såsom obefintligt.

* * *

Jämte de offentliga samlingarna finnas i Italien, såsom bekant, en stor mängd enskilda arkiv och bibliotek, af hvilka några innehålla högst betydliga och värdefulla handskriftsamlingar. Säkerligen finnas bland många italienska adelssläkters familjepapper viktiga historiska källor, ej blott till Italiens historia. Tillträde till dem torde dock ej i allmänhet vara lätt att vinna, allra minst för en främling. Ägarna känna väl i allmänhet sina samlingars värde, och ofta ägnas mera vård åt dessa skrifna forntidsminnen än man skulle kunna vänta af innehafvarnas vetenskapliga intresse och bildningsgrad. En invändning mot lämnande af tillträde till dylika samlingar, som man ofta hör framställas af deras ägare, är att deras materiella värde skulle minskas genom kopierandet och offentliggörandet af ännu okända dokumenter — en invändning, som, om den visar raritetssamlarens intresse, äfven ådagalägger frånvaron af det vetenskapliga.

Tacksamt har jag för min enskilda del att erkänna den beredvillighet, hvarmed det tilläts mig att ur ett dylikt familjearkiv, tillhörande markis Bichi-Ruspoli-Fortiguerra i Siena, till låns erhålla och excerpera en handskrift af intresse för Sveriges historia, nämligen markis Alessandro Bichis reseanteckningar [1].

Några dylika samlingar i Rom äro vissa dagar i veckan öppna för allmänheten — så Biblioteca Barberini, Corsini och Chigi — dock naturligtvis med vissa inskränkningar, särskildt rörande enskilda familjepapper. Så är t. ex. den del af Biblioteca Barberini, som innehåller de Barberiniska familjepapperen, icke tillgänglig. Sannolikt är, att dessa papper från påfven Urban VIII:s och kardinalerna Barberinis tid innehålla åtskilligt af intresse äfven för Sveriges och drottning Kristinas

[1] Se tidskriften »Ymer» 1890, h. 1.

I dylika familjearkiv hafva hamnat en mängd statshandlingar, hvilka rätteligen borde hafva sin plats i statsarkiven, men som af innehafvare af statsämbeten betraktats såsom enskild egendom. Exempel på försäljning af dylika handlingar mot kontant betalning till utländska samlare och samlingar äro icke sällsynta, allra minst i våra dagar, under de gamla, en gång mäktiga ätternas allmänna penningebetryck och förfall.

Under min resa i Italien, från slutet af oktober 1889 till början af juli 1890, har jag haft tillfälle att besöka tillsammans sexton offentliga arkiv och trettiofem offentliga och enskilda bibliotek. Öfverallt har jag sökt att, så vidt möjligt, erhålla kännedom om befintliga Svecana af alla slag från äldre och nyare tid. Längst har jag uppehållit mig i Rom, Florens och Venedig; men utom därvarande arkiv och bibliotek har jag besökt statsarkiven i Turin, Genua, Parma, Modena, Mantua, Bologna, Pisa, Lucca, Siena, Neapel och Palermo; äfvensom stats-, universitets- och kommunal- m. fl. bibliotek i alla de nämnda städerna samt därjämte i Milano, Pavia, Padua, Ferrara, Pesaro, Perugia och Catania.

Den jämförelsevis korta tiden har gjort att denna resa egentligen måst betraktas såsom en rekognosceringsfärd, och mina efterforskningar hafva i allmänhet måst inskränka sig till hvad som i egentlig mening kunnat betecknas såsom svenskt eller rörande Sveriges direkta förbindelser med Italien. De politiska förbindelserna hafva aldrig varit synnerligen lifliga, allra minst efter reformationen. Det mesta af de arkivalier från Sverige, som anträffas i de italienska furstehofvens arkiv, utgöres af kompliments- och notifikationsbref utan historiskt intresse. Det långa afståndet mellan Italien och Sverige gjorde att de båda länderna sällan möttes på politikens vädjobana. Trettioåriga kriget medförde dock underhandlingar med republikerna Venedig och Genua, hvilka upplysas genom aktstycken i dessa städers arkiv; och en hotande konflikt mellan Sverige och konungariket Sicilien vet historien att omtala. Det var 1794, med anledning af de Armfeltska uppträdena i Neapel, hvars statsarkiv bevarar handlingarna i detta intrigstycke. Intet nytt af större vikt är dock ur dem att hämta.

Diplomatiska rapporter, äldre än vårt århundrade, från Sverige till Italien påträffas endast undantagsvis. Men utan tvifvel finnas i de gamla italienska furstehofvens, i Venedigs och i Vatikanens arkiv bland sändebudens berättelser, särskildt från Wien och Paris, åtskilligt af intresse äfven för Sveriges historia, i synnerhet under stormaktstiden. Nuntiaturberättelserna till påfliga kurian från Polen äro upplysande för de katolska reaktionsplanerna under Johan III:s och Sigismunds tid. — Några anteckningar ur statshandlingar af detta slag gjordes: dels i Vatikanens arkiv ur påfliga nuntiens i Paris bref vid tiden för Monaldeschis afrättning i Fontainebleau, dels i Venedigs statsarkiv ur depescherna från Rom rörande drottning Kristina och hennes förhållande till påfven Alexander VII, dels därsammastädes ur depescherna från Konstantinopel under en kortare tid af Karl XII:s vistelse i Turkiet.

Att genomgå dessa oöfverskådliga massor af diplomatiska rapporter från Europas olika hufvudstäder, för att uppleta hvad som möjligen kunnat nämnas om Sverige, skulle fordra mångdubbelt mera tid, än jag kunde disponera. Sannolikt skulle det dock för vissa tiders och personers historia löna mödan.

Om sålunda källorna till Sveriges politiska historia af naturliga skäl ej flöda synnerligen ymnigt i Italien, så saknas dock icke bland de italienska arkivens och bibliotekens böcker och handskrifter Svecana af hvarjehanda art. Svenskar, som rest i Italien, eller där varit bofasta, hafva efterlämnat åtskilliga spår. Så t. ex. Gustaf Vasas sköna och äfventyrliga dotter Cecilia, markgrefvinnan af Baden, som vid Norditaliens furstehof sökte förbindelser och skydd; så Pontus De la Gardie och Petrus Rosinus, Johan III:s hemliga sändebud till Italien, m. fl. Gustaf III hör äfven till dem som lämnat spår efter sina besök: i Venedigs och Bolognas statsarkiv finnas utförliga anteckningar öfver den svenska konungens mottagande i dessa städer och kostnaden därför. Bref finnas på mer än ett ställe af K. G. Tessin, som visa hans samlar-intresse och förbindelse med Italiens konstnärliga och lärda verld; äfvensa af de svenske forskarna Graberg (di Hemsö) och Åkerblad, som i Italien efterlämnat literära namn, o. s. v.

Utan [illegible] tryckta [illegible] kvinnor: Birg[illegible] K[illegible] svenska

drottningen — »che non era una santa», såsom det mer än en gång anmärktes vid sammanställningen af dessa båda namn. Nästan i de flesta större bibliotek anträffas medeltidshandskrifter, på latin och italienska, af Birgittas skrifter, så väl som tryckta upplagor, visande huru den svenska sierskans minne här varit hållet i ära. Ännu flera äro de skrifter rörande drottning Kristina, som anträffas i Italiens bibliotek och arkiv. Originalhandlingar rörande henne äro väl sällsynta nog; men mängden af afskrifter, särskildt af vissa ständigt återkommande aktstycken till hennes historia i Italien, är förvånande stor. De synas hafva ansetts oumbärliga i hvarje samling från 1600-talets slut, och vittna huru den snillrika och excentriska svenska drottningen på sin tid fängslat den allmänna uppmärksamheten i sitt andra fädernesland. Hennes biograf Arckenholtz har utförligt redogjort för större delen af dessa källor; de nya fynd, som gjorts efter hans tid, äro icke många. Men ännu utöfvar Kristinas minne sin dragningskraft på italienska forskare, och de senaste åren hafva medfört åtskilliga nya bidrag till Kristina-litteraturen.

* * *

Såsom en orienterande öfversikt, till tjänst för svenska forskare, som under den närmaste tiden kunna komma att företaga forskningsresor i Italien, kunna möjligen dessa anteckningar äga något intresse. Till deras tjänst har äfven uppgjorts en kronologiskt ordnad förteckning öfver de handskrifna bidrag till svensk historia, biografi, geografi m. m., som af mig under denna resa anträffats [1]. På fullständighet kan denna förteckning ej göra anspråk: mycket återstår säkert, som förblifvit mig obekant. Detta torde, oaktadt allt det välvilliga tillmötesgående, som jag rönt af föreståndare och tjänstemän i Italiens arkiv och bibliotek — ej alltid hafva berott på försumlighet vid mina forskningar.

Kunna dessa anteckningar, oaktadt sina luckor, underlätta svenska forskares möda och gifva en föreställning om hvad det härliga landet söder om Alperna, med sin rikedom af minnesmärken af forntida odling, i detta afseende kan bjuda främlingen från Norden — så är deras ändamål vunnet.

[1] Denna förteckning torde komma att särskildt publiceras.

Ett inlägg i frågan om Unionsdokumentet af år 1397

AF

O. S. RYDBERG.

Erslev, Kr.: **Unionsbrevet fra Kalmarmødet 1397** (Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1889, s. 101—148.)

Denna afhandling, hvilken är en kritik af min skrift i samma ämne och ett försvar för Paludan-Müllers och författarens egna åsikter, inledes af honom med ett yttrande, som tyckes antyda, att icke någon särdeles stor divergens emellan oss skulle förefinnas. Professor Erslev uttrycker sin ställning till mig i frågan sålunda: »Enig med ham i alle Punkter er jeg dog ikke; jeg kan ikke tiltræde det Angreb, han har rettet imod Paludan-Müllers Opfattelse, heller ikke ganska følge Forfatteren i de Slutninger, han drager ud fra Aktstykkets Beseglingsmaade».[1]

Hr Erslev har i sitt med skäl berömda arbete öfver drottning Margareta yttrat: »Kalmartraktatens diplomatiske Forhold ere fuldstændig opklarede af Pal.-Müller i hans geniale: Observationes criticæ de foedere inter Daniam, Sveciam et Norvegiam.»[2] I sin senare skrift säger han, att han följt Paludan-Müller »paa alle Hovedpunkter.»[3] Nu har jag, som hvar och en vet, hvilken tagit kännedom om mina åsikter i frågan, uppträdt i bestämd opposition mot Pal.-Müllers uppfattning af unionsbrefvet. Under sådant förhållande kunde ju icke annat väntas, än att Hr Erslev skulle till mig intaga

[1] Erslev, Unionsbrevet, sid. 2 (102).
[2] Erslev, Dronning Margrethe, sid. 475.
[3] Erslev, Unionsbrevet, sid. 5 (105).

en polemisk ställning. I trots af de lena inledande orden, har jag ock funnit min förmodan i detta afseende fullt besannad.

Innan tvistepunkterna upptagas, har emellertid Hr Erslev på ett särdeles sympatiskt sätt fäst uppmärksamhet pa den enighet, som mellan oss förefinnes beträffande hvad han kallar bakgrunden för Kalmarmötet och unionsdokumentet. Kanske har Hr Erslev härvid likväl förts något för langt. Jag har ju icke haft anledning att närmare yttra mig om alla de stora fragor, hvari han tror oss vara af samma tanke. Dock, jag vill gärna antaga att han häri icke misstagit sig. Denna af honom påpekade harmoni oss emellan är synnerligen af nöden sasom motkraft i en polemik, i hvilken jag finner fredsutsikterna särdeles ringa.

Men äfven om denna harmoni kan jag säga: ingen ros utan törne. Med detsamma Hr Erslev yttrar sin glädje öfver att jag delar hans uppfattning af Margaretas samtid och politik, hvilken uppfattning skall vara i »*stark strid*» mot den tidigare hyllade, beklagar han, att han icke af min skrift kan se, ***huru*** jag kommit till samma uppfattning; om icke, säger han, »vor store Enighed skyldes en Paavirkning af mitt (Erslevs) verk om Dronning Margrethe».[1] Därom borde jag, fortfar han, hafva gifvit besked.

Det, hvari Hr Erslev skiljer sig från föregangare, bestämmer han i korthet sålunda: »Tidligere», säger han, »mente man nemlig i Unionsbrevet att finde det fuldgyldige Udtryk for Dronning Margrethes stræben; det var saa at sige hendes politiske Program, og blef selve Brevet end ikke udfærdiget i en endelig Form, saa gjennemførte, mente man, Margrethe dog i Praxis de deri indeholdte Vilkaar for Foreningen».[2]

Denna uppfattning förkastar Hr Erslev. I motsats till densamma visar han, att Margareta sa langt ifran genomförde hvad i brefvet var uttaladt, att tvärtemot hela hennes uppträdande visade, att unionsbestämmelserna ingalunda motsvarade hennes önskningar.

Hr Erslev tyckes sätta ett större pris pa att hafva kommit till denna riktigare uppfattning, än hvad jag för min del gör. Jag är öfvertygad om, att den äldre oriktiga uppfattningen helt enkelt berott därpa, att man, vetande att Margareta var unionens stiftarinna, utan att egna ett grundligare studium at unionsurkunden tagit för en afgjord sak, att detta dokument, i

[1] Erslev, Unionsbrevet, sid. 3 (103).
[2] Erslev, a. st. sid. 2 (102).

hvilket det uttryckligen står att läsa, att det var tillkommet med drottningens råd och samtycke, också verkligen var ett uttryck af hennes vilja. Det är möjligt, att denna oriktiga uppfattning legat närmare för en dansk historiker och att således Hr Erslev har en större förtjänst i att hafva därifrån frigjort sig, men för en svensk, hvilken i likhet med mig erhållit sin grundläggande historiska bildning före den år 1843 i Sverge importerade Skandinavismen, var det, tyckes det mig, snart sagdt omöjligt, att icke studiet af unionsdokumentet skulle leda till den uppfattning af drottning Margaretas ställning till detsamma, till hvilken jag kommit. »Bevaren I mina bref, nog skall jag bevara edra slott» hette det i svensk litteratur från denna äldre tid, att drottning Margareta gäckande svarat Svenskarne, då de klagade öfver att deras slott och län öfverlemnades åt utländingar.[1] När nu unionsdokumentet finnes uppenbart i strid med detta drottningens handlingssätt både före och efter 1397, är det ju lätt att inse, att dess stadgande i detta afseende måste hafva varit henne ytterst misshagligt. Vidare är i unionsdokumentet valrikesprincipen uttryckligen hyllad och fastställd; men att drottningen, som olagligt kallat sig »arfvinge till Danmark» och olagligt låtit sin son Olof kalla sig »verus heres Sueciæ», icke kunde hylla denna statsform, som påtagligen skulle i framtiden sätta hela hennes unionsverk i fara, är alldeles evident. Af Hr Erslevs historia om Margareta har jag icke behöft lära detta, och, uppriktigt sagdt, det har så länge legat för mig öppet och klart, att jag först af honom fått veta, att detta var något, att som historisk upptäckt framhålla. Unionsbrefvet, säger ändtligen Hr Erslev, var en »kompromiss»[2] och citerar samma uttryck af mig. Det citatet är oriktigt; jag säger att akten var ett »försök till kompromiss»,[3] och i detta ligger uttryckt en väsentlig, en afgörande skilnad i vår uppfattning af dokumentet.

På de tvänne facsimiler, som åtfölja Traktatverket, finnes angifvet, att det ena på mitt föranstaltande är taget i september 1878, det andra i maj 1882. Under denna tid var Margaretas union föremål

---

[1] Drottningens ord äro hämtade från Ericus Olai, men icke fullt riktigt återgifna: Litteras quidem desuper nostras habetis, suademus quatenus illas diligenter et soliicite conservetis, castra autem nostra procurabimus custodire et conservari. Scr. rer. Suec. II, 1 p. 121.

[2] Erslev, a. st. sid. 3 (103).

[3] Inträdestalet, sid. 34.

för min forskning. Prof. Erslevs bok var da ännu icke utkommen. Paludan-Müllers specialafhandling måste sålunda jämte hans tvänne föregångare Georgiis och Jahns arbeten blifva de, åt hvilka jag egnade kritisk pröfning. Jag nämner detta, emedan Hr Erslev klagar öfver att jag blott på ett enda ställe citerat hans bok. Detta är så till vida ett misstag, som densamma verkligen är citerad på tre ställen, näml. sid. 32, 38 och 74, på alla dessa ställen gillande. Att upptaga Hr Erslevs arbete till speciel granskning vid sidan af Paludan-Müller tycktes mig mindre nödvändigt, då Hr Erslev stält sig, sa att säga, solidarisk med Paludan-Müller. Den kritik jag underkastat denne, måste ju äfven träffa honom. Han har också själf tagit saken så och det med full rätt. För öfrigt har jag icke känt mig manad att i min afhandling upptaga och påpeka hvarje från min egen afvikande mening. Jag har trott, att egen utredning och framställning af ett ämne är att föredraga framför en störande och otreflig polemik.

Hr Erslev börjar sin kritik med en deklaration. Jag skulle icke hafva valt denna form för att inleda bevisningen af mina åsikters sanning, men då Hr Erslev funnit det lämpligt, torde vara bäst, att jag följer honom härutinnan. Hr Erslev säger, att han »for strax att klare Standpunkterne» vill uttala, att Paludan-Müller, då han påstar, att unionsakten *blott är ett vittnesbörd af troväriliga män om de vilkor för en nordisk förening, hvarom man på mötet i Kalmar blifvit enig*, »utvivlsomt har ret og at R:s (min) Underkjendelse deraf kun beror paa en haandgribelig Misforstaaelse af et eneste Ord i Dokumentet».[1] Jag får nu mot denna deklaration sätta min bestämda förklaring, att jag vidhåller mitt påstående om det fullkomligt oriktiga i Paludan-Müllers af Hr Erslev delade åsikt om unionsdokumentets karaktär, och att den af Hr Erslev påyrkade oförändrade läsningen af ett visst ord i akten, hvilket yrkande jag accepterar, är så långt ifrån att styrka Paludan-Müllers och hans uppfattning, att den tvärtom på det mest evidenta sätt bevisar dess ohållbarhet.

Efter dessa förklaringar torde vara rådligast, att genast taga i betraktande och noggrannt pröfva det där »enda ordet», hvarpå allt lär skola bero.

[1] Erslev, a. st. sid. 4 (104).

Där står i aktens slutmening, i själfva bekräftelsen: »*at breff sculæ gifues wppa perkman screfne, tw aff huart rike, suosom ær Danmarc, Suerike oc Norghe, ludende i allu modæ oc met allæ artikele, som hær fore screfuet star*». Det är om ordet *aff* i satsen »*tw aff huart rike*» frågan vänder sig.

Anmärkningsvärdt nog har ända till senaste tid, ja man kan säga, ända till dess Hr Erslev i denna sin stridsskrift upptagit frågan till speciel behandling, betydelsen af detta ord blifvit mindre beaktad och dess innebörd oriktigt eller åtminstone otydligt återgifven. Man har nämligen icke fattat det efter sin egentliga betydelse, utan ansett det liktydigt med *åt*, *för*, *till*. Jag vill styrka detta med exempel ur den nyare vetenskapliga litteraturen, alltså med förbigaende af äldre svenske författare, Messenius, Georgii och Lagerbring, hvilka redan Hr Erslev citerat.

Geijer[1] refererar sålunda det ifrågavarande stadgandet: »Föreningsbrefvet stadgar, att två lika lydande hufvudskrifter däraf på pergament skola *till* hvartdera riket öfverlemnas».

Keyser:[2] »Til større Sikkerhed for, at alle disse Artikler skulle ubrødeligen og evindeligen holdes, skulle de indføres i breve, skrevne paa Pergament, af hvilke breve to skulle gjemmes i hvert Rige, beseglede med Kongens og Dronningens samt Rigernes Raads, Mænds og Kjøbstæders Segl.»

Munch:[3] »Til desto større Sikkerhed for, at alle disse Stykker evindeligen og ubrødeligt overholdes, skal der udstedes Breve paa Pergament, to *for* hvert Rige, ganske af det samme Indhold som nærværende Udkast, og indsegles med Kongens, Dronningens, Rigernes Raads og Mends, samt Kjøbstædernes Segl».

Aschehoug:[4] Overenskomsten skulde udfærdiges i sex exemplarer, og to af disse opbevares i hvert Rige.

Sars:[5] »til større Sikkerhed for, att alle disse Stykker evindeligt og ubrødeligt overholdes, skulde udferdiges enslydende Gjenparter deraf paa Pergament, to *for* hvert Rige, hvilke skulde

[1] Svar till professor Fryxell (i anledning af skriften: »Om aristokratfördömandet i Svenska historien»). Stockholm 1846. (Geijers Samlade skrifter. Förra afdeln. VI, Stockholm, 1853, sid. 476).

[2] Den Norske Kirkes Historie under Katholicismen. B. 2. Christiania 1859, sid. 442.

[3] Det Norske Folks Historie, 2:n Hovedafd., del 2. Christiania, 1863, sid. 384.

[4] Statsförfattningen i Norge og Danmark indtil 1814. Christiania, 1866, sid. 1

[5] Udsigt over den Norske Historie. Del. III, Christiania 1887, sid. 1

besegles med Kongens, Dronningens, Rigernes Raads og Kjøbstædernes Segl».

Alla dessa författare hafva genom citater visat att de känt Paludan-Müllers afhandling. Utan att närmare uppmärksamma en rad i dennes afhandling (p. 64), där det verkligen heter »binas porro literas *ex* singulis regnis», hafva de behållit den traditionella uppfattningen af det ifrågavarande stället; för öfrigt icke så mycket att undra pa. som Paludan-Müller alldeles underlåtit att utveckla betydelsen af prepositionen *aff*, hvilken han öfversatt med *ex*.

Ja till och med Hr Erslev själf har i sin »Dronning Margrethe» icke med önskvärd klarhet uttryckt sin mening, ehuru han af den gängse oriktiga och oklara uppfattningen bort känna sig uppfordrad att åt den ifrågavarande artikeln egna en särskild uppmärksamhet. Hr Erslev skrifver nämligen: »Akten skulde senere renskrives paa Pergament i 6 exemplarer, to *for*[1] hvert af Rigerne, och disse skulde da besegles af Kongen og Dronningen samt af det paagjældende Riges Raad, Mænd og Kjøbstæder». Som man finner är det endast af de sista orden: »af det paagjeldende Riges etc.»,[2] som hans mening framgår. Det framlyser klart och tydligt, att det är det polemiska syftet, som nu föranledt hos Hr Erslev det starka framhäfvandet af prepositionen *af* i st. f. *för*.

»Man ser», säger Hr Erslev,[3] Rydberg staar i Sverige [4] ingenlunde alene med sin Forstaaelse af Artiklen, tværtimod: det nye hos ham er kun, att han bygger denne Forstaaelse paa en Ændring af Brevets ord, medens hans Forgængere er naaet till den *uden* at have rettet noget i Texten.

Jeg kan», fortfar Hr Erslev »nu være fullstændig enig med Hr Rydberg om, at *hvis* Artiklen skal forstaas, som de tidligere svenske Historikere har opfattet den, saa maa man rette noget i den; »to Breve *af* hvert Rige kan ikke eller kun med yderste Vanskelighed udlægges som to Breve *for* hvert Rige». — — — Han har beholdt den overleverede Forstaaelse og søgt at faa Brevet til at stemme med den ved at rette i det; jeg tillader mig at

[1] Kursiveringen af mig.
[2] Dronning Margrethe, sid. 230.
[3] Unionsbrevet, sid. 17 (117).
[4] Erslev kunde tillägga Norge; hvad Danska historieskrifvare beträffar, har jag åtminstone icke före Hr Erslev funnit någon, som uttalat den af honom vindicerade uppfattningen; de få orden hos Paludan-Muller fränräknade.

tro, at det ene rette er att lade Brevets *af* blive staaende og opgive den uriktige opfattelse af bestemmelsen».

Jag har här anfört Hr Erslevs egna ord, där det gält mig personligen, emedan jag funnit hvad han här sagt vara klart och korrekt. Han har för visso rätt däri, att när ett ord i en text *kan* tolkas, har man icke rätt att ändra det. Rättelseförslaget *at* (*åt*, *till*, *för*), som dessutom ur linguistisk synpunkt är betänkligt, må alltså falla. Här stannar dock mitt medgifvande. Konsekvenserna äro, som jag sagt, helt andra, än Hr Erslev föreställer sig.

Det skall, tänker jag, vara en väg till den rätta uppfattningen af det ifrågavarande ordet, om man först söker att förklara, huru den hittills gängse uppfattningen kunnat förefinnas äfven hos de nyare forskare, som i öfrigt gifvit sitt bifall åt Paludan-Müller. Detta har utan tvifvel berott därpå, att man tänkt sig meningen hafva varit att de sex exemplaren skulle utskrifvas på själfva Kalmar-mötet och deras besegling sedan därstädes verkställas så fullständigt som möjligt. Det var, som bekant, under medeltiden vanligt att å högviktiga statsakter icke blott vidhängdes de närvarandes sigill, utan ock att i akten såsom beseglande nämndes äfven frånvarande, hvilkas sigill man ämnade att senare anskaffa. Dessa sex akter skulle, sedan detta blifvit verkställdt, hafva tett sig icke blott alla lika lydande, utan äfven alla försedda med samma besegling; denna besegling hade nämligen på hvarje exemplar omfattat alla *tre* rikena, och man hade sålunda haft unionsakten framställd i den möjligast sollenna form. Öfverlemnade i två exemplar till hvart rike, hade ju hvart och ett af dessa i dessa urkunder haft en stadfästelse på de andres godkännande af akten. Stadfästelse eller ratifikation gafs sålunda äfven på detta sätt *af* hvarje rike *åt* de tvänne andra. I formen skulle detta dock visserligen varit något annat, än hvad unionsakten, fattad strängt efter ordalydelsen, stadgar. Stadsfästelsebrefven skulle nämligen enligt denna utfärdas, icke af alla tre rikena samfäldt utan två af hvart rike, hvilket väl måste betyda af hvart rike för sig. Att vidare meningen varit, att dessa två exemplar af hvart rike skulle mellan rikena utvexlas, så att hvart och ett erhöll ett exemplar af de tvänne andra, antydes icke i unionsbrefvet, men torde vara en af Hr Erslev gjord riktig slutledning.

Detta var skilnaden i formen. Det återstår att undersöka skilnaden i realiteten. Denna skulle hafva bestatt däri, att brefven, beseglade af hvart rike för sig, väl därigenom böra antagas skolat tillkomma pa det sätt, att normalakten och de efter densamma utskrifna, lika lydande brefven föredragits och framlagts till besegling på särskilda möten inom hvart och ett af rikena, hvilka då skulle hafva egt rätt, icke till att göra förändringar,[1] men väl att förkasta den i Kalmar slutna öfverenskommelsen.[2] Hade denna urkund varit en sanning, sa att, sasom däri säges, enighet verkligen uppnatts och hade därjämte på mötet Norska riksradet varit representeradt i jämlikhet med de andra rikena, så hade denna ratifikation på de särskilda mötena i verkligheten likväl icke blifvit annat än en sollennisering af öfverenskommelsen i Kalmar, ty konungen och drottningen hade enligt Kalmarakten redan gifvit sitt samtycke och de öfriga ratificerande (beseglande) hade i sadant fall till sin ojämförligt väsentligaste del bestatt af *samma* personer, som de i Kalmar beslutande.[3]

Det är otvifvelaktigt denna uppfattning, som ligger till grund för uttryckssättet i unionsdokumentet, där det utan vidare heter, att bref *scule* gifvas tva af hvart rike och *scule* beseglas af konungen etc. Man ihågkomme dessutom, att enligt unionsdokumentet de beslutande betraktade sig icke som ombud eller fullmäktige utan som principaler; det var de själfve, de tre rikenas rad och män, som med konungens och drottningens samtycke beslöto unionen pa de i akten innehallna vilkoren. I öfverensstämmelse härmed framställes stadgandet i akten, att med densamma lika lydande bref skola gifvas, tva af hvart rike, som en sak, i fraga om hvars verkställighet ingen opposition tänkes. Det är ock detta, som förklarar, att, när det en gang blef fraga om aktens gällande kraft, det uteblifna utfärdandet af de sollenna brefven, tva af hvart rike, icke fattades som

[1] Man erinre sig att det heter i normalakten att de tvä af hvart rike gifna brefven skulle vara lydande i alla modæ oc met allæ artikele, som hær fore screfuet star.

[2] Härvid kan förtjena anmärkas, att, äfven med antagandet att alla tre rikenas representanter skolat besegla samfäldt, man icke skulle kunnat fränkänna ett rikes representanter rätt att vägra sin besegling, om de icke varit på mötet närvarande och i beslutet deltagit.

[3] De i Kalmar icke representerade köpstäderne, hvilkas sigill äfven skulle vidhängas, kunde under dessa tiders förhällanden intet inflytande utöfva.

något för aktens giltighet hindrande. Man fordrade endast, att hvart rike skulle af akten erhålla en afskrift.[1]

Skilnaden mellan den traditionella uppfattningen, två bref *till* eller *för* hvart rike och den med aktens ordalydelse öfverensstämmande, två bref *af* hvart rike, visar sig således visserligen i formen tydlig och bestämd, men i realiteten, till sin effektiva betydelse ringa, om ens någon. Aktens kategoriska stadgande, att två bref af hvart rike *sculæ* gifvas och *sculæ* beseglas, bestyrker detta till fullo. Att detta kan hafva väckt opposition är visst möjligt, men här är endast fråga om huru saken i *akten* är menad; akten dessutom i öfrigt, såsom jag redan sagt, förutsatt att *verkligen* vara hvad dess innehåll angifver, hvilket den *icke* är, nämligen mötets enhälliga med konungens och drottningens samtycke fattade beslut, fattadt af en fullgiltig representation af de tre rikenas råd, hvilket hvad Norge beträffar *icke* var fallet.

Betydelsen af Hr Erslevs beriktigande af den förr gängse uppfattningen är härmed reducerad till sitt verkliga värde.

Jag vill nu i största korthet taga i betraktande, huruvida unionsdokumentet enligt sin ordalydelse och besegling kan, såsom Paludan-Müller och Hr Erslev påyrka, anses vara *endast ett vittnesbörd af trovärdiga män.*

Därvid är först att märka, att i dokumentet stadgas, att de bref, som efter detsamma skola gifvas, de af Hr Erslev s. k. ratifikationsbrefven, skola vara »*ludende i alla modæ oc met allæ artikele, som hær fore screfvet star*» och i det formulär till ratifikationsbref, Hr Erslev, sid 22 (122), framlägger, är detta ock riktigt iakttaget alltigenom ända ett stycke ned i den afslutande bekräftelsen. Det är *detta* stadgande, som gör akten till hvad den är, till sjelfva normal- eller fundamentalakten, ty det är *detta*, som bestämmer *innehållet* i de sex brefven, och äfven *formen*, så till vida som återgifvandet skall vara ordagrant (»i alla modæ» etc.) Denna redaktion af texten visar, att här icke är fråga om »kun et Vidnesbyrd.» Men läsa vi den akten afslutande bekräftelsen i dess helhet, skola vi finna icke blott detta utan ännu mer. Bekräftelsen lyder:

»Til mere beuaring, alle thisse forscrefne stykke, at the scule stadighe, faste oc wbrydelicæ blifue ewinnelica met Gud»

[1] Vid förlikningen i Stockholm d. 14 oktober 1435, där unionsaktklarades skola blifva vid sin fulla makt. En lika lydande förklaring gifvits redan förut på mötet i Halmstad d. 3 maj s. å.

hielp oc i alle mode oc met alle article, som fore screfvet star, oc at breff sculæ gifues wppa perkman screfne, tw aff huart rike, suosom ær Danmarc, Suerike oc Norghe, ludende i alla modæ oc met allæ artikele, som hær fore screfuet star, oc sculæ incigles met wor herræ koningens och wor fru drotningens oc rikesens radz oc mens oc køpstæthes incigle aff huort aff thisse thry rike, Danmarc, Suerike oc Norghe, oc at alle thisse stykke æræ sua talædhe oc ende, oc at the i alle modæ suo fuldraghes oc fulkommes oc blifue sculæ, som fore screfvet star, tha hafuom wi Jæcop oc Henric, aff Gudz nadh erchebiscope i Lund oc i Wpsalæ (— ytterligare femton namn tillhörande de tre rikenas förnämste vid mötet närvarande män, ordnade med tydligt afseende på deras nationalitet —) ladit wora incigle met goth wilghæ henges for thettæ breff»

Aktgifver man på ordalagen i denna dokumentets slutmening, så finner man att början: »*Til mere beuaring, alle thisse forscrefne stykke, at the scule stadighe, faste oc wbrydelica blifue ewinnelica met Gudz hielp oc i alle mode oc met alle article, som forescrefvet star*», alldeles icke är något vittnesbörd om de vilkor, hvarom man på mötet blifvit ense, utan en högtidlig försäkran, som på intet vis kunde tillhöra blott trovärdige personer att afgifva, utan endast representanter för de tre rikenas på mötet närvarande män. I sitt ofvan citerade formulär till ratifikationsbref later Hr Erslev ock ordagrant denna bekräftelseform begagnas af de ratificerande, konungen, drottningen etc. Hade de 17 herrarne endast skolat afgifva vittnesbörd om mötets beslut beträffande unionen, da skulle slut- och vittnesmeningen med begagnande af de i akten nyttjade ordasätt, hafva lydt: *Til mere beuaring* (eller hellre: *Til witnesbyrd*) *at alle thisse stykke æræ sua talædhe oc ende, tha hafrom wi* etc.

Hvad de beseglande männen specielt beträffar, sa hänvisar jag till mitt Inträdestal, sid. 16, 17 och 35, där det visas, att de i dokumentet äro ordnade efter rang och nationalitet, utgörande de förnämsta pa mötet närvarande af de tre rikenas råd, tydligen valde som de ypperste närvarande representanterne för de tre rikena, ingalunda blott trovärdige män i allmänhet; ofvan har jag ock visat, att de afslutat dokumentet i ordalag, som innebära en helt annan, vida högre ställning.

Oaktadt Hr Erslev förklarat, att Paludan-Müller utvivlsomt har ret», då han om Kalmarbrefvet udtalt, at det *kun er et Vidnesbyrd*, udstedt of troværdige Mænd om de Betingelser for

en nordisk Forening, hvorom man var blevet enig paa Mødet i Kalmar»,[1] har han likväl längre fram i sin afhandling gifvit en annan bestämning af dokumentets karaktär. »Den Aftale» säger han,[2] »der er truffet i Kalmar og hvorom det foreliggende Brev bærer Vidne, kan da defineres som en *uratificeret Præliminærtraktat*».[3] Jag fruktar att denna definition icke håller bättre streck än den nyss skärskådade.

En preliminärtraktat är, som hvar man vet, en traktat, som innehåller grundvilkoren, basen för vidare underhandlingar, genom hvilka man afser att komma till en definitiv traktat.[4] Af de bestämda ordalagen i unionsdokumentet, att de bref, som af hvart rike skulle gifvas, skulle vara med detsamma lika lydande, framgår oförtydbart, att det var *denna* akt och icke någon på grundvalen af densamma bygd traktat, som genom dem skulle ratificeras. Icke betraktar eller kallar man en af vederbörande ombud eller representanter undertecknad traktat för preliminärtraktat i förhållande till ratifikationsakterna, så vida den icke i sig själf är en sådan, ty äfven en sådan måste, som jag redan anmärkt, ratificeras. Om en sådan är ju dock här icke fråga.[5] Jag torde därför kunna lemna detta försök till definition, och öfvergår till en betraktelse af hvad inverkan de omhandlade s. k. ratifikationsbrefven, såsom de nu gestalta sig, kunna hafva på den uppfattning af unionsdokumentets karaktär, till hvilken jag kommit. Därvid inträffar, att dessa ratifikationsbref, gifna *af* hvart rike särskildt, alldeles icke upphäfva riktigheten af min uppfattning af unionsdokumentet, såsom afsedt att vara den egentliga unionsakten, utan tvärtom på det kraftigaste styrka densamma. Med den äldre uppfattningen, att de sex exemplaren, alla lika lydande, skulle af alla tre

[1] Erslev, Unionsbrefvet, sid. 4 (114).

[2] A. st. sid. 12 (112).

[3] Kursiveradt af Hr Erslev.

[4] Äfven preliminär-traktater måste vara underskrifna af representanter för de underhandlande. Men Hr E. finner sig oförhindrad att på samma gång definiera akten som en preliminärtraktat och tillika frånkänna de som beseglande nämnde egenskapen af representanter. Detta anmärkes blott i förbigående.

[5] Besynnerligt nog har Hr Erslev i sin senaste skrift i ämnet slutat med den efter min åsikt särdeles olyckliga definitionen: Preliminärtraktat. I sin »Dronning Margrethe» sid. 231, säger han om dokumentet: »Det var noget mere end et Udkast, men meget mindre end en lovformelig vedtagen Grundlov; det kan sammenlignes med en Forbunds- eller Fredstraktat, hvorom man er bleven enig uden at den dog endnu er ratificeret af Parterne». Icke heller detta är riktigt, ty akten är icke en traktat, om hvilken man blifvit enig, men den alldeles oriktiga bestämning, som ligger i ordet »preliminärtraktat», hvilken väl icke heller är af Hr Erslev menad, är dock undviken.

rikena gemensamt beseglas, kunde nämligen alltid förenas tanken, att den ursprungliga akten, ehuru visserligen oförnekligt själfva normalakten, därigenom, dock trädde i bakgrunden, och att man i hvar och en af dessa samfäldt beseglade akter hade att se den sollenna unionsurkunden; men när man tänker sig dessa bref utstälda af hvart rike för sig, gestaltar sig förhållandet i detta afseende helt annorlunda. Det skulle da hafva funnits en svensk ratifikation af unionsakten, en dansk och en norsk, hvar och en i två exemplar, men unionsakten själf, hvar skulle den varit att finna, om icke i det på Margaretas dag gifna, på pergament skrifna, af de tre rikenas sjutton representanter med vidhängande sigill bekräftade dokument, hvartill det nu bevarade pappersdokumentet varit ämnadt till koncept. En traktat erhåller visserligen i vanliga fall[1] folkrättslig giltighet först genom ratifikationerna, men äfven sedan dessa äro gifna, betraktas densamma som hufvudakten. Efter densamma benämnes hela transaktionen; dess datering till ort och dag, icke ratifikationernas, aberopas. Traktaten införes i ratifikationen icke blott hvad beträffar stipulationerna utan i sin helhet med de fördragslutande sändebudens namn och originalets fullständiga datering. Herr Erslev har tänkt sig de här i fråga varande ratifikationsbrefven helt annorlunda. Han har, sid. 22 (122), med prisvärd tydlighet framlagt ett exempel på en af dessa ratifikationer. »Det danske Exemplar», säger han, »skal følge Kalmarbrevet fra dets første Begyndelse: *Alle de, dette Brev høre eller se*, og fortsætte til og med Ordene: *Til mere Bevaring alle disse forskrevne Stykker. . . med alle Artikler, som forskrevet staar.* Derefter skal der staa: *have vi Erik Konge i Danmark, Margrethe . . . og vi . . . Danmarks Riges Raad, Mænd og Kjøbstæder ladet vore Indsegl hænges for dette Brev, som givet og skrevet er* osv. Ganske tilsvarende skulde da Norges og Sveriges Ratifikationer lyde».[2]

I realiteten blefve dessa akter hvar för sig ratifikationer af Kalmarbrefvet, sa till vida som de ordagrant återgafvo detsamma,

[1] Här är dock icke ett vanligt fall, ty de som skulle slutit unionstraktaten, betraktade sig icke som af sina suveräner ackrediterade sändebud. Frågan om ratifikationens natur och nödvändighet ställer sig, såsom jag redan visat, därför här annorlunda.

[2] När dessa bref skulle gifvas pa särskildt möte inom hvart rike, således pa olika orter, så skulle val enligt Hr Erslevs formulär konceptets uttryck »her i Kalmarn» hafva vid återgifningen måst ändras.

men denna akt skulle likväl enligt den af Hr Erslev uppstälda formen för ratifikationen icke nämnas, nej icke ens på minsta sätt antydas. Dokumentet, äfven i sitt behöriga skick på pergament med 17 vidhängande sigill af de tre rikenas förnämste på unionsmötet närvarande män, tvänne ärkebiskopar, två biskopar, den ena Danmarks rikes kansler, Norges kansler, och de mest framstående af de tre rikenas världsliga rådsherrar, skulle enligt Hr Erslev utan vidare kunnat förstöras; »naar Ratifikationerne var udfærdigede og udvexlede, kunde man, om man vilde, *kassere* Kalmarbrevet, der fra da af kun havde historisk Interesse».[1] Det var dock på grund af *denna* akt som de omhandlade ratifikationsbrefven skulle funnits till, ty det var i *den* det stadgades, att med *den* lika lydande bref skulle gifvas, två af hvart rike. Det var vidare *denna* akt, som drottningen och hennes storverk till ära var daterad på *Margaretas dag;* en dag, som i de af Hr Erslev formulerade ratifikationsakterna, hvilka enligt honom skulle gifvits på olika dagar och från skilda orter på möten inom hvart och ett af de tre rikena, icke skulle stått att upptäcka. Det skulle således icke funnits någon gemensam unionsakt, icke engång ett datum för unionens stiftelse. Vidare, ehuru det utan tvifvel var unionens stora stiftarinna till ära, man, som jag sagt, ville hafva unionsakten daterad på hennes namnsdag, skulle denna akt dock icke ansetts värdig att ens renskrifvas, utan man skulle, oaktadt ett ord på dess *sista* rad vittnar om motsatsen, företagit sig att utan upptänklig anledning besegla ett felaktigt koncept.

I konsekvens med sitt yrkande, att unionsdokumentet blott är ett vittnesbörd, yttrar Hr Erslev, sid. 10 (110), beträffande beseglingen, att man »kunde tänke sig, at f. ex. ærkebisperne af Lund og Upsala alene havde vidnet om Sagen». »Nu, säger han sid. 37 (137), har jo ikke blot disse to beseglet, men dertil to andre høje Prælater og sex fornemme Lægmænd». »Hvor kan man tænke sig, säger han på ett annat ställe (sid. 136), »at blot en eneste of Udstederne skulde ville stadfæste dette Vidnesbyrd med sit Segl, naar Forhandlingerne i Virkeligheden h fort til et ganske modsat Resultat» (näml. det resultatet icke kommit till enighet).

Huru riktigt detta än är från Hr Erslevs ståndpunk han det dock »højst betænkeligt», att ingen af Norr

[1] Erslev, Unionsbrevet, s. 10 (110).

sitt sigill under dokumentet och, fortfar han, tænker man sig dette fremlagt i Norge som Grundlag for dette Riges ratifikation, vilde Nordmændene vel nok under Henvisning hertil have været berettigede til ikke at efterkomme aftalen.»[1]

Detta är märkligt. Paludan-Müller och Hr Erslev påsta ju, att akten blott är ett vittnesbörd, ett vittnesbörd om att man verkligen blifvit ense, och att det vore alldeles otillbörligt om man satte i fråga att de tio beseglande skulle gifvit ett falskt intyg. När det alltså blott var fråga om ett intyg, huru kunde då samtlige Norrmännen undandraga sig att lika med de andra vittna om sanningen[2]. Hr Erslev låter dem emellertid åtra sig i sista stund under själfva beseglingen. Jag anser detta vara ett fullkomligt ogrundadt påstående, ja jag skall gifva skäl för att hela Hr Erslevs uppfattning af beseglingen är oriktig, men jag vill för ett ögonblick antaga, att Norrmännen först *under* beseglingen åtrat sig. Låt vara, undandrager någon sitt godkännande af en akt, om än så sent, så är akten fallen, för så vidt det på hans underskrift (besegling) beror. Hr Erslev erkänner själf vigten och betydelsen däraf, att ingen enda Norrman beseglat dokumentet.

När man står på en ohållbar grund, visar det sig förr eller senare, att hvad man därpå bygger måste ramla. Så här. De som beseglade unionsakten, voro ingalunda män som beseglade hvad de visste icke vara sant. Om en sådan möjlighet kan man endast tala, när man vidhåller ett så i grund och botten falskt påstående, som att unionsdokumentet skulle vara blott ett vittnesbörd. Hr Erslev har ju själf, visserligen mycket oriktigt, definierat den som en preliminärtraktat. Äfven en sådan måste vara undertecknad (beseglad) af behöriga personer, ombud eller representanter, icke blott af trovärdige män. Det var ju under medeltiden vanligt att förslag till traktater uppsattes af en af de underhandlande, sådant han ville att traktaten skulle lyda; därefter beseglad af denna part, som sålunda tog initiativet, framlades det för den andra parten, som, om han gillade det, äfven beseglade detsamma. Förslaget var därmed antaget. Man ansåg att besegling å ett dokument betydde, att den beseglande för sin del godkände detsamma. Texten var emellertid alltid så

[1] Sid. 38 (138).

[2] »Det är Vidner, der attesterer, at en Aftale er truffet, og intet mere». Erslev, Unionsbrevet, sid. 10 (110).

redigerad, som om den varit af *alla* parterna godkänd. Tydligt är, att om någon part nekade att besegla, oaktadt det stod i texten att han gjort det, så voro därför icke de som beseglat dokumentet afläggare af ett falskt vittnesbörd. Förklaringen af den pa unionsdokumentet tryckta beseglingen är salunda ganska enkel. Dokumentet är ett *förslag till unionsakt*, hvilket, när opposition efter dess uppsättning yppade sig bland de sjutton och till följd däraf någon utskrifning på pergament icke kom i fråga, beseglades af dem, som verkligen eller för syns skull ville genom sin besegling visa, att de gillade eller vidhöllo detsamma. Specielt gäller detta om Svenskarne. Att de samtligen beseglade dokumentet betyder, att de därigenom ville hafva fastslagit, att de endast på de däri innehållna vilkoren gåfvo sitt samtycke till unionen; liksom å andra sidan Norrmännen genom att samtlige vägra sin besegling — antingen under förklaring af ogillande eller under form af inkompetens-förklaring pa grund af den norske ärkebiskopens och de norske biskoparnes franvaro — visade att de icke ville eller kunde åt den föreslagna unionsakten gifva sitt godkännande. Betydelsen af de norska sigillens frånvaro är sa mycket mer oomtvistlig, som man med full visshet kan uppgifva den verkliga orsaken därtill, nämligen deras obenägenhet att uppgifva arfrikesprincipen. ett motstand hvartill de dessutom visste sig ega drottningens kanske icke öppet uttalade men icke dess mindre verkliga bifall. Jag hänvisar för öfrigt till min afhandling, där allt detta blifvit utförligt behandladt, sid. 21—39.

Hr Erslev har gjort sig ett i mitt tycke otacksamt besvär, da han söker visa, att man, da beseglingen företogs, verkligen väntat, att Norrmännen skulle besegla. Han kallar detta sitt bemödande ett tankeexperiment. Jag fruktar att det är misslyckadt. Men äfven om icke sa vore, inverkar det just icke mycket. Om Norrmännen vägrade att besegla, innan nagon besegling börjat eller under dess fortgång, vardt ändock resultatet detsamma, nämligen att deras sigill kommo att saknas på akten, en sak hvilken ju Hr Erslev funnit högst betänklig, ja så betänklig, att han, och med skäl, antager, att den skulle kommit att hindra aktens ratifikation i Norge, om den i sådant skick [illegible] lagd. Hr Erslev har alltigenom vidhållit den Pal.-Müll[illegible] att dokumentet blott är ett vittnesbörd [illegible] i Kalmar blifvit ense, och slutar nu med [illegible]

kvensen att erkänna betydelsen af de norska sigillens frånvaro. För mig är det emellertid en afgjord sak, att det var *före* beseglingens företagande, som något trädde emellan, hvilket föranledde att man uppgaf konceptets renskrifning på pergament, hvilket icke blott af bruket fordrades, utan af orden på *nedersta* raden, där det heter att de sjutton latit sina sigill *hängas* vid brefvet, visar sig vid konceptets uppsättning hafva ända i det sista varit tillämnadt. Hr Erslev har uträknat, att biskopens af Roskilde sigill blifvit placeradt till en del uppe i texten för att lemna rum at ett stort sigill, som han räknat ut skolat hafva haft sin plats där, i fall vid placeringen den vanliga ordningen från venster till höger och icke en omvänd vid denna undre rad blifvit följd. Men nu *har* denna omvända ordning blifvit följd; jag har i min afhandling (sid. 37) anmärkt detta,[1] och jag finner en osökt förklaring af detta förfaringssätt däri, att de båda ärkebiskoparnes sigill voro så stora, att man icke kunnat börja beseglingen å den andra raden omedelbart under dem, utan därför, visserligen mot bruket, fortsatt beseglingen i omvänd ordning pa den sidan, där bästa utrymmet fans. Hvad beträffar placeringen af Roskildebiskopens sigill, så anser jag denna bero därpå, att, då för hans och Linköpingsbiskopens sigiller en alldeles otillräcklig plats fans mellan ärkebiskopens af Upsala och Karl Ulfssons redan patryckta sigiller, vederbörande kanslitjensteman[2] i valet att sätta biskopens af Roskilde sigill ofvanom eller nedanom de omgifvande helt enkelt af försigtig höflighet valde det förra. Hade man vid sigillens placering haft så klyftiga beräkningar, som Hr Erslev förmenar, då hade icke Karl Ulfssons sigill satts så långt till venster och så nära Upsalaärkebiskopens, utan Roskildebiskopens sigill rätt väl kunnat få plats i jämbredd med de andres, ty mellanrummen för de till samma rad beräknade tvänne danska sigillen äro alldeles för stora. Se planchen! Ändtligen, om man, då stunden var kommen att besegla den akt, som skulle utgöra själfva normalakten, verkligen varit ense, hvilket rimligt skäl kan anföras, hvarför man icke bragte akten i behörigt och sedvanligt skick, utan företog beseglingen å ett icke renskrifvet koncept, hvilket man enligt Hr Erslev ämnade förse med en besegling, som af pappersdokumentets hela nedre del skulle bildat snart sagdt en enda vax-

[1] Hr Erslev säger (sid. 29 129): »Der er imidlertid i Seglenes Rækkefølge en Ejendommelighed, som Hr Rydberg ikke har berørt» etc.

[2] Det heter att vederbörande *latit* sina sigill hängas vid brefvet.

skifva, till stor fara för papperets bristning; sålunda producerande ett dokument, hvartill ett motstycke säkert aldrig varit skådadt. Allt detta utan minsta anledning. Det förefaller mig väl starkt att hylla och vidhålla en uppfattning, som leder till ett sådant resultat.[1]

Så vida jag icke skall skrifva en afhandling längre än Hr Erslevs stridsskrift och därvid omskrifva hvad jag redan i Inträdestalet och den bifogade exkursen har sagt, hvilket jag för öfrigt i det föregående icke så, som jag önskat, förmått undvika, måste jag hänvisa till själfva hufvudskriften. Jag vill likväl i det följande upptaga till granskning enskilda ställen i Hr Erslevs afhandling, hvilka tilläfventyrs icke böra lemnas utan bemötande eller belysning.

Hr Erslevs påstående sid. 12 (112), att jag icke velat medgifva rådets makttillväxt fran 1397 till 1450, är ogrundadt. Han citerar min afhandling sid. 72, 73. Där står att läsa; »Hvad beträffar riksrådens ställning, så kan jag icke finna, att den under tiden mellan 1397 och 1450 undergått en *så*[2] väsentlig förändring, att icke den uppfattning, som i detta afseende röjer sig i föreningsakten af 1450, äfven kan hafva gjort sig gällande i akten af år 1397. — — Rådet var, då Kalmarunionen stiftades, i alla tre rikena den enda egentliga riksrepresentationen. Till detta kommer, att i unionsakten af 1397 lika väl som i den af 1450 rikenas rad förutsättas uppträda i fullkomlig enighet med konungamakten, handlande med dess råd och samtycke». Att man icke lade någon särskild vigt vid att konungens och drottningens sigiller saknades på unionsdokumentet af 1397, synes bäst däraf, att konung Erik år 1425 lät taga en officiel vidimation af akten i uppenbar afsikt att göra den gällande, samt att den år 1435 verkligen erkändes som en fullgiltig akt. För öfrigt anser jag, att hvad jag beträffande analogien mellan akterna af 1397 och 1450 yttrat, icke på minsta vis försvagas eller vederlägges af Hr Erslev, utan hänvisar jag i detta afseende till det citerade stället sid. 72, 73.

Innan jag lemnar detta har jag ett tillägg att göra. Sedan Hr Erslev framställt resultatet af sitt »tankeexperiment», hvars

[1] Se sigillplanchen i min afhandling och i »Sverges Traktater». D. 2, samt Professor Erslevs ritningar, Unionsbrevet, sid. 132 och 133; äfvensom hvad jag om beseglingen yttrat i Inträdestalet, sid. 35—38.

[2] Kursiveradt af mig.

sannolikhet af det föregående torde framstå i sin rätta dager, sätter han denna sin uträkning såsom något, om hvars tillförlitlighet(!) intet tvifvel kunde vara, och anser sig på denna grund berättigad att yttra följande.

»Et væsentlig Resultat (tankeexperimentets resultat), der ophæver de allerfleste af de Slutninger, som Rydberg har ment att kunne bygge paa Beseglingen. Deraf, at der slet ikke er beregnet Plads for Normændenes Segl, slutter han, at disse fra første Færd af har nægtet at besegle, og da han jo opfatter Kalmarbrevet som affattet for at være selve Unionsakten, bliver Nordmændenes Nægtelse af at besegle for ham enstydig med, at de har nægtet deres Samtykke til selve Unionen. Saaledes viser beseglingen, at Kalmarbrevet saa langt fra blev til den endelige Unionsakt, at det tværtimod bliver et Vidnesbyrd, om at Unionen ikke er afsluttet».[1]

En efter min tanke alldeles grundlös, platt icke bevisad hypotes anser Hr Erslev sig berättigad att kalla ett »väsentligt resultat, som upphäfver de aldra flesta af de slutsatser, jag ansett mig kunna draga af beseglingen». Dessa slutsater finnas sid. 35—38 och 78—79. Utrymmet tillåter icke att här aftrycka så många sidor. Jag hänvisar till dem. Jag erinrar blott att skilnaden mellan mig och Hr Erslev i fråga om Norrmännens besegling endast består däri, att jag sagt att de intogo en vägrande ställning, *när förslaget framlades*, och att detta föranledde att det icke blef renskrifvet på pergament, och att man företog sig den besegling af konceptet, för hvars beskaffenhet och betydelse jag redogjort, under det at Hr Erslev åter af sitt tankeexperiment kommer till det väsentliga resultat(!), att Norrmännen åtrade sig, *sedan* beseglingen begynt. Att förslaget fallit på Norrmännens motstånd allaredan under förhandlingarne har jag icke sagt. Jag har blott sagt, ty mer kan man icke veta, att Norrmännen, då förslaget var i koncept färdigskrifvet, vägrade att besegla. Icke heller har jag sagt att Norrmännen nekat sitt samtycke till själfva unionen. Jag har sagt, att de icke ville ingå på unionen med uppoffring af arfrikesprincipen.

Sid. 15 (115) not 3 har följande lydelse;

»At Rydberg ikke medtager en af mig paavist Skrivfejl i Brevet, er jo forstaaeligt efter den Holdning, han i det Hele

[1] Erslev, Unionsbrevet, sid. 34 (134).

har indtaget til mit Skrift. Hvor det i Brevet hedder, at Kongen skal styre med hvert Rige »om hus oc feste, lagh oc dom» efter hvert Riges Lov og Ret, staar der fejlagtig »festelagh» i et Ord (Dronn. Margrethe s. 479). I sin Udgave af Brevet har Rydberg stiltiende berigtiget denne Fejl, der ikke er bemærket i tidligere Udgaver».»

Denna not har på mig gjort ett egendomligt intryck. Måhända skall det öfverraska en och annan, som läser detta, att få veta, att det är jag, som meddelat Hr Erslev upplysningen, att det »festelagh», som han i dokumentet förmenar vara skrifvet som ett ord, skulle läsas som tvänne särskilda. Det var på våren 1882, då vi träffades i dåvarande Geheimearkivet i Köpenhamn, jag på af honom till mig ställd fråga sade honom detta. Hr Erslev hade därvid till och med den grannlagenheten att efter erhållen upplysning fråga mig, om jag tilläte, att han för sitt arbete om drottning Margareta begagnade sig af mitt meddelande. Mitt svar kunde ju icke blifva mer än ett, och jag har icke ett ögonblick tänkt på, att han skulle omnämnt detta, men att han skulle anmärka *emot mig*, att jag icke citerat denna hans upptäckt, utan stillatigande begagnat den, det är mycket. Orsaken, hvarför jag icke anmärkt det förmenta skriffelet, är emellertid den, att det icke existerar. Uppstrecket af *l* i ordet »lagh» berör visserligen spetsen af *e* i det föregående ordet »feste», men icke så, att det bildar en fortsättning i en linie, utan på det sätt att däraf bildas en vinkel, hvaraf tydligen skönjes att skrifvaren velat teckna tvänne skilda ord. Hr Erslev lärer nog finna, att jag endast nödd och tvungen inlåtit mig på detta.

Sid. 21 (121) säger hr Erslev: »Hvor underligt er det fremdeles ikke, att Kongen og Dronningen ikke har beseglet det, som Rydberg gjør til Fundamentalakten, men at de skal besegle de 6 Pergamentexemplarer disse rent »sekundære akter.» Jag har i min betraktelse af hvad 1450 års unionsakt mellan Danmark och Norge därom gifver vid handen, visat hvilken tankegång kan hafva föranledt detta[1]. Akten själf stadgar för öfrigt, att akter i sollennare form skulle gifvas af de tre rikena hvart för sig, hvilka å ena sidan, i egenskap af ratifikationer, väl icke formelt böra betraktas som sekundära akter[2]), men å den andra icke

[1] Inträdestalet, sid. 72—73.

[2] Man glömme likväl icke här, huru unionsakten själf ställer sig till dessa bref, huru den helt katogoriskt säger, att de »sculæ» gifvas.

rubba Kalmarbrefvets egenskap af fundamentalakt, eller upphäfva hvad jag sagt beträffande analogien med 1450 års bref.

I sista afdelningen af sin skrift, afdeln. III, »Hvorfor endte Kalmarmødet med et Vidnesbyrd af omtvistelig Gyldighed?» har Hr Erslev uttalat åsikter i ett och annat fullkomligt öfverensstämmande med mina. Äfven här gör sig dock den mellan oss rådande disharmonien gällande. Det skulle ty värr för mig vara en vansklig uppgift, framför allt en allt för rum- och tidsödande, att fördjupa mig i undersökningen af vår samstämmighets rätta förstand. Jag måste alltsa inskränka mig till att konstatera dess existens och framhärda på den stridens bana, där Hr Erslev ställt oss. Jag fäster mig först vid följande moment. Det igenfinnes sid. 40 (140) not 2:

»Naar jeg ovenfor har hævdet, at Vidnesbyrdets Gyldighed som saadant var omtvistelig, mener jeg naturligvis dets juridiske Gyldighed i streng Forstand. Vidnesbyrdet i dets foreliggende Form, forseglet af ti Raader, er derimod fuldt tilstrækkeligt til at fastslaa det historiske Faktum, der udtales deri: at Forhandlingerne førte till Enighed.» Jag har i det föregående och i afhandlingen redan visat att hela denna uppfattning af dokumentet som ett vittnesbörd är oriktig, och att påstaendet att förhandlingarne fört till slutlig enighet vederlägges af den totala frånvaron af de norske radens sigill. Hr Erslev har ju själf erkänt betydelsen däraf. En bestyrkande omständighet[1] har jag äfven funnit i Engelska sändebuds år 1400 afgifna utförliga och officiella rapport till Engelska rådet, i hvilken utförligt redogöres för lagarne angaende tronföljden i de tre rikena och om utsikterna för konung Erik och hans afkomlingar att de tre rikena skulle komma att under dem förblifva. I denna rapport inberättar sändebudet, att i Sverge och Danmark konungadömet öfvergar till ny regent genom val, i Norge däremot genom arf, men anför därefter skäl, hvarför det är att antaga att väldet öfver alla tre rikena skulle komma att stanna under konung Erik och hans ätt. Hade, säger jag, ett beslut om de tre rikenas evärdliga förening under en konung, pa sätt som unionsdokumentet innehaller, i suveränernes närvaro och med deras samtycke, verkligen kommit till stand pa ett sa talrikt och lysande möte som det i Kalmar, är det rentaf omöjligt, att det

[1] Inträdestalet, sid. 22, 23.

icke skulle blifvit för sändebudet omnämndt, och ingenting hade väl varit rimligare, än att det här i sändebudets berättelse blifvit anfördt, desto hellre som enligt unionsdokumentet valrätten, i händelse konungen efterlemnade söner, skulle varit inskränkt till desse.» — Beträffande detta argument yttrar Hr Erslev i den ofvannämda noten sid. 40: »Beviset är dog næppe(!) sikkert, det er vel dog Dronning Margrethe og hendes nærmeste Omgivelser, der har inspireret Udsendingene, og at Dronningen ikke har villet omtale Overenskomsten, det vil let forstaas af den, der tiltræder de Betragtninger, som jeg fremsætter i det følgende.» Dessa betraktelser gå ut på, hvad jag på det bestämdaste framhållit, att nämligen drottning Margareta själf icke var nöjd med unionsförslaget. Att fördölja ett mötesbeslut, som stadgade alla tre rikenas förening under en konung för evärdlig tid, var dock utan tvifvel dels omöjligt, enär den engelska beskickningen visar sig hafva haft specielt uppdrag att göra sig underrättad om de ofvan angifna förhållandena och sannolikt uppehållit sig både i Sverge och Danmark[1], dels föga motiveradt, ty ingen underrättelse kunde för sändebudet vara angenämare att inberätta än ett sådant mötets beslut. Det bevis jag i det Engelska sändebudets tystnad funnit för att man på mötet *icke* blifvit enig, anser Hr Erslev »*næppe sikkert.*» Detta synes mig i betraktande af hans alltigenom vidhållna, tvärsäkra påstående om unionsakten såsom ett vittnesbörd om att man kommit till enighet, vara alldeles för svagt uttryckt. Hr Erslev bör alldeles förneka giltigheten af detta bevis.

Då Hr Erslev i samma not säger, att jag uppfattar brefvet som ett »forkastet» unionsförslag, så använder han ett ord[2], som jag icke användt, och hvilket gifver en mindre riktig färg åt hvad jag velat säga. Hade akten blifvit rentaf förkastad, skulle den väl aldrig kunnat blifva accepterad som giltig; icke heller skulle Svenskarne hafva kunnat lemna mötet med den öfvertygelsen, att de genom sin enhälliga besegling någonting uträttat. Jag har tänkt mig sakens slutbehandling helt annorlunda. Hr Erslev har ingenstädes antydt detta, men har däruti i det anmärkta ordet gifvit mig ett bevis af flera på den m[illegible] han funnit för sin kritik mest ändamålsenlig.

På följande sätt har jag, sid. 38, framstält min å[illegible]

[1] Se Styffe, Bidrag till Skandinaviens Hist. II, s. LII, LIII.
[2] Äfven sid. 34 (134) och 47 (147) använder Hr Erslev samm[illegible]

»Af hvad jag i det föregående yttrat om drottningens ställning till akten och Svenskarne, framgår, att jag icke anser den hafva fallit genom någon ren och öppen bifallsvägran å hennes sida; en händelse, som dessutom svårligen skulle passerat, utan att hafva blifvit af traditionen bevarad. Icke heller anser jag det sannolikt, att akten för slutlig pröfning kommit före på någon mötets plenarsammankomst, utan har densamma, sedan den, af de orsaker jag anfört, stannat i ofullbordadt skick. blifvit helt enkelt lagd till handlingarne, med en eller annan förklaring af drottningen, som därvid nog förstått att lämpa sina ord efter sina afsigter.»

Akten föreligger omisskänligt till formen som ett fallet förslag. Det är ju likväl alltid en möjlighet, att, om Norrmännen vägrade sin besegling, icke under form af ogillande, utan under inkompetensförklaring, på grund af de andlige radsherrarnes. ärkebiskopens och biskoparnes frånvaro, förslaget hänlagts icke såsom fallet utan som hvilande; men detta har då varit endast en skenmanöver, enär man med visshet vet, att flera bestämningar i akten voro drottningen misshagliga, och att det utan allt tvifvel var med hennes medverkan och samtycke, om ock i hemlighet, som akten stannade i ofullbordadt skick. Därför kan ock med visshet antagas, att huru hon än lade sina ord, för att icke stöta Svenskarne, akten dock inför henne var ett fallet förslag, hvilket hon aldrig ämnade att i oförändradt skick återupptaga eller förskaffa formel giltighet. Jag har därför haft rätt att om akten säga: »Den var ett fallet förslag, fallet genom Norrmännens vägran och drottningens obenägenhet, men under iakttagande a hennes sida af all den försigtighet, som saken och ställningen kräfde, därvid icke utesluten den dunkla tvetydighet, hvilken hon, när hon ansag det nyttigt, utan tvifvel förstod att använda.»[1]

Omständigheterna vid aktens tillkomst i förening med senare tilldragelser och den ur dessa alstrade ställningen gjorde det sedermera, dock först långt efter Margaretas död, möjligt att åt

[1] Inträdestalet, sid. 39, 79. Jag har sid. 39, not 1, anmärkt: Det heter i självfva slutbekräftelsen: »at alle thisse stykke æræ sua *talædhe oc ende*» (beslutna); men den kort därefter, *sedan saken var afgjord*, verkstälda kanslipåteckningen på dokumentets fränsida lyder blott: »huru thet war *talet* i Kalmarn». Jag anser det icke vara utan orsak att man skrifvit blott *talet*. Hr Erslev förklarar *talet* betyda *aftalt*. Jag tror icke, att man har rätt att tolka det annorlunda än i sin enkla betydelse. Ordet *endte* är i texten det, hvarpä vigten ligger, men det var icke användbart efter den slutliga utgången.

densamma vinna ett offentligt godkännande, som drottningen säkert aldrig skulle gifvit.[1]

Hr Erslev afslutar sid. 48 (148) sin skrift med följande yttrande om unionsdokumentet: »Dobbelttydigheden (beträffande giltigheten) skyldes Margrethe, fødtes af den vanskelige Stilling, hun var i, da hun i Kalmar arbejdede paa at faa et lovformeligt Grundlag for en Union, om hvis hele Karakter hun var i den dybeste Uoverensstemmelse med de tre Folks politiske Repræsentanter.»

För jämförelses skull tillåter jag mig att anföra de afslutande ord, genom hvilka jag redogjort för, huru jag tänkt mig Margaretas hållning vid det afgörande tillfälle, då konceptet var framlagdt och dess slutliga godkännande och bringande i laglig form genom utskrifning på pergament och sigillens vidhängande förestod: »Hvilken ställning drottningen härvid intog, kan man endast af inre grunder sluta sig till. Detta förslag, huru hon än i yttre hänseende vid detta tillfälle fann för godt att ställa sig till detsamma, måste, som man lätt kan inse, i grunden hafva varit henne af mer än ett skäl ganska misshagligt. Det var icke blott dess stadgande om valkonungadömet, utan kanske ännu mer dess hennes handlingsfrihet inskränkande stadganden, särdeles inskränkningen i hennes disposition af slotten, som träffades af hennes ogillande. Derför ville hon alldeles icke, att detta förslag skulle upphöjas till en formlig, af alla tre rikenas representanter antagen lag. Men å andra sidan fruktade hon, att genom ett öppet uppträdande deremot stöta de mägtige svenske stormännen, hvilka deri insatt vilkoren för sitt samtycke till unionen. Det faller i ögonen, att under sådant förhållande Norrmännens vägran kom henne väl till pass, och det är sannolikt att hon här stått bakom och tillika ledt saken så, att den passerade utan någon våldsam brytning. Att hennes förtrogne radgifvare och vän, biskop Peter Jönsson Lodehat, Danmarks kansler, jemte ärkebiskopen af Lund och en dansk rådsherre med Svenskarne deltogo i beseglingen af akten, var å andra sidan en handling, i hvilken drottningen ganska säkert äfven hade del. Hon hade en dubbel uppgift af ganska kinkig beskaffenhet att lösa. Hon har gjort det på ett sätt, som röjer Valdemar Atterdags dotter.[2]

* * *

[1] Jfr Inträdestalet, sid. 47–55.
[2] Inträdestalet, sid. 89.

Min granskning af Hr Erslevs afhandling, för så vidt den rör unionsdokumentet, är härmed slutad. Ännu återstår dock en därmed sammanhängande litteraturhistorisk fråga.

Hr Erslev uppfattar hvad jag sagt om Paludan-Müllers förhållande till hans föregångare Georgii som en förnärmelse mot den förstnämnde. Jag har erkänt, att Pal.-Müller uti en not vid slutet af sitt arbete i berömmande ordalag nämnt Georgiis afhandling; jag kan här tillägga, att jag först genom Paludan-Müller fått kunskap om tillvaron af den mer än hundraåriga akademiska afhandling, i hvilken Georgii, under en tid då man allmänt antog unionsdokumentets fullgiltighet som statsakt, framstälde tvifvel om riktigheten häraf. Men da jag hos Georgii träffat såväl det hufvudargument, pa hvilket Paludan-Müller stöder sin uppfattning, som äfven tvänne andra af Paludan-Müller anförda skäl, har jag icke tvekat att uttrycka min förundran öfver att behöriga citater saknas hos Paludan-Müller, framför allt däröfver, att han pa det »kardinalställe» i hans afhandling, där det uteblifna utfärdandet af de sex exemplaren nämnes och till sin betydelse framhålles, underlåtit att anföra den mans namn, hvilken långt före honom, låt vara ofullkomligt, fäst uppmärksamheten på detta faktum. Som Paludan-Müllers afhandling eljest är späckad med citater, såsom vid akademiska specimina är brukligt och i sin ordning, sa anser jag min anmärkning fullt befogad. Här är nämligen icke fraga om allmänna vyer eller räsonnemanger, utan om bestämdt formulerade argumenter. Jag har på grund häraf, under fullt erkännande af Paludan-Müllers förtjenster, såsom den hvilken öfver ämnet spridt ett rikare ljus än föregångarne, i fraga om originaliteten af kritiken ansett tillbörligt erkännande böra lemnas hans föregangare. Georgii är längesedan glömd och hans åsikter äro nedlagda i en akademisk afhandling, som torde finnas i högst fä af Europas bibliotek. Hr Erslev uppträder till försvar för sin lärare, hvilken han patetiskt benämner, »den store döde»; nåväl, ma han förlata, att jag uppträdt för den glömde döde.

Till bestyrkande af ofvanstående meddelar jag här några utdrag ur Georgiis afhandling[1]:

»Etiamsi in foederis, de quo agimus, ingressu, illud dicatur pactum fuisse consentientibus rege reginaque, nec non omnibus trium

[1] Historia Foederum, præcipue recentiorum, Sveciam inter et Daniam. P I—IX. Upsaliæ, 1758--1776, pag. 82—86.

Regnorum Consiliariis, tantum tamen abest, nostro quidem iudicio, ut hæc talia pro historica quadam veritate accipienda sint, quasi res ita et non aliter acta gestaque fuisset, ut potius ad nostram hypothesin nihil fere existimetur accommodatius, quam ista, in modum præfaminis, ita et non aliter poni debuisse. Utcunque se hæc habeant, aliæ tamen etiam adsunt rationes, unde clarius patuerit. quo habenda sit loco pactio hæc Margaretæ Calmariensis. Scilicet duodecimum illius momentum, quod ultimum est, iubet *sex diplomata foederis membranea, eodem exemplo exarata, Regis, Reginæ ac Procerum de singulis tribus Regnis Civitatumque subscriptione ac sigillis muniri, et ex illis bina cuilibet Regno autographa tradi.* Id vero effectum nunquam fuisse datum, et observant nostrates Historici, nec diffiteri audent Dani. — — — — — — — — — — — — — — —

Med anledning däraf att Dalin i sin Svea Rikes historia, II, s. 600, påstått att de sex exemplaren verkligen blifvit gifna, yttrar Georgii:

Quando vero Illustr. v. Dalin . . . . disserte prodit exarata revera regnisque tradita esse exempla foederis autographa. crediderim fere, ut hæc scriberet, virum alioquin oculatissimum inductum fuisse eo, quod in posteriori sic dicto foedere indicent Legati. ad illud pangendum Calmariam missi, se litteras invenisse obsignatas a Regina Margareta et viris hisce in Regnis probatissimis. qui Regnorum perpetuam coniunctionem cum Illa pacti fuerint; quas quidem literas Generosiss. Noster Auctor eadem esse sibi persvaserit, de quibus modo diximus, autographa. At vero, aut fallimur omnino, aut non aliæ hoc loco designantur litteræ, quam hæ ipsæ, quas commemoravimus ante die Virg. Margaretæ datas subscriptasque a septemdecim Proceribus. Ita enim verba habent: *Swa finner war Naduga Herre Konung och wii alla nagre beseglet breff och ett förram* (Hvitfelt. *En form* exprimit) *och ett begriff aff den samma Ädela Förstinnan, och aff the beste Män, som tha i Riiken wore, ther the keste tha för the besta, Hon medh them och the medh Henne, thet thesse try Riiken skole altid blifwe tilsammans til ewig tiidh* etc. (Hadorph. Chron. Rhythm. II, p. 117). Profecto, ut nobis saltim videtur, vix credet quispiam diplomata illa solennia, ex foederis præscripto exaranda, adpellari potuisse *ett förram* (*en form*), *ett begriff*,[1] formulam, de

[1] Förram. Begriff, tvänne plattyska ord, hvilka för Georgii icke synas hafva varit bekanta, ehuru han ändock något så när träffat deras betydelse. — »*Vorram*, Beschlussfassung, Berathung, Festsetzung (manchmal mit dem Nebenbegriff eines blossen *Entwurfes*); *Begrip*, *Begrep*. 3) Absicht, Gedanke, Vertrag». Schiller u. Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch. Berlin, 1875 1881. Enär i 1436 års unionsförslag orden användas som särskiljande från beseglade bref, böra de där fattas som betecknande en akt, saknande hvad tiden fordrade för ett sådant dokuments fullgiltighet, pergament med vidhängande sigill. Då akten kort förut varit erkänd som »sammanbindelsebrefvet, hvilket skulle stå vid sin fulla makt», kunde icke nu af den för det nya förslagets upprättande tillsatta komitén väljas någon benämning, skarpare angifvande den karaktär akten 1397 erhöll genom Norrmännens vägran att besegla, särdeles som i det nya förslaget arfrikesprincipen var af de

qua Reginam inter et Optimates solum, quantumvis probos, convenerit; cum tamen istud nominis in tabulas Calmarienses, quas nos sæpius civimus, commode quadrare nemo non viderit. — — — —

Nescio an hæc suffecerint, ut inde colligat cordatus Lector, unionem Calmariensem a Regina Margareta conflatam, non fuisse nisi διαγραφήν, primam quandam imaginem ac deformationem pacti, eorum adprobatione ac consensu expresso, quorum intererat, ulterius confirmandi; *cum vero consecuta non sit, de qua insuper quoque convenerat, solennis confirmatio, quæ ratum faceret totum hoc, quidquid esset, negotii, tantum abfuerit, ut aliqua, vel minima, foederi huic, quemadmodum adpellare id amant Historici, tantopere decantato insit obligandi vis, ut ne quidem iusti riteque percussi foederis nomen tueatur; haud secus ac conventiones, quamlibet solennes, Principum inter Legatos factæ, nullius esse loci existimantur neque auctoritatis, quoad ratas esse ipsi non iusserint Principes.* Neque vero non nullius prorsus, quamvis haud adeo magni, ad nostram rem momenti est, quod sup. p. 56 not. k observavimus, *Scriptores huic ævo propiores, Ericum Olai, auctorem Chronici Rhythmici maioris et ipsum Johannem Magnum de hoc qualicumque unionis foedere penitus silere.*»

Professor Erslev har i sin stridsskrift uppträdt till försvar icke blott för egna åsikter utan för en annans, till hvilken han stått i en lärjunges förhållande och med hvilken han i den fråga, som här varit före, icke nu först utan för länge sedan i sitt förnämsta arbete gjort sig solidarisk. Det märkes på hans skrifsätt, att den vetenskapliga frågan på det närmaste berör äfven hans känslor. Det finnes i hans afhandling ställen beräknade på rent dramatisk effekt. Sådant kan väl tilläfventyrs fånga en och annan läsare, men på den, som i en kritisk uppsats fordrar framför allt en lugn och opartisk stämning, blir verkan en annan än den åsyftade. Icke nog med att Hr Erslev kallar Paludan-Müller den »store döde», mot hvilken jag skall hafva uttalat en »kränkande beskyllning» — jag har efter hvad jag tror, hvad det beträffar, afgifvit en nöjaktig förklaring — utan

norske komitéledamöterne uppgifven, och å andra sidan Svenskarne sannolikt icke voro benägna att fränkänna den af dem mangrant beseglade och på det nyligen hällna mötet i Kalmar åberopade akten sin giltighet. Benämningen »förram» var således en förklarlig ackommodation å båda sidor. Det ifrågavarande förslaget, tydligen uppsatt hufvudsakligen af Svenskarne (vid bestämmandet af valmännen för konungs utkorande nämnas Svenskarne först och Gotland anses tillhöra Sverge) har för öfrigt aldrig erhållit något godkännande. Det finnes icke engång ett spår af att det varit föremål för offentlig pröfning.

jag har äfven fått veta, att, om jag i hufvudfrågan hade rätt, vore det »et trist Resultat, trist for Paludan-Müller, der netop ved sin Prøvelse of Kalmarbrevet først vandt Navn som den store historiske Kritiker, trist for de mange, der siden har sluttet sig til hans Opfattelse.»[1]

Ja visserligen. Den tröst Hr Erslev söker och finner i tanken på hvad Paludan-Müller, »hvis han havde levet endnu», skulle förmått, är honom emellertid väl unnad. Jag ser i Hr Erslevs ord endast en något vågad hyllning åt den förtjente mannens minne.

Frågan om Kalmarunionens stiftelseurkund är af den vigt och betydelse, att den skall behålla sitt intresse, så länge Nordens historia skrifves. De som bidragit till dess lösning kunna alltså hoppas, att dem alla, förr eller senare, skall ske rättvisa. — *Suum cuique.*

[1] Erslev, Unionsbrevet sid. 13 (113).

Om Tordenskjold och svenskarna

AF

A. HAMMARSKJÖLD.

I.

De båda väldiga krig, som i början af det 18:de århundradet rasade i Europa, lemnade de yppersta tillfällen åt begåfvade, tilltagsna och djärfva andar att utveckla sig och använda sina gåfvor. Större män har Europa både före och efter dem frambragt, men näppeligen så många på en gång märkvärdiga eller utomordentliga.

Både hos statsmännen, finansiererna och krigarna möter man det ovanliga, detta oftast i förening med det sällsamma, det äfventyrliga och öfverdådiga. De fleste af dem äro starka, originella personligheter och af en lysande begåfning. Utom den, som skref sig Eugenio von Savoie, gör dock ingen ett helt harmoniskt intryck.

Men öfver honom och öfver Marlborough, Vendôme, Peterborough, Bolingbroke, Swift, Alberoni och Görtz resa sig Karl XII:s och Peter den Stores höga världshistoriska gestalter. När Macaulay säger, att Peterborough var den utomordentligaste mannen på sin tid, konungen af Sverige icke ens undantagen, har man svårt att tro, det han menar allvar. — Att Peterborough stått öfver Karl XII i elegans och världsvana må icke betviflas. Större och underbarare bragder än Peterborough har dock Karl XII utfört, lika stora hans män och andra skandinaver. Men liksom den öfver hela världen högt berömde konungens vänta äfven hans män och medhjälpare på en historia, som är dem värdig. Och förr än detta skett, kunna de ej rätt förstås eller rätt uppskattas. Få svenskar ha gjort sitt fädernesland så stora tjänster som t. ex. Magnus Stenbock, men ännu har han ej fått en sig värdig biografi.

Då ej de ypperste och mest lysande af Karl XII:s män blifvit behandlade som deras tjenster och deras ära ha rätt att fordra, är det ej underligt att de män, som stå i andra och tredje rummet, blifvit så godt som bortglömda. I synnerhet gäller detta om dem, som efter 1712 fingo bära dagens tunga och hetta, eller dem, som med en handfull män, illa eller otillräckligt rustade, fingo värja landet mot de allt mäktigare och talrikare fienderna.

Det är visserligen sant, att det är en stor skilnad mellan dessa män och dem, som under ständiga segrar följde Karl XII ned till Galizien, Sachsen eller Ukraine. Efter slaget vid Gadebusch var det dock ej längre rum för segervisshet. Öfverdåd var ej längre en dygd, utan ett brott, då rikets krafter så fruktansvärdt voro medtagna. Hjältemodet var ej försvunnet, men det var ett annat, det var nu mera paradt med känslan af fosterländsk plikt än under lyckans och segerns dagar. Genom sitt uppoffrande hjältemod räddade Nils Ehrensköld och hans män Sveriges kuster och kanske Stockholm från en svår hemsökelse af ryssarne, da de norr om Jungfrusund, den 27 juli 1714, med 7 fartyg och 900 mans besättning levererade 115 ryska galerer batalj. Tappare tillbakaslogo ej norrmännen vid Svoldern danskarne och svenskarne, än Nils Ehrensköld afslog först 35 och därefter 95 ryska galerers anfall. Sedan de misslyckats i två äntringar, rödde dock ryssarne de 6 smärre svenska fartygen, alldeles som Erik Jarl Håkonsson gjorde med Olof Tryggvasons skepp. Herrligare värjde ej den berömde norske hjältekonungen Ormen Lange än den svenske schoutbynachten sitt sista fartyg, skottpråmen Elephanten. Denna togs ej förr, än Nils Ehrensköld sårad och sanslös fallit i fiendens händer. När han återfick medvetandet, befann han sig i general Weijdes kajuta. Den förste, som här mötte hans ögon, var den store tsaren. Utom sig af beundran kysste Peter sin fanges blodiga panna och uttalade sitt hopp om hans vederfående samt behandlade honom på det ärofullaste sätt under hans fångenskap.[1]

Nils Ehrenskölds namn är numera så godt som förgätet[2]. Svea bevarar ju icke i så tacksamt minne, som det höfves, pliktens, fosterlandskärlekens och hjältemodets män från forna dagar.

---

[1] Se C. G. Tornqvist, Svenska Flottans Sjötåg. I, 59—63.

[2] I en högstämd sång har Sveriges och Norges nuvarande konung de en hyllning åt Nils Ehrenskölds minne. Ur svenska Flottans minnen, S miens handlingar XXX. s. 69.

Hade Ehrensköld varit dansk eller norrman, skulle nog hans minne hållits i bättre helgd. — Men Nils Ehrenskölds uppoffrande mod och fosterlandskärlek återfinnas hos hela svenska folket under Karl XII:s regering.

Östersjöprovinserna, de tyska besittningarna och Finland voro eröfrade af fienderna, endast det egentliga Sverige återstod. Dess härar voro fångna, dess krafter i högsta grad medtagna, men dess folk böjde ej modlöst sitt hufvud. Karl XII fordrade nya härar, nya skatter och nya bördor, han fick allt detta, om också ej utan knot, ty han ansträngde till det yttersta Sveriges sista krafter. Men Danmark-Norge måste ock uppbjuda alla sina för att försvara sig, änskönt England och Holland hjälpte det med sina flottor, och Sverige äfven måste vara på sin vakt mot tsaren. Det kunde ej vara ett fegt folk, som efter så många och svara olyckor vågade bjuda så talrika och mäktiga fiender spetsen. Det är att önska, att Skandinaviens folk, om deras frihet, själfständighet eller integritet en gang skulle hotas af öfvermäktiga fiender, visade samma mod, offervillighet och fosterlandskärlek som Karl XII:s svenskar. De hade nog sina fel, men att beskylla dem för feghet har endast en dristat göra. Om djärfhet vittnar visserligen hans påstående, men om denna djärfhet kan anses för berömvärd är osäkert. Ty den, som vågar pastå något sadant, han visar, att han ej har aktning för fakta, han röjer en total brist på sanningskärlek, eller ock har han ej mera »Virkelighedssands» än Peer Gynt.

På denna tid, da Sverige var så förblödt, utmattadt och utarmadt samt omgifvet af talrika fiender, bröt sig Peder Wessel en lysande bana. Hans mod var sa utomordentligt och hans talenter voro sa stora, att han nog under alla omständigheter skulle ha vetat att göra sig ett fräjdadt namn, men ofvannämnda förhallanden voro gynsammare för hans framgang, än de skulle ha varit t. ex. ar 1700. Men som sagdt, han skulle under alla förhållanden alltid ha kommit att göra sig gällande. I Sverige har man alltid aktat och beundrat honom. Han var i »tapperhet och djärfhet Karl XII:s like», säger en af våra förnämsta historieskrifvare i sin lärobok öfver Skandinaviens historia, som allmänt begagnas i våra skolor. Ingen svensk kan gifva ett större beröm, än hvad som ligger i dessa ord, och icke heller skulle jag tro någon af en annan nationalitet. Karl XII:s och Tordenskjolds tapperhet och djärfhet voro likartade bade till graden och arten.

Därför voro bägge som krigare outtröttliga, striden tedde sig för dem som en lek, farorna som en njutning. Då man vet detta, känner man sig frestad att beklaga, att Tordenskjold ej var Karl XII:s man. De skulle ha förstått hvarandra väl. Kanske hade da Tordenskjold blifvit »*det Baltiska hafvets amiral*». Att nu kalla honom så vittnar om grof okunnighet. Men för öfrigt var det föga likhet mellan Karl XII och Tordenskjold. Ty utom det att Karl XII är en världshistorisk personlighet, var han en stoiker, Tordenskjold däremot en epikuré. Denne Throndhjems son synes i de flesta afseenden ha motsvarat prof. J. E. Sars' skildring af det gammal-norska konunga- och hjälteidealet. Ty »han var — smuk och sterk, han satte pris på at glimre og glimrede også vid sine idrætter og det personlige mod, han lagde for dagen under slagene; han var — — — drykkjumaðr mikill, kvennamaðr mikill, livsglad og lystig, rundhändet og nedladende.»

Äfven deras begåfning var högst olika. Det mest utmärkande i Karl XII:s intelligens var hans stränga matematiska förstånd och ett ovanligt, om ock ensidigt skarpsinne. Häri har man att söka en af hufvudorsakerna till, att han både var den oföränderligaste bland människor, och att han under sina sista regeringsar mer och mer blef revolutionär.

Tordenskjold åter var ett ögonblickets, en inspirationens man samt rik på fintlighet och slughet. I sistnämnda hänseenden påminner han i hög grad om de gamla vikingarne. Men ehuru han så ofta och så väl förstod att lura eller öfverlista sina fiender, visade han dock i det enskilda umgänget en ovanlig lättrogenhet och brist på människokännedom. Dessa brister skulle vålla hans förtidiga död.

Tordenskjold är en af Danmark-Norges störste sjöhjältar, men visst icke en af dess störste amiraler. Det är ett stort afstånd mellan honom och Niels Juel. Denne var i verkligheten »det Baltiska hafvets amiral»; utom honom ha endast två skandinaver varit detta, nämligen Måns Svensson Some — icke Peder Skram[1] — och Klas Kristersson Horn.

Tordenskjolds tjänster som amiral kunna icke ens sättas vid sidan af hans samtidas, Gyldenlöves, Sehestedts och G

[1] Se Zettersten, Svenska Flottans historia, s. 404—6 o Gustaf I:s registratur, X, XI. Peder Skram var ej öfverbefälhafv flottan, endast en kort tid sidoordnad med Some. — Jag to återkomma till denna fråga.

Men det oaktadt är han långt mera känd och berömd i alla Nordanlanden än desse. Grunden härtill är densamma som har gjort Karl XII mer berömd och populär än Gustaf II Adolf. Tordenskjold är framför allt hjälten och det är en sådan, som de nordiska folken älska. Men utom sina hjälteegenskaper hade han äfven några andra, som intaga, blända och slå oss med häpnad och beundran. Tordenskjold hade ej blott flera af naturmänniskans svagheter och fel, utan äfven hennes hela friskhet, omedelbarhet, styrka och genialitet. Det är härigenom han måste slå an människors fantasi och förefalla så märkvärdig och underbar. Hans förmåga af inspiration och intuition är understundom förvånande, t. ex. i slaget vid Kolberger heide, vid Marstrands eröfring och vid hans tredje och sista anfall på Göteborg. Genom denna egenskap liksom genom sitt mod och sitt skaplynne samt sitt sätt att kommendera påminner han om en af Sveriges yppersta sjöhjältar, Johan Puke.

I intet af de bref jag sett af Tordenskjold talar han med ringaktning än mindre med förakt om svenskarne; snarare framträder motsatsen. Sin aktning och beundran för tappra motståndare döljer han icke. Att döma af det sätt, hvarpå han omtalar »kommendör Gathenhielm», synes han ha förstått att uppskatta denna märkvärdiga korsars häpnadsväckande djärfhet, skicklighet och förslagenhet. Kanske igenkände han i den halländske kaparen en besläktad natur. Mahända hade också »Lasse i gatan» blifvit Sveriges Tordenskjold, om han vid 16 års ålder hade lyckats få Karl XII till sin gynnare, liksom Tordenskjold fick Fredrik IV.

Tordenskjold hade ej heller skäl att förakta sina fiender. Han hade visserligen tillfogat dem många och svåra förluster, men de hade i sin tur flere gånger gifvit honom »mycket stryk». Många gånger voro hans fartyg i den största fara, och hans lif hängde mer än en gång »på en spindelväfstråd». Aldrig har han yttrat om någon svensk fiende: »nu stryker han flagg den fege hunden». Skulle någon ha sagt honom, att han endast besegrat *fega hundar*, torde han ha gifvit samma svar, som Runebergs von Törne, när man försökte klandra finnarne: »Herre, håll er trut». Tordenskjold var en utmärkt kännare af realistiskt språk. Liksom féernas älskling i sagan icke kunde öppna munnen, utan att det droppade diamanter och pärlor från hennes läppar, kunde ej den berömde sjöhjälten, när han kom-

menderade eller var vred, öppna munnen, utan att det från hans läppar forssade eder, svordomar och kraftuttryck af flerehanda slag. Kunde han stå upp ur sin graf, skulle han nog på *sitt* realistiska manér ha gifvit sina belackare en minnesvärd lektion. Säkert hade han ock haft en dräpande replik till reds mot en annan af sina landsmäns omdöme, »att man aldrig sett en sådan slagskämpe som Tordenskjold». Tordenskjolds liksom så många andra hjältars minne utgör, ännu åtminstone, en lefvande vederläggning af den dogm, som världens »störste väderhane» nyligen ville göra gällande i ett af sina s. k. fredsföredrag. »De fosterländska minnena» äro inga »döda dogmer». De skola lefva längre än många »den moderne ånds ideer».

2.

I Trondhjem bodde i slutet af 1600-talet en rådman vid namn Wessel. Hans släkt härstammade från Holland, men hade länge varit bosatt i Norge, först i Bergen, sedan äfven i Trondhjem.

Rådmannen hade 12 söner och 6 döttrar. Af de förre blef en schoutbynacht — kontre-amiral — och adlad, men denne bibehöll sitt fädernenamn. Den tionde sonen i ordningen var Peder, som gjort sig så fräjdad under namnet Tordenskjold [1]. Han föddes i Trondhjem d. 28 oktober 1690. Men under sin uppväxt gjorde han sina föräldrar föga eller alls ingen glädje. Han var nämligen en så ovanligt stor vildbasare, att han i Trondhjem under sin barndom vardt nästan lika ryktbar för sina puts, upptåg och pojkstreck som han sedermera i mannaåren öfver hela Norden blef berömd för sina hjältebragder. Fadern, som hade velat att han skulle gå läsvägen, såg snart med smärta, huru alla hans förhoppningar i detta afseende gäckades. Öfverallt i den goda staden Trondhjem klagade man öfver hans söner, men allramest öfver Peder. Emedan sonen icke ville bättra sig, satte fadern honom i lära hos en skräddaremästare, för att den ostyrige

[1] Till grund för min framställning af Tordenskjold ligger C. P. Rothes bekanta lefvernesbeskrifning, samt Danske Samlinger, anden række I: Bidrag till den nordiske Krigs Historie. Herr professor L. Daae hade den godheten att göra mig uppmärksam på dessa arbeten. Dessutom har jag rådfrågat Paul Ankers under utgifning varande biografi öfver Tordenskjold, då jag ansett mig kunna begagna detta föga kritiska arbete. För vissa detaljer har jag rådfrågat G. Garde, Den dansk-norske Sömagts Historie 1710—1814 samt C. G. Tornqvist, Svenska Flottans Sjötåg.

gossen under dennes stränga välde skulle lära sig lyda och arbeta. Men snart lämnade Peder utan sin faders tillstånd skräddaremästaren. Rådmannen tänkte till en början återskicka honom, men då Peder lofvade bot och bättring, fick han stanna hemma. Det dröjde likväl ej länge, förrän sonen gaf anledning till nya klagomål. Fadern satte honom därför åter i lära, men nu hos en barberare. Hos denne stannade han dock endast en kort tid eller till 1704.

Detta år besökte Fredrik IV Norge och kom äfven upp till Trondhjem. Men när konungen lemnade staden, beredde Peder sig tillfälle att följa med den kungliga sviten till Danmark. Detta gjorde han likväl utan sina föräldrars vetskap. Vid ankomsten till Köpenhamn såg det dock ganska mörkt ut för den unge våghalsen, ty han var utan både penningar och vänner. Men han lyckades få tjänst hos konungens confessionarius d:r Peder Jespersen, som äfven var norrman och dessutom kände hans fader.

Peder Wessels håg stod dock till sjön. Den 28 mars 1706 inlämnade han till konungen en ansökan om att blifva antagen till kadett och att jämte »de andre blifva exercerad på Holmen». Hans ansökan bifölls så tillvida, att han blef antagen som lärling vid navigationen, hufvudsakligen på Jespersens rekommendation.

Som lärling gjorde han nu resor till Guinea samt Vest- och Ostindien. På dessa turer lärde han sig de första grunderna i sjömansyrket, hvari han sedan blef en sådan mästare. En af hans förmän sade, att han nog en dag skulle blifva »en stolt sjömans». Under resan till Ostindien blef han 1709 inskrifven som kunglig sjökadett, således s. å. som Danmark förklarat Sverige krig. Då hans skepp 1710 på återväg hem inlopp i Bergens hamn, lämnade Peder detsamma för att skaffa sig tillfälle att få deltaga i kriget. Han begaf sig för den skull till Kristiania till baron Löwendal, som da var kommenderande general i Norge. På denne gjorde Wessel ett så godt intryck, att Löwendal för framtiden blef hans vän och gynnare, hvilket i hög grad bidrog till hans fortkomst. Af Löwendal fick han befälet öfver ett litet tvåmastadt fartyg vid namn Ormen, som förde 4 kanoner. Med detta kryssade han utanför svenska kusten och gjorde sig redan nu känd för påpasslighet, vaksamhet och duglighet. 1711 förflyttades han dock till fregatten Postiljonen, som hade sin station i Glückstad under kaptenlöjtnant Rostgaard.

Wessel skulle under honom göra löjtnants tjänst, men sämjan dem emellan tyckes ej varit den bästa. Peder Wessel ville icke gärna stå under någons befäl. Bristen på subordination var ett fel, som följde honom genom lifvet.

Emellertid utverkade Wessels gynnare, att han s. å. blef utnämnd till sekondlöjtnant. Samtidigt återfick han sitt befäl öfver »Ormen». Men följande år gaf baron Löwendal honom befälet öfver en fregatt »Löwendals galej», som han låtit bygga. Med denne, som förde 18 kanoner, vann Peder Wessel sina första lagrar.

Sedan han en tid kryssat mellan Norge, Sverige och Danmark, fick han order att förena sig med danska örlogsflottan, som under general-amiralen grefve Gyldenlöve, i slutet af sept. 1712, gick ut mot den svenska örlogsflottan, som fördes af den gamle, men outtröttlige general-amiralen Hans Wachtmeister. Peder Wessel gjorde sig äfven här snart känd som en djärf och skicklig kunskapare. Vid ett tillfälle hade han i mörkret vågat sig så långt in på svenska flottan, då den låg mellan Wittmond och Dornbusch, att han höll på att blifva angripen af 6 svenska skepp från olika håll, men han lyckades i tid rädda sig.

Vindens omkastning till sydvest den 29 september gaf den danske amiralen tillfälle att komma emellan svenska örlogsflottan och de vid norra Rügen vid Wittau liggande svenska transportfartygen, som voro lastade med förnödenheter för Stenbocks armé. Gyldenlöve skickade då 4 fregatter och flere småfartyg att förstöra de svenska transportfartygen, hvilket ock till stor del lyckades, ty 15 togos och 42 uppbrändes[1]. Löwendals galej kom dock ej att deltaga i detta förödelsens verk, ty i stället för att hålla ned mot transportskeppen angrep dess unge hetsige chef ett par f. d. spaniefarare, som nu voro bevärade örlogsskepp. Efter en ursinnig strid ville Wessel äntra det ena skeppet, men hindrades af en svensk fregatt, som kom de sina till hjälp. Fregattens försök att få Wessel att gifva sig misslyckades, men Löwendals galej fick sin fockmast genomskjuten, så att den måste kapas, dessutom voro dess s
tåg illa tilltygade. Då Wessel till Gyldenlö
rapport om sin aktion, visade denne sig nöjd
förande och lofvade att rekommendera honom hos
höll också ord, ty den 14 oktober 1712 ble

[1] Se dock vidare härom: Några Bidrag till Sv
1712 och 1713 af Oscar Fredrik, II, s. 123.

fordrad till kaptenlöjtnant, hvarvid han förbigick 27 premierlöjtnanter och 24 sekondlöjtnanter[1]. Men detta skulle ej blifva den enda tjänst Gyldenlöve skulle göra honom.

Följande år kryssade Wessel mellan Norge och Danmark, eller ock konvojerade han handelsfartyg dels till Bergen, dels till Holland. Han uppbringade ock flere svenska fartyg och gjorde ett par djärfva påhälsningar i trakten af Göteborg. Guvernören därstädes hade utlofvat en stor belöning åt den, som kunde taga Wessel och hans skepp. Detta fick Wessel veta. Han infann sig därför, den 12 augusti 1713, vid Vinga. Härifrån sände han guvernören ett bref, hvari han för det första besvärade sig öfver svenskarnes plundringar på de norska kusterna, för det andra bad han att få underrätta guvernören om sin närvaro vid Vinga. I fall guvernören hade lust att se honom, kunde han försöka afhemta honom med en af de svenska fregatterna. Till sist utmanade han hvar och en af de svenska skeppskaptenerna, änskönt hans »force icke är så stor som deras».

Guvernören vardt mycket förtörnad öfver denna skrifvelse. Han hade dock allaredan i förväg utsändt två örlogsskepp, som skulle söka få fatt på Wessel och göra honom oskadlig.

Dagen därpå, då Wessel var nära Skagen, varseblef han två örlogsskepp, som under dansk flagg kommo seglande rakt på honom. Wessel, som annars så väl förstod sig på att lura sina fiender, vardt nu själf lurad. Han brassade sina segel för att invänta dem. Då de kommo närmare, frågar han det ena skeppet, hvarifrån det kom, hvarpå han fick till svar: »Köpenhamn». Då Wessel därpå sporde om skeppets namn, svarade man: »Nya Elfsborg», och i detsamma strök skeppet, som förde 44 kanoner, den danska flaggan och hissade den svenska samt gaf Wessels fregatt två skott i aktern. Wessels folk förlorade modet, men icke dess chef. Han ville till och med angripa det ena svenska skeppet, men hans manskap vägrade tvänne gånger och ville icke ens skjuta, utan hotade att gifva sig, om han ej lät hålla undan för fienden. Wessel såg sig nu tvungen att göra detta, hvarefter det blef en lång kanonad mellan honom och hans fiender, hvarunder hans skepp led stor skada. Men sedan han kommit utom skotthåll, vänder han för att komma upp i lovart, hvarefter han beslöt sig för det oerhörda vågspelet att bemäktiga sig ett kofferdifartyg, som följde de svenska krigsfartygen. Men när

[1] Anker, Tordenskjold, s. 34.

detta märkte faran, sökte det skydd bakom örlogsskeppen. Af sin häftighet och stridslystnad lät dock Wessel förleda sig att följa efter. Han kom därför så nära det andra skeppet Kalmar om 50 kanoner, att han af det fick tre lag. Han måste nu, mycket illa tilltygad, retirera. Hans märssegel var skadadt, hans fockmast hade gått öfver bord. Hade de svenska skeppskaptenerna förstått sin sak bättre, hade Wessels skepp ovilkorligen blifvit skjutet i sank. Men det var Wessels lycka, att han aldrig mötte någon svensk, som i sjömannaduglighet var hans like.

Tidigt på våren 1714 gjorde Wessel med några matroser en landstigning vid Torrekov i Skåne för att kunskapa. Han och hans folk hade dock ej gått många hundra steg, förrän en trupp dragoner sprängde fram. Matroserna flydde genast till båten och lemnade sin kapten i sticket. Tre dragoner afskuro honom vägen, uppmanade honom att gifva sig och att åt dem öfverlemna sin värja. Wessel såg sig tvungen att härpå svara »*ja*». Men då den mellersta dragonen nu lättroget gick fram och räckte ut sin hand för att mottaga hans värja, gaf Wessel honom i stället ett hugg öfver armen under utropet: »ännu icke». Därpå störtade han sig mellan de förbluffade dragonerna ned mot stranden och sedan i hafvet samt uppnådde simmande de sina[1].

Med ett svenskt fartyg om 28 kanoner, som hade engelsk besättning och en engelsman vid namn Bactman till chef, stötte Wessel ihop utanför Lindesnæs, den $\frac{15}{26}$ juli 1714. Under två dagar sammandrabbade de tre gånger. När Wessel fått veta att han ej hade kvar mera än fyra skott krut per kanon, begärde han att få låna hvad han behöfde af sin motståndare. Bactman svarade, att han icke kunde undvara något. Därpå drack han Wessel till, skålen beledsagades af ett sjufaldigt hurra. Wessel besvarade skålen, men lät den åtföljas endast af tre hurrarop, hvarpå de bägge motståndarne illa tilltygade åtskildes. Löwendals galej hade 16 skott i skrofvet. För denna strid och detta skålande blef Wessel ställd för krigsrätt. Wessel försvarade sig dock med både fyndighet och humoristisk kvickhet, så att krigsrätten ej fällde någon dom, utan genom Gyldenlöves tillskyndan lät saken hänskjutas till konungen, som i stället för att straffa belönade sin gullgosse genom att göra honom till kapten. Peder Wessel var då 24 år.

[1] Paul Anker, som så ofta klander[illegible] [illegible]karne för deras list och [illegible], har förmildrat denna historia för mycket [illegible] [illegible] fördel. Jfr Ro[illegible] [illegible] 149.

Året 1715 är ett vigtigt ar i Peder Wessels lif. I april utgick från Köpenhamn schoutbynachten von Gabel med 7 linieskepp och 4 fregatter, som tillsammans förde 518 kanoner, samt några små fartyg. Wessels fregatt tillhörde denna eskader. I närheten af Femern på ungefär samma ställe, där Niels Juel 40 ar förut besegrade och tog en svensk eskader under Sjöblad, sammandrabbade d. $\frac{13}{24}$ april ater svenskar och danskar. Gabel hade med sig alla sina skepp utom en fregatt om 20 kanoner. Svenska eskadern, som kommenderades af schoutbynachten, grefve C. A. Wachtmeister, bestod af 4 linieskepp och 2 fregatter med tillsammans 313 kanoner. Klockan 4 e. m. började striden. »Kjækt værgede de Svenske sig mod Overmagten»[1]. Sedan de kl. 7 förgäfves sökt bryta sig igenom den danska linien, styrde de mot holsteinska kusten. Mörkret skilde de stridande åt. Gabel styrde mot norr för att afskära svenskarne återtåget genom Stora Bält och ankrade för den skull mellan Langeland och Femern. De danska fregatterna observerade dock noga svenskarne. Wachtmeister sökte visserligen dagen därpa uppnå Stora Bält, men hans skepp voro för illa medfarna för att detta kunde lyckas. Som han dessutom saknade krut, satte han sina skepp på grund vid Bulk utanför Kielerfjorden. En välseglande svensk fregatt, Hvita Örn, lyckades visserligen arbeta sig fram mot Stora Bält, men tvangs af Peder Wessels fregatt och en annan att atervända till de andra svenska fartygen. Det var ock Wessels signaler, som vägledde Gabel, sa att han visste, hvart han skulle segla för att ater träffa pa svenska eskadern, som nu blef hans byte. Löwendals galej var dock det första danska fartyg, som den 25 april hann fram till svenskarne, hvilka da hissade hvit flagg. Men när Wessel såg, att fienden höll pa att förstöra sina fartyg, hotade han i Gabels namn Wachtmeister med, att, om han ej upphörde med ödeläggelsen, skulle han och hans folk ej ha att vänta någon pardon. Wachtmeister kastade då sin värja öfver bord och gaf sig at Wessel, som förde sin fange till Gabel. När Wachtmeister passerade Löwendals galej saluterade fregatten honom med 7 skott. Af den danske amiralen vardt han mycket väl emottagen. Da Gabel sporde sin fange, hvar han hade sin värja, svarade Wachtmeister: »en fange bär ingen värja». »Med de höfligaste atbörder presenterade» da den ridderlige Gabel sin värja, hvilken Wachtmeister rörd mottog.

[1] Garde, Den dansk-norske Sömagts Historie, s. 48.

Ett svenskt fartyg var i grund förstördt, men de andra hade räddats för segrarnes räkning, hufvudsakligen genom Peder Wessels vaksamhet och påpasslighet. Han fick till belöning kommandot på den ofvannämnda fregatten Hvita Örn om 30 kanoner.

I juli månad skulle amiral Klas Sparre med örlogsflottan skydda en transport till Stralsund, hvilket också lyckades honom. I det sjöslag, som senare på året eller den 29 juli utkämpades mellan svenska flottan under honom och den endast föga starkare danska under amiral Raben, deltog Wessel med sin fregatt. Han intog till och med för en stund linieskeppet Svanens plats i *corps de bataille*. Slaget blef oafgjordt. Danskarne förlorade något mera folk än svenskarne, däremot hade desses skepp lidit mera än fiendens. Bland de mest skadade var linieskeppet Ösel om 54 kanoner, hvilket kommenderades af kapten Aron Sjöstierna. Andra natten efter slaget vardt detta skepp, som hade blifvit skildt från svenska flottan, angripet af Wessel. Hade hans folks djärfhet varit lika stor som hans egen, hade Wessel kanske lyckats taga detta skepp. Men som manskapet vägrade att äntra i mörkret, måste han nöja sig med att gifva det flyende skeppet flere lag långskepps. Om han, som det säges, kallat Sjöstierna för Bengelstierna eller mot honom användt andra skällsord, emedan denne ej ville stanna och slåss, vittnar detta om en stor råhet, som icke kan ursäktas af hans ungdom eller af hans harm att ej kunna taga detta illa tilltygade skepp, hvars chef endast uppfyllde sin pligt, då han hvarken ville gifva sig eller fortsätta striden.

Wessels otidiga stridslystnad och för både skepp och manskap farliga mod vållade, att amiral Raben uttryckligen befallde honom att ej inlåta sig i strid med en öfverlägsen fiende. Trots denna order inlät han sig likväl kort efter under Rügen i en strid med linieskeppet Riga om 54 och fregatten Phoenix om 34 kanoner, hvarvid Hvita Örn förlorade stormasten och stängerna och kom som en »vingeskudt Fugl» till amiral Sehestedts flotta vid Rügen. Den store amiralen berömde honom dock mycket för denna strid. Till konungen skref Sehestedt: Om än fienderna voro Wessel för starka i kanonantalet, har han dock varit dem för stark i »sömandskabet». Wessel hade dock endast Gyldenlöves och Sehestedts beskydd att tacka för, att ej manskapets klagomål öfver det sätt, hvarpa han blottställde detsamma, har
krigsrätt. Han hade ådragit sig många och m

genom sin lycka och sitt öfvermod. Man brukade också säga, att hans lycka var större än hans förstånd. Men hos sin konung stod han fortfarande i stor gunst, ehuru han den 4 oktober uppvaktade honom med ett märkligt bref. I detta säger han, att de 9 aktioner han sedan 1712 haft med öfverlägsna fiender, icke skett »af dumdristighet eller utan fundament och reson». Han menar också, att konungen icke nog belönat hans tjänster, då Wachtmeisters eskader togs; han uppräknar dem därför. »Hade han endast tjänat sin Gud som sin konung, ville han skatta sig lycklig»[1]. Och man kan se mellan raderna, att han önskar blifva adlad. Detta blef han ock i februari 1716; konungen gaf honom då namnet Tordenskjold.

3.

1716 i slutet af vintern inbröt Karl XII med 7,000 man i Norge. Hans afsigt var att genom sitt oförmodade anfall försöka eröfra Akershus. Konungen framträngde ock till Kristiania. Företaget misslyckades dock. Den dansk-norska hären gjorde tappert motstånd, och det norska folket »visade en fosterlänsk hänförelse, som icke skydde några offer för fosterlandets försvar». Dock torde dessa omständigheter icke ha kunnat rädda Akershus, om ej åtskilliga andra för svenskarne ogynsamma händelser därjämte inträffat. Först och främst lät general Ascheberg narra sig att göra ett bradstörtadt återtåg från de honom anvisade positionerna utanför Fredrikstad och Fredrikshald. Härigenom förlorade den vid Kristiania stående hären sina förbindelser med Sverige. Vidare kunde örlogsflottan i Karlskrona, af brist på penningar, ej efter konungens befallning utlöpa så tidigt, att den kunde kvarhålla danska flottan i Östersjön. Först den 20 april var hon i stånd att utlöpa. Härigenom hade segraren vid Kolbergerheide, vice amiralen von Gabel, ohindradt kunnat öfverföra stora förstärkningar till Norge, dit han anlände med sin flotta den $\frac{25 \text{ mars}}{5 \text{ april}}$. För att svenska eskadern från Göteborg ej skulle kunna föra förråder och belägringsartilleri till den svenska vid Kristiania, beslöt Gabel att med sin flotta stanna kvar i de norska farvattnen, ehuru man i Köpenhamn ville, att han skulle åter-

[1] Danske Samlinger, s. 243.

vända. Det var ock hufvudsakligen genom Gabels tillskyndan den svenska styrkan vid Moss tvangs att sträcka gevär. Förlusten af denna viktiga ort samt Gabels och de andra fiendtliga befälhafvarnes plan att från skilda håll angripa och krossa svenska hären, innan förstärkningar hunne anlända, nödgade Karl XII till återtåg, hvilket han både skickligt och lyckligt verkställde. I början af maj förenade han sig vid Svinesund med den från Sverige kommande generalmajor Delvig, som genom en skicklig manöver den $\frac{26 \text{ april}}{7 \text{ maj}}$ tvungit de vid Tistedalselfven stående norska trupperna att draga sig tillbaka till Fredrikshall. Delvig slog ock en brygga öfver Svinesund, så att han kunde omedelbart draga till sig de på andra sidan stående svenska trupperna.

Ungefär samtidigt hade den göteborgska eskadern framträngt till Dynekil, en vik mellan Strömstad och Svinesund. Befälet öfver densamma fördes af schoutbynachten Olof Strömstierna, nu omkring 60 år gammal. Han tillhörde den på Vestkusten ansedda familjen Knape och var slägt med Gathenhielmarne. Redan 1672 hade han börjat gå till sjös och under långväga resor förvärfvat sig stor erfarenhet och duglighet i sjömansyrket samt, såsom det tyckes, äfven goda teoretiska insikter. Efter att en tid ha varit löjtnant vid holländska marinen, återkom han 1697 hem och gjorde sedan med eget fartyg sjöresor på vestra Europa och Östersjön. 1698 blef han jämte flere andra sjöfarande i sin hemort uppmanad att, om så behöfdes, träda i kronans tjänst. Knape svarade då å sina egna och de andras vägnar »att det var vår underdånigste plikt och skyldighet att tjäna vår nådigste konung både med lif och blod.» Han blef då »förman för dem andra». Den 14 mars 1700 blef han utnämnd till kapten vid amiralitetet i Karlskrona, samt utmärkte sig för den drift, hvarmed han skaffade sjövandt manskap både till flottan i Karlskrona och eskadern i Göteborg. Han vardt därför på amiral Sjöblads begäran förflyttad till Göteborgska eskadern. 1701 var han med på expeditionen till Arkangel såsom chef på fregatten Marstrand. 1704 vardt han chef för enrolleringskompaniet i Bohuslän, som då var 412 man. Men genom hans drift ökades det, så att det vid danska krigets utbrott bestod af 760 man. 1709—1713 försvarade han med de i Göteborg »befintlige galejor, skärbåtar och de mindre fartygen» bohuslänska skärgården.

Sedan han allt ifrån 1709 gjort flaggmans
1714 d. 11 mars fullmakt att vara schoutby

ska eskadern. Han hade vid flere tillfällen konvojerat handelsfartyg och tagit priser till betydliga belopp. 1715 vardt han adlad under namnet Strömstierna.[1]

Redan i mars 1716[2] hade konungen befalt Strömstierna att vid första öppet vatten gå till sjös och kryssa mellan Fladstrand—Fredrikshavn och »norska näset» för att dels hindra förbindelsen mellan Danmark och Norge, dels skydda de transportfartyg, som med belägringsartilleri och förråder skulle afgå till Strömstad, där de skulle få vidare order. Meningen var, att de från denna stad skulle gå till Kristiania. Detta sistnämnda hindrades genom Gabels beslut att stanna kvar i de norska farvattnen. Han ville nämligen ej att Norge skulle prisgifvas åt svenskarne både till lands och sjös. Strömstierna kunde aldrig fullgöra konungens order att kryssa mellan Jutland och Norge. Däremot sökte han uppfylla orderna om belägringsartilleriet och förråden. Han lyckades nämligen att under smärre strider med skottprämen Stenbocken, 5 större galerer och 6 små galerer[3] eller brigantiner framtränga till närheten af Svinesund. Af farhåga att fienden skulle skicka in i skärgården stora fartyg, för att förstöra de små svenska, rådde hans förmän Strömstierna att icke gå till Strömstad. Men han svarade, att han under alla förhållanden skulle söka efterkomma H. K. M:ts order, »så vidt görligt vore, och agera som en sjöman egnar och anstår.»

Ehuru Gabel ej kunde använda sina större skepp, angrep han dock den 15 april Strömstierna i Styrsund, men utan framgång. Tordenskjold hade vid detta tillfälle visat sin sedvanlige bravour. En dansk flottafdelning höll dock fortfarande en tid svenskarne inneslutna. Och den 20, 21 och 23 april skärmytslade Tordenskjold med dem.

Ändtligen lyckades Strömstierna komma ut och fortsätta sin färd till Dynekil, dit han ankom en af de första dagarne af maj (g. st.) I hamnen därstädes samlades nu efter hand transport-

---

[1] Biographica: Knapes bref af Göteborg 1716. Genom löjtnant Otto Bergströms välvilja har jag blifvit gjord uppmärksam på detta bref. — Adelsdiplomet är dateradt Ystad $^{29}/_{12}$ 1715 (conc. i Riksark.). För att undvika onödig upprepning må nämnas att, då intet annat ställe angifves för åberopade handlingar, finnas de i Riksarkivet.

[2] Riksreg. $^{8}/_{3}$. Se vidare öfverläggn. mellan Patkull, Lewenhaupt, D. Wilster och Knape 1716 $^{19}/_{3}$, amiralitetets i Göteborg skrifvelser.

[3] Lagermark s. 57: Gabels rapport till Fredrik IV d. 13 april.

fartyg lastade med belägringskanoner, ammunition och proviant. Med sina stora skepp kunde ej Gabel hindra detta, enär de svenska fartygen höllo sig inom skärgården. Han begärde därför stora skärgårdsfartyg af sin regering. Tordenskjold säger, att Gabel »for rom tid haver forlanget mig til den expedition mod den svenske flottilie og proviantskibe.»[1]

För att föra upp till Norge de begärda skärgårdsfartygen och för att på samma gång konvojera transportfartyg nedsände Gabel Tordenskjold till Danmark. Men medan den sistnämnde här låg och väntade på transporter, kom underrättelse från Gabel, att en ny flottilj utgått från Göteborg, som styrde upp mot Norge, dock hållande sig så nära kusten som möjligt. Tordenskjold fick då befallning att ej vänta längre på transportfartygen utan att genast med 2 fregatter, 2 stora prämar och 3 galerer segla upp till Norge. När han hunnit till Koster eller Dynekil skulle han underrätta Gabel om sin ankomst och afvakta hans order.

Om aftonen den 26 juni/7 juli anlände Tordenskjold till Koster, han var då svenskarne 2 mil nära. Där fick han nämligen veta, att den svenska flottiljen den 24 juni/5 juli inseglat i Dynekil. Emedan vinden var gynnande för ett anfall, beslöt Tordenskjold att segla in i nyssnämnda vik, utan att afvakta amiralens order. Kanske hade han dock icke gjort detta, om han ej haft rapport om, att »Strömstierna ville i dag gastere på sin flottillie». Tordenskjold frågade Grip, om det ej vore som sig borde att gå in i Dynekil »for at være hans giæst ubuden.[2]

Den svenska eskadern bestod af följande armerade fartyg:[3]

Skottpråm:	Kanoner:	Chef:	Besättning:	Åror:
Stenbocken	10 st. 18-℔, 4 st. 12-℔, 10 st. 3-℔	Kommend. Nils Schruf	150	—
Galerer:				
Wrede	2 st. 36-℔, 14 st. 12-℔, 3 st. 4-℔, 2 st. 3-℔	Schoutbyn. O. Strömstierna	170	38
Proserpina.....	1 st. 36-℔, 1 st. 8-℔, 2 st. 6-℔, 2 st. 4-℔	Kapt. Chr. Gathenhielm	140	28
Ulysses	1 st. 18-℔, 4 st. 3-℔	» L. Budeman	140	36
		Transport	600	102

[1] Tordenskjold till Fredrik IV d. 10 juni. Lagermark, s. 73 not 2.

[2] Rothe, II s. 63, Grips bref.

[3] Denna lista är uppgjord efter den, som Tordenskjold själf af[illegible] Saml. II 1, s. 251. Hon skiljer sig från den hos Rothe, II s. 69—71 och Tornqvist, s. 84.

Galerer:	Kanoner:	Chef:	Besättning:	Åror:
		Transport	600	102
Lucretia	2 *st. 12*-℔, 10 st. 2-℔ nickor	Kapt. Wessling	130	26
Halfgalerer:				
Achilles	*1 st. 6*-℔, 4 st. 2-℔ nickor	Löjtn. Holst	30	26
Pollux	4 st. 2-℔ nickor	» Eneberg	24	20
Hector	*1 st. 6*-℔, 4 st. 2-℔ nickor	» Gavenfelt	30	26
Castor	4 st. 2-℔ nickor	» J. Jörgensson	24	20
Gallioten:				
Sköldpaddan...	*6 st. 6*-℔, 4 st. 2-℔ nickor	» J. Albye	14	—
Dubbelslupar:				
Björnen	4 st. 2-℔ nickor	» Cöster	16	14
Svarta Marie...	4 st. 2-℔ nickor	» Uddström	16	14
En Strömbåt...	*1 st. 12*-℔			
13 st.	*46 gröfre* kanoner 59 smärre kanoner och nickor.		884	248

Svenska flottiljen bestod således inalles af 13 bevärade fartyg hvilkas gröfre kanoner bestodo af 3 st. 36 ℔, 11 st. 18 ℔, 21 st. 12 ℔, 1 st. 8 ℔, 10 st. 6 ℔:ingar. Med detta kanonantal samverkade ett batteri af 6 st. 12 ℔ kanoner på en holme; öfver dessa förde löjtnant Belfrage befälet. I händelse af strid hade svenskarne således till sitt förfogande 52 gröfre kanoner. De 59 smärre kanonerna, som voro 4 ℔, 3 ℔ och 2 ℔ stycken, kunde visserligen vara till gagn mot slupar, med hvilka fienden sökte äntra, men icke mot de stora danska skeppen eller ens galererna; de spelade också nästan ingen rol i striden. Sjötrupperna utgjorde 884 man, dessutom var det sachsiska regementet närvarande, dock ej i sin helhet utan endast något öfver 400 man.[1]

Danska eskadern bestod af följande fartyg:

Fregatter:	Kanoner:	Chef:
Hvita Örn	30	Kapt. Tordenskjold
Vindhunden	16	Prem.-Löjtn. Grip
Skottpråm:		
Hjelperen	46	Kapt.-Löjtn. Lemvig
Arken Noæ	24	Kapt. H. C. de L'Etang
Galerer:		
Prins Christian .		Prem.-Löjtn. M. C. L. J. Tönder

[1] Lagermark, s. 96 uppgifver sachsiska regimentets hela styrka till 626 man; s. 72 not 1 haller han för sannolikt att af dessa stodo 200 man vid Svinesund.

Galerer:	Chef:
Lovise	Löjtn. C. Tönder
Charlotte Amalia	» N. Dahl[1]

Således 4 skepp med 116 gröfre kanoner, och som de danska galererna brukade föra 1 till 4 svara kanoner utom »smått skyts till sideværn» skulle hela eskadern haft 119 till 128 kanoner. Dessa voro i allmänhet ock till största delen af lika eller gröfre kaliber än de svenska kanonernas.[2]

Tordenskjold hade således genom sina större fartyg och flere kanoner en fruktansvärd öfverlägsenhet öfver Strömstierna. Skulle det komma till drabbning dem emellan, maste den senares 13 duka under för Tordenskjolds 7 fartyg, såvida ej positionen vore utomordentligt förmånlig för svenskarne. Det skulle den nog ocksa ha varit i Dynekil, om flera och starkare batterier funnits uppkastade därstädes. Vadligt skulle anfallet äfven nu ha varit, om infanteri varit förlagdt längs stränderna af den en half mil långa viken, hvilkens bredd aldrig är större end 160 till 180 skridt». Men nu var infanteri endast förlagdt vid den inre hamnen, och icke ens detta var synnerligen talrikt, ty det utgjorde ju ej mer än 400—600 man.

Enligt Tordenskjolds utsago skall Karl XII den 22 jan./3 juli varit i Dynekil. Strömstierna och de andra officerarne skola då ha försäkrat honom, att ingen vore capabel att komma till dem, där de nu lågo.[3]

Har Strömstierna värkligen sagt detta, da är det också förklarligt, hvarför ej stränderna vid inloppet varit besatta af infanteri. Vare härmed huru som helst, har han dock ej lätit

---

[1] Efter Garde, s. 68; Tornquist, s. 85 har dock olika uppgifter om kanonantalet; så ock Rothe, II s. 58 hvad skottprämen angår. Han säger, att de hade 34 och 36 kanoner. Hela kanonantalet blir dock äfven i detta fall lika med Gardes.

[2] Jag har visserligen icke sett någon specifikation på kalibern. Jag vet ej, om de dansk-norska fartygen förde några 36 ℔ stycken, men 18 ℔ och 12 ℔ kanoner måste fregatten Hvita Örn haft. Den var ju en från svenskarne eröfrad fregatt, och de flesta svenska fregatter förde 18 ℔ och 12 ℔ stycken i batterierna. Däremot torde ej Vindhunden haft gröfre kanoner än 8 ℔ och 6 ℔ (Garde s. 17—18 noten). Arken Noæ var ett 3-mastadt fartyg med ett batteri af 18 ℔ kanoner. (Garde s. 35 not 2). Darjamte skulle den enligt regl. föra 18 ℔ på sitt öfversta däck, men på täget till Norge hade den endast 8 (Garde s. 69 not. [illegible]). Om Hjelperen, se Garde, s. 90 n. Om galererna, se ofvan.

[3] Rothe, II s. 78. Tordenskjold [illegible] Fredrik IV af [illegible]. Han säger sig ha fått denna underrättelse af fangarne. I [illegible] man den är sann, kan jag ej afgöra. Det som gör den något misstänkt är, att fangarne äfven [illegible], att Karl XII s. d. adlat Knape samt två andra. Men [illegible] är såsom redan sagdt dat. 29/12 1715; [illegible] 1716 [illegible] Knape, men [illegible] s. å. Strömstierna. Schruf blef först [illegible] Gothenhielm var det redan, några andra kunde ej komma ifraga.

öfverraska sig, utan gjort sin plikt efter bästa förstånd och med mannamod.

I dagbräckningen den $\frac{27 \text{ juni}}{8 \text{ juli}}$ lyfte Tordenskjold ankar och styrde under gynnande vind mot Dynekil. Klockan 6, då han var Strömstiernas flottilj $^3/_4$ mil nära, fick han se 2 svenska halfgalerer och en dubbelslup. Dessa retirerade dock så hastigt de kunde. Tordenskjold förföljde dem med en galer och en lätt segelbåt för att recognoscera fiendens positioner. Sedan han återkommit till de sina, bytte han och Lemvig fartyg. Därefter styrde Tordenskjold på Hjelperen förbi Hvita Örnen och gick sedan i spetsen för sin eskader.

Utom de bägge nyssnämnda fartygen hade han nu med sig fregatten Vindhunden och de båda galererna Lovisa och Prins Kristian. De bägge återstående fartygen kommo först längre fram efter. Klockan 7.$^1/_2$ stötte han på den svenska flottiljen, som mot honom öppnade en häftig eld, hvilken fortfor till klockan 8, utan att Tordenskjold besvarade densamma.[1] Han ville nämligen först dels komma fienden på ett sexpundigt kanonhåll nära, dels ock in pä ett rymligare och bekvämare farvatten, så att »de bägge pråmarna och Örnen» utan att hindra hvarandra skulle kunna bruka sina kanoner. Först sedan han kl. 8 kommit till detta ställe, besvarade han fiendens eld. Det ser dock ut, som om svenskarnas eld gjort honom tveksam att fortsätta slaget. Han skrifver nämligen: »Klokken 8 begyndte [jeg] at defendere mig, retirere kunde jeg ikke, thi vinden stod ind af sundet.» Härmed må det ha varit huru som helst, alltnog striden fortsattes på detta sätt ett par timmar.[2] Men kl. 11 lät han bade genom signal och bud gifva hvarje fartygschef order att göra sitt bästa samt att avancera rakt in pa fienden för att ruinera både hans batteri på holmen och galererna, »der laae allene med Förstavnen ud fra landet, at man ey fuldkommen kunde giøre

[1] Till grund för skildringen af slaget ligger hufvudsakligen Tordenskjolds -- delvis mycket oklara — bref till Fredrik IV $\frac{16}{7}$ (Rothe, II s. 78) samt Gardes och Lagermarks framställuingar. De svenska källorna rörande eskadern och striden äro ovanligt magra. Hufvudakterna äro, liksom så många andra från Karl XII:s tid, förkomna.

[2] Svenskarnes dispositioner för striden äro svåra att angifva. Det ser ut, som om den innersta delen af Dynekil eller den rymliga hamnen bildat nästan en rät vinkel mot viken, med hvilken den genom ett sund var förenad. En holme, på hvilken ett batteri af 6 st. 12 ℔ kanoner var uppkastadt, gjorde att sundet hade tvenne inlopp. Bakom det första inloppet lågo Stenbocken och galererna, längre bort bakom dem halfgalererna. Snedt bakom det andra inloppet hade transportfartygen sin plats. Rothe, II s. 78. I svenska krigsarkivet finnes ingen karta öfver slaget.

den rette effect.» Emellertid fick »Örnen» till kl. 12 1/2 ensam sysselsätta fienden, medan Tordenskjold lät de begge galererna bogsera Hielperen, så att den kom på ett musköthåll nära de flesta svenska galererna, som nu öfveröstes af ett regn af kulor. Ännu fruktansvärdare vardt detta en stund därefter eller kl. 1. Ty då kommo de begge andra fartygen, arken Noæ och den tredje galeren Charlotta Amalia, upp i linie med den öfriga eskadern, de hade nämligen varit uppehållna af stiltje. De flesta svenska galererna drogo sig snart undan för denna förkrossande eld eller också blefvo de satta på grund och därefter öfvergifna af sina besättningar. Men äfven batteriet på holmen var utsatt för samma fruktansvärda eld. Efter en stund befalte Tordenskjold de begge galercheferna att bemäktiga sig batteriet. En af löjtnanterna, Tönder, eröfrade det svenska batteriet och förnaglade dess kanoner.

Ehuru Strömstierna ej hade Tordenskjolds oförlikneliga glöd och ingifvelse i bataljerna, visade han dock genom mod och ståndaktighet, att han ej var ovärdig sin unge motståndare. Öfver fem timmar uthärdade nämligen den gamle sjömannen en kanoneld, som i sanning liknade första delen af Tordenskjolds namn. Till slut då batteriet hade blifvit taget, de flesta af hans galerer tillbakadrifna eller satta på grund samt det ena af hans större fartyg eller Stenbocken kl. 1 1/4 måst stryka flagg, såg Strömstierna, som nu själf var sårad i högra armen, att allt vidare motstånd vore förgäfves. Han förlorade dock ej sin rådighet, ty han befallde att sticka somliga fartyg i brand, andra åter lät han sänka, bland de sista var äfven hans eget flaggskepp, galeren Wrede.

Hans afsikt lyckades dock ej fullständigt, ty på flera fartyg öfverraskades hans folk af fienden, medan det höll på med förberedelsen till antändningen. På andra fartyg åter, som voro nyantända, släcktes elden af fienderna, hvilka sedan bortförde dem såsom byte. Samma Tönder, som eröfrade batteriet, tog kort därefter galeren Lucretia samt ett krutskepp, fastän brinnande luntor voro i närheten af kruttunnorna. Med egna händer kastade han luntorna och en brinnande tjärfjärding i hafvet. På detta fartyg funnos 260 tunnor krut, af hvilka två voro sönderslagna, och deras innehåll utslaget och öfverströdt öfver de andra.

Under hela tiden hade Tordenskjold varit i den hetaste elden; gång på gång hade hans manande herskarestämma ingifvit hans folk mod och kraft till förnyade ansträngningar. Men ir'

heller efter bataljen skonade han sin person då det gälde att bemäktiga sig fiendens fartyg. Trots det på stranden stående infanteriets eld gick Tordenskjold ombord på Stenbocken, där han tog en officer och några man tillfånga. Men sedan han lemnat fartyget, lyckades svenskarne hala skottpråmen och ett par andra fartyg bakom ett skär. Men ett krutskepp, på hvilket en brinnande lunta låg vid kanten af en kruttunna, lyckades kapten-löjtnant Grip taga. Ensam hade han gått ombord på detsamma. Sedan han kastat luntan i sjön, lät han föra fartyget ned till »Vindhunden».

Från denna fregatt såg han Tordenskjold ro till det skär, bakom hvilket svenskarne hade lyckats föra Stenbocken och några andra fartyg, som här lågo under betäckning af infanteriets eld. Grip rodde nu efter till nämnda skär. Här frågade Tordenskjold honom, om han visste något sätt, hvarpå man kunde få ut de bakom skäret liggande svenska fartygen. Grip svarade, att han hoppades kunna göra det, dock icke utan förlust af mycket folk. Tordenskjold föll honom då om halsen och bad honom göra sitt bästa. Grip bad Tordenskjold skicka till »Vindhunden» 2 slupar med kabeltåg, hvarpå Grip själf for till nämnda sin fregatt, som han lät lätta ankar och lägga så nära den svenska posteringen som möjligt. Kort därpå kom Tordenskjold själf med de 2 sluparne och kabeltågen till Vindhunden. Grip lät nu fästa ena ändan af kabeltåget i sin fregatts akter, gick därpå ner i en af sluparne och »bragte varpet under fiendens stærke fyer af mousqvetterie lige til Stenbocken.» Själf blef Grip lätt sårad och 7 man af hans folk mer eller mindre. Da han kom ombord på Stenbocken, stötte han på en svensk officer, som bad att få gå med i slupen. Grip sporde da, om han var styck-löjtnanten. Sedan detta bejakats, tvang Grip honom under hotelse af massakrering att stanna hos honom pa skeppet och visa honom, hvar han lagt eld under krutet. Grip fick då veta, hvar den brinnande luntan låg under krutkammaren. Fyra minuter till och de skulle ha flugit i luften med fartyget. Grip lät nu göra fast kabeltåget vid Stenbocken och Ulysses, hvarefter han signalerade till fregatten att vinda hem pa kabeln. Så skedde ock. Och snart lago priserna vid Vindhundens sida.[1]

[1] Grips bref: Rothe, II s. 63–66. Hans framställning af stridens början afviker från Tordenskjolds. Grip ger sig ock äran af att ha uppgjort planen för hufvudanfallet.

Kl. 2 e. m. lät Tordenskjold den fruktansvärda kanonaden upphöra. Kl. 2 $^1/_2$ var han herre öfver hela hamnen, hvarefter han begynte arbeta på att få loss de svenska galerer, som af sina besättningar blifvit satta på land. Ehuru en del redan stod i ljus låga, då han kom fram till dem, blefvo dock de flesta räddade. I en del proviantskepp däremot, isynnerhet i dem, som voro lastade med fläsk, hade elden till den grad gripit omkring sig, att de ej kunde räddas. Andra åter sjönko i följd af erhållna grundskott. Men emellertid lyckades dock Tordenskjold att taga och föra med sig 9 bevärade svenska fartyg och 5 större och mindre transportfartyg[1] trots en häftig eld från tre håll från det bakom bergen vid hamnen stående sachsiska regementet. Dock lät Tordenskjold ladda kanonerna »med skraae og rette paa bjergene, hvor fienden laae med musquetter, for tilldeels og at holde fartöjerne udi rög, at man desbedre kunde udbuxere dem fra landet.» Men hur mycket han än påskyndade sitt folk, kunde han ej förr än omkring kl. 9 på aftonen börja föra fartygen ur viken. Till hans lycka fanns intet svenskt infanteri på stränderna, som hindrade hans affärd, annars torde denna kommit att åsamka honom stora förluster. Emedan han fruktat härför, hade han drifvit på arbetet inne i hamnen med den största ifver. Af de fångar, han tog på Stenbocken, hade han nämligen fått höra, »at da de havde seet mig liggende om aftenen till ankers, var samme tid bleven beordret 5000 mand, for at postere sig langs oplöbet på begge sider, der er $^1/_2$ mil op igjennem og kand beskydes med musquetter fra den ene side till den anden.[2]

Det är hardt när ofattligt, huru Rothe och hans efterföljare kunnat tolka dessa Tordenskjolds ord, såsom de gjort, eller att ordern aftonen förut till 5000 man »at postere sig langs Oplöbet» blifvit verkställd. Hvarken till »Oplöbet» eller till hamnen ha dessa eller någon del af dem kommit fram. Af Tordenskjolds ord framgår icke heller detta, utan endast att han befarat att på återfärden vid »Oplöbet» raka ut för deras eld. Hade de varit posterade där och sökt hindra hans affärd, skulle han väl i sitt bref ha omnämnt detta, men intet enda ord i detsamma tyder på att han blifvit hindrad. Således kunna hans ord, att de aftonen förut blifvit kommenderade »at postere sig langs Oplöbet», icke uttydas

[1] Danska Samlinger II. 1. s. 251--252.
[2] Rothe, II, s. 77, Tordenskjolds ofvan nämnda bref till Fredrik IV.

på annat vis, än att han efter fångarnes utsago trodde att en sådan order hade blifvit gifven, och att han fruktade, att den skulle kunna blifva verkställd.

Det var hans plikt att anse truppernas ankomst såsom en möjlighet, af hans ord kan man heller icke se, att han fattat den som någonting annat. De enda landtrupper, som enligt svenska källor deltagit i striden, äro, såsom redan blifvit sagdt, en del af det sachsiska regementet.

Det har nämnts, att Tordenskjold förde med sig 9 eröfrade svenska krigsfartyg och 5 transportfartyg. Själfva sänkte svenskarne 4 krigsfartyg[1] och uppbrände 3 proviantskepp.[2] Huru mycket folk svenskarne förlorade i döde och sårade är obekant, fångne blefvo 2 officerare och 20 man. Danskarnes förlust uppgifves till 19 döde och 57 sårade. Däremot hade deras fartyg lidit mycket.

Detta är den största batalj Tordenskjold vunnit öfver svenskarne, men den är ej den största han levererat dem. Genom denna seger tillfogade han dem visserligen stora och känbara förluster, men att detta slag, såsom ett par danske författare uppgifva, skulle ha räddat Norge är en gränslös öfverdrift. Karl XII kunde ej i juli månad tänka på Norges eröfring. Hvad han då rörande detta rike kunde hafva i tankarne var på sin höjd att söka eröfra Fredrikshald samt att hindra att norska armén förstärkte den dansk-ryska här, som hotade att landstiga i Skåne. I det senare kan han på sitt sätt sägas ha lyckats. Men hvad det första angår hade han misslyckats vid sitt anfall den $\frac{23 \text{ juni}}{4 \text{ juli}}$. Skulle fästningen efter detsamma kunna tagas, måste det ske genom en ordentlig belägring. En sådan var nu för en tid omöjlig, sedan fartygen med belägringsartilleriet och provianten fallit i Tordenskjolds händer eller blifvit förstörda. Dessa omständigheter i förening med att landet öster om Glommen var utätet gjorde, att svenskarne de två närmaste dagarne efter slaget vid Dynekil utrymde Norge. Tordenskjolds försök att den 10 juli förstöra svenskarnes brygga öfver Svinesund misslyckades dock fullständigt.

När Tordenskjold i Köpenhamn rustade sig till expeditionen mot Dynekil, hade han af Fredrik IV begärt att blifva befordrad

[1] Af dessa upptogos dock snart galererna Wrede och Castor samt galioten Sköldpaddan. Lagermark, s. 73 not 1.
[2] Se Danske Samlinger II, 1, s. 251, 252.

till kommendör, dock utan framgång. Men när han nu återkom som segrare, vardt denna grad honom tilldelad tillika med en guldmedalj af samma storlek som den Gabel fick för segern vid Kolbergerheide.

Men äfven hans motståndare vardt belönad af sin konung. Ty dagen efter slaget befordrade Karl XII Strömstierna till viceamiral. Detta torde vara ett tillräckligt bevis på att Strömstierna ej varit en »*feg*» man.

I slutet af sommaren 1716 öfverförde Tordenskjold några ryska trupper till Sjælland. Det var också meningen, att han skulle kommendera ett linieskepp af den flotta, som skulle beskydda landstigningen i Skåne. Men sedan detta företag blifvit uppgifvet, fick han befälet öfver Nordsjöeskadern, som bestod af 2 linieskepp[1], 5 fregatter och 2 små fartyg samt öfver den 36 fartyg starka norska skärgårdseskadern. I december skulle han konvojera transportfartyg med trupper upp till Norge, men lyckan var honom icke härvid bevågen. Flere skepp strandade på svenska kusten, så att 604 man på det sättet råkade i svensk fångenskap.[2]

[1] Se vidare härom Garde s. 79. Rothe II s. 97 har 3 linieskepp.
[2] Lagermark. s. 86 not 4.

(Forts.)

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ytterligare några ord om eriksgatan.

Doc. Kjelléns skrift »Om Eriksgatan» har varit föremål för en granskning af E. Hildebrand i första häftet af denna tidskrift för innevarande år, och då denna granskning är ganska detaljerad och vidlyftig, är det icke min mening att härstädes prestera en ny genomgående kritik af arbetet; det är endast i några vissa, starkt begränsade frågor, som det är min afsikt att här yttra mig, hänvisande såväl i afseende på afhandlingens hufvudsyfte och den ledande tanken däri, som i afseende på dess förtjänster till nyssnämnda recension.

Jag fäster mig först vid författarens åsikt, att § 1 i Vestgötalagens Retlösabalk bör dateras vid året 1172 (jfr. sid. 8 i anf. skrift). Jag hyser liksom författaren den af prof. P. Fahlbeck i hans afhandling »Om den s. k. striden mellan Svear och Götar» först framställda åsikten, att Retlösabalken utgör ett brottstycke af en kompromiss. uppgjord mellan de om konungavalet under midten af 1100-talet tvistande landskapen, men jag anser i motsats mot författaren, att denna uppgörelse sannolikt är att hänföra till den stora fosterländska rörelsen efter Erik d. heliges död, till hvilken tilldragelse Fahlbeck själf hänvisar kompromissen. Författaren erinrar själf om, att äldre historiska skriftställare (såsom Ericus Olai, Olaus Petri och Loccenius) till Karl Sverkerssons tronbestigning förlägga en uppgörelse om konungavalet, i det man vid sagda tid skall hafva öfverenskommit, att konung skulle väljas skiftesvis ur Sverkers och ur Eriks ätt, så länge någon på svärdssidan vore öfrig. Dalin uppgifver i sin Svea Rikes historia (II, 123 o. f.) att ett stort möte är 1162 varit tillsammans i Uppsala och fattat beslut om tronväxlingen mellan de båda konungaätterna[1]. Nu är det visserligen min tro, att det beryktade riksbytet mellan det sverkerska och det erikska konungahuset är af våra äldre historiska författare konstrueradt för att utgöra ett slags förklaringsgrund till den jämna tronväxlingen mellan de båda konungaätterna[2], men där-

[1] Att Loccenius också (såsom författaren uppgifver) skulle omtala ur Uppsala har jag mig ej bekant (jfr Loccenius' historia. Lib. III, sid. 81)

[2] Redan Lagerbring har enligt min åsikt anfört tillräckliga sk[äl mot] slikt riksbyte. Jfr Lagerbrings historia II, sid. 175 och 217—21

för anser jag icke, att nämnde författare böra helt och hållet förbises, då det gäller att datera själfva tillkomsten af lösningen utaf den tvistiga frågan om konungavalet. Och hvad särskildt Dalins utsago angår, menar jag, att man väl kan hålla för troligt, att ett slags riksmöte varit samladt i Uppsala 1162, utan att därföre sätta tro till det beslut, som detta möte berättas hafva fattat angående konungavalet. Dalin säger, att samma möte öfverenskom, att den svenska ärkebiskopsstolen ständigt skulle vara i Uppsala, Sveriges gamla konungasäte, och att den förste ärkebiskopen skulle utväljas bland götarne (Sv. R. Hist. II, 124—125). Nu är det ju ett faktum, att Sverige erhöll egen ärkebiskop med säte i Uppsala år 1164 och desslikes, att mötet i Linköping 1152 icke kunde ena sig vare sig i fråga om ärkebiskopens residensort eller person. Då frågan 1152 blef föremål för ett mötes behandling[1], torde den hafva varit det äfven på 1160-talet, och de påfvebref, hvari den nya ärkebiskopsstolen först omnämnes, antyda också något sådant[2]. Har nu ett möte varit samladt och afgjort tvisten om ärkebiskopsstolen, synes det mig vara ganska troligt, att samma möte äfven gripit sig an med åstadkommandet af en förlikning landskapen emellan ifråga om konungavalet, hvilken förlikning bra mycket starkare kräfdes än den uti ärkebiskopsfrågan. Jag håller därföre Dalins uppgift för ganska trolig, med det förbehåll nämligen, att mötets beslut i valfrågan icke är att läsa i berättelsen om riksbytet, hvilken enligt min mening är och förblir en historisk konstruktion af synnerligen tvifvelaktigt värde, utan fast hällre i Vestgötalagens Retlösabalk § 1. Öfver Erik d. heliges graf hafva Sveriges landskapsfolk slutit sig närmare hvarandra genom att undanskaffa de trätoämnen, som hittills bragt oenighet åstad. Frågorna om konungavalet och ärkebiskopsstolen hafva lösts genom snarlika kompromisser. Konung och ärkebiskop tagas båda från Götaland, men Upplands hufvudort utses till ärkebiskopens säte och dess folk tillerkändes rätten att för framtiden taga och vräka rikets konungar. Och att nu händelserna under Karl Sverkerssons och Erik Knutssons regeringar skulle gifva vid handen, att kompromisstillfället i afseende på konungavalet måste förläggas tio år senare än 1162, det har doc. Kjellén efter mitt förmenande ingalunda lyckats uppvisa. Visserligen tappade konung Karl snart sin krona i strid mot Erik d. heliges son, men denna tronstrid är, redan den, af skild natur från de närmast föregående. Knut Eriksson gick enligt pålitliga underrättelser i landsflykt till Norge efter Karl Sverkerssons afgörande seger öfver Magnus Henriksson och efter fruktlösa försök att med vapenmakt emotstå kung Karl, och detta faktum synes mig på en gång tala *emot* det s. k. riksbytet och *för* en kompromiss, sådan som Vestgötalagens retlösabalk innehåller. Uppländingarne måste afsäga sig Eriks ätt och i stället hylla den östgötiska sverkerska ätten; de måste tillåta. att Erik[illegible] [illegible]inge för rikets frid och landskapsfolkens endrägt

[1] [illegible] framgår bl. a. af Anastasius IV:s skrifvelser af [illegible]

[2] [illegible] 1164, N[illegible] [illegible]h 50 i Dipl. Svec.

går i landsflykt, och däremot erkänna Karl äfven såsom *sin* rättmätige konung. Det var ej att fordra, att den segrande Karl skulle erkänna den unge prins Knut såsom arfprins, den där blott hade att vänta lifvet ur Karl för att själf bestiga tronen — och detta skulle ju dock Karl erkänt genom det egendomliga riksbytet. Hade Karl erkänt detta, då synes man med fog kunna fråga sig, hvarföre prins Knut gick i landsflykt. Jag står fast vid min en gång uttalade åsikt[1], att den sverkerska ätten efter Erik d. heliges död är det legitima konungahuset, då däremot Eriks ättlingar representera en eröfrardynasti, hvars båda första konungar äro det öppna våldets män. Knut Erikssons strid mot Karl Sverkersson är enligt krönikornas intyg[2] af enahanda natur, som Erik Knutsons mot Sverker Karlsson; ser man i den senare allenast en tilltagsen tronpretendents lyckosamma uppror mot landets lagliga öfverhet, torde man ock böra se detsamma i den förra fejden. Olaus Petri säger visserligen i sin krönika[3], att det »är nog troendes, att konung Knut har haft dem af Uppland med sig, som hans fader hade tagit till konung, och att konung Karls släkt, som stod honom emot, har haft östgötarne och (till äfventyrs) flere landsändar med sig»; men att blott på grund af detta vittnesbörd, som ju endast tolkar Olai Petri enskilda förmodan, söka slå fast, att den gamla fejden mellan landskapen fortsatt att rasa ännu efter Eriks död, synes mig vara särdeles vågadt[4].

En annan fråga, hvari jag är af skild mening med doc. Kjellén, är i afseende på uppfattningen af § 1 i Upplandslagens konungabalk. Medan han har samma uppfattning af denna paragraf som Schlyter, ansluter jag mig åter i hufvudsak till samma åsikt, som uttalats af H. Hildebrand[5] och andra forskare före honom. Hvar och en, som läser bemälda lagrum utan någon förutfattad mening, måste, synes mig, taga för gifvet, att de i detsamma omnämnda lagmännen verkligen borde närvara vid valtillfället, och jag finner ett stöd för riktigheten af denna tolkning dels i den viktiga omständigheten, att de i oftanämnda lagrum uppräknade lagmännen, de och vare sig färre eller flere, veterligen närvoro vid konungavalet 1319, det första konungaval, som förekommer efter Upplandslagens stadfästelse[6], dels ock i ordalagen i konung Håkan II:s märkliga bref af år 1362, däri just de i § 1 Uppl.L. nämnda lagmännen, de och ej flere, sägas af **ålder** hafva ägt rätt att bevista Morating[7], dels slutligen i § 1 af Södermannalagens (codex A) konungabalk, hvari samma lagmän (med tilllägg af Värmlands) nämnas i enahanda ordasätt som i Upplandslagen, och detta ehuru Södermannalagen stadfästades några år efter 1319 års konungaval, och doc. Kjellén själf anser, att Södermannalagen

[1] Key-Åberg, »Om konunga- och tronföljareval», sid. 8.
[2] Cat. V. Script. rer. sv. I, I, sid. 13. Ericus Olai.
[3] Svenska krönika (ed. Klemming), sid. 65—66.
[4] Jfr »Om Eriksgatan», sid. 8, not. 2.
[5] Jfr Sveriges Medeltid, II, sid. 8, not. 1.
[6] Vidare härom se »Om konunga- o. tronf.-val», sid. 19.
[7] Jfr föreg. afhandl. sid. 24.

(codex A) just i lag gifvit ett uttryck för valformen 1319[1] En skillnad mellan Uppl:n och Söderml:n är alltid den, att den sistnämda lagen talar »om allt svearikes råd», men detta uttryck berör enligt min mening på intet vis lagmännens inställelseskyldighet vid Mora. Denna var redan ålagd i Upplandslagen; genom Södermannalagen åter fingo lagmännen och folkombuden, hvilka först omtalas vid 1319 års val, en i lag erkänd rätt att deltaga i själfva valet, om också blott såsom rådgifvande part. Att landets flesta lagmän åläggas att vara tillstädes vid Morating för att strax vara tillhands att döma den valde till konung, är en sak, en annan är, att samma lagmän (med sina resp. lagsagoombud) erkännas hafva rättighet att *räda* de egentliga valmännen vid själfva valet[2]. Upplandslagen stadgar en öfvergångsform mellan Vestgötalagarne och landslagarne, en öfvergångsform, som med vissa strax ofvan utvecklade nyheter återfinnes äfven i Södermannalagen. Detta är min åsikt. Doc. Kjellén och före honom prof. Schlyter fästa stort afseende vid Vestgötalagens yngre codex, hvilken torde vara ungefär samtidig med Upplandslagen, och mena, att då denna codex ej känner till någon lagmännens inställelse vid Morating, så måste Upplandslagen tolkas icke efter sin egen bokstaf, utan efter innehållet i bemälde codex. Den yngre Vestgötalagens retlösabalk § 1 är emellertid i mina ögon intet annat än en afskrift af motsvarande lagrum i den äldre lagen och förtjänar intet afseende vid tolkningen af § 1 i Upplands och Södermanlands landskapslagars konungabalkar. Vestgötalagens yngre codex innehåller i afseende på eriksgatan samma bestämmelser som den äldre, den nämner ej mera än konungens besök vid Östergötlands och Vestergötlands ting och förbigår särskildt smäländingarnes hyllning. När nu Upplandslagen i afseende på eriksgatan onekligen infört vissa nyheter i förhållande till den yngre Vestgötalagen, så torde det vara djärft nog att förneka möjligheten af, att den också gjort detta ifråga om det egentliga konungavalet. Vestgötalagen anses hafva fortfarit att gälla i sin landsända ända tills mot slutet af 1380-talet[3], och dess föråldrade stadganden i afseende på konungavalet stodo sålunda kvar ännu länge, sedan MELL *oförtydbart* bestämt, att lagmännen skulle närvara vid Mora. Liksom Vestgötalagens retlösabalk I onekligen är föråldrad gentemot MELL tror jag den vara detsamma redan emot Upplandslagen, och jag tror detta desto hällre, som Upplandslagen enligt min tolkning uppenbarligen bringas i närmare öfverensstämmelse än eljes med den

---

[1] Om Eriksgatan, sid. 42.

[2] Då jag aldrig varit blind för denna viktiga skillnad emellan Uppl:n och Södermanl., förefaller det, såsom om doc. Kjellén missuppfattat min åsikt härutinnan (jfr. doc. Kjelléns granskning af min afh. om konungaval etc. i Hist. Tidskr. 1889). Ang. betydelsen af uttrycket »med allt Svearikes råd» vill jag härstädes endast fasthålla min förut tillkännagifna åsikt, att såväl lagmännen som folkombuden därmed åsyftas (sid. 19 i »Om konungaval» etc.). Lagmännen hade enligt lag ingen rådgifvande stämma vid valet, förrän folkombud tillkallades, men fingo det, liksom folkombuden själfve, så snart detta skedde.

[3] Jfr Naumann, Sv. stats-förf. hist. utv. (1875), sid. 25 not. 2.

blott ungefär 30 år yngre Södermannalagen (codex A), hvilken, såsom sagdt, af doc. Kjellén själf anses återspegla 1319 års valform.

Jag har i det föregående kommit att nämna 1319 års märkliga konungaval och vill därföre i afseende därpå särskildt anmärka, att jag icke det minsta rubbats i min förut uttalade uppfattning af detta val. Jag anser fortfarande, att den under Magnus Erikssons egen regering nedskrifna Stora Rimkrönikans uppgift (hvilken i hufvudsak accepterats af Ericus Olai) att fyra bönder från hvarje härad vordo kallade till Mora 1319, förtjänar större tilltro än det bekanta tilllägget till Södermannalagen (codex B), hvilket tillägg jag fortfarande med Tengberg anser icke vara ett förarbete till MELL, utan en delvis påbättrad afskrift af MELL, tagen å obestämbar tid[1]. Att Finlands två lagsagor nämnas i inledningen till tillägget (ehuru Finland fick två lagmän först 1435[2], att öländingar och värmländingar omtalas i § 7 (ehuru de förbigås i MELL[3], att ingen gisslan (såsom det sker i MELL) omtalas under eriksgatan, detta är för mig skäl nog för min åsikt, och jag anser additamentet just för sin obestämbarhet i anseende till åldern på det hela taget förtjäna ringa afseende, åtminstone ifråga om 1319 års val och i jämförelse med Stora Rimkrönikan, som ju är så godt som samtidig med valet.

Flera frågor i »Om Eriksgatan» kunde vara att beröra, men jag nöjer mig med att säga, hvad jag redan sagt, hänvisande i öfrigt till E. Hildebrands ofvan omnämnda recension af arbetet. Jag kan emellertid icke underlåta att lyckönska doc. Kjellén till hans tolkning (å sid. 37 och sid. 43—44) af uttrycken »sedan andra som han beder» (Vestg.L.) och »sin ed gånga, som han gick i Uppsala, då han först till konung togs och allmogen honom» (§ 7 Addit. Söderm.L.). De gjorda tolkningarne äro enligt mitt förmenande utan tvifvel fullt riktiga.

K. Key-Åberg.

Underrättelser.

— Föreståndaren för det Vatikanska arkivet, kardinal JOSEF HERGENRÖTHER afled efter långvarig sjuklighet i Rom sistlidne oktober månad detta år. Hans verksamhet såsom »cardinale-archivista» är isynnerhet

[1] Just tillföljd af denna min åsikt om tillägget till Söderm.L. har jag i min afhandl. om konungaval etc. (sid. 23) kritiserat ordet »förr nämnda» i Konungab. III i MELL, och jag kan ej hylla den lättvindiga tolkning af sagda ord, som doc. Kjellén efter Schlyters anvisning gör i sin recension af min afhandl. Att Schlyters tolkning från början icke varit mig okänd synes af not. 1 sid. 23 i min åberop. afhandling.

[2] Prof. Schlyters förklaring häraf (Addit. not. 5) synes mig vara otillräcklig, då nämligen Finland ändock före 1335 (det tidigaste år tillägget *kan* vara gjordt) hade *en* egen lagman, och sålunda lagsagornas summa i additamentets början borde uppgifvas till 10, ej 9.

[3] Jfr »Om konungaval» etc., sid. 23 not. 2 och sid. 28 not. 1.

minnesvärd därigenom, att det var under hans ämbetstid, som Vatikanens »archivio segreto» öppnades för historisk forskning.

Kardinal Hergenröther var född i Würzburg 1822, samt blef vid 30 års ålder professor i kyrkohistoria och kanonisk rätt vid sin födelsestads universitet. Hans förnämsta vetenskapliga bedrift såsom kyrkohistoriker äro hans lärda arbeten om schismen mellan österländska och vesterländska kyrkan, frukten af studier under vidsträckta resor och ihärdig forskning i den grekiskt-kristna litteraturen. »Monumenta Græca ad Photium ejusque historiam pertinentia», I—III, och »Photius, Patriarch von Constantinopel, sein Leben, seine Schriften und das griechische Schisma» äro Hergenröthers hufvudarbeten på detta område. Utom smärre kyrkohistoriska skrifter har han därjämte utgifvit en i den katolska världen högt skattad »Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte» i tre band, som mellan 1876 och 1886 upplefvat tre upplagor. — Vid sidan af detta vetenskapliga författarskap behandlade den lärde Würzburgerprofessorn med förkärlek kyrkohistoriska frågor för dagen och gjorde sig känd såsom en påfvedömets ifrige försvarare. Stor uppmärksamhet väckte hans 1860 utgifna skrift »Die Kirchenstreit seit der Französischen Revolution»; och hans anseende hos Vatikanen var så befästadt, att han före det Vatikanska conciliet kallades till deltagande i de förberedande öfverläggningarna. I den Döllingerska striden om ofelbarhetsdogmen var Hergenröther en ifrig deltagare; mot Döllingers skrift »Der Papst u. d. Konzil, von Janus» utgaf han sin »Anti-Janus» (1870), m. fl. andra stridsskrifter. Mot Roms eröfring och det nya italienska regementet i den katolska världens gamla hufvudstad protesterade han i skriften »Denkschrift über die dem Papste durch die Ockupation Roms vollbrachte Gewaltthat» (1871) o. s. v. Dessa och andra förtjänster om den påfliga stolen förskaffade Hergenröther kardinalsvärdigheten 1879; och han drog s. å. till Rom för att öfvertaga vården af det påfliga arkivet. »Clerus und Bürgerschaft» i den baierska universitetsstaden firade den nye kyrkofurstens afsked därifrån med högtidligheter, som skildrats i en särskildt utgifven festskrift.

Hergenröthers dubbla egenskap af lärd kyrkohistoriker och ifrig deltagare i den kyrkopolitiska polemiken hade beredt honom den viktiga förtroendeplatsen; och hans tyska vetenskapliga bildning gjorde honom därtill särskildt kvalificerad. Det var redan året efter Hergenröthers öfvertagande af arkivets förvaltning, som det öppnades för forskare; och under hans ledning började publikationen af de serier af påfliga »Regesta», vid hvilkas utgifvande han fästat sitt namn (jfr ofvan sid. 295). I tio år kvarstod han såsom arkivföreståndare under de nya förhållandena. De sista åren låg dock, sedan sjukdom brutit hans krafter, ledningen i yngre och kraftigare händer. — Den gamle lärdes blida väsen förrådde på ålderdomen intet af den stridbare teologiske polemikern. Hans flitiga kyrkohistoriska författarskap skulle äfven utan kardinalspurpurn hos eftervärlden hafva tillförsäkrat honom ett aktadt namn, och om det Vatikanska arkivets skatter i en framtid i större utsträckning komma att göras tillgängliga, så bör Hergenröthers initiativ därvid bevaras i tacksamt minne. (*T.*)

— Professorn i Oxford JAMES EDW. THOROLD ROGERS f. 1823 afled den 12 sidstlidne oktober. Han är mest känd genom sina historiska studier på den engelska nationalekonomiens område, isynnerhet genom sitt på ett ofantligt rikt material grundade hufvudverk *History of agriculture and prices in England from 1259 to 1793*, hvaraf sex band utkommo under åren 1866—88 (sjätte bandet går till 1703). Ett sammandrag af detta arbete har utgifvits under titeln *Six centuries of work and wages*.

— I K. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien togo den 2 dec. bibliotekarien C. ANNERSTEDT och professor O. ALIN inträde med föredrag den förre öfver *Uppsala universitets bibliotek under 17:de århundradet*, den senare öfver *K. Maj:ts makt i fråga om dispositioner af besparingarna å de fasta anslagen inom rikstatens hufvudtitlar: historisk öfversikt*; samt den 16 dec. lektor E. HILDEBRAND med föredrag öfver *Gustaf Vasas tyska rådgifvare och den högre förvaltningens former på hans tid*.

— Af Riksarkivets publikationer ha nyligen utkommit *Svenskt Diplomatarium från och med år 1401* utg. genom C. SILFVERSTOLPE, tredje delens femte häfte, omfattande året 1419, samt *K. Gustaf I:s registratur* utg. genom V. GRANLUND, tolfte delen, omfattande åren 1538 och 1539.

— Af *Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll från och med år 1719* har trettonde delens första häfte utkommit, omfattande en del af riksdagen 1742—1743.

— Af anslaget till resestipendier, läroböckers och lärda verks utgifvande har K. Maj:t för nästa år bl. a. beviljat riksantikvarien HILDEBRAND 1,000 kr. till illustrationer för ett arbete om *Gotlands medeltidskonst*, e. o. amanuensen d:r A. BLOMBERG för insamlande af bidrag till en skildring af *M. G. De la Gardies lif och verksamhet* 500 kr., kammarherre C. SILFVERSTOLPE för utarbetande af en sjätte serie *Förteckning å tryckta handlingar rör. Sveriges historia till år 1718* 500 kr. och rektor H. HERNLUND för fortsatt utgifvande af arbetet *Bidrag till den sv. skollagstiftningens historia under partitidehvarfvet 1718—1809* 1,000 kr.

— Lektorn vid Göteborgs högre realläroverk E. CARLSON har mottagit kallelse till *professor i historia* vid Göteborgs högskola.

— För fil. graden har i Uppsala under höstterminens lopp fil. lic. M. SANDEGREN försvarat en afhandling *Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809* (Göteborg, 86 sid. 4:o) samt fil. lic. A. RYDFORSS en afhandling om *De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1624—maj 1630* (Uppsala, VIII + 154 sid.).

— Det fasta docentstipendiet i historia vid Uppsala universitet har tilldelats doc. L. STAVENOW, som ytterligare utgifvit en mindre afh. *Till belysning af partistriden vid 1746—47 års riksdag* och för öfrigt under en del af höstterminen föreläst öfver Österrike och Preussen 1813—1815.

— Af *Svenska Ättartal* har en ny årgång — för 1890 — utkommit. Vi hänvisa till den recension af närmast föregående årgång, som är intagen i denna Tidskrift, första häftet för i år, och nämna endast, att man här finner slägtledningar för den kungliga Vasa-ätten och de svenska konungaätterna Pfalz-Zweibrücken och Holstein-Gottorp samt ättartal för en mängd familjer, bland hvilka märkas de på olika områden kända namnen Annerstedt, Arfwedsson, Aschan, Enander, Glas, Lidbeck, Lindhagen, Noreen, Sundewall, Tottie, Åkerman m. fl. Man finner vidare en utredning af Bonde-ätten under medeltiden, samt slägtledning för en verklig bonde-ätt, som skrifves efter gården Byckorp i Östergötland.

— Prof. Danielson i Helsingfors har på svenska, finska och ryska utgifvit en historisk-politisk broschyr, benämd *Finlands förening med ryska riket* och afseende ett på historiska och politiska aktstycken grundadt försvar för Finlands gällande författning. Närmast utgör boken en kritik af ett i Ryssland utkommet arbete »Finlands underkufvande», förf. af en hofmästare Ordin, främst utmärkt genom litterärt charlataneri och brist på historisk moral, men ändock prisbelönt af ryska Vetenskapsakademien. Som prof på Ordins vetenskaplighet må för svenskar bl. a. de upptäckter meddelas, att drottning Margareta var förmäld med konung Albrekt, att Olof Tryggvasson var samme man som Olof Skötkonung och att han 25 år efter slaget vid Svolder regerade som konung öfver Sverige och Norge. Ordins arbete skulle aldrig blifvit föremål för vetenskaplig kritik, om det icke väckt stort uppseende i Ryssland och af ett parti användts som en af de minor, med hvilka grundvalarna för Finlands statsskick skola sprängas i luften. Med en logisk skärpa, en sakkännedom och en glänsande stil, som känneteckna en historisk skriftställare af första rang, redogör prof. D. på ett likaså åskådligt som öfvertygande sätt för uppkomsten af Finlands statsrättsliga ställning, på samma gång som han framställer hofmästaren-historikerns »vetenskaplighet» i all dess nakenhet, — Bl. a. berör prof. D. en förebråelse, som riktats (af Yrjö Koskinen) mot svenska regeringen för att den vid fredstraktaten i Fredrikshamn icke införde någon bestämning rörande Finlands framtida ställning. Han uppvisar, med stöd af ett bref från ryske utrikesministern Rumjantsov till kejsar Alexander, hurusom Stedingk upprepade gånger yrkade på, att i fördraget en punkt skulle intagas, som tillförsäkrade Finland dess fria religionsöfning, dess lagar och privilegier m. m., men att R. tillbakavisade denna, emedan kejsar Alexander och de finske ständerna redan vid landtdagen i Borgå fattat för framtiden bindande öfverenskommelser rörande Finlands ställning till Ryssland.

— Kand. S. Ingman har publicerat en på finska skrifven akad. afh. med titel *Studier i norra Finlands historia 1595—1635*.

— Danska riksarkivarien Jörgensen har i »Sönderjydske Årböger» under rubriken *En berömt svensk slægt fra Nordslesvig* meddelat några intressanta notiser om de svenska familjerna Rudbecks härkomst. Traditionen förmäler, att Rudbeckarne härstamma från danske riddaren

»Oxe Offigeson» (Oveson) på Eriks af Pommern tid och dennes son Peder, om hvilken senare ej mera lärer vara kändt än »att han lärde sina landsmän tillaga fricassé af grodor», och skulle ätten vidare vara bördig från Holstein. Hr J. visar nu, att den förste till Sverige invandrade medlemmen, Johan Pedersson Rudbek, är bördig från Nordslesvig, där hans fader Peder Hansen och farfader Hans Jensen varit »fästebönder», åbor, den förre på gården Rudbäk, s. om Haderslev i Grams härad, som då (i midten af 1500-talet) tillhörde hertig Hans, Fredrik I:s son. Längre kan man ej följa slägten tillbaka, ehuru det enl. förf. är sannolikt, att Hans Jensens far hetat Jens Lavrenssen, såsom en stamtafla uppgifver. Hvad Peder Oxe[sson] Rudbäk angår, är Hvitfeldts slarfviga tryck på ett ställe skuld till hans förekomst. Peder Oxe tillhör en bekant dansk slägt, och en adlig familj Rudbäk har verkligen funnits i Danmark på 1300- och 1400-talet och har möjligen fått namn efter samma gård, men har ingenting att skaffa med de svenska Rudbeckarnes förfäder, hvilka bevisligen voro fästebönder.

— Den danske genealogen arkivassistent THISET meddelar i »Personalhistorisk Tidsskrift» (Anden række V bind) en utredning af den beryktade fogden *Jösse Erikssons härstamning*. Det framgår häraf, att denne på mödernet tillhörde den danska Lycke-slägten; han var dotterson till riddaren Peder Nilsson Lycke, som lefde i slutet af 1300-talet. Fadren åter var riddaren Erik Jönsson till Stadsgård, som förde samma vapen som Jösse Eriksson, en med en bladranka belagd bjälke. Den svenske fogden tillhörde sålunda en god familj, hvaraf också förklaras, huru han här i Sverige kunde göra ett så godt parti — med Birgitta Ulfsdotter af den förnämliga norsk-svenska ätten, som efter sitt vapenmärke senare kallades Ros (till Ervalla).

— H. TAINE har af sitt stora verk *Les origines de la France Contemporaine* påbörjat en ny afdelning *Le régime moderne*, hvaraf första bandet utkommit. Det börjar med den ryktbara teckningen af Napoleon Bonaparte, som genom öfversättning till svenska är allmänt känd, och afhandlar sedan, med författarens egendomliga terminologi och uttryckssätt, den »nya statens» daning och egenskaper, systemets mål och förtjenster samt dess brister och verkningar, med andra ord författning och förvaltning, samt samhällsskick, sådana Napoleon I danade dem, med tillägg af hvad tyskarne skulle kalla »Geist des Napoleonischen Systems.»

— En ung tysk historiker från Cassel, doktor HERMANN DIEMAR, som studerat under Tysklands största ryktbarheter i den historiska världen, har till doktorsafhandling valt ett svenskt ämne, nämligen *Untersuchungen über die Schlacht bei Lützen (16 nov. 1632)*. Vi skola en annan gång återkomma till afhandlingen.

Öfversigter och Granskningar.

Erik Oxenstierna. Biografisk studie af ELLEN FRIES. 374 sidor. Stockholm, Norstedt & Söner, 1889.

Föremålet för den biografiska studie, som här anmäles, var en man, hvilken gjorde en hastig och lysande karrier, men som — för att begagna Axel Oxenstiernas uttryck om Gustaf Adolf — »otidigt» bortrycktes af döden. Erik Oxenstierna blef nämligen redan vid 22 års ålder guvernör i Estland, sedan chef för handelskollegium och slutligen rikskansler; när han dog, var han dock blott 32 år gammal. Man känner sig nästan frestad att tänka på det gamla talesättet om att hafva biskopen till morbror, det vill i detta fall säga att hafva Axel Oxenstierna till far, ty äfven om man tager i betraktande den omständigheten, att högadelns mäktiga ställning i samhället möjliggjorde en hastig befordran, var dock Erik Oxenstiernas framgång ovanlig, men att den icke var alldeles oförtjänt, det har förf. visat; han saknade ingalunda förmåga att lösa de olikartade, maktpåliggande uppgifter, som honom förelades, ehuru han icke hade ett snille af första rang, sådant som hans faders.

Det vidlyftiga material, som ligger till grund för arbetet, återfinnes hufvudsakligen i svenska riksarkivet. Förf. har emellertid äfven sett sig om på andra ställen och anlitat samlingarna i kommersekollegii arkiv, Uppsala bibliotek, åtskilliga af våra privatarkiv samt arkivet i Haag, men har däremot icke haft tillfälle att besöka arkiven i Estland och Preussen.

Vid ämnets fördelning har förf. naturligtvis väsentligen följt den kronologiska ordningen. Det enda, som därvid kan föranleda någon svårighet, är att på rätt ställe inskjuta det, som rör Erik Oxenstiernas enskilda lif under den tid, då hans offentliga verksamhet pågår. Förf. har häråt hufvudsakligen egnat femte kapitlet, som följer efter skildringen af guvernörskapet i Estland och omfattar tiden 1646—53, samt det tolfte och sista, behandlande de återstående åren, en anordning, som icke möter någon invändning.

Erik Oxenstiernas biografi har länge sysselsatt förf., och hon har redan på förhand låtit oss se och smaka ett och annat; 1885 förekom en uppsats i Historisk tidskrift om Erik Oxenstierna såsom Estlands guvernör och 1886 hölls vid historiska föreningens årssamman-

komst ett föredrag om en svensk adelsmans (d. v. s. Erik Oxenstiernas) uppfostran under 1600-talet. Dessutom hafva underhandlingarna i Elbing förut omtalats i afhandlingen om Sveriges och Nederländernas diplomatiska förbindelser under Karl X Gustafs regering. När nu biografien föreligger färdig och afslutad, må vi så godt först som sist erkänna, att den är ett arbete, som vittnar om trägna och mycket omfattande studier samt förmåga att behandla särskildt det rent biografiska, som synes passa förträffligt för förf:s begåfning. Mindre lycklig är kanske framställningen af en del politiska förhållanden, hvarvid stilen ofta blir något kantig och ojämn (vi tänka i synnerhet på tionde och elfte kapitlen). Detta beror måhända delvis på skrif- och tryckfel, till hvilka äfven torde räknas sådana saker som »de beryktade *skatteköpen*» i st. för *frälseköpen* (sid. 168) o. d. samt vissa oregelbundenheter, som förekomma i citaten på så många ställen och af den beskaffenhet, att man måste beklaga, att ej en något större noggrannhet blifvit iakttagen.[1]

Arbetet åtföljes af Erik Oxenstiernas porträtt med facsimile af hans namnteckning.

* * *

Erik Oxenstierna föddes den 13 febr. 1624 på Fiholm i Södermanland. Hans första uppfostran leddes hufvudsakligen af modern, Anna Bååt, alldenstund Axel O. redan 1626 måste för längre tid lemna fäderneslandet. Hon reste visserligen med de två yngsta barnen öfver till Preussen 1628, men återvände snart till Sverige. Redan 1633 skickades Erik O. till Upsala, där han vistades i tio år.[2] Man läser med nöje förf:s skildring af studentlifvet i Upsala på 1630- och 1640-talen. En egenhet var bland annat de högadliga studenternas afskilda ställning; de bildade liksom en klass för sig, umgingos mycket litet med öfriga studenter, men väl med professorerna, uppträdde ibland med stor ståt och hade eller togo sig åtskilliga friheter, som

[1] Att i st. för »*mone* jagh bör *roya* dem» (sid. 346) skall stå »*monne* jagh bör *röya* dem» o. d., kan man ju lätt nog gissa sig till, men att »quantum fieri *protest urgendum*» (sid. 10) skall vara »quantum fieri *potest legendus*», eller att *gång om gång* (sid. 303) skall vara *medh en gång*, blir svårare att förstå, och nästan alldeles obegripligt är följande latinska citat (sid. 331): »Magna sane *ingeniaque* tua gloria facit, ut — —. *Acuient* hæc devotissimam in te observantiam meam, nec minus augent *debitur*, *cui* fama quoque tua me ubique *officiat beneficus*»; de kursiverade orden böra utbytas mot: *ingensque*, *acuunt*, *debitum*, *cum*, *afficiat*, *beneficiis*. På sid. 298 och 304 förekomma äfven ett par citat, som i följd af bristande öfverensstämmelse med originalen blifvit ytterst oklara. Flere exempel skulle kunna framdragas, men det anförda må vara tillräckligt; jämf. dock äfven följande not.

[2] Förf. omtalar (sid. 10), att Erik läste »matheses practica» och säger därom i not. 18, sid. 327: »Joh. Matthesius, f. 1504, ÷ 1568, predikant i Joachimsdal, utgifvare af Luthers lif m. fl. skrifter. Troligen menas hans arbeten under *matheses practica*». Ser man nu efter i den anförda läsordningen, finner man, att där står: »Rudimenta quædam *matheseos practicæ*». Mathesis betyder, som bekant, helt enkelt matematik. — »Äfven tyckes han besökt Loccenius' föreläsningar öfver *Muræus*», säger förf. (sid. 10), men i läsordningen står: »Audita lectio D. Loccenii, qui orationem Cic[eronis] pro L[ucio] *Muræna* absolvit».

förefalla oss besynnerliga; de voro t. ex. befriade från att taga offentliga examina och gjorde anspråk på att i rang stå framför professorerna. Alltsammans är emellertid betecknande för bördsaristokratiens tidehvarf. Erik synes hafva ådagalagt stort intresse för studier och stannade i Upsala längre än vanligen brukades. Salvius, som rådfrågades af Axel O., framhöll, »huru nödigt ett sådant ingenium vill framdeles blifva i riket», och rådde honom att låta Erik fortsätta sina studier under åren 1641 och 1642, »ty sedan de unge cavallieri komma ut i verlden och under allehanda sällskap, är föga mer att hoppas om deras studier». Salvius ansåg synbarligen, att Erik O. var en mycket förhoppningsfull ungdom; han säger om honom vid ett annat tillfälle, att han är »bättre funderad in humanioribus literis» än de flesta andra, att han har »ett godt judicium naturale» o. s. v., »så att hvar man ominerar, att det skall blifva en vacker herre».

Under första hälften af år 1643 vistades Erik O. i Stockholm. Han skulle vänja sig vid »hoflefvernet», undervisades i politiska ämnen af rikskansleren personligen och fick deltaga i rådets sammanträden. Till en högadlig ynglings uppfostran hörde äfven resor i främmande länder, och den ganska detaljerade beskrifningen på Erik O:s utrikes resa är därför af allmänt intresse såsom exempel på huru vid dylika färder brukade tillgå. Han reste från Stockholm sommaren 1643 till Stralsund, for genom Pommern och Meklenburg till Hamburg och vidare till Holland, hvarest han en längre tid uppehöll sig i Amsterdam, Leyden och Haag. Sedan styrdes kosan till Frankrike och Italien och så tillbaka mot norden. Äfven på hemvägen besöktes Paris, där Erik O. uppträdde med en viss storståtlig elegans. Hösten 1645 kom han tillbaka till Sverige.

Nu voro förberedelserna afslutade, och Erik O. var färdig att inträda i lifvets allvar. Först fick han emellertid ett ämbete, som troligtvis icke var af synnerligt allvarlig beskaffenhet; han blef nämligen i slutet af 1645 öfverkammarherre, men sedan följer utnämningen till guvernör i Estland sommaren 1646. Denna utnämning lär ha stått i samband med vissa förhållanden vid hofvet, spänningen mellan Oxenstiernorna och Magnus Gabriel De la Gardie samt de något mystiska ryktena om giftermål mellan Kristina och Erik O. Både drottningen och hennes gunstling ville nog aflägsna den sistnämde från hofvet. Förf. gifver en utförlig framställning af författning, förvaltning och sociala förhållanden i Estland samt redogör för Erik O:s åtgärder under den tid han var guvernör därstädes, d. v. s. 1646—1653. Det mesta är för tidskriftens läsare bekant genom uppsatsen om Erik O. såsom Estlands guvernör. Vi inskränka oss därför till att omnämna följande: Inom rättsväsendet finner man de vackraste resultaten af hans verksamhet; han sökte bringa reda i de mycket intrasslade rättsförhållandena genom rättegångsordningar för de särskilda domstolarna och genom omarbetning af lagar och privilegier. Kyrko- och skolväsendet behöfde också reformeras och ordnas; Erik O. och biskop Jheringius gjorde hvad de kunde, men framgången var icke synnerligt stor; det vigtigaste var, att en interimskyrko-

ordning blef antagen. Hvad krigsväsendet beträffar, anteckna vi rusttjänstordningen af 1648. Förhållandet till Ryssland gaf guvernören åtskilligt att göra; förvecklingar uppkommo och underhandlingar fördes, dels af politisk, dels af kommersiel art, de förra särskildt i anledning af gränsregleringen, de senare i samband med försök att draga den ryska handeln till en del öfver Reval. Slutligen bör nämnas, att Erik O. visade sig kunna behandla den estländska adeln på ett förståndigt sätt, hvilket var en vigtig, men ingalunda lätt sak; han sökte tillvarataga de svenska intressena och sin egen värdighet, utan att allt för mycket stöta de stolta adelsmännen för hufvudet.

Emellanåt gjorde guvernören resor till Livland, Finland och äfven hem till Sverige, t. ex. 1648, då han firade sitt bröllop med Elsa Elisabet Brahe, och 1650, då han var närvarande vid riksdagen och vid drottningens kröning.

I aug. 1652 utnämdes Erik O. till generaldirektor öfver det kort förut upprättade kommerse- eller handelskollegium och i okt. samma år till riksråd. Förf. kan icke med bestämdhet säga, om han själf ville lemna guvernörsbefattningen i Estland, men säkert är, att han af drottningen, som nu börjat »ästimera» honom, återkallades till Sverige och fick en helt annan verkningskrets. Han reste emellertid tillbaka till Estland och tillträdde sitt nya ämbete först det följande året. Kollegiets uppgift var naturligtvis att befrämja Sveriges handel och industri samt att såsom öfverstyrelse handlägga dithörande ärenden. Under Erik Oxenstiernas ledning utvecklade nu handelskollegium en ganska liflig verksamhet. Man ville höja Sveriges handel genom att befria oss från det kommersiella beroendet af Holland, men som vår egen handelsflotta var mycket liten, måste man gå försigtigt tillväga. Åtskilliga residenter och politiska korrespondenter ålades att taga noggrann kännedom om handelsförhållandena och insända regelbundna rapporter till kollegiet, och det var äfven fråga om att tillsätta särskilda konsuler på en mängd ställen, ett förslag, som dock endast delvis förverkligades. Vidare utvidgades den s. k. skeppsfriheten, hvarigenom åtskilliga förmåner bereddes åt den svenska sjöfarten på utländingars, särskildt holländares bekostnad. Ett och annat gjordes för att uppmuntra skeppsbyggeriet, som dock icke ville taga fart. Städerna, i synnerhet Göteborg, tullväsendet samt handelskompanierna voro äfven föremål för kollegiets uppmärksamhet. Hvad industrien beträffar, nämna vi endast, att det var under Erik O:s tid, som Rademacher fick privilegium på manufakturverken vid Eskilstuna.

Men detta var icke nog, man måste också knyta direkta handelsförbindelser med främmande makter, företrädesvis England, Holländarnes medtäflare. Detta föranledde underhandlingar, med hvilka handelskollegiet icke hade mycket att skaffa, men som Erik O. ofta ingrep uti på grund af särskildt förordnande, t. ex. under Axel Oxenstiernas sjukdom. 1653 anlände den engelske ambassadören Whitelocke till Stockholm, och underhandlingarna med honom ledde till ett fördrag, som afslöts i april 1654. Whitelocke lär ha funnit Erik O. »stolt och föga tillmötesgående, ehuru han beundrade hans skick-

lighet». Redan 1652 hade emellertid den bekante holländske diplomaten v. Beuningen infunnit sig i Stockholm; förhandlingarna med honom, hvari Erik O. nästan hela tiden deltog, hade i början en öfvervägande politisk karaktär — kriget mellan Nederländerna och England hade just utbrutit, och holländarne begärde hjälp —, men rörde sedan egentligen handelsfrågor. Det engelskt-svenska fördraget väckte naturligtvis hans synnerliga missnöje, och han lemnade Sverige utan att ha nått något positivt resultat.

I aug. 1654 afled Axel Oxenstierna, och Erik blef hans efterträdare. Nu vidtager det betydelsefullaste skedet i Erik O:s lif, då han såsom rikskansler vid Karl Gustafs sida leder Sveriges öden och ingriper i den allmänna europeiska politiken. I mars 1655 sammanträdde riksdagen, och vigtiga frågor skulle afgöras: Kronans finansiella ställning måste förbättras, och riktningen af Sveriges utrikespolitik angifvas. Erik O. deltager på ett ledande och bestämmande sätt i förhandlingarna både inom rådet och vid riksdagen. Han framlägger förslag för rådet, uppläser den kungliga propositionen, håller tal till och underhandlar med de särskilda stånden och sekreta utskottet o. s. v. Vid riksdagen 1650 hade han uppträdt såsom en bestämd motståndare till reduktionen, men nu voro hans åsigter mera moderata. Han insåg, att något måste göras, och förordar själf reduktion af omistliga gods, allodialrättens upphäfvande och afskaffande af expektanser, men motsätter sig i det längsta fjärdepartsräfsten, emedan »konungens hand och segel äro fundamentet till alla riksens försäkringar»; han ville hällre fylla bristen medelst en kontribution, hvilket däremot flertalet bland rådet och adeln ansåg betänkligt, såsom stridande mot adelns privilegier, och i denna punkt lyckades han ej häller genomdrifva sin mening.

Hvad utrikespolitiken angår, finner man af rikskanslerens uttalanden i rådet och sekreta utskottet, att han ansåg faran för anfall vara öfverhängande, och att man därför hällre borde själf välja en lämplig tidpunkt att börja kriget, än vänta, till dess fienden blefve färdig, och under tiden vidtaga dyrbara försvarsåtgärder, hvilket i alla händelser vore nödvändigt och knappast kunde låta sig göra utan vidsträcktare reduktion, än han ville vara med om. Landet, som skulle angripas, var enligt Erik O:s mening utan all fråga Polen, hvarest tillståndet var bedröfligt, och som ultimatum borde man fordra icke blott afsägelse af anspråken på Sveriges krona och på Livland, utan äfven Preussens afträdande. Detta sistnämda, Preussens eröfring, lär ha varit själfva kärnpunkten i Erik O:s politik; det är den gamle rikskanslerens idé, som sonen vill förverkliga. Konungens planer öfverensstämde tämligen nära med kanslerens, men voro väl dock något mera äfventyrliga och högtflygande. Emellertid höjdes flere röster för freden både i rådet och sekreta utskottet, och goda skäl anfördes, men slutet blef, att alltsammans öfverlemnades till konungens »nåd och betänkande», d. v. s. kriget var beslutadt. I sista stund och i själfva verket för sent anlände en polsk ambassad till Stockholm. Underhandlingarna leddes af rikskansleren och fortsattes i

efter krigets utbrott, sedan Erik O. i sept. anländt till Warschau. Karl Gustaf var då redan på väg söderut mot Krakau, hvilket föranledde en viss oro hos Oxenstierna, som först och främst tänkte på Preussens eröfring. Inom kort kommer emellertid konungen tillbaka, intager större delen af polska Preussen (Vest-Preussen) och inrycker i Ost-Preussen. Hufvudintresset vänder sig nu omkring förhållandet till kurfursten af Brandenburg, såsom innehafvare af det sist nämda landet. Underhandlingarna och fördraget i Königsberg, hvarigenom Sverige fick suveräniteten öfver Ost-Preussen, äro bekanta saker. Att resultatet blef så godt, är nog till stor del Oxenstiernas förtjänst, men hans värf underlättades naturligtvis betydligt genom Karl Gustafs militära framgångar. Både konungen och kansleren lära emellertid hyst den förhoppningen att sedermera kunna förmå kurfursten att utbyta Ost-Preussen mot något annat land. Detta sammanhänger med frågan om Polens delning, hvartill flere förslag återfinnas bland Erik O:s koncepter; enligt ett af dem skulle Sverige för egen räkning taga en god del af landet söder om Preussen ända till Netze, Wartha, Bug och Narew, men om detta betecknar hans egen mening, eller om det är ett uttryck för Karl Gustafs sangviniska uppfattning, kan vara svårt att afgöra, säkert är att Oxenstierna ville, att man skulle gå till väga efter en bestämd plan, under det att konungens åsigter synas hafva varit något sväfvande och oklara.

Karl Gustaf företager emellertid sitt andra tåg mot söder, och under tiden styr Erik O. Vest-Preussen i egenskap af generalguvernör; han underhandlar med de städer, som ännu ej voro intagna, utfärdar proklamationer, sammankallar en landtdag, försöker att ordna de kyrkliga, judiciella, militära och ekonomiska förhållandena. Svårigheterna voro stora, delvis oöfvervinneliga, och Oxenstierna måste fortfarande egna mycken tid åt de diplomatiska underhandlingarna, i synnerhet med Brandenburg och Holland: Fördragen i Marienburg och Elbing äro Erik O:s sista bedrifter. Redogörelsen för underhandlingarna med kurfursten är ganska utförlig, grundad hufvudsakligen på Oxenstiernas och Waldecks brefväxling. Sveriges förhållande till Nederländerna har, såsom ofvan blifvit nämdt, förut varit föremål för förf:s undersökningar, men framställningen har nu kompletterats genom användande af Erik O:s bref till Karl Gustaf och de holländska sändebudens relationer (de senare i arkivet i Haag).

Emellertid hade märkeliga ting passerat: Ryssarna hade infallit i de svenska Östersjöprovinserna och vår militära ställning i Polen hade, oaktadt segern vid Warschau, betydligt försämrats. Skulle man under sådana omständigheter sluta fred med Polen? Man kunde få Livland och Johan Kasimirs afsägelse af anspråken på svenska kronan, men Preussen måste återlemnas. Rikskansleren ansåg emellertid, att man därmed förlorade hela vinsten af kriget, samt rådde konungen att fortsätta striden och att förstärka sin ställning genom förbund; i sin ifver att uppsöka bundsförvandter låter Erik O. tankarna flyga icke blott till turkar och tatarer, utan ända till perserna. Närmast till hands låg dock att förnya förbundet med Brandenburg, men en

betänklig sak var, att kurfursten nu fordrade att få suveräniteten öfver Ost-Preussen. Oxenstierna ville naturligtvis på inga vilkor gå in på någonting sådant, och han slapp också undan förödmjukelsen att få bevittna, huru det, som enligt hans mening var ett hufvudvilkor för Sveriges stormaktsvälde, och som man genom hans diplomatiska verksamhet varit på god väg att vinna, för alltid gick förloradt. Efter en kort sjukdom afled Erik O. den 23 okt. 1656, och den 10 nov. slöts fördraget i Labiau, hvarigenom Sverige afstod från suveräniteten öfver Ost-Preussen.

S. Bergh.

Om Eriksgatan. Kritiska studier i gammalsvensk statsrätt af Rudolf Kjellén. IV + 78 sid. + ett blad innehållsöfversigt. Upsala 1889.

Vi ha här ett förstlingsarbete framför oss, men utmärkt som det är genom självständighet i uppfattningen, dristighet i slutsatserna samt en varm och mer än vanligt vårdad stil, om än denna stundom slår öfver och blir pretiös, synes det vara löftesrikt både för förf. själf och för de historiska studierna vid den högskola, hvars lärjunge han är. Men visserligen torde ej alla de resultat, han kommit till, vara så rotfasta, som han själf synes tro, eller är bevisföringen i allo öfvertygande.

Förf. har uppenbarligen slutit sig till en rättshistorisk skola, som haft flera representanter utomlands än här i Sverige, och som i mycket kan betecknas som dogmatisk. När andra forskare blygsamt tveka inför ett dunkelt eller bristfälligt material, älska dess adepter att framställa sina läror i så tillspetsad form som möjligt och uppträda gärna mot »förut herrskande» åsigter, hvilka de helt enkelt kasta öfver bord. Kring vissa ledande tankar grupperas fakta eller lagtexter, och det händer väl, att dessa tillyxas något på ena eller andra sidan, om de visa sig alltför motspänstiga. Man brukade förr kalla detta att konstruera historien; nu torde det ha ett vackrare namn, ehuru jag ej rätt erinrar mig hvilket. Det vare dock långt från mig att bestrida, att denna riktning, representerad som den ofta varit af lärda och skarpsinniga män, verkat uppfriskande på forskningen. Det synes mig dock, som skulle väckelserna till förnyad pröfning af åsigter och sakförhållanden stundom vara de bästa resultaten af skolans verksamhet, mera värderika, än de rent positiva, de nya satserna alltid äro.

Sverige var af ålder och ända till 1319 ett ärftligt döme. Eriksgatan uppfanns, efter Stenkilska ättens utslockn striden mellan landskapen om rätten att välja kunga kompromiss mellan de stridiga anspråken, blef »en for

val i det ärftliga konungadömet Sverige» (s. 24). Upplands tre folkland fingo rätten att först »taga» konung, d. v. s. »genom allmän röstning nämna en kandidat» (s. 15); det egentliga valet försiggick på landstingen under eriksgatan och först efter dennas slut var konungen verkligen »vald». Någon sådan eriksgata har emellertid aldrig egt rum före Magnus Erikssons år 1335, sedan valriket redan införts, då denna konungens rundresa bibehölls, men blott såsom en formalitet (s. 42). Hela institutionen, sådan förf. fattar den före 1319, har sålunda saknat all praktisk betydelse. Sådana äro de påståenden förf. drifver och som han anser sig hafva till evidens bevisat, och tankegången i dessa dristiga satser är onekligen sinnrik. Hur enkel skulle ej svenska statsrätten i dessa aflägsna, förvirrade tider te sig, om alla dessa påståenden hölle streck! Frågan är blott, huruvida de låta förena sig med historiska fakta och rättssatser, sådana man känner dem ur lagar, urkunder och enstaka uppgifter i andra historiska källor.

Af alla dessa hypoteser — ty annat äro de verkligen icke — är den om eriksgatan såsom tillkommen genom en »kompromiss» mellan landskapens folk den mest tilltalande och saknar icke all sannolikhet — skada blott att äfven den är så ytterligt svår att stöda med bevis. Men förf:s påstående, att denna »Sveriges första grundlag», hvaraf fragment skulle återfinnas i VGL:s Retlösabalk, skulle ha tillkommit år 1172, det är, efter mitt förmenande, helt och hållet gripet ur luften. Jag kan ej finna ens skymten till stöd för detsamma i de bevis, han anför. Förf. anser vidare, att vid samma tillfälle öfverenskommelse träffats om ett alternerande tronskifte mellan Sverkers- och Eriksättlingarna. Skulle eriksgatan verkligen under deras tid ha tillkommit, är det tvifvelsutan antagligare att det skett i början af Karl Sverkerssons regering, då ju tvisten om ärkebiskopssätet kom till afgörande, men det synes mig icke vara omöjligt att tillskrifva eriksgatan ännu högre ålder. Och hvad öfverenskommelsen om tronskiftet angår, kan den svårligen ha ingått i denna s. k. traktat mellan uppsvear och götar. På sin höjd kan man med Strinnholm antaga att de, som ledde konungavalen — dessa val, som förf. förnekar — läto bestämma sig af sådana synpunkter. Konungarna handla i uppenbar strid med en dylik öfverenskommelse. För att icke tala om, huru Knut Eriksson »dräpte sig till arfs» — huru besynnerligt vore det icke eljes, att samme konung, som skulle ha varit med om uppgörelsen, låter hylla sin son till efterträdare, att Sverker Karlsson söker röja ur vägen Knuts söner, att Johan Sverkerssons rätt till kronan vid den påfliga curian bestrides! Att den sistnämnde togs till konung 1216, kan helt enkelt bero därpå, att företrädarens son ej vid fadrens död var född, och för öfrigt — om hvad som hände under den första tiden efter 1216, därom äro vi lemnade alldeles utan underrättelse.[1]

En kärnpunkt i förf:s deduktioner är tolkningen af de ryktbara orden i VGL: »Svear ego konung at taka ok sva vräka»; hans tolk-

[1] Först 1219 är det som påfven anbefaller undersökning af förhållandena vid kröningen.

ning är djärf, men ingalunda öfvertygande. Enligt honom skall *taga* här, liksom i UL:s konungabalk, endast betyda »nämna en kandidat till konungakronan» (s. 15). Så vidt jag förstår, är denna tolkning oriktig. Man jämföre t. ex. uttrycken »taga prest»; »det må rätt vara den att taga, dem alla å sämjer»; »biskoper tage där af en»; »bönderna tage en af de tre biskopen lägger i valet» o. s. v. Härmed synes ock hela förf:s teori falla, att uppländingarne ej egde rätt att *välja* konung. De gamla stadgandena om eriksgatan känna ej häller till någon landskapens rätt att förkasta den af uppländingarna »tagne».

Lika märklig är öfversättningen af »vräka», som enligt förf. skall betyda »föredraga ärendet», »framställa det för de andra landskapen till bekräftelse» (s. 15). Han söker stöd för sin uppfattning genom pröfning af den rätt till afsättning, som den vanliga öfversättningen af ordet innebär, samt förnekar densamma helt och hållet för äldre tider (s. 13). Den bekanta berättelsen om Olof Skötkonungs hotande afsättning är honom visserligen ett besvärligt hinder, men han reder sig ur svårigheten med den förklaringen, att här var fråga om »det fast otroliga undantagsfall, att sveakonung brutit allshärjardom» (s. 72), hvarigenom en revolutionär åtgärd berättigades. Men ett dylikt undantagsfall, det är visserligen icke »fast otroligt», därom vittnar äfven den äldre svenska historien, och hvad annat skulle ligga i ordet vräka», om det skulle tolkas med »afsätta»? Ingen har väl tänkt på, att häri skulle ligga en åt svearne inrymd godtycklig afsättningsrätt. Och spörja vi efter historiens vittnesbörd, finna vi dem bekräfta sistnämnda uppfattning, att man nämligen i en tid utan andra konstitutionella garantier förbehållit sig afsättningsrätten som yttersta medel; så snart af konungen kräfdes en konungaed, låg däri inneburet, att han genom edsbrott förverkade kronan. Jag påminner blott åter om Snorres ryktbara berättelse, som åtminstone måste vittna om 1200-talets uppfattning. Huru Magnus Eriksson dömdes från riket 1364 är af historien bekant; måhända skedde något dylikt med Valdemar. Ett sextio- eller sjutiotal år efter förstnämda dom skrifver en svensk ärkebiskop till konciliet i Basel bl. a.: »Sverige är ett val-, icke ett arfrike, hvars konung plägar och bör vid sitt val aflägga en ed enligt den form, som samma rikes lagbok föreskrifver. Och mena (»intendunt») valmännen och de förnämste och folket, att konungen sjelf bör hålla denna sin ed eller mista riket» (»regno carere»). Vi kunde gå längre, men det behöfves ej här att utsträcka exemplen äfven till nyare tid. Att åter afsättningsrätten ej uttryckligen inrycktes i den af konungen sanktionerade Upplandslagen, det kan verkligen ej förvåna. Man hade väl dock skridit en smula framåt i politisk takt, sedan i fråga varande bestämmelse i VGL. upptogs, förutsatt att »vräka» betyder »afsätta» — för att icke tala därom, att det formlösa skick, hvari »Rätlösabalken» i VGL. för närvarande ter sig, gör det nästan om[...] att komma till en säker uppfattning af de nämnda ordens r[...] skaffenhet i formelt hänseende, huruvida de äro delar af e[...] eller de blott äro ett uttryck för vestgötarnes missnöje ö[...] litiskt nederlag». Hade ordet haft den af förf. ant[...]

meningen, hvarföre upptogs det ej i senare lagar? Och ännu ett må tilläggas. Snorre anses ha fått en mängd upplysningar af lagman Eskil i Vestergötland, samme man, som äfven samlade och ordnade vestgötarnes lagbok. Det är en egendomlig öfverensstämmelse mellan uppfattningen af händelserna vid Olof Skötkonungs afsättning och uttrycken om konungavalet i VGL., hvars äldre redaktion allmänt hänföres till 1200-talets början.

Emellertid skall gärna erkännas, att öfversättningen af »vräka» med »afsätta» kan väcka betänklighet. Det röjer onekligen en viss »naiv vildhet» eller råhet i konstitutionelt hänseende, som man knappt skulle vänta. Jag tillåter mig emellertid påpeka, att »vräka» äfven har en annan nära liggande betydelse, den af »förkasta» (jfr glossaren till Sm. L:s kristnubalk och där anförda analoga citat). I satsen skulle då ligga inneburen en rätt för svearne att antaga eller förkasta ett »kungsämne».[1] Visserligen strider äfven detta mot förf:s teorier, men dessa äro, såsom jag redan sökt visa och kommer att visa, icke hållbara, man må öfversätta »vräka» på ena eller andra sättet.[2]

Enligt förf:s tolkning af Upplandslagen (s. 30) skulle på Mora äng endast en förklaring afgifvas af folklandens menighet, att man ämnade välja en viss person till ny konung, och själfva hyllningen sedan ske på »ett ting» i Uppsala. Tolkningen lider af inre osannolikhet, stödes ej af lagen och lika litet af de bevis förf. anför. Han anser nämligen att representanter för Finland, Helsingland och det öfriga Norrland, hvilka ej kunde räknas till de tre folklanden, och sålunda ej skulle få vara tillstädes vid stenen på Mora äng, skulle varit närvarande på ett ting i Uppsala för att där deltaga i hyllningen och mottaga konungens ed. Beviset väger ej mycket, ty det är orimligt att antaga, att i en lag, som blott känner lagsagor, såsom politiskt berättigade områden, man ens skulle ha tänkt på inbyggarne i svenska Finland, där samhället ej hunnit fullt organiseras och lagman säkerligen ännu icke fanns.[3] Finnarne hade ingen rätt att deltaga i konungaval före 1362. Detsamma måste anses gälla om Norrland, norr om Helsingland. Huruvida man åter i senare hälften af 1200-talet tänkt på något helsingarnas deltagande i valet är ytterst tvifvelaktigt. När 1458 Kristiern I ville ha sin son vald till efterträdare, lät han honom bl. a. i början af maj hyllas i Helsingland, oaktadt i slutet af samma månad en efter landslagens bud sammansatt valnämnd var sammankallad till Stockholm. Hade man tänkt sig helsingarna där vara representerade, hade man väl icke tillgripit en sådan åtgärd.[4] Hvad berättigar förf. för öfrigt till antagandet, att valet skulle för-

[1] Det är tydligt att denna öfversättning godt låter förena sig med Snorres berättelse.

[2] Själf gör jag ej anspråk på att vara språkforskare, men vill blott tillägga, att efter hvad jag från kompetent håll erfarit, förf:s tydning af ordet äfven i språkligt hänseende är oantaglig.

[3] Lagman i Finland omtalas, som bekant, först 1324.

[4] Först vid valet 1499 finner man Helsingland och Ångermanland representerade — med hvar sitt ombud.

rättas af några och eden mottagas af andra? Enligt senare tiders intyg samlades på valfältet kring Mora sten många flera än de egentliga valmännen, d. v. s. lagmännen och de tolf från hvar lagsaga (jfr berättelserna om Albrekts val och intygen 1434 om Eriks af Pommern val). Huru valet tillgick den tid folklanden ensamma valde, därom är intet bekant, men icke behöfver man antaga ett särskildt Uppsalating. Hela resonnemanget s. 30 synes mig vara i hög grad konstrueradt.

»Jag vill fästa uppmärksamheten på det onaturliga», säger förf. s. 12, »i antagandet, att de svenska landskaperna med deras starka känsla af sin frihet och likställighet inbördes, plötsligen skulle obetingadt afstått sin vigtigaste politiska rättighet till förmån för en enda särskild landskapsbefolkning.» Det är just detta, synes det mig, som uppenbarligen har skett, det må vara onaturligt eller icke, ehuru det ingalunda skedde »obetingadt», ty den nyvalde konungen måste lofva att respektera landskapens lagar — och förf. synes mig ej ha bevisat motsatsen.[1] Götafolken hade redan gjort en annan eftergift, i fråga om ärkebiskopssätet, och de hade fått godtgörelse i den starka självstyrelse, som deras landskapslagar betryggade dem. I sanning, de hade till en början ej mycket att befara af den »allvaldige» konungen. Hvad de gjorde var ju blott att erkänna en rätt, som sedan urgamla tider tillhört Uppland. Hvarföre skulle ej äfven här det »konservativa drag» gjort sig gällande, som förf. annars anser utmärka medeltidens svenska folk?

Eriksgatan har, säger förf., aldrig i verkligheten förekommit före 1319. Det synes vara svårt att *bevisa* motsatsen, men visst är, att det bevis förf. anför för sin åsigt, föga eller intet bevisar. Val och eriksgata borde enligt hans teori ha förekommit åtminstone 1250 vid Folkungaättens upphöjande på tronen. Af källornas tystnad drager han den slutsatsen, att något sådant icke egt rum. Man måste ur historisk-kritisk synpunkt inlägga en gensaga mot ett sådant resonnemang. Källornas tystnad vid detta tillfälle — sådana vi nämligen ega dem från 1200-talet — *bevisar* precis lika mycket eller lika litet för den ena eller andra åsigten.

Bevisen för kronans *ärftlighet* under 1200-talet, i den fullständiga mening förf. antager, synas mig ej vara rätt öfvertygande; förf. har ej lyckats förringa betydelsen af det vigtiga motbevis, han själf anför, tronföljarhyllningarna. I själfva verket upprepas samma förhållanden före och efter det betydelsefulla året 1319. Liksom Knut Eriksson, Magnus Birgersson, Birger Magnusson låta hylla sin söner, så göra äfven Magnus Eriksson och alla följande konungar, så snart de fått någon anledning därtill. Förf. fäster stor vigt vid talet om »ius hæreditarium» i en påflig skrifvelse (s. 18, 19). Utom det att framställningarna till curian, på hvilka dess uttalanden stöda sig, i sådana fall endast äro att betrakta som advokatens anförande för sin klient och sålunda icke utan vidare förtjäna tilltro, vill i minna om, att år 1365 — och då erkänner äfven f

[1] Hvar står det sagdt, att den enda regeringshandling } gatan fick utöfva, var benådningsrätten (s. 22)?

var infördt — tala i en proklamation konungarne Magnus och Håkan om ärkestiftets invånare som sina »ärfvaborne män» (jfr härmed k. Sverkers tal om sin arfsrätt). Så mycken beviskraft ha dessa fraser. Under en senare regent — Erik af Pommern — nödgades man i Sverige anställa en undersökning om förloppet vid hans val och uppsätta ett protokoll därom för att kunna bemöta konungens anspråk på arfsrätt (såsom »verus rex natus ad regnum Sveciæ») — för att nu icke tala om deduktionerna för Kristiern II:s arfsrätt 1520. Jag vill ingalunda förneka betydelsen af valrikets starka betonande i Magnus Erikssons landslag; jag anser blott, att man härmed ej slog upp något nytt blad i Sveriges statsrätt. Med samma skäl kunde man påstå, att riksenheten kom till först genom landslagens ord: »Öfver allt Sverike eger ej konungs krona eller konung vara utan en»; äfven till dem finnes ingen motsvarighet i landskapslagarna. I själfva verket *behöfva* ej orden: »Nu är till konungariket i Sverike konung väljande och ej ärfvande, om de konung mist hafva», vara annat än en utläggning af UL:s ord: »Nu torfva land konung välja».

En följd af förf:s åsigt om kronans ärftlighet och om eriksgatans förekomst blott vid val af en ny ätt blir ock den, att äfven tredje stycket i UL:s konungabalk, om kröningen och konungs rättigheter, får samma begränsade betydelse (s. 20). Hvar och en, som läser dessa stycken i sitt sammanhang, utan förutfattad mening, måste finna, att de lika enkelt och ännu naturligare stödja en motsatt uppfattning.

Det är visserligen ej min mening, att Sverige under medeltiden skulle varit ett valrike i detta ords stränga betydelse. Förf. har visat, liksom andra före honom, huru arfsbegreppet liksom sväfvade i luften eller fanns i det allmänna medvetandet, liksom han framhållit hvad som talar för, att Uppsalakonungens konungadöme under hedendomen gått i arf. När krafvet på en visserligen af häfd begränsad valrätt gjorts gällande, tilltror jag mig icke att säga; blott så mycket synes mig tydligt, att det skett långt innan den här angifna tidpunkten, 1319.

Det kunde vara åtskilligt att tillägga — äfven i detaljer kunde misstag påvisas[1] eller nya idéer vara att pröfva — men recensionen har redan blifvit lång nog. Det har synts mig tillräckligt att upptaga förf:s hufvudåsigter, och dem har jag ej funnit höjda öfver hvarje tvifvel Jag har emellertid redan i början framhållit den talang förf. lagt i dagen vid genomförandet af sitt arbete och som mångenstädes framträder. Han har kallat sin skrift »kritiska studier», och den förtjenar namnet, ty den har, såsom dylika böra, bidragit att bättre belysa det behandlade ämnet, om det ock ej alltid skett på det sätt, förf. menat. Och då jag nu har talat till punkt, vill jag blott till sist ha uttryckt den önskan, att förf. finge tillfälle att på andra historiska eller statsrättsliga frågor pröfva sin kritiska skärpa, sin lifliga kombinationsgåfva och sin obestridliga formella talang. Säkert skulle den historiska vetenskapen däraf ha att vänta goda frukter.

[1] Tolkningen af »gæra» i VGL. Rætl. B. är sålunda tvifvelsutan oriktig.

Ehd.

Israel Hoppe's Burggrafen zu Elbing Geschichte des ersten schwedisch-polnischen Krieges in Preussen. Nebst Anhang. Herausgegeben von d:r M. Toeppen. 785 sid. Leipzig, Verlag von Duncker & Humblot, 1887, 1888.

Sedan långt tillbaka har Israel Hoppes krönika öfver det första svensk-polska kriget i Preussen varit af historieskrifvare begagnad såsom en hufvudkälla för kännedomen af den tid den skildrar. Lengnich i sin »Geschichte der Lande Preussen» har öst därur med fulla händer och äfven hos oss har redan Hallenberg gjort utdrag därur, hvilka utdrag begagnats af Geijer, som dock icke haft tillgång till själfva boken. Afskrifter af arbetet ha på flera håll varit tillgängliga för forskare, såsom i Dresden, i Danzig o. s. v., men det oaktadt har det förblifvit outgifvet ända till våra dagar.

Orsakerna härtill kunna vara flera, men en af dem torde måhända kunna sökas i den torra diariiartade form, hvari historien här framträder. Ödet att jämförelsevis okänd i århundraden hvila i arkivernas gömmor delar Hoppes historia emellertid med många långt mera betydande arbeten. Vi erinra blott om den först i senare tider utgifna sista delen af Hoppes samtida Chemnitz' historiska verk.

Med det allt lifligare historiska intresse, som röjer sig hos vår tids vetenskapsidkare, är det emellertid naturligt, att det icke kunde dröja länge, innan ett arbete af så grundläggande betydelse för sin tid och sitt land, som Hoppes »Geschichte» — trots alla brister i framställningssättet — flyttades från arkivens till enskilde forskares hyllor. Förtjänsten af denna flyttning, eller med andra ord, af utgifningen, tillkommer närmast d:r M. Toeppen i Elbing, ehuru arbetet, med jämförande af flera olika codices o. s. v., nästan färdigt lemnats såsom arf i hans hand af en af Elbings stads äldste, F. Neumann († 1869).

Betydelsen af Hoppes verk är, att det är en samtidig berättelse af en uppmärksam iakttagare, som noggrannt upptecknat de händelser, hvartill han varit åsyna vitne, och som genom sin tämligen betydande ställning såsom borggrefve i Elbing och svenska regeringens i Preussen förtroendeman hade godt tillfälle att få se och höra, hvad som tilldrog sig inom den politiska värld, som omgaf honom. Att Israel Hoppe i ganska hög grad åtnjutit Axel Oxenstiernas förtroende, är tydligt däraf, att han af denne bl. a. dels kallades till bisittare i den af honom nyinrättade hofrätten för Preussen 1629, dels fick öfveruppsigt öfver staden Elbings befästningsarbeten. Bref från honom till rikskansleren rörande denna sistnämnda angelägenhet finnas ännu i behåll i riksarkivet.

Någon ifrig partigängare synes emellertid icke Hr
Han talar visserligen med mycken vördnad om G
Oxenstierna, men han synes icke hafva hyst n

det svenska väldet, och till berättelsen om, att de svenska trupperna äntligen lemnat landet, fogar han ett ur hjärtat gående: »Gott gebe zu ewigen Zeiten»! Också ansågos hans svenska förtroendeposter icke utgöra något hinder för hans anställande 1635 som borggrefve äfven under polska väldet. I första rummet är han alltid Elbingensare och hans fädernesstads öden utgöra kärnan i hans framställning. Särdeles angelägen är han också att anföra apologier till försvar för Elbings uppgifvande till Gustaf Adolf, hvaraf flera in extenso meddelas. För öfrigt märker man i hela boken, huru anteckningarne blifva talrika och noggranna, i samma mån som händelsernas förlopp närmar sig Elbing. Men då denna stad ju också var svenska regeringens säte, så var det visserligen en ganska fördelaktig observationspunkt för den intresserade iakttagaren.

Genom sin förbindelse med många af de handlande personerna kom Hoppe i besittning af en mängd aktstycken, som han dels i texten, dels i ett särskildt bihang i sin helhet meddelat, och som i betydlig mån höja arbetets värde, då många af dem här för första gången offentliggöras. Sålunda finnas bland bilagorna ett tiotal skrifvelser af Gustaf Adolf och ungefär lika många af Axel Oxenstierna, samt dessutom bref och aktstycken undertecknade af Sigismund, Vladislav, J. de la Gardie, Herman Wrangel, d'Avaux, H. M. von Thurn m. fl. Det är sannolikt att Hoppe af Axel Oxenstierna själf fått sig meddelad den berättelse öfver de fruktlösa underhandlingarne i okt. 1626, som finnes införd sid. 577, och till andra handlingar, såsom Gustaf Adolfs privilegier för Elbing d. 19 okt. 1626, hans resolution för Elbings deputerade 27 febr. 1632, Axel Oxenstiernas anmaning till rådet i Elbing att leverera penningar $\frac{1}{2}\frac{8}{8}$ nov. 1628; instruktioner för Elbings sändebud o. s. v., hade han genom sin ämbetsställning tillgång.

Hvad emellertid författarens framställning af händelserna angår, så är redan antydt, att den fullkomligt saknar hvarje spår af historisk konst. Den har karaktären af en dagbok, trogen och tillförlitlig i sina uppgifter, hvilket visar sig vid en jämförelse med Gustaf Adolfs bref till Axel Oxenstierna och andra samtida handlingar, men utan ringaste försök till systematisering eller gruppering af materialet. Stort och smått blandas om hvartannat. En framställning af fredsunderhandlingarnes förlopp kan sålunda tvärt afbrytas för att lämna plats för en anteckning om några officerares begrafning eller några ryttares ströftåg. Under sådana omständigheter är det en särdeles nyttig anordning, att innehållet af hvarje nytt stycke angifves genom marginalnotiser.

Trots att Israel Hoppe lärer varit en ganska flitig skribent (utom sin krönika har han nämligen efterlämnat flera andra arbeten), är hans stil tung och otymplig. Omdömen om personer och företeelser saknas nästan fullständigt eller inskränka sig till några få ord, såsom då det heter om Patrik Ruthwen: »ein wolerfarner soldat, ein schottländer, welcher sich ehrlich und wol in allen seinen actionen erzeigete, allein in rechthändeln und streitigkeiten der bürger und soldaten

sachen gantz ein unwissender man war, von dem könige jedoch also beliebt, das er ihn folgender jahre — — — wegen seiner tapferkeit binnen Ulm — — — zum gubernator bestellete»; eller om Herman Wrangel, att han som generalguvernör förhållit sig »als ein hochbeliebter heroischer man, beydes im kriegswesen und politischen justicienwerk».

Såsom naturligt är, talar förf. med synbar harm om soldateskens å båda sidor rofferier.

På tal om de för sina ogärningar beryktade rhengrefliga ryttarnes äntliga aftåg i dec. 1630, yttrar han: »welche den eine überaus grosse pagagie, von raub und nahm gespicket, mit schleppeten, und solche zwar beynahe der rest von den deutschen reitern waren, aber auch den rest des gutes und vermögens derer, bey welchen sie logieret, mit tausend seuffzern und weheklagen mit sich auss dem lande nahmen»; och trots den synbara vördnaden för Gustaf Adolf, säger han, med anspelning på några hans öfverstars namn, att hvad han vid sitt afresande lemnade efter sig i landet var »Streiff- ende Noht, Teuffel und Todt».[1]

Någon gång, ehuru mycket sällan, anslår förf., ehuru äfven nu på ett tämligen otympligt sätt, en skämtande ton. Så beskrifver han satiriskt den uppenbarligen i hans ögon opassande lyxen vid ett bröllopp, som d:r J. Godeman, svenskt hofråd i Preussen, gjorde för sin dotter och generalqvartermästaren Du Vierge: »Als aber solche copulation», säges det, »mit gebreuchlichen solenniteten verrichtet, und männiglich auffsahe, wie herrlich die braut in ihren aussgefliegenen fremden haaren, in glatt sammeter, neu formirter kleidung und ungewöhnlicher krone herprangen und von dem altar wieder abgeführet werden solte — siehe, da trat zwar der schwedische feltmarschall, bald aber auch der Teuffel[2] selbst herfür und führete die braut von dem alter zur kirchen hinaus. För säkerhetens skull anmärkes i randen af originalet: jocus est.

Verkligt målande skildringar anträffas en och annan gång, ehuru ytterst sällan. En sådan är emellertid berättelsen om konungens oförmodade ankomst till Preussen på våren 1629. Man tycker sig nästan höra en efterklang af den glada öfverraskningens jubel. Kansleren, berättar förf., hade visserligen, med anledning af de kejserligas infall i Preussen, lifligt önskat konungens tidiga ankomst detta år, men för den till juni månad utskrifna riksdagens och andra omständigheters skull vågade han ej vänta den så snart, då se — emot all förhoppning tidigt på morgonen före dagningen den $\frac{4}{14}$ maj kommer han med åtta örlogsskepp jämte fem proviantskepp samt folk och förnödenheter inlöpande i Pillaus hamn, stiger i land, recognoserar skansarne, ger licentförvaltaren Spiering ny ordinans och går till sist ombord jämte Gustaf Oxenstierna Axelsson, sekreterarne

[1] Anspelningen gäller öfverstarne Streiff von Lawenstein, von der Teuffel och Tott.

[2] Naturligtvis också anspelning på öfverste Teuffel.

Sattler och Grubbe samt två pager på en liten jakt för att skyndsam uppsöka rikskansleren i Elbing. Klockan 5 e. m. lägger jakten till, utan att någon därom har en aning, vid den nya bryggan Elbing. Konungen går i land, beser »corps de garde», som låg när invid bryggan, och när han icke finner någon soldat, utom skiltvakten i gevär går han genom Körperstrassenthor gatan uppför till torget där han först möter öfverste von Essen och öfverstlöjtnanten Wilheln von Salzburg, hvilka med blandad förfäran och glädje mottaga honom Åtföljda af en stor »comitat» af pojkar, flickor, tiggare och dylik ledsaga dessa konungen till rikskanslerens bostad. Axel Oxenstiernas och officerarnes glädje öfver återseendet kan man tänka sig.

Ett gemensamt fel som vidlåder alla såväl tryckta som otryckta skrifter från denna tid är den stora inkonsekvensen i skrifning af personnamnen. Man kunde sätta i fråga, huruvida det icke hade varit en nyttig redaktionsåtgärd att bringa reda i detta kaos. I några fall borde rättelse utan tvifvel hafva skett, då namnen äro uppenbarligen felskrifna, såsom t. ex. då det står Claes Hoer i stället för Clas Horn, Beng Bagg för Bengt Bagge, Thurre i stället för Thurn men äfven i andra fall kunde det möjligen hafva medfört en liten lättnad för läsaren, om t. ex. i stället för Lilje Hoek skrifvits Liljehoek o. s. v. Några namn förekomma regelbundet oriktiga, såsom Georg Ryning i stället för Erik Ryning, Derk Dirichsson för Gert Dirichsson (ehuruväl denna riktiga form äfven förekommer), Du Vargie för Du Vierge, von Nessa för v. Essen o. s. v.

Olägenheterna af det mångahanda skrifsättet afhjälpes visserligen i väsentlig mån genom registret, som är vidfogadt. Ett sådant är naturligtvis i ett arbete af denna art en oumbärlig nödvändighet, och i den punkten skulle man kanske kunnat med afseende på föreliggande verk önska något mer fullständighet och utförlighet.

En ofullständighet vid utgifningen, som man kan beklaga, äfven om man inser omöjligheten af dess afhjälpande utan för stora kostnader, är att alla de gravyrer, teckningar och plauscher, som åtfölja originalet, hvilket tydligen varit afsedt att blifva ett praktverk, uteleinnats. Bättre är dock visserligen detta än att utgifningen af texten ännu måhända i århundraden skulle uppskjutits.

Per Sondén.

Riksrådet grefve A. J. von Höpkens skrifter, samlade och i urval utgifna af CARL SILFVERSTOLPE. Förra bandet. Minnesanteckningar. Tal. Bref. 491 sid. 8:o. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner, 1890.

Medan utgifningen af Axel Oxenstjernas skrifter som bäst fortgår, framträder nu ytterligare med Anders Johan von Höpkens skrifter en ny märklig prydnad för Sveriges historiska literatur; och liksom Vitterhets- historie- och antiqvitets-akademien funnit den rätte mannen att utföra det första väldiga arbetet, så har den förtjenstfulle samlaren och utgifvaren af Höpkens skrifter funnit andra akademier villiga att lemna det behöfliga understödet för det sistnämnda verket. Vetenskapsakademien har därmed gifvit en hedrande gärd åt minnet af sin främste stiftare och Svenska akademien åt sin förste ledamot.

Väl kan man icke instämma i franske ambassadören Lanmarys till sin regering afgifna omdöme, att Höpken egde Oxenstjernas alla utmärkta egenskaper och var fri från hans fel; ty såsom statsman kan Höpken visserligen icke ställas i jämnhöjd med den store rikskansleren, men såsom teoretisk tänkare och skriftställare torde han däremot vara Oxenstjerna öfverlägsen; och utom det betydliga såväl historiska som vetenskapliga värde, hans skrifter ega, erhålla de af hans framställningskonst ett fängslande behag, som gör författaren ännu för vår tid, såsom Geijer framhåller, i hög grad personligen intressant.

Utgifvaren har ock kunnat anbefalla det nu utkomna verket till läsning med att anföra omdömen af två samtida kompetenta domare, nämligen Tessin, som utlåtit sig, att Höpken skref bättre än någon i riket, och Gustaf III, som förklarat, att hans vett, hans grundliga lärdom, hans sanna smak, hans manliga vältalighet blifvit ett mönster för den svenska vitterheten.

Sedan gammalt väl förfaren i samlandet och ordnandet af historiska skatter har utgifvaren med mycken möda och omsorg, utom hvad som förut funnits tryckt, i såväl offentliga bibliotek, som offentliga och enskilda arkiv, uppsökt hvad som flutit ur Höpkens penna och framlägger nu efter noggrannt urval det, som däraf funnits förtjent, indeladt i fyra grupper: *Minnesteckningar*, *Tal*, *Bref* och *Statsskrifter*, hvaraf de sistnämnda skola förekomma i nästa band. Med afseende därpå, att dessa skrifter till innehållet i allmänhet äro att hänföra till tvänne skilda hufvudområden, det ena omfattande *politiska* ämnen och det andra *lärda eller vittra*, hade det varit fördelaktigt, om indelningen därefter kunnat lämpas. M
Höpken mindre än de fleste andra författare samm
ämnen, hade likväl ett fullständigt särskiljande efter
kunnat genomföras utan att sönderstycka en del sk

då knappt återstått annat än att låta den yttre formen bestämma hvarje skrifts plats i samlingen. Därvid har dock det undantag egt rum, att de bref, som Höpken, i egenskap af kanslipresident, under sjuåriga kriget skref till de svenska generalerna vid armén, icke förekomma bland de andra brefven, utan lära komma att intagas bland statsskrifterna.

Uti dessa senare kommer naturligtvis *statsmannen* Höpken att förnämligast träda fram, under det vi i denna första del företrädesvis kunna studera *menniskan*.

Uti ett förord har utgifvaren sammanfört några data och upplysningar, som underlätta uppfattningan af Höpkens verksamhet och personlighet i dess helhet. Af honom sjelf finnas endast fragmentariska själf-biografiska anteckningar. Många gånger började han sådana, men de något vidlyftigare blefvo snart afbrutna, ofta innan de ens hunnit till de vigtigare tidpunkterna i hans lif. Om några tilldragelser har han dock lämnat särskilda afslutade uppsatser, och tillsammans med dessa, såsom de här blifvit ordnade, gifva anteckningarne, sammanstälda med hans bref, en fullständigare och klarare bild af Höpken, än som förut funnits att tillgå. Och han vinner af att ses på nära håll. Djupet, skärpan och finheten af hans tankekraft, hans lärdom, smak och glänsande stil hafva alltid vunnit ett odeladt erkännande, men misstankar hafva stundom förnummits, huruvida icke några dunkla punkter i hans uppförande haft sin grund i ett mindre rent partisinne, som oskärat så många af frihetstidens framstående män. Det vore för mycket begärdt, att Höpken, ställd midt i partistriderna, skulle kunnat hålla sig alldeles obesmittad däraf, men ju mera man läser af hans skrifter, ju starkare intryck får man, att de äro utgångna från en ädel och högsint ande, som ärligt sökt sanningen och mera än de flesta förmått höja sig öfver partisynpunkter, med självständig blick både för sitt eget partis fel och motsidans förtjenster, om han än stundom af brist på tillräcklig ihärdighet och kraft låtit leda sig från sin rätta bana. Utgifvaren uttalar ock det vackra vitsord, att hans pietet mot författaren icke blifvit satt på prof, enär ingen rad af Höpkens hand påträffats, som icke kunnat, utan att såra en sådan känsla, framläggas för allmänhetens blickar.

De *minnesanteckningar*, som utgöra första afdelningen i detta verk, äro alla af stort intresse. Den mest betydande bland dem, som är benämnd: »Minnesskrift öfver händelserna i Sverige från den tiden jag tillträdde presidentskapet», hinner icke till 1752, då detta tillträde skedde. Den är också författad icke synnerligen långt därefter, ty riksrådet grefve Cedercreutz omtalas däruti såsom ännu lefvande, och han dog i november 1754. Men den innehåller i stället synnerligen värderika politiska reflexioner och en rask teckning i träffande drag af Karl XII, Ulrika Eleonora, Fredrik I och deras tidehvarf. Partifärgen sticker emellertid häruti fram, allra mäst uti de ytterst skarpa och tvifvelsutan delvis orättvisa omdömen, som fällas öfver Arvid Horn. Och detta är visserligen icke det enda stället,

där Höpken uppträder såsom en allt för partisk domare öfver politiska motståndare. På ålderdomen tyckes han själf hafva insett detta, ty då han vid 70 års ålder ännu en gång var betänkt att företaga en teckning af sin lefnad, bekände han, att det vore väl sent, »men den fördelen infinner sig däremot, nämligen att jag nu ser allting tydligare än tillförene. Under partiyrseln uti ett rike är man alltid skumögd, gynnar för mycket den ena delen och lastar för mycket den andra.»

Ett särskildt karaktärsdrag hos Höpken var hans ömtålighet om rikets och sin egen värdighet, och vid många tillfällen ådagalade han en stor förmåga att iakttaga och upprätthålla densamma, äfven då sådant var förenadt med stor fara. De mest lysande exemplen härpå äro måhända det manliga språk, hvarmed han tillbakavisade Rysslands närgångna yrkande, att Tessin, såsom afvogt stämd emot Ryssland, skulle aflägsnas ur konseljen, och de lika orädda som förbindliga ord, hvarmed Gustaf III, efter Höpkens koncept, besvarade Fredrik II:s af Preussen hot i anledning af 1772 års revolution. För ett mindre uppmärksammadt fall finnes redogjordt i en af de nu framdragna »strödda anteckningar» af Höpken. Konungen af Preussen önskade, i hemlighet för åtskilliga andra makter, sluta ett politiskt fördrag med Porten och afsände för sådant ändamål i början af år 1755 en agent vid namn Rexin till Konstantinopel; och denne tog in i svenska ministerhotellet därstädes, utgifvande sig för att vara en svensk officer och medförande ett bref från Fredrik II till svenska ministern Celsing, med anmodan till denne att vara Rexin i hans underhandlingar behjelplig och under försäkran, att beskickningen helt och hållet öfverensstämde med Sveriges hof och intressen. Celsing, som icke kunde föreställa sig, att detta skett i smyg för svenska regeringen, gick också Rexin på allt sätt tillhanda. Om det obehöriga i preussiska konungens förfarande att Sverige oåtspordt indraga riket i dessa underhandlingar lät Höpken, genom svenska ministern i Berlin, därstädes göra ganska allvarsamma föreställningar, hvaraf Fredrik II fann sig i hög grad förolämpad, och fordrade afbön och ursäkter af Höpken, hvars elaka lynne han tillskref förolämpningen. Formlig framställning gjordes härom genom franska ambassadörens mellanhand, men Höpken nekade härtill bestämdt och förklarade, att Sveriges konung och ständer voro hans enda domare och att han fann det icke förenligt hvarken med sin ställning eller sin vördnad för konungen af Preussen att sätta sig i personlig beröring med honom. Konungen af Preussen måste till slut åtnöja sig med, att genom franska ambassadören få uttalad en önskan om lindring i de ordasätt, med hvilka föreställningen å Sveriges sida skett i den Rexinska saken. Detta underställdes Kongl. Maj:t, och i dess namn, med gillande af sekreta utskottet, aflät Höpken en skrifvelse till ambassadören, af innehåll, att Kongl. Maj:t funnit sig icke kunna undgå att göra föreställningar i ämnet, men att dess tanke icke varit att låta något mindre vänligt inflyta, som kunde störa det goda förhållandet emellan de båda majestäten. Därefter instälde sig preussiske m

stern hos Höpken och förklarade, att som hans preussiska Majestät alldeles bortglömt å sin sida hvad som förelupit, förmodade hans Maj:t detsamma af h. Maj:t konungen af Sverige. Däruppå Höpken svarade med »en tillbörlig kompliment».

Af de i andra afdelningen intagna *akademiska skrifter och tal* äro de förnämsta: Inledningen till första delen af Vetenskapsakademiens handlingar och talen vid Observatorii invigning samt öfver Anders Celsius, Carl Gustaf Tessin och Claes Ekeblad. Äfven de andra äro läsvärda, äfven om ett och annat, såsom mera liknande vanliga tillfällighetstal, lika gärna kunnat uteslutas, som det skett med ett i Vetenskapsakademiens handlingar tryckt »Minne af stadsmajoren i Halmstad, And. Rosensten», hvilket, oaktadt dess torra innehåll, är förtjent af någon uppmärksamhet för det värde Höpken själf satte därpå. I ett bref till Wargentin skref han nämligen: »Jag ville önska, att alla äreminnen, som göras i akademien, blefve i stället för oraisons, des éloges historiques uti Fontenelles smak. Jag började därmed, som ses af det minnet jag skref öfver C. Rosensten, men den formen behagade intet». Samma tanke uttalade Höpken flera gånger och äfven Rosenhane och Sandels funno, att detta tal bort tjena till mönster för akademiens lefvernesbeskrifningar.

På sistnämnda tal passa likväl icke de regler Höpken sjelf uppställt, då han säger: »Så mycket jag har kunnat utleta, tyckes mig, att hela hemligheten och konsten af ett vackert tal bestå uti följande: 1:o) uti det som italienaren kallar pittoreskt, att allt hvad man säger antingen genom liknelser eller beskrifningar lifligen målas; 2:o) uti en viss pompe af expression; 3:o) att man icke hoppar ifrån det ena ämnet till det andra, utan oförmärkt binder perioderna ihop, så att åhörarens imagination får vandra igenom alla varieteter utan att märka någon hiatus eller intervall».

Äminnelsetalet öfver Anders Celsius är, liksom förordet till Vetenskapsakademiens handlingar och talet vid Observatorii invigning, egnadt åt vetenskapliga ämnen, som äro behandlade med lif och värma i en beundransvärdt populär stil. Författade under tidigare år, hvilar icke heller öfver dem den dysterhet, som sedan lade sig öfver Höpkens sinne under de tolf år han lefde i enslighet på landet, af oblida öden skild från all verksamhet i fosterlandets tjenst, och som utgör en grundton i talen öfver de båda statsmännen Tessin och Ekeblad.

Det mest berömda af alla hans tal är det öfver Tessin, som blifvit öfversatt på flera utländska språk och utmärker sig för en tankediger klassisk vältalighet. En egendomlighet för detta tal är, att texten är späckad med noter, hvilka icke, såsom vanligt med andra noter, angifva källor för uppgifna fakta eller upplysa dithörande omständigheter, utan bestå af sentenser ur Tacitus, Sallustius, Lucanus, Seneca, Horatius, Ovidius, Cicero, Livius, Florus, Virgilius jämte några modernare författare, och synas afse att bestyrka riktigheten af Höpkens egna tankar, men framför allt att visa möjligheten att på svenska språket återgifva lika kärnfulla uttryck. Höpken skref nämligen till Wargentin, att han valt formen af detta tal för att probera

sina krafter och språkets styrka för en discours d'appareil, som vi känna på latin och icke på svenska.

De i tredje afdelningen intagna *Bref* erbjuda en underhållande och lärorik läsning. Det Gustavianska tidehvarfvets oöfverträffade brefstil träder här, måhända för första gången i Sverige, fullfjädrad fram med all sin elegans, sin qvickhet och sina fina vändningar. Brefven till Gustaf III och de politiska vännerna Ekeblad och C. F. Scheffer hafva lemnat vigtiga bidrag till historien. De till Ekeblad af den 22 och 26 juni 1757 äro särskildt egnade att förklara Höpkens uppförande i fråga om Sveriges deltagande i kriget och rena honom från de misstankar om dåliga bevekelsegrunder, som blifvit emot honom riktade. Hans bref till Adam Horn uttrycka en nästan öm vänskap, som desto mera faller i ögonen, som denne var son till den af Höpken så omildt bedömde Arvid Horn och stod i det motsatta politiska lägret, inom hvilket Höpken sade sig icke hafva någon annan vän. Han tröstade sig med, att qvaliteten alltid var att föredraga framför kvantiteten.

Af stort kulturhistoriskt intresse äro brefven till Wargentin, Sahlstedt och Älf. De hafva för oss ett dubbelt värde därföre, att de äro skrifna på svenska och innehålla många beaktansvärda anmärkningar öfver svenskt språk och svenskt skrifsätt. Eljest nyttjade Höpken i sin enskilda brefvexling till vänner af sitt eget stånd, liksom till sin dotter, helst det franska språket. I ett bref till Sahlstedt säger han, att han, liksom de flesta af sina landsmän, förstår minst svenskan, »ehuru jag talar och skrifver som folket mest, utan grund, blott af tycke och vana». Han skref likväl svenskan icke blott för sin tid mönstergillt, utan så, att hans skrifsätt ännu är föga föråldradt; och utgifvaren har gjort sig förtjent af tacksamhet, för det han med berömvärd noggrannhet återgifvit Höpkens egen stafning, hvarigenom denna bok utgör ett dyrbart språkmonument från senare hälften af adertonde seklet.

Höpkens förkärlek för den latinska klassiciteten uttalar han till Älf, bland annat, uti följande ord: »Jag har trott, att då jag öfvar mig uti de gamla auktorer, så vänjer jag mig att tänka som de tänkt, fattar deras sätt att uttrycka goda tankar och den styrkan de, framför våra nyare, ega; hvaraf, och om flera följa samma afsigt, den fördelen vinnes, att svenska språket och svenska skrifter förbättras, i samma mån som de nalkas till latinska språkets genie». För öfrigt ger han följande förträffliga definition på stil: »Jag har den mening, att en stil är god och uti sin fullkomlighet, när man icke allenast fattar auktorns tanka, utan i minnet äfven behåller orden, dem han brukat, ty däraf dömer jag, att hans ord behöfts till hans tanka, och att hans tanka behöft hans ord, samt att begge varit sig till inbördes hjelp».

Af brefven till den danske generalen Tuxen och af flera till Älf framgår, huru högt Höpken ställde Svedenbo-
huru praktiskt välgörande han fann hans lä-
velat anse honom såsom en fullständig ade-

häremot med rätta, att han »så ofta och tydligt framställt sina anmärkningar emot Svedenborgs skrifter och särskildt uttalat såsom sin åsigt, att Svedenborgs uppenbarelser — denna hans läras vigtiga grundval — gjort snarare skada än gagn, att man icke borde betvifla det berättigade i hans eget kategoriska yttrande: »Jag är intet af Svedenborgs religion».

För öfrigt vägleder herr Silfverstolpe sina läsare genom hela sin bok med så upplysande och sakrika noter, att hvar och en måste utan vidare möda känna sig tillräckligt hemmastadd med de förhållanden och omständigheter, som i texten beröras. Upplagan är också prydd med två porträtter af Höpken af framstående mästare, förträffligt utförda, men dock af föga inbördes likhet, hvilket kan förklaras däraf, att de äro tagna vid olika ålder, det ena en face och det andra i profil.

Det nu utgifna arbetet lemnar intet öfrigt att önska, mera än — fortsättningen.

L. D. G.

Sveriges Ridderskaps och Adels vapenbok, utgifven af Carl Arvid Klingspor, Riksheraldiker. Omfattande alla så väl introducerade som ointroducerade ätters vapen. Sthlm, Centraltryckeriet. (Distribueras af Lundeqvistska bokhandeln i Upsala). Stor folio. Pris 50 kronor.

Det är icke mer än ett årtionde sedan den förra svenska vapenboken afslutades. Att redan nu en ny framträdt, får ej tillskrifvas allenast det dryga pris, som den föregående med sitt praktfulla färgtryck betingade. Anledningarna ligga djupare. Sveriges nuvarande riksheraldiker har under sina flitiga forskningar inom sin vetenskap upptäckt, huru illa beställdt det varit med vapenkunskapen i vårt land och huru vilseledande de äldre dithörande arbetena äro. Man må icke förvånas öfver att så varit förhållandet, då man läser herr Klingspors framställning af huru felaktigt till och med vapenbilderna i själfva original-diplomen stundom återgifvits. Utgifvaren har här sökt åstadkomma en kritisk normalupplaga. Väl är det möjligt, att något fel äfven här insmugit sig, då af »rättelserna» synes, att han själf i sista stunden uppspårat sådana, men det länder honom till stor heder att hafva skänkt vår litteratur den tillförlitligaste vapenboken.

Och icke endast det. Den är tillika den enda fullständiga. Riksheraldiker Klingspor har nämligen för första gången offentliggjort den rikhaltiga samlingen af de ointroducerade ätternas vapen. Dessa äro 2 furstliga (von Hessenstein och Putbus), 30 grefliga (fr. o. m. Sture 1561 t. o. m. Kurck 1797), 100 friherrliga (fr. o. m. Stenbock

till Torpa 1561 t. o. m. Skogman 1854) samt 726 adliga. De senare begynna med slägter af »urgammal adel», hvarefter följa 23 medeltidsslägter o. s. v. Slutligen innehåller vapenboken »Svenska adliga ätter förlänade med utländsk högre värdighet», till antal af 74.

Man är i våra dagar så bortskämd med praktfulla typografiska alster, att anspråken blifvit högt uppdrifna. Föreliggande arbete kan naturligtvis i detta hänseende ej täfla med t. ex. samme utgifvares baltiska vapenbok o. d.; då meningen varit att gifva detta verk så stor spridning som möjligt, har priset blifvit satt förvånansvärdt lågt; det billiga reproduktionssättet har dock icke minskat vapnens tydlighet; åtminstone kan detta sägas endast om ett ringa fåtal af dem. Det hade varit önskligt att ätternas nummer markerats med mera framstående stil, i synnerhet som de icke alltid återfinnas på samma plats under vapnet utan ibland i början, i bland i slutet af andra raden, stundom i tredje raden o. s. v., hvilket vållar att man, då man söker efter ett visst nummer, har svårt att hastigt träffa det, så mycket mer som flera andra tal (årtal) och siffror förefinnas på samma plats.

Dessa slägtnummer komma särskildt att användas, då man med ledning af det alfabetiska registret hänvisas till dem. För den, som aldrig ägt eller glömt bort den i ungdomens dagar ur sigillsamlingarna inhämtade kunskapen om ätternas vapen, har utgifvaren utarbetat ett omsorgsfullt upprättadt vapenregister. För dess användning har han meddelat följande något knapphändiga vägledning: »Registret upptager endast vapenbilderna i hjärtsköldarna. För att undvika allt för stor vidlyftighet äro färger, sidofält, hjälmprydnader, sköldhållare och löfverk uteslutna, äfvenså sköldarnas indelning med undantag där sköldfigur saknas. I de sköldar, som innehålla balkar, bjelkar och sparrar, är, så vidt möjligt, hela vapnet upptaget på ett ställe, samt där människor, djur och foglar förekomma, angifves hvad de hålla i händer, ramar eller klor». Påträffar man nu ett vapen, kan man, genom att i registret uppsöka vapenbilden, leda sig till slägtens namn. Utgifvaren borde måhända hafva angifvit, att då sköldarna äro klufna eller dylikt han upptagit vapnet under den öfra bilden i högra fältet o. s. v. Registret är utan tvifvel af stor nytta, men vi måste beklaga att utgifvaren ansett sig nödsakad att göra det så sammanträngdt. Se vi t. ex. ett vapen, hvari *en stjärna* skulle, enligt utgifvarens plan, blifva vår ledare till målet, förskräckas vi öfver att finna denna bild utan vidare bestämningar tillämplig till ej mindre än vid pass 130 ätter. Då skola vi först i namnregistret efterse dessa ätters resp. nummer och så vidare, med tillhjälp af dem, slå upp vapnen i vapenboken. Tänkbart är att man funne större nöje i att genombläddra hela vapensamlingen. Vi medgifva, att om detta register, som icke ingått i den ursprungliga kostnadsberäkningen utan gratis skänkts åt prenumeranterna, utförts mera i detalj för bokens nära 4,000 vapen, arbetet blifvit drygt och kostsamt, men hade så kunnat ske tvifvel hafva stannat i ännu större förbindelse ti

hvars verksamhet inom detta område framgångsrikt sökt att höja den heraldiska kunskapen i vårt land. Vi taga för alldeles afgjordt, att denna vapenbok med sina många och stora förtjänster kommer att erhålla synnerligen stor spridning.

—rst—

Svenska ättartal för år 1889 afsedda att utgöra tidskrift för svensk slägtkunskap (femte årgången af Svensk slägtkalender). XVI + 496 sid. Stockholm 1889.

Då första årgången af Svensk slägtkalender (för 1885) utkom, yttrade utg. i förordet bland annat, att ett sådant arbete vore »ett länge kändt behof». Detta erkännes villigt, i synnerhet om man af daglig erfarenhet vet, huru stor betydelse Anreps ättartaflor, kompletterade af adelskalendern, hafva för den historiska forskningen. Då rätten att bekläda statens ämbeten emellertid icke längre är något adligt privilegium, måste utgifningen af en borgerlig slägtbok och kalender mer och mer blifva af behofvet påkallad, utom det att andra skäl därtill kunna finnas. Men arbetet är, såsom utgifvaren också påpekade, förenadt med »stora svårigheter», hvilka han dock visat sig ega förmåga att kunna besegra, ty *Slägtkalendern* har småningom utvecklats till *Ättartal*. Öfverskådar man innehållet i kalenderns fyra årgångar (för åren 1885—1888), finner man bland annat slägterna i de två första årgångarna fördelade i två afdelningar, nämligen adliga slägter med svenskt eller utländskt adelskap, men icke introducerade på riddarhuset, samt borgerliga slägter. Denna fördelning har bortfallit, sedan Tersmeden 1886 utgifvit »Kalender öfver i Sverige lefvande ointroducerad adel». I första årgången voro införda något öfver 100 slägter, men antalet hade i fjärde årgången stigit till mellan 500 och 600. Uppställningen öfverensstämde i början med adelskalenderns, men som begreppet »hufvudman» icke har någon praktisk betydelse för borgerliga slägter, framstälde utg. redan i slutet af första årgången ett förslag till förändrad uppställning, som sedermera med framgång tillämpats; och det måste erkännas, att det nya systemet är synnerligen förträffligt.

Nu framträder slägtkalendern i en ny gestalt; namnet har ändrats till »Svenska ättartal», och detta betecknar en förändring i sak, en utvidgning af planen. I själfva verket har emellertid en viss utvidgning egt rum redan i kalenderns fyra årgångar; i den första upptogos i allmänhet endast lefvande personer, men sedan ha tillkommit mer eller mindre utförliga historiska inledningar, som ibland växt ut till fullständiga slägtledningar. Utvecklingen har varit sådan, att boken ifrån att vara kalender i egentlig bemärkelse äfven blifvit slägtbok,

således motsvarande både ättartaflorna och adelskalendern. Häremot är ingenting att invända, eftersom en kalender egentligen förutsätter befintligheten af en slägtbok. Nu har emellertid en alldeles ny afdelning tillkommit. Meningen är nämligen, att ättartalen skola vara på en gång slägtbok och slägtkalender samt tidskrift för slägtkunskap och slägtforskning. Huruvida en sådan sammanslagning är lämplig, därom kunna meningarne vara delade. Det förefaller, som om ett arbete, hvilket i sig skall innefatta både slägtbok och slägtkalender, vore af den vidtomfattande beskaffenhet, att det icke borde belastas med tidskriftsuppsatser, äfven om dessa i sitt slag äro förträffliga. Nog vore det bäst, om sådana saker kunde framläggas i en särskild genealogisk tidskrift[1] eller såsom hittills i andra redan befintliga tidskrifter.

Vi öfvergå emellertid till en redogörelse för innehållet i »Svenska ättartal för 1889». Först påträffa vi slägtuppgifter och uppsatser rörande konungahuset: Svenska konungahusets medlemmars, danska kronprinsparets samt prinsen och prinsessan Bernadottes inbördes slägtskap (3 särskilda tabeller), om konung Karl Johans förfäder, hufvudsakligen med ledning af grefve Fr. Wrangels forskningar, m. m. Sedan komma uppsatser med åtföljande tabeller angående Karl Knutssons, Karl den stores och Harald Hårfagers ättlingar i Sverige, samt därefter 24 anträd, hvaribland fyra i 6:te led med 64 förfäder, nämligen för Gustaf II Adolf, Karl XII, öfversten grefve Erik Brahe och generalmajoren grefve Axel Gabriel Oxenstierna af Croneborg. Bland bekanta personligheter, hvilkas anor uppvisas, kunna vidare exempelvis nämnas Erik Gustaf Geijer och Wilhelm Erik Svedelius (4:de led med 16 förfäder). Mindre bekanta äro däremot fröknarna Märta Egerström och Eva Kugelberg, den ena född 1886 och den andra 1885, men det medgifves, att deras förfäder kunna vara mera kända. Allt detta utgör hufvudsakligen bokens tidskriftsafdelning, men dit kan man också räkna uppsatserna om svenska Bjelkeslägten under medeltiden och om slägten Lejonhufvuds (Lewenhaupts) härstamning, båda af K. H. Karlsson, samt om falska Vasaättlingar, hvilka uppsatser äro införda i serien af de egentliga ättartalen.

Dessa sistnämda bilda naturligtvis bokens värdefullaste afdelning och upptaga också rättvisligen det största utrymmet. Vi vilja framhålla ett och annat ur det rika och intressanta materialet. En slutsats, som ligger nära till hands, då man följer med en slägts utveckling, är den, att dess verkningskrets var mera inskränkt förr än nu, det var en viss enformighet i sysselsättning och arbete; far och son kunde ha samma yrke i flere generationer, men ju längre man kommer fram mot våra dagar, dess större blir omvexlingen. Slägten *Almquist* var en gammal odalmannaslägt från Almunge socken, men blef sedan på 1700-talet en sannskyldig prestslägt; fyra medlemmar voro teologie professorer i Upsala, af hvilka en äfven blef biskop; i

[1] Att en sådan skulle kunna utgifvas, torde icke vara omöjl[illegible] svensk slägtforskningsförening kommer till stånd, hvarom det [illegible] att den »snart kan blifva verklighet».

vårt århundrade hafva åtskilliga varit läkare, och till samma slägt hörde också en generaldirektör och en landshöfding. Slägterna *Gumælius* och *Livijn* hafva äfvenledes varit prestslägter. Slägten *Pettersson* (från Abild) företer en blandning af prester och jurister, slägten *Martin* en blandning af läkare och jurister. Bland slägter, som för öfrigt utmärkt sig inom den andliga odlingens område kunna nämnas: *Berzelius*, hvars främste man var den store kemisten Jöns Jakob, *Carlson* (häfdatecknaren Fredrik Ferdinand), *Ericsson* (John, den store uppfinnaren), *Hildebrand* (riksantikvarierna Bror Emil och Hans), *Holmgren* (tre professorer), *Järta* (Hans), *Wallin* (Johan Olof). Handeln, industrien och bergsbruket representeras särskildt af följande slägter: *Berger* (sidenfabrikörer i Stockholm),[1] *von Holten* (grosshandlare i Göteborg), *Nyman* (karduansmakare och läderfabrikörer i Vestergötland, de fleste i Alingsås), *Rehn* (icke mindre än 13 bryggare i Stockholm), *Ritou* (12 bagare därsammastädes), *Robsahm* (brukspatroner, bergsfogdar, bergsråd), *Wærn* (brukspatroner; två medlemmar af slägten ha dessutom varit statsråd). Slägten *Löwenadler* representerar krigaryrket. Tre slägter äro utgrenade i våra grannländer: *Cygnæus* i Finland, *Engelhart* i Norge och *Hoffmann* i Danmark. Några för närvarande ganska bekanta namn kunna ju ytterligare nämnas: *Bowallius*, *Cornelius*, *Lönegren*, *Montan*, *Nathorst*, *Palme* och *Rodhe*.

Hvad beträffar de intagna slägtuppgifternas fullständighet, kunna vi icke underlåta att uttala vår mening, att en viss begränsning skulle vara i flere hänseenden förmånlig. Uppgifterna om de nu lefvande böra visserligen vara uttömmande; det ligger i sakens natur, och därom kan man icke tvista. Men däremot är det ingalunda nödvändigt eller ens önskvärdt, att alla, som tillhört föregående generationer, väckas till lif. I adelns ättartaflor äro visserligen alla slägtmedlemmar utan åtskilnad upptagna, men där är åtminstone materialet en gång för alla begränsadt. De borgerliga ättartalen kunna däremot utvidgas nästan i oändlighet. Vore det icke då skäl att i tid göra ett lämpligt urval efter bestämda grundsatser? Se vi t. ex. på slägten *Aurelius*, så kan det omöjligen intressera allmänheten att veta, att Nils A., som lefde på 1700-talet, hade tio barn, af hvilka de flesta dogo samma år de voro födda eller ett par år efteråt; om tvänne döttrar står, utom födelseåret, endast »† ogift» och blott *en* son uppnådde mogen ålder. På ett par ställen förekomma till och med dödfödda barn, hvilket under alla omständigheter måste vara öfverflödigt. Vi undra, om man icke med fördel skulle kunna utesluta alla »gröna ungdomar»[2] och kanske äfven andra, om hvilka ingenting annat än födelse- och dödsår kan uppgifvas, för att ej tala om dem, som äro ändå knapphändigare utrustade. Man skulle då ibland kunna ute-

[1] Om en af slägtens medlemmar omtalas, att han är gift med »sin farfars farmors morfars brors dottersons dotterdotters sondotters sondotter». Behöfver en så mager slägtskap omnämnas?

[2] Man kunde åtminstone alltid sammanslå dem, när de uppträda flere i rad, såsom utg. i åtskilliga fall verkligen gjort (t. ex. sid. 167: »sjutton barn döda unga»).

sluta ända till halfva antalet namn på sidan (t. ex. sid. 206 och 332). På det sättet kunde antingen plats beredas för många uppgifter, som — enligt förordet — ej kunnat inflyta på grund af bristande utrymme, eller också kunde utg. få tillfälle att genom lämpliga indragningar på raden öka öfverskådligheten och göra uppställningen alldeles mönstergill. — Då vi tala om möjliga reduktioner, måste vi emellertid på samma gång rättvisligen erkänna, att utg. icke slösat med utrymmet, utan begagnat det på det mest samvetsgranna sätt (jämf. hans eget uttalande i förordet till kalendern för 1888).

I föregående årgångar har alltid användts en mindre stil för de döde och en större för de lefvande. Nu har den principen endast delvis tillämpats; somliga slägter äro helt och hållet tryckta med stor stil. Vi veta icke, hvilken grundsats utg. följt.

Vi sluta med att uttala en förhoppning, att utg. måtte få ostördt fortsätta sitt betydelsefulla arbete med samma nit, intresse och skicklighet som hittills.

Bgh.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886 III innehåller bl. a. H. L. Forssell, Minne af statsministern m. m. grefve Gustaf af Wetterstedt.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens Månadsblad. 1888 april—juni. F. Nordin, Gotlands s. k. kämpagrafvar. — A. Segerstedt, Arkivet å en svensk bondgård. — A. O. Heikel, Fynd från bronsåldern i Finland. — Från Akademiens sammankomster. — Fynd på Helgeandsholmen år 1805. — Akademiens arkeologiska föreläsningar. — **1889 jan.—mars.** Varnhems klosterkyrka. — Från Akademiens sammankomster.

Samlaren. Tidskrift utg. af Svenska Literatursällskapets Arbetsutskott. Tionde årgången **1889.** Redogörelse för Sv. Literatursällskapets årsmöte. — C. Silfverstolpe, Antoine de Beaulieu (dr. Kristinas balettmästare). — E. Lewenhaupt, Bref från Leopold till J. Axelson Lindblom (slut). — C. S—e, Ur svenska teaterns häfder. — E. Lewenhaupt, Johan Heysig Ridderstjerna I. — C. S—e, Lyckadt skämt (det bekanta kärleksbrefvet från nunnan Ingrid Pärsdotter till Axel Nilsson). — Till Georg Stiernhielms biografi. — E. H. Lind, Svensk literaturhistorisk bibliografi IX. — Register öfver Samlaren jämte Bihang årg. I—X (1880—1889). — Förteckning öfver Svenska Literatursällskapets medlemmar 1889. — **Bihang:** Sveriges bibliografi 1481—1600 af G. E. Klemming. I. — 1500- och 1600-talens Visböcker, III. — Skrifter från reformationstiden i urval utgifna af A. Andersson och H. Schück.

Enligt Klemmings bibliografi skulle den äldsta tryckta skrift, »som tillhör Sveriges literaturhistoria», vara »Die Burde der Welt», en tysk öfversättning af »Onus mundi», som återigen är ett utdrag ur Birgittas revelationer, tr. 1481 i Nürnberg.

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria på uppdrag af Södermanlands fornminnesförening utg. af Joh. Wahlfisk. VII. Från föreningens sammanträden 1886 - 1889. — Nyfunna runstenar. — Kyrkorna i Sotholms härad. Österhaninge, Vesterhaninge. — Griseldasagan i textil framställning å duk i Strengnäs kyrkomuseum. — Folkvisor (forts.). — Fåglarna i folkets tro och diktning. — Förteckning på äldre handskrifter i Strengnäs läroverks bibliotek och Södermanlands fornminnesförenings samlingar.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. under medvärkan af S. Bugge m. fl. genom Axel Kock. VI. Ny följd. II, 2. Hj. Falk, Vexlen *a*:*ó* i nordisk. — F. Jónsson, Om skjaldepoesien og de ældste skjalde

(upprätthåller de isl. dikternas poetiska och historiska värde, äfvensom de äldsta dikternas ursprung fr. 9 årh.). — J. Thorkelsson, Gudbr. Vigfússon. — F. Tamm, anm. af Söderwalls Ordbok öfver sv. medeltidsspråket h. 1—9. — L. Larsson, anm. af F. A. Wimmers Döbefonten i Åkirkeby kirke. — E. H. Lind, Bibliografi för åren 1887 och 1888, m. m.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1889, 7.** Ernst Meyer, En svensk adelsdam på 1600-talet. I. — Karl Wåhlin, Om den franska målarkonsten under l'ancien régime. — Literaturöfversigt: Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse af Sophus Bugge, anm. af Ingvald Undset. — **8.** Ernst Meyer, En svensk adelsdam på 1600-talet. II. — Literaturöfversigt: Smärre skrifter rörande sjuttonhundratalets historia af Carl Gustaf Malmström, anm. af Ernst Carlson. — **1890, 1.** Emil Svensén, Nya världens sista monarki. — Sam Wide, Helbregdagörelse i forntiden. En kulturbild från Hellas. — Literaturöfversigt: Erik Oxenstierna. Biografisk studie af Ellen Fries, anm. af Per Sondén.

Ny Svensk Tidskrift utg. af R. Geijer. **1889, 9, 10.** Harald Hjärne, Sveriges Östersjövälde och Europa. Några synpunkter. — Anatole Leroy-Beaulieu, 1789. Ett hundraårsminne. Öfvers. af G. N. — Konstliteratur: Hedvig Eleonoras Drottningholm af d:r John Böttiger, anm. af K. W—n.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1889, 11.** J. J. Tikkanen, Ett stycke forskning på den medeltida konstens område. II. — I bokhandeln: Bidrag till kännedom om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid af G. E. Axelsson, anm. af T. Dillner; Hedvig Eleonoras Drottningholm af John Böttiger, anm. Jac. Ahrenberg. — **12.** Alfred Jensen, Sverige och Ryssland 1676—1681. — **1890, 1.** K. M. Thordén, Gammalkatolicismen och dess ledande män i Europas romanska länder. — I bokhandeln: Teater och drama under Gustaf III af Oscar Levertin, anm. af C. G. E.; Ur nyare tidens politiska skiften af Marcellus, anm. af T. Dillner.

Jensens uppsats innehåller redogörelse för en artikel af E. E. Samislovskij i Russkij Vjestnik (januari 1889). Den är upplysande för Rysslands förhållande till Sverige under danska kriget och framhåller skarpt den vigt tsaren fäste vid etikettsfrågor.

Förhandlingar och Uppsatser. 4. 1888—1889 (Skrifter utg. af Sv. Literatursällskapet i Finland. XIII). Förhandlingar. — M. G. Schybergson, Drag ur ärkebiskop Jakob Tengströms literära lif. — M. G. Schybergson, Konventen i grefve Per Brahes förläningar. — R. A. Renvall, Anders de Bruce, landshöfding i Nylands och Tavastehus län (d. 1787). — C. G. Estlander, En skolpojksdikt af Runeberg. — Anteckningar om Uleåborg af Erik Julin (från 1800-talet). — G. Frosterus, En finsk hofmans bref från 1800. — A. Hultin, En finländsk dramatiker på 1830-talet. — Förteckning öfver familjeporträtt å Fagervik uti Ingo socken. — H. Vendell, Sydöstsvenska etymologier. — H. Vendell, Nyländska etymologier.

Historiallinen Arkisto utg. af Finska Hist. Sällskapet. X (1889) inneh. följande svenska uppsatser: C. v. Bonsdorff, Blad ur Nykarleby historia. — A. Hjelt, Några flyktingar från finskt håll till Ryssland efter 1772 års statshvälfning. — C. v. Bonsdorff, Öfversigtlig framställning af kronoaballenationerna i Finland vid dr. Kristinas tronafsägelse. — Relation und kurtzer Bericht was in dieser Abfertigun zu Ihr gräffl. Excellentz Hochzeit so den 10. sept. 1648 in Ab-

lich celebriert, vorgelauffen. — Ur N. v. Rosensteins finska korrespondens. — S. G. Elmgrén, Frans Johan Rabbe. — S. G. Elmgrén, Sveaborgs bombardemang 1855. — C. v. Bonsdorff, Kexholms och Viborgs slott år 1681. — Finlands landskapsvapen normaliserade och utgifna af K. A. Bomanson (med planscher).

Finsk Militär-Tidskrift. 1889, november. E. S. Tigerstedt, Zelowskis kosackkåren (Finska kosacker).

Vidar, Tidskrift for Videnskap, Literatur og Politik, red. af L. Daae og Y. Nielsen. 1889, 6, 7 inneh. bl. a.: N. Vogt, Dagbog for Norge, Sverige og Danmark. — Af Marie Antoinettes tid. — Mærkelige forfatningsforandringer i Amerika. — Y. Nielsen, Yderligere bemærkninger om de politiske dagböger fra 1821. — Literatur (bl. a. Steenstrup, Historieskrivningen i Danmark i det 19de aarhundrede).

Nielsen behandlar dels prosten Deinsbölls af honom själf uppbrända dagböcker från 1821 och de förhållanden, som förmenas hafva ledt därtill, dels statsrådet P. Motzfelds »Breve og optegnelser», med den däri utslungade skandalösa beskyllningen, att konungen skulle för stortinget låtit framlägga »fabricerade» depescher från ministrarne i utlandet för att tvinga stortinget till eftergift i fråga om den finansiella uppgörelsen med Danmark. Förf. meddelar ett antal diplomatiska aktstycken, belysande den diplomatiska ställningen i allmänhet. — Prof. Daae meddelar en delvis på personlig bekantskap med vederbörande grundad recension af Steenstrups intressanta bok, hvilken som bekant var en festskrift med anledning af danska hist. föreningens 50-åriga tillvaro. Förf. kastar några sidoblickar på den historiska utvecklingen i Sverige, som vittna om hans kända välvilja, men begår därvid tvifvelsutan ett misstag, då han hänför Svedelii för Svenska Akademien författade monografier mer eller mindre fullständigt till den »panegyriska literaturen».

Historisk Tidsskrift, Sjette række, udgivet af den danske historiske forening ved dens bestyrelse. Redigeret af C. F. Bricka. II, 1. J. Paludan, Holbergs Forhold til det ældre tyske Drama. — L. Koch, Bidrag til Censurens Historie under Fredrik V. — J. Steenstrup, Nogle Bemærkninger om Ottars Beretning til Kong Alfred om Hvalros- og Hvalfangst i Nordhavet paa hans tid. — Henry Petersen, Dragen paa Gents Beffroi. — Litteratur og Kritik. Fortegnelse over dansk historisk Litteratur fra Aaret 1888 vedrörende Danmarks Historie ved cand. mag. W. Christensen: Fortegnelse over fremmed historisk Litteratur fra Aaret 1888 vedrörende Danmarks Historie ved W. Christensen. — Smaastykker.

Danske Magazin, indeholdende bidrag til den danske histories og det danske sprogs oplysning. Femte Række. I, 3. Smaastykker: 1. C. F. Bricka, En dansk Adelsmands Udtalelser om Tyge Brahe. (Slutning.) 2. J. A. Fridericia, Et Brev fra Langebek om Indsamlingerne til hans Diplomatarium. 3. L. Koch, Langebeks Ansögning om, at Selskabet til det danske Sprogs og den danske Histories Forbedring maatte nyde Prædikat af kongeligt. — H. Fr. Rördam, Aktstykker til Universitetets Historie i Tidsrummet 1621—60. (Forts.) — H. Fr. Rördam, Efterretninger om Humanisten Jörgen Gyldenstjerne. — Troels Lund, Michael Francks Rejse til Danmark 1590. — Kr. Erslev, Rigens Marsk Anders Billes Betænkninger om Danmarks Forsvarsvæsen 1646—47. — I, 4. S. A. Sörensen, Om Kronborgs Erobring 1658. — H. Fr. Rördam, Aktstykker til Universitetets Historie i Tidsrummet 1621—60. (Forts.) — A. Heise, Henrik Blome, Lensmand paa Hald, og hans Stridigheder med den danske Adel. —

Smaastykker: J. A. Fridericia, Rigsraad Christen Skeels Instrux for sine to Døtre 1653. — J. A. Fridericia, Et Brev fra Esaias Pufendorf om Forholdene i Danmark 1662. — Register.

S. A. Sörensens uppsats innehåller åtskilliga bref från Karl Gustaf Wrangel till Karl X Gustaf.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Max Lehmann. Neue Folge XXVII, 2. Ludvig Keller, Der Kampf um das evangelische Bekenntniss am Niederrhein (1555—1609). — Hans Delbrück, Friedrich Wilhelm III und Hardenberg auf dem Wiener Kongress. — Max Lehmann, Der Ursprung des preussischen Kabinets. — Miszellen. — Literaturbericht. — XXVII, 3. H. Nissen, Der Ausbruch des peloponnesischen Krieges. — H. v. Sybel, Aus den Berliner Märztagen 1848. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling, en ganska utförlig rec. af Irmer; G. E. Axelson, Bidrag till kännedomen om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid; Axel Brisman, Sveriges inre styrelse under Gustaf IV Adolfs förmyndareregering; Hugo Larsson, Sveriges deltagande i den väpnade neutraliteten 1800—1801; Hochschild, Désirée, Reine de Suède et de Norvège, anm. af F. Arnheim).

Zeitschrift für Geschichte und Politik, herausg. von H. v. Zwiedineck-Südenhorst. 1888, 6. K. Th. Heigel, Das westfälische Friedenswerk von 1643—1648. — 7. R. Koser, Friedrich der Grosse in Dresden 1745 [Mittheilungen aus Briefen des schwedischen Gesandten Wulfvenstjerna im Stockholmer Reichsarchiv].

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte, herausg. v. R. Koser. II, 1. Herman v. Petersdorff, Beiträge zur Wirtschafts-, Steuer- und Heeresgeschichte der Mark im dreissigjährigen Kriege. — Emanuel Münzer, Aus brandenburgischen Flugschriften der Stockholmer Bibliothek.. — Kleine Mittheilungen: Fr. Arnheim, Aus einer schwedischen Gesandtschaftsrelation über Preussen von 1793. — II, 2. Fr. Arnheim, Aus Briefen der Kronprinzessin Ulrike von Schweden an die Königin-Mutter Sophie Dorothea 1745—1748. — Kleine Mittheilungen: Ernst Fischer, Derfflinger als schwedischer Oberst in Berlin (november 1645).

Pommersche Geschichtsdenkmäler, herausg. von Theodor Pyl. 1889. (6. B.). Der französische Krieg und der Übergang Rüg. Pommerns an Preussen.

Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde. 1889. Juli—aug. W. Brehmer, Die Kriegsoperationen, die der Befreiung Lübecks am 5. Dec. 1813 unmittelbar voraufgingen.

Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. 1888 (s. 142—159). Alb. Schilling, Patrick Ruthven, schwedischer Commendant in Ulm 1632—1633.

Baltische Monatsschrift XXXVI, 7. T. Christiani, Die Gegenreformation in Livland. II. — 8, 9. W. Greiffenhagen, Jost Clodt als Staatsmann und Diplomat (berör Sveriges förhållande till Reval 1558—1561).

Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesel'
(s. 32—37). T. Christiani, Drei Urk'
heit, 1. Ein Schreiben der Stadt Fel'

Südermannland vom Jahr 1601, April 29. 2. Eine Vollmacht, wel dem Secretär Dietrich Blombergk bei seiner Reise nach Stockh von der Stadt Fellin mitgegeben wurde im Jahr 1601, Mai 7. 3. I Ergänzung zu jener Vollmacht von 1601 Juni 3.

Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumsk der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1887 (s. 3—6). Mettig, Om Patkulls inträde i rysk tjänst (försök till vederl ning af O. Sjögrens uppgift därom).

Russkij Vjestnik. 1889 jan. E. E. Samislovskij, Om de dipl tiska förbindelserna emellan Sverige och Ryssland 1676—1681.

Vjestnik Istoritjeskij. 1889 augusti. E. Garsjin, Drottning C stina af Sverige.

The English Historical Review edited by the rev. M. Creight 1890 januari. H. A. L. Fisher, Fustel de Coulanges. — Stan Lane-Poole, Sir Richard Church. Part I. — Herbert Hais The execution of major André. — George Edmundson, Fred Henry, prince of Orange. Part I. — C. W. C. Oman, The ger peasant war of 1525. — W. H. Stevenson, The hundreds of mesday. Notes and documents. — Reviews of books. — List historical books recently published. — Contents of periodical pu cations.

Magazine of American History 22, 5. W. W. Taylor, The Swed settlement of Wilmington, Delawere 1638.

Revue Historique. 1890 janvier—février. G. Cavaignac, L'é social en Prusse jusqu'à l'avènement de Frédéric-Guillaume III (17 les populations rurales et le servage. — Fr. Funck-Brentano, Bastille, d'après ses archives. 1er article: les sources. — Ch. Langlois, Les origines du Parlement de Paris. — Bulletin histori — Correspondance. — Compte-rendus critiques. — Publications pé diques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Revue d'histoire diplomatique. 1890, 1. Liste des membres de Société d'Histoire diplomatique pour 1890. — Engelhardt, Con et diplomates. — Les instructions données à M. de Caulaincourt Napoléon après la paix de Tilsit. — Lettres de M. de Talleyran Madame de Staël (1793). — Bittard des Portes, Les prélimina de l'entrevue d'Erfurt 1808. — Chronique (bl. a. Sverige). — Bib graphie.

Bulletin de l'Institut archéologique Liégeois. XXI, 2. Borma Les Wallons en Suède.

Messager des sciences historiques ou archives des arts et de bibliographie de Belgique. 1889, 1. Ch. Delgobe, Jan Monkhoven, capitaine flamand au service de la Suède (den bek öfverste Mönnichhofen, hvilken 1612 kom till Gustaf Adolf med holländare och skottar.)

Öfversigter och Granskningar.

Frederik den sjettes fortrolige brevvexling med Norge i Aaret 1809. Udgiven af CARL TH. SØRENSEN, 4 + 219 sid. Kbhvn, Gyldendal. 1889.

»Jeg skylder mig selv, ej end mere at paabyrde mig Skinnet af en troløs Forræder eller at give Intrigen Anledning dertil. Jeg ønsker, at Freden eller Vaabenstilstanden kunde give mig Anledning, foruden at kompromittere Deres Kongelige Majestæt eller skade Landets Interesse, offentlig at tale — — —. Naar Omstændighederne efter Freden tillade det, da haaber jeg at maatte tale som den Mand, hvis Ære yderst er krænket foruden at have fortjent det.»

Sålunda heter det i Kristian Augusts rapport till Fredrik VI af den 28 augusti 1809. Konung Fredrik afgaf härpå följande svar den 4 september:

»Deres Durchlauchtighed taler om at ville justifiere sig offentligt. Dersom dette skulde være Deres Ønske, naar Freden bliver, da skal jeg med Fornøjelse samle alle Papirer, for at jeg kan lade trykke de originale Dokumenter og derved give Deres Durchlauchtigheds Værk mere Interesse for Publikum.»

De båda höga kontrahenter, som under året 1809 spelade den förnämsta rollen i Danmark och Norge och, med eller mot Kristian Augusts vilja, uppträdde som medtäflare om Sveriges krona, hotade hvarandra sålunda med offentlighetens fulla ljus, Kristian August för att därigenom rättfärdiga sitt uppförande som dansk undersåte och en man af ära, Fredrik för att visa, att hans misstankar om ett mindre lojalt uppförande å Kristian Augusts sida ingalunda saknade grund. Ingendera satte sina hotelser i verket, men efter deras död har såväl Kristian Augusts apologi som »de originale Dokumenter» blifvit öfverlämnade till offentlighetens pröfning. Det är sistnämnda samling, som föreligger i ofvan angifna verk.

Kristian Augusts apologi, som har formen af ett bref t[illegible] dern, utgafs första gången i norsk öfversättning 1845 till Aalls Erindringer och därefter på tyska 1852 i I[illegible]

August. Brefväxlingen mellan Fredrik VI och hans norska regering har först nyligen offentliggjorts i »Meddelelser fra Krigsarkiverne», från hvilken samling de här föreliggande brefven blifvit tagna och för sig utgifna, såsom utgörande ett sammanhängande helt af allmännare intresse. Brefväxlingen har emellertid långt förut varit känd och begagnad af enskilda forskare, som äfven publicerat större eller mindre delar däraf. Så Wegener i Aktmæssige Bidrag, Ræder i Danmarks Krigshistorie och Y. Nielsen i sin omfattande biografi öfver H. Wedel Jarlsberg[1]. I synnerhet den sistnämnde har haft tillgång till en mängd andra handlingar i offentliga och enskilda samlingar, som för ett rätt bedömande af Kristian Augusts uppförande och hans planer täfla i betydelse med denna brefväxling. Och dock kan man ingalunda säga, att det fullständiga utgifvandet af dessa akter varit mindre nödigt. Ty huru noggrant en forskare än måtte göra sina arkivstudier, får han sällan genom handskrifterna den fullständiga insigt i hela sammanhanget, som en tryckt och väl ordnad aktsamling gifver, hvilken kan åter och återigen rådfrågas vid uppstående tvifvelsmål.

Fredrik VI hade rätt: tryckningen af de offentliga dokumenten måste vara af största intresse för publicum. Jämför man nu Kristian Augusts apologi med de offentliga brefven, så skall man finna, att de stämma fullständigt öfverens i allt, som angår det tilltänkta norska anfallet mot Sverige under året 1809. Det visar sig, att konung Fredriks befallningar om ett anfall mot Sverige allt intill d. 14 juli icke voro kategoriska, utan alltid gifna under förutsättning af samverkan med ryssarna. Det heter, att vapenstilleståndet skulle uppsägas, »naar Russerne indrykke i Sverig» (d. 28 maj), eller att Kristian August skulle vara beredd att angripa, antingen när han af konungen fick befallning, eller när han erfor, att ryssarne angrepo (d. 5 juni), eller att, när ryssarne ryckte fram, borde norrmännen göra detsamma (d. 8 juni till Kaas), eller slutligen, att Kristian August skulle besätta vissa uppräknade svenska landskap, så snart han erfarit, att ryssarne ryckt in (d. 19 juni). Och då Kristian August d. 14 juni begärde upplysning om när det skulle anses, att ryssarne angrepo Sverige, erhöll han genom en depesch af d. 22 i samma månad det besked, att detta vore fallet, »så snart Kristian August erfarit, att ryssarne ryckte fram från Umeå och Torneå, och att dessa kolonner närmade sig hvarandra». Då nu ryssarne under hela kriget aldrig kommo längre än knappa 4 mil söder om Umeå och Kristian August för sin del med rätta ansåg all samverkan med dem omöjlig, förrän de nått Hernösand, men detta oaktadt mot slutet af juni vid erhållen underrättelse att ryssarne bröto upp från Umeå, träffade öfverenskommelse med Krogh om att denne skulle i enlighet med en förut uppgjord och af konungen gillad plan, börja operationerna från norska sidan med ett infall i Jämtland, hvilket ledde till Kroghs bekanta inmarsch i juli, så torde man knappt kunna förneka, att Kri-

[1] Se Hist. Tidskrift 1887, sid. 209 o. f.

stian August ställt sig konungens befallningar till bokstaflig efterrättelse allt intill den 19 juli, då han mottog konungens order af d. 14 att i alla händelser anfalla, »*såvidt inga fysiska hinder gjorde det omöjligt*». Det var naturligtvis ej prinsens fel, att ryssarne samtidigt med Kroghs expedition höllo stillestånd, så att den norska expeditionen misslyckades. Och hvad denna order af d. 14 juli beträffar, som tydligen förorsakades af Kaas' skrifvelse af 8 juli samt underrättelsen från Stockholm om Kristian Augusts utsigter att blifva vald till tronföljare, bör man beakta, att Kristian August redan den 15 juli, således innan han mottog konungens order, rapporterat på tal om Göteborgs besättande: »Dersom det end herfra bliver mulig at rykke saa langt frem, saa kan jeg, ej nøje underrettet om de forefindende Vanskeligheder og Ressurcer, ej bestemme, hvorvidt det bliver *fysisk muligt* at operere». Det bör ock beaktas, att prinsen redan i januari, således på en tid, då han ännu icke fått eller kunnat få några utsigter att blifva Sveriges konung, uttryckligen förklarat, att då han icke kunde operera i Sverige med mer än 7,000 man, alla kraftiga operationer från Norge, voro »*fysisk umulige*», hvarför han ock på samma gång rapporterade att han icke såg sig i stånd att uppfylla konungens befallning. Under sådana omständigheter har man ej heller rätt att utan vidare förkasta prinsens förklaring af den 10 juni, att det, med hänsyn till den norska härens styrka, magasinernas tillstånd, bristen på hästar m. m. och de svenska gränsprovinsernas utblottade läge, vore *fysiskt omöjligt* att göra raska framsteg, om ej svenskarne själfva räckte honom handen. Emellertid om det ock måste erkännas, att konung Fredriks befallning att med norska trupper besätta Göteborg, Venersborg och Klarelfven innebar en ren orimlighet[1], så var det dock ingen fysisk omöjlighet att infalla i Sverige. Men när denna order anlände, hade Kristian August redan blifvit vald till svensk tronföljare; han bad genast d. 21 juli att i händelse af ett infall i Sverige få aflösning af en annan general; regeringskommissionens samtliga medlemmar, som tydligen på yrkande af Kaas i skrifvelse till prinsen af d. 20 juli, fått yttra sig om anfallets fysiska möjlighet, hemställde till konungen enhälligt och på det enträgnaste den 24 juli att sluta stillestånd, enär detta vore den enda utvägen till Norges räddning, och inom få dagar ingick underrättelse från konung Fredrik i en depesch af d. 25 juli, att han sände prins Fredrik af Hessen till Norge för att befria prins Kristian från att personligen strida mot svenskarne. »Hans Ankomst maatte altsaa oppebies», skrifver Kristian August med rätta i sin apologi. Väl skulle den gamla befallningen till Kristian August fortfarande gälla, om prins Fredrik ej fick passera Sverige och konungens önskan att befria Kristian August således ej kunde uppfyllas. Men konungens önskan uppfylldes i alla fall, då prins Fredrik kom sjöledes till Norge, där han inträffade den 16 aug. Då hade emellertid konungen själf blifvit mera betänksam med anledning af sina väl grundade misstankar om den ryske kejsarens pålitlighet, så att det nu berodde på honom, att intet

[1] Se Ræder a. a. III, sid. [illegible] 186.

anfall företogs (se Kristian Augusts rapport af d. 18 aug.). Redan den 14 augusti hade ock själfva kanslipresidenten Kaas meddelat konungen, att det möjligen kunde blifva nödvändigt att förlänga terminen för stilleståndets uppsägande, och det dröjde icke länge, förrän han rent af föreslog ett nytt stillestånd med Sverige för att dymedelst upplösa Adlersparres armé och beröfva honom makten, och d. 27 augusti samtyckte både han och prins Fredrik att mot konungens uttryckliga order negotiera om stilleståndets förlängande, dock mot villkor, att detta underställdes konungens ratifikation. Upplysande för ställningen är prins Fredriks rapport af d. 27 aug., i hvilken han efter redogörelsen för denna konferens med Kristian August om stilleståndet, beklagar sig öfver, att han, den befälhafvande generalen, ej egde en sadel och icke heller kunde få köpa någon i rikets hufvudstad.

Det heter i Nielsens biografi öfver Wedel, sid. 341: »Sverige var i August truet af en alvorlig fare, og man var i denne henseende ligesaa vel inde i forholdene i det norske som i det svenske hovedkvarter. Paa intet af disse steder kunde det herske uvished om, hvad Sverige risikerede, hvis 20,000, ja blot 15,000 norske tropper rykkede over grænsen som Russernes forbundne.» Af Kristian Augusts rapporter af den 13 jan., den 3 febr., den 3 mars och den 15 juli är det emellertid alldeles klart, att högst 9,000 man kunde disponeras till ett anfall på Sverige. Då nu Adlersparre åter stod vid gränsen med västra arméen, torde man *för denna tid* kunna instämma i Anckarsvärds omdöme, att ett norskt anfall icke för Sverige medfört någon synnerlig fara.

Helt annorlunda var förhållandet på våren. Då hade Kristian August visserligen Sveriges öde i sin hand; men då det på den tiden antogs, att revolutionen i Sverige skulle medföra ett fullständigt systemskifte, måste ett stillestånd förefalla fullt naturligt äfven utan alla biafsigter, och det har ju ock sin fulla motsvarighet på den ryska sidan. Men under det Alexander missgillade sina generalers åtgöranden och återupptog fientligheterna, ingick konung Fredrik, så länge han trodde sig ega hopp om Sveriges krona, d. v. s. i april och större delen af maj månad, till den grad på Kristian Augusts tankegång, att han medgaf stilleståndets förlängning med 4 veckors uppsägningstid[1]. Och då befallning om inryckning i Sverige kom, var den som sagdt allt intill d. 19 juli hypotetisk och blef väsentligen af denna grund icke effektiv.

Brefväxlingen upplyser också en annan sak, nämligen att konungens uppfordringar till prinsen under juni månad att lyda order hade sin egentliga grund i prinsens förslag till en samverkan med svenskarne, som han öppenhjärtigt meddelade konungen. Hade han

[1] Se depescherna af d. 18 april, d. 4 maj och d. 12 maj. Den 4 maj approberades till och med stillestånd med 5 veckors uppsägning, men tillika anbefalldes prins Kristian att tills vidare låta saken anstå, såvida den ej redan var gjord, så ock d. 12 maj. Att stilleståndet detta oaktadt icke förlängdes, berodde sannolikt därpå, att Kristian August därtill bemyndigat Darre, som emellertid uppehölls i Köpenhamn, tills konung Fredrik ångrat sitt medgifvande och återkallat detsamma.

före d. 19 juli knappt varit konungen öppet, d. v. s. i gärning olydig, då ju intet egentligt framryckande å ryssarnes sida egt rum, så hade han dock arbetat efter sin egen plan och uttryckligen förklarat, att han hvarken ville eller kunde samverka med ryssarna, men, det bör märkas, att då han först afgaf denna förklaring, hade konungen ännu ej rätt bestämt sin politik gent emot Ryssland. Redan d. 1 maj sade sig prinsen ej gärna se ryssarne nära Norges gränser, och d. 14 maj heter det rent ut: »Vi *bør og kan* ej angribe Sverig. Skal vi række Russerne Haanden til at forberede vores Undergang? Vi kan ikke». Han föreslog emellertid konungen att, om ryssarne ej ville tro på norrmännens oförmåga att medverka, då skjuta skulden på honom. För den händelse, att ett anfall måste ske, bad han samma dag om sitt afsked, en begäran, som den 3 juni upprepades.

Den 24 maj trodde han sig ännu kunna påräkna konungens gillande af hans afsigt att ignorera ryssarnes framryckande och framlade därjämte en plan att, om infallet af hänsyn till Ryssland blefve nödvändigt, besätta Sveriges sydliga landskap under svenskarnes egen medverkan. Planen till en samverkan med Sverige utvecklades ytterligare d. 3 juni efter det bekanta sammanträdet med Posse och märkeligt nog ännu den 10 i samma månad, sedan prinsen mottagit konungens bestämda order om samverkan med ryssarne. Därefter följer dock ett hastigt omslag i rapporten af 14 juni; och nu följa omväxlande redogörelser för anfallsplaner och undskyllningar, hvarför ingen inryckning skedde från det sydliga Norge.

Det för prinsen mest komprometterande i denna samling är således icke hvad den innehåller, utan snarare hvad den icke innehåller, nämligen meddelandet om de förslag, som blifvit framställda till Kristian August personligen redan d. 10 mars, men först d. 28 maj inberättades som nyhet från Sverige. Emellertid gjordes flere gånger förut dunkla antydningar om prinsens »slippriga och vanskliga ställning», och skrifvelser från svenskar öfversändes, som i förening med prinsens oupphörliga och under vanliga förhållanden alldeles omotiverade trohetsförsäkringar ej gärna kunde undgå att väcka misstankar.

Till denna stund finnes dock, såvidt jag vet, intet enda bevis, att Kristian August själf verkat för sitt val till svensk kronprins. Då man anfört de täta bud, som gingo mellan honom och svenskarne, har man förbisett, att Fredrik VI uttryckligen bemyndigat Kristian August att i tronföljdsfrågan handla å hans vägnar (se särskildt depeschen af d. 5 april). Att dessa samma bud medförde ytterst förgripliga skrifvelser till och från Wedel, kan man knappast lägga prinsen till last, förr än det är bevisadt, att detta skedde med hans goda minne. Men själfva innehållet i de bevarade brefven gifver vid handen, att detta icke kan vara förhållandet, ty det rör sig väsentligen just om, hur man skulle vinna prinsen själf för de svensk-norska unionsplanerna.

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria på uppdrag af Södermanlands fornminnesförening utg. af JOH. WAHLFISK. Sjätte och sjunde häft. 112 + 151 sid. Upsala 1886, 89.

Om också Södermanlands fornminnesförening tyckes hufvudsakligen egnat sin litterära verksamhet åt tillvaratagandet af landskapets språk- och sagoskatter, torde dock dess publikationer ej sakna sitt värde äfven i mera rent historiskt afseende.

Föreningens skrifter under skedet 1860—84, då lektor Aminson ombesörjde utgifvandet, hafva för Hist. Tidskrifts läsare i största korthet omnämnts af S. Bergh i hans uppsats »Om historiska föreningar i landsorten» (1885 h. 2 sid. 162). Efter Hr Aminsons död har bestyret med »Bidragen» öfvergått till nuv. prosten J. Wahlfisk, som af varmaste intresse för vår kulturhistoria fortfarande bibehåller detsamma, ehuru han icke längre är bosatt inom provinsen. Genom hans försorg hafva nu ytterligare två häften offentliggjorts, hvaraf det senare utkom i slutet af fjoråret.

De innehålla, dessa häften, vid sidan af folkvisor, ordspråk och sägner en fortsatt redogörelse för föreningens kyrko-museum i Strängnäs (h. 6. s. 26 läses en notis om biskop Kort Rogges vapen), meddelanden om nyfunna runstenar, till ett antal af sex, samt en för kulturhistorikern beaktansvärd uppsats af Hr Wahlfisk om »Fåglarne i folkets tro och diktning» (h. 7). Hr Wahlfisk har också (i h. 7) behandlat »Griseldasagan i textil framställning å duk i Strängnäs kyrkomuseum» — dukens tillverkningstid anses vara omkring år 1500. Särskild uppmärksamhet torde förtjäna den beskrifning öfver kyrkorna i Sotholms härad, som intendenten G. Upmark påbörjat i h. 7 med Öster- och Vesterhaninge kyrkor. Våra kyrkor erbjuda i sina grafstenar, vapensköldar, inskrifter m. m. så många, i synnerhet genealogiska uppgifter, som kunna vara kärkomna för historieforskaren, att sådana redogörelser öfver våra kyrkor som Hr Upmarks vore särdeles önskvärda. De behöfvas samlade på vissa håll, och därtill äro just fornminnesföreningarnas tidskrifter lämpliga. Äfven i föreg. häften af »Bidragen» har detta behof en och annan gång blifvit tillgodosett genom uppsatser om »Dominikanernas forna klosterkyrka i Strängnäs» (h. 1), »Härads kyrka» (h. 2) samt »Strängnäs domkyrkas ursprungliga utseende med de förändringar den undergått intill medeltidens slut» (h. 3).

Sjunde häftet meddelar sid. 111—51 den »första afdelningen af en förteckning öfver permebref och andra handlingar, som förvaras af Strängnäs läroverk och fornminnesförening». Afdelningen omfattar nittionio urkunder från tiden 1328—1568, hvilka utförligt registrerats af Hr V. Örnberg. Tjugoåtta af dessa finnas icke i den förteckning

öfver pergamentsbref i Strängnäs gymnasiebibliotek, som är införd i Handl. rör. Skand. hist. del 28. Trettioen äro förut tryckta. Här är ej meningen att ingå i någon kritisk granskning, men ref. finner det märkvärdigt, att det ej utsatts vid n. 22—39, att äfven de aftryckts i Sv. Dipl. från och med år 1401, där en och annan afvikelse förefinnes, t. ex. i fråga om sigillen till urkunden af den 10 aug. 1414. I brefvet $^{24}/_{1}$ 1414 (ej $^{23}/_{1}$) omnämnas icke, att »Lundby» är skrifvet två gånger. Är det *blott* dubbel skrifning eller står månne det första oriktigt i st. f. Smedstorp, som var med i skiftet $^{4}/_{5}$ 1370 (se SRP n. 939), men här saknas? I n. 71 sätter utg. — med full rätt — utropstecken efter ordet »morfar», men kunde ej en hänvisning hafva gjorts till n. 2? Som det nu är, ser utropstecknet litet underligt ut. N. 96 ger oss äktenskapskontraktet mellan Karl de Mornay och Anna Trolle. — Efter de nittionio anföres helt summariskt, att från återstående år af 1500-talet finnas 16, fr. 1600-talet 77, fr. 1700-talet 8 och från vårt århundrade 3 pergamentshandlingar. Från Strängnäs rådhusarkiv meddelas två handlingar från 1387, resp. 1376. En förteckning öfver »nu ej upptagna» dokument skall i något följande häfte gifvas.

Då ref. anmäler dessa frukter af föreningens erkännansvärda verksamhet, kan han vid tanken på de klagomål öfver ringa tillgångar, som här och hvar spåras i redogörelserna för arbetsåren, ej undgå att till viss mån återkomma till hr Berghs förslag, att det »afsedda ändamålet svårligen därigenom vinnes, att hvarje landskap har sin egen förening, utan lättare torde uppnås, om två eller flere närgränsande landskap tillsammans finge bilda ett område». I mångt och mycket höra Södermanland och Närke tillsammans. De hafva mellertid hvar sin fornminnesförening med hvar sitt museum. — Och det kan ju så vara. Men Närke har ingen tidskrift. Det har varit på tal att uppsätta en sådan. Skulle det ej vara lämpligt, att de båda föreningarna sloge sig tillsammans; rikligare penningemedel skulle sätta dem i stånd att trycka såväl flere som större uppsatser och det oftare än nu är fallet med de Södermanländska »Bidragen». En förbindelse finnes ju redan, då utg. såsom kyrkoherde i Kil numera tillhör Närke.

K. G. Grandinson.

Från Jean Bernadotte's ungdom. Biografisk skizz af F. U. WRANGEL. 107 sidor. Stockholm, Norstedt & Söner, 1889.
Desirée, reine de Suède et de Norvège par le baron HOCHSCHILD. 78 sidor. Paris, E. Plon, Nourrit et c:ie, 1888. (**Äfven i svensk öfversättning**, Stockholm, C. E. Fritzes k. hofbokhandel 1889).

Ofvanstående arbeten, som handla om grundläggaren af Sveriges nu regerande dynasti och hans gemål, hafva emellertid knappast några beröringspunkter, beroende därpå att det förra inskränker sig till den del af Bernadottes lif, som infaller före hans giftermål med Desirée Clary.

Grefve WRANGEL har nämligen i sin biografiska skizz velat »sammanföra de absolut säkra fakta, hvilka på ett eller annat vis kunna sättas i förbindelse med de trettio första åren af konung Karl XIV Johans lefnad», och för det ändamålet har han gjort det bästa, som göras kunde: Han har rest till Frankrike, besökt arkiv och bibliotek i Paris, Pau, Grenoble, Marseille, La Rochelle och S:t Martin samt har dessutom skaffat sig värdefulla upplysningar af enskilda personer, särskildt medlemmar af släkten Bernadotte i Pau, hvilka bland annat stält till hans förfogande en mängd bref, som Bernadotte skrifvit till sin äldre broder. Många nya detaljer hafva på det sättet uppdagats, åtskilligt som man kände till förut har blifvit konstateradt, och felaktiga uppgifter ha rättats. Källorna äro öfverallt noggrant angifna och delvis aftryckta i längre utdrag eller in extenso både på franska och i svensk öfversättning. Det hela gör intryck af att vara mycket pålitligt.

Inledningsvis utreder förf. de bernadotteska släktförhållandena, hvarom han för öfrigt 1888 skrifvit ett par artiklar i tidningen Nya dagligt allehanda, hvilka äfven legat till grund för en uppsats angående samma sak i Svenska ättartal för 1889. Släkten Bernadottes genealogi kan icke med säkerhet föras längre tillbaka än till 1600-talet, möjligen till en viss Jouandot deu Pouey[1], hvilken lefde under första hälften af nämda århundrade, och i alla händelser till Jean de Bernadotte[1], som 1671 gifte sig med Marie du Grangé och var farfars far till vår nu regerande konungaätts stamfader. Förf. sysselsätter sig särskildt med den bland annat genom Crusenstolpes insinuationer uppkomna föreställningen, att släkten Bernadotte skulle vara af judisk härkomst, och visar med ledning af hvad man vet om judarnas ställning i Frankrike i allmänhet och i Béarn i synnerhet, att denna föreställning är alldeles oriktig. Ett annat påstående af

[1] Partikeln *de* (*deu*) har gifvit anledning till ett missförstånd, att släkten skulle vara adlig, men förf. omtalar, att i Béarn *de* ofta ännu i dag användes framför hvilka namn som hälst.

Crusenstolpe, nämligen att »modern skall dött tokig på ett hospital», bemötes med anförande af samtida vittnesbörd om att hon dog i sitt hem och var föremål för allmän aktning.

Frågan om Bernadottes födelseår torde nu vara en gång för alla afgjord. Förf. har skaffat sig och meddelar ett för säkerhets skull vidimeradt utdrag ur »les régistres des actes de l'état civil de la ville de Pau», enligt hvilket Jean Bernadotte föddes d. 26 jan. 1763 (icke 1764). Man har sagt, att han utom *Jean* äfven skulle hafva hetat *Jules* och *Baptiste*, men det förra namnet har han i sjelfva verket icke haft, och det senare antyder endast, att han uppkallats efter Johannes döparen till skilnad från den äldre brodern, som också hette *Jean*, men som blifvit kallad så efter evangelisten Johannes. Bernadotte lär som pojke varit »en riktig vildbasare» och behandlades af föräldrarna, särskildt modern, med stor stränghet. Det var först meningen, att han skulle blifva jurist, och han tjänstgjorde verkligen en tid såsom »practicien» (juridiskt biträde) hos en »procureur», hvilket af många betviflats. Men då familjens ekonomiska ställning efter faderns död (mars 1780) ingalunda var lysande, och utsikterna att komma fram på den juridiska banan, som Bernadotte för öfrigt aldrig haft något riktigt intresse för, voro dåliga, beslöt han att egna sig åt det mera lockande krigareyrket, anmälde sig som volontär och lemnade Pau (hösten 1780), hvilket dock icke skedde i hemlighet, såsom de flesta författare hittills förestält sig[1], utan har han antagligen stannat hemma åtminstone en månad efter vårfningen.

Det var vid regementet »Royal-la-Marine», sedermera kalladt »le 60 régiment», som Bernadotte antagits såsom volontär. Han blef emellertid snart befordrad till grenadier och korporal, inträdde såsom sergeant bland underofficerarne, blef adjutant och slutligen löjtnant. Om tidpunkten för den sista utnämningen finnas motsägande uppgifter, och förf. anser sig icke kunna med säkerhet afgöra frågan, men antager, att det förhåller sig så, att Bernadotte den 6 nov. 1791, som vanligtvis uppgifvits såsom dagen för hans utnämning till löjtnant, endast fått officers rang, och att han först den 1 maj 1792 blifvit löjtnant. Under tiden hade regementet flere gånger bytt om garnisonsort; vi nämna särskildt Bastia på Corsica, Grenoble, Marseille och St. Martin på ön Ré. Flere mer eller mindre viktiga episoder ur Bernadottes lif under denna tid omtalas, delvis med ledning af hans bref till brodern, af hvilka åtskilliga blifvit aftryckta. Endast en gång besökte han sin födelsestad och lär då ha gjort sig ofördelaktigt bemärkt genom öfversitteri och lust för att ställa till gräl och slagsmål.

Fastän förf. egentligen afslutar sin undersökning med Bernadottes utnämning till officer, har han likväl meddelat några ganska intressanta bref från den närmast följande tiden, det sista af den 8 juli 1793, samt dessutom ett af den 6 sept. 1810, i hvilket Bernadotte

[1] Nu senast Anton Blomberg i »Marskalk Bernadotte», hvarest fader- också är oriktigt (1781 i st. för 1780).

skrifver till sin bror angående valet till svensk tronföljare: »Jag har aldrig haft en önskan eller hyst ett hopp i denna riktning, men då ödet kallat mig att uppstiga på den store Gustafs tron, skall jag söka att fylla mitt värf utan högmod och utan svaghet.»

* * *

Frih. HOCHSCHILDS arbete har ursprungligen varit afsedt för en fransk publik, men har sedan för att äfven komma Sveriges och Norges folk till godo blifvit öfversatt till svenska, egentligen på uppmaning af prinsessan Eugenie, hvilken, efter hvad förf. själf i företalet till öfversättningen upplyser, lär ha funnit hans bok »obeskrifligt intressant» och gifvit honom det vitsordet, att han »rätt uppfattat» hennes farmoder. Till detta lyckliga resultat har väl särskildt den omständigheten bidragit, att frih. H., som redan vid 23 års ålder blef kammarherre hos drottning Desideria, personligen lärt känna henne och haft till sitt förfogande meddelanden, gifna af drottningen själf.

Om drottning Desiderias födelseår, liksom om hennes makes, har man länge haft oriktiga föreställningar. Ännu när förf:s franska upplaga kom ut, trodde man allmänt, att hon var född 1781, men i företalet till öfversättningen läses, att det »genom forskningar i Marseilles arkiv utrönts», att årtalet skall vara 1777. Det hade kanske varit i sin ordning att här nämna, att det är grefve Fr. Wrangel, som med stöd af autentiska handlingar visat, huru med saken sig förhåller[1]. Emellertid låter förf. märkvärdigt nog det oriktiga årtalet kvarstå i öfversättningens text och hänvisar endast i en not till förordet, hvarest man finner den nyssnämda upplysningen om arkivforskningarna i Marseille med följande ganska egendomliga tillägg: »Då emellertid det här föreliggande lilla arbetet icke är annat än en, så mycket som möjligt, ordagrann öfversättning, har nämda senare upptäckt icke ansetts böra i texten omtalas.»

Drottning Desiderias fader var som bekant köpman i Marseille. Det har berättats, att Bernadotte, då regementet Royal-la-Marine var förlagdt i nämda stad, skulle blifvit inkvarterad hos familjen Clary, men enligt drottningens egen utsago lär man hafva afvisat honom, emedan François Clary skaffat sig rätt att i stället mottaga en officer. Det var i själfva verket långt senare och under helt andra förhållanden, som Bernadotte och Desirée Clary sammanträffade. Dessförinnan hade hon haft många beundrare, bland hvilka de mest bekanta äro bröderna Bonaparte, de båda äldsta nämligen. Josef B. anmälde sig först, men blef sedan undanträngd af Napoleon och öfverflyttade då i stället sin kärlek på systern Julie, som verkligen blef hans maka. Förlofningen mellan Napoleon och Desirée blef däremot bruten, och troligtvis var det egentligen Napoleon, som först började ådagalägga

[1] I autografsällskapets tidskrift 1888. Saken omnämnes äfven i förbigående i hans ofvan anmälda arbete (sid. 67, not. 1).

en viss likgiltighet, hvilket sårade henne. Saken har visserligen af andra framstälts på ett annat sätt, men frih. H. bör ju vara bäst underrättad. Dock torde yttrandet, att man »vid bedömandet af hennes handlingssätt bör hafva i minnet, att hon vid denna tid icke hade fylt sitt fjortonde år» — hvilket, jemte ett par andra dylika, står kvar i öfversättningen utan hänvisning till företalet — knappast innebära någon ursäkt för henne, sedan man fått veta, att hon var fyra år äldre. Ett vänskapligt förhållande rådde emellertid mellan Napoleon och hans f. d. fästmö allt framgent, till och med sedan Bernadotte, som under tiden blifvit hennes make, råkat i onåd.

Det var 1798 som Jean Bernadotte anhöll om Desirée Clarys hand, och brölloppet firades samma år. Angående förhållandet mellan makarna under de första åren äro de i texten meddelade bref, som Bernadotte skref till sin hustru 1801[1], ganska upplysande; de vittna om hans, såsom förf. säger, »måhända alltför *faderliga* tillgifvenhet». Bernadotte var, då han gifte sig, general och steg sedan hastigt till högre värdigheter. Berättelsen om huru hans gemål emottog nyheten om tronföljarevalet i Sverige 1810, är särdeles karakteristisk: Hon hade mycket oklara föreställningar om Sverige, trodde först, att det var en ort, hvars namn de framdeles skulle bära, liksom förut Ponte Corvo, och tog därför saken ganska lugnt; då hon emellertid fick veta, att det var fråga om att öfvergifva Frankrike och flytta till ett främmande land, blef hon alldeles förtviflad. Hon måste visserligen företaga en resa till Sverige, men stannade här endast några månader, och Karl Johan lär ha ansett hennes närvaro i Frankrike i flere hänseenden förmånlig. Korrespondensen mellan honom och hans gemål under hennes vistelse i Paris 1811—1823 fins tyvärr icke i behåll, men förf. säger sig veta, att hon var ett organ för förbindelsen mellan Karl Johan och åtskilliga inflytelserika personer i Frankrike. Året 1823, då drottningen för alltid lemnade sitt fädernesland och kom tillbaka till Sverige, kan betraktas som en vändpunkt i hennes lif. »Lika rik på intresse som första delen af drottning Desiderias lif är, lika fattig är den senare.» Hon hade mycket svårt att sätta sig in i de nya förhållandena, intresserade sig mera för det förflutna än för det närvarande och har kanske därför icke blifvit rätt uppskattad af många, som först under denna senare period kommo i beröring med henne.

I båda de här anmälda arbetena finner man framför titelbladen de skildrade personernas ungdomsporträtt, hvad drottning Desideria beträffar dock endast i den svenska öfversättningen.

[1] Många läsare skulle nog varit tacksamma, om förf. vid tryckningen af dessa bref och i andra fall, då datering efter den franska revolutionskalendern förekommer, hade upplyst om datum enligt vår vanliga tideräkning. De flesta torde icke utan hjälp af en kronologisk handbok kunna reda sig med ett sådant datum som t. ex. den 16 floréal år IX.

Bgh.

Anteckningar om mitt förflutna lif af WILHELM ERIK SVEDELIUS. 638 sid. Stockholm, Fahlcrantz & C:o. 1889.

Svedelii lefnadsminnen behöfva ej någon rekommendation från vår sida — de ha den förutan vunnit en stor spridning och förvärfvat många vänner — men som en gärd af pietet mot den hädangångna läraren böra vi dock egna några ord åt denna hans sista afskedshelsning till ungdomen och till allmänheten. Man kan mot dessa Anteckningar, liksom mot mycket af hvad Svedelius skrifvit, anmärka en bredd, som stundom synes gå till öfvermått, en ordrikedom, som emellanåt urartar till slöseri. Framställningen, i hans större arbeten åtminstone, flyter ej alltid framåt i flodens snabba och jämna lopp; den vidgar sig stundom och vill ej ogärna stanna i betraktelser, hvilka visserligen ofta kunna ega originalitet och behag, men ej alltid motsvarande djup, och för den, som vill hinna till målet, vill gripa resultaten, någon gång förefalla hindersamma. Men med all sin bredd och till och med måhända just genom densamma ha dessa Anteckningar, icke minst för den bortgångnes vänner och lärjungar, blifvit ett dyrbart biografiskt dokument och belysa med en ovanlig fullständighet karaktären och utvecklingen hos en man, som på sin tids ungdom öfvat ett stort och ett godt inflytande. Man har anmärkt på det vändande ut och in på sig sjelf, som här skulle förekomma, på detta reflekterande öfver sitt eget jag, och det kan så vara, att en och annan praktiskt anlagd natur ej kan sympatisera därmed. Men det afspeglar sig i dessa betraktelser ett sanningssträfvande, en självpröfning och en självkännedom, som ej kunna annat än göra djupt intryck och som särskildt för den ungdom, bland hvilken Svedelius så gärna vistades, måste vara lärorika, på samma gång som den Svedeliska stilens lättlästhet och originalitet icke häller här förneka sig. Det är sällsynt, men därföre också intressant att i literaturen finna dylika självbekännelser. Det är ännu sällsyntare att finna en sådan frånvaro af självöfverskattning, en sådan anspråkslöshet i domen öfver egen lifsgärning. Detta tillsammans, innehållets art och framställningens form, gifva åt Anteckningarna ett varaktigt värde, ehuru det hufvudsakligen är om sig själf, sin inre utveckling och sin lifsuppfattning, förf. talar. Frånse vi de ofta roliga anekdoterna från skolåren, samt några intressanta och upplysande skildringar från 30- och 40-talets student- och universitetslif, har nämligen Svedelius ej mycket att berätta om yttre händelser. Han var ej någon det praktiska lifvets man och har sitt namn ej fästadt vid några universitetsreformer; äfven hans omdömen om personer, med hvilka han kommit i beröring, äro, för att vara i memoirer, korta och knapphändiga — för memoirernas skötesynd, skandal- eller skvallersjukan, har han gått fri. Betecknande för denna studenternas och studentlifvets vän är det

också, att om de sista trettio åren af sitt lif, åren tycker man, af den kraftigaste verksamheten, har han jämförelsevis minst att berätta. Hans sommarresor på skjutskärra, ångbåt eller järnväg upptaga i stället för den tiden ett måhända väl stort utrymme.

Sina åsigter om historien och historieskrifningen har Svedelius ej egentligen uttalat i dessa Anteckningar. Han har gjort det så mycket utförligare i sin uppsats om »Historisk vetenskap och historiska studier» (Hist. Tidskr. 1888). »Historieskrifvaren», säger han där bland annat, »som vill skildra det förflutna, bör taga sin utgångspunkt i det närvarande» och en annan gång, »klokast gör den historieskrifvare, som väljer till sitt ämne sådana stycken af historien, som hafva lärdom att gifva just af den art, som samtiden mest behöfver lära sig». Dessa praktiska synpunkter voro bestämmande för hans uppfattning och arbetssätt[1]). För vår tids strängt kritiska metod var han mera främmande och såg däri måhända alltför mycket en verksamhet, som gick ut på »att göra den lärda världen ännu lärdare». Kom han i sina skrifter in på sådana områden, yttrade han sig gärna sväfvande[2] och han har egentligen icke riktat vetenskapen med några nya upptäckter. Man jämföre hans minnesteckning af Svante Sture och Ahlqvists skildring af Sturemorden, framställningen af Olaus Petri och den nyare forskningen om reformatorn, och man har exempel på två skilda historiska arbetssätt; man skall på samma gång medgifva, att äfven den på det senare grundade undersökningen ej blott har gjort »de lärde ännu lärdare», utan äfven kan röra sinnet och tala till andra än fackmännen själfva. Arkivforskning låg egentligen icke för Svedelius[3]; det kan ha berott på hans egen naturell, på den lifliga inbillningskraften, som han själf har åtskilligt att tala om; det kan ock ha berott på bristfällig handledning under studietiden. Det är en rätt märklig bekännelse han gör (s. 285), att han som student ej egentligen mottog några personliga intryck, ännu mindre någon handledning af Geijer, att det endast var genom sina skrifter, som denne berömde historiker inverkat på honom, och i dem fann man ju snillrika tankar i öfverflöd, men knappast någon vägledning i den historiska metodiken. Slutreflexionen i stycket om Geijer har också en rätt egendomlig och reserverad form: »Det kan jag för visso säga», heter det, »att studium af historien har gjort stora framsteg i Uppsala under Geijers efterträdares tid. Men dessa hafva väl dock varit Geijers lärjungar.»

Förelåg åter ett innehållsrikare, allra helst tryckt, material och var det till på köpet fråga om någon brytningstid i historien eller en karaktär, där stora egenskaper eller starka lidelser röjde sig, då var

---

[1] Jfr ock hans ord anf. st. sid. 67 om vigten af att popularisera historien, denna vetenskap, som »handlar om lifvets lärdom».

[2] Jfr hans behandling af historiens källor särskildt de äldre i anf. uppsats, s. 63.

[3] Se bl. a. försvaret för begagnandet af tryckta källor (anf. u–
och för sig har han ju rätt i, att de böra användas, men d–
karaktären af en apologi.

han mäktig af en liflig och intrycksfull skildring och visste att framhålla olika synpunkter, på ett sätt, som oftast blef upplysande och lärorikt, städse framhäfvande det moraliska ansvaret och pligtens kraf. Föreläsningarna öfver Gustaf II Adolfs karaktärsutveckling, inträdestalet om Gustaf I och dalupproren, minnesteckningarna öfver Erik Sparre och v. Döbeln äro exempel härpå.

Vi återvända till Anteckningarna. Man kan undra öfver ett och annat, men det är i alla fall en bok man har svårt att lägga ifrån sig. De återge troget dragen af en man, som ej var mängden lik, en egendomlig typ, som väl endast i en universitetsstad som Uppsala kunnat utveckla sig, bilden af en universitetslärare, som under de sista decennierna mer än andra vistats bland studenternas kretsar och för dem alltid hade ett allvarets eller skämtets ord till reds, bilden af en vetenskapsman, hvars arbeten alltid leddes af omutlig sanningskärlek och sedligt allvar och hvars skrifter utmärkte sig icke blott genom framställningens konst, utan ofta äfven genom uppfattningens originalitet och paradoxens öfverraskningar. Till mycket, som i hans väsen förefallit gåtfullt eller dunkelt, ha dessa Anteckningar lemnat nyckeln.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer

K. Vitterhets Historie och Antiqvitets-Akademiens Månadsblad. 1888 juli—september. F. Nordin, Gotlands s. k. kämpagrafvar. 4. — Från Akademiens sammankomster.

Kämpagrafvarne äro lemningar efter bostäder, enligt förf. bebodda under 3:dje och 4:de århundradena eft. Kr.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. under medvärkan af S. Bugge m. fl. genom Axel Kock. **VI.** Ny följd. **II,** 3. S. Bugge, Bidrag til nordiske navnes historie (namn på -þiofr, Daner, Själland, Anholt). — A. Olrik, Om Svend Grundtvigs og J. Blochs Föroyjakvæði og färöske ordbog. — E. Hertzberg, Efterskrift ang. tvivlsomme ord i Norges gamle love. — K. Maurer, Reksþegn. — F. Jonsson, Vingolf. — T. Hjelmqvist, Några anmärkningar till en vers i Heimskringla. — A. Ramm, Nekrolog öfver G. O. Hyltén-Cavallius; — J., Anm. af Islandske annaler; R. Arpi, Anm. af Privatboligen på Island i sagatiden af V. Gudmundsson. — **II,** 4. A. Noreen, Några fornnordiska ljudlagar. — G. Storm, Ginnungagap i Mythologien og i Geografien. — G. Storm, Om biskop Gisle Oddsöns annaler. — A. Noreen, Etymologier. — F. Jonsson, Anm. af Die altgermanische Poesie von R. M. Meyer.

Ymer, Tidskrift utg. af Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi. **1889,** 6. G. Storm, Den danske geograf Claudius Clavus eller Nicolaus Niger. — **1890,** 1. E. Tegnér, Tvenne italienska resande i Sverige på Karl den elftes tid.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1890, 2.** — J. Leffler, Hvad är socialism? -- O. E. Tudeer, Skalden och språkforskaren A. Ahlqvist. — G. Upmark, En svensk kopparstickare på 1600-talet (Jeremias Falck). — Facsimile-atlas till kartografiens äldsta historia, innehållande afbildningar af de vigtigaste kartor tryckta före år 1600 af A. E. Nordenskiöld, anm. af E. W. Dahlgren. — **3.** A. Noreen, Ett nytt uppslag i fråga om den nordiska mytologien. — Anteckningar om mitt förflutna lif af Wilhelm Erik Svedelius, anm. af P. A. Gödecke.

Ny Svensk Tidskrift utg. af R. Geijer. **1890, 1.** -- R. Kiellén, Prins eller enskild man? Några ord i en statsrätt[illegible] **3.**
R. Steffen, De nyaste forskningarna i [illegible]
Rydbergs arbeten). — S. J. Boëthi[illegible]
(Tal.)

Ur Dagens Krönika grundad af A. Ahnfelt. **1890, Januari.** — A. Hedin, Mademoiselle de Sombreuil. En lögnsågen i franska revolutionens historia. — **Februari.** A. Strindberg, Franska insatser i svenska kulturen. — **Mars.** O. Sjögren, Andrassy och Bismarck.

Meddelanden från Josephsons Antikvariat. Tidskrift i Bibliografi utg. af A. G. S. Josephson. **1890, 2.** Den Bromanska handskriftsamlingen i Gestrike—Helsinge Nations i Uppsala Bibliotek. — K. F. Werner, Tillägg och rättelser till C. M. Carlanders »Svenska bibliotek och ex-libris». — Bokanmälningar och smärre meddelanden. — Förteckning öfver en samling äldre andlig literatur före år 1800, m. m.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1890, 2.** — I bokhandeln: Den franska revolutionen dess orsaker och inre historia af S. J. Boëthius. anm. af M. G. S. — **3.** I bokhandeln: Grev Herman Wedel Jarlsberg och hans samtid 1779—1840 af Yngvar Nielsen, anm. af M. G. S.; Kyrkorådets i Åbo protokoll 1675—1689 utgifna af C. v. Bonsdorff, anm. af T. C. — **4.** I bokhandeln: Smärre skrifter rörande sjuttonhundratalets historia af Carl Gustaf Malmström, anm. af M. G. S.

Finsk Militär-Tidskrift. 1890, Januari. — E. S. Tigerstedt, Anteckningar om Savolax fotjägareregemente (1745—1808). — **Februari.** E. S. Tigerstedt, Haapaniemi krigsskola (1780 - 1808).

Danske Magazin, indeholdende bidrag til den danske historiees og det danske sprogs oplysning. **Femte Række. II, 1.** H. Fr. Rördam, Aktstykker til Universitetets Historie i Tidsrummet 1621—60. (1637—41.) (Forts.) — O. Nielsen, Levninger af Stubbergaards Arkiv. — O. Nielsen, De »rige Bönder» i Nordsjælland i Christiern II:s Tid. — J. A. Fridericia, Nogle af Griffenfelds Ungdomsbreve. — J. A. Fridericia, Nogle Breve fra Korfits Ulfeldt og Leonora Christina. — Kr. Erslev, Klageskrifter fra Erik af Pommerns Retsstrid med Holstenerne (1409—15) (Sluttes).

Af Korfits Ulfeldts bref äro 2 till Karl X Gustaf, 1 till Karl Gustaf Wrangel.

Meddelelser fra Krigsarkiverne. Udgivne af Generalstaben. Kjöbenhavn 1888—1889. [Red. af C. Th. Sörensen]. **III, 5.** Uddrag af Generaladjutantstabens Kopiböger for Perioden April—Juni 1808. — Andre Aktstykker vedr. Perioden April—Juni 1808. — Det spanske Korpses Frafald eller Perioden Juli—Avgust 1808. — Aktstykker vedr. det spanske Korpses Frafald. Aktstykker ang. Norge, henhörende til Perioden Juli—Avgust 1808. — Andre Aktstykker til Perioden Juli—Avgust 1808. — Personalregister til tredje Bind. — **IV, 1.** Nordens politiske og militære Forhold i Tidsrummet Sept.—Dec. 1808. — Breve og Rapporter fra Norge i Perioden Sept.—Dec. 1808. — Breve og Rapporter fra Personer eller Myndigheder i Danmark og Hamburg i Perioden Sept.—Dec. 1808. — Uddrag af Generaladjutantstabens Kopiböger fra Perioden Sept.—Dec. 1808. — Andre Aktstykker henhör. til Perioden Sept.—Dec. 1808. — **2.** Den paatænkte Overgang til Skaane eller Perioden Jan.—Marts 1809. — Aktstykker ang. Tildragelserne paa Sjælland i Perioden Jan.—Marts 1809. — Breve fra og til Norge i Perioden Jan.—Marts 1809. — Aktstykker vedr. Landets Romning af de Franske. — Andre Aktstykker til Perioden Jan.—Marts 1809. — **3, 4.** Statsomvæltningen i Sverig eller Perioden Marts—Avg. 1809. — Breve fra og til Norge i Perioden Marts—Avg. 1809. — Breve fra og til Sydgrænsen i Perioden Marts—

Avg. 1809. — Andre Breve fra Perioden Marts—Avg. 1809. — 5. Freden med Sverig eller Perioden Avg.—Dec. 1809. — Breve fra og til Norge i Perioden Avg. - Dec. 1809. — Andre Breve, vedr. Perioden Avg.—Dec. 1809.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Max Lehmann. Neue Folge XXVIII, 1. H. v. Holst, Die amerikanische Demokratie in Staat und Gesellschaft. — K. Hartfelder, Der Zustand der deutschen Hochschulen am Ende des Mittelalters. — Literaturbericht.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von Dr. L. Quidde. II, 2. – L. Quidde, Julius Weizsäcker. — Ernst Sackur, Der Rechtsstreit der Klöster Waulsort und Hastière. Ein Beitrag zur Geschichte mittelalterlicher Fälschungen. -- R. Wolkan, Der Winterkönig im Liede seiner Zeit. — Fr. Arnheim, Beiträge zur Geschichte der nordischen Frage in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. — Kleine Mittheilungen. — Berichte und Besprechungen. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie zur deutschen Geschichte. — III, 1 (1890). R. Pöhlmann, Zur Beurtheilung Georg Grote's und seiner Griechischen Geschichte. — M. Ritter, W. von Oranien und die Genter Pacification (1576). — R. Fester, Arthur Schopenhauer und die Geschichtswissenschaft. — Th. Lindner, Die Vemeprocesse gegen Herzog Heinrich den Reichen von Baiern-Landshut. — A. Stern, Konrad Eng. Oelsners Briefe und Tagebücher. Eine vergessene Quelle der Geschichte der Franz. Revolution. — Kleine Mittheilungen. — Berichte und Besprechungen (fransk och engelsk literatur). — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historisches Taschenbuch. Herausgegeben von Wilhelm Maurenbrecher. **Sechste Folge. Neunter Jahrgang.** — A. Köcher, Die Varusschlacht. – W. Busch, Der Sturz des Cardinals Wolsey im Scheidungshandel König Heinrich's VIII von England. — G. Winter, Die Wahl des Protestanten Krafft von Weiffenbach zum Abt von Hersfeld (1588). — H. Prutz, Die Kölner Wahl und Frankreichs Friedensbruch 1688. — K. Häbler, Eine deutsche Colonie in Venezuela. — W. Maurenbrecher, Tridentiner Concil. Die Lehre von der Erbsünde und der Rechtfertigung.

Jahrbücher und Jahresberichte des Vereins für Meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. 54. — W. von Schultz, Meklenburg und der 7-jährige Krieg. II. (Angår flerestädes svenskarnas krigsrörelser.)

Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte. XVIII, 2. — Dr. Detlefsen, Aus den Chroniken der Holsteinischen Elbmarschen (berör Sveriges krig i Holstein under Karl XII).

Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis. 5. Deel. Rotterdam 1882—1883. — S. Muller, Jan van Scorel en Gustaaf Wasa. 1542. (Scorel [Schoorl] holländsk målare, född 1493 död 1562).

Baltische Monatsschrift XXXVII, 3. — P. Jordan, Die Seeschlacht bei Reval am 2. Mai 1790.

The Nineteenth Century. 1890, Maj. Oscar Fredrik-twelfth. A memoir. I.

Revue Historique. 1890 mars—avril. — A. Waddington, La France et les Protestants allemands sous Charles IX et Henri III. Hubert Languet et Gaspard de Schomberg. — Fr. Funck-Brentano, La Bastille, d'après ses archives. 2e article: la Bastille-hôpital. — L. Farges, Le pouvoir temporel au début du pontificat de Grégoire XVI, d'après la correspondance officielle de Stendhal. — Bulletin historique. — Compte-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. 1890, 2. — A. Chéruel, Politique extérieure de Louis XIV au début de son gouvernement personnel (1661). — S. de Westman, Diplomatie de l'ancienne Russie. — Lettres de M. de Talleyrand à Madame de Staël tirées des archives du château de Broglie (suite et fin). — L. Olivi, Correspondance d'un représentant du duc de Modène à la cour de Madrid 1661—1667 (fin). — J. d'Anethan, Le roi de Portugal. — Comptes-rendus (bl. a. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling och Documents recueillis de différentes archives par B., anm. af A. Geffroy). — Chronique. — Bibliographie.

Annales de l'école libre des sciences politiques. 1890, 2. — Chr. Schefer, Louis XIV et Charles XII. I. La mission du comte de Guiscard.

Schefer lemnar först en framställning af Sveriges förhållande till Frankrike under slutet af Karl XI:s regering och öfvergår därefter till en skildring af Guiscards misslyckade beskickning till Karl XII. Den hufvudsakliga källan för denna uppsats är franska utrikesarkivet, men därjämte äro nästan alla svenska arbeten, som beröra denna tid citerade.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 28 Februari 1890.

Sedan styrelsens ordförande herr C. G. Malmström öppnat sammankomsten, upplästes af sekreteraren följande årsberättelse för 1889:

Svenska Historiska Föreningens verksamhet har under år 1889 fortgått på sedvanligt sätt. Föreningen räknade vid slutet af året 1140 medlemmar, af hvilka 123 i Norge och Danmark. 42 personer ha under året anmält sig till inträde i Föreningen. Deras antal, som erlagt ständig ledamotsafgift, hvilka afgifter bilda en grundfond, hvaraf enligt Föreningens stadgar, endast räntan får, utan Föreningens särskilda beslut, användas, utgjorde vid förra årets slut 56. Grundfonden uppgår sålunda f. n. till ett belopp af 4,200 kronor.

För medlemmar af Sv. Hist. Föreningen är det fortfarande tillfälle att mot nedsatt afgift inträda i de danska och norska historiska föreningarna. Den förstnämnda af dessa, det äldsta af de tre åt Nordens historia egnade samfunden, har den 14 februari förlidet år kunnat fira sin 50-åriga tillvaro och med anledning däraf utsändt en intressant festskrift, en öfversikt af den danska historieskrifningen under innevarande århundrade af prof. Joh. Steenstrup.

Det var i februari 1880, jämt för tio år sedan, som 19 framstående och för Sveriges historia varmt intresserade män, med åberopande af Danmarks och Norges föredöme inbjödo till bildande af en Svensk Historisk Förening med hufvudsakligt syfte att utgifva en Historisk Tidskrift. Af dessa inbjudare ha sedan dess 8 aflidit, nämligen professor A. Fryxell, ryttmästaren P. v. Möller, f. d. riksantikvarien B. E. Hildebrand, riksmarskalken grefve G. A. Sparre, f. d. statsrådet grefve H. Hamilton, f. d. statsrådet F. F. Carlson, samt senast förra året professorerna vid Uppsala universitet S. F. Hammarstrand och W. E. Svedelius. Af de återstående sitta sex i Föreningens styrelse, fem af dem ända sedan Föreningens konstituerande.

Styrelsen har under året haft tvänne sammanträden för att ordna Föreningens angelägenheter och utse ordförande, sekreterare och skattmästare. Desse ha varit desamma som föregående år.

Nionde årgången af Hist. Tidskrift har under året 1889 utgifvits, innehållande 14 längre eller kortare uppsatser, bref af historiskt innehåll, utförligare granskningar af 15 arbeten samt [illegible] från den historiska världen inom och utom Sve[illegible]
som vanligt varit Historisk Bibliografi f[illegible]

styrelsens beslut har därjämte en af aman. **Kristian Settervall** up gjord förteckning öfver handlingar angående svensk **historia** i de vi tiga engelska arkivpublikationerna »Calendars of State Papers» få medfölja Tidskriften som extra bilaga.

Styrelsen anser sig föranlåten att till Föreningens medlemm ställa den uppmaningen att hvar och en å sin ort, då tillfälle erbjud sig, verka för Föreningens intresse genom att sprida kunskapen o dess sträfvanden och för densamma söka vinna nya medlemmar.

Om Föreningens ekonomiska ställning upplyser den af utsedd revisorer afgifna revisionsberättelsen.

Därefter upplästes följande revisionsberättelse för 1889:

De af Svenska Historiska Föreningens skattmästare förda räke skaper för år 1889 utvisa, att Föreningen under året haft följand

Inkomster:

Saldo från år 1888	kr.	11,064: 8
974 årsafgifter för 1889 à 5 kr.	»	4,870: —
4 » » » à 4 kr. 54 öre (genom postprenumeration)	»	18: 1
1 årsafgift för 1888	»	5: —
H. K. H. Kronprinsens årsafgift	»	50: —
57 afgifter från Danmark (à 3 kr. med afdrag 15 %)	»	145: 3
66 » » Norge (» » » » »)	»	168: 3
Enligt redovisning från bokh. Samson & Wallin	»	88: —
» » » » Fritze	»	313: 6
För försålda häften och årgångar af tidskriften	»	38: 5
Räntor uppburna den 31 December 1889	»	441: 5
Summa	kr.	17,203: 3

och

Utgifter:

Å redaktionskonto	kr.	2,567: 5
» boktryckarekonto	»	2,626: 2
» distributionskonto	»	370: 5
» diversekonto	»	619: 6
Summa	kr.	6,183: 9
Behållningen till 1890 utgör således	»	11,019: 3
Summa	kr.	17,203: 3

Af behållningen äro insatta

i Sveriges Riksbank å depositionsräkning	kr.	5,000: —
» » » å folioräkning	»	110: 6
Stockholms Handelsbank å depositionsräkning	»	5,000: —
» » » å folioräkning	»	686: 6
och kontant i kassan finnas	»	222: 0
Summa	kr.	11,019: 3

Räkenskaperna äro försedda med fullständiga verifikationer, förda med noggrannhet och befunna i god ordning.

Mot förvaltningen finnes icke något att erinra.

Revisorerna få, på grund af hvad den verkstälda revisionen gifvit vid handen, härmedelst tillstyrka, att full ansvarsfrihet måtte styrelsen meddelas för förvaltningen af Föreningens angelägenheter under år 1889.

Stockholm den 27 Januari 1890.

J. A. Wallensteen. *Otto Bergström.*

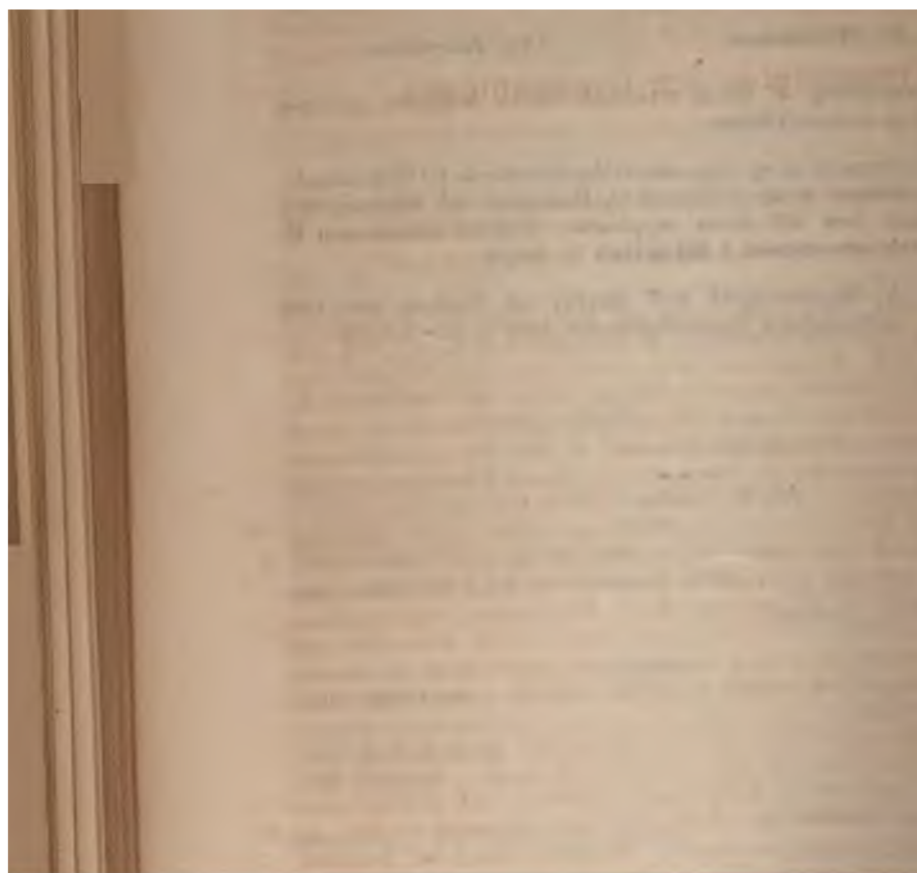
Med anledning af denna revisionsberättelse beviljades styrelsen den tillstyrkta ansvarsfriheten.

Till medlemmar af styrelsen återvaldes därefter de 10 förutvarande.

Till revisorer utsågos löjtnant O. Bergström och bibliotekarien H. Wieselgren och till deras suppleanter biblioteksamanuensen B. Lundstedt och amanuensen i Riksarkivet S. Bergh.

Kand. A. Hammarskjöld höll därefter ett föredrag med titel »Bidrag till ambassadören baron Staëls och hans makas historia».

Öfversigter och Granskningar.

Finlands Historia af M. G. SCHYBERGSON. Två delar om tillsammans fyra häften. (562 + 450 sid. jemte förord, register och rättelser). Helsingfors, G. W. Edlund, 1887—1889.

Den finska historieforskningen har under inflytande af de senaste decenniernas patriotiska rörelse i Finland gått framåt med rask fart. Med ifver och framgång ha såväl äldre som yngre författare sökt belysa skilda perioder af sitt fosterlands öden, och framför allt ha många vigtiga bidrag lemnats till teckningen af det inre kulturarbetets fortgång. Mera utförliga bearbetningar af hela den finska historien ha ej heller saknats: vi erinra om G. Reins Föreläsningar öfver Finlands Historia, I och II, utgifna, efter författarens död, 1870—1871 (gå till 1809) samt om Yrjö Koskinens bekanta arbete: Oppikirja Suomen kansan historiassa, 1869—1873, andra uppl. 1881—1882, öfvers. till svenska under titeln Finlands Historia 1874 (till nyaste tid). Slutligen har nu professor M. G. Schybergson, med anledning af en af statsrådet Furuhjelm gjord testamentarisk disposition, på uppdrag af kejserliga senaten framträdt med ofvanstående på svenska språket skrifna arbete, hvilket behandlar Finlands historia från äldsta tid till våra dagar.

Till omfånget är detta värderika verk åtskilligt större än Koskinens, med hvilket en jämförelse ligger närmast till hands. En dylik jämförelse skulle ock, tro vi, ådagalägga, att arbetet i många hänseenden har en annan karaktär än Koskinens; men utrymmet medger ej, att vi närmare inlåta oss härpå. Enligt vår åsigt har professor Schybergson utan tvifvel vida riktigare än föregångaren fattat och vida bättre utfört sin uppgift. Hufvudsyftet med hans framställning har varit att gifva en bild af det finska samhällsarbetets utveckling och att redogöra för de politiska händelser, som haft bestämmande inflytande på gången af Finlands öden. Endast i mån af detta inflytande eger Sveriges allmänna historia för honom intre behandlas den öfversigtligt och i största korthet. Dem har förf. i det hela med mycken konsekvens geno

har sålunda blifvit en på grundvalen af forskningens hittills ernådda resultat bygd teckning af det finska samhällsskickets gestaltning, en historia om landets lagar och förvaltning, om folkets krigiska och fredliga idrotter, andliga och materiella kultur. Skildringen af det svenska moderlandets häfder är som sagdt kortfattad, någon gång måhända alltför knapphändig. Läsaren finner snart, att förf:s berättelse preglas af den samvetsgranna objektivitet, som man haft anledning att vänta af förf:s namn. Ingen obehörig vare sig politisk eller språklig tendens har förvillat hans blick; han har förstått att se de historiska personligheterna i belysningen af de förhållanden, under hvilka de lefde och verkade, och äfven att bedöma deras handlingar från andra synpunkter än den rent finska. Stilen är klar och lättfattlig och på det hela taget ganska vårdad.

Vi skola i det följande antyda ett och annat af det förtjenstfulla arbetets rika innehåll äfvensom påpeka en del mindre oegentligheter och misstag, som vi antecknat.

* * *

Sedan förf. redogjort för de finska stammarnes invandring samt lemnat en framställning af deras gudalära, seder och lefnadssätt, sysselsätter han sig med den äldsta svenska kolonisationen och visar, att denna helt säkert egt rum tidigt — redan under svenska hednatiden. För rigtigheten af denna åsigt tala som bekant åtskilliga omständigheter; den mängd ortsnamn förf. anför synes särskildt bevisande. — Med den svenska eröfringen träder Finland ut ur mytens och sagans dunkel; dock vet man ej mycket att förtälja om landets öden under den närmaste tiden efter helge kung Eriks tåg. Förf. belyser emellertid, så vidt görligt är, denna periods historia samt uttalar och styrker med bevis sin mening angående flere omtvistade punkter inom densamma. Sålunda framhåller han origtigheten af det påstående, som gjorts, att Finland under biskop Tomas' tid skulle betraktats som en andlig stat, stående direkt under påfvens skydd och oberoende af all verldslig öfverhet. I sin skildring af biskop Tomas' verksamhet antyder förf. (I, s. 40—41), att denne troligen planlagt eller medverkat vid det svenska krigståg, som enligt ryska krönikor 1240 företogs mot ryssarne och som slutade med svenskarnes besegrande vid Neva af furst Alexander af Novgorod. Något bevis härför har förf. emellertid ej kunnat anföra. Det nämda tåget var förmodligen en ganska obetydlig episod; det förtjenar att observeras, att furst Alexander först i långt senare tider erhöll tillnamnet Nevskij[1]. — »Tavasternas hamn», där Birger Jarl landsteg, vill förf. ha förlagd till någon hafsvik på Nylands södra kust (I, s. 42). Olika meningar ha, som kändt är, framstälts om densammas läge. — En annan tvistefråga är tolkningen af uttrycket »Kajana haf» (Helsinge haf) i 1323 års traktat mellan Sverige och Novgorod. Förf., som

[1] Se Hjärne, Från Moskwa till Petersburg s. 51—52.

utförligt redogör för detta fördrag, hyllar den af Rydberg och andra omfattade åsigten, att härmed bör förstås Ishafvet och ej Bottniska viken. Han anför som stöd härför åtskilligt, bl. a. att svenska regeringen omedelbart efter freden i Nöteborg bevisligen ansåg norra Österbotten som sitt område (I, s. 61).

Förf. genomgår Birger Jarls och hans efterträdares lagstiftning, men källornas torftighet har tyvärr hindrat honom att kunna ange, huru stor betydelse densamma egt för Finland, och i hvad mån de nya förordningarne därstädes tillämpats. Kännedomen om Finlands rättstillstånd under medeltiden är högst bristfällig; när i urkunderna talas om »jus carelicum», »jus finnicum», »jus helsingonicum» och »jus suecicum», ha dessa uttryck afseende på skatteförhållandena, ej på rättskipningen. — Förf:s ord (I, s. 84), att påfven beviljade Magnus Eriksson »fyra års tionde» för bestridande af kostnaderna för det ryska kriget, äro något vilseledande; hvad påfven beviljade var ju hälften af den tionde af alla kyrkliga inkomster, hvilken under fyra års tid skulle för påfvestolens räkning insamlas i Sverige och Norge.

Af stort intresse äro de notiser förf. meddelar om Finlands redan tidigt lifliga handelsförbindelser med Reval, med hvilken stad äfven de finske slottshöfdingarne ofta nog på eget bevåg förhandlade. Ty om de medeltida höfdingarne i Finland gäller ännu mera än om dem i Sverige, att de voro »konungar i hvar sin landsända». Och samma ganska fristående ställning, samma vanligen självrådiga och myndiga hållning återfinna vi hos de mera framstående af de katolska biskoparne i Finland. De hierarkiska åskådningarne och anspråken funno tidigt nog i dem ifriga förfäktare, såsom förf. med karakteristiska citat visar.

Åt förhållandet till Ryssland[1] under medeltidens senare årtionden har förf. egnat tillbörlig uppmärksamhet (hvarvid dock — för fullständighetens skull — 1473 års stilleståndsförlängning och 1476 års förhandlingar genom den svenska beskickningen kunde ha omnämts). Vid bedömandet af Sten Sture den äldres åtgärder till Finlands försvar har förf. samvetsgrant utvecklat de svårigheter, med hvilka riksföreståndaren hade att kämpa, och i allmänhet har dennes minne af Schybergson blifvit behandladt med vida större rättvisa än af Koskinen. Framställningen af medeltidens historia afslutas med en skildring af samhälls- och bildningsförhållandena i Finland under sagda tidehvarf. Tyvärr hvilar dock öfver åtskilliga punkter inom detta område, särskilt skatteförhållandena, ett dunkel, som forskningen synes ha svårt att kunna skingra.

Förf. har berört verkningarne af reformationen i Finland och visat, att den äfven där ledde till ganska stora omhvälfningar; den intressantaste delen af hans teckning af Gustaf Vasas regering är emellertid den, som behandlar förvaltningen och de ekonomiska åtgärderna. Man får bl. a. åtskilliga upplysningar om den myndige Erik Fleming och hans förhållande till konungen äfvensom om den

[1] Bör icke tillintetgörandet af Novgorods fria författning hänföras till år 1478 och ej till 1479, som förf. uppger (I, s. 128)?

nu begynnande kolonisationen af ödemarkerna i det inre landet. Betecknande i fråga om den finska adelns öfvergrepp äro de detaljer förf. (I, s. 246—249) meddelar efter Jakob Teits »klagoregister» (mskrpt i finska statsarkivet). Förf. gör full rättvisa åt Gustaf Vasas fosterländska nit, men framhåller å andra sidan skarpt hans snikenhet och hans brist på intresse för den andliga odlingens främjande. Mot konungens reglementerande handelspolitik finnas naturligtvis från finsk synpunkt ännu mera än från svensk anmärkningar att göra, och det må ingalunda räknas förf. till last, att man i hans bok finner uttryck af ett dylikt klander. Men i sammanhang härmed vill anmälaren påpeka att när förf. (I, s. 252) omnämner de högst betungande privilegierna åt hansestäderna af d. 10 juni 1523, framställningen skulle ha vunnit i riktighet, om förf. tillika redogjort för de politiska förhållanden, under hvilkas tryck privilegierna utfärdades. Ur stånd att betala den redan åsamkade skulden till Lybeck och seende sig nödsakad att ännu ytterligare anlita hanseaternas bistånd i skepp och manskap, fogade sig Gustaf Vasa endast efter nödvändigheten, i det han med svidande hjerta beviljade städernas öfverdrifna fordringar. — Förf:s uppgift (I, s. 279), att Gustaf Vasa under ryska kriget skulle ha dröjt i Finland till d. 1 juli 1557, bör väl ändras till samma dag 1556.

Redogörelsen för Johan III:s vigtiga adelsprivilegier af år 1569 (I, s. 303 - 304) är något ofullständig; sålunda nämner förf. intet om den handelsfrihet, som medgafs adelns medlemmar, likaså förbigås bestämmelserna, att adelsman i saker, som rörde lif och ära, endast skulle dömas af sina likar, samt att grefvarne för sig och sina efterkommande fingo rätt att uppbära kungliga sakören äfven inom sina grefskap (och ej blott å sina och sina hustrurs arfgods). — Öfver Johan III uttalar förf. ett berättigadt klander med anledning af hans försummande af finska gränsens försvar mot ryssarne; tack vare denna liknöjdhet drabbades Finland ganska hårdt af krigets vildhet, och verkningarne däraf gjorde sig länge känbara. Dock synas österbottningarne i viss mån själfva ha gifvit anledning till, att äfven deras landsdel blef hemsökt af fiendens härjande svärd. — Af den liturgiska striden, hvilken i Sverige vållade så mycken sinnenas oro och förbittring, förmärktes i det aflägsna Finland endast några svaga dyningar. Ännu var det finska folkets andliga tillstånd alltför outveckladt, för att reformationens grundtankar skulle ha hunnit att med öfvertygelsens värme genomtränga menige mans eller ens det lägre presterskapets själar. Af hvad förf. efter Theiner anför (I, s. 325—326), finner man, att Possevinus haft sina ögon riktade äfven på Finland, i hopp att tillfällen där kunde yppa sig för den katolska propagandan.

Någon riksdag 1580 — såsom förf. (I, s. 316) uppger — är ej känd i Sveriges historia; förmodligen åsyftas 1582 års riksmöte.

Klas Flemings styrelse i Finland, klubbkriget och de därpå följande tilldragelserna behandlas, såsom naturligt är, ganska omständligt. Det olyckliga bondeupprorets utbrott har man som bekant närmast tillskrifvit hertig Karls häftiga eggelser; äfven Schybergson

synes hysa en sådan uppfattning och klandrar Karl, för det han »dref bönderna att på egen hand gripa till vapen» utan att lemna dem någon verksam hjelp (I, s. 355). Dock kan man ej värja sig för det intrycket, att jäsningen i sinnena till följd af Flemings tyranniska regemente var sådan, att den af sig själf måste leda till en våldsam eruption. Hvad som frapperar är att se den moderation och foglighet, hvarmed den barske och hänsynslöse Fleming förfor efter sin seger öfver bönderna; i detta hänseende kunde hans hätske dödsfiende Karl haft åtskilligt att af honom lära.

Mötet i Jönköping febr. 1599 bör ej benämnas riksdag, såsom af förf. sker (I, s. 369); endast adeln från alla landsändar hade kallats, hvarjämte äfven biskoparne infunno sig. — Förf. glömmer ej den förbindelse, hvari Sveriges och Finlands folk står till Karl IX för tryggandet af den protestantiska religionen och afhjälpandet af mångahanda missbruk inom förvaltningen; däremot har han alltför litet betonat den storartade betydelse Karls regering egde för utbildningen af det på liflig samverkan mellan regering och ständer grundade statsskick, som under de närmast följande tiderna utgjorde svenska väldets styrka.

Genom 1617 års fred med Ryssland förvärfvade Sverige bl. a. Kexholms län. Förf. har lemnat en skildring af det dåtida tillståndet inom detta område med angifvande af de förhållanden, som gjorde, att det så länge kom att intaga en från Finland afskild ställning. — Betydelsen af Gustaf Adolfs reformer i rikets inre styrelse framhålles. Trettioåriga krigets händelser beröras blott i korthet och förnämligast med afseende fäst på den andel de finska trupperna i dem togo. Förf:s åtgärd att i kapitlet om Gustaf Adolfs regering fullfölja skildringen af kriget ända till westfaliska freden är skäligen oegentlig och olämplig.[1] — Att vid utskottsmötena under denna tid nästan alltid representanter för blott de tre högre stånden voro närvarande, framgår ej af förf:s ordalag på tal om dessa möten (I, s. 420).

Af Per Brahes storartade och genomgripande verksamhet i Finland har förf. gifvit en vidlyftig och sympatiskt hållen teckning. Till många olika områden sträckte sig Brahes omtanke; det vackraste resultatet af hans sträfvanden blef emellertid Åbo universitet — en skapelse, hvars epokgörande inflytelse på Finlands framtid snart trädde i dagen. Samtiden anade, såsom förf. säger, att »en ny tid af ljus och bildning grytt» för Finlands folk. Samtidigt arbetade biskop Isak Rothovius och hans efterträdare med trägen energi på att införa en bättre ordning och anda i det kyrkliga lifvet. En skuggsida i samhällsutvecklingen var dock aristokratiens stigande makt och förläningsväsendets oerhörda utsträckning.

Om kammarfiskalen Samuel Cröells räfst med fogdar och andra ämbetsmän har förf. åtskilligt att berätta (I, s. 464—466); likaså får man efter »Conventsprotokoll aff Cajana» (i svenska kammar-

[1] Genom tryckfel uppgifves (I, s. 430) Gustaf Adolf i slaget vid Breitenfeld ha anfört venstra flygeln i st. f. högra.

arkivet) intressanta notiser om förvaltningen af P. Brahes finska f läningar (I, s. 479—80).

Karl X Gustafs regering har för Finlands historia knappast näg annan betydelse, än att konungens djärfva krigspolitik utsatte Finlar inbyggare för oron af ett ryskt anfall, som dock maaligt tillbal visades. Skildringen af denne konungs regering är därföre kort.[1] enlighet med en ofta nog hörd, men knappast fullt motiverad up fattning uttalar förf. sin förkastelsedom öfver konungens försök genom det andra kriget mot Danmark tillintetgöra denna makt. Angående Karl X Gustafs testamente säger förf. (I, s. 500): »De testamente blef i sistnämda punkt (angående Adolf Johan) upphäf i det att ständerna, som voro samlade i Göteborg, på riksrådets yrka uteslöto Adolf Johan från regeringen». Detta är icke något korr referat af ständernas beslut vid Göteborgs riksdag. Man stannade där vid en provisorisk bestämmelse: konungens testamente skulle hvi såsom vore det ouppbrutet, intill den riksdag, som samlades till d kungliga begrafningen, och under tiden skulle regeringen föras af råd under enkedrottningens ordförandeskap med två röster i kraft af rik lag och stadgar. Först riksdagen i Stockholm senare på året fatta de afgörande besluten om förmyndarestyrelsen.

För tiden intill Karl XI:s regering har förf., enligt hvad han sitt förord meddelar, icke behöft verkställa några vidsträcktare arki studier, alldenstund de vigtigaste urkunderna till detta parti af Fi lands historia redan voro i tryck tillgängliga. För tiden från o med Karl XI:s regering ända till 1788 års krig, »ett område, de med undantag af stora ofreden, endast enskilda punkter voro i rika mån belysta», har förf. däremot flitigt anlitat arkiven i Stockhol hvilket förlänar åt denna afdelning af hans arbete ett desto stör intresse. Förf. visar oss, att Karl XI:s förmyndareregering inla åtskilliga förtjenster om Finland genom bemödanden att upphjäl den allmänna hushållningen och lätta samfärdseln. Reduktionen, hva sociala följder i Finland kanske blefvo ännu större än i Sverig började först från år 1673 att med kraft drifvas därstädes; den skött emellertid under de följande åren med sådan energi, att räfsten Österbotten var i det närmaste afslutad, innan ännu Karl XI:s sto reduktionsarbete af år 1680 tagit sin början. Däremot blef de ständiga roteringen i Österbotten icke fullständigt stadgad förrän 1733 (I, s. 532—533). — Som Johan Gyllenstjernas dödsår h förf. (I, s. 520) oriktigt anfört 1679 i stället för 1680.

I sin skildring af tidens andliga utvecklingsarbete har förf. p visat vigten af den seger ortodoxiens anhängare vunno öfver de orolige Terserus: den närmast följande generationens andliga bands under auktoritetstrons slafbojor, och hvarje ansats till själ ständig vetenskaplig forskning kväfdes. Dock var denna epok Gezeliernas tidehvarf — af stor betydelse för folkets uppfostran.

* * *

[1] I, s. 494, rad 10 nedifr. står genom tryckfel Åbo, läs: Viborg.

Arbetets andra band börjar med Karl den XII:s tillträde till regeringen. Stora ofredens mörka tider stundade för Finlands folk, tider af vilda fejder och fiendtligt förtryck, af hunger och pest, af armod och elände. Ett folk af mindre seg halt än Finlands ädla söner hade törhända dukat under eller förvildats i dessa olyckans dagar. Efter de hopplösa strider, där landets bästa blod förblödt, följde en sexårig, hård fiendtlig ockupation. »Frukterna af seklers arbete såväl på den materiella odlingens som den andliga bildningens fält voro bortsopade, och ett nästan fullständigt barbari hade trädt i stället» (II, s. 39). Man måste i sanning instämma i förf:s omdöme om Karl XII (II, s. 56), att en af de mörkaste punkterna i hans historia är, att han lemnade Finland utan skydd. — Lyckligtvis ådagalade den ryska styrelsen i Finland, om hvilkens organisation och förvaltningsåtgärder förf. meddelat utförliga upplysningar, under ockupationens senaste år större mildhet gent emot inbyggarne och gick tillväga med bättre ordning och metod än under den första tiden.

I freden med Danmark 1720 var det Sverige, som utfäste sig att till Danmark betala 600,000 riksdaler, ej tvärt om, såsom förf. (II, s. 57) skrifver. Förf:s uppgift (samma sida), att svenska kusten år 1720 skyddades af de förenade svenska och engelska flottorna, är ej heller fullt riktig, ty som bekant hemsöktes detta år Vesterbotten af ryske mordbrännare.

Åt Finlands historia under den s. k. frihetstiden har förf. egnat en 137 sidor lång framställning, hvari han med ledning af ett ganska rikligt material skildrar, huru stora ofredens refvor förunderligt hastigt botades tack vare goda skördar och andra gynnande omständigheter, samt huru sedermera under en klok förvaltnings hägn den allmänna ekonomien förbättrades, handel och näringar uppblomstrade. Man kan ingalunda beskylla de styrande under frihetstiden, vare sig hattar eller mössor, för bristande nit för främjandet af Finlands ekonomiska väl. Förvisso kan, såsom förf. påpekar, Arvid Horns styrelse tadlas för att ha försummat det finska försvarsverkets stärkande, likasom å andra sidan hattarnes företag att utsätta det otillräckligt skyddade landet för ett krig med Ryssland måste stämplas som ett oförlåtligt lättsinne. Men den rent materiella kulturens intressen tillgodosågos med desto större ifver, isynnerhet efter 1743 års fred. Vi erinra om den verksamhet, som utöfvades af de båda stora finska kommissionerna 1725—1727, samt om de många fruktbärande uppslag till reformer, som gåfvos såväl af de finska deputationerna vid flere följande riksdagar (1742—1743, 1746—1747, 1755—1756, 1760—1762) som af särskilda ekonomikommissioner mellan riksdagarne, — hvilket allt förf. med utförlighet behandlat. Intressant är att finna, hurusom, midt under hattväldets dagar, hos 1746—1747 års finska deputation ömhet om jordbrukets förkofran är det mest genomgående draget. Det ett årtionde senare beslutade storskiftet blef en [illegible] häfstång för det finska landtbrukets uppkomst. I fråga o[illegible] gjorde sig friare åsigter tidigt gällande, hvilka den förå[illegible] lagstiftningen till sist ej kunde motstå. 1765—17[illegible]

beslut om stapeltvångets brytande blef en epok i den finska handel historia.

Den allmänna svenska historien under frihetstiden har förf. end i flygtiga drag berört, där den ej för riktningen af den finska va afgörande. Det är ju ej att undra på, att de ständiga riksdagsi trigerna och partistriderna synts honom ej blott föga tilltalande ut ock för hans ämne främmande; dock får ej förbises, att det sta maskineri, som arbetade under dessa stormiga partifejder, och d politiska erfarenhet, som förvärfvades genom dem, haft en genom gripande betydelse icke allenast för de konstitutionella formernas u bildning i Sverige, utan äfven för gestaltningen af det statsskic hvarpå Finlands nuvarande samfundsordning hvilar. Det skulle l varit en ytterligare förtjenst hos förf:s verk, om denna synpunkt näg betonats. — Något ovanlig och enligt anmälarens förmenande hvi ken från svensk eller finsk ståndpunkt så synnerligen lämplig : den periodindelning af frihetstiden förf. använder, nämligen: 1) Fr hetstiden. Finland 1721—1741. 2) Frihetstiden. Partibildninge Kriget med Ryssland 1741—1743. Riksdagen 1742—1743. Frihetstiden. Hattarnes styrelse 1743—1756. 4) Frihetstiden. Stä derväldets fall 1756—1772. Hvarför t. ex. ej under en och sam rubrik och i ett sammanhang behandla hattarnes förvaltning ända t deras fall vid 1765—1766 års riksdag?

Förf:s uppgift (II, s. 61), att bönderna vid frihetstidens ri dagar, utom från sekreta utskottet, äfven voro uteslutna från flesta öfriga utskott och deputationer, är oriktig; likaså tål hans p stående (II, s. 178), att vid 1760—1762 års riksdag de rådsplats som på ett eller annat sätt blefvo lediga, till större delen besatt med medlemmar ur mösspartiet, vid åtskillig modifikation. — »Ve herrarnes» öde vid 1765—1766 års riksdag afgjordes ej alldeles det sätt, som förf. anger (II, s. 181); det var stånden själfva, s slutligen bestämde deras fängelsestraff, sedan justitiedeputationen f klarat dem brottsliga. (Se Sveriges illustr. hist. V, s. 180—181

Gustaf III får af förf. det vackra och väl förtjenta vitsordet, han mer än någon af sina föregångare vinnlade sig om Finlan bästa. För landets försvar, redan af hattregeringen upphjälpt gen Sveaborgs och Svartholms anläggande och andra åtgärder, lade k ungen i dagen en oförtröttad ifver; han hade ett synnerligen dugl verktyg i G. M. Sprengtporten, innan denne orolige ande börja smida sina planer på Finlands lösgörande från Sverige. Storskif och andra frihetstidens ekonomiska planer fullföljdes, och den lug utvecklingen under förra delen af Gustafs regering stördes endast en del bondeoroligheter, som dock berodde på missförhållanden blott lokal natur.

Anjalamyteriets historia har af förf. stälts i riktig dager, c han har på flere ställen betonat, att Sprengtportens och hans menin

[1] Tsar Ivan VI kallas, II, s. 96 rad 14 uppifr., kejsarinnan Annas son i f. systerdotterson.

fränders s. k. självständighetsplaner vunno tillslutning endast inom en trängre krets af missnöjde.

Efter skildringen af Gustaf III:s krig och Gustaf IV Adolfs regering intill Sveriges indragande i koalitionskrigen meddelar förf. en öfversigt af det ekonomiska tillståndet i Finland mot slutet af svenska tiden samt ger därpå en upplysande inblick i förhållandena i de delar af Finland, som genom 1721 och 1743 års freder förenats med Ryssland. Utvecklingen hade där gått i en annan, vida mindre lycklig riktning än i storfurstendömet. Vidare lemnas en bild af den andliga odlingen under frihetstiden och gustavianska tidehvarfvet, hvarvid särskilt framhäfves den mångsidige H. G. Porthans betydelse på detta fält.

Med lugn objektivitet berättar sedan förf. om den hjältemodiga kamp, däri Finlands tappra krigare ännu en gång med sitt blod beseglade sin trohet mot sitt moderland och sina traditioner. När stridens larm tystnat, var Finland under rysk lydnad och ett nytt blad i dess historia öppnadt. Huru landets framtida öden under de nya förhållandena komma att gestalta sig, är ovisst; säkert är emellertid, att hittills har föreningen med Ryssland varit egnad att under fredens hägn utveckla landets resurser. Förf. har å de sista 80 sidorna lemnat en resumé öfver det i många hänseenden omfattande och märkliga kulturarbete, som bildar stommen af Finlands historia efter 1809. Han har där också noga redogjort för Borgå landtdag och de därstädes afgifna ömsesidiga löften af regent och ständer, hvilka bilda hörnstenen för Finlands konstitutionella ställning, samt omtalat de i senaste tid hållna landtdagarnes arbete. Hans skildring visar oss bilden af ett folk, som är stadt i ett ständigt framåtskridande och som söker och finner sin ära i fredens lugna värf. Må vi hoppas, att detta under seklers skiften hårdt pröfvade folk aldrig mer måtte nödgas kämpa en förtviflad strid för sin fosterbygd, sin odling och sina medborgerliga friheter!

* *
*

Finlands historiska literatur har förvisso genom professor Schybergsons vigtiga arbete fått en värderik tillökning. Genom den vetenskapliga kritik och det oförvillade omdöme, hvarmed han skärskådat och behandlat sitt material, har hans verk öfver fosterlandets historia blifvit ett vackert föredöme för hvarje historieforskning, som vill i sund och sann mening vara nationell. Betydelsen af hans arbete blir ock utan tvifvel af varaktig art, framför allt därigenom, att det inom sin läsekrets kommer att räkna en stor del af Finlands bildningssökande ungdom. Och därutinnan må förf. se den bästa lönen för sin möda! För oss svenskar är det en glädje att kunna konstatera, att en bok af dylik rang skrifvits på *vårt* språk, hvarigenom tillfälle beredts den svenska publiken att omedelbart
af förf:s förtjenstfulla tolkning af det gamla broderlan

Anteckningar och Minnen af Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister. I urval ordnade och utgifna af Elof Tegnér. I, II. vi + 315 + 324 sid. (med två porträtt). Stockholm, Beijer, 1889.

»Anteckningarna på Årup» äro en källa för början af detta århundrades historia, hvars namn icke är obekant för dem som studerat Schinkel-Bergmans minnen för motsvarande tid eller ur Biografiskt lexikon erinra sig biografierna öfver några 1809 års män. De föreligga nu uti urval samlade och ordnade. Man är i tillfälle att pröfva sättet, hvarpå de användts — uti de Schinkelska minnena återgifvas vanligen berättelserna i dramatisk form — och att pröfva deras egen halt, och man finner i sistnämnda hänseende snart, att man har framför sig en källskrift af icke vanligt värde. Trolle-Wachtmeister berättar väl och ledigt, och hvad hufvudpartiet angår eller dagböckerna och anteckningarna för åren 1807—1817, ökas deras värde däraf, att de till sin vigtigaste del synas vara nedskrifna dag för dag, ej författade många år efter, då minnet börjar svika och luckorna fyllas af fantasien eller passionerna.

Det hörde som bekant till Gustaf III:s politik, äfven i det fallet fransk, att vilja se den högre adeln bekläda rikets förnämsta ämbeten och dymedelst, åtminstone trodde man så, komma den att glömma sin förlorade makt och intressera den för konungens sak. Så kom det sig, att vår minnestecknares fader, Carl Axel Trolle-Wachtmeister, vid 25 års ålder var justitiekansler, 28 år gammal en af rikets herrar och vid 33 års ålder riksdrots samt af konungen titulerad »mon cousin». Det var under sådana förhållanden ej att undra på, om en lysande bana äfven var sonen beredd, och i den punkten gjorde sig traditionen från Gustaf III:s tidehvarf ännu gällande under Gustaf IV Adolfs. Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister blef 1806, 24 år gammal, revisionssekreterare och biträdde sedan 1807 sin fader i utöfningen af justitiekanslersämbetet. Ingen, icke ens han själf, synes den tiden ha undrat öfver en sådan ilmarsch på befordringsvägen.

25 år gammal, ehuru redan då en mogen man, började Trolle-Wachtmeister år 1807 den dagbok, som han sedan, ehuru med åtskilliga afbrott, fortsatte till 1817 och som — uti urval — utgör den vigtigaste delen af dessa »Minnen och Anteckningar». På grund af sin börd, sin ämbetsställning och sitt nära förhållande till fadren var han redan nu i stånd att få de bästa underrättelser, och det är Sveriges historia, som skymtar förbi läsarens ögon, till en början Sveriges historia under två af dess ödesdigraste år. Gustaf III hade lämnat efter sig Gustaf Adolf samt Förenings- och Säkerhetsakten, och ett olyckligare arf kunde svenska folket icke gärna emottaga. Det må väl sägas, att i Trolle-Wachtmeisters teckning af den nästan jämnårige konungen ej ett enda försonande, ett enda förmildrande

drag finnes. Det är en lugn, kall, obarmhärtigt objektiv skildring af svagheten och högmodet, villrådigheten och envisheten, självtillräckligheten och hjälplösheten hos denne monark, som styrde sig själf och sitt rike till undergångens brant. Man kände ju förhållandet redan förut, men det tillkomma yttringar af en brutalitet, en råhet i tänke- och handlingssätt, som väl för de flesta läsare verkar som en öfverraskning, äfven om man sett enskilda drag däraf förut framhållna i den historiska literaturen. De möta här tätt och ofta, i en så koncentrerad form, så att säga, att man ovilkorligen frågar sig själf: är allt detta möjligt? Men författarens obevekliga, på fakta stödda framställning synes ej lämna någon undflykt, något hopp öfrigt om vederläggning. Man kan, honom oaktadt, åtminstone till en viss grad ej annat än fattas af medlidande med den olycklige man, som slets mellan så motsatta ytterligheter, dubbelt olycklig, då han därjämte var konung, men man undrar ej öfver hvad som till sist inträffade, snarare öfver att det ej inträffat mycket förr.

Skildringen af de två första årens händelser är i högsta grad spännande. Man kan följa, snart sagdt dag för dag, huru allt närmar sig den slutliga katastrofen, huru tanken på nödvändigheten af en omhvälfning mognar i sinnena. Man måste ovillkorligen på samma gång ägna sin aktning åt riksdrotsen, som bibehöll sin plats såsom lagarnes väktare vid konungens sida och till sist med alla upptänkliga skäl sökte framtvinga en riksdag, den enda lagliga utvägen till en förändring. Det var en olycka att ej flere funnos af hans art bland konungens rådgifvare. Spänningen växer, då förf. kommer till 1809 års händelser och själf en icke overksam deltagare i revolutionens förberedelser med dramatisk åskådlighet berättar om hvad som försiggick. Icke minst betecknande för situationen är, att redan i januari 1809 en af de missnöjda gardesofficerarne kommer upp till riksdrotsen för att underrätta honom om den första revolutionsplanen och bedja honom vara beredd på allt, då man hoppades att han skulle träda i spetsen för den nya regeringen. Och det var riksdrotsens son, den unge revisionssekreteraren, som lät Adlercreutz få den sista afgörande underrättelsen om konungens beslut att afresa.

Äfven skildringen af förberedelserna till 1809 års riksdag och af partirörelserna vid riksdagen ända till regeringsformens antagande är full af intresse. Icke utan häpnad läser man Trolle-Wachtmeisters försäkran, att Adlersparre haft för afsikt att med sin armékår förkorta öfverläggningarna på riddarhuset, ifall de skulle bli för långvariga. Man var sålunda ej långt från ett spanskt »pronunciamento». Det är med en liflig medkänsla, som Wachtmeister i öfrigt följer händelsernas utveckling, och vid skildringen af den 10 maj, dagen då Gustaf IV Adolf förklarades tronen förlustig, får hans stil en värme, som den vanligen icke äger: »onsdagen den 10 maj är den högtidligaste dag jag upplefvat; historien utvisar få, som med den kunna jämföras. Ett i tjugo år pröfvadt och misshandladt folk, som själf utan en enda af de konvulsiviska rörelser, som revolutioner pläga medföra, brutit sina bojor, uppsäger med en stilla enhällig sammanstämmelse

tro och lydnad till den regent, som hvarje dag centnertungt ökade sina undersåtars lidande och redan länge sedan sönderslitit alla känslans och rättvisans band, som fäste nationen vid honom. En åldrig furste, den sista ätteläggen af sin stam — — hälsar nationens representanter fria från lagar, som blott voro ett förklädt envälde, och inbjuder dem att själfva stifta nya. Ett stort, ett heligt värf, som sällan ett folk tillvunnit sig utan efter blodiga skakningar. Den revolution, hvarigenom Jakob II stöttes från Englands tron, skall numera ej beundras såsom den enda i sitt slag.»

De följande anteckningarna äro mindre sammanhängande — de ha af utgifvaren måst samarbetas — men äro äfven de läsvärda och i ena eller andra hänseendet intressanta. Vi erinra endast om karakteristiker eller omdömen öfver de handlande personligheterna, såsom öfver Adlersparre och Karl August — i fråga om den konstgjorda entusiasmen för den senare torde man få gifva Wachtmeister rätt; betraktelserna med anledning af Fersens mord; den lifliga på en gång sympatiska och kritiska teckningen af Karl Johan; redogörelsen för 1812 års politik, märklig därför att det är Karl Johans ord och omdömen man skymtar bakom antecknarens, och för den norska frågan; redogörelsen för den ekonomiska ställningen 1815, liksom för de politiska högmålen, hvilka Wachtmeister såsom justitiekansler måste handlägga. Väl berättade anekdoter, skarpsinniga omdömen, detaljerade situationsskildringar finner man öfverallt.

Vid 35 års ålder drog sig Wachtmeister tillbaka till det enskilda lifvets lugn, efter att i 8 år såsom justitiekansler i viss mån ha tillhört statsrådet och efter att på grund af egenskaper och social ställning ha spelat en vida större roll än hans ämbete egentligen gaf anledning till, och han tillbakavisade hvarje försök, om än aldrig så smickrande, att åter draga honom in i politiken. Endast en gång till, vid 1847—1848 års riksdag, tog han någon verksammare del i det politiska lifvet och har äfven därom berättat. Man kan undra öfver denna tillbakadragenhet och samtiden beklagade den, men den torde dock ha en hufvudorsak icke blott i Wachtmeisters oberoende ekonomiska ställning, utan äfven i ett riktigt omdöme öfver sig själf och sin förmåga, och man kan därföre ej gifva honom orätt, om han handlade därefter. W. var tvifvelsutan en alltför kritisk och själfständig natur för att vara partiman, alltför stolt för att underkasta sig de förödmjukelser och kompromisser af hvarjehanda slag, hvartill deltagandet i det politiska lifvet så ofta leder, alltför litet en handlingens man för att finna något behag i själfva striden i och för sig på den politiska arenan, alltför oberoende för att ett ämbete för honom skulle ha någon lockelse, och sist — men icke minst — alltför litet smidig för att finna sig i de täta utbrotten af kronprinsens häftiga lynne och det personliga ingripande å dennes sida, som ofta på ett så inofficielt sätt störde statsrådets sammanträden. Om dessa egenskaper bära ock hans anteckningar vittne. Kan man mot dem rikta någon anmärkning, så vore det väl först och främst för den kritiska skärpan. Han rynkar gärna

näsan en smula spotskt och förnämt åt litet hvar och har ett skarpt öga för alla svagheter äfven hos sina vänner. Utfalla sålunda omdömena allt emellanåt något hvassa, kan man å andra sidan ej påstå att de äro uppsåtligt orättvisa. De röja på samma gång en uppriktig, självständig, allt igenom hederlig karaktär, och ord af erkännande, om än sparsamma, saknas icke heller. Såsom i allmänhet nedskrifna dag för dag, torde anteckningarna ock vara sanningsenliga och tillförlitliga, om än enstaka misstag kunna förekomma. Tecknaren utaf Gustaf af Wetterstedts minne har nyligen påpekat en omotsvarighet mellan Wachtmeisters framställning af tryckfrihetsmålet år 1817 mot tidningen »Föreningen» och statsrådsprotokollen. Uppenbart är att protokollet den 19 mars, där endast indragningen, ej åtalet behandlas, ej stämmer öfverens med justitiekanslerens redogörelse för sistnämnda del af målet. Det återstår knappt annat antagande än att ett statsrådssammanträde hållits äfven den 22 mars, men att protokoll ej förts däröfver, eller har det kommit på villovägar. Det förra antagandet kunde finna ett slags stöd däri, att, såsom nämnde minnestecknare påpekat, Wetterstedts koncept om åtalet är tillbakadaterad från den 22 till den 19 mars.[1] Ett bidrag emellertid i sin mån till belysningen af protokolls och s. k. officiella aktstyckens auktoritet och tillräcklighet! Det är ej alltid man har att tillgå så pålitliga fyllnadsuppgifter, som dem Wachtmeister lämnar för sin tid.

Sina liberala åsikter förblef W. trogen till det sista, på samma gång han förblef en skarpsinnig, lugn och oveldig iakttagare af de politiska händelsernas gång i sitt fädernesland. Om de senare egenskaperna vittna hans omdömen öfver det Crusenstolpeska målet, liksom hans råd till kronprinsen Oskar från samma tid; om det förra hans omdömen öfver representationsförändringen 1865. Äfven han gjorde sig illusioner, t. ex. i afseende på bondeståndets kommande hållning, men hans betraktelser äro i öfrigt tänkvärda, likaså hans reflexioner i afseende på Karl Johans norska politik år 1814.

Redaktionen är gjord med vanlig talang och man har all anledning att vara dem tacksamme, genom hvilkas medverkan denna publikation kommit till stånd.

---

[1] Ett misstag synes emellertid W. i sammanhang härmed göra sig skyldig till. Han uppgifver att målet mot Klinckowström uppdrogs åt rev.-sekr. Winkler; enligt protokollet hette han Wåhlin.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige utg. af K. Vitterhets Historie o Antiqvitets Akademien genom H. Hildebrand. **XI, 1, 2.** B. Sali Studier i ornamentik.

K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsbla 1888 okt.—december. H. Hildebrand, Stormynten i Sveri 1512—1535. — F. Nordin, Gotlands s. k. kämpagrafvar. — E. Ec hoff, Kyrka vid Granhammar i Vintrosa socken, Nerike. — Fr Akademiens sammankomster. — Grafundersökning i Bodarp år 18 — Ur lärda sällskaps handlingar och tidskrifter. — Besökande i St tens historiska Museum och K. Myntkabinettet. — **1889 april—ju** O. Montelius, Ett fynd från Athens akropolis. — Slaggfynd fr Östergötland. — Från Akademiens sammankomster. — Fynden fr Ringsjön.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet utg. af C. T. Odhner. **XI** Årsberättelse för år 1889. — Bidrag till riksarkivets äldre histori — Förteckning öfver rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifvelser t regeringen och rådet nov. 1632—juni 1636 med tillhörande bilag Upprättad af P. Sondén. II. — Förteckning öfver i riksarkivet f varade ministeriella handlingar: X. Turcica; Bihang till Turcic Transsylvanica, Moldavo-Valachica, Tatarica, Tripolitana, Tunisica, Alg rica. XI. Maroccana; Bihang till Polonica och Muscovitica: Cosacic

K. Bibliotekets Handlingar. 12. Årsberättelse för år 1889. — B rättelser om Sveriges krig. 2. 1655—1679.

Svenska Autografsällskapets Tidskrift. II, 2 (1890). K. H. K., Dr sen Bo Jonssons (Grip) härstamning. — Autografauktioner. — T dödsrunor (O. v. Feilitzen, Chr. Eichhorn). — Rim af Magnus Ste bock. — Bref från Moritz (Stensson) Lewenhaupt. — Svenska aut grafsällskapet april 1890.

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. 7, 3. F. I. Baehrendt Fynd från den äldre jernåldern i Kalmar län. I. — H. Schück, I romersk statyett funnen i svensk jord. — E. Brate, Tyska ru inskrifter. — E. Eckhoff, Tvenne sköldar från slutet af medeltide L. Looström, Christoffer Eichhorn och hans samlingar.

Upplands Fornminnesförenings Tidskrift utg. af C. A. Klingspor, XV. Bidrag till Upplands beskrifning (slutet med namnregister). — Upplands ortnamn (slutet). — Titelblad m. m. till andra bandet.
Andra bandet, omfattande häftena VI—XV af Upplands Fornminnesförenings Tidskrift, är härmed afslutadt.

Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening. 1889. Anmälan. — Antikvariska undersökningar. — Fornlemningar i Öster-Fernebo och Hedesunda. — Förteckning på Gestriklands Fornminnesförenings ledamöter. — **1890.** — Antikvariska undersökningar. — En antikvarisk beskrifning öfver Gestrikland från Karl XI:s tid. — Fynd af fornsaker i Hille socken. — Om Gestriklands äldsta bygder och dess forna vibol eller kungsgårdar. — Ledamotsförteckning.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. under medvärkan af S. Bugge m. fl. genom Axel Kock. **VII.** Ny följd. **III,** 1. E. Hellqvist, Bidrag till läran om den nord. nominalbildningen. H. Gering, Textkritische studien zu skaldischen dichtungen. — A. Erdmann, Bidrag till ini-stammarnes historia i fornnordiskan. — A. Olrik, Anm. af Studier over nord. gude- og heltesagns oprindelse af S. Bugge. — F. Detter, Anm. af Völuspa. Eine Untersuchung von E. H. Meyer. L. Larsson, Anm. af Katalog over den arnamagnæanske håndskriftsamling.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1890, 4.** — G. Göthe, Ett porträtt. (La comtesse d'Egmont par la comtesse d'Armaillé née de Ségur). — Romas ruiner af Julius Centerwall, anm. af S. Dahlgren. — Riksrådet grefve A. I. von Höpkens skrifter, utg. af C. Silfverstolpe. Förra bandet, anm. af P. Sondén.

Ny Svensk Tidskrift utg. af R. Geijer. **1890, 4, 5.** S. Dahlgren, Forum Romanum. Med en karta. — Den svensk-norska unionen. Uppsatser och aktstycken utg. af O. Alin. I. Unionsfördragens tillkomst, Anm. af R. M. B. — En självbiografi. (Anteckningar ur mitt förflutna lif af V. E. Svedelius.), Anm. af N. P. Ö. — David Davidson, Om konkurrensens inskränkande och upphäfvande äfven under fullständig näringsfrihet. — **6.** C., A. Th. Lysander. — Hj. Sjögren, Om kontinentala områden med och utan aflopp till världshafvet.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1890, 5.** K. M. Thordén, Gammalkatolicismen och dess ledande män i Europas romanska länder. II. — H Westermarck, Från konstflitens stormaktstider. — I bokhandeln: Akter och bref till baltiska frågans historia under 16:de och 17:de seklen af G. Forstén, anm. af G. Fraser. — **6.** K. M. Thordén, Gammalkatolicismen och dess ledande män i Europas romanska länder. III. — I bokhandeln: Anteckningar om Åbo domkyrka och dess fornminnen af A. Lindman, anm. af G. Granfelt. — **7.** G. F. Steffen, Den nya riktningen inom Englands nationalekonomi. — E. L., Kvinnouppfostran och kvinnoseder under feodaltiden i Frankrike (Efter Paul Rousselot). — I bokhandeln: Svenska akademiens handlingar från år 1886, 3:dje delen, anm. af C. G. E. — **8.** I bokhandeln: Helsingfors stads historia från 1640 till stora ofreden af E. Ehrström, anm. af R. H-n.

Finsk Militär-Tidskrift. 1890, juni—juli. Striden vid Idensalr[illegible] land den 15 (27) oktober 1808. (Ur januari-häftet af jour[illegible] kaja Starina 1890.)

Historisk Tidsskrift, Sjette række, udgivet af den danske historiske I ening ved dens bestyrelse. Redigeret af C. F. Bricka. **II**, 2. J. Fridericia, Studier over Kjöbenhavns Befolkningsforhold i det Aarhundrede särlig omkring Aaret 1660. — W. Scharling, Kir tallet och Folketallet i Danmark i det 13. Århundrede. — H. Peters Hvor laa Kongsgaarden i Roeskilde? Et antikvarisk-topografisk drag til Byens Historie. — Kr. Erslev, Erik Plovpennings Strid m Abel. Studier over ägte og uägte Kilder til Danmarks Historie. Litteratur og Kritik. Fortegnelse over dansk historisk Litterat fra Aaret 1889 vedrörende Danmarks Historie ved cand. mag. Christensen. — Smaastykker.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und M Lehmann. Neue Folge **XXVIII**, 2. H. v. Sybel, Julius Weizsäck — J. Weizsäcker, Der Versuch eines Nationalkonzils in Speier 152 — H. v. Friedberg, Der Konflikt zwischen Friedrich Wilhelm I u Karl VI über die Allodifikation der Lehen in den Marken. — I Wasserschleben, Ueber das Vaterland der falschen Dekretalen. - Miszellen. — Literaturbericht. — 3. M. Lehmann, Ein Vorspiel d Konvention von Tauroggen. — Th. Mommsen, Der Religionsfrev nach römischem Recht. — F. Arnheim, König Erich XIV von Schw den als Politiker. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. Recueil d instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depu les traités de Westphalie jusqu'à la révolution française, publié so les auspices de la commission des archives diplomatiques au ministè des affaires etrangères. II. Suède. Par A. Geffroy; Bibliotheca H storica Sueo-Gothica af C. G. Warmholtz. Register; O. S. Rydber Sveriges traktater. 4. (1521—1571.); Svenska riksdagsakter jäm andra handlingar, som höra till statsförfattningens historia und tidehvarfvet 1521—1718 I, 1; 1521—1544 utg. af E. Hildebrand o O. Alin; I, 2 utg. af E. Hildebrand; O. Levertin, Teater och dra under Gustaf III; A. Blomberg, Marskalk Bernadotte; E. O. E. Hö ström, S. Barthelemy under svenskt välde; M G. Schybergson, Fi lands historia. anm. af F. Arnheim. — **XXIX**, 1, H. v. Friedber Friedrich der Grosse und der Process Goerne. — L. v. Heineman Das Papstwahldekret Nikolaus II und die Entstehung des Schism von Jahre 1061. — Miszellen. — Literaturbericht.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben v Dr. L. Quidde. **III**, 2 (1890). A. Schmidt, Der Abschluss des deu schen Verfassungswerkes auf dem Wiener Congresse. — P. Scheffe Boichorst, Die Urkunde über die Theilung des Herzogthums Sac sen 1180. — H. Haupt, Waldenserthum und Inquisition im südös lichen Deutschland seit der Mitte des 14 Jahrh. — Kleine Mitthei ungen. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie.

Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg. **1890**, 1. I Wittich, Der erste Versuch zur Wiedererbauung der Stadt Magd burg nach ihrer Zerstörung von $^{10}/_{12}$ mai 1631. — K. Wittich, Di trich von Falkenberg (Magdeburgs ryktbare försvarare och Gust Adolfs hofmarskalk).

Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschun Redigirt von E. Mühlbacher. **XI**, 1. Literatur: Rikskansleren Ax Oxenstiernas skrifter och brefvexling; M. G. Schybergson, Sverig och Hollands diplomatiska förbindelser 1621—1630, anm. af Dietric Schäfer.

Ungarische Revue. 1890, juli. — Anton Gindely, Zur Geschichte Gabriel Bethlens: I. Bethlens Heirat mit Katharina von Brandenburg. — II. Die Erhebung Ferdinands III auf den ungarischen Thron. — Kurze Sitzungsberichte: Alex. Szilágyi, Die Berichte des schwedischen Staatsrates B. Benedikt Skytte über seinen siebenbürgischen Aufenthalt im Jahre 1651—1652.

Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands, herausgegeben von der ehstländischen literärischen Gesellschaft. **4, 2.** Gotthard v. Hansen, Publicationen aus dem Revaler Stadtarchiv. 4. Gleichzeitige Uebersetzungen der Schreiben des Nowgorodschen Statthalters an Pontus de la Gardie und des Letzteren Antwort nach Nowgorod und an den Zaren Joan IV nach Moskau. — W. Greiffenhagen, Archangel als Handelsconcurrent-in Revals im 17. Jahrhundert.

Baltische Monatsschrift XXXVII, 4. W., Ein Capitel aus der baltischen Culturgeschichte — **5.** W. Greiffenhagen, Reval als Glied der Hansa. — T. Christiani, Die Gegenreformation in Livland. III.

Russkaja Starina. 1890, januari. N. Golitzin, Slaget vid Idensalmi 15 okt. 1808.

The English Historical Review edited by the rev. M. Creighton **1890, April.** W. Sanday, Biskop Lightfoot as an historian. — E. G. Hardy, The Provincial Concilia from Augustus to Diocletian. — J. B. Bury, The relationship of the patriarch Photius to the empress Theodora. — Ch. V. Langlois, The comparative history of England and France during the middle ages. — G. Edmundson, Frederick Henry, prince of Orange. II. — Stanley Lane-Poole, Sir Richard Church. II. — Acton, Wilhelm v. Giesebrecht. — Notes and documents. — Reviews of books. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications. — **July.** H. Parker, The seven liberal arts. — J. L. Strachan-Davidson, The decrees of the roman plebs. — B. W. Wells, St. Patrick's earlier life. — K. Norgate, Odo of Champagne, count of Blois and »Tyrant of Burgundy». — Stanley Lane-Poole, Sir Richard Church (Concluded). — Notes and documents. — Reviews of books. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications. — Correspondence.

Revue Historique. 1890, mai—juin. — A. Baudrillart, Les intrigues du duc d'Orléans en Espagne 1708—1709. 1e partie. — Th. Reinach, Le premier siège entrepris par les Francs. — R. de Maulde, Eloge de Louis XII »pere de la France» en 1509. — H. Harrisse, Nouvelles recherches sur l'histoire de l'Amérique. — J. Flammermont, A propos d'une fausse lettre de M:me de Lamballe. — Bulletin historique. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie. — **Juillet—Août.** A. Baudrillart, Les intrigues du duc d'Orléans en Espagne. 1708—1709. Suit et fin. B. de Mandrot, Jacques d'Armagnac, duc de Nemours. 1433—1477. Premier article. — Paul Marais, Documents inédits sur la Révolution dans le département de la Gironde. Les frères Faucher, Laffon de Ladébat et leur correspond
Bulletin historique. — Comptes-rendus critiques. —
diques et sociétés savantes. — Chronique et B

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la so d'histoire diplomatique. **1890, 3.** Discours des président d société d'histoire diplomatique à l'assemblée du 29 mai 1890. — port du secrétaire général. — Compte rendu du trésorier. — du voyage du comte Giandemaria envoyé du duc de Parma à la de Louis XIV. — C. de Barante, L'arrivée du baron de Bara S:t Petersbourg déc. 1835. — Perret, La première ambassade tienne à Louis XI (1461—1462). — A. Vandal, La cour de Russ 1807—1808. — **3 bis.** A. Vandal, Documents relatifs à la pa de l'Orient négocié entre Napoléon et Alexandre I 1808. — Con rendus. — Chronique. — Bibliographie.

Öfversigter och Granskningar.

Nya italienska bidrag till Kristina-litteraturen.

»La Regina Cristina di Svezia» är en i Italien äfven utanför de litterärt bildades krets vida känd historisk figur. Hennes personlighet är där, i den allmänna föreställningen, omgifven af ett halft fantastiskt skimmer, och glömskan har icke lagt sig öfver den sällsamma främlingens fel och förtjenster, såsom öfver mängden af hennes samtidas minne. Hennes ankomst till Italien framkallade en gång ett helt berg af tryckta panegyriker på vers och prosa; vid sidan af dem spredos, dels i tryck dels i handskrift, aktstycken och pamfletter, som gingo i en helt motsatt tonart. Sedan dess hafva omdömena om den ryktbara nordiska drottningen vexlat i hennes andra, så väl som i hennes första fädernesland. I allmänhet kan det väl sägas, att hennes minne ej heller här varit i de mest skonsamma händer. Äfven våra dagars detaljforskning i Italien återvänder med förkärlek till drottning Kristina, och ur de italienska arkivens gömmor framdragas som oftast bidrag till hennes historia från den tid, då hon lefde som en drottning — utan rike, men med en regerande suveräns later och anspråk.

De flesta af dessa uppsatser om Kristina i Italien ega företrädesvis lokalhistoriskt intresse. De erbjuda kultur- och tidsbilder i smått från 1600-talets Italien, och innehålla äfven bidrag till drottningens karaktäristik och till kännedom af det sätt, hvarpå samtiden uppfattade hennes personlighet. En sådan uppsats är t. ex. *Cristina di Svezia in Bologna* af Carlo Malagola, en på samtida handlingar i Bolognas arkiv och bibliotek hvilande omsorgsfullt utarbetad studie öfver drottningens besök i Bologna 1655, 1656 och 1658, af hvilka det förstnämnda, som egde rum under hennes triumftåg från Innsbruck till Rom, utförligt skildras[1]. En läsvärd och målande skildring af Kri-

---

[1] Tr. i Giornale araldico di Pisa, 1881. Festerna i Bologna 1655 hade förut blifvit utförligt skildrade i den samtida tryckta litteraturen samt i Giordani's »Relazione delle feste» etc. i Almanacco statistico 1840.

stinas besök i Lucca — det var på våren 1658, på återvägen f
Frankrike, medan hon i sitt rörliga sinne hvälfde stora politi
planer — har lämnats af grefve CES. SARDI i hans afhandling (
stina di Svezia in Lucca (1883). Från Lucca styrde drottningen fär
till Modena, med hvars hertig Frans I d'Este hon knutit politi
förbindelser, hvilka mycket sysselsatte samtidens nyfikenhet. En re
görelse för arten af dessa förbindelser innehålles i skriften *D*
relazioni di Cristina di Svezia coi principi Estensi af den förtje
nu bortgångne forskaren markis CAMPORI[1]. Drottningens öfverlä
ning med hennes tillärnade bundsförvandt egde rum i den lilla sta
Sassuolo på det Modenesiska området. En samtida notis om
lysande gästens mottagande därstädes, uppsatt af »il cancelliere de
comunità di Sassuolo» har blifvit offentliggjord af N. CIONINI[2] (188
Man kan sålunda genom dessa små uppsatser följa »la regina noma
nästan steg för steg.

Flera dylika detaljundersökningar, hämtade ur lokala arkiv, sku
kunna nämnas, men de anförda torde tillräckligt visa arten af de
italienska Kristina-litteratur. Arbeten af större omfattning förbere
dock; en tjänsteman vid statsarkivet i Rom, Corvisieri, har enligt e
uppgift under åtskilliga år samlat materialier till en historia om dr
ningens lif i Rom, hvilken snart kommer att offentliggöras.

De båda afhandlingar, med hvilka det sistförflutna året ö
denna litteratur, ega ej denna egentligen lokala karaktär, som vi
skildringens föremål i ett visst bestämdt tidsmoment och omgifni
Den omfångsrikaste af dessa studier är L. GROTTANELLI's *La reg*
Cristina di Svezia in Roma[3]. Den söker att skildra drottningens
i Italien ända från det triumferande intåget 1655 till hennes d
De egentliga källorna för denna framställning äro depescher och b
i statsarkivet i Florens från Toscanas ambassadör vid Vatikanen
från kardinal Giovancarlo Medici, hvarjämte äfven användts
samtida tryckta och handskrifna pamflettlitteraturen. Det förefaller likv
som om Kristinas namn användts såsom en lockande skylt för h
som i denna uppsats berättas af diplomatiskt skvaller i allmänhet f
Rom under, stundom äfven före hennes tid: i åtskilliga af bokens afd
ningar finnes hon knappast nämnd[4]. Med föga kritik äro såväl de
plomatiska rapporterna som öfriga källor använda: nästan hvilka o
styrkta uppgifter som helst tagas för goda, helst då de kunna bidraga
nedsättandet af Kristinas minne. Såsom historiska källor citeras de beka
pamfletterna »Histoire des intrigues galantes de la reine Christine» sa
hennes »Portrait et vie secrète»; och för den ytliga, på dylika käl

[1] Tr. i Atti e memorie della deputazione di storia patria per le provi
di Romagna. N. S. II. (1878).

[2] Såsom bilaga till bröllopsskriften »Nozze Bagni-Cionini.

[3] Först tryckt i »Rassegna nazionale» 1889—90. Förf. är såsom privat
bosatt i Florens.

[4] Så t. ex. förekomma vidlyftiga episoder om Innocentius X och hans nepo
Olimpia Maidalchini, om Alexander VII:s val och hans tvist med Ludvig
o. s. v.

hvilande skildring af fransmannen Arvède de Barine[1], som äfven i vårt land väckt ett oförtjent uppseende, har författaren idel loford. Drottningens »scandali amorosi», hennes brist på moraliskt sinne, hennes förakt för religionen o. s. v. — gamla beskyllningar, för hvilka inga nya bevis framläggas — framhållas med styrka. Slutorden visa framställningens anda. »Hon dukade under», heter det, »för låga lidelser, som öfverskredo de gränser, som naturen utstakat för kvinnan; passionerna gjorde henne otacksam, grym, känslolös för andras lidande och slutligen föraktlig, därföre att smickret hade demoraliserat henne. I en annan omgifning skulle hon hafva framstått såsom det, hvartill hon var född — såsom sitt århundrades märkvärdigaste kvinna».

Såsom man finner, har M. Arvède de Barine fått en värdig efterföljare i den florentinske författaren. Grottanelli's uppfattning skiljer sig väsentligt från den, som uttalats af Italiens berömdaste häfdatecknare Muratori: han betecknade den ryktbara främlingen från Norden såsom »per animo, per ingegno o per letteratura superiore al suo sesso.»

Af större historiskt värde och röjande mera omsikt i forskning är markis SOMMI-PICENARDI'S skrift *Di Cristina di Svezia, memorie e documenti inediti e rari*[2]. Författaren, bosatt i Venedig och innehafvare af den lysande titeln »granpriore dell'ordine di Malta», har koncentrerat sin framställning kring den mörka punkten i Kristinas lif — Monaldeschis blodiga slut i Fontainebleau. Flitigt har han samlat hithörande aktstycken samt meddelat utdrag och notiser ur diplomatiska rapporter i ämnet från Paris till Venedig, Florens och Modena. Han har här ånyo tryckt hufvuddokumentet i frågan, père Lebels berättelse[3], samt den bekanta samtida skriften »La défense du marquis de Monaldeschi» i en redaktion, som är något olika den hos Arckenholtz införda[4]. Denna sistnämnda skrift är hämtad från Biblioteca Oliveriana i Pesaro, ur hvars rika samlingar till Pesaros historia förf. äfven meddelat åtskilliga notiser om Kristinas vistelse därstädes och om hennes förhållande till bröderna Santinelli, af hvilka den yngre, grefve Ludovico, blef en af Monaldeschis banemän.

Till lösningen af den Monaldeschiska högmålsgåtan har dock denna samling ej lämnat några nya bidrag af vigt. Förf. uttalar den förmodan, att Monaldeschis af drottningen så grymt hämnade brott ej varit uteslutande politiskt, utan snarare bestått i »una offesa portata piuttosto al suo onore di donna che alla sua riputazione politica»; och utan att instämma med dem, som älska att skildra Kristina såsom »donna galante», anser han icke omöjligt, att något kärleksförhållande kunnat vara med i spelet — »anche semplicemente platonico».

Det enda hittills okända aktstycke af någon vigt, som Sommi-Picenardis skrift meddelar, är ett från Bibl. Oliveriana i Pesaro hämtadt

[1] I Revue des deux mondes 1888.

[2] I Giornale araldico 1889.

[3] Senast tr. af Vidal, »L'église d'Avon et le meurtre de Monaldeschi».

[4] Se Arckenholtz II, Appendice. s. 143. Skriften, såsom hvars författtare angifvas Capitano Cornelio, och som är ställd till »Accademia degli Umoristi», förekommer i afskrift i nästan alla större italienska handskriftsamlingar.

»Manifesto di Gio. Batt. Cornoldi in sua giustificazione, nel 165 Cornoldi var en underordnad tjensteman i drottningens hof, intend vid hennes »guardaroba», som hade kommit i delo med kaptenen hennes garde, Tenderini. I denna skrift, hvari han vill rättfärd sitt förhållande inför drottningens maggiorduomo markis Santine lemnar han åtskilliga bidrag till kännedomen om Kristinas hofhå ning vid tiden för hennes återkomst till Rom från den franska re 1657—58. Detta rätt vidlyftiga aktstycke gifver en allt annat tilltalande bild af oordning och ekonomiskt oförstånd, af beroende procentande judar och af drottningens stora anspråk, midt un fattigdomen. Tidpunkten var också den i alla afseenden mest kymmersamma under Kristinas lif i Italien. Monaldeschis mord ha satt den allmänna meningen i harnesk mot henne, och påfven Alex der VII, hennes forne beskyddare, betraktade nu hennes vistelse i R såsom en svår hemsökelse. Förhållandet blef mot slutet af Alexand lefnad åter det bästa.

Sommi-Picenardis skrift är i hvarje fall ett af de mera beakta värda italienska bidragen till Kristina-litteraturen.

T.

Om svenska riksdagen, dess sammansättning och verksa hetsformer, 1772—1809. Akademisk afhandling af Vilhe Vessberg. 143 ss. Stockholm 1889.

Den svenska riksdagens historia har varit föremål för gans mycken bearbetning i dess tidigare skeden. Utom mängden af m nografier af enskilda riksdagar ega vi i Vingqvists, v. Steyerns o Beckmans afhandlingar en sammanhängande följd af framställning af riksdagens utveckling till 1680. Men för den följande tiden ännu mycket ogjordt. I synnerhet gäller detta om ståndsriksdage viktigaste period, frihetstiden, hvilket tidskifte för utvecklingen riksdagsformerna och för den närmare bestämningen af stånde sammansättning varit af genomgripande betydelse. Hela den följan utvecklingen af ståndsriksdagen hvilar, hvad dess sammansättning o verksamhetsformer beträffar, till en god del på det resultat, som mängden af lagar och förordningar och en rikt utvecklad praxis fra stod såsom den väsentligaste frukten af frihetstidens parlamentari lif. Det är klart, att den nästan fullständiga saknaden af ingåen arbeten öfver riksdagens historia under denna period i hög grad sk försvåra alla försök till bearbetning af den följande tidens riksda historia, och det är med fäst afseende på detta sakförhållande, s värdet af dylika arbeten bör bedömas.

Den period af riksdagens utveckling, som närmast följde ständ väldets fall genom 1772 års statshvälfning, har visserligen icke f än nu genom hr Vessbergs ofvannämda afhandling varit föremål i

en sammanfattande framställning, men däremot finnas bearbetningar af nästan alla dess särskilda riksdagar: slutet af revolutionsriksdagen samt 1778—79 års riksdag i Montans afhandling: Bidrag till Gustaf III:s historia I, 1786 års riksdag af C. Fr. Wærn, riksdagen 1789 af W. Tham och riksdagen i Gefle 1792 af Tornérhjelm. Ett synnerligen viktigt material för riksdagshistorien bilda naturligtvis ståndens protokoll, som just under denna period började tryckas. Under frihetstiden hade början till offentliggörande af riksens ständers förhandlingar gjorts, då riksdagstidningar från och med 1755—56 års riksdag lemnade allmänheten kortfattade redogörelser af riksdagsärendenas gång. Efter tryckfrihetens införande 1766 blefvo massor af enskilda anföranden och memorial, utskottsbetänkanden, utdrag ur ståndsprotokoll m. m. utgifna af trycket, men ett fullständigt publicerande af ett riksstånds eller ett utskotts protokoll och handlingar kom aldrig till stånd med det enda undantag, att samtliga protokoller vid sekreta utskottets, sekreta och justitie deputationernas gemensamma sammanträden 1769 angående författningens revision fullständigt trycktes. Äfven efter 1772 utgåfvos riksdagstidningar genom regeringens försorg, dock icke vid 1789 års riksdag. Från 1786 läto adeln, borgar- och bondestånden trycka sina riksdagsprotokoller, adeln dock för 1786 års riksdag endast i utdrag. 1789 förhindrade konungen den påbörjade tryckningen af adelns protokoll, hvarför denna riksdags adelsprotokoll först 1809 fullständigt utgåfvos. För de följande riksdagarne däremot trycktes protokollen utan hinder med undantag däraf, att K. M. förbjöd tryckningen af adelsprotokollet för den 28 maj 1800, hvilket därföre först 1809 utgafs. Prestestånder har däremot aldrig utgifvit sina protokoll under denna period, ehuru det flera gånger sattes i fråga. Utom allt detta finnes åtskilligt om tidens riksdagshistoria i den tryckta memoarlitteraturen och i senare framställningar af den politiska historien. Hr Vessberg har således kunnat bygga sin afhandling på ett ganska rikt tryckt material, men har dessutom i riksarkivet och riddarhusarkivet genomgått en mängd otryckta riksdagshandlingar.

Afhandlingen sönderfaller i tvänne hufvudafdelningar: om riksdagens sammansättning och om riksdagens verksamhetsformer. Den förra afdelningen har blifvit jämförelsevis styfmoderligt behandlad, då den endast upptager 29 sidor af hela afhandlingen. Denna del är också det svagaste partiet af afhandlingen. R. F. 1772 innehöll intet om ståndens sammansättning. Dess 39:de § förklarade väl alla från år 1680 till den 21 aug. 1772 såsom grundlag ansedda stadgar för afskaffade och förkastade, och därmed var naturligtvis 1723 års riksdagsordning upphäfd, men huruvida den mängd af stadgar och resolutioner, som närmare utfört och kompletterat riksdagsordningens bestämmelser om ståndens sammansättning, därföre skulle anses såsom upphäfda, var tvifvelaktigt. Gustaf III afgjorde denna fråga, då han i riksdagskallelsen den 9 sept. 1778 förklarade, att Ridder
Adeln hade att ställa sig 1626 års riddarhusordnin
rättelse, men af preståndet kallades samtliga præ

många af hvarje Stift, som vanligen pläga kallas, och ifrån de öfr
Ständen så många som öfligit varit.» Gustaf III begagnade sig
ledes af R. F:s stadgande om upphäfvandet af de såsom grundl
ansedda stadgar för att tillintetgöra 1762 års riddarhusordning, m
lemnade de öfriga ståndens sammansättning, sådan den utvecklat
under frihetstiden, orubbad. I öfverensstämmelse härmed har författa
skildrat de olika ståndens sammansättning efter 1626 års riddarhusordn
med dess tilläggsartiklar af den 3 nov. 1778 samt de stadgar, som
frihetstidens slut voro gällande för val af de ofrälse ståndens ri
dagsmän. I framställningen af adelns sammansättning ha några or
tiga uppgifter insmugit sig, såsom att år 1697 funnits 60 grefli
137 friherrliga och 1576 adliga ätter, hvilka siffror i stället beteck
antalet vid Karl XII:s död 1718; likaså att 300 nya adelsmän bl
vit utnämda 1720, då såsom Malmström (I, 124, anm. 9) upplys
endast 148 nya ätter adlades under Ulrika Eleonoras regering o
endast 3 efter konung Fredriks upphöjelse intill slutet af år 172
(Men visserligen togo många förut adlade ätter nu vid 1719 o
1720 års riksdagar introduktion, så att adelns antal därigenom fr
Karl XII:s död till slutet af år 1720 ökades med 323 nya ätte
Det kan äfven förtjäna påpekas, att adlig ätts hufvudman under h
frihetstiden ansetts såsom ättens självskrifne representant, och
detta förutsättes i den riddarhusordning, som adeln 1720 antog sås
gällande, »in til dess en fulkommelig Riddarhuus-Ordning kan inr
tas». Det heter där i § 1, att vid riksdagens början skola alla, s
ämna närvara, anmäla sig hos sekreteraren, »skolandes the, s
sielfva ey äro Capita Familiæ, utan allenast af andra befullmäch
gade, då tillika legitimera deras Personer med behörige Fullmachte
— Framställningen af krigsbefälets sammansättning har författar
inskränkt till meddelande af hvilka som kallats genom riksdagsk
lelsen 1778, men hur fullmäktige af regementenas officerskår sku
utses, har författaren icke vidrört. De gällande bestämmelserna där
funnos i K. M:s reglemente den 16 jan. 1756 och Resolutionen
krigsbefälets besvär den 12 nov. 1766, § 42. Då emellertid kri
befälet ej kallats till riksdag efter 1778, kan redogörelsen för d
sammansättning ju med visst skäl inskränkas till det minsta möjli
En vida svårare underlåtenhetssynd begår författaren, då han ytte
knapphändigt affärdar bondeståndet. Under frihetstiden hade val
bondeståndets riksdagsmän öfvergått från att direkt af allmogen förrät
på häradstinget till att ske genom sockenvis valda elektorer in
häradshöfdingen. Då val å sockenstämma förrättades efter hemma
talet såsom röstberäkningsgrund, kom således bondeståndets riksda
mannaval att hvila på graderad röstskala med den minsta del
hemman, som fordrades för besutenhet, såsom censusminimum.
närmare bestämmelserna om valrätten och sättet för valet äro nat
ligtvis att söka i de spridda stadganden och resolutioner, som
glerade sockenstämmans sammansättning och val å sockenstämm
Försäkringen för bondeståndet den 4 april 1789 bekräftar endast
korthet det brukliga valsättet.

Den ojämförligt större delen af hr Vessbergs afhandling upptages af redogörelsen för riksdagens verksamhetsformer, och författaren har här lyckats gifva en bred och fullständig skildring, som eger förtjänsten af klarhet och öfverskådlighet. Ämnet har grupperats under följande rubriker: 1:o om riksdags sammankallande och inträde i verksamhet, 2:o ämnen, som kunde komma under rikseus ständers öfverläggning, 3:o om sättet för ärendenas beredning, 4:o om sättet för ärendenas behandling inom stånden, 5:o om beräkningen af riksståndens röster för åstadkommande af ett riksens ständers beslut, 6:o om sättet för meddelande af riksens ständers beslut och riksdags afslutande samt 7:o utskott af ständerna mellan riksdagarne. Vi kunna här icke ingå i någon redogörelse för den mängd tvistiga lagtolkningsspörjsmål, hvartill den illa affattade R. F. gaf anledning, och som ytterligare ökades genom återupplifvandet af 1617 års R. O. och 1626 års R. H. O. Författaren har — synes det oss — varit väl försigtig och oftast nöjt sig med att framlägga skälen å ömse sidor för motsatta meningar, utan att våga bestämdt uttala, hvilken mening haft rätt, där författaren icke såsom i fråga om tolkningen af 1786 års riksdagsbeslut angående beräkning af ståndens röster för åstadkommande af ett riksdagens beslut haft en förut gjord utredning att gå efter. Men det måste å andra sidan medgifvas, att den lagstiftning, som bestämde riksdagens befogenhet och sättet för dess utöfning, var så bristfällig, att det i många fall torde få anses omöjligt att kunna bestämma, hvilken af tvänne motsatta uppfattningar haft rätten på sin sida. Vi hänvisa till författarens egen framställning och vilja här blott påpeka några mindre riktiga uppgifter. Tillkomsten af det viktiga beslutet vid 1778 års riksdag om religionsfriheten framställer författaren så, att det af ständerna väcktes »i form af besvär» (sid. 52). Detta var icke fallet, ty ständerna utarbetade ett formligt förslag, som i gemensam skrifvelse, undertecknad af samtlige talmännen, underställdes konungen, hvarpå denne inhämtade rådets utlåtande och gaf sitt samtycke på rikssalen. Alltså användes formerna för behandlingen af värkliga lagfrågor, och beslutet om religionsfrihet tillkom på ständernas initiativ genom konungs och riksdags gemensamma lagstiftningsmakt. Detta synes äfven af de ordalag, hvarmed riksdagsbeslutet § 7 omtalar detta beslut, och af förordningen 1781, hvilken endast utgör en promulgation af konungens och riksdagens gemensamma beslut utan förändring, men åtföljdt af en mängd verkställighetsföreskrifter och förtydliganden, hvilka konungen gaf på grund af ständernas uttalade begäran och sin egen lagstiftningsmakt. Till dessa förtydliganden hör konungens förklaring, att ständernas vid den utvidgade religionsfriheten fästa vilkor, att ingen af främmande religionsbekännelse skulle få åtnjuta riksdagsmannarätt, icke fick anses hafva beröfvat de reformerta trosbekännarne den riksdagsmannarätt, som de egde enligt k. kung. den 27 aug. 1741. — Författaren uppger (s. 64), att expeditionsutskottet, som tillsattes vid 1800 års riksdag, bestod af två ledamöter af hvart stånd, men detta utskott bildades så, att däri jämte två ledamöter af hvart ofrälse

stånd adelns enskilda expeditionsutskott ingick, och detta bestod af 3 medlemmar, en af hvarje klass. — Sid. 137 redogör författaren för ett beslut af borgarståndet 1779, att nytt val af dess bankofullmäktige skulle anställas hvart tredje år, samt hur detta val skulle ske. Detta beslut har emellertid aldrig tillämpats eller ansetts ega gällande kraft, antagligen af samma skäl, hvarför ett likartadt beslut 1792 aldrig erkändes, nämligen därföre att K. M. ej bekräftat detsamma. — På sidan 143 uppges, att bondeståndet första gången tillsatt kanslidirektion vid 1792 års riksdag. Redan 1789 valde dock bondeståndet med K. M:s tillåtelse en kanslidirektion af 5 personer för att mellan riksdagarne »hålla bondeståndets Cancellie-Handlingar i ordning.» Denna kanslidirektion fick i uppdrag att under tiden till nästa riksdag utse bondeståndets revisorer för det nyinrättade riksgäldskontoret samt att utse ny fullmäktig i riksgäldskontoret, i fall någon af bondeståndets fullmäktige mellan riksdagarne afgick. — I kapitlet om »utskott af ständerna mellan riksdagarne» kunde äfven för fullständighetens skull de särskilda revisorer hafva upptagits, som årligen granskade det 1792 upprättade Riksens Ständers diskontverk med riksgäldskontorets kreditsedlar; dessa revisorer utsågos, en af hvarje stånd, på sätt stånden särskildt beslöto vid 1792 års riksdag, hvarjämte dessutom de enskilda aktieegarne fingo välja tvänne revisorer. — Åtskilliga detaljanmärkningar skulle väl ytterligare kunna göras, men det sagda får vara nog.

Hr Vessbergs afhandling är skrifven med en klar och enkel stil och blir alltid af stort värde för alla kommande ytterligare bearbetningar af tidens riksdagshistoria, om också författaren vid behandling af ett så rikt material och utan den ledning, som förarbeten på den närmast föregående perioden, frihetstiden, skulle gifvit, här och där begått åtskilliga misstag, eller — hvad särskildtståndens sammansättning beträffar — ej kunnat gifva en tillräckligt uttömmande redogörelse för sitt ämne.

L. S.

Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809. Akademisk afhandling af MAGNUS SANDEGREN. 85 sid. 4:o + ett blad innehållsöfversigt. Göteborg 1890.

Föreliggande arbete afser, såsom redan af titeln framgår, ingalunda att lemna en fullständig framställning af 1809 års statshvälfning; en dylik skildring skulle helt naturligt svälla ut vida öfver det vanliga måttet för en gradualafhandling. Förf. har därföre begränsat sin uppgift till att lemna ett bidrag till statshvälfningens historia.

Tyngdpunkten i afhandlingen är tydligen afsedd att förläggas till författningshistorien. De planer och förslag till ett nytt stats-

skick, som vid det gustavianskas fall döko upp, dessas ordnande och vidare utveckling, huru de togo form i det s. k. Håkansonska förslaget, huru man sedan nödgades kasta detta öfver bord, och huru i stället vår nu gällande regeringsform utarbetades och antogs, utgör skildringens egentliga föremål. Men för att denna utveckling skulle framstå i en fullare belysning, har förf. tagit med i sin framställning mycket af statshvälfningens öfriga moment. Man skulle dock kanske härvid på en eller annan punkt önskat större fullständighet och ett närmare sammanarbetande af här och där förekommande notiser till ett sammanhängande helt. Särskildt har — synes det mig — för liten hänsyn tagits till Sveriges förhållande till främmande makter. Emellertid har ofvan nämnda syfte i viss mån inkräktat på utrymmet och försvårat för förf. att gå fullt till botten med författningsfrågan. Hans arbete får därföre närmast karaktären af en öfversikt af statshvälfningen i dess helhet — om ock med öfvervikt åt författningshistorien — med enstaka detaljutredningar, som emellertid innehålla ganska mycket af intresse.

Efter att i några korta drag hafva skizzerat den del af revolutionen, som fick sin afslutning med katastrofen af den 13 mars, samt hertigen-regentens första diplomatiska åtgöranden, skildrar förf. regeringens organiserande och den stämning, hvarmed den mottogs inom landet.

Ett hufvudföremål för hans framställning blir då regeringens förhållande till Adlersparre och hans armé. Förf. ingår här i en detaljerad skildring, som genom sin objektiva hållning fördelaktigt skiljer sig från den behandling, denna mycket omskrifna sak förut erhållit. Med berömlig oväld uppvisas, huru såväl Adlersparre som den provisoriska regeringen hade lätt förklarliga skäl till den hållning de intogo. Adlersparre fann i de upprepade maningar, som från regeringen sändes honom att skynda till Stockholm, sin hufvudstyrka i förväg, idel försök att skilja honom från hans armé och beröfva honom det inflytande på händelsernas gång, som han på grund af sitt djärfva initiativ ansåg sig med rätta tillkomma. Han märkte, huru flertalet af hertigens omgifning utgjordes af den gamla dynastiens män och såg häri en fara för sin personliga säkerhet och revolutionens bestånd. Däraf hans fruktan att skilja sig från sin här och hans yrkande på gustavianernas aflägsnande.

Styrelsen i Stockholm åter ville snarast möjligt ena alla krafter till samverkan för fosterlandets räddning; det var därföre helt naturligt, att den önskade Adlersparres snara återkomst till hufvudstaden i och för gemensam öfverläggning. I hans vägran att komma utan i spetsen för sin armé såg den en sträfvan att bilda en stat i staten, att bibehålla insurrektionstillståndet i permanens, i hans fordran på gustavianernas aflägsnande en inledning till personliga förföljelser, som hotade att känbart drabba flertalet af dess medlemmar.

Att personliga motiv och intressen spelade sin roll å ömse sidor är tydligt. Förf. betonar emellertid, att Adlersparres farhågor för

sin person voro ogrundade; däremot gaf ryssarnes landstigning vid Grisslehamn den 19 mars regeringen i Stockholm med Adlercreutz i spetsen full rätt att i fäderneslandets namn uppfordra Adlersparre att med sina trupper skynda till den hotande farans afvärjande, i stället för att ligga stilla med sin här flera dagar och hålla krigsråd med sina officerare om, på hvad fot man skulle ställa sig till regeringen. Förf. betonar, huru Adlercreutz här uppträder som de fosterländska intressenas målsman, och detta med rätta, men det synes dock som en ofullständighet i hans annars noggranna utredning af denna konflikt, att han underlåter att framhålla de fosterländska intressen, som Adlersparre å sin sida trodde sig tillgodose, jämte de rent personliga.

Adlersparre hade som bekant tryggat sin rygg genom en öfverenskommelse med norske öfverbefälhafvaren, prinsen af Augustenborg, hvarigenom denne på vissa vilkor lofvade ett vapenstillestånd. I dessa vilkor ingick bl. a. äfven den bestämmelsen, att stilleståndet skulle anses brutet den dag, då revolutionsarmén eller någon af dess afdelningar på något sätt verkade mot Rysslands trupper. Adlersparres händer voro således bundna gent emot Ryssland, och i betraktande af den roll, förhållandet till Norge och prinsens af Augustenborg eventuella kandidatur till svenska kronan spelade i hans planer, är det lätt förklarligt, att han ej ville låta pressa sig till åtgärder, som skulle inneburit ett afsteg från nämnda öfverenskommelse, och att han härmed ansåg sig bäst tillgodose sitt lands intressen.[1] Hans fiendtliga hållning mot gustavianerna behöfver ej heller förklaras ur endast personliga motiv; dessa voro gifne förkämpar för den späde prins Gustafs rättigheter, och Adlersparre måste därföre anse det för sina planers genomförande vara af vikt att söka neutralisera dessa personers inflytande.

Förf. öfvergår därefter till att behandla Adlersparres ryktbara promemoria från Tibble, och det förslag han efter ankomsten till Stockholm gjorde hertigen att utan afvaktande af ständernas sammanträdande utropa honom till konung. Den utredning af denna fråga som förf. presterat, synes mig icke i allo tillfredsställande. »Den uppmaning Adlersparre i P. M. riktade till hertigen följdes ej», säger förf. »Promemoria-idén» sättes således ej i något samband med Adlersparres nyssnämnda senare plan. De båda förslagen gå dock ut på detsamma, om ock det tvära och oväntade sätt, hvarpå det senare afklipptes vid utförandet gör, att man känner mindre om dess detaljer, isynnerhet som ingen skriftlig uppteckning om detsamma bevarats. Men i hufvudsak innebär det dock ett försök att fortgå på den genom Tibblepromemorian angifna vägen, och såväl Björnstjerna

[1] Se Aalls Erindringer II, 502. Den här befintliga uppgiften stödjer sig på ett bref från C. H. Anckarsvärd till utgifvaren, visserligen skrifvet långt senare (1842), men det torde dock böra tillerkännas vitsord, då Anckarsvärd just var den, som å Adlersparres vägnar förde underhandlingen. Det ligger f. ö. nästan i sakens natur, att ett dylikt förbehåll måste göras, och att så verkligen skett, antydes äfven i »Anteckningar om och af general G. C. v. Döbeln» II, 214, 216, och i J. D. af Wingårds »Minnen» etc VI, 39.

i sina anteckningar (II, 69), som Anckarsvärd i sin politiska trosbekännelse» (s. 21 och följ.) ha så uppfattat detsamma.

Äfven mot förf:s framställning af orsaken till det snöpliga öfvergifvandet af nämnda plan torde invändningar kunna göras. Frågan är onekligen dunkel, och längre än till sannolikhet torde man knappast kunna komma med det material, som nu föreligger, men sannolikare synes mig dock ett annat händelsernas sammanhang vara än det, som förf. framhäfver.

Han följer i hufvudsak Trolle-Wachtmeisters »Anteckningar» och Anckarsvärds »politiska trosbekännelse» och meddelar sålunda, huru öfverste Silfversparre d. 27 mars infann sig från Gripsholm med konungens anbud att abdikera mot vilkor, att kronprinsen blefve proklamerad till konung. Trots hertigens benägenhet för förslaget blef det dock i konseljen förkastadt, förnämligast på riksdrotsens grefve Wachtmeisters bedrifvande, som anförde, att en abdikation gifven ur ett fängelse vore ogiltig, och att intet borde om tronföljden[1] bestämmas, förrän man kände Napoleons tankar härom; men då dessa skäl ej läto sig lämpligen anföras, höll man sig därvid, att abdikationen vore ett ämne, som endast mellan konungen[2] och ständerna kunde afhandlas. Men konungens anbud att abdikera kom till pass för dem, som ville utropa hertigen till konung (d. v. s. Adlersparre och hans parti). Hertigen skulle antaga konungens abdikationsanbud och kronan genast öfverlemnas till honom; vilkoret om sonens succession behöfde han ej neka att gå in på, då den frågan i alla fall skulle afgöras af Bonaparte; härtill synes hertigen d. 29 mars hafva gifvit sitt bifall. Tills vidare uppsköts verkställandet, säger förf., emedan ryska sändebudet Alopæus väntades till Stockholm och troddes medföra kunskap om Napoleons beslut, och stödjer detta på en anteckning af Trolle-Wachtmeister för d. 30 mars. Planen öfvergafs sedan fullständigt, säger förf. vidare, dock först efter ett försök att drifva den igenom.

Detta försök är Adlersparres beryktade sammankomst med sina officerare, på hvilken förslaget om hertigens omedelbara proklamerande till konung enligt Adlersparres uppdrag föreslås af Anckarsvärd, men möter, om icke motstånd, så dock ett tveksamt emottagande. Adlersparre förklarar då, att han icke vill företaga något, som synes strida mot kamraternas åsikter och låter frågan falla.

Förf. konstaterar därefter, att Schinkel-Bergman har från denna framställning afvikande enskildheter och nämner såsom sådana, dels

[1] Så i förf:s framställning. Detta allmänna uttryck lemnar emellertid obestämdt, huruvida därunder skall förstås själfva konungavalet eller blott valet af tronföljare efter den blifvande konungen. Trolle-Wachtmeister uttrycker sig emellertid bestämdare om sin faders åsikter härvidlag. I hans dagbok för d. 27 mars heter det, »att vi ännu ej kunde decidera om kungens son skulle *blifva tronföljare* (kurs. af mig), innan vi kände Bonapartes afsigter.» Härmed kan ej gärna afses något annat än rätten att efterträda den blifvande konungen, d. v. s. hertig Karl.

[2] Med »konungen» menas enligt Trolle-Wachtmeister I, 197 »hertigen, som nu utöfvar konungamakten.»

att konungens anbud om vilkorlig abdikation skulle kommit ef hertigens beslut att taga kronan, dels att hertigen skulle gjort vilkor för sitt mottagande af kronan, att brorsonen skulle afsäga densamma jämväl för sina efterkommande. Med rätta anmärker fö att då synes Adlersparres plan egendomlig, men han gör icke nå försök att förlika dessa motsägelser genom kritik af den händelsern tidsföljd, som förekommer hos Schinkel-Bergman, ehuru detta lå sig med tämlig sannolikhet göra med stöd af Trolle-Wachtmeist dagbok.

Genast faller då i ögonen, att S. B.[1] förlägger ingifvandet konungens abdikationsanbud till tidigast d. 29 mars men af W:s dagbok framgår med tydlighet, att detta ankom redan d. 2 Enär hertigens godkännande af Adlersparres plan egde rum d. 2 är således den motsägelsen häfd.

Härmed yppar sig emellertid en möjlighet att undanrödja äfv den andra motsägelsen. Då konungens abdikationsanbud inkom få den dag, då hertigen enligt S. B. gick in på det Adlersparreska f slaget, är det ju ingalunda orimligt att anse, det hans af S. B. o nämnda förbehåll kunnat uppfyllas på det sätt, som T. W. angift i sin dagbok för d. 28 mars,[2] och hvilket förf. i sin framställni upptagit.

Förf. undrar i likhet med Anckarsvärd öfver, att Adlerspa lät sig af sina officerares motstånd[3] hindras från planens fullföljan och håller före, att egentliga skälet till dess öfvergifvande ej l legat häri. För att få en fastare basis för frågans bedömande tor det vara skäl att söka bestämma den ungefärliga tidpunkten för Adl sparres samtal med sina officerare. Förf. har icke gifvit sig in den frågan annat än så till vida, att han antagit, att sammanträ skulle egt rum *efter* det beslut om uppskof, som T. W. omtalar und d. 30 mars. Huru långt efter nämnda datum, man kan förläg detsamma, därom uttalar han sig icke.

Emellertid synes det mig sannolikast, att sammanträdet egt r *före* d. 30. D. 28 antecknar T. W., att »de, som ingått uti plan att hertigen skulle utropas till konung» (d. v. s. Adlersparre o hans vänner), ämna till det ändamålet begagna sig af Gustaf IV Ado abdikationsanbud, d. 29 på morgonen[4] gifver hertigen sitt bifall t planen; d. 30 heter det i T. W:s dagbok, att all tanke på verkställ heten af nämnda projekt nu blifvit uppskjuten i afvaktan på Alopæi ankom

Ett så hastigt omslag antyder, att något inträffat, som h hämsko på den drifvande kraften i företaget, Adlersparre, och de

---

[1] För korthetens skull betecknas hädanefter Schinkel-Bergman med S. B. Trolle-Wachtmeister med T. W.

[2] Nämligen, att hertigen »ej behöfde neka vilkoret af sonens successi emedan den frågan i alla fall blifver afgjord genom Bonaparte.»

[3] Dessa förklarade nämligen, på samma gång de erinrade om, att de »gi en högtidlig borgen för ständernas fri och rättigheter,» att de hänsköto allt chefen och blott väntade på hans order.

[4] Anckarsvärd uppgifver i a. a., att beslutet fattades på samma klockslag på hvilket Gustaf III uppgaf andan d. v. s. kl. 11 f. m.

kan näppeligen varit något annat än samtalet med officerarne. Detta skulle således vara att förlägga mellan de båda sistnämnda tidpunkterna.[1]

Återgå vi nu till frågan om orsakerna till Adlersparres snöpliga öfvergifvande af sin djärfva plan, så finna vi förf. söka dem dels däri, att den konselj, hvilken uttalat som sin mening att konungens abdikation endast kunde mottagas af ständerna, hade bundit sina händer, dels däri, att man ville invänta Napoleons mening. Mot det förra argumentet kan genast det inkastet göras, att samma källa, hvarur förf. hämtat uppgiften härom, tydligen angifver detta skäl såsom ett svepskäl, och att de verkliga skälen voro andra än det mera formela, som anfördes. Mot det senare, äfven det hämtadt ur T. W:s anteckningar[2] kan ställas samme förf:s uttalanden i dagboken för d. 27 och 28 mars, där Napoleons inflytande härvidlag tänkes begränsadt till utseende af tronföljare, hvilken fråga ju var oberoende af hertigens utropande till konung. Slutligen bör fasthållas. att den, som egentligen dref denna plan, var Adlersparre; hvilka hans motiv voro, är det, som frågan närmast gäller, och de kunna svårligen ha varit andra än officerarnes obenägenhet; han säger det själf, och en dylik inverkan stämmer väl öfverens med hvad Björnstjerna (II, 60) berättar om hans benägenhet att hänskjuta allt till officerarne för att göra ansvaret gemensamt. Hade det skäl, som den ofvan nämnda extra konseljen anförde, nämligen hänsyn till ständernas rätt, och som förebars redan d. 27 mars, haft någon väsentlig betydelse för Adlersparre, så skulle han naturligen aldrig väckt förslaget.

Förf. redogör vidare för det s. k. Håkansonska förslagets tillkomst och lyckas med stöd af T. W:s anteckningar ställa de olika faserna af dess utvecklingshistoria i en fullständigare belysning. Därpå följer en kortfattad framställning af förslagets hufvudinnehåll och dess förhållande till föregående grundlagstiftning. Om utrymmet medgifvit, skulle större utförlighet i sistnämnda afseende varit af synnerligt intresse. När förf. jämför H. F.[3] med det gustavianska statsskicket, skiljer han ej på dettas båda utvecklingsskeden, betecknade af förenings- och säkerhetsakten såsom gräns, ej heller tager han någon

[1] Det kan visserligen invändas att T. W. några dagar senare (d. 4—6 april) uppgifver, att projektet till hertigens utropande till konung, nu förfallit, sedan uti en uti detta ämne befald extra konselj riksdrotsen förklarat sig vara däremot, så snart det skulle verkställas innan ständernas sammankomst, Detta synes dock endast innebära en mera officiel stadfästelse å ett förut fattadt beslut. Motiveringen hvilar på samma skenskäl, som förut d. 27 mars användts mot konungen. Vidare är att märka, att man hos T. W. kan vänta särskildt markeradt allt, hvad hans fader riksdrotsen gör. Eget förefaller det emellertid, att han icke omnämner Adlersparres samtal med sina officerare.

[2] Eget nog hänvisar förf. till T. W:s dagbok för d. 24 april. Där är det emellertid fråga om en helt annan sak, nämligen om huru ständernas uppsägande af sin tro och huldhet och hertigens utropande till konung skulle inpassas i riksdagsplanen. Det Adlersparreska förslaget är längesedan fallet. De visstället hos T. W. fins under d. 30 mars.

[3] För korthetens skull använda vi denna beteckning af d förslaget.

egentlig hänsyn till grundlagstiftningen före 1772 års R. F. H[…] framställning innehåller emellertid åtskilliga synpunkter af intre[…] Så t. ex. framhålles, hurusom H. F. afskuddat sig den karaktär […] förvaltningsstadga, som vidlådt föregående regeringsformer, ett fr[…] steg, som äfven häfdades i 1809 års R. F.

Ur Platens papper i K. biblioteket meddelar förf. den propo[…] tion om ofrälse possessionaters representationsrätt, som Håkans uppsatt för att i samband med förslaget til regeringsform förelägg ständerna. Detta projekt var, som bekant, Adlersparres och för[…] dades af honom med hänsyn till det fördelaktiga intryck, det sku[…] göra på norrmännen. Det delade samma öde, som H. F. att und[…] trängas af ständernas initiativ.

En särskild afdelning af sitt arbete egnar förf. åt behandling[…] af den mängd politiska ströskrifter, hvilka under den utvidgade tryc[…] friheten, som den provisoriska regeringen snart nog medgaf, sågo lj[…] set, och hvari framför allt dagens brännande fråga, författningsfråga behandlades, för det mesta med större ifver än sakkunskap. Mate[…] alet är synnerligen rikhaltigt, och förf:s skildring erbjuder myck nytt och af intresse. En god källa har han haft i kamrer K. […] Werners samlingar.

Från de mångskiftande förslagens och hugskottens gebit fö[…] flyttas vi i nästa afdelning till den rena verkligheten med dess strid och intriger. Riksens ständer äro nu samlade, den fråga, som gen[…] upptager allas sinnen är den: konung först och konstitution sed[…] eller ock tvärtom? Det förra var regeringens och framför allt A[…] lersparres åsikt, det senare ständernas eller egentligen den liber[…] färgade riddarhusmajoritetens.

Förf. redogör för de olika skäl, hvarpå båda parterna stöd[…] sig; regeringspartiet argumenterade så, att ett tillvägagående, såda som oppositionen önskade, vore signalen till anarki och erbjö[…] Ryssland tillfälle att begagna sig af riksdagspartiernas split. D[…] innebure dessutom en ny revolution, ty riket befunne sig ingalun[…] i ett grundlagslöst tillstånd; statskuppen af d. 13 mars hade end[…] undanröjt Gustaf IV Adolf och hans linie, och sedan dessa fö[…] klarats kronan förlustige, vore hertig Karl efter de ännu gällan[…] grundlagarne närmaste arfvinge till konungavärdigheten.

Riddarhusoppositionen åter ansåg, att revolutionen upplöst al[…] pacta conventa, som fäste oss vid konungahuset; arfföreningen, 17[…] års R. F. och säkerhetsakten upphörde att gälla i samma stun[…] armén ansåg sig berättigad att marchera utan order; således […] resonnemang helt och hållet på fördragsteoriens ståndpunkt.

Förf:s redogörelse för dessa olika uppfattningar eger visserlig[…] sitt intresse såsom en historiskt trogen och objektivt hållen skildrin[…] men önskvärdt hade dock varit, om han hade låtit oss veta, i hv[…] mån den ena eller andra åsigten vore berättigad.

Vid den följande skildringen märker man emellertid lätt, p[…] hvilkendera sidan hans sympatier äro, nämligen på oppositionen[…] Det ligger också nära till hands att egna en tacksamhetens gärd […]

dem, som genom att sätta sina personer i breschen beredde tillfälle till skapandet af 1809 års R. F., om hvars välgörande inflytande det snart flydda seklets frid bär vittne. Men den frågan torde dock kunna göras, om icke vid detta tillfälle högre intressen stodo på spel än häfdandet af ständernas rätt öfver författningen och den garanti för dess lyckliga formulering, som häri kunde ligga, nämligen intresset af fosterlandets räddning från undergång. Från denna synpunkt vägdes 1809 års riddarhusopposition af patriotiske män, som bättre än de flesta kände ögonblickets tryck, t. ex. H. G. Trolle-Wachtmeister, Adlersparre, Armfelt, och befans — för lätt. Förf., som annars i mycket stöder sig på T. W., gifver hans omdöme härutinnan icke vitsord. Då vi anse, att förf. häri har orätt, vilja vi bjuda några skäl för vår afvikande mening.

Om också den andel i den blifvande grundlagstiftningen, som af hertigen och hans regeringskonselj ursprungligen tillmättes ständerna, onekligen var aldeles för knappt tilltagen, så erbjöd dock det förslag, som hertigen sedermera d. 8 maj i en sammankomst med inflytelserike män af alla stånd gjorde, en fullt antaglig basis för det gemensamma grundlagsarbetet: hertigen lemnade åt ständerna att utarbeta den blifvande grundlagen, men med förbehåll, att han först skulle hyllas som konung och ega att med kunglig myndighet pröfva och sanktionera förslaget.[1]

Detta tillfredsställde dock icke oppositionen å riddarhuset, som med friherre Jakob Cederström i spetsen fordrade, att ständerna ensamma skulle råda öfver författningens uppgörande, och att hertigen blott skulle ega att för sin person, ej i kraft af någon kunglig myndighet, antaga eller förkasta den blifvande regeringsformen. Som bekant fogade hertigen sig efter denna fordran, och därmed var styrelsens fasta organisering uppskjuten för en månad.

För frågans bedömande måste man erinra sig den yttre politiska situationen, sådan den samtidigt gestaltade sig. Ryssarne trängde norrifrån allt längre ned i Sverige, en svensk styrka tvangs att kapitulera vid Skellefteå och v. Döbeln nödgades kort därefter genom kapitulationen i Umeå utrymma hela Vesterbotten. Samtidigt förstärktes ryska flottan vid Åland, under det att den engelska ännu ej hunnit in i Östersjön. Redan i april hade Sveriges anhållan om vapenstillestånd afslagits af ryska utrikesministern ett afslag, som motiverades därmed, att Sverige saknade en laglig styrelse. Uppriktigheten af denna förklaring må väl sättas i fråga, men häri låg dock en formel svårighet för Sverige, och Ryssland egde däri ett godt tillfälle att fiska i grumligt vatten. Napoleon bedömde ock situationen rätt, då han rådde oss att vara eniga vid den blifvande riksdagen, på det att freden med Ryssland måtte bli så fördelaktig som möjligt, ett råd, hvilket förtjänat att bättre beaktas.

[1] Förf. utkastar (s. 35) några tvifvelsmål, om det verkligen varit att lemna ständerna full frihet att utarbeta grundlagsförslaget. [1] fattas dock mest osökt så. Så ha ock enl. förf. själf Lefrén och för att *meningen* var sådan, må åberopas T. W. (I, 210).

Man kan under sådana förhållanden ej undra på, att regeringe lade så stor vikt vid ett snart upprättande af en erkänd konung makt för att därmed gifva styrelsen den enhet och stadga, som a sågs erforderlig för att möta de öfverhängande farorna. Det mis lyckades, och ställningen blef till och med så kritisk, att man gjord sig beredd på eventualiteten att med våld göra slut på ständerna kif, då regeringsformen i sista stund blef antagen.

När man läser hos T. W., huru de ryska noterna från grefv Romanzow, som meddelats ständerna i syfte att öppna deras ögo för den yttre ställningens kraf, på riksdagsklubbarna framställdes så som hopsmidda i Stockholm, vidare att underrättelserna om Ryssarnes hotande uppträdande på krigsskådeplatsen betraktades som skrämskott af regeringen, samt till slut får veta, att en kraftigt ver kande orsak till att adeln så hastigt antog regeringsformen var bön dernas anlopp mot privilegierna, så blir man verkligen något tvek sam om beskaffenheten af riddarhusoppositionens patriotism.

Förf. håller före (s. 36), att på den af hertigen föreslagna väge hade ständerna ej samma utsikt att få en regeringsform, sådan de ville, och han omnämner, att man hos adeln befarade promulgerande af den Adlersparreska konstitutionen (d. v. s. H. F.) Men någr bevis för, att dylika farhågor voro välgrundade, framläggas ej, och vi hafva svårt att finna något skäl, hvarföre icke 1809 års R. F kunnat utarbetas likaväl på den af regeringen föreslagna vägen, som på sätt sedan verkligen skedde. I intetdera fallet kunde rätten at säga nej till det förslag, som komme att framläggas, betagas hertigen, men i förra fallet kunde han fortfara med utöfvandet af regerings makten; i senare fallet kunde han säga nej endast för sin person och trädde i så fall tillbaka i privatlifvet, tagande med sig snart sagdt den enda möjligheten af en ordnad styrelse. Det bör icke vara svår att säga, hvilketdera alternativet, som är att föredraga.

Det är ingalunda min mening att ens i minsta mån söka för ringa deras förtjenst, som utarbetade 1809 års R. F., d. v. s. K U:s och framför allt Järtas, men väl att betvifla behörigheten af den eloge, som förf. (ss. 40, 84) egnar det Cederströmska partiet för dess mod att häfda ständernas allena beslutande rätt öfver författningen Det är icke visadt, att Sveriges kamp mot öfvermakten icke kunnat sluta lyckligare, än den gjorde, om man hastigare hade upprättat och enat sig kring en fast regering. Obestridligt synes det åtminstone vara, att i en dylik åtgärd skulle legat åtskilliga möjligheter till ett bättre resultat, som icke bort lämnas obegagnade.

Förf. redogör sedan för gången af K. U:s arbeten och för den behandling, som det af utskottet framlagda förslaget rönte i stånden och afslutar sitt arbete med en detaljerad och, såvidt vi kunnat finna noggrann utredning af 1809 års R. F:s förhållande till H. F.

Vi skulle gärna gått närmare in på dessa afdelningar af förf:s ar bete, men då recensionen redan blifvit väl lång nedlägga vi här pennan

O. V.

——— · ———

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer

– – –

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. **IV** innehåller bl. a. N. F. Sander, Inträdestal öfver W. E. Svedelius. — Th. Wisén, Minne af professorn m. m. C. J. Schlyter.

K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad. 1889 Juli—Sept. H. Hildebrand, Gotlands medeltidskonst. — Fynden från Ringsjön. — Från Akademiens sammankomster. — Nyfunna grafvar vid Skara domkyrka. — Ett bronskärl funnet vid Bjersjöholm i Skåne. -- Ur lärda sällskaps handlingar och tidskrifter. **1889 okt.—dec.** C. D. Reventlow, Yxformer från stenåldern i Ringsjön. — Från Akademiens sammankomster. — En bronsåldersgraf vid Bjärlöf i Skåne. **1890 jan.—mars.** Från Akademiens sammankomster. - Historiska nämndens berättelse för år 1889. — Erengisle Tyrgilssons sigill. — Två prejudikat i fråga om äldre kyrkomålningar. — Förteckning på sv. och utl. lärda samfund, med hvilka K. V. Hist. och Ant. Akad. står i bytesförbindelse vid ingången af år 1890. — Fyndet i Hagby kyrka. — Hvarjehanda. — Litteratur. — Biskoparne och de kyrkliga fornsakerna. **1890 april—juni.** Från Akademiens sammankomster. — Behof af inredningsanslag. — Bestämmelser rör. besök i kyrkoruinerna i Visby gifna d. 3 juni 1890. — Reglemente för Loubatska donationen. — Ur Helsinglands forminnesförenings årsberättelse för 1889. — Hvad man kan säga i riksdagen. — Sturköfyndet. — Pilgrimsmärke från Vadstena. — En förbisedd Sigurdsristning. — Hvarjehanda. — Ur lärda sällskaps handlingar och tidskrifter. — Litteratur.

K. Krigsvetenskaps-Akademiens handlingar och Tidskrift. 1890 nov. inneh. bl. a. anm. af »Kalmarkrigen. Et bidrag til de nordiske rigers krigshistorie» af A. Larsen.

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och Historia. IV, 1, 2. 1887. W. Berg, Göteborg mot slutet af den stora ofreden[1]. — **IV, 5. 1889.** W. Berg, Expeditionen till Arkhangelsk 1701, m. m. **IV, 6. 1890.** E. Ekhoff, Bohusläns fasta fornlämningar från hednatiden. - C. Cederström, Om träsulderier från äldre tider.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. under medverkan af S. Bugge m. fl. genom A. Kock. **VII.** Ny följd **III, 2.** S. Bugge, Harpens kraft. — E. Hellquist, Bidrag till läran om den nordiska nominalbildningen, — A. Kock, Några etymologiska anmärk[illegible] Maurer, Nekrolog öfver Th. Möbius. — Anmäln[illegible]

[1] Förbigånget i Tidskriftsöfversigte[illegible]

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Lette stedtska Föreningen genom O. Montelius. 1890, 6. H. Andersso Ett besök i engelska underhuset. I. — F. Jónsson, Võluspá. — I djur och växtmotivens utvecklingshistoria. Studier i ornamentik i B. Salin, anm. af O. Montelius. — 7. H. Andersson. Ett besök engelska underhuset. II. — Hedlinger. Ett bidrag till frihetstidens kons historia af K. Varburg, anm. af G. Göthe. The Viking Age af B. du Chaillu, anm. af J. Stefansson och O. Montelius.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergso 1890, 9. M. G. Schybergson. En blick på det finska universitetet historia. — I bokhandeln: Anteckningar och minnen af Hans Gi briel Trolle-Wachtmeister, anm. af M. G. S.

Museum. Tidskrift for Historie og Geografi. Redaktion: Carl Bruu A. Hovgaard, P. F. Rist. 1890, 4. O. Vaupell, Varberg. — 6. A Larsen, Bornholms Reisning 1658. — 7–8. A. D. Jörgensen Bre vexling fra J. L. Heibergs Reise til Sverige i Efteraaret 1812.

Personalhistorisk Tidsskrift. Anden Raekke. V. Thiset, Om »ond Jösse Eriksens» Herkomst.

Sönderjydske Årböger. 1890. **Förste Halvbind.** J. Ottosen. Skån og Sönderjylland. **Andet Halvbind.** A. D. Jörgensen, En berön svensk slægt fra Nordslesvig (Rudbæk).

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Ma Lehmann. Neue Folge XXIX, 2. E. Loening, Die Entstehun der Konstantinischen Schenkungsurkunde. — A. Bauer, Der zwe malige Angriff des Epameinondas auf Sparta. — Miscellen. — Liter turbericht. — Berichte gelehrter Gesellschaften. — 3. W. Lang, K. F Reinhard als Gesandter in der Schweiz 1800—1801. — K. Wittic Magdeburg als katholisches Marienburg. Eine Episode aus dem Drei sigjährigen Krieg. Erster Theil. — Miscellen. — Literaturbericht.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegebe von Dr. L. Quidde. IV, I (1890). A. Chroust, Zu den Konstanze Concordaten. — M. Ritter, Untersuchungen zur Geschichte Waller steins 1625—1629. — H. Hoogeweg, Die Kreuzpredigt des Jahre 1224 in Deutschland mit besonderer Rücksicht auf die Erzdiöces Köln. — A. Gottlob, Des Nuntius Franz Coppini Antheil an der En thronung des Königs Heinrich VI. und seine Verurtheilung bei de Römischen Curie. — Kleine Mittheilungen. — Berichte und Bespre chungen. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie zur Deutsche Geschichte.

Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 24. A. Schuster, Zur Belagerung Gross-Glogaus 1634.

Neues lausitzisches Magazin. 66. R. Jecht, Die Schweden in Görlit 1639—1641.

Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins H. 27. Eine Orig nalurkunde Gustav Adolfs über ein Kirchspiel in Westpreussen. Mi getheilt von M. Toeppen.

Neue militärische Blätter. B. 33. s. 53—62. Dechend, Die 2 Ero berungen von Rügen durch die Preussen und ihre Alliirten 1715.

Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde. 3 Reeks. 6, I. F. G. Slothouwer, De buitengewone ambassade naar het Zweedsche Hof in den jare 1672.

Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. 14, 4. A. Buchholtz, Die Correspondenz König Gustav Adolfs mit der Stadt Riga um die Zeit der Belagerung von 1621. — Ph. Schwartz, Die Livländer auf der Universität Bologna 1289—1562. — R. Hasselblatt, Die Metropolitanverbindung Revals mit Lund. — Aktenstücke betreffend die Vermittelung des Kurfürsten Johann Georg von Sachsen in den Verhandlungen wegen Restituirung Herzog Wilhelms von Kurland 1617—1619. Mitgetheilt von E. Seraphim. — J. Girgensohn, Zur Baugeschichte der Petri-Kirche in Riga. II. — Ph. Schwartz, Nachträge zum Aufsatz »Die Livländer auf der Universität Bologna 1289–1562». — K. Koppmann, Zu Gedächtniss an Hermann Hildebrand. — Berichtigungen zu dem Aufsatz »Die Correspondenz König Gustav Adolfs mit der Stadt Riga um die Zeit der Belagerung von 1621».

Baltische Monatsschrift XXXVII, 6. T. Christiani, Die Gegenreformation in Livland. III. (Forts). — W. Greiffenhagen, Das estländische Oberlandgericht und Präjudicate desselben von Mitte des 17 bis Anfang des 18 Jahrhunderts. I — **7.** W. Greiffenhagen. Das estländische Oberlandgericht und Präjudicate desselben von Mitte des 17 bis Anfang des 18 Jahrhunderts. (Schluss).

Jurnal Ministerstva Narodnago Prosviesjtsjenia, juli. Finlands eröfring. — **Augusti.** G. Forsten, Undersökningar i Lybecks och Danzigs arkiv rörande Östersjöprovinserna.

The English Historical Review edited by the rev. M. Creighton. **1890, oktober.** F. W. Maitland, Northumbrian tenures. — C. W. Colby. The growth of oligarchy in English towns. — J. T. Bent, The English in the Levant. — E. B. Speirs. The Salzburgers. — Acton, Doellinger's historical work. — Notes and documents. — Reviews of books. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications.

Church Quarterly Review. N:o 60. July. Saxon or Scandinavian? [an adverse criticism of P. B. du Chaillu's Viking Age].

Revue Historique. 1890, septembre—octobre. A. Vandal, Négociations avec la Russie relatives au second mariage de Napoléon I. — Ch. V. Langlois, Les archives de l'histoire de France — L. Batiffol, Les archives de l'empire russe à Moscou d'après M. J. Chimko. — Desclozeaux, L'ambassade de Sully en Angleterre en 1601 et les économies royales. — A. Morel-Fatio, Don José Marchena et la propagande révolutionnaire en Espagne en 1792 et 1793. — Correspondance. — Bulletin historique. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **1890, 4.** La Traité des noirs et les conventions internationales, avec une introduction de A. d'Avril. — L. de Laigue, L'institution consulaire, son passé historique depuis l'[illegible] quité grecque jusqu'au commencement du premier empire ([illegible] W. H. de Beaufort, Démêle entre le Stadhouder et l[illegible] Breteuil, ambassadeur de France auprès des Province[illegible] — Chlapowski, Arrestation en Pologne de deux [illegible]

(1702). — R. de Maulde, L'entrevue de Savone en 1507. — J. Doinel, Les passages d'ambassadeurs et de princes à Orléans du 16:e au 18:e siècle. — Ch. Schefer, Mémoires, dressés depuis la mort du Roi sur les affaires étrangères dans le mois de septembre, octobre et novembre 1715. — Compte-rendus. — Chronique. — Bibliographie. — Table des matières pour l'année 1890.

Revue des Deux Mondes. 1890, 15 avril. Vitzthum, Catherine II, d'après des mémoires inédits. (Berör Katarina II:s förhållande till Gustaf IV Adolf och hans ifrågasatta giftermål med storfurstinnan Alexandra).

La Nouvelle Revue. 1890, 15 juin. Les alliances françaises: l'opinion publique en Suède par W.

Bulletin d'histoire et d'archéologie du diocèse de Dijon, mai—juin. M. L. Pingaud, Voyages des curés de Plombières et de Vielverge dans l'Allemagne du Nord et en Suède pendant la Révolution 1794—1795.

Revue Internationale, 15 juin 1890. C:sse Tomassucci Klinckowström: Une correspondance inédite d'Hedwige-Charlotte, reine de Suède (fin).

Rättelser:

Sid. 24	r. 4, 5	uppifr.	läs:	Bures *utdrag ur skatteboken*
80	» 4, 5			aflidit *den 29 Januari*
174	10	nedifr.		*ut singula eo certiora*
» 176	16	uppifr.	»	*fornitaliska inskrifter*

10.

Bibliografi 1889.

(Upprättad af **Carl Silfverstolpe**).

Tillägg till 1887.

1158. **Drei Urkunden zu Fellins Vergangenheit.** Von *T. Christiani.* Utg. sid. 32—37 af *Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat 1887.*
Inneh.: 1. Skrifvelse den 29 April 1601 från staden Fellin till hertig Karl af Södermanland; 2. Fullmakt utfärdad af samma stad d. 7 Maj 1601 för sekreteraren D. Blomberg vid hans resa till Stockholm; 3. Tillägg den 3 Juni s. å. till nämnda fullmakt.

1159. **Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinsen. 1887.** Inneh. sid. 3—6 en uppsats af *C. Mettig* riktad mot O. Sjögrens skrift om Patkull.

1160. **Der Feldzug des grossen Kurfürsten Friedrich Wilhelm gegen die Schweden im Jahre 1675 vom Main bis zur meklenburgische Grenze.** I *Neue militärische Blätter* red. und herausg. von *G. V. Glasenapp.* Band 31, 1887, sid. 60—75 och 411—418 samt Band 32, 1888, sid. 151—162 och 260—269.

Tillägg till 1888.

1161. **Hanserecesse von 1431—1476.** Bearbeitet von *Goswin Frei[illegible] von der Ropp.* Fünfter Band. XIII + 647 sid. imp. oct. Leip[illegible] Duncker. Pr. 22 mark.
Se nedan »Recensioner» 1313.

1162. **Patrick Ruthven, schwedischer Commendant in [illegible] 1633.** Von *Alb. Schilling.* Utg. sid. 142—159 af *W[illegible] Vierteljahrshefte für Landesgeschichte 1888.*

1163. **Das westfälische Friedenswerk von 1643 bis 16[illegible]** *Th. Heigel.* I *Zeitschrift für Geschichte und Politik, 188[illegible]* von *H. V. Zwiedineck—Südenhorst.*

1164. **Friedrich der Grosse in Dresden, 1745.** Mittheilun[illegible] Briefen des schwedischen Gesandten Wulfwenstjerna [illegible] Reichsarchiv. Von *J. R. Koser.* I *Zeitschrift f[illegible] Politik, 1888, 6,* herausg. von *H. V. Zwiedineck—[illegible]*

1165. **Der Siebenjährige Krieg nach Russischer [illegible]** Theil. Der Feldzug Apraxin's in Ostpreussen 175[illegible]

lovski, Oberst im russischen Generalstabe. Mit Autorisation des Verfassers übersetzt und mit Anmerkungen versehen von *A. von Drygalski*. XVI + 359 sid. Berlin. Eisenschmidt. Pr. 12 kr.
Se nedan »Recensioner» 1330.

1166. **Om ett af de i Upsala befintliga manuskripten från Vadstena klosterbibliotek.** Af *P. A. Geijer*. Utg. sid. 39—47 af *Språkvetenskapliga Sällskapets i Upsala Förhandlingar*. Sept. 1885—Maj 1888. Ups. Akad. Bokh.
Handskriften innehåller »Petri, cantoris Parisiensis, Distinctiones, Alphabetum morale» m. m.

1167. **Tendensfri Historieskrivning?** Af *Y. Nielsen*. I *Vidar* 1888, 9, 10.
Innch. granskning af norska statsrådet Motzfeldts nyligen utgifna »Breve og optegnelser».

1889.

1168. **Historisk Tidskrift** utgifven af *Svenska Historiska Föreningen* genom *E. Hildebrand*. Nionde årgången 1889. 378 + 110 sid. + 1 karta + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5 kr.
Innehåll:
Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen. Af *S. J. Boëthius*.
Presidenten baron E. M. v. Nolckens berättelse om rikets tillstånd från 1719 till *1742*.
Vinland och Vinlandsfärderna. Af *E. Svensén*.
Wilhelm Erik Svedelius. Af *O. A.*
Åtten von Mengden och Livland under svenska väldet. Af *A. Hammarskjöld*.
Armfeldts tåg mot Trondhjem. Af *J. A. Lagermark*.
Strödda Meddelanden och Aktstycken.
Öfversigter och granskningar.

1169. **Historisk Tidsskrift** udgivet af den *norske historiske Forening*. Anden Række. Sjette Binds tredie Hefte sid. 401—546 + XXIX + Titel och Indhold. (Tr. 1888.) Tredie Række. Förste Binds förste Hefte. 112 sid. (Tr. 1888).
Med tidskriften följde: »Claus Pavels's Dagböger for Aarene 1812—1813.» Udgivne . . . af Dr *Ludvig Daae*. 1:ste Hefte. 160 sid.

1170. **Historisk Tidsskrift,** Sjette Række, udgivet af *den danske historiske Forening* ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka*, Foreningens Sekretær. Förste Binds tredie Hefte. Sid. 495—870 + Titel och Indhold. (Tr. 1888). Andet Binds förste Hefte. 218 + 2 opag. sid.
Med tidskriften följde: »Historieskrivningen i Danmark i det 19:de Aarhundrede» (1801—1863). Af *Joh. C. H. R. Steenstrup*. 438 sid. och »Indholdsfortegnelse til Historisk Tidsskrift». 1—5 Række. 1839—1887.

1171. **Om gotiska folkstammens österländska härkomst, invandring i Skandinavien och äldsta religionsformer.** Af *A. G. Hollander*. XVII + 110 sid. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 2 kr.

1172. **Snorre Sturlesons Konungasagor.** Sagor om Ynglingarne och Norges konungar intill 1177. Utgifna af *Hans Hildebrand*. Andra upplagan. Sthlm, Beijer. Pr. 5 kr.

1173. **Pergamentsbref från medeltiden i Stockholms rådhusarkiv.** Förtecknade med angifvande af innehållet. Utg. sid. 295—305 af *Meddelanden från Svenska Riksarkivet*, XIII.
Förteckningen är upprättad af *S. Bergh*.

1174. **Permebref och andra äldre handlingar, de flesta rörande domkyrkan i Skara.** Utg. sid. 61—112 i *Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift*. Fjerde och Femte Häftena.

1175. **Förteckning öfver räfstetingsdombref för Vestergötland under medeltiden.** Af *F. Ödberg.* Utg. sid. 1—24 i *Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift.* Fjerde och Femte Häftena.

1176. **Förteckning på äldre handskrifter i Strengnäs läroverks bibliotek och Södermanlands fornminnesförenings samlingar.** Af *V. Örnberg.* Utg. sid. 111—151 af »Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria», på uppdrag af Södermanlands fornminnesförening utgifna af *Joh. Wahlfisk.* VII. Upsala, Almqvist. Pr. 2 kr.
Handlingarne, omfattande åren 1328—1568, äro till antalet 99, hvartill komma 2 medeltidshandl. i Strengnäs rådhusarkiv.

1177. **Diplomatarium Norvegicum.** Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgifning og Rettergang i Middelalderen. Samlede og udgivne af *C. R. Unger* og *H. J. Hvitfeldt Kaas.* Trettende Samling. Förste Halvdel. 416 sid. Krsta, Malling. Pr. 6 kr.

1178. **Danske Magazin,** indeholdende bidrag til den danske histories og det danske sprogs oplysning. Femte Række. Udgivet af det kongelige danske selskab for fædrelandets historie og sprog. Förste Binds fjerde Hefte. Sid. 289—396. Kbhvn, Gyldendal. Pr. 2 kr.

1179. **Om Eriksgatan.** Kritiska Studier i gammalsvensk statsrätt. Af *Rudolf Kjellén.* 79 sid. Upsala, Hyckerström. Pr. 1,50.

1180. **Væsgötæ laghbok.** Utgifven från Generalstabens litografiska anstalt genom *A. Börtzell* och *H. Wieselgren.* Pr. 25 kr.
Fotolitografiskt facsimile. (Se Hist. Tidskr. 1889 sid. 50.)

1181. **Loi de Vestrogothie** (Codex antiquior). Traduite et annotée par *Ludovic Beauchet* professeur à la faculté de droit de Nancy. Paris, Larose. 144 sid.

1182. **Äldre Vestmannalag eller Dalalag?** Af *Karl Henrik Karlsson.* Utg. sid. 45—48 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1183. **Unionstraktaten i Oslo 1319.** Af *S. Clason.* Utg. sid. 53—66 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1184. **Unionsbrevet fra Kalmarmödet 1397.** Af *K. Erslev.* Utg. sid. 101—148 af *Aarböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie.* II Række, IV, 2.

1185. **Stockholms Stads Jordebok 1475—1498.** Utgifven af Kongl. Samfundet för utgifvandet af handskrifter rörande Skandinaviens historia med understöd af Stockholms stad genom *Hans Hildebrand.* Sid. 1—256. Sthlm. Pr. 3,75.

1186. **Stockholms Stads Skottebok 1502—1510.** Utgifven af Kongl. Samfundet för utgifvandet af handskrifter rörande Skandinaviens historia med understöd af Stockholms stad genom *Hans Hildebrand.* Sid. 1—256. Sthlm. Pr. 3,75.

1187. **Libri Memoriales capituli Lundensis.** Lunde Domkapitels gaveböger og nekrologium paa ny udgivne ved *C. Weeke* af Selskabet for udgivelse af Kilder til Dansk Historie. Paa Carlsbergfondets bekostning. Andet Hefte (Se N. 530), sid. 161—376 + Rettelser + 2 kartongblad + Titel till hela bandet + 20 + 2 opag. sid.

1188. **The Swedish Revolution under Gustavus Vasa.** By *Paul Barron Watson,* author of »Marcus Aurelius Antonius» and member of the American Historical Association. Boston, Brown XVI + 301 sid. Pr. 10 kr. bunden.

1189. **Jost Clodt als Staatsmann und Diplomat.** Von *W. Greiffenhagen.* I *Baltische Monatsschrift.* XXXVI, 7.
Berör Sveriges förhållande till Reval 1558—1561.

1190. **Der Process wegen der Hinrichtung Johanns von Dalen.** Von *A. Bergengrün.* Utg. sid. 331—343 af »Mittheilungen aus der livländischen Geschichte», XIV Band.
J. von Dalen ansågs hafva stått i förbindelser med K. Erik

1191. **»Akti i Pisma k' istorii Baltijskago v[illegible] stoljetiach.»** Af *G. V. Forstén.* Petersb. 1[illegible]

Inneh. 130 handl. 1557—1638 ur arkiven i Berlin, Dresden, München, Florenz, Rom, Paris, Brüssel, Köpenhamn och Stockholm.

1192. **Svenska riksdagsakter** jämte andra Handlingar som höra till Statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718. Andra Delen. I. 1561—1568. Med understöd af statsmedel utgifven af Kongl. Riksarkivet genom *Emil Hildebrand*. Sid. 1—180. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,50.

1193. **Hertigarne Johans och Karls tilltänkta samregering 1568.** Af *Hd*. Utg. sid. 261—267 af Historisk Tidskrift 1889.

1194. **Ein russischer Bericht über die Eroberung Wendens im Jahre 1577.** Von *Georg Rathlef*. Utg. sid. 355—363 af »Mittheilungen aus der livländischen Geschichte», XIV Band. Riga, Kymmel.

1195. **Gleichzeitige Uebersetzungen der Schreiben des Nowgorodschen Statthalters an P. De la Gardie und des letzteren Antwort nach Nowgorod und an den Zaren Ivan IV nach Moskau.** I *Beiträge zur Kunde Ehst- Liv- und Kurlands*, herausg. von der *Ehstl. Literar. Gesellschaft*, IV, 2.

1196. **Kalmarkrigen.** Et Bidrag til de nordiske Rigers Krigshistorie. Efter trykte og utrykte Kilder. Af *Axel Larsen*. 256 + 8 sid. + Förord och Innehåll samt en karta öfver Södra Sverige. Kbhvn, Gad. Pr. 6 kr.

1197. **Peder Mikelsson Hammarskjöld om Borgholms eröfring af danskarne 1612.** Utg. sid. 369—372 af *Historisk Tidskrift 1889*.

1198. **Jan van Monkhoven,** capitaine flamand au service de la Suède. Af *Ch. Delgobe*. I *Messager des sciences historiques ou archives des arts et de la bibliographie de Belgique, 1889*. I.

1199. **Politika Svetsij v'smutnoje vremja.** Af *G. W. Forstén*. Utg. sid. 325—349 af »Journal ministerstva narodnago prosvjetsjenija» Febr. 1889 och sid. 185—213 Okt. s. å.

Om Sveriges politik under »upprorstiden».

1200. **Eichstätt im Schwedenkriege.** Tagebuch der Augustiner-nonne *Clara Staiger* über die Kriegsjahre 1631—1650. Herausg. von *Schlecht*. XXVIII + 374 sid. Eichstätt, Brönner.

1201. **Ein Gutachten von 26 Cardinälen über die Pakte des Kurfürsten von Trier mit Frankreich und Schweden im Jahre 1632.** Von *Baumgarten*. I *Historisches Jahrbuch* . . . herausg. von *Herm. Grauert*, 10, 3.

1202. **Förteckning öfver Rikskanslereu Axel Oxenstiernas skrifvelser till Regeringen och Rådet Nov. 1632 –Juni 1636 med tillhörande bilagor.** Upprättad af *Per Sondén*. Utg. sid. 306—345 af *Meddelanden från Svenska Riksarkivet*, XIII.

1203. **Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling.** Utgifna af Kongl. Vitterhets, Historie och Antiqvitets-Akademien. Senare Afdelningen. Andra Bandet. Hugo Grotii Bref 1633—1639. X + 678 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 9 kr.

Utg. af *J. Fr. Nyström*.

1204. **Zur Politik Wallensteins und Kursachsens in den Jahren 1630—1634.** Von *A. Gædeke*. I *Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Alterthumskunde*, X, 1. 2.

Inneh. bl. a. ett bref från Axel Oxenstierna till kurfursten af Sachsen d. 29 Okt. 1633.

1205. **Schwedische Actenstücke über Wallenstein.** I *Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-clubs*. Redig. von *A. Paudler* und *J. Münzberger*. XII, 1.

Öfvers. af 12 handlingar ur »Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden» von *E. Hildebrand*.

1206. **Svenska Riksrådets Protokoll** med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *Severin Bergh*. VI. 1636. Förra Häftet. 400 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 5,25.

Utgör tredje serien af »Handlingar rörande Sveriges Historia».

1207. **The Swedish settlement of Wilmington Delawere 1688.** By *W. W. Taylor.* I *Magazine of American History, 22, 5.*

1208. **Derfflinger als Schwedischer Oberst in Berlin.** (November 1645.) Von *Ernst Fischer.* I *Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte,* herausg. von *R. Koser.* II, 2.

1209. **Königin Christine von Schweden** die Tochter Gustav Adolfs. Von *F. R. Fay,* Pfarrer in Crefeld. 40 sid. liten octav. Barmen, Klein. Pr. 40 öre.

1210. **Christina, Queen of Sweden.** By *F. W. Bain.* B. A., late junior student of christ church, Oxford. XXIII + 383 sid. + 1 porträtt. London (1890). Allen. Pr. 7,50.

1211. **Drottning Kristina af Sverige.** Af *E. Gartsjin.* I *Vjestnik Istoritjeskij,* 1889, Augusti.

1212. **Antoine de Beaulieu.** Hof- och Ballettmästare hos drottning Kristina. Af *Carl Silfverstolpe.* Utg. sid. 5—30 af *Samlaren.* Tidskrift utgifven af svenska literatursällskapets arbetsutskott. Tionde årgången.

1213. **Le baron Charles D'Avaugour ambassadeur de France en Suède.** Af *Chéruel.* Utg. sid. 523—534 af *Revue d'Histoire Diplomatique,* 1889.

1214. **Erik Oxenstierna.** Biografisk studie af *Ellen Fries,* filosofie doktor. 374 sid. + Innehåll, Företal och Rättelser. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.

1215. **Carl X Gustaf.** Läsning för ung och gammal. Af *Gustaf Björlin.* Med 30 illustrationer. 321 sid. Sthlm, Looström. Pr. 4,25.

1216. **Nogle Breve fra Griffenfeld, Korfits Ulfeldt og Leonora Christina.** Meddelte af *J. A. Fridericia.* Særtryk af *Danske Magazin.* 5 Række, 2 Bind. 34 sid. 4:o. Kbhvn.

Inneh. bl. a. bref från K. Ulfeldt till Karl X Gustaf, K. G. Wrangel m. fl.

1217. **En svensk adelsdam på 1600-talet.** Af *Ernst Meyer.* Utg. sid. 539—554 och 591—608 af *Letterstedtska Tidskriften 1889.*

Ur Beata Rosenhanes bref och dagbok.

1218. **Om Kronborgs Erobring 1658.** Ved *S. A. Sörensen.* Utg. sid. 289—331 af *Danske Magazin,* Femte Række, Förste Binds fjerde Hefte.

1219. **Die Schlacht bei Fehrbellin.** Utg. 2 häftet (sid. 32—64) af »Geschichte der deutschen Reiterei in Einzelbildern» von *Hermann Vogt,* Oberstlieutenant a. D. Rathenow, Babenzien. Pr. 1 kr.

1220. **Generalerne Friderich og Carl von Arenstorff.** Oplysninger og berigtigelser efter trykte og utrykte Kilder, samlede och udgivne af *C. J. von Arenstorff.* XVI + 211 sid. + 2 porträtt och 3 kartor. Kbhvn, Thiele.

Tredje och fjerde kapitlen (sid. 83—211) handla om slaget vid Lund 1676.

1221. **Om de diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Ryssland 1676—1681.** Af *E. E. Samislorskij.* I *Russkij Vjestnik.* 1889, Januari.

1222. **Sverige och Ryssland 1676—1681.** Af *Alfred Jensen.* Utg. sid. 430—437 af *Finsk Tidskrift 1889,* XXVII Bandet.

Med anledning af en uppsats som *E. E. Samislorskij* infört i Russkij Vjestnik. (Se föreg. nummer).

1223. **En plan till Norges besittningstagande 1689.** Utg. sid. 143—149 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1224. **Donesenie Risjskago gubernatora Dalberga Karlu XII:mu** (po povodu posjetsjenija Rigi Petrom Velikim v'1697 godu) S'predisloviem *S. V. Arsenjeva.* Utg. sid. 385—391 af *Russkij Arckiv* 1889.

Dalbergs berättelse angående Peter den stores besök i Riga 1697.

1225. **Tillståndet i Skåne under Magnus Stenbockr år 1707—1711.** Akad. afh. af *Karl Enghoff.* 11[illegible]
Pr. 2 kr.

Se nedan »Recensioner» 1322.

1226. **Studier öfver Danmarks politik under Karl XII:s polska krig (1700—1707).** Akad. afh. af *Arthur Stille.* 96 sid. Lund, Gleerup. Pr. 1 kr.
Se nedan »Recensioner» 1321.

1227. **Mémoire du marquis de Bonac sur les affaires du Nord de 1700 à 1710.** (Se N. 1073.) Par *M. Schefer.* Utg. sid. 92—116 och 385—401 af *Revue d'Histoire Diplomatique 1889.*

1228. **Karl XII:s ryska fälttågsplan 1707—1709,** sedd i ljuset af nyare forskningar. Af *Ernst Carlson.* Utg. sid 366—391, jemte en karta, af *Letterstedtska Tidskriften 1889.*

1229. **I hvad förhållande stod Lybeckers tåg till Ingermanland sensommaren 1708 till Karl XII:s fälttågsplan mot Ryssland?** Af *E. C.* Utg. sid. 257—258 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1230. **Ett kapitel svensk historia i rådskammaren.** Af *E. C.* Utg. sid. 49—52 af *Historisk Tidskrift 1889.*
Innehåller utdrag ur Rådsprotokollet $^{20}/_{1}$ 1710 i anledn. af frågan om krigstukten inom hären.

1231. **Slaget vid Helsingborg den 28 februari 1710.** (Med karta). Af *J. Mankell.* Utg. sid. 481—508 och 513—537 af *Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift.* Femtiondesjunde årgången.

1232. **Ett par drag från lifvet i Bender 1712.** Utg. sid. 372—373 af *Historisk Tidskrift 1889.*
Inneh. ett bref från hofmarskalken G. v. Düben, dat. Bender d. 27 April 1712.

1233. **Historiska Handlingar** till trycket befordrade af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. Elfte Delen. 2. 328 sid. + Titel och Innehåll till hela bandet. Sthlm. Pr. 4 kr.
Inneh.: Brefvexling mellan konung Carl XII och Rådet 1713.

1234. **Armfeldts tåg mot Trondhjem 1718.** (Med en karta.) Af *J. A. Lagermark.* Utg. sid. 323—362 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1235. **När afrättades Goertz?** Af *C. G. M.* Utg. sid. 363—364 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1236. **Om riksrådsutnämningarne under Ulrika Eleonoras regering.** Af *C. G. M.* Utg. sid. 364—369 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1237. **Presidenten baron E. M. v. Nolckens berättelse om rikets tillstånd från 1719 till 1742.** Utg. sid. 75—122 och 164—202 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1238. **Aus Briefen der Kronprinzessin Ulrike von Schweden an die Königin Mutter Sophie Dorothea** (1745—1748). Kleine Mittheilungen von *Fr. Arnheim.* I *Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte,* herausg. von *R. Koser.* II, 2.

1239. **Das Urtheil eines schwedischen Diplomaten über den Wiener Hof im Jahre 1756.** Aus dem schwedischen Reichsarchiv. Von *F. Arnheim.* I *Mittheilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung.* X, 2.

1240. **Meklenburg und der 7-jährige Krieg.** Von Oberst *W. von Schultz.* Mit einer Karte. Utg. sid. 1—84 i »Jahrbücher und Jahresberichte des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde» 54 Jahrg., herausg. von Archivrath Dr. *H. Grotefend.* Schwerin.
Fortsättning från 53 årgången. (1760—1763.)

1241. **Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll från och med år 1719.** Elfte Delen. 1738—1739. III. 17 Febr.—26 April 1739. 542 sid. + Bilagor sid. 57—74 + Innehåll. Sthlm, Norstedt. Pr. 6.50.
På Ridderskapets och Adelns bekostnad utg. af *C. Silfverstolpe.* Se nedan »Recensioner» 1327.

1242. **Smärre Skrifter rörande sjuttonhundratalets historia.** Af *Carl Gustaf Malmström.* 356 sid. + Förord och Innehåll. Sthlm, Norstedt. Pr. 4,25.
Se nedan »Recensioner» 1331.

1243. **Om svenska riksdagen, dess sammansättning och verksamhetsformer 1772—1809.** Af *Gustav Vilhelm Vessberg.* Akad. afh. 4 + 144 sid. Sthlm.

1244. **Begivenhederne i Norden i Efteraaret 1788.** Af *Chr. Blangstrup.* En historisk Skitse. Förord + 126 sid. Kbhvn, Gyldendal. Pr. 1,75.

1245. **Aus einer schwedischen Gesandschaftsrelation über Preussen von 1793.** Von *Fr. Arnheim.* I *Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte,* herausg. von *R. Koser.* II, 2.

1246. **Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen** af *S. J. Boëthius.* III och IV. Utg. sid. 1—44 och 275—322 af *Historisk Tidskrift 1889.* (Se N. 1086).

1247. **Riksens Ständers Constitutions-Utskotts Memorial, angående dess förslag till Regeringsform** afgifvet den 2 Juni 1809 och Kongl. Maj:ts och Riksens Ständers faststälda Regeringsform, dat. den 6 Juni 1809. 46 sid. Ups. Akad. bokh. Pr. 50 öre.

1248. **Göran Magnus Sprengtporten och Mikael Speranski 1809.** Af *M. G. Schybergson.* Utg. sid. 117—124 af *Finsk Tidskrift 1889,* XXVI Bandet.

1249. **Frederik den sjettes fortrolige brevvexling med Norge i aaret 1809.** Udgiven af *Carl Th. Sörensen.* 4 + 219 sid. Kbhvn, Gyldendal.
Brefven hafva förut varit tryckta i »Meddelelser fra Krigsarkiverne».

1250. **Från Jean Bernadotte's ungdom.** Biografisk skizz af *F. U. Wrangel.* 107 sid. + 1 porträtt. Sthlm, Norstedt. Pr. 1,50.

1251. **Desideria, Sveriges och Norges drottning.** Af Friherre *Hochschild.* 68 sid. + 1 porträtt. Sthlm, Fritze. Pr. 1,25.

1252. **Gneisenau's Sendung nach Schweden und England im Jahre 1812.** Von *Max Lehman.* Utg. sid. 466—517 i *Sybels Historische Zeitschrift,* Band 62.
Ett tillägg är infördt i samma tidskrifts 63 Band, sid. 192.

1253. **Die Kriegsoperationen die der Befreiung Lübecks am 5 Dec. 1813 unmittelbar vorausgingen.** Von *W. Brehmer.* I *Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde 1889.* Juli—Augusti.

1254. **Der französiche Krieg und der Übergang Pommerns an Preussen.** I *Pommersche Geschichts-denkmäler,* herausg. von *Theodor Pyl.* 6 Band.

1255. **Den svensk-norska unionen.** Uppsatser och aktstycken af *Oscar Alin.* I. Unionsfördragens tillkomst. 136 + 364 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr.
Se nedan »Recensioner» 1335.

1256. **Yderligere bemærkninger om de politiske dagböger fra 1821.** Af *Y. Nielsen.* I *Vidar,* Tidskrift for Videnskab, Literatur og Politik, redig. af *L. Daae* og *Y. Nielsen,* 1889, 6, 7.

1257. **Dagbog for Norge, Sverige og Danmark.** Af *N. Vogt.* I *Vidar,* Tidskrift for Videnskab, Literatur og Politik, redig. af *L. Daae* och *Y. Nielsen,* 1889, 6, 7.

1258. **Konung Karl XV:s unionsförslag.** En episod ur Nordens historia. Belyst ur minne och korrespondens. Af *Emil v. Qvanten.* Utg. sid. 521—565, 662—698, 801—839 och 960—988 af *Ur Dagens Krönika,* utg. af *Arvid Ahnfelt,* 1889.

1259. **Representationsreformens historia.** Af *Wilhelm Erik Svedelius.* 591 + VI sid. Sthlm, Fahlcrantz. Pr. 7,50.

1260. **Meddelanden från Svenska Riksarkivet.** Utgifna af *...ner.* XIII. Sid. 255—345. Sthlm, Norstedt. Pr.

1261. **Kongl. Bibliotekets Handlingar. 11.** 9 + 128 sid. Pr. 1 kr.
Inneh. årsberättelse samt »Berättelser om Sveriges Krig». 1. 1564—1650.

1262. **Förteckning öfver Acta Svecica** i Calendars of State Papers. Af *Kr. Setterwall.* 50 sid. Medföljer Historisk Tidskrift 1889.

1263. **Meddelelser fra Krigsarkiverne.** Udgivet af *Generalstaben.* IV Binds 1—5 Hefte. 480 sid. Kbhvn, Gyldendal. Pr. 1,25.
Inneh. Nordens politiske og militære Forhold i Tidsrummet Septbr—Decbr 1808. — Breve og Rapporter fra Norge Sept.—Dec. 1808 m. fl. handlingar från samma tid.

1264. **Jahresberichte der Geschichtswissenschaft** im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von *J. Jastrow.* VIII—X Jahrgang. 1885—1887. 955, 1010, 969 sid. Berlin, Gaertner. Pr. 24 och 25 kr. pr del.

1265. **Aus brandenburgischen Flugschriften der Stockholmer Bibliothek.** Kleine Mittheilungen von *Emanuel Münzer.* I *Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte,* herausg. von *R. Koser.* II, 1.

1266. **Ur Dagens Krönika.** Månadsskrift för skönliteratur, teater och politik under medverkan af flere svenska och utländska författare, utgifven af *Arvid Ahnfelt.* Nionde Årgången. 952 sid. Sthlm. Looström. Pr. 10 kr.
Inneh. bl. a. ofvan anförda N. 1258 samt »Till franska revolutionens hundraårsminne» af *Erik Thyselius;* »Lafayettes minnesbild» af *Otto Sjögren;* »*Marie Antoinette*» af *Emil v. Qvanten;* »*Ludvig XVI*» af *Erik Thyselius;* »Bourbonerna i Sverige»; »Den 5 Maj 1789» af *Otto Sjögren,* m. m.

1267. **Vasanamnet och vasavapnet.** Af *Emil Hildebrand.* Utg. sid. 1—10 af *Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift,* Del 2, N:r 1.

1268. **Sveriges Östersjövälde och Europa.** Några synpunkter. (En inträdesföreläsning). Af *Harald Hjärne.* Utg. sid. 521—531 af *Ny Svensk Tidskrift 1889.*

1269. **Minne af Statsministern grefve Gustaf af Wetterstedt.** Af *H. Forssell.* Utg. sid. 53—492 af *Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886.* Tredje Delen.

1270. **Anteckningar och minnen af Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister.** I urval ordnade och utgifna af *Elof Tegnér.* I. VI + 316 sid. + Innehåll + 1 porträtt. II. 324 sid. + Rättelser + 1 porträtt. Sthlm, Beijer. Pr. 11 kr.
Se nedan »Recensioner» 1343.

1271. **En finsk hofmans bref från 1800.** Af *G. Frosterus.* Utg. sid. 77—98 i Svenska Literatursällskapets i Finland »Förhandlingar och Uppsatser». 4. 1888—1889.
Brefven äro från sedermera presidenten C. F. Rotkirch till hans far och behandla förhållanden i Sverige.

1272. **Anteckningar om mitt förflutna lif.** Af *Wilhelm Erik Svedelius.* III + 638 sid. Sthlm, Fahlcrantz. Pr. 8 kr.

1273. **Wilhelm Erik Svedelius.** Af *O. A.* Utg. sid. 155—163 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1274. **Wilhelm Erik Svedelius.** Minnesteckning af *Wilh. Bergstrand.* 90 sid. Sthlm, Fritze. Pr. 1,25.

1275. **Tal vid Wilh. Erik Svedelius' jordfästning i Upsala domkyrka d. 5 Mars 1889.** Af *J. A. Ekman.* 13 sid. Köping, Barkén. Pr. 35 öre.

1276. **Ätten von Mengden och Livland under svenska väldet.** Af *A. Hammarskjöld.* Utg. sid. 203—255 af *Historisk Tidskrift 1889.*

1277. **Märkvärdiga qvinnor.** Af *Ellen Fries.* Häft. 1—3. 192 sid. Sthlm, Hierta. Pr. 80 öre häftet.
Inneh. bl. a »Leonora Kristina Ulfeldt».

1278. **Vinland och Vinlandsfärderna.** Af *Emil Svensén*. Utg. sid. 123—142 af *Historisk Tidskrift 1889*.
I anledning af G. Storms »Studier over Vinlandsreiserne» och R. B. Andersons »America not discovered by Columbus».

1279. **Les Wallons en Suède.** Par *Bormans*. I *Bulletin de l'Institut archeologique Liégeois*, XXI, 2.

1280. **Die Wappen der schwedischen und finnländischen Landschaften (Provinzen), Läns (Regierungsbezirke) und Städte.** Ges. u. beschr. von *L. Clericus*. 8 sid. text + X planscher. Sonderdruck aus »Der Deutsche Herold» XX Jahrg. N. 1.

1281. **Finlands landskapsvapen normaliserade och utgifna af K. A. Bomansson.** Utg. sid. 298—337 af *Historiallinen Arkisto*, utg. af *Finska Historiska Sällskapet*, X. Med planscher.

1282. **Wyspa Gotland.** Obrazek z podrózy ulozyl. (*Ön Gotland*. Resebilder). Af grefve *Lars Benzelstierna von Engeström*. 88 sid. Posen.

1283. **En svensk medeltidsborg (Almare-Stäk) och dess innehafvare.** Studier af *Wilh. Ridderstad*. 42 + XXXIV sid. Sthlm, Norstedt.
Ej i bokhandeln.

1284. **Noraskogs arkiv.** Bergshistoriska samlingar och anteckningar. Första häftet. Utg. af *J. Johansson*. X + 208 sid. + porträtt af *K. O. Troilius*. Sthlm. Pr. 4 kr.
Ej i bokhandeln.

1285. **Sala stads privilegier,** gifna af konung Gustaf II Adolf den 15 April 1624; jemte konung Gustaf I:s bref den 15 nov. 1554 och konung Gustaf II Adolfs bref den 30 Nov. 1612 angående »De gamble grufvuägor» eller grufvefrälsejorden i Sala. 30 sid. Sala, Ewerlöf. Pr. 75 öre.

1286. **Hedvig Eleonoras Drottningholm.** Anteckningar till slottets äldre byggnadshistoria. Af *John Böttiger*. 138 sid. + 2 planscher, stor octav. Sthlm, Fritze. Pr. 3 kr.
Se nedan »Recensioner» 1345.

1287. **Blad ur Nykarleby historia.** Af *C. v. Bonsdorff*. Utg. sid. 62—98 af *Historiallinen Arkisto*, utg. af *Finska Historiska Sällskapet*, X.

1288. **Konventen i grefve Per Brahes finska förläningar.** Af *M. G. Schybergson*. Utg. sid. 29—54 i Svenska Literatursällskapets i Finland »Förhandlingar och Uppsatser 4. 1888—1889».

1289. **Kexholms och Viborgs slott år 1681.** Af *C. v. Bonsdorff*. Utg. sid. 291—297 af *Historiallinen Arkisto*, utg. af *Finska Historiska Sällskapet*, X.

1290. **Anders de Bruce, Landshöfding i Nylands och Tavastehus län.** Anteckningar och utdrag ur hans efterlemnade papper af *R. A. Renvall*. Utg. sid. 55—60 i Svenska Literatursällskapets i Finland »Förhandlingar och Uppsatser. 4. 1888—1889».

1291. **Finlands Historia** af *M. G. Schybergson*. IV Häft. (Se N. 1002 och 1107). Sid. 257—498 + VII. Hfors, Edlund. Pr. 4 f. m.

1292. **Åbo stads historia under sjuttonde seklet.** Af *C. von Bonsdorff*. Första Häftet. 140 sid. Hfors.
Utgör andra serien af »Bidrag till Abo stads historia, utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum».
Se nedan »Recensioner» 1348.

1293. **Vår styrelse och våra landtdagar.** Återblick på Finlands konstitutionella utveckling under de senaste tjugu åren. Af *Edv. Bergh*. Andra Bandet. (Se N. 601.) 901 sid. + register. Hfors, Edlund.
Se nedan »Recensioner» 1346.

1294. **Finlands statsrättsliga utveckling** [illegible]. Af *Edv. Bergh*. 101 sid. Hfors, Edlund. Pr. 2 f. m.
Se nedan »Recensioner» [illegible]

1295. **Anteckningar ur Vexjö Allmänna Läroverks Häfder till år 1724.** Af *C. O. Arcadius.* Festskrift vid invigningen af nya läroverkshuset i Vexjö. 83 sid. (Läroverksprogram).

1296. **Handlingar rörande finska skolväsendets historia.** Med understöd af allmänna medel i tryck utgifna af *K. G. Leinberg*, professor. Tredje samlingen. (Se N. 582, 985, 1026 och 1149). XVIII + 540 sid. Jyväskylä. Pr. 5 f. m.

1297. **Album studiosorum academiæ Aboensis mdcxl—mdcccxxvii.** *Åbo akademis studentmatrikel* å nyo upprättad af *Vilh. Lagus.* 1. L + 108 sid. Hfors.
Utg. XI delen af »Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland».
Se nedan »Recensioner» 1349.

1297½ **Kyrkorådets i Åbo protokoll 1675—1689.** Utg. af *C. v. Bonsdorff.* 77 sid. Hfors.
Utgör n. V i första serien af »Bidrag till Åbo stads historia, utg. på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum».

1298. **Några flyktingar från finskt håll till Ryssland efter 1772 års statshvälfning.** Af *A. Hjelt.* Utg. sid. 99—105 af *Historiallinen Arkisto*, utg. af *Finska Historiska Sällskapet*, X.

1299. **Kristna Kyrkans Historia.** Af *C. A. Cornelius.* Första Delen. Kyrkans historia under de tre första seklerna. 305 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,25.

1300. **Öfversigt af de europeiska staternas politiska historia under åren 1881—1887.** Af *P. O. Bäckström.* 319 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr.
Se nedan »Recensioner» 1350.

1301. **Öfversigt af Nya Historien.** Af *W. M. Carlgren.* Första Delen. 294 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,90.

1302. **Ur nyare tidens politiska skiften.** Af *Marcellus.* 216 sid. 12:o. Sthlm, Lamm. Pr. 2 kr.

1303. **Dansk-tyska kriget 1864.** Historik och kritik af *Gustaf Thorsander.* 111 sid. Sthlm, Samson. Pr. 1,25.
Boken innehåller äfven en framställning af Sverige-Norges förhållande till Danmark åren 1863 och 1864, Carl XV:s unionsförslag, m. m.

1304. **Napoleon och Wellington på Pyreneiska halfön 1808—1810.** Krigshistoriska betraktelser med hänsyn till befästningar och centralförsvar. Af *Gust. Lagerhjelm.* VI + 214 sid. + 4 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.

1305. **Tillståndet i Frankrike före revolutionen 1789.** Af *Otto v. Zweigbergk.* Efter Taine's arbete: »L'ancien régime». 36 sid. Pr. 20 öre. Sthlm, Bonnier.
Utg. 13 häftet af Studentföreningen Verdandis småskrifter.

1306. **Franska revolutionen.** Af *H. Carnot.* Svensk bearbetning af *O. W. Ålund.* Sthlm, Bonnier.

1307. **Englands historia i adertonde århundradet.** Af *William Edvard Hartpole Lecky.* Öfvers. af D:r *G. Elmqvist.* (Se N. 878). Häft. 35—38, sid. 225—645. (Slut på 6 delen). Sthlm, Fritze. Pr. 1 kr. häftet. (38 häftet: 1,50).

1308. **Drottningen och folktribunen.** Af *A. Hammarskjöld.* Utg. sid. 433—462 af *Ny Svensk Tidskrift 1889.*
Om dr. Viktoria och John Bright.

1309. **Från Moskva till Petersburg.** Rysslands omdaning. Kulturhistoriska skildringar af *Harald Hjärne.* 2 häftet. (Se N. 1122). sid. 81—176. Ups. Akad. Bokh. Pr. 1 kr.
Se nedan »Recensioner» 1351.

1310. **Speranskis fall.** Episod ur Alexander I:s historia. Efter ryska källor, förnämligast Jakob de Saint-Glins memoarer, tecknad af *A.*

Fr. Nordqvist. Utg. sid. 416—430 af *Finsk Tidskrift 1889.* XXVI Bandet, och sid. 3—22 i XXVII Bandet.

1311. **Judarnes gamla historia.** Af *Flavius Josefus.* Öfversättning efter en engelsk edition. 1 häftet, 96 sid. Sthlm, Fredengren. Pr. 1 kr.

1312. **Allmän kulturhistoria** eller det mänskliga lifvet i dess utveckling, systematisk framställning af civilisationens gång o. s. v. (Se N. 876, 1010 o. 1125) . . . Af *Anton Nyström.* Fjerde delen, häft. 7—15 och Femte delen häft. 1—4. Sthlm, Looström. Pr. 50 öre häftet.

Recensioner.

1313. **Hanserecesse von 1431—1476.** Bearbeitet von *Goswin Freiherr von der Ropp.* Fünfter Band. (Se N. 1161) och

1314. **Hanserecesse von 1477—1530.** Bearbeitet von *Dietrich Schäfer* Dritter Band. (Se N. 1041). Rec. i *Literarisches Centralblatt 1889,* sid. 1181—1183 af *K. L.*

1315. **Schwedische Geschichte im Zeitalter der Reformation.** Von *Julius Weidling.* (Se N. 137). Rec. i *Sybels Historische Zeitschrift* Band 63, sid. 171—174 af *F. Arnheim.*

1316. **Riksdagarna 1609 och 1610.** Af *N. F. Lilliestråle.* (Se N. 1055). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889,* sid. 13—15 af *Bgh.*

1317. **Venedig, Gustav Adolf und Rohan** . . . von *Johannes Bühring.* (Se N. 544). Rec. i *Sybels Historische Zeitschrift,* 61 Band, sid. 151—153 af *v. Zwiedineck.*

1318. **Die Verhandlungen Schwedens und seiner Verbündeten mit Wallenstein und dem Kaiser 1631 und 1634.** Von *Georg Irmer.* (Se N. 1057). Rec. i *Literarisches Centralblatt 1889,* sid. 709—711.

1319. **Svenska Riksrådets Protokoll** med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *N. A. Kullberg* och *S. Bergh.* III—V. (Se N. 682, 813 o. 1062). Rec. i *Finsk Tidskrift 1889,* XXVI Bandet, sid. 221—222 af *T. Dillner.*

1320. **Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling.** Utg. af K. Vitt. Hist. o. Ant. Akademien. Förra afdelningen, I. Senare afdelningen, I. (Se N. 1056). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889,* sid. 15—20 af *C. T. O.;* i *Ny Svensk Tidskrift 1889,* sid. 27—44 af *Claes Annerstedt* och i *Sybels Historische Zeitschrift* 63 Band, sid. 518—522 af *Irmer.*

1321. **Studier öfver Danmarks politik under Karl XII:s polska krig (1700—1707).** Af *A. Stille* (Se N. 1226); och

1322. **Tillståndet i Skåne under Magnus Stenbocks guvernörstid år 1707—1711.** Af *K. Enghoff.* (Se N. 1225). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889,* sid. 103—108 af *Ernst Carlson.*

1323. **Tsar Peters underhandlingar 1716 om landgång i Skåne.** Af *K. J. Hartman.* (Se N. 951). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889,* sid. 86—91 af *J. A. Lagermark.*

1224. **Carl den Tolfte.** Läsning för ung och gammal. Af *Gustaf Björlin.* (Se N. 1072.) Rec. i *Finsk Tidskrift 1889,* XXVI Bandet, sid. 383—384 af *T. D—r.*

1325. **Recueil des Traités et Conventions conclus par la Russie avec les Puissances Etrangères.** Publié . . . par *F. Martens.* I—VII. (Jmfr N. 53). Rec. i *Göttingische gelehrte Anzeigen 1889.* N. 2, 3, sid. 41—112 af *Schirren.*

1326. **Bidrag till kännedomen om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid.** Af *G. E. Axelson.* (Se N. 1079). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889,* sid. 29—46 af *Ernst Carlson,* i *Finsk Tidskrift 1889.* XXVII Bandet, sid. 393—394 af *T. Dillner* och i *Sybels Historische Zeitschrift.* 63 Band, sid. 522—523 af *F. Arnheim.*

1827. **Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll från med år 1719.** Åttonde delen, Andra Häftet. Nionde—Elfte larna. (Se N. 1241). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889*, sid. 95 af *S. J. B.* och i *Finsk Tidskrift 1889*, XXVI Bandet, sid. 473 af *T. Dillner*.

1828. **Die Nordische Frage in den Jahren 1746—1751.** Von *Rich. Danielson*. (Se N. 1080 och 1144). Rec. i *Historisk Tidi 1889*, sid. 52—67 af *Harald Hjärne;* i *Letterstedtska Tidskr 1889* sid. 27—43 af *Harald Hjärne;* i *Sybels Historische Zeitsci* 62 Band, sid. 334—335 af *A. Naudé* och i *Russische Revue* XVII, 4 af *A. Brückner*.

1829. **Die Memoiren der Königin von Schweden Ulrike Luise,** Sc ster Friedrichs des Grossen . . . Von *Fritz Arnheim*. (Se N. 1 Rec. i *Literarisches Centralblatt 1889* sid. 47.

1830. **Der Siebenjährige Krieg nach Russischer Darstellung.** I 1 (Se N. 1165). Rec. i *Literarisches Centralblatt 1889*, sid. 303--

1831. **Smärre skrifter rörande sjuttonhundratalets historia.** *Carl Gustaf Malmström*. (Se N. 1242). Rec. i *Letterstedtska skriften 1889*, sid. 662—663 af *Ernst Carlson*.

1832. **Gustaf III:s förhållande till franska revolutionen.** Af *Åkeson*. (Se N. 831). Rec. i *Sybels Historische Zeitschrift*, 63 B sid. 174—177 af *F. Arnheim*.

1833. **Sveriges deltagande i den väpnade neutraliteten 1800—1** Af *Hugo Larsson*. (Se N. 1090). Rec. i *Sybels Historische Zeitsc* 63 Band, sid. 524—526 af *F. Arnheim*.

1834. **Sveriges inre styrelse under Gustaf IV Adolfs förmynd regering.** Af *Axel Brissman*. (Se N. 1087). Rec. i *Sybels H rische Zeitschrift*, 63 Band, sid. 523—524, af *F. Arnheim*.

1835. **Den svensk-norska unionen.** Uppsatser och aktstycken, ut *Oscar Alin*. I. (Se N. 1255). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889*, 71—86 af *Nils Höjer*.

1836. **Om Konunga- och Tronföljareval ur svensk historisk statsrättslig synpunkt.** Af *K. V. Key-Åberg*. (Se N. 1116). i *Historisk Tidskrift 1889*, sid. 46—50 af *Kj*.

1837. **Meklenburgisches Urkundenbuch,** herausgegeben von der V für Meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. Band 1356—1360. Schwerin 1886. Rec. i *Historisk Tidskrift 1889*, 21—23 af *K. G. Grandinson*.

1838. **Vestergötlands Fornminnesförenings Tidsskrift.** Fjerde femte häftena. Utgifvare: *Karl Torin*. (Se N. 1104.) Rec. i *H risk Tidskrift 1889*, sid. 23—25 af *Ehd*.

1839. **Finnarne i Mellersta Sverige.** Af *Petrus Nordmann*. (S 1105). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889*, sid. 9—12 af *B—n*.

1840. **Finlands Historia.** Af *M. G. Schybergson*. 2 Bandet. (Se N. 1 Rec. i *Literarisches Centralblatt 1889*, sid. 1639 af *K. L.*

1841. **Marskalk Bernadotte.** Skildringar . . . af *Anton Blomberg*. N. 1093). Rec. i *Historisk Tidskrift 1889*, sid. 1—9 af *A. H-* och i *Finsk Tidskrift 1889*, XXVI Bandet, sid. 293—296 af *T. Dil*

1842. **Desirée. Reine de Suède et de Norvège.** Par le Baron *h schild*. (Se N. 1094). Rec. i *Sybels Historische Zeitschrift*, 63 I sid. 526—527, af *Fritz Arnheim*.

1843. **Anteckningar och Minnen af Hans Gabriel Trolle-Wacht ster.** I urval ordnade och utgifna af *Elof Tegnér*. (Se N. 1 Rec. i *Letterstedtska Tidskriften 1889*, sid. 432—438 af *A. I marskjöld*.

1844. **Grev Herman Wedel Jarlsberg og hans samtid 1779 1** Af Dr *Yngvar Nielsen*. (Se N. 971 och 1095). Rec. i *Ny Sv Tidskrift 1889*, sid. 252—258 af *Edvard Lidforss*.

1845. **Hedvig Eleonoras Drottningholm.** Anteckningar till slottets byggnadshistoria af d:r *John Böttiger*. (Se N. 1286). Rec. i

terstedtska Tidskriften 1889, sid. 516—518 af *C. Eichhorn*; i *Ny Svensk Tidskrift 1889*, sid. 638—640 af *K. W—n* och i *Finsk Tidskrift 1889*, XXVII Bandet, sid. 394—395 af *Jac. Ahrenberg*.

1846. **Vår styrelse och våra landtdagar** ... Af *Edr. Bergh*. Andra Bandet. (Se N. 1293) jemte

1847. **Finlands statsrättsliga utveckling efter 1809.** Af *Edr. Bergh*. (Se N. 1294). Rec. i *Finsk Tidskrift 1889*, XXVII Bandet, sid. 194—200 af *E. Schybergson*.

1848. **Åbo stads historia under sjuttonde seklet.** Af *Carl von Bonsdorff*. Första Häftet. (Se N. 1292). Rec. i *Finsk Tidskrift 1889*, XXVI Bandet, sid. 462—463, af *M. G. S.*

1849. **Album studiosorum academiæ Aboensis mdcxl—mdcccxxvii.** *Åbo akademis studentmatrikel* å nyo upprättad af *Vilh. Lagus*. (Se N. 1297). Rec. i *Finsk Tidskrift 1889*, sid. 303—304 af *B—lm*.

1850. **Öfversigt af de Europeiska staternas politiska historia under åren 1881—1887.** Af *P. O. Bäckström*. (Se N. 1300). Rec. i *Letterstedtska Tidskriften 1889*, sid. 511—513 af *Per Sondén*.

1851. **Från Moskva till Petersburg; Rysslands omdaning.** Kulturhistoriska skildringar af *Harald Hjärne*. (Se N. 1309). Rec. i *Letterstedtska Tidskriften 1889*, sid. 86—88 af *Per Sondén*.

FÖRTECKNING

ÖFVER

ACTA SVECICA

I

"A COLLECTION OF THE STATE PAPERS OF JOHN THURLOE".

AF

KRISTIAN SETTERWALL.

STOCKHOLM, 1890.
KONGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

A collection of the state papers of John Thurloe. Containing authentic memorials of the English affairs from the year 1638 to the restoration of king Charles II. Published from the originals . . . . To which is prefixed, the life of Mr. Thurloe . . . . By Thomas Birch.
London 1742. Fol.

1. 1638—53.
2. 1653—54.
3. Dec. 1654—Sept. 1655.
4. Sept. 1655—May 1656.
5. 1656.
6. 1657—58.
7. 1658—60.

— ———

1641 $^{6}/_{10}$. Kopia af ett bref från Carl I till drottningen af Sverige till förmån för prins Carl Ludvig af Pfalz.
1, 13—14.

1649 $\frac{30 \text{ Aug.}}{9 \text{ Sept.}}$ Notiser om Peter Spiring, adlad Silfvercrona, svensk resident i Haag.
1, 115, 187.

» **$^{31}/_{8}$. Bref från drottning Christina till Generalstaterna.**
1, 112—113.

» **$^{22}/_{9}$. Nyheter från Stockholm.**
1, 130.

1652 $^{2}/_{6}$. Bref från Parlamentet till drottning Christina af Sverige.
1, 206—207.

» **$^{18}/_{11}$. Bref från drottning Christina till Parlamentet.**
1, 219—220.

1653 Viscount Lisles ifrågasatta ambassad till Sverige. Englands handelsförbindelse med Sverige vid denna tid. Ifrågasatt traktat mellan England och Sverige.
1, 226—232, 442.

» $^{2}/_{1}$. Petition af Henrik Carlof till Council angående 2 svenska skepp Christina och Norrköping, som blifvit tagna af kapten Stoakes och införda till Plymouth.
1, 222.

» $^{17}/_{1}$. Bref från Harald Appelbom, svensk resident i Holland, till Parlamentet.
1, 222—223.

» $^{20}/_{1}$. Bref från Parlamentet till drottning Christina och från drottning Christina till Parlamentet.
1, 223—224.

» $^{18}/_{28}$ April. Appelbom framställer i Haag ett förslag, att drottning Christina skulle medla mellan England och Holland.
1, 234—235.

» $^{11}/_{21}$ Maj; $^{4}/_{9}$. Sverige och Bremen vid denna tid; Bremen illa ansatt af svenskarna.
1, 243, 476.

1653 $^{14}/_{5}$. Nyheter från Stockholm.
1, 244, 263 ($^{28}/_{5}$), 345 ($^{9}/_{7}$), 422—423 ($^{13}/_{8}$), 433 ($^{20}/_{8}$), 455 ($^{4}/_{9}$).

» $^{3}/_{13}$ Juni, $^{12}/_{6}$. Memorial af den svenska residenten till Generalstaterna, och det svar som Generalstaterna afgåfvo därpå.
1, 264—265.

» $^{4}/_{14}$ Juni. Bref från C. v. Beuningen, holländskt sändebud i Stockholm, till Generalstaterna.
1, 271—272, 305 ($^{28}/_{6}$), 472 ($^{20}/_{9}$), 474 ($^{31}/_{8}$), 506 —507 ($^{4}/_{10}$), 517 ($^{13}/_{9}$), 524 ($^{11}/_{10}$).

» $^{11}/_{7}$ m. fl. Notiser om Israel Lagerfelt, svenskt sändebud i England.
1, 323, 368, 396, 453, 583, 617.

» » m. fl. Man berättar, att Pimentelli har begifvit sig på väg till Spanien för att åstadkomma ett fast förbund mellan Sverige och Habsburgarna; han återvänder dock snart till Sverige till följd af svåra stormar i Nordsjön.
1, 329, 389, 497, 505.

» $^{16}/_{8}$. En förklaring afgifven af drottning Christina.
1, 424—426.

» $^{1}/_{9}$. En skrifvelse från Generalstaterna till den svenske residenten i Haag.
1, 436—437.

» $^{9}/_{19}$ Sept. Drottning Christina vill icke förbinda sig med Holland emot England; v. Beuningen kan intet uträtta i denna sak.
1, 460—461.

» $^{14}/_{9}$ m. fl. B. Whitelock skall sändas som sändebud till Sverige.
1, 481, 500, 515, 518, 573, 575, 577, 582, 583, 588, 598.

» $^{27}/_{9}$, $^{10}/_{10}$. Drottning Christina söker att skydda de svenska handelsfartygen mot kapare i Nordsjön.
1, 486, 520—521.

» $^{10}/_{10}$. Öfverste Curtz erhåller en pension af 1000 rix-dollars om året från drottningen af Sverige.
1, 519, 523.

» $^{18}/_{10}$. Ett memorial af Appelbom till Generalstaterna.
1, 536—537.

» $^{24}/_{10}$. Man talar om krig mellan Sverige och Danmark.
1, 540—541.

» $^{18}/_{28}$ Nov., $^{28}/_{11}$. Tvist mellan drottning Christina och holländarna; en svensk köpman Johan Groot fängslad i Amsterdam men snart åter frigifven.
1, 595, 597.

» $^{18}/_{11}$. Bref från B. Whitelock till lord-general Cromwell.
1, 601—602.

» $^{16}/_{12}$. Bref från drottning Christin[illegible].
(Carl Gustaf).
1, 636.

1653 $^{23}/_{12}$. Bref från Robert Stapylton till lord-general Cromwell; Whitelock har fått audiens hos drottning Christina.
1, 645—646.

$\frac{\text{30 Dec.}}{\text{9 Jan. 1654}}$. Nyheter från Upsala.
1, 656.

1654 $^{6}/_{16}$ Jan. Bref från v. Beuningen till skrifvaren Ruysch.
2, 11, 13 ($^{19}/_{1}$), 21—22 ($^{23}/_{1}$), 40—41 ($^{30}/_{1}$), 230 —231 ($^{24}/_{4}$).

» $^{9}/_{1}$. Bref från v. Beuningen till Generalstaterna.
1, 652—655; *2*, 10—11 ($^{16}/_{1}$), 81 ($^{20}/_{2}$), 103 ($^{28}/_{2}$), 117 ($^{6}/_{3}$), 152 ($^{20}/_{3}$), 170 ($^{17}/_{27}$ Mars), 201 ($^{10}/_{4}$), 252 ($^{8}/_{5}$).

» » Bref från drottning Christina till Benjamin Bonnel, svensk agent i London.
2, 14.

» $^{13}/_{1}$. Bref från B. Whitelock till Protectorn.
2, 22—23, 103 ($^{18}/_{2}$), 133—134 ($^{3}/_{3}$), 170 ($^{17}/_{3}$).

» » Bref från B. Whitelock till John Thurloe.
2, 23—24, 41—44 ($^{20}/_{1}$), 82—84 ($^{10}/_{2}$), 111—112 ($^{24}/_{2}$), 134—135 ($^{3}/_{3}$), 155—158 ($^{10}/_{3}$), 171—173 ($^{17}/_{3}$), 202—204 ($^{31}/_{3}$), 216—218 ($^{7}/_{4}$), 231 —233 ($^{14}/_{4}$), 243—244 ($^{21}/_{4}$), 254—255 ($^{28}/_{4}$), 266—267 ($^{5}/_{5}$), 279—282 ($^{13}/_{5}$), obs. 254—255 ($^{28}/_{4}$) 2 bref.

» $^{20}/_{1}$. Nyheter från Upsala.
2, 39, 40, 81 ($^{10}/_{2}$), 100 ($^{17}/_{2}$), 111 ($^{24}/_{2}$), 200 ($^{31}/_{3}$), 278 ($^{12}/_{5}$).

» $^{30}/_{1}$. Spaniens inflytande vid Svenska hofvet.
2, 50.

» $^{18}/_{2}$. Bref från Daniel Whistler till Protectorn.
2, 104—105.

» $^{24}/_{2}$. Bref från Thurloe till B. Whitelock.
2, 113, 135—136 ($^{3}/_{3}$).

» $^{28}/_{2}$. Ett svenskt fartyg öfverfallet af några engelska örlogsmän och fördt till Dover.
2, 123.

» $^{4}/_{3}$. Bref från Bonnel till Thurloe.
2, 142—143, 360 ($^{8}/_{6}$).

» $^{13}/_{3}$. B. Whitelocks ambassad; ny instruktion för honom.
2, 126, 131—132.

» $^{21}/_{3}$. De svenska skeppen Phoenix, kapten Lucas Hendrickson, och Hoppet, kapten Jan Janson öfverfallna af engelska fartyg och plundrade.
2, 181—182.

» $^{6}/_{4}$. Svenska sändebudet protesterar emot kejsarens afresa från Regensburg.
2, 194.

1654 $^{7}/_{4}$. Ny instruktion för B. Whitelock.
2, 218.

» $^{24}/_{4}$ m. fl. Tvisten mellan Sverige och Bremen.
2, 229—230, 275, 291, 335, 385, 435, 440, 464, 468, 486, 510, 516—517, 538, 546, 551, 584—585, 587, 600, 604—605, 613, 626, 633, 635, 637, 645, 651, 664, 676, 678, 686, 693—694, 703—704, 706—707, 741; *3*, 3, 22.

» $^{20}/_{5}$. En skrifvelse från den svenska residenten till Protectorn; en hel del svenska fartyg hade blifvit öfverfallna och plundrade af engelska skepp; följande omnämnas: Gideon och »Abrahams Offer», Nyköping, kapten Gerbrant Cornelison; »Röda Hjorten» och »Kung David», som tillhörde Louis de Geer, båda hemmahörande i Stockholm; »Stora Christopher», Riga; »Kung David» och Kärleken, Göteborg; »Svarta Korpen», Norrköping.
2, 299—302.

» $^{23}/_{5}$. En skrifvelse från den svenska residenten till Generalstaterna.
2, 279.

» $^{24}/_{5}$. En skrifvelse af Bonnel.
2, 314.

» $^{13}/_{6}$. Bref från sekreteraren Johan Oste, som v. Beuningen hade kvarlemnat i Sverige.
2, 347—348, 359 ($^{18}/_{6}$), 393 ($^{3}/_{7}$), 498 ($^{8}/_{8}$), 505, 608 ($^{26}/_{9}$), 621—622 ($^{3}/_{10}$).

» $^{17}/_{6}$. Bref från Carl X Gustaf till Protectorn.
2, 379.

» $^{1}/_{7}$. Ett utdrag af Carl X Gustafs bref till Bonnel.
2, 417.

» $^{4}/_{7}$ m. fl. Drottning Christina i Hamburg; reser därifrån till Spa, Antwerpen och Brüssel.
2, 423, 451, 453, 466, 468, 469, 487, 499, 515, 526, 531, 536, 557, 687, 711; *3*, 28.

» $^{10}/_{7}$ m. fl. Franska sändebudet Charles d'Avaugour på väg till Sverige; anländer till Stockholm i September; svårighet för honom att få audiens hos Carl X Gustaf, till följd af att hans kreditivbref ej var riktigt affattadt.
2, 411, 435, 626, 651, 664.

» $^{12}/_{7}$. Ett memorial af B. Whitelock.
2, 446.

» $^{22}/_{7}$. Bref från Georg Fleetwood till B. Whitelock.
2, 483—484.

» $^{12}/_{8}$. Nyheter från Stockholm.
2, 542, 593 ($^{9}/_{9}$), 608 ($^{16}/_{9}$), 639 ($^{30}/_{9}$), 654—655 ($^{7}/_{10}$), 691 ($^{24}/_{10}$), 722 ($^{11}/_{11}$).

» $^{21}/_{8}$. Bref från Bordeaux, den franska ambassadören i I till den franska ambassadören i Stockholm.
2, 538—539.

1654 $^{3}/_{10}$ m. fl. Erik Oxenstjerna skickas till Holstein för att beledsaga Hedvig Eleonora till Sverige.
2, 645, 651, 664.

» $^{16}/_{10}$, $^{22}/_{10}$. Sveriges förhållande till Ryssland vid denna tid.
2, 651, 664.

» » $^{17}/_{10}$. Claës Tott afgår som sändebud till drottning Christina.
2, 651, 655.

» $\frac{25 \text{ Okt.}}{4 \text{ Nov.}}$ Svenskarna sammandraga 12000 man i Lifland vid gränsen till Kurland.
2, 692.

» $^{9}/_{19}$ Dec. Bref från N. Heinsius, den holländska residenten i Sverige.
3, 15—16, 24 ($^{16}/_{26}$ Dec).

» $\frac{25 \text{ Dec.}}{5 \text{ Jan. } 1655.}$ m. fl. Drottning Christina i Brüssel.
3, 45, 49, 53, 54, 456, 502, 503, 572, 611.

1655 $^{15}/_{1}$. N. Heinsius underhandlar med Carl X Gustaf angående Sveriges förhållande till Bremen.
3, 80.

» $^{16}/_{1}$. Ryssarna oroa Lifland.
3, 108.

» » P. J. Coijet har kommit till Hamburg på väg till England.
3, 108.

» $^{3}/_{3}$ m. fl. Johannes de Rodes, svensk kommissarie i Moskva, omtalas.
3, 187, 386, 388—389, 713.

» $^{5}/_{3}$. Carl X Gustaf har häftigt insjuknat 20 mil från Stockholm.
3, 168.

» $^{13}/_{3}$. Konungen af Sverige värfvar mycket folk i Tyskland.
3, 224.

» $^{20}/_{3}$. Bref från Charles d'Avaugour till Bordeaux.
3, 214, 414 ($^{8}/_{5}$), 423—424 ($^{15}/_{5}$), 578 ($^{3}/_{7}$), 597—598 ($^{10}/_{7}$).

» » m. fl. England fruktar, att Sverige skall understödja Carl II.
3, 277, 345, 346.

» $^{8}/_{5}$. Bref från N. Heinsius till Generalstaterna.
3, 414, 424 ($^{5}/_{15}$ Maj), 433 ($^{22}/_{5}$), 555—556 ($^{16}/_{26}$ Juni), 578 ($^{3}/_{7}$), 641 ($^{14}/_{24}$ Juli).

» $^{19}/_{5}$ m. fl. Nyheter från Stockholm.
3, 454, 539 ($^{26}/_{5}$), 605.

» $^{22}/_{5}$ m. fl. Carl X Gustafs förhållande till Polen; Joh. Koch svensk agent i Polen; början af det polska kriget.
3, 432—433, 440, 450, 488, 532, 539, 544, 551, 553, 659, 670, 671, 678, 714, 733.

» » m. fl. Holländarna äro oroliga för sin handel, emedan Sverige och Brandenburg kommit öfverens om att lägga hö[illegible] afgifter på de främmande fartyg, som anlöpte någor

i Lifland eller Preussen; spändt förhållande mellan Holland och Sverige vid denna tid.
3, 447, 450, 451, 466, 474, 493—494, 498, 530, 551, 619, 633, 666, 731; *4*, 60, 76, 86, 288, 305.

1655 $^{26}/_{5}$ m. fl. Gustaf Sparre har anländt till Amsterdam; han begär audiens; hans memorial öfverlämnadt till Generalstaterna.
3, 447, 495, 509 ($^{14}/_{6}$), 525, 553, 689.

» $^{29}/_{5}$, $^{12}/_{6}$. Stierum? anställd vid holländska kavalleriet, har blifvit afskedad för att han sökt värfva folk för svenska kronans räkning i Holland.
3, 472, 524.

» $^{4}/_{6}$, $^{8}/_{6}$. Om värfning af 6,000 skottar för svenska kronans räkning.
3, 472, 492.

» $^{5}/_{6}$. Terlon afgår som franskt sändebud till Carl X Gustaf.
3, 480.

» » Bonnel söker att få audiens hos Cromwell.
3, 517.

» $^{9}/_{19}$. Juni. Bref från N. Heinsius till Ruysch,
3, 533—534 (2 bref), 688—689 ($^{22}/_{6}$).

» $^{16}/_{6}$ m. fl. Johan Leszczinski och Alexander Naruszewic, polska sändebud hos Carl X Gustaf.
3, 539, 554—555, 671, 714.

» $^{2}/_{7}$. Ett svenskt sändebud väntas till Moskva.
3, 601.

» $^{7}/_{7}$ m. fl. Holländarna söka att genom sitt sändebud i Köpenhamn de Vries få reda på den danska regeringens åsigter om Carl X Gustafs planer.
3, 588—589, 615, 616.

» $^{8}/_{7}$ m. fl. Bref hafva ankommit från konungen af Sverige och Carl Gustaf Wrangel till Carl II, som vistas i Köln; Middleton får i uppdrag att afgå som sändebud till Sverige från Carl II.
3, 591—592; *4*, 10, 65.

» » Bref från lord Cranstrome (Cranston) till Georg Fleetwood; Cranston värfvar folk för svenska kronans räkning.
3, 629.

» $^{16}/_{7}$ m. fl. Christer Bondes ambassad till England.
3, 623, 637, 673.

» » En skrifvelse från Jo. Vermuyden till Protectorn; innehåller en hel del osannolika rykten om Carl X Gustafs utrikes politik.
3, 652—653.

» $^{17}/_{7}$. Bref från Bonnel till Thurloe.
3, 655.

» $^{30}/_{7}$. P. J. Coijet, sven[illegible] för holländska sänd[illegible]

högeligen missbelåten med holländarnas plan att en flotta till Östersjön.
3, 672—673.

1655 31/7. Bref från Bordeaux till d'Avaugour.
3, 680.

» 1/8. **Bref från Johan Barckman, adlad Leijonberg, sekretera** svenska sändebudet i London, till Thurloe.
3, 691—692.

» 14/8 m. fl. Instruktion för Edw. Rolt, som skulle afgå sändebud från England till Sverige; bref från Ro Thurloe; R. följer efter Carl X Gustaf till Polen. tal till Carl X Gustaf vid aflemnandet af ratifika urkunderna.
3, 418—419, 708—710, 736—737 (25/8), 74 6, 26, 32, 47, 123, 157—158, 182—183, 222, 235, 249, 279, 280, 322.

» 25/8. Bref från Christer Bonde till Thurloe.
3, 736; *4*, 146 (2/11).

» 30/8 m. fl. Sveriges och Brandenburgs förhållande till andra vid denna tid.
3, 730—731; *4*, 96, 175, 219, 285, 286, 3:

» 1/9. Nyheter från Stettin.
3, 727—728; *4*, 235—236 (4/12), 244, 278— (4/14 Dec.), 298 (8/12), 303 (11/21 Dec.).

» 8/9, 18/12. Nyheter från Danzig; svenskarnas försök att denna stad.
3, 741; *4*, 296.

» 11/9 m. fl. Notiser om polska kriget; Carl X Gustafs gångar i Polen.
4, 1, 33, 35, 39, 59, 66, 67, 76, 78, 85, 8 96, 98, 99, 100, 141, 170, 173, 175, 178, 188, 209, 222, 226, 235, 244, 249, 251— 270, 283, 288, 289, 290, 291, 293, 311, 312,

» 14/9 m. fl. Underrättelser om den svenska flottan i Öste
4, 9, 11, 13, 23, 36, 39.

» 17/9. Bref från Chanut, franskt sändebud i Holland, till deaux; berör svenska förhållanden.
4, 13, 45—46 (1/10).

» 18/9 m. fl. Notiser om drottning Christinas resa till Rom
1, 676, 742; *4*, 20, 27, 69, 77, 81, 89, 91, 148, 183, 200, 219, 233, 301, 310, 331.

» 30/9 m. fl. En ifrågasatt beskickning ifrån Holland till Sv de Huybert, Ysbrandts och van Slingelandt omtalas afgå som sändebud till Sverige; instruktion för dess
4, 44, 45, 112, 173—174, 201, 202, 204, 261, 292, 297, 310, 311, 366—368.

» 4/14 Okt. Kopia af ett bref från Carl X Gustaf.
4, 66—67.

1655 $^{12}/_{10}$. Bref från Carl X Gustaf till kejsar Ferdinand III.
4, 64—65.

» $^{23}/_{10}$ m. fl. Värfning för svenska kronans räkning i Skottland och Holland.
4, 104, 127, 287.

» $^{27}/_{10}$. Ett svenskt sändebud i Wien (Sten Bjelke).
4, 117.

» $^{1}/_{11}$ m. fl. William Ballendine afgår som agent från Carl II till konungen af Sverige.
4, 101, 103, 169.

» » Bref från Rolt till Thurloe.
4, 140—141, 181—182 ($^{10}/_{11}$), 185—186 ($^{11}/_{11}$), 246—247 ($^{26}/_{11}$), 275 ($^{2}/_{12}$), 361—363 ($^{31}/_{12}$).

» $^{5}/_{11}$. Gustaf Bjelkes ambassad till Ryssland.
4, 150—151.

» $^{14}/_{11}$. Den svenska residenten i Köpenhamn Magnus Durell underhandlar om en traktat mellan Sverige och Danmark, som skulle gå ut på, att dessa båda länder skulle försöka att tillskansa sig väldet öfver Östersjön, med uteslutande af öfriga makter.
4, 149—150.

» $^{4}/_{12}$. Nyheter från Stettin.
4, 235—236, 244, 278—279 ($^{4}/_{14}$ Dec.), 298 ($^{8}/_{12}$), 303 ($^{11}/_{21}$ Dec.), 323 ($^{18}/_{28}$ Dec.).

» $^{27}/_{12}$. Carl XI:s födelse omnämnes.
1, 673.

1656 $^{1}/_{1}$ m. fl. Drottning Christina i Italien; hon reser till Frankrike och emottages med mycken ståt i Paris; återvänder därefter till Italien.
4, 336, 405, 424, 507, 552, 566, 674, 774; *5*, 27, 138, 161, 251, 268, 294, 307, 314, 319, 325, 346, 369, 381, 388, 389, 390, 411, 435—436, 440, 441, 447, 448, 471, 475, 476, 532, 579—580, 608, 721.

» » Rolts beskickning till Carl X Gustaf.
4, 370, 399, 415, 441, 475—476, 477, 503, 530.

» » Nyheter från Danzig; C. C. von Schlippenbach afgår som svenskt sändebud till kurfursten af Brandenburg.
4, 336.

» $^{4}/_{1}$. En skrifvelse från Appelbom till Generalstaterna.
4, 338—339.

» $^{4}/_{14}$ Jan. m. fl. Cromwells förhållande till Sverige; hufvudpunkterna i en traktat mellan Protectorn och Carl X Gustaf; Christer Bondes beskickning; man påstår, att Cromwell skall hjälpa Carl X Gustaf.
4, 389, 470, 478, 486—487, *5*, 237, 246, 332, 350, 480.

1656 5/1 m. fl. Den svenska residenten i Haag öfverlemnar memorandum till Generalstaterna; svenska regeringen för afsigt att införa en förordning, som skulle vara i ständig öfverensstämmelse med den engelska navigati akten. Generalstaterna besluta att svara den svenska denten; en ny skrifvelse från den svenska residenten Generalstaterna.
4, 353, 371—372, 387, 388, 487—488.

» 6/1. Claës Tott har ej kommit till Paris såsom svenskt sän bud utan för sina egna angelägenheter.
4, 353.

» 7/1 m. fl. Notiser om polska kriget; Carl X Gustafs fr gångar i Polen; svenska flottan blockerar de preussi hamnarna; Danzigs handel lider stort afbräck; polacka resa sig till motvärn; förbund mellan Carl X Gustaf Rakoczy.
1, 702; *4*, 356, 403—404, 412, 414—415, 4
430, 431, 466, 481, 482, 496. 499—500, 5
537, 539, 541, 548, 550, 563, 564, 580, 5
590, 596—597, 599, 612, 615, 630, 639—6
647, 653, 654, 656, 658, 669, 673, 675, 6
678, 685, 689, 690, 691, 693, 697, 702—7
704, 706, 710, 713, 715, 718, 725, 729, 7
734, 735, 736, 737, 750, 754—755, 760—7
766, 772, 775; *5*, 1, 2, 4, 5, 19—20, 21, 27,
29, 30—31, 35, 36, 40, 43, 45, 52, 62, 63,
71, 72, 79, 83, 89, 91, 99, 107, 115, 122, 1
132, 133, 144, 149, 158, 161—162, 163, 1
168, 173, 174, 182, 183, 186, 194, 203, 2
223, 225, 235, 240, 248, 249, 251, 252, 2
263, 267, 274, 275, 277,-284, 289, 290, 3
305, 316, 321, 324—325, 332, 338, 345—3
349, 354, 355, 373, 382, 387, 390, 393, 394
395, 399, 409—410, 415, 436, 443, 447, 4
478, 492, 497, 505—506, 507, 508, 518, 5
525, 527, 530, 531, 535—536, 537, 538, 5
541, 542, 543, 544, 552—553, 555, 557—5
565, 566, 567, 568, 573, 581, 584, 597, 6
606, 654, 659, 675—676, 683, 693, 695, 7
705—706, 707, 712, 716, 718, 725.

» Förhållandet emellan Carl X Gustaf och »den store K fursten».
4, 356, 385, 410, 424, 430, 441, 448—449, 4
460—461, 463, 465, 467, 482, 491, 496, 5
505, 579, 584, 585, 730; *5*, 15, 110, 116, 1
195, 200, 205, 236, 386, 394, 445, 455, 4
515, 526, 573, 587, 606, 607, 613, 615, 6
687.

1656 $^{8}/_{1}$ m. fl. Ysbrandts, de Huybert, van Slingelandt och van Dorp skola såsom holländska sändebud afgå till Carl X Gustaf.
4, 387, 490, 515, 536, 596, 610, 631, 652.

» $^{8}/_{18}$ Jan. Nyheter från Stettin.
4, 398—399, 463—464 ($^{5}/_{2}$), 475 ($^{8}/_{2}$), 502—503 ($^{5}/_{15}$ Febr.), 539 ($^{26}/_{2}$), 696 ($^{15}/_{25}$ April), 713 ($^{19}/_{29}$ April), 720—721 ($^{2}/_{5}$), 746 ($^{9}/_{5}$), 761 ($^{13}/_{5}$); *5*, 33—35 ($^{27}/_{5}$), 42—43 ($^{30}/_{5}$), 78 ($^{10}/_{6}$), 212—213 ($^{25}/_{7}$), 251—252 ($^{8}/_{8}$), 506—507 ($^{21}/_{31}$ Okt.), 529 ($^{7}/_{11}$), 553 ($^{14}/_{11}$), 720 ($^{30}/_{12}$).

» $^{10}/_{1}$. Bref från Rolt till Thurloe.
4, 407, 482 ($^{30}/_{1}$), 575 ($^{4}/_{3}$), 596 ($^{11}/_{3}$), 628 ($^{11}/_{3}$), 645 ($^{25}/_{3}$).

» $^{16}/_{1}$. Carl X Gustaf förstärker sin armé i Bremen—Verden.
4, 395.

» $^{18}/_{1}$ m. fl. Sveriges och Danmarks förhållande till hvarandra vid denna tid.
1, 699; *4*, 577, 578, 585, 627, 643, 680; *5*, 290—291, 298—299, 386, 401, 589, 591—592, 666—667, 689, 699, 709.

» » Nyheter från Königsberg.
4, 398, 399, 475 ($^{8}/_{2}$).

» $^{19}/_{1}$. Bref från engelska köpmän i Danzig till Thurloe.
4, 404.

» $^{5}/_{2}$. N. Heinsius, holländsk resident i Sverige, har återkommit till Holland.
4, 490.

» $^{7}/_{17}$ Febr. Kungörelse utfärdad af Daniel Weyman och John Copes, ministrar hos kurfursten af Brandenburg, med anledning af traktaten mellan Sverige och Brandenburg.
4, 510.

» $^{8}/_{2}$. Relation om Carl X Gustafs seger nära Wlostowiz öfver den polska generalen Czarnecki.
4, 513—514.

» $^{13}/_{3}$. Bref från van Slingelandt, van Dorp, de Huybert och Ysbrandts till Generalstaterna.
4, 572, 647 ($^{4}/_{4}$), 655 ($^{7}/_{4}$), 705—706 ($^{26}/_{4}$), 753—754 ($^{12}/_{5}$); *5*, 5 ($^{19}/_{5}$), 13—14 ($^{23}/_{5}$), 61 ($^{6}/_{6}$), 115 ($^{23}/_{6}$), 139 ($^{30}/_{6}$), 170 ($^{9}/_{7}$), 194 ($^{18}/_{7}$), 244—245 ($^{4}/_{8}$), 260 ($^{11}/_{8}$), 282—283 ($^{18}/_{8}$), 384 ($^{14}/_{9}$).

» $^{17}/_{3}$. En skrifvelse rörande traktaten mellan Protectorn och konungen af Sverige.
4, 623—624.

» $^{22}/_{3}$. Skrifvelser af den svenska residenten Appelbr
neralstaterna och dessas svar derpå.
4, 599—600, 688—689 ($^{21}/_{4}$).
($^{22}/_{4}$).

1656 $^{12}/_5$ m. fl. Notiser om P. J. Coijet; han passerar Ha på hemresan från England.
4, 757; *5*, 32, 133, 439.

» $^{15}/_5$. Bref från van Slingelandt, van Dorp, de Huybe Ysbrandts till Carl X Gustaf.
4, 764.

» $^{23}/_5$ m. fl. Hollands och Sveriges ställning till hvar Generalstaterna äro betänkta på att understödja D underhandlingarna i Elbing; klagomål öfver de höga tu i de svenska hamnarna.
5, 15, 16—17, 32, 49, 64, 70, 88, 176, 200 247, 262, 275, 280, 285, 288, 289, 293, 309, 318, 321—322, 331, 333, 334, 356, 386, 394, 404, 415—416, 418, 426, 430, 444, 446, 454, 470, 587, 675, 687, 718.

» $^{15}/_6$. Bref från Appelbom till Generalstaterna.
5, 91—92.

» $^{17}/_6$. Carl X Gustaf beskyddar lord Cranston; den sv ambassadören i England begär att Cranstons go skulle konfiskeras.
5, 129.

» $^{19}/_6$. En förklaring afgifven af Carl X Gustafs kommis till de holländska sändebuden.
5, 137.

» $^{13}/_7$. Gustaf Sparre dödar monsieur d'Alone i en duell.
5, 181.

» $^{11}/_8$. Kopia af ett bref skrifvet af Erik Oxenstjerna till Suerin (Otto von Schwerin), brandenburgsk rådsher
5, 260—261.

» $^{18}/_8$. Bref från van Slingelandt, van Dorp, de Huybe Ysbrandts till H. v. Beverning.
5, 283—284.

» $^{30}/_8$ m. fl. Ryssarnas anfall på Lifland.
5, 325, 338, 345, 350, 354, 373, 385, 393 402, 410, 413, 415, 430, 436, 443, 473, 479, 487, 492.

» $^{16}/_9$. Kopia af ett bref från Carl X Gustaf till Johan C och dennes svar därpå.
5, 417—418.

» $^{29}/_9$. Bref från Christer Bonde till Thurloe.
5, 452.

» $^{30}/_9$. Christer Bonde passerar Hamburg på återvägen London.
5, 454.

» $^{2}/_{10}$. Nyheter från Riga.
5, 438—439.

» $^{24}/_{10}$. Bref från van Dorp, Ysbrandts och de Huybert till R
5, 492, 498—499 ($^{27}/_{10}$), 644 ($^{2}/_{12}$).

1656 $^{24}/_{10}$. Bref från van Dorp, Ysbrandts och de Huybert till Generalstaterna.
5, 493, 531—532 ($^{8}/_{11}$), 572—573 ($^{18}/_{11}$), 676 ($^{13}/_{12}$), 689 ($^{17}/_{12}$).

» » m. fl. Försök att bilägga stridigheterna mellan Ryssland och Sverige.
5, 516, 557, 606, 712.

» $^{28}/_{10}$. 500 engelsmän hafva tagit värfning i svenska armén.
5, 526.

» $^{29}/_{10}$. Bref från Christer Bonde till Cromwell.
5, 502.

» $^{10}/_{11}$. Bref från d'Avaugour, franskt sändebud hos Carl X Gustaf, till Bordeaux, franskt sändebud i England.
5, 538, 566 ($^{17}/_{11}$), 593 ($^{25}/_{11}$).

1656—57. Hertig Adolf Johan i Haag och Amsterdam.
5, 700, 715, 716, 718, 733, 734, 770.

1657 $^{3}/_{1}$ m. fl. Notiser om polska kriget; förbundet mellan Carl X Gustaf och Rakoczy.
5, 727, 733, 734, 737—738, 740, 743, 748 773—774, 777—778, 785, 789, 790; *6*, 6, 8, 18—19, 23, 35, 51, 58, 59, 73—74, 75, 76, 77, 91, 94, 95, 98—99, 105—106, 107, 109, 120, 124, 138, 140, 154, 156, 179—180, 195, 200—201, 213, 218, 236, 255, 260, 272, 281, 286, 293, 296, 302, 314, 315, 334, 353, 385, 419, 440, 455, 461, 462, 478, 485, 491, 525, 536, 565, 568, 609, 619, 644—645, 648, 700.

» » $^{20}/_{1}$. Claës Tott anländer till Paris.
5, 728, 778.

» $^{8}/_{1}$. Corfits Ulfeldt är i Stockholm.
5, 739.

» » Förhållandet mellan Kejsaren och Sverige vid denna tid.
5, 739.

» » m. fl. Generalstaterna och Sverige; Holland har planer på att bispringa Danmark; ett memorandum af Appelbom.
5, 739, 750, 772, 784; *6*, 41, 42, 77, 91, 100, 101, 103, 113, 128, 248, 263—266, 300, 301, 394, 448, 459, 483, 485, 545, 607, 614, 656, 688, 689.

» $^{9}/_{1}$. »Den store kurfursten» och Carl X Gustaf.
5, 741.

» » m. fl. Danmarks förhållande till Sverige vid denna tid; kriget börjar mellan Sverige och Danmark.
5, 741, 782—783; *6*, 9, 21, 35—36, 41, 46 ...
54—55, 66, 73, 91, 113, 115, 121, 1...
148, 170, 215, 231, 254, 262, 276...
308, 315, 322, 327, 335, 336,
371, 379, 380, 381, 383, 384

403, 409, 410, 412, 421, 425, 428, 434, 439, 440, 454, 455, 460, 461, 462, 473, 474—475, 480, 486, 500, 510, 514, 515, 525, 531, 537, 538—539, 541, 546, 547, 549, 552—553, 572, 580, 585, 587, 609, 627, 628, 631, 656, 672, 676.

1657 $^{13}/_{1}$. Bref från van Dorp till Ruysch.
5, 751—752; *6*, 17, ($^{3}/_{2}$), 62 ($^{24}/_{2}$).

» $^{20}/_{1}$. Bref från van Dorp till Generalstaterna, (berör de polska förhållandena).
5, 777, 793 ($^{27}/_{1}$); *6*, 9—10 ($^{31}/_{1}$), 38 ($^{14}/_{2}$).

» $^{23}/_{1}$. Bref från de Huybert och Ysbrandts till Generalstaterna.
5, 785.

» $^{30}/_{1}$. Nyheter från Stettin.
6, 6.

» $^{2}/_{2}$. Bref från Ysbrandts och de Huybert till Ruysch.
6, 11—12, 12 ($^{2}/_{2}$).

» $^{27}/_{2}$. Bref från Ysbrandts, de Huybert och van Dorp till Ruysch.
6, 64, 97—98 ($^{16}/_{3}$), 223—224 ($^{4}/_{5}$).

» » Bref från Rakoczy till konungen af Sverige.
6, 64.

» » Bref från Rakoczy till svenska hertigen (Adolf Johan).
6, 64.

» $^{13}/_{3}$. Skottar i svensk tjänst.
6, 91.

» $^{16}/_{3}$ m. fl. Ryssland och Sverige; anfallet på Lifland.
6, 99, 218—219, 278, 534, 536, 623—624.

» $^{17}/_{3}$. Bref från Richard Bradshaw, engelsk agent i Hamburg, till Thurloe.
6, 119—120, 178 ($^{7}/_{4}$), 216—217 ($^{21}/_{4}$), 288—289 ($^{16}/_{5}$), 289 ($^{17}/_{5}$), 309 ($^{25}/_{5}$), 324—325 ($^{29}/_{5}$), 331—332 ($^{5}/_{6}$), 379—380 ($^{3}/_{7}$), 392—393 ($^{10}/_{7}$), 407—408 ($^{17}/_{7}$), 439—440 ($^{5}/_{8}$), 532 ($^{25}/_{9}$), 543 ($^{2}/_{10}$), 617 ($^{14}/_{11}$), 635—636 ($^{27}/_{11}$), 655 ($^{4}/_{12}$), 668—669 ($^{11}/_{12}$), 686—687 ($^{18}/_{12}$), 716 ($^{30}/_{12}$).

» $^{23}/_{3}$. John Schraell hade varit i svenska Guinea-kompaniets tjänst.
6, 112.

» $^{30}/_{3}$. Bref från Ysbrandts, de Huybert och van Dorp till Generalstaterna.
6, 127—128, 137 ($^{3}/_{4}$), 154 ($^{10}/_{4}$), 188 ($^{20}/_{4}$), 199 ($^{24}/_{4}$), 206—207 ($^{27}/_{4}$), 277—278 ($^{22}/_{5}$).

» » Bref från d'Avaugour till Bordeaux, fransk ambassadör i England.
6, 128, 171, 231 ($^{6}/_{5}$), 277 ($^{22}/_{5}$).

» $^{10}/_{4}$, $^{21}/_{9}$. Frankrikes och Sveriges förhållande till hvarandra vid denna tid; Courtin i tjänst hos konungen af Sverige.
6, 154, 510.

1657 13/5. En skrifvelse från Durell, svensk resident i Köpenhamn, rörande underhandlingarna med Danmark.
6, 252—253.

» 18/5 m. fl. Drottning Christina i Italien och Frankrike.
6, 268, 331, 426, 454, 618, 621, 624.

» 21/5. Skrifvelser från Appelbom till Generalstaterna.
6, 276—277, 354 (28/6), 415—416 (1/8), 500—501 (15/9), 698 (31/12).

» 29/5. Bref från R. Bradshaw till Protectorn; innehåller en framställning af Bradshaws ankomst och emottagande i Riga.
6, 323—324, 408—409 (17/7).

» 16/6. Bref från Carl X Gustaf till R. Bradshaw.
6, 357—358, 640 (29/11).

» 19/6, 22/10. Ett svenskt sändebud i Konstantinopel omnämnes (Claës Rålamb).
6, 355, 571.

» » Bref från de svenska agenterna i London Joachim Potter, J. Prytz och Johan Barckman till Thurloe.
6, 361.

» 17/8. Skrifvelser från Generalstaterna till konungen af Sverige.
6, 451, 458 (23/8).

» 22/8. William Jephson afgår som engelskt sändebud till Carl X Gustaf; hemliga instruktioner för Jephson; han medtager ett bref från Cromwell till konungen af Sverige.
6, 478—479.

» 8/9. Bref från Jephson till Thurloe.
6, 503—504, 513—514 (14/9), 558—560 (12/10), 566—567 (19/10), 573—575 (24/10), 576—578 (26/10), 603—605 (10/11), 628—630 (24/11), 643—644 (30/11), 673—674 (14/12).

» 10/9. En skrifvelse från det svenska sändebudet i England till Protectorn.
6, 507—508.

» 11/9. Bref från Philip Meadows, engelskt sändebud i Danmark, till Thurloe.
6, 508—509, 533 (26/9), 549 (4/10), 564 (18/10), 625—626 (22/11), 640—641 (29/11), 662—663 (6/12).

» 18/28 Sept. Bref från R. Bradshaw till Carl X Gustaf.
6, 535, 688 (18/28 Dec.).

» 21/9. Värfningar för svenska kronans räkning i England.
6, 511.

» 27/9. Det franska sändebudet d'Avaugour hade dött i Lübeck d. 11 Sept.
6, 520.

1657 $^{2}/_{10}$. Bref från Thurloe till W. Jephson.
6, 546.

» $^{9}/_{10}$. Koncept af ett bref, rörande de svenska angelägenheterna, till general Montague.
6, 582.

» $^{28}/_{10}$. Memorial af J. Barckman, J. Prytz och J. Potter.
6, 580—581.

» » Bref från Georg Fleetwood och Johan Fredrik v. Friesendorff till Thurloe.
6, 581, 652 ($^{2}/_{12}$).

» $^{2}/_{12}$ Nov. Nyheter från Wismar.
6, 597—598, 606 ($^{9}/_{19}$ Nov.).

» $^{7}/_{12}$. Svar från konungens af Sverige kommissionär till W. Jephson, engelskt sändebud hos Carl X· Gustaf.
6, 663—664.

» $^{14}/_{12}$. Ett förslag framställdt af J. Barckman, J. Prytz, och J. Potter till de engelska kommissionärerna, svar från de engelska kommissionärerna Walter Walker, William Turner och Tho. Skynner till de svenska kommissionärerna och deras svar därpå.
6, 677—679, 684—686 ($^{14}/_{12}$), 696—697 ($^{19}/_{12}$).

» $^{18}/_{12}$. Utdrag af ett bref skrifvet af en svensk öfverste till Rigas guvernör.
6, 664, 771—772.

1658 $^{1}/_{1}$. Memorial af J. Barckman, J. Potter och J. Prytz.
6, 721—722, 797—801 ($^{12}/_{2}$).

» $^{2}/_{12}$ Jan. m. fl. Carl X Gustafs förhållande till »den store Kurfursten».
6, 726; *7*, 32, 193, 205, 227, 253, 270—271, 283, 295, 299, 313, 323, 424.

» $^{4}/_{1}$. Bref från W. Jephson till Thurloe.
6, 727—729, 770—771 ($^{10}/_{2}$), 848—849 ($^{6}/_{3}$); *7*, 1—2 ($^{15}/_{3}$), 19 ($^{23}/_{3}$), 37 ($^{30}/_{3}$), 105—106 ($^{30}/_{4}$), 173 ($^{14}/_{6}$), 188—189 ($^{21}/_{6}$), 210—211 ($^{27}/_{6}$), 224—226 ($^{3}/_{7}$), 235 ($^{5}/_{15}$ Juli), 247 ($^{8}/_{7}$).

» $^{5}/_{1}$. Bref från R. Bradshaw till Thurloe.
6, 731, 744 ($^{13}/_{1}$), 752 ($^{20}/_{1}$), 773 ($^{13}/_{2}$), 855—856 ($^{9}/_{19}$ Mars); *7*, 35—36 ($^{30}/_{3}$), 53—55 ($^{6}/_{4}$).

» $^{7}/_{1}$. En skrifvelse från J. F. v. Friesendorff och G. Fleetwood till Council.
6, 735—738.

» $^{9}/_{1}$. Skrifvelser från Appelbom till Generalstaterna.
6, 712—713, 791—792 ($^{21}/_{2}$), 808 ($^{27}/_{2}$), 851 ($^{17}/_{3}$); *7*, 272—273 ($^{25}/_{7}$), 291 ($^{5}/_{8}$).

» $^{10}/_{1}$. Bref från van Dorp, de Huybert och Ysbrandts till Generalstaterna.
6, 717.

1658 $^{10}/_{1}$, $^{5}/_{4}$. **Bref från Terlon, franskt sändebud hos Carl X Gustaf, till Bordeaux, det franska sändebudet i England; Terlon tänker följa Carl X Gustaf till Göteborg.**
6, 718; *7*, 30.

» $^{11}/_{1}$ m. fl. **Notiser om kriget mellan Sverige och Danmark; fredsunderhandlingar mellan Sverige och Danmark; P. J. Coijet, svenskt sändebud i Danmark.**
6, 718, 719, 720, 747, 757, 758, 766, 767, 785—786, 792, 793, 794, 796—797, 803, 807, 811, 812, 814—815, 816, 817, 818, 823—824, 825, 826, 827, 836, 847, 848, 849—850, 851—852, 858, 875; *7*, 14, 15—16, 17, 26, 27, 193, 204, 213, 245, 292, 301, 329, 350, 351.

» » **Ett svenskt sändebud har kommit till Paris.**
6, 721.

» $^{12}/_{1}$ m. fl. **Hollands och Sveriges förhållande till hvarandra vid denna tid; ifrågasatt ratifikation af traktaten i Elbing; H. Appelbom, svenskt sändebud i Haag.**
6, 724, 739, 745, 780, 842, 845, 872; *7*, 4, 5, 10, 11—12, 16, 17, 120, 167—168, 216—217, 270, 284, 290, 297—298, 310, 312, 316, 329, 331—332, 350, 578.

» » **En skrifvelse från Generalstaterna till de holländska sändebuden i Sverige.**
6, 724.

» $^{19}/_{29}$ Jan. **Bref från hertig Adolf Johan till R. Bradshaw.**
6, 750; *7*, 2 ($^{14}/_{24}$ Mars).

» Febr. m. fl. **Sveriges och Polens förhållande till hvarandra.**
6, 844—845, 874—875, 876; *7*, 11, 108, 119—120, 132, 167, 191, 204, 213, 228, 271, 277, 299, 300, 329, 340.

» $^{4}/_{2}$. **Bref från W. Jephson till Carl X Gustafs sekreterare.**
6, 776.

» $^{9}/_{2}$. **Don Antonio de la Cueva hade varit »major domus» hos drottning Christina.**
6, 769.

» $^{14}/_{2}$. **Bref från P. Meadows till Thurloe.**
6, 802—803, 838—839 ($^{2}/_{3}$), 850—851 ($^{7}/_{3}$).

» $^{1}/_{3}$ m. fl. **Notiser om drottning Christina; hennes vistande i Frankrike.**
6, 812, 841; *7*, 32.

» $^{11}/_{3}$. **En skrifvelse från W. Walker och W. Turner, Cromwells kommissionärer, utsedda att underhandla med de svenska kommissionärerna i London.**
6, 864—868.

» $^{19}/_{3}$. **En skrifvelse från Council till de svenska sändebud i England.**
7, 14.

1658 $^{23}/_{3}$ m. fl. Macedam, van Dorp, holländskt sändebud i Sveri arbetar på att åstadkomma en traktat mellan Sverige (Holland.
6, 873—874; 7, 12, 226, 237, 284, 297, 323.
» $^{24}/_{3}$. Bref från Conrad v. Beuningen, holländskt sändebu(Köpenhamn, till Ruysch.
6, 875—876.
» $^{25}/_{3}$. Hufvudpunkterna i en ifrågasatt traktat mellan Carl Gustaf och Cromwell, afsedd att åstadkomma en närm förbindelse mellan England och Sverige.
7, 23—24.
» $^{27}/_{3}$. Memorial af det svenska sändebudet i Haag.
6, 874, 874 ($^{28}/_{3}$).
» $^{30}/_{3}$. Bref från R. Bradshaw till Ardin Nashokin i Koke husen.
7, 36.
» » Bref från R. Bradshaw till hertig Adolf Johan.
7, 36.
» $^{9}/_{4}$. Instruktion för P. Meadows, engelskt sändebud hos C X Gustaf.
7, 63—64.
» $^{22}/_{6}$. En framställning från de svenska sändebuden till »d store Kurfurstens» ombud.
7, 195—197.
» $^{4}/_{7}$ m. fl. Förhållandet mellan Sverige och Ryssland; kriget Lifland.
7, 200—201, 381, 382, 491.
» $^{13}/_{7}$. Ett bref från Hamburg till Thurloe; åtskilliga und rättelser om Carl X Gustaf och hans förhållande t Ryssland och Polen; W. Jephson och P. Meadows l finna sig hos den svenska konungen i Oldensloe.
7, 265—266.
» $^{18}/_{7}$. Instruktion utfärdad af Carl X Gustaf för det sven sändebudet i England.
7, 279—280.
» $^{4}/_{8}$. Bref från Ysbrandts, holländskt sändebud i Wism berör de nordiska förhållandena på denna tid.
7, 289—290.
» $^{8}/_{8}$. Bref från van Dorp, holländskt sändebud i Wismar.
7, 292, 299 ($^{12}/_{8}$).
» $^{10}/_{8}$ m. fl. Förhållandet mellan Sverige och England denna tid; vice-amiral W. Goodson skulle gå till Sun med en engelsk flotta för att hjälpa svenskarna.
7, 301, 495, 496, 509, 510, 513, 529, 562.
» $^{18}/_{8}$. Bref från Carl X Gustaf till Cromwell.
7, 342—343.

1658 $^{22}/_{8}$. Ett memorial af den svenska residenten (förmodligen i Haag).
7, 328.

» $^{29}/_{8}$. Bref från G. Downing, engelsk resident i Holland, till Thurloe; innehålla underrättelser om danska kriget och om Sveriges förhållande till Holland; några bref beröra de ryska och polska krigen.
7, 344—349, 349 ($^{30}/_{8}$), 352—353 ($^{2}/_{9}$), 359—360 ($^{6}/_{9}$), 379—381 ($^{20}/_{9}$), 417—420 ($^{11}/_{10}$), 421—422 ($^{15}/_{10}$), 426—429 ($^{18}/_{10}$), 440—445 ($^{25}/_{10}$), 455—456 ($^{21}/_{31}$ Okt.), 456—457 $\left(\frac{22 \text{ Okt.}}{1 \text{ Nov.}}\right)$, 501—503 ($^{12}/_{22}$ Nov.), 505—509 ($^{15}/_{25}$ Nov.), 514—516 ($^{19}/_{29}$ Nov.), 522—525 $\left(\frac{22 \text{ Nov.}}{2 \text{ Dec.}}\right)$, 532—535 ($^{6}/_{12}$), 545—547 ($^{3}/_{13}$ Dec.), 551—552 ($^{7}/_{17}$ Dec.), 556—557 ($^{10}/_{20}$ Dec.), 568—570 ($^{27}/_{12}$).

» $^{31}/_{8}$ m. fl. Notiser om andra danska kriget.
7, 357—359, 364, 372, 376, 381—382, 386, 395, 404, 405, 407—408, 424, 433—434, 446, 451—452, 459, 463, 464, 468, 491, 492, 503, 504, 509, 510, 511, 512, 513, 519, 520, 526, 529, 537, 539, 541, 543, 553, 563, 564, 571, 578, 580, 581.

» Odat. En begäran, att Generalstaterna skulle skyndsamt hjälpa Danmark mot Carl X Gustaf.
7, 351—352.

» $^{8}/_{9}$. Bref från Carl X Gustaf till Generalstaterna.
7, 361.

» $^{27}/_{9}$, $^{20}/_{12}$. Sir George Ayscue säges vara i svensk tjänst.
7, 412, 558.

» $^{15}/_{10}$. Richard Cromwell och Sverige.
7, 440.

» $^{29}/_{10}$. Relation om sjöslaget mellan svenskar och holländare.
7, 467—468.

» $^{15}/_{11}$. Förhållandet mellan Frankrike och Sverige vid denna tid.
7, 494.

1659 $^{29}/_{1}$ m. fl. Notiser om det andra danska kriget; holländska sändebuden i Danmark söka att medla fred mellan Sverige och Danmark; svenskarna slagna på Fyen; nya underhandlingar.
7, 602—603, 619, 621, 628, 630, 636, 644, 645, 651—652, 680, 682, 683, 689, 690, 696—697, 698, 703, 719, 722, 723, 735, 736, 738, 742, 744, 745—746, 747, 753, 756, 775, 779, 789, 790, 792.

» $^{22}/_{3}$ m. fl. Protestanterna i Polen och C
England angelägna att Sverige

för att handeln i Östersjön skulle kunna fortgå ost[illegible] notiser om polska kriget.

7, 638, 720, 756, 768.

1659 $^{7}/_{4}$. Bref från Edw. Montague till Carl X Gustaf.

7, 644.

» $^{28}/_{5}$, $^{3}/_{6}$. Ett memorial af de svenska kommissionäre Georg Fleetwood och Hen. Fresendorff (J. F. v. Fries dorff) till Council angående behandlingen af några sven fartyg och deras befälhafvare i några engelska hamn öfverläggning om denna sak i Council.

7, 673—674, 679.

» $^{25}/_{5}$ m. fl. Generalstaternas förhållande till Sverige; P. J. Co[illegible] afgår som sändebud från Sverige till Holland; svårighe på resan; ankommer till Haag; blifver icke vänligt em tagen.

7, 675, 677, 678—679, 727—728, 764, 765, 7[illegible] 775, 777, 781, 782, 784—785, 790, 792, 7[illegible] 796, 799.

» $^{21}/_{6}$. Bref från P. Meadows till Council.

7, 688, 691 ($^{28}/_{6}$), 692—693 ($^{5}/_{7}$), 708 ($^{28}/_{7}$).

» $^{16}/_{7}$. Bref från Edw. Montague, Alg. Sydney, Rob. Honyw[illegible] och Tho. Boone, engelska kommissionärer vid Öresu[illegible] till presidenten i Council.

7, 699, 708—710 ($^{29}/_{7}$).

» $^{29}/_{7}$. Notiser om John Spalding, en svensk, bosatt i Dünkirch

7, 711.

» $^{9}/_{19}$ Aug. Bref från Alg. Sydney och Rob. Honywood till C[illegible] X Gustaf.

7, 724.

» $^{10}/_{8}$. Bref från Edw. Montague, Alg. Sydney, Rob. Honyw[illegible] och Tho. Boone.

7, 724—727.

» $^{15}/_{8}$ m. fl. Notiser om svenska fartyg.

7, 730, 780, 781.

» $^{21}/_{8}$. Bref från Alg. Sydney till Council.

7, 731.

» $^{24}/_{8}$. Bref från Alg. Sydney, Rob. Honywood och Tho. B[illegible] till Thurloe.

7, 732—734, 741—742 ($^{12}/_{9}$).

» $\frac{28 \text{ Sept.}}{8 \text{ Okt.}}$ Nyheter från Haag; berör förhållandet mellan Sv[illegible] och Danmark.

7, 748—751.

» $^{1}/_{11}$. Nyheter från Hamburg; berör kriget i Pommern denna tid.

7, 774—775, 779 ($^{8}/_{11}$).

» $^{18}/_{11}$. Påbud, att de holländare, som voro i svensk tjänst, ge[illegible] skulle återvända hem.

7, 780.

1660 $^2/_1$ m. fl. Notiser om P. J. Coijets beskickning till Holland; Generalstaternas förhållande till Sverige.
7, 800, 804, 805—806, 813, 822, 835, 885, 903.

» » Kriget mellan Sverige och Danmark; fredsunderhandlingarna.
7, 800, 801—802, 803, 805—806, 808—809, 820—821, 822, 825, 829, 832, 846, 862, 868, 871, 877, 886, 899, 905, 906, 907, 910—911.

» $^3/_1$ m. fl. Notiser om fartyg, försedda med svenska kaparebref.
7, 802, 811, 812.

» $^7/_1$. En skrifvelse från Fleetwood och v. Friesendorff till Council.
7, 813—816.

» $^{25}/_2$ m. fl. Notiser om Carl X Gustafs död.
7, 825, 826, 835, 836, 852, 859, 874.

» $^{28}/_2$ m. fl. Fredsunderhandlingarna i Oliva.
7, 816—817, 821, 880, 899, 904, 906.

» $^2/_{12}$ Mars. Bref från G. Downing, engelsk resident i Holland; berör Sveriges förhållande till främmande makter vid denna tid.
7, 826—828.

» $^8/_3$. Bref från H. W. Rosenvinge, dansk agent i London, till Council.
7, 833—834.

» Odat. Bref från G. Downing till Thurloe.
7, 837—838, 849—850 ($^{16}/_{26}$ Mars), 863—864 ($^2/_4$), 874—877 (Odat.), 884—885 ($^{16}/_4$), 902—903 ($^{20}/_{30}$ April).

» $^9/_{19}$ Mars. Bref från G. Downing till presidenten i Council.
7, 839—841, 847—849 ($^{16}/_{26}$ Mars), 864 ($^2/_4$).

» $^9/_3$. Ett memorial af de svenska plenipotentiärerna till Council omtalas.
7, 838.

» Odat. En skrifvelse från Council till de engelska kommissionärerna vid Öresund.
7, 843—844.

» $^{16}/_3$. J. A. de Thous framställning till Generalstaterna angående freden i Norden.
7, 830—832.

» $^{22}/_3$. Bref från Fresendorf (J. F. v. Friesendorff) till Thurloe.
7, 863, 883 ($^3/_4$), 886 ($^6/_4$), 891 ($^{10}/_4$).

» $^{23}/_3$. Memorial af G. Downing, engelskt sändebud i Holland, till Generalstaterna.
7, 845, 900—902 ($^{29}/_4$).

» $^2/_{12}$ April. Bref från Alg. Sydney till Thurloe.
7, 881—882.

» $^6/_{16}$ April. Bref från Rob. Honyw
7, 884, 888 ($^7/_{17}$ A

1660 $^{7}/_{4}$. Bref från Alg. Sydney till G. Downing.
7, 887.

» $^{16}/_{26}$ April. En skrifvelse från de holländska kommiss
i Köpenhamn till Generalstaterna.
7, 898—899.

» $^{23}/_{4}$. Drottning Christina begifver sig på väg till Sve
7, 896.

FÖRTECKNING

ÖFVER

ACTA SVECICA

I

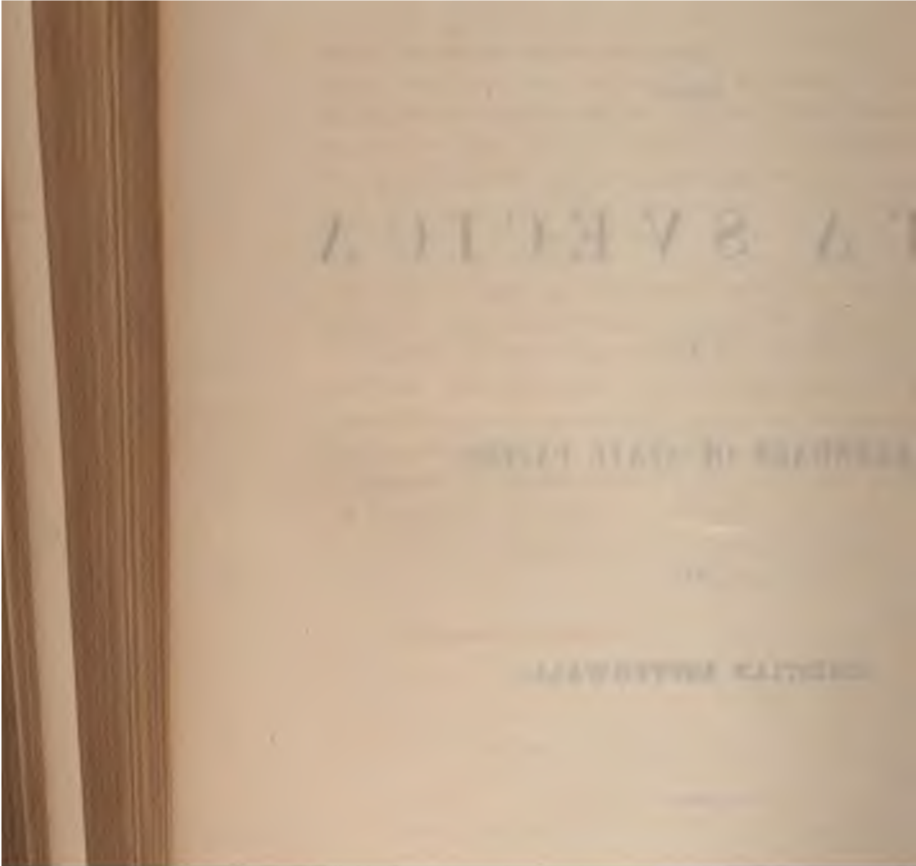
CALENDARS OF STATE PAPERS

AF

KRISTIAN SETTERWALL.

STOCKHOLM, 1889.
KONGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER.

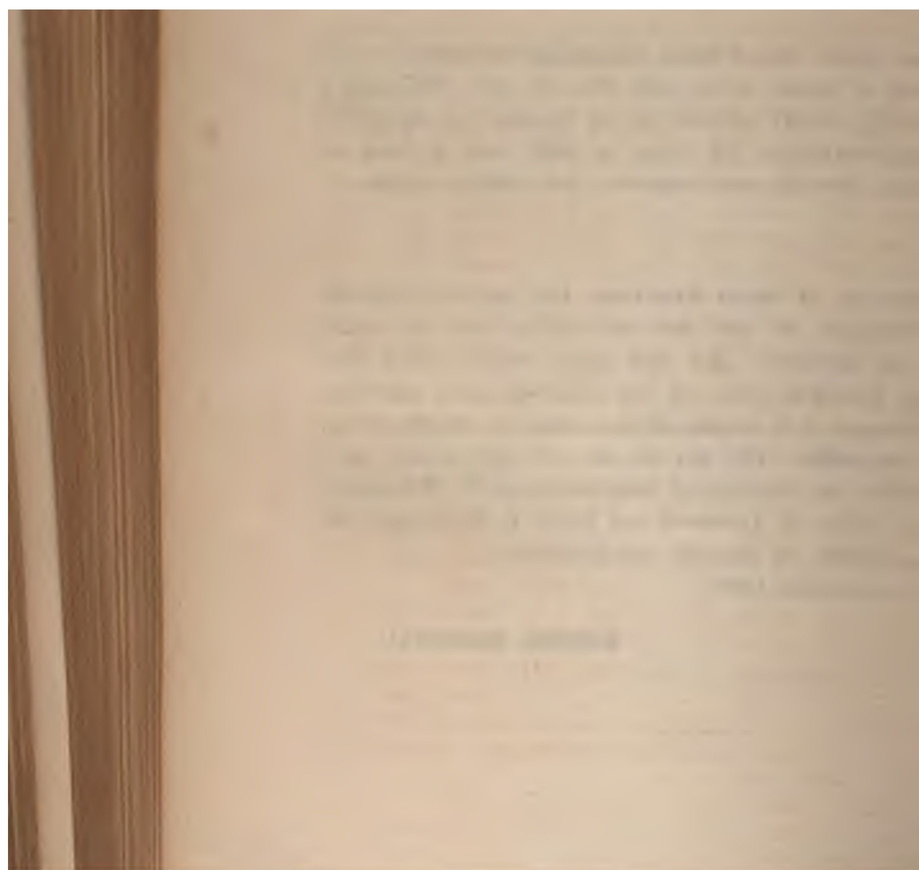

För att göra *State Papers* lättare tillgängliga för forskare beslöts att under ledning af master of the rolls från och med 1856 utgifva så kallade *Calendars*, hvilka närmast äro att betrakta som mycket utförliga innehållsförteckningar; till början af 1887 hade af dessa utkommit 134 delar, försedda med noggranna och utförliga register.

Vid utarbetandet af denna förteckning har jag sökt följa den kronologiska ordningen, så vidt det varit möjligt utan att alltför mycket inkräkta på utrymmet. När både gamla och nya stilen förekommit, har jag bibehållit båda och satt månadens namn med bokstäfver. Vid stafningen af de svenska adliga namnen har jag följt Anrep, Svenska adelns ättartaflor. För alla de råd och upplysningar jag i och för detta arbete fått emottaga af bibliotekarierna H. Wieselgren, E. W. Dahlgren, doktor B. Lundstedt och lektor E. Hildebrand, begagnar jag detta tillfälle att uttrycka min tacksamhet.

Stockholm i november 1889.

Kristian Setterwall.

Calendars of State Papers,

utgifna 1856—1887,

(betecknas i fört. öfver Acta Svecica genom förkortningarna *D. S.*, *H. O. P.*, *Scotland* o. s. v. med tillägg af årtal eller delnummer).

D. S. Calendar of State Papers, Domestic Series, of the Reigns of Edward VI, Mary, Elizabeth and James I, preserved in Her Majesty's Public Record Office. 1856—72.

Vol. I	1547—80.	Vol. VII	Addenda 1566—79.
Vol. II	1581—90.	Vol. VIII	1603—10.
Vol. III	1591—94.	Vol. IX	1611—18.
Vol. IV	1595—97.	Vol. X	1619—23.
Vol. V	1598—1601.	Vol. XI	1623—25, with Addenda 1603—25.
Vol. VI	1601—03, with Addenda 1547—65.	Vol. XII	Addenda 1580—1625.

» Calendar of State Papers, Domestic Series, of the Reign of Charles I, preserved in Her Majesty's Public Record Office. 1858—87.

Vol. I	1625—26.	Vol. X	1636—37.
Vol. II	1627—28.	Vol. XI	1637.
Vol. III	1628—29.	Vol. XII	1637—38.
Vol. IV	1629—31.	Vol. XIII	1638—39.
Vol. V	1631—33.	Vol. XIV	1639.
Vol. VI	1633—34.	Vol. XV	1639—40.
Vol. VII	1634—35.	Vol. XVI	1640.
Vol. VIII	1635.	Vol. XVII	1640—41.
Vol. IX	1635—36.	Vol. XVIII	1641—43.

» Calendar of State Papers, Domestic Series, during the Commonwealth, preserved in Her Majesty's Public Record Office. 1875—86.

Vol. I	1649—50.	Vol. VIII	1655.
Vol. II	1650.	Vol. IX	1655—56.
Vol. III	1651.	Vol. X	1656—57.
Vol. IV	1651—52.	Vol. XI	1657—58.
Vol. V	1652—53.	Vol. XII	1658—59.
Vol. VI	1653—54.	Vol. XIII	1659—60.
Vol. VII	1654.		

» Calendar of State Papers, Domestic **Series**, ‹
of Charles II, preserved in Her **Majesty's** '
Office. 1860—66.

Vol. I 1660—61. Vol. V 1665—66.
Vol. II 1661--62. Vol. VI 1666—67.
Vol. III 1663—64. Vol. VII 1667.
Vol. IV 1664—65.

H. O. P. Calendar of Home Office Papers of the Reign of Ge III, preserved in Her Majesty's Public Record Of 1878—81.
Vol. I 1760 25 oct.— 1765. Vol. II 1766—69.
Vol. III 1770—72.

Scotland. Calendar of State Papers, relating to Scotland, preser in Her Majesty's Public Record Office. 1858.
Vol. I 1509—89. Vol. II 1589—1603.

Ireland. Calendar of Documents, relating to Ireland, preserved Her Majesty's Public Record Office. 1875—86.
Vol. I 1171—1251. Vol. IV 1293—1301.
Vol. II 1252—84. Vol. V 1302—07.
Vol. III 1285—92.

» Calendar of State Papers, relating to Ireland, of the Rei of Henry VIII, Edward VI, Mary and Elizabeth, preser in Her Majesty's Public Record Office. 1860—85.
Vol. I 1509—73. Vol. III 1586—88.
Vol. II 1574—85. Vol. IV 1588—92.

» Calendar of State Papers, relating to Ireland, of the Re of James I, preserved in Her Majesty's Public Rec Office and elsewhere. 1872—1880.
Vol. I 1603—06. Vol. IV 1611—14.
Vol. II 1606—08. Vol. V 1615—25.
Vol. III 1608—10.

C. S. Calendar of state Papers, Colonial Series, preserved Her Majesty's Public Record Office and elsewhere. 1 —84.
Vol. I America and West Indies 1574—1660.
Vol. II East Indies, China and Japan 1513—161
Vol. III East Indies, China and Japan 1617—21.
Vol. IV East Indies, China and Japan 1622—24.
Vol. V America and West Indies 1661—68.
Vol. VI East Indies 1625—29.

L. P. Calendar of Letters and Papers, Foreign and Domesti the Reign of Henry VIII, preserved in Her Maje Public Record Office, the British Museum. 1862—8
Vol. I 1509 14. Vol. IV Part 2 1526—
Vol. II (in Two Parts) 1515—18. Vol. IV Part 3 1529—
Vol. V 1531—32.
Vol. III (in Two Parts) 1519—23. Vol. VI 1533.
Vol. VII 1534.
Vol. IV Introduction. Vol. VIII 1535 to July.
Vol. IV Part 1 1524—26. Vol. IX 1535 Aug. to 1
Vol. X 1536.

F. S. Calendar of State Papers, Foreign Series, of the Reign of Edward VI, preserved in Her Majesty's Public Record Office. 1861. 1547—53.

» Calendar of State Papers, Foreign Series, of the Reign of Mary, preserved in Her Majesty's Public Record Office. 1861. 1553—58.

» Calendar of State Papers, Foreign Series, of the Reign of Elizabeth, preserved in Her Majesty's Public Record Office. 1863—80.

Vol. I 1558—59.
Vol. II 1559—60.
Vol. III 1560—61.
Vol. IV 1561—62.
Vol. V 1562.
Vol. VI 1563.
Vol. VII 1564—65.
Vol. VIII 1566—68.
Vol. IX 1569—71.
Vol. X 1572—74.
Vol. XI 1575—77.

C. T. P. Calendar of Treausury Papers, preserved in Her Majesty's Public Record Office. 1868—83.

Vol. I 1557—1696.
Vol. II 1697—1702.
Vol. III 1702—07.
Vol. IV 1708—14.
Vol. V 1714—19.

C. P. Calendar of the Carew Papers, preserved in the Lambeth Library. 1867—73.

Vol. I 1515—74.
Vol. II 1575—88.
Vol. III 1589—1600.
Vol. IV 1601—03.
Vol. V Book of Howth; Miscellaneous.
Vol. VI 1603—24.

Sp. Calendar of Letters, Despatches and State Papers, relating to the Negotiations between England and Spain, preserved in the Archives at Simancas and elsewhere. 1862—86.

Vol. I Hen. VII 1485—1509.
Vol. II Hen. VIII 1509—25.
Supplement to Vol. I and Vol. II.
Vol. III Part 1 Hen. VIII 1525—26.
Vol. III Part 2 Hen. VIII 1527—29.
Vol. IV Part 1 Hen. VIII 1529—30.
Vol. IV Part 2 Hen. VIII 1531—33.
Vol. IV Part 2, continued, Hen. VIII 1531—33.
Vol. V Part 1 Hen. VIII 1534—35.

Venice. Calendar of State Papers and Manuscripts, relating to English Affairs, preserved in the Archives of Venice. 1864—84.

Vol. I 1202—1509.
Vol. II 1509—19.
Vol. III 1520—26.
Vol. IV 1527—33.
Vol. V 1534—54.
Vol. VI Part 1 1555—56.
Vol. VI Part 2 1556—57.
[illegible] 3 1557—58.

S. R. F. Syllabus, in English, [illegible] 95.

Vol. I 1066—1[illegible]
Vol. II 1377—

1255 $^{22}/_{7}$. Kreditivbref för 2 budbärare sända från konungen af E
land Henrik III till Birger Jarl.
S. R. F. I, 54.
1408 $^{1}/_{3}$. Tillåtelse för engelska köpmän i Norge, Sverige och D
mark att utse sina styresmän.
S. R. F. II, 559.
1455 $^{15}/_{3}$. Lejdebref för ett skepp, som förs af Nickolas Skynk
utfärdadt af Karl Knutsson.
S. R. F. II, 686.
1512 $^{31}/_{1}$. Fred mellan Danmark och Sverige.
L. P. I, 317.
1518, februari, juni, augusti. Christian II söker hjälp af Frankri
England och Skottland i kriget emot Sverige.
L. P. II, 2, 1236, 1314, 1347.
1519 $^{27}/_{3}$, $^{20}/_{5}$. Danskarna önska hjälp af Skottland; vilja värl
earlens af Arran folk.
L. P. III, 1, 46, 82.
1521 $^{24}/_{1}$. Christian II besegrar Sverige.
L. P. III, 2, 1577.
» $^{16}/_{3}$. Frans I skickar en hjälptrupp på 1,500 man till D
mark för att bistå Danmark i kriget emot Sverige.
L. P. III, 1, 450.
1523 $^{15}/_{1}$ m. fl. Kriget mellan Sverige och Danmark.
L. P. III, 2, 1171, 1189, 1240.
1527 $^{10}/_{3}$. Bref från Erik grefve af Hoja och Brockheusen?
Henrik VIII.
L. P. IV, 2, 1323.
1534. Gustaf Wasa och Lübeckarna. Berent v. Mehlen (
Erik af Hoja.
L. P. VII, 230, 356.
» $^{22}/_{2}$. Gustaf Wasa hotas med krig af Holland och Lübeck.
L. P. VII, 86.
» $^{28}/_{2}$, $^{21}/_{5}$. Förhandling mellan Kejsaren och Sverige. Kejsa
skickar sändebud till Sverige.
L. P. VII, 104, 272.
» $^{25}/_{5}$ m. fl. Gustaf Wasa och Lübeckarna.
Johan och Erik af Hoja.
L. P. VII, 276, 484; *Sp. 1534—35*, 279.

1535. Underrättelser om Berent v. Mehlens och Johan af Hojas förhållande till Gustaf Wasa.
Sp. 1534—35, 377, 470, 616; *L. P. VIII*, 282; *L. P. IX*, 17.

» 1/5. Jakob V af Skottland vill söka skaffa sig jagtfalkar i Sverige. Han anhåller om bistånd af de svenska embetsmännen.
L. P. VIII, 243.

» 20/7. Henrik VIII skickar Edmund Bonner och Ric. Cavendish till Norden för att medla mellan Sverige, Lübeck, hertigarna af Holstein och Mecklenburg och grefven af Oldenburg.
L. P. VIII, 419.

» 17/8. Gustaf Wasas inflytande i Danmark.
L. P. IX, 33.

» 6/9 m. fl. Engelska köpmansfartyg frukta att blifva öfverfallna af Svenskarna i Sundet. Svenskarna och deras bundsförvandter angripa och taga 12 eller 14 engelska skepp rikligen lastade, då de voro på återvägen från Danzig; engelsmännen utöfva repressalier.
L. P. IX, 97, 98, 136, 140, 189, 196, 262, 279, 289; *Sp. 1534—35*, 541, 550, 571.

1536 3/1 m. fl. Edmund Bonners och Ric. Cavendishs beskickning till Norden. Henrik VIII:s förhållande till Gustaf Wasa, Berent v. Mehlen och Kristian III m. fl.
L. P. X, 7, 8, 9, 56, 112, 114, 129, 168, 181, 302.

1548 20/5. Bref från Gustaf Wasa till lord protectorn Somerset angående några svenska skepp, som blifvit ofredade.
F. S. 1547—53, 23.

» 22/5. En ifrågasatt handelstraktat mellan England och Sverige. (»The Lords and Councillors of Sweden» till Somerset).
F. S. 1547—53, 23.

1549 27/4. Sir John Borthwick begifver sig till Sverige.
F. S. 1547—53, 32.

1551 5/5. Hansan missnöjd med Sverige till följd af dess handelsförbindelser med England.
F. S. 1547—53, 100.

1553 27/4. Ifrågasatt förbund mellan Sverige, England, Polen och Danmark.
F. S. 1547—53, 269.

1555 9/7, 23/7. Gustaf Wasa och Hansan. Inre förhållanden i Sverige.
Venice 1555—56, 134, 139.

» 15/7, 23/7. En dansk flotta tros vilja anfalla Sverige; andra åter säga, att den skulle gå till Skottland.
Venice 1555—56, 137, 139.

1556 22/11. Kriget mellan Sverige och Ryssland fortfar, till fö[illegible] skickas mindre spannmål till Nederländerna än va[illegible] isförhållanden i Östersjön.
Venice 1556—57, 806, 1018 – 19 ([illegible]

1557 $^1/_{11}$. Bref från Gustaf Wasa till drottning Maria af Engl
F. S. 1553—58, 344.

1557—58. Hertig Eriks ifrågasatta giftermål med prinsessan Elis
af England. Dionysius Beurreus skickas för detta ä
mål till England; kreditivbref för honom ($^1/_{11}$ 57);
till det svenska sändebudet genom Council ($^{28}/_8$ 58).
Venice 1556—57, 1005; *F. S. 1553—58*, 344, 3
D. S. 1547—80, 101; *D. S. 1601—1603*, 4
Venice 1557—58, 1495; *F. S. 1558—59*,

1559. Bref från Gustaf Wasa till drottning Elisabet.
F. S. 1558—59, 167—168 ($^9/_2$), 191 ($^{28}/_2$),
($^{28}/_7$); *F. S. 1559—60*, 139—140 ($^{28}/_{11}$).

» Bref från hertig Erik till drottning Elisabet.
F. S. 1558—59, 193 ($^{30}/_2$), 372—73 ($^{12}/_7$), 412 (

» $^{15}/_4$ m. fl. Omdömen och underrättelser om Gustaf Wasa.
F. S. 1558—59, 217—218, 259, 585, 592; *F*
1559—60, 29.

» $^6/_5$ m. fl. Hertig Eriks giftermålsanbud till drottning Elisal
hans planer misslyckas; Karl af Österrike tyckes h
större utsigter att vinna Elisabets hand.
F. S. 1558—59, 239; *D. S. 1547—80*, 1
F. S. 1559—60, 97.

» $^{24}/_5$. Hertig Adolfs af Holstein planer mot Sverige.
F. S. 1558—59, 273.

» $^9/_7$ m. fl. Ett svenskt sändebud i England; svar till det svei
sändebudet.
F. S. 1558—59, 368, 404—405, 483; *D. S. 154*
80, 138.

» $^{27}/_7$ m. fl. Notiser om ett svenskt sändebud i Frankrike.
F. S. 1558—59, 418—419, 428, 495.

» $^{25}/_8$. Bref från drottning Elisabet till Gustaf Wasa, deri
talas såsom svenska sändebud: Gustavus Johannis, Car
Holgeri och Charles de Mornay.
F. S. 1558—59, 501; *F. S. 1559—60*, 86 (

» $^1/_9$ m. fl. Hertig Johans resa till England.
F. S. 1559—60, 4, 5, 33, 43, 68, 75, 76,
104, 129, 137, 139, 168, 191, 211, 214,

» $^8/_{11}$. Bref från drottning Elisabet till hertig Erik.
F. S. 1559—60, 87.

» $^{12}/_{12}$. Gustaf Wasas förmodade förbund med Frankrike.
F. S. 1559—60, 182.

» $^{14}/_{12}$. Framställningar gjorda af Gustaf Wasa; innehåller åtski
af intresse rörande den tillämnade unionen mellan Eng
och Sverige.
F. S. 1559—60, 190—191.

» $^{27}/_{12}$. Hertig Eriks förmodade ankomst till England; hans e
tagande.
D. S. 1547—80, 144.

1560 $^{4}/_{2}$ m. fl. Notiser om Gustaf Wasa.
F. S. 1559—60, 352, 377, 422.

» $^{25}/_{2}$ m. fl. Hertig Johans beskickning till England.
F. S. 1559—60, 401, 477, 501, 519, 574.

» » , Bref från drottning Elisabet till hertig Erik.
F. S. 1559—60, 401.

» $^{3}/_{4}$. Tal af Dionysius Beurreus; han söker på allt sätt verka för Eriks giftermål med Elisabet. Svar från Council till det svenska sändebudet ($^{6}/_{4}$).
F. S. 1559—60, 500—501, 512.

» $^{9}/_{4}$. Bref från hertig Erik till drottning Elisabet.
F. S. 1559—60, 519.

» $^{19}/_{4}$. Kejsaren utfärdar en proklamation mot värfvandet af tyska trupper för utländska furstars räkning; i Sverige hade man ofta haft tyska legotrupper.
F. S. 1559—60, 564.

» $^{21}/_{4}$. Kapten Ost önskar tjäna drottningen af England för att behaga konungen af Sverige och hans son hertig Johan.
F. S. 1559—60, 573—574.

» $^{15}/_{5}$. Ett franskt sändebud Carolus Danzaeus i Sverige.
F. S. 1560—61, 57.

» $^{16}/_{6}$. Bref från drottning Elisabet till Gustaf Wasa.
F. S. 1560—61, 121, 122.

» » , $^{4}/_{7}$. Arnold Rosenberg, en af svenska konungens rådgifvare, åtföljde hertig Johan till England 1559.
F. S. 1560—61, 119—120, 169.

» Juli m. fl. Hertig Eriks förmodade ankomst till England; lejdebref för honom.
D. S. 1547—80, 157, 158; *F. S. 1560—61*, 323.

» Sept. Bref från Erik till drottning Elisabet, deri omtalas Nils Sture och Beurreus.
F. S. 1560—61, 324.

» $^{15}/_{12}$. Bref från hertig Johan till drottning Elisabet.
F. S. 1560—61, 443.

» $^{17}/_{12}$. Gustaf Wasas begrafning.
F. S. 1560—61, 448—450.

» Notiser om Erik XIV; hans förmodade ankomst till England.
F. S. 1559—60, 577; *F. S. 1560—61*, 188, 202, 206, 219, 249, 250, 289, 304, 312, 340, 350, 356, 401, 459, 462, 475, 482; *Scotland 1509—89*, 161.

1561 $^{1}/_{1}$. Grefven af Emden hade suttit fängsla[illegible]
F. S. 1560—61, 482.

» $^{20}/_{1}$. Lübeckarnas handel på Reval; [illegible]
tionsbref af Erik XIV och h[illegible]
F. S. 1560—61, 51[illegible]

1561 $^{20}/_{2}$ m. fl. Kanslären Nils Gyllenstjerna begifver sig såsom sändebud till England.
F. S. 1560—61, 556—557; *1561—62*, 49, 122.

» $^{19}/_{4}$. Bref från Erik XIV till Cecil.
F. S. 1561—62, 64, 306 ($^{14}/_{9}$).

» $^{21}/_{4}$. Bref från Nils Gyllenstjerna till Cecil.
F. S. 1561—62, 73, 208 ($^{27}/_{7}$), 307 ($^{16}/_{9}$), 444 ($^{15}/_{12}$).

» $^{21}/_{5}$. Charles de Mornay anländer till England som sändebud från Erik XIV.
F. S. 1561—62, 122.

» $^{6}/_{6}$. Ett svenskt sändebud i Venedig.
F. S. 1561—62, 131.

» $^{21}/_{7}$. Simon Lossone anländer till Antwerpen från Stockholm, medförande bref. Strid mellan svenska och lübeckska fartyg.
F. S. 1561—62, 194.

» $^{12}/_{8}$. Ryktesvis omtalas att Danmark tänker angripa Sverige.
F. S. 1561—62, 247.

» $^{30}/_{8}$. Erik XIV:s ifrågasatta resa till England; han skulle hafva med sig minst 2 millioner dollars och en flotta på 100 skepp.
F. S. 1561—62, 282, 293, 300, 319, 332, 393.

» $^{24}/_{9}$. Ett svenskt sändebud väntas till Frankrike. Vicomte de Gruz ifrågasatta ambassad till Sverige.
F. S. 1561—62, 325.

1561—62. Notiser om Erik XIV, konung i Sverige.
F. S. 1560—61, 524, 575; *F. S. 1561—62*, 27, 42, 48, 68, 69, 85, 92, 115, 129, 159, 175, 179, 187, 207, 264—265, 274, 289, 314, 321—322, 350, 351, 369, 371, 419, 421, 424, 434, 437, 438, 447, 450, 455, 474, 493, 514, 591, 615; *F. S. 1562*, 8, 23, 58, 84, 92, 132, 147, 274, 384, 620; *Scotland 1509—89*, 182.

1562 $^{6}/_{1}$. Den svenska beskickningen i England.
C. P. 1515—74, 312; *Ireland 1509—73*, 184.

» $^{16}/_{1}$. En notis om Nils Grip, som vid denna tid var i England.
F. S. 1561—62, 495.

» $^{16}/_{2}$. Ryssarna försöka att taga Reval från svenskarna.
F. S. 1561—62, 528.

» April. Filipe de Lens embarkerar till Sverige.
F. S. 1561—62, 645.

» $^{2}/_{4}$ m. fl. Pehr Brahe, grefve af Wisingsborg (earl of Westmaria), svenskt sändebud i Skottland.
F. S. 1561—62, 580, 631; *F S. 1562*, 8, 31, 50, 51, 59, 71; *Scotland 1509—89*, 180, 181.

» $^{13}/_{7}$, $^{7}/_{8}$. Hertig Johans giftermål med en polsk prinsessa.
F. S. 1562, 159; *F. S. 1564—65*, 543—544.

» $^{22}/_{7}$, $^{6}/_{8}$. Bref från F. Goldborne till mr. Harvey; svar på förfrågningar framstälda till James Goldborne. (Notiser om Sverige).
F. S. 1562, 173, 216.

1562 $^{22}/_{7}$. Bref till Nils Gyllenstjerna: från Katerine Ashley och Dorothy Broadbelt, från John Keyle.
F. S. 1562, 173, 189 ($^{27}/_{7}$).

» $^{27}/_{7}$. Bref från John Keyle med notiser om Sverige.
F. S. 1562 (till Geoffry Preston) 190—191; (till Harvey) 191—192 ($^{27}/_{7}$).

» $^{6}/_{8}$. John Dymocks berättelse om sin resa till Sverige. Bref från John Dymock till Cecil. (Notiser om Sverige).
F. S. 1562, 217—225, 243 ($^{12}/_{8}$).

» » Svar på förfrågningar framstälda till John Keyle. (Notiser om Erik XIV).
F. S. 1562, 225—227.

» $^{12}/_{9}$. Bref från Nils Gyllenstjerna.
F. S. 1562 (till James Goldborne) 298; (till drottning Elisabet) 300 ($^{14}/_{9}$), 452 ($^{10}/_{11}$); (till Cecil) 445 ($^{9}/_{11}$), 455 ($^{12}/_{11}$); (till Ambrose Cave) 445 ($^{9}/_{11}$).

» $^{20}/_{10}$. Bref från Erik XIV till drottning Elisabet.
F. S. 1562, 378, 412 ($^{31}/_{10}$).

» $^{23}/_{10}$, $^{24}/_{10}$. Erik XIV:s giftermålsplaner med en prinsessa af Hessen.
F. S. 1562, 389, 396.

» $^{9}/_{11}$. Bref från prinsessan Cecilia af Sverige till drottning Elisabet.
F. S. 1562, 445.

1563. Notiser om Erik XIV.
F. S. 1563, 49, 152, 207, 533.

» Bref från drottning Elisabet till Erik XIV.
F. S. 1563, 121 ($^{10}/_{2}$), 501 ($^{16}/_{8}$); *F. S. 1564—65*, 545.

» $^{1}/_{1}$. Charles de Mornay i England.
F. S. 1563, 2.

» $^{5}/_{1}$. Bref från Nils Gyllenstjerna till »the mayor of Newcastle» John Wilkinson.
F. S. 1563, 19.

» $^{18}/_{1}$. Bref från prinsessan Cecilia till drottning Elisabet och Cecil. Prinsessan Cecilias giftermål.
F. S. 1563, 50, 93, 223, 363 ($^{22}/_{5}$), 363 ($^{23}/_{5}$).

» $^{5}/_{2}$. Erik XIV begär af drottning Elisabet, att engelsmännen ej skola handla på Ryssland.
F. S. 1563, 113.

» $^{16}/_{3}$. Bref från drottning Elisabet till prinsessan Cecilia.
F. S. 1563, 206.

» $^{17}/_{6}$ m. fl. Krig mellan Sverige och Danmark; angifvande af de respektive konungarnas truppstyrka m. m.
F. S. 1563, 417, 492, 516, 532, 643.

» $^{26}/_{6}$. Ett sändebud från konungen i Sverige kommer till Skottland.
F. S. 1563, 426.

1563 $^{9}/_{7}$. Bref från hertig Henrik af Guise till Erik XIV.
F. S. 1563, 447.
» $^{8}/_{8}$. Lejdebref för Godfrey Preston af Erik XIV.
F. S. 1563, 492.
» $^{13}/_{8}$. Bref från Erik XIV till drottning Elisabet.
F. S. 1563, 494, 559 ($^{15}/_{10}$), 568 ($^{19}/_{10}$).
» $^{26}/_{11}$. Hertig Johan omtalas i ett bref från Krakov.
D. S. 1563, 602.
1564. Notiser om Erik XIV; hans giftermålsplaner med en p
sessa af Hessen.
F. S. 1564—65, 21, 50, 69, 95, 124, 138, 2
» $^{10}/_{1}$, $^{2}/_{9}$. Notiser om prinsessan Cecilia.
F. S. 1564—65, 10, 198.
» $^{15}/_{1}$. Nyheter från Sverige.
F. S. 1564—65, 17.
» $^{1}/_{6}$. Bref från Erik XIV till drottning Elisabet.
F. S. 1564—65, 147, 249 ($^{24}/_{11}$).
» $^{8}/_{7}$ m. fl. Kriget mellan Sverige och Danmark.
F. S. 1564—65, 173, 277; *D. S. 1547—80*, 2
1564—65. Om Englands handel på Sverige under kriget med Danm
F. S. 1564—65, 124, 279, 284.
1565. Bref från Erik XIV till drottning Elisabet och från dr
ning Elisabet till Erik XIV.
F. S. 1564—65, 277, 367 ($^{19}/_{5}$), 395 ($^{21}/_{6}$), 483 (
» Notiser om prinsessan Cecilia.
F. S. 1564—65, 428, 498, 558.
» $^{12}/_{5}$. Bref från prinsessan Cecilia och markgrefven af Baden
drottning Elisabet. Bref från drottning Elisabet till m
grefven af Baden och hans gemål.
F. S. 1564—65, 363, 399 ($^{27}/_{6}$), 441 ($^{30}/_{8}$), 455 (
» Juni, Juli. Hertig Johan af Finland är ännu fången.
F. S. 1564—65, 400.
» » Erik XIV har förstört åtskilliga fartyg från Lüb
F. S. 1564—65, 400.
» $^{24}/_{8}$ m. fl. Prinsessan Cecilias ifrågasatta resa till Engl
pension för prinsessan Cecilia af Sverige i England.
D. S. 1547—80, 257, 258, 261, 270, 271; *F*
1564—65, 558.
» $^{1}/_{9}$. Kaparebref utfärdadt af Erik XIV för Charles Wilso
F. S. 1564—65, 443.
» $^{17}/_{12}$. Bref från pfalzgrefven Georg Hans till drottning Elis
F. S. 1564—65, 539.
1566 $^{2}/_{1}$, $^{24}/_{2}$. Om export af en del tyger från England till Sv
D. S. 1547—80, 267, 269.
» $^{19}/_{3}$. Bref från prinsessan Cecilia till drottning Elisab
F. S. 1566—68, 34, 42 ($^{1}/_{4}$), 56 (
63 ($^{12}/_{5}$), 93 ($^{22}/_{6}$), 102 ($^{6}/_{7}$). O
[2 Elisabet, 1 Cecil].

1566 $^{30}/_{3}$, $^{10}/_{7}$. Kaparebref för Menard Frize af Erik XIV; tillåtelse för Menard Frize att utöfva fiendtligheter mot konungen af Danmark och hans allierade, m. m. d.
D. S. 1547—80, 275; *F. S. 1566—68*, 103.

» $^{24}/_{5}$, $^{4}/_{6}$. Notiser om Erik XIV.
F. S. 1566—68, 73, 80.

» $^{20}/_{6}$, $^{18}/_{10}$. Notiser om prinsessan Cecilia.
F. S. 1566—68, 92, 140.

» $^{5}/_{7}$. Bref från Erik XIV till drottning Elisabet.
F. S. 1566—68, 102.

1566—67. Kriget mellan Sverige och Danmark.
F. S. 1566—68, 7, 122, 321, 327.

1567 $^{27}/_{1}$. Bref från prinsessan Cecilia till drottning Elisabet.
F. S. 1566—68, 169, 377 ($^{8}/_{12}$).

» $^{5}/_{4}$. Bref från Erik XIV till drottning Elisabet.
F. S. 1566—68, 200.

1568 (?) Ett svenskt sändebud i England.
F. S. 1566—68, 592.

» $^{1}/_{8}$. Kaperier af fartyg, försedda med svenska kaparebref, i de engelska farvattnen.
D. S. 1547—80, 313.

» $^{10}/_{10}$. Bref från Erik XIV till hertig Johan af Finland.
F. S. 1566—68, 576.

» Nov. Ifrågasatt fördrag mellan konungarna i Sverige och Danmark.
F. S. 1566—68, 576.

» $^{20}/_{11}$. John Clark från Roeskilde om Erik XIV:s afsättning; Göran Perssons afrättning; Johans val till konung.
F. S. 1566—68, 574—575.

1569. Bref från konung Johan till drottning Elisabet.
F. S. 1569—71, 162—163.

» $^{20}/_{5}$. Förhoppning om fred mellan Sverige och Danmark.
F. S. 1569—71, 76.

1570 $^{13}/_{5}$. Konungen af Polen (Sigismund August) bemödar sig att åstadkomma fred mellan Sverige och Danmark.
F. S. 1569—71, 247—48.

» $^{27}/_{6}$. Bref från Johan III till drottning Elisabet.
F. S. 1569—71, 280.

» $^{5}/_{7}$. Freden i Stettin mellan Sverige, Danmark och Lübeck.
F. S. 1569—71, 286.

1571 $^{29}/_{6}$, $^{30}/_{11}$. Notiser om markgrefven af Baden och hans gemål prinsessan Cecilia.
F. S. 1569—71, 480, 567.

» $^{22}/_{8}$. Bref från Geoffry Preston till Cecil. Preston hade varit i svensk tjenst under kriget mot Danmark.
F. S. 1569—71, 512.

» $^{21}/_{11}$. Bref från Johan III till drottning Elisabet.
F. S. 1569—71, 561.

1571 $^{25}/_{11}$. Bref från Nils Gyllenstjerna till (
F. S. 1569—71, 563.
1572 $^{26}/_{6}$. Spanien ingår förbund med Danm
D. S. 1547—80, 447.
1573 $^{20}/_{6}$. Skottar i svensk tjänst.
Scotland I, 379.
» $^{7}/_{7}$. Sverige och Ryssland äro fiendt
Maximilian II.
F. S. 1572—74, 386.
» $^{26}/_{7}$, $^{30}/_{10}$. Notiser om Sverige; 2 bre
F. S. 1572—74, 393; D. .
» $^{16}/_{8}$. Bref från Nils Gyllenstjerna till
F. S. 1572—74, 406.
» $^{21}/_{12}$. Ifrågasatt förbund mellan drott
protestantiska furstar, äfven konu
F. S. 1572—74, 449.
1574 $^{3}/_{2}$. Begäran att drottning Elisabet
mendationsbref till Johan III för
D. S. 1547—80, 474.
» $^{16}/_{2}$. Bref från John Dymock uti Sveri
F. S. 1572—74, 467.
» $^{17}/_{6}$, $^{23}/_{6}$. 3,000 skottar hafva omkomn
F. S. 1572—74, 515, 522
» $^{18}/_{7}$. Johan III skrifver emot Archib
konspirerat emot Johan III.
F. S. 1572—74, 531; Scotla
» » Ny tvist mellan Danmark och Sv
F. S. 1572—74, 532.
» $^{17}/_{12}$. Kriget mellan Sverige och Ryssla
F. S. 1572—74, 581.
1575 $^{16}/_{1}$. Johan III och konungavalet i Po
F. S. 1575—77, 6.
1575—76. Bref från John Dymock till lord Bu
John Dymock; han passerar Köln
F. S. 1575—77, 34—35,
1576 Sept. Sigismund och Polen.
F. S. 1575—77, 384—385
1581 $^{15}/_{2}$. Johan III:s förhållande till den k
D. S. 1580—1625, 39, 40
1585 $^{29}/_{7}$. Johan III:s giftermål.
D. S. 1581—90, 254.
1586 $^{22}/_{3}$, $^{24}/_{3}$. Underrättelser från Sverige
hans broder derstädes, lord Dingv
Scotland I, 516, 517.
1588 $^{7}/_{4}$. Ett svenskt skepp på väg till Ch
D. S. 1581—90, 474.
1590 $^{31}/_{3}$. Hertig Karls anbud att sälja 2 sk
D. S. 1581—90, 656.

1597 Maj. Ett svenskt skepp omtalas.
D. S. 1595—97, 431.

» (?) Juli. Skeppsfarten mellan Östersjön och Spanien. Polen och Sverige emot England. England söker vinna Danmark genom Skottland.
D. S. 1595—97, 481.

1597—98. Bref från hertig Karl till drottning Elisabet.
S. R. F. II, 826 ($^{6}/_{7}$ 1597), 827 ($^{5}/_{10}$ 1598) (George Carew, engelsk ambassadör i Sverige).

1598 $^{20}/_{10}$. Sigismund och hertig Karl.
D. S. 1598—1601, 110.

1600 $^{4}/_{5}$. Intyg af John Caunton och John Nicolay, hvilka nu vistades i Sverige.
D. S. 1598—1601, 430—431.

1601 $^{6}/_{7}$. Kriget mellan Sigismund och hertig Karl.
C. P. 1601—03, 104.

1602 $^{27}/_{3}$. John Cook, en köpman, som dref handel på Lübeck och Sverige.
D. S. 1601—03, 166.

» $^{30}/_{4}$. Hertig Karl och konungen af Danmark Christian IV sammanträffa.
D. S. 1601—03, 183.

» $^{15}/_{5}$. Drottning Elisabet önskar, att Stephen Lesieur, hennes agent i Danmark, skall medla mellan Sverige och Danmark.
S. R. F. II, 829.

» $^{26}/_{11}$. Bref från hertig Karl till det engelska sändebudet i Bremen.
S. R. F. II, 830.

1608 $^{14}/_{10}$. Sir Oghy O'Hanlons son begifver sig till Sverige.
Ireland 1608—10, 67.

1609 $^{29}/_{3}$. Kopia af ett bref uppfångadt af konungen af Sverige.
D. S. 1603—10, 501.

» $^{2}/_{7}$ m. fl. Svenska värfningar i Irland. Kapten Richard Bingley för 200 à 300 man till Sverige; fångar i grefskapet Coleraine sändas till Sverige; rekryteringen sköttes af bland andra earlen af Thomond. Jesuiterna uppträda emot, att irländare taga tjänst i det kätterska Sverige. Upproret i Carlingford af de irländare, som skulle afgå till Sverige; ledare var: Hugh Boy O'Neale, son af sir Turlaugh M'Henry; sir Thomas Phillips var närvarande.
Ireland 1608—10, 251, 263, 264, 271—272, 281, 286—287, 300, 304, 305, 334, 343; *D. S. 1603—10*, 563, 567, 580.

1610 $^{29}/_{1}$. Rysk krigstjänst bättre än svensk.
Ireland 1608—10, 371.

» $^{8}/_{6}$ m. fl. Svenska värfningar i Irland; Richard Bingley; Art Oge O'Neals söner och Ogby Oge O'Hanlons söner sända till Sverige.
Ireland 1608 544.

1610 21/10. De förenade provinserna (Holland) besluta att underhan med Sverige.
D. S. 1603—10, 638.

1611. Daniel Kearney söker förmå en del irländare att i fara till Sverige och Danmark för att taga värfning d städes.
Ireland 1611—14, 185.

» 17/2, 22/2. Underrättelser om några svenskar; man hade ej h något af dem på länge, ej heller af sir Rob. Stewart.
D. S. 1611—18, 10, 11.

» 1/7. Ett bref till konungen i Sverige från England.
D. S. 1611—18, 51.

» 17/7 m. fl. Kriget mellan Sverige och Danmark.
D. S. 1611—18, 60, 69, 98.

» Dec.? Ifrågasatt giftermålsförbindelse mellan Sveriges och En lands konungahus.
D. S. 1611—18, 97.

1613 14/3. Kapten John Sandford för en del irländare till Sverige
Ireland 1611—14, 329.

» 2/4. Den engelska konungen medlare i fredstraktaten mell Christian IV och Gustaf II Adolf.
S. R. F. II, 837.

1614 (?) Svenska värfningar i England och Irland: 6,000 irlä dare skickade till Sverige af sir A. Chichester.
D. S. 1611—18, 265; *Ireland 1611—14*, 480.

» 18/6. Uppdrag åt sir John Merrick att medla fred mellan Ry land och Sverige.
S. R. F. II, 838.

1617 22/5. Bref till konungen i Sverige från England.
D. S. 1611—18, 468.

1617 —18. Ett svenskt sändebud i England söker värfva truppe England mot Polen.
D. S. 1611—18, 500, 504, 560.

1618 (?) En engelsman Clement Church i svensk tjänst.
D. S. 1611—18, 611.

» 13/10. Om en ifrågasatt transport af engelska trupper till Pol
C. S. 1617—21, 204.

1623 11/7. Ett bref till konungen af Sverige från England.
D. S. 1623—25, 13.

» 3/12. Beskrifning öfver fabriker i Tyskland, Holland och Sver för tillverkning af kanoner.
D. S. 1623—25, 123.

1625 15/3. Sir James Spence, engelskt sändebud i Sverige; pass kreditivbref för honom.
D. S. 1623—25, 498—499.

» 17/3. Tillåtelse för konungen af Sverige att exportera artill till England.
D. S. 1623—25, 502.

1625 $^{27-30}/_{5}$. Några svenska skepp omtalas.
C. S. 1625—29, 71.

» $^{12}/_{9}$ m. fl. Gabriel Gustafsson Oxenstjerna, svenskt sändebud i England.
D. S. 1625—26, 141, 147, 157, 164, 549.

» $^{17}/_{10}$. Instruktion åt — — att underhandla med konungen af Sverige om bistånd i kriget.
S. R. F. II, 860.

1626 $^{11}/_{7}$, $^{11}/_{8}$. Gustaf Adolf gör stora förberedelser; man tror, att han tänker vända sig emot Danzig.
D. S. 1625—26, 372, 400.

» $^{27}/_{7}$. Gabriel Gustafsson Oxenstjerna, sändebud i England.
D. S. 1625—26, 570.

1627 $^{21}/_{2}$ m. fl. Notiser om sir James Spence; han får i uppdrag att lemna strumpebandsorden till Gustaf Adolf.
D. S. 1627—28, 62, 119, 180, 213, 233, 275.

» $^{5}/_{3}$ m. fl. Bref till Gustaf Adolf från England. Sverige närmar sig till England.
D. S. 1627—28, 80, 220, 367.

» $^{22}/_{6}$. Ett svenskt ostindiskt kompani upprättadt af Gustaf Adolf.
C. S. 1625—29, 361.

1628 $^{9}/_{4}$ m. fl. John Brigges, egare af ett skepp i Göteborg, St. Peter, och kapten på detsamma; Brigges petitionerar till Carl I.
D. S. 1628—29, 68, 106, 217.

» $^{22}/_{2}$. Sir James Spences beskickning.
D. S. 1627—28, 578.

1629 $^{12}/_{5}$ m. fl. Om värfning af engelsmän för svenska kronans räkning. Bref från James Spence till sekreteraren Dorchester angående denna sak.
D. S. 1628—29, 546, 568, 595 ($^{29}/_{6}$); *D. S. 1629—31*, 5, 35, 113.

» $^{11}/_{6}$. Uppdrag åt sir Thomas Roe att söka åstadkomma fred mellan konungarna i Polen och Sverige.
S. R. F. II, 877.

» $^{12}/_{9}$. Stillestånd mellan Polen och Sverige på 6 år.
D. S. 1629—31, 57.

» » Värdet på de svenska pengarna.
D. S. 1629—31, 57.

1630. Notiser om tyska kriget. Fred i Italien till följd af Gustaf Adolfs framgångar i Tyskland.
D. S. 1629—31, 306, 311, 315, 320, 324, 332, 395.

» Notiser om Gustaf Adolf.
D. S. 1629—31, 327, 344, 431.

» Petition of the Eastland Merch[illegible] Carl I.
D. S. 1629—31, 4[illegible]

» Stillestånd mellan Pol[illegible]
D. S. 1629—3[illegible]

1630. Tjära från Göteborg exporteras till **England.**
D. S. 1629—31, 445.

Mars? Bref från James Spence till sekreteraren Dorchester gående värfning af folk i England.
D. S. 1629—31, 226.

17/10. Markisen af Hamilton har åtagit sig ett uppdrag Sveriges räkning.
D. S. 1629—31, 361.

29/10. Frankrike förnekar sitt närmande till Sverige.
D. S. 1629—31, 369.

1631. Notiser om Gustaf Adolf och tyska kriget.
D. S. 1629—31, 480, 487, 492, 498, 504, 5
512, 516, 539; *D. S. 1631—33*, 133, 139, 1
157, 179, 193, 206, 212, 227.

Värfningar för svenska kronans räkning i Irland och E land. Dessa värfningar sköttes af: Pierce Crosby, Tho Conway, öfverste Fleetwood, markisen af Hamilton öfverste Aston.
D. S. 1631—33, 55, 83, 87, 95, 110, 113, 1
129, 131, 199, 201, 203, 229, 230.

Sir Henry Vane, engelskt sändebud hos konungen Sverige.
D. S. 1631—33, 94, 100, 111, 117, 143, 1
174, 179, 202, 205, 206, 212, 222, 227.

7/9. Fragment af ett bref, som innehåller en framställning en utbetalning för konungens af Sverige räkning.
D. S. 1631—33, 142.

20/9. Uppdrag åt Henry Vane att ingå allians med Gustaf A och åtskilliga tyska furstar.
S. R. F. II, 882.

1632. Gustaf Adolf och tyska kriget.
D. S. 1631—33, 249, 276, 286, 287, 293, 2
305, 314, 322—323, 326, 330, 338, 342, 3
367, 388, 399, 400, 401, 404, 430, 444, 4
447, 454, 457.

Sir Henry Vane, engelskt sändebud hos svenska konun
D. S. 1631—33, 249, 250, 260, 266, 271, 2
286, 293, 322, 323, 325, 342, 382, 388.

Kapten James Bonnatine och konungen af Sverige.
D. S. 1631—33, 481—482.

The company of Eastland Merchants klagar öfver svenska kriget och osäkerheten, som uppkommit derigen
D. S. 1631—33, 502.

25/5. Värfning af trupper i England för Gustaf Adolfs räkn
D. S. 1631—33, 336.

12/12. Hertig Bernhard af Sachsen-Weimar, öfverbefälhafvare svenska armén.
D. S. 1631—33, 457.

1632 $^{20}/_{12}$. Uppdrag åt Robert Anstruther att underhandla med konungen af Sverige och de tyska furstarna för att åstadkomma en allmän fred.
S. R. F. II, 884.

1633. Axel Oxenstjerna och de protestantiska furstarna; kriget i Tyskland; concilium formatum.
D. S. 1631—33, 538; *D. S. 1633—34*, 2, 17, 31, 58, 68, 100, 192, 195, 209, 211, 301.

» England och den svenska kanontillverkningen.
D. S. 1633—34, 358.

» Bref från Johan Oxenstjerna till sir Thomas Roe och från sir Thomas Roe till Johan Oxenstjerna.
D. S. 1633—34, 36 ($^{30}/_{4}$), 202 ($^{3}/_{9}$), 378.

» Om värfning af engelsmän för svenska kronans räkning.
D. S. 1633—34, 354.

» $^{12}/_{22}$ April. Johan Oxenstjerna väl emottagen i England.
D. S. 1633—34, 13.

» $^{31}/_{5}$. Englands och Sveriges förhållande till hvarandra.
D. S. 1633—34, 76—77.

» $^{31}/_{7}$, $^{10}/_{8}$. Underhandlingar mellan Sverige och Polen; England medlare.
D. S. 1633—34, 161, 178.

» $^{9}/_{9}$. En notis om Gustaf Adolf.
D. S. 1633—34, 204.

1634 (?) Svenska köpmän konkurrenter till engelsmännen isynnerhet i afseende på kanontillverkningen.
D. S. 1634—35, 385.

» Axel Oxenstjerna och de protestantiska furstarna i Tyskland; Sveriges fredsvilkor.
D. S. 1633—34, 406, 427, 439, 517, 521, 562, 565; *D. S. 1634—35*, 18, 80, 97, 148, 196, 338.

» Notiser om tyska kriget.
D. S. 1633—34, 398; *D. S. 1634—35*, 42, 55, 89, 96, 148, 195, 204, 338.

» Notiser om Johan Oxenstjerna.
D. S. 1633—34, 517; *D. S. 1634—35*, 9, 10, 18, 80, 97, 148.

» $^{6}/_{2}$. Bref från Thomas Roe till drottning Elisabet af Böhmen; Sveriges politik omnämnes.
D. S. 1633—34, 452—453.

» $^{23}/_{3}$. Bref från sir Thomas Roe till Johan Oxenstjerna och från Johan Oxenstjerna till sir Thomas Roe.
D. S. 1633—34, 520—521, 539 ($^{3}/_{4}$), 550 ($^{13}/_{4}$); *D. S. 1634—35*, 84 ($^{19}/_{6}$), 86 ($^{20}/_{6}$).

» $^{6}/_{4}$, $^{8}/_{4}$. Bref från Thomas Roe till John Durie och ärkebiskop Laud. Åtskilligt som rör Axel Ox
Johan.
D. S. 1633—34, 541—

1634 12/4. **Bref från sir Thomas Roe till Axel Oxenstjerna.**
D. S. 1633—34, 550.

15/6. **En notis om drottning Christina; förslag om giftermål n en son af kurfursten af Brandenburg.**
D. S. 1634—35, 80.

1634—35. **Notiser om Gustaf Adolf; yttrande af honom.**
D. S. 1634—35, 279, 454; *D. S. 1635*, 11.

1635 (?) **Engelsmännen klaga öfver svenskarnas konkurrens i afseei på kanontillverkningen: handeln mellan England c Sverige.**
D. S. 1634—35, 579; *D. S. 1635*, 166, 28
D. S. 1635—36, 18, 19.

» (?) **Tvisten mellan Gustaf Adolf och staden Danzig.**
D. S. 1635—36, 42.

» **Notiser om Axel Oxenstjerna; fördelaktiga omdömen c honom, »tidehvarfvets största statsman»; han arbetar på: åstadkomma ett möte mellan de protestantiska furstarn: Magdeburg eller Göttingen.**
D. S. 1635, 126—127, 250, 265, 379, 441.

» **Notiser om tyska kriget.**
D. S. 1634—35, 510; *D. S. 1635*, 249, 4(
581.

Traktaten mellan Sverige och Polen.
D. S. 1635, 242, 338, 379, 436, 441.

» 11/1. **Johan Skytte, svenskt sändebud i England.**
D. S. 1634—35, 461, 509, 510; *D. S. 16*
9, 48.

30/1. Bref från sir Thomas Roe till Elisabet, drottning Böhmen. Johan Skyttes beskickning till England. A och Johan Oxenstjerna vilja, att Sverige skall hafva resident i England.
D. S. 1634—35, 481—482.

5/4. Bloome, svensk agent i England.
D. S. 1635, 9.

23/4. Drottning Christina skickar ett sändebud till konung af England för att bedja honom icke ingå förbund Polen emot Sverige.
D. S. 1635, 41.

24/10. Kapten Nicholas Mayler hade i spetsen för ett komj irländare tjänat under Gustaf Adolf.
D. S. 1635, 447.

1636. De svenska köpmännen göra genom sin konkurrens i seende på kanontillverkningen stor skada inom den gelska handelsverlden.
D. S. 1636—37, 291.

Notiser om tyska kriget.
D. S. 1635—36, 142, 222, 226, 342—343, 3
D. S. 1636—37, 172.

1636 $^{4}/_{14}$ Januari. Sir George Douglas och svenskarna i Polen.
D. S. 1635—36, 148.

» $^{14}/_{24}$ Juli, $^{19}/_{8}$. Axel Oxenstjernas svar till hertigens af Mecklenburg sändebud.
D. S. 1636—37, 61, 99.

» $^{18}/_{28}$ Nov. Bref från drottning Elisabet af Böhmen till sir Thomas Roe; åtskilligt som rör Sverige.
D. S. 1636—37, 199—200.

» $^{21}/_{11}$. En notis om Gustaf Adolf.
D. S. 1636—37, 204.

» $^{31}/_{12}$. Sir Thomas Roes förbindelse med svenskarna.
D. S. 1636—37, 250.

1637. Notiser om tyska kriget. Svenskarna understödja landtgrefven af Hessen; återeröfra Frankfurt an der Oder. Svenska armén i Tyskland hotas allvarsamt, derigenom att Kejsaren och Danmark öfverlägga om att hindra svenska fartyg att fara öfver Östersjön. Svenskarna vinna en stor seger; den svenska armén drager sig tillbaka emot Pommern. Fredsförslag mellan Kejsaren och Sverige: den kejserliga armén är vid denna tid mycket öfverlägsen.
D. S. 1636—37, 336, 346, 525; *D. S. 1637*, 321, 372, 391, 459, 570; *D. S. 1637—38*, 29, 122.

» Petition af kapten Nicholas Mynn till konungen af England; han har tjänat 6 år under sir David Drummond, general-major i svensk tjänst; Nicholas Mynn har kommit öfver till England för att värfva trupper för Drummonds räkning; pass för Nicholas Mynn.
D. S. 1637, 57; *D. S. 1637—38*, 130.

» $^{21}/_{1}$, $^{28}/_{1}$. Det ifrågasättes att skicka ett sändebud från England till Sverige. England söker förmå Sverige att fortsätta kriget.
D. S. 1636—37, 378, 400.

» $^{22}/_{1}$, $^{23}/_{1}$. John Berkeley, engelskt sändebud i Sverige.
D. S. 1636—37, 380, 381.

» $^{26}/_{1}$. Bref från sir Thomas Roe till Axel Oxenstjerna; Roe rekommenderar Berkeley hos kanslären.
D. S. 1636—37, 392; (till hertig Bernhard af Sachsen Weimar) 493 ($^{10}/_{3}$).

» $^{10}/_{20}$ Februari, $^{17}/_{3}$. Bref från hertig Bernhard af Sachsen Weimar till sir Thomas Roe; Roe väntade på underrättelser från Sverige.
D. S. 1636—37, 435, 504.

» $^{2}/_{12}$ April. Bref från drottning Elisabet af Böhmen till ärkebiskop Laud; handlar om Sveriges ställning vid denna tid i Tyskland.
D. S. 1636—37, **549**; ***D. S. 1637***, 128 ($^{19}/_{29}$ Maj).

» $^{6}/_{16}$ April. Sir George **Fle[illegible]** [illegible]**ån** Sverige och medför Axel **Oxen[illegible]** [illegible]**nung.** **An**-tingen **skulle En[illegible]** [illegible]**var och**

folk och Sverige skulle då fortsätta kriget eller ock sk
engelsmännen sända en liten armé till Tyskland; svenska
skulle då öfverlemna åt dem alla platser mellan Rhen och We
D. S. 1636—37, 559.

1637 $^{10}/_{4}$, $^{24}/_{4}$. Grefve d'Avaux, franskt sändebud, underhandlar m
svenskarna.
D. S. 1636—37, 563; *D. S. 1637*, 21.

» $^{8}/_{5}$. Bref från Thomas Roe till drottning Elisabet af Böhm
öfverste Thomas Ferentz, prins Carl Ludvig af Pfalz o
Henry, earl af Holland; och från drottning Elisabet
Böhmen, öfverste Thomas Ferentz och prins Carl Lud
af Pfalz till Thomas Roe. Ifrågasatt fördrag mellan Sveri
och England; John Berkeleys beskickning till Sverig
Adler Salvius i Hamburg; öfverste Ruthven ankommer fr
Sverige till England med nya förslag; Axel och Joh
Oxenstjerna omnämnas ofta; underhandlingar mellan Fran
rike och Sverige.
D. S. 1637, 82, 145 ($^{24}/_{3}$), 200 ($^{7}/_{17}$ Juni), 227 (^{19}
242 ($^{26}/_{6}$), 310 ($^{13}/_{23}$ Juli), 312 ($^{14}/_{24}$ Juli), 320
21 ($^{22}/_{7}$), 324 ($^{23}/_{7}$), 335—36 ($^{28}/_{7}$), 336 (^{29}
337 ($^{29}/_{7}$), 413 ($^{9}/_{9}$), 459 ($^{2}/_{10}$), 512 ($^{3}/_{13}$ Nov
553 ($^{20}/_{11}$), 554 ($^{20}/_{11}$).

» $^{22}/_{6}$. Ifrågasatt traktat mellan Sverige och England; och mell
Frankrike, Sverige, England, Danmark och Holland.
D. S. 1637, 235, 236.

» $^{14}/_{10}$. Uppdrag åt Henry de Vic och Joseph Avery, engel
konungens agenter i Hamburg, att underhandla med dr
ningen af Sverige rörande freden i Tyskland.
S. R. F. II, 894.

» $^{27}/_{11}$. En notis om Johan Oxenstjerna.
D. S. 1637, 570.

» $^{4}/_{14}$ Dec. Bref från drottning Elisabet af Böhmen till Thomas R
Ett svenskt sändebud i Holland omnämnes (Camerari
D. S. 1637—38, 7.

1638 $^{17}/_{2}$. Johan Banér förjagar de kejserliga under Gallas f
Pommern.
D. S. 1637—38, 264.

» $^{23}/_{3}$. En predikant från Heidelberg, dr. Altingius, begifver
öfver till England för att undgå jesuiternas förföljel
han hade 2 gånger predikat inför Gustaf Adolf.
D. S. 1637—38, 325.

» $^{16}/_{4}$. $^{31}/_{7}$. Bloome, svensk agent i England. Råbockar öf
lemnas åt en svensk agent i England.
D. S. 1637—38, 367, 579; *D. S. 1638—39*,
26 Mars 1639.

» $^{5}/_{5}$. Uppdrag åt sir Thomas Roe att underhandla med konun
af Frankrike och drottningen af Sverige om allmän fr
S. R. F. II, 896.

1638 $^{8}_{5}$ Ett holländskt skepp ankommer till James Town, Virginia, med uppdrag från den unga drottningen af Sverige; Nya Sverige omtalas.
C. S. 1574—1660, 273—274, 285.

1639. John Sibbald och John Cunningham tjänade under svenskarna i Westfalen. Kapten George Forbes tjänade under öfverste P. Ruthven. Alexander Leslie hade ett grefskap i Sverige.
D. S. 1639, 226, 329, 520; *D. S. 1639—40*, 264, 265.

» Ett bref från Axel Oxenstjerna till franska konungen; det är funnet bland några bref tillhörande öfverstelöjtnant James Wardlaw; både handstil och sigill angifva, att brefvet är skrifvet af Axel Oxenstjerna.
D. S. 1639—40, 266.

» Notiser om tyska kriget. Johan Banér, öfverbefälhafvare för svenska arméen; Gustaf Gustafsson af Wasaborg förde befälet i Osnabrück.
D. S. 1639, 2, 52—53, 74, 113, 141, 198, 275; *D. S. 1639—40*, 266.

» $^{1}_{4}$. Danmark vill icke anfalla Sverige.
D. S. 1639, 2.

» $^{16}_{4}$. En historia om Gustaf Adolf från hans landstigning i Tyskland till hans död af dr. William Watts (The Swedish Intelligencer).
D. S. 1639, 51.

» $^{13}_{5}$. Pass för mrs. Butler att fara till Sverige; hennes man var öfverste-löjtnant i svensk tjänst.
D. S. 1639, 164.

» $^{26}_{5}$. Ett skepp från Sverige omtalas.
D. S. 1639, 234.

1640. Notiser om Johan Banér och tyska kriget. Stålhandske har slagit de kejserliga i Schlesien.
D. S. 1639—40, 356, 371; *D. S. 1640*, 194, 281, 319, 345, 461, 464—465, 511, 583; *D. S. 1640—41*, 47, 93, 121, 181, 186, 294.

» $^{17}_{1}$. Petition af sergeantmajor Horatio Carey, kaptenerna Francis Storey och Thomas Middleton, löjtnanterna Thomas Woddall, William Willmor, Gerald Owen, Nicholas Hewysh och Edvard Brett till Carl I: alla dessa hade varit i svensk tjänst.
D. S. 1639—40, 343.

» $^{28}_{2}$. Robert Meldrums förbindelse med Sverige.
D. S. 1639—40, 496.

» $^{11}_{3}$. Kapten John Muschains hade tjänat under konungen af Sverige.
D. S. 1639—40, 546.

» $^{14}_{4}$. John Cochrane användes såsom sändebud till covenanterna.
D. S. 1640, 29.

1640 $^{19}/_{6}$. Adler Salvius som underhandlare.
D. S. 1640, 319.

» $^{24}/_{7}$. Tvist mellan Sverige och Danmark.
D. S. 1640, 512.

» $^{26}/_{9}$, $^{13}/_{10}$. 26 officerare, som varit i svensk tjänst, begifva tillbaka till Skottland på några skepp från Göteborg: bl dem voro öfverste James Lumsden, öfverste David Les som varit Banérs högra hand, och öfverste Sinclair. Sven regeringen hade gifvit tillåtelse åt flera skottska officera som tjänat svenska kronan, att begifva sig till Skottla der de hade för afsigt att förena sig med de upproris
D. S. 1640—41, 101—102, 167.

» $^{28}/_{9}$. Svenska fartygsbefälhafvare omnämnas.
D. S. 1640—41, 107.

» $^{18}/_{12}$. Bref från general-löjtnant James King till sekreterai Vane; King lemnar några upplysningar om sin resa i Sverige.
D. S. 1640—41, 320, 579 18 Maj 1641.

1641. Notiser om tyska kriget. Svenskarna ligga nära Wolf büttel; Wrangel och Wittenberg anförde den svenska st kan, tills det hade kommit någon ny general från Sveri
D. S. 1640—41, 430, 469, 575; *D. S. 1641—* 11, 27, 51, 61, 69, 70, 127, 198.

1642. Notiser om tyska kriget. Piccolomini besegrad af sv skarna.
D. S. 1641—43, 356, 390.

1643. Lennart Torstensson omtalas.
D. S. 1641—43, 464.

1649 $^{10}/_{3}$. Sir H. Mildmay och mr. Whitelock tala med några E land Merchants om att finna en lämplig person att sä till Sverige för att utröna stämningen der mot Engl
D. S. 1649—50, 33.

April. Schweiz omtalas; främmande sändebud derstädes, äfve svensk resident.
D. S. 1649—50, 115.

$^{12}/_{4}$. Pass för öfverste Christ. Potley att resa till Hamburg Sverige i statsangelägenheter.
D. S. 1649—50, 529.

Maj. Paul Grebners profetia om Gustaf Adolf.
D. S. 1649—50, 168—169.

$^{15}/_{6}$. De militära tillrustningarna uti Sverige och Danmark nämnas.
D. S. 1649—50, 185.

» Svenskt järn exporteras till England.
D. S. 1649—50, 186.

$^{20}/_{10}$? England underhandlar med Frankrike, Spanien, Danm Sverige, Portugal och andra magter.
D. S. 1649—50, 356.

1650 9/1. Pass för dr. Christian Ravius, professor i orientaliska språk, att fara till Sverige med sina tjänare och böcker.
D. S. 1649—50, 564.

» 15/25 Febr. Förslag från konungen af Storbritannien och Irland till drottningen af Sverige framställda genom Robert Meade.
D. S. 1650, 610.

» 13/23 Mars. Bref från lord Eythin till lord Jermyn; förhållandet mellan drottning Christina och Carl II.
D. S. 1650, 611.

» 30/3. Öfverenskommelser ingångna uti Tyskland, Polen, Sverige och Danmark.
D. S. 1650, 69.

» 2/4. Bref från Carl II till drottning Christina.
D. S. 1650, 80.

» 13/4. Bref från kapten Robert Meade till sekreteraren Edw. Nicholas. Drottning Christina var sjuk; ett ifrågasatt fördrag mellan Carl II och drottning Christina.
D. S. 1650, 104, 158 (11/5).

» 3/8 m. fl. Notiser om Göteborgs skepp.
D. S. 1650, 323, 470, 479.

» 9/9. Kontrakt med W:m Roach att leverera från Göteborg en skeppslast mastträd i Portsmouth.
D. S. 1650, 498.

» 23/12. En person sänd till Sverige för att tjäna republikens intressen.
D. S. 1650, 479.

1651 16/1. Öfverste Potley erhåller 300 £ för sin resa till Sverige.
D. S. 1651, 15.

» » Ett svenskt skepp, som kommit till England och som misstänktes för fiendtliga afsigter, fick begifva sig till Sverige, men kaptenen måste förbinda sig att ej företaga något mot republiken samt ställa 500 £ i borgen derför.
D. S. 1651, 15.

» 23/1. Rättighet för »the Hake of Stockholm» att segla från England på af kaptenen och major Crusoe gifven borgen, att fartyget skulle återvända till Sverige, sedan det varit i Frankrike.
D. S. 1651, 518.

» 14/2, 17/4. Underrättelser från Sverige.
D. S. 1651, 47, 152.

» 1/7. Öfverläggning om en handelstraktat mellan England och Sverige.
S. R. F. II, 906.

» 10/8. En notis om svenska kopparpen[illegible]
D. S. 1651, 314.

» 18/11. Svenska koppargrufvor och [illegible]
staf Adolfs tid.
D. S. 1651—52, [illegible]

1651 $^{19-22}/_{12}$ m. fl. Notiser om Peter Spiring, adlad Silfvercrona, svensk resident i Haag; for öfver till England i dec. 1651 dog derstädes 1652.
D. S. 1651—52, 70—71, 125, 139, 546.

» $^{26}/_{12}$. Pass för öfverste W:m Bortwicke att fara till Sverige.
D. S. 1651—52, 547.

1652 $^{15}/_{1}$. Benjamin Bonnel, drottning Christinas agent i London.
D. S. 1651—52, 104.

» $^{31}/_{1}$. Fängslande af sir George Muskett, en skotte, kommande ifrån Sverige.
D. S. 1651—52, 550.

» $^{16}/_{2}$ m. fl. Notiser om Peter Spiring och hans familj.
D. S. 1651—52, 143, 145—146, 551.

» $^{25}/_{2}$ m. fl. Ett bref från parlamentet till drottning Christina af Sverige bör afskickas med en lämplig person.
D. S. 1651—52, 151, 167, 169.

» $^{10}/_{3}$ m. fl. Daniel Lisles ambassad till Sverige; instruktion för honom ($^{22}/_{3}$); John Durie skulle beledsaga honom; bref från D. Lisle, hvari omnämnes hans resa till Stockholm ($^{6}/_{5}$). Parlamentet hembär Lisle sin tacksamhet för hans omsorg och besvär; hans berättelse öfver sin resa.
D. S. 1651—52, 173, 175, 180, 182, 234, 342, 349—350, 356, 593; *S. R. F. II*, 906.

» $^{22}/_{3}$. Artiklar i en föreslagen handelstraktat mellan republiken och drottningen af Sverige.
S. R. F. II, 906.

» $^{6}/_{5}$ m. fl. Harald Appelbom, svenskt sändebud i England; en skrifvelse från honom ($^{28}/_{10}$), ($^{26}/_{11}$).
D. S. 1651—52, 234, 238, 239, 244, 245, 259, 457, 459, 509, 567.

» $^{28}/_{5}$. Fördrag mellan Gustaf Adolf och hertigen af Buckingham, uppsatt i mars 1628 i Stockholm.
D. S. 1651—52, 266.

» $^{3}/_{6}$. Sir Oliver Fleming öfverlemnar till de svenska sändebuden ett bref från parlamentet till svar på det bref, som kommit från drottningen af Sverige.
D. S. 1651—52, 276.

» $^{8}/_{6}$. Tillåtelse för »St. John», Göteborg att återvända till Sverige.
D. S. 1651—52, 566.

» $^{28}/_{6}$, $^{30}/_{6}$. Export af hampa från Riga till England.
D. S. 1651—52, 305, 525.

» $^{20}/_{10}$. Englands förhållande till Sverige.
D. S. 1651—52, 448.

» $^{25}/_{10}$. Claus Moult från Wismar och Daniel Rants från Stralsund petitionera till Council.
D. S. 1651—52, 454.

» $^{28}/_{10}$ m. fl. Man ifrågasätter att skicka en resident från England till Sverige. Sidney Beare föreslagen såsom en

lämplig person, men han undanbedjer sig; viscount Lisle anses då mest passande.
D. S. 1651—52, 459, 462; *D. S. 1652—53*, 18, 27, 28, 47, 63.

1652 $^{5}/_{11}$. Två skepp, lastade med salt, äro på väg från Portugal; de gifva sig ut för att vara svenska; så är äfven förhållandet med 2 andra skepp, destinerade till Frankrike.
D. S. 1651—52, 476.

» $^{23}/_{12}$. Parlamentets föreskrift rörande Sverige.
D. S. 1652—53, 49.

» $^{27}/_{12}$. Parlamentet borde afsluta ett fördrag med Sverige.
D. S. 1652—53, 58.

1652—53. Tvisten om de skepp, som gifva sig ut för att vara svenska.
D. S. 1652—53, 53, 76.

1653 $^{4}/_{1}$, $^{28}/_{1}$. Svar på en petition till Council af Henrik Carlof, direktör för det svenskt-afrikanska kompaniet i Guinea; utslag angående en petition af Henrik Carlof; han önskar få en kopia af ett bref från drottning Christina.
D. S. 1652—53, 79, 130.

» $^{6}/_{1}$ m. fl. Lisles ambassad. Mr. Durie och mr. Ingelo få befallning att följa med såsom predikanter på Lisles resa till Sverige; kreditivbref för Lisle; Lisle vill hafva Benjamin Worseley till sekreterare; möte mellan viscount Lisle och den svenska kommissionären B. Bonnel; Lisle afsäger sig uppdraget att fara till Sverige.
D. S. 1652—53, 84, 91, 118, 125, 130, 171, 185, 198, 202, 214, 220, 221, 225, 230, 231, 240, 254, 272, 280, 395, 487; *D. S. 1653—54*, 146—147; *S. R. F. II*, 909.

» $^{28}/_{1}$ m. fl. Svenska skepp tagna af engelsmännen.
D. S. 1652—53, 131, 143, 146, 152, 155, 198.

» $^{4}/_{2}$. Öfversättning af ett bref från drottning Christina af Sverige, dat. 13 nov.
D. S. 1652—53, 147.

» » Ett bref från Harald Appelbom omtalas.
D. S. 1652—53, 148.

» $^{11}/_{2}$. Den svenska agenten Benjamin Bonnel; hans skrifvelser; tvisten om de svenska fartygen och om en del varor, som blifvit beslaglagda; möte mellan B. och några engelska kommissionärer angående dessa saker. B. afger en skrifvelse, som hänskjutes till the Committee for Foreign Affairs. Utslag angående en framställning öfverlemnad till Council genom B. Bonnel.
D. S. 1652—53, 193, 198, 203, **207**, 276, 280, 302, 315, 328, **342**, **391**. *1653—54*, 199, 218, 262, **268**, **4'** 908.

1653 $^{25}/_{4}$ m. fl. Sju eller åtta svenska fartyg, lastade med master och tjära, hafva gått in i Downs hamn; vice-amiral William Penn skrifver härom till amiralitetet; de svenska skeppen blifva kvarhållna af Penn.
D. S. 1652—53, 293, 297, 300, 311, 313.

» $^{26}/_{4}$. Sverige, Polen och Danmark rusta, hvilket drifver upp priset på krut.
D. S. 1652—53, 296.

» $^{27}/_{4}$ m. fl. Export af hampa från Riga till England.
D. S. 1652—53, 572; *D. S. 1653—54*, 163, 502, 517, 574.

» $^{30}/_{4}$. Sverige och Brandenburg äro öfverens.
S. R. F. II, 906.

» $^{2}/_{5}$ m. fl. Notiser om svenska fartyg. Göteborgsskeppen Svan, »Gyllene Falken», »Kung David», Emanuel och Fortuna omnämnas. Pass för några svenska skepp, »Svarta Korpen» och några andra från Stockholm, ett från Wismar, att gå ifrån Sverige till någon engelsk hamn. Fortuna, Stralsund, kapten David Lindman, styrman Jacob Carlson, bygdt uti Stralsund, befraktadt af svenska undersåtar för att gå till Bremen, blir angripet af engelska fartyg. Skeppet »Kung David», Stockholm, kapten Gerbrandt Claesbouder, får ersättning af den engelska kronan. Skeppet Fiskaren från Stralsund får tillåtelse att passera. Svenska skeppen »Förhoppningarnas Land», Ängeln, »St. Christopher» och »Gyllene Falken» blifva tagna af engelska kapare.
D. S. 1652—53, 302, 336, 344, 364, 576, 577, 580, 581, 608; *D. S. 1653—54*, 146, 164, 173, 213, 215, 218, 219, 236, 269, 428, 435, 441, 443.

» $^{5}/_{5}$, $^{10}/_{5}$. Svenska master och furuplankor, priset angifves.
D. S. 1652—53, 578, 580.

» $^{23}/_{5}$. Mr. Strickland, öfverste Jones, generalmajor Desborow och öfverste Tomlinson hafva ett möte med den svenska kommissarien.
D. S. 1652—53, 347.

» $^{5}/_{6}$ m. fl. Drottningen af Sverige är beredd att med hela sin styrka gå emot Danmark.
D. S. 1652—53, 385, 427; *S. R. F. II*, 911.

» $^{10}/_{6}$, $^{19}/_{10}$. Svenska kanoner omtalas.
D. S. 1652—53, 400; *D. S. 1653—54*, 207.

» $^{2}/_{7}$ m. fl. Möte mellan de utsedda kommissionärerna Tomlinson, Stapley, Jones, Strickland och Moyer och den svenska agenten i Whitehall. Wolsley, Strickland och Lawrence konferera med Israel Lagerfelt. Courtney, Broughton, Tichborne, Strickland, Hewson och Moyer öfverlägga om 10 svenska skepp, som blifvit uppbringade af engelska fartyg och kvarhållna.
D. S. 1653—54, 3, 17, 28, 39, 46, 47, 64, 89, 117.

1653 $^{25}/_{7}$. Svenskarna belägra Bremen.
D. S. 1653—54, 49—50.

» $^{4}/_{8}$ m. fl. Israel Lagerfelt, svenskt sändebud i England; en skrift från Lagerfelt hänskjuten till the Committee for Foreign Affairs för att den skall gifva sitt utlåtande; svar på Lagerfelts skrift; L. utverkar att fyra små fartyg få rättighet att fiska i Kanalen och vid Englands kuster. Rekreditiv för Lagerfelt; pass för L. att återvända hem; tillåtelse för L. att utföra musikalier för drottning Christinas räkning.
D. S. 1653—54, 73, 84, 92, 95, 123, 206, 207, 208, 211, 217, 218, 229, 231, 235, 236, 240, 432, 442, 445, 506.

» $^{10}/_{8}$, $^{15}/_{8}$. En ifrågasatt beskickning från England till drottningen af Sverige.
D. S. 1653—54, 84, 88.

» $^{15}/_{8}$. Järn och tjära från Sverige skeppas till Portsmouth.
D. S. 1653—54, 478.

» $^{7}/_{9}$. Tillåtelse för Rich. Hincksman och Step. Trevill, köpmän i London, att importera trä, bjälkar, beck, tjära och dylikt från någon svensk hamn.
D. S. 1653—54, 435.

» $^{10}/_{9}$. Richard Bradshaw köper 40 tons kulor af en köpman i Stockholm för engelska kronans räkning.
D. S. 1653—54, 141.

» $^{14}/_{9}$ m. fl. Bulstrode Whitelocks ambassad till Sverige; Lawrence, Strickland och Pickering göra förberedelser till Whitelocks ambassad; utgifter för denna ambassad; dr. Whistler skall såsom läkare medfölja; instruktion för Whitelock ($^{5}/_{10}$); John Durie och De la Marsh medfölja W. såsom predikanter; bref från Whitelock till Cromwell; W. har ankommit till Sverige efter en stormig resa, har farit till Upsala ($^{18}/_{11}$).
D. S. 1653—54, 146, 147, 156, 164, 171, 172, 182, 187—188, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 207, 211, 215, 218, 223, 224, 256, 278, 437, 439, 454, 456, 496, 504, 505, 509, 510; *S. R. F. II*, 910, 911.

» $^{22}/_{9}$ m. fl. Master och hampa från Göteborg exporteras till England.
D. S. 1653—54, 163, 167, 491, 499.

» $\frac{29 \text{ Sept.}}{9 \text{ Okt.}}$. Ifrågasatt of- och defensivallians mellan England och Holland, omfattande äfven Sverige, Danmark och Frankrike.
S. R. F. II, 910.

» $^{29}/_{9}$. Tillåtelse för John Billingsley att med sin familj fa[illegible] Sverige.
D. S. 1653—54, 437.

» $^{1}/_{11}$ Okt. Bref från C. van Beuningen till Gener[illegible] drottning Christina vägrar att ingå allians m[illegible] så länge kriget fortfar, då hon vill förblifva [illegible]
S. R. F. II, 910.

1653 $^{12}/_{10}$. Afskrifter af engelska och latinska **skrifvelser**, som hafva vexlats mellan Lagerfelt och Council.
D. S. 1653—54, 199.

» » Varor, som drottning Christina gör anspråk på.
D. S. 1653—54, 199.

» $^{15}/_{10}$. Guinea-Kompaniet; tvist mellan engelsmän och svenskar.
C. S. 1574—1660, 409.

» $^{4}/_{14}$ Nov. Sveriges och Englands förhållande till hvarandra vid denna tid.
S. R. F. II, 911.

» $^{23}/_{12}$. Bref från Robert Stapilton till lord-general Cromwell: Whitelock har fått audiens hos drottning Christina.
S. R. F. II, 912.

» $\frac{30 \text{ Dec.}}{9 \text{ Jan. } 1654}$. Drottningen af Sverige vill icke förbinda sig till något, som kan skada Holland.
S. R. F. II, 913.

» $^{31}/_{12}$. Förhållandet mellan Sverige och Holland.
D. S. 1653—54, 320.

1654 (?) Petition af Carsten Carstenson från Stockholm till Lord-Protectorn.
C. S. 1574—1660, 420.

» Whitelocks ambassad till Sverige; kapten Ch. Myngs medföljde Whitelock; redogörelse för Whitelocks ambassad inför Council; artiklarna med Sverige ratificerade.
D. S. 1653—54, 344, 346, 381, 390, 457, 458, 460; *D. S. 1654*, 254, 263, 264, 270, 281, 412, 414, 448, 449, 451, 537.

» Notiser om svenska fartyg: svenska skeppet Fortuna, Stralsund, öfverfallet och taget af ett engelskt fartyg; förhör angående plundrandet af 2 svenska fartyg, Hoppet och Phœnix; kapten Nee, en engelsman, hade gjort sig skyldig till detta: Marie från Göteborg lastad med master.
D. S. 1653—54, 346, 366, 555, 557, 578; *D. S. 1654*, 37, 156, 572.

» Bref från B. Whitelock.
S. R. F. II, (till sekreteraren J. Thurloe) 913 ($^{20}/_{1}$), 914 ($^{24}/_{2}$) berättelse om ett samtal med drottning Christina, 915 ($^{3}/_{3}$); (till en obekant) 914 ($^{10}/_{2}$).

» Notiser om Benjamin Bonnel, svensk agent i London: utkast till ett svar på en skrifvelse af Bonnel.
D. S. 1653—54, 394; *D. S. 1654*, 19.

» Fredligt förhållande mellan Sverige och England: 11 och 12 artiklarna i ett fördrag mellan Sverige och England.
D. S. 1653—54, 396; *D. S. 1654*, 237, 246.

» $^{18}/_{2}$. Bref från Daniel Whistler till Lord Protectorn.
S. R. F. II, 914.

» $^{20}/_{2}$. Bref till B. Whitelock, sändebud i Sverige.
S. R. F. II, 914.

1654 $^{22}/_{3}$ m. fl. Export af metall, järn och master från Sverige till England.
D. S. 1654, 465, 504, 530.

» $^{19}/_{5}$. Pass för Cornelius Jacobs Hardia, en svensk, att fara från Havre de Grace till Cadiz och derifrån till Dünkirchen med sitt skepp »the City of Staden».
D. S. 1654, 435.

» $^{19}/_{6}$. Utslag rörande ett bref från B. Whitelock af den 20 maj, Stockholm.
D. S. 1654, 214.

» $^{14}/_{8}$. Alexander Ceconi, en svensk adelsman, beröfvad en hel del varor.
D. S. 1654, 301.

» $^{21}/_{8}$. Tillåtelse för Pimentelli, förut spanskt sändebud i Stockholm, att på begäran af lord Whitelock utföra 6 hästar från Dover.
D. S. 1654, 440.

» $^{23}/_{8}$. Tillåtelse för John Taylor att transportera 6 hästar från Gravesend till Sverige.
D. S. 1654, 440.

1655 $^{18}/_{4}$ m. fl. Peter Julius Coijet, svenskt sändebud i England; tillåtelse för honom att tullfritt exportera 20 hästar från Gravesend för konungens af Sverige räkning.
D. S. 1655, 582, 596; *D. S. 1656—57*, 589.

» $^{23}/_{4}$ m. fl. Notiser om polska kriget och Carl X Gustaf; han har framgång i Polen, vill göra Östersjön till en svensk insjö; holländarna äro emot honom, engelsmännen deremot för honom.
D. S. 1655, 138, 281, 325, 336, 358, 389; *D. S. 1655—56*, 32, 51.

» $^{24}/_{4}$. Pass för Tobias Henning från Stockholm att resa till Frankrike på begäran af P. I. Coijet.
D. S. 1655, 583.

» $^{5}/_{5}$. Pass för John Billingsley, John Amias och Tim. Doughty att begifva sig till Sverige.
D. S. 1655, 585.

» $^{11}/_{5}$. Pass för John White att resa till Holland på begäran af John Billingsley, hvilken han skulle följa till Sverige.
D. S. 1655, 585.

» $^{5}/_{6}$, $^{7}/_{6}$. Ifrågasatt ratifikation af traktaten mellan England och Sverige; en lämplig person skulle skickas till Sverige för detta ändamål.
D. S. 1655, 198, 200.

» $^{9}/_{6}$ m. fl. Notiser om Edw. Rolt, engelskt sändebud i Sverige; tillåtelse för honom att utföra 6 hästar i och för sin resa i Sverige; omkostnaderna för denna resa; Rolt följer efter Carl X Gustaf till Polen, vänligt emottagen af honom.
D. S. 1655, 235, 324, 357, 594, 605, 606; *D. S. 1655—56*, 51, 585.

1655 $^{27}/_{6}$. Pass för John Cockeran, Jas. Hamilton, David Dunram och John Gordon att resa till Sverige eller Polen.
D. S. 1655, 591.

» $\frac{28 \text{ Juni}}{8 \text{ Juli}}$. Bref hafva ankommit från konungen af Sverige och Carl Gustaf Wrangel till Carl II; han hoppas att få hjälptrupper från konungen af Sverige.
D. S. 1655, 220.

» » $^{3}/_{13}$ Juli. J. Middleton får i uppdrag att afgå som sändebud till Sverige från Carl II.
D. S. 1655, 220, 225.

» $^{3}/_{7}$. En svensk flotta på 50 fartyg omnämnes.
D. S. 1655, 499.

» $^{27}/_{7}$ m. fl. Notiser om ett svenskt sändebud i England (Christer Bonde).
D. S. 1655, 261, 262, 316, 334, 348, 385, 594, 607; *D. S. 1655—56*, 6, 20; *D. S. 1656—57*, 589, 590, 591.

» $^{4}/_{14}$ Sept. m. fl. Godt förhållande mellan Carl X Gustaf och Oliver Cromwell; de hafva kommit öfverens rörande Vestindien och Polen och andra beramade företag; ett förbund mellan Cromwell och Sverige emot Polen och Österrike omtalas.
D. S. 1655, 315—316, 325, 335, 347, 348, 357, 365, 388.

» » m. fl. Notiser om drottning Christina och hennes resa till Italien.
D. S. 1655, 325, 341, 348, 358, 365.

» $^{11}/_{9}$. Pass för »Svarta Hunden» att segla till Sverige och tillåtelse för Alaffe Nialsson att tullfritt exportera 3 hästar från Gravesend till Sverige; pass för Alaffe Nialsson att begifva sig till Sverige.
D. S. 1655, 597.

» $^{18}/_{28}$ Sept. Svenskarna kända för sin ifver för krig, alldeles som fransmännen på denna tid.
D. S. 1655, 341.

» $\frac{21 \text{ Sept.}}{1 \text{ Okt}}$ m. fl. Svenska skepp framför Danzig taga tull af alla in- och utgående fartyg; holländarnas handel på Danzig; de afstå ifrån att hjälpa sina vänner derstädes af fruktan för Cromwell.
D. S. 1655, 348, 365, 389.

» $^{12}/_{10}$. Arrestering af en af svenska sändebudets tjänare Justinus Hoyer.
D. S. 1655, 381.

» $\frac{23 \text{ Nov.}}{3 \text{ Dec.}}$, $^{7}/_{17}$ Dec. Förhållandet mellan Carl X Gustaf och »den store Kurfursten» vid denna tid.
D. S. 1655—56, 31, 50.

1655 $^{28}/_{11}$. Några svenska skepp tagna af engelsmännen i Vestindien; utslag från Council angående denna sak.
D. S. 1655—56, 37.

» » Utslag från Council angående en petition af Christian Kinippell från Stettin, svensk köpman, angående hans arrestering.
D. S. 1655—56, 37.

» $^{21}/_{12}$. Man öfverlägger i Council om de svenska skrifvelserna.
D. S. 1655—56, 68.

1656. Notiser om Peter Julius Coijet, svenskt sändebud i England; hans resa till Holland. Underrättelser om andra svenska sändebud vid denna tid i England (Christer Bonde och G. Fleetwood).
D. S. 1655—56, 92, 97, 164, 256, 297, 308, 358, 366, 546, 567, 574, 580, 581, 582, 586; *D. S. 1656—57*, 14, 41, 50, 66, 78, 79, 90, 95, 115, 121, 140, 504.

» Svenskarna och kriget i Polen.
D. S. 1655--56, 123, 206, 313; *D. S. 1656—57*, 33.

» Notiser om Edward Rolt, Cromwells sändebud i Sverige.
D. S. 1655—56, 203; *D. S. 1656—57*, 121.

» Notiser om svenska fartyg. 2 svenska skepp, »St. Jacob» och Salvadore, fingo tillåtelse att genast fortsätta till Sverige; kapten Stoakes införde till Plymouth ett Stockholms-skepp, kommande ifrån Guinea, som hade guld ombord; det afgick till London och derifrån till Sverige; ett skepp från Göteborg lastadt med master och furuplankor.
D. S. 1655—56, 202—203, 492, 518, 539, 540; *D. S. 1656—57*, 404, 419, 459, 529.

» Värfningar för svenska kronans räkning i England och Skottland genom lord Cranston, G. Fleetwood och W:m Vavasour; Cranston beskyddas af Carl X Gustaf; begäran från konungen af Sverige genom den svenska ambassadören, att Cranstons gods ej skulle konfiskeras.
D. S. 1655—56, 202, 221, 327, 328, 375; *D. S. 1656—57*, 71, 86, 126, 580, 583.

» Handeln mellan Sverige och England; hampa exporteras från Riga; ifrågasatt traktat mellan Sverige och England; Eastland company fick privilegium på handeln med Sverige och Norge; krut utföres från England till Sverige; master exporteras från Göteborg.
D. S. 1655—56, 304, 318, 346, 530, 547; *D. S. 1656—57*, 111, 425, 582.

» $^{1}/_{11}$, $^{19}/_{29}$ Febr. Cromwell har lofvat Carl X Gustaf 30 goda skepp för att kufva Danzig; till följd häraf ville icke svenskarna, att Danzig inbegreps i traktaten med Brandenburg; Cromwell vill skicka ett sändebud till Sverige.
D. S. 1655—56, 160, 191.

1656 $^{4}/_{3}$ m. fl. Strickland, Fiennes, Pickering, Lisle och Jones få befallning att undersöka de klagomål, som blifvit gjorda af den svenska ambassadören, rörande den skymf, som blifvit tillfogad hans tjänare; utslag angående en redogörelse från »the Committee» rörande det svenska sändebudets klagomål öfver behandlingen af hans tjänare, Georg Sanderson och Thomas Spicer; pass för Georg Sanderson att fara till Frankrike.
D. S. 1655—56, 207, 243, 584.

» » Anbud bör göras till Holland att förena sig med Cromwell, Frankrike och Sverige.
D. S. 1655—56, 209.

» $^{13}/_{23}$ Mars. Whitelock säges vara på väg till Sverige.
D. S. 1655—56, 227.

» $^{21}/_{31}$ » Sverige vill icke träda i underhandling med Holland, så framt icke denna stat uppsäger sitt förbund med Spanien.
D. S. 1655—56, 236.

» $^{16}/_{5}$. Pass för sir John Cockeran och 5 tjänare att fara till Sverige.
D. S. 1655—56, 582.

» $^{3}/_{6}$. Bref från P. I. Coijet till sekreteraren Thurloe.
D. S. 1655—56, 347.

» $^{19}/_{6}$. Ifrågasatt traktat mellan England och Sverige.
C. S. 1574—1660, 442.

» » Ett engelskt sändebud skulle begifva sig till Sverige.
D. S. 1655—56, 382.

» $^{12}/_{7}$. Melchior van Loon, tjänare hos Louis de Geer, omtalas.
C. S. 1574—1660, 446.

» $\frac{26 \text{ Aug.}}{5 \text{ Sept.}}$. Drottning Christina i Paris.
D. S. 1656—57, 88.

» $^{3}/_{9}$, $^{21}/_{10}$. Johan Barckman adlad Leijonberg, svensk agent i England.
D. S. 1656—57, 95, 584.

» $^{4}/_{11}$. England och Carl X Gustaf.
D. S. 1656—57, 153.

» $^{13}/_{11}$. Ifrågasatt traktat mellan Sverige och Holland.
D. S. 1656—57, 160.

1657. Notiser om svenska fartyg.
D. S. 1656—57, 507; *D. S. 1657—58*, 67, 409.

» Handeln mellan Sverige och England; hampa exporteras till England från Riga; Sverige importerar salpeter från England.
D. S. 1656—57, 251; *D. S. 1657—58*, 36.

» Febr. Skottar i svensk tjänst.
D. S. 1656—57, 294.

» Mars? m. fl. Man talar om att England skulle bistå svenskarna med penningar eller med sin flotta; ett engelskt sände-

bud skulle skickas till Danmark för att uppträda till Sveriges förmån.
D. S. 1656—57, 318, 323; *D. S. 1657—58*, 67.

1657 $\frac{24 \text{ Mars}}{3 \text{ April}}$. Carl X Gustaf är väntad till Bremen; Rakoczy är med sin armé omkring Krakov, men föregifver sig att vilja medla mellan Danmark och Sverige.
D. S. 1656—57, 320.

» $\frac{28 \text{ Mars}}{7 \text{ April}}$ m. fl. Nyheter från Sverige.
D. S. 1656—57, 322, 326, 339, 375.

» 18/28 April. Riga hotas af ryssarna.
D. S. 1656—57, 345.

» 29/4. Rolts beskickning till Sverige omtalas.
D. S. 1656 - 57, 593.

» 9/6. Brefportot till Danmark och Sverige från England.
D. S. 1657—58, 7.

» 4/8 m. fl. General-major William Jephson, engelskt sändebud i Sverige; bref rörande hans audiens hos konungen af Sverige (27/10); Jephson uti Wismar för att råka Carl X Gustaf.
D. S. 1657—58, 51, 56, 61, 78, 79, 81, 85, 138, 166, 205, 550, 555.

» 6/8 m. fl. Petition af Joachim Potter, en af de svenska kommissarierna; den angick ett fartyg Johnsburgh? tillhörande det svenskt-afrikanska kompaniet; Johnsburgh kom ifrån Guinea och var destineradt till Sverige; kaptenen fick underrättelse om kriget mellan Sverige och Danmark och gick då in till Dover för att der söka sälja fartygets last, som bland annat bestod af guld och elfenben.
D. S. 1657—58, 54, 78—79, 82—83, 103, 180.

» 2/10. Svenska och danska flottorna hafva varit i strid.
D. S. 1657—58, 429.

» 24/11. Ifrågasatt traktat mellan Sverige och England.
D. S. 1657—58, 181.

1658. Värfning af engelsmän för svenska kronans räkning; dessa hafva svårt att komma öfver till Sverige till följd af isförhållandena; kapten John Clarke värfvar folk för konungens af Sverige räkning i England.
D. S. 1657—58, 504, 553.

» Handeln mellan England och Sverige; master exporteras från Sverige; hampa från Riga.
D. S. 1657—58, 268, 544; *D. S. 1658—59*, 411, 489.

» Kriget mellan Danmark och Sverige.
D. S. 1657—58, 333; *D. S. 1658—59* 137, 180, 221, 232.

» 13/23 Jan. Holländska fartyg utsatta för engelsl sedda med svenska kaparebref.
D. S. 1657—58, 261.

1658 15/4. Georg Fleetwood gifver rekommendationsbref åt kapten D. Young till konungen af Sverige.
D. S. 1657—58, 545.

» 2/6. Bref från kapten Robert Colman till the Navy Commissioners; landsatte 2 af svenska konungens kommissionärer i Göteborg; seglade till Stralsund och tog der ombord v. Friesendorffs hustru.
D. S. 1658—59, 44, 72 (22/6).

» 23/6. Notiser om baron Johan Fredrik v. Friesendorff, svenskt sändebud i England; Gustaf Duwall omnämnes äfven.
D. S. 1658—59, 179, 181, 422, 454, 496, 497.

» 16/26 Sept. Den flotta, Holland skulle skicka till Sundet för att hjälpa Danmark, har blifvit stormdrifven till Texel; svenskarna äro nu herrar i Sundet.
D. S. 1658—59, 141.

» 24/9 m. fl. Man öfverlägger om de svenska angelägenheterna i Council; ifrågasatt traktat mellan Sverige och England; J. F. v. Friesendorff leder underhandlingarna härom; George Ayscues konvojerande till Sverige.
D. S. 1658—59, 144, 155, 167.

» 25/10. Kapten John Welsh, förande ett fartyg med svenskt kaparebref, har öfverfallit »the Hope» kommande ifrån Lübeck.
D. S. 1658—59, 166.

» 4/11 m. fl. Notiser om Philip Meadows, engelskt sändebud hos Carl X Gustaf.
D. S. 1658—59, 176, 182, 186, 188, 217, 488, 494.

» 15/11 m. fl. Striden mellan svenskar och holländare.
D. S. 1658—59, 190, 196, 470, 471.

» 18/11. Bref från Georg Fleetwood och H. v. Tischendorf = (Friesendorff), svenska kommissionärer, till sir Oliver Fleming.
D. S. 1658—59, 188.

» 11/21 Dec. m. fl. En engelsk flotta under befäl af Goodson, afsedd att understödja Carl X Gustaf, hade råkat ut för ogynsamma vindar och derigenom blifvit drifven tillbaka.
D. S. 1658—59, 212, 221, 231, 233, 493.

» 14/12. De svenska skeppen kunna ej gå ifrån Landskrona till följd af isförhållandena.
D. S 1658—59, 217.

» 24/12. Ett svenskt skepp i Yarmouth omtalas.
D. S. 1658—59, 494.

1659. Kriget mellan Sverige och Danmark; Manleys berättelse om detta krig.
D. S. 1658—59, 239, 255, 282, 285, 298, 307, 326—327, 388; *D. S 1659—60*, 269—270.

» Kaptenerna Chris. Harrington, Hugh Kendall och Alexander Symonds (den sistnämnda förande skeppet Nicodemus) taga

sig för att öfverfalla holländska fartyg under förevändning, att de hade kaparebref utfärdade af den svenska regeringen; äfven om en del andra engelska fartyg berättas detsamma; tvister, uppkomna härigenom.
D. S. *1658—59*, 247, 552; D. S. *1659—60*, 106, 177, 192, 197, 213, 225, 231, 232.

1659. Förhållandet mellan England och Sverige; en ifrågasatt traktat.
D. S. *1658—59*, 254, 275, 286, 333, 389; D. S. *1659—60*, 94, 200, 276.

» Notiser om svenska fartyg; 2 svenska skepp förlista med manskap och allt.
D. S. *1658—59*, 297, 365, 563, 566; D. S. *1659—60*, 35.

» Notiser om Philip Meadows, engelskt sändebud hos Carl X Gustaf.
D. S. *1658—59*, 297, 326—327, 363, 365, 368, 369, 390, 505, 519; D. S. *1659—60*, 576, 585, 586, 588.

» Notiser om J. F. v. Friesendorff; memorial angående skeppet Angel och sir George Ayscues öfverfart; en komité för att konferera med v. Friesendorff.
D. S. *1658—59*, 302, 353, 359, 362, 364, 374, 377, 379; D. S. *1659—60*, 159, 174, 561.

» Värfning för svenska kronans räkning i England.
D. S. *1658—59*, 256; D. S. *1659—60*, 99, 231.

» Handeln mellan Sverige och England; export af hampa från Riga och af master från Göteborg.
D. S. *1658—59*, 297, 548; D. S. *1659—60*, 476, 492.

» $^{2}/_{1}$. Bref från vice-amiral Wm. Goodson till the Admiralty Commissioners; J. F. v. Friesendorff omnämnes.
D. S. *1658—59*, 240, 245 ($^{6}/_{1}$), 246 ($^{7}/_{1}$), 250—251 ($^{10}/_{1}$), 253 ($^{13}/_{1}$).

» $^{6}/_{1}$. Council förordnar kommissionärer för att tala med den franska ambassadören angående de svenska angelägenheterna.
D. S. *1658—59*, 244.

» $^{9}/_{6}$ m. fl. Öfverste Algernon Sydney, öfverste Edw. Montague, sir Robert Honeywood och Thomas Boone utses till att vara engelska kommissionärer hos konungarna af Sverige och Danmark.
D. S. *1658—59*, 368, 390, 392; D. S. *1659—60*, 1, 28, 89, 142, 144.

» $^{18}/_{6}$ m. fl. Bref från Carl X Gustaf, dat. Kronborg 31 maj och 30 juni 1659. Svenska sändebud i England vor- denna tid Georg Fleetwood och J. F. v. Friesend särskild komité tillsättes för att underhandl svenska sändebuden; man söker att bilägga d som uppkommit genom kaperierna; de

begära att få en kopia af parlamentets bref till Carl Gustaf, hvilket efter några svårigheter beviljades dem.
D. S. 1658—59, 379, 385, 392; *D. S. 1659—6* 7, 15, 35, 39, 44, 46, 48, 59, 71, 98, 127, 13 138, 144, 179, 180, 209, 215, 216, 219, 227, 56

1659 1/7, 8/7. Notiser om Johan Barckman och hans hustru; pass för hem
D. S. 1659—60, 452, 561.

» 2/8. England arbetar på att åstadkomma fred mellan Sveri och Polen; tvisten gäller egentligen Preussen; Engla söker att tillgodose sina handelsintressen.
D. S. 1659—60, 66.

» 23/9, 4/10. Svenskarna John Spalding och Cornelius Clauson petiti nera till Council angående ett fartyg; en notis om John Spaldir
D. S. 1659—60, 220, 238.

» 8/18 Okt. Sir George Ayscue i svensk tjänst.
D. S. 1659—60, 248.

1660 (?) Bref från Carl II till John Macklier i Göteborg, med b gäran att skicka till Skottland vapen och ammunition f Carl II:s räkning; brefven äro daterade Perth d. 20 de 1650, Kynnaird d. 24 febr. 1651.
D. S. 1660—61, 458.

» Notiser om de svenska sändebuden i England Georg Fle wood och J. F. v. Friesendorff.
D. S. 1659—60, 306, 327, 573.

» Kaptenerna Hamilton och Bowden, försedda med svens kaparebref, öfverfalla holländska fartyg; äfven engels skepp gå icke säkra för dylika kapare; »Morgan Jon öfverfaller och tager några skepp från Glasgow.
D. S. 1659—60, 352, 353, 386, 441.

» Handeln mellan England och Sverige; svenskt järn exp teras till England; Sverige och England konkurrera i seende på kanontillverkningen; timmer och master utfö från Riga och Göteborg.
D. S. 1659—60, 534, 537; *D. S. 1660—61*, 2: 310, 404.

» 28/3. Abr. van Eich, svensk köpman, har fått tillåtelse att b gifva sig ifrån Flandern till England.
D. S. 1659—60, 402.

» April? Kapten Walter Innes var icke vidare i tjänst hos konung af Sverige.
D. S. 1659—60, 424.

» 1/4. Handeln på de svenska hamnarna oroad genom kurfurst af Brandenburg.
D. S. 1659—60, 405.

» 18/4. Den svenska flottan låg i närheten af Helsingör.
D. S. 1659—60, 548.

» 23/4. En notis om Philip Meadows.
D. S. 1659—60, 598.

1660 25/8. Sir Robert Honeywood och öfverste Sydney, engelska sändebud, medla mellan Sverige och Danmark.
D. S. 1660—61, 201.

» Sept.? En engelsk resident i Sverige, Jos. Avery, hade arbetat för Carl II.
D. S. 1660—61, 296.

» 22/10. James Maule hade varit använd af Carl X Gustaf för att taga upp sjunkna fartyg, bössor m. m.; han vänder sig nu till den engelska regeringen för att erhålla sysselsättning.
D. S. 1660—61, 320.

1661. Handeln mellan Sverige och England; timmer från Göteborg: koppar från Sverige användes till prägling af mynt.
D. S. 1660—61, 516; *D. S. 1661—62*, 3.

» 28/11, 23/12. Kapten Owen Cox, förande det svenska fartyget Raphael, anklagad för förnärmande yttranden mot Carl II.
D. S. 1661—62, 161, 188.

1661—62. Uppträden mellan franska och spanska ambassadörerna och deras tjänare vid ankomsten af ett svenskt sändebud (Nils Brahe?) till England 30 sept. 1661.
D. S. 1661—62, 100, 104, 105, 317.

1662. Handeln mellan Sverige och England; hampa exporteras från Riga; furuplankor och beck från Sverige.
D. S. 1661—62, 243, 367, 576.

» 29/9. Svenskarna under befäl af v. Königsmarcks son (C. C. v. Königsmarck) stå i begrepp att anfalla Polen och Tyskland.
D. S. 1661—62, 499.

1663. Handeln mellan Sverige ock England; järn exporteras från Sverige; hampa från Riga; tjära från Stockholm; master utskeppas från Göteborg till Chatham; gevär och harnesk från Stockholm föras till England och derifrån till Lisboa.
D. S. 1663—64, 33, 84, 131, 186, 190, 228, 238, 243, 260, 264, 269, 270, 304, 310, 318, 324, 354, 371.

» 15/1, 3/2. Sir Philip Meadows fick elefantorden af konung Fredrik III af Danmark, för att han lyckats bilägga stridigheterna mellan Sverige och Danmark.
D. S. 1663—64, 11, 38.

1663—64. En berättelse af Albertus Otto Faber, kunglig läkare vid svenska armén.
D. S. 1663—64, 268, 650.

1664. Notiser om svenska fartyg; ett skepp från Stockholm har ankommit till Chatham med last af tjära, järn m. m.; ett svenskt skepp i Hull.
D. S. 1663—64, 467, 672; *D. S. 1664—65*, 105.

» Notiser om Sveriges export på England: tjära och beck från Stockholm; master, skeppsförnödenheter och beck från Göteborg; hampa från Riga.
D. S. 1663—64, 530, 634, 653, 654; *D. S. 1664—65*, 5, 71, 100, 125, 132, 133, 134, 135, 136, 137.

1664. Notiser om Henry Coventry, **engelskt sändebud** i Sver
Coventry och major Wood **hafva landat i** Helsingb
stadda på väg till Stockholm
D. S. 1663—64, 540, 657, 658, 670; *D.*
1664—65, 28.

» $^{2}/_{8}$. Hedvig Eleonora, enkedrottning **i Sverige**, och det sve
riksrådet önska hemlig brefvexling **med England**.
D. S. 1663—64, 658.

» $^{18}/_{9}$. Charles Howard, earl af Carlisle, **engelskt sändebud** i Sver
bref från honom till the Navy **Commissioners**.
D. S. 1664—65, 12, 102 ($^{3}/_{12}$), 108 ($^{10}/_{12}$).

» $^{11}/_{11}$. Ärenden rörande Sverige **behandlas af en** komité
satt af Council.
D. S. 1664—65, 60.

» $^{20}/_{12}$. Eldsvåda i tjärmagasinet i Stockholm; **detta** har till
att priset på denna vara stiger högst **betydligt**.
D. S. 1664—65, 117.

» $^{26}/_{12}$. Bref från Leijonberg, svensk agent, **till** sir John Robi
angående lösgifvandet af en svensk **undersåte** Arthur
från Göteborg, hvilken satt fängslad **i England**.
D. S. 1664—65, 123.

1665. Notiser om Henry Coventry.
D. S. 1664—65, 173, 542, 547, 552.

» Sveriges export på England; **svensk koppar**: master,
och tjära från Göteborg; **tågverk och hampa** från R
tjära, beck och hampa från Stockholm.
D. S. 1664—65, 168, 178, 255, 292, 305,
340, 358, 378, 399, 406, 421, 425, 455,
530, 539, 554; *D. S. 1665—66*, 26, 31,
33, 37, 63, 67, 68, 87, 98, 129, 130, 131,
134, 135.

» Notiser om svenska fartyg: Gustaf Horn , Riga har
nom den svenska residentens bemedling fått tillåtelse
lemna England; åtskilliga Göteborgsskepp omnämnas;
ifrågasätter att för engelska kronans räkning inköpa
stort svenskt skepp tillhörande John Peterson; Hans J
son, kapten pa the Sarson , Stockholm.
D. S. 1664—65, 257, 282, 367, 390, 402,
418, 460, 473, 559, 567; *D. S. 1665—*
47, 73, 81, 95, 97, 102, 103, 104, 118,
171.

» Notiser om Charles Howard, earl af Carlisle.
D. S. 1664—65, 230, 285.

» Kapten Cox hade varit i svensk tjänst.
D. S. 1664—65, 234.

(?) Fras. Sheldon kom från Sverige efter byggandet af
skepp för general Wrangels räkning, men vid sin ank
till England blef han kastad i fängelse för en föregi

skuld; han framlemnade ett bref från konungen af Sverige till Carl II.

D. S. 1665—66, 162.

65 $^{4}/_{4}$. Påbud från svenska konungen och svenska riksrådet att icke på 7 år fälla några mastträd i Sverige.

D. S. 1664—65, 292.

$^{29}/_{8}$. 4 svenska fältmarskalkar omnämnas.

D. S. 1664—65, 538.

$^{31}/_{8}$, $^{6}/_{9}$. Sir Thomas Clifford begifver sig som engelskt sändebud till Sverige och Danmark.

D. S. 1664—65, 543, 552.

$^{8}/_{9}$. Befallning till öfverste Reymes att öfverlemna alla franska, svenska och danska fångar till kapten Francisco Roderigo de Segora, för att de skulle taga tjänst hos konungen af Portugal.

D. S. 1664—65, 554.

$^{10}/_{11}$, $^{12}/_{12}$. Svenskarna och biskopen af Münster.

D. S. 1665—66, 50, 98.

66. Sveriges export till England; hampa från Riga; järn, koppar, beck och lin från Sverige; furuplankor och master från Göteborg; tjära och beck från Stockholm.

D. S. 1665—66, 197, 212, 221, 259, 265, 268, 283, 293, 301, 304, 332, 392, 466, 468; *D. S. 1666—67*, 52, 73, 208, 340, 390, 391, 425.

Notiser om svenska fartyg; befallning till the Commissioners of Prizes att frigifva Phœnix, Riga och Dufvan, Göteborg på begäran af den svenska residenten; följande fartyg omnämnas: Diana, Wismar; Katarina, Riga; Maria, Göteborg; Fortuna och »Carl Gustaf», Stockholm; den svenska residenten klagar öfver, att engelsmännen lagt beslag på en svensk skeppslast; Olle Nilson, kapten på skeppet Sampson, Göteborg; svenska fartyg utsatta för engelska kapare; ett svenskt skepp har på vägen till England blifvit anhållet af holländarna, men dock fått passera; ett skepp har ankommit till Newcastle från Stockholm med last af järn; ett svenskt fartyg har kommit till Plymouth; ett fartyg med svenskt pass omtalas.

D. S. 1665—66, 211, 251, 319, 339, 367, 368, 370, 375, 383, 398, 400, 401, 405, 435, 450, 453, 454, 487, 503, 509, 516, 517, 522, 529, 546, 550, 551, 554, 559, 566, 574, 585, 586; *D. S. 1666—67*, 6, 10, 19, 30, 31, 35, 41, 52, 54, 60, 62, 81, 85. 102, 118, 133, 152, 169, 180, 184, 186, 200, 203, 207, 208, 212, 224, 231, 232, 234, 237, 240, 243, 244, 246, 253, 265, 271, 279, 302, 304, 317, 347, 369, 370, 371, 373, 374, 379, 380, 404.

Notiser om svenska flottan på denna tid; konungen af Sverige säges skola skicka 40 fregatter för att hjälpa Eng-

land mot Holland; 25 stora **svenska skepp** afvakta skarnas rörelser; svenskarna **hafva skickat** 20 örlog att hjälpa engelsmännen; en **svensk örlogsman** och 2 manasskepp blefvo **hindrade af den engelska** flottan a vidare.

D. S. 1665—66, 405, 456, 461, 462, 479, 497, 524; *D. S. 1666—67*, 42, 59, 79.

1666. Nyheter från Sverige.

D. S. 1665—66, 301, 362, 453; *D. S. 166 67*, 236, 247, 263, 351.

» Underrättelser om kriget mellan Sverige och Bremen

D. S. 1666—67, 148, 209, 252, 255, 267.

» Sveriges förhållande till Holland; tvist mellan Sverige Holland angående ett engelskt fartyg; holländska har på Sverige; fördrag kan icke afslutas mellan Sverige Holland, emedan Sverige vägrar att antaga en föresl neutralitetsakt; Holland fäster afgörande vigt dervid.

D. S. 1665—66, 455, 461; *D. S. 1666—67*,

» 2/1. Riksrådet i Sverige utfärdar ett offentligt påbud, att träd icke skulle få fällas på 7 år.

D. S. 1665—66, 188.

» 18/1. Konungarna af Sverige och Danmark, kurfursten af denburg och biskopen af Köln äro beslutna att fören med biskopen af Münster.

D. S. 1665—66, 211.

» 9/5. 1,000 £ utbetalades till sir Thomas Clifford för ambassad till svenska hofvet.

D. S. 1665—66, 388.

» 15/5, 28/5. Sveriges förhållande till Danmark.

D. S. 1665—66, 398, 418.

» » 22/6. Henry Coventry, engelsk ambassadör i Sverige de svenska sändebuden äro utrustade för att fara till land.

D. S. 1665—66, 398, 452.

» » 28/6. Carl II har skickat presenter till den svenska ralen Wrangel.

D. S. 1665—66, 398, 469, 471.

» 7/7. En svensk frivillig har kommit ombord på den eng flottan.

D. S. 1665—66, 506.

» 22/8. Paul Reyner föregifver sig att vara från Göteborg.

D. S. 1666—67, 60.

» Sept., 17/11. Thomas Thynne, engelskt sändebud, på vä Sverige.

D. S. 1666—67, 173, 268.

» 4/9 m. fl. Notiser om Johan Leijonberg, svenskt sändel England.

D. S. 1666—67, 99, 117, 320.

1666 13/10. Scipio Peters från Landskrona 14 år fången i Algier.
D. S. 1666—67, 195—196.

» 13/11. Sveriges förhållande till Kejsaren vid denna tid.
D. S. 1666—67, 257.

» 5/12. »Hopeful Employment», ett fartyg med svensk besättning.
D. S. 1666—67, 322.

» 24/12. John Macklier, en svensk, bringar den underrättelsen till England, att svenskarna äro på marsch med 16,000 man genom biskopens af Münster land emot holländarna.
D. S. 1666—67, 368—369.

1667. Notiser om svenska fartyg; tillåtelse för ett svenskt skepp Leijonberg, Stockholm, att gå till Westindien; följande fartyg omnämnas: Hoppet, Stettin; Kärleken, Stralsund; Jägaren, Wismar; »Grefve Eric», Riga; Mercurius, Posthästen och »St. Nicholas», Stockholm.
D. S. 1666—67, 438, 441, 456, 468, 486, 490, 493, 494, 495, 498, 514, 522, 529, 558, 562, 565, 566, 573, 583, 585, 595; *D. S. 1667*, 6, 8, 27, 33, 37, 38, 41, 42, 43, 53, 67, 69, 74, 78, 79, 80, 90, 94, 115, 122, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 141, 142, 143, 157, 202, 203, 210, 219, 220, 223, 227, 243, 278, 303, 308, 312, 319, 320, 323, 327, 332, 338, 351, 365, 377, 380, 386, 405, 406, 409, 411, 413, 416, 424, 450, 504, 513, 544, 548, 550.

» Järn och tjära exporteras från Sverige till England.
D. S. 1666—67, 471; *D. S. 1667*, 19, 432.

» Notiser om Henry Coventry och Thomas Clifford.
D. S. 1666—67, 523, 590; *D. S. 1667*, 64, 70, 260.

» Nyheter från Sverige.
D. S. 1666—67, 565; *D. S. 1667*, 254.

» 7/3. Svenskarna råda holländarna att icke afslå Englands förslag, att man skulle mötas i Haag för att afsluta traktaten.
D. S. 1666—67, 552.

» 30/3 m. fl. De svenska sändebuden (Göran Fleming, P. I. Coijet och Chr. Dohna) begifva sig ifrån England till Holland för att såsom medlare deltaga i fredsunderhandlingarna i Breda; öfverläggningar derstädes.
D. S. 1666—67, 598; *D. S. 1667*, 15, 57, 65, 111, 162—163, 351, 360.

» 19/4. Ett engelskt fartyg med svensk besättning.
D. S. 1667, 39.

» 22/5 m. fl. Notiser om Johan Leijonberg, svenskt sändebud i England.
D. S. 1667, 115, 118, 279, 405.

1667 $^{8}/_{6}$, $^{18}/_{6}$. Holländarna skicka trupper till Groningen af fru för den svenska armén i Bremen.
D. S. 1667, 163, 207.
» $^{24}/_{6}$. Bref från Martin Beckman, svensk artillerikapten, till (II angående några brandskepp.
D. S. 1667, 228.
» $^{1}/_{7}$. Pass för John Macklier, hans hustru och familj att å vända till Sverige; de hade med sig 4 hästar, köpta svenska konungens räkning.
D. S. 1667, 256.
» $^{4}/_{7}$. En svensk hade varit ombord på den holländska flot och kom sedermera till England.
D. S. 1667, 266.
» $^{18}/_{10}$. General Wrangel har gått till hertigdömet Bremen; dr ning Christina är ännu kvar i Hamburg.
D. S. 1667, 533.
1686 $^{30}/_{12}$ m. fl. Philip Warwick hade varit engelskt sändebu Sverige 1680.
C. T. P. 1557—1696, 20; *C. T. P. 1697—17* 8 (1697); *C. T. P. 1702—07*, 223 (1703).
1690 $^{19}/_{8}$ m. fl. Tvist mellan engelsmän och svenskar angående vigationsaktens tillämpning; petition af Christopher Jc son, kapten på skeppet Amos från Stockholm; skep »Staden Riga», kommande från Riga med last af ma tages i beslag i England, derför att det var bygdt i l land.
C. T. P. 1557—1696, 131, 132.
1691 $^{30}/_{4}$. William Abernathie hade tjänat den svenska konunge
C. T. P. 1557—1696, 172.
» $^{13}/_{6}$. »Gyllene Pilen», ett Stockholmsskepp, omtalas.
C. T. P. 1557—1696, 180.
1692 $^{25}/_{7}$. En notis om svenska kopparpengar.
C. T. P. 1557—1696, 249.
1694 $^{21}/_{11}$. En notis om svenska skepp.
C. T. P. 1557—1696, 404.
1696 $^{28}/_{4}$. De engelska kommissionärerna i Sverige hade många righeter att utstå.
C. T. P. 1557—1696, 505.
» $^{21}/_{9}$. Mr. Robinson, engelsk agent i Stockholm, skulle återv till England och derefter möta konung Wilhelm i H
C. T. P. 1557—1696, 548.
1697 $^{17}/_{11}$? En notis om den föregifna svenska flottan.
C. T. P. 1697—1702, 110.
1698 $^{5}/_{1}$. En gåfva till drottningen af Sverige från konunge England.
C. T. P. 1697—1702, 129—130.
» $^{14}/_{4}$, $^{17}/_{5}$. Robinson, engelsk minister i Sverige.
C. T. P. 1697—1702, 150—151.

1699 $^{1}/_{6}$. Fortuna från Narva fraktar master från Norge till England och blifver beslaglagd i enlighet med navigationsakten; några svenska undersåter, egare af fartyget, petitionera till konungen af England angående denna sak.
C. T. P. 1697—1702, 304.

1699—1700. Notiser om den föregifna svenska flottan.
C. T. P. 1697—1702, 312, 360, 384.

1701 $^{9}/_{5}$. Englands handel på Kurland hämmad af svenskarna.
C. T. P. 1697—1702, 490.

» $^{18}/_{6}$. Tyg och krut skickas från England till konungen af Sverige genom Chr. Leijoncrona, svensk minister i England.
C. T. P. 1697—1702, 499.

» $^{20}/_{12}$. Bref från C. Hedges, den engelska konungens resident i Stockholm, till mr. Lowndes.
C. T. P. 1697—1702, 546.

» $^{25}/_{12}$. Robinson, engelsk minister i Sverige.
C. T. P. 1697—1702, 547.

1703 $^{4}/_{2}$. Ett svenskt skepp blifver taget såsom pris af kapten Watkins.
C. T. P. 1702—07, 109.

1706. Svenskt järn omtalas.
C. T. P. 1702—07, 481.

1707 $^{7}/_{1}$. Beck och tjära exporteras från Sverige till England.
C. T. P. 1702—07, 483.

» Sept., Nov. Kapten James Jefferies var såsom frivillig i den svenska konungens armé.
C. T. P. 1702—07, 538, 554.

1709 $^{6}/_{9}$. 2 skepp hafva kommit till England ifrån Sverige.
C. T. P. 1708—14, 136.

1710 m. fl. James Jefferies följde Carl XII på hans tåg till Ryssland; svenska arméns förluster efter slaget vid Pultava; Jefferies hos Carl XII i Bender.
C. T. P. 1708—14, 174; *C. T. P. 1714—19*, 60.

1713 $^{11}/_{1}$. Robert Jackson blef utsedd till engelsk kommissarie i Stockholm 1702 efter dr. Robinson, som sändes till Polen.
C. T. P. 1708—14, 544.

1714 $^{29}/_{10}$. En pension af 40 £ utbetalades till den engelska predikanten i Stockholm, för att han skulle taga under sitt beskydd den franska församlingen derstädes, som eljest icke hade fri religionsutöfning i Sverige.
C. T. P. 1714—19, 19.

1717. Grefve Carl Gyllenborg, svenskt sändebud i England.
C. T. P. 1714—19, 317, 335, 349, 351.

1719 $^{17}/_{3}$. Engelska hofvet anlägger sorg efter Carl XII.
C. T. P. 1714—19, 444.

» $^{12}/_{11}$. Drottningen af Sverige får penningar från England.
C. T. P. 1714—19, 479.

1760 eller 61. En böneskrift från major **John Mackenzie**, l Macleod, i konungens af Sverige tjänst, till earlen Holdernesse.
H. O. P. 1760—65, 10.

1761 $^{26}{}_{3}$. Frågan om en fredskongress i **Augsburg**, hvari äf Sverige skulle deltaga.
H. O. P. 1760—65, 28.

» $^{27}{}_{3}$, $^{23}{}_{9}$. Sir John Goodricke, engelskt sändebud i Stockho
H. O. P. 1760—65, 29, 66.

» $^{8}{}_{7}$. Wilkinson, engelsk korrespondent i Sverige, får en år pension.
H. O. P. 1760—65, 52.

1763 $^{9}/_{9}$, $^{2}{}_{12}$. Sir John Goodricke återkallad från Köpenhamn, (han vistades under väntan på att blifva mottagen af (svenska hofvet.
H. O. P. 1760—65, 301, 302, 333.

1764 $^{31}{}_{3}$. Sillhandeln mellan Sverige och Irland.
H. O. P. 1760 65, 399.

» $^{2}{}_{6}$, $^{6}{}_{6}$. Bref från Johan Cahman i Stockholm till mr. Fran Floyde (? Ljoyd); bref från mr. Downing till mr. Fran Floyde; båda angående ett tillämnadt järngjuteri i Sveri Cahman försökte att skaffa arbetare till Sverige från E land; detta lyckades äfven för honom genom hjälp Downing.
H. O. P. 1760—65, 414—415, 417.

» $^{10}{}_{6}$. Sverige förbinder sig att årligen betala en stor summa p ningar till Algier.
H. O. P. 1760—65, 419.

» $^{26}{}_{6}$. Walloner, tyskar och engelsmän hafva högst betyd förbättrat det svenska stångjärnssmidet.
H. O. P. 1760—65, 420—421.

» $^{27}{}_{7}$. Smuggling mellan Sverige och England.
H. O. P. 1760—65, 429.

1764 och 65. Bref till sir John Goodricke.
H. O. P. 1760—65, 384 ($^{17}{}_{1}$ 64) [med detta n följde bref till konungen och drottningen af Sveri 427 ($^{24}{}_{7}$ 64), 429 ($^{27}{}_{7}$ 64), 439 ($^{21}{}_{8}$ 64), ($^{11}{}_{1}$ 65), 517 ($^{15}{}_{1}$ 65), 543 ($^{19}{}_{4}$ 65), 575 ($^{12}{}_{7}$ (578 ($^{19}{}_{7}$ 65).

1765 $^{29}{}_{5}$, $^{11}{}_{6}$. Ifrågasatt handelstraktat mellan England och Sver sir John Goodricke bedref underhandlingarna med framgång: svårigheten låg egentligen uti den mellan Sve och Frankrike 1741 afslutade konventionen, hvarigen Frankrike hade vetat att förskaffa sig en hel del hand förmåner i Wismar.
H. O. P. 1760—65, 553—554, 558.

» $^{3}{}_{7}$ m. fl. Dr. Solander söker förmå skickliga arbetare att f öfver till Sverige och taga anställning vid de sven

fabrikerna; han anstränger sig för att förmå mr. Boulton i Birmingham att resa till Sverige; Kennaway, Croswell och åtskilliga arbetare komma öfver till Göteborg.
H. O. P. 1760—65, 571, 572, 601, 606, 620.

1765—66. Järnimporten till England från Sverige.
H. O. P. 1760—65, 637; *H. O. P. 1766—69*, 24, 25, 35.

1766 $^{17}/_{4}$ m. fl. Myteri ombord på ett svenskt köpmansskepp; bref från baron G. A. v. Nolcken till hertigen af Grafton angående denna sak.
H. O. P. 1766—69, 36, 40.

» $^{4}/_{5}$ m. fl. John Goodricke och hans förhållande till de engelska arbetare, som farit öfver till Göteborg; Croswell och Chrystie anklagade för att hafva sökt värfva folk att fara till Sverige för att arbeta i de svenska fabrikerna.
H. O. P. 1766—69, 41—42, 68, 87—88.

» $^{23}/_{5}$. Bref eller cirkulärer till sir John Goodricke; de flesta genom sekreteraren Conway.
H. O. P. 1766—69, 45, 81 ($^{30}/_{9}$), 83 ($^{3}/_{10}$).

» $^{3}/_{7}$ m. fl. Thomas Lewis skulle troligen begifvit sig till Göteborg, om han blifvit frigifven; han satt fången i Edinburgh.
H. O. P. 1766—69, 57, 61, 69.

» $^{11}/_{12}$. Bref från William Burke till Marriott, engelsk prest i Göteborg; handlar om de engelska arbetare, som tagit tjänst hos Johan Cahman.
H. O. P. 1766—69, 99.

1767 $^{27}/_{1}$, $^{9}/_{2}$. Sir John Goodrickes förhållande till de engelsmän, som kommit öfver till Sverige för att skaffa sig arbete vid Cahmans järngjuteri; bland dessa engelsmän märktes: James Kennaway, George Graham, Nieman Wise och Peter Clark; Marriotts uppförande emot dessa.
H. O. P. 1766—69, 156, 272.

1767—68. Bref eller cirkulärer till sir John Goodricke, de flesta genom sekreteraren Conway.
H. O. P. 1766—69, 187 ($^{29}/_{9}$ 67), 198 ($^{3}/_{11}$ 67), 294 ($^{22}/_{1}$ 68), 336 ($^{13}/_{5}$ 68), 339 ($^{17}/_{5}$ 68), 379 ($^{21}/_{10}$ 68).

1768—69. Notiser om John Goodricke.
H. O. P. 1766—69, 436, 486, 588.

1769 $^{26}/_{9}$. Kejsaren af Marocco befaller sina kryssare att anfalla svenskarna.
H. O. P. 1766—69, 504.

1770 $^{4}/_{10}$. Pass för John Goodricke att begifva sig till Sverige.
H. O. P. 1770—72, 167.

» $^{12}/_{10}$. Tillverkningen af beck och tjära i Sverige.
H. O. P. 1770—72, 76.

1771 $^{1}/_{11}$. Kopia af en not från baron v. Nolcken, innehå utdrag ur Stockholms Gazetten, dat. 23 Sept. ländskt köpmansfartyg, kommande ifrån Smyrna m ombord, fick icke inlöpa i någon svensk hamn.

H. O. P. 1770—72, 370.

1772 $^{10}/_{2}$, $^{22}/_{2}$. Utdrag ur ett bref från sir John Goodricke, att pesten hade spridt sig till svenska gränsen fr land.

H. O. P. 1770—72, 598.

INNEHÅLLSÖFVERSIKT

TILL

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

ÅRGÅNGARNE 1881—1890

STOCKHOLM, 1891.
KONGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER.

I. Förteckning på medarbetare.[1]

ALIN, O. (O. A.), professor, Uppsala. **2**, L, LXXI. **3**, XIX. **4**,283. **5**,185. **6**,193. **7**,297. **9**,155.
ANNERSTEDT, C. (C. A—dt), bibliotekarie, Uppsala. **1**, XLVI, XCVII. **2**, XL. **3**, XXXV. **4**, XVIII, LXXXVII. **5**,*12*. **7**,202.
ARNHEIM, F., fil. doktor, Berlin. **8**,287.

BERGER, L., fil. doktor, Stockholm. **8**,313.
BERGH, S. (S—gh, Bgh), fil. doktor, Stockholm. **4**,343, XLIX. **5**,161. **9**,*13*. **10**,*1*, *24*, *40*.
BERGMAN, E. W. (—n, B—n), arkivarie, Stockholm. **2**, LVIII. **6**,250, 371. **9**,*9*. **10**,23, 107.
BERGSTEDT, H. (B.), lektor, Norrköping. **3**, XXVIII.
BERGSTRÖM, O., löjtnant, Stockholm. **7**,342.
BJÖRLIN, G., major, Stockholm. **6**, bil. **8**,*71*.
BOËTHIUS, S. J. (S. J. B.), professor, Uppsala. **2**, LXXXIX. **4**,15, XVII. **5**,21, 225, *23*, *43*. **6**,51, 97, *1*. **8**,95, 177, *55*. **9**,1, 275, *95*.
BONSDORFF, C. v. (C. v. B.), docent, Helsingfors. **8**,285. **9**,270. **10**,278.
BOWALLIUS, R. M. (R. M. B.), f. d. riksarkivarie, Stockholm. **1**, LIV.
BYGDÉN, L., v. bibliotekarie, Uppsala. **4**, LXXI.

CARLSON, E. (E. C.), lektor, Göteborg. **3**,67. **8**,279. **9**,49, 257, *29*, *103*. **10**,61.
CARLSON, F. F., f. d. statsråd (†), Stockholm. **1**,9, 123, 203, 207, 401.
CLASON, S., fil. kand., Uppsala. **9**,53.

DAAE, L., professor, Kristiania. **8**,167.
DAHLGREN, E. W., bibliotekarie, Stockholm. **6**,368.
DAHLGREN, S. F., lektor, Skara. **4**, LXXX.
DE GEER, L., frih., f. d. statsminister, Stockholm. **3**,137. **10**,*17*.
DJURKLOU, G., frih., kammarherre, Örebro. **2** [illegible] **10**,1.

---

[1] Lutande, liksom romerska siffror [illegible] kningar».

EICHHORN, CHR. (—rn), amanuens (†), Stockholm. **7**,*106*.
EKLUND, P., professor, Lund. **7**,*4*.
ERSLEV, KR., professor, Köpenhamn. **2**, LXIII.

FAHLBECK, P., professor, Lund. **4**,105.
FEHR, I., lektor, Strängnäs. **6**,177, *10*.
FEILITZEN, H. v., docent (†), Uppsala. **2**,349.
Fleetwood, M., frih. (†), Vexiö. **2**, LXXXI.
FORSGRÉN, G., fil. doktor (†), Stockholm. **7**,*29*.
FORSSELL, H. (H. F.), president, Stockholm. **10**,77.
FRIES, E. (E. F.), fil. doktor, Stockholm. **5**,297, *31*, *32*. **6**,86.
FYHRVALL, O., lektor, Gefle. **2**,29, 103.

GRANDINSON, K. G., lektor, Örebro. **6**,92. **7**,*95*. **9**,*21*. **10**,*38*.
GUSTAFSON, G., amanuens, Uppsala. **6**,*55*.

HAMMARSKJÖLD, A. (A. H—ld), fil. kand., Stockholm. **7**,275, *1*, *40*, *1*
8,231. **9**,203, *1*. **10**,270, 340.
HAMMARSKJÖLD, C. G., justitieråd, Stockholm. **9**,369.
HAMMARSTRAND, S. F., professor (†), Uppsala. **2**, XLV.
HEDIN, A. (A. H.), riksdagsman, Stockholm. **1**,LXXXII. **7**,*9*.
HELANDER, L. (L. H—r), fil. kand., Uppsala. **10**,*51*.
HELLSTENIUS, J. (XXI), aktuarie (†), Stockholm. **6**,*23*.
HERNLUND, H. (Ho Hd), rektor, Stockholm. **5**,97, *59*. **6**,*6*. **8**,*21*,
9,68.
HILDEBRAND, E. (Ehd, E. H., Hd, H., r, *[1]), lektor, Stockhol
1,196, 198, 207, 274, 397, XVII, XXXVIII, LXIII, LXXV, LXXIX, XCIII, C
2,81, 159, 211, 264, 276, 277, 295, 355, I, XXXVIII, LI, LX
3,225, 226, 230, 355, 362, 369, 462, XIII, XXXIII, XXXIX, XI
LIII, LVIII. **4**,91, 95, 155, 175, 178, 347, XXV, XXXI, LXII, LX
CI. **5**,173, 180, 236, 245, 259, 345, 350, 352, 355, *4*, *21*,
28, *30*, *49*, *53*, *75*, *85*. **6**,1, 187, 235, 240, 253, 317, *21*, *26*, *69*,
7,193, 325, *88*. **8**,79, 267, 275, 289, *48*, *50*, *59*, *73*, *76*. **9**,2
23, *50*. **10**,74, 155, 181, 7, *44*, *60*.[2]
HILDEBRAND, H. (H. H—d), riksantikvarie, Stockholm. **1**, XVIII. **2**
183, 321. **3**, LVII. **4**,307. **5**,199. **6**,185. **7**,*96*.
HJÄRNE, H. (H—e), professor, Uppsala. **1**,53, LXVIII. **3**,241, 4
XXVI. **4**,189. **9**,*52*.
Hollander, A. G., f. d. rektor, Borås. **5**, bil.
HÖJER, N., lektor, Visby. **1**, I. **3**,323. **4**, bil. **6**,123. **7**,209, *47*,
9,*71*. **10**,*33*.

JOHANSSON, J. (J.), riksdagsman, Stockholm. **4**, I. **5**,*73*.

---

[1] Samt i allmänhet osignerade artiklar.
[2] Dessutom afd. Underrättelser till större delen samt Tidskriftsöfvers
t. o. m. årg. 9, h. 3.

KARLSSON, K. H. (K. H. K.), fil. doktor, Stockholm. **3**,457. **4**,273, XXIX. **5**,169. **6**,83. **7**,7. **8**,*5*, *65*. **9**,45.
KEY-ÅBERG, K., docent, Uppsala. **10**,364.
KJELLBERG, C. M., Uppsala. **8**,367.
KJELLÉN, R., docent, Uppsala. **9**,*46*.
KÖERSNER, V. (V. K.), fil. doktor, Stockholm. **2**,76, XXXIV, bil.

LAGERMARK, J. A., lektor, Luleå. **5**, bil. **6**,263. **9**,323, *86*.
LANCKEN, E. V. D. (v. d. L.), öfverste, Stockholm. **1**, CV.

MALMSTRÖM, C. G. (M., C. G. M.), f. d. riksarkivarie, Stockholm. **4**,1. **5**,*3*. **7**,1. **9**,363, 364.
Mankell, J., f. d. kapten, Stockholm. **7**, bil.
MONTAN, E. V., professor, Stockholm. **1**,85, 283, 403.

NIELSEN, Y., professor, Kristiania. **4**, XXXV.
NORDENSVAN, C. O. (N—n), major, Stockholm. **2**, XCIX.
NORDWALL, J. E., docent, Uppsala. **10**,163, 229.
NYSTRÖM, J. F. (J. Fr. N.), docent, Uppsala. **5**,1, *1*, *55*. **6**,*54*, *65*. **8**,*14*, *16*, *34*.[1]

ODHNER, C. T. (C. T. O.), riksarkivarie, Stockholm. **1**,161, 296, VIII, XIII. **2**,70. **7**,*25*. **9**,*15*.

RYDBERG, O. S., kansliråd, Stockholm. **1**, bil. **10**,313.

SCHYBERGSON, M. G., professor, Helsingfors. **1**, XXV. **8**, I.[1]
SETTERWALL, K., bibl.-amanuens, Stockholm. Tidskriftsöfversikt från **9**, h. 4. **9**, bil. **10**, bil.
SILFVERSTOLPE, C. (—rst—, ***), kammarherre, Stockholm. **1**,1, 209, 303, LXV, LXVI. **2**,95, XV, XXVI, XXVIII, XCI, XCIV, CII. **3**,25, 143, LX. **4**, IV. **6**,374. **8**,*1*. **9**,373. **10**,22. Hist. Bibliografi 1—10, 1—10 bil.[1]
SJÖGREN, O. (O. S.), kollega, Stockholm. **1**,129. **2**,261, XXXI. **3**, XXI.
SONDÉN, P. (—n), fil. doktor, Stockholm. **5**,77. **6**,*17*. **8**,357. **9**,143, 150. **10**,*13*.[1]
SPRINCHORN, C., rektor, Lund. **1**,247. **5**,105.
STAVENOW, L., docent, Uppsala. **10**,137, 72.
STRÅLE, G. H., brukspatron, Stockholm. **7**,103. **8**,289. **9**,75, 164.
SVEDELIUS, W. E., professor (†), Uppsala. **8**,29.
SVENSÉN, E., fil. kand., Stockholm. **8**,*31*. **9**,123.
SÅVE, T. (T. S—e), rektor, Karlstad. **2**, V, XII.

T., **10**,81.
TAUBE, B. (B.), frih., arkivarie, Stockholm. **2**,171, 360.
TEGNÉR, E. (T.), bibliotekarie, Lund. **1**,117, 213. [illegible] **10**,281, *69*.[1]

[1] Dessutom bidrag till afd. Underrättelser [illegible]

II. Systematisk innehållsöfversikt

I. Historia i allmänhet.

Medeltiden.

1521—1611.

1611—1718.

1718—1772.

1772—1809.

Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen (S. J. Boëthius). 8,95, 177. 9,1, 275.
Utdrag ur grefve S. af Ugglas' efterlemnade papper 1800—1808 (E. V. Montan). 1,288, 408.
Öfverstekammarjunkaren frih. C. Bonde till Gustaf IV Adolf fr. en beskickning till Napoleon 1801—1802 (E. Hildebrand). 5,355.
Samtal mellan Gustaf IV Adolf och grefve A. G. Mörner 1802. 2,76.
Bref från öfverste J. A. Sandels till frih. A. U. Wrangel dat. Kuopio m. fl. st. 1808 mars—nov. (I. Fehr). 6,177.

Efter 1809.

A. F. Skjöldebrands depecher under resan till Tyskland med f. d. konungen Gustaf IV Adolf och dennes familj 1809—1810. 3,462. 4,95.
Sverige på kongressen i Wien 1814—1815 (E. Carlson). 3,67.
Sättet för tryckfrihetslagens antagande 1812 (O. Alin). 6,193.
Sättet för riksaktens antagande 1815 (O. Alin). 7,297.
Om sammansättningen af riksrätten 1818 (O. Alin). 5,185.
Gustaf af Wetterstedt (H. Wieselgren). 10,85.
Norsk nationel historieskrifning (N. Höjer). 6,123. 7,209.

2. Historiens vetenskap. Kulturhistoria.

Om historisk vetenskap och historiska studier (W. E. Svedelius). 8,22.
Historia och kulturhistoria (H. Hildebrand). 2,1.

Mått och vigt i Sverige (H. Hildebrand). 5,199.
Strödda bidrag till Vesterbottens äldre kulturhistoria (E. W. Bergman). 10,23, 107.
Om det botniska handelstvånget (O. Fyhrvall). 2,29, 103.
Hogenskild Bielke till sin syster och mor 1557. 5,345.
Uppsala professorer till gr. C. Piper och O. Hermelin om sin rang 1703 och 1705. 4,91, 92.
Biskop Svedberg till gr. C. Piper om studierna i Uppsala 1706 $^{22}/_{1}$. 5,350.
Urban Hjärne till O. Hermelin från Stockholm 1707 april—juli. 2,264, 355.
Tvänne svenska adelsmäns bref från Persien 1749 $^{6}/_{1}$. 2,360.

3. Genealogi.

Erik den heliges ättlingar (C. M. Kjellberg). 8,367.
Svenska prestslägter under medeltiden (E. Hildebrand). 8,225.
Ärkebiskop Tord Pederssons slägt (E. Hildebrand). 1,198. 2,276.
Aspenäs- och Fånöätternas härstamning (K. H. Karlsson). 8,457.

4. Literaturhistoria. Källkritik. Bibliografi m. m.

5. Arkivväsen, bibliotek, handskriftsamlingar m. m.

6. Historiska arbeten och forskningar, universitetsförhållanden m. m.

(Notiser).

7. Historiska sällskap, akademier m. m.

Sverige.

Sv. hist. föreningen.

Berättelse om svenska hist. föreningens bildande. **1**,1.

Sv. hist. föreningens stipendiater. **1**,413. **8**,366.

Sv. hist. föreningens årssammankomster. Bilagor till årg. 1881—1890.

Sv. hist. föreningens ledamöter. Bilagor till årg. 1881, 1882 (i öfrigt på häftenas omslag).

Sv. literatursällskapet. **8**,139. **6**,*10*. **10**,176.

Vitterhets hist. och ant. akademien. **8**,237, 478. **4**,358. **5**,255, 367. **7**,206. **8**,172. **10**, 370.

Norge.

Historisk kommission. **6**,262.

Finland.

Finska fornminnesföreningen. **1**, XXXVI. **8**, XII.

Finska hist. samfundet. **1**, XXV. **10**,82.

Förening för att samla och bevara literära minnesmärken efter Finlands berömda män. **4**,281.

Svenska literatursällskapet i Finland. **5**,256. **6**,183, 382. **8**,92, 285. **9**,73, 154. **10**,82, 279.

Åbo stads hist. museum. **2**,101. **3**,237. **6**,183. **7**,206. **9**,158.

Danmark.

Danska Vidensk. selskab. **1**,212. **5**,183. **7**,102.

Hist. föreningen i Danmark. **9**,74.

Sällskapet för utgifvande af källor till Danmarks historia. **2**, LXX. **3**,141.

Tyskland.

Hist. kommissionen i München. **1**,212. **7**,207, 296. *Jfr* **6**,318.

Hist. sällskapet i Berlin. **1**,416. **3**,239. **5**,93, 385. **9**,273. **10**,84.

Preussiska vetenskapsakademien. **7**,101.

Tyska hist. stationen i Rom. **9**,273.

Österrike.

Hist. sällskapet i Lemberg. **7**,296.

Institutet för hist. studier i Rom. **3**,480.

England.

Historical society. **5**,259.

Pipe-roll society. **5**,134.

Frankrike.

Académie des sciences morales et politiques. **9**,233.

Commission des archives diplomatiques. **3**,141, 480. **5**,84, 370. **7**,295.

Amerika.

8. Biografiskt.

III. Tryckta handlingar.

Inventarium öfver S. Birgittas hus 1589. 8,360.
Fogden H. Pålsson 1593 $^{18}/_{5}$ om Gustaf Vasas vandringar i Dalarna. 7,193.
Relation till tyske kejsaren från Moskva afg. 1594 $^{10}/_{5}$. 8,373.
Projekt till riksdagsproposition 1595. 5,226.
Ständernas utlåtanden öfver hertig Karls proposition vid Söderköpings riksdag 1595. 5,85.
Tycho Brahe till Erik Sparre 1597 $^{7}/_{9}$. 6,250.

1600-talet. Berättelse om Wolmars eröfring 1601. 6,871.
Peder Mikelsson Hammarskjöld om Borgholms eröfring 1612. 9,269.
Philip Sadler till Axel Oxenstierna 1626 $^{31}/_{5}$ om sin mission till Siebenbürgen. 10,171.
Fördragspunkter mellan Sverige och Danmark uppsatta 1629. 2,293.
Residenten i Dresden L. Nicolai till Ph. Sadler 1631 $^{30}/_{12}$. 8,432.
Nils Brahe till Per Brahe d. y. 1632 $^{14}/_{9}$. 1,124.
Axel Oxenstierna till B. Oxenstierna ang. Gustaf II Adolfs död. 1,127.
Residenten i Dresden L. Nicolai till Axel Oxenstierna april 1633. 8,434.
Axel Oxenstierna till residenten L. Nilsson 1633 $^{16}/_{5}$. 9,150.
Generalvaktmästaren Bubnas relation om sitt samtal med Wallenstein och Oxenstiernas svar 1633. 8,437, 440.
H. M. v. Thurn till Axel Oxenstierna 1633 $^{8}/_{6}$, $^{15}/_{6}$, $^{12}/_{8}$, $^{13}/_{8}$. 8,442 ff.
O. J. v. Steinecker till Axel Oxenstierna 1633 $^{26}/_{9}$, $^{2}/_{10}$. 8,446, 447.
Brefväxling mellan V. Kinsky och H. M. v. Thurn 1633 dec.—1634 jan. 8,449 ff.
H. M. v. Thurn till Axel Oxenstierna 1634 $^{8}/_{1}$. 8,453.
Bref från V. Kinsky till en onämnd 1634 $^{3}/_{2}$. 8,453.
J. Ph. Kratz till Rhengrefven 1634 $^{19}/_{2}$. 8,453.
Consilium generale i Frankfurt till Axel Oxenstierna 1634 $^{22}/_{2}$. 8,454.
Riksförmyndarnes ed 1634. 8,355.
H. M. v. Thurn till Gabriel Oxenstierna 1637 $^{25}/_{5}$. 4,175.
Biskop A. Prytz till Axel Oxenstierna 1650 $^{3}/_{12}$. 5,173.
Residenten G. v. Plettenberg till tyske kejsaren om drottning Kristinas besök i Hamburg 1654 $^{18}/_{7}$, $^{1}/_{8}$. 4,348.
Brefväxling mellan Karl X Gustaf och riksamiralen K. G. Wrangel 1658 jan.—febr. 1,203.
Johan Palmstruch till K. G. Wrangel 1657 $^{13}/_{7}$. 1,207.
Handlingar ang. Hans Erlencamps expedition till norra Asien, Kina m. fl. länder 1669. 7,287.
Lektor E. Parnovius till K. Maj:t 1689 $^{4}/_{6}$ med en plan till Norges besittningstagande. 9,143.
Förteckning öfver arméns regementen och regementsofficerare vid början af Karl XII:s regering. 6,374.
Karl XII till hertig Fredrik af Holstein 1698 $^{7}/_{12}$, 1699 $^{20}/_{5}$. 1,401.
O. A. Paykull till E. Dahlberg 1699 $^{19}/_{12}$. 1,157.

1700-talet. Rapport till E. Dahlberg 1700 $^{16}/_{1}$. 1,158.
G. v. Heydeck till O. A. Paykull 1700 $^{2}/_{9}$. 1,159.
Frih. C. M. Posse till fadren Mauritz Nilsson Posse från Karlshamn 1700 $^{22}/_{9}$. 2,82.

Densamme till brodren Nils Posse från Pernau m. fl. orter under Karl XII:s fälttåg 1700—1708. 2,83 ff., 159 ff.
Teologiska fakulteten i Uppsala till grefve C. Piper 1703 $^{25}/_{4}$. 4,91.
Professor J. Upmark till Olof Hermelin 1705 $^{8}/_{3}$. 4,93.
Biskop J. Svedberg till grefve C. Piper 1706 $^{22}/_{1}$. 5,350.
Bref från U. Hjärne till Olof Hermelin 1707, april—juli. 2,264, 355.
Bref från A. Alstriu till professor J. Upmark 1707 maj—sept. 4,178.
Bref från S. Bark till Olof Hermelin 1707 maj—sept. 5,173, 236.
Förslag till Karl XII ang. marschen mot Moskva 1708. 8,275.
Defensionskommissionen till Karl XII 1709 $^{17}/_{3}$. 9,259.
Karl XII till defensionskomm. ang. slaget vid Poltava 1709 $^{11}/_{7}$. 8,280.
Utdrag ur rådsprotokollet 1710 $^{20}/_{1}$. 9,49.
Magnus Stenbock till defensionskommissionen 1710 $^{3}/_{3}$ om slaget vid Helsingborg. 10,67.
Magnus Stenbock till Karl XII om fälttåget i Skåne 1710 $^{25}/_{11}$. 10,62.
G. v. Düben till envoyén T. Funck 1712 $^{27}/_{4}$. 9,372.
S. Bark om enkedrottning Hedvig Eleonoras död 1715 $^{26}/_{11}$. 5,352.
Karl XII om skråväsen och importförbud 1716 $^{12}/_{1}$. 8,171.
Bref från Th. Fehman till gen. frih. E. Sparre 1718 $^{17}/_{9}$, $^{9}/_{12}$. 6,253.
Generalen frih. E. Sparre till sin hustru 1718 okt.—dec. 6,255 ff.
St. Poniatovskis supplik till dr. Ulrika Eleonora 1719 $^{24}/_{7}$. 10,225.
Grundregler för en historisk akademi 1749. 5,98.
F. och G. Gyllenram till kanslipresidenten från Gilang i Persien 1749 $^{6}/_{1}$. 2,360.
Sjökonvention mellan Sverige och Danmark 1756 $^{12}/_{7}$. 1,270.
Gustaf III till adeln om utseende af ett heml. statsutskott 1778 $^{28}/_{11}$. 1,99.
K. Maj:ts tal och proposition till statsutskottet 1778 $^{14}/_{12}$. 1,103.
Statsutskottets protokollsutdrag 1778 $^{16}/_{12}$. 1,111.
Egenhändig lefvernesbeskrifning af A. J. v. Höpken 1781 $^{31}/_{5}$. 8,137.
Utkast till det oldenburgska husets familjeförbund 1787 okt. 1,297.
Kristian VII i Danmark till Gustaf III 1787 $^{5}/_{11}$. 1,300.
Gustaf III till Kristian VII i Danmark 1787 nov. 1,301.
Hemligt rådsprotokoll, Stockholm 1787 $^{27}/_{11}$. 1,187.
Katarina II till G. M. Sprengtporten 1788 $^{26}/_{8}$. 2,72.
Utlåtande af gr. Osterman om Sprengtportens förslag 1788 $^{25}/_{8}$. 2,74.
Bref från Bezborodko till Potemkin 1788 juni—sept. 8,230.
Gustaf III om 1790 års sjökrig 1790 $^{15}/_{5}$, $^{20}/_{7}$. 10,270, 271.
Utlåtande af grefve Bezborodko ang. fred med Sverige 1790. 2,319.
O. Wallquists brefväxling med L. v. Engeström 1792 juli—aug. 5,245.

Gustaf IV Adolf till S. af Ugglas 1800—1808. 1,284, 404. *1800-*
Depescher från frih. C. Bonde till Gustaf IV Adolf från en beskickning till Napoleon 1801—1802. 5,355. *talet.*
Berättelse om ett samtal mellan Gustaf IV Adolf och grefve A. G. Mörner 1802 $^{14}/_{5}$. 2,76.
Presidenten B. Cederström till Gustaf IV Adolf 1804 $^{8}/_{5}$. 1,294.
S. af Ugglas till densamme 1804 $^{11}/_{5}$. 1,292.

G. Adlersparre till Gustaf IV Adolf 1804. **1**,291.
Alexander I af Ryssland till densamme 1805 3/5. **1**,128.
G. Adlersparre till S. af Ugglas 1805 4/5. **1**,295.
S. af Ugglas till Gustaf IV Adolf 1808 3/10. **1**,411.
Bref från öfverste J. A. Sandels till frih. A. U. Wrangel på Säby 1808. **6**,177.
Depescher från A. F. Sköldebrand under resan till Tyskland med f. d. konung Gustaf IV Adolf och dennes familj 1809—1810. **3**,462. **4**,95.
Instruktioner för grefve Löwenhielm 1814 21/9. **3**,129.
Brefväxling mellan grefve Engeström och grefve Löwenhielm 1815 maj—juni. **3**,131.

IV. Anmälda eller omnämnda skrifter.

A.

1. Accessionskatalog för Sveriges offentliga bibliotek. **7**,205. **8**,172.
2. Acta Poloniæ historica IV. (St. Hosii epistolarum T. I). **3**, xxvi.
3. Adlercreutz, H. T., Historiskt-politiska anteckningar. **8**,92.
4. Ahnfelt, A., Ur sv. hofvets och aristokratiens lif I—IV. **2**, xv.
5. Alin, O., Tal på tvåhundrafemtionde årsdagen af Gustaf II Adolfs död. **2**,364.
6. —— Minnen ur Sveriges nyare historia XII, 1. **2**, v.
7. —— Den svensk-norska unionen I. **9**,71.
8. —— se Hildebrand och Alin.
9. —— se Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar.
10. Allgemeine deutsche Biographie. **5**,184, 257. **8**,287.
11. Anderson, R. B., America not discovered by Columbus. **9**,123.
12. Andersson, A., Bibliotheca historica Sveo-Gothica af C. G. Warmholtz. Register. **8**,90. **9**,376.
13. Les Anecdotes de Suède. **7**,103.
14. Anker, C. J., Biografi af general baron F. Wedel-Jarlsberg (särtr.) **4**, xliii.
15. Annerstedt, C., Upsala universitets konstitutioner af år 1655. **10**,176.
16. Annual report of the deputy keeper of the public records. **3**,141. **5**,257.
17. Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. **3**, xl, liii. **7**,206.
18. Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Curlands. **8**,386.
19. Archivalische Zeitschrift Neue Folge. **10**,180.
20. Archivio Storico Italiano. **5**,104.

51. K. Bibliotekets handlingar. **1**, LXIII. **4**,186. **6**,378. **7**,205.
52. Bibliotheca historica (Hist. bibliografi). **8**,94.
53. Bibliothek deutscher Geschichte. **10**,180.
54. Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria, utg. af J. Wahlfisk, VI, VII. **10**,*38*, 280.
55. Bidrag till Åbo stads historia. **6**,183. **7**,206. **9**,153.
56. Birgitta-literatur, bibliografi (K. Bibl. Handl.) **4**,186.
57. BIRKET-SMITH, S., Leonora Christina grevinde Ulfeldts historie. **2**, LXVIII.
58. BJÖRLIN, G., Finska kriget 1808 och 1809. **2**, XCIX.
69. —— Kriget mot Danmark 1675—1679. **5**,368. **6**,*17*.[1]
60. —— se HÖJER och BJÖRLIN.
61. BLISS, W. H., Report to the master of the rolls on papers rel. to the history of England contained in the State Archives, Stockholm. **8**,141.
62. BLOM, O., Det sv. statsrådets organisation 1809—1840. **1**, LXXVIII.
63. BLOMBERG, A., Marskalk Bernadotte. **9**,*1*.
64. BLOOMFIELD, G., Memoir of Benjamin Lord Bloomfield. **5**,*3*.
65. BOËTHIUS, S. J., J. A. Ehrenströms efterlemnade historiska anteckningar. **4**, LII.
66. —— Franska revolutionens historia. **7**,101. **9**,377.
67. —— se Minnen ur Sveriges nyare historia.
68. —— se Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar.
69. BOMANSSON, K. A., Hvad betecknar Collegium Raumense? **1**, XXVI.
70. BONSDORFF, C. v., Om donationerna och förläningarna samt frälseköpen i Finland under drottning Kristinas regering. **6**,378. **7**,*29*.
71. —— Utdrag ur Åbo stads dombok 1626—32. **7**,207.
72. —— Blad ur Nykarleby historia. **7**,359.
73. —— Åbo stads historia. **9**,153.
74. BRANDT, C. J., Om Lunde-kanniken Chr. Pedersen og hans skrifter. **2**, LXVI.
75. BRANDT, F., Retshistoriske Brudstykker. **4**, XL.
76. BRENNER, O., Die ächte Karte des Olaus Magnus vom Jahre 1539 (Christ. Videnskabs Selskabs forhandl. 1886). **6**,368. Jfr. **6**,*74*.
77. BRESSLAU, H., Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien. 8,385.
78. —— J. A. du Cros (Hist. Taschenb.) **5**,*72*.
79. BRICKA, C. F. och FRIDERICIA, J. A., Christian IV:s egenhændige breve. **2**, LXXI. **3**,141.
80. BRICKA, C. F., se Dansk Biografisk Lexikon.
81. BRINCKMEIER, E., Handbuch d. hist. Chronologie. **4**,280.
82. BRUUN, C., Bidrag til den rette forståelse af enevældens indförelse i Danmark 1660 (Hist. Tidskr.) **2**, LXVIII.
83. —— Admiral Nelson og Peter Willemoës. **2**, LXIX.
84. BRÜCKNER, A., Der Zarewitsch Alexei. **1**, LXVIII.
85. —— Katharina II (Weltgeschichte in Einzeldarstellungen). **3**,368.

[1] Jfr bil. till årg. 6: »Ännu några ord om slaget vid Lund» af G. Björlin.

86. BRÜCKNER, A., Das Archiv des Fürsten Woronzow (Hist. Zeitschr.) 6,*14*.
87. BÜHRING, J., Venedig, Gustav Adolf und Rohan. 5,*49*.
88. BUKOWSKI, H., Samling af svenskt och utländskt sedelmynt samt svenska förordningar, böcker och skrifter rörande riksgäld, banko- och sedelväsen m. m. bildad af H. Bi. 6,382.
89. BULL, N. R., Stamtavle over den Trönderske Slägt Bull. 6,380.
90. BULLO, C., Il viaggio di M. Piero Querini. 1, CIX. 2,274.
91. BURCHARDUS, J., Diarium öfver det påfliga hofvets lif 1483—1506. Ed. L. Thuasne. 3,368. 6,96.
92. BUREUS, J. TH., Sumlen. 6,*62*.
93. BURKHARDT, C. A. H., Handbuch der deutschen Archive. 7,207.
94. BURGH, A. H. H. v. D., Gezantschappen door Zweden en Nederland 1592—1795. 6,*72*.

C.

95. Le Cabinet historique (tidskr.) 2,102.
96. CAMPORI, Delle relazioni di Cristina di Svezia coi principi Estensi. 10,*70*
97. CARLSON, E., se Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar.
98. CARLSON, F. F., Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset I. Andra uppl. 1,415. 3, XXXV.
99. —— Sveriges historia under Carl den tolftes regering. 1,415. 2, XL. 4,353. 5,*12*.
100. CARLYLE, TH., Franska revolutionen. 4,353. 5,*30*.
101. CARPELAN, T., Åbo i genealogiskt hänseende på 1600- och början af 1700-talen. 10,279.
102. CARSTENSEN och LÜTKEN, Tordenskiold. 7,101.
103. CASTRÉN, R., Finska Deputationen 1808—1809. 1, XXXIII.
104. —— Skildringar ur Finlands nyare historia. 3, X.
105. CEDERSCHIÖLD, G., Kalfdråpet och vänpröfningen. 10,277.
106. CENTERWALL, J., Romersk fornkunskap. 3, XXVIII.
107. —— Julianus affällingen. 4, LXXX.
108. CHARMES, X., Histoire du Comité des travaux historiques et scientifiques. 7,102.
109. CHASSIN, C. L., Les élections et les cahiers de Paris en 1789. 8,175.
110. CHÉRUEL, Le baron Charles d'Avaugour, ambassadeur de France en Suède (R. d'hist. dipl.) 9,*110*.
111. CHRAPOVITSKIJ, A. V., Utdrag ur sekr. hos kejsarinnan Katarina II geheimerådet A. V. Chr:s dagbok 1787—92. Öfv. fr. ryskan af C. Silfverstolpe. 1, XIII.
112. CHYDENIUS, A., Politiska skrifter. 1, XXXII.
113. Coleccion de documentos ineditos para la historia de España. 6,96.
114. COLLETT, A., Familien Collett. 4, XLII.
115. —— En gammel Kristiania-slægt. Optegnelser over familien Collett og Kristianias fortid. 4, XLII.

D.

E.

171. FRIDERICIA, J. A., Danmarks ydre politiske historie 1629—60 1, XCVII. 2, LXVII.
172. FRIDERICIA, J. A., se BRICKA och FRIDERICIA.
173. FRIEDLÆNDER, E. och MALAGOLA, K., Acta nationis germanicæ universitatis Bononiensis. 4,281. 8,175, 288.
174. FRIEDMANN, P., Anne Boleyn; a chapter of english history 1527—1536. 6,96.
175. FRIES, E., Bidrag till kännedomen om Sveriges och Nederländernas diplom. förbindelser under Karl X Gustafs regering. 8, 1
176. —— Erik Oxenstierna. 10,1.
177. FROSTERUS, G., Coup d'oeuil sur les peuplades finnoises occidentales dans l'antiquité. 1, XXVIII.
178. —— Protestanterna i Frankrike under 18:de seklet. 1, XXXV
178½. FRUNCK, G., se Gyllenborg, Mitt lefverne.
179. FRYXELL, A., Min historias historia. 4,353.
180. FUSTEL DE COULANGES, Recherches sur quelques problèmes d'histoire. 5,258.
181. FYHRVALL, O., Tjärhandelskompanierna. 1, LXXVIII.
182. FÅHREUS, O. I., Skildringar ur det offentliga lifvet. 1, LIV.
183. FÄH, F., Gustav Adolf und die Eidgenossen 1629—1632. 7,360.
184. Förhandlingar och uppsatser af Sv. Literatursällskapet i Finland. 6,183. 8,285. 10,82.

G.

185. GAEDEKE, A., Wallenstein's Verhandlungen mit den Schweden und Sachsen 1631—34. 5,53.
186. GARDINER, S., History of England 1603—42. 4,281.
187. —— A history of the civil war. 6,191.
188. —— The constitutional documents of the puritan revolution 1628—60. 10,180.
189. GARDINER, S. R. och MULLINGER, J. B., Introduction to the study of english history. 1,416.
190. GEBHARD, H., Nyslotts läns öden intill 1571 (finska). 9,271.
190½. GEELMUYDEN, H., Om stedet for kongespeilets forfattelse ad astron. vej. 4,XXXVIII.
191. GEFFROY, A., Receuil des Instructions — — — II. Suède. 5,370. 6,39. Jfr 5,42.
192. —— Madame de Maintenons bref. 7,101.
193. Generalstaben, Sveriges krig åren 1808 och 1809. 10,277.
194. Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit. 9,273.
195. GINDELY, A., Geschichte des dreissigjähr. Krieges (Das Wissen der Gegenwart). 2,180.
196. GRANDINSON, K. G., Studier i Hanseatisk-Svensk historia. 4,187. 5,368.
197. —— Fragmentum de vita et miraculis magistri Petri Olaui confessoris beate Birgitte (lärov. progr.) 8,384.
198. Les Grands écrivains français. 7,295.

199. GRANIT, R., Minnen af Kuopio stads hundraåriga tillvaro (finska). 8, XII.
200. GRANLUND, V., se k. Gustaf I:s registratur.
201. GRAY BIRCH, W., Cartularium Saxonicum. 8,480.
202. GREEN, J. R., A short history of the english people (Engelska folkets historia. Öfvers. af V. Pfeiff). 4,354. 5,26. 6,191. 7,206.
203. GREIFFENHAGEN, Karl IX in Reval (Balt. Monatsschr). 8,82.
204. GROT, J., En rysk emigrant i Sverige af H. Hjärne, öfvers. till ryskan. 2,101.
205. GROTENFELT, G., Några upplysningar om hertig Johans hof i Åbo (finska). 5,368.
206. —— Ett blad ur Finlands kulturhistoria (finska). 5,369.
207. —— Finlands handel och städer under de första Vasakonungarnes tidehvarf (finska). 7,207.
208. GROTIUS, H., Bref till Axel Oxenstierna (A. Oxenst. Skr. och brefvexl.) 10,80.
209. GROTTANELLI, L., La regina Cristina di Svezia in Roma. 10,70.
210. K. Gustaf I:s Registratur. 7,291 (X). 9,72 (XI). 10,370 (XII).
211. GUSTAFSSON, C. H., Bidrag till historien om dr. Kristinas afsägelse och riksdagen 1654. 7,206.
212. GUTZEIT, W. v., Warägen und Warangen. 8,323.
213. GYLLENBORG, G. F., Mitt lefverne 1731—1775. Utg. af G. Frunck. 6,21.

H.

214. HALLWICH, H., Wallensteins Ende. 8,369.
215. —— H. M. Thurn als Zeuge im Process Wallenstein. 8,369.
216. HALVORSEN, J. B., Norsk forfatterlexikon. 4, XLVIII.
217. HAMMARSTRAND, S. F., Romerska rikets författningshistoria. 8, XXVIII.
218. HAND, JOHAN, Dagbok under k. Gustaf II Adolfs resa till Tyskland 1620 (Hist. Handl. VIII, 3). 2,277.
219. HANNIKAINEN, O., Om förhållandena i gamla Finland eller Viborgs län under 18 seklet (finska). 8,285.
220. HARNACK, O., Das Kurfürstenkollegium bis zur Mitte des 14 Jahrhunderts. 8,239.
221. HARTMAN, K. J., Tsar Peters underhandlingar 1716 om landgång i Skåne. 9,86.
222. HAUSEN R., Bidrag till Finlands historia — — utg. af Finska statsarkivet. 1, LXVI. 8, VI.
223. —— Kuustö slott. 8,238, V.
224. —— Öfversigt af Finlands Statsarkivs uppkomst, tillvext och närvarande organisation. 8,479.
225. —— Anteckningar under en resa i Finland år 1747 af A. Ehrensvärd. 8, VIII.
226. —— Afbildningar af vapensköldar fordom uppsatta i Finlands kyrkor. 8, XII.

[1] Jfr Genmäle med anl. af en recension af A. G. Hollanders Svenska undervisningsväsendets historia, I. Bilaga till årg. 5.

309. KLINGSPOR, C. A. och SCHLEGEL, B., Uplands Herregårdar. **2**, XXVI.
310. KLINGSPOR, C. A., Baltisches Wappenbuch. **4**, IV.
311. —— Svenska slott och herresäten. **6**,93.
312. —— Sveriges ridderskaps och adels vapenbok. **6**,94, 379. **7**,359. **10**,22.
313. KÖERSNER, V., Gustaf III:s yttre politik under tiden närmast före ryska krigets utbrott. **2**,179. **8**, LI.
314. KOSKINEN, Y., De ledande idéerna i menniskoslägtets historia (finska). **1**, XXXV.
315. —— Klubbekriget 2 uppl. (finska). **1**, XXIX.
316. —— Kemi och Ijo laxfiskens gamla historia (Hist. Ark.) **8**, II.
317. —— Finska folkets historia (finska). **8**, IV.
318. —— Georg Magnus Sprengtportens officiella korrespondens 1808—09. **8**, IV.
319. —— Undersökning om jordförhållandena i Finland under medeltiden (finska). **8**, V.
320. KOSTOMAROV, N., Mazepa. **2**,179.
321. —— Rysslands historia i biografier öfvers. af C. Silfverstolpe. 1. Furst Alexander Jaroslavitj Nevskij. 2. Storfursten Ivan Vasiljevitj. **8**, XV. (**5**,257).
322. KRAUSKE, O., Die Entwickelung der ständigen Diplomatie. **5**,257, *75*.
323. Kristina-literatur. **4**,187. **5**,104. **10**,*69*. Jfr 8,3.
324. KROHN, J., Berättelser ur Finlands historia (finska). **1**, XXXIV.
325. KULLBERG, N. A., Svenska riksrådets protokoll. **1**, VIII.
326. Kyrkoordningar och förslag dertill före 1686. **2**, III. **8**,90.

L.

327. LAGERMARK, J. A., Karl XII:s krig i Norge 1716. **8**,237, LII.
328. —— Striderna vid Vestkusten 1717 och 1718. **7**,206.
329. LAGUS, W., Johan Jacob Nordström. **1**, XXXIII.
330. —— Åbo akademis studentmatrikel. **9**,154.
331. Landsmålsföreningarnes tidskrift. **8**,172.
332. LARSSON, H., Sveriges deltagande i den väpnade neutraliteten 1800—1801. **8**,284.
333. LASSEN, P. B., Beskrivelse over Kristiansand. **4**, XLVIII.
334. LEADER, J. D., Mary, queen of Scots, in captivity. **2**,98.
335. LE DUC, L. L., Correspondance diplomatique du baron de Staël-Holstein. **1**, LXXXII.
336. LECKY, A history of England in the eighteenth century. (Englands historia i adertonde århundradet. Öfvers. af O. W. Ålund.) **4**,353. **5**,*23*. **7**,296.
337. LEFÈVRE-PONTALIS, A., Jean de Witt, grandpensionnaire de Hollande. **4**,280, LXXXVII.
338. LEHMANN, K., Der Königsfriede der Nord[illegible]. **8**,*65*.
339. LEHMANN, M., Gneisenau's Sendung [illegible] und England im jahre 1812 (Hist. Zeitsch[illegible]

M.

[1] Jfr genmäle af J. Mankell samt svar af N. Höjer. Bil. till årg. 7.

N.

O.

435. ODHNER, C. T., Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering I. 4,353. 5,43.
436. ONCKEN, W., Lord Castlereagh und die Ministerconferenz zu Langres $^{29}/_{1}$ 1814. 5,72.
437. OXENSTIERNA, AXEL, Skrifter och brefvexling. 7,206. 9,15. 10,80.
438. OXENSTIERNA, GABRIEL, Berättelse om mötet i Ulfsbäck febr. 1629 (Hist. Handl. VIII, 4). 2,277.

P.

439. PALMÉN, E. G., Den svensk-finska handelslagstiftningens utveckling från Gustaf Vasas tid till 1766. 1, XXXI.
440. —— Politiska skrifter af Anders Chydenius med en hist. inledning. 1, XXXII.
441. —— Major Hauswolfs dagbok öfver Sveaborgs belägring 1808. 8, III.
442. —— Finska literatursällskapets femtioåriga verksamhet 1831—81 (finska och franska). 8, XI.
443. —— Sten Stures strid med konung Hans. 8,479. 4, LXIII.
444. PALMSTIERNA, C. F., Berättelser ur frih. C. O. Palmstiernas lefnad. 1, LIV.
445. PASTOR, L., Påfvarnes historia. 7,101.
446. Personalhistorisk Tidskrift (dansk-norsk). 2, LXX. 4, XXXVI, XLII.
447. PETERSEN, H., Et dansk flag fra Unionstiden (Årb. f. nord. oldk.) 2, LXVI.
448. PETERSEN, R., Henrik Steffens. 2, LXIX.
449. PETIT DE JULEVILLE, La Comédie et les Moeurs en France au moyen âge. 7,207.
450. —— Répertoire du théâtre comique en France. 7,207.
451. Porthans bref till M. Calonius. 6,184.

Q.

452. Q. P. Index, Bangor, Maine. 2,180.
452½. QUIDDE, L., se Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft.

R.

453. RAMBAUD, A., Rysslands historia från äldsta tider till 1877. Öfv. af C. Silfverstolpe. 1, XVII.
454. —— Histoire de la civilisation française. 6,262.
455. —— Histoire de la civilisation contemporaine en France. 8,176.
456. RANCKEN, J. O. I., Journal öfver Sveaborgs belägring af Hauswolff. 1, XXVI.
457. —— Bonderesningen i svenska Österbotten. 8,X.
458. RANKE, L. v., Sämmtliche Werke. 1,212. 8,93, 386.
459. —— Weltgeschichte. 1,212. 8,386.

[1] Jfr genmäle af O. S. Rydberg, bil. till årg. 1.

520. SILFVERSTOLPE, C., se Sveriges Ridderskaps och Adels riksdagsprotokoll fr. och med 1719.
520½. —— se Höpken, Skrifter.
521. —— se Kostomarov, N., Rysslands historia i biografier.
522. SILLÉN, A. W. AF, Sv. handelns och näringarnes historia. **6**,*54*.
523. SJÖGREN, O., Georg Adlersparre. **2**, XII.
524. —— Karl August Grewesmöhlen. **2**, LXXXIV.
525. —— Försvarskriget i Livland 1701 och 1702. **3**, LII.
526. —— Henning Rudolf Horn (läroverksprogr.) **7**,292.
526½. —— se Weber, Allm. verldshistoria.
527. SOMMI-PICENARDI, Di Cristina di Svezia memorie e documenti inediti e rari (Giorn. arald. 1889). **10**,*71*.
528. SOREL, ALB., L'Europe et la révolution française. **6**,*1*. **7**,101, 295.
529. SOREL, ALEX., La prise de Jeanne d'Arc devant Compiègne. **9**,378.
530. SPAK, F. A., Katalog öfver Artillerimuseum. **8**,172.
531. —— Kort historik öfver inom svenska armén . . . begagnade ridanspanns- och stallpersedlar fr. 30-åriga kriget intill nuvarande tid. **10**,278.
532. —— Några hist. upplysningar om uniformering och utredning. **10**,278.
533. —— Några hist. upplysningar om fanor och krigsmusik. **10**,278.
534. —— Bidrag till handskjutvapnens historia. **10**,278.
535. —— Bidrag till handeldvapnens historia. **10**,278.
536. —— Några hist. upplysningar ang. de blanka vapnen samt skyddsvapnen. **10**,278.
537. STACKELBERG, M., Kalender öfver ätten Stackelberg. **10**,83.
538. STAËL V. HOLSTEIN, Correspondance diplomatique. **1**, LXXXII.
539. STAVENOW, L., Om riksrådsvalen under frihetstiden. **10**,276.
540. —— Om formerna för utskottsval under frihetstiden. **10**,276.
541. —— Till belysning af partistriden vid riksdagen 1746—1747. **10**,370.
542. STEENSTRUP, J., Danske og norske riger på de britiske öer i Danevældens tidsalder III, IV. **2**, LXIV.
543. —— Den danske bonde og friheden. **8**,*48*.
544. —— Historieskrivningen i Danmark under det 19 århundrede (1801—63). **9**,74.
545. —— Radikalisme og historieskrivning. **4**, XLIV.
546. STILLE, A., Studier öfver Danmarks politik under Karl XII:s polska krig. **9**,153, *103*.
547. STOLL, H. W., Fornromerska bilder. **3**, XXVIII.
548. STORM, G., Om forfatteren til det statsretslige skrift fra 1656, 'Norges rige arverige' (Hist. Tidskr.) **4**, XLI.
549. —— Om forf. af beskrivelserne over Lofoten og Vesterålen (1591) og over Namdalen (1597) (Hist. Tidskr.) **4**, XL.
550. —— Studie over de færöiske sagn om bispesædet Kirkebö og k. Sverres ungdom (Hist. Tidskr.) **4**, XXXVII.
551. —— Om lendermandsklassens talrighed i det 12:te og 13:de århundrede (Hist. Tidskr.) **4**, XXXVII.

582. SZILAGYI, A., Svenska riksrådet Bengt Skyttes berättelse om sitt vistande i Siebenbürgen åren 1651--52 (Ung. revue). 10,276.
583. SÅVE, T., se Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar.
584. SÖDERWALL, K. F., Ordbok öfver svenska medeltidsspråket. 7,206.
585. SÖRENSEN, S. K., Araberne og deres Kultur i Middelalderen. 7,103.
586. SÖRENSEN, C. T., Frederik VI:s fortrolige brevvexling med Norge i året 1809. 10,33.

T.

587. TAINE, H., Les origines de la France contemporaine. 1,212. 6,1. 10,372.
588? TAUBE, B., frih., se Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. Äldre serien.
589. TAVASTSTJERNA, W., Bidrag till Finlands krigshistoria under de första åren af Johan III:s regering (finska). 1, XXVIII.
590. TEGNÉR, EL., Konung Gustaf III:s bref till friherre G. M. Armfelt (Hist. Handl. XII, 3). 8, XLI.
591. —— Gustaf Mauritz Armfelt. 4, VI. 8,36.
592. —— Anteckningar och Minnen af Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister. 9,152. 10,60.
593. —— Tvenne italienska resande i Sverige på Karl XI:s tid (Ymer). 10,177.
594. TEGNÉR, ES., Norrmän eller Danskar i Normandiet (Nord. Tidskr.) 4,187.
595. TENGBERG, R., se Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar.
596. TERSMEDEN, C. H., Kalender öfver i Sverige lefvande ointroducerad adel. 6,379.
597. THIERBACH, M., Die geschichtliche Entwickelung der Handfeuerwaffen. 7,101.
597½. THISET, Om »onde Jösse Eriksens» herkomst (Pers.-hist. Tidskr.). 10,372.
598. THISET och HIORT-LORENZEN, Danmarks adels årbog. 3, LX. 4,354.
599. THOMSEN, V., Ryska rikets grundläggning genom skandinaverna. Öfv. af S. Söderberg. 3,323.[1]
600. THRAP, D., Politiske forhold ved Finnemissionen i det 18:de årh. (Hist. Tidskr.) 4, XLI.
601. —— Thomas v. Westen og Finnemissionen. 4, XLII.
602. THULIN, G., Om mantalet. 10,176.
603. TIDANDER, L. G. T., Fälttåget i Östergötland år 1598. 4, XVII.
604. —— Studier öfver slaget vid Axtorna. 8,284.
605. —— Kriget mellan Sverige och Ryssland 1555—1557. 8,284.
606. TIELE, C. P., Allmän religionshistoria. 8,31.
607. TIGERSTEDT, K. K., Ur Per Brahes brefvexling. 1, XXX.
608. —— Bidrag till Kexholms läns historia. 1, XXX.
609. —— G. M. Sprengtporten (Finsk Tidskr.) 1, XXXII. 3, IX. 5,40. 6,36. 8,53. 10,82.

[1] Jfr genmäle af V. Thomsen och svar af N. Höjer. Bil. till årg. 3 och 4.

[1] Jfr genmäle af H. Wachtmeister [illegible]

V. Tidskrifter och periodiska publikationer refererade till innehållet.

Sverige.

1. Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. **1**, LXXIII. **3**, LV. **4**, CV. **5**,*89*. **7**,*45*. **8**,*52*. **10**,*64*.
2. Arkiv för Nordisk Filologi. **8**,*67*, *81*. **9**,*26*, *68*, *92*. **10**,*28*, *47*, *65*, *85*.
3. K. Bibliotekets Handlingar. **3**, LXII. **4**, XXXIII. **5**,*39*. **6**,*73*. **7**,*45*. **8**,*52*. **9**,*92*. **10**,*64*.
4. Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. **2**, CV. **3**, LV. **4**, LXIX. **6**,*63*. **8**,*67*. **10**,*85*.
5. Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. **2**, CV. **6**,*35*. **10**,*28*.
6. Dagny, utg. af Fredrika Bremer-förbundet. **6**,*63*.
7. Göteborgs K. Vetenskaps och Vitterhets Samhälles Handlingar. **3**, LXIII.
8. Historiska Handlingar till trycket befordr. af K. Samfundet f. utg. af handskr. rör. Skand. hist. **2**, LIX.
9. Krigsvetenskaps Akademiens Handlingar och Tidskrift. **1**, XCV. **4**, XIV, LXIX. **5**,*69*. **6**,*35*. **10**,*85*.
10. Lunds universitets årsskrift. **2**, LIX.
11. Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening. **10**,*65*.
12. Meddelanden från Josephsons Antikvariat. **10**,*48*.
13. Meddelanden från K. Krigsarkivet. **4**, XXXIII. **7**,*45*.
14. Meddelanden från Nationalmuseum. **6**,*35*.
15. Meddelanden från Sv. Riksarkivet. **3**, LXII. **4**, LXIX. **5**,*69*. **6**,*35*. **7**,*91*. **8**,*67*. **9**,*92*. **10**,*64*.
16. Nordisk Revy. **4**, XXXIII, CV. **5**,*20*, *39*, *70*.
17. Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Föreningen. **1**, XXIII, LXXIII, XCV, CXII. **2**, XXX, LIX, LXXXVI, CV. **3**, XVII, XXXVIII, LV, LXII. **4**, XIV, XXXIII, LXIX, CV. **5**,*20*, *40*, *90*. **6**,*13*, *36*, *63*, *73*. **7**,*45*, *109*. **8**,*18*, *52*, *81*. **9**,*26*, *68*, *92*, *109*. **10**,*29*, *47*, *65*, *86*.
18. Ny Svensk Tidskrift. **1**, LXXIII, XCV, CXII. **2**, XXX, LIX, LXXXVI, CV. **3**, XXXVIII, LV, LXII. **4**, XIV, CV. **5**,*40*, *70*, *90*. **6**,*13*, *36*, *73*. **7**,*22*, *45*. **8**,*18*, *52*, *67*, *82*. **9**,*26*, *68*, *92*, *109*. **10**,*29*, *47*, *65*.
19. Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif. **2**, CV. **6**,*62*.
10. Nytt juridiskt arkiv. **1**, CXII.
21. Pedagogisk Tidskrift. **6**,*14*, *36*.
22. Samlaren, Tidskrift utg. af Sv. Literatursällskapets arbetsutskott. **1**, LXXIII, CXII. **3**, XVII, LXII. **4**, XXXIII. **5**,*69*. **6**,*13*, *62*. **7**,*22*. **8**,*18*, *81*. **10**,*28*.
23. Svenska Akademiens Handlingar. **4**, LXIX. [illegible] **7**,*45*. **10**,*28*, *85*.
24. Svenska Autografsällskapets Tidskrif[illegible] **9**,*68*. **10**,*64*.

25. Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. **1**, XXIII, LXXIII. **2**, LII. **4**, XXXIII. **5**,*70*. **6**,*35*. **8**,*52*. **10**,*64*.
26. Tidskrift för Lagstiftning, Lagskipning och Förvaltning utg. af C. Naumann. **1**, XXIII, XCV.
27. Upplands Fornminnesförenings Tidskrift. **1**, XCV. **3**, XXXVIII. **4**, CI. **7**,*45*. **8**, *81*. **10**,*65*.
28. Ur Dagens Krönika. **5**,*40*, *90*. **6**,*13*. **7**,*45*. **10**,*48*.
29. Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift. **9**,*26*.
30. Vestmanlands Fornminnesförenings årsskrift. **5**,*20*.
31. K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akad. Handlingar. **4**, LXII. **5**,*89*.
32. K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad. **2**, LIX. **3**,LXII. **4**, XXXIII, CV. **5**,*20*, *39*, *69*, *89*. **6**,*62*, *73*. **7**,*109*. **8**,*52*. **9**,*68*. **10**,*28*, *47*, *64*, *85*.
33. Ymer. **4**, LXIX, CV. **7**,*110*. **10**,*47*.

Norge.

1. Arkiv for Nord. Filologi. **2**, CV. **4**, XIV.
2. Hist. Tidsskrift udg. af den Norske Hist. Foren. **1**, XXIV, XCVI, CXII. **2**, LX, CV. **4**, XIV, LXX. **6**,*63*, *74*. **8**, *18*. **9**,*69*.
3. Nyt Tidsskrift (Sars och Skavlan). **6**, *37*.
4. Theologisk Tidskrift. **5**,*71*.
5. Vidar. **7**,*110*. **9**,*26*, *109*. **10**,*30*.

Danmark.

1. Danske Magazin. **1**, XCVI. **2**, LX. **4**, LXX. **5**,*71*. **6**,*37*, *74*. **8**,*19*. **10**,*30*, *48*.
2. Hist. Tidsskrift udg. af den Danske Hist. Foren. **1**, XXIV, XCVI, CXII. **2**, LXXXVI. **3**, XVII, LV. **4**, XIV, LXX. **5**,*41*, *70*. **6**,*14*, *63*. **7**,*22*, *91*. **8**,*53*, *68*. **9**,*69*. **10**,*30*, *66*.
3. Kirkehistoriske Samlinger. **1**, CXIII. **2**, LXXXVI.
4. Meddelelser fra Krigsarkiverne. **8**,*19*. **10**,*48*.
5. Museum. **10**,*86*.
6. Personalhistorisk Tidsskrift. **10**,*86*.
7. Sönderjydske Årböger. **10**,*86*.
8. Årböger for Nord. oldkynd. og historie. **1**,XXIV. **4**, LXX. **5**,*41*, *71*, *90*. **6**,*37*. **7**,*46*. **8**,*53*. **9**,*92*.

Finland.

1. Finsk militärtidskrift. **10**,*30*, *48*, *65*.
2. Finsk Tidskrift. **1**, XXIV, LXXIII, XCV, CXII. **2**, XXX, LIX, LXXXVI, CV. **3**, XVII, XXXVIII, LV, LXIII. **4**, XIV, LXIX, CVI. **5**,*20*, *40*, [illegible] *90*. **6**,*14*, *36*, *63*, *73*. **7**,*110*. **8**,*53*, *67*, *82*. **9**,*26*, *68*, *92*. **10**,*29*, *48*, *65*, *86*.
3. Historiallinen Arkisto. **10**,*29*.

4. Svenska literatursällskapets i Finland Förhandlingar och uppsatser. **6**,*36*. **8**,*67*. **10**,*29*.
5. Tidskrift utg. af Pedagogiska föreningen i Finland. **6**,*37*.

Ryssland.

1. Baltische Monatsschrift (Reval). **5**,*42*. **7**,*111*. **8**,*82*. **9**,*70*, *93*. **10**,*31*, *49*, *67*, *87*.
2. Beiträge zur Kunde Ehst- Liv- und Kurlands. **9**,*92*. **10**,*67*.
3. Jurnal ministerstva narodnago prosvjesjtsjenija. **9**,*70*. **10**,*87*.
4. Mittheilungen aus der livländ. Geschichte. **7**,*22*. **10**,*87*.
5. Russische Revue. **2**, LX. **5**,*91*. **9**,*27*.
6. Russkaja Starina. **5**,*92*. **7**,*93*. **10**,*67*.
7. Russkij Arkiv. **8**,*20*. **9**,*70*.
8. Russkij Vjestnik. **10**,*32*.
9. Ryska hist. sällskapets magasin (Sbornik). **2**, LX. **5**,*91*. **6**,*38*. **7**,*111*.
10. Sitzungsberichte d. gelehrt. estnischen Gesellsch. zu Dorpat. **10**,*31*.
11. Sitzungsberichte d. Gesellsch. f. Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. **10**,*32*.
12. Vjestnik Istoritjeski. **7**,*93*. **10**,*32*.

Tyskland.

1. Annalen des Vereins f. Nassauische Alterthumskunde u. Geschichtsforschung. **3**, LXIII.
2. Archivalische Zeitschrift. **2**, LX. **3**, XVII. **4**, XV. **5**,*41*. **6**,*15*. **7**,*23*.
3. Baltische Studien (Stettin). **2**, LX. **5**, *41*. **9**,*93*.
4. Beilage zur Allgemeinen Zeitung (früh. in Augsburg). **5**,*91*.
5. Blätter für Handel Gewerbe und Sociales Leben. (Beibl. z. Magdeb. Zeitung). **6**,*38*.
6. Deutsche Literaturzeitung. **2**, LX. **5**,*91*.
7. Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. **9**,*69*, *109*. **10**,*49*, *66*, *86*.
8. Forschungen zur brandenb. und preuss. Geschichte. **10**,*31*.
9. Forschungen zur deutschen Geschichte. **4**, XXXIV. **7**,*23*.
10. Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg. **10**,*66*.
11. Göttingische gelehrte Anzeigen. **3**, XVIII. **5**,*41*, *91*. **6**,*37*. **9**,*93*.
12. Hansische Geschichtsblätter. **7**,*23*.
13. Historische Zeitschrift herausgegeb. von H. v. Sybel. **1**, LXXIV, XCVI, CXIII. **2**, XXX, LX, LXXXVI, CVI. **3**, XVII, XXXVIII, LV, LXIII. **4**,XV, XXXIV, LXX, CVI. **5**,*20*, *41*, *71*, *90*. **6**,*14*, *37*, *64*, *74*. **7**,*23*, *46*, *91*, *110*. **8**,*19*, *53*, *68*, *82*. **9**,*27*, *69*, *93*, *109*. **10**,*31*, *49*, *66*, *86*.
14. Historisches Taschenbuch. **3**,LVI. **5**,*71*. **6**,*37*. **7**,*110*. **9**,*27*. **10**,*49*.
15. Jahrbücher f. die deutsche Armee u. Marine. **4**, XXXIV, CVI.
16. Jahrbücher und Jahresberichte des Vereins [illegible] Geschichte. **8**, LXIII. **9**,*69*. **10**,*49*.
17. Mittheilungen aus der historis[illegible]

18. Mittheilungen des Vereins für Anhaltische Geschichte. **6**,*37*.
19. Mittheilungen des Vereins f. Lübeck. Geschichte und Alterthumskunde. **10**,*31*.
20. Neue militärische Blätter. **9**,*110*. **10**,*86*.
21. Neues Archiv für Sächsische Geschichte. **2**, CVI. **3**, XVIII. **8**,*68*. **9**,*93*.
22. Neues Lausitzisches Magazin. **10**,*86*.
23. Pommersche Geschichtsdenkmäler. **10**,*31*.
24. Sitzungsberichte der k. bair. Akademie der Wissenschaften zu München. **2**, CVI.
25. Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. **10**,*31*.
26. Zeitschrift d. Gesellschaft f. Beförderung d. Geschichtskunde von Freiburg und dem Breisgau. **5**,*41*.
27. Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte. **9**,*70*. **10**,*49*.
28. Zeitschrift der hist. Gesellschaft f. die provinz Posen. **7**,*111*.
29. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens. **10**,*86*.
30. Zeitschrift d. Westpreussischen Geschichtsvereins. **2**, CVI. **5**,*72*. **10**,*86*.
31. Zeitschrift f. allg. Geschichte, Kultur- Literatur- und Kunstgeschichte. **4**, XXXIV, LXX. **7**,*23*.
32. Zeitschrift für Geschichte und Politik. **10**,*31*.
33. Zeitschrift für Preussische Geschichte. **2**, LX, LXXXVII. **3**, LVI.

Schweitz.

1. Jahrbuch f. Schweizerische Geschichte. **5**.*91*.

Österrike-Ungern.

1. Archiv f. Österreichische Geschichte. **7**,*111*.
2. Historisches Jahrbuch. **2**, CVI.
3. Literarische Berichte aus Ungarn. **1**, LXXIV.
4. Mittheilungen des Instituts für oesterreich. Geschichtsforschung. **1**, XCVI. **9**,*93*. **10**,*66*.
5. Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-clubs. **9**,*70*.
6. Ungarische Revue. **2**, LXXXVII. **3**, LVI. **5**,*72*. **10**,*67*.

Nederland.

1. Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis. **10**,*49*.
2. Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde. **10**,*87*.

Belgien.

1. Bulletin de l'Institut archéologique Liégeois. **10**,*32*.
2. Messager des sciences historiques ou archives des arts et de la bibliographie de Belgique. **10**,*32*.
3. Revue belge de Numismatique. **3**, LVI.

England.

1. Church Quarterly Review. **10**,*87*.
2. The English historical review. **6**,*15*, *38*, *64*, *75*. **7**,*23*, *46*, *92*, *111*. **8**,*20*, *54*, *68*, *82*. **9**,*27*, *70*, *93*, *110*. **10**,*32*, *67*, *87*.
3. The Nineteenth Century. **10**,*49*.

Frankrike.

1. Académie des sciences morales et politiques. Comptes rendus. **5**,*42*.
2. Annales de la faculté des lettres de Bordeaux. **6**,*75*.
3. Annales de l'école libre des sciences politiques. **10**,*50*.
4. Bulletin de la société de l'histoire du protestantisme français. **6**,*75*.
5. Bulletin d'histoire et d'archéologie du diocèse de Dijon. **10**,*88*.
6. La Nouvelle revue. **9**,*110*. **10**,*88*.
7. Nouvelle revue historique de droit. **7**,*92*.
8. Revue critique. **2**, LXXXVII. **3**, XXXVIII. **5**,*72*. **6**,*75*. **7**,*24*.
9. Revue de l'Extrême-Orient. **3**, LVI.
10. Revue des deux Mondes. **5**,*42*. **6**,*16*. **8**,*83*. **10**,*88*.
11. Revue d'histoire diplomatique. **7**,*92*. **8**,*19*, *54*, *69*, *83*. **9**,*27*, *70*, *94*, *110*. **10**,*32*, *50*, *68*, *87*.
12. Revue Historique. **1**, LXXIV, XCVI, CXIII. **2**, XXX, LXI, LXXXVII, CVI. **3**, XVIII, XXXVIII, LVI, LXIII. **4**, XV, XXXIV, LXX, CVI. **5**,*20*, *42*, *72*, *91*. **6**,*15*, *38*, *64*, *74*. **7**,*24*, *46*, *91*, *111*. **8**,*19*, *54*, *68*, *83*. **9**,*27*, *70*, *94*, *110*. **10**,*32*, *50*, *67*, *87*.

Italien.

1. Archivio Storico Italiano. **9**,*94*.
2. Miscellanea di storia italiana. **7**,*111*.
3. Revue Internationale. **10**,*88*.

Amerika.

1. Magazine of American History. **10**,*32*.

INNEHÅLL.

